Universidad de Deusto
Biblioteca

EPISTOLAE PAVLI ET ALIORVM APOSTOLORVM AD GRAECAM veritatem castigatæ, & per Reuerendissimum Dominum Dominũ Thomam de Vio, Caietanum, Cardinalem sancti Xisti, iuxta sensum literalem enarratæ. Quibus accesserunt Actus Apostolorum commentariis eiusdem illustrati.

Omnia accuratiori cura quàm antea excusa.

PARISIIS.

In ædibus Carolæ Guillard, sub sole aureo, & Ioannis de Roigny sub quatuor elementis iuxta ad diuum Iacobum.

1540.

AD CAROLVM QVINtum, Romanorum Imperatorem &c. Thomas de Vio Cardinalis sancti Xisti.

INter præclarissimas animi tui dotes plurimas tua singularis ab vniuersis prædicata religio, coëgit me, vt Commentarios in Pauli aliorúmque Apostolorum epistolas nuper editos, tibi dicarem, quo & religiosum opus talis tãtiq; Cæsaris splenderet nomine, & officium meum quod persoluere nequiui, veniendo ad maiestatis tuæ manus osculandas vel sic supplerem. Et quoniam intentionis meæ fuit sensum duntaxat germanũ prosequi, ideo Apocalypsim Ioannis omisi: fateor enim ingenue me non penetrare illius mysteria iuxta sensum literalem. Suscipe itaque humanissime princeps munusculũ hoc solita benignitate: & in eo me seruum deditissimum complectere.

Vale fœlix semper Auguste.

Index cõmentariorum Thomæ de Vio Caietani Cardinalis sancti Xisti, in Epistolas Pauli & aliorum apostolorum, & in acta Apostolorum, cuius numerus folium, a priorem, b posteriorem faciem chartæ indicat.

Abba Syra dictio est, pater vero Latina ex Græcis tamen mutuata: & idem significat. ad Ro.8.52.a.in prin.

Actiones hominum quantumcunque ex debito naturali, aut legali fiant, si ex dei dilectione fiant vitæ æternæ meritoriæ sunt. ad Col.3.314.a

Accusationem presbyteri Paulus non facile admittendam censuit propter statum reuerentiam, ad Colos.3.

Adam in statu innocentiæ quãtum ad humidi naturalis fluxum habebat corpus corruptibile, sed non mortale. si enim in illo statu perstitisset, nunquam fuisset mortuus: mors enim illi in peccatum indicta est vnde postea ad peccati statum transiens corpus corruptibile & mortale habuit.1.ad Cor.15.172.a

Adoptionis gratia communis est supernis spiritibus & hominibus ab vno eodémque patre dñi nostri Iesu Christi: ita quòd omnes tam spiritus cœlestes quàm homines adoptiui filij dei sũt. ad Ephes.3.266.b

Aeris appellatione quandoque non elementũ aeris, sed subtile corpus nostris sensibus ignotum venit: natum localiter ab anima moueri ad omnes positionis differentias absque aliqua ex parte corporis repugnantia. ad Ephes.2.260.a

Affectus superbiæ aut inuidiæ societatis desertionem parit. ad Hebr.10.399.a

Afflictio est materia patientiæ, & occasio vt patientię virtus exerceatur: sicut rerum copia est liberalitatis materia, & exercendæ liberalitatis occasio ad Ro.5.27.b.in fine

Allegoria est sensus quo verba aliud significant, & aliud sonant, ad Gala.4.246.a

Amen, vere significat. ad Rom.1.9.a.in fine

Amor proprius, siue carnalis, siue mundanus pater est inuidiæ diuersis rationibus: charitas autem omnem inuidiã excludit tam circa consortiũ in præcipuo amato, quàm circa alia aliorum bona. gaudet enim & si alij plus participẽt & alia quæ sequuntur.1. ad Cor.13.153.a

Amor præferẽs propria iis quæ Iesu Christi, est peccatũ mortale, sed amor quærens propria commoda, non autem

Iesu Christi incrementa studium imperfectorum est: qui ad quærendum meritum augmentum in aliis non studet, sed sat est eis in propriis manere. ad Philip. 2. 284. b

Anathema Græca dictio est, per translationem separatum significans: quemadmodū deo dicata à communi vsu separata sunt: & propterea hoc nomen excommunicantes appellatos. ad Roma. 9. 63. a in fi. & 1. ad Cor. 173. b

Angelus infimarum substantiarum spiritualium nomen est, principatus autem ordinis illarum quæ procuratis præsunt, virtutes vero ordinis supremi ministrātium seu exequentium ad Ro. 8. 62. a

Angeli in sacris scripturis sæpe introducuntur loquentes, nō solum hominibus, sed quandoque inter seipsos: quam locutionem theologi intelligibilem interpretantur ad Corin. 13. 151. b. in fine.

Angeli in cœlo multa ineffabilia discere dicuntur. 1. ad Corin. 12. 148. a

Angeli supremi immediate ad nos venturi non mittuntur: sed per alios medios subdelegatos: inferiores autem quinque ordines immediate ad nos venturi mittuntur. ad Heb. 1. 378. a. in fine

Angelos aliquos deputatos esse ad hominum custodiam videtur sensisse & primitiua ecclesia. Act. 12. 484. a

Animæ in inferno velut in angustia & pressura cruciantur: quorum neutrum consumit, & tamen cruciat. ad Roma. 2. 12. a. in princ.

Anima nostra & est anima, & est spiritus: est anima pro quanto animat corp⁹: est spiritus pro quanto intellectualis ordinis est, & supernis cōmunicat. 1. ad Cor. 15. 169. b

Anima etiā ipsa in esse animæ viuit propriis officiis quatenus est anima: ita quòd non solum corpus nostrum viuit officiis animæ quatenus animat corpus, &c. 1. ad Corin. 15. 169. a

Animus concupiscens vetita, in hoc differt ab animo concupiscente illamet non vetita, quòd nō vetitus animus simplici appetitione cognoscit: vetitus autem animus non simplici, sed vt appareat liber, &c. quoniam certat velut pro gloria contra mādatum libertatis eius restrictiuum. ad Ro. 7. 42. a

Apostasia Græca dictio est: & significat defectionem seu rebellionem ab obedientia, statu, professione &c. 2. ad Thessalo. 2. 331. a. b

Apostoli ad hoc à Christo missi sunt, & ad hoc studuerunt vt insererent obediētiam fidei, vt in captiuitatem reducerēt omnem

omnem intellectum in obsequium Christi. ad Ro. 1. 2. b

Apostoli Christi dum prædicādo discurrerent, circumducebant mulierem aliquam ministrantem eis sumptus necessarios. 1. ad Cor. 9. 130. a

Apostoli vndecim non per suffragia, sed per solius Christi electionem creati fuerunt & Paulus similiter. Matthias autem per suffragia apostolatū adeptus est. Actu. 1. 462. b

Apostoli soli post Christi mortem sacerdotes erant: quibus & manuum impositio reseruata legitur. vnde aperte colligitur quod episcoporum ex officio est in sacramento cōfirmationis manus imponere, Actuum. 8. 477. a

Apostolorum est vniuersalis ecclesiæ regimen, non solum verbo & actione, sed etiam scriptura. vnde sola scripta ab apostolis seu ab eis approbata, sacræ scripturæ authoritatem habent. 1. ad Cor. 12. 150. b. in fine

Aræ titulus Athenis quis fuerit: an scilicet ignoto deo: an diis Asiæ & Europæ, & Aphricæ, diis ignotis & peregrinis. Actu. 17. 494. a

Areopagita nomen est officij iudiciarij: nam Areopagitæ iudices graues Athenis erant circa supremas causas decidendas. Actu. 17. 495. a. in fi.

Arra in securitatem contractus tam sponsis quàm negociatoribus datur. 2. ad Corin. 1. 179. b

Auaritiam vt iustitiæ opponitur, apud Gentiles non reputari peccatum, patet ex eo q̄ rationabilē belli causam dicebant rationem propagandi imperij præter hoc quòd leges ciuiles auaritiam citra iusti precij dimidium in contractibus permittunt. ad Ephes. 5. 274. b

Auaritia appellatur simulacrorum cultus, eo quòd auarus colit aurum & argētū quemadmodum colēs simulachra: conueniunt siquidem in materia & in affectu, aurum ipsum deo præponentes. ad Thess. 3. 411. b

BAptizare in nomine Iesu Christi, & in nomine patris, & filij, & spiritussancti idem est. Actu. 2. 467. a

Barbarum esse est esse relatiuū, & nullus homo est absolute barbarus: quoniam in omin genere sunt homines in idiomate communicantes: ac per hoc inter se nullus est barbarus. 1. ad Cor. 14. 157. b

Barbarus est audiens loquentē, & ediuerso quum seinuicem non intelligunt. ibidem.

In baptismo gratia dei confertur animę vt signaculū quoddam promissæ hæreditatis

æternè à spiritusancto: quem admodum si inter homines adoptionis tabella signo notariorum & testiū, aut ipsius adoptantis anulo signaretur. ad Ephes. 1. 257. a

Bariesus Hebræum nomen est, compositū ex bar quod est filius, & Iesus quod est saluator. Actu. 13. 485. a

Belial sonat absque iugo. 2. ad Corint. 6. 204. a

Benedicere spiritu est laudare deum aliena lingua ex dono spiritus. 1. ad Cor. 14. 157. b

Benedicere deo est benefacere. ad Ephe. 1. 254. a

Benefacere inimico in particulari nō præcipitur nisi in necessitatis articulo, & tunc præcipitur quod necessarium est tribui dicendo ciba illum: potum da illi: quoniam præcepta dei rationabilia sunt vt naturæ, & indigentiis subueniatur. ad Ro. 12. 84. a

Blasphemia cōtra deum, turpis sermo contra seipsum, & mēdacium contra proximūvniuersa oris peccatū comprehēdunt ad Coloss. 3. 312. a

Boni gratia nullum malum faciendum est, & multo minus libet facere mala vt euitemus peiora ad Rom. 3. 18. b

Bonum spirituale & bonū corporeum in hoc differunt: q bonum spirituale, non est ita meum quin alterius sit (quoniam suapte natura absque damno meo commune est) bonum autem corporeū. proprie est ita meum quòd non alterius: & si alteri communicatur à me tollitur. 1. ad Corin. 10. 139. a

Bonus non fuit qui malos tolerare non potuit. 1. ad Cor. 13. 154. a. in prin.

Alicis vsus est communicatio sanguinis Christi bibentibus: quia tantū sacramentaliter sumentibus est sanguinis Christi communicatio sacramentaliter tantum: sumentibus autem sacramēraliter, & spūaliter est sanguinis Christi cōmunicatio sacramēralis & spūalis. 1. ad Cor. 10. 136. b

Caput mysticū alicui' est quod gerit vicem capitis respectu illius: quoniā caput est membrū perfectius vniuersos sensus habens: & est velut omniū actionū gubernator, & propterea etiam vir mulieris caput dicitur: vtpote longe perfectior & ipsius gubernator, & alia pulchra quę sequuntur 1. ad Cor. 11. 141. a

Capitis rasio ex Nazaræorum voto est secundum legem duplex, altera. s. per se, altera per accidens. Actu. 18. 496. b

Cardinalatus officium an licite vendi seu emi possit. Actu. 8. 477. b

Causa efficiens eorum quę sunt nobis

nobis intima adest nostris intimis, & adest magis nobis quàm alia quæcunque causa: vtpote causa non solum in fieri, sed etiam in seruandis. Actu. 17. 494. b

Causæ extrinsecæ sunt duæ: finalis & efficiens. ad Roma. 8. 54. a

Cœli tertij nomine intellexit Paulus supremum cœlum: quoniam in sacra scriptura trium cœlorum fit mentio, infimum est cœlum aereum, medium est cœlum, tertium est aquę omnes quæ super cœlos sunt: empyreum siquidem cœlum à posterioribus' traditum nullibi in sacra scriptura inueniť. 2. ad Co. 12. 225. b

Cenchreæ portus Corinthiorū est. Act. 18. 496. a. in fine

Cœna domini quomodo antiquitus repræsentabatur. 1. ad Cor. 11. 143. b

Cœnæ dominicæ repræsentationi, duo abusus admixti alter quòd vnus alium non expectabat: secundus quòd diuites epulis abundantes ad satietatem & ebrietatem vsque comedebant & bibebāt: pauperibus aūt nihil mittebant. 1. ad Co. 11. ibi. & fo. sequen. a

Chaldæa Mesopotamiæ pars est. in qua Mesopotamia est etiam ciuitas Charan Syriā versus. Actu. 7. 473. b

Charitas iuxta textum Græcum 1. ad Co. 13. dilectio nominatur. 1. ad Cor. 13. 151. b

Charitas quantum est ex parte temporis nescit casum: quæ tamen perditur ex peccato mortali. 1. ad Co. 13. 154. a

Charitas est maior reliquis duabus virtutibus theologicis. principatur enim fidem mouendo ad credēdum omnia: & spem mouendo ad sperandū oīa, &c. 1. ad Co. 13. 151. a. b

Christus sicut mediator est dū hominibus à deo dona conferuntur, ita mediator est in actione gratiarū. vnde ecclesia in orationib' suis semper adiungit per dominū nostrū Iesū Christū, &c. ad Ro. 1. 3. a

Christ' nisi resurrexisset, homines à peccatis suis iustificati non fuissent: quoniam non credidissent. ad Rom. 4. 27. a

Christi iustificatio in cruce suapte natura fuit in omnes homines, quoniā ipse est caput totius ecclesiæ à principio mundi vsq; ad finem: & propterea ipsi' meritū est suapte natura meritū omniū quātū ad sufficiētiā. ad Ro. 5. 31. ī fi.

Christus nullum vnquā habuit in seipso peccatum, sed peccatum induit: assumendo similitudinem carnis peccati. ad Rom. 8. 47. a in fine

Christus quòd sit finis legis etiam Iudæi increduli fatentur: dum dicunt prophetas vsque ad Messiam prophetasse. ad Roma. 10. 70. b

Christus non elegit ea quæ sibi secundum naturalem affectũ voluntatis placebant, sed quę summe displicebant ad ædificationem ecclesiæ. ad Ro. 15.92.a

Christus à principio conceptionis suæ tãtam virtutem habuit, vt potuerit reddere corpus suum spirituale. 1. ad Corin. 15. 169.b

Christus nomen est regię dignitatis, secundum humanam naturam competens. imago autem dei secundum naturã diuinam nomen est filij: quoniam filius ex modo productionis suæ in patris similitudinem generatur, & in hoc à spiritusancto differt. 2. ad Cor. 4. 189.a

Christi ætas plena est quo ad assecutionem omnium spectãtium ad vtilitatem: cum fuerit 30. annorum. ad Ephe. 4. 270.a

Christus corporalium actionũ & passionum (scilicet comedendi, bibendi, laborandi, patiendi, & huiusmodi) experientiam habuit. ad Philipp. 2. 188.a

Christus quantum ad sufficientiam vnus pro omnium salute mortuus est, quantum vero ad effectum, etiam vnus pro omnibus mortuus est, ꝓ quanto vitam corporalem omnibus per suam mortem in generali resurrectione cõferet, q̃q̃ non omnibus vitã gloriosam. 2. ad Cor. 5. 196.b in fine. & fo. sequen. a

Christi corpus aliqui sacramentaliter tantum manducant & bibunt: quos Paulus appellat manducare vel bibere indigne, aliqui vero sumunt sacramẽtaliter & spiritualiter: qui à Paulo appellantur manducantes seu bibentes digne 1. ad Cor. 11. 145.b

Christus est velut hypostasis sui corporis mystici quod est ecclesia. 1. ad Corin. 12. 149.a

Christus in cœlo verè stat, non autem sedet quo ad corporalem situm: quoniam stare naturalis hominis situs est. Act. 7. 475.a

Christiani omnes spiritusancto agente profitentur Iesum dominum. 1. ad Cor. 12. 147.a

Christiani omnes, domestici fidei appellantur: quia vniuersa ecclesia christiana, vna est dom' deiuiui. ad Gal. 6. 252.b

Christiani templum sunt domini, & si Christo coaptantur, crescũt in templum sanctum habitaculum mũdum coram deo. ad Ephes. 2. 264.a

Cibos impuros secundum legẽ Hebræi appellabant & communes, & immundos: immũdos quidem secundum legẽ, communes autem secundum quandam modestiam loquẽdi cum gentilibus. Actuũ. 10. 481.a

Cibus nullus secundũ se seu per Christum est immundus: relatus autem ad conscientiam existimantem eam immundũ, est immundus illi. ad Ro. 14. 89.b. in principio

Circũcisio apud Iudæos erat signum professionis legis. ad Rom. 2. 15.b

Circuncisionem accipiebãt cõuersi ex gẽtibus ranquàm necessariam ad salutẽ, Iudæi autem etiam si non reputarent ipsam necessariam ad salutẽ, ratione cuiusdam prerogatiuæ sui generis circuncidebãtur. ad Gal. 5. 247.a

Circuncisio & festorum obseruatio apud Iudęos quędã cerimonialia erãt. ad Gal. 5. ibi.

Complãtatio apud apostolum pro insitiõe sumitur. ad Ro. 6. 33.b. in fine

Confidentia est audacię fundamẽtum: immo proprium videtur esse cõfidentium audere. 2. ad Cor. 10. 216.a

Cõiugia inter dispares cultu ꝓhibentur. 1. ad Cor. 7. 127.a

Coniugi negare debitum (siue fraude, fingẽdo aliquam excusationẽ: siue aperte negando) peccatũ iniustitiæ est: & est ex suo genere mortale sicut quælibet alia iniustitia. 1. ad Cor. 7. 131.b. in fine

Coniugis infidelis discessus an præbeat coniugi fideli libertatem ineundi aliud coniugium secũdum Pauli doctrinam. 1. ad Cor. 7. 124.a

Cogitatiões sunt prima munimẽta diabolica in quibus cõprehẽditur tota pars cognoscitiua, omnes astutię, oẽs artes contra Christi fidẽ & bonos mores. 2. ad Co. 10. 216.b

Cõflictus hominis aduersus dęmones fictio apud Gentiles habetur. ad Ephes. 6. 280.b

Cordis dilatatio ex duobus cõstat. alterũ est humanũ studiũ ad cor ampliandum, ne inter humanos respectus angustetur. alterũ est diuinæ donum gratiæ huiusmodi delectationẽ cõplẽs: qua homo dilatato iã corde, & libere delectabiliter quæ dei sunt exequitur. ad Cor. 6. 203.b. in prin.

Cõscientia in hoc differt à cogitationibus accusantib' vel defendentibus ꝙ conscięntia sonat applicationẽ scięntię ad factum seu faciẽdum examinando illud an factũ vel non factum, an bene vel male factum &c. cogitatiões autem accusantes vel defendẽtes sũt velut partes hinc & inde ad scientię examẽ concurrentes velut allegãtes ratiões pro & contra ex naturalibus rationibus. ad Rom. 2. 13.b

Conscientia erronea ligata. ad Rom. 14. 89.b

Consuetudo ꝓcipuum locum habere debet in iis quæ non sunt in sacra scriptura diffinita. 1. ad Cor. 11. 143.a

Corpus humanum quod seminatur animale, id est viuens ex officiis animæ vegetantis ipsum, resurgit corpus spirituale: hoc est non ex officiis vegetatiõis sed ex virtute spiritus viuẽs.1.ad Cor.15.169.a

Corpora damnatorum post resurrectionẽ incorruptibilia erunt sine vsu venereorum.ciborum & humidi fluxu: sed nõ erunt gloriosa & impassibilia.1.ad Corint.15.170.b. in fine

Corpus versus mortem tendẽs vt continua resolutione non æqualiter deficit sed quo plus versus mortem veterascit pl⁹ augetur deficere, ita animæ profectus longe maior significatur quanto magis renouatur & magis cœlesti nouitati appropinquat.2.ad Corinth.4.191.b.in fine

Corpora gloriosa splendentia, in die iudicij nubem gloriæ efficient: quemadmodum vidimus in cœlo in illa parte quæ vocatur via lactea. ad Ephe.4.324.a

Corpora humana in resurrectione induent ab extrinseco dono incorruptibilitatem & immortalitatem, & non in aliam intimã transibunt naturam.1.ad Cor.15.172.a

Creaturę nomine omnis natio, omnis hominũ conditio appellatur.ad Ro.8.53.b

Creatura omnis quantũcunque immortalis immo etiã beata, alicui subiacet mutationi. 1.ad Timoth.6.350.b

Credẽdi tota ratio est deus, qui omnium quę credimus reuelator creditur, vniuersę quoq; spei nostrę ratio est deus, qui beatitudinẽ promisit nec minus vniuersæ dilectionis nostræ ratio deus est, quem super omnia & in omnibus diligimus.primæ ad Corin.13.156.b

Credere est donum dei gratuitum.ad Ephes.2.261.b

Cultus disparitas absolute inter coniuges est quædam illegalitas: non solũ coniuges adinuicem referendo sed etiam ad prolẽ:& alia pulchra quæ sequuntur.primæ ad Cor.7.123.a

Curæ animarum officium præcipuum ac spiritualissimum donum dei est: & propterea illud vendere aut emere suapte natura simoniacum est & non quia ab ecclesia prohibitum.Acto.8.477.b

Cymbalum quid. 1.ad Cor.13.152.a

Delectatio naturalis nihil aliud est q̃ quies in bona dispositione. 1. ad Cor.12.150.b

Delictum peccatum est à præceptis affirmatiuis declinãs. ad Galat.6.251.a

Demeritum & incredulitas hominum non tollit veritatem dei, quamuis quandoque tollat executiones quæ secũdum eorum merita futuræ erant: vt pœnitentia Niniuitarum Ninines subuersionem sustulit. Ad Roma.3.18.a. in prin.

Dæmones ob euidentiam factorum coacti mysteria fidei credunt, sed nõ ad iustitiam. Ad Roma.10.72.a

Dæmones principum huius seculi appellatione intelliguntur.1.ad Cor.2.105.b

Dæmones habitare in aëre, admittitur.Ad Ephe.2.260.a

Dæmones esse spiritus aëreos credibile est & naturali philosophiæ consonũ.Ad Ephe. 2.Ibidem.

Dei inuisibilia quæ in seipsis videri non possunt,ab aliis cõspici possunt p ea quæ à deo effecta sunt:vt causa per proprios effectus conspicitur.ad Roma.1.7.a

Deus relucet in effectis ab eo velut in speculis:& quemadmodum requiritur ad videndum relucens in speculo intuitus speculi, ita ad cõspiciẽdũ deũ per ea quæ facta sunt intellectio factorum à deo requiritur. & alia multa pulchra de hoc.ad Roma 1.Ibidem.

Deo soli naturale est nosse quod est deus:quoniam ipsi soli naturale est videre deum in seipso: angelis autem & hominibus nõ nisi per effecta cõspicere deum datum est naturali facultate.ad Ro.1.Ibib.

De⁹ benedictiõe laudis benedicẽdus est.ad Ro.1.9.a. in fin.

Deus notitia approbationis eas tantum petitiones nouit quę sunt secundum deum:& propterea eas approbat,quia sint secundum deũ.ad Ro.8.58.a

Deum etiam ipsi philosophi cõfitẽtur esse extra & supra vniuersum.1.ad.Cor.131.b

Dij multi quo sensu dicantur. 1.ad Cor.8.128.a

Deus proprium principium nostrarum operationũ à Paulo accommodatur(cuius est intime efficere etiam ipsa nostra opera,nõ sine nobis, sed in nobis, non sine causis secundis, sed in ipsis causis secundis)ad illorum stultitiam tollendã, qui causis secundis ꝓprias actiões subtrahebãt, ex eo q̃ deus efficit omnia. 1. ad Corin. 12.147.b.in fine

De⁹ nihil intuetur nisi in seipso deo, sed ille intuitus est lõge clarior q̃ videre facie ad faciem:& eminẽter in se includit quicquid perfectionis & claritatis est in videre facie ad faciem intelligibili intuitu.1.ad.Cor.13.155.b

Deus aliter est pater Iesu Christi: & aliter pater misericordiarum: quia Iesu Christi est pater naturalis, misericordiarum vero est pater voluntarius:quoniã illũ genuit ex sua essentia

Universidad de Deusto
Biblioteca

essentia sibi cõsubstantialem: istas vero generat sua voluntate.1.ad Cor.1.175.b.

Deus qui cor intuetur, factũ nõ diligit, sed cor pensat: cuius est hilaritas vel tristitia, cuius est esse spontaneum vel coactum.2.Cor.9.214.a

Deus nõ simpliciter misericors sed dues in misericordia describitur, eo q̃ nulla ex parte deest aliqua miserendi efficacia, sed omni carẽs superiore & omnium creator ac dominus potest quẽcunq; & quantũcunq; misericordiæ effectũ exercere.ad Ephe.1.260.b

Deus quãnis omnia creauerit, ac per hoc rerum omniũ rationes angelis manifestauerit, & rerum naturas intelligendas porrexerit hominibus, reseruauit tamen in arcano suo notitiam certis temporibus agẽdorum: iuxta illud: non est vestrũ nosse &c. ad Ephes.3.266.a

Deus secũdum se nomine caret: quoniam innominabilis est. & propterea nomen Christo datum simpliciter & absolute est super omne nomen, quoniã est super omne nominabile.Ad Philip.2.288.a.b

Deus non solum ab hominibus inuisibilis est, sed à quibuscunque substantiis spiritualibus, quantumcunq; excellentibus: iuxta illud. nemo deũ vidit vnquam. & hoc secundũ vires naturales cuiuscũq; creaturæ.Ad Colos.1.300.a

Deus tribus modis loquitur homini: scilicet vel intelligibiliter vel imaginabiliter vel sensibiliter.Ad Heb.1.375.a

Deus non habitat in tẽplo tanquam locatum in loco & cõtentum in continente, sed secũdum venerationem & cultum nominis sui. Actuum.7.475.b.in prin.

Deus prouidet de necessaria ad salutem fide cuicũque in animo timẽti deum & opere iustitiam facienti: quantumcunque barbarus fuerit, & nihil de Christi fide sciens. Act.10.481.b

Deum esse & quòd inquirẽtibus se remunerator sit, necessariũ fuit credere omni tempore à principio mundi: alia autem in speciali nõ fuit omni tempore necessariũ credere, sed prout deus successiue reuelauit creuit explicatio fidei, creuit & extẽsio credendorũ necessario.Ad Heb.11.401.a.b

Dictio interpretata modo Græci modo Gentiles, eadem dictio est: & proprie significat Græcos, extenditur autem ad significandum Gentiles.1.ad Cor.1.102.b

Dies immediate sequens diem septimum est vna sabbatorũ, qui semper apud Hebræos sabbatũ est: dies dominicus vna sabbatorum appellatur: quia

quia est vnus in ordine ad dies qui semper sunt sabbata. 1. Cor.16.173.a.b

Dilectio Christiana in hoc superat reliquos amores quòd non solum est ad diligentes se, sed ad omnes etiã ignotos & inimicos.1.ad Thes.3.321.a

Differentia inter vetus & nouũ testamentũ, inter statũ Euangelicum & statum legis, explicatur penes gratiã & escas Ad Hebræ.13.408.b.in fine.

Diffinitio diuina conformium filio dei prior est diuina præscientia eorundem. Ad Roma.8.59.b

Diligere debet vnusquisque proximum suum sicut seipsum, hoc est amore amicitię, quod est velle illi bonum honestũ, bonum vtile, bonumq; delectabile propter illũ non propter te: sicut vis tibi ipsi bona hæc propter teipsum.Ad Roma.13.86.a

Dionysij ne Areopagitæ sint libri de diuinis no. & de cœlesti ac eccles. Hierar. incertũ est. Act.17.495.b.in prin.

Discipuli Christi omnes (tã scilicet duodecim quam septuaginta) Galilæi fuerunt. Act.1.461.b.

Discipuli aliqui primitiuę eccle siæ etiam secũdum scientiam acquisitam docti fuerunt: vt Nicodemus (qui erat magister in Israël) & Paulus & Lucas medicus & Apollos &c. 1.ad Cor.1.105.a.b

Diuina videri à nobis, per speculum in ænigmate, duobus modis verificatur. nã & videmus deum non in seipso, sed in eius similitudinibus quæ sunt creaturæ: nec ex hac inspectione similitudinum claram habemus de dei & cœlestis patriæ conditionibus notitiam, sed obscuram & videmus ex parte nostri per species à sensibilibus abstractas quasi per ocularia specula cũ difficultate & obscuritate quę dei & cœlestis patriæ sunt. 1.ad Cor.13.155.a

Diuitiæ Christi inuestigabiles dona sunt Christi quę omnẽ naturalem inquisitionẽ excedunt. nullus enim requirere potest verbum caro factũ est, Christus resurrexit & sedet ad dexteram dei, & huiusmodi. Ad Ephesios.3.265.b

Doctores scandalizantes, nõ solum seipsos vituperant, sed quãtum ex eis est in dubium vertunt sanctum aliorum ministerium.1.ad Cor.6.

Dominium dei triplex: scilicet cõmune quo deus omnium est, speciale quo est eorũ dominus qui ei sponte seruiunt, & specialissimũ quo solus est dominus occultorum cordis: ad quod dominũ spectat iudicium operum secundum se licitorum, inquantum pendet ex corde operantis. Ad Roma:

Roma.14.87.b
Donum secundum suam significationem commune est nomen omnibus spiritus sancti effectibus: accommodatur autem gratiis gratis datis. 1.ad Cor.12.147.b
Donum linguarum non habet ex sui ratione, vt ipse loquēs intelligat verba sua. ad Cor. 14.157.a
Doni diuini appellatione non solum veniunt consecrationes quæ à solo deo pendent, sed etiam curæ animarū officium. Acto.8.477.b
Durum est quod tangenti non cedit. & ad animum translatum est: vt durus dicatur qui magna benignitate prouocatus non emollitur nec cedit prouocationi. Ad Roma. 2.11.a
Ecclesia in primitiua erāt prophetæ publice prophetātes sicut & linguis loquētes. Ad Cor.11.141.b
Ecclesia in primitiua alij à spiritu sancto linguarum donū accipiebant, alij prophetiæ donum. Apostoli autem non solum linguarum dono donati sunt: sed spiritu sancto repleti donum interpretādi simul habebant: quoniam ad hoc datæ sunt illis linguæ: vt interprete nō egerent diuersis linguarū hominibus prædicantes. Ad Cor.4.156.b
Ecclesia in primitiua per manus Apostolorum impositionem spiritus sanctus dabatur sensibiles effectus facere, vt in Actibus Apostolorum patet. Ad Gala.3.239.a
Ecclesia non solum est corpus Christi: sed est corpus formatum de carne & ossibus Christi in cruce. & cætera quæ sequuntur. Ad Ephe. 5.228.b in prin.
Ecclesia in orationibus suis quatuor partes seruat scilicet orationem, obsecrationem, gratiarum actionem & petitionem, exempla in litera patēt. Ad Philip.4.295.b
Electio beneficium est respectiue ad alios non electos: sanctitas munditia est à peccatis: dilectio autem beneficiū est, quo deus vult eisdem bonum vitę æternę. Ad Coloss. 3.312.b
Elecmosynæ opulētiæ susceptæ reddunt quandoque suscipientes remissos & tepidos tū ad debita exercitia: tum ad sanctiores mores: vt experientia in opulentis monasteriis & ecclesiis testatur. Ad Cor. 8.131.a
Eleemosyna suapte natura debet esse non solum beneficentia, sed benedicentia: debet enim cōstare non solum ex benefacto, sed ex benedicto: quoniā cum benefactis bona verba adesse debent. Ad Corinthios capite nono. fo.213.b
Elimas Hebræū nomen est dei mei mensuram seu censum significans. Actuum capite decimotertio.fo485.a
Ephesus nomen est ciuitatis in Asia minori. ad Eph. 1.254.a
Epistola Pauli ad Laodicenses non inuenitur: sicut non inuenitur quæ fuit vere prima ad Corinthios Ad Colossen. 4.315.b.
Epistola Pauli ad Hebræos nō Hebraico, sed Græco sermone condita fuit: & an Paulus illius author fuerit, incertum est. Ad Hebræos.1.374.a
Epistolæ ad Hebræos Clemens etiam author dicitur: qui & ipse in vinculis fuit. Ad Heb. 10.406.a
Epistola ad Colossenses mutila esse cognoscitur. Ad Thess.5. 333.a
Episcopatum desiderare ex proprio genere nullum peccatum est: secus autem est de appetitu gradū: honoris, prouentuum, & huiusmodi: nihil enim horum opus est. ad Timo.3.339.b
Episcopos & omnes prælatos irreprehensibiles esse oportet: quam quia fronte alios reprehendere potest: qui reprehensibilis est: diceretur nanque sibi, medice cura teipsum. Ad Timoth.ibidem.
Episcopi in primitiua ecclesia vxores habebant, patres veteris testamenti imitantes: cum nullibi hoc prohibitum legatur. Ad Timoth.340.a in prin.
Episcopis rara hospitalitas est. Ad Timoth.Ibidem
Episcopus à turpi lucro alienus esse debet: quod si seruaretur, non audirentur tam turpia lucra, vt ea dicere turpe sit: nec tantum de simonia intelligitur: sed proprie de turpi lucro nimis sparso in episcopis ecclesiarum Christi. Ad Timoth.Ibidem
Esus substantiæ panis non est cōmunicatio corporis Christi: sed esus panis: hoc est speciei panis est in veritate cōmunicatio corporis Christi, vt rei communicatæ participantibus illum: vna eademque res scilicet verum corpus Christi in substantia panis cōmunicatur omnibus edentibus: quibus frangitur. Ad Corith.10.136.b
Euangelica potētia ad salutem: non ad perditionem tendit: quicunque enim perduntur, ex seipsis perduntur: qui autem saluantur, ex sola euangelica potentia saluantur. ad Roma.1.4.b
Euangelicæ doctrinæ ad seruitium vtī quādoq; elegantia & sermone aut doctrina philosophica pro loco & tēpore prohibitū

prohibitum non est: alioqui constituere tam subiectum q̃ vim prædicationis euangelicæ in doctrina philosophica: vel in composita: ornata & pulchra oratione sacrilegũ est. Ad Cor.1.100.b.in fi.

Euangelica prædicatio quãuis in se stulta non sit: comparatiue tamen ad philosophicã doctrinam stultitia appellatur: tum ex parte modi, tum ratione materiæ & alia pulchra quę sequũtur. Ad Cor.1.104.a

Euangelistæ nõ totam Christi doctrinam moralem scripserunt. Act.20.499.b

Euangelizare quemadmodum Apostoli ex iniũcto sibi officio tenebãtur: ita modo prælati tenentur: quibus ex officio prædicare incumbit: & væ est ipsis nisi euãgelizent. Ad Cor.9.132.a

Eucharistiæ ritum & vsum Paulus Corinthios docuit, antequã eis epistolam scriberet: & vsqueadeo Pauli traditio apud Græcos perseuerat, vt vsque in hodiernum diem in sacrificio missæ consecrando corpus Christi Græci Pauli verbis vtũtur: hoc est corpus meum quod pro vobis frangitur. Ad Cor.1.144.b

Eucharistiam ad hoc vt homo non indigne sumat necessarium non est: ipsum simpliciter & absolute à confessore probatũ esse: sed diuinæ gratiæ iustificatio requiritur: ad quam seipsum probare non sufficit: sat tamen est probatio ad non indigne sumendum. Ad. Cor.11.145.b. in fi. & fo.seq.a

Excommunicabãtur in primitiua ecclesia, etiam propter ocium non se corrigentes: vt erubescerent: non tamen ecclesiasticis cẽsuris: quibus modo ecclesia vtitur: sed quibus claustrales vtuntur: quæ sunt pene quædam à templo, vel fratrum conuersatione, vel mensa separantes. Ad Thess. vlti.333.a

Exemplar cuius imitatione artifex aliquid facit, est in quo imitatine res fit: sed non est per quod res fit: quoniã exemplar artificiatum non est: sed artifex exemplar imitando: filius autẽ dei est non solum: in cuius imitatione omnia creantur: sed etiã quòd simul cum patitur efficit ea quæ creatur, & propterea de ipso vtrunq; dicitur: quòd omnia per ipsum & in ipso creata sunt. Ad Colos.10 301.a

Existimare aliquem se aliquid scire dupliciter contingit: vel speculatiue: & tunc proprie null⁹ scit aliquid, nisi qui scit se illud scire, vel affectiue, hoc est cum affectionibus elevatur ex hoc quòd scit, vel despiciendo alios: vel se præferẽdo & huiusmodi. ad Co.8.127.b

Exterminator dicitur ignis egressus à domino, qui populũ consumebat, nisi Aarõ inter mortuos & viuos medius occurrisset ad dominum placãdum. ad Cor.10.115.a.in fine

Facere ea quæ legis sunt aliud est, aliud vero meritorie facere, & vtrũque declaratur. ad Rom.2.13.a

Facere naturaliter omnia moralia quæ legis sunt, est homini sani: qualis non est homo in naturalib⁹ cõstitutus post naturę ĩ primo parẽte lapsũ: facere aũt naturaliter aliqua moralia quæ legis sũt, homini etiã imbecilli cõuenit: qualis est homo post primi parentis lapsum. ad Ro.2.ibi.

Facta superiorum nõ tam inuitant quàm cogũt subditos ad imitationem. ad Gal.2.237.a

Factionum capita apud Corinthios Pauli tẽpore in trib⁹ se extollebant, scilicet in baptismo: sapientia sermonis, & sapiẽtia rerũ. ad Cor.1.131.a

Farina mixta aquæ conspersio seu massa vocatur. ad Cor.5.116.a

Fideles velut membra Christi sunt: ac per hoc congregatio fidelium: quam ecclesiæ nomẽ significat: est corp⁹ Christi. ad Ephe.1.259.a

Fides Iesu Christi ab initio mũdi cum semper explicite vel implicite fuerit in omnibus: qui peccatorũ remissionem consecuti sunt: ex hoc q; virtus fidei ad iustificãdũ commendatur & declaratur, lex Moysi non aboletur nec destruitur, sed declaratur, q; nec in lege nec in legis operibus vis peccatorũ remissiua est. ad Rom.3.12.b

Fides est velut esse substantiale in Christiano & fundamentum, reliquarum virtutum respectu. ad Cor.4.114.b

Fides, vt ad Ephes.2. dicitur: donũ dei est & nõ creaturę quo ad ipsam voluntatẽ credẽdi, ipsumq; credere in deũ verũ quo ad explicationẽ horum credibilium determinate fides ex auditu est: quoniã audiendo doctrinã euangelicã, homines discunt quæ sunt determinate credẽda. ad Ro.10.73.b. in prin.

Fide infirm⁹ secũdũ Paulũ quis dicatur. ad Ro.14.87.a

Fidẽ Christi Paul⁹ apud Corinthios plantauit, Apollos autẽ rigauit: qm̃ postmodũ multũ illis contulit. vt patet Actuũ 18. ad Cor.3.109.b.in prin.

Fides credẽdorũ omnibus Christianis cõmunis est: fides aũt agẽdorum quibusdã tantum cõuenit, de qua est habere fidem de: quicunque dixerit monti tollere, mittere in mare, & in corde suo non hæsitaueri

tuerit &c.ad. Cor.12.148.b
Fides actus charitati attribuitur imperatiue sicut & actus patientiæ: & similiter spei. ad Corinth.13.154.a
Fides,spes, & charitas sunt virtutes theologales:habentes.f. deum pro proximo obiecto. fine & regula:& hęc tria sola in anima principatum obtinent:reliqua vero quæ virtute aliarum sunt,ad manifestã dum seu exequẽdum existũt. ad Cor.13.156.a
Fidei spiritualis, spei ac charitatis quod intus homines habẽt,Christꝰ in ipsis dictat & scribit,non alieno sed ꝓprio nomine:& ipse Christus est, qui creditur,qui speratur,qui amaꝫ ab ipsis.ad Co.5.383.b
Fides quæ per charitatẽ, siue dilectionem operatur: hoc est vim suã exercet: à theologis fides formata appellatur: cõtraria vero fides informis dicitur.ad Gal.5.249.a
Fides est virtus moralis, qua dicta fiunt, sicut & mãsuetudo virtus moralis est irascibilis moderatrix.ad Gala.5.250.a
Fides vniuersa in hoc consistit, vt Iesus Christus credatur verus deus & verus homo: qui enim hoc credit, stultus est si reliqua fidei Christianę non credit,quę ipse Iesus Christus sequẽdo fecit,docuit,mandauit &c.ad Heb.13.408.b
Fides Christiana & cõsonantia euãgelij ad legẽ & prophetas pendet ex passibilitate Christi & resurrectione eius.Act. 26.508.b
Fide homines etiã sine operibꝰ iustificantur:vt patet in infãtibus baptizatis, & in adulto baptizato,si statim morerentur:& si fides quę operari peccata non est, mortua sit: quoniã suapte natura per dilectionẽ operatur.Ia.2.415.b
Filius dei æternus dicitur filius dilectionis patris,quoniã est filius dilectionis essentialis, genitus eñ est nõ ex vno essentiali sic & alio non,sed ex omnibus essentialibꝰ natura esse,potẽtia,intellectu,voluntate & reliquis,alioquin integer deus genitus non fuisset. ad Colossen.1 299.b
Fornicatiõis noie Paulꝰ vt genere vtitur ad adulteriũ:incestũ & huiusmodi.ad Cor.5.115.a
Fornicatio simplex apud Gentiles peccatũ non reputabatur.ad Co.6.119.b.in fine.ad Thessa.1.322.a.in prin.
Fundamentũ Apostoli & prophetæ appellantur posteriorũ respectu,Christus aũt simpliciter & absolute fundamẽtum exist:quoniã nullus vnquam saluatus est, niſi in fide Iesu Christi.ad Cor.3.109.b
Amalitel quis fuerit. Act.1.472.a
Gloriatio iustificatorũ quo ad bona animæ futuram gloriam respicit: quo ad bona vero corporis præsentẽ afflictionem: ita quòd non gloriantur de bonis corporis: aut exteriorum rerũ:sed de afflictionibꝰ tã in corpore quàm in rebus.ad Rom.5.227.b
Glorificationis diuinæ materia fidei confessionẽ cum mãdatorum euãgelicorum obedientia complectitur:vt obedientia effectus cõfessionis describitur.ad Cor. 9.215.b
Gemitꝰ ineffabiles illi dicũtur: quorũ termini ad quos tendunt,sunt nobis incogniti:& alia pulchra quæ sequuntur. ad Roma.8.57.b.in princi.
Generatio est finis primus cõiugij:fornicatio vitanda secũdum est bonũ:licet in esse naturali nõ est bonum hominẽ esse solum:quoniam naturalem multiplicationem tollit: in esse autem spirituali bonũ est vxorem nõ ducere: quoniam ex coniugio vitæ spirituali impedimentum prẽstatur.ad Cor.7.111.b
Gratia ratio est omniũ donorũ beneficium sine meritis, pax autem fructus omnium gratiarum.ad.Rom.1.3.a
Gratia dei tunc opera efficit:cũ homo cooperatur gratiæ hominis cooperantis est dicere gratia dei,quę est mecum: homo vero etiam vacans potest dicere:gratia dei quæ est in me.ad Co.15.163.a.in fine.
Gratiæ dei potentia existentis in hominibus quanẽ ad executionẽ in imbecillitatibus nostris proficitur, quoniã in prosperitatis statu propria hominis potẽtia augetur,exercetur & perficitur: potẽtia vero gratiæ dei nihil aut parũ cognoscitur, appetitur, & requiritur:in statu aũt aduersitatis diuinæ potẽtię executio habetur,appetitur: & cognoscitur nõ secundũ liberatiõis ab aduersitatibꝰ: sed secũdum effectũ roborationis animi ad omnia vincendum propter deũ.ad Co.12.226.b
Gregorius in primo dialogorũ refert quendam Gregorium mouisse montem. ad Corin. 15.152.a
Hebreorum genꝰ ab Heber,cuiꝰ tempore sectę diuisę sunt, processisse ex eo apparet,ꝙ etiam Abrahã Hebræus appellatur.ad Cor.11.223.b
Helleni nomen licet proprie Græcos significet extensiue tamẽ sæpe significat gẽtiles. Act.14.487.b
Hellenorum appellatiõe,quod est cognomẽ Græcorum etiã Gentiles veniunt.ad Roma. 3.19.a
Hæreses in Græco vsu sectę appellantur: quoniã Græci appellãt hæresim Platonicam,

Universidad de Deusto
Biblioteca

Peripateticam, Stoicam &c. quas Itali dicũt sectam Platonicam, sectam Peripateticã &c. ad Cor.11.143.b

Herodes filius Aristoboli filij Herodis Magni (quem Iosephus appellat Agrippam) occidit Iacobũ & cõiecit Petrũ in carcerem &c. Act.12.483.a

Herodes tetrarcha filius Herodis magni illusit Christum veste splendida & occidit Iohannem Acto.12.483.b

Herodis Agrippæ mors & verba eius morientis ad amicos Act.12.484.b

Hypocritæ sunt, qui pietatẽ in apparẽtia profitẽtur: sed pietatis potentiã non exerceur. quoniam negãt illius intimã vim, quę per opera exercetur & in sola apparentia pij existunt. ad Timo.3.361.a

Homines quòd ex peccatorib⁹ iusti fiunt, duo concurrunt scilicet gratia dei & iustitia dei. ad Rom.3.211.a

Hominem ad iustificandũ primum ex parte dei gratia cõcurrit: deinde ex parte Christi iustitia redeptionis: & demum ex parte nostri fides in sanguine Christi, & gratia primũ locũ tenet: vtpote causa secũdi & tertij, secundũ aũt ita est gratiæ: quod tamẽ rationẽ iustitiæ dei cõstituit: tertiũ scilicet fides applicatio est & cõiunctio vtrutique nobiscum. ad Rom.3.ibi.b

Homo quantũcunque se in bonis operibus moralibus & cerimonialib⁹ exerceat: nũq̃ tamẽ per hoc peccatorum remissionẽ cõsequitur: sed secũdum habitus operũ in operibus & in seipso iustificatur: & propterea habet virtutũ merita: vnde glorieẽ, sed nõ apud deum: apud quem adhuc peccati ratione implicitus remanet. ad Roma.4.214.b

Homines sine lege Moysi cognouerunt non solũ homicidia, & similia esse peccata: sed etiã interiores actus: vt in libris philosophorũ patet: sed nõ cognouerũt peccatũ secũdũ primã rationẽ culpæ, quæ est offensa dei: nec secundum primũ pœnæ reatũ: quo meretur dãnationẽ ęternã: quod per legẽ cõmuniter est cognitum. ad Ro.7.40.b.in prin.

Homo interior appellatur superior animi pars, eoq⁹ operationes suas in seipso intus perficit absq; corporis organis: exterior aũt homo secũdũ partes sẽsitiuas tã interiores q̃ exteriores: eo q⁹ carnalibus officiis immersæ sunt. ad Roma.7.442.b

Homines quãuis sciant quid orent, nõ tamẽ sciunt: quo res petẽda expedit, seu ipsis necessaria est: super qua propositione vide pulcherrimum in litera assignatũ. ad Rom.8.456.b.in fine &.fo.seq.a

Hominum

Hominũ viuorum corpora qui in secundo Christi aduentu reperientur, non mortua, sed mortalia viuificabuntur. Ad Roma.8.511.a

Homo animalis ab anima appellatur: qui scilicet ea tantũ sectatur, ad quæ animæ vires se extendunt, hoc est qui tantũmodo naturale lumen rationis sequitur. Ad Cor.2.107.a

Homines in resurrectione morte intercedente viuificabuntur, & acquirent corpora, nõ qualia modo habent, sed quæ vendicare sibi propria, sicut vnicuique deus dedit sibi corpus proprium, hoc est quod sibi proprium ex propria natura vendicat: super quã conclusionẽ vide pulchrũ exemplum in litera assignatũ. Ad Cor.15.1.8.a

Homo Latine & Adã Hebraicę synonima sunt. Ad Cor.15.169.b.in prin.

Homo quilibet secundum animi conditiones internus appellatur, secũdum autem corporis conditiones externus. Ad Cor.3.191.b.in fine

Hominibus in Christianis tria sunt, voluntas scilicet ad quã dilectio spectat, fides & potẽtia: ad quas robur spiritus. Ad Ephe.3.266.b

Homines mali dicuntur penes malam voluntatis dispositionem: absurdi aũtẽ penes malam dispositionem rationis: quoniam absurda inconuenientia secundum rationem dicuntur. Ad Thessa.3.30.b

Hominum colentium vnũ deũ tempore Apostolorũ tria genera erant, scilicet Iudæi Proselyti (qui circuncisi profitebantur legem Moysi) & gentiles religiosi: qui non circũcidebãtur, nec Moysi legem profitebantur, sed cultũ vni⁹ veri dei absque obligatione ad obseruandũ legem Moysi. Act.16.fo.492.b.in prin.

Horæ canonicæ & missæ eligibilius est, vt in ecclesia dei sine melodia, sine musica intelligibiliter dicantur, quam sic vt intelligi non possint: qualiter sunt tam particulæ, quæ organorum sonis committuntur quãm quas cantus imperceptibiles reddit, vel clamoris multitudine occupantis, vel quantitate cõcentus notas magis quàm verba concinentis: hæc enim omnia magis extranea sunt, q̃ decem milia verborũ in lingua. ad Cor.14.158.b. in fin.

Hostiam pro peccato scriptura sacra peccatũ appellat iuxta illud Osee.4. & peccata populi mei comedent. Ad Cor.5.199.a

Humilitas est animi virtus superbiæ contraria: & est prima virt⁹ necessaria ad digne in vnitate viuendum: quoniã

inter superbos sẽper sunt iurgia: & hinc adiũgitur mãsuetudo quæ iræ contraria est. ad Ephe. 4. 267. b. in fine.

Acobus Alphei cur frater domini appellatur, tot diuersa dicuntur: vt nihil certi habeatur, nisi quòd consanguineus erat domini Iesu: dicitur nihilominus frater domini ad differẽtiã Iacobi fratris Ioãnis: & forte nulla magis quadrare videtur ratio, q̃ filius fuerit Ioseph ex alia vxore. ad Gala. 1. 235. b

Iacobus Alphæi est ille qui dicitur frater dni Act. 1. 461. a

Iconiũ ciuitas est Pisidię Listris vicina: quæ ciuitas Lycaonię est: in qua Paulus lapidatus fuit. ad Timoth. 3. 362. a

Iconium est duarum ciuitatum nomen: vnius in Cilicia. Alterius in Lycaonia Act. 14. 487. b

Idololatria duplex à philosophis orta dicitur: vna scilicet colere imagines hominum, volatilium, quadrupedum, & huiusmodi: alia colere creaturas: puta, solem, lunam, elementa &c. prima à formantibus imagines signorum cęlestium: puta arietis, cancri &c. secunda à dicentibus deberi cultum partibus mundi beneficis, seu anima mundi animatis. ad Rom. 1. 9. a

Idololatria summa inter mala opera locum tenet: vtpote deo cõtraria. ad Cor. 10. 135. a

Idiota Græca dictio est: & illiteratum significat. ad Cor. 14. 158. b

Idiota non solum pro illiterato sumitur: sed etiam pro plebeio. ad Cor. 11.

Ieiunia spontanea in primitiua ecclesia fiebãt. Act. 13. 484. b

Ignis appellatione secundum Apostolum non corporeus ignis, nec tormentũ aliquod, sed rigorosum: ac vndique exactum diuini iudicij examẽ significatur. ad Cor. 3. 110. a

Ignis inferni ignis æmulatio appellatur: pro quãto à zelo diuino procedit. ad Heb. 10. 399. a

Imago conformitatis ad filium dei in quibus conditionibus consistat. ad Roma. 8. 59. b. in fine.

Imago dei, ad quem homo nouus creatus est: quatenus nouus, est imago ordinis gratię: quemadmodum imago, ad quã homo creatus est: est imago in ordine naturæ. ad Colossen. 3. 312. b

Impietas iniustitiæ species est pierati contraria quæ parentibus, patriæ, eorumque bene nolis cultum exhibet. ad Ro. 1. 6. a

Impudicitia proprie act⁹ libidinosorum respicit osculorum scilicet tactuum, & huiusmodi. Immunditia autem concubitum contra naturã: quoniam hoc vitium apud Corinc. regnasse fertur. ad Cor. 12. 228. b. in fine

Indui & superindui in hoc differunt: quòd indui est animam separatam corpori glorioso vniri: quoniam igitur anima separata est velut anima nuda corpore nõ vestita: superindui vero est nunquam animam à corpore separatam donare gloriosa immortalitate corporis: anima siquidẽ iuncta est corpori velut anima vestita: & superinduitur corpore glorioso quantum glorioſum est: cum absq; dissolutione à corpore, immortalis & impassibilis corporis gloria donatur. Ad Corin. 5. 193. b. in fine

Inquinamentum carnis appellatur immunditia quæcunq; animi ex carne tam propria quàm propinquorum proueniens: inquinamentum vero spiritus appellatur immunditia quæcunq; animi ex spiritualibus proueniens: qualia sunt honor, gloria, & huiusmodi ad Cor. 7. 205. a

Insipientia sapientiæ est cõtraria, quæ recte iudicat secundum vltimum finem iuxta supremã causam quæ deus est. ad Ro. 1. 8. a. in prin.

Intellectus humanus naturali lumine de deo cognoscit, q̃ est vnus princeps omnium, actus purus, æternus, &c. oppositum autem tenentes philosophiæ & Paulo apostolo contradicunt: & hoc conditionibus multiplicatis, videlicet tanquã deus aliquid habeat de illo quod cognoscimus, nõ vt est simplicissimus in se, &c. pulchra quæ sequuntur ad Roma. 1. 6. a in fine

Intellectum habens, sicut habet quicquid est visus, auditus, gustus, odoratus, & tactus: ita possessor spiritualium omnium corporalium possessor est: experiẽtia enim testatur, quòd possessoribus spiritualium principes, & quæcunq; corporalia sunt subiiciuntur: vt sanctorum gesta legenti patet ad Co. 6. 202. b. in fine

Ioses cognominatus est ab apostolis Barnabas, id est filius consolationis. Actu. 4. 470. a

Irregularis secũdũ antiquã legis cerimoniã corp⁹ aqua munda ablueba: postquã aqua sacra aspsus fuerat. ad Heb. 10. 398. b

Israelitę vsitato vocabulo appellantur Iudæi. Actu. 2. 463. b

Israelitæ Pauli tempore Iudæi nominabantur, sicut & hodie: quoniam ipsi Iudæi genus suum magnificabant. ad Ro. 14. 2

Iudaicum cognomen à tribu Iuda ad omnes tribus Israel deriuatum fuit: ab eo tempore quo trib⁹ Iuda in tãto precio

habita est: vt concessum sit ei redire in Hierusalem, & sub Cyro Persarum templum reædificare & extunc Israelitæ redeuntes ad terram promissionis à Gentilium principibus Iudæi appellati fuere. Ad Rom.2.Ibidem

Iudæo cuique docto in Synagogis prædicare licebat. Act.13. 485.b

Iudæorum ex obstinatione duę maxime vtilitates percipiuntur: quas in litera vide. ad Roma.11.751.a

Iudæi omnes vti creditur prope finem mundi, in quo erit vita ex mortuis, ad Christũ reducentur. ad Ro.11.Ibi.

Iudicia præsentis vitæ non sunt ad puniendum: hoc enim futuræ vitæ iudiciis reseruatur: sed ad promouendum spirituale bonum, vel in eo qui punitur, vel in ecclesia. Ad Cor. 13.230.a

Iurabãt olim homines per maiores se: vt Ioseph per salutẽ Pharaonis: & Dauid, viuit dominus. Ad Heb.6.

Iurandi modus apud antiquos qui fuerat: deus autem iurat per seipsum Ad Ro.14.89.a

Iustitia operis à iustitia dei in hoc differt quòd iustitia operis iustificat tantum opus illud: cuius est, & secundum illius operis habitum operantem, iustitia autem dei hominem absolute iustificat, ad Rom.3.20.a

Iustitia dei est redemptio facta per Christum non iustitia nostra: quoniam ipse Iesus Christus verus deus est. Ad Roma.3.21.a & b

Iustitia ex fide est iustitia Christi communicata nobis per fidem hac enim iustificamur & hanc gentes credendo apprehenderunt. ad Ro.9.69.a

Iustitia dei est iustitia satisfactionis deo pro humano genere per Christi mortẽ. & hæc appellatur iustitia ex fide, seu iustitia fidei: iustitia autem legis est ipsa præceptorum legis obseruatio iudicialium scilicet cerimonialiũ & moralium ad Ro.10.70.b

Iustitia dei in deo est, qua deus iustus est: iustitia dei in reprobis est iusta reproborum punitio: iustitia dei in Christo est meritum Christi: sufficiens etiam ad satisfaciendũ pro nobis, & ad nos iustificandum. ad Cor.5.199.a

Iustitiæ arma metaphorice appellantur duæ iustitiæ actiones: altera habens vim armorum defensiuorum videlicet à malo declinare: altera habens vim armorum offensiuorum, videlicet facere bonum. ad Cor. 6.201.a

Iustus dicitur non à iustitia, quę est virtus ad alterum, sed à iustitia, vt est recta dispositio totius animi: secũdum quam frequenti

frequenti vsu in sacris literis iustus ab iniusto distinguitur, hoc est bonus secundum deum ad differentiam in peccato mortali existentis. ad Ro.1.5.a

Iusto quemadmodum naturale est gaudere de iustis operibꝰ tam suis quàm aliorum, & liberali de liberalitatibus & similibus: ita naturale est amori mundano gaudere de mundanis operibus: & carnali de carnalibus, & proprio de sibi conferentibus, siue iusta, siue iniusta fuerint. ad Cor. 13.153.b

Laudare seipsum regulariter est insipientiæ, in aliquibus autem euentibus necessarium est, vt homo seipsum laudet: & tunc homo secundum rei veritatem sapientis officium exercet. ad Cor. 11. 240.a

Laus propria non reddit hominem vere laudatum in rei veritate: sed laus hominis à deo proficiscens hominem vere laudatum reddit, quoniam gloriatio propria tunc à deo proficiscitur: quando in domino fit: quãdo ratione dei, secundum deum: propter deũ homines de donis dei gloriantur. ad Cor.10.239.b. in fi.

Lex Moysi non est data vniuerso humano generi, sed Israelitis tantum: iuxta illud, non fecit taliter omni nationi. ad Ro.2.13.a

Lex factorum quoad moralia, cerimonialia & iudicialia lex Moysi appellatur, quoniam lex operum erat: sicut & quælibet alia lex scripta: & in hoc comprehenditur etiã lex naturalis, quæ lex factorũ esse dicitur. ad Ro.3.22.a

Legis medium quo. s. lex trahit homines est pœna & experientia testatur: quoniam in locis seu in actionibus à lege exẽptis prenaricatio ad pœnam non imputatur ad Ro. 4. 4.a

Lex siquidem quãuis sancta ex intentione data est à deo ad bonum: quoad illum tamen effectum subiunctum. s. abundantiã peccati: & præter intẽtionem aduenit: quoniam ea non ad hoc legislator dedit, vt peccatum abundaret. ad Ro.5.32.a

Legis appellatione lex Moysi intelligitur: lex autem Moysi non secundum partem: puta præcepta cerimonialia, aut iudicialia, sed integra concludendo etiam realia comprehenditur. ad Ro. 6.36.a

Legi esse subiectũ vt ad esse sub gratia opponitur: est nomen status legalis, qui ex tribus cõditionibus integratur. vt in litera patet. ad Ro.6.ibidem.b

Legi subiici & debitum seruadi aliqua,

aliqua, quę in lege continentur, valde inter se distant: nã esse sub lege. est esse subditum legi: tenerí autem ad seruandum multa quæ continentur in lege: aliunde ortum, vinculum que habere potest, & stat cum absolutione à lege, vt patet de Gentilibus, qui tenebantur ad seruandum moralia, honora patrem tuum. &c. non occides, non concupisces, &c. nõ ex eo quòd legi Moysi subiecti essent, in qua hæc præcepta continentur, sed ex regula naturalis rationis ita exigente. ad Rom. 6. ibi. b

Legum initia in primis transgressoribus semper vindictis commendata fuerunt. Act. 5. 471. a

Lex carnis è regione legis mentis, & lex peccati è regione legis dei à Paulo locantur, & sicut lex mentis subdit hominem legi dei: ita lex carnis subdit hominem legi peccati. ad Rom. 7. 45. a

Lex carnis est naturalis ordinatio virium inferiorum ad propria bona, lex vero peccati est pœna peccati originalis. & est deordinatio earum idem virium ex perditione iustitiæ originalis derelictæ, quia leges distinguuntur non materialiter, non subiecto, sed formaliter & penes principia. ad Roma. 7. ibi. a

Lex spiritꝰ est ordinatio, dispositio, dominiumque spiritus sancti in nobis proueniẽs ex spiritu sancto viuificante in fide, spe, & dilectione Iesu Christi ad Ro. 8. 46. b

Lex secundum Paulum vetus testamentum appellatur. ad Cor. 14. 1. 9. a

Legis in statu diabolus aduersus hominem pugnauit: immo & legis occasione, cum dixit: cur præcepit vobis deꝰ, vt non comederetis ex omni ligno paradisi, & hinc hominem vicit. ad Co. 172. b. in fi.

Lex nulla præcipit aduersus virtutis actus, ac per hoc nullus princeps etiam ecclesiasticus aduersus virtutis actus præcipere potest. ad Gal. 5. 250. b

Lex Christi lex est spiritus vitę, qui alio nomine lex charitatis dicitur. ad Galat. 6. 251. b

Lex Mosaica à lege Christi in quibus differat, ad Ephes. 2. 262. b

Libri testamenti veteris, quos canonicos appellamus, apud Hebræos scripturę sanctæ appellantur. ad Ro. 1. 1. b

Liber vitæ metaphorice diuinꝰ intellectus appellatur: continens nomen omnium prædestinatorum ad vitam æternam. ad Philippenses quarto 297. a

Libertas euangelica non est libertas adimpletione legis moralis, quoniam vniuersa lex moralis hac vna obseruatione impletur. Diliges proximum tuum, &c. & alia pulchra quę sequuntur. ad Gala. 5. 248. b

Libertas euangelica est libertas spiritussancti perficientis spiritum nostrum, & hoc spiritu demonstrante, dirigente, atque impellente. ad Galat. 5. 249. b

Lycaonici in Paulo & Barnaba diuinitatis numen esse reputarunt ex his quæ videbant in ipsis esse. videbant enim ipsos esse mortales, & tamen eos deos reputabant. ad Corinthios duodecimo. folio 226. a. in fine

Lingua Græca Apostolorum temporibus velut lingua communis omnibus erat, & propterea barbaros contra Græcos apostolos distinguit: dicendo Græcis & barbaris. ad Romanos primo. 4. a

Locus primus, in quo habemus à Paulo explicite Christum esse deum: non qualitercunque, sed super omnia benedictum in secula amen contra Arrianos. ad Romanos nono. 64. a

Locutio partis rationalis officium est: irasci autem est appetitus: qui irascibilis vocatur. ad Ephesios quarto. 273. b. in prin.

Lucis sensibilis claritas gloria appellatur. Actu. 22. fo. 502. b. in fine.

MAli peioris vitatio est quoddam bonum, & eiusdem rationis est cum bono quoad iustum & iniustum honestum, vel inhonestum, vt etiam philosophi fẽserũt. ad Ro. 3. 18. b

Malum pro malo reddere proprie ex intentione est reddere malum: ita quòd intentio tendit ad malum alteri reddendum. ad Ro. 12. 83. a

Malum pro malo reddere à vindicta in hoc differt: q malũ pro malo reddere est formaliter, & ex intentione velle malũ pro malo reddere: vindicare autẽ est materialiter quidem malum: formaliter autem iustum velle reddere: vnde & vindicare est actꝰ iustitiæ: velle autem malum est actus odij. ad Ro. 12. ibi. a

Malum ex singularibus defectibus contingit: bonũ autẽ ex causa integra. ad Gal. 5. 250. a

Malitia cõis est oĩbus peccatis: quę ex proposito lædẽdi fiũt: nequitia aũt proprie ad pcã remissionis spectat. sicut hõneꝫ est hõ ꝓprie inutilis velut nihil valẽs. ad Co. 5. 116. b

Manuum impositio ab apostolis fiebat absq; alicuius sacramẽti collatione. Act. 28. 510. b

Malitia paruuli sunt qui maligno animo carẽt in hoc pueros imitantes: perfecti sensibus sunt, qui pro cõsuetudine

Universidad de Deusto
Biblioteca

ſancta exercitatos habẽt ſenſus mentis ad diſcretionẽ boni & mali: quemadmodum viri perfecti in ætate maiori ſenſus communes habent ad boni & mali humani diſcretionem. ad Cor. 14. 159. a

Maran atha duæ dictiones cuius idiomatis ſunt: & quid ſignificent. ad Cor. 16. 174. b

Martyrum ſolẽnitates non incœperunt in primitiua eccleſia. Actu. 8. 476. b

Maria ex Dauid ſemine deſcendit: alioqui verum non eſſet quòd Chriſtus ſecundum carnem ex Dauid ſemine factus eſſet. ad Rom. 1. 1. b

Matrimonium ex lege veteri omnes contrahere debebãt ad multiplicãdum ſemen Iſrael. ad Cor. 7. 125. a

Morticinium ſecundum veteris teſtamenti legem qui tangebat aſpergebatur aqua cineris vitulæ ruffæ. ad Heb. 10. 398. b

Mors martyrum cur ſomnus appellatur. Actu. 7. 476. a

Melchiſedech non fuit proprium nomen alicuius viri: ſed illi regibus nomen commune erat: ſicut Cæſar Romanis imperatoribus: Pharao regibus Aegypti: & creditur ipſum fuiſſe primogenitum Noe: qui Sem vocatur. ad Heb. 7. 388. b

Membra omnia vnius naturalis corporis duas conditiones habent: prima eſt, quòd omnia ex eodem principio virtute ſeminis in corpus vnum organicum generantur: ſecũda eſt, quòd omnia ex eodẽ principio: immo etiã eodem alimento per omnia membra diſtributo aluntur. Ad Cor. 12. 149. a

Mẽbra corporis Chriſti in tantum Chriſtiani ſunt: inquantum ex eodem ſpiritu generantur, & nutriuntur: & alia quæ ſequuntur. ad Corinth. 12. 149. b

Menandri carmẽ citatur à Paulo primo. ad Corint. 15. 167. a. in fine

Mens ſuprema eſt pars animæ: quæ in progreſſu cognoſcitiuæ partis infimum locum tenet: vtpote terminus cognitionis tam practicæ quam ſpeculatiuę. ad Corint. 1. 99. b. in prin.

Michael archangelus eccleſiæ præeſſe creditur. ad Theſſal. 4. 323. b. in prin.

Miniſtro duo operum genera conſideranda ſunt: alterum ad quod tenetur: alterum ad quod non tenetur. ſed ſponte intuitu domini ſuperadidit: & ex his operibus. ad quę miniſter tenetur, non debetur ei noua merces, neque habet vnde glorietur, quia tantum quod debuit fecit: ex his vero quę ſponte ſupererogauit habet vnde glorietur, & noua

noua ei debetur merces. ad Corinth. 9. 172. a

Miniſtri noui teſtamenti non ſunt inſtituti puri legati, ſed legati deo & Chriſto cooperatores. ad Cor. 6. 199. b

Miniſtros noui teſtamẽti oportet eſſe tum benignos hoc eſt feraces bonorum: cum non niſi bona ex interno theſauro proferre poſſint in verbis: in geſtibus & in factis tum ſuaues diuerſis hominũ complexionibus, diuerſarũ ętatũ, diuerſorum ſexuum, diuerſarum conſuetudinum &c. hominibus ſeipſos accõmodando, vt omnibus profint. Ad Corinth. 6. 201. a

Miniſtros eccleſiæ oportet habere inuis animum fidei cõformem, & miniſtrando ſacramentũ ad opus applicare. 1. ad Timo. 3. 340. b

Myſteria dei manifeſtata ad dei gloriam appellantur gloria dei, vt quòd deus eſt pater: filius ac ſpiritus ſanctus: quòd deus creauit mundum: quòd verbum caro factũ eſt: quòd reſtaurat omnia in Chriſto Ieſu & huiuſmodi. Clara autem horũ notitia à deo infuſa ſpeculatio appellatur quo ad ſuſceptionem reuelata facie &c. Et ſimiliter clara eorum notitia, quæ ab apoſtolis aliis traditur, quid appelletur &c. pulchra quæ ſequuntur. ad Cor. 3. 187. b

Moyſes poſt creatum cœlum & terram omnia ei præiacenti materia fieri deſcribit. ad Hebræos. 11. 400. a

Modus quo in prędicatione ſua Paulus ſpiritum ſanctũ oſtendebat, qui fuerit. Ad Cor. 2. 104. b. in fine

Monitiones ante excommunicationem vnde eccleſia traxerit. id Titum. 3. 371. a

Motus primi non reddunt ſanctos viros damnabiles tum ob eorum imperfectionem: tum quia à copia ſanctarum actionum continuarum abſorbentur. ad Roma. 8. 46. a

Mulieres apud Corinthios non velato capite quemadmodũ & viri in publica oratione: ſeu lectione pro actionũ veneratione comparebant, quoniam adhuc ſublatũ non erat à muliebri ſexu publice orare, aut legere, ſeu docere: vt etiam ſanctarum mulierum illius temporis geſta teſtantur. ad Cor. 11. 141. a

Munda ſunt omnia ex euangelica libertate apud mundos mente in conſcientia. ad Timoth. 1. 368. b. in fine.

NAtio prima in Chriſto credens poſt ludæos natio Græcorum fuit: in qua primum cognominati ſunt Chriſtiani, quod Græcũ conſtat eſſe nomen. Ad Roma. 1. 5. a

Naturale

Naturale est vnicuique insurgere in suum cõtrarium approximatum: vt patet in naturalibus calore, scilicet & frigore: ideo lex vetans concupiscere est velut cõtrarium approximatum parti animi cõcupiscenti: ac per hoc homo occasionem accipit irruendi in præceptum: & sic concupiscẽtiam per mandatum vetitam. ad Ro.7.40.b.in fin.

Naturæ opus est opus intelligẽtiæ primæ quæ deus est. Ad Cor.12.149.b.in fine

Nazaræorum purificationis ritus. Act.21.501.b

Nomina quatuor humani generis: primo appellantur infirmi contra potentiam: impij contra bonã voluntatem: peccatores contra mentis rectitudinem, & inimici cõtra statum in quo conditi sunt. Ad Roma.5.29.a

Bedire actus est interior volũtatis, exhibere autem membra actꝰ est exterioris executionis. Ad Roma.6.36.a

Offendiculum à scandalo nihil differt nisi in Græca & Latina dictione. ad Ro.14.89.a

Operibus nõ ex nostris, sed dei voluntate eligentis & vocantis vnꝰ eligitur: & alter reprobatur. ad Roma.9.65.a

Opera mala dum ponũtur: laudantur bona: quoniam ipsa punitio malorum laus bonorum existit. ad Rom.13.85.a

Opera virtutũ dupliciter librãtur: vel secundum quòd sunt propria virtutũ opera: & sic à Paulo à iustificando hominem excluduntur, & é regione legis fidei locãtur: vtpote cõmunia etiã infidelibus, seu non iustificatis: vel vt à charitate imperãtur: & sic tam virtutum moralium cõmunium etiã infidelibꝰ q̃ theologaliũ cõmuniũ etiã nõ iustificatis opera & iustificant & viuificant æterna vita hominem: & sine ipsis fides mortua est &c. quæ sequuntur pulcherrima. ad Corinthios. 13. 152.b. in fine

Opinio falsa dicentium duas in Christo hypostases: alteram scilicet filij dei, alteram filij hominis: quoniã si duę essent hypostases, falsum esset quòd filius hominis: filius dei diffinitus esset. ad Roma.1.2.a

Opinio falsa tam ponentiũ circulum animarum quàm opinantium animas creatas priusquã corporibꝰ infundãtur: & in illo priori aliquid boni aut mali egisse. ad Ro. .65.b

Opinio falsa dicentiũ quod apostolorũ tempore eucharistia non erat sacrificium, sed sacramentum tantum. Ad Corinth.10.138.b

Opinio hæreticorum confutatur:

tur: dicentium nõ esse nisi signum corporis & sanguinis Christi dum à Paulo dicitur reus erit corporis & sanguinis domini. ad Cor.11.141.b

Opinio nonnullorum insipientium attribuentium diuersa dona diuersis diis ex quibus confutatur. ad Cor.12.147.b

Opinio dogmatizãtium & negãtium sanctos vsque ad diẽ iudicij esse beatos ex dictis Pauli erronea. ad Philip. primo.285.b. & ad Corinth. 5. 193.a

Opinio Arriana cõtra filij deitatem cõfutatur. ad Coloss.1. 300.a.b

Opinio erronea Nestoris deitatem tam quam in templo in Christo habitare. ad Coloss. 2.306.b

Opiniones erroneæ: q̃ Christus transiuit per vterum mulieris velut per fistulam: quod virgo Maria non fuerit mater dei, sed Christi. Ad Galat. 4.241.b

Omnia licent quæ non sunt ex suo genere præcepta nec prohibita: puta defendere causam suã absolute, & nõ absolute omnia: sed nõ omnia expediunt, id est ad vitam spiritus conducunt: puta litigare, ea enim quæ non sunt ad vitam spiritualem vtilia: quãuis secundũ se sint licita, omittenda sunt. ad Cor.6.119.b

Operationum nomine secundũ apostolum intelliguntur gratiæ gratum facientis. ad Corinth.12.147.b.in fine

Orandi publicus modus, qui modo in templis dei seruatur Pauli apostoli apud Corinthios tẽpore introductus nõ erat, sed vnus pro omnibus publica voce orabat: cæteris tacentibꝰ, & alia pulchra quę sequuntur. ad Cor.11.141.a.b

Orantis mens neq; sensum verborũ meditans quatenus mẽtis officium exercet penetrãdo significata eorum quæ dicit orando est sine fructu proprio, qui est pasci sensibus, seu orationis significatis, licet deuotione ad deum accẽdatur, & ad spiritualem gratiam remissionis peccatorũ. ad Corinth.14.158.a

Orare spiritu bonũ est: melius tamen est orare spiritu & mẽte etiam in oratione pure interna: vt cum persona indocta spirituali feruore orat: intus tantum animum eleuando in deum: quasi in genere & in cõfuso: persona autem erudita non solum spiritum, sed mentẽ distincte contemplantem diuina mysteria eleuante &c. docta quæ sequuntur. ad Cor.14.ibi.a.b

Orationes aliorum peccãtibus ex ignorãtia vtiles sunt, vnde & dominꝰ orauit: pater ignosce illis, quia nesciunt quid faciũt. Ad Ro.10.70.a.in fi.

Orationes publicas, quæ ad ecclesiæ ædificationē audiente populo dicuntur: melius est dici lingua communi clericis & populo quàm dici latine. ad Cor.14.158.b

Orationes ecclesiæ nunquá aliquid temporale petunt in ordine ad spirituale: vt patet discurrendo per orationes quadragesimales & dominicales ad Philip.4.294.b

Ordo atque lex diuinæ prouidentiæ hoc habet, vt ea quæ disposuit deus se facturū mediantibus causis secundis adimplcat: quatenꝰ in nobis habitans gemitibus ineffabilibus pro sanctis postulat. Ad Roma.8.58.b.in prin.

Osculum pacis inter missarū solemnia ex antiquo ecclesiæ more datur. ad Cor.13.250.b

Pactum diuinū cū Abraham Genes. 17. de circumcisione in Messiæ aduētu consummatum perfectè est: ita vt absoluti sint à fœderis vinculo ac pœna filij Abraham &c. quæ sequuntur. ad Corint.7.125. a in prin.

Panis fractione primæuo illo tempore ecclesiā vsam fuisse cōnumerando populum etiā actus apostolorum testantur ad imitationem Christi, qui acceptū panē benedixit: fregit & dedit discipulis: postea autem ecclesiæ vsæ sunt hostiis sigillatim quas frangere non oportet.ad Corinth.10.136.b.in fine

Pascha prout ab Hebræo deriuatur:transitū significat:prout autem à Græco passionem importat.ad Corint. 5.116.b in prin.

Passiones animi dicuntur ira, tristitia, delectatio, cupiditas immoderate:quę etiam affectus dicuntur. Ad Roma.7.59.b.in fine

Passio quælibet corporis mortificationis species est.ad Roma.8.61.b.in fine

Passionis nomen apud Theologos vsurpatum est ad significandum animi passiones. ad Thessal.4.322.a

Pastores tenentur manibus laborare pro sumptu habendo ad retinendum infirmos qui caderēt seu abirent à fide seu doctrina ecclesiæ si sumptus pastorum grauarentur. Act. 20.500.b

Pastoris officium est annunciare non aliquod,sed omne dei consilium, tum de iis quæ fidei sunt, tum de iis quæ sunt morum. Act.20.500.a.in fin.

Pastorem ecclesiæ non sufficit probatum esse intus & foris operarium absque erubescentia:sed oportet vt verbū euangelizet veritatis absque obligatione aliqua, & auditoribus distribuat nō declinādo ad dexteram

ad dexteram vel ad sinistrā. ad Timoth.2.358.b.in prin.

Paulus Apostolus an binomius fuerit:vel Saulus à principio: & temporis processu Paulus nominatꝰ fuerit, & alia multa de hoc.ad Rom.1.1.a

Paulus à parum secundū grammaticos diminutiuum est.ad Rom.1.ibi.

Paulus apostolus ad apostolatū vocatus fuit.ad Rom. 1.ibi.a

Paulus apostolꝰ Hebręo sermoni assuetus erat quoniam in Græco sermone substantiuū verbum sæpissime subintelligit.ad Cor.4.114. a.in prin.

Paulus apostolus primꝰ Corinthiis fidem Christi prædicauit.ad Cor.9.130.b.in prin.

Paulus apostolus non fuit conuersatus cum Christo in carne passibili existēte:vidit tamen ipsum in carne immortali in statu domini:data sibi potestate qualibet in cœlo & in terra: iuxta illud, nouissimo autē tanq̄ abortiuo visus est & mihi:licet visionis tempus non sit.ad Cor.9.129.b

Pauli apostoli anima an raptus tempore à corpore separata fuerit.ad Cor.12.245.b

Paulus apostolus vixit vsque ad quintumdecimum Neronis annum: sed an post Romæ captiuitatem ad Philippenses reuersus fuerit, non clare constat:licet in fine secundæ ad Timotheū epistolæ cōiiciatur quòd reuersus fuerit. ad Philip.2.286.a.in princi.

Paulus apostolus de tribu Beniamin: in qua erat Hierusalē ciuitas regia:& diuini cultus fuit:Hebræus non autem Samaritanus, secta vero Pharisæus,erat enim Phariseorum secta politica & præcipua inter Iudæos ad differentiā sectæ Essæorum: quæ politica nō erat: vt pote sine cōiugio more monachorum.ad Philip.3.291.b

Paulus apostolus an vxorem habuerit: disputare superfluum est:cum ex epistolis suis nihil certi habeatur:licet ex aliquibus locis vnusquisque cogatur non ratiōe demōstratiua,sed sensu valde rationabili quòd Paulus vxorē habuerit: quod non solum multi Græcorum affirmarunt,sed etiā ex Ignatij epistolis manifeste patet. ad Philipen. 4.295.b.&.1. ad Cor.7.122.a

Paulus apostolus à fine adolescentiæ:quæ vsque ad vigesimumoctauū annū extēditur: vocatus ad prædicādum creditur: quoniā eodē quo Christus mortuus est: adolescens in Stephani lapidatione describatur.ad Phile.1.372.b

Paulinus Nolanus hominis se seruū fecit pro filio viduæ rēdimēdo.ad Co.7.125.b.ī pri.

Paulus apostolꝰ an esset apostolus Christi: quòd Corinthij

in dubiũ verterent: vnde traditur.ad Cor.9.130.a
Paulus quãdo & cur incœpit vti nomĩe Romano scilicet Paulus. Act.13.485.b
Paulus dicitur secundo Neronis anno Romam perductus Act. 21. 501.a. in fine.& 24. 506.b
Paupertas apostolorum multos diuitiis temporalib⁹ ditauit: quibus vtinam ecclesiæ primates non abuterentur. ad Cor.6.202.b
Pax non actionem aut passionẽ significat: sed trãquilli status bonum.ad Rom.5.27.a
Pacis de sancto osculo in ecclesia infra missarũ solẽnia antiqua est cõsuetudo ecclesiarũ. ad Cor.16.174.a.in fine
Peccare reddit hominem seruũ peccati: euangelice vero viuere reddit hominem seruũ iustitię.ad Rom. 7.37.b
Peccare ex ignorãtia nõnulla si quidẽ ratio venię est:quoniã affectus peccantis ex ignorãtia nõ tendit per se ad malũ: vt pote qui in illud non tenderet :si malum esse sciret.ad Timot.1.335.b
Peccata ad quẽcũque bonũ finẽ vt media eligenda non sunt, quia suapte natura repugnat peccato quòd eligibile sit: & propterea nec propter se:nec propter aliud bonũ eligibile extat.ad Rom.3.78.a
Peccata sunt materia diuinę iustitiæ,& mendaciũ nostrũ est causa diuinę gloriæ.sicut crimina latronũ & parricidarũ sunt materia iustitiæ iudicis humani : & sunt occasiones eius gloriæ : & quandoque etiam materia misericordiæ principis.ad Ro.3.ibidem.
Peccatum Adæ apte inobediẽtia appellatur quoniã nõ fuit peccatũ ex obiecto seu materia : comestio enim illa fuit nõ ex se mala,sed quia prohibita: & propterea inobediẽtiæ ascribitur.ad Rom.5.32.a.in princi.
Peccatum originale & Adæ inobediẽtia explicatur,quoniã peccatũ cõmune est omnibus hominib⁹:& ꝓpterea Christi iustitia omnib⁹ hominib⁹ cõis existit,ac per hoc etiã infantib⁹:alioquin potẽti⁹ esset peccatũ Adæ Christi iustitia, quia illud ad infantes se extẽderet:iustitia autem non. ad Rom.5.30.a
Peccatũ habitans appellatur ꝓnitas inferioris partis animi ad peccatũ,quæ peccatũ dicitur,& est:quia est pars originalis peccati:quæ etiã in baptizatis remanet : & iniustis ac sanctis viris &c. pulchra quę sequuntur.ad Ro.7.43.b
Peccata quæ sunt tenebrarũ opera:quia omnis qui male agit odit lucẽ,sunt tãtũ opera nostra:ęternę aũt salutis meritoria opera,quę lucis arma appellantur:non solũ sunt opera luci cõsona, sed sunt arma tum defensiua:tũ offensiua hostiũ diuinæ gratiæ virtute.ad Rom.13.86.b
Peccatis sub carnalib⁹ omnia inseipsum peccata comprẽhenduntur,sub auaritia autem & rapacitate omnia peccata in proximũ, sub idololatria vero omnia peccata in deum. ad Cor.5.117.a
Peccato mors humani generis introiuit, & propterea peccatũ stimulus dicitur, lex vero nõ ponitur nisi peccare potẽtibus : vnde posse peccare & lex eodẽ tempore concurrũt. ad Cor.16.172.a.&.b
Peccatũ autẽ & posse peccat in electis cessabit: dãnati aũt in peccato perseuerabũt,& blasphemabũt deũ quanuis non demeritorie:hoc est ad meritum nouę pœnę:quoniã amplius viatores non erunt. ad Cor.15.172.b
Peccatum quodlibet consistit in corruptione debiti modi,aut debiti ordinis:aut debiti obiecti operandi. ad Ephes.4. 272.b
Peccatũ quod per pœnitentiam non diluitur,suo pondere ad aliud trahit.ad Tim.2.360.b
Peccat grauius Christianus eodẽ peccati genere puta adulterij seu furti q̃ non Christianus quoniam solum peccatũ mortale proprie loquẽdo iniuriam infert spiritui gratiæ filio dei.ad Heb.10.
Pedes aureis soculis antiqui operiebant,& vsque hodie inaures suspenduntur aureæ. ad Cor.12.149.b
Pœnitentię pœnitendę sunt innumeræ humanæ pœnitẽtiæ diuersorum gestorum. tũ pœnitẽtię desperatorũ.nã & pœnitentia ludę pœnitẽtia pœnitẽda:& pœnitentiæ multę beneficiorũ collatorum,& veniarum cõcessarũ aliis pœnitendæ sunt.ad. Cor.7.207.a
Pœnitẽtia quã deus dat nõ sistit in intellectu nec in veritatis cognitione,sed ad voluntatẽ ac effectum se extendit:vt veritate cognita ab oppressiõe & diaboli vinculo respiciatur.ad Timot.2.360.b
Pœnitẽtia philosophorum erat displicentia malæ actæ vitæ absque relatione ad deum offensum Act.20.500.a
Peripsema in penultima per eproductũ proferẽda est, & significat multarum rerum immunditię, puta rubiginẽ ferri,scorium argenti,lutum calceorũ,& id genus multa quodammodo excrementa. Alij transferunt hoc vocabulũ ad significandũ obnoxiũ iugib⁹ malis.ad Cor.4.114.b
Persecutio prima cõtra Christianos à Nerone mota fuit,qui post tempus epistolæ ad Corinth. per Paulum apostolũ missæ

Universidad de Deusto
Biblioteca

missę regnauit:interim enim solę Iudaicę persecutiones in Corinthios & alios Christianos motę legũtur.ad Cor.10.135.b

Persecutio prima aduersꝰ Christianos cõmuniter, mota est Hierosolymis occasione disputationis Stephani. Act.8.476.b

Petrus se Simonem Petrum nominat.ad Rom.1.

Petrus,sexto aut forte septimo anno Claudij Cæsaris Hierosolymis erat:nã quartꝰ decimus annus à cõuersiõe Pauli:sextus saltem:aut septimus annus imperij Claudij fuit: quoniam Tyberio qui annis viginti duobꝰ cũ dimidio imperauerat successit Caiꝰ imperãs annis tribus & mẽsibus octo:cui Claudius successit: decimo octauo aũt vel decimo nono anno imperij Tyberij Paulus conuersus est:cũ prędicationẽ Ioãnis Baptistę constet anno quintodecimo imperij Tyberij incœpisse. ad Galat.2.236.a

Persecutio nulla adhuc fuerat à Romanis principibus cõtra Christianos mota tẽpore quo Paulus epistolam posteriorẽ ad Corint.scripsit: quoniam cõstat primam mouisse Nero nẽ:sub cuius imperij principio Paulus Romam iuit. ad Cor.6.201.a,in fine

Perfecti quicũque in hac vita ad terminũ meriti nunq̃ peruenirũt:sed semp ampliꝰ mereri possunt.ad Philip.3.293.b

Pietas cultũ ac officiũ parentibꝰ exhibet:sanguine iunctis: patrię:eiusque benevolis: & breuiter pietas ad faciendũ alteri bonum tendit quod diuini officij est maxime imitatiuũ & homini difficile:cũ nõ nisi ad bonum proprium inclinetur.ad Timoth.4.343.a

Plagarũ modꝰ quamuis ex lege esset iuxta delicti mẽsuram, inhibitũ tamen erat quadragenarium numerum plagarũ excedere.2.ad Cor.12.224.a

Plagiarij sunt fures hominũ in mancipia vel vendenda : vel redimẽda ab ipsismet captis, seu sibi cõiunctis. ad Timot.1.335.a

Potestas ecclesiastica nihil potest aduersus bonos mores: immo nec aduersus meliora bona:qualia sũt cõsilia Christi: qui hoc non esset posse in ędificationẽ:sed ĩ destructionẽ spiritualẽ.ad Co.10.217.b

Postulare inferioris est: vnde & filio dei nõ conuenit: nisi ratiõe humanę naturæ: & ideo ipse in nobis habitans secundũ actus nostros postulat. ad Roma.8.57.a

Præcepta affirmatiua minꝰ malũ est q̃ negatiua : quia negatiua nullã excusationẽ admittunt:vtpote obligatiua semp & ad semper:& peccatũ contra ea non committitur nisi agẽdo,affirmatiue autẽ obligat pro loco & tẽpore & peccatũ cõtra ea sola obmissiõe cõmittitur.ad Galat.6.251.a

Præcepta omnia obligãt ad peccata: sed nõ ad mortalia nisi gratia materiæ, cõtra charitatem dei,sui ipsius, aut proximi,ad Thessa.vltimo.332.b

Prędicare quę dei sunt: aut quæ sunt diuini cõsilij nullꝰ recte attentat nisi à deo missus. sicut nullus missus à rege absq; temeritate regiũ cõsiliũ prędicare potest. ad Ro.10.73.a

Prędicatores inter bonos & malos euangelij hoc interest: q̃ mali notitiã trũ dei tradunt, boni autem manifestant etiã diuinæ notitiæ odorẽ, id est suauitatem : appetibilitatem delectabilitatem &c. ad Co.182.a

Prædicatores euangeliũ Christi in quæstum vertentes Paulus corripit quoniã longe à mercenariis lucris veri Christi prædicatores esse debent. ad Cor.2.182.b

Prædicatores quæstus damnat apostolus Petrꝰ:qui Christiani populi deuotione ad quæstum abuuntur:& qui ignoranter:aut temere prædicare audent:q̃ soluẽtes carlinum aut ducatũ pro vocata indulgẽtia plenaria,sunt in eo statu ac si tũc baptizati fuissent: & similiter qui liberãt animã vnam à purgatorio: qm̃ hæc mõstra sunt: & negociatores de Christiano populo:nescit Christiana religio hæc figmenta:sed adinuentiões corũ sunt, qui in auaritia fictis verbis de Christianis negociantur, abutẽtes illis ad quęstum.Petri.2.432.b

Prælatorũ partes sunt authoritate præesse: laborare opere, monere doctrina.ad Thessa.5.325.a b

Prælatis maxime misericordia necesseria est tanq̃ loco dei: cui ꝓpriũ est misereri vt ꝓsint.ad Timo.1.334.a.in prĩ.

Presbyteri & episcopi appellatione idẽ gradus à Paulo significatur:neutrũ siquidẽ horũ nomen est ordinis,sed potius officij:episcopus secundũ proprietatẽ:senior secũdum trãslationẽ:qm̃ cõiter senior aliis intẽdit.ad Tim.1.365.b

Præsciẽtia dei euẽtuũ rerũ non præcedit diuinã ꝓdiffinitionẽ euẽtuũ eorũdẽ, sed illã sequitur.priꝰ eĩ nõ tẽpore sed ratiõis ordĩe deꝰ volẽdo hos euentus diffinit, q̃ illos fore sciat:immo totꝰ q̃ sciat illos fore est quia volẽdo illos diffinit, & alia pulchra quæ sequũtur.ad Rom.8.59.a.&.b

Primogenitus filius dei in multis fratribus quõ metaphorice dicatur.ad Rom.8.59.a

Propheta quo ad cognoscendi modũ caret cuidẽtia rerum:

quas prenunciat: exemplum patet de Esaia: quod per te vide. ad Cor. 13. 154. b

Prophetis multis caremus quorum libri Regum seu Paralipomenon meminerunt. ad Cor. 6. 205. a. in prin.

Prophetas multos in testamento nouo fuisse: immo Paulū apostolum fuisse prophetam ex actibus apostolorū, & ipsius Pauli epistolis constat: ex symbolo quoque apostolorum apparet omnes apostolos fuisse prophetas resurrectionis mortuorum, ventu rique seculi. ad Ephesi. 3. 264. b. in fine

Prophetiæ materia non est loqui varia sed quæ sunt ædificationis, aut exhortationis, aut consolationis spiritualis. ad Cor. 14. 157. a

Propitiatorium quid proprie apud Hebræos dicebatur: & cur ita appellaretur. ad Heb. 9. 393. b

Prudentia carnis est hominis affecti ad carnem ratio: qui enim finem carnem habet, cogitat, ratiocinatur, consulit, iudicat: & præcipit relatiue ad carnem: & simile est proportionaliter de prudentia spiritus. ad Ro. 9. 48. b. in fine. & 49. a. in prin.

Quæstio. quomodo angeli, & reliquæ superiores nobis intelligentiæ per ea quæ facta sunt intellecta deum conspiciunt. ad Roma. 1. 7. a

Quæstio, quid est illud à quo inexcusabilem dicit apostolus iudicem faciētem similia iis quæ iudicat. ad Ro. 2. 10. b

Quæstio, quomodo sumus iustificati per gratiā dei: & per redemptionem quæ est in Christo Iesu. ad Ro. 3. 21. a

Quæstio, quo pacto lex fidei distinguitur à Paulo contra legem operum etiam moraliū: cum tamen fides in genere operum comprehendatur: quoniam credere nostrū est. ad Roma. 3. 22. a

Quæstio, cur Paulus dixit aliquando Abraham patrem omnium nostrum: quia pater multarum gentium positus est, loquens proculdubio de paternitate spirituali, & paulopost asserit ipsum fore patrem multarū gentiū generatione carnali. ad Ro. 4. 23. a

Quæstio, an Abrahā emortuū corpus, vt Paulus asserit considerauerit. ad Roma. 4. ibi. a

Quæstio, cum hæres non sit nisi mortui, quo pacto Paulus dicit dei hæredes, cum deus immortalis sit. ad Ro. 8. 50. b

Quæstio, an ex dictis à Paulo rei speratæ repugnet videri, & alia pulchra quæ sequuntur. ad Ro. 8. 56. b

Quæstio, circa verba, vocauit, iustificauit, glorificauit in diuinis executionibus. ad Ro. 8. 60. a

Quæstio, circa veritatem diuinarum executionum, an scilicet falsum sit, quòd quoscunque deus iustificauit, illos & glorificauit: cum multi iustificati à iustitia ceciderint & damnati sint. ad Rom. ibi. b

Quæstio, flebilis, dura, & amara valde: quonam pacto verificetur, q̄ deus velit malum alicui non ex operibus illius. Ad Ro. 9. 65. a. & 67. a. & b

Quæstio, de prædestinatione & reprobatione: de qua totus mūdus crocitat. ad Ro. 9. ibidē. b

Quæstio, quonam pacto Paulus prohibeat ne maledicamus persequentibus nos, cum ipse Actuum 23. maledixerit persecutorem dicendo: percutiat te deus paries dealbate. ad Roma. 12. 82. b. in fine

Quæstio, an in vero Christiano locum habeat debitum timoris respectu principum. ad Ro. 13. 85. b

Quæstio, an in dilectione proximi tantum vel in dilectione dei & proximi lex & prophetæ pēdeāt. ad Ro. 13. 86. a

Quæstio, an omne quod nō est ex fide peccatū sit. ad Ro. 14. 91. a

Quæstio, quomodo Corinthiorū ecclesia dicta sit: & quis ille modus fuerit. ad Cor. 1. 98. b

Quæstio, quomodo incriminabilitas Corinthiis promissa fuerit, cum multis electis firmitatis donum quandoque negetur: vt patuit de Petro. ad Cor. 1. 99. a in prin.

Quæstio, qua ratione Paulus asserat contra Corinthiorum sectas: quòd ipse illos non baptizauerit ex quo nec ipse inter sectarum capita reputabatur, & alia quæ sequuntur. ad Cor. 1. 102. a

Quæstio, an Christus apostolos miserit non solum ad docendum, sed etiam ad baptizandum, &c. quæ sequuntur. ad Cor. 1. ibidem

Quæstio cur Paulus solicit⁹ fuit vt vnusquisq; in suo ritu perseueraret. ad Cor. 7. 125. a in prin.

Quæstio, quòd apostoli doctrina sibi non constat: cum ad Romanos scripserit, hominē sine operibus fide iustificari: ad Corinthios fidem omnē sine dilectione non conferre hominum animis diuinum esse. ad Cor. 13. 125. a

Quæstio, cum verū sit quòd ex parte diligimus: cur non eadem ratione inferri possit ergo dilectio cessabit: ergo cū venerit quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est etiam in ipsa charitate. ad Cor. 13. 154. b. in fine

Quæstio, quo pacto dictū Pauli verificetur quòd Christus post resurrectionē duodecim

Universidad de Deusto
Biblioteca

apostolis apparuit:cum non essent nisi vndecim.ad Cor. 15.362.b. in fine

Quæstio, quomodo dictũ Pauli saluetur si tantum in hac vita sapientes sumus,miserabiliores sumus omnibus hominibus.ad Cor.15. 164.a in fi.

Quæstio.quo pacto rogamus reconciliamini deo si iam mũdus deo recõciliatus est:quoniam qui est reconciliatus reconciliatione non indiget. ad Cor.5.198. b.in fine

Quæstio,an ex præcepto domini dicentis: vẽde omnia,&c. talis eleemosyna excessiua dicatur.ad Cor. 8.210.b

Quæstio, cum deus penset affectum magis quàm censum:ac per hoc voluntas deo grata fit non solum secundum id quod habet:sed etiam secundum id quod non habet, &c. ad Cor.8. Ibidem

Quæstio ex facto viduæ à domino laudatæ Luc. 21. quòd omnem victum suum obtulit: & tamen status mutatio non interuenit,& catera.quę sequuntur ad Cor.8. Ibidem b.in fine

Quæstio, ex dictis Pauli: recte sustinuissetis,&c.quonam pacto verificetur cum ipse ad Gal.1. excommunicet etiam angelos si aliud euangelium prædicauerint.ad Corint.11. 220.b

Quæstio, quomodo apostolos & angelos Paulus excommunicauerit, cum par in parem nõ habeat imperium: & multominus in maiorem. ad Gala.1.233.a

Quæstio,quo pacto dictũ Pauli valet, omnes qui ex legis operibus constant, sub maledictione esse.ad Gala.3. 240.a

Quæstio, quo pacto verificetur quòd adulterium,fornicatio, idololatria, &c.opera carnis sint, cum multa horum sistãt in mente.ad Gal.5.249.b

Quæstio, quomodo dictũ Pauli verum sit, qui talia agunt: quæ in textu connumerauit, regnum dei non consequuntur, cum constet: eorum aliqua non esse peccata mortalia,&c. quæ sequũtur.ad Gal. 5.250.a

Quæstio, quomodo illud dictũ verificetur non veni soluere legem,sed adimplere,&c. ad Ephe.2.263.a.in prin.

Quæstio de infernorum locis quomodo ex Pauli dictis soluatur.ad Philipp.2.288.b

Quæstio, quo pacto Paulus supra vires grauatũ describat: cum alias dixerit,fidelis deus qui non patietur vos tentari supra id quod potestis. ad Ro.1.177.a

Quæstio cum omnis diuina datio qua deus aliquid nobis dedit temporalis sit:quomodo verificetur,quòd gratia data est nobis ante tempora æterna

æterna.ad Timo.1.352.a.b

Quæstio, si non sint condignæ passiones huius tẽporis quomodo iustitia exigente corona gloriæ debeatur ad Tim. 4.364.b.in fine

Quæstio,an sacerdotium Leuiticum sacerdotio Melchisedech inferius sit ad Hebr. 7. 390.b.in prin.

Quæstus denigrat,& non parũ exauthorat ecclesiam, quo plena hodie est per indulgẽtias,cruciatas,hospitalia,&c. ad Cor.16.173.b

Quæstio in verbis Lucę (vsque in diem qua præcipiens apostolis per spiritumsanctum quos elegit,&c.)an per spiritumsanctum referatur ad præcepit.an ad elegit Actuum. 1. 459.b

Quæstio an præceptum significatum per præcepit, intelligatur factum illo die an prius. ibidem

Quæstio quid seu quæ Christus præceperit.ibidem

Quæstio quomodo de die Pentecostes dicit Lucas, Quum compleretur dies, &c. quum rem gestam mane illius diei describat.Actu. 2. 462. b.in fine & fo.sequen.

Quæstio an apostolus loqueretur vna lingua quę intelligebatur ab vno quoque aliarũ linguarum, an vnusquisque loqueretur propria cuiusque lingua nunc hac nunc illa. Actu.2.463. b.in fine

Quæstio cum quot personis profectus est Iacob in Aegyptum. Actu.7.473.b.in fine

Quæstio vbi fuit sepulchrum emptum ab Abraham:in Hebron,an in Sichen. Actu. 7. ibidem.474.a.in prin.

Quæstio à quo seu quibus emerit Abraham sepulchrum illud:à filiisne Emor,an ab Ephro filio Sohar. ibidem

Quæstio an Paulus vere maledixerit principi sacerdotum, dicens percutiet te deus paries dealbate.Item esto quod Paulus fuerit excusatus à maledictione principis quomodo excusabitur à maledictione iudicis, quum cognosceret illum esse iudicem. Actu. 23.fo.503.b.in fine.

RAtiones rerum radij sunt diuinę sapientiæ quæ tali tãtoque ordine condidit, gubernatque mundum: ita vt in rerum ordine participata ficut ars in artificialib⁹ splendet, quæ est totius philosophiæ materia ad Corin. 1.102.a. in prin.

Rationes spectãtes ad naturalem ordinem vniuersi sunt velut manifestè apparentia in deo:omnes autem spectãtes ad mysterium verbi incarnati sunt velut intime profunditates dei.ad Corin. 2.105.b

Universidad de Deusto
Biblioteca

2.105.b
Regnum dei appellatur, quo deus in nobis regnat: constat siquidem quòd internis virtutibus in nobis regnat, & per ipsas regni dei partes sumus. ad Ro. 14.90.a
Regnum filij dei speciale est quod appellatur regnum dei corpus ecclesiæ tam triumphātis quàm militantis: quoniam in his per gratiam peculiariter regnat primo fidei & iustitiæ: deinde gloriæ æternæ fœlicitatis. Ad Colos. 1.301.b. in prin.
Resurrectionis mysteria quatuor à Paulo explicata. Ad Thessa. 4.324.a. in prin.
Sabaoth Græca dictio est: & significat virtutes nō vt virtus est nomen moralis habitus, sed summæ potestatis. ad Ro. 9.68.b
Sacerdotes in sacra scriptura angeli appellantur. ad Cor. 11. 144.a
Sacramenta conferunt gratiam faciendo vel augendo: quod quātum est ex se intelligitur: quia nisi patiens dispositum sit effectus non fit propter impedimentum ex suscipientis parte. ad Cor. 10.137. b
Sacramenta omnia ecclesiæ nihil aliud sunt quàm applicationis passionis Christi ad suscipientes: nā aliud est iterare passionem Christi, & aliud iterare commemorationē & applicationē passionis Christi. ad Heb. 10.398.a
Sacrarium nomen est loci, in quo sacra fiunt. ad Cor. 9.131.a
Sacrificium expiationis decima die mēsis septimi à summo pontifice singulis annis offerebatur. ad Heb. 10.396.b
Sacrificium quotidianum agni cuilibet sacerdoti offerri cōmune erat. ad Hebr. 10.397. b. in prin.
Sacrificium altaris quod quotidie offertur in Christi ecclesia non est nouum sacrificiū, sed illudmet: quod Christus obtulit, commemoratur: ipso præcipiente: hoc facite in meam commemorationem. ad Heb. 10.398. a
Saluari potest aliquis dupliciter: vel quòd immediate in rē termini trāsferatur: vel quòd mediante statu spei transferendus sit, Christus enim nō saluauit genus humanum primo modo, quia nec ipse seipsum tali modo saluauit: sed secūdo modo per merita ad gloriam suam peruenire voluit. ad Ro. 8.55. b. in prin.
Sancti à corpore migrantes ius quæsitum corporis glorioſi habent: quòd non est habere in spe vt hic habent: sed est habere iure quæsito, & solum executionem quæ modico differtur tempore donec cōpleatur numerus electorum expectans. ad Cor. 5.195.b
Sanctificatio idem est quod mūdificatio. ad Corin. 7.205.a
Sancta sanctorum vltima templi pars erat quæ velamine à reliquo templo separabatur. ad Heb. 6.388.a
Sapientia sermonis ars dicendi appellatur: qualis est ars oratoria: & huiusmodi artes quibus constituntur ornata locutio: & ius dicendi exercetur, ad Corin. 1.100.b
Sapientia rerum vocatur sapientia humanarum scientiarum de rebus cœlorum, elementorū, mixtorum, & reliquorum huiusmodi: quæ philosophicę scientię docent. ad Corin. 1. Ibidem.
Sapientia huius seculi à sapiētia principū huius seculi in hoc differt, q̄ illa est circa trāsitorias actiones, & dispositiōes qualis est vniuersa ars dicendi, & regendi cum partibus suis: hęc autem vita æterna, qualis est philosophia speculatiua, illa multis communis, hęc paucorum hominum, qui princeps huius seculi in materia de qua est sermo sapientiæ merito appellantur. ad Corinthios secūdo. 104. b in fine & fo. sequen.
Sapientiam diuinam Paulus nō ex doctrina legis sub Gamaliele: sed per spiritū sanctum sibi infusum se cognouisse fatetur. ad Corinthios secundo 106.a
Sapientia & scientia in hoc differunt, q̄ sapientia est de diuinis vt principiis & regulis: scientia verò ex creaturis ad diuina procedit ad Corin. 12.148.a
Sapientia dei multifaria per ecclesiam variis modis & viis sparsa, non qualitercunq; sed secundum præfinitionem seculorum: hoc est periodorū. qui executionibus singulorū effectuum diuinæ sapientiæ in ecclesia diffiniti sunt: est illa quę nunc est, & vsque ad tē pus iudicij vniuersalis notificatur per Christum supernis spiritibus: quoniam modo reuelat vnū, modo aliud. ad Ephe. 3.266.a
Scientia dei quatenus est rerum absolute: & quatenus est rerum euentuum differunt: nō quanuis vtraque sit æterna, prima tamen non præsuppo nit deum velle creare res: secunda autē ecōtrario: & alia subtilia quę sequuntur. ad Romanos. 8.59.a b
Scriba proprie ludęorum est: sapiens autem Græcorum ad Cor. 1.101.b. in fine
Scripturę omnes sacræ sunt propter temp⁹ Mesię in quo nos sum⁹, quod est finis omnium seculorū: hoc est tā seculi ante diluuium q̄ seculi vsque ad Abrahā: & seculi patriarcharum &

Universidad de Deusto
Biblioteca

rum & seculi prophetarum: & deinceps vsque ad Christum. ad Corin. 10. 136. b. in prin.

Scriptura sacra transumptiue ad spirituales materias vti possumus, sicut Paulus fecit. ad Corin. 4. 187. a

Scurrilitas est eutrapelia: quam Aristo. 4. Ethic. virtutem dicit medium in ludis & iocis tenentem, apud Paulum vero nomẽ est officij seu actus ad delectationem prouocandam. ad Ephe. 5. 274. b. in fi.

Semen vitam habet in potentia & non in actu: acquirit autem vitam in actu: quod Paulus vocat viuificari, qui pullulat & vegetatur ad Cor. 15. 167. b. in fine

Semen nihil aliud est, nisi sanguis coctus: vt philosophi tradunt. ad Cor. 15, 170. b

Sensus à cognitione differt penes vniuersale & particulare: penes speculatiuum & practicum. ad Philip. 1. 283. b

Sermonis rei ad integritatem duo exiguntur. alterum ex parte rei quæ dicitur, quòd scilicet sic sit, alterum ex parte dicentis, quòd non mentiatur: nam contingit & absq; mendacio proferri non verum in re: & mentiendo dicere quod in re verum est. ad ad Ro. 9. 63. a

Sermones docti sunt sermones vehentes humanam doctrinam, siue sapientiam humanam: sermones autem spiritussancti, spiritussancti sapientiam vehunt. ad Corint. 2. 107. a. in prin.

Sila alio nomine Siluanus dict⁹ est: & in Actibus apostolorũ legitur. ad Corin. 1. 179. a

Simoniacũ est Papatũ aut Cardinalatũ emere. Act. 8. 474. b

Simulachrum, idolum seu imago, formaliter nihil est: quia nullus alius est deus nisi vn⁹: quẽ constat repræsentari nõ posse. ad Co. 8. 128. a. in prin.

Simplicitas animi magna pars est virtutis: & optima dispositio ad ea quæ sũt fidei, spei, charitatis, obedientiæ, religiõis. &c. ad Co. 9. 215. a. in fi.

Sion apellata est ciuitas Danid, & in ea erat sedes regia regni Danidis. ad Ro. 11. 78. a. &. b

Spiritussanctus in hominibus habitans est spiritus vitæ in Christo Iesu: quoniam est spiritus Christi in nobis: ac per hoc iungit homines Christo proculdubio secundum animam, secundum credere, sperare, diligere, imitari, & cætera. dicitur autem spiritussanctus spiritus dei, quia à deo deus est: & ad deum nos inspirat: mouet ac impellit habitans in nobis, spiritus autem Christi: quia & à Christo ratione diuinæ naturæ, & Christi merito ab ipso est nobis datus, & ad Christũ inspirat

spirat: mouet ac impellit illos, in quibus habitat. Ad Ro ma. 8. 49. b

Spiritus sanctus secundũ Apostolũ est sapientia dei de his quę excedunt totum vniuersum: spiritus autẽ mundi est spiritus infra vniuersũ latitudinem cõprehensus. ad Cor. 2. 106. a. b

Spiritus sanctus Apostolis infusus certã notitiã donorũ dei in illis causauit: quoniam sicut Hieremias certam habebat notitiã, q⁹ deus misisset eũ affirmãs in veritate misit me dominus: ita Apostoli certã habebant notitiam q⁹ fides, spes, charitas & alia dona gratia eis a deo data erãt, Ad Corin. 2. 107. a

Spiritus sancti manifestatio nõ est, nisi ad id quod cõfert: vt ex dictis Pauli colligitur: ex quibus confutantur abutentes sacris quibuscunque siue psalmis, siue aliis ad quęcunque vana efficienda. Ad Cor. 12. 148. a

Spiritus sancti voluntas pro ratione redditur: quoniam spiritus sanctus est ver⁹ deus: & solius dei est facere, put vult: reliqua autem voluntatẽ habentia suæ voluntatis regulã habent, solique deo propriũ q⁹ illi sua voluntas regula exi stat. Ad Corin. 12. Ibidem. 6.

Spiritus sapiẽtiæ spiritus est notitię diuinorũ. ad Eph. 1. 258. a

Spiritus sanctus licet sit productus deus inuisibilis: non tamen imago dei inuisibiliter: sed vt spiritus vt amor dei inuisibilis quia filius ex modo suę productionis producitur vt similis: vtpote vnus ab vno per modum verbi intellectualis: spiritussanctus ex modo suę productionis non producitur vt similis: vtpote vnus à duobus per modum amoris. ad Colo. 1. 300. a

Spiritus & anima penes officia differunt, vna siquidẽ res est & anima & spiritus: sed anima secundum officium viuificandi corpus dicitur: spiritus vero secundum officium intelligendi & volendi spiritualia: quam animæ partem philosophi mentẽ apellarunt Ad Thessa. 5. 326. a

Spiritus seu illa pars, quæ mens appellatur: ex intellectu & voluntate integratur. Ad Thes. 5. ibidem.

Spiritu sancto repletus, durante hac via ad cœlestem patriam semper potest iterũ atque iterũ repleri. &c, Act. 4. 470. a

Stipendia sustentationis euãgelizantibus & instituentibus debentur ab iis qui instruuntur: in cibo scilicet potu, vestibus & reliquis necessariis. Ad Gala. 6. 252. a

Subuentionum appellatione intelligitur ordo eorum qui in ecclesia dei operibus misericordiæ va-

cordiæ vacāt,ad Cor.12.151.a

TEmplum dei Christiani dicunt nō secundū materiā sed secundū officiū actiue & passiue:passiue quidem quatenꝰ in illis deus habitat:actiue vero quatenus in seipsis in suorū cordium penetralibus colunt deum fide,spe,& charitate in quo officium nō solum tēpli,sed sacerdotum in templo exercēt. ad Cor.6.204.a

Tempus prēsentisvitæ est tempus misericordiæ:futuræ autē est acti iudicij:& ꝓpterea horrendū est peccatorē incidere in vita alia in manꝰ dei viuentis quibus in hac vita optandum est in eiusdem dei manꝰ suscipi.ad He.10.399.b

Tentationes ꝙ homo sufferre possit,infiniti modi sunt,quibus deus vtitur: aliquādo cū facit euenire aliquem occursum extrinsecum,siue impediēdo tentationes,siue adiuuādo tentatos & modo intus in corpore:modo in animo motus aliquos ad hoc cōferētes, modo angelicas exhibet excubias, modo gratias aliquas in anima efficit.ad Corint.10.135.b.in fi.& fo.seq.a.

Tentationes ad posse sufferre, deus de euentibus necessariis prouidet, in arbitrio autē tētatorum est sufferre velle, sat est enim fidelitati diuinæ, vt tribuat posse sufferre: velle autem sufferre & ipsum sufferre alterius gratiæ est quæ electis confertur: & non est oībus cōis.ad Cor.10.ibi.

Theudas cuius Gamaliel meminit,incertum est quisnam fuerit, & quæ fecerit. Act.5.472.a.

Thessalonicēses primi fuerunt Gentiles,qui pro Christi fide afflicti sunt: quoniam adhuc persecutio ab Imperatoribus contra Christianos mota nō fuerat. ad Thessa.1.227.a.

Terram promissionis Iosue & Chaleb, vtpote deo accepti ingressi sunt, Moyses autem & Aaron ac cęteri excluſi fuere. Ad Corin.10.154.b.

Testamētum nouum à veteri in hoc differt quòd vetus testamentum est litera cōstans ex præceptis legis, nouum autē est spiritus fidei,spei, & charitatis &c.2. ad Cor.3.184.b.

Testamentum vetus occidit tū augendo cōcupiscentiam, tū addendo prævaricationem. Nouum autem viuificat,tum ferendo secum vitam gratiæ, tum adiuuādo infirmitatem nostram & domando concupiscentiā,tum operando meritorie ad vitam æternam.2. ad Cor.3.185.a.in prin.

Testamentum vetus est dispositio terrenæ hæreditatis,vtpote terræ promissionis cum abundantia bonorum temporalium:

ralium:nouum vero testamētum est dispositio hæreditatis cœlestis, quę ęterna est.2. ad Cor.3.ibidem.

Testamentum nouum non est lex aliqua scripta: sed est lex infusa mentibus & in cordibus scripta.ad Heb.8.391.a in fine

Timor diuini intuitus solus retrahit ab interna animi deordinatione. ad Rom.3.19.b

Traditionibus Apostolorū per sermonem habemus Apostolorum symbolum, habemus signare nos signo crucis, habemus festiuitatem diei Dominicæ,per sacrificium altaris &c.2.ad Thess.2.331.a

Tristitia secūdum deum est vel ratione diuinæ iniurię vel ratione damni spiritualis in ecclesia occurrentis. 2. ad Corin.7.206.b

Tristitia secundum deum operatur pœnitentiam internā: quam cōstat integrari ex tribus animi actibus.primus est displicere sibi ꝙ homicidium commisit: secundus est velle de cætero non committere homicidium:tertius velle satisfacere illis quibus propterea irrogata est iniuria: deo scilicet & hominibus læsis.quicquid horum defuerit. non est pœnitentia in salutē.2.ad Corinthios septimo. Ibidem.

Tristitia secundū deum à pœnitētia salutari differt: quia illa sonat tristitiam ex ratione testandi deo: ista autem sonat tristitiam delicti commissi cum reliquis duobus actibus.2.ad Corin.7.Ibidem & fo.sequen.a

Tristitia secundum deum actus est charitatis,sicut delectatio secundum deum:tristitia autem quam pœnitentia significat,inferioris virtutis est actus.2. ad Corinthios septimo.fo.207.a

Turpilucris est qui ex iis ex quibus non decet lucrari lucratur: vt si cum ex spiritualibus officiis non sufficiat habere necessaria advictum sed opum augmentum cupit, talis turpilucris est. ad Titum 1.368.a

Turpitudo,stultiloquiū & scurrilitas secundum suum genus non sunt peccata mortalia.ad Ephe.5.275.a

VElle,nec velle nec operari quæ sunt propriæ salutis, spiritualis, in nostris viribus consistit:sed deus est qui gratuita voluntate sua bona ergā nos,operatur tam velle intus quam operari extra. ad Philippenses secundo. fo. 288.b in fine

Veritatē detinere in iniustitia est occludere veritatem notā in intellectu velut seris iniustitiæ

iustitiæ in voluntate : itaque intellectus verus iniqua volũtate claudint. ad Rom. 1. 6. a
Vetustatẽ vnico vocabulo Paul⁹ appellauit quicquid ex peccato hominib⁹ secundũ aĩam illatum est. Ad Rom. 6. 34. a
Vię dei (gratia scilicet & veritas ad quas reducuntur vniuersæ vię domini) nõ solũ ab hominibus: sed nec ab angelis perfecte inuestigari possunt. ad Roma. 11. 79. b
Visio inuenitur in iisquę de deo sub fide scimus, nõ q⁹ videam⁹ rẽs ipsas sed earũ credibilitatẽ. nã nõ videmus q⁹ deus sit trin⁹ & vnus q⁹ verbũ caro factũ est & reliqua huiusmodi sed videam⁹ q⁹ hęc sint credibilia & hęc visio causatur ex tot testimoniorũ accumulatione. 1. ad Cor. 13. 155. a
Vitæ Christianæ perfectio ex duabus partibus integratur, scilicet facere bona opera, & propter bonũ opus male pati. ad Roma. 2. 11. b
Vita dei proprie appellatur inchoatiue quidẽ vita fidei: iusta illud, iustus ex fide viuet. cõsummate autem vita cælestis patrię. ad Ephe. 4. 272. a
Vitiis cũ reliquis congressus haberi potest, rationibus pugnãdo. cum vitiis autem carnalibus pugnandum nõ est (quoniam serpunt in cogitantes etiam cõtra illa) sed victoria per fugam habetur, fugiendo scilicet etiã cogitationes talis generis. 1. ad Corin. 6. 121. a
Vnio deitatis cum humana natura in Christo duo valde mirabilia habet : alterum est q⁹ ipsa deitas substantiale corporeum in illo habet: dicente Ioanne verbũ caro factũ est : alterũ q⁹ absque sui mutatione deitas in Christo illud rei substantiale corporeum habet. ad Colos. 2. 306. b
Vocare & prędefinire ac pręscire manifeste inter se differũt. nam vocatio in tempore fit: præscire autẽ & prædefinire ab æterno fuerunt. ad Rom. 8. 58. b. in fine
Voluntas diuina sibi ipsi lex est ac p⁹ hoc ab exttinseco superiori bonitatem non mendicat, nec à nostris meritis obiectiue, & id est beneplacere q⁹ ipsa vult esse beneplacitum. ad Ephe. 1. 255. a
Voluntatis diuinæ arcana sunt in dispensandis temporibus non imperfecte, sed plene. nã plenũ tempus dispẽsauit cuique rei quã efficere disposuit, & in mysterio diuinę voluntatis cuiusque temporis pleni tudo latet, &c. quæ sequuntur ad Ephe. 1. 256. a. in prin.
Voluntas dei duplex : voluntas beneplaciti & voluntas signi 1. ad Timo. 2. 337. b
Vulua sonat matricem. Ad Ro. 4. 26. b

FINIS.

THOMAE DE VIO CAIETANI CARDINALIS SANCTI XISTI, IN OMNES DIUI PAULI & ALIORUM APOSTOLORUM EPISTOLAS CŌMENTARII. ET PRIMUM IN EPISTOLAM PAULI AD ROMANOS.

PAulus. Exposito textu quatuor Euangelistarum, occurrunt epistolæ Pauli. Et in primis ad Romanos. Quę prima sui diuisione diuiditur in salutationem, & narrationem, ibi, primũ quidem. ¶ Incertũ est an à principio Paulus fuerit binomius, an à principio nominat⁹ fuerit Saulus & progressu temporis nominatus fuerit Paulus. Ex eo enim quòd ipse semper Paulum se nominat in omnib⁹ suis epistolis, apparet quòd nominatus fuerit Paul⁹ à principio: alioquin nouo nomine se nominãs, ambiguum se reddidisset. Vnde & Petrus no uiter appellatus, nominat se, Simon Petrus. Et cõsequenter Paulus debuisset se nominare, Saulus Paulus. Ex eo vero quòd in Actibus Apostolorum vsque ad. 13. capitulum, immo vsque ad cõuersionẽ Sergij Pauli Procõsulis semper nominatur Saulus, & ex tũc incipit à Luca nominari Paulus, apparet quòd Pauli nomen à Procõsule acceperit. ¶ Vndecunque autẽ nominatus fuerit Paulus, constat quòd regio nomine (scilicet Saul seu Saulus) vti noluit sed nomine humili. Paulus enim diminutiuũ est à parum secundum grãmaticam. Inde siquidem paulum, paululum, pauxillũ &c. *seruus iesu christi.* Seruus quicquid est, domini sui est. totũque se esse Iesu Christi significat. *Vocatus apostolus.* Non est sensus, nominatus apostolus, sed accitus apostolus: hoc est vocatus ad apostolatum. Non meipsum feci apostolum, sed ad apostolatum vocatus sum,

Actum nono. Vas electionis est mihi iste vt portet nomen meũ &c. *segregatus in euangelium dei.* Actu.decimotertio. Dixit spiritus sanctus, Segregate mihi Barnabam & Saulum in opus ad quod assumpsi eos. Ita quòd meminit vtriusque rei gestæ. Et primæ electionis, dicendo vocatus apostolus: & subsecutæ segregationis ad prædicandum euangelium, dicendo segregatus in euangelium dei. *Quod ante promiserat.* Vnusquisque potest fingere euangelium dei esse id quòd ipse annunciat. Et propterea ad huiusmodi fictiones & adinuentiones excludendas, declarat conditiones euangelij ad quod prædicandum ipse est missus. Declarat autem non esse humanum figmentum, non esse nouiter adinuentum aut ex improuiso ortum, sed olim promissum à deo. *Per prophetas suos.* Citat testes promissionis diuinę prophetas, non idolorum, sed suos: hoc est qui indubie fuerunt prophetę eius. *in scripturis sanctis.* Promissio hęc diuina per prophetas, demandata est scripturæ: vt excludatur omnis figmenti suspitio. Et non in quibuscunque scripturis, sed in scripturis sanctis, mundis ab omni errore, ab omni admixtione. Et intendit ad literam scripturas quæ apud Hebræos appellantur scripturæ sanctæ: vtpote mundæ ab omni permixtione humani sensus. Et hæ sunt libri veteris testamenti quos canonicos appellamus. Magna est euangelij commẽdatio, ex hoc quòd promissum est à deo per eius prophetas in sanctis scripturis. Nulla siquidem secta immo nec ipsa vera fides patrum legis Mosaicæ simili prærogatiua donata est. *De filio suo.* Materia euãgelij explicatur. Refertur enim hoc quod dicitur de filio suo, ad id quod dixerat in euãgelium dei. Declarat siquidem quid annunciat euangelium dei. *Qui factus est ei.* Superfluit pronomen ei. Et si verbum verbo reddendum est, non est legendum qui factus est, sed, *Factus ex semine Dauid secundum carnem.* Intendit apostolus, materiam euangelij declarare esse filium dei secundum duas naturas & secundum duos aduentus. Et propterea incipit explicare simul naturam humanam & primum aduẽtum filij dei. Et hinc apparet beatam virginem ex qua natus est Iesus, ex semine Dauid descendisse: alioquin non esset verũ quòd Iesus secundum carnem factus esset ex semine Dauid. *Qui prædestinatus est filius dei.* Legendum est. *Definito filio dei.* Verbum verbo reddendo. Et oportet propter hæreticos, textum ipsum Pauli (nõ interpretes) exponere. Aiunt enim Arriani & similes. Paulus dicit sic, quicquid expositores interpretentur. Est itaque sensus literalis quòd factus secũdum carnem ex semine Dauid, est definitus, determinatus, decretus filius dei. ¶ Et bene nota quòd non dicit, facto filio dei, sed definito filio dei. Filius siquidem dei factus est filius hominis, quum verbum caro factum est ex semine Dauid: & filius hominis factus ex semine Dauid definitus est filius dei. Declaratur enim per hoc, decretum definitumque esse vt filius hominis sit filius dei. Per quod excluditur etiam error dicentium duas in Christo hypostases: alteram filij dei, alteram filij hominis. Nã si duæ essent hypostases, falsum esset quòd filius hominis definitus esset filius dei. Et hæc sint dicta concurrendo cum facientibus punctum in hac sententia. Mihi enim videtur secundum planum literæ sensum non esse ibi quodcunque puncti genus faciendum: sed pendente sensu continuandum cum sequentibus. *In virtute.* Non sumitur hic virtus vt distinguitur contra vitiũ: sed vt distinguitur contra imbecillitatem seu impotentiã. Et est sensus, in potestate seu potentia. *secundum spiritum.* Eadem prępositio superius interpretata secundũ (quum dictum est secundum carnem) & quæ ponitur in principio euangeliorum (quum dicitur secundum Matthæum seu Ioannem) habetur hic: & propterea optime quadrat secundum spiritum. *sanctificationis.* pro, sanctitatis, *ex resurrectione mortuorum.* Non dicit in resurrectione eius à mortuis, sed ex resurrectione mortuorum: vt intelligamus quòd de statu consurgente ex generali resurrectiõe mortuorum loquitur. Literalis itaque sensus est secundus Christi aduentus definitus in potentia executiua non qualicunque sed secundum spiritum sanctitatis. Ita quòd non est sensus quòd definitus est filius dei sed quòd definitus est filius dei in hoc: scilicet in potentia non ad creandum cœlum aut terram sed in potentia secundum spiritum sanctitatis, in potentia conformi spiritui sanctitatis. sanctitatis autem non qualiscunque sed ex resurrectione mortuorum: hoc est sanctitatis congruæ statui qui erit ex resurrectione mortuorum. ¶ Et quòd iste sit sensus intentus ab Apostolo, patet primo ex eo quòd iam dixerat de filio suo, iam dixerat filium dei: & diuinam naturam filij significauerat. Et propterea non erat opus ad significandam diuinam naturam filij dicere definito filio dei: sed bene opus erat declarare quæ potentia executiua decreta erat filio dei in carne. Apparet secundo ex eo quòd filius dei omnipotens est, & ad nullam definitur potentiã ex diuina natura, & nulla eius potẽtia impeditur ex humana natura: ac per hoc male sonat, dicere quod est definitus filius dei in potentia, nisi ad diuinæ dipositionis ordinẽ de potentia exequenda in statu illo resurrectionis referatur.

Et est sensus quòd ille filius eius factus ex semine Dauid secundũ carnem, decretus est filius dei in potentia: hoc est decretus est ad vtendum filiatione dei in potentia non creandi mundũ, non vio lentiæ & armorum, sed consona spiritui sanctitatis. Et vere Iesus qui in primo aduentu apparuit humilis secundum carnem, decretus est vt veniat secundum diuinam potentiam congruam spiritui sanctitatis futuræ in statu resurrectionis mortuorum. Non po terat breuius simul & clarius describi potentia qua vtetur Iesus in secundo aduentu, quàm describere eam ex authoritate filij dei & ex congruitate ad spiritum sanctitatis quæ erit ex resurrectione mortuorum. Sub hac enim potentia comprehenduntur omnes a ctiones tum iustitiæ (siue puniendo siue præmiando) tum gratiæ renouationis mundi & perpetui status &c. Apparet & tertio: quia sic semper huiusmodi participia (.s. facto & definito) referũtur secundum suauissimam literæ constructionẽ ad illud ablatiuum, de filio suo. *Iesu christi domini nostri*, .p, Iesu Christo domino nostro. Explicat enim Apostolus quod dixerat de filio suo facto, definito, apponendo proprium nomẽ, Iesu: & nomen dignitatis, Christo: & nomen potestatis, domino nostro. *Per quem accepimus gratiam.* Dixerat se vocatum ad apostolatum & segregatum in euãgelium dei, sed non dixerat per quẽ. & propterea modo explicat. Et dicit accepimus, connumerans se aliis Apostolis. Et dicit gratiam, ad excludendũ merita propria: ad significandum quòd per Iesum ex gratia acceperunt salutem. *Et Apostolatum.* Non solum per ipsum accepimus quæ sunt gratiæ internæ, sed etiam officium Apostolatus. *Ad obediendũ*, pro, ad obedientiã *fidei.* Fructus officij Apostolici primus describitur propagãda obediẽtia fidei: hoc est quòd gentes obediant fidei. Ad hoc enim missi sunt, & ad hoc studuerunt Apostoli, vt insererent obedientiam fidei, vt redderẽt homines obedientes fidei, vt in captiuitatem reducerent omnem intellectum in obsequium Christi. *In omnibus gentibus.* Extensio fructus explicatur nõ in vna regione, nõ in Aphrica aut Asia, sed in omnibus gentibus. *Pro nomine eius.* Finis tum officij apostolici tum fructus obedientiæ gentiũ describitur, nõ nomen propriũ, non fama aut gloria Pauli & Apostolorum, sed notitia & gloria Christi. *In quibus estis & vos vocati Iesu christi.* Vocati non est participium sed nomen. Nec significat nominati, sed acciti seu accersiti. Et est sensus. Inter quas gentes estis & vos accersiti ad consortium Iesu Christi. ¶ Forte genitiuus Iesu Christi refertur ad obedientiam fidei. Ita vt sit sensus. Ad obedientiam fidei Iesu

Christi

Christi in omnibus gentibus in quibus estis & vos vocati. *omnibus qui sunt*, pro, existentibus, Romæ. Ecce ad quos scribit. Non dicit omnibus Romanis sed omnibus existentibus Romæ: ne sparsis per orbem Romanis, sed ecclesiæ quæ in loco vrbis Romę erat (siue ex Romanis siue ex peregrinis constanti) explicet se scribere. *dilectis dei.* Duabus conditionibus discernit ad quos scribit ab aliis Romæ existentibus. Altera est dilectionis diuinæ: qua .s. deꝰ diligit eos, volẽdo eis tantũ bonũ quantũ est ęterna beatitudo. Et dilectis nõ est participiũ, sed nomẽ. Altera est. *vocatis sanctis.* Hoc est accitis ad sanctitatem. Nomẽ siquidẽ est vocatis significans vt supra: vt intelligant quos deꝰ diligit, vocare etiã ad sanctitatẽ, nõ ad immũditiã morũ, superstitionũ, errorũ, &c. *Gratia nobis & pax.* Ecce salutatio cõtinens extrema dona primũ .s. & vltimũ. Gratia ratio est omniũ donorũ, beneficiũ est sine meritis: pax aũt fructus est omniũ gratiarũ. *A deo patre.* Deest, *nostro, & domino nostro.* Superfluit nostro. *Iesu christo.* Ne gratiã aut pacẽ ab homine impre cari videatur, adiungit à deo. Et ne difficile aliquid à deo obtinẽdum significet, adiungit patre nostro: vt paterno affectu audito in deo, facile esse beneficiũ existimetur. Et vt omnia simul à deo, & Iesu Christo fieri significet, addidit & domino Iesu Christo. *Primum quidem.* Post salutationẽ inchoat narrationẽ, sed antequã ad epistolæ materiã veniatur, præmittit descriptionẽ suiipsius erga existentes Romæ. In salutatione siquidẽ describendo personã salutantẽ, describerat seipsum erga omnes gentes: nunc autẽ consequenter describit seipsum specialiter erga existentes Romæ, ad quos scribit. Et propterea dicit primũ: hoc est antequã ad materiã epistolę pueniatur. *Gratias ago.* A quinque actionibus suis describit seipsum erga illos. Prima est gratias agere deo. Et hæc respicit dona diuina illis iã collata. *Deo meo.* Sic describit seipsum erga existentes Romæ, vt simul seipsum aperiat qualis est erga deũ. Et hoc immiscet ad vtilitatẽ eorũ. Dicendo enim deo meo, significat deũ esse suũ fide, spe, charitate. *Per iesum christũ.* Quemadmodũ Iesus Christus mediator est dũ conferuntur à deo dona hominibus: ita mediator est in gratiarũ actione. Vnde & ecclesia semper adiũgit orationibus suis, per dominũ nostrũ Iesum Christũ. Merita siquidẽ Iesu Christi recognoscẽda sunt in gratiarum actione, quæ nobis obtinent conferri diuina dona. *Pro omnibus nobis.* Hoc est loco vestri, tanquã reputãs dona vobis collata tanquã propria, vel pro omnibus vobis dilectis dei & vocatis sanctis, tanquã materia gratiarum actionis. *Quia fides nostra annunciatur in uniuerso mundo.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

Huic secũdo sensui magis quadrat hęc ratio. Ideo gratias ago deo pro vobis omnibus tanquã donis dei, quia fides vestra annũciatur in vniuerso mundo, quia tãti doni odor spirat in vniuerso mũdo, vtilis est vniuerso mundo: vtpote prouocans vndequaque ad fidẽ. Primo autẽ sensui magis quadrat legere q̃ fides vestra annũciatur in vniuerso mundo. Explicat enim materiã gratiarũ actionis esse famã fidei eorũ vtilẽ vniuerso mundo. Roma enim tũc temporis caput erat mũdi. Et propterea fama Christianę fidei Romæ existentis, diuulgabatur ad vniuersos, & vtilis erat vniuersis. *Testis enim mihi est deus.* Hac secũda describit se actiõe: quæ est semper in specie orare pro aduẽtu suo ad eos. Et ad hoc (siue narratiue siue inuocatiue) affert deũ testẽ: qui solus potest esse huius actionis testis. Et si verbum verbo redderetur, apparet q̃ narratiue Paulus hæc dicit. Legẽdũ siquidẽ esset testis enim meus est deus. Vbi narrat deũ esse testẽ, non inuocat: ac per hoc nõ iurat. *Cui seruio.* Dictio Græca specialẽ illam seruitutẽ significat quę soli deo exhibetur, quã theologi latriã solent appellarẽ: sed nos in lingua Latina caremus proprio vocabulo. Et hic iterũ Paul⁹ immiscet qualis est ipse apud deũ. *In spiritu meo.* Ad differentiã seruientiũ deo exteriori tantũ seruitute. *In euangelio filii eius.* Ecce exterior actio in qua seruit ex intimo corde: bona. s. annũciatio filij dei tanquã rei annũciatæ. *Quod sine intermissione memoriam uestri faciam in orationibus meis.* Aduerte q̃ nõ dicit absolute sine intermissione, sed in orationibus meis: ad significandũ q̃ quãdocũque orabat, nunquã intermittebat facere memoriã seu mentionẽ existentiũ Romæ. *Obsecrans.* pro, rogãs. Ecce secũda actio. *Siquo modo tandem aliquãdo.* Inculcatio hęc aduerbiorũ continuatũ affectũ significat. *Prosperum iter habeam in uoluntate dei ueniendi ad uos.* Qualificat Apostolus petitionẽ suam, implendam secundum voluntatem dei: quæ omnia disponit suauiter. *Desidero enim uidere uos.* Ecce tertia actio. *Vt aliquid impartiar gratiæ spiritualis.* pro, donum spirituale. Et propterea legendum est. vt aliquid impartiar vobis donum spirituale. Non enim vane desiderabat eos videre, sed ad communicandum eis aliquod spirituale donum, scientiæ eorum quæ spectant ad fidem & mores &c. *Ad confirmandos uos.* Gratiarum actio, recepta respicit beneficia: oratio autem & desiderii videndi, respicit recipienda firmitatis beneficia. *Id autem est simul consolari in uobis per eam quæ inuicem est fidem uestram atque mei.* Parcit Paulus futuro fructui: ne offendantur existentes Romæ á quasi presumente & arrogante sibi officium firmandi illos.

Ne

Ne inquam in principio epistolę offendiculum hoc incurrerent, quum dixisset ad confirmandum vos, tanquam moderando subiungit propriam consolationem in eis per mutuam fidem. Nec propterea minuit quam dixerat firmitatem: quoniam ipsa confirmatio eorum, futura erat materia consolationis Pauli. Et quoniã consolari in passiua sumitur significatione qua caret, legendum esset accipere consolationem. *Nolo autem uos ignorare fratres quod sæpe proposui uenire ad uos, & prohibitus sum usque adhuc.* Quartam actionem apponit, scilicet quòd proposuit ire ad eos vt *aliquem fructum habeam in uobis sicut & in cæteris gentibus.* Ista particula quo ad sensum iungenda est cum illa, sæpe proposui venire ad vos. Declarat enim quorsum: vt scilicet aliquem fructum habeam in vobis sicut in cæteris gentibus. Inter has enim interposita est illa particula. Et prohibitus sum vsque adhuc. Prohibitum autem intellige occupationibus aliis apostolicis. *Græcis ac Barbaris sapientibus & insipientibus debitor sum.* Explicat impedimenta prohibentia ex eo quòd debitor est ex iniuncto sibi officio apostolatus, omnibus. Describit autem omnes penes duas differentias. Altera est linguæ, dicendo Græcis ac Barbaris. Lingua siquidem Græca tunc temporis erat velut lingua communis omnibus. Et propterea Barbaros qui non intelliguntur distinguit contra Græcos: vt hinc comprehendat omnes nationes tam communicantium in lingua quàm non communicantium. Altera est penes mentem, dicendo sapientibus & insipientibus: hoc est doctis & indoctis. Siue intelligas de doctrina philosophica, morali & huiusmodi, siue de doctrina veræ sapientiæ secundum deum, vtrisque enim debitor erat apostolus. *Ita quod in me.* Subintellige est. Infert siquidem apostolus ex supradictis (quòd sine intermissione orat, quòd desiderat videre, quòd sæpe proposuit & impeditus est vsque adhuc) infert inquam quintam actionem suã erga existentes Romæ, quòd quantum in me est, quantum est ex parte mei. *Promptum est & uobis qui Romæ estis euangelizare.* Putant multi substantiuè accipiendum esse promptum, pro promptitudine. Ita vt sit sensus, quãtum in me est, promptitudo adest. Sed parui refert adiectiue vel substantiue legere. Sensus enim est quòd quantum in me est, paratus sum & vobis qui Romæ estis euangelizare. Ita quòd hæc quinta actio dispositio est ad agẽdum potius quàm actio. *Non enim erubesco euangelium.* Deest. Christi. Reddit rationem suæ promptitudinis, excludendo interitum impedimentum. Potuisset fortè quispiam computare inter impedi-

 menta

dimenta internas passiones, quę maxime tollunt promptitudinẽ. Et quia euangelium Christi est euangelium crucifixi (qui Iudæis est scandalum, gentibus autem stultitia) ideo passio erubescentiæ præcipuum tenet locum ad impediendum promptitudinẽ euangelizandi Christum. Prædicare enim ea quæ existimantur stulta & ignominiosa, annexum habet timorẽ vituperationis passiuæ, qui erubescentia dicitur. Et propterea Paulus profitens se promptum ad euangelizandum etiam Romæ Christum, excluſum à se impedimentum erubescentiæ profitetur: vt solus externis impedimentis prohibitus intelligatur. *virtus enim dei est.* Hic proprie incipit epistola quantum ad materiam propriam: vnde & in his verbis vniuersam epistolæ materiam comprehẽdendo proponit. ¶ Sed aduerte prius viam qua ingreditur Paulus materiam epistolæ: artificiosa siquidem est. Incœpit à principio describendo salutantis personam se apostolum vocatum & segregatũ ad euangeliũ Christi: deinde describendo seipsum in specie erga existentes Romæ, desiderium, orationem, propositum atque promptitudinem demum ad euangelium Christi declarauit, vt hinc ingrederetur ad euangelium materiam huius epistolæ: hoc est ad rem euangelizatam, ad rem annunciatam euangelio, quæ est materia huius epistolæ. Vnde & cõtinuo apponit coniunctionem enim, ad significandum quòd res annunciata euangelio excludit omnẽ erubescentiam. ¶ Quum dicitur itaque virtus est enim & subauditur proculdubio euangelium (nam est sensus, euangelium enim est virtus) intellige euangelium secundum rem euangelizatam, secundum rem annunciatam euangelio. Et sumitur virtus pro potestate seu potentia, vt opponitur imbecillitati seu impotentiæ: & non vt virtus distinguitur contra vitium. Nec dicit potens est enim, sed potentia est enim vt intelligamus rem annunciatam euangelio, non solum esse potentem, sed esse ipsam potentiam, nõ hominis, non cœlorum aut angelorum. sed dei. *in salutem.* Ecce ad quid est euangelica potẽtia scilicet ad salutem. Vere ad hoc venit filius in mundum vt saluet mundum, vere potentia euangelica ad salutem tendit, non ad perditionem: quicunque enim perduntur, ex seipsis perduntur, qui autem saluantur, ex sola hac potentia saluantur. *omni credenti.* Absque exceptione aliqua (conditionis, sexus, qualitatis, &c.) dicitur omni credenti. Sola fides exigitur ad salutem. *Iudæo.* Deest coniunctio que. *Primum & Græco.* Executio saluationis describitur ordine quodam: quòd scilicet inchoauit in natione Iudæorum. Et hoc patuit ad sensum:

nam

nam Iesus Christus personaliter prædicauit Iudæis: & apostoli primum prędicauerunt Iudæis: propter quod primi credentes fuerunt Iudæi ipsi scilicet apostoli, & innumera alia multitudo. Et quia Iudæorum fidem secuti sunt immediate Græci, ideo dicit Iudæóque primum & Græco. Ita quòd duplex ordo executionis significatur. Alter inter Iudæos Græcósque ex vna, & reliquas nationes ex altera parte. Alter inter Iudæum & Græcum, inter se. Et hic quidẽ ordo significatur ex ipso ordine nominandi Iudæũ ac Græcum: ille vero tum ex illo aduerbio primum. Non enim dicit Iudeo primum & deinde Greco, quod significaret ordinem inter Iudæum & Græcum tantummodo: sed dicit Iudæóque primum & Græco, clare comprehendendo sub primum vtrunque: tum ex geminata coniunctione, dicendo Iudæóque primum & Græco: hoc est primum tum Iudæo tum Græco. Quum enim dixisset in salutem omni credenti, subiungit executionis ordinem esse inchoando & à Iudæo, & à Græco ad reliquos omnes. Iudæo quidem vtpote fide Abrahæ & prophetarum pollente: Græco autem vtpote sapientiam quærente. Et secundum rei gestæ ordinem prima natio credens post Iudæos fuit natio Græcorum. In qua primum cognominati sunt Christiani, quod Græcum constat esse nomen, Et licet iste fuerit executionis ordo, literalis tamen sensus appellatione Græci intendit gentilem, à Græco nominatum propter dictam rationem: quia scilicet gentium salus à Græca incœpit natione. Et significatur ad literam ordo executionis inter Iudæum & Græcum hoc est gẽtilem: quia idem Paulus proponit quod postea tractat. Non constat autem in tota hac epistola aliquam specialem de Græcis mẽtionem fieri, nisi quum paulo ante dictum est Græcis ac Barbaris. sed fit specialis tractatus inferius de primatu salutis Iudæorum respectu gentium, tum tempore tũ dignitate: vt patet à. ca. 9. vsque ad. 11. Est itaque literalis sensus. Iudæóque primum, tempore & dignitate, & deinde Græco, id est gentili. Ita quòd gemina coniunctio, pariter sine merito electas ambas nationes, primum vero ordinem executionis & dignitatis hic habitum significat. *iustitia enim dei.* Non dicit iustitia, sed iustitia dei: ad differẽtiam tum iustitiæ humanæ, tum iustitiæ legis, circumcisionis & cuiuscunque alterius. Et est sensus. Iustitia dei, hoc est iustitia qua homo iustus est apud deum. Iustus dico non secundum quid, sed simpliciter & absolute. Iustus rursus non à iustitia quę est virtus ad alterum: sed à iustitia vt est recta dispositio totius animi, secundum quam frequenti vsu in sacris literis iustus distinguitur

stingnitur ab iniusto: hoc est bonus secundum deum, ad differentiã existentis in peccato mortali. Hæc iustitia dei (vt inferius declarabitur) appellatur aliàs iustitia fidei. *in eo reuelatur.* In eo. s. euangelio. Probat enim quod euangelium secundum rem annunciatam est potestas salutaris omni credenti: quia in euangelio reuelatur iustitia dei, qua homines iusti sunt apud deum, qua homines saluantur. *ex fide in fidem.* Potest hoc referri tã ad verbũ reuelatur (& est sensus: Reuelatur ex fide in fidẽ, ex fide patrũ veteris testamenti in fidẽ hominũ noui testamenti) quã ad nomẽ iustitia. Et est sensus quod dei iustitia ex fide in fidẽ, hoc est ex fide veteris testamenti in fidẽ noui testamenti reuelatur in euãgelio. Et vtrũque est verũ. Euangeliũ nanq; Christi ex fide patrũ proficiscitur, fidemq; patrũ firmat, manifestãtque iustitiã patrũ esse iustitiã eiusdem fidei. Neq; enim dicitur ex fide in fidẽ, ad significandũ diuersas fides, sed ad significandũ successionẽ credẽtiũ secundũ eandem fidẽ. Nec vacat mysterio reuelatio ex fide in fidẽ, seu reuelatio iustitiæ ex fide in fidẽ. Explicatur enim per hoc quod euangelium quod erat occultũ in fide patrũ, detegit & in manifesto ponit in fide filiorũ. Quod ipse Paulus efficit in hac epistola, quod Iesus in euangelio manifestat. *sicut scriptum est.* apud Abacuc. 2. *iustus autẽ ex fide viuit.* proviuet. Tres res in hac authoritate scripturæ ordinantur scilicet vita, iustitia, & fides. Ità quòd constituitur vita ex iustitia quæ est ex fide. Et complectitur quodammodo omnia quæ proposuerat. Et pũctanda esset litera sic. Iustus autem ex fide (ita quòd determinetur non vndecunq; iustus, sed iustus ex fide) est ille qui viuet, vita proculdubio salutis æternæ. Et excluditur p hoc à vera vita, tũ non solum quicunque iniustus, sed etiã quicunque quomodolibet iustus non ex fide: tum habens fidem, non tamen ex fide iustus: qualis est habens fidem mortuã, fidẽ informẽ. *Reuelatur enim ira dei.* Proposita materia epistolę, incipit per partes singulas tractare. Et primo quidẽ tractat illã particulã, reuelatur enim in eo iustitia dei, vsq; ad. c. 5. ibi, iustificati igitur ex fide.

¶ Vbi pro aliqualí notitia progressus epistolaris, scito intẽtionẽ apostoli esse tractare de euãgelica gratia seu potentia. Et inde de primere tũ Ethnicos tũ Iudęos: mõstrando eos esse pares relatos ad rẽ euangelicã, prærogatiuis tamen multis penes modũ præferẽdo Iudęos. Vnde à principio vsq; ad finẽ prærogatiuas aliquas interserit Iudęorũ. Ad prosequẽdũ aũt hãc suã intẽtionẽ, ꝓposuit q; euãgeliũ est potẽtia dei in salutẽ omni credẽti, &c. Intẽdẽs quasi ꝓ themate hęc ꝓponere: & postea sigillatim ꝓposita enucleare.

¶ Incipiens

¶ Incipiens itaque ab illa particula, reuelatur enim in eo iustitia dei, declarat primo ipsam reuelationẽ ex reuelatiõe punitiõis cõtrarij. Cõtrariatur siquidẽ manifeste iniustitia iustitię dei. & ideo à reuelatione punitionis iniustitiæ tã in gẽtib⁹ q̃ in Iudęis incipit simili stylo. s. proponendo, prius velut summariũ quoddam hmõi punitionis, & deinde per partes exequẽdo. Sũmariũ siquidem est, reuelari ità dei super impietatẽ & iniustitiã hominũ qui veritatẽ in iniustitia detinent. Et appellatur ira dei iustitia vindicatiua: metaphorice nominata ira. *de cælo.* Potest referri vel ad vindictã, vt significetur vindicta de cœlo, ad differentiã vindictarũ quas facit deus per homines. Ira siquidẽ dei de cœlo vindicta est æternæ damnationis. Vel potest referri ad verbũ reuelatur, vt quod prius dixerat, reuelatur in eo (. s. euangelio) modo explicet reuelationem euãgelicã esse à deo. *super omnẽ impietatẽ & iniustitiã.* Impietas species est iniustitię, à specie ascendit ad genus. Nominanda aũt fuit hęc species propter magnitudinẽ criminis. Impietas enim cõtraria est pietati, quæ parentibus, patrię, corũq; beneuolis cultũ officiũq; exhibet. *in omnẽ eorũ qui veritatẽ dei.* Superfluit dei. *in iniustitia detinẽt.* Causam impietatis & iniustitię taliũ hominũ tãgit esse detinere veritatẽ in iniustitia: ita q; ex hoc q; detinent veritatẽ in iniustitia, efficiũtur iniusti & impij. Detinere aũt veritatẽ in iniustitia, est occludere veritatẽ notã in intellectu velut seris iniustitię in volũtate: ita q; intellectũ verũ claudũt iniqua voluntate. Detinent inquã ne exeat ad affectus & opera cõformia veritati notæ. Hoc enim proprie est detinere veritatẽ in iniustitia, hoc est iniustiari veritati notæ. Et hinc patet q; non de quacũque veritate est sermo, sed de veritate diuinorũ: cui maxima irrogatur iniuria, eo ipso q; iniuste detinetur ne cognoscatur ab aliis, ne veneretur affectibus verbis & operibus. *quia quod notũ est dei.* Intẽdẽs probare veritatis detentionẽ, inchoata approbatione q; veritas diuinorũ est illis nota. Detineri siquidẽ no põt quod nõ habetur: inchoat aũt à notitia cõmuni fidelibus & infidelibus: quoniã inchoat executionẽ ab iniustitia Ethnicorũ seu gẽtiliũ. Et dicit quod notũ est dei, ad differẽtiã earũ cõditionũ dei quæ ignotæ sunt: vtputa q; est trinus & vnus, & alia quorũ intellect⁹ human⁹ nõ est aliquo modo capax. Vt intelligamus per notũ dei significari id quod naturali lumine humani intellect⁹ cognoscitur de deo: puta q; est vn⁹: princeps oĩm, actus pur⁹, etern⁹, &c. hmõi. *Manifestũ est in illis.* Hoc est in intimis ipsorũ. Et bene nota dici manifestũ est, cõtra eos q; nulla putãt ratione demõstrata esse ea quę sunt de eo, q; nõ solũ contradicunt

Universidad de Deusto
Biblioteca

tradicũt philosophiæ sed apostolico textui. Nam si manifestum est, demonstratum esse oportet. *Deus enim illis manifestauit.* Non dicit reuelauit, ne lumen gratiæ immisceat: sed dicit manifestauit, vt diuinum concursum mediante lumine naturali (quod dei donum est) significet. *Inuisibilia enim ipsius.* Subiungit modũ quo deus illis manifestauit. Et est modus naturalis intelligentiæ ex effectu. Inuisibilia, hoc est inuisibiles conditiones, ipsius dei. Et dicit inuisibilia pluraliter quæ prius dixerat quod notum est dei, & nunquam dixit deus: quia quemadmodum ex eo quòd res illa simplicissima quòd deus est, non nota est nobis sua illa vnica & simplicissima ratione sed multiplicatis cõditionibus (puta quòd est actus purus, quòd est immutabilis, quòd est æternus & similia) dicit pluraliter inuisibilia dei, ita ex eo quòd collecta vniuersa notitia quam de deo habemus non cognoscimus deum hoc est illam rem simplicissimam vt in se est, sed tanquam habentem aliquid quod de illo cognoscimus, dixit quod notum est dei. Humanus siquidem intellectus rem simplicissimam natus est cognoscere distinctis rationibus & per modum rerum compositarum. *A creatura mundi.* Ecce declarat respectu cuius dixit inuisibilia. Nulla enim diuina cõditio est inuisibilis omnino: quoniam omnes sunt visibiles deo. sed conditiones dei sunt inuisibiles creaturæ mundi, non alicui sed cuilibet. Nullus enim intellectus creatus tantæ est facultatis naturalis vt possit videre deum. Et propterea conditiones dei dicũtur inuisibiles à creatura mundi. Potest tamen hic textus aliter punctari: vt hoc quod dicitur à creatura mundi, non referatur ad inuisibilia dei, sed referatur ad verbum conspiciuntur. vt sit sensus, conspiciuntur à creatura mũdi. Et sic creatura mundi intelligitur limitari per id quod subiungitur scilicet intellecta. Est enim sensus per ea quæ facta sunt intellecta à creatura mundi: vt non oporteat vagari per omnem mundi creaturam, sed eam tantum cuius est intelligere. Et cõprehendit non solos homines, sed omnes creaturas habentes intellectum. De omnibus siquidem verum est quod hic dicitur. Et sic restat infinite dictum inuisibilia dei: quia in rei veritate sunt in seipsis inuisibilia naturali facultate cuiuscunque intellectus creati. ¶Scito tamen cum his quòd dictio Græca anceps & ad creaturam vel creationem. Et propterea aliqui interpretes legũt à creatione mundi. Magis tamen quadrare videtur legere à creatura mundi: ex eo quòd subditur. *Per ea quæ facta sunt.* In quibus comprehenditur creatio mundi. Ecce modus quo diuina conspici ab

ci ab aliis possunt scilicet per ea quæ facta sunt. Aperte per hoc dicẽs q̃ inuisibilia dei, q̃ in seipsis videri nõ possunt, ab aliis possunt cõspici per ea quæ facta sunt quę sunt effecta à deo: vt causa conspicitur per effectus proprios. *Intellecta.* Dictio Græca præsentis est temporis, nõ præteriti: sed nos caremus participio passiuo præsentis temporis. Declarat modum quo per ea quæ facta sunt conspiciuntur diuina. Modus est per ea quæ facta sunt intelecta in præsenti, non sensata, non imaginata, non superficietenus cognita sed penetrata intellectu. Et est simile quum quis videtur per speculum quod videtur. Deus enim relucet in effectis ab eo velut in speculis. Et quemadmodum requiritur ad videndũ reducens in speculo, intuitus speculi: ita ad conspiciendum deum per ea quę facta sunt, requiritur intellectio factorũ à deo. Et proprie loquitur vtendo præpositione per, dicendo per ea quæ facta sunt intellecta: quoniam proprie loquendo deus non cõspicitur in creaturis factis quemadmodum res conspicitur in speculo: sed per ipsa effecta quum intelliguntur, ascendimus ad conspiciendum conditiones ipsius dei: puta quod est æternus, quod est actus purus &c. Vnde magis simile exemplum est, quum ex diligentius perspectis artificiatis conspicimus artem quia effecta sunt: & qui perspicacius artificiata percipit, melius & plus artis q̃ effecit conspicit. *Conspiciuntur.* Quæ prius dixit inuisibilia modo dicit conspici per ea quæ facta sunt intellecta, vt intelligamus hinc duos modos manifeste cognoscendi. Alterum per modum visionis seu intuitus rei in seipsa. Et penes hunc dixit inuisibilia. Alterum per modum clare quidẽ sed tamen in alio videndi: sicut videmus res in speculo. sicut conspicimus artem videndo effecta ab arte. Et penes hunc modum dicit conspiciuntur. ¶Si quæris quõ angeli & reliquæ superiores nobis intelligentiæ conspiciunt deum per ea quę facta sunt intellecta. In promptu est responsio, quod intuendo seipsas factas à deo intelligentiæ conspiciunt deum: loquendo de naturali cognitione de qua est sermo. *Sempiterna quoque.* pro, que, *eius virtus & diuinitas.* Non sufficeit Paulo dixisse in genere quòd inuisibilia dei conspecta sunt, sed explicauit in specie tria, scilicet sempiternitatẽ, potentiã, & diuinitatẽ. Et denominauit tã potẽtiam q̃ diuinitatẽ sempiternã ad differẽtiã nouorũ deorũ aut cuiuscũq; nouę potẽtiæ. Quanuis formalius adiectiuũ sempiterna intelligatur determinare solã potẽtiã vt explicẽtur tria de deo nota. Primum in genere, inuisibilia dei. s. quòd est incorporeus, immaterialis, vnus, viuens, intelligẽs, beatus

beatus in seipso. Deinde in specie potentia eius sempiterna quatenus potestas: vtpote & quæ nunquam exhauritur faciendo, & quæ potest sempiternum facere effectum. Et demum essentia ei", dicendo & diuinitas. Quam ideo vltimo supputat, quia ex aliis conditionibus & potentia sempiterna nobis nota est. Manifeste quidem quantum ad hoc quod est, & quantum ad multas conditiones negatiuas & positiuas. Ex quibus tamē omnibus simul iunctis nescitur quid est proprie loquēdo. Nec mirum: quia soli deo naturale est nosse quid est deus. Quoniam ipsi soli naturale est videre deū in seipso: angelis enim & nobis non nisi per effecta conspicere deum datum est naturali facultate. Et distinxit inter potentiam dei & diuinitatem: non quod duæ res sint dei potentia & dei diuinitas, sed propter superius dictam rationem: quia scilicet multiplicatis rationibus res illa vna atque simplicissima quæ est deus & eius quæcūq; cōditio (potētia, sapiētia &c.) innotescit nobis. Est itaq; cōspecta diuinitas dei q̄ cōspectū est q̄ est actus pur° ab omni potētialitate, à qua nullū aliud ens exemptū est: q̄ est ipsum esse nulla participatione essendi sed per essentiā, in seipso subsistēs, à quo pēdet vniuersitas ēntiū. *ita.* pro, in hoc, *ut sint inexcusabiles.* Et est sensus. vt sint inexcusabiles in hoc, inferi° subiuncto. *quia.* pro, quod, *qui cognouissent deū nō sicut deū glorificauerūt.* Ecce in quo reddūtur inexcusabiles, ecce quō veritatē ī iniustitia detinēt: habēdo in intellectu notitiā, & nō glorificādo ipsū vt deū. Et spectat hęc negatio glorificatiōis tū ad verba laudis tū ad facta sacrificiorū & cult". *Aut gratias egerūt.* Altera negatio gratiarū actiōis. Cognoscētes siquidē de deo summā excellentiā, tenebātur glorificare: & cognoscentes illius liberalissimā beneficentiā in omnes, tenebātur gratias agere. *sed euanuerunt.* pro, sed vani facti sunt. Nō solū peccauerūt omissione, sed eriā opere internæ intentionis & affectus. Factū enim esse vanū, est redditum esse studiosum eorū q̄ vana sunt:, eorū quę frīuola sunt: qualia sunt fama, honor, & gloria humana, cū reliquis transitoriis. Significatur enim per hoc peccatū philosophorū quo affecti fuerūt ad humanā gloriā & similia frīuola. *in cogitationibus suis.* Materia affectus ad vana, ratiocinatiōes acutæq; mētis cogitationes dicuntur. Ac si apertius dixisset q̄ acumen ingenij eorū quo ascēderūt ad notitiā dei, fuit illis materia delectationis in gloria humana, qua facti sunt vani: & vnde deū glorificare debebāt & gratias agere, inde in propriā vanitatē ruerūt. *et obscuratum est insipiens cor eorum.* Ex culpa tū omissæ glorificationis dei & gratiarū actiōis, tum

tum admissi affectus ad propriā gloriā subsecuta describitur pœna obtenebrationis cordis. Et appellat cor eorū insipiens ratione culpæ vtriusque. Ita q̄ sensus est. Et cor eorum insipiens. i. intimum eorum insipiens, nō glorificādo nec gratias agendo, & affectum ad vana (insipientia enim contraria est sapientię, quę recte iudicat secundū vltimū finem, secundū supremā causam quæ deus est) obtenebratū est, pœnā incurrit obtenebrationis, priuationis luminis quo resipisceret à culpa sua. Et dixit hoc ad tollendā admirationem hominum circa huiusmodi inquam detentionem veritatis apud philosophos. Tollitur siquidem admiratio ex hoc quod iusto dei iudicio obtenebratum est intimum eorum postquam affecti ad propriam gloriam, deo negauerunt glorificationem & gratiarum actiones. *dicentes enim se esse sapientes.* Superfluunt duæ particulæ: enim & se. Verum pronomen se coact° est addere interpres ad exprimendum sensum. Nec est sermo de quocunque dicere: sed de dicere profitendo. Declarat siquidē Paulus quod dixerat, vani facti sunt in cogitationibus suis: dicendo profitentes se esse sapientes. vt intelligamus cogitationes eorum esse cogitationes sapientiæ quam profitebantur. *stulti facti sunt.* Hoc est incurrerunt contrariū sapientiæ vere: vtpote disponentes contraria iis quæ disponenda erant à vera sapientia. vnde & hæc contraria subiungit. *et mutauerunt gloriam incorruptibilis dei.* Ecce actiones stultitiæ. Et est sensus. Mutauerunt gloriam debitam incorruptibili deo. *in similitudinem.* pro, in similitudine. Non enim significatur terminus ad quem mutationis, non est sensus quod mutauerint gloriam debitam deo in similitudinem &c. tāquam in terminum in quem mutata fit gloria dei. Sed mutatio gloriæ debitę deo, absq; termino ad quē significatur in textu: & similitudo describitur cōcurrens tanquā occasio mutatiōis, tāquā res in qua occasionē sortita est mutatio gloriæ & deo debitę. Est enim planus literę sensus q̄ colendo simulacra siue hominū siue animalium mutauerūt gloriā debitā deo. Et vere sic fuit. quamuis enim philosophi nō figuratint deū nec dei gloriā simulacris hominū & animaliū, quia tamen hæc simulacra colēdo fecerunt aut coluerūt, mutauerunt gloriā deo debitā. Mutauerunt autem tū subtrahendo: quoniā hinc subtracta est gloria deo debita genere humano. tum impendendo alteri gloriā deo debitam. Gloria enim sacrificiorum soli deo debetur. *imaginis.* Ad explicandum de qua similitudine est sermo, adiungit imaginis: vt intelligamus q̄ de similitudine per modum imaginis est sermo.

corrupti-

corruptibilis hominis, & uolucrum & quadrupedum & serpentium. Omnia genera animalium complectitur hac triplici differentia instrumentorum ad motum progressiuum *Propter quod tradidit illos deus.* Pœnam tanti sceleris commissi contra gloriam dei subiungit. Quum autem audis deum tradidisse illos in subiuncta, intellige quod tradidit subtrahendo gratiam, retractiuam à subiunctis desideriis & factis. *In desideria.* pro, in concupiscentiis, *cordis.* pro, cordium, *eorum in immunditiam.* Ecce pœna congrua. Ipsi siquidem eleuati fuerant in notitiam dei, & noluerunt consequenter se disponere secundum illam notitiam: & propterea meruerunt subiici parti sensitiuæ. Congruum siquidem est vt qui noluerunt vti celsitudine intellectus, subiiciantur vilitati & ignominiæ sensuũ. Nec sunt derelicti in cõcupiscentiis propriorum cordium: sed (quod peius est) in illis cõcupiscentiis propriorum cordium quæ tendunt ad immunditiam: quæ sunt vilissimæ. Et merito: vt qui desideria munda ex diuina notitia prodeuntia refutarunt, in concupiscentias immundas tradantur vt subditi illis. ¶ Vbi nota ratione significatæ rei scriptum esse, tradidit illos in concupiscentiis: vt ex hoc ipso intelligeretur deum tradere derelinquendo illos in propriis concupiscentiis. Et significanter dicitur cordium: quoniam praui hominis non vnum est cor, sed contrarij sunt appetitus. *Vt contumelijs.* pro, ignominia, *afficiat corpora sua in seipsis.* Explicat in actibus exterioribus quod dixerat, in immunditiam: declarãdo se loqui de immunditia venerea, non quacunque sed ignominiosa, hoc est contra naturam: vt magis explicabit. Describit autẽ eam ab ignominia, quia vere ignominiosa est: vt omnes nationes testantur. Et apponitur vt cõgrua pœna subtractæ gloriæ deo: vt pro subtracta gloria deo, incurrant ignominiam propriorum corporum. Et dicit in seipsis, ad differentiam huiusmodi ignominiæ quæ infertur quandoque in hostes ad fœdandum eos. Significat enim quod incurrerunt hãc pœnam vt amicorum, vt conciuium, vt suorum corpora fœdarent tali ignominia. *Qui commutauerunt.* pro, qui transmutauerunt, *veritatem dei.* Accumulat crimen crimini antequam explicet in specie pœnã quam descripsit in genere. Dixerat quod mutauerunt gloriam dei: adiungit modo aliud crimen quòd mutauerunt veritatem dei hoc est veritatem notam eis de deo. Veritatem siquidem dei in seipsa mutare non potuerunt: sed veritatem dei sibi notam mutauerunt. *In mendacium.* pro, in mendacio. Similis est enim constructio similisque sensus superiori particulæ

particulæ, quum dictum est mutauerunt gloriam dei in similitudine imaginis. Non enim significatur terminus ad quem mutationis: nõ dicitur quòd mutauerint veritatem in mendacium, sed dicitur quòd in mendacio, hoc est quòd vtendo mendaciis mutauerunt veritatẽ dei. Vtendo siquidem falsis doctrinis, mutauerunt veritatem notam de deo. mutauerunt autẽ tum adimendo ea quæ intellectus diuini aut potentiæ sunt. nam ex mendaciis philosophorum subsecutũ est quòd quæ vere nota erant de deo, aut in dubium versa sunt, aut ignota aliis remanserunt. tũ fingendo ea quæ propria sunt deo, conuenire aliis. In his enim mendaciis veritas diuinorũ prius nota, mutata est aut in ambiguũ aut in negationem apud homines. *Et coluerunt & seruierunt.* Hic insinuatur mendaciũ fuisse in hoc quòd finxerunt numen quoddam in partibus mundi, siue corporeis siue incorporeis. Et dico finxerunt: quia clare dicitur in mendacio nõ in falsitate, vt intelligamus nõ solum falso sed mendaciter hoc est ex industria falsum dixisse: dicẽdo creaturas habere aliquid diuinitatis seu esse deos, deberique illis cultum. Et duos actus explicat. alterum veneratiõis, alterum seruitutis. Et est sermo de seruitute latriæ: hoc est soli deo debita. Et similiter est sermo de veneratiõe diuina. *creaturæ.* Ecce aliud crimen. Prius descripserat crimẽ colentium imagines hominum: volatilium, quadrupedum & huiusmodi: modo describit crimen colentiũ creaturas: puta solem, lunã, elementa, dæmones & huiusmodi. Vtraq; enim idololatria orta videtur à philosophis. prima quidem à formantibus imagines signorũ cœlestium: puta arietis, cancri, libræ &c. altera autẽ à dicentibus deberi cultum partibus mundi beneficis seu animatis anima mundi. *Potius quam creatori.* pro, præter eum qui condidit. hoc est prætermisso deo qui condidit creaturas. huiusmodi enim prætermissio complet rationem inexcusabilis criminis. Tolerabile siquidem fuisset venerari creaturas, sub creatore tamen: sed venerari eas prætermisso creatore, omnino inexcusabile est. ¶ Aduerte quòd iuxta duas omissiones (scilicet nõ glorificauerunt nec gratias egerũt) subiunxit duo opera, scilicet mutauerunt gloriam in similitudine imaginis, & mutauerunt veritatem in mendacio seruiendo creaturæ prætermisso creatore. hoc enim directe opponitur gratiarũactioni deo debitæ: sicut illud gloriæ deo debitæ. *Qui est benedictus.* benedictione laudis. *In secula amen.* hoc est vere. *Propterea tradidit illos deus.* Incipit explicare in specie pœnas. *In passiones.* pro, in affectus, *ignominiæ.* Affectus actuum ignominiosorum. appellat affectus

quis ignominiæ. *Nam fœminæ eorum immutauerunt naturalem usum in eum usum qui est contra naturam.* Intellige sexus. *similiter autem & masculi relicto naturali usu fœminæ, exarserunt in desideriis suis.* pro, in cõcupiscentia sua, *inuicem masculi in masculos turpitudinem operantes, & mercedem quam oportuit erroris sui in semetipsis recipientes.* Sicut merces merito respondet in bonis, ita transfertur etiã ad mala: & pœna quam meruit error, dicitur merces erroris. Ita quod pro eo quòd errauerũt subtrahendo debitam deo gloriam, puniti sunt huiusmodi ignominiis. *Et, sicut non probauerunt deum habere in notitia.* hoc est & sicut non laudauerunt factis deum illis notum, non laudauerunt factis tantum beneficium quòd haberent in sua notitia deum. quod est eos non egisse gratias deo, quod est eos neglexisse tantum beneficium. *Tradidit illos deus in reprobum sensum.* pro, in reprobam mentem. Declarat congruitatem pœnæ subiunctæ. ex hoc quòd quemadmodum ipsi habentes notitiam dei non vsi sunt illa, probando factis illam, ita deus tradidit illos in mentem reprobam: hoc est reprobatione dignam: hoc est eligentem reproba. Congruum enim est vt sicut ipsi reprobarunt deum notum, ita incurrant mentem reprobam. *vt faciant ea quæ non conueniunt.* Declaratur in exterioribus actibus reproba mens. *Repletos omni iniquitate.* pro, iniustitia. Reliquit interpres hos accusatiuos cõstruendos post pronomen illos. *Malitia, fornicatione.* Transpositio est nominum. nam in textu prius nominatur fornicatio & deinde malitia. *Auaritia.* Non proprie sumitur vt opponitur liberalitati: sed vt est pars iniustitiæ qua homo plus sibi vsurpat quàm iure conueniat. *Nequitia.* pro, vitio. seu vitiositate. *plenos inuidia, homicidio.* pro, cæde, *contentione, dolo, malignitate.* pro, malo more, *susurrones, detractores, deo odibiles.* pro, dei osores, *contumeliosos.* seu potius iniuriosos. *superbos, elatos.* seu potius gloriosos. *inuentores malorum, parentibus non obedientes, insipientes, incompositos, sine affectione.* pro, sine dilectionis affectu, *absque fœdere.* pro, fœdifragos, *sine misericordia. qui cum iustitiam dei cognouissent.* pro, qui iustitiam dei cognoscentes, *non intellexerunt quoniam qui talia agunt, digni sunt morte, non solum qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus.* Corrupta est litera: nec habetur sensus significatus in textu ab Apostolo. Debet legi sic, *Qui iustitiam dei cognoscentes quod qui talia agunt digni sunt morte, non solum ea faciunt sed etiam consentiunt facientibus.* Vbi patet planum sensum litteræ esse quod isti supradicti cognoscentes dei iustitiam (hanc scilicet qui talia

supradicta

supradicta agunt digni sunt morte) nihilominus non solum ipsi hæc morte digna faciunt, sed etiã consentiunt aliis eadẽ morte digna facientibus. Vbi ex duplici capite crimen horũ philosophorũ exaggeratur. primo ex hoc quòd cognouerunt secundum diuinã iustitiam agentes talia esse dignos morte. secundo ex hoc quòd non solum adducti sunt vt ipsi facerent hæc mala, sed vsqueadeo exorbitarunt vt consentirent quòd alij facerent similia. minus enim malum fuisset si ipsi mala hæc perpetrassent, & tamen reprehendissent alios hæc facientes. Dum enim non solum ipsi faciunt sed aliis consentiunt, efficiuntur tanquam docentes quòd hæc sint licita. & sic trahunt secum genus humanum in huiusmodi vitia quasi licita.

CAPVT II.

Propter quod inexcusabilis homo omnis qui iudicas. Ex hoc quòd professentes se esse sapientes non solum faciunt sed etiam cosentiunt aliis vt faciãt digna morte, vniuersum hominum genus infectum esse Apostolus significasse se aperit. inde inferens inexcusabilem esse omnem hominem iudicem aliorũ. alioquin non inferret cũ præpositione causalitatis, dicendo propter quod. Et vere rationabile est vt sapientibus non solũ mala agentibus sed aliorũ mala probantibus, omnes fuerint mali. Et propter hoc inexcusabilis reddẽtur omnis homo iudicans aliũ. ¶ Apostrophando itaque ad omnem hominem iudicis officio fungentem, dicit propter quod inexcusabilis es &c. Vbi aduerte quòd quũ Apostolus tractet illam particulã reuelatur enim in eo iustitia dei, ab oppositõ (scilicet in iustitia) & proposuerit ad hoc summarie q̃ reuelatur ira dei super omnem impietatem & iniustitiam hominũ eorum qui veritatem in iniustitia detinent, & hactenus exequendo hoc per partes declarauerit in professoribus sapientiæ quo pacto veritatem in iniustitia detinẽt, & qua dei ira puniti sunt, modo cõsequenter idẽ declarat in iudicibus. post sapiẽtes siquidẽ mundi, primũ locũ tenẽt iudices terræ. Et propterea sicut sapientes dixit inexcusabiles, ex propria sapientia collata cũ operibus, ita iudices conuincit inexcusabiles ex proprio iudicio collato cũ eorũ factis. retinent siquidẽ & isti iudices veritatẽ quã norunt in iniustitia: dum illa vtũtur iudicando alios in iniustitia propriorum factorum. *in quo enim alterum iudicas, teipsum condemnas.* hoc est ipse actus iudicij quo alterũ iudicas, est tua cõdemnatio. non formaliter sed virtualiter, quoniã cõtinet cõdemnationẽ tui. Et q̃ hoc sit verũ, probat. eadẽ

enim agis quæ.pro,qui,*iudicas*. hoc est quia tu qui iudicas facis eadem quæ fecit reus à te iudicatus.ex hoc enim clare sequitur quòd sententia contra illum,continet condemnationem tuam: hoc est sententiam seu pœnam quam tu mereris.Si enim tu adulter iudicas alterum adulterum,iudicium illud continet pœnam quam tu mereris. ¶ Sed occurrit hic quæstio. quid est illud à quo inexcusabilem dicit Apostolus iudicem facientem similia iis quæ iudicat. nam si illud est impœnitentia,videretur sequi quòd alij excusabiles essent ab impœnitentia. Si vero illud est noua culpa ex hoc quòd iudicat existens in simili crimine,sequeretur q̃ iudex quantumcunque ex officio & iuste iudicaret adulterum,si ipse cõmisisset adulterium faciendo iustitiam de nouo peccaret.quod videtur durum. ¶ Solutio est quòd inexcusabilis est à licentia suorum criminum.ex hoc enim quòd iudicat adulterũ,redditur omnino inexcusabilis ab allegando quòd fuerit deceptus à sapientibus,putãdo esse licitum. iudicando enim alium, dicit quoque seipsum dignum simili pœna. Et hæc est differentia inter iudicem & alios: quòd iudex iudicando excludit à se omnem excusationem, alij autem non iudicantes non excludunt à se omnem excusationem. Et cum hoc inexcusabilis quoque redditur à noua culpa quam cõtrahit iudicando perseuerans in eodem crimine. Vnde & Paulus verbo præsentis tẽporis vtitur,dicẽdo eadẽ enim agis qui iudicas. Nec hoc est durũ:quoniã si turpe est doctori quũ culpa redarguit ipsum,multo turpius est iudici. Nec propterea inferas nouũ peccatũ mortale.nõ enim omnis culpa est peccatũ mortale. *scimus enim quoniam*.pro,quòd,*iudicium dei est*. Ne iudex aliquis excipere possit q̃ est exemptus à legibus & legũ pœnis,ac per hoc non esse eandẽ rationem de ipso & de subdito:& propterea iudicãdo subditũ nõ dãnare seipsum,quia alia ratio est de ipso & alia de subdito. Ad tollendã inquã huiusmodi exceptionẽ,reddit rationẽ eius quod dixerat ex certitudine diuini iudicij aduersus omnes talia facientes:siue sint iudices siue subditi. *secundum ueritatẽ in eos qui talia agunt*. Iudicia humana sunt secundũ potestatẽ & subiectionem:& propterea principes remanent idẽnati.Iudiciũ autem dei est secundũ veritatẽ meritorum. & propterea quũ iudices in veritate habeãt merita damnationis, remanet iudicium dei aduersus eos. Et dixit hæc,nõ solum ad reddendam rationem dicti: sed ad manifestandam diuinam vindictã aduersus iudices,sicut manifestauerat eandẽ aduersus sapientes. *existimas autem hoc o homo qui iudicas eos qui talia agunt & facis ea,quia*.pro,quòd,*tu effugies iudicium*

dei. Differentia inter vindictam aduersus sapientes & vindictam aduersus iudices est,quòd illa in præsenti etiam vita inflicta est(vt patet ex supradictis)ista autem differtur ad futuram vitam.& propterea ex duobus capitibus(scilicet ex parte intellect⁹ vel ex parte voluntatis)dilationem diuinæ vindictæ nõ paruipẽdam docet.Et incipiens ab intellectu,dicit.existimas autem, non credendo futurum post mortẽ diuinum iudiciũ:quod est peccatũ infidelitatis.Hæc enim est prima radix qua iudex promittit sibi impunitatem. *An diuitias bonitatis*.pro,benignitatis,*eius*. Altera radix spectat ad voluntatem,contemnentẽ,pro nihilo habẽtem,diuitias,hoc est abundantiam, magnã copiam benignitatis, dũ deus differt punire & cõtinue effluit in homines quamuis malos abundãtes fructus benignitatis feracis bonorũ. *et patientiæ*. hoc est tolerantiæ respectu malorũ nostrorũ quę fecimus. *et longanimitatis*. in longum protrahentis vindictam. Hæc enim tria experimur in deo respectu peccatorum in præsenti vita. *contemnis,ignoras*. Nõ est legendum ignoras sed ignorans. *Quoniam*. pro,quòd,*benignitas dei*. ferax continue bonorũ. *Ad pœnitentiam te adducit*. pro,ducit. id est prouocat. *secundum autem duritiam tuam*. Durum est quod non cedit tangenti. & translatum est ad animum:vt dicatur durus qui prouocatus tãta benignitate,nõ emollitur, non cedit diuinæ prouocationi. Et intendit per hoc declarare quòd dilatio vindictæ ex parte quidem dei fit propter bonum peccatorũ,vt prouocentur ad pœnitentiam:sed ex abusu, sed ex parte hominum impœnitentium est ad cumulũ pœnę. *et impœnitens cor*. Si verbum verbo reddendum est,legendum esset, & impœnitibile cor vt durum dicatur relatũ ad diuinã prouocationem:impœnitibile autem relatum ad male facta.vt nõ solum non pœniteat,sed tam alienum à pœnitentia sit vt pœnitere non possit. Quod in obstinate perseuerantibus apparet. Non tamen per hoc intelligas ligatas manus diuinæ gratiæ:sed pessimam indurati dispositionem. *Thesaurizas*. Græcam dictionem reliquit interpres:quum potuisset Latine dicere recondis. *Tibi*.deest,ipsi,*iram*. Ad explicandum hominem singularem non suæ speciei sed sibiipsi accumulare malum pœnæ, [illegible]*um iram. in die iræ*. Explicat tempus vindictę à tribus.primo ab ira,dicendo in die irę:hoc est in die iustitię vindicatiuę sine misericordia. *et revelationis*. Ecce secundum:hoc est detectionis & in manifestum deductionis quæcũque erant crimina occulta. Hæc enim est secunda conditio illius diei. *iusti iudicii*. Deest &.Legendum est.

iustitiæ iudicii dei. Tertia siquidem illius diei conditio est iustum iudicium diuinum: hoc est non secundum allegata & probata, sed secundum iustitiam dei. Vnde tanquam hoc declarans subiungit. *qui reddet unicuique secundum opera eius.* Hoc est iustum iudicium dei. Et aduertendo more suo Paulus explicat per partes quod dixit summarie, reddet vnicuique secundum opera eius. *iis quidē qui secundum patientiam boni operis.* Patientia non dicitur boni operis obiectiue (quoniam patientiæ obiectum nō est bonum, sed malum) sed causaliter: hoc est ratione boni operis ad differentiam patientiæ ratione mali operis: puta furti, adulterij & huiusmodi. Describit siquidem Apostolus patientes mala, ratione boni operis: ita quòd claudit in iis vtranque partem, scilicet facere bona opera, & pati mala propter bonum opus. Ex his enim duabus partibus integratur perfectio vitæ Christianæ, integratur vita electorum. *gloriam & honorem & incorruptionem quærentibus.* pro, quærunt. Alioquin nomen relatiuum qui careret verbo ad quod referretur. Et est planus sensus quòd iis qui secundum patientiam boni operis quærunt gloriam apud deum, & honorem cœlestem, & incorruptionem carnis futuram in resurrectione. *vitam æternam.* Construitur hoc accusatiuum cum verbo reddet, anteposito. Ita quòd sensus est, reddet vitam æternam iis qui quærunt, &c. *iis autem qui sunt ex contentione.* Ecce secunda pars. Quemadmodum descripsit bene operantes, ab omnibus partibus, ita modo describit male operantes ab ommbus manifeste partibus mali operis. Describit nanque eos à tribus, scilicet ex eo quòd non adhærent veritati, ex eo quòd adhærent iniustitiæ, & ex contentione qua exterius pugnant contra veritatem: vt ex his extremis, illis quidem in bono opere, istis autem in malo opere, reliquos intelligamus. Appellantur qui sunt ex contentione, illi qui secundum animum constant ex hoc quòd contendunt aduersus euāgelicam veritatem, tanquam eorum consistentia fundetur super contentionem. *Et qui non acquieuerint.* pro, obtemperant, *veritati.* quod est peccatum omissionis valde necessarij. *credunt.* pro, obtemperant, *autem iniquitati.* Seu iniustitiæ, quod est peccatū manifesti operis. *qui. ira & indignatio, tribulatio & angustia.* pro, indignatio & ira, pressura & angustia. supple erit post hanc vitam. Et duo prima se tenent ex parte diuinæ iustitiæ: indignatio quidem censuram indignos diuino consortio hos habentem: ira vero ipsam punitiuam iustitiā significat. Reliqua vero duo qualitatem iudicij seu pœnæ tanguut: nam pressura subtilitatem examinis

minis ad similitudinem pressionis, vel pœnam ad similitudinem pressorum & in angustia locali positorum explicat. Ex his enim corporalibus similitudinibus pœnas inferni Paulus describit: vt cogitemus ibidem animas cruciandas velut in angustia & velut in pressura, quorum neutrum consumit & tamen cruciat. *in omnem animam hominis operantis malum.* Dixerat duo, alterum est vnicuique, alterum secundum opera eius. Et declarauit secundum opera tam bona quàm mala, superat vt declararet vnicuique, & propterea modo declarat illud, dicendo in omnem animam: hoc est aduersus omnem animam, absque aliqua exceptione. Et dicit animam, vt intelligamus non expectari resurrectionem corporum in punitione operantium malum. *Iudæi.* Deest que, *primum & Græci.* Quemadmodum salus euangelica primum data est Iudæo & Græco, ita vindicta primum datur Iudæo & Græco male operanti. Et videtur primum non ordinem executionis, sed ordinem gradus significare. Acsi dictum fuisset, potissimum & Iudæi & Græci: vt qui prius acceperunt donum, grauius puniantur: vtpote magis ingrati. *gloria autem & honor & pax omni operanti bonum.* Quemadmodum vnicuique male operanti vindictam descripsit, ita vnicuique bene operanti præmium describit eadem seruata adiectione, scilicet. *Iudæo quoque primum & Græco.* Vt parem vindictæ & præmij respectu vniuscuiusque & specialiter respectu Iudæi & Græci regulam intelligamus. *Non enim est acceptio personarum apud deum.* Reddit rationem totius iudicij descripti (scilicet reddet vnicuique secundum opera eius) quia non est acceptio personarum apud deum. Considera quòd loquitur de deo iudice quatenus est iudex, non quatenus est donator, sed quatenus est reddens vnicuique ius suum: acceptio siquidem personarum vitium est contrarium iustitiæ: & non habet locum in liberalibus donis. Et propterea Paulus de iudicio loquens, dicit quòd reddet vnicuique secundum opera eius, quia non est apud deum personarum acceptio siue respectus: vt textus Græcus sonat. Et vocatur acceptio siue respectus personarum vt persona opponitur causæ: ita quòd non ad causam meritoriam, sed personam intuitus iudicis fertur: & propterea crimen est, vitians iudicium, quod ad merita causæ tantum spectare debet. *Quicunque enim sine lege peccauerunt.* Intendit Paulus amplius stabilire doctrinam huius capituli qua dixerat quòd deus reddet vnicuique secundum opera eius, ad quod attulerat rationem, quia nō est apud deum respectus personarum. Probat siquidem modo hoc vltimo

dictum: ex hoc quòd quicunque sine lege peccauerunt, hoc est peccauerunt sine offensione legis scriptæ à Moyse. *sine lege peribunt.* hoc est sine imputatione quòd legem scriptam transgressi fuerint peribunt in diuino iudicio. *Et quicunque in lege peccauerunt.* hoc est peccando offenderunt legem scriptam Moysi. *Per legem iudicabuntur.* hoc est iudicabuntur etiam per demeritum transgressionis legis. Et intendit directe per hanc differentiam quòd diuinum iudicium erit secundum merita operum, & sine vllo respectu personarum: vsqueadeo vt Gētiles non subditi legi Moysi peccantes non punientur quòd transgressi fuerint legem, & Israelitæ subiecti legi Moysi peccantes, punientur de transgressione legis. Hinc enim clare habetur quòd nullus est respectus personarū apud diuinum iudicium: sed secundum merita reddet vnicuique. *Non enim auditores legis iusti sunt apud deum.* Ratio contextus potest accipi duplex. Altera secundum verba literæ: vt scilicet reddatur ratio vltimo dicti, scilicet & quicunque in lege peccauerunt per legem iudicabuntur: redditur enim ratio huius ex hoc quòd non sufficit audire legem, sed oportet seruare illam. Et iuxta hunc contextum obrepit sequens doctrina de iustitia Gentilium, occasione huius probationis. ¶ Altera ratio contextus spectat ad implicite dicta. Quum enim dictum est, quicunque sine lege peccauerunt sine lege peribunt, significatum simul est eius contrarium, scilicet quicunque sine lege bona opera fecerunt sine merito legis iustificabuntur, & similiter quum dictum est, & quicunque in lege peccauerunt per legem iudicabuntur, significatum quoque est illius cōtrarium, scilicet & quicunque in lege bene operati sunt per meritum legis iustificabuntur: contrariorum siquidem eadem est scientia. Ita quòd quum modo subiungitur non enim auditores legis, explicatur ratio meriti factorum, quod est principale intentum Pauli. Parui autem refert vtro modo introducatur textus: nam sensus semper redit idem, quòd apud deum non pensatur auditus legis sed factum, quòd apud deum non pensatur persona audiens legem, sed factum. Et propterea habetur ratio tum iudicij eorum qui peccauerunt in lege, tum iudicij communis omnibus secundum facta. *sed factores legis iustificabuntur.* Esset hic magna quæstio aduersus doctrinam eiusdem Apostoli, si non haberetur ratio materiæ de qua est sermo: quoniam expresse inferius ipse damnabit dicentes iustificari homines ex operibus legis, cuius contrariū sonat hæc litera. Sed cessat quęstio, perspiciendo q̄ tractatur hic de diuino iudicio reddēte vnicuiq; secūdū opera ei⁹ ac

ac per hoc tractatur nō de meritis absolute, sed de meritis operū. Constat autē quòd loquendo de meritis operū, verissime dicitur q̄ factores legis iustificabūtur apud deū, subintelligitur siquidem quantū est ex ratione operū. Nec excluditur per hoc meritū fidei: quod superexcedit meritū operis. Appellantur aūt factores legis, non conditores legis, sed factis exercentes ea quæ sunt legis, siue sciant legē scriptā siue non. *Quū enim gentes.* Nota prudens lector textū progredi iā quarto adiiciendo cōiunctionē enim, vt intelligamus progressum fieri reddēdo semper rationis, & percipiamus stare semper in eadē materia sermonē. probat itaque q̄ factores legis iustificabuntur apud deū, ex hoc q̄ Gentiles facientes opera legis iustificabuntur apud deum. Vbi licet intueri artem Pauli, simul declarantis propositam materiam & exequentis officia modo deprimendi modo erigendi tū Gētiles tū Iudęos. Quū enim potuisset declarare q̄ factores legis iustificabuntur, ex operibus multorū veteris testamēti, elegit ex industria declarare hoc ex operibus Gentiliū: vt quia iā depresserat gentes (tū in sapientibus extēdendo vsq; ad fœminas, tū in iudicibus) modo erigat eas. Verū altior adhuc est ratio huius artis: vt. s. iustitias legis Mosaicæ monstret esse non nisi iustitias operū, ex hoc ipso q̄ possunt fieri à gētibus quę nec legē nec circūcisionē habent. *Quæ legē.* s. Moysi scriptā. *Non habent.* supple vt legē: hoc est quū nō sint subditi legi Moysi. Lex enim Moysi non est data vniuersō generi humano, sed Israelitis tantū: iuxta illud nō fecit taliter omni nationi. *Naturaliter.* hoc est sine legis adminiculo, naturali lumine rationis. *Ea quæ legis sunt faciunt.* Non dicit omnia quæ legis sunt faciunt, sed indefinite ea quæ legis sunt: vt intelligamus q̄ de moralibus quæ lumine naturali innotescunt loquitur, nō de cærimonialib⁹ nec iudicialibus legis. Ea igitur quæ legis sunt, intellige non solū honorare parentes, non furari, nō adulterari, & hmōi, sed etiā colere vnū deū, & reuereri nomē eius: hæc enim sunt moralia quę legis sunt: hęc sunt quę naturali lumine gētes faciūt. ¶ Et bene nota q̄ aliud est facere ea quæ legis sunt, aliud est meritorie facere ea quę legis sunt. Apostolus dicit primū, & non dicit secundū. Primū eñ significat seruare præcepta moralia quantū ad substantiā operis: secundū autē adiungit seruare quantū ad modum operādi, & adiungit modum excedentem vires naturalis luminis & humanę facultatis. ¶ Rursus nota q̄ apostolus nō dicit etiā de moralibus (quæ naturali lumine innotescunt) quòd omnia, sed dicit ea. Et hoc ideo librandum est, quia naturaliter facere omnia moralia

quæ

quæ legis sunt, est hoīs sani, qualis nō est homo in naturalibus cōstitutus post lapsum naturæ in primo parente: facere autē naturaliter aliqua moralia quę sunt legis, conuenit etiam homini imbecilli: qualis est homo post lapsum primi parentis. ¶ Et hęc sint notata propter quæstiones theologorū ex hoc textu. Hinc enim neque habetur quòd meritorie respectu vitæ æternæ, neque quòd omnia moralia gentes naturaliter facerent, quamuis singula quæ legis sunt naturaliter facerent: in hoc enim æquales erant Gentiles Iudæis quatenus ex lege pendebant. Eiusmodi. pro. ij. legē nō habentes. Constructio est de significato, transiens ad particulares homines Gentiles: vt intelligamus hinc exceptionē aliquorū particularium à prius damnato genere Gentilium. *ipsi sibi sunt lex.* Carentes lege scripta docēte præcepta moralia, ipsimet secundum naturale lumen supplent vicē legis sibiipsis: pro quanto vtuntur recta ratione naturali vt regula suarum affectionum suarumq; operationum. *qui ostendit opus legis scriptum in cordibus suis*, hoc est qui ostendunt factis & verbis opus legis (s. non furari, non mœchari, non occidere, non periurare, colere deum, honorare parentes, seruare fidē, & reliqua huiusmodi) tanquam scriptum, à ratione naturali firmatum, in cordibus suis. ¶ Et scito quòd scriptum nō est participium sed nomen: ad significandum quòd monstratur ab his opus legis tanquam quid decretum ac fixum in cordibus suis ad similitudinem legis scriptę. *testimonium reddente illis* pro, simul testificante. Superfluit enim illis. *conscientia ipsorum.* Foris verbis & factis monstrant opus legis scriptum in cordibus suis: intus vero huius legis in corde scriptę testimoniū reddit cōscientia ipsorū. *at inter se cogitationum accusantium aut etiā defendentium.* ꝙ, & inter se nunc cogitationibus accusantibus aut etiā defendētibus. Inter conscientiā & cogitationes accusantes vel defendentes hæc est differentia, quòd conscientia sonat applicationē scientię ad factū seu faciēdū, examinādo illud an factū vel nō factū, an bene an male factū, & similiter an faciendū an non faciēdū, bene vel male, cogitationes aūt accusantes vel defendētes sunt velut partes hinc & inde ad conscientię examē cōcurrētes, velut allegātes rationes pro & cōtra ex rationib⁹ naturalibus. Sūt enim quādoq; cogitationes defendētes, excusando factū ex aliqua circūstantia secundū rectā rationē, & similiter sunt cogitationes accusantes, cōuincēdo ꝙ se cūdū rectā rationē est male factū. hmōi enim cōscientia cū his cogitationib⁹ testis est internę legis. *in die quum iudicabit deus occulta hominū.* Merita cōscientiæ & cogitationū accusantiū aut defendētiū intellige

intellige describi in die quo iudicabit de⁹ occulta hominum. intendit enim Apostolus quòd in illo die librabuntur apud diuinū iudicium merita conscientiarum & rationum accusantiū seu excusantium. & propterea meminit occultorum. huiusmodi enim occulta sunt in hac vita in cordibus hominū. *secundum euangelium meum.* hoc est à me prædicatum. Et dicit hoc ne intelligeres ex propriis prophetare de futuro iudicio. *per iesum christum.* Refertur hæc particula ad verbum iudicabit. Est enim sensus. in die quum deus per Iesum Christum iudicabit. pater enim omne iudicium dedit filio hominis. & ipse est qui constitutus est à deo iudex viuorum & mortuorum. Et sic patet quod factores legis apud diuinum iudicium iustificabuntur quantū est ex meritis operum propriorum. *si autem.* pro, ecce. *tu iudæus cognominaris.* Declarauit quod factores legis iustificantur apud deum ex operibus Gentilium: declarat modo idem ex malis factis Iudæorum, audientium quidem legem sed non facientium secundum eam. In quo simul incipit deprimere Iudæos: & similis criminis arguit crimini iudicum. Vbi etiam nota artem Pauli quod ad erigendas gentes deprimendosq; Iudæos respectu diuini iudicij penes opera, affert mala opera Iudæorum & è diuerso bona opera Gentiliū. ita quòd quo ad opera bona vtitur Gentibus: quo ad mala vero vtitur Iudæis. Et rationabiliter: quia difficile apparebat laudare gentes de bono opere. Monstrat itaque non ex professione legis sed ex factis damnari Iudæos incipiens à prærogatiuis Iudæorum. Inter quas prima describitur generis: dicēdo ecce tu Iudęus cognominaris. Tempore Pauli Apostoli Israelitę nominabātur Iudęi, sicut & hodie. Et propterea vsitato nomine vtitur dicēdo Iudęus, loco nominis generis. magnificiebāt siquidē Iudæi genus suū. Rationabile autem est ꝙ cognomē Iudaicū à tribu Iuda derivatū sit ad omnes tribus Israel, ab eo tēpore quo tribus Iuda in tanto precio est habita vt cōcessum sit ei redire in Hierusalem & reædificare templū &c. sub Cyro rege Persarū. ex tunc enī Israelitæ redeūtes ad terrā promissionis appellati videntur Iudęi à principibus & magnatibus Gentilium. Et sic derivatum est Iudaicum cognomen ad omnes Israelitas vbicūque essent. ita quòd vsque hodie vocantur omnes Iudæi. Et tali etiam nomine appellantur à scriptoribus Gentilibus. *et requiescis in lege.* Requiescis inquā intellectu tam circa credenda quam circa agenda. Quę est secunda prærogatiua. *et gloriaris in deo*, legislatore & culto à te. Quod ad tertiam prærogatiuam spectat. *et nosti voluntatem eius.*

Ecce

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ecce quarta: qua commendatur notitia reuelatorum dependentium ex sola diuina voluntate, quale est mysterium Messiæ & huiusmodi. *Et probas utiliora.* pro, eximia. vt multis videtur esse legendum. *instructius per legem.* Et est quinta prærogatiua: qua Iudæus præfertur Gentili in hoc quod Gentilis probat ea quæ sunt necessaria, Iudæus autem probat etiam egregia in operibus quæ etiam possunt dici vtiliora: qualia sunt bona supererogationis. Quanuis etiam hoc possit referri ad specialia opera dei, ad speciales rationes diuinorum operum: quę velut res egregię laudatæ sunt à Iudæis. Et dicit institutus, hoc est viua voce instructus conformiter ad legem: ad explicandam notitiam legis quantum ad verum & spiritualem sensum qui explicabatur à doctoribus viua voce. vt intelligamus prærogatiuam Iudæorum fuisse non solum habere legem scriptam, sed etiam eruditi in sensu illius viua voce. *confidis teipsum.* Descriptis prærogatiuis quinque adiungit quinque actiones quas Iudæus ex his sibi arrogat. *ducem esse excorum.* Metaphoricus est sermo. Et respondet primę prærogatiuæ. Ex hoc enim quòd Iudæus erat, confidenter profitebatur se esse ducem Gentilium cæcorum: hoc est impotentium dirigere gressus proprios. confidit enim Iudæus exhibere se ducem talium sola directione, fac fic & fac fic. *Lumen eorum qui in tenebris sunt.* Secunda actio illuminatiua Gentilium capacium rationis. vnde non cæci sed in tenebris describuntur: & non duce sed lumine indigentes. Et hæc illuminatio respondet secundæ prærogatiuę, scilicet requiescitis in lege. ex lege enim confidit Iudæus illuminare Gentiles, lumen quærentes. *Eruditorem infipientium.* Tertia actio: quæ eruditio est non amentium, sed priuatorum sapientia. sed errantium in iis quæ sunt sapientiæ quæ de deo est. Vnde & hæc eruditio respondet tertiæ prærogatiuæ, scilicet gloriaris in deo. ex deo siquidem noto Iudæis, confidit Iudæus eruditorem se esse errantium in notitia dei. *Magistrum infantium.* non corpore sed mente, egentium adhuc lacte ad disciplinam. Et respondet hæc quarta doctrinæ actio quartæ prærogatiuæ, scilicet nosti voluntatem dei. ex notitia siquidem diuinæ voluntatis prima rudimenta tradenda sunt. *Habentem formam.* pro, formationem. *scientiæ & ueritatis in lege.* hoc est habentem rationem formandi alios secundum notitiam legis & secundum verum sensum legis. Et directe respondet hæc actio formationis quintæ prærogatiuæ: qua institutus Iudæus est in sensu legis viua voce à doctoribus. *Qui ergo alium doces, teipsum non doces.*

doces. qui prædicas non furandum, furaris. qui dicis non mœchandum, mœcharis. qui abominaris idola sacrilegium facis. Reprehensiue legenda videntur hæc omnia subiuncta. Ita quod ex his infert detestabilem peruersitatem. quam primo asserit in genere dicendo qui ergo alium doces teipsum non doces. Deinde explicat in speciebus duabus offensarum proximi. quo ad res quidem de furto: quo ad personas autem de adulterio. Et duabus cõtra deum. quarum prima est sacrilegium: altera vero transgressio legis: nõ quaecunque, sed talis ac tanta vt cedat in dehonestationem dei, dicendo. *Qui in lege gloriaris, per prænarricationem legis deum inhonoras.* pro, dehonestas. Et proprie videtur significari vel ex contemptu vel frequens vel notabilis seu scandalosa transgressio legis: vt hoc crimen distinguatur contra alia supradicta crimina. huiusmodi enim crimen est illud quod proprie causat vt deus à Gentilibus dehonestetur. Videntes enim Gentiles quòd qui gloriantur in lege dei, contemnunt illam factis despiciuntque deũ, putant non esse vera quæ de illo dicunt profitentes dei legem. vnde & ad hoc affertur authoritas scripturæ. *Nomen enim dei per vos.* pro, propter vos, *blasphematur inter gentes.* ratione dicta. Et sumpta est hæc authoritas ex Esa. 52. cap. & Eze. 36. Quod hodie ad literam verificatur apud exteras nationes videntes abundare scelera Christianorum. *sicut scriptum est. circumcisio quidem prodest.* Duo sunt prima principia Iudæorum. alterum est lex Moysi: alterum circuncisio data Abrahæ. Et propterea postquã probauit hactenus apud diuinum iudiciũ facta pensari, ex eo ꝙ non legem sed opera secundum legẽ tam in Iudęis quàm in Gentilibus diuinum ponderat iudicium: modo idem monstrat declarando similiter in Gentilibus & Iudæis relatis ad circũcisionem. Ita quod sicut referendo vtrosque ad legem scriptam, probauit non esse apud diuinum iudicium respectum personarum sed factorum, ita referendo vtrosque ad circuncisionem, idem probat: vt quemadmodum depressit Iudæos æquando illis Gentiles quo ad merita factorum legis, ita eosdẽ deprimat æquando illis Gentiles quo ad facta circuncisionis. Et tendit ad altiorem finem, scilicet quòd iustitia circuncisionis non est nisi iustitia operis ex simili ratione, scilicet ex hoc quòd Gentiles assequi possunt factis iustitiam circuncisionis, & circuncisio sine factis non prodest. *circumcisio quidem prodest si legẽ obserues.* Aduerte hic ꝙ sensus verborum ex ratione dicendi intelligitur. & propterea hæc Pauli verba, circuncisio quidem prodest, ex ratione dicendi libranda sunt.

sunt. constat autem quòd ratio dicendi est è regione distinguere, hinc Iudæos circuncisos inde Gentiles in præputio secundum lumen naturale. nam manifeste explicatur, & iudicabit id quod ex natura est præputium. Ex hoc enim manifeste habetur q̃ sermo presens est de circuncisione & prepucio absolute: & non pro statu in quo erant tunc Christiani cõuersi ex Iudæis & Gentilibus. Et propterea verum dicit Apostolus, absolute loquendo & circũcisio ꝓdest (proculdubio ad eternã salutẽ) si legẽ obserues factis: circũcisio enim signũ erat cuiusdã professionis. vnde & ad Gala. scribit testificor omni circũcidenti se quoniã debitor est vniuersę legis. Et sicut dicimus q̃ professio põtificatus aut religionis prodest si factis cõprobatur, ita Apostolus dicit q̃ circuncisio mandata Abrahę prodest si legem obserues. *si autem præuaricator legis es, circumcisio tua præputium facta est.* hoc est circuncisio tua carnalis versa est in præputiũ: hoc est nihil habet meriti sicut nec præputium. Et declarauit per hæc quod sicut lex ita circuncisio nihil prodest sine meritis factorum. *si igitur præputium iustitias legis custodiat.* Intellige morales: vt prius declaratum fuit. Et appellatione præputij intellige Gentiles in naturalibus. *Nonne præputium illius in circumcisionem reputabitur?* Quasi dicat, etiam: hoc est nonne Gentilis ille meritum habebit tanquam circunciſus? Sicut superius mõstrauit Gentiles esse factores legis, ita modo monstrat eosdem habere meritum circuncisorum. *et iudicabit id quod ex natura est præputium.* hoc est Gentilis secundum lumen naturale. *legem consummans.* hoc est moralem iustitiam legis adimplens. *Te?* Accusatiuum te construitur cum verbo iudicabit. Est enim sensus, & id quod ex natura est præputium legem consummans iudicabit te, proculdubio comparatiue: sicut viri Niniuitæ surgent in iudicio & condemnabunt generationem istam. *qui per literam & circumcisionem præuaricator legis es.* Dicit per literam ratione legis scriptæ: & dicit circuncisionem ratione carnalis circuncisionis. Et est sensus. condemnabit te qui profitendo legem scriptam & profitendo circuncisionem præuaricator quo ad facta es legis. *non enim qui in manifesto iudæus est.* Reddit rationem vtriusque æqualitatis inter Iudæos & Gentiles penes facta. Et primo tangit professionem legis Mosaicæ, dicendo. non enim qui in manifesto, hoc est publica professione Iudæus est. Suspensus est sermo sine verbo principali vsque ad calcem. *neque quæ in manifesto in carne circumcisio.* hoc est neque publica professio carnalis circuncisionis.

nis. *sed qui in abscondito iudæus est.* hoc est sed qui factis obseruat iustitias morales quæ sunt in lege Iudæorum. Et talis appellatur ab Apostolo in absconditio Iudæus, pro quanto non profitetur se Iudæum sed factis est vere obediens legi datæ à deo Iudæis. *et circumcisio cordis.* non carnis: quæ scilicet tollit superflua à corde. *in spiritu non litera.* Non sufficit dicere circuncisio cordis, sed adiecit in spiritu non litera: ad declarandũ circuncisionem carnalem esse non solum circuncisionem carnis, sed spe nim sit carnis habuit ab Abraham: quod autem sit literæ, habuit à Moyse qui primus scripsit illam. Quo contra circuncisio dicitur cordis contra carnem: & dicitur in spiritu, hoc est in spiritua li sensu intellecta, contra literam. ne intelligeres circuncisionem præceptam in lege, habitam à gentilibus voto etsi non facto: vel habendam voto fuisse aut fore ab omnibus. *cuius laus non ex hominibus sed ex deo est.* Vsque ad hunc locum suspensus fuit sermo hic autem verbum principale subintelligitur verbum substantiuum est: dicendo est cuius laus non ex hominibus sed ex deo est. Ita quod est sensus. non qui in manifesto Iudæus, nec quæ in manifesto circuncisio, sed qui Iudæus in absconditio & cordis circũcisio est, cuius laus non ex hominibus sed ex deo est. hinc pendet tota ratio: quòd scilicet à deo laudatur non legis aut circuncisionis carnalis professor, sed qui facto & interno spiritu Iudæus & circuncisus est. Diuina siquidem laus non humana est quæ veris meritis respondet. Et per hæc depressit Paulus Gentiles dupliciter: & ratione sapientium & ratione iudicum. depressit quoque Iudæos dupliciter: tum quo ad legem tum quo ad circuncisionem sine factis: monstrando gentiles æquales eis secundum merita factorum. Et hæc omnia dixit declarando reuelatam iram dei in Euangelio super omnes qui retinent veritatem in iniustitia. declarauit siquidem iram & contra sapientes & contra iudices & contra omnes etiam Iudæos reddendo vnicuique secundum opera eius.

CAPVT III

Quid ergo amplius iudæo est? Postquam illam particulam, iustitia enim dei reuelatur in eo, declarauit ex contrario (scilicet in iustitia punita & punienda à deo) & mira arte declarauit simul ex deficiente iustitia, scilicet iustitia operis, in qua quodãmodo æquati sunt Gẽtiles Iudæis, modo directe declarat ipsam iustitiã dei reuelatam

revelatam in Euangelio ex parte ipsius iustitiæ dei. Introducit autem ad hoc mouendo quæstiones circa prius dictam æqualitatem Gentilium & Iudæorum quo ad iustitiã operis. ¶ Et mouet quæstiones duas. alteram spectantem ad tempus legis: dicendo, quid ergo amplius Iudæo est. iam enim dictum est quòd pro cognomine populi Israelitici vtitur nomine Iudæi. Tempus autem quo Israelitæ inceperunt esse populus idem fuit cum tempore legis est itaque quæstio prima. si Gẽtilis sine lege assequitur iustitiam operum legis, quid plus habet Iudæ⁹ populus ex lege? Altera autem quæstio spectat ad circuncisionem dicendo. *Aut quæ utilitas circumcisionis?* Et est similis primę. si Gentilis absque circũcisione assequitur iustitiam & meritum operum quę assequitur circumcisus, ad quid est vtilis circuncisio? *Multum per omnem modum.* Respondet Paulus vtrique quæstioni. primo summarie & in genere, duo dicens: & ꝙ multũ & ꝙ per omnem modum: hoc est ꝙ multo plus, multũ vtilitatis habet Iudęus, habet circumcisus supra Gentilem, & hoc non solum vno modo sed omni modo. Quid autem sit hoc multum, & qui sint isti omnes modi inferius narrando prærogatiua Iudæorum (quæ vsque ad finem epistolæ extenduntur) declarabit. *Primum quidem.* Incipit in speciali declarare multum ac modum. Et aduerbium primum, ordinem enumerationis significat. subiũget enim multas alias Iudæorum prærogatiuas. *Quæ.* pro, quod, *credita sunt illis.* Super fluit illis, *eloquia dei.* Ecce magna progatiua qua Iudæus præstat Gentili, quia nõ Gẽtili sed Iudaico populo credita, hoc est commissa, sunt eloquia dei. lex enim Mosaica & prophetiæ datæ sunt à deo populo Iudaico & non Gentili. *Quid enim si quidam illorum nõ crediderunt.* Contra hanc prærogatiuam Iudaici populi potest obiici quod licet deus crediderit illi populo sua eloquia, reuelando ei quæ facturus erat, hac tamen prærogatiua reddiderũt se indignos: quia multi Iudæorum non crediderunt diuinis eloquiis: vt clare patet in libris sacræ scripturæ. Hanc inquam obiectionẽ excludit Apostolus, non defendendo indignitatem: sed defendendo perseuerantiam diuinæ veracitatis non obstante indignitate incredulorum. Et propterea subdit. *Numquid incredulitas illorum fidem.* hoc est fidelitatem, veracitatem. sumitur enim hic fides pro fide qua fiunt dicta. *Dei euacuabit.* pro, euacuabit. hoc est tollet, abolebit. *Absit.* Assertio cum horrore est. horrendum siquidem est vt incredulitas hominum tollat fidem diuinam, tollat à deo vt faciat dicta à se. *Sit.* pro, sit. seu fiat. *Autem deus uerax: omnis autem*

autem homo mendax. Aduerte quòd imperatiui modi est sit seu fiat. Et sicut horrendo dixit absit, intendens asserere, ita modo intendens quoque asserere deprecatiuo modo subiungit quòd deus sit seu fiat verax, quantumcunque omnis homo sit seu fiat mendax. Potest tamen imperatiue legi: vt significetur imperium ad interpretes sacræ scripturæ, vt fiat deus verax, omnis autẽ homo mendax: hoc est vt interpretandis diuinis eloquiis, intelligant semper deum esse veracem, quantumcunque oporteret cointelligere omnem hominem mendacem. *Sicut scriptum est.* in psalmo. 51. *Vt iustificeris in sermonibus tuis.* Aduerte quòd Paulus affert authoritatem psalmi iuxta interpretationem Græcam. Sensus tamen in idem redit. Iustificari enim in sermonibus nihil aliud est quàm iustum fieri in dictis: quod est facere dicta, quod est esse veracem. Et ad literam psalmus loquitur de omni iustificatione in sermone: quæ nihil aliud est quàm facere dictum. Quomodo autem hęc sententia constructur cum reliquis psalmi, scripsimus ibi. *Et uincas cum iudicaris.* In Hebræo hæc sententia verbum verbo reddendum habetur. Propterea iustificaberis in loqui tuo, mundaberis in iudicare tuo. In Græco tamen hoc textu habetur & vincas quum iudicaris, passiue. Et est sensus quòd dum verax es faciens dicta vinces aliorum iudicia, consentium quòd non facies dicta. Et fuit directe ad propositum apostoli, tẽdentis ad hoc quòd demerita & incredulitas hominum vincuntur à veracitate diuina. Ita quòd quantumcunque secundum humana iudicia non essent seruanda promissa propter demerita hominum, veracitas tamen diuina vincit omnia. ¶ Aduerte hic quòd hæc doctrina est vera & intelligenda in iis quæ dicuntur à deo absolute: non autem in iis quę dicuntur ratione meritorum humanorum. Vnde Hier. 18. dicit deus. Repente loquar aduersus gentem & aduersus regnum vt eradicem & destruam & disperdam: si egerit pœnitentiam gẽs illa, pœnitentiam agam & ego super malo quod locutus sum &c. Vnde hæc à theologis dicũtur dicta secundũ cõminationem: illa autẽ secundum prædestinationem. In illis autẽ intellige incredulitatem & demerita hominũ non euacuare fidem dei: quoniam in illis solum habet locũ fides dei: quandoquidẽ illa sola de⁹ dicit ex se. Quæ enim dicit cõminando aut promittendo secundum merita mutabilia, nõ dicit secundum se sed secundum illa merita: & propterea illis mutatis nõ mutatur veracitas dei. Simpliciter ergo & absolute loquendo, verissimũ est quòd demeritũ & incredulitas hominũ non tollit veracitatẽ dei: quanuis tollat quãdoque execu-

tiones quæ erant futuræ secundum eorum merita: vt pœnitentia Niniuitarum sustulit Niniues subuersionem, & sic de similibus. *Si autem iniquitas*. pro, iniustitia. *nostra, iustitiam dei commendat*. Aduerte quòd textus iste potest dupliciter introduci. Vel per modũ quæstionis nascentis ex dictis. & sic quæstio in litera nõ soluitur, sed insoluta relinquitur: vt patet intuenti textum. Vel per modum exclusionis falsi sensus qui ex verbis psalmi allatis percipi posset, & sic omnia quadrant. ¶ Et propterea sic exponendo textũ scito quòd super coniunctionẽ vt (quum dictũ est vt iustificeris) & multo magis iuxta Hebreũ super coniunctionem propterea, fundari potest falsus sensus. Adiũgitur enim illa cõiunctio vt seu propterea. ad cõmissum peccatũ. nã quũ dixisset tibi soli peccaui & malũ coram te feci, adiunxit vt iustificeris, seu propterea iustificaberis. Hinc enim intelligi posset quòd peccatũ nostrum esset directe ad cõmendationem diuinę iustitiæ, propter illã coniunctionẽ vt seu propterea. Et hũc sensum vtpote falsum intendit excludere apostolus. Et propterea proponit hunc sensum cũ aduersatiua coniũctione dicendo, si autem iniustitia nostra iustitiã dei cõmendat: vt hic sensus dicit. *Quid dicemus?* Ecce inconueniens: quia sequitur quòd caremus relpõsione. quid dicem⁹: quasi dicat, nihil habemus quod dicam⁹. *Nunquid iniquus*. pro, iniustus, *est deus qui infert iram?* Manifestat quare non habemus quid dicamus, ex hoc quòd cõsequenter loquẽdo oporteret dicere deũ esse iniustũ: vtpote qui infert vindictã peccatorum cõmendantiũ iustitiã ipsius dei. Nullus enim princeps iuste punit quæ fiunt in laudem ipsius principis: ac per hoc deus non iuste puniret iniustitiam nostrã si iniustitia nostra cõmendat iustitiam dei. Hoc inconueniens interrogatiue subiungit, tanquàm manifeste falsum & vitandũ. *Secundum hominem dico*, hoc est secundum humanã disceptationem loquor. Scio enim non esse vertendum in quæstionem an deus sit iustus. *Absit*. Horrentis est etiã audire deum iniustum. *Alioquin quomodo iudicabit deus hunc mundum?* Superfluit hũc. Et humanę disceptationi satisfaciendo, affert rationẽ ab officio iudicandi mũdum quòd in deo nõ inuenitur iniustitia. Iudex enim non tantũ huius aut illius sed mundi, oportet quòd sit iustus: quum sit supremus iudex, hoc est dicens ius. Oportet enim primũ dicentem ius, suapte natura ab omni esse iniuria eleuatum: sicut primũ alterans oportet esse inalterabile, & primũ mouens oportet esse immobile. *Si enim ueritas dei in meo mendacio abundauit in gloriam ipsius*. Qẽmadmodum deduxit inconueniens (scilicet quòd deus dicendus esset iniustus)

iustus) ex illo falso sensu in materia iniustitiæ nostræ & iustitiæ dei, ita modo deducit inconuenientia sequentia ex eodem falso sensu applicato ad materiã mendacij nostri & veritatis diuinæ. Et distincte deducit in materia iniustitiæ ac iustitiæ, & in materia mendacij ac veritatis: quia vtraque materia introducta fuerat. Materia quidem iniustitiæ nostræ & iustitiæ dei, in authoritate allata ex psalmo: materia vero mẽdacij & veritatis, in ipsius Pauli verbis. Sit deus verax, omnis autẽ homo mendax. Excludit itaque eundem falsum sensum in materia mendacij nostri relati ad diuinam veracitatem. Referendo ipsum falsum sensum pro antecedente conditionalis, cuius consequens est incõueniens ad quod deducit. Est siquidẽ conditionalis ista. Si in meo mẽdacio veritas diuina abundauit in gloriam: hoc est creuit secundũ gloriam, effecta est gloriosior. totum hoc est antecedens. Et subditur consequens primum. *Quid adhuc & ego tanquam peccator iudicor?* hoc est non debeo ego mẽdax iudicari tanquàm peccator, sed tanquã promotor gloriæ diuinę veritatis. Quod constat esse manifestum inconueniens & falsum, igitur antecedens ex quo sequitur est falsum. *Et non (sicut blasphemamur, & sicut aiunt quidam nos dicere) faciamus mala ut ueniant bona?* Alterum inconueniens ex eodem antecedente & sensu consequens subiungitur vniuersale scilicet licere facere mala vt eueniant bona. Et hoc subdit non simpliciter sed vt impositum doctrinę apostolicæ. Prædicantibus siquidem apostolis quòd vbi abundant delicta, superabundat gratia dei, & similia, non defuerunt peruersi sensus homines qui imponerent apostolis quòd docebant facienda esse mala vt eueniant bona. propter quos arguendos fecit Paulus hic quasi digressionem tractando hæc. Constat autem hoc falsum & horrendum, sequi ex illo falso sensu scilicet iniustitia nostra & mendacium nostrum commendant iustitiam & promouent gloriã veritatis diuinæ. Ex hoc enim sensu habetur quòd hæc licita sunt ad gloriam dei: & similiter licita sunt alia mala vt eueniant bona. ¶ Intellige nouicie quòd secundum sanam veramque doctrinã peccata non sunt eligenda vt media ad quẽcunque bonum finem. quia suapte natura repugnat peccato q̃ sit eligibile. Et propterea nec propter se nec propter aliud bonũ est eligibile. Et propterea hunc sensum dãnat apostolus quẽ peruersi acceperãt. i. q̃ iniustitia nostra esset mediũ ad cõmendandũ iustitiã dei, & similiter mẽdaciũ nostrũ esset mediũ ad augmentũ gloriæ diuinæ veritatis: & vniuersaliter q̃ mala culpę sint media faciẽda ad hoc vt eueniãt bona. Cũ hac tamẽ sa-

na doctrina intellige quoque verũ esse quòd peccata sunt materis diuinæ iustitiæ, quod mendaciũ nostrum est materia diuinæ gloriæ. Sicut crimina latronum & parricidarum sunt materia iustitiæ iudicis humani, & sunt occasiones gloriæ iustitiæ eius. Et sunt quandoque materia misericordiæ principis: vt patet. Quum ergo dixit propheta vt iustificeris & similia, non significatur tributum esse medium congruum ad finem: sed incursam esse materiam in qua superluceret veracitas & similia. Sicut qui commisit parricidium & petit veniã à principe, vt superluceat in tanto crimine potentiæ eius sublimitas soluta à lege. ¶ Aduerte & tu erudite lector quòd quia vitatio mali peioris est quoddam bonũ, & eiusdem est rationis cũ bono quo ad iustum & iniustũ, honestum vel inhonestum (vt etiam philosophi senserunt) ideo eadem doctrina qua horremus facere mala vt eueniant bona, eadem horrere debemus facere mala vt euitemus peiora. Euitare enim peiorã quoddam bonũ est, & multo minus bonum quàm euenire bonum. Et propterea si propter bonum non est faciendum malum, necessario sequitur quòd nec propter vitandum maius malũ. Vnde & Paulus subdit. *Quorum damnatio iusta est.* Et relatiuum quorum refert facientes mala vt eueniant bona. Nec putes contrariũ sensisse Gregoriũ, aut Toletanum cõcilium in decimatertia dist. decreti. Sed Gregorius conditionaliter loquitur (conditione pendente non ex parte rerum: sed ex parte hominis) dicens. Si omnino nullus sine peccato aditus patet. Non enim datur perplexio ex parte rerum: sed contingere potest ex parte hominis, nescientis euadere, non videntis aditum euadendi absque aliquo peccato. Et in illo casu consulit secundum indolgentiam, eligere minus malum: vtens authoritate apostoli de vxore propter fornicationem vitandam. Concilium autem Toletanum non docet eligere minus peccatum, sed solutionem minoris nexus seu vinculi quod constat sine peccato fieri: vt pãtet in exemplo de solutione iuramenti vel malæ promissionis. Nulla ergo ratione faciendum est malum vt eueniat bonum quodcunque vitationis peioris, absolute loquendo secundum apostoli doctrinam. *Quid ergo?*

Post responsionem datam ad primam quæstionem de prærogatiuis Iudæorum, mouet aliam quæstionem nascentem ex data responsione qua dictum est quòd multum omni modo collatum est Iudæo amplius quàm gentili. Hinc enim surgit alia quæstio. quid ergo, hoc est quid ex hac responsione infertur? *Præcellimus eos?* superfluit eos. Et explicat quæsitum: an scilicet præcellimus nos

nos Iudæi. Est itaque quæstionis sensus, sequitúrne ex dictis quòd nos Iudæi præcellimus, proculdubio alios. Et est sermo de præstãtia qua homo præstat alteri non secundum aliquam prærogatiuam, sed simpliciter & absolute. *Nequaquam.* Ecce responsio ad hanc quæstionem. *Causati.* pro, præcausati, *enim sumus Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse.* hoc est quia attulimus prius causam huius negatiuæ & est quòd tam Iudæi quàm Græci omnes sub peccato sunt. Hinc apparet primo quòd appellatione Hellenorum (quod est cognomen Græcorum) Paulus intendit gentiles vel quia vocabulum extenditur ad significandos gentiles vt Hieronymus censet: vel quia eiusdem rationis sunt Græci è regione Iudæorum, cum reliquis gentilibus. Apparet secundo quòd de peccato actuali Paulus loquitur dicens omnes esse sub peccato: quoniam de illo peccato loquitur quod prius dixerat inesse Iudæis & gentilibus, dicente ipso præcausati enim sumus, &c. Constat autem quòd hactenus non est locutus nisi de peccatis actualibus. Intendit itaque ex hoc quòd commune est Iudæis & gentilibus sub peccato esse, haberi quòd Iudæi non præstant simpliciter & absolute gentilibus, quanuis præstent secundum aliquas prærogatiuas. ¶ Significantius autem dicit sub peccato esse, & non dicit peccatores esse aut peccasse. Intendit enim significare & significat quod commune est Iudæis & gentilibus manere sub peccato ab ipsis patrato: vt clarius manifestabit. *Sicut scriptum est.* non in vno, sed in multis sacræ scripturæ locis. Nam quæ subduntur ex diuersis scripturæ libris sumpsit Paulus: sed ignorans nescio quis adiũxit hæc psalmo decimoquarto, vt ibi diffusius declarauimus. *Quia*, pro, quòd, *non est iustus quisquam.* pro, ne vnus quidem. Hoc sumptum est ex septimo capitulo Ecclesiastis. Et est sensus (vt ibidem subungitur) quòd non est homo qui non peccet. *Non est intelligens.* Hoc cum aliquibus sequentibus sumptum est ex Psalmo decimoquarto, vbi dicitur vt videat si est intelligens aut requirens deum, omnes declinauerunt, & cætera. Et sicut negata est omnimoda iustitia in voluntate, ita negatur omnimoda prudentia. *Non est requirens deum.* totaliter. *Omnes declinauerunt.* à recto. Simul inutiles facti sunt: ad consequendum finem æternum. *Non est qui facit bonum.* supple sine peccato. *Non est usque ad vnum.* inclusiue. Nullus enim purus homo excipitur. *Sepulchrum patens est guttur eorum.* Hoc ex quinto Psalmo sumptum est. Et hactenus negationes & recessus à recto & bono commemorauit: modo vero accedendo ad malum, quæ committun-

tur mala in locutione commemorat. Incipiens à turpiloquio, comparando guttur eorum sepulcro patenti: ac per hoc fœtenti. *Linguis suis dolose agebant.* Mendax quomodolibet sermo, dolosa lingua describitur. *Venenum aspidum sub labiis eorum.* Hoc ex psalmo centesimoquadragesimo sumptũ est. Et sermo nocivus significatur à similitudine veneni in supremo culmine: scilicet aspidum, quod dicitur incurabile. *Quorum os maledictione & amaritudine plenum est.* Hoc sumptum est ex psalmo decimo, vbi dicitur cuius maledictione os plenum est & amaritudine. Et appellatur os plenum maledicentia imprecativa & detestativa, & similiter amaritudine erga alios: dum & imprecantur mala aliis & execrantur aliorum facta: & quod peius est amaritudinem aliis sua lingua ingerunt, non hinc aut inde sed vndique. Plenum enim amaritudine, effluit vndique. *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem.* Hæc cum aliquibus sequentibus ex Esaiæ quinquagesimonono cap. sumptum est. Post peccata omissionis & oris adiungit peccata operis, inchoando à pessimo contra proximum opere: homicidio scilicet. Et non simplici sed cum velocitate pedum, dũ festinatione ad humani sanguinis effusionem. *Contritio.* hominum aliorum. *Et infœlicitas.* hominum aliorum. *In viis.* hoc est variis studiis & operibus. *Eorum.* ad hoc student vt opprimant immo conterant alios & ad miseriam deducant. *Et viam pacis non cognouerunt.* notitia practica & affectiua: sed solis seditionibus aut bellis studeni. Tollunt itaque vitam, res, honoresque atque pacem. *Non est timor dei ante oculos eorum.* Hoc sumptum est ex psalmo tricesimosexto. Et in hoc vno omnia peccata cogitationis seu cordis comprehenduntur. vtpote in quo consistit frænum omnium internorum motuum. Solus enim timor diuini intuitus retrahit ab interna animi deordinatione: quum homines omnes lateat. *Scimus autem quod quæcunque lex loquitur, iis qui in lege sunt loquitur.* Applicat allata ex scriptura ad Iudæos. Appellatione legis intellige vniuersam scripturam veteris testamenti. Et est sermo de iis quæ indeterminate dicuntur in scriptura, ad differentiam eorum quæ specialiter de aliqua natione dicuntur: vt apud Esaiam onus Tyri, onus Babylonis, & similia. *Vt omne os obstruatur.* Quorsum hæc scripta sint, declarat ex fructu. Ideo enim declarantur omnes esse sub peccato, vt obstruatur omne os, tam Iudæorum quàm gentilium præsumentium de propria iustitia. *Et subditus fiat omnis mundus deo.* Quamuis

mundus

mundus vniuersus velit nolit subiiciatur deo, hæc tamen scripta sunt vt sponte, vt laudabiliter vniuersus mundus se subiiciat deo pro iustificatione gratuita: seu (vt alij interpretantur) vniuersus mundus obnoxium se reddat deo pro iustificatione. *Quia.* pro, propterea, quòd, *ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram eo.* Inter iustitiam operis & iustitiam dei hæc est differentia, quòd iustitia operis iustificat tantùm illud opus cuius est & operantem secundum habitum illius operis: iustitia autem dei iustificat hominem absolute. Et hoc est dictu quòd iustitia operis non iustificat hominem absolute: quoniam non delet peccata, sed relinquit homiuem in peccatis quæ fecit. Iustitia autem dei iustificat hominem absolute: quoniam delet peccata quæ inuenit in homine. Et penes hanc distinctionem (quam manifestius Apostolus subiunget) verificat quę nunc dicuntur & dicta in præcedẽti capitulo. Quum enim dictum fuit quòd factores legis iustificabuntur, apud deum, intellige de iustificatione hominum secundũ opera: quum autem modo dicitur quòd ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram eo, intellige de iustificatione hominis absolute. Et dicit omnis caro, ad comprehendendum omnem nationem, siue Iudæam, siue Gentilem: quam superius iustificari dixerat secundum facta. *Per legem enim cognitio peccati.* Probat quòd lex non iustificat, quia per legem habetur cognitio peccati. Et sumitur cognitio vt opponitur remissioni. Ita quòd est sensus: per legem habetur cognitio non autem remissio peccati. Iustificatio autem absolute oportet quòd fit cum remissione peccati. *Nunc autem.* hoc est tempore Mesiæ. *sine lege.* hoc est absque iugo legis Mosaicæ. *Iustitia dei.* distincta à iustitia operis: de qua in principio dictum est, iustitia enim dei in eo reuelatur. *Manifestata est.* In die Pentecostes, & deinceps manifestata est sine iugo legis veteris iustitia dei, iustificans hominem absolute. ¶ Et significantius dicit manifestata est, & non dicit creata aut facta est: quoniam iustitia dei fuit ab initio iustificans omnes sanctos, & non est de nouo facta: sed est de nouo manifestata. Erat siquidem iustitia fidei in patribus, erat & in aliquibus gentilibus: vt patet de Iob. Sed erat tanquam occulta, tum quo ad rem creditam, scilicet Iesum Christum: tum quo ad promulgationem: quoniam non erat mundo promulgata. *Testificata a lege & prophetis.* Ne iustitiam dei tanquàm rem nouam fingere aut introducere videretur, apposuit quòd est testificata à lege Moysi & prophetis: vt etiam ex testimonio legis & prophetarum declaret

non ex operibus legis (hoc est non ex iustitia quorũcunque operum moralium,cærimonialium & iudicialium)iustificari simpliciter & absolute homines, sed ex iustitia dei. *Iustitia autem dei per fidem Iesu Christi.* Dixerat iustitia dei, & dixerat ex fide in fidem:sed non explicauerat materiam fidei,non explicauerat modum quo iustitia dei nobis iungitur.Et propterea vtrũque modo explicat:dicendo. Iustitia autem dei per fidem. Ecce modus quo applicatur nobis iustitia dei. *Iesu Christi.* Ecce materia fidei. *In omnes & super omnes qui credunt in eum.* Superfluit in eum. Et vere superfluit: quoniam est in omnes & super omnes qui credũt, vt intelligamus iustitiam dei per fidem Iesu Christi esse fuisse & fore in omnes & super omnes qui credunt. Et non quemlibet saluari in fide sua,sed iustificari tantum per fidem Iesu Christi. Huiusmodi enim iustitia dei semper fuit sic:sed modo est manifestata,testificata à lege & prophetis. ¶ Dicit autem in omnes & super omnes:ad significandum extensionem iustitiæ dei erga omnes,& cum hoc superioritatem.Supereminet enim iustitia dei per fidem Iesu Christi,iustitiis operum. *Non enim est distinctio.* Probat id quod dixerat in omnes & super omnes: quoniam non est distinctio in hoc. *Omnes enim peccauerunt.* Hinc videre potes antedictam differentiam esse de intentione Apostoli. Ex hoc enim quòd commune est omnibus (tam Iudæis quàm gentilibus) peccasse,probat apostolus iustitiam dei per fidem Iesu Christi in omnes & super omnes: aperte significans quòd per iustitias operum nec Iudei nec gentiles iustificabantur iustitia remittente peccata: sed sola iustitia dei per fidem Iesu Christi hoc fiebat, vt clare subiunget. *Et egent.pro,carent,gloria dei.* Siue per gloriam dei intelligas gloriam cœlestis patriæ, siue magis ad literam gloriam apud deum.Qui enim peccauit, quousque remittatur ei peccatũ, non laudatur: non clarus est apud deum.Et dixit hoc directe ad differentiam gloriæ qnæ habetur apud homines quum quis quantus olim peccauerit:iustitias operũ exercet.Talis enim caret gloria dei ex hoc quòd non est consecutus veniam peccati, quanuis habeat gloriam hominum. Et hunc esse sensum literalem, in sequenti patere potest capitulo:vbi de Abraham dicetur quòd ex operibus gloriam quidem habet,sed non apud deum. *Iustificati gratis per gratiam ipsius.* Dictio interpretata iustificati, participium est passiuum præsentis temporis,quo lingua Latina caret.Et propterea aliqui interpretes vertunt iustificantur. Et dicit quòd omnes peccauerunt & carent gloria apud deum:iustificantur autem, hoc

hoc est ex peccatoribus iusti fiunt,gratis,hoc est nõ ex operibus, sed gratuito.Et ne queras cuius est hoc gratuitum beneficium,explicat per gratiam ipsius, scilicet dei.Vbi clare explicatur: iustitiam dei iustificantem peccatorem,non ex operibus, sed per gratiam dei haberi. *Per redemptionem quæ est in Christo Iesu.* Declarat rationem iustitiæ dei ex interueniente redemptione hominũ facta per Iesum Christũ. Vbi aduerte quòd in hoc quòd homines ex peccatoribus fiunt iusti, concurrunt gratia dei & iustitia dei. Ita quòd non concurrit sola gratia, quæ tunc sola concurreret quãdo deus remitteret peccata sine aliqua solutione.Sed hoc deus nunquam fecit neque facit: sed gratiæ suæ inserit iustitiam suam: quam totiens apostolus nominat iustitiam dei.Et modo explicat quòd ista iustitia consistit in redemptione: hoc est in solutione precij quàm fecit Iesus ad absoluendum nos à captiuitate seu seruitute peccati. ¶ At si contra hoc instetur,quòd hęc duo sibiinuicem aduersantur:scilicet quòd simus iustificati gratis per gratiam dei,& quòd scimus iustificati per redemptionem quæ est in Christo Iesu.Nam si per redemptionem,ergo non gratis:& si per gratiam,ergo non per iustitiam redemptionis.Solutio est quòd scriptura sacra non dicit nos iustificari per solam gratiã,sed per gratiam simul & iustitiam,sed vtranque dei:hoc est per gratiam dei, & iustitiam dei,& non per iustitiam hominum. Et propterea toties apostolus repetit iustitiam dei.Ita quòd gratia dei non excludit iustitiam dei,sed iustitiam hominum. Redemptio autem facta per Christum,iustitia dei est, non iustitia nostra,quia ipse Iesus Christus verus deus est. ¶ Et significanter non dicit quæ est facta à Christo Iesu,sed quæ est in Christo Iesu: vt redemptionem non rebus aut pecunia factam,sed existentem in carne & sanguine & anima ipsius intelligeremus. *Quem proposuit deus propitiatorem.* Dictio Græca anceps est ad propitiatorium masculino vel neutro genere:quoniam est accusatiui casus:magis tamen quadrare proposito videtur masculinum genus:vt sit sensus, quẽ proposuit deus placatorem.Et posuit hoc ad significandum quòd redemptio Iesu Christi non minuit, sed potius auget gratiam dei erga nos:vt intelligamus ex diuina gratia non solum dari nobis veniam,sed etiam dari nobis placatorem. Et propterea ex parte dei introducit huiusmodi redemptorem,dicendo.Quem proposuit deus propitiatorem seu placatorem, proculdubio redimẽdo. *Per fidem in sanguine ipsius.* Paulatim explicat mysteria.In principio enim dixerat,ex fide in fidem:postea explicauit per fidẽ Iesu Christi.

Christi:dicendo per fidem in sanguine ipsius.Fides enim in sanguine Iesu,est fides quę innititur morti quæ per effusionē sanguinis Iesu fuit. ¶Et aduerte tria per,attulisse apostolum in hac tententia.Primum dicendo per gratiam ipsius, secum per redemptionem,& tertium per fidem in sanguine, vt intelligamus ad iustificandum nos concurrere primum ex parte dei, gratiam: deinde ex parte Iesu Christi iustitiam redemptionis:& demum ex parte nostri fidem in sanguine Iesu Christi.Et gratia quidem primum tenet locum:vtpote etiam causa secundi & tertij. Secundum autē ita est gratiæ quòd tamen rationem iustitiæ dei constituit:tertiū (scilicet fides)applicatio & coniunctio est vtriusque nobiscum.

Ad ostensionem iustitiæ suæ. Iunguntur hæc verba cum præcedentibus, scilicet in sanguine ipsius. Et subiunguntur ad reddendam rationem quare in sanguine ipsius, quare deus posuit Iesum placatorem in sanguine ipsius Iesu. Et explicatur ratio,scilicet ad ostensionem iustitiæ suæ,scilicet dei,ad demonstrandum enim iustitiam diuinam statuit deus Iesum placare deum in proprio sanguine,tanquàm soluendo precium redemptionis humanæ. *Propter remissionem præcedentium delictorum.* Subditur hic ratio iustitię eius.Et est remissio præcedentium delictorum, ad hoc vt remitterentur præcedentia delicta exegit iustitia diuina huiusmodi supradictam redemptionem:alioquin remissio delictorum non esset fructus iustitiæ diuinæ.Vbi clarissime videre potes quod superius diximus de intentione apostoli,in hoc differre iustitiam dei à iustitia operum:quòd iustitia operum non est remissiua præcedentium delictorum, iustitia autem dei est remissiua precedentium delictorum. ¶Et significanter apposuit præcedentium : vt intelligamus etiam preteritorum hominum ante aduentum Christi peccata. Propter quod declarandum apertius subiungit. *In sustentatione.*pro,tolerantia,*dei ad ostensionem iustitiæ suæ in hoc tempore.* Dixerat ad ostensionem iustitiæ suæ propter remissionem præcedentium delictorum : subdit modo rationem quare inter præcedentia delicta & ostensionem iustitiæ diuinæ intercessit tantum temporis spatium . Et explicat quòd ratio est tolerantia diuina qua præcedentia delicta tolerauit ad hoc vt in hoc tempore à se diffinito ostenderet iustitiam diuinam. Et ne quæras quorsum ista tolerantia dilatiua iustitiæ, subiungit rationem.

Vt sit ipse iustus & iustificans eum qui est ex fide Iesu Christi. Superfluit Christi:hoc est propter duo simul implenda. Alterum est vt sit in executione ipse deus iustus, & non solum misericors seu gratiam conferens.

conferens.Et hoc directe est ratio ostensæ diuinæ iustitiæ . Alterum est vt sit iustificans eum qui est ex fide Iesu.Et hoc directe respicit diffinitionem iustitiæ ad tempus hoc , scilicet mortis Iesu: ad hoc vt iustificetur homo à deo non qualitercunque, sed ratione fidei in sanguine Iesu. Oportuit enim expectari ipsam mortem Iesu in qua executioni mandata est redemptio & placatio. Et expectari autem fide:quia oportet omnes qui iustificantur, esse.hoc est constare secundum mentem & animum , ex fide Iesu. *Vbi est ergo gloriatio tua?* Superfluunt duæ dictiones : scilicet est & tua . Ita quòd legendum est . *Vbi ergo gloriatio?* Infertur inferr , arguendo , vbi ergo gloriatio ? Et est sermo de gloria iustitiæ . Infert autem ex dictis, scilicet quòd propter remissionem præcedentium peccatorum posuit deus placatorem Iesum in fide sanguinis ipsius . Hinc enim excluditur omnis gloria humanæ iustitiæ . Et sermo iste quamuis communis esse possit Iudæo & gentili, dirigitur tamen directe ad Iudæum,de quo moueratur quæstionem an excelleret : quique gloriabatur de iustitia legis à deo acceptæ per Moysen. *Exclusa est.* scilicet gloriatio. *Per quam legem?* Interrogatiue legendum est . *Factorum?* Interrogatiue legendum est . Legem factorum appellat legem Moysi , & quo ad moralia , & cærimonialia, & iudicialia : quoniam erat lex operum , sicut & quælibet alia lex scripta.Et in hoc etiam comprehenditur lex naturalis : quæ similiter est lex factorum. *Non.* Ecce responsio quo ad partem negatiuam.

Sed per legem fidei. Et est responsio quo ad partem affirmatiuam. Legem fidei appellat vniuersam structuram prius dictorum concurrentium ad iustitiam dei iustificantes homines . ¶Si quæris quo pacto lex fidei distinguitur à Paulo contra legem operum etiam moralium : quum etiam fides in genere operum comprehendatur.Credere enim opus est nostrum.Solutio est quòd credere in eum qui iustificat impios,innititur iustitiæ alienæ , scilicet dei per Christum : reliqua vero opera innituntur iustitiis propriis , vt scilicet quodlibet opus secundum se bonum est,& bonum reddit habentem, & ideo iustitia fidei distinguitur cōtra iustitiam operum. *Arbitramur enim.*pro,igitur,*iustificari hominem per fidem sine operibus legis .* Explicat clarius intentam conclusionem ex præmissis,dicendo.Arbitramur igitur iustificari hominem per fidem sine operibus legis , iustificantibus.Non enim intendit excludere opera legis de quibus supra dixit quod factores legis iustificabuntur apud deum . Non intendit inquam excludere

excludere ab executione sed à iustificatione: hoc est à virtute iustificatiua hominis absolute: quod est dicere à virtute remissiua peccatorum. De tali enim iustificatione est sermo. *An Iudæorum deus tantum?* Directe affertur hæc ratio aduersus cærimonialia & iudicialia præcepta legis Moysi: quoniam hæc erant propria Iudæis. Moralia siquidem communia erant illis & gentibus. Et intendit quòd si ad iustificandum hominem requirerentur opera legis iudicialia & cærimonialia, in quibus tanquam propriis gloriabantur Iudæi, sequeretur quod Iudæorum tantum esset deus, supple iustificator. Et propterea ad hoc excludendum dicit, an Iudæorum deus tantùm. Sicut modo vere dicimus quod credentium tantum est deus: quoniam solos credentes iustificat. *Nõne & gentium? immo & gentium.* Et rationem subdit. *Quandoquidem unus est deus.* Ex hoc quod vnus atque idem deus est qui fide iustificat tam Iudæos quàm gẽtiles, manifestat quod deus est & Iudæorum & gentilium: hoc est quod non oportet gentiles effici Iudæos, nõ oportet eos subire iugum legis Moysi ad hoc vt iustificentur. *Qui iustificat.* pro, iustificabit. Futuri est temporis, ad significandum perseuerantiam. hoc est quod non modo tantum, non præteritos aut præsentes tantum, sed semper in hoc perseuerabit q̃ iustificabit fide. Et dixit hoc in futuro, quia iam dixerat de præterito: propter remissionem præcedentium delictorum. *Circumcisionem ex fide.* hoc est circumcisos non ex ipsa circuncisione sed ex fide superius explicata. *Et præputium.* hoc est gentiles perseuerantes incircumcisos. *Per fidem.* eandem: & non per iustitias operum moralium. *Legem ergo destruimus per fidem.* Interrogatiue legendum est. Mouet enim aduersus dicta quæstionem: tanquam ex his sequatur quod fides destruat legem Moysi. *Absit.* Respõsio est horrentis. *Sed legem statuimus.* hoc est firmamus. Aduerte hic quod quum fides Iesu Christi semper fuerit explicite vel implicite in omnibus qui consecuti sunt remissionem peccatorum ab initio mundi, ex hoc quod commẽdatur & declaratur virtus fidei ad iustificandũ, non destruitur nec aboletur lex Moysi (alioquin oportuisset legem Moysi nunquam habuisse locum apud fideles) sed declaratur quod nec in lege nec in operibus legis est vis remissiua peccatorum. & propterea optime Paulus horret dicendo absit. Quod autem subdit, sed legem statuimus (hoc est firmamus) non est sic intelligendum quod per hanc doctrinam firmitatem aliquam lex Moysi acceperit: sed quod commendata fides redũdat in fulcimentum legis. Et vere sic est. nam nisi fides fulciret

fulciret legem, vacillaret & nutaret in mentibus hominum tanquam humana adinuentio: vt patet ex hoc quod talis habetur lex Moysi apud infideles.

CAPVT IIII.

QVid ergo dicemus inuenisse Abraham patrem nostrum secundum carnem? Mouerat in principio capituli tertij quæstiones duas: alteram de Iudæo, alteram de circuncisione. Et soluta prima quæstione modo intẽdit tractare secundam: scilicet quæ vtilitas circuncisionis. Vnde & resumit eam in patre circuncisionis Abraham sub aliis verbis: dicendo quid ergo dicemus inuenisse Abraham patrẽ nostrum secundum carnem: hoc est secundum carnalem circuncisionem. Ita quod secundum carnem refertur ad verbum inuenisse. Et emergit hæc quæstio ex dictis: scilicet quod non ex operibus sed ex fide Iesu Christi iustitia dei est in omnes & super omnes. Hinc enim quęstio consurgit. quid ergo Abraham inuenit se cundum circuncisionem in carne, si non inuenit iustitiam dei? *Si enim Abraham ex operibus legis iustificatus est.* Respondet quęstioni. primo negatiue quo ad iustificationem: hoc est quòd per circuncisionem non est iustificatus. Et ad hoc declarandum assumit conditionalem cuius antecedens est, Abraham ex operibus iustificatus est: consequens autem est. *Habet gloriam.* pro, gloriationem *sed non apud deum.* Quia enim circuncisio carnalis inter opera est, ideo comprehendendo etiam circuncisionem & reliqua moralia opera assumit quòd si Abraham est iustificatus ex operibus siue moralibus siue cærimonialibus, habet quidem gloriationem (quoniam ex operibus iustis habet vnde glorietur) sed non apud deum: quia remanerent adhuc delicta eius. Quantumcunque enim (vt prius dictum fuit) homo exerceat se in bonis operibus moralibus & cærimonialibus, nunquam tamen per hæc consequitur remissionem peccatorum: sed iustificatur tantum in operibus & in seipso secundum habitus operum. Et propterea habet merita virtutum vnde glorietur, sed nõ apud deum, apud quẽ remanet adhuc inglorius ratione peccatorum. *Quid enim dicit scriptura?* Proposita conditionali, progreditur à destructione cõsequentis authoritate scripturę. Consequens fuerat, nõ habet gloriationem apud deum. hoc intendit destruere, monstrando ex authoritate scripturæ veritatem sui contrarij: scilicet quod Abraham habuit iustitiam apud deum. Credidit Abraham deo, & reputatum est illi ad iustitiam. Ex Genes. decimoquinto. cap. sumpta est

pta est hæc sententia. In qua apparet quòd fides Abrahæ reputata est illi ad iustitiam apud deum. ita quòd iustitia apud deū non ex operibus sed ex fide imputata est Abrahæ. *Ei autem qui operatur.* Declarat ex inducto textu differentiam intentam inter iustitiam ex operibus & iustitiam ex fide. Declarat autem hoc dupliciter. Primo ponderando verba scripturæ: scilicet credidit & imputatum est. Deinde cōfirmat authoritate Dauid. Et vtitur ratione tali. Operanti merces non gratuito sed ex debito datur: nō operanti autem sed credenti, gratuito imputatur fides eius ad iustitiam: ergo Abraham nō ex operibus sed ex fide iustificatus est. Vide singula. *Ei autem qui operatur.* hoc est qui opera meretur, siue moralia siue cærimonialia &c. *Merces non imputatur secundum gratiam sed secundum debitum.* Hęc vniuersalis est clarissima. *Ei uero non operatur.* Non dicit qui contraria operatur, sed solum negat merita operum: hoc est etiam si non operetur, etiam non cōcurrentibus meritis operum'. *Credenti autem in eum qui iustificat impium.* remittendo peccata. *Reputatur.* pro, imputatur. Interpres mutauit vocabula: modo imputatur, modo reputatur: quum tamē Paulus eodem vtatur vocabulo. Quod potius significat imputari quàm reputari, significat enim ascribi, attribui. *Fides eius ad iustitiam.* In hoc ipso ꝙ fides imputatur ad iustitiā, significatur ꝙ non ex debito, nō ex merito cōfertur iustitia: cuius oppositum dictū est de operante. Ita ꝙ inter credentē & operantē elicit Paulus differentiā: ꝙ credēs nō meretur, ꝙ credenti nō debetur iustitia, ex hoc ipso ꝙ scriptura dicit ꝙ fides ei' ꝑputatur ad iustitiā. Operanstvero inquantū operans, ex debito sortitur mercedem iustificationis suæ, nō remissiuę tū peccati: vt sæpe dictū est. *Secūdū propositū gratiæ dei.* Hæ quatuor dictiones superfluæ sunt adiūctæ forte ab aliquo ad explicādū qd importat ꝑputari fidē ad iustitiā vere siqdē ꝑponit gratuitā iustitię collationē. *Sicut & Dauid dicit.* Cōfirmat idē authoritate Dauidis: primo explicās sentētiā quæ habet ex verbis Dauidis ad ꝓpositū, subiungēdo. *Beatitudinē hōis.* supple esse. *Cui deus accepto fert.* pro, imputat. Idē enim est vocabulum apud Paulum. *Iustitiam sine operibus.* Hæc sunt apostoli verba, dicta à Dauide quo ad sensum. verba autē ipsius Dauidis subiunguntur. *Beati quorum remissæ sunt iniquitates.* Et est sermo de beatitudine in spe. Remissæ autem iniquitates dicūtur quo ad offensam secundum quā iniuria illata est deo. *Et quorum tecta sunt peccata.* Quo ad turpitudinē actuum: ne scilicet eorum turpitudo redunder amplius in eos qui peccauerūt: hoc est ne sint amplius tur

pes.

pes. *Beatus uir cui non imputauit dominus peccatū.* ad reatum æternæ pœnę. Ex his omnibus & specialiter ex hoc vltimo (scilicet non imputatione peccati) accepit Apostolus Dauidem dicere ꝙ deus imputat iustitiā sine operibus, ita ꝙ beatum illum reddit. Nullius enim operis nostri mentio à Dauide fit, sed solius diuini operis remittētis, tegentis & nō imputātis. *Beatitudo ergo hæc.* Applicat authoritatē Dauidis ad propositā materiā de iustitia Abrahæ. *In circumcisione tantū manet.* Superfluūt duæ dictiones. s. tantū manet. *An etiam in præputio.* Ex hac Dauidis authoritate arguit ad propositā materiam, quærendo an hæc promulgata à Dauide beatitudo habeat locū in solis circumcisis an etiā in non circumcisis. Et statim probat ꝙ habet locum in non circūcisis, ex tempore quo fides Abrahę reputata est ei ad iustitiā: quia s. tunc temporis hoc fuit quando Abraham nō erat circumcisus, sed adhuc erat in præputio. Et progressus literæ est clarus. primo repetens quod dictū est, scilicet. *Dicimus enim quia.* pro, quod, *reputata est fides Abrahæ ad iustitiam.* & deinde dicens. *Quomodo ergo reputata est.* Inquirit statum Abrahę. *In circumcisione.* hoc est in statu circumcisionis. *An in præputio?* hoc est in statu præputij. Et subdit responsionem clarissimam. *Non in circumcisione sed in præputio.* vt patet Genes. 15. *Et signum accepit circumcisionis.* Postquam respondit negatiue quo ad iustificationem quęstioni motæ quid inuenit Abraham in carnali circumcisione. Respondet modo affirmatiue: hoc est declarat quid assecutus est Abrahā per circumcisionē, declarat quę vtilitas circumcisionis. Oportebat enim non solū dicere quid nō cōfert, sed etiā quid cōfert. Et explicat vtilitatē circūcisiōis esse vtilitatē signi. Et hoc accepit apostol° ex Ge. 17. c. Vbi clare dicitur à deo ad Abrahā de circumcisione. Et erit in signū pacti inter me & vos Ita ꝙ Abraham accepit carnalis circumcisionis signū: hoc est circumcisionē in signū. *Signaculū iustitiæ fidei quæ est in præputio.* Superfluit est. Per hoc ꝙ circumcisionē accepit in signū pacti fœderis inter deū &c. Accepit ipsam in signaculū, hoc est tanquā charactērē seu impressam notā non cuiuscūq; rei sed iustitię habitæ ex fide in præputio. Ita ꝙ circumcisionē dicit nō solum signū distinctiuū populi asciti à deo, sed etiā in specie esse velut characterē iustitię ꝑputatę Abrahę in ꝓputio quia credidit deo. Hæ sunt igitur duæ vtilitates circumcisionis, hæc sunt quę cōsecut° est Abrahā in circumcisione carnali. *Vt sit pater omnium credentium per præputium.* Ex re significata signaculo circumcisionis (scilicet iustitia fidei imputatæ Abrahæ in præputio) deducit apostolus veram paternitatem.

nitatem Abrahæ tam respectu incircuncisorum quam circuncisorum. Et primo respectu incircuncisorum: dicendo vt sit pater omnium credentium per præputium, vt ab ipso secundum fidem generentur omnes credentes incircuncisi: vtpote imitãtes fidem Abrahæ adhuc incircuncisi. Et hæc paternitas sit illis vtilis, sicut fuit vtilis fides ipsi Abrahæ: scilicet. *Vt reputetur & illis ad iustitiam.* illorum credere, sicut reputatum fuit Abrahæ patri. *Et sit pater circuncisionis.* Ex eadem re significata sit etiam verus pater non carnalis sed spiritualis circuncisionis: hoc est circũcisorum. *Non iis tantum qui sunt ex circuncisione.* Corruptus est textus. Legendum est. *Iis qui non tantum sunt ex circuncisione.* Sola enim carnali circuncisione Abrahæ secundum legem gaudentes illi sunt qui tantum sunt ex circuncisione: hoc est qui solum constant ex hoc quòd sunt circuncisi. Quos apostolus non compræhẽdit inter filios Abrahę: immo ad differentiam talium dicit. Iis qui non tantum sunt ex circuncisione, subiungendo. *Sed & iis qui sectantur uestigia fidei, quæ est in præputio patris nostri Abrahæ.* Superfluit verbum est. Ecce quorum in circuncisione est pater Abraham. Non sufficit enim ad huiusmodi filiationem quod sint circuncisi sed oportet & imitentur fidem quam habuit Abraham in præputio. Hæc vera paternitas Abrahæ respectu vtrorumque deducitur ex re cuius signaculum est circuncisio: scilicet iustitia fidei Abrahę in præputio. Et dixit hoc ad excludendam proprietatem quam sibi Iudæi vsurpabant paternitatis Abrahæ respectu circuncisionis: hoc est quod Abraham sit proprius pater circuncisorum Ex hoc enim quod non sufficit circuncisio ad hoc vt sit quis filius Abrahę, sed exigitur imitatio fidei Abrahę, habetur quod paternitas Abrahę non est carnalis, non est legalis secundum circuncisionem, sed est spiritualis consistens formaliter in generatione filiorum in eadem fide: quæ generatio communis est circuncisis & incircuncisis. *Non enim per legem promissio Abrahæ aut semini eius ut hæres esset mundi.* Coniunctio enim testatur quod hæc particula inducitur ad probandum prædicta: scilicet quod Abraham ratione iustitię fidei est communis pater credentium tam circuncisorum quam incircuncisorum. Et quum prius hoc probasset ex iustitia imputata Abrahæ tempore quo erat in præputio, modo hoc probat ex promissione facta Abrahæ iam circuncisio: vt arctius ad idem cogat Iudæos. promissio siquidem hæreditandi mundum facta legitur Abrahæ Genes. 22. in illis verbis, in te benedicentur omnes gentes. In ipsius enim Abrahæ semine (scilicet Mesia,

Mesia, benedictæ sunt vniuersæ nationes quum Mesias prius per fidem & demum per regnũ constitutus est hæres, non terræ promissionis, non Asiæ, non totius terræ, aquæ aut aeris, sed mundi: iuxta illud. quem cõstituit hæredem vniuersorum. Et apte ex adimpletione promissæ hæreditatis probatur paternitas Abrahæ. nam in suo semine futurus erat hæres: ac per hoc illo modo comprobatur pater quo futura erat hęreditas. Quũ itaq; dicit promissio non per legem, non subauditur participium facta, sed participium adimplenda: vt clare comprobat subiuncta ratio. affert enim pro ratione quòd promissio facta Abrahę de hęreditate mũdi, non erat adimplenda per legem Moysi. *Sed per iustitiam fidei* communis tam circuncisis quàm incircũcisis ad imitationem fidei Abrahæ. *Si enim qui ex lege hæredes sunt.* Ecce ratio partis negatiuæ: scilicet quòd non per legem adimplenda erat promissio. Et est ratio ducens ad incõueniens, immo ad contrarium adimplendæ promissionis. Si enim qui ex lege, hoc est qui subditi sunt legi Moysi, cõstituti sunt hæredes mundi. *Exinanita est fides.* Ecce inconueniens contrariũ promissioni hæreditatis euacuata est fides (qua fiunt dicta) à veracitate. *Abolita est promissio.* Addit promissio supra fidem. fides enim spectat ad executionem promissionis: promissio autẽ prior est. Et propterea augendo incõueniens dicit nõ solum euacuari fidem, sed etiam aboleri seu irritari promissionem. Quomodo autem vtrunque sequatur, manifestat subiungendo. *Lex enim iram operatur.* hoc est lex enim punit. operari enim iram, est efficere vindictam Et hanc actionem legis probat subiũgendo. *Vbi enim non est lex, nec præuaricatio.* Supple imputatur ad pœnam. Vtrunque horum clarum ex se est. nam mediũ legis (quo scilicet lex trahit homines) est pœna. Et experientia testatur quòd in locis seu in actionibus exemptis à lege præuaricatio non imputatur ad pœnam. Quocirca vis rationis consistit in hoc quòd quia legis est punire. immo quia proprium legis est punire, ad legem spectat exhæredare, indignos hæreditate priuare illos: ac per hoc ad legis actionem consequitur non adimpletio promissionis. priuatis enim hæreditate non est adimplenda promissio. & sic exinanitur fides, & aboletur promissio ex propria actione legis. *Ideo ex fide.* Supponit Apostolus sufficientem diuisionem, aut per legem aut per fidem adimplẽda est promissio: & exclusa lege tanquam propria actione tendente ad contrariũ, infert à sufficienti diuisione, ideo ex fide. Et tamẽ subiungit accõmodam rationẽ quare per fidem adimplenda est promissio, subd iungendo.

iungendo. *Vt secundum gratiam firma sit promissio omni semini.* Lex scripta non solum minuit promissionem puniendo, sed etiam nō nisi secundum rationem debiti implet promissa: & hoc etiam solis subditis. Quo cōtra fides quemadmodū est dispositio hominis ad hoc vt de illi promittat, ita est firmatiua promissionis: ex iisdē enim res firmatur ex quibus fit. Vnde quū promissio facta Abrahæ fuerit ex fide, optime quadrat vt fide quoque firmetur executio. Rursus quum ita fides disponat ad promissionē vt non ex debito sed ex gratia fuerit promissio, cōsequens est vt etiā adimpletio firmetur fide vt sit firma secundū gratiā: ac per hoc omni semini. Reddit ergo rationem quare ex fide, tangendo hęc omnia. Dicēdo enim vt secundū gratiā, excludit debitum. fides enim imputatur ad iustitiā secundum gratiam. Dicendo autem firma sit, tangit actū congruum fidei. Et dicendo omni semini, comprehēdit tam sub lege quàm sine lege: vt ipsemet declarat, subiūgendo. *Non ei qui.* pro, quod. refertur enim semen neutri generis. *Ex lege est solum, sed & ei qui.* pro, quod, *ex fide est Abrahæ qui pater est omniū nostrum.* scilicet credentium. *Sicut scriptum est.* Gene. 17. *Quia patrem multarum gentium posui te.* Verba hæc sunt dei ad Abraham, scripta ibidem. *Ante deum cui credidisti.* pro, corā deo cui credidit. Non sunt verba hæc sumpta ex Genesi, sed sunt adiecta à Paulo ad exponendum quali paternitate deus posuit Abraham patrem multarum gentiū. exponit siquidem quòd non paternitate carnali quæ est coram hominibus, sed paternitate spirituali quæ est coram deo cui ipse Abraham credidit, positus est pater multarū gētium. Hæc est enim paternitas qua Abraham est pater omnium credentium. *Qui viuificat mortuos, & vocat ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt.* Si verbum verbo reddendum est, legendum esset. & vocat non entia tanquàm entia. Primum horum duorum (scilicet qui viuificat mortuos) miraculum significat rei gestæ: quoniam tunc viuificauit ad generandum tam mortuum corpus Abrahæ quàm mortuam matricē Sarę. hoc enim fuit quum deus dixit, patrem multarū gentium constitui te. Alterum vero (scilicet & vocat non entia tanquàm entia) ad promissos filios multarum gentium spectat. inter eos enim quidam futuri erant filij secundum carnē, quidam vero non: & tamen deus vocat non entia tanquàm entia, vocat non filios Abrahæ tanquàm filios Abrahæ: vt in hoc ipso significetur paternitas spiritualis. *Qui contra spem in spem credidit.* Græci textus non omnino concordant in verbis: veruntamē sensus in idem redit, legendo. *Qui præter spem in spe credidit vt fieret*

pater

pater multarum gentium. Significatur enim ad literam quòd præter spem naturæ credidit se fore patrem multarum gētium in spe diuinæ promissionis. Vbi occurrit quæstio quonam pacto Paulus nūc nūc dixit Abraham patrem omnium nostrum, quia pater multarum gentium positus est, loquens proculdubio de paternitate spirituali, modo autem eundem Abraham dicit fore patrem multarum gentium mediante generatione carnali. nam proculdubio de generatione carnali loquitur. quum dicit quòd præter spem in spe credidit: immo & expresse subiungit de mortuis corpore eius & vulua Saræ. ¶ Solutio est quòd Abrahæ paternitas spiritualis adimplenda præcipue erat per fidem Christi: Christus autem secundum carnalem generationem, promissus erat filius Abrahæ per Isaac. & propterea ad paternitatē spiritualem Abrahæ exacta est fides carnalis generatiōis Christi ex Abraham per Isaac. Vnde hæc duo non sibi inuicem aduersantur, sed magis cohærent: vt ex hoc quòd sperabat generando filium se futurum patrem multarum gentium, intelligamus quòd sperauit generando Christum se fore patrem omnium credentium. *Secundum quod dictum est ei.* Superfluit ei, Applicat Apostolus ad spem Abrahę quū nonagintanouē esset annorum ea quæ longe antè fuerāt reuelata eidem. Et ad hoc significandum dicit secundū quòd dictū est: hoc est secundū quòd dictum fuerat præterito tempore. *Sic erit semen tuum.* Hæc verba fuerunt dicta à deo Abrahæ. ca. 15. præmittente, suspice cœlū & numera stellas si potes. his enim dictis subiunxit, sic crit semē tuū, scilicet innumerabile ad similitudinē stellarum. *Sicut stellæ cœli & arena maris.* Hæ sex dictiones superfluæ sunt. *Et non infirmatus est in fide.* Superfluunt verbum est & præpositio in. *Nec considerauit.* Cōtinuanda est oratio. Et non legendū nec sed non. Ita quòd textus est. *Et non infirmatus fide, non considerauit corpus suum emortuum cum iam fere centum esset annorum, & emortuam uuluam Saræ.* Sentētia est clara legenti historiā scriptā Gen. 17. & 18. & intelligenti quòd est sermo de mortuo quo ad generandū, & q̄ nomine vuluæ non pudibundum muliebre sed quæ à meditis vocatur matrix intelligitur. ¶ At si obiiciatur contra hæc Pauli verba, non considerauit emortuum corpus &c. quòd Abraham considerauit hęc. nam scriptum est Gene. 17. quòd Abraham audita promissiōe filij ex Sara cecidit super faciem suā & risit, & dixit in corde suo, nūquid cētenario nascetur filius & Sara nonagenaria parietri in quibus verbis apparet Abrahā minus credidisse cōsiderando hæc. ¶ Solutio est quòd Abrahā ab initio illi reuela-

uelationis non perceperat esse reuelationem assertiuam: & propterea contulit secum (reuerenter tamen) impedimenta naturæ tam in se quàm in Sara. contulit autem non minus credendo aut dubitando de promissione dei. sed percontando sensum diuinorum verborum, an vere ad significandum hoc quod sonabant dicta essent. Cuius signum est quòd subiũgit scriptura deum postea dixisse, vere Sara vxor tua pariet tibi filium. & tunc Abraham nõ considerauit vt dicit Apostolus &c. Ita quòd verba Apostoli referenda sunt ad tempus completæ reuelationis. *In repromissione.* pro, in promissione. seu ad promissionem. *Etiam deficit non hæsitauit diffidentia.* Ex subiunctis verbis, ideo & reputatum est illi ad iustitiam, habetur quòd hic est sermo de promissione scripta Geneseos decimoquinto, quãdo dictum est ei, sic erit semen tuum. & credidit Abraham deo & reputatum est ei ad iustitiam. Postquàm enim commendauit fidem Abrahæ absque aliqua vacillatione quum. 99. esset annorum, commendat modo fidem Abrahæ etiam absque vacillatione. quum longe prius fuerat ei facta promissio quòd semen eius foret innumerabile sicut multitudo stellarum. Et adiunxit hanc commendationem, ne forte commendatio posterioris fidei interpretaretur minoratio prioris fidei: præsertim quia posteriorem fidem commendauerat, recolendo priorem reuelationem. Ad excludendam itaque hanc sinistram interpretationem, commendat magis fidem Abrahæ in prima promissione seminis eius innumerabilis. vnde & plus dicit subiungendo. *Sed confortatus est fide.* Ibi dixerat non infirmatus fide: hic dicit confortatum fide. *Dans gloriam deo.* Ipsum credere deo, est dare gloriam deo tanquàm veraci & potenti adimplere. *Plenissimè sciens.* pro, certus factus. seu certificatus, quòd quæcunque promisit deus, potens est & fecere. Et insinuatur per hoc quòd visio hæc non fuit simplex visio, sed cum effectu certificationis potentiæ supernaturalis dei specialiter ad adimplendam illam promissionẽ. Abraham siquidẽ ante illam visionẽ certus erat de potentia dei supernaturali in genere: sed tunc certior est effectus in specie de supernaturali potentia dei respectu illius promissionis adimplendę. *Ideo & reputatum est illi ad iustitiam.* Nõ est aũt scriptũ tantũ propter ipsum, qp imputatũ est illi ad iustitiã sed & propter nos, quibus iputabitur credẽtibus in eũ qui suscitauit Iesum Christũ dominũ nostrũ à mortuis. Repetit fidẽ similẽ fidei Abrahæ esse no respectu cuiuscũq; crediti, sed Iesu Christi resuscitati à deo. Et rationẽ rei creditæ subiũgit. *Qui traditus est propter*

delicta nostra. hoc est qui traditꝰ est morti à deo, à seipso propter delicta nostra deléda, iã enim dictũ est quòd sanguis Christi est preciũ redẽptionis nostræ à seruitute peccati. *Et resurrexit propter iustificationem nostram.* Nisi Christus resurrexisset non fuimus nos iustificati à peccatis nostris, quãuis mortuus fuisset & soluisset precium pro nobis: quoniã non credidissemus. Sed ex eo quòd resurrexit credimus: ac per hoc peruenit ad nos iustificatio, & propterea dicitur quòd resurrexit propter iustificationem nostram: hoc est propter hoc vt peruenire ad nos iustificatio. Et aptissime imitatores fidei Abrahæ imputatæ ad iustitiam remissiuam peccati, subrogat credentes in deum per mediatorem Iesum iustificãtem nos à peccatis: vt fides fidei, imputatio imputationi, & iustitia iustitiæ respondeat.

CAPVT V.

IVstificati igitur *ex fide.* Declarata illa particula, iustitia enim dei reuelatur in eo, declaratur modo illa alia ibidem proposita, scilicet virtus seu potentia enim dei est in salutem omni credenti: tractat autem hoc vsque ad capitulum nonum. Vnde & in principio huius capituli proponit salutem in quatuor bonis quæ habent iustificati ex fide per Iesum Christũ, tractaturus per hæc capitula, hęc quatuor bona quæ habemus per gratiam annũciatam euangelio. in hoc enim manifeste apparet quòd euangelium secundum rem euangelizatam potentia dei est in salutem omni credenti. *Pacẽ habeamus.* pro, habemus, *ad deum.* Hoc est primum bonum ex quo constat salus iustificatorum ex fide: ex statu siquidem inimicitiæ ad deum, translati sunt in statum pacis ad deum: vt scilicet viuant cum deo tãquam pacem habentes: vt solent viuere homines apud principes ad quos habent pacem. *Per dominum nostrum Iesum Christum.* Declarat mediatorem pacis. *Per quem habemus.* Legendum est habuimus: & deest coniunctio &. Ita quòd legendum est. *Per quem & habuimus accessum.* seu aditum. Declarat Iesum mediatorem non solum pacis iustificatorum, sed etiam accessus seu aditus in ipsam gratiam iustificationis: vt intelligamus vnum atque eũdem mediatorem in via & in termino: hoc est in accessu & in pace subsecuta: *Per fidem.* pro, fide. Explicat siquidem modũ accessus fuisse fide. Ita quòd per Iesum vt mediatorem, fide, hoc est credendo, habuimus accessum. *In gratiam istam.* s. iustificationis. Iam enim dictum est quòd ex diuina gratia fides imputatur ad iustificationem, & propterea fide aditum habuimus in gratiã istam iu-

 stificationis.

stificationis. *In qua stamus.* pro, stetimus. Paulus in persona iustificatorum perseuerantium loquitur, connumerans se illis (vt vere erat vnus ex illis) nō absque mysterio: sed vt percipiam⁹ quòd de iustificatis similibus sibi verificantur hæc quatuor bona, & nō de imperfectis quàuis iustificatis: vt hinc quilibet Christianus discat quantum sibi deest iustificatiōis perfectæ. contēplando enim hęc iustificatorū bona, videmus imperfectiones nostras. *Et gloriamur in spe gloriæ filiorum dei.* Superfluit filiorum. Secundum bonum ex quo cōstat salus credentiū quod habent iustificati, est hoc: scilicet gloriari in spe gloriæ dei. Et directe gloriatio hæc respicit cœlestis patriæ gloriā, quam iustificati sperant. illa enim proprie est gloria dei quæ speratur à nobis. Ita quòd hoc secundum bonum non solum comprehēdit spem diuinę gloriæ adipiscendæ in cœlesti patria, sed etiam gloriationem & velut iactantiam quandam nostram in tali spe. In qua gloriatione significatur securitas assequēdi rem speratam. *Non solum autem.* Supple hanc gloriationē habem⁹. *Sed & gloriamur in tribulationibus* pro, afflictionibus. Ecce tertium bonū salutis nostrę quod habent hic iustificati: scilicet gloriari in afflictionibus. Prima gloriatio est respectu futuræ in alia vita fœlicitatis, hæc autem est respectu presentium malorum pœnæ. Rursus prima gloriatio est ratione animæ sperantis: hæc autem est ratiōe corporis & reliquorū exteriorum bonorum. Insinuat siquidem Apostolus per hæc quòd gloriatio iustificatorum quo ad bona animæ respicit futuram gloriam: quo ad bona vero corporis respicit præsentem afflictionem. ita quòd non gloriantur de bonis corporis aut exteriorum rerum. sed de afflictionibus tā in corpore quàm in rebus. *Scientes.* Manifestat vtranque gloriationem dupliciter: scilicet ex tempore spiritus sancti & ex parte filij dei. Manifestat autē rationem quòd gloriatio vtraque non est vana, sed est bene fundata. firma & certa. Procedit vero primū declarando, artificioso progressu inchoans ab afflictione quæ est materia secundę gloriationis: & transiens per spem quę est materia primę gloriationis: & perueniens ad charitatē dei per spiritū sanctum, quę est ratio stabiliens veraque gloriationem. Vide singula *Quod tribulatio.* pro, afflictio, *patientiam operatur.* Intellige materialiter & occasionaliter, afflictio enim materia est patiētiæ & est occasio vt patientiæ virtus exerceatur: sicut copia rerum est materia liberalitatis & occasio exercendæ liberalitatis. *Patientia autem probationem.* vt causa effectum. Siue probatio sumatur pro experimentum facere, siue pro illius termino, qui est laudatio seu commendatio. Patientia siquidē vtrunque efficit: nam & experimentū facit animi patientis, & probatum seu laudatū reddit animum sufferentem. *Probatio uero spem.* occasionaliter confortādo & augendo spem: probatus enim animus, & roboratur & augetur in spe gloriæ dei. *Spes autem non confundit.* pro, non pudefacit. hoc est non afficit hominem verecundia, non facit vt pudeat hominē suę spei. Ad hoc enim tendit vis progressus: nam diligenter intuenti, artificiosę Paulus reduxit vtranque gloriationem ad spem. Et de ipsa dicit quòd non facit hominem pudere, proculdubio suæ spei. *Quia charitas.* pro, dilectio, *dei diffusa.* pro, effusa, *est in cordibus nostris per spiritum sanctum qui datus est nobis.* Efficeret spes vt puderet nos spei quā habemus de gloria, nisi haberemus firmitatē nostrę spei. Huiusmodi autem firmitas vt possimus assequi gloriam dei, pendet ex amore dei erga nos: certum est enim quòd deus potest & scit communicare gloriam suam nobis: sed in hoc pendet totum an velit illam nobis: quod est amare nos ad illam. Et propterea solidum spei fundamentū ex dilectione dei erga nos manifestat: dicendo quia dilectio dei. Et quoniam dilectio dei erga nos, distinguitur secundum genera bonorum quæ nobis vult deus (alia est enim dilectio qua vult deus nobis bona naturalia, & alia qua vult nobis bona supernaturalis gratiæ & beatitudinis) ideo ad differentiam dilectionis diuinę qua condita sunt corda nostra, subiungit: effusa est in cordibus nostris, hoc est largiter collata est secundum suos effectus & similitudinem, in cordibus nostris, in intimis animarum nostrarum. Et modum effusionis subiungit: dicendo per spiritum sanctum, non per spiritum naturæ. Et ne ambiguum quid aut opinatum suspiceris, subiungit qui datus est nobis, acceperat siquidem Paulus (sicut & alij Apostoli & iustificati perseuerantes in principio ecclesiæ) spiritum sanctum cum tanta donorum supernaturalium affluentia, vt experirētur in seipsis dilectionem dei effusam in propriis cordibus, tum in multis donis supernaturalibus, tum in precipuo dono similitudinis dilectionis dei: hoc est dilectionis corū erga deum. Vnde patet quòd primū fundamentum spei explicat dilectionem dei erga nos, large effusam in nobis per spiritum sanctum habitantem in nobis: in quo clauditur reciproca dilectio nostra erga deū tanq̄ pars effusionis. *Vt quid enim Christus cùm adhuc infirmi essemus.* Dictio interpretata vt quid, anceps est ad adhuc vel etiam seu preterea. Et quod dicitur quum adhuc infirmi essemus, verbum verbo reddendo, legendum est existentibus nobis infirmis. Quo fit vt varia sit textus

interpretatio:dum quidam legunt, adhuc enim Christus existentibus nobis infirmis. Et referunt illud adhuc ad participium existentibus:ita quòd sensus est,quia Christus existentibus adhuc nobis infirmis. Alij autem legunt:præterea seu etiam seu amplius enim Christus existentibus nobis infirmis. Et est sensus:præter hoc quod diximus de dilectione dei erga nos per spiritumsanctum, subest alia ratio : quia Christus existentibus nobis infirmis, &c. Vsitata dicitur dictio hæc in hoc vltimo sensu,quum continuatur ratio rationi:quemadmodum scriptores Latini vtuntur præterea seu amplius seu etiam. Et sensu meo satis quadrat huic loco. addit enim ad idem rationem ex parte Christi rationi dictæ ex parte spiritussancti. Clarior tamen lectio esset si legeretur:præterea quia Christus existentibus nobis infirmis: hoc est impotentibus (proculdubio secundum animam)ad opera salutis. *Secundum tempus.* Dictio interpretata tempus,plus significat quàm tempus: significat enim tempus opportunum : eo modo quo dicimus de aliquo, qui quum oportuit tum aduenit,quòd venit in tempore,significãs tet quòd venit tempore congruo,tempore quo oportuit. Intendit enim & significat Paulus quòd Christus tempore congruo , tempore quo oportuit (ita quòd nec tardauit nec præuenit) redemit nos morte sua. *Pro impiis mortuus est* . Collige tres conditiones, prima est indigentiæ humanæ, significatæ per infirmitatem : secunda est congruitas temporis : & tertia est impietas hominum. Et appellantur homines impij impietate versus cœlestem patrem & patriam. *Vix enim pro iusto quis moritur.* pro , morietur. Librat Paulus pro impiis, ex eo quòd rarus inuenitur qui moriatur pro iusto:& si rarus aut nullus inuenitur qui moriatur pro iusto, consequens est vt nullus inueniatur qui moriatur pro impio. *Nam pro bono forsitan quis audeat* . pro,audet,*morii* Vniuersus iste sermo intra latitudinem mortis voluntariæ subeundæ pro altero homine,intelligendus est. Ita quòd duabus conditionibus vallatur. Altera est vt quis eligat mori, & hoc ad differentiam præliantium: præliantes enim non eligunt mori, sed pugnant vt vincant,maléres euadere si possent. Altera est vt eligatur mors pro altero,hoc est salute alterius : propterea enim dicit quòd rarus aut nullus est qui pro iusto moriatur: pro bono autem,hoc est pro viro autem non solum iusto,sed etiam supererogationis bonis prædito, forsitã inuenietur aliquis audens eligere morté:verbi gratia pro saluãdo Elia forte inuẽtus fuisset eligens mori,sed pro saluando homine quocunque iusto vix inuenietur qui eliget mortem. Et in hoc commenda-

commendatur Christus qui elegit mori,non pro bono nec pro iusto,sed pro impiis. *Commendat autem charitatem suam deus in nobis.* pro,in nos. Vim rationis intentæ,narrato facto Christi explicat quòd hac etiam alia via dilectionem suam erga nos deus commendat. In priore siquidem ratione declarata est charitas dei erga nos penes intima in nobis:in hac autem ratione declaratur penes extrinseca,qualis est mors Christi. *Quoniam quum adhuc peccatores essemus secundum tẽpus, Christus pro nobis mortuus est.* Manifesta est charitas hæc:& manifestata amplius ex dictis. Et superfluunt illæ duæ dictiones secundum tempus. *Multo igitur magis nunc iustificati in sanguine ipsius* . Ecce alterum fundamentum spei , satis clare deductum in litera. Ad spem enim spectat quod dicitur. *Salui erimus ab ira.* hoc est à vindicta vltimi iudicij. *Per ipsum. Si enim quum inimici essemus, reconciliati sumus deo per mortem filii eius , multo magis reconciliati salui erimus in vita ipsius.* Collige prudẽs lector quatuor nomina humani generis in hac ratione: appellãtur siquidem infirmi, contra potentiam : impij,contra bonam voluntatem:peccatores,contra rectitudinem mentis:& inimici,contra statum in quo conditi sunt. Et multiplicat argumenta:nam vbi prius argumentatus est ex contrarietate qualitatum nostrarum (penes hæc quod si pro infirmis,impiis,peccatoribus ac inimicis, &c.)modo colligendo arguit ex contrarietate mortis & vitæ ipsius Christi: quòd si mors Christi tantum valuit pro inimicis,multo magis vita Christi qui resurrexit valebit pro iã reconciliatis ad salutẽ æternã quã sperãt. Hoc est enim solidũ spei nostræ fundamentũ. *Non solum autem.* Respectu duplicis gloriationis antedictæ & fundatæ dicit non solum: intendens siquidem adiungere quartum bonum quod iustificati ex fide habent, continuat dicendo non solum autem:scilicet gloriamur in tribulationibus. *Sed & gloriamur in deo.* Tertia hæc est gloriatio. Ita quod primum bonum proueniẽs iustificatis , est pax ad deũ:& huic adiungitur triplex gloriatio. prima in spe gloriæ dei:secunda in afflictionibus:& tertia in deo. Et per hæc constituuntur quatuor bona iustificatorum , per quæ Euangelium potentia dei est ad salutem efficiendam. Tantũ autẽ differt gloriatio in spe gloriæ dei à gloriatione in deo,quantũ differt gloria dei à deo,quantũ distat effectus à causa:nã quam speramus gloriã dei, effectus dei est:vtpote ipsa cœlestis patrię beatitudo: gloriantur autem iustificati non solũ ratione speratę beatitudinis,sed ratione ipsius dei(in quo totius salutis summa consistit)qui est pro ipsis . Ex his talibus tamque magnis bonis iustificatorum

catorũ apparet quòd de effectibus iustificationis non qualitercũque sed (si dicere licet) in summo Paulus loquitur. Hi enim effectus nõ sunt proprie loquẽdo in omnibus iustificatis, vt patet: sed quãtum est ex parte iustificationis, sunt in omnibus iustificatis stantibus (hoc est perseuerantibus) nisi impedimẽtũ ipsimet ponant. Propter quod significanter dixit in qua stetimus: vt scilicet significaret iustificatos perseuerantes, non qualitercunque, sed sicut ipse Paulus & sibi similes perseuerabant: ad hoc enim in prima persona loquitur connumerans se aliis iustificatis stãtibus habentibus huiusmodi dona: vt prætactũ est. *Per dominum nostrum Iesum Christum.* Idem mediator in hac vltima gloriatione describitur: quia ipse est ratio quòd gloriemur in deo. *Per quem nunc.* Tempus demonstratur noui testamenti. *Reconciliationem accepimus.* de statu inimicitiæ in statum pacis mutati. *Propterea sicut per unum hominem.* Hic incipit tractare prædicta quatuor bona iustificatorum: inchoans à pace. Vnde dicit propterea, hoc est propter hanc recõciliationem quam accepimus faciendã: recõciliationis siquidem terminus pax est. Et quũ pax significet non actionem aut passionem, sed bonũ tranquilli status, intendit apostolus describere pacem iustificatorum à statu cõtrario (hoc est à statu peccati) & aperire iustificatos consecutos statum pacis per Iesum Christũ à statu peccati, tali ordine. Primo enim ostendit liberatos esse à peccato, deinde ab augmento peccati, postea ab extrinseca occasione augendi peccatum quæ est lex Moysi, & demũ à lege peccati, quantuis non ex parte carnis: vt sic patefaciat à contrario quantũ bonũ assequuntur iustificati. Declarat itaque cõmunem hominum statũ in peccato assumendo vnã similitudinem cuius altera pars differtur, adeo ꝙ videtur textus mancus: non tamen est mancus: sed inchoata similitudine prosequitur hoc membrũ, vsquequo resumendo hoc membrũ explicet aliud mẽbrum similitudinis, ibi, igitur sicut per vnius delictum. Mancat ergo suspensum in mente lectoris aduerbium sicut, quãtũ ad id in quo tenet similitudo: & interim aduertat eruditus lector Paulum excludere ea in quibus nõ tenet similitudo. Quod vt clarius penetres, similitudo intẽta est inter delictũ primi hominis & iustitiã Christi, & antequã declaret penes quid verificetur sicut, excludit duo in quibus nõ verificatur sicut, & propterea mãcus apparet sermo, qui in veritate nõ est mãcus, sed suspẽsus ꝓpter dictas exclusiones mediat. Et dicit per vnũ hominẽ (.s. Adã) quũ tamẽ duo fuerint homines, primi parentes. s. Eua & Adã, quia pro nihilo supputat mulierẽ, vt hinc intelligam

quòd

quòd si Adã nõ peccasset, quãuis Eua peccasset non fuisset ꝓpterea infectũ genus humanũ. *Peccatũ in hãc mũdũ intrauit.* Superfluit hũc. Certũ est ꝙ de peccato Adę est sermo. Quod quũ fuerit simul actuale ac originale, vtroq; modo vtitur illo in hoc loco Paulus, dicendo enim ꝙ vnũ hominẽ intrasse peccatũ, quatenus originale est tractat: nã actuale prius per Euã, & prius per diabolũ intrauerat. *Et per peccatũ mors.* In Genesi clare hãbetur: in quacunque die comederis, morte morieris: hoc est necessitatem moriendi incurres. & sic per peccatũ secuta est pœna mortis. Et ex hac pœna iterũ apparet ꝙ de peccato Adæ quatenus originali, est sermo: nã pœna mortis inflicta ei pro tota posteritate, testatur peccatũ cuius est pœna imputari ei & toti posteritati. *Et ita in omnes homines mors pertransiit.* Nõ sufficit Paulo dixisse hæc duo (.s. peccatũ & mortẽ) per vnũ hominẽ intrasse in mũdũ: sed ne suspicareris intrasse quidẽ hęc in mũdũ, sed nõ sparsa in omnes, adiũxit ꝙ sic nõ solũ intrauerũt hęc in mũdũ, sed in omnes homines. Et hoc retrogrado ordine subiũgit: inchoando .s. à morte, dũ dicit: & ita in oẽs hoĩes mors pertrãsiit. Subsequenter vero redit ad peccatũ: dicẽdo. *In quo omnes peccauerũt.* Dictio Greca interpretata in, anceps est ad propter vel in. Et propterea vtroq; modo põt legi: vel propter quod omnes peccauerũt, vel in quo omnes peccauerunt. Et si legitur in quo, scito ꝙ cõiunctio harũ dictionũ in Greco parit sensum quodãmodo vnius aduerbij seu coniunctionis. Ita ꝙ idẽ est sensus legendo propter quod & in quo. Testis affertur Cicero, qui has iunctas dictiones interpretatur in eo ꝙ. Et hic sensus aptissime quadrat cõtextui & vero sensui: nã significatur mortẽ pertrãsisse in oẽs in eo ꝙ omnes peccauerũt, hoc est propter hoc ꝙ omnes peccauerũt. Ita ꝙ significatur mors cõmunis omnib⁹ ratione peccati cõmunis omnib⁹: ne intelligeres mortis quidẽ pœnã cõmunẽ oĩb⁹: pctm aũt nõ cõmune omnib⁹. Nõ sic vult intelligi Paulus: sed pœnã mortis cõmunẽ omnib⁹ ratione peccati cõmune omnibus. *Vsque ad legẽ enim.* Declarata cõmunitate tã peccati q̃ mortis, subiũgit diuersos stat⁹ vtriusq; in mũdo. Alter est ab Adã vsq; ad Moysen: alter postea. Et quãuis vtrũq; statũ simul patefaciat, ꝑ quanto manifestato vno manifestatur ex cõsequẽti alter, directe tñ & explicite modo ꝓsequitur statũ ante legẽ, postea aũt ꝓsequetur statũ sub lege, ibi, lex aũt. Ratio aũt quare Paul⁹ ꝓponit nõ solũ pctm primi hoĩs, sed diuersos illius status, est duplex. Altera est vt hinc patefaciat ꝑ gratiã Christi liberari homines nõ solũ à pctõ, sed ab abũdãtia pctĩ quę fuit sub lege: altera est vt hinc occasionẽ habeat

patefa-

patefaciendi quod gratia Christi sicut liberat ab abundantia peccati ita liberat à iugo legis quę est occasio augmenti peccati. Differentia itaque implicite & ex consequenti hic prælibata est duplex. & quo ad peccatum quidem differentia consistit penes imputationem & non imputationem, non penes esse. Et propterea dicit quod vsque ad legem, quod comprehendit tempus primi status. *Peccatum erat in mundo.* Ita quod Moyses qui tradidit hoc peccatū in Genesi, non finxit hoc peccatum, sed erat sparsum in mundo ita ante legem sicut post legem extensum est: & in hoc non est differentia. *Peccatum autem non imputabatur quum lex non esset.* pro, peccatum autem non imputatur lege non existente. Ecce differentia ex communi ratione legis declarata. Commune est omni loco ac omni tempori quod non existente lege, cuius est punire, peccatum non imputatur ad pœnam: & propterea habetur ista differentia in proposito quod non existente lege Moysi, peccatum quod erat in mundo commune omnibus non imputabatur ad pœnam. minus dicit: quia nec cognoscebatur. Adueniente autem lege Moysi, peccatum quod erat in mundo imputatum est ad pœnam: declarante hoc lege. est enim sermo de imputatione humana. *Sed regnauit mors ab Adam vsque ad Moysen.* Ecce differentia quo ad mortem. Et consistit in hoc quod ab Adam vsque ad Moysen mors regnauit, postea vero habita est pœna. Ita quod mors non reputabatur pœna peccati, sed velut habens regnum iure naturę in omnes. aduenientе autem lege Moysi cognita & habita est pœna peccati communis humano generi. *Etiam in eos qui non peccauerunt in similitudinem* pro, in similitudine, *præuaricationis Adæ.* Ad clare explicandum communitatem peccati in omnibus absque exceptione tam paruulorum quā iustorum dicit etiam in eos qui non peccauerunt in similitudine præuaricationis Adæ. Paruuli enim etsi peccatum habent, non tamen peccauerunt simili transgressione transgressioni Adæ: quoniam nunquam peccauerunt actualiter. Iusti quoque etsi peccauerunt etiam actualiter, non tamen peccauerunt simili trāsgressione transgressioni Adæ: vtpote qui nunquam transgressi sunt actuali peccato præceptum dei: qualis tamen fuit trāsgressio Adę. nam diuinum præceptum sibi factum transgressus est. *Qui est forma futuri.* Greca dictio anceps est ad futurum in masculino vel neutro genere: sicut & Latina. Et propterea potest esse sensus duplex. Alter est. qui est typus seu figura futuri Adæ, hoc est Christi inchoata siquidem est similitudo sicut per vnum hominem &c.

Et

Et tenet figuratio penes hoc quod Adā fuit pater peccati & mortis, Christus autem pater iustitiæ & vitæ. Alter est. Adam est typus, hoc est velut forma exemplaris, futuri peccati: quoniam ab eo deductum est peccatum totius humani generis velut à typo exprimitur forma. Vtrunque est verum: elige lector sensum quem vis. In vtroque tamen sensu futurum dicitur respectiue non ad tē pus Pauli sed Adæ. *Sed non sicut delictum ita & donum.* Antequam (vt dictum est) explicet similitudinem, excludit similitudinē quo ad vtrunq; scilicet & quo ad peccatum & quo ad mortem. Et prima dissimilitudo consistit referendo hinc peccatum Adę ad limitatam pœnam (scilicet mortem) inde vero referendo gratiam Christi ex gratia dei ad exuberādum in donum: vt intelligamus longe dissimile esse donum per Christum collatum humano generi, morti illatæ humano generi per delictum Adæ: quoniam mors certa quædam pœna est, donum autem Christi immensum est. Et ad hoc inseruntur causæ tantæ redūdantiæ duę. altera principalis scilicet gratia dei. altera instrumentalis, scilicet gratia Iesu Christi hominis. ¶ Vide singula. Sed non sicut delictum. Nota aduerbium sicut: quoniam dissimilitudo explicatur penes modū. Ita & donum: supple Christi. *Si enim vnius delicto multi mortui sunt* Ecce modus quo delictum infert mortem, quod scilicet delictum vnius (Adæ) tam potēs fuit quod constituit mortuos multos: multitudinem scilicet humani generis. *Multo magis.* Ecce principium dissimilitudinis multo maiori potentia. *Gratia dei & donum.* E regione mortis ponit hæc duo, gratiam dei & donum. ad comprehendendum omnia tam extrinseca quàm intrinseca beneficia diuina collata humano generi per Christum. *In gratia vnius hominis Iesu Christi.* Contra delictum vnius hominis (scilicet Adæ) locat gratiam vnius hominis Iesu Christi: vt quanto potentior est gratia delicto, quanto excellentior est Christus Adam, tanto clarior appareat dissimilitudo. *In plures.* pro, in multos. Nulla significatur differentia penes multitudinem hominum: quoniam hinc & inde describūtur multi. *Abundauit* pro, exuberauit. *Et non sicut per vnum peccatum, ita & donum.* Interpretes addiderunt aduerbium & coniunctionem, scilicet ita &. Et nescio quo errore legitur peccatum, pro qui peccauit. Legendum itaque est sic. *Et non sicut per vnum qui peccauit, donum.* Et est sensus. & donum non est sicut per vnum qui peccauit. Altera similitudo excluditur. Et cōsistit dissimilitudo in hoc, quod peccatum Adæ vnius meruit diuinum iudicium in condemnationem: donum

num autem Christi multis respondet delictis in iustificationem. Intendit enim magnificare donum Christi ex hoc quod respondet sufficiēter innumerabili multitudini delictorum humani generis: condemnatio autem Adæ, vnius tantum hominis delicto respondet. Vnde & dicit. *Nam iudicium quidem.* diuinum scriptū in Genesi contra Adam. *Ex uno.* scilicet peccante. *In condemnationem.* ibi laram. *Gratia.* pro, donum. supple Christi. *Autem ex multis delictis.* ex multitudine delictorum humani generis. *In iustificationem.* multitudinis hominum. *Si enim unius delicto mors regnauit per unum.* Tanquam colligens vtranque dissimilitudinem ad amplius explicādum & adiungendum, format argumentum: quod si vnius delicto mors regnauit per vnum. *Multo magis abundantiam.* pro, exuberantiam, *gratiæ.* proculdubio diuinæ. *Et donationis & iustitiæ.* pro, & doni iustitiæ, *accipientes.* Dicit doni iustitiæ contra peccatum diffusum per vnum. *In uita regnabunt.* contra regnum mortis. *Per unum Iesum Christum.* contra vnum Adam. *Igitur sicut per unius delictum.* Declaratis dissimilitudinibus resumit inchoatam similitudinem vt integret illam. *In omnes homines.* Ecce vis similitudinis quod delictum Adæ fuit delictum in omnes homines suapte natura redundans: quoniam peccauit quanuis vnus. tamen vt caput naturę humanę. Quod autem dicit in omnes homines, intellige puros homines: ad differentiam illius qui homo & deus simul est. *In condemnationem.* Vtrunque dicit: & quod delictum Adæ fuit in omnes homines, & quod fuit in condemnationem. vt explicet amborum communitatem, scilicet delicti & cōdemnationis: hoc est pœnę. *Sic & per unius iustitiam.* pro, iustificationem. Declarat similitudinem proportionalē, è regione delicti vnius hominis locans iustificationē etiam vnius, proculdubio Iesu Christi. *In omnes homines.* Suapte natura iustificatio Christi in cruce fuit in omnes homines: quoniam ipse est caput totius ecclesiæ à principio mundi vsque ad finem. & propterea meritum ipsius est suapte natura meritum omnium quantum ad sufficientiam. *In iustificationem uitæ.* E regione condemnationis ponit non vitam sed iustificationem vitæ: quoniam in hoc tempore per meritum Christi non consequimur vitam corporis, sed iustificationem vitæ, sed iustificationem vitalem etiam secundum corpus in futuro seculo. *Sicut enim per inobedientiam unius hominis.* Explicat similitudinem à specie peccati & quod totiēs delictum Adæ nominauit, modo speciem delicti patefacit fuisse inobedientiam. Et apte inobediētia appellatur

latur peccatum Adæ, quoniam non fuit peccatum ex obiecto seu materia. Comestio enim illa fuit non ex se mala, sed quia prohibita, & propterea inobedientiæ ascribitur. *Peccatores constituti sunt.* pro, *sumus*, *multi.* Non solum explicat speciem delicti Adæ sed etiam explicat modum quo delictum illud imputatur reliquis: dicendo quod sumus constituti peccatores. vt absque vlla ambiguitate intelligamus nō solum pœnam peccati, sed peccatum ipsum omnes nos incurrisse per inobediētiam vnius. Vbi clarissime explicatur peccatum originale. dicendo enim quod per inobediētiam vnius sumus constituti peccatores, apertissime significat quod per illam inobedientiam concepti sumus peccatores. Dicendo siquidem constituti sumus, manifestat quod sine operibus nostris constituti sumus peccatores per illius inobedientiā: quod est omnes nos habere peccatum originale. vnde & commemorauit seipsum Paulus in hoc multitudini humanæ. *Ita & per unius obeditionem.* pro, obedientiam, proculdubio qua factus est obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis. *Iusti constituentur multi.* etiam sine propriis operibus: vt patet in baptismo. Ita quod sicut per hoc quod homines generantur ab Adam constituuntur peccatores, ita per hoc quod generantur à Christo per baptismū constituuntur iusti. ¶ Et ex hac Pauli doctrina habes non solum peccatum originale commune omnibus hominib⁹, sed etiam iustitiam Christi communem omnibus hominibus: ac per hoc infantibus. alioquin potentius esset peccatum Adę iustitia Christi: quia illud extenderet se ad infantes, & iustitia Christi non se extenderet ad illos. cuius oppositum Paulus docet aperte. Et hęc nota pro baptismo infantum. *Lex autem subintrauit.* Verbum verbo reddendo legendum esset lex autem præteraduenit. Intendit enim & significat malam conditionem aduentus legis. malam autem dico, hoc est præter intentionem. Lex siquidē quanuis sancta & ex intentione data à deo ad bonum, quo ad illum tamen effectum subiunctum (scilicet abundantiam peccati) aduenit præter intentionem: quoniam non ad hoc dedit eam legislator vt abundaret peccatum. Et propterea Paulus intendens tractare de lege quo ad hunc effectum, formalissime locutus est, dicens. lex autem præteraduenit. Continuatur itaque hæc particula superiori particulæ qua dictum est, vsque ad legem enim peccatum erat in mundo. ibi enim cœpit Paulus tractare diuersos status peccati, scilicet ante legem & sub lege. & declarato ibidem statu peccati ante legem. post prosecutas dissimilitudines & simi-

Universidad de Deusto
Biblioteca

& similitudines pervenit ad alterum membrum status peccati, scilicet sub lege. *Vt abundaret delictum.* Ecce effectus præter intentionem, ecce status peccati sub lege. Abundaret autem fructificando delictum enim originale abundauit plus fructificando sub lege: vt inferius Paulus declarabit. *Vbi autem abundauit delictum, superabundauit & gratia.* Superfluit &. Ecce ratio quare Apostolus tractauit diuersos status peccati: ante legé & sub lege. Quia enim tractat de peccato vt à quo per Christum liberati sumus, par fuit vt monstraret quod sumus liberati & à peccato & ab augmento seu abundantia peccati. & propterea oportuit statum peccati ante legem & statum abundantiæ peccati sub lege patefacere: vt sicut ex statu peccati manifestauit gratiam Christi, ita ex statu abundantiæ peccati manifestet superabundantem gratiam Christi. *Vt sicut regnauit peccatum in morte.* pro, in mortem. Aduerte quod in statu ante legem dixerat, regnauit mors: modo in statu sub lege, dicit regnauit peccatum in mortem. Nam tũc peccatum non cognoscebatur, & mors quasi regnans reputabatur: sub lege autem cognitis peccato & mortis pœna, non regnauit mors sed existimata est pœna. regnauit tamen peccatum: quia abundauit peccatum. & regnauit in mortem: quia regnauit ad multiplicandam mortem, adiungendo mortem animæ morti corporis. *Ita & gratia regnet per iustitiam.* E regione ad regnum peccati abundantis sub lege locat gratiam contra legem & iustitiam contra peccatum. vt etiam intelligas non sic abundare gratiam vt excludat iustitiam: sed sic vt regnet in hominibus noui testamenti per iustitiam fidei. *In vitam æternam.* Hinc apparet quod intendit æternam mortem quum dixit regnauit peccatum in mortem. nõ enim gratia regnat in perpetuitatem presentis vitæ, sed in vitam illam quæ ex se est æterna. *Per Iesum Christum.* Ecce mediator per quem superabundat gratia & regnat in vitam æternam.

CAPVT VI.

Quid ergo dicemus? Duo simul officia exercet Paulus. Nam & efficaciã doni Christi respectu peccati quanuis abundantis explicat: & solicitus est ad excludendam calumniam imponentium ei quod doceret facienda mala vt venirent bona. vnde & hinc occasionem accipit continuandi textum. Dixerat enim quod vbi abundauit delictum, superabũdauit gratia. & poterat quispiam ex hoc bono fructu & fine (scilicet vt abundaret gratia) licentiam accipere multiplicandi peccata vt abundaret gratia. Hanc itaque licentiam

tiam excludens, subdit quid ergo dicemus. *Manebimus in peccato ut gratia abundet?* Hęc est licentia. Vbi nota quòd manere in peccato & multiplicare peccatum, pro eodem vtitur: quoniam mutuo se inferunt. Patet autem quòd pro eodem vtitur: quoniã quod prius dixerat abundare peccatum, modo appellat manere in peccato. & hinc habes quòd hæc duo inuicẽ se inferunt. *Absit.* Horrentis est. *Qui enim.* Superfluit enim. *Mortui sumus peccato.* Datiui casus est peccato, tam hic quàm inferius vbi millies repetitur. Dissimilis sermo variis verbis. Rationem reddit duplicem ex ipsa abundantia gratiæ quòd non est manendum in peccato, Ita quòd intendit patefacere quòd repugnat rationi seu causæ abundantię gratiæ manere in peccato. Propter quod assumit duos effectus abundantis gratię cum suis causis: ex quibus format duas rationes. Alter est quod nos mortui sumus peccato. Et penes hunc effectum primo procedit: intendens quòd sicut Christus mortuus est vitæ mortali &c. ita percipientes abundantẽ gratiam ex morte Christi, mortui sunt peccato Mortuus enim alicui, non viuit amplius illi, non sentit illi, non fructificat illi. ac per hoc mortui peccato dicuntur & sunt qui nõ fructificant peccato, qui vita subiecta rationi non viuunt peccato. *Quomodo adhuc viuemus in illo?* Optimum argumentum consequẽter ad mortem. Sicut enim mortuus non redit ad vitam pristinam, ita mortuus peccato nõ debet amplius viuere peccato: alioquin non vere mortuus est aut non vere officium mortui exequitur. *An ignoratis fratres.* Superfluit fratres Declarat assumptum scilicet quòd mortui sumus peccato. *Quòd quicunque baptizati sumus in Christum Iesum.* Ad differentiam baptismi Ioannis dicit in Christum Iesum. Et affert baptismum ad probandum quòd mortui sumus peccato: vt intelligamus in baptismo conferri abundantiam gratiæ tantam vt moriamur peccato. *In mortem ipsius baptizati sumus?* Græcus textus anceps est tam hic quàm inferius ad in morte vel in mortem. Sed hic nihil refert: quoniam & in similitudine mortis Christi & in virtute mortis Christi baptizati sumus. *Consepulti enim sumus cum illo per baptismum in morte.* seu mortem. Ex sepultura declarat mortem, ex ritu baptizandi: quia scilicet qui baptizatẽ sub aqua ponitur: ac per hoc similitudinẽ gerit ei' qui sepelitur, qui sub terra ponitur. Quia itaque sepeliri nõ est nisi mortuorũ, ex hoc ipso quòd in baptismo sepelimur assimilamur Christo sepulto, seu quum sepultus est. Hoc enim significat consepulti enim sumus cum illo per baptismum. Quod autem addit in morte seu mortem, vel similitu-

e dinem

dinem explicat quòd sepulti sumus tanquàm commortui: vel vim baptismi explicat quòd est in mortẽ peccato, hoc est ꝙ facit nos mortuos peccato. Quem sensum accusatiuus casus sonat. s. in mortem. vt intelligamus baptismum non præsupponere nos mortuos peccato, sed efficere nos mortuos peccato. & in hoc esse dissimilitudinem inter mortem & sepulturã nostram, & mortẽ & sepulturã Christi. Christus enim prius mortuus est, & deinde sepultus: nos autem dum baptizamur in morte Christi, sepelimur in mortem: hoc est dum sepelimur reddimur mortui peccato. Et hic videtur sensus directe intentus à Paulo. *Vt quomodo Christus surrexit à mortuis per gloriam patris.* Declarato modo quo mortui sum⁹ peccato, declarat sequelam debiti non viuendi posthac in peccato. Declarat autẽ prosequẽdo assimilationẽ ad Christũ. vt quomodo Christus ex sepulcro surrexit non ad pristinę vitę cõditiones, sed per gloriam patris: hoc est per gloriosam & ad gloriosam vitam. Prior enim vita Christi fuit vita per infirmitatẽ carnis inter ignominias & vilitates multas: de sepulcro autẽ surrexit, hoc est ad vitã venit, nõ per infirmitatem carnis exigendam sed per patriæ gloriam perseueraturam. Tangendo enim causam, describit cõditiones vitæ gloriosæ. *Ita & nos in nouitate vitæ ambulemus.* Vita Christi gloriosa in quam surrexit, noua vita fuit. Et propterea Paulus non dicit ita & in gloriosa vita ambulemus: sed sobrie moderatus est similitudinem non quo ad gloriam sed quo ad nouitatem imitandam: vt qui non possumus imitari gloriam vitæ Christi, imitemur nouitatem. *Si enim complantati facti sumus similitudini mortis eius.* Ordo litęrę est. si enim facti sumus complantati similitudini mortis eius. Et complantati non est participium, sed vim habet nominis verbalis. Et intendit Paulus aperire facultatem eius quod immediate dixerat, in nouitate vitæ ambulemus. Et quoniã ambulare in vita noua, proficere est in vita gratiæ. ideo nouam metaphoram assumpsit significatem huiusmodi profectũ. Assumpsit autem metaphoram complantatarũ arborum: tãquàm mors Christi fitvna arbor, & eiusdem resurrectio sit altera arbor. Et intendit ac dicit quòd si facti sumus tanquàm complantati Christo mortuo, erimus simul complantati Christo resurgenti. Et quoniam complantationis similitudo si ad cõplantationem proprie spectetur minus congruit proposito (nã ex hoc ꝙ vna arbor simul plantatur alteri, vim ex altera nõ trahit) ideo cõplantatio pro insitione hic posita intelligitur. Transfertur enim apud Græcos vocabulũ hoc ad significandũ insitionẽ, ea ratione quia quod insitũ est

est arbori alteri, complantatũ est illi, pro quãto in eandẽ coit plãtam. In cuius sensus signum nõ dicit complantati cum morte. Et quantũ ad sensum recte interpretati sunt qui pro cõplantati dixerunt insitiij. Est enim sensus ꝙ si sum⁹ facti insitiij assimilatiõe ad mortẽ Christi, erimus quoque insitiij assimilatione ad resurrectionẽ eius: si habemus vim ex morte eius velut insiti, habebim⁹ quoque vim ex resurrectione eius sicut ramus insitus vim habet à planta cui est insitus. *Simul & resurrectionis erimus,* Supple similitudini cõplantati. Et hæc cõplantatio est illa quæ facultatẽ nobis præbet ambulandi in nouitate vitæ: quoniã præbet facultatẽ proficiendi. Cõplantatio enim resurrectioni Christi, vim trahit ex Christi resurrectione ad vitã similẽ nouæ vitæ Christi. *Hoc sciẽtes quia.* pro, quòd, *uetus homo noster.* Prima ratio non manendi in peccato vt abundet gratia, sumpta est ex hoc effectu abundantis gratiæ ꝙ nos mortui sumus peccato. hæc autẽ secũda ratio sumitur ex parte eorum quæ sunt peccati. Et bene nota ꝙ non dico ex parte peccati, sed ex parte corũ quę sunt peccati: qualia sunt cõsequentia ad peccatũ. siue sint malæ inclinationes, siue reatus, siue quouis alio nomine appellentur reliquiæ peccati. Et dicit ꝙ non solum nos mortui sumus peccato, sed etiã vetus homo noster. hoc est reliquiæ peccati in nobis. Quicquid enim ex peccato illatũ est nobis secundũ animum, totũ vnico vocabulo vetustatem Paulus appellauit. Et merito: quoniã vetustas defectus est, præter intentionẽ est, & in coordinatione mali cõtinetur: & secundũ veritatẽ ab antiquo peccato primi parentis nobis ineſt. Quũ itaque dicit vetus homo noster, animũ non secundũ substantiã sed secundũ vetustatẽ ex peccato contractã significat. *Simul crucifixus est.* Aduerbiũ simul refertur tũ ad tẽpus quo mortui sumus peccato, tũ præcipue ad crucifixionẽ Christi. ac si dictũ fuisset, simul cũ Christo crucifixus est. Non dicit mortuus est sed fixus cruci est: vt intelligamus quòd quamuis nos mortui sumus peccato, vetus tamen homo noster nõ est mortuus sed est crucifixus. Et quidem ꝙ non sit mortuus experimur. vnde & inferius clamabit Paul⁹, infœlix ego homo &c. Sed est velut fixus cruci, impeditus ab operibus vetustatis. Et vt hanc conditionẽ nõ mortis sed crucifixionis clarius explicaret, subiũgit duos fructus seu fines huius crucifixionis. Alter est. *Vt destruatur corpus peccati.* Quantũcunq; per baptismũ mortui simus peccato secundum animã, nostrũ tamen corpus remanet corpus peccati. vnde & inferius dicit, video aliam legem in membris meis repugnantẽ legi mentis meæ. Ad destruendũ autẽ

Universidad de Deusto
Biblioteca

corpus nostrum.nō secundum substantiā sed secundum quòd est peccati,vetus homo noster crucifix⁹ est, hoc est diminutio & impedimentum ex cruce Christi præstitū animo nostro secundum id quod habet vetustatis,ad hoc præstitum est vt redundet ad destruendum etiam in corpore id quod est peccati. Quod fit continue subiiciendo carnem spiritui ex Christi cruce. *Vt ultrà non seruiamus peccato.* Ecce alter fructus seu finis.cui subordinatur precedens.ad hoc enim destruendum est corpus peccati vt vltrà non seruiamus peccato. Non dicit vt vltra non peccemus (quum hoc sit impossibile secundum presentem statum)sed dicit vt vltra non seruiamus peccato, tanquàm serui domino. Et per hunc finē possibilem in hac vita modificauit anteriorem finem.s.destruere corpus peccati. Hoc enim videtur impossibile in præsenti statu,sicut & non peccare.Sed destruere quantum exigitur ad hoc vt nō seruiamus peccato,non est impossibile:sed communicatum multis viris perfectis. *Qui enim mortuus est,iustificatus est à peccato.* Allatis duabus rationibus quòd nō est manendum in peccato vt gratia abundet,quia ratio abundantis gratiæ tā in nobis quàm in veteri nostro homine repugnat māsioni in peccato,prosequitur modo Paulus sigillatim singulas rationes, descendendo ad res ipsas. Et primo primam. ¶ Vbi aduerte quòd prima ratio (scilicet ex hoc quòd mortui sumus peccato per baptismum &c.est ratio secundū formam sermonis,magis sonans vinculum professionis & debitū ex professione consurgens quàm rem ipsam.nam sonat ritum baptismi in similitudinem mortis & sepulturę Christi ex huiusmodi assimilationibus: quemadmodum si diceremus profitentibus quòd induti sunt veste nigra,quòd postrauerunt se pronos in terram & similia. Modo autem prosequitur huiusmodi mortem & vitam explicando res ipsas.Et propterea dicit. qui mortuus est, iustificatus est à peccato. Ecce res baptismi,ecce res mortis. s.iustificatio à peccato. vt ex ipsa iustificatione percepta, metaphora mortis nostrę ad similitudinē mortis Christi plenius intelligatur & procedatur. *Si autem mortui sumus cum Christo.* Proportionaliter intellige,illum mortuum vitæ priori,nos mortuos peccato. *Credimus.* Quod prius dixerat debitum ex susceptо baptismo,modo explicat futurum ex gratia Christi. Et propterea dicit credimus, iam iustificati & mortui cum Christo indubitanter confidimus. *Quia.*pro,quòd,*& viuemus cum illo.* vita gratiæ. Et dicit viuemus cum Christo,quāuis in cœlis existente: quoniā confidimus quòd vita nostra hic cōuersatio erit cœlestis. Et nihilominus sicut mori cum

cum Christo,est imitari mortem eius, ita viuere cum Christo,est imitari nouitatem vitæ eius. Et rursus sicut mori cum Christo,est inniti morti Christi,ita viuere cum Christo est inniti vitæ Christi,qua viuit & regnat. *Scientes quod Christus.* Prosequendo explicat conditiones nouæ vitæ imitandæ. *Resurgens.*pro,excitatus, *ex mortuis.* Christus enim non resurgit, sed resurrexit. *Iam non moritur,mors illi ultrà non dominabitur.* Interpres eandem dictionē varie interpretatus est. Vtrobique enim in textu Græco habetur idem,præter hoc quòd præsens mutatum est in futurum. Legendum itaque est. *Non amplius moritur,mors illi non amplius dominabitur* Et excludit à Christo excitato à mortuis duo, scilicet actualem mortem & dominium mortis in eum. Et non sufficit excludere mortem.quoniam commune erit omnibus hominibus post iudicium vniuersale non amplius mori, sed non erit communis omnibus exemptio à dominio mortis. Dominabitur enim mors tunc in omnibus illis qui pœnas continue dabunt, & nunquam morientur.Ad excludendum omnem itaque possibilem pœnalitatem adiunctū est:mors illi non amplius dominatur. Sunt enim pœnalitates de dominio mortis. *Quod enim mortuus est.* Declarat ex causis propriis mortis & vitę Christi conditiones dictas. Et primo ex causa mortis,quia quod mortuus est Christus. *Peccato mortuus est semel.* hoc est peccato tollendo sufficit mortuum esse semel. Vbi simul tangit causam mortis Christi fuisse tollere peccatum,& sufficere ad tollēdum peccatum quòd semel sit mortuus. Et hoc non aliter probauit: quoniam hinc sufficientia mortis Christi,inde imbecillitate peccati notoriis existentibus,per se notum est velut ex terminis quòd sufficit semel mortuum esse. Idem autem redit sensus(quauis non ita clare) si legatur in neutro genere, quod enim mortuum est scilicet in Christo, peccato mortuum est semel. Vtranque siquidem lectionem textus Græcus admittit. *Quod autem viuit,viuit deo.* Hinc apparet punctandū esse vt punctauimus:nam sicut dicit quod autem vivit, ita antè dixit quod enim mortuus est: & quēadmodū modo subiūgit viuit deo, ita tunc subiunxit peccato mortuus est. E regione peccati causæ mortis Christi,locat deum causam vitæ nouæ in quam Christus resurrexit, vt intelligamus ratione ab oppositis quòd Christus mortuus est consone ad peccatum moriendo semel, & similiter viuit consone ad deum viuendo semper. Deus enim quantum ex se est,indeficiens est author, finis & ratio vitæ:ac per hoc qui viuit deo, indeficientem rationem vitæ habet. Quo contra qui mo

 ritur

Universidad de Deusto
Biblioteca

rtur ad tollendum peccatum, eoipso quòd peccatũ abstulit, nullã habet rationem iterũ moriendi. *Ita & uos existimate.* Vnico adverbio similitudinis complectitur omnia supradicta de Christo tam mortuo quàm excitato à mortuis. *Vosipsos mortuos quidem esse peccato.* Non sufficit esse mortuum peccato, sed oportet reputare se mortuũ esse peccato, oportet ita se habere in vita & actionibus suis, tanquàm reputantem se mortuũ peccato. Ita quòd huiusmodi existimatio non speculatiua sed practica sit. Perinde ac si dictum fuisset. Existimate invita, moribus & vniuersis actibus vestris vosipsos mortuos esse peccato, ita (hoc est sicut) Christus mortuus est semel sine reditu ad mortem, sine mortis dominio. *Viuentes autem deo.* Indesinenter quæcunque sunt vestræ vitæ exercẽtes propter deum, ad honorem diuini nominis &c. *In Christo Iesu.* deest, domino nostro hoc est innitentes nõ propriis viribus sed meritis ac præsidio Christi Iesu domini nostri, cui cura est de nobis. *Non ergo regnet peccatum.* Prosequitur spectantia ad secundã rationẽ de crucifixo nostro veteri homine. Et quoniã dixerat quòd abundante sub lege peccato regnauit peccatum, è regione modo dicit quòd crucifixo veteri nostro homine (quod est diminuta ratione peccandi hinc & inde existentibus nobis mortuis peccato) consequens est sic vos habere vt non regnet peccatum. Non dicit vt non sit peccatum, sed vt nõ regnet peccatum, vt non teneat principatum & dominiũ. *In uestro mortali corpore, ut obediatis cõcupiscentiis eius.* Desunt duæ dictiones. Legendum est. *Vt obediatis ei in concupiscentiis eius.* Et pronomen ei fœminini est generis in Græco: hoc est refertur ad peccatum. Pronomen autem eius neutri est generis. & refertur ad corpus. Dixerat superius, vetus noster homo crucifixus est vt destruatur corpus peccati vt vltra non seruiamus peccato: explicat modo corpus peccati esse corpus mortale, & seruire peccato, esse seruire peccato secundum concupiscentias corporis. Et sicut ibi ita & hic modificando adiungit, vt obediatis &c. exigit enim vt peccatum non regnet in corpore mortali, non totaliter excludendo à regno (quum hoc sit impossibile in hac vita) sed sic excludendo à regno vt subtrahatur obedientia peccato secundum concupiscentias corporis. Obedientia enim seruitutis est species. Ac si apertius dixisset. Non exigo exterminari regnum peccati à corpore vestro, sed exigo subtrahi ei obedientiam: voluntariam scilicet obsecutionem in concupiscentiis corporis. vt quanuis corpus peccati concupiscat, vos tamen non obediatis peccato in huiusmodi concupiscentiis.

Vbi

Vbi apte vtrunque coniungit, scilicet concupiscentias corporis & peccatum: vt intelligamus pro tanto esse malum obedire concupiscentiis corporis, pro quanto sunt velut præcepta peccati. Et hoc ad differentiam earundem affectionum quatenus sunt naturales. *Neque exhibeatis.* pro, exhibete, *membra uestra.* Obedire actus est interior voluntatis: exhibere autem membra, actus est exterioris executionis. Vtrunque Paulus prohibens adiungit, neque exhibete membra vestra. *Arma iniquitatis peccato.* Peccatum (vtpote ex se inualidum & impotens) eget vt armetur ad exercendas iniquitates: armatur autem quum membra quæ ad naturæ officia condita sunt transferuntur in obsequium peccati. Hoc est enim ipsa membra fieri arma peccati, reddentia ipsum validum & bellicosum. Et adiungit iniquitatis ad explicandam iniustitiam exhibitionis: exhibere enim arma iniquitatis, ex suo genere est iniustum. *Sed exhibete uos deo tanquam ex mortuis uiuentes, & membra uestra arma iustitiæ deo.* Iuxta duo quæ dixerat (scilicet vos & membra vestra) respectu peccati, ambo repetit exhibenda deo. *Peccatum enim uobis non dominabitur.* Vide disparitatem peccati relati ad mortale corpus nostrum, vel relati ad nos. De peccato enim relato ad corpus mortale, monuit nos vt studeamus ne regnet in nostro mortali corpore sic vt obediamus ei in concupiscentiis corporis: de peccato vero relato ad nos, baptizatos, & cætera. Asserit quòd non dominabitur nobis, nec solum asserit, sed pro ratione affert præmoniti sumus: significante hoc coniunctione enim. Ita quòd ex hoc quòd peccatum non dominabitur vobis, facultas studendi vt peccatum non regnet in vestro mortali corpore sic, & cætera. significatur. Hanc autem assertionem (scilicet quòd peccatum non dominabitur vobis) probat subiungendo. *Non enim sub lege estis, sed sub gratia.* Quadrat hæc ratio sententiæ quam supra dixit quòd sub lege regnauit peccatum: ex opposito enim sequitur quòd non sub lege careat dominio peccatum. Et quoniam clare Paulus vtitur lege contra gratiam, esse sub lege vt opponitur ad esse sub gratia, aduerte primum quòd appellatione legis intelligitur lex Moysi: vt patet ex eo quòd subdit legem dicere non concupisces: lex autem Moysi non secundum partem (puta præcepta cærimonialia aut iudicialia) sed integra. includendo etiã moralia: vt conuincunt dicta verba, non concupisces: constat siquidẽ morale esse hoc negatiuum legis præceptũ.

¶ Aduerte secundo differentiam inter esse sub lege, & debitũ ser-

 nandi

uandi aliqua quæ continentur in lege: quoniam valde distant inter se: nam esse sub lege, est esse subditum legi: vt patet: teneri autẽ ad seruandum multa quæ continentur in lege, potest aliunde ortum vinculúmque habere. Et stat cum absolutione seu libertate à lege: vt patet de gentilibus, qui tenebantur ad seruandum moralia (honora patrem tuum, non occides, non concupisces, &c.) nõ ex eo quòd subiecti essent legi Moysi in qua hæc præcepta continentur, sed aliunde, scilicet ex regula naturalis rationis exigente hæc. Paulus non dicit, non tenemini ad quæcunque continentur in lege, sed dicit nõ estis sub lege: vt intelligamus nos baptizatos absolutos quidem à subiectione legis Moysi, non tamen propterea liberos à vinculo seruandi multa quæ continentur in lege. nã & sumus obligati tum quo ad culpam & offensam dei: tum quo ad pœnam & reatũ æternæ dãnationis. ¶ Aduerte tertio quòd esse sub lege vt opponitur ad esse sub gratia, est nomen status legalis: qui integratur ex tribus conditionibus: prima est subiectio hominis legi Mosaicæ. Secunda est negatio diuinæ gratiæ adiutricis: pro quanto lex præcipiebat, sed per sua opera quæcunque non asserebat gratiam adiutricem: vt patet ex dictis superius à Paulo, qp ex operibus legis nemo iustificatus est. Tertia hinc cõsequens est quòd homo sub lege relinquebatur sibiipsi: vtpote non adiutus interno dono diuinæ gratiæ. ¶ Nec p hæc intelligas nouicie quòd Iudæi ante Christi aduentum sub lege existẽtes, caruerint gratia, quoniã hoc non dicimus: sed intellige quòd ex illo statu non habebant gratiam: sed habebant gratiam qui illam habebant, ex participatione status noui reuelandi per Christum. Participabant autem statum noui testamenti fide & deuotione ad mediatorem dei & hominum Messiam. Et patent nihilominus duæ vltimę conditiones, quæ cum explicantur vocabulo esse sub lege, ex ipsa oppositione ad esse sub gratia. Constat nanque quòd esse sub gratia, nomen est status hominum sub diuinæ gratiæ vmbra protectione ac dono quo intus viuimus spirituali vita. Et ex hoc ipso quòd opponitur ad esse sub lege, monstrat negationem gratię sub lege. Vnde iungendo hæc duo (scilicet nõ estis sub lege, sed sub gratia) & significatur status exemptus à legis iugo diuina fultus gratia, & ratio redditur quare peccatum vobis non dominabitur: quia scilicet non estis in statu abundantis peccati, negationis gratiæ, vobipsis relicti, sed in statu protectionis ac doni diuinæ gratiæ. Hinc enim fit vt peccatum non habeat dominium super nos, super voluntarias vires & actiones nostras. *Quid ergo? peccabimus quoniam*

quoniam non sumus sub lege, sed sub gratia? Duo bona ex Christi gratia respectu legis collata nobis dixerat. Alterum est abundantia gratiæ: alterum exemptio à lege. Et respectu primi mouerat & soluerat quæstionem, nunquid manebimus in peccato vt abundet gratia? modo mouet quæstionem similem respectu secundi, nunquid peccabimus quia exempti sumus à lege? Significanter autem dicit peccabimus, & non dicit transgrediemur præcepta legis. Soluto enim à lege non est timenda transgressio præceptorum legis, sed cauendum est ne peccet: peccare siquidem, est à rectitudine rationis obliquas efficere actiones. Vt hinc intelligam° quòd de iis quæ sunt secundum se peccata loquitur: qualia sunt mala moralia ter. Et est ratio quæstionis, ne quispiam intelligeret licitum esse baptizatis in Christo Iesu operari mala moralia ex eo quòd non sunt sub lege. *Absit.* Responsio horrentis est. *An nescitis quoniam, pro, quòd, cui exhibetis vos seruos ad obediendum serui estis eius cui obedistis.* Rationẽ responsionis reddit. Et consistit in hoc quòd peccare reducit hominem in seruitutem peccati, recte autem viuere ducit in seruitutem iustitiæ & dei: vt hinc intelligamus quòd exemptio à lege per donum Christi contrariatur peccato & ediuerso. Inchoat itaque velut à communi conditione actionum nostrarũ sorrecte autem viuere, consonat exemptioni à lege & ediuerso. voluntariarum, quòd scilicet cui homo se subiicit obediendo, in illius emergit seruum. Et specificans in vtroque genere subdit. *Siue peccati ad mortem, siue obeditionis*, pro, obedientiæ, *ad iustitiam?* Vbi disparitas nonnulla interuenit: quoniam in genere malorum nominantur duo. s. peccatum, & pœna peccati mors, in genere vero bonorum è regione peccati locatur obedientia: è regione vero mortis non locatur præmium vitæ, sed iustitia. Et apte quidẽ peccato opponitur obedientia (quoniam peccatum omne est inobedientia aliqua) morti vero opponitur iustitia: vt intelligamus quòd non de morte corporis, sed de morte animæ est sermo (mor ti siquidem animę opponitur vita iustitiæ) & perpendamus quòd actualis peccati pœna est mors animæ: quemadmodum ex oppo sito, actualis obedientiæ præmium præsens est animam viuere vita iustitiæ. Stat ergo vis assumptæ huius propositionis in hoc: quòd si homo semetipsum exhibet ad obediendum peccato, ex hoc ipso fit seruus peccati ad mortem: & similiter si exhibet se ad obediendum (hoc est ad obsequendum) deo, ex hoc ipso fit seruus obedientiæ ad iustitiam. *Gratias*, pro, gratia, *autem deo.* Subsumit minorem quo ad ipsos quibus scribit Romanos: dicendo. Gratia

autem

autem deo, supple sit seu debetur: gratia enim pro gratiarum actione sumitur. ¶ Vbi nota quòd quum maiorem huius argumẽti proposuisset absolute, minorem subsumit addendo gratiarum actiones deo: vt intelligamus non ex propriis studio ac viribus, sed ex dono dei illos obedisse secundum formam euangelicam: iuxta illud Oseæ. 13. perditio tua ex te, salus autem ex me. *Quod fuistis serui peccati, obedistis autem ex corde.* Non est materia gratiarum actionis quòd fuistis serui peccati absolute, sed iunctum cum sequenti obedientia: hoc est quòd translati estis de seruitute peccati, obediendo non fide, sed ex corde. *In eam formam doctrinæ.* hoc est secundum eam formam doctrinæ. *In quam traditi estis.* Græcus sermo hunc modum loquendi admittit, Latinis ineptũ: sed ratione mysterij immutatum. Significatur enim quòd non tã euangelicæ doctrinæ forma tradita est hominibus quàm homines traditi sunt formæ doctrinæ euangelicę, vt euangelicæ doctrinæ formatio principatum ac dominium in homines obtinere significetur, & non ediuerso. *Liberati autem à peccato, serui facti estis iustitiæ.* Et est casus datiui iustitię. Iuxta duo assumpta in maiore (scilicet actionem & statum consequentem) duo similiter subsumpsit. primo actionem, obedistis in eam formam, &c. modo statũ consequentem ad huiusmodi obedientiam, scilicet exemptionis à peccato, & seruitutis seu addictionis ad iustitiam. Ex quibus omnibus habes prudens lector quam summauimus responsionem, scilicet quòd peccare reddit hominem seruum peccati, euangelicè vero viuere reddit hominem seruum iustitiæ. *Humanum dico.* Quum arctius exigendum esset officium, temperãdo tamen mandatũ humano more dico. *Propter infirmitatem carnis uestræ.* Ecce ratio moderationis. Et intẽdit manifestius explicare quo ducit peccatum, & quo ducit euangelica obedientia. Ea autem est necessitas subiunctę huius monitionis: vt quia superius duo mandauerat (alterum exhibete vos deo: alterum & membra vestra arma iustitię deo) postquam prosecutus est primum: declarando quòd cui vos exhibetis ad obediendum, &c. modo prosequitur secundum, & propterea dicit. *Sicut enim exhibuistis membra uestra.* Ad executionem exteriorem quę per corporea membra fit, manifeste hoc spectat. Et dicendo sicut, monet modum proportionalem tam pro nes cogitationes quàm affectus, studia & vigilantias, quibus vsi sunt ad exhibendum membra propria. *Seruire immunditiæ.* Hinc apparet quòd de peccatis venereis loquitur. Et *iniquitati.* Adiungit speciei genus, augendo orationem. Et nihilominus propter specia-

specialem turpitudinem venereorũ, meminit specialiter immunditię, tanquàm sit peculiaris quædam fœditas membrorum. *Ad iniquitatem.* Refertur hoc vtrique prædictorum. Et est sensus, ad iniquitatem consummandam. Affectatæ siquidem immunditiæ & vniuersaliter iniquitati exhibentur membra seruientia ad consummandam iniquitatem, vel ad iniquitatis statum incurrendum. *Ita.* proportionaliter. *Nunc.* baptizati & addicti iustitiæ. *Exhibete membra uestra seruire iustitiæ in sanctificationem.* E regione tam immunditiæ quàm iniquitatis locat iustitiam: è regione vero ad iniquitatem locat in sanctificationem. Fructus siquidem iustitiæ actualis quæ per membra exercetur, est sanctificatio: hoc est mundum fieri, mundus status. Monet itaque vt simili proportionaliter diligentia, studio, affectu, vigilantia, &c. nunc exhibeant membra corporis ad seruiendum cognitæ iustitiæ ad executioni mandandum bona opera in sanctificationem, in mundificationem propriam, in assecutionem status mundi: de quo scriptum est: Beati mundo corde. *Quum enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ.* Et est casus datiui iustitiæ. Et est sensus quòd status seruitutis peccati exemit vos à iustitia. Liber enim iustitiæ appellatur exemptus à iustitia: in quem scilicet iustitia non dominatur, & quem forte iustitia nulla frænat. Proposita nanque monitione tam humana, subiungit conditiones partium, scilicet hinc peccati, inde iustitiæ, vt innotescat quàm humanum fuerit non plus exigere. Et prima conditio penes statum seruitutis describitur: secunda vero penes fructum, dicendo. *Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis?* Non solum seruitus peccati eximit à iustitia, sed fructum inducit annexam semper habentem pœnitudinem immo & turpitudinem: dicendo in quibus nunc erubescitis. Tertia autem conditio penes finem describitur, subiungendo. *Nam finis illorum mors est.* Intellige finem illorum, non intentum ab hominibus peccantibus, sed finem ad quem suapte natura ducunt peccata. Mors enim tum animæ tum æternæ damnationis, finis est proportionatissimus peccatis. *Nunc uero liberati a peccato, serui autem facti deo, habetis fructum uestrum in sanctificationem: finem uero uitam æternam.* Ordinate tres conditiones oppositas è regione ponit, satis claras. Nam contra statum de quo dixerat, serui peccati liberi fuistis iustitiæ, directe opponit, liberati à peccato serui autem facti deo. Contra id vero quod dixerat, quem ergo fructum, opponit habetis fructum

cum vestrum in sanctificationem. Contra id demum quod dixerat, nam finis illorum mors est, opponit finem vero vitam æternam. *Stipendia enim peccati mors.* Memor Paulus similitudinis præassumptæ (quum dixit, nec exhibere membra vestra arma iniquitatis peccato) meminit modo stipendij, dicendo stipendia enim peccati mors. Exhibentibus siquidem arma peccato, stipendia debentur à peccato. Non recedens ergo à membrorum officiis, & simul declarans quod dixerat finis illorum mors, finem vero vestrum vitam æternam: explicat quod merces quæ à peccato redditur tanquam stipendium iis, qui membris suis illud armant, qui membris suis illi militant est mors tam animæ (quæ consistit in separatione animæ à deo) quàm æterni cruciatus: quæ consistit in pœnis inferni. Et hoc de peccato actuali loquendo. nam comprehendendo etiam peccatum originale, inter stipendia peccati est etiam mors corporis. *Gratia.* pro, donum, *autem dei uita æterna.* Non dicit quod stipendia iustitiæ vita æterna, sed donum dei vita æterna: vt intelligamus nõ ex nostris meritis sed ex gratuito dei dono assequi nos pro fine vitam æternam. Propter quod & subdit. *In Christo Iesu domino nostro.* Ecce meritum, ecce iustitia cuius stipendium est vita æterna: nobis autem est donum ratione ipsius Christi Iesu.

CAPVT VII.

AN *ignoratis fratres.* Dixerat superius, non estis sub lege: nec hoc manifestauerat, sed statim quæstionem tractauit nunquid ex hac libertate peccauimus? Tractata itaque quæstione manifestat quod assumpserat scilicet non estis sub lege. Et ad hoc manifestandum inducit regulam generalem de lege, satis notã iis qui assueti sunt viuere sub lege. *Scientibus enim legem loquor quod lex in homine dominatur quanto tempore uiuit.* Hæc est regula generalis. In qua verbum viuit anceps est ad hominem vel ad legem. Verũtamen parui aut nihil refert ad vim sensus. nam in eundem sensum redit vtraque constructio. Si enim intelligitur quãto tempore viuit lex, hoc est habet vim coactiuam, verum dicitur. Et similiter si intelligitur quanto tempore viuit homo, verum dicitur: dummodo intelligas de vita non naturę sed de vita status. Quanto tempore enim homo viuit in statu militari, dominatur in eo lex militaris: & quanto tempore homo viuit in statu coniugali dominatur in eo lex coniugij: & sic de similibus. Hoc autem constat in diem redire cum prius dicto, quanto tempore viuit lex. Cessante siquidem

dem statu coniugali in homine, non viuit amplius illi lex coniugij. Et quãuis hæc coincidentia vera sit, subiũcta tamen in textu astruunt quod viuit refertur ad hominem. Nam tam in exemplo de muliere coniugata quam applicando ad principale intentum subsumitur mutatio status hominis sub lege: secundum quam mutationem iudicat Paulus exemptionem à lege. Est itaque sensus regulæ, quod lex dominatur in homine quandiu homo viuit secundum illum statum quem dirigit lex. *Nam quæ sub uiro est mulier, uiuente uiro alligata est legi: si autem mortuus fuerit uir eius, soluta est à lege uiri. Igitur uiuente uiro, uocabitur adultera, si fuerit cum alio uiro: si autem mortuus fuerit uir eius, liberata est à lege uiri: non sit adultera, si fuerit cum alio uiro.* Manifestat regulam ab exemplo mulieris coniugatę, quę solnitur à lege ex mutatione status. Et quũ multa suppeterẽt exẽpla, elegit hoc Paulus, quoniam iuxta hoc exemplũ intẽdit manifestare intẽtum principale. Litera satis clara est. In qua interpres aliquas dictiones addidit non nocuas. ¶ Aduerte tamen caute lector quod hæc Pauli verba intelliguntur regulariter: secus vero in casu. Sciebat Paulus, sciũt & docti in lege Moysi (quos alloquitur) quod secundum legem verum est regulariter quod mulier alligata est quãto tempore viuit vir eius: & cum hoc sciunt quod in casu libelli repudij secundum legem mulier soluta erat à lege viri etiam viuente viro. Paulus enim legis regula vtitur, tacens exceptiones casuales. *Itaque fratres mei.* Applicat ad propositum tam regulam quàm exemplum. *Et uos mortificati estis legi.* Non vsquequaque applicat exemplum explicite. In exemplo siquidem sunt velut quatuor personę scilicet lex, mulier vir eius, & vir alter cui mortuo primo iungi poterat. in hac autẽ applicatione lex quidem est: & similiter loco mulieris sunt baptizati: loco secundi viri est Christus qui resurrexit à mortuis. sed loco primi viri insinuatur mors, quum subiungitur, ad fructificandum morti. Mulier enim fructificat marito. Quum itaque dicitur & vos mortificati estis legi, non introducitur lex tanquam vir primus, sed more suo Paulus proponit conclusionem intentam: dicendo quod vos baptizati mortificati estis legi Moysi. Hæc est enim conclusio ad quam tẽdit. Et idem est dicere vos estis mortificati legi, & dicere vos estis exempti à lege. ipsa enim mortificatio exemptio est. *Per corpus Christi.* non per vestra opera, sed per mortem quam sustinuit corpus Christi. Mors siquidem Christi reddit omnes baptizatos mortuos legi: quod est mortificare eos legi. *Vt sitis alterius qui ex mortuis resurrexit.* Alludit ad exemplum

emplum inductum. Sicut coniugata per mortem Christi mortifi
catur legi cõiugij, vt licite sit alterius viri, ita vos per mortẽ Chri
sti mortificati estis legi Mosaicę vt sitis alterius, scilicet noui ho
minis qui resurrexit à mortuis. *Vt fructificetis.* pro, vt fructifice-
mus, *deo.* Et hoc ad idem exemplum spectat. Mulier enim secun-
do viro iũcta illi fructificat. & sic nos fructificemus deo nõ mor-
ti. *Quum enim essemus in carne.* Hactenus narrauit: modo probat
ex differentia inter vtrunque statum & quem prius appellauit sta
tum sub lege, modo appellat statum carnalem: quoniam vt supe-
rius dixit & infra declarabit, lex præteraduenit vt abundaret pec
catum: & esse sub lege vt opponitur ad esse sub gratia (vt prædecla
ratum est) claudit in se negationem gratiæ, & hominem subiipsi
in sua carnalitate relictum. Nec dicendo quum enim essemus in
carne, loquitur de esse substantiæ) quoniam etiam baptizati sunt
in carne secundum substantiam) sed loquitur de esse in carne se-
cundum statum: hoc est quum essemus in statu pure carnali, absq;
adminiculo gratiæ. talis enim erat status sub lege. *Passiones pecca
torum.* Censent multi legendum esse, affectus peccatorum. Et cer-
te confert claritati literæ. quo ad rem tamen significatam nihil
refert: quoniam tam passiones quam affectus significant eas quas
passiones animi dicimus: ira, tristitia, delectationem, cupiditatẽ
&c. immoderatas. Tales enim proprie sunt passiones peccatorũ,
affectiones peccatorum, morbi animi, & huiusmodi. *Quæ per
legem erant.* Si legitur affectus peccatorum, legendum consequen
ter est qui per legẽ erant. nam relatiuum non refertur ad peccata,
sed ad passiones. Modus autẽ quo affectus peccatorũ erant per le-
gem, inferius à Paulo declarabitur: pro nunc autẽ sufficiat nosse
q; modus est, quia nitimur in vetitum. Affectiones siquidem ani-
mi nostri vetante lege excitantur ad peccandũ: & propterea de-
scribuntur esse per legem. Est enim sensus quòd passiones pecca-
torũ erãt per legem excitatæ. *Operabantur in membris nostris.* Affe
ctiones siquidem animi propter hoc quod cũ corporali sunt mu-
tatione, operantur intus mouendo membra nostra, siue iracundo,
siue timendo, siue concupiscendo &c. *Vt fructificarent morti.*
hoc est vt membra nostra fructum facerent nõ deo sed morti. Ec-
ce conditio status sub lege: quod scilicet ex hoc quod eramus in
pura carne: affectiones immoderatæ occasione legis excitatæ o-
perabantur non solum in animis nostris sed etiam in membris
nostris vt fructus proferrent morti animę & æternæ damnatio-
nis. ¶ Vbi erudite lector percipere potes rationem ex statu car-
nali

nali & occasione legis. *Nunc autem.* Ecce conditio noui status
per Christum. *Soluti sumus à lege mortis.* Corrupta est litera. Le-
gendum est morientes. Ita quòd integra litera est. *Soluti sumus à
lege morientes in qua detinebamur.* Et participium morientes refer
tur ad soluti. Ita quod sensus est. nunc autem à lege in qua detine-
bamur soluti sumus morientes. E regione eius quod dixerat quũ
essemus in carne, dicit nunc autem morientes: & è regione eius
quod dixerat affectus qui per legem erant, dicit soluti sumus à le-
ge in qua detinebamur. Et intendit quod morientes in baptismo
peccato & iis quæ peccati sunt (quod fit per virtutẽ mortis Chri-
sti) soluti sumus à lege Moysi in qua detinebamur crescẽtibus pas
sionibus. *Ita ut seruiamus in nouitate spiritus.* Non sumus soluti à le
ge vt licentiam carnis habeamus, sed vt seruiamus in nouitate spi
ritus. Et dicit hoc contra id quod dixerat, operabantur in mem-
bris nostris ad fructificandum morti. Nec solum dicit in nouita-
te, sed in nouitate spiritus: vt intelligam" nouitatem spiritualem,
nouitatem vitæ secundum spiritum: cuius est tendere ad suprema
bona. *Et non in vetustate literæ.* Directe contra legem Moysi di-
cit hoc: non detrahendo illi, sed declarando statum eius esse statũ
vetustatis. quod est verum tum ratione vetustatis quam relinquit
in homine, non conferendo gratiam: tum ratione vetustatis quã
occasionaliter excitat seu auget. Vt intelligamus ex hac differen-
tia inter nouitatem spiritus & vetustatem legis scriptæ (quæ pro-
pterea litera appellatur) repugnare statum quem adepti sumus
per Christum, statui sub lege: quẽadmodum nouitas spiritus re-
pugnat vetustati literæ. *Quid ergo dicemus?* Postquam declara-
uit quod baptizati non sunt sub lege, ex imperfectis conditioni-
bus status sub lege repugnantibus perfectis conditionibus status
sub gratia, quæstionem subiungit. *Lex peccatum est?* hoc est
nunquid lex mala est? Et est occasio quæstionis, tum quia dictum
est quod lex præteraduenit vt abundaret peccatum. tum quia di-
ctum est quod affectus peccatorum qui per legem erant opera-
bantur in membris nostris ad fructificãdum morti. Ex his enim
apparenter prima fronte videtur quod lex est mala: & propterea
mouit quæstionem ad excludendum hunc sensum. *Absit.* Hor-
rentis est. *Sed peccatum non cognoui nisi per legem.* Sive vniversali-
ter de peccato sive specialiter de aliquo peccati genere (puta ac"
interioris) sit sermo, sensus est quod peccatũ quatenus est offensa
dei, quatenus puniendũ est à deo, nõ cognoui nisi per legẽ. nã si-
ne lege Moysi (de qua est sermo, vt patet ex subiunctis) cognouerunt

runt homines non solum homicidia & similia esse peccata, sed etiam interiores actus, vt patet in libris philosophorum. sed non cognouerunt peccatum secundum primam rationem culpæ quæ est offensa dei, nec secundum primum reatum pœnæ quo meretur æternam damnationem. Hoc enim per legem communiter cognitum est. Et dico communiter ad differentiam aliquorum fidelium extra legem: qui diuinitus fuerunt instructi. Et est sermo de notitia non tam speculatiue quam practice: qua illa quæ sunt per legem vetita cognoscimus vt non attentanda à nobis. Huiusmodi enim notitiâ directe parit lex etiam quo ad illa quæ prius nota erant esse mala. nam per legem tantum cognoscuntur vt vitanda, quia punienda. medium enim proprium legis est pœna. Lex itaque parit notitiam peccati vt vitandi, vt puniendi. *Nam concupiscentiam nesciebam.* Probat ab exemplo in vno speciali genere peccati. Et affert peccatum internæ concupiscentiæ: in quo manifestius apparet vis legis notificantis. Nam nulla lex humana punit actus interiores. Vnde dicendo nam concupiscentiam nesciebam, non intendit de ipsa concupiscentia absolute: sed de ipsa vt peccatum punibile. Et est sermo de concupiscentia tam rei alienæ quàm venerea: vt patet ex authoritate legis subiunctæ.

Nisi lex diceret, non concupisces. Hinc clare apparet quod de lege Moysi loquitur: in qua scriptum est Exod. 20. hoc præceptum.

Occasione autem accepta. Non dicit occasione autem data (quoniam lex non dat occasionem peccandi) sed dicit occasione accepta: quia ex notitia habita per legem occasionem accepimus peccandi. *Peccatum.* Ecce quis accepit occasionem. Et nomine peccati significatur fomes internus: hoc est inferior pars animi tendens ad bonum delectabile secundum sensum seu mundum. Hæc enim pars appellatur peccatum multiplici ratione. tum causaliter vel quia est causa peccati, vel quia est effectus peccati primi parentis. tum formaliter, pro quanto est pars peccati originalis. Hæc inquam pars animi appellata peccatum, est illa quę accepit occasionem. *Per mandatum.* non vt instrumentum, non vt medium ad hoc adhibitum, sed vt per contrarium depellendum. ¶ Quod vt clarius intelligas, aduerte quod quia naturale est vnicuique insurgere in suum contrarium approximatum sibi (vt patet in naturalibus, calore scilicet & frigore) & lex vetans concupiscere, est velut contrarium approximatum parti animi concupiscenti, repræsentatur concupiscenti animo præceptum legis vt contrariũ libertati eius: ac per hoc occasionem accipit irruendi in præceptum:

ptum: & sic nititur ad concupiscentiam vetitam per mandatum. Vbi cernere potes quòd concupiscens animus non vtitur mãdato vt instrumento aut medio ad cõcupiscendum, sed occasionem concupiscendi accipit, tanquam defendens libertatem cui cõtrariatur mandatũ. Et hoc ne oporteat repetere, sit dictum pro semper. *Operatum est in me omnem concupiscentiam.* omne genus concupiscentię. habet enim multas partes concupiscentia. Vnde & in Exodo dicitur, non cõcupisces vxorem proximi tui, non bouem non asinum, non ancillam &c. Et est sermo de concupiscentia actuali. nitens enim animus pro libertate, à nullo frenatur cõcupiscentia: sed quandoque quod prius non concupiscebat, egre ferens per mandatum coerceri, incipit concupiscere. *Sine lege enim.* Coniunctio enim cogit me ad interpretandum Pauli verba vt rationem eius quod dictum est, scilicet quòd peccatum occasionem accepit per mandatum operandi concupiscentiam. Et propterea altius repetenda occurrunt: prænotando quòd Paulus duas vitas & duas mortes inducit in his verbis scilicet vitam peccati, vitam meam, mortem peccati, & mortem meam. Vitamque meam & vitam peccati contrarias ponit: atque ita ordinat vt vita mea sit mors peccati, & vita peccati sit mors mea. hæc enim clare in textu lucent. ¶ Reddit itaque rationem eius quod dixerat de lege Moysi ex gestis in principio humani generis. Creatis siquidem deus primis parentibus antequã mandatũ daret de non comedẽdo fructum arboris illius vetitæ, homo sine lege viuebat, & peccatum mortuum erat. Quòd homo quidem viueret tunc vita boni moris & sine lege, ex hoc constat quòd de statu eius ante factum sibi præceptum est sermo. Quòd vero tunc peccatũ mortuum fuerit, ex eo patet quòd pars illa inferior animi quæ causa peccati in nobis est, & propterea peccatum appellatur, mortua erat quantum ad hoc quòd exiret in actum peccati. erat enim velut sopita per donum iustitię originalis, in qua creatus est homo. Ex primo itaque statu hominis per locũ à maiori probat intentum: dicendo. sine lege enim hoc est ante mandatum aliquod positiuum. *Peccatum.* hoc est inferior pars animi quatenus ad peccandum est. *Mortuum erat.* velut mortuum sopitum erat per iustitiam originalem. *Ego autem.* In persona humani generis loquitur. *Viuebam.* vita spiritus & corporis abiq; necessitate moriendi, vita contraria vitæ peccati. *Sine lege aliquando.* in illo primæuo statu sine lege positiua etiam à deo lata. *Sed quum venisset mandatum.* in quacunque die comederis ex ea arbore morte

morieris. hoc enim fuit lex seu mandatum legis positiuæ, diuinæ tamen. *Peccatum reuixit.* Sopita pars animi ad peccandum reuixit. Nec dicit reuixit eo quòd antea peccádo vixerit: sed quia descripserat peccatũ mortuum, nec moritur nisi quod viuit, oportuit dicere quòd reuixit. mortuũ enim viuere est reuiuere. ¶ Verificatur autẽ reuiuere sicut verificatur mortuũ, per priuationem vitæ actualis peccati, nõ quã habuerat sed quã habuisset. Nisi enim affuisset donum iustitiæ originalis, sensualitas hominis exisset in actũ peccandi: quod est actuale viuere peccati. cuius **priuatiõe** dicitur mortuũ peccatũ. & cuius acquisitione **modo** dicitur quo reuixit. Vixit enim concupiscentia in **homine audito** præcepti nomine, cur præcepit vobis deus &c. *Ego autem mortuus sum.* pro, fui. Vita siquidem peccati fuit **mors** mea. nam vita peccati fuit ipsum actuale peccare. quod fuit mors & animę & corporis: quia anima mortua est spiritualiter, & corpus incurrit necessitatẽ moriendi. *Et inuentum est mihi mandatum.* diuinum. *Quod erat ad uitam.* animæ & corporis datum à deo. *Hoc est ad mortem.* animæ & corporis. Modus autem quo quod erat ad vitam versum est in mortem, subiungitur, vt directe applicentur dicta ad propositum. *Nam peccatum.* hoc est inferior pars animi causa peccati. *Occasione accepta per mandatum.* modo superius expositio. *Seduxit me.* Ad literam deceptus est homo occasione accepta ex præcepto. inde enim incœpit deceptio vnde incœpit appetitus libertatis, scilicet cur præcepit vobis deus. Et homo quidem seductus est in muliere, & abductus est à via recta in Adam. quam abductionem dictio interpretata seduxit proprie significat. *Et per illud, occidit.* Ad literam mortem animæ & corporis intulit inferior pars animi per mandatum excludendum, velut contrarium libertati eius. ¶ Nec huic obstat quòd mulier dixerit, serpens decepit me: quoniam interna deceptionis causa fuit peccatum: hoc est inferior pars animi, concupiscens delectabile. dæmon autem est causa extrinseca. *Itaque.* Manifestato intento (quòd occasione accepta inferior pars animi vertit mandatũ prohibens peccatum, ad peccandũ) concludit responsionem ad quæsitũ, quod lex non solum non est peccatum sed est sancta. *Lex quidem sancta.* De vniuersa Moysi lege dicit quòd est sancta: quia est dicans homines deo. *Et mandatum sanctum.* In specie singula genera præceptorum legis describit, incipiens à cærimonialibus: dicendo mãdatum sanctum, relationem ad deum mundam significans. *Et iustum.* quo ad iudicialia. *Et bonum.* quo ad moralia. *Quod ergo*

ergo bonum est, mihi factum est mors? Prima quæstio fuerat de malo culpæ quærendo quid ergo dicemus, lex peccatum est? hæc quæstio secunda de lege, est de malo pœnæ. mors enim tam animæ quàm corporis, malum pœnæ est. Quæ dicit quod ergo bonum est, tum vt de præceptis moralibus (quæ præcipue secundum se bona sunt, ac per hoc remotissima ab illatione mali) quęstionem hanc intelligamus. tum quia ipsa ratio boni aduersatur ad efficere malum. Et est ratio quæsiti id quod supra dictum est quòd per mandatum occidit me. Ne ergo quispiam intelligeret mandatum legis versum esse velut in instrumentum occidendi mouit hanc quæstionem. *Absit.* Horrentis est. *Sed peccatum ut appareat peccatum per bonum operatum.* pro, operans, *est mihi mortem.* Inter animum concupiscentem vetita & animum concupiscentem illamet non vetita, hoc interest. quòd non vetitus animus concupiscit simplici appetitione: vetitus autem animus concupiscit vetita non simplici appetitione, sed vt appareat liber, sed vt appareat vis eius, sed vt appareat quid ipse est. certat enim velut pro propria gloria contra mandatum restrictiuum libertatis eius. Et hoc est quod Paulus dicit. sed peccatum vt appareat peccatum, hoc est pars illa animi prona ad peccandum vt apparcat quid ipsa est, vt monstret se liberam, per bonum, hoc est per mandatum quantumcunque bonum depellendum tanquam contrarium suæ libertati, est operans mihi mortem. In quo apparet quòd bonum non est versum mihi in mortem: sed pronitas ad peccandum vt appareat in sua libertate, insurgit ad excludendum bonum: & sic operatur mihi mortem. ¶ Vbi nota quòd efficere mortem mihi, commune est pronitati ad peccatum tam sine mandato quàm cum mandato: sed ad propositum Pauli erat declarare modum quo concurrente mandato: non ipsum mandatum sed libido peccandi efficit mortem. *Vt fiat supra modum peccans peccatum per mandatum.* Dictio interpretata peccans, non est participium sed adiectiuum quo lingua Latina caret. Cuius loco fingunt aliqui peccaminosum: alij interpretantur sceleste. In Græco sonat ac si diceretur infirma infirmitas. ita quòd quemadmodum diceretur vt infirmitas fiat supra modum infirma per mandatum, ita dicitur vt peccatum fiat supra modum seu per excessum, id est excessiue, habens peccatum occasione mãdati. Et describitur ac declaratur per hoc proprius effectus occasionis acceptæ ex

Universidad de Deusto
Biblioteca

mandato: quòd scilicet non est peccare sed excessiue peccare, declarando id quod proposuerat. lex autem præterad uenit vt abundaret peccatum. *Scimus enim.* Coniunctio enim ad reddendam rationẽ vtriusque refertur, scilicet quòd lex est bona, & quòd peccatum (hoc est inferior pars animi ad peccãdum prona) est quod seducit & occidit. Quod autem dicit scimus, in persona sapientũ dicit. *Quia*, pro, quòd, *lex spiritalis est.* Lex Moysi lex spiritualis dicitur, quia est regulatiua spiritus: hoc est superioris partis hominis. ad hoc enim tendunt præcepta moralia legis. *Ego autem carnalis sum.* Contra spiritualitatem legis, è regione distinguit se carnalem: vt intelligamus quòd quemadmodũ lex tendit ad id quod est spiritus, ita ego tẽde ad id quod est carnis. Et ne sit quæstio quo sensu Paulus vtitur se, quum dicit ego autẽ carnalis sum, subiungit. *Venundatus*, pro, venditus, *sub peccatum.* vt hinc intelligamus quòd vtitur se ex illa parte qua vẽditus est sub peccatum: hoc est qua seruus est peccati. Est itaq; sensus quòd ego secundũ inferiorem animi partem carnalis sum, ad ea quæ carnis sunt tendo. Secundum enim hanc partem animi homo velit nolit seruus est peccati: homo quantumcunque iustus. & secundum eã dicitur fomes peccati. Dicit autem venditus: vt intelligam⁹ hominem non esse conditum in seruitute peccati, sed esse venditum in seruum peccati. A quo autem fuerit venditus, nõ explicat: quoniã constat hominem vendidisse seipsum vtilissimo precio concupiti delectabilis in primis parentibus. Qui enim facit peccatum, eo ipso se constituit seruum peccati. quod est vendi sub peccatum, referendo ad precium cõcupiti delectabilis seu vtilis propter quod homo peccat. *Quod enim operor non intelligo.* Probaturus sigillatim tria præmissa, præponit tanquàm batim omniũ conditiones hominis iusti: penes hoc quòd non est simplex sed compositus ex duobus principiis mente scilicet & carne, spiritu & peccato, hoc est fomite. Quocirca coniunctio enim omnium fundamentum afferri significat, in duabus conditionibus testantibus hominem esse tanquàm duos, scilicet operari præter intellectum & inobedientiã ac contrarietatem operis ad voluntatem. Dicendo enim, quod enim operor non intelligo, se operari sine imperio intellectus aperit: & dicendo nõ enim quod volo ago, inobedientem se sibi volenti describit: & dicẽdo sed quod odi malum hoc facio, cõtrarium se sibi odienti seu volenti testatur. Sapienter autem Paulus ex Actibus docet principia interna: & ex eo quod præter intellectum & præter ac contra volitiones homo multa operatur, monstrat

monstrat hominẽ constare ex contra sese pugnantibus. ¶ Et nihilominus hac eadem particula textus vtitur Paulus ad probandũ illam particulam, ego autẽ carnalis sum. hoc enim probat ex hoc quod operatur præter intellectum. Rationalis siquidem hominis quatenꝰ rationalis est operatio est per intellectũ. & propterea ex hoc ipso quòd nõ intelligo id quod operor, ex hocipso quòd operor absque imperio intellectus: experior me esse carnalẽ. Nec indiget probatione nos operari absque imperio intellectus: quoniã experimur in nobis multas appetitiones animi multasque cogitationes absque imperio intellectus prouenientes ex inclinationibus animi ad propria delectabilia. hoc est enim esse carnalem. Attamen Paulus probat, subiungens. *Non enim quod volo bonũ, hoc ago.* Superfluit bonum. Manifestat se operari præter intellectũ, ex hoc quod non operatur secundũ voluntatem. intellectꝰ enim mediante volũtate imperat. *Sed quod odi malum, illud facio.* Superfluit malũ. Ex vtroque actu (scilicet velle & nolle) manifestat quę experimur quotidie in nobis: dum sensualitas & non facit quod volumus & facit quod nolumus, variis appetitionibus. *Si autem quod nolo illud facio.* Ex hoc vltimo dicto (hoc est ex contrarietate operis ad velle) postquàm probauit se carnalem, probat quòd lex est spiritalis. Et scito quòd vis medij termini consistit in contrarietate voluntatis ad opus: sed procedit ex parte velle, in eo quod dicitur si autem quod nolo. Ex hoc enim quod ego nolo id quod facio secundũ carnẽ, manifeste sequitur quòd voluntas mea concors est legi: quæ etiam prohibet id quod facio ego carnalis. Et propterea optime infertur. *Consentio legi quoniam.* pro, quòd, *bona est.* Nota autem progressus. Non dicit cõsentit voluntas sed consentio. postquàm enim seipsum distinxit in contrarios) scilicet se intelligentem ac volentem, & se operantem) intendit locare se simpliciter & absolute in loco sui intelligentis & volentis & excludere se simpliciter & absolute à loco sui operantis, attribuendo locum illum non sibi sed peccato in carne habitanti. Ita quòd vbi hactenus tanquàm confundens se, vsus est se vtrinque, modo distinguens ordinans & resoluens in propria principia, vtitur se secundum id quod est & non secundum id quo æger est: quod non est esse, sed priuatio, sed morbus, sed peccatum. & propterea dicit cõsentio ego simpliciter & absolute. ¶ Vbi & alterũ non minoris artis aduerte quòd vbi superius se contra legem locauerat, dicendo lex spiritalis est, ego vero carnalis sum, modo ex parte legis se locat dicendo consentio legi quòd bona est. Simpli-

citer siquidem & absolute homo secundum id quod est consentit legi, attestatur quòd lex est bona, dum vult contrarium eius quod caro infecta operatur: quoniam sicut hoc velle est bonum, ita lex habens idem velle est bona. Ita quòd ab intimis mentis & voluntatis testimonium perhibemus quòd lex est bona. *Nunc autem id operor illud.* Vbi probauit quòd lex est bona, vbi locauit se ex parte legis, ne etiam locares ipsum quoque absolute ex parte carnis, separat se absolute à loco seu parte carnis seu sui operantis. Dicendo nunc autẽ, tempus iustificati hominis significat nunc: & pronomen ego demonstrat se non secundum quid (vt superius demõstrauit, quum dixit ego carnalis sum) sed simpliciter & absolute, secundum id quod est, & propterea vere dicit quòd non ego operor illud inuoluntarium. *Sed quod inhabitat in me peccatum.* Ecce operans opus præter intellectum & voluntatem, non sum ego causa inuoluntarij operis, sed peccatum habitans in me. Appellatur peccatum habitans, pronitas inferioris partis animi ad peccatum, quæ peccatum dicitur & est, quia est pars originalis peccati, quæ remanet etiã in baptizatis & iustis ac sanctis viris. Quæ etsi naturalis est, pro quanto natura sensitiua naturaliter tendit ad bonum sensibile (quod frequenter contrariatur bono rationali) est tamen peccati originalis pars, pro quanto destituta est fræno originalis iustitiæ: ex hac enim priuatione voluntaria voluntate primi parentis, habet rationem peccati: & remanet in baptizatis & iustis sub ratione effectus inflicti & pœnæ peccati originalis, sicut & mortalem esse. Nec definit appellari peccatum, vel quia est causa peccati, vel potius quia est ex peccato: sicut litera manu mea scripta, vsitato vocabulo appellatur manus mea: dicentibus omnibus de litera, ista est manus illius. Et dicitur inhabitãs, quia ista destitutio per modum non hospitantis, sed habitantis manet & perseuerat in nobis continue. *Scio enim.* & certa scientia & experimento. Probat quod immediate ante dixerat scilicet quòd peccatum habitans in me operatur inuoluntariũ. *Quia.* pro, quòd, *non habitat in me* (hoc est in carne mea) *bonum.* Ex hoc quòd bonũ gratiæ habitãs in spiritu nõ habitat in carne, probat quòd peccatum habitans in carne, operatur huiusmodi inuoluntaria. Bonum siquidem gratiæ diuinæ per baptismum inhabitat in superiori parte hominis: non autem in inferiore animi parte quæ appellatur caro. Et propterea verissime dicit se scire & experiri quòd in se, hoc est in carne sua, non habitat bonum gratię. ¶ Vbi clare vides quòd exponit se carnalem reiiciẽdo in carnem & excluden-

cludendo à se absolute se carnalem, & ex hoc quòd bonum gratię diuinę non reformat carnem sicut reformat mentem, relinquitur caro deordinata, relinquitur fomes peccati. *Nam uelle adiacet mihi.* Probat hoc vltimo dictum (scilicet quòd bonum non habitat in carne mea, sed in mente mea) ex hoc quòd velle adiacet mihi: hoc est facultas volendi bonum est in me iustificato. *Perficere autem bonum non inuenio.* hoc est facultatem exequendi bonum spectans ad partem inferiorem, non inuenio. Hoc est enim quod sub aliis verbis Christus dixit. Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma. Et quòd hoc sit verum, probat ab actionibus, vtendo superius dictis. *Non enim quod uolo bonum hoc facio. sed quod nolo malum hoc ago.* Superius hanc inobedientiam & hanc contrarietatem explicauerat sine bono & malo: modo applicat inobedientiam ad bonum & contrarietatem ad malum: quoniam ex his euidenter patet quòd quanuis velle bonum & nolle malum sit in facultate mea, perficere tamen bonum & cauere malum non inuenio in carne executiua: hoc est in parte inferiori animi inuenitur enim inobediens quum volo bonum, & contraria (vtpote faciens malum) quum nolo malum. *Si autem quod nolo illud facio.* Resumendo vltimo dictum arguit ad concludendum scilicet quòd non ego, sed inhabitans in me peccatum operatur malum inuoluntarium. Et optime ex contrarietate facti ad nolle, infert. *Iam non ego operor illud sed quod habitat in me peccatum.* Ex eo nanque quòd ego nolo malum aliquid, sequitur quòd ego nõ operor illud: ex eo vero quòd illud malum facio, hoc est exequor secundum partem inferiorem, sequitur quòd habitans in me peccatũ operatur malũ illud. ¶ Recole hic quòd ex hacmet propositione, ex hacmet contrarietate (significata dicendo, si autem quod nolo illud facio) Paulò superius intulit, consentio legi quòd bona est: & modo infert quòd non ego operor malum, sed habitans in me peccatum: contrarietas enim ista ex parte superiori infert & concordiam legi & negationem operandi malum: ex parte vero inferiori infert quòd peccatum habitãs in me est id quod operatur malum quod nolo. *Inuenio igitur legem uolenti mihi facere bonũ.* Non satis fuerat ex conditionibus iustificati hominis declarare legẽ esse bonam, sed oportebat ex eisdem declarare legẽ esse spirituale: quũ hoc propositũ fuerit. Et propterea modo infert ex eisdẽ conditionibus contrariis spiritualitatẽ simul & necessitatem legis. Spiritualitatẽ quidem inferendo: inuenio igitur legẽ mihi volenti facere bonum. Iam enim patet ex superioribus q; ego volẽs

Universidad de Deusto
Biblioteca

facere bonum, sum ego secundum spiritum. Et propterea ex hoc ipso quòd mihi volenti facere bonum inuenio legem, apparet q̃ lex est spiritualis: alioquin inuenirem legem cõtra me volentem facere bonum: sed non inuenio legem contra me sed mihi volenti facere bonum, hoc est spirituali: igitur lex spiritualis est, vtilis est mihi spirituali. Necessitatem autem subiungendo., *Quoniam mihi malum adiacet.* Ideo inuenio legem vtilẽ mihi spirituali, quia malum mihi adiacet: necessitas siquidem legis est ex parte mali mihi adiacentis. Si enim bonum gratiæ esset in vtranque parte iustificati hominis, inueniret quidem homo spiritualis legem vtilem, sed non necessariam ex parte contrarietatis in homine: sed ex eo quòd malum adiacet etiam iustificato, lex inuenitur tanquã frænum, ad cohibendum pronitatem ad peccandum. *Condelector enim legi dei secundum interiorem hominem.* Rationem reddendo vtriusque vltimo dicti, progreditur ad declarandum quod reliquũ erat, scilicet venditus sub peccatum. declaratis duobus prioribus, scilicet lex spiritualis est, & ego carnalis sum. Quod enim verum sit, inuenio legem mihi volenti bonum facere, hinc patet quia cõdelector legi dei secundum interiorem hominem, hoc est secundum mentem, secundum spiritum. Et appellauit superiorem partem animi interiorem hominem, eo quòd operationes suas perficit intus: in seipsa scilicet absque organis corporeis intellectus enim & voluntas supereminẽt separati ab vniuerso corpore. Et per oppositum exterior homo vocaretur homo secundum partes sensitiuas tã interiores quàm exteriores, eo quòd carnalibus officiis immeriæ sunt. *Video autem aliam legẽ in membris meis.* Ecce partes exterioris hominis, ecce ex quibus componitur exterior homo scilicet membra carnalia tam interna quàm externa. *Repugnantem legi mentis meæ.* Lex dei & lex mentis meæ sunt concordes. nam per legem mentis meæ intelligit naturalem legem inditam mẽti: lex autem in membris. est ipsa ordinatio affectuum carnalium ad delectabilia & vtilia secũdũ sensum. huiusmodi enim inclinatio lex nominatur quia est tanquam lex naturalis partis sensitiuæ quatenus sensitiua est. Repugnat autẽ hæc lex legi mentis: quia inclinatio partis sensitiuę tendit ad bonum vtile ac delectabile secũdũ sensum: inclinatio autẽ mentis & spiritus tendit ad bonũ secundũ rectã rationẽ & spirituale. Constat autẽ quòd hæc duo bona sæpe fibiinuicẽ aduersantur: vt experiẽtia testatur. Et propterea verissime dicit Paul⁹ quãuis iustificatus & sanctus. video aliam legem in membris meis repugnãtem legi mentis

mentis meæ. *Et captiuantem me in lege peccati quæ est in membris meis.* Ecce quod dixerat venditus sub peccatum. Cõsiderare libet quòd quemadmodum ex parte animi superiore meminit duarum legum (scilicet legis dei, & legis mentis meæ) ita ex parte quoque inferiori meminit duarum legum, scilicet legis membrorum meorum & legis peccati, vt lex carnis è regione legis mentis, & lex peccati è regione legis dei docetur. Et sicut lex mentis subdit hominem legi dei, ita lex carnis subdit hominem legi peccati. Et quanuis tam lex carnis quàm lex peccati sit in membris meis vt Paulus clare dicit, differunt tamen in hoc, quòd lex carnis est naturalis, est inclinatio naturalis virium inferiorum ad propria bona: lex vero peccati est pœna peccati originalis, & est deordinatio earundem virium derelicta ex perditione iustitiæ originalis. Distinguuntur ergo lex carnis & lex peccati non materialiter non subiecto, sed formaliter & penes principia: quia illa à natura, ista à peccato, illa inclinatio est, hæc priuatio: vnde & illa captiuũ me reddit sub ista, vt Paulus dicit. Et vere: quia inclinatio naturalis partis sensitiuæ in bonum delectabile secundũ sensum, reddit me captiuum sub peccato: Scrutare modum quo peccauerunt primi parentes, & videbis quòd nos peccamus sicut & illi, quos naturalis inclinatio ad delectabile bonum duxit in seruitutem peccati. Conuenit autem legis nomen huic pœnæ peccati, quia tanquam lex à peccato edita ad peccandum ducit: illo tamen modo quo priuatio frẽi ducit, scilicet licentiando seu remouendo prohibens. Sensualis itaque inclinatio captiuum reddit hominem iustum sub lege peccati, dum inuitum malis appetitionibus subiicit in primis motibus inuoluntariis. *Infœlix ego homo.* Hinc apparet clarius quòd in persona iustificati hominis locutus est: nam affectus huiusmodi suspirantis ægrè ferendo statum carnis, manifeste affectus est non solum iustificati sed sancti viri: miserum se profitentis ratione affectuum carnalium, & suspirantis pro liberatione. Vnde & dicit. *Quis me liberabit de corpore mortis huius?* In textu Græco pronomen huius anceps est ad corpus vel mortis. Ita quòd potest legi de corpore mortis hoc: vt significetur hoc corpus esse corpus mortis. Et potest legi de corpore mortis huius: significando quòd non suspirat vt liberetur à corpore absolute, sed à corpore mortis huius: hoc est à corpore quatenus est ministrans mortem hanc: est enim nonnulla mors pati huiusmodi sensuales motus. Et est sensus, ex quo donum gratiæ Christi non me liberat ab hac carnis conditione mortifera,

quis

quis me ab illa liberabit?quasi dicat nullus. Et verum dicit pro statu præsentis vitæ: propter quòd dicit me iustificatum, de quo loquitur. *Gratia dei.* pro, gratias ago deo, *per Iesum Christum dominum nostrum.* Non significatur gratia dei liberans,sed gratiarum actio,ne parumpendentis iustificatum statum suum propter miseriam carnis,& desperati voce dictum intelligeres infœlix ego homo quis me liberabit,subiúgit grátiarum actiones deo per Iesum,vt ex hoc quòd gratias agit deo per Iesum intelligamus beneficium esse vocem hãc:intelligamus beneficium dei per Iesum Christum collatum esse vocem dictam. Et vere beneficium magnum est,quòd homo iustificatus non solum cognoscit,sed æstimat quod carnis in se videt, vt miseriam & æstuat desiderio rei communiter impossibilis,non simpliciter sed in hac vita. Huiusmodi enim vellertas accensa vt homo totus seruiat deo meritoria est:& vtilis est ad magis ac magis recedendum à seruitute carnis. Est itaque sensus,quanuis ex parte carnis miserum & non liberandum in hac vita cognoscam me,de hoc tamen ipso quòd æstimo hanc miseriam & æstuo desiderio libertatis gratias ago deo per Iesum Christum:quia hoc est beneficium collatum mihi ex dono gratię Iesu Christi reformantis mentem meam, ideo gratias ago deo per Iesum Christum quia ipse mediator est:vtpote per quem consecutus hoc mentis beneficium sum. *Igitur egoipse mente seruio legi dei,carne autem legi peccati.* Conclusio ista confinium est præcedentium & subsequentiũ.Transire siquidem hinc incipit Paulus ad monstrandum donum pacis quod iustificati per Christum habent ad deum.extendi ad liberandum à lege peccati: extendi autem per voluntarium vsum legis spiritus.Ita quòd vbi hactenus declarauit donum Christi non liberare iustificatos à carne,nobis inuitis operante motus præter intellectum, modo consequenter intendit docere quod donum Christi in iustificatis efficit in carne,voluntario interueniente vsu ipsius doni. Et propterea ex dictis infert ambarum libertatum actiones & fructus: dicẽdo quòd ex dictis sequitur in me iustificato esse duo principia inclinatiua ad contraria,mentem scilicet & carnem: ac per hoc ego iustificatus,mente inclinor ad seruiendum voluntarie legi dei, carne autem inclinor ad seruiendũ voluntarie legi peccati, & vtrumque clarum est ¶ Crediderimque ego hanc particulam aptius iungi & effici principium capituli sequentis quàm finem præcedentis,quoniam materiam sequentis inchoat.

CAPVT VIII.

Nihil

Nihil ergo nunc est damnationis. Quum in antedictis docuisset iustificatos per donum Christi non carere malo carnis pugnantis aduersus spiritum,ne donũ Christi putares imperfectũ vt donum legis antiquæ (eo quòd iustificatis in Christo & sectãtibus iustitiã legis diuinæ per Moysen datæ,commune apparet mente seruire legi dei,carne autem legi peccati,commune est habere carnem & spiritum contra seinuicem pugnantes)ideo subiungit differentiã inter iustificatos in Christo ambulantes secundum spiritum, & sectantes legem dei ambulantes secundum legem. Et consistit differentia in hoc quòd in illis nihil committitur dãnabile propter donum Christi tam externum quàm internum: in istis committuntur multa damnabilia,propter impotentiã legis vigente carne:vtpote non conferente lege gratiam & nõ damnante peccatũ in carne. Intendit itaque per nullam damnationem nullum actũ quo meremur damnari : vt patet ex eo quòd non dicitur hoc de existentibus in Iesu Christo,sed ambulantibus in Iesu Christo secundum spiritum:quod manifeste sonat exercitium operum nostrorum. Et dixit hoc ad differentiam primorum motuũ qui sunt etiam apud iustificatos in Christo:vt intelligamus illos non esse materiam damnationis,vt intelligamus illos non cõtrariari exemptis ab omni condemnationis merito.primi enim motus nõ reddũt sanctos viros damnabiles, tum ob eorum imperfectionẽ, tum quia absorbentur à copia sanctarum actionum continuarũ. Et dicit nunc vt intelligamus quòd de præsentis vitæ statu loquitur:ne intelligeres quòd ratione status futuræ beatitudinis excludit omnẽ damnationem ab istis. *Iis qui sunt.* Superfluit sunt. *In Christo Iesu qui.* Superfluit qui. *Non secundum carnẽ ambulant.* Desunt tres dictiones. *Sed secundum spiritum.* Vnica est in textu Pauli oratio : sed interpres distinxit in duas. Paulus enim habet, iis qui in Christo Iesu non secundum carnem ambulant sed secundũ spiritum.quanuis ad sensum nõ intersit.Ne omnibus iustificatis in Christo cõmunem intelligeres exemptionem ab omni damnatione,explicauit quibus illa conuenit. vt intelligamus hãc exemptionem non seruari cum operibus quibuslibet,sed cum continuo progressu,non secundũ carnales affectus sed secundũ spiritus inclinationem:& hoc in Christo Iesu. Et dixit in Christo Iesu,ad differentiã sectatorum legis diuinę secluso Iesu. Et dicit ambulãt, vt continuũ vitæ rectę nõ statum sed progressum exclusa negligẽtia ac desidia significet:ad differentiam Christianorum quia ab

omni

omni damnatione exemptos parum curant se seruare. Et adiungit negationem operum carnalium ad confirmationem hæreticorum ambulãtium secundum spiritum simul & carnem: dum opera carnalia perficiunt sub prætextu spiritus. Et adiungit negationi operum carnalium opera secundum spiritum, ad excitationẽ tepentium quibus magnum videtur quòd abstinent à prosecutione carnalium: vt intelligamus non sufficere ad euitandam omnẽ damnationem abstinere à carnalibus, sed oportere proficere in spiritualibus. *Lex enim spiritus vitæ in Christo Iesu.* Quinta est hæc lex inter nominatas hic à Paulo. nam quatuor prænominati (scilicet legi dei, legi mentis meæ, legi membrorum seu carnis, & legi peccati) modo superadditur lex spiritus vitæ in Christo Iesu. Et est ordo. lex spiritus, non cuiuscunque sed spiritus vitæ, hoc est spiritus vitalis, spiritus viuificantis, spiritus ferentis secum vitam: vitæ autem non naturalis sed vitæ in Christo Iesu, vitæ qua viuimus in fide, spe, dilectione & imitatione Iesu Christi. Et apposuit hoc ad differentiam legis dei per Moysen, quam appellauerat legem spiritualẽ. Ac si apertius dixisset. quãuis vtraque sit lex spiritus, ista tamen de qua loquor est lex spiritus vitæ in Christo Iesu, illa non: vtraque est spiritus sancti vt actoris, vtraq; est spiritus nostri directiua, sed hæc est spiritus sancti quatenus est viuificator noster in Iesu Christo, quatenus habitando in nobis viuificat nos in Iesu Christo. Et est ista lex ordinatio, dispositio, dominiumque spiritus sancti in nobis proueniens ex spiritu sancto viuificante nos in fide, spe & dilectione Iesu Christi. De hac siquidem ordinatione verificatur quod subditur. Vbi erudite lector cerne quàm proprie probat nihil damnabile committi ab ambulãtibus in Christo secundum spiritum, ex efficacia legis spiritus viuificantis in Iesu Christo. *Liberauit me à lege peccati.* Pronomen me demonstrat ipsum in Christo ambulantem non secundum carnem sed secundum spiritum. personam siquidem talium induit. Non dicit liberauit me à corpore mortis huius: de quo superius suspirauerat, quis me liberabit de corpore mortis huius. nam à corpore huius mortis nemo in præsenti vita liberatur: à peccati autem lege liberantur omnes baptizati ambulantes secundum spiritum: dum absoluũtur à dominio peccati super ipsos, ab obligatione conformãdi voluntarias suas operationes legi peccati à quo vinculo non absoluebat lex. Spiritus enim sanctus viuificans nos in Iesu Christo, ordinat ita intus animos nostros vt tali auxilio fulti legem peccati non sequamur,

mur, ob cuius doni priuationem sectantes legem, sibiipsis derelicti, velut subditi peccato, fere coguntur conformare opera sua voluntaria legi peccati. *Et carnis.* Non dicit liberauit à morte, sed à lege mortis. quæ lex ipso Paulo inferius exponente ex permanentia in morte. nam lex mortis, lex mortem sequẽs, est mortuum perseuerare mortuum, est de morte non esse reditum ad vitam. Et ab hac lege liberati sumus per spiritum sanctum habitantem in nobis: vt patet inferius. *Nam quod impossibile erat legi.* Multa more suo Paulus proposuit in hac materia ambulantium secundum spiritum in Christo Iesu. & propterea more suo, suo intẽdens singula proposita declarare, incipit à primo (scilicet nihil damnationis est ambulantibus in Christo &c. & directe probat per Christum effectum esse vt nihil damnabile incurramus: quod lex Moysi efficere nequiuit. Et vt clarius hæc intelligantur, duo quantũ ad propositum spectat subordinata sunt quæ lex nequiuit efficere. Alterum est dominum spiritus super carnem: alterum hinc consequens, est perfecta præceptorum legis executio. Ratio autem quare lex neutrum horum potuit, subiungitur.

In quo infirmabatur per carnem. hoc est in eo quòd impotens erat ratione status carnalis. lex enim Moysi quamuis spiritualis esset (hoc est ad regulãdum spiritum hominis data à deo) quia tamen nõ adiuuabat intus per gratiam, lex erat infirma & imbecillis ob statum carnalem hominum in quo relinquebat illos. ex hac enim legis imbecillitate clare patet prouenire quòd lex non poterat efficere illa duo quæ explicauimus. *Deus filium suum mittens in similitudine carnis peccati.* Dictio interpretata mittens participium est præteriti temporis actiuum, quo Latini carẽt. & propterea ad seruandum & participium & tempus, aliqui interpretes verterũt (& recte) actiuum in passiuum. legendo sic. deus filio suo misso in similitudine carnis peccati. Non dicit in simili udine carnis: quia missus est in vera carne, & non in similitudine carnis. sed determinat qualitatem carnis de qua loquitur, adiungendo peccati: quia missus est non in vera carne peccati, hoc est subiecta peccato, sed in similitudine carnis quę subiecta est peccato. Caro siquidem nostra caro peccati est postquam Adam peccauit: filius autẽ dei missus est in carne simili carni nostræ subiectæ peccato, pro quanto missus est in carne passibili & mortali. per has enim conditiones caro Christi in hac vita fuit similis carnis peccati. nam caro ex peccato subiecta est passionibus & morti: vt patet in princip. Gen. *Et de peccato damnauit peccatum in carne, ut iustificatio*

tio

tio legis impleretur in nobis. Aduerte in primis quòd nec in Græco nec in Latino apparet ordo literæ perfectus: nisi vtendo cõiunctione &, pro etiam, vel simili æquiualente coniunctione. Appositam siquidem intelligimus coniunctionem ad significandam sequelam alterius beneficij: vt scilicet notemus deum non tãtum misisse filium suum in similitudine carnis peccati, sed & de peccato damnasse peccatum in carne. Et nihilominus sensus remanet obscurus. apparet autem penetrando causas proprias rerum. & resoluendo effectus in proprias causas (vt tantum decet doctorem) quòd quia dixerat legem imbecillem ob carnem ad iustificationem implendam, quæ impletur in ambulãtibus in Christo, affert modo ex parte Christi efficaciam super carnem, vt iustificatio legis impleatur in nobis ambulãtibus in ipso &c. Et quum multis mediis hanc efficaciam potuisset monstrare Paulus, elegit hãc viam: quoniam in hac explicatur propria causa subactæ carnis nostræ à deo per Christum, non vi potentiæ sed iustitiæ. In hoc ipso itaque quòd filius dei habuit in hac vita carnem similẽ carni peccati, constat quòd filius dei vestitus est peccato, seu personam induit peccatum habentis multo magis quàm indutus vestes laruamque Cæsaris induit personam Cæsaris: quanto caro passionibus mortique subiecta signum communissimum est hominis peccatum habentis. nec in aliquo fefellit nisi in Christo. Vnde quum dicitur de peccato, significatur peccatum non inexistens sed indutum. est enim sensus & de peccato induto. Christus enim nullum vnquam habuit in seipso peccatum sed induit peccatum assumendo similitudinem carnis peccati. Et quemadmodum reddendo singula singulis, Christus morte sua mortem nostram destruxit, & vita sua immortali vitam nostram reparauit, ita peccato induto ex similitudine carnis peccati damnauit peccatum in carne. hoc enim est effectus in proprias causas resoluere. Et hinc habes quòd Paulus meminit missi in similitudine carnis peccati, tum ad explicandũ modum quo Christus induit peccatum, tum ad explicandum innocentem carnem Christi damnantem peccatum in carne nostra. Aptissime siquidem peccatum in carne nostra damnatur merito innocentis carnis indutæ peccatum: sicut mors meritò mortis. Intendit enim quòd sicut Christus sua morte meruit destructionem mortis nostræ, ita in hoc quòd voluntarie induit peccatũ in carne simili carni peccati meruit damnationem peccati in carne nostra. Nec interceſſit meritum tantummodo, consequens assumptã carnem (prius enim assumpta

sumpta est caro. & deinde meritum est voluntarium sustinẽdi indumentum peccati in Christo iam homine) sed interceſſit actio dãnatiua: sicut moriendo nõ solum interfuit meritũ, sed actio diuina destruens mortẽ. Propter quod Paulus attribuit dãnationis actionẽ non Christo, sed deo per Christi carnẽ indutã peccato. dicit enim quòd deus misso filio &c. dãnauit peccatũ in carne: vt intelligamus diuinã actionem dãno afficiẽtem peccatũ in carne nostra, & ex tali carne filij sui, & ex merito induti peccati. Nec dixit extinxit sed dãnauit peccatũ in carne: quia loquitur respectu nostri, qui ambulamus per spiritũ &c. in carne siquidẽ nostra dum hic sumus, non est penitus per Christũ extinctum peccatum (nã remanet fomes) sed est dãnatum, est addictũ damno, dãnari enim est iudicialiter addici dãno: & peccatũ in carne nostra (hoc est in baptizatis omnibus) ex iustitia innocẽtis carnis Christi sub iniuria peccati induti dãnatum est, addictũ est extinctioni. sed extinctio nõ perficitur in hac vita: sed satis est quòd interim subiectum & affectũ est dãno diminutionis tali ac tanto vt iustificatio legis impleretur in nobis ambulantibus. Et nõ dicit vt iustificatio impleretur in nobis, sed vt iustificatio legis, procul dubio Mosaicę. vt intelligamus quòd de iustificatione (hoc est perfecta executione legis) loquitur: quã lex obstante carnis peccato indẽnato & vigente nõ poterat perficere. ¶ Et quòd de ista iustificatione sit sermo, patet ex eo quòd subdit hãc iustificationẽ nõ adimpleri in omnibus baptizatis, sed in ambulãtibus secundũ spiritum. Hinc enim duo habẽtur. & de qua iustificatione loquitur scilicet quę ambulantibus in Christo secundũ spiritum propria est: quę est perfecte adimplere præcepta legis, procul dubio quoad moralia. & modus quo dãnatio facta peccati per Christum sortitur hunc effectũ, perducitur ad hunc finẽ qui est iustificationem legis impleri in nobis. habetur enim hinc quòd modus est, quòd mediante lege spiritus ambulatio fit. Ita quòd dãnatum est peccatũ in carne nostra per meritũ Christi, dum dãno extinctionis addictũ est & subiectus fomes, ita vt in ambulantibus secundũ spiritũ impleatur legis iustificatio. quod cõstat fieri per donũ interne gratię per Christum habitæ. Ita quòd cõcurrere significantur duo dona Christi. alterũ ex parte carnis, quòd principaliter in hac ratione intẽdit, scilicet quòd peccato induto in carne simili dãnatum est peccatum in carne nostra. alterũ ex parte spiritus tanquã modus perducẽdi donũ carnis ad talẽ effectũ: qui est plena legis iustificatio. ¶ Declarata itaque materia, collige sensum. Patefacit Paulus

quòd

quòd ambulantes in Christo secundum spiritum, nihil committunt damnabile, quemadmodum ambulantes secundum spiritum in lege, committebant aliquid damnabile: quia plena adimpletio legis quam lex propter statum carnalem efficere nequibat, efficitur in ambulantibus in Christo secundum spiritum. Efficitur autem hoc modo: quia statum carnalem quem lex tollere non poterat deus abstulit in nobis misso filio suo in similitudine carnis peccati: ac per hoc de peccato induto damnauit, iustę addixit dãno extinctionis & affecit damno diminutionis peccatum in carne nostra, quod faciebat statum carnalem, vt sic iustificatio legis impleretur in nobis: hoc est vt facultatem etiam ex parte carnis minus impedientis haberemus implendi iustificationes legis, & sic nulli in nobis damnationi locum relinqueremus, quamuis primi motus insurgant. *Qui non secundum carnem ambulamus sed secundum spiritum.* Explicat quos demõstrat pronomen nobis: vt explicite concludat intentum quod proposuerat. *Qui enim secundum carnem sunt.* Declarat differentiam ambulantium secundum carnem ab ambulantibus secundum spiritum, vt notitiam terminorum quibus vtitur explicet. Vnde quum dicitur qui secundum carnem sunt, & similiter quum subditur qui secundum spiritum sunt, non est sermo de esse substantiali, sed de esse morali. nã sensus est. qui animum habent dispositum secundum carnem: & similiter qui animum habent dispositum secundum spiritum.

Quæ carnis sunt sapiunt. Dictio interpretata sapiunt, à qua deriuatur nomen verbale quod inferius interpretatur modo sapiẽtiæ, modo prudentia, proprie significat aliquid sub genere cognitionis: cui nulla Latina dictio apparet respõdens. Et quoniam vtuntur ea ad significandũ adiunctum affectum animi. ideo nulla occurrit propinquior interpretatio quàm cura & curare. vt sensus sit, quæ carnis sunt curant. ¶ Et similiter quum subiungitur quæ sunt spiritus sentiunt, adimendũ est sentiunt: quia in textu Græco nullum verbum habetur: sed subintelligitur idem verbum. Cura enim actus est intellectus adiunctus animi affectui. Et verissima est differentia quòd dispositi in animo secundum carnem, vacãt curæ spectantium ad carnem, vtilium ac delectabilium: dispositi autem in animo secundum spiritum, vacant curę spectantium ad spiritum: honestorum scilicet & vtilium ac delectabilium ad spiritum. *Qui uero secundum spiritum sunt, quæ sunt spiritus sentiunt. Nã prudentia carnis, mors est.* hoc est mortem infert animæ & damnationis ęternæ. Scito quòd prudentiæ nomen propinquum est dictioni

ctioni Græcæ prædictæ, & consonat sensui intento. nam ad intellectum spectat ex affectu ad finem. vnde prudentia carnis est ratio hominis affecti ad carnem vt finem. qui enim finem habet carnem, cogitat, ratiocinatur, consulit, iudicat, præcipit relatiue ad carnem. Et simile est proportionaliter de prudentia spiritus.

Prudentia autem spiritus, uita & pax. Rationem reddit congruentis actionis. Ex eo enim quòd cura seu prudentia carnis mortifera est, habetur quòd congruit dispositis in animo carnaliter. caro siquidem ipsa mortifera est. Et similiter ex eo quòd cura seu prudentia spiritus infert vitam animæ & pacem animæ, habetur quòd congruit habentibus animum spiritualem. nam ipse spiritus, vitæ & pacis parens est. *Quoniam sapientia.* pro, cura. seu prudentia. *Carnis inimica est deo.* pro, inimicitia est in deum. Vt intelligamus curam carnis non esse actum naturæ qui potest bene & male fieri, sed esse peccatum quod non potest bene fieri, dixit quòd est inimicitia in deum. *Legi enim dei non est subiecta.* Ecce manifesta inimicitiæ ratio. Non dicit, deo non est subiecta (quoniam etiam peccata subdũtur dei potestati) sed legi dei negat esse subiectam: vtpote formam legis non suspicientẽ. *Nec enim potest.* Ne putares quòd quandoque subiiceretur legi dei, excludit hoc posse. incompossibile siquidem est vt coeant forma legis & peccatum. *Qui autem in carne sunt.* Subiungit habentes prudentiam carnis esse carnales secundum animum: vt patefaceret quòd non solum ipsa cura carnis, sed etiam ipsi carnales inimici sunt deo.

Deo placere non possunt. Hoc non est intelligendum sicut de cura carnis, sed intelligendum est formaliter: hoc est quatenus sunt in tali statu carnali secundum animum. sic enim deo placere non possunt. Cum quo tamen stat quòd per diuinam gratiam possunt mutari de esse secundum carnem, hoc est de dispositione carnali animi. & sic possunt placere deo. *Vos autem in carne non estis, sed in spiritu.* Hinc clare apparet non loqui Paulum de esse in carne secundum substantiam. nam constat Romanos quibus scribebat, fuisse tunc in carne secundum substantiam, & tamen dicit eis, vos autem in carne non estis. hoc est non estis secundũ animum carnales sed spirituales. Et simili ratione dicit vos, qua hacten⁹ dixerat nos, dicendo vt impleretur in nobis qui non secundum carnẽ ambulamus &c. Loquendo siquidem modo in prima persona & modo in secunda, significat communem esse hãc dispositionem etiam aliis non apostolis. Quamuis etiam ex industria hoc dixerit, vt ex seipsis intelligerent Romani qui qualesque sunt quos

Universidad de Deusto
Biblioteca

appellauit esse secundum spiritum: ne putarent altius quid latere sub hac appellatione.

Si tamen. Postquàm Paulus declarauit duo eorum quæ in principio capituli proposuit (scilicet nihil damnationis est, & ambulantes secundum spiritum non secundum carnem) modo declarat tertium scilicet lex spiritus vitæ in Christo Iesu. Declarat autem hoc, simul rationem reddendo quare ipsi Romani sunt in spiritu & non in carne, Et rationem reddit sub conditione, dicendo si tamen: vt intelligant Romani quòd ad non esse in carne sed in spiritu, non sufficit fuisse baptizatos (quales omnes ipsi erant) sed exigitur quòd perseueret spiritus sanctus. Et propterea vtendo verbo præsentis temporis & vocabulo inhabitationis vtitur subdendo.

Spiritus dei habitat in uobis. Dicendo spiritus dei, aperit quòd quum dixit lex spiritus, sermo fuit de spiritu dei habitante non hospitante in animis hominum. Et propterea dicit habitat. Nisi enim per modum habitantis quiescat in animo, efficacem legem in homine non sortitur: ac per hoc non habet locum lex spiritus.

Siquis autem spiritum CHRISTI *non habet, hic non est eius*. Particula illa, lex spiritus vitæ in Christo Iesu, declaranda erat non solum quo ad spiritum, sed etiam quo ad vitam in Christo Iesu. Et propterea ad eius declarationem subiungit quòd vita in Christo Iesu. est per habere spiritum Christi: vt intelligamus eundem esse spiritum dei & spiritum Christi, nec haberi spiritum dei nisi habeatur spiritus Christi: hoc est quòd nunquàm spiritus dei habitat in nobis nisi iungat nos Christo. Vnde pronomen eius demonstrat spiritum dei. Est enim sensus quòd siquis spiritum Christi non habet, hic non est spiritus dei, vt templum in quo habitat spiritus dei. Et iuxta hunc sensum directe habetur quòd spiritus sanctus habitans in hominibus, est spiritus vitæ in Christo Iesu: quoniam est spiritus Christi in nobis. ac per hoc iungit homines Christo, proculdubio secundum animam: secundum credere, sperare, diligere, imitari &c. Dicitur autem & est spiritus sanctus spiritus dei: quia à deo deus est, & ad deum nos inspirat, mouet ac impellit habitans in nobis, spiritus autem Christi quia & à Christo ratione diuinæ naturæ est. & Christi merito ab ipso est nobis datus, & ad Christum inspirat mouet ac impellit illos in quibus habitat.

si

Si autem CHRISTVS *in uobis est*. Declarat illud aliud propositum (scilicet liberauit me à lege peccati) continuando sensus consequenter se habentes. Et pro eodem vtitur Christus in vobis est, & spiritus Christi in vobis est: quoniam de esse in animo est sermo: in quo idem est esse Christum & esse spiritum Christi. nam Christus habitat in animo per eandem fidem, spem & charitatem: & similiter spiritus sanctus qui est dei & Christi, habitat in nobis per eandem fidem, spem & charitatem.

Corpus quidem mortuum est propter peccatum. Breuitati studens Paulus, similes nos Christo describit ex Christo inhabitante in nobis: vt quemadmodum Christus habuit corpus mortale & spiritum viuum, ita corpus nostrum est mortuum, hoc est mortale, spiritus vero viuus. Sed dissimilitudo est penes causam: quòd corpus nostrum est mortuum propter peccatum proprium. peccatum enim originale est commune peccatum omnium hominum excepto Christo.

Spiritus uero uiuit. pro, vita, *propter iustificationem*. pro, iustitiam. Et hic quoque est dissimilitudo penes causam: quia vita spiritus Christi non pendet à iustitia, sed ab initio beata fuit: vita vero spiritus eorum in quibus habitat Christus, est propter iustitiam Christi, qua satisfecit deo soluendo precium redemptionis humanæ. propter illam enim iustitiam extrinsece & per participationem eius intrinsece est vita eorum in quibus habitat Christus. Et hoc est liberatos hos esse à lege peccati: vt superius declaratum est. ¶ Sed pro litera aduerte quòd spiritus est nominatiuus, quum dicitur spiritus vero vita: & subintelligitur est. Et verificatur de spiritu nostro in actu: hoc est actualiter operante. spiritus quidem noster credens, sperans, diligens, prudens, est vita gratiæ, propter iustitiam Christi participatam ex habitatione Christi in nobis.

Quod si spiritus eius. Declarat particulam vltimo propositam (scilicet liberauit me à lege mortis) continuando nihilominus consequenter se habentes sensus. Vbi recole in principio capituli quinti proposita fuisse quatuor bona quæ habent iustificati ex fide Iesu. & aduerte quod illiorum quatuor primum (scilicet pacem ad deũ) ab illo loco hucusque Paulus declarauit: manifestando quòd per donũ Christi liberati sumus à

 pecca-

peccato originali, ab abundantia peccati actualis, a seruitute legis Moysi & à lege peccati. modo autem tria reliqua (scilicet quòd gloriamur in spe gloriæ dei, quòd gloriamur in tribulationibus, & quòd gloriamur in deo) intendit declarare: simul continuando & declarando quomodo lex spiritus vitæ in Christo Iesu, liberauit nos à lege mortis. Intēdit enim patefacere quòd per spiritum dei & Christi habitantem in nobis consequimur hæc tria. Quorum primum coincidit cum liberatiõe à lege mortis. Et propterea simul declarat quòd lex spiritus habitantis in nobis, liberauit nos à lege mortis, & quòd tribuit nobis gloriari in spe glorię dei. immortalis enim vita præparata nobis post resurrectionem est liberatio à lege mortis, & est gloria dei in cuius spe gloriamur. Vnde à spiritu dei inchoat. dicendo quòd si spiritus eius, proculdubio dei. *Qui suscitauit Iesum à mortuis.* Iesus quatenus homo suscitatus est à deo: quatenus vero deus suscitauit seipsum. *Habitat in nobis.* Totum hoc est antecedens propositionis conditionalis. cuius consequens subiungitur. *Qui suscitauit Christum Iesum à mortuis.* Relatiuum qui refert deum. Et est sensus, deus qui suscitauit Iesum Christum à mortuis. *Viuificabit & mortalia corpora uestra propter inhabitantem spiritum eius in nobis.* Iuxta duo assumpta in antecedente (scilicet habitationem spiritus dei in nobis. & suscitationem Iesu Christi à mortuis) duo quoque infert in consequẽte scilicet viuificationem nostrorũ mortalium corporum, & hanc ex suscitatione Iesu Christi: & causam iustificationis. & hanc ex inhabitante spiritu dei in nobis. Reddit enim causam futurę immortalitatis nostrę ex concomitantia qualitatis corporis ad qualitatem spiritus. ex quasi naturali sequela donorum in corpore ad dona spiritus vitæ corporis ad vitam spiritus. vt quia spiritus dei qui suscitauit Iesum (hoc est & datus à deo per suscitationem Iesu, & spirans & impellens ad deum non qualitercunque sed quatenus suscitauit Christum Iesum à mortuis) habitat in vobis. ideo consequens esse oportet vt illemet deus qui suscitauit Iesum, propter dignitatem dicti spiritus habitantis in vobis viuificet tempore congruo mortalia corpora vestra. sic enim donis spiritus correspondebunt dona corporis: sic enim resurrectio Christi communicata prius in nobis fide, spe & charitate spiritus sancti habitantis in nobis, communicabitur postea in corpore: sic demum nos qui in carne positi tantum dignitatis obtinuimus quòd spiritum sanctum habitatorem habuimus secundum animam, etiam secundum corpus propter dignitatem tanti

tanti habitatoris viuificabimur. Hanc enim rationem ad literam sonat textus, reddendo rationem immortalitatis futuræ propter inhabitantem spiritum eius in nobis. ¶ Quum autem dicit viuificabit, intellige non de solius vitæ dono (quoniam viuere commune erit in futuro sæculo tam bonis quàm malis) sed intellige viuificationem perfectam, quæ excludit omnem passibilitatem. Sola enim talis viuificatio liberat totaliter à lege mortis. Nam sub lege mortis erunt damnati: quamuis non quo ad hoc quòd moriantur iterum, sed quo ad hoc quòd continue patientur, quod est continue mori. Viuificatio autem corporum propter inhabitantem spiritum sanctum excludet non solum mori, sed quodcunque pati, non solum in actu, sed in potentia: reddet enim corpora immortalia & impassibilia. ¶ Nec dicit corpora vestra mortua, sed mortalia, ad comprehendẽdum omnes. Quod dico propter illos qui in secundo Christi aduentu inuenientur viui: nam illorum corpora non mortua, sed mortalia viuificabuntur. *Ergo fratres debitores sumus non carni, ut secundum carnem uiuamus.* Ex tot differentiis dictis inter carnem & spiritum, & ex tot donis spiritus ad liberandum nos ab iis quæ sunt carnis, infert cui ex duabus in nobis partibus simus debitores? vt hinc progrediamur ad manifestandum modum quo dictam viuificationem consequimur, quõne gloriamur in spe gloriæ dei. Causa enim dicta est spiritus sanctus habitans in nobis: modus autem est operari secundum spiritum. Et propterea debitum talis operis infert. *Si enim secundum carnem uixeritis, moriemini.* Ex fructu operis probat debitum nostrum non carni, sed spiritui: fructus enim vitæ carnalis describitur mors, & animæ & corporis secundum æternam passionem. *Si autem spiritu.* Intellige spiritusancto habitante in spiritu vestro, seu (quod idem est) spiritu vestro fulto spiritusancto. *Facta.* pro, actus *carnis mortificaueritis.* Contra viuere secundum carnem, opponit spiritu mortificare actus carnales. Non dicit occideritis sed mortificaueritis: vt intelligamus conformẽ doctrinam superius dictis. Actus siquidem carnales extinguere non possumus, sed mortificare: tum insurgentes compescendo: tum ne insurgant domando carnem, & continue exercendo ea quæ sunt spiritus vel ad spiritum. *Viuetis.* Ecce fructus contrarius. Et est sermo de vita animę & corporis beata. *Quicunque enim spiritu dei aguntur.* Probat hoc vltimo dictum: quod si spiritu actus carnis mortificaueritis, viuetis. Probat autem ex parte spiritus, iungens huiusmodi viuere cum gloria filiorũ dei. tendit enim vt dictum est,

ad declarandum quòd per donum Christi habemus hoc bonum quod est gloriari in spe gloriæ dei. Et propterea probat quòd vinetis, probando quòd estis filij dei. vita enim beata est filiorũ dei. ¶Quum audis spiritu dei aguntur. caue ne furorem intelligas, ne velut amentes agi homines à spiritu dei intelligas. sed obediẽtiam talem ac tantam spiritus nostri exhiberi spiritui sancto habitanti in viris perfectis vt parendo agantur obsequẽtissimi à spiritu sancto habitante in eis. agitur autem non solum inuitus aut nescius, sed etiam promptissime obsequẽs. Et iuxta hunc modum sancti viri dicuntur agi à spiritu dei. *Hi sunt filii dei.* De filiis adoptinis est sermo. Et apte iungit hęc duo: esse filios dei, & agi spiritu dei. nam filiorum est tam obsequentissimos se exhiberi patri, vt agantur spiritu patris, vt operentur ad nutum patris. *Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore.* Probat eos qui aguntur spiritu dei esse filios dei: ex hoc quòd spiritus dei habitans in illis est spiritus adoptionis, & non spiritus seruitutis & timoris quemadmodum fuit status veteris legis. Ex hoc enim quòd dicit iterum monstrat se loqui respectiue ad acceptionem legis veteris. tunc enim prima vice acceperunt à deo spiritũ, sed seruitutis in timore. Seruitutis quidem legalis, & in timore tum extrinseco: quoniam ad literam territi sunt tonitruis sonantibus, adeo vt resilirent & dicerent Moysi, Non loquatur nobis dominus ne moriamur &c. Et interno: quoniam non acceperunt per legem gratiam, sed in timore transgrediendi & pœnas incurrẽdi sibiipsis dimissi sunt. Nec huiusmodi spiritus seruitutis & timoris donum gratiæ gratum facientis significat: sed motionem diuinam ad acceptandam legem. Non sic nunc vobiscum agitur inquit Paulus: sed vos ideo dixi filios dei quia non accepistis hac secunda vice spiritum seruitutis in timore, non estis moti à deo ad acceptandam seruitutẽ legis sine gratia. *Sed accepistis spiritum adoptionis filiorum dei.* Superfluit filiorum. Contra spiritum seruitutis in timore, è regione locat spiritum adoptionis: hoc est spiritum filiorum adoptiuorũ: hoc est accepistis spiritum sanctum in vobis habitantem ad mouendũ vos ad actiones cõsonas filiis dei adoptiuis. Nec opus fuit dicere spiritum amoris, seu adoptionis in amore, sicut dixerat seruitutis in timore: quoniam adoptio filiationem ponit & amorem, tanto exactius quanto adoptio gratuitam fert filiationem excitantem amorem versus adoptantem. *In quo clamamus Abba pater.* Abba syra dictio est: pater vero Latina ex Græcis tamen mutuata. & idem significant. Et quia pater casus est nominatiui

minatiui, rationabile est vt Abba quoque sit casus nominatiui. Nec dicit in quo dicimus (quod commune est Christianis omnibus) sed in quo clamamus, magnitudine affectus, quod est proprium vere filiorũ: vt ex hoc quòd clamamus (hoc est affectu magno profitemur) in spiritu sancto, pater pater, signum habere cognoscamus internum quòd accepimus spiritum adoptionis. Nam si non esset adoptionis spiritus, non inspiraret nobis tam confidenter appellare deum patrem. Et geminatur patris nomen ad significandum firmitatem ac certitudinem fiduciæ. *Ipse enim spiritus.* supple sanctus habitans in nobis. *Testimonium reddit.* pro, contestatur *spiritui nostro quod sumus filii dei.* Ecce ratio clamoris: hoc est magnæ confidentiæ recognoscendi deum vt patrem. ¶Vbi aduerte quòd in textu Græco non est directe illemet sensus quem Latinus interpres sonat, quoniam Græcus sonat duos contestes (scilicet spiritum sanctum & spiritum nostrum) de eadem re: scilicet quòd sumus filij dei. Latinus autem vnum testem (scilicet spiritum sanctum) testificantem non nobis, sed spiritui nostro quòd sumus filij dei. Et quanuis vtrunque sit verum & in idem redeat: quia tamen Paulus Græcè scripsit, ille est literalis sensus quem Græcus textus sonat: scilicet quòd spiritus sanctus contestis est spiritui nostro, ambobus testificantibus nobis quòd sumus filij dei. Testimonium hoc quòd spiritus sanctus reddit simul cum spiritu nostro de hoc quòd sumus filij dei, internum esse significatur ex eo quòd ab vtroq; interno spiritu perhibetur nõ aliis sed nobisipsis. Et qm testimoniũ hoc nõ est de possibili, sed de facto (hoc est nõ est de hoc. s. q̃ possum⁹ esse filij dei, sed est de hoc q̃ filij dei sum⁹) ideo donũ speciale est. Nã testimoniũ q̃ possimus esse filij dei, inter testimonia cõmunia filij cõprehenditur. testimoniũ autem q̃ ego sum filius dei, speciale donũ est. Et quoniã nullius testimonij effectus est videre seu scire rẽ testificatã sed credere (nõ enim inducitur testimoniũ, sed lumen aut ratio euidentiã faciens, ad hoc vt videatur aut sciatur res: sed testimonium inducitur, ad hoc vt credatur res testificata, ad hoc vt videatur esse credendũ sic esse quod testificatur) ideo ex hoc testimonio spirituſſancti & nostri q̃ sumus filij dei, non intelligas me videre aut scire, sed credere quòd sum filius dei, sed videre esse mihi credendum q̃ sum filius dei. ¶Media aũt quibus vtitur spirituſſanctus, quę assumit spũſſanctus simul cum nostro in testimoniũ q̃ sumus filij dei, sunt regulariter duo. Alterum est amor dei promptus ad obsequendum spiritui sancto, quem efficit spirituſſanctus in iis qui spiritu dei agun-

Universidad de Deusto
Biblioteca

tur:alioquin non agerentur spiritu dei, nisi forte ad momentum. Alterum est experta continuatio diuinæ gubernationis: custodiendo à damnabilibus,illustrando,inspirando,excitando, mouendo,fouendo & huiusmodi Nam quum experimur tam prompte nos diligere deum,& tali tantáque cura gubernari à deo,testimonium à spiritusancto & nostro habemus sufficientissimum ad hoc vt credamus quòd sumus filij dei.nam ex hoc testimonio clare videmus credendum nobis esse quòd sumus filij dei. At si non tantum profecimus vt testimonium hoc habeamus à spiritusancto & nostro, studeamus ad efficiendum in nobis promptitudinem exequendi quæ spiritus sunt,& mortificandi quæ carnis ac mundi sunt,ne desimus gratiæ tanti testimonij. *Si autem filii & hæredes.* a hoc enim adoptatur quis in filium vt sit hæres. *Hæredes quidé dei.* Quum heres non sit nisi mortui,quo pacto Paulus dicit dei hæredes:quum deus immortalis sit?Solutio est: Hæreditare inter homines duas habet conditiones: alteram perfectionis, alteram imperfectionis:nam perfectionis est,quòd hæres vniuersa bona patris acquirat ac possideat vt dominus: imperfectionis vero est. quòd ad hunc effectum mors interueniat patris. Quam oportet interuenire: quia vniuersitatis bonorum non possunt esse ambo simul domini sine damno alterius:puta patris, expoliantis se libertate domini,ex hoc ipso quòd ascisit filium in condominum omnium. Quocirca filij dei sunt hæredes dei,secundum quòd hereditas perfectionem, secluſa imperfectione significat:nam filij dei super omnia bona dei constituuntur domini absque vllo detrimento dei patris, & quod plus est absque vlla diminutione in quolibet hærede. *Cohæredes autem Christi.* De Christo homine est sermo,sub cuius pedibus omnia subiecta sunt. Cohæredes autem non partitione,sed communione hæreditatis decreti sumus. *Si tamen compatimur.* Inserit quòd gloriamur in affectionibus, ei quod est gloriamur in spe gloriæ dei, vtrunque bonum simul tractando: quoniam per afflictiones assequimur gloriam filiorum dei. Nec sumitur compati pro commiserari,sed pro simul pati, pro simul sustinere afflictiones & pressuras. Simul autem relatiue ad Christum. Est enim sensus. Si tamen simul compatimur hoc est si imitando Christum patimur afflictiones mundi. *Vt & conglorificemur.* Hanc enim conditionem apposuit cohæredibus Christi:vt scilicet sint similes Christo in vita ista qui instituti sunt cohæredes Christi in vita futura. *Existimo enim.* Obuiat querelis de hac appositione tanquam dura: quòd scilicet oporteat

porteat pati in hac vita propter consequendam hæreditatem in futura: obuiat autem patefaciendo quòd præsentes afflictiones non sunt condignæ ad gloriam futuram.Nec dicit existimo opinatiue,sed cognitionem quam habet manifestando. dictio siquidem Græca rectius interpretata fuisset reputo seu arbitror,vt certa cognitio explicata fuisset. *Quod non sunt condignæ passiones huius temporis.* hoc est non hæ vel illæ, sed vniuersaliter quæcunque passiones:hoc est afflictiones,cruciatus,tormenta,&c. non vnius horæ aut diei,sed totius huius temporis. *Ad futuram gloriam.* Nõ dicit ad pœnam peccatorum,sed ad futuram gloriam,ne contradicat Iob dicenti, vtinam appenderentur peccata mea à quibus iram merui,& calamitas quam patior in statera, quasi arena maris hæc grauior appareret,Iob.7.Rursus non dicit, non sunt condigni actus meritorij,non est condigna patientia meritoria ad futuram gloriam:sed dicit non sunt condignæ passiones:ne contradicat sibiipsi scribenti ad Timo. Bonum certamen certaui, cursum consummaui, fidem seruaui,in reliquo reposita est mihi corona iustitiæ,quam reddet mihi dominus in illa die iustus iudex.Significatur itaque quòd passiones ipsæ quatenus tales sunt, non merentur de condigno futuram gloriam,quod est dicere malum passionum huius temporis non esse par bono futuræ gloriæ, sed multo minus esse malum quod patimur in hoc tempore, bono futuræ glorię.Hinc est sensus literalis. *Quæ reuelabitur in nobis.* Quanuis textus Græcus anceps sit ad id in nobis vel in nos,contexui tamen magis quadrat in nobis,ad significandum gloriam quæ in futuro manebit in nobis. Erit enim intus in animis & in corporibus nostris inexistens,ad differentiam gloriæ præsentis, quæ cum clara sit fama cum laude,non in nobis: sed in aliorum actibus consistit.Et dicit reuelabitur: quoniam tunc manifesta fiet gloria sanctorum quæ nunc occulta est velut in radice in eorum meritis. *Nam expectatio.* Deest vna dictio. Legendum est. *Nam anxia expectatio creaturæ.* Duplici ratione intendens probare hoc vltimo dictum(scilicet quòd passiones huius temporis nõ sunt condignæ ad futuram gloriam)primo probat ex vehementia appetitus seu expectationis ipsorum apostolorum. Et consistit vtraque ratio in hoc,quòd expectatio anxia communis tam omni nationi quàm apostolis(quæ scilicet simpliciter & absolute viget in illis)est expectatio glorię adoptionis,& nõ boni quod tollitur per passiones huius temporis quas patienter sustinent expectando illam adoptionis gloriam. Ex hac enim vehementia

expectationis communi tum omni nationi tum Apostolis, signũ in hac vita habemus, contestans quòd passiones præsentis temporis non sunt condignæ ad futuram in nobis gloriam. Et artificiosè Paulus magnitudinem futuræ glorię ex magnitudine non puræ appetitionis, sed expectatiuæ, non alicuius vnius sed communis tum omni nationi tum apostolis, docet: quoniam magnitudo boni quod est finis & obiectum appetitus, ex vehementia communi non velleitatis, sed expectationis cognoscitur, secundum veræ philosophiæ rationem. ¶ Vide singula. Significanter dicitur expectatio, non solum ad excludendum velleitatem (quæ est etiã impossibilium) sed etiam desiderium dubij adhuc hominis de futuro bono: expectare enim est hominis certificati de futuro bono. Et non de qualicunque expectatione, sed de anxia expectatione loquitur, vt ex ipsa anxietate maximam vehementiam expectationis describat: expectatio nanque anxia importat tam vehemens desiderium, vt semper seipsam solicitet & mœrorem pariat ob carere re expectata. Poterat siquidem Paulus alio vocabulo vehementiam expectationis significare, sed maluit per anxietatem illam significare: quoniam magnitudinem affectus nostri erga bonum, solicitus mœror maxime testatur: vt ad sensum experimur. Creaturæ vero nomine quum constet non intelligi creaturam omnem (vt testantur angeli beati: quibus constat hæc subiuncta non competere) & in euangelio inueniamus omnis creaturæ nomine omnem nationem significatam (dicente Christo prædicate euangelium omni creaturæ) consequens est vt quadret sacræ scripturæ quod quadrat contextui præsentis literæ: scilicet creaturæ nomine nationem omnem, cõditionem omnem hominum appellari. Et appellatur omnis conditio seu natio hic (quemadmodum & in euangelio) creatura, ad explicandum rationem qua de ipsis nationibus est sermo, scilicet ratione eius quod habent à deo creatore: excluditur enim per hoc nomen quicquid peccati est in natione & conditione quacunque hominum, & consequenter quicquid comitatur peccatum. Et est sensus, anxia expectatio nationum secundum id quod habent à creatore, non secundum id quod habent admistum peccati. *Reuelationem filiorum dei expectat.* Et in hoc clauditur negatiua, q̃. s. creaturę anxia expectatio nõ tendit ad bonũ huius tẽporis, quo priuant passiones huius temporis. Ex hoc enim q̃ tẽdit indubia expectatione ad statũ manifestationis filiorũ dei, manifeste sequitur q̃ non tendit ad bonum presentis tẽporis, ac p̃ hoc manifeste habetur q̃ anxia expectatio

creaturæ

creaturæ præfert futurã gloriam bonis præsentis temporis, quod est mala præsentis temporis minoris esse quam bonum futuræ gloriæ. ¶ *Vanitati enim creatura subiecta est non volens, sed propter eum qui subiecit eam in spe.* Superfluit eam. Probat ex causa extrinseca primum quod anxia expectatio creaturę expectat manifestum statum filiorum dei. Extrinsecæ autem causæ sunt duæ: finalis & efficiens. & propterea vtranq; tangit. Finalẽ quidem, dicẽdo propter eum: scilicet deum. effectiuam vero dicendo qui subiecit. Et iuxta tria assumpta (scilicet expectationem, anxietatẽ, & gloriam filiorum dei) tria quoque affert: scilicet spem, qua probatur expectatio. & statum subiectum vanitati contrarium gloriæ adoptionis. vanitatis enim nomine constat in scriptura, intelligi varietates huius temporis tam contrarias quibus omnes subiicimur & modum: scilicet non volens sed propter deum, ad probandum anxietatem. Et dicitur non volens, non solum quia nec ex appetitu aut electione voluit, sed potius quia non placet creaturæ status iste: non voluntarie manet in statu isto. sed propter deum vt finem promerendum. ¶ Et est sensus ac vis probationis: quod quia creatura subiecta est vanitati huius temporis (sub qua clauduntur omnia bona & mala temporalia) & talem statum habet creatura non volens (si enim ei placeret iste status, non esset vera anxia expectatio futuri status) sed hũc statũ sustinet propter deũ tanquam finem promerendũ. & quia ipse deus statuit hanc subiectionem non semper duraturam, sed in spe transeundi ad ipsum, ad statum glorię filiorum dei: ideo ex hoc optime infertur quod creaturæ expectatio anxia est ad statum gloriæ adoptionis. Nam hinc habetur ratio expectationis ex statuta sibi spe. hinc habetur ratio anxietatis, ex eo quod caret sperato: vtpote non volens subiecta contrario statui ad promerendum deũ. *Quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum dei.* Probat ex causa intrinseca idem. directe tamen tendit hæc probatio ad probandũ illud, scilicet expectatio creaturæ: & eius probationẽ, scilicet subiecit in spe. Probat siquidem ex futura liberatione creaturæ ab intrinseco corruptionis malo. Minus dico, immo ab vniuersa seruitute corruptionis. summus enim nũc non solũ corruptibiles, sed serui corruptionis. Cuiuslibet siquidẽ mali non solum incursus sed timor quædam corruptionis seruitus est: quandoquidẽ velimus nolimus subiicimur corruptionis dominio. Adueniente autem gloria filiorum dei, liberabimur ab hac seruitute, translati in libertatem non solum à corruptione & cor-

ruptio-

Universidad de Deusto
Biblioteca

ruptionis iugo, sed (quod amplius est) in libertatem talem: scilicet gloriæ filiorum dei. quę longe plus continet quàm libertatem à seruitute corruptionis. *Scimus enim quòd omnis creatura ingemiscit & parturit usque adhuc*, pro, cõgemiscit & comparturit vsque nũc. Postquam declarauit causas exterinsecas & intrinsecas anxiæ expectationis creaturæ, declarat modo ipsam anxiam expectationem creaturæ ab effectu anxietatis manifestante vehementiam summam expectationis. Et quoniam sermo eius fuit non de hac vel illa creatura sed communiter, ideo explicat modo tum omnẽ creaturam tum communem anxietatem, dicendo congemiscit & comparturit. Ex authoritate autem certæ notitiæ quam Apostoli & similes pastores curam gerentes ecclesiarum habent, manifestat dicendo. scimus, nos Apostoli quòd omnis non aliqua creatura. hoc est natio ratione eius quod habet à deo, congemiscit & comparturit, conuenit in hoc effectu expectationis quòd prorũpit in gemitum & dolorem velut parturientes expectando gloriam adoptionis, ex hoc enim quòd carere expectata gloria, infert illis hos effectus, manifeste monstratur vehemens valde seu anxia expectatio. Et attulit similitudinem doloris partus nõ ratione causæ (scilicet quia venit hora eius) sed ratione fructus expectati ad significãdum dolorem in spe fructus. Aduerbium autem nunc, demonstrat tempus hoc præsentis vitæ. perinde ac dixerit durante presentis vitę tempore. vsquequo nanque durat hoc tempus, congemiscit & comparturit omnis natio, nò omnis nationis quilibet homo expectando gloriam filiorum dei. Nulla siquidem natio, nulla conditio, nullus gradus, nullus status, nullus sexus, nulla ętas rationalis, ab hac anxia expectatione excipitur: vt testantur martyria: testaturque perfectio spiritualis innẽta vigens in qualibet hominum conditione, in quolibet statu, in quolibet sexu &c. *Non solum autem illa.* Alteram apponit rationem ex simili anxia expectatione in Apostolis. quam manifestat ex eodem effectu, scilicet congemiscendi: vt ex testimonio quoque primatum incomparabilitas gloriæ ad passiones huius temporis innotescat. *Sed & nosipsi, primitias spiritus habentes.* Ad similitudinem primitiarum fructuum terræ describũtur maiora spiritus dona (nam primitiæ sunt magis desyderatæ preciosæ ac gratæ: vnde & deo dicabantur) vt significaret quòd preciosiora & quæ magis desyderabilia sunt ab hominibus, quæ sunt deo magis grata spiritus sancti dona habuerunt Apostoli. Et dixit hoc, vt ex tanta Apostolorũ celsitudine testimonium de magnitudine gloriæ

riæ authoritatem haberet maiorẽ. *Et ipsi intra nos gemimus* pro, congemiscimus. ¶ Communis siquidem significatur Apostolis gemitus: non exteriori sono, sed interna promptitudo prorumpens in actum gemendi. *Adoptionem filiorum dei expectantes.* Interpres addidit ad maiorem explicationem duas dictiones. s. filiorum dei. Legendum est, adoptionem expectantes. vbi tum rationem congemimus tam ipsorum quàm omnis creaturę explicat esse expectationem adoptionis, tum tempus congemiscendi explicat esse tempus expectationis: vt intelligamus quòd toto tempore hoc congemitus est ob carere expectata adoptione. *Redemptionem corporis nostri.* Nisi appositiue subiunxisset redẽptionem corporis nostri, fluctuasset quo pacto Paulus dicit se & alios expectare adoptionem, qui dixit iam accepisse nos spiritũ adoptionis & esse filios adoptionis: sed modo ex eo quòd dicendo expectantes adoptionem, appositiue explicat redemptionem corporis nostri, omnem tollit ambiguitatem: explicando quod adoptio expectata dicitur, & est quantum ad corporis redemptionem. Corpus siquidem nostrum quod vsque ad resurrectionis gloriam detinetur sub captiuitate & dominio corruptionis, redimetur secundum effectum liberationis exsoluto pretio in cruce precio, quum resurget aut fiet immortale per donum gloriæ ad quam adoptati sumus hæreditandam. *Spe enim salui facti sumus.* Probat simul duo. alterum est quòd congruit huiusmodi expectatio statui salutis nostræ: quia saluati sumus à Christo in spe non in re hæreditatis æternæ. hinc enim manifeste habetur consonantia expectationis ad statum salutis nostræ in hac vita. Alterum (quod principalius intendit Paulus) est quod superius dixerat, si tamen compatimur vt & conglorificemur. Quem contextum vt eruditus lector penetret, cõferat huius particulæ conclusionem scilicet per patientiam expectamus) cum verbis illis, scilicet si tamen compatimur adhuc non probatis: & cum omnibus interpositis in textu. Perspiciet siquidẽ quòd postquam conditionem illam adiecit (scilicet. si tamen compatimur) statim non probauit sed obuiauit, ne dura haberetur cõditio adiecta. Obuiauit autem monstrando impares esse passiones huius temporis ad futuram in nobis gloriã ex anxia expectatione tum omnis creaturæ tum Apostolorum. Vnde ordo ipse contextus exigebat, vt completa obuiatione rediret, immo prosequeretur probando adiectam conditionem: scilicet si tamen compatimur vt simul glorificemur. Et hanc conditionẽ adiectam directe probat,

bat, afferendo pro ratione quia spe salui facti sumus. Dupliciter potest aliquis saluari. vel quod immediate transferatur in rem termini: vel quod mediãte statu spei transferendus sit in rem termini. Christus non saluauit nos primo modo (quia nec ipse seipsum saluauit primo modo, sed voluit per merita peruenire ad gloriã suam) sed secundo modo. Et vtrunque dicit, scilicet & quod salui facti sumus (hoc est salutis statum non acquisiuimus, sed ab alio habuimus: hoc enim passiua locutio significat) & quod non in re termini sed in spe donati sumus statu salutis: hinc enim inchoat Paulus ratione ad probandum si tamen compatimur. Vnde subiungit. Spes autem quæ videtur, non est spes.) Ratio textus consistit in duabus illationibus: spe salui facti sumus: ergo quod non videmus speramus, ergo per patientiam expectamus, probat primam illationem ex hoc quod spes, hoc est res sperata quę videtur non est spes: hoc est non speratur. Et hoc probat subdendo. Nam quod videt quis, quid sperat? Legendũ est Quid etiam sperat? Significatur enim quod non est amplius locus spei accedente visione. Si autem quod non videmus speramus: per patientiam expectamus.) Hæc secunda illatio absque prbatione relinquitur pro constanti. ¶ Vide singula. Quæstio imprimis occurrit circa veritatem assumptorum: eo quod rei speratæ non repugnat videri. Speratur enim regnum Romanum quod videtur, speratur magnum præmium propositum aliquibus militibus &c. quod videtur. ¶ Nec satisfit quæstioni, dicendo quod sermo presens est de spe Theologica: quoniam Paulus manifeste probat ex communibus omni spei: vt clare testantur vniuersalissima verba eius. nam quod videt quis, quid etiam sperat. ¶ Solutio est quod res sperata integratur ex duobus, scilicet ex ipsa re quãdoquę præexistente (puta deo, regno, ciuitate & huiusmodi) & ex consecutione rei. Speratur enim consecutio regni seu ciuitatis: & similiter consecutio dei. Et hæc cõsecutio est propriissime res sperata. spe enim directe tendimus ad regnum vt consequendum: & sic de aliis. Et de hac re sperata loquitur Paulus, dicens quòd non videtur. Vnde non intendit dicere quod res præexistens ad quã consequendam tendit spes non videtur: sed quod res sperata formaliter (hoc est consecutio sperata) non videtur. Videre autem & videri in proposito, commune est visioni tam coulis corporis quam oculis mentis. Et est sensus quod consecutio quæ speratur non euidenter cernitur, quia quod euidenter conspicitur habendum, hoc est quod habebitur ex hoc ipso quod euidenter cognoscitur

scitur quod erit, perdit rationem ardui perdit rationem difficilis: ac per hoc non amplius subest spei. consecutio enim quantuncunque in seipsa ardua si euidenter cernitur quod erit, iã secura est, iam non habet rationẽ difficilis, iam non speratur. Vnde dux exercitus quũ pugna eo deducta est vt euidẽter non probabili coniectura conspiciat consecutionem victoriæ, non amplius sperat victoriam, sed alio animi affectu (scilicet amore, desiderio ac inchoata delectatione (prosequitur illam. ¶ Et per hæc patet quod vis primæ illationis constat ex propria conditione rei quæ speratur: quoniam fundatur super arduitatem consecutionis. Ex hoc enim quod consecutio quãdiu speratur est ardua, sequitur quod non est visa: hoc est non euidenter nota quod erit. si enim euidenter conspiceretur quod erit, desineret esse ardua illi à quo videtur: vtpote euidenter secuta. ¶ Secunda autem illatio absque probatione in textu sub forma conditionalis posita, difficultatem habet: quia formalis non apparet ex eo quod non tenet in omni materia. Sperant siquidem Imperatores exercituum, victoriam quam non vident, & tamen non expectãt illam per patientiam. Nec latuit Paulum hoc, immo inter has duas illationes differentiam ex modo loquendi insinuauit: dum primam tanquam formalem ex communi ratione spei probauit: vtendo tam spe absolute (spes quæ videtur non est spes) quã sperantibus communissime, quod videt quis quid etiam sperat. Hanc autem inducit applicando ad nos, dicendo si autem quod non videmus speramus: vt hinc intelligeremus quod hanc introducit descendendo & applicando ad materiam propositam: scilicet ad nostram spem hæreditatis diuinæ. vt intelligamus illationem primam esse ex communibus communem: hanc esse propriam propositæ materiæ, & fundari non super spem absolute, sed super spem contractam ad materiam propositam. Et propterea quanuis non sit formalis de spe absolute, est tamen formalis de spe contracta ad materiam propositam. ¶ Quod vt penetres, scito quod in communi loquendo ex hoc quod consecutio sperata non videtur, sequitur quod non est euidenter secura: ac per hoc est anceps difficili periculo subiecta. Et hinc sequitur quod oportet sperantẽ ad pericula superanda paratũ esse: sed quia ista próptitudo ad pericula superanda, nõvno sed multis modis potest esse, nã potest esse vel per magnanimitatẽ aggrediẽdi: vt contingit in huiusmodi regnis tẽporalibus quę hõies propriis

actio-

actionibus consequuntur. vel per patientia sustinendi omnia mala ne impediatur consecutio tanti boni: vt cõtingit in bonis speratis non ex propriis actionib' sed ex dono alterius: quale est bonum quod nos speramus, ideo non ex communibus spei inquantum spes, sed ex contracta & applicata spe ad hæreditatem diuinam speratam à nobis, intulit Paulus per patientia expectamus. Sperando enim ancipitem multis periculis consecutionem non nostris ingenio viribus atque actionibus sed ex dei dono habendam, oportet nos expectare ab alio (deo scilicet) per patientiam tolerando mala periculorum omnium. patienter siquidem tolerando mala huius temporis, superamus difficilia pericula consecutionis. Et sic probauit adiectam conditionem si tamen compatimur vt & conglorificemur, ex hoc quod spe salui facti sum': spe inferente non videri consecutionem speratam, & consecutione sperata non visa à nobis inferente expectationem per patientiam. *Similiter autem & spiritus adiuuat infirmitatem nostram.* Pro infirmitates nostras. Hic incipit tractare bonum quartum iustificatorum, scilicet gloriamur in deo: continuando simul præcedẽtia. Nam quum declarauit quod per spiritum sanctũ gloriamur in spe gloriæ dei, qua est spiritus adoptionis, subiungit consequẽter modo quod quemadmodum est spiritus adoptionis simili modo est spiritus adiutorij infirmitatum nostrarũ. Vt ex hoc quod est spiritus adoptionis, filiationem dei habere nos intelligamus: ex hoc vero quod est spiritus adiuuans infirmitates nostras, progressum nostrũ adiuuari ab eodem spiritu cognoscamus. Et quod sicut per spiritum sanctum inhabitantem in nobis pro quanto est spiritus adoptionis gloriamur in spe gloriæ dei, patientes, ita per eundem habitantem in nobis spiritum sanctum, pro quanto & spiritus adiuuans imbecillitates nostras gloriamur in deo. Et apte hoc officium spiritus habitantis in nobis distulit explicandum post ostensam necessitatem patiendi cum Christo: vt intelligamus spiritum sanctum adiuuare infirmitates nostras non solũ circa bona agenda, sed etiam circa mala tolerãda. Modus autem quo adiuuat (tum ex parte nostri, tum ex parte dei exequentis) subiungitur. *Nam quid oremus sicut oportet nescimus.*) Non saltat Paulus ab adiutorio imbecillitatum ad ignorantiam orationis: sed ex hoc quòd supplet spiritus sanctus ignorãtiam orationum nostrarum, probat spiritum sanctum adiuuare imbecillitates nostras: vt doceat nos non nostris ingenio viribus aut operibus posse iuuare infirmitates nostras, sed mediante oratione expectare

adiuuari

adiuuari à deo. Quia itaque prima arma nostra ad auxiliandum imbecillitatibus nostris sunt orationes, ideo ex supplemento harum, spiritum sanctum, spiritum esse adiutorij declarat. ¶ Quod autem dicitur nescire nos quid oremus sicut oportet, intellige modum significatum per sicut oportet ex parte rei petendæ. Et est sensus quòd quanuis sciamus quid oremus, non tamen scimus modum quo res petenda expedit seu necessaria est nobis. Verbi gratia scimus quòd petenda est salus æterna, sed nescio modum quo salutem æternam oportet seu expedit communicari mihi, acquiri à me. Infiniti enim sunt modi quibus potest acquiri, & modus qui est vtilis vni, non est vtilis alteri, & credimus quandoque modum aliquem esse nobis vtilem qui secundum veritatem non expedit nobis, vt patet de Paulo qui petiit angelum Satanæ auferri à se, putans talem modum esse sibi vtilem, & tamen non erat in veritate ei expediens. Ignorantiam itaque particularium modorum expedientium singulis edocet, dicendo quòd ignoramus quid oremus sicut oportet: vt hinc indigentiam adiutorij spiritussancti significet. ¶ Intellige autem ignorantiam respectu eorum quorum tam affirmatio quàm negatio stat cum salutæ æterna: & non respectu eorum quę sunt de necessitate salutis: qualia sunt credere, sperare, diligere deum ac proximum propter deum, misericordem, patientem, benignum, pœnitentem mansuetúmque esse, & similia. Hæc enim scimus esse petenda, sed expedientes seu necessarios mihi ad conseruationẽ & profectum horum modos, euentus, occursus & huiusmodi, in particulari ignoro, & propterea nescio quid orem sicut oportet me illud assequi. *Sed ipse spiritus postulat pro nobis gemitibus inenarrabilibus.* Ecce supplementum quo modo salutis æternæ nobis incognitos spiritussanctus postulat pro nobis. ¶ Caue hic in primis ne argumentum sumas quòd spiritussanctus non est deus: eo quòd postulare pro nobis, repugnat deo: quoniam postulare est inferioris: vnde & filio dei non conuenit nisi ratione naturæ humanæ. Non enim intendit Paulus quòd ipse spiritussanctus in seipso seu secundum seipsum orat aut postulat: sed quòd in nobis habitans, secundum actus nostros postulat. Quod perinde est ac dicere, postulantes nos facit: seu ad postulãdum nos mouet, postulationes nobis inspirat. ¶ Et quòd hic sensus sit intentus à Paulo, conuincitur ex verbis subiunctis: scilicet gemitibus inenarrabilibus. Oportet enim aut fateri quòd spiritussancto secundum se conueniant gemitibus inenarrabiles (quod est ridiculũ) aut quòd de postulatione in nobis quę fit nostris

h

stris gemitibus inenarrabilibus, est sermo. Et appellatur gemitus ineffabiles, gemitus illi quorum termini ad quos tendunt sunt nobis incogniti. propterea siquidem ineffabiles dicūtur & sunt, quia nobis eorum materia ad quam tendunt, ignota est. quę enim sunt nobis ignota, sunt etiam nobis ineffabilia. Experimur autem in nobis tales gemitus, quum ardenti desiderio orantes petimus dirigi seu duci ad ęternam salutem & similia, nescientes quid nobis de occurrentibus magis expediat. Talibus siquidē gemitibus nobis ineffabilibus, quia nescimus particulares terminos, particularia remedia seu adminicula ad quæ impetranda tendunt, spiritus sanctus postulat pro nobis: quoniam spiritus sanctus habitans in nobis dirigit eos ad vtilia nobis impetranda. *Qui autem scrutatur corda scit.* pro, sciuit, *quid desideret spiritus.* Dictio interpretata desideret, non est verbum sed nomen in Græco: & est illamet dictio superius interpretata prudētia, sapientia, sensus, affectus, cura, cogitatio à diuersis interpretibus. Vnde & hic diuersitas est: alij quæ prudentia spiritus, alij quis sensus spiritus, alij quis affectus spiritus, alij quæ cura spiritus interpretantur. Sed parui refert ad sententiam: quia in eandem cocunt. est enim sensus quòd deus scrutator cordium sciuit quo in particulari tendit cura spiritus sancti sic in nobis postulantis. Vana quidem esset spiritus sancti cura postulare nos faciētis tanquàm in confuso nisi adesset deus à quo petitur, intelligens quid in particulari intendit obtinere spiritus sanctus in nobis pro nobis. ¶ Et dicit sciuit in præterito, nē noua aliqua notitia in deo credatur. Et est sermo de notitia approbationis. quo contra dicitur fatuis virginibus, nescio vos. Est enim sensus quòd deus cognouit opprobando id quod intendit petere spiritus sanctus per nostros ineffabiles nobis gemitus. ¶ Meminit autem dei secundum officium scrutandi corda, quia approbare petita in particulari, pendet ab exacta notitia cordium in profundissimo eorum. oportet namque illum qui mihi de vere expedientibus prouidet, nosse cor meum quid faceret in illo euētu & quid in alio: & quid post alterum tertiumque ac deinceps euentum, non in hac vel illa materia, sed in omnibus occursibus, alioquin contingeret aliquam inutilem aut nociuam quanuis per accidens petitionem admittere seu prouisionem efficere. Et hic incipit fructus supplentis spiritus sancti: nihil enim prodesset ad auxilium imbecillitatum nostrarum postulare pro nobis nisi postulatio approbaretur. hæc enim approbatio, est ex parte dei initium adiutorij quo spiritus sanctus dicitur adiuuare nos postulando

lando illud. *Quia secundum deum postulat pro sanctis.* Hinc apparet quòd de notitia approbationis sermo est, dicendo sciuit quæ prudentia spiritus. nam falsa esset hęc redditio causæ si de simplici notitia esset sermo. simplici siquidem notitia nouit deus postulationes etiam quæ non sunt secundum deum: sed notitia approbationis solas nouit petitiones quæ sunt secundum deum: & ideo approbat eas quia sunt secundum deum. Reddit itaque rationem quare deus ab æterno approbauit quæ postulat spiritus sanctus in nobis, quia spiritus sanctus postulat secundum deum pro sanctis. Vnico verbo (scilicet secundum deum) significat Apostolus vniuersa petita sicut oportet: hoc est quę omnibus considerationis sunt necessaria cuiusque sancti saluti. Quod enim prius dixerat sicut oportet, modo dicit secundum deum. Et continet quicquid secundum diuini ordinis dispositionem in veritate singulis sanctis expedit. *Scimus autem quoniam.* pro, quòd. Non enim redditur ratio primi dicti (vt continuatio per cōiunctionem autem insinuat) sed quum dixisset secundum deum, declarat quid significatur per hanc formam secundum deum. & propterea optime continuatur textus, legendo scimus autem quòd diligentibus deū.

Omnia cooperantur in bonum. Textus Græcus anceps est ad omnia in nominatiuo vel accusatiuo: & rursus ad cooperantur pluraliter vel cooperatur singulariter. Interpres intellexit in nominatiuo omnia & pluraliter cooperantur. Legere autem omnia in accusatiuo & cooperatur in singulari, vndique quadrat tum sententiæ tum contextui. Est enim sensus scimus autē quòd deus cooperatur omnia in bonum diligentibus deum &c. Et hic sensus quadrat sequenti statim rationi, nam quos præsciuit & prædestinauit. Certum est enim quòd deus subintelligitur dicēdo præsciuit & prædestinauit. & ita deus quòd non spiritus sanctus: quum expresse subiungatur filij sui. Quadrat & precedentibus, quū dixit qui autē scrutatur corda sciuit &c. nam constat quòd deus ibi subintelligitur. Et similiter quadrat vltimo dictæ formæ: scilicet secundum deum. asserit siquidem Paulus se cum aliis Apostolis scire quid est hoc secūdum deum. Et declarat illud nobis, quòd scilicet deus cooperatur omnia in bonum diligentibus deum &c. Iuxta hanc enim formam petit spiritus sanctus in nobis pro sanctis: & simul explicat ex parte dei scrutatoris cordium executionem adiutorij imbecillitatum nostrarum quod spiritus sanctꝰ efficit pertendo in nobis. vt hinc perpendamus ad hoc dirigi inenarrabiles gemitus nostros à spiritu sctō vt executioni mādet deus hoc: scilicet

cet cooperari omnia in bonum sanctis. habet enim diuinæ prouidentiæ lex atque ordo vt etiam quæ disposuit deus se facturum, adimpleat mediantibus causis secundis: de quarum numero est spiritus sanctus quatenus habitans in nobis postulat gemitibus ineffabilibus pro sanctis. ¶ Et dicendo omnia, nihil excludit spectantium quomodolibet ad singulos sanctos. sermo enim præsens directe est de sanctis distributiue, & nō de vniuersa collectione sanctorum: ad cuius bonum non est dubium deum omnia ordinare, etiam infernum. nam & ad gloriam sanctorum cedit infernus. Sed sermo præsens est de singulis sanctis: de quorum quolibet licet verificetur illud Euangelicum super omnia bona sua cō stituet eum, præsentis tamen textus intētio directe tendit ad hoc quòd deus etiam in hac vita coefficit omnia quomodolibet expectantia ad sanctum quemcunque, siue quomodolibet redundantia in illum, in bonum illius. ¶ Dicit autem cooperatur & nō dicit operatur: vt intelligamus gratiam dei nō solam, sed simul cum libero electorum arbitrio coefficere ad bonum electorum. ¶ Et dicit diligentibus deum, ad differentiam sanctorum pro quando non sunt diligentes deum. restrictio enim fit dicendo diligentib⁹ deum. Vnde non oportet quæstiones mouere de iis quæ occurrerunt Paulo, Augustino, & similibus antequàm essent in statu diligentium deum: textu ipso expresse restringente ad diligentes deū

Iis qui secundum propositum vocati sunt sancti. Superfluit sancti, & vocati non est participium sed nomen: perinde ac si diceretur ascititij. Altera conditio restrictiua adiungitur: vt non de omnibus diligentibus deum sed de solis illis qui ascititij sunt secundum propositum diuinum intelligatur. Vbi perpēdere potes has duas conditiōes ad hoc iunctas vt altera alteram restringat. nam status diligendi deum restringit ascititios: vt non de prædestinatis secundum omnem eorum statum sed secundum statum quo diligunt deum sermo præsens intelligatur. & similiter nō de omnibus diligentibus deum, sed de solis illis qui sunt diligentes deū & prædestinati sermo præsens intelligatur. Multi enim sunt quādoque in statu diligendi deum qui tamen non sunt prædestinati. & de his non dicit quòd deus cooperetur omnia in bonum illis: sed tantummodo habentibus ambas conditiones simul. Quid autem sit diuinum propositum, statim Paulus subiungit. *Nam quos præscivit & prædestinauit.* pro, & prædefinuit. *Conformes fieri imaginis filii dei, vt sit ipse primogenitus in multis fratribus.* Aduerte circa literam differentiam inter coniunctionem horum duorum

duorum (præscivit & prædefiniuit) & reliquorum subsequentiū. nam in reliquis subsequentibus habetur semper relatiuum quos & pronomen hos: dicendo, quos autem prædefiniuit hos vocauit & quos vocauit hos & iustificauit &c. coniungendo autem hæc duo nullum pronomen in textu Græco inuenitur: ita quòd non dicitur, quos præscivit hos & prædefiniuit, sed dicitur quos præscivit & prædefiniuit. vt ipsa differentia mysterium aliquod insinuet. ¶ Aduerte deinde quòd in reliquis verba (vocauit, iustificauit, glorificauit) absolute sine appositō aliquo dicuntur: hæc autem duo habent appositum, scilicet conformes imaginis filij sui &c. ¶ Aduerte tertio quòd non dicit conformes imagini in datiuo, sed imaginis in genitiuo. & ita habetur in Græco. Non enim significantur conformes imagini filij dei. esset enim conformitas huiusmodi ad filium dei mediata: quia esset conformitas imagini eius, & mediante imagine conformitas ad ipsum. sicut si quis fingeretur conformis statuæ Cæsaris, esset conformis Cæsari mediate: & vere diceretur conformis imagini Cæsaris. Et hunc in proposito sensum nescirem intelligere: quoniam nescio aliquam imaginem filij dei cui sancti decreti sint cōformes. sed sensus est, conformes inter se ratione imaginis filij dei. Hoc enim quadrat veritati & doctrinæ Apostolicæ id est ad Corint. decimoquinto quemadmodū gestauimus imaginem terreni gestabimus & imaginem cœlestis, hominis Christi. Ad explicandum enim in quo sunt decreti conformes, subiungitur imaginis: hoc est secundum imaginem seu ratione imaginis secūdum vsum Græcæ constructionis, non cuiuscunque sed filij dei. Decreti sunt enim omnes conformes secundum hanc imaginem pro quanto ad imitationem filij naturalis omnes erunt filij dei, vt ipse filius dei sit primogenitus in multis fratribus. ¶ Aduerte quarto quòd quum Paulus more suo proposuerit scimus quòd diligentibus deum &c. modo subiungit declarationem singularum particularum: incipiendo ab illa, scilicet proposito. ¶ His prælibatis, scitenus est rerum absolute. & quatenus est rerum euentuum. nam ex theologia speculatiua differentiam inter scientiam dei quaquauis vtraque sit æterna, prima tamen non præsupponit deum velle creare res: secunda autem præsupponit deū velle creare res. Et hinc sequitur quòd præscientia horum euentuum (scilicet conformes esse inter se sanctos secundum imaginem filij dei vt sit ipse primogenitus &c. non præcedit diuinam prædefinitionem eorundem euentuum, sed sequitur illam, prius enim (non tem-

pore sed rationis ordine) deus volendo definit hos euentus quàm sciat illos fore: immo ratio quòd sciat illos fore, est quia volendo definit illos. ¶ Non significat itaque Paulus præscientiam esse rationem prædefinitionis, sed econuerso prædefinitionem esse rationem præscientiæ. Et ne intelligeres præscientiam esse rationem prædefinitionis, abstinuit à pronomine: vt dictum est. Si enim dixisset quos præscuit hos & prædefiniuit, intellexisses ordinem inter præscientiam & prædefinitionem similem subsequentibus: sed abstinendo à pronomine, iungendóque simul, insinuauit mysterium alterius ordinis. insinuauit hęc esse simul tempore immo æternitate, & alterum inter se ordinem habere quàm subsequentia inter se significantur habere. Est itaque sensus. dixi secundum propositum: nam quos præscíuit conformes &c. & prædefiniuit, hoc est etiam prius prædefiniuit quàm præsciret: vt præpositio posita ante definiuit referatur non solum ad definitos sed ad præscientiam, dispari tamen ordine. nam ad illos ordine durationis, ad istam ordine quasi causalitatis. probando siquidem quòd secundum propositum dixit hęc, ad confutandum dogma eorum qui primum salutis nostræ locum tribuunt diuinæ præscientiæ futurorum, qui præscientiam meritorum ponunt rationem definitionis diuinæ: ad confutandum inquam hæc, primum nostræ salutis locum tribuit diuino proposito, dicendo iis qui secundum propositum. Et probando hoc manifestat quòd diuina definitio conformium filio dei, prior est diuina præscientia eorundem, dicens. nam quos præsciuit & prædefiniuit, hoc est etiam prius quàm præsciret definiuit. ¶ At si opprimeris à maiestate tam alti sensus, potes planiore vti sensu: exponendo præscientiam de præscientia approbationis. vt quemadmodum dicendo qui autem scrutatur corda sciuit quæ prudentia spiritus loquitur de scientia approbationis, ita nunc loquatur de præscientia approbationis. Et sic planus est oibus sensus q̃ quos præsciuit præsciẽtia approbationis, non solum approbauit, sed etiam prædefiniuit: quod maius est. nam definitio adiungit firmitatem approbationi.

¶ Consistit autem imago conformitatis ad filium dei, in duabus conditionibus. Altera est participatio gloriæ filij dei secundum quòd homo beatus &c. & hæc conditio comprehendit corpus nostrum configuratum corpori claritatis Christi, & animam nostram similem animæ Christi in gloria &c. Altera est participatio gloriæ filij dei secundum quòd est filius dei. & hæc conditio

conditio est quòd nunc sumus filij dei, tandem autem apparebit gloriosa hæc filiatio. Et hanc conditionem esse principaliter intentam à Paulo hic, apparet ex eo quòd loquitur de filio dei & de fratribus. ¶ Primo genitura vero filio dei attributa inter multos fratres, non proprio, sed metaphorico sermone est intelligenda: qui tam secundum diuinam quàm secundum humanam natiuitatem naturalem, est non solum primogenitus, sed vnigenitus, ac per hoc careus fratribus. Vnde dicitur primogenitus in multis fratribus secundum assimilationem ad primogenitum inter multos fratres: quòd ipse filius dei & multi alij sunt filij dei, ac per hoc multi fratres ipsius filij dei: & quia ipse est prius cæteris genitus, ei attribuuntur iura similia iuri primogeniti, vt scilicet fratres alij sint sub ipso, & ab ipso alantur, & huiusmodi. hæc enim dignitas Christi significatur respectu nostri, per hoc quòd definitus est primogenitus in multis fratribus. Et dixit hoc, ne errares intelligendo nos cohæredes Christi ex æquo, quum dixerat cohæredes autem Christi: explicat enim quòd sumus cohæredes Christi vt primogeniti inter omnes fratres, quod est dicere Christum quidem esse hæredem vniuersorum: & sub ipso & per ipsum nos esse cohæredes, nos participare bona diuinæ hæreditatis. hæc enim lex primogenitorum in principibus etiam hodie apparet. *Quos autem prædestinauit*. pro, prædefiniuit, *hos & uocauit*. interna vocatione. Declarata siquidem illa particula, secundum propositum, declarat consequenter illam aliam vocati. Differentia autem inter vocare & prædefinire ac præscire manifestata est: nam vocatio, in tempore fit: præscire autem & prædefinire ab æterno fuerunt, & exequendo prædefinitionem, vocat. *Et quos uocauit, hos & iustificauit: quos autem iustificauit, illos & magnificauit*. pro, glorificauit. Quæstiones duæ occurrunt. Altera est circa verba præteriti temporis in huiusmodi executionibus (vocauit, iustificauit, glorificauit) quuum executiones istę futuræ sint. ¶ Solutio est quod executiones istæ respectu multorum sunt præteritæ & respectu multorum sunt futuræ: multi enim iam sunt vocati, iustificati, & glorificati: multi quoque supersunt vocandi, iustificandi & glorificandi. Par autem fuit vt doctrina à certioribus quæ iam facta sunt traderetur: & propterea vtitur verbis præteriti temporis. ¶ Potest nihilominus dici quòd propter certitudinem futurarum executionum significantur absolute in præterito, sicut prophetæ faciunt. ¶ Altera est circa ve-

ritatem harum executionum:nam falsum constat esse quòd quoscunque iustificauit illos & glorificauit, quum multi iustificati ceciderint à iustitia & sint damnati. ¶ Solutio est duplex. Vel penes differentiam inter vocatos & iustificatos simpliciter, vel ad tempus,& quòd hic est sermo de vocatione & iustificatione simpliciter:obiectio autem procedit de vocatis & iustificatis ad tempus:tales enim sunt qui à iustitia cadentes damnantur. Vel penes differentiam inter vocationem & iustificationem vt sunt executiones prædefinitionis,aut vt sunt secundum se quædam diuina dona,& quòd sermo presens est de istis quatenus sunt executiones diuinæ prædefinitionis:sic enim verissimum est quòd omnes iustificati sunt etiam glorificati:obiectio autem procedit de iustificatione & vocatione vt sunt quædam gratiæ,non vt sunt executiuæ diuinæ prædestinationis. ¶ Dicendo itaq; hos & iustificauit: declarat illam particulam diligentibus deum, iustificamur enim fide per dilectionem operante. Et dicendo hos & glorificauit, declarat bonum ad quod omnia pro electis deus coefficit. *Quid ergo dicemus ad hæc?* Declarat illam particulam deus cooperatur declarando efficaciam diuinæ cooperationis præmittendo stuporem seu contrariæ linguæ executionem. Quid ergo dicemus ad hæc? hoc est quid ergo dicemus contra hæc? quasi dicat nihil, vel quid ergo dicemus aspicientes ad hæc quasi dicat: non dicendum sed stupendum nobis est spectantibus ad hæc. *Si deus pro nobis,quis contra nos?* hoc est si deus coefficit nostrum bonum tot modis:tanta efficacia,quis contra nos,quis cõtra bonũ nostrũ supple prævalebit quasi dicat nullus. *Qui etiam proprio filio suo.* (Superfluit suo. *Non pepercit.* hoc est non abstinuit ob exinanitione & afflictione proprij filij. *Sed pro nobis omnibus.* electis. *Tradidit illum.* Liberali dono dedit illum. *Quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit.* pro donabit? Animaduerterat Paulus quod prælegata ratio tot donorũ nõ efficaciter inferebat deũ omnia cooperari in bonũ electis,sed deũ illis cooperari in bonũ & propterea vt efficaciter cõcluderet quòd omnia adiunxit quod deus liberaliter donauit etiã filium pro electis: vt hinc infertet sicut & infert,quòd omnia cum filio electis donata sunt:ac per omnia in bonum electorum disposita sunt. Et dicit in futuro donabit,ad significandum quod consummata executio boni in quod omnia electis cooperatur deus,non est in præsenti, sed in futuro statu gloriæ. *Quis accusabit aduersus electos dei.* Obuiat obiectioni possibili fieri propter peccata commissa ab electis,multi enim electorum

rum multa crimina commiserunt, propter quæ obiicere posset aliquis quod remanent puniendi: vt sic impediretur glorificatio eorũ. Et directe dicuntur hæc verba propter illam sequelã, quos aũt iustificauit illos& glorificauit. Quis inquit accusabit,quis erit accusator præteritorum criminũ aduersus electos dei,vt non glorificentur?quasi dicat nullus. Et rationem subdit. *Deus qui iustificat.* hoc est deus(non homo,non angelus)qui iustificat,qui iustos facit electos ex peccatoribus. *Quis est qui condemnet?* Verbum verbo reddendo legendum est,quis condemnans?deo iustificante electos ab omnibus eorum criminibus quis condemnans erit? quasi dicat nullus. ¶ Vbi aduerte quòd excludit tam accusatorem quàm iudicem condemnantem, ex hoc quòd deus est qui iustificat:quoniam nullus relinquitur accusationi aut condemnationi deo iustificante locus. Quia tamen posset quispiam obiicere quod Christus comparebit accusator & condemnator (accusator quidem,quia contra precepta eius fecerunt:sicut & Moyses accusator Iudæorum dicitur Ioan.5.condemnator vero quia ipse est constitutus à deo iudex viuorum & mortuorum) propter hanc inquam obiectionem subiungit. *Christus qui mortuus est,immo qui & resurrexit,qui.* Deest,&,*est ad dexteram dei, qui etiam interpellat.* pro, postulat,*pro nobis!* Totum hoc sub hoc puncto interrogatiuo legendum est. Est enim sensus: nunquid Christus electos accusabit aut condemnabit,qui contulit nobis hæc beneficia,qui habet has conditiones? Quasi dicat,hæc beneficia, hæ cõditiones testantur quòd non. ¶ Vbi aduerte quòd vltima verba (scilicet pro nobis) respiciuntur ab omnibus & singulis quatuor beneficiis, qui mortuus est pro nobis, qui resurrexit pro nobis, qui sedet in dextera dei pro nobis, qui postulat pro nobis. Et pronomen electos demonstrat. *Quis ergo nos separabit à charitate Christi.* pro, dei. Et superfluit ergo. Recole superius propositorum & dictorum: & perpende quòd quum tractauerit bona quæ habent iustificati tria (scilicet pacem ad deum,gloriationem in gloria dei,& gloriationem in deo)modo tractat quę supererat gloriationem in tribulationibus. Diuisit nanque Paulus hunc tractatum de gloriatione in afflictionibus inferendo partem illius (scilicet necessitatem patiendi)cum secundo bono, scilicet gloriamur in gloria dei:& partem alteram(scilicet ipsam gloriationem) inferẽdo quarto bono, scilicet gloriamur in deo, quod modo tam diffuse declarauit, ex hoc quòd deus omnia nobis cooperatur in bonum: definiendo, vocando, iustificando, donando filium, & cætera. Fecit autem

hanc

hanc partitionem, vt intelligamus per ſpiritum ſanctum & quatenus eſt ſpiritus adoptionis, & quatenus eſt ſpiritus adiuuans imbecillitates noſtras poſtulando, conſurgere in nobis gloriationẽ in afflictionibus, comitem aliarum duarum gloriationum in hac vita: Per modum itaque quæſtionis tractat gloriationem noſtrã in afflictionibus: mouendo ſcilicet & ſoluendo quæſtionem an aliquis ſeparabit electos à charitate dei. Quocirca pronomẽ nos, demonſtrat electos, & à charitate ſeu dilectione dei ſignificat dilectionem dei erga electos. Narrata ſiquidem tãta erga electos dei dilectione vt prędefiniuerit, præſciuerit, vocauerit, iuſtificauerit, glorificauerit, ac filium proprium donauerit, omnia in bonũ eorum vertendo, aptiſſime ſubiungit quæſtionem, quis nos ſeparabit à dilectione dei, tali ac tanta intendens (vt ſubiungit) quòd nullus, nulla vis ſeparabit electos à dei erga illos dilectione. Separarentur autem ſi ab illius effectibus (ſcilicet fide, ſpe, charitate, patientia, reliquiſque virtutibus) finaliter caderent. *Tribulatio?* Mota quæſtione quis, diſcurrit inducendo interrogatiue ſeptem malorum genera: ad quæ mala omnia quæ hoc tempore pati poſſumus reducuntur, vt perpendamus quòd tractat de gloriatione electorum in tribulationibus. Et tribulatio ſeu afflictio vniuerſos comprehendit cruciatus ſecundum pœnam ſenſus, ſeu dolorem ſenſibilem citra mortem. *An anguſtia?* priuans libertate corporis. *An fames?* priuans cibo. *An nuditas?* priuans veſtimento. *An periculum?* quod timorem ponit imminentis mali. *An perſecutio?* Quæ tertio loco in textu Græco ſita, neſcio à quo apud Latinos tranſlata ſit in ſextum. Et ponit perſecutio perſeuerantiam actionis contra electos. *An gladius?* priuans vita. *Sicut ſcriptum eſt.* electos pati, in Pſalmo quadrageſimoquarto. Et citauit ſcripturæ teſtimonium, ne hic per mala diſcurſus ſuperfluus putaretur. *Quia propter te.* deus, quia tui ſumus cultores. *Mortificamur.* Electi loquuntur deo. Et quæcunque patiendo in corpore, mortificari ſe dicunt: quia quælibet paſſio corporis ſpecies eſt mortificationis. *Tota die.* Continuitas ſignificatur perſeuerans. *Æſtimati ſumus.* Malo corporis adiungitur malum vilipenſionis talis ac tantæ. *Sicut oues occiſionis,* hoc eſt vt occidere nos, æſtimetur vtile ad vitam hominum, ſicut occiſio ouium in macello vtilis eſt ad vitam hominum. Et vere ſic æſtimati ſunt Chriſtiani primitiui: vt patet legentibus hiſtorias. *Sed in his omnibus ſuperamus.* pro ſuperuincimus. Reſpondendo quæſtioni, declarat gloriationem noſtram in tribulationibus non

non contentus dicere vincimus, ſed ſuperuincimus. Vere gloriatio noſtra eſt in his non aliquibus, ſed omnibus, non vincere, ſed plus quàm vincere: eſt enim plus quam vincere, ſuperare mala & gaudere patiendo mala. Quod impletum legimus in Apoſtolis & martyribus multis. *Propter.* pro, per, *eum qui dilexit nos.* Non ſignificatur cauſa finalis, ſed efficiens adiuuando & cooperando. Et quadrat dilectioni dei erga nos: nam deum diligere nos, eſt ratio faciendi nobis bonum, eſt enim dilectio qua deus diligit, efficax. Et ex hac particula appatet quòd de dilectione dei erga nos dixit, quis nos ſeparabit à charitate dei? Eadem ſiquidem dilectio pro cauſa affertur noſtræ ſuperuictoriæ, qua non ſeparamur ab ipſa dei erga nos dilectione: ita quòd non noſtris viribus, non noſtra charitate, ſed adiutorio gratuito dei ſuperuincimus: vt intelligamus non habitualis gratiæ, ſed dei adiuuantis gratuito, hanc ſuperuictoriam noſtram effectam eſſe. Hoc enim ſignificatur dicendo, per eum qui dilexit nos. *Certus ſum.* pro perſuaſus ſum, *enim.* Non enim de certitudine euidentiæ, ſed de certitudine perſuaſionis (quam conſtat eſſe certitudinem fidei) eſt ſermo. Nec explicat à quo perſuaſus eſt: quoniam ab authore fidei conſtat hanc perſuaſionemm eſſe. *Quod neque mors, neque vita, neque angeli, neque principatus, neque virtutes.* Quatuor differentias rerum explicat Paulus quibus præcipue attribui poſſet vis ſeparandi electos à charitate dei. Prima eſt differentia vitæ & mortis: vita ſiquidem ſummum eſt appetibile, & mors vltimum terribilium. Sub quibus duobus comprehenduntur reliqua appetibilia & refutabilia. ¶ Secunda differentia eſt ſpiritualium ſubſtantiarum ſecundum tres diuerſitates, ſcilicet angelos, principatus & virtutes. Et angelus quidem nomen eſt infimarum ſubſtantiarum ſpiritualium: principatus autem nomen eſt ordinis illarum quæ præſunt prouinciis: virtutes demum nomen eſt ſupremi ordinis ſpiritualium ſubſtantiarum miniſtrantium ſeu exequentium. Et quemadmodum per mortem & vitam excludit omnes creatas cauſas finales, ita per differentiam harum ſubſtantiarum excludit omnes creatas cauſas effectiuas ſpirituales. Quas ternario comprehendit numero, vt omnes includi intelligantur: numerus enim ternarius perfectionis eſt. ¶ Nec obſtat quòd de ſanctis angelis, & non ſolum de damnatis ſpiritibus hæc intelligantur: quoniam non dicitur quòd velint ſeparare nos à charitate dei, ſed quòd non poſſint, quod eſt veriſſimum. ¶ Tertia differentia eſt penes tempus.

Neque

Neque instantia neque futura. De præteritis enim nulla poterat esse ambiguitas. Et hæc differentia temporis quoniam specialem ingerit difficultatem & facilitatem, & communissima est causis omnibus, merito adiecta est. Magni siquidem refert præsentibus vel futuris allici: & similiter præsentibus vel futuris terreri. magni refert præsentem vel futuram esse actionem, esse formam, esse materiam. *Neque fortitudo.* Superfluit. Et nescitur quis addidit: quum in textu Græco non inueniatur. *Neque altitudo neque profundum.* Quarta differentia est penes differentias vniuersi corporei secundū celsitudinē & ꝓfunditatē. videturq; quòd Paul⁹ differētias tantū eas assumpserit quæ attendūtur penes cōmunia oīb⁹ hominibus, qualia sunt mors & vita, substantiæ spirituales, tēpus & vniuersum corporeū. Ita quod sub altitudinis nomine intelliguntur superiora corpora, profundi vero inferiora. *Neque creatura alia.* More eorum qui computatis præcipuis subiungūt clausulam generalem vt intelligatur quod de omnibus intendūt, Paulus subiungit neque creatura alia: vt hinc intelligamus quod nullam excipit creaturam. *Poterit.* Superius dixerat de facto, quis nos separabit: & similiter de facto, sed in his omnibus superuincimus. modo vero loquitur de possibili, dicendo poterit. Ita quod non solum negat creaturam quamcunque separare electos à charitate dei, sed negat posse separare. Et ratio est in prōptu: quia charitas dei erga nos est suprema causa, superior omni creatura, superans potentiam cuiuscunque creaturæ. *Nos separare.* Pronomen nos demonstrat electos. Et est sermo de separatione totali, non de separatione ad tempus. quæ non est cōtraria dilectioni dei erga electos: vt patet de lapsu Petri. *A charitate dei.* actiua: hoc est à charitate dei erga nos. *Quæ est in Christo Iesu domino nostro.* tanquam in mediatore & executore ipsius charitatis dei erga nos: vt intelligamus non solum similem esse Iesu Christi erga electos charitatem charitati diuinæ, sed etiam in ipsius Iesu mysterio opere passione resurrectione &c. adimpleri charitatem dei erga electos.

CAPVT IX.

Veritatem dico in Christo, non mentior: testimonium mihi perhibente conscientia mea in spiritu sancto. Non saltat, nō noua inserit Paulus: sed postquam tractauit propositā in principio (scilicet quod Euangelium quo ad rē euangelizatam, potestas dei est in salutem omni credenti) consequenter tractat reliqua ibidem proposita (scilicet Iudæoque

dæoque primum & Græco, cum adiuncta authoritate, iustus ex fide viuet) in his tribus capitulis. Et in hoc quidē capitulo declarat modum simul & causam quo & quare primum tum Iudæo tū Gentili est in salutem. Et modus est: quia paucis Iudæis profuit, Gentibus vero communiter. causa vero ex parte dei est diuinum propositum: ex parte vero exequentium, est quia Gentes confisę sunt in fide Christi, Iudæi vero in iustitia legis. ¶ Ruinam itado: ne videatur ex malo ad Iudæos affectu loqui. Et Christum ac spiritum sanctum testem inducit cum propria conscientia. animi enim mei solus deus est conscius. Et quoniam ad integritatem veri sermonis duo exiguntur (alterum ex parte rei quæ dicitur: quod scilicet sic sit. alterū ex parte dicentis, scilicet quod non mētiatur. nam contingit & absque mendacio proferri non verum in re, & mentiendo dicere quod in re verum est) ideo Paulus vtrunque comprehēdit. & ex parte rei dicit veritatem dico in Christo: hoc est illam cuius Christus est conscius. & ex parte sui dicit non mentior. *Quoniam.* Pro, quod, *Tristitia mihi.* Ecce res dicta. *Magna.* intensiue. *Est & continuus dolor.* Nonad horā sed perseuerans. *Cordi meo.* Non superficietenus, sed in corde. in intimis animi mei. ¶ *Optabam enim.* Simul manifestat materiā & causam tantæ tristitiæ in se: afferendo statum Iudæorum commūnem olim sibi. Talis enim Iudæorum status materia est tantę tristitiæ. Et quoniam ipse statum illum valde dilexerat, ideo magna subsecuta est tristitia. quum enim videmus ruinam rei valde amatæ, dolemus valde. Reddendo itaque rationem magnæ in se tristitiæ, simul patefacit materiam tristitiæ esse illam quæ olim fuit sibi maxime dilecta. ¶ Vbi & nota modestiam. Intendit dicere causam tantæ tristitiæ esse, quòd Iudæi eligunt anathemata esse à Christo. modeste loquens, dicit hoc implicite: explicando quod ipsemet elegit olim anathema esse à Christo: vt ex ipsius crimine intelligamus cæterorum Iudæorum perseuerantium in Iudaismo, peccatum simile. Nec dicit opto modo habens sancta desideria, sed optabam seu optaui olim in statu Iudaismi. *Ego ipse.* Vt intelligamus loco desiderij successisse dolorē ex eo quod est ipsemet. *Anathema esse à Christo.* Græca dictio dicitur anathema significans per trāslationem separatum, quemadmodū deo dicata separata sunt à communi vsu. elegit siquidem Paulus olim in Iudaismo separationem à Christo potius quam separationem à Iudaismo. Vnde absolute & nō ad tēpus anathema se esse à

Christo

Christo dicit se optasse. *Pro fratribus meis.* Aperit ipse Paulus zelum suum quem habuerat in Iudaismo contra Christum, fuisse propter Iudæos: ne scilicet Iudæi à statu iudaismi tanquã seducti transirent ad statum Christianum. Iudæos siquidem fratres suos appellat: vtpote ex eodem patre scilicet Iacob. *Qui sunt cognati mei secundum carnem.* Hoc est (si dicere licet) congeneres, ex vno genere secundum carnem. Quos consanguineos appellantes, nõ oportet addere secundum carnem. *Qui sunt Israelitæ.* Explicat à communi patre generis carnalis nomen. *Quorum adoptio est filiorum.* Superfluunt duæ vltimæ dictiones: est filiorum. Incipit exponere priuilegia Iudæorum: vt tanto maior materia significetur tristitiæ, ex maiori perditione: & simul primitas Iudæi secũdum dignitatẽ priuilegiorũ diuinorum explicetur. Vtraque adoptio fuit Israelitarũ: & vetus Exo. 4. primogenitus meus Israel. & noua, non est bonũ sumere panem filiorũ & dare canibus. & rursus Apostolis Israelitis dicit Iesus, filioli adhuc modicum &c.

Et gloria. Vtraque similiter gloria Israelitarum fuit. tum vetus: apparente gloria domini apud illos, & super tabernaculum, & in monte Sina, & in columna &c. tum noua: quum apparuit gloria Christi coram tribus Apostolis. *Et testamentum.* Pro & testamẽta Ipsemet Paulus ad Galatas duo explicat testamenta, alterum vetus in monte Sina: alterum nouum, quòd Christus fecit. Et vtrũque constat Israelitis datum. *Et legislatio.* Lex nãque vetus cõstituta est ad Israelitas: & similiter lex Euangelica per Christũ Israelitis data est tam verbo quam spiritu in Pentecoste. *Et obsequium.* pro & cultus. Nã & vetus cultus diuinus & nouus ad eucharistiæ sacrificium baptismique ritum, datus est Israelitis. *Et promissa.* Pro & promissiones. tum tot bonorum, & præcipue Messiæ. tum æternæ vitæ & resurrectionis à Christo. In his enim omnibus priuilegiati sunt Israelitæ. nam & vetera propria eorũ fuerunt, & noua primum fuerunt. Ita quod per eos ad alios deriuantur. quod ad ipsorum magnam spectat dignitatem: & maiorẽ mõstrat esse Israelitarum iacturam. *Quorum patres.* Septimũ priuilegium Israelitarum proprium ac maximum postremo scribitur: quod scilicet Christus natus est ex corũ patribus, quod Christus secundum carnem est frater eorum. *Ex quibus est.* Superfluit est. *Christus secundum carnem.* Non secundum totum id quod est, non secundum diuinam sed humanam naturam.

Qui est. Verbũ verbo reddendo legendũ est. *Ex quibus Christus secundum carnem, ens super omnia deus benedictus in secula: amen*

Hic

Hic est primus locus in quo habemus à Paulo, Christum esse deum: hoc est quod explicite appellat Christum deum, non quãlitercunque sed super omnia benedictum in secula amen. vt nulla relinquatur Arrianis exceptio: quum hæ conditiones non nisi de summo deo verificentur: & de solo summo deo fas sit hæc dicere. *Non autem.* Pro. Non sic autem. Supple Israelitæ oportuit anathema esse à Christo. *Quod excidit verbum dei.* A veracitate adoptionis Israel. *Non enim omnes qui ex Israel sunt, hi sunt Israelitæ.* Interpres addidit pro claritate vtrobique sunt: & loco Israel posuit Israelitæ sensum magis quam verba sectatus. Intentio Pauli est patefacere quod ob tantam ruinam Iudeorum, non est diminuta veracitas diuinæ promissionis, quia Israelitæ quotcunque ruentes non sunt in numero Israelitarum quibus facta est promissio: quia non sunt filij promissionis sed carnis. Quum ergo dicit non omnes qui ex Israel, intelligit secundum carnem descendunt. & quum subdit hi Israelitæ, intẽdit hi computantur Israelitæ. *Neque qui.* pro, quia. *semẽ sunt Abrahæ, omnes filij.* Similis est sensus quod non propterea quòd carnaliter descendunt ab Abraham, ideo omnes tales computãtur filij Abrahæ. *Sed in Isaac vocabitur tibi semen.* Ne putares sine scripturę authoritate inducere Paulũ hanc distinctionẽ inter descendentes tã ex Israel quã ex Abraham, quod aliqui cõputantur in filios & aliqui nõ, attulit authoritatẽ Geñ. 21. in qua expresse non omnes filij Abrahę sed Isaac tantum in semen ascisciturad est non qui filii carnis, hi filii dei. Iuxta duos patres (scilicet Israel & Abraham) exponit sensum distinctionis dupliciter, ad idem tamen, primum inter filios carnis & filios dei. & hinc habet quod nõ omnes descendẽtes carnaliter ab Israel sunt filij adoptiui dei: ac per hoc adoptio diuina respectu Israel non defecit ex ruina multorum filiorum Israel secundum carnem: vtpote non filiorũ adoptionis diuinæ. *Sed qui filii sunt promissionis.* Ne locum inquirendi relinqueret qui sunt filij dei, declarat hoc, dicẽdo quod sunt filij promissionis. Ita quod contra filios carnis, filios promissionis distinguit. Nec opus est laborare circa sensum distinctionis: quoniam ipse Paulus ad Galat. 4. explicat Ismaelem natum secundum carnem, Isaac vero per promissionem. ¶ Res gesta patet in Geñ vbi promittitur cõceptio natiuitasque Isaac a deo. Nec fis adeo rudis, vt dubites Isaac carnaliter conceptũ & genitum. Sed differentia consistit in hoc quod Ismael secundum carnem precise: Isaac autem non præcise secundum carnem, sed

ratione

ratione diuini miraculi promissi à deo. miraculose enim restituta est virtus generatiua tam Saræ quam Abrahæ promittendo filium Abrahæ ex Sara. *Aestimantur in semen.* Vitio scriptorum legitur æstimantur pro exestimantur seu reputantur. Non sat fuit Paulo distinguere in re, sed etiam in reputatione: vt hinc haberet quod omnes Israelitæ ruentes non reputantur in semen Israel & Abrahæ: ac per hoc ob illorum perditionem nihil perit veracitatis diuinæ. Igitur filij Abrahæ: & Israel distinguuntur in filios carnis & filios dei, qui sunt filij promissiõis: qui soli reputantur in semen Abrahæ & Israel. Hoc est quod intendit & dicit Paulus. ¶ *Promissionis enim uerbum hoc est. secundum hoc tempus ueniam, & erit Saræ filius.* Probat filios promissionis ex verbis domini. Geñ. 18. *Non solum autem illa.* Superfluit illa. Ne electio diuina inter filios Abrahæ solos scripta credatur, affert diuinam quoque electionem inter filios Isaac: vt ex his duobus testimoniis credatur quam docere intendit diuina electio inter filios Israel, quorum tam magna pars ruit. Non solum autem in Saræ filio apparuit diuina promissio. *Sed & Rebecca.* Vxor Isaac *Ex uno concubitu habens Isaac patris nostri.* Corrupta est literam in textu Græco nec habetur concubitu, nec potest dictio illa coniungi cum ex vno: quia vno est generis masculini, & casus genitiui pro ablatiuo, dictio vero interpretata concubitu quæ significat cubile est generis fœminini & casus accusatiui, & regitur à participio habens. Legendum est. *Ex uno cubile habens.* Sed ambiguitate non caret an Isaac in genitiuo positum quoque sit loco ablatiui, & iungatur cum ex vno, ita quod litera sit ex vno cubile habens Isaac patre nostro, an legendum sit ex vno cubile habens Isaac patris nostri. Si omnes illi genitiui mutantur in ablatiuum: excluditur pluralitas patrum respectu plurium filiorum Rebeccæ, identitasque patris & matris respectu duorum filiorum explicatur. Si vero in genitiuo relinquitur Isaac patris nostri, magis quadrat explicatio quod electus sit vnus filius. ita quod non solum ex vno filio Abrahæ (nempe quem genuit illi Sara) sed etiam ex vno filio quem genuit Rebecca habens cubile Isaac patris nostri, electio diuina patet. Honesto autem vocabulo à loco (hoc est cubili) actum matrimonij significauit: vt discamus de venereis pudice loqui. Iuxta hunc siquidem sensum non solum pater Isaac, sed etiam vnus filiorum electus significatur. Et quadrat huic sensui coniunctio enim, subiuncta dicendo. *Cum enim nondum nati fuissent.* Redditur siquidem manifeste ratio vni-

filiorum

filiorũ electi. Et dicit hoc ad excludẽdũ præsagium futurorum ex hora natiuitatis. *Aut aliquid boni egissent aut mali.* Adiũxit hoc ad excludendum errorem tam ponentium circulum animarũ, quàm opinantium animas creatas prius quàm infundantur corporibus & in illo priori aliquid boni aut mali egisse. *Vt secundum electionem propositum dei maneret.* Antequàm proferat authoritatẽ scripturæ, reddit rationem illius. Quam magis explicat subiungendo. *Non ex operibus.* filiorũ. *Sed ex uocante.* deo. *Dictum est ei.* scilicet Rebeccæ. Geñ. 25 *Quia.* pro, quòd, *maior seruiet minori.* Nõ eget expositione locus iste, sed applicatione mentis: ad quam ipsemet Paulus explicauit rationẽ. Nihil enim aliud ex hac authoritate Paulus intendit, nisi quòd hinc apparet, quòd non ex operibus nostris, sed ex voluntate dei eligentis & vocantis vnus eligitur & alter reprobatur. Et quoniam hæc authoritas monstrat vnum præeligi alteri, adiungit alteram authoritatem, testantem de eisdem quòd vnus eligitur & alter odio habetur. *Sicut scriptum est.* Malac. 1. *Iacob dilexi, Esau autem odio habui.* Vbi aduerte quòd odio habere nõ sonat solam priuationem dilectionis, sed significat velle malum. Et propterea dura quæstio occurrit quo pacto verificatur quòd deus velit malum alicui non ex operibus illius. ¶ Solutio est quòd deus ab æterno vere quosdam eligit & quosdam reprobat, quosdam diligit & quosdam odio habet: pro quãto quibusdam ab æterno vult conferre opem gratiæ suæ & adiuuare illos vsque ad gloriam æternam, quosdam autem ab æterno quoque vult permittere sibiipsis, nec adiuuare eos gratuito auxilio quod electis decreuit conferre. Et hoc est deum illos odio habere, hoc est deum reprobare illos non ex operibus. Cum quo tamen stat quòd nullus damnatur nisi ex propriis operibus. nec sententia siquidem nec executio damnationis fit antequàm hu-iusmodi reprobi peccent. Nec ex hac æterna dispositione diuina potest inferri iniustitia in deo, sed libertas summa, quoniam neutris tenetur, & ex sua mera libertate pendet velle dare gratuitum bonum aliquibus, & velle non dare aliquibus, sed permittere eos in suis naturalibus. *Quid ergo dicemus?* Animaduertit Paulus quàm tetigimus quæstionem à multis inferendam. Et propterea prævenit eos, mouendo eandem quæstionem. *Numquid iniquitas apud deum?* Apparet enim prima fronte quòd velle vni malum, & alteri bonum absque quacunque diuersitate meritorum, iniustitiæ sit. *Absit.* Horrentis est responsio. *Moysi enim dicit.* Exodi trigesimotertio. *Misereber cui misertus fuero.* pro, cuius misereor,

i

sereor, *& misericordiam præstabo cui miserebor*. pro, & miserabor qué miseror. Primum enim verbum est misereor, secundum autem miseror. Et hoc quidem affectionem animi condolentis proprie sonat: illud autem ad effectus gratuiti collationem transfertur, quum in miseria aliqua constitutis confertur. Et ad hoc inducitur hæc authoritas, vt libertas diuina tum ad miserendum quàm ad miserandum explicetur. Dicendo siquidem miserebor cuius misereor, monstrat effectum misericordiæ se daturum non omnibus sed illis quorum miseretur: hoc est quorum eligit misereri ab æterno. Et similis sententia est de miseratione, quæ non cadit in deum nisi metaphorice: sicut ira & reliquæ passiones aliæ. Et ponitur in deo respectu malorum nostrorum, illud autem respectu bonorum gratuitorum secundum literalem sensum Exodi: penuria vocabulorum vtente misereri, quod etiam passionis animi cóstat esse verbum. Tota ergo responsio consistit in manifestando libertatem dei: quoniam constat iniustitiam non habere locum in merè gratuitorum collatione & negatione: iuxta parabolam euangelicam. an nõ licet mihi quod volo facere? tolle quod tuum est. *Igitur non volentis*. hoc est non operum internorum. *Nec currentis*. hoc est neque operum exteriorum. *Sed miserentis est dei*. supple electio: hoc est quòd homo sit electus. *Dicit enim scriptura Pharaoni*. Exodi nono, Postquàm enim Paulus authoritate scripturę monstrauit non esse iniustitiam in deo in hoc quòd aliquos eligit, nunc consequenter authoritate quoque scripturæ monstrat non esse iniustitiam in deo in hoc quòd aliquos odio habet seu reprobat. *Quia in hoc ipsum excitaui te*. vt dimittas populum meũ: hoc est ideo excitaui te per Moysen & Aaron, vt dimittas populum meum. *Vt ostendam in te potentiam meam*. Acsi apertius dixisset. non ideo excitaui te vt cum effectu dimittas (scio enim te non dimissurum) sed ideo excitaui te ad dimittendum vt ostendam in te potentiam meam, per tot miracula & submersionem tandem tui & tuorum. *Et vt annuncietur nomen meum in vniuersa terra*. Quod & subsecutum est. Ex qua authoritate habet Paulus nõ iniustam sed bonam dei voluntatem etiam in intentione & gubernatione reproborum, quum illos excitat & ordinat ad demonstrationem potentiæ suæ & gloriæ nominis sui etiam illis nolentibus. *Ergo cui*. pro, cuius, *vult misereatur, & quem vult indurat*. Concludit consistere negocium tam electionis quàm reprobationis in velle ipsius dei. Et nota quòd vtrobique ponit actum positiuum voluntatis diuinę: & quę superius

rius nominauit dilectionem & odium, modo vtrunque nominat velle. Et vt declaratum est, vtrobique concurrit velle diuinum: sed in electione velle diuinum habet pro volito hominem cum gratuito auxilio vsque ad æternam gloriam: in reprobatione autem habet pro volito hominem cum dimissione suiipsius in suis naturalibus. In hoc enim volito clauditur negatio gratuiti auxilij ad vitam æternam, clauditur permissio casus. Et propterea dicit quòd illius misereatur cuius vult misereri: & similiter illum indurat quem vult indurare. Indurare autem intellige relinquere hominem sibiipsi. Ita quòd sensus est. illum relinquit sibiipsi homini quem vult sibiipsi homini relinquere. *Dicit itaque mihi*. Mouet Paulus aliam quæstionem quæ nascitur ex dictis. *Quid adhuc queritur*. Non à quæro quæris. sed à queror quereris dictio hæc formatur. Itaque quòd non est sensus quid adhuc interrogatur: sed quid adhuc conqueritur. & subauditur deus. Et dicit adhuc, significans perseuerantiam querelæ diuinæ quàm per prophetas & apostolos continue exercet. Significatur enim quòd non remanet deo locus querelæ de perditione reproborum. Et rationem subdit, in persona disputantis contra deum. *Voluntati enim eius quis resistit*. pro, resistit? quasi dicat nullus. Ex hoc enim quòd fit voluntas dei tam in reprobatione quàm in electione, ex hoc quòd nullus vnquàm restitit voluntati eius (nam electus processit secundum electionem dei, & reprobus processit secundum reprobationem adimplendo voluntatem dei) consequens est quòd deus non habet vnde conqueratur de perditione reproborum. ¶ Vbi aduerte quòd quum dicitur voluntati enim eius quis restitit, pronomen eius monstrat quòd in præcedenti particula (scilicet quid adhuc queritur) subintelligitur deus. alioquin subiunxisset voluntati enim dei: sed subiungendo pronomen eius, deus repetitur. *O homo*. Deest vna dictio: quam alij interpretantur vere, alij quinimo, alij atqui. & deinde subiungitur ò homo. Dupliciter consutat Paulus hanc quæstionem. Primo arguendo præsumptionis. *Tu quis es qui respondeas deo*. pro, contra respondens deo? Præsumptionis esse dicit quòd homo non solum respondeat, sed ex aduerso respondeat deo. huiusmodi siquidem verba quid adhuc deus conqueritur, nihil aliud sunt quàm respondere deo eligenti & reprobanti, tanquàm si homo homini ex aduerso respondeat inquirendo causam querelæ: arguendo contrà, quia fit quod vult. *Numquid dicit figmentum ei qui se finxit*.

Superfluit se, *Quid me feciſti ſic?* Probat crimen præſumptionis ab exemplo operis figuli: vt intelligamus perinde esse hominem quærere à deo rationem voluntatis eius, acſi figmentum reſpondeat figulo cur me ſic feciſti? homo ſiquidem figmentum eſt dei. *An non habet poteſtatem figulus luti ex eadem maſſa facere aliud quidem vas in honorem, aliud uerò in contumeliam?* Diceret forte aliquis quòd ſi figmentum haberet rationem diceret figulo, cur me ſic feciſti? Et propterea rationem præſumptuoſi huius dicti ſubiungit liberam poteſtatem figuli ex eodem luto faciendi vas vnũ ad honorabiles vſus (puta ad bibendum) alterum vero in honorabiles: puta ad feces. Ex hac enim libera poteſtate irreprehenſibilis monſtratur figulus: & querela figmenti monſtratur non fundata ſuper ius aliquod. *Quod ſi.* pro, ſi autem, *deus.* Vbi prius repreſſit præſumptionem hominis audentis quodammodo imputare deo ſuperfluam quærelam, ſoluit quæſtionem, reddendo rationem ex parte finis: & declarando diuerſitatem actionis diuinæ hinc & inde. Et prius patefacit finem propinquum reprobationis: dicendo. *Volens oſtendere iram.* Obiectum diuini velle non deſcribitur ita, (hoc eſt vindicatiua iuſtitia) ſed oſtendere illam. Quod directe ſpectat ad gloriam dei inter creaturas, & ad vtilitatem creaturarum: quibus monſtratur in re hic diuinæ bonitatis radius, qui eſt iuſtitia vindicatiua. Quæ in hac vita non monſtratur. tum quia non exercetur à deo in hac vita: quoniam præſentis temporis pœnæ non ſunt congruæ peccatis. tum quia illa paruula vindicta quæ quandoque fit in hac vita à deo, non aperte monſtrat ſe eſſe iuſtitiam dei, ſed aliis cauſis aſcribitur. Vindicta enim reproborum monſtrabit deus vniuerſis & ſingulis iuſtitiam ſuam vindicatiuam. Vnde & nunc quia monſtratur hæc iuſtitia, non glorificatur deus vt vindex: ſed tunc glorificabitur vt iuſtus vindex. *Et notam facere potentiam ſuam.* Hic eſt alter finis propinquus ſimilis prædicto. quia ſcilicet vult deus notificare in opere potentiam ſuam. Quanuis deus exercuerit potentiam ſuam creando & miracula faciendo, & exerceat continue conſeruando ac gubernando vniuerſum, hominibus tamen non ſit euidenter nota potentia dei: quum autem rebelles præceptis ſuis reprobos ſubiiciet æternis pœnis inuitos, notam euidenter omnibus etiam ipſis incredulis faciet potentiam ſuam. Quæ notitia & creaturis vtilis, & diuinæ eſt gloriæ in creaturis. glorificabitur enim tunc deus potens. *Suſtinuit in multa patientia.* Nota verba: quoniam hinc pendet quæſtionis ſolutio,

ſolutio, hinc patefit ratio querelæ diuinæ. nam ſignificatur quòd peccata quæ reprobi committunt ratione quorum exercenda eſt vindicta & potentia diuina manifeſte, non ſunt volita à deo. Non dicit quòd propter hos fines voluit aut fecit vaſa iræ: ſed dicit ſuſtinuit. quæ enim volumus, non toleramus patienter. ſed probamus. Et longe plus ſignificatur quàm deum non velle illa: quoniam ſignificatur quòd ſuſtinuit, quòd permiſit illos peccare, non qualitercunque ſed in multa patientia, non ſtatim exterminando vt merentur: quod gratiæ eſt vt homines mutabilis voluntatis ſpatium haberent mutandi voluntatem à patrandis criminibus. *Vaſa iræ.* Alludendo ad ſimilitudinem diuerſorum vaſorum figuli dicit vaſa iræ. Et vere reprobi ſunt vaſa iræ. ſunt enim contentiua in ſeipſis diuinæ iuſtitiæ vindicatiuæ: quoniam in eis locabitur ſicut aqua in vaſe. huiuſmodi enim vaſa ſuſtinet patienter deus in hac vita. *Apta.* pro, aptata, *in interitum.* Non dicit quæ deus aptauit in interitum, ſed dicit aptata in interitum: vt intelligamus quòd ab eodem ſunt vaſa iræ à quo ſunt aptata in interitum. proculdubio æternæ mortis. Conſtat autem quòd propriis peccatis. propriis meritis quæ deus non vult ſed ſuſtinet patienter, reprobi ſunt vaſa vindictæ. non enim deus prius eſt vltor quàm homo ſit peccator. & conſequenter à ſeipſis reprobi ſunt vaſa aptata ſuis meritis in interitum æternum. Vt. Deeſt copulatiua coniunctio. Legendum eſt. *Et ut oſtenderet diuitias gloriæ ſuæ.* Poſt propinquos reprobationis fines diuinamque circa reprobos tolerantiam ſubiungit finem propinquum electionis, conſiſtentem ſimiliter in oſtenſione. Sed vbi in reprobis determinatum quid monſtratur, in electis per diuitias multitudo & abundantia bonorum ſpectantium ad gloriam dei præpare electis ſignificantur. *In vaſa miſericordiæ.* proculdubio diuinæ, ſicut reprobi vaſa iræ. *Quæ præparauit in gloriam.* Vide differentiam. Totum quod eſt electorum attribuitur deo. ipſe præparator gloriæ, ipſe præparator vaſorum ad gloriam. In reprobis autem aliquid aſcribitur deo: ſcilicet velle oſtendere iram & potentiam & patienter tolerare, aliquid non deo ſed ipſis: ſcilicet agere toleranda ob quæ ſunt vaſa iræ & aptantur in interitum. Aduerte erudite lector quòd tota hæc particula (ſi autem deus volens &c.) manca apparet, & quòd ſubintelligi exigat aliquid confutans reſpondentem deo: puta vana eſt obiectio tua. Ex his enim liberatis elucet falſum eſſe quòd reprobi faciant placita voluntati diuinæ. ſuper quod fundabatur obiectio. &

propterea merito deus per prophetas & apostolos continue conqueritur de iniuriis quę sibi irrogantur à peccantibus: vtpote quę deus non vult facientibus, & cum his omnibus deus ad bonos fines omnia disponit. ¶ Antequam ad reliqua procedatur, occurrit continuæ hominum curiositati de prædestinatione & reprobatione respondere. Aiũt enim: si ego sum de numero electorum, tandem ita erit in re quòd salvus ero: & similiter si sum de numero reproborum, tandem ita erit quòd damnatus ero. Et tollendo responsiones theologorum subiungitur: non est mihi curæ an necessario an contingenter sic eueniet: satis est mihi quòd sic erit, quocunque modo id erit. Et propterea nihil ad hãc curiositatem distinctio de sensu composito vel diuiso, seu de necessitate consequentiæ vel consequentis. non curo vt dixi de necessario vel contingenter: sed vt propono nosse velim an vera sint quæ propono. ¶ Respondeo quòd dupliciter possumus in hac curiosa quæstione loqui. vel inchoando ab iis quę se tenent ex parte dei & descẽdendo ad nos: vel econuerso inchoando ab iis quæ se tenent ex parte nostri & ascendendo ad deum. Si inchoamus à deo, profitemur primo quòd deus ab æterno elegit singulariter hũc & illũ, quia sic ei placet. secũdo quòd electio huius infallibiliter (non dico necessario, sed quòd tandem) habebit effectum suum: scilicet salutem istius. Inchoando vero à nobis, profitemur primo quòd quilibet est liberi arbitrij ad bonum & malum eligendum: secundo quòd quilibet faciens quantum in se est ad salutem consequendam æternam, salvus erit per diuinam gratiam. Quo pacto autem seu quo vinculo, quo glutino ascensus & descensus iungantur: nõ apparet: nam ascendendo deficit gradus coniungens hãc nostram libertatem & securitatem (quòd faciendo quantum in nobis est, diuina non deerit gratia saluans) cum æternitate & immutabilitate, diuinæ electionis, quæ habet quòd soli electi saluantur. Et similiter descendendo ab æterna immutabili & efficaci diuina electione deficit gradus coniungens cum his nostris libertatibus securitatibus. Et propterea non est mirum si non quietamus intellectus quærentium & inducentium inconuenientia. s. faciat quisque quod vult, tandem implebitur electio, & similia horrenda. Quocirca ad curiositatẽ dico illa esse vera ex parte diuinæ electionis seu reprobationis, sed non esse vera sola, sed associata aliis veritatibus ex parte nostri. s. quòd sumus liberi arbitrij, q; faciẽdo quod ex nobis est erimus p diuinã gratiã salui, & q; nostris meritis saluamur aut dãnamur nos adulti. Et quũ obiicies cõiunge hæc

ge hæc verba simul, respondebo me scire quòd verum vero non est contrarium, sed nescire hæc iungere: sicut nescio mysterium trinitatis, sicut nescio animam immortalem, sicut nescio verbum caro factum est, & similia, quæ tamen omnia credo. Et sicut credo reliqua fidei mysteria, ita credo & hæc mysteria prædestinationis & reprobationis. Meum est tenere quod mihi certum est (scilicet vti libero arbitrio & reliquis bonis mihi à deo concessis omni studio ad consequendam vitam æternam) & expectare vt videam in patria mysterium diuinæ electionis mihi modo ignotũ: sicut & reliqua fidei mysteria. Hæc ignorãtia quietat intellectum meum. *Quos & vocauit.* Deest, *nos.* Explicat vasa misericordiæ, connumerando seipsum aliis. *Non solum ex iudæis, sed etiam ex gẽtibus.* Vnitatem significauit pronomine nos in electis ac vocatis ex vtraque natione, vt doceat vocatos tam ex gentibus quàm ex Iudæis esse filios promissionis, esse filios dei, esse eos qui computantur in semine Abrahæ & Israel. *Sicut in Oseæ dicit.* circa primum & secundum capitulum. *Vocabo non plebem meam plebem meam, & non dilectam dilectam.* Propter electos ex gentilibus affertur hæc authoritas, qua significatur quòd gentilium populus qui non erat populus dei secundum cultum, nec dilectus ad dona gratiæ, vocabitur populus dei & dilectus à deo, vt experientia testatur. *Et non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam.* Tota hęc particula superfluit. Adiuncta est forte ab aliquo qui legit hanc particulam in Oseæ: & non aduertit quòd loco eius Paulus dixerat, & non dilectam dilectam. *Et erit.* Prosequitur Paulus verba Oseæ, & faciendum est punctum ibi, & erit: significat quòd erit hoc quod subiungam. *In loco vbi dictum est eis non plebs mea vos, ibi vocabuntur filii dei viui.* pro, viuentis. Non solum prophetatur mutatio gentilium de non populo dei in populum dei, de non dilecto in dilectum, sed etiam prophetatur identitas loci: ita quòd absque transmigratione locali ipsarum gẽtium mutabuntur in filios dei. Et dixit hoc propheta ad differentiam Iudæorum qui in determinato loco (scilicet in Hierusalem, in terra promissionis tantum modo) habebant integritatem diuini cultus & obseruationis legalis. Acsi apertius diceret, absq; eo quòd transmigrent in Iudæam, absque eo quòd veniant in Hierusalem, gentiles in suis propriis locis erũt populus dei, dilectus à deo, filij dei viuentis. Et est hęc sententia cadẽ cũ illa quã dicit dominus Samaritanę: venit hora quãdo nec in Hierosolymis nec in mõte hoc adorabitis patrẽ: spũs est de' &c. *Esa. autẽ clamat pro Israel.* c. 10. Dixe

Universidad de Deusto
Biblioteca

rat ex Iudæis & gentibus,& postquam ex scriptura declarauit illam particulam ex gentibus,declarat ex scriptura quoque illam particulam ex Iudæis,& inducit Esaiam clamantem, clamore su spirij seu doloris propter paucitatem electorum ex Iudeis. Si *fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris, reliquiæ saluæ fient.* Coniunctio si,non tenetur conditionaliter,sed aduersatiue. Et est sensus,quanuis fuerit numerus filiorum Israel tanquam arena maris,reliquiæ saluæ fient:hoc est tam pauci salui fient vt sint similes reliquiis,quæ paucæ communiter sunt. Reliquiarum siquidem nomine solemus appellare residua quasi fragmẽta. Intendit enim ad literam significare paucitatem electorum ad Christi fidem ex Israel, quanuis populus Israel esset innumerabilis tanquam arena maris. *Verbum autem.* pro,enim. Prosequitur Paulus authoritatem Esaiæ. Vbi aduerte non errorem, sed obscuritatem textus latini:quia interpres vsus est vocabulo verbi quod est neutri generis,similem habens nominatiuum accusatiuo: poterat remouere hãc obscuritatem dicendo,sermonem enim quoniam verbum accusatiui casus est. *Consummans & abbreuians.* Vtrunque est nominatiui casus, & significatur deus perficiens & concidẽs sermonem. Dictio siquidem Græca interpretata abbreuians,concidentem significat proprie:& transfertur ad abbreuiantem:quia concidendo fit abbreuiatio. *In æquitate.* pro,in iustitia. Ratio subiungitur reliquiarum ex hoc quòd deus iustitia exigente concidit & perficit sermonem suum:ipsa siquidem derelictio innumerabilis populi Israel saluando tam paucos ex eis: concisio est ex iustitia procedens meritorum eorum qui derelinquuntur,& est perfectio sermonis diuini de iustitia eius. *Quia verbum breuiatum faciet dominus super terram.* hoc est quia sermonem concisum & sic breuiatum in paucorum salute faciet dominus super terram ex sua gratia. Et redditur ratio salutis reliquiarum. postquam redita est ratio derelictionis tantæ multitudinis. *Et sicut prædixit Esa.c.1. Nisi dominus sabaoth.* Hebræa dictione vtitur Paulus,& significat virtutum, non vt virtus est nomen moralis habitus, sed summæ potestatis. *Reliquisset nobis semen.* Diuina gratia commendatur in hoc quòd etiam paucos saluauit. *Quasi Sodoma facti essemus, & sicut Gomorra similes fuissemus.* Merita Iudeorum similia meritis Sodomæ & Gomorræ per hoc significatur, ad commendandam diuinam gratiam relinquentem gratuito semen,saluantem gratuito aliquos. ¶ Quanuis etiam hoc possit referri ad diuinam seruationem innumerabilis populi relicti, pro quanto non

nõ est deletus in hac vita sicut Sodomitę & Gomorręi deleti sunt. Derelictum siquidem est semen eorum non ex eorum meritis,sed ex diuina gratia:vt quandoque(in fine scilicet mundi) fructificet Christo. *Quid ergo?* Interrogando intendit concludere. Et sensus, quid ergo ex allatis vis inferre? Et statim subiungit responsionem. *Dicemus.* pro dicimus, *quod gentes.* & reliqua. Aduertere cupio erudite lector quòd ideo dixi apparere (non dixi esse) defectuum literam ab illa particula si autem deus volens:quoniam non desunt dicentes perspicaciter pendere literam ab illo loco vsque ad hæc verba quid ergo. Ita quòd ordo literæ est: si autem deus volens ostendere & reliqua, quid ergo,supple dici potest aduersus eum. Apparet enim ex dictis confutatam argumentationẽ & rationabiliter deum eligere ac reprobare. Et deinde subditur quid nos intelligimus rationis esse ex parte gentium & Israel,dicendo dicimus quòd gentes. *Quæ non sectabantur iustitiam.* vtpote sine cultu dei & sine lege. *Apprehenderunt iustitiam.* Et declarando,qualem subiungit. *Iustitiã autem quæ ex fide est.* Interpres addidit est. Quæ sit iustitia ex fide,superius declaratum est: est enim iustitia Christi,communicata nobis per fidem: hac enim iustificamur:& hanc apprehenderunt gentes credendo. *Israel uero sectando legem iustitiæ.* Quæ est lex Moysi: quæ præcipit iustitiam,& in his quæ sunt ad deum in tribus primis præceptis,& in his quæ sunt ad homines in reliquis præceptis. *In legem iustitiæ non peruenit.* pro,præuenit. ¶ Vbi nota duo. Primum quòd sermo est de multitudine innumerabili populi Israel. De hac enim dicitur quòd in legem iustitiæ non præuenit. Secundum quòd Paulus vtitur metaphora cuntium ad terminum aliquem ad quem alter præoccupat alterum: & gentes introducit cuntes non sectando præcepta iustitiæ, & tamen apprehendentes iustitiam fidei: Israelitas vero cuntes seruando præcepta legis,& tamen non præuenerunt gentiles,quum appareat quod debuissent præuenire:vtpote expeditiores per præcepta legis incedentes. Et dicit nõ præturũ.s. quum intrauerit plenitudo gentium à qua præuentus est. ¶ Quod autem dicit in legem iustitiæ:potest dupliciter exponi, vel intelligendo per legẽ iustitiæ,iustitiã quæ est ex fide,vel(quod magis quadrat vsitatis verbis Pauli)intelligitur plena executio ipsius legis Moysi:de qua in præcedenti ca. dixit,vt iustificatio legis impleretur in nobis. Et est sensus quòd Israel sectando legem præceptorum iustitiæ,non præuenit gentiles ad plenam obseruationem:

nem præceptorum iustitiæ. Et hoc est verum: quia adhuc nõ peruenerunt ad huiusmodi plenam obseruationem, vt superius monstratum est: gentiles autem mediante fide peruenerũt ad plenam obseruationẽ legis iustitię. Ita quod gentiles non solum apprehẽderunt iustitiam Christi, sed etiam præuenerunt ad plenam obseruationem legis iustitiæ. Nec propterea mutatur terminus quo tendunt gentes & quo Israel: quoniam hæc duo (scilicet iustitia ex fide & plena legis obseruatio) mutuo sese inferunt, vt in præcedenti patet ca. non enim aliter quàm per iustitiam fidei, quàm per legem spiritus vitę in Christo iustificatio legis impleri potest. Sed Paulus ex industria seruata identitate termini secundum rẽ: descripsit vnum atq; eundem terminum sub diuersis rationibus, vnicuique secundum aspectum & intentionem suam correspondentibus: gentiles quidem ad iustitiam Christi, Iudæi vero ad plenam legis obseruationem tendunt directe. *Quare?* Quærit causam huius disparitatis. *Quia non ex fide.* Reddit rationem disparitatis. primo ex radice: dicendo quia non ex fide, Israelitę iuerũt. *Sed quasi ex operibus.* deest legis. Radicalis ratio disparitatis est: quia Israelitæ non fundarunt gressum animi sui super fidem, sed progressi sunt tanquã fundantes iter suũ super opera legis. Et apposuit quasi seu tanquam, ad significandum affectum Iudæorũ citra exclusionẽ fidei à mentibus eorum. Sicut enim videmus superbos Christianos absque perditione fidei operari tanquam confidentes in seipsis ratione affectus ad seipsos, ita describit Paulus Israelitas quanuis habentes fidem vnius veri dei, &c. affectũ tamẽ suum fundãtes non ex parte fidei, sed ex parte operum legis: quũ tamen præcipuum fundamentum debuisset esse fides. *Offenderunt enim in lapidem offensionis.* pro, offendiculi. Manifestat disparitatẽ ex ipso progressu. Iam enim dictum est quòd iuxta metaphoram itinerantium loquitur. Et propterea quid subsecutum est in itinere ex antedicta radice, modo affert: aperte monstrans rationẽ nõ præueniendi, quia impegerunt in itinere in lapidem offendiculi, qui Christus est. Et vere impegerunt in suã ruinã, dum occurrentem Christum, infidelitatis actu attigerunt. *Sicut scriptum est.* Affert testimonium scripturæ ex Esa. Vbi aduerte quòd tam prima quã vltima pars subiunctæ sententiæ sumpta est ex Esa. 28. ca. media autem pars sumpta est ex Esaiæ cap. 8. Nec sumpta sunt verba omnino: sed partim verba partim sensus. *Ecce pono in Sion lapidem.* Hæc est prima pars. Et loquitur deus de Christo: ecce fundo lapidem in Sion, ecce pono fundamentalem lapidem in Sion.

Sion. Ad literam enim Christus in Iudæa & ex Iudæis originem duxit. vbique tantum prædicauit: & in Hierusalem crucifixus est ac resurrexit. *Offensionis.* Pro offendiculi & petram scandali. pro. offensionis, Hæc est media pars. Vbi in Hebræo haberi dicitur lapidem percussionis, loco eius quod nos habemus offensionis. Sed hoc parui refert. Christus enim est lapis & offensionis & percussionis & offendiculi. nam est in quem potest impingi & in quem impingitur, & à quo percutitur in ipsum impingens. Quæ omnia impleta videmus in Iudæis cæcitate & indurationẽ percussis, ex eo quod infidelitatis motu impegerunt in Christum. *Et omnis qui credit in eum non confundetur.* pro, Non pudefiet. Hanc vltimam particulam Paulus ex industria non attulit secundum verba sed sensum: vt scilicet exponeret sensum prophetiæ. In Esaia siquidem habetur qui credit non festinet vt videat hoc. Paulus exponit non pudefiet: vt intelligamus prophetam idem significare metaphora festinantis ad videndum, mouẽdo enĩ quod credẽs nõ festinet ad videndũ timorẽ tollit confusionis seu verecundiæ. Qui enĩ festinat ad videndũ quòd credit, solicitus est ne forte aliter sit: & timet pudore seu verecũdia afficit credendo Et propterea propheta monens quod credẽs nõ festinet ad videndũ hoc, securũ eũ reddit quod nõ pudefiet credens & expectans. Vt itaque nos liberaret Paulus à labore intelligendi prophetam, posuit ipse non verba sed sensum. Et per hoc habet quod Christus ita est incredulis lapis offensionis & petra scandali, quod tamẽ credentibus in eum est salus credita & expectata: ita quod nullus credens in eum erubescet de expectatione sua.

CAPVT X.

FRatres voluntas quidem cordis mei. Quum declarasset euangelium esse in salutem Iudæis & gentilibus (verum paucos ex Iudæis electos, multos autem ex gentibus) & ex parte gentium ac Iudæorum reddidisset quandam rationem quod gentes ex fide, Iudæi vero tanquam ex operibus legis progressi sunt, prosequitur modo hanc rationem casus Iudæorum: monstrans ignorantiam habere annexam, non tamẽ excusantem. hoc enim intendit in hoc capitulo: inferens declarationem illius in principio propositæ, particulæ, iustus ex fide viuet. Et merito: quoniam ratio Iudæorum, iustitiæ innititur. ¶ Inducturus autem ignorantiam Iudæorum, modestissime affert eam vt rationem orandi pro ipsis. peccantibus enim ex ignorantia vtiles sunt aliorũ orationes

Universidad de Deusto
Biblioteca

nes. vnde & dominus orauit. pater ignosce illis quia nesciũt quid faciunt. Ad hoc enim spectat quod Romanã ecclesiam alloquens (ex Iudæis & gentibus conflatam) explicat eis duas conditiones sui ipsius Pauli erga Iudęos qui nõ sunt conuersi ad Christum. Prima conditio est voluntas cordis: hoc est propensus animus ad salutem eorum. *Et obsecratio ad deum fit pro illis.* Pro, Et deprecatio ad deũ pro Israel est. *Ad salutem.* Secunda conditio est quod preces effundit pro Israel, non desperatas sed salutares. hinc enim ingreditur ad propalandam ignorantiam eorum. *Testimonium enim perhibeo illis.* Reddit rationem quare preces pro Israel sunt ad salutem. *Quod æmulationẽ quidem dei habent.* Superfluit quidem. Et hæc æmulatio laudabilis est. *Sed non secundum scientiam.* Pro cognitionem. Hoc est habẽt zelum dei sed non regulatum necessaria cognitione. & hæc est Iudæorum ignorantia. *Ignorantes enim iustitiam dei, & suam.* Deest. *iustitiam, quærentes statuere, iustitiæ dei non sunt.* Pro. Fuerũt. *subiecti.* Iustitiam secat Paulus in iustitiam dei & iustitiam legis: quam appellat iustitiã propriam Iudæorum. & dicit Iudæos ignorare iustitiam dei & studere ad statuendum iustitiam legis. Et ne inuoluatur lector obscuritate terminorum, recolat superius dicta, quod iustitia dei est iustitia satisfactionis deo pro humano genere per mortẽ Christi. Et hæc appellatur iustitia ex fide seu iustitia fidei. Iustitia vero legis est ipsa obseruatio præceptorum legis, iudicialium, cærimonialium & moralium. Hanc dei iustitiam quã solus Christus exercuit, Iudæi increduli ignorauerũt, & sectando legẽ Moysi quęrunt stabilire iustitiam præceptorum legis tanquam sufficiẽtem ad salutem sine iustitia dei per Christum facta. Hic est sensus præ oculis habẽdus in ista materia. Et propterea de illis dicitur quod iustitię dei non fuerunt subditi: hoc est noluerunt subiici. Subiicitur enim quilibet iustitiæ dei, credendo in Christum & non aliter. *Finis enim legis Christus ad iustitiam omni credenti.* Ne intelligeremus has duas iustitias disparatas & tanquam è regione separatas aut confictas absque testimonio scripturarum subiungit ordinem. Minus dico, probat ex ordine causæ finalis inter has iustitias particulam vltimo dictam scilicet iustitiæ dei non fuerunt subiecti. huiusmodi siquidem ordo significatur dicẽdo quod Christus est finis legis, non qualitercunque sed ad iustitiam communicandam omni credenti. Et quidem quod Christus sit finis legis, etiam increduli Iudæi fatentur: dum dicunt prophetas vsque ad Messiam propheratsse. Quod vero Messias per propriam iustitiã

saluet

saluet omnes credentes, forte Iudęi increduli negant: sed hoc Paulus superi⁹ manifestauit. Et per hoc quod Christus finis est ad quẽ ordinatur lex vt omnis credẽs consequatur iustitiã, probat quod Iudæi non fuerunt subditi iustitiæ dei. nam repellendo finem legis Christum, repulerunt iustitiam dei. Hæc more suo Paulus proposuit, declaraturus singula. *Moyses enim scripsit.* pro, scribit Leui. 18. Simul declarat dictas duas iustitias & earũ ordinẽ ex authoritate Moysi. *Quoniam.* Superfluit quoniam *Iustitiam quæ ex lege est.* Hæc sunt verba Pauli, non Moysi. prædeclarat enim subiecta Moysi verba describere iustitiam quæ ex lege est. *Qui fecerit.* Deest coniunctio quòd. Legendum est. *Quòd qui fecerit homo, viuet in eis.* & non in ea. Et est sensus quod faciens secũdum præcepta legis viuet in illis: hoc est vitam temporalem habebit. ad differentiam enim futuræ vitæ dicitur in illis. Et hoc est quod intendit Paulus ex hac authoritate habere: quod scilicet iustitia legis præstat præsentem vitam, dum præstat viuere in præceptis legis. Iustitia autem dei præstat salutem æternam: vt subiũget. ¶ Perspicacius autem intelligitur viuet in illis, hoc est secundum illorum merita: ad differentiam vitæ simpliciter & absolute. ¶ Et hoc directius quadrat Paulo: iuxta superius dicta quod factores legis iustificabuntur, non simpliciter sed quantum est ex operibus. *Quæ autem ex fide est iustitia sic dicit.* Aduerte quod Paulus non inducit Moysen dicentem quæ subiunguntur, sumpta ex Deute. 30. ca. sed inducit iustitiam quæ est ex fide loquentem, non sine mysterio. Sciebat siquidem verba ista aperte dici in persona Moysi: sed quoniam acutissime vidit quod hæc dicebantur ratione iustitiæ fidei, ideo induxit iustitiam fidei dicentem quæ pro ipsa dicuntur. Quod vt penetres, considera diligentius textũ Deuter. & perspicies quod quum Moyses in scriptis redegisset legem continentem tot præcepta (tum moralia tum cærimonialia tum iudicialia) prædixit populo quod si recederet à deo dispergeretur per orbem, & cum hoc vbicunque essent per orbem dispersi, si ex toto corde reuerterentur ad deum, deus reduceret eos de captiuitate, dispersione &c. Et de hac mentis conuersione ad deum ex toto corde & ex tota mente diligendo eum loquens, dicit hæc quæ Paulus affert. ¶ Vbi perspicax lector intueri facile potest quod ad differentiam iustitiæ legis, Moyses scripsit hęc de iustitia internæ conuersionis ad deum. & illam (scilicet legis iustitiam) pendere ex ista & ordinari ad istam, satis significat, scribẽdo sequelam illius ex ista: quod quum ad deum cõuersus fuerit seruabit

nabit cærimonias & iudicia &c.& liberando vsqueadeo istam vt inexcusabiles ab ista vbicunque forent prædiceret. Intēdit enim Moyses ad literam quod quauis dispersi per orbem possint excusari à iustitia legis scriptæ, propterea quod carerent ea, non tamen possunt excusari à iustitia quę est ex interna conuersione ad deum: quoniam hęc non est distans loco, sed est prope quemlibet in corde & ore ipsius. Nec est dubium quin hæc sit finis totius legis scriptæ:& propterea tantopere à Moyse ponderata. ¶ His si adiunxeris distinctionem Pauli inter iustitiam legis & iustitiam dei quę ex fide est, videbis quod ad literam Moyses loquitur de iustitia ex fide, de iustitia quam Paulus appellat dei. Et si vltra progressus consideraueris quod iustitia ex fide etiam ante Moysi tępora implicite saltē erat iustitia ex fide Christi (nullus enim vnquam saluat' est sine fide Christi explicite vel implicite) videbis quod non digreditur Paulus explicando hāc dictam à Moyse esse iustitiā ex fide quam Apostoli prædicant applicando ad Christū. ¶ Hanc autem distinctionem si præ oculis habueris, habebis clarum intellectum diuersarum scripturarum de iustitia seruantium legem. Nam quandoque scriptura loquitur de ipsa lege secūdum se solam.& sic de ea dicitur & quod nullus vnquam iustificat' est ex operibus legis, & quod qui fecerit præcepta legis viuet in illis: & similia multa imperfectionis. Quandoque autem est sermo de lege iuncta internæ iustitiæ fidei.& sic de ea dicitur: Si vis ad vitā ingredi, serua mandata:& similia promittentia vitam æternā obseruantibus legem. *Ne dixeris in corde tuo.* Præceptum negatiuum velut latū à iustitia fidei introducitur, spectās ad cor, in quo est sedes iustitiæ fidei. *Quis ascendet in cœlum?* In Deutero. tanquam refugium reputatum necessarium quidem sed impossibile prohibetur: Paulus autem tanquam refugium incredibile prohibitum dicit, exponendo de Christo, quum subiungit. *Hoc est Christum deducere.* Et est sensus. quis ascendet in cœlum ad deducendum Messiam. Quod est dubitare seu impossibile reputare deū fieri hominem: hoc est enim ascendere ad deducendum Christū.

Aut quis descendet in abyssum: hoc est Christum à mortuis reuocare. pro, Reducere. Et est sensus. quis descendet in abyssum ad reducendum Christum à mortuis. quod est dubitare aut impossibilem reputare resurrectionem Christi ex mortuis. Ita quod in his duobus mysteriis incarnationis verbi & resurrectiōis Christi (in quibus reliqua fides comprehenditur) negatur. Quōd quia secundum sensum mysticum Paulus ex Deutero. traxit, ideo non inducit

Moysen loquentem. Nec mireris Paulum afferre quis descendet in abyssum. quum in Deute. legatur quis transfretabit. quoniam Hebræi quam interpretes transfretationem vocant, descensionē in abyssum (hoc est in profundas aquas) appellāt: iuxta illud. qui descendunt in mare in nauibus &c. *Sed quid dicit scriptura.* Superfluit scriptura. Quoniam primū dictum fuit negatiuum, subiungit, sed quid dicit. ac si dixisset sed quid affirmat. *Prope.* Deest. te, *Est uerbum in ore tuo & in corde tuo.* Hæc sunt verba Deute. de verbo internę conuersionis ad deū. prope te est, in prōptu vbicunque fueris apud te est, non est opus libris aut transmigratione aliqua, verbum inquam corde credēdum & ore confitēdum. *Hoc est uerbum fidei quod prædicamus.* Hoc de quo loquitur Deutero. inquit Paul', est verbum fidei quod nos apostoli Christi prædicamus. non prædicamus nouum aliquid, sed illud idem quod Moyses tantopere commendauit, quod vbique apud omnes propinquum inuenitur. *Quod si confitearis.* Declarat illa verba Deutero. In ore tuo & in corde tuo, quo ad materiam tunc implicite significatam. *In ore tuo dominum Iesum.* Duobus nominibus integrum iucarnationis mysterium significat. Dicendo dominum, diuinitatem: dicendo Iesum, humanitatem significat. Perinde ac dixisset. si confitearis verum deum, Iesum verum hominem. *Et in corde tuo credideris quod deus illum suscitauit à mortuis.* Mysterium mortis resurrectionis & gloriæ Christi his verbis comprehendit. *Saluus eris.* De iustitia legis dictum est, viuet in eis: de iustitia fidei dicitur, saluus eris. vt intelligamus æternam salutem dari per istam: per illam vero vitam præsentem. Et per hoc declaratum est illud, Iustus autem ex fide viuet. *Corde enim creditur ad iustitiam.* Declarat eadem verba scilicet (in ore & in corde) ex parte necessitatis. explicando quod oportet corde credere ad habendam iustitiam quæ appellatur iustitia dei & iustitia fidei. Et attribuitur cordi credere. tum ad excludendam fictionem simulantium se credere. tum ad significandum quod à voluntate imperator credere conferens iustitiam. Et hoc ad differentiam fidei coactæ: qualis est in dæmonibus, qui coacti ab euidentia factorum credunt mysteria fidei. sed non ad iustitiam. *Ore autem confessio fit ad salutem.* Necessitas confitenti veritatem creditam etiam sermone vocali explicatur necessitas salutis. Quando enim oportet loqui ad salutem seruandam, tunc necesse est ore confiteri: alioquin qui me erubuerit

buerit coram hominibus,& filius hominis erubescet eum coram angelis dei. *Dicit enim scriptura.* Esa.28.superius quoque induc̃ta. *Omnis qui credit in eum non confundetur.* pro. Non pudefiet. Et repetiit hoc ad declarãdum hoc quod assumpserat,quod si credideris saluus eris.futura siquidem salus credentis explicatur dicẽdo,quod omnis qui credit non pudefiet. *Non enim est distinctio Iudæi & Græci.* pro, Iudæique & Græci,hoc est gentilis. Prosequitur declarando illam particulam,omnis. Et hoc vt declaret quod superius proposuit,scilicet ad iustitiam omni credenti.Iam enim declarauerat & duas iustitias & ordinem earum, adiũcta necessitate iustitiæ dei. Tractat itaque modo vniuersalitatem dicendo quod non est distinctio Iudæi & gentilis, quo ad fructum fidei: hoc est iustitiam & salutem ex fide habẽdam. Quanuis enim quo ad multa priuilegia distinctio sit inter Iudæum & gentilem, quo ad fructum tamen fidei nõ est distinctio Iudæi & gentilis. Et hoc probant. *Nam idem dominus omnium, diues in omnes qui inuocant illum.* Tangitur in hac ratione tum identitas domini Iudæorũ & gentilium.tum affluentia diuitiarum ipsius domini erga omnes inuocantes ipsum. Vtraque enim cõditio exigitur. nam quãtumcunque quis affluat diuitiis,satis ei est cura de sibi subditis:& similiter quantumcunque idem sit dominus, excusatur si non affluit diuitiis vsqueadeo vt in omnes subditos possit effundere. Vtraque itaque conditione iuncta, probatur non esse distinctionẽ circa fructus fidei ex parte dei. *Omnis enim quicunque inuocauerit nomen domini, saluus erit.* Quum prius authoritate scripturæ declarasset salutem credentis: modo consequenter declarat salutem confitentis. Et propterea transit à credentibus ad inuocãtes. inuocatio enim confessiõis est species. Et affert authoritatem Ioelis.2.de inuocantibus.hæc enim verba, Omnis quicunque inuocauerit nomen domini saluus erit,scripta sunt Ioelis.2. *Quomodo ergo inuocabunt.* Tractata illa authoritate Deuteronomij quo ad illas particulas, in ore tuo & in corde tuo: tractat consequẽter quo ad illam particulam, prope te est: simul declarando quod ipse Paulus adiunxerat scilicet quod prædicamus. Declarat enim necessitatem prædicationis Apostolicæ, qua verbum fidei est prope quemlibet. Declarat autem prædicationis necessitatem inchoando ab vltimo scilicet à confessiõe oris sub inuocationis nomine: dicendo. Quomodo ergo inuocabunt. *In quem non crediderunt?* Inuocatio enim præsupponit fidem. *Quomodo autem credent ei quem non audierunt?* Secundum communem cursum credere

dere præsupponit auditionem corporalem.quãuis deus quandoque intus doceat sine exteriori auditu:vt docuit Paulum. *Quomodo autem audient sine prædicante?* Hinc clare patet quòd de auditione exteriori est sermo,sicut & de prædicatione. *Quomodo uerò prædicabunt nisi mittantur?* Supple à deo.prędicare enim quę dei sunt,quæ diuini consilij sunt,nullus rectè attentat nisi missus à deo:sicut nullus nisi missus à rege, absque temeritate consilium regium prædicare potest. *Sicut scriptum est.* Affert ad hoc vltimum authoritatem Esaiæ quinquagesimosecundo. *Quam speciosi pedes euangelizantium pacem euangelizantium bona?* Ex speciositate seu pulchritudine pedum declarat quod mittuntur. nam siue affectꝰ siue progressus significẽtur per pedes, ex hoc ipso quòd pulchri sunt, omnem habent rectæ rationis proportionẽ & formam: qua nisi mitterentur constat quòd carerẽt. Vnde quotquot præsumpserunt aut præsumunt euangelizare,tandem fallaces inuenti sunt: vt & Christus dixit Apostolis. sicut me misit pater & ego mitto vos. ¶Per pacem autẽ & bona,vniuersa materia Euãgelica significatur:vt facile est applicare. *Sed non omnes obediunt.* pro,obedierunt. *Euangelio.* Quod ideo subiungit,vt inferat declarationem illius particulæ propositę scilicet iustitię dei nõ fuerunt subiecti.hoc est enim quod modo explicat quòd non omnes obedierunt Euangelio: quanuis per prædicatores Euangelicos verbum fidei prope quemlibet sit,non tamen omnes obedierunt Euangelio. Et dicit obedierunt: quoniam credere in Christum, obedientia quædam est intellectus imperati à voluntate affecta paci & Euangelicis bonis. *Esaias enim dicit.* cap.53. *Domine quis credidit auditui nostro?* Quanuis in Esaia non habeatur domine. quia tamen. 70. addiderunt hanc dictionem, Paulus secutus interpretationem. 70. attulit,domine quis credidit auditui nostro? Et est sensus.domine quis credidit auditis à nobis dicentibus?appellat enim Esaias auditum nostrum(hoc est prophetarum)auditionem populi ex ore propheterarum. ¶Quanuis etiam pronotio populi ex ore Esaiæ ex parte dei,appellatur auditus noster. ¶Et dicitur quis credidit, non quasi dicat nullus,sed quasi dicat pauci Iudæorum. *Ergo fides ex auditu.* Hinc clare apparet quòd non de auditione passiua ipsius Esaiæ (qua scilicet ipse audiuit à deo)sed de auditione passiua populi,qua scilicet populus audiuit ab Esaia,dixit quis credidit auditui nostro.nam constat quòd ex auditu populi à prophetis nascitur fides. ¶Vbi & nota quòd fi-

des vt(dicitur ad Ephe.2.)donum dei est,& non creaturæ.quo ad ipsam voluntatem credendi ipsumque credere in deum. Verum quo ad explicationem horum credibilium determinate, fides est ex auditu, audiendo siquidem doctrinam Euangelicam, discimus quæ sunt nobis determinate credenda. Vnde & Cornelius Centurio dono fidei iam credens in deum, misit pro Petro,& ab eo didicit quæ sibi erant determinate credenda:vt patet in Actibus Apost.& sic est de similibus. *Auditus autem per uerbum Christi.*pro, dei. Auditus populi deriuatur à verbo dei reuelato Prophetis atque Apostolis: vt de primo ad vltimum fides ex verbo dei non hominum intelligatur procedere quo ad determinationem credendorum. Ita quòd fides vtrinque est à deo, vnde nulla hominum authoritate possunt credenda noua introduci: sed ea tantum explicari quæ per verbum dei reuelata sunt Apostolis & Prophetis. *Sed dico, nunquid non audierunt?* Ne excusatio afferretur dicendo verbum fidei non esse prope omnes, adiungit auditum prædicationis Apostolicæ extensum esse ad vniuersum orbem. Et ad hoc vtitur verbis psalmi:subiungendo. *Et quidem in omnem terram exiuit sonus eorum, & in fines orbis terræ uerba eorum.* Quod dicit in omnem terram, in omnem plagam terræ intellige:nec oportet arctare hunc textum ad singulas terras. Et similiter quod dicit in fines orbis terræ,intellige de finibus habitabilis terræ nostræ quartæ: lato vocabulo per hunc intelligendo extremas regiones. ¶Et hoc dixerim vtendo hac authoritate ad tempus Pauli.quod tamen non oportet: sed sufficit sic esse in decursu temporis. nam sic sufficit intelligere prope quemlibet esse verbum fidei : quod intendit Paulus. ¶Nec obstat authoritas Psalmi, quoniam ad literam non loquitur de Apostolorum prædicatione,sed de corporeis cœlis.nec in Hebræo habetur sonus sed filum seu linea. Verum quia Apostoli cœli sunt spirituales,mystico sensu vsus Paulus applicauit hoc ad Apostolos: vsus communi apud Græcos textu.& propterea dixit sonus eorum.

Sed dico nunquid Israel non cognouit. postquàm tractauit plenè verba Deutero.ad declarandum rationem casus Iudeorum,redit modo ad prosequendum inexcusabilitatem casus. Dixerat enim quòd ignoranter ecciderunt. ne autem ignorantia excusans intelligerent,subiungit modo ipsam ignorantiam non excusare, quia habuerunt in promptu vnde cognoscerent. habuerunt enim verba prophetarũ ex quibus potuerunt cognoscere euangelizata ab Apostolis,esse vera. Quũ itaque dicit nunquid Israel non cognouit,

gnouit,hoc est,nõ cognoscere potuit:*Primus Moyses dicit.* Primus tẽpore inter scriptores sacræ scripturæ: primus authoritate inter prophetas: iuxta illud Deute.vlti.& non surrexit propheta vltra in Israel sicut Moyses, &c. *Ego ad æmulationem uos adducã.*pro,prouocabo,*in non gentem.*pro in non gente. Verba hæc ex Deuter. 32.sumpta sunt : vbi nos habemus: ego prouocabo eos in eo qui non est populus,& in gẽte stulta irritabo illos. Et est sensus quòd tantum boni conferam ego deus non genti , hoc est gentilibus, quòd prouocabo Israelitas ad inuidiam. Et similiter quod sequitur. *In gentem insipientem in iram uos mittam.* pro,& in gente insipiente irritabo vos. Ex inuidia siquidem nascitur ira:& propterea subiungitur,commouebo vos ad iram ob magnitudinem boni quod conferam genti insipienti. Gentiles siquidem appellantur tum non gens, tum gens insipiens : pro quanto sine lege diuina viuebant:hinc enim & peruersum iudicium de iis quæ secundum deum sunt(quod insipientia est)incurrerunt, & dignitatem generis humani secundum rectę rationis vsum perdiderunt: propter quod dicuntur non gens. ¶Dicitur autem deus prouocare ad inuidiam & commouere ad iram.non excitando ad peccatum, sed largiendo gentilibus bona vnde occasionem inuidiæ, & iræ Iudæi accipere possunt. Per hanc enim authoritatem intendit Paulus prædicta esse duo à Moyse : & exaltationem gentium & casum Iudæorum. Quorum vtrumque quum viderent Iudæi adimpletum, cognoscere poterant impletam prophetiam. *Esaias autem audet & dicit.* capitulo sexagesimoquarto , hoc est audenter dicit in persona dei. *Inuentus sum à non quærentibus me.* Salus gentilium prædicitur , & gentes non quærentes deum cultu & iustitia appellantur : ad differentiam Iudæorũ diuino cultu & iustitia legis quærentium deum. *Palam apparui* pro,manifestus factus sum, *iis qui me non interrogabant.* Magnitudinem gratiæ collatæ gentilibus describit inuentionem à non quærentibus,manifestationem non interrogãtibus,vt totum diuinę gratię ascribatur,& status gentium ante susceptam fidem Christi declaretur diuersimode à Moyse & Esaia. *Ad Israel autem dicit.* 65.c. Quod dicit ad Israel,quantum ad sensum verborũ ad pro contra sumitur: aduersus enim Israel hæc quæ subiũgũtur dicit. Quauis directio sermonis ad increpationem Israelis sit. *Tota die.* Verba sunt dei apud Esaiam:& tota die,id est toto tempore. *Expandi manus meas.* conferendo beneficia tot tanta & talia. *Ad populum non credentem.* ad populum incredulum. Appellatur populus Israel

rael, populus incredulus: vt experientia testatur. Sed. pro, *& non est tradicentem mihi.* Superfluit mihi. Nō solum Israel incredulus est Messię, sed contradicit, impugnat quantum potest veritatem diuinam de Iesu Christo misso ad salutem mundi. Per has scripturas intendit Paulus patefacere quòd Iudæi potuerūt cognoscere tam salutem gentium quàm ruinam propriam quam vident subsecutam in aduentu Iesu Christi, prophetatam esse in sacris prophetis. Ita quòd præter Euangelicam predicationem habent scripturas testes, vnde ignorantia eorum redditur non excusans eos.

CAPVT XI.

Dico ergo. Prosequitur casum Israel ex parte dei. Postquàm enim descripsit ipsum ex parte ipsorū Iudæorum, modo prosequitur eundem ex parte dei: declarando ex diuina gratia non esse repulsum totum populum Israel. Et hoc per modum quæstionis introducit, subiungendo. *Nunquid deus repulit populum suum?* supple totum. *Absit.* Responsio est horrentis. *Nam & ego.* Triplicitèr probat responsionem. primo ex seipso non repulso. *Israelita sum.* genere. *Ex semine Abrahæ.* Hoc addidit ad explicandū quòd est Israelita non tanquam proselytus, sed naturali genere.

De tribu Beniamin. ad magis certificandum suum genus. *Non repulit deus plebem suam quam præscivit.* pro, præcognouit. Ne obiiceretur quòd hi[illegible] non facit ver. probat secūdo ratione scilicet quia deus præ[illegible] populum suum Israel. Vbi clare vides Paulum vti [illegible] nomine [illegible] approbationis. nam sensus est quia ideo non re[illegible] populum quia præcognouit notitia approbationis, quia semel approbauit illum, ideo non repulit eum ex intimo. *An nescitis in Elia quid dicit scriptura.* Probat tertio ab exemplo multitudinis: afferendo historiā scriptam tertij Regum decimonono satis claram. *Quemadmodum interpellat.* pro, colloquitur. seu postulat. *Deum aduersus Israel? Domine prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt: & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam. Sed quid dicit illi diuinum responsum?* Superfluit diuinum. Et responsum, intepretatum clarius esset oraculum. *Reliqui mihi ipsi septem millia virorum qui non curuauerunt genua.* pro, genu. *ante Baal. Sic ergo & in hoc tempore reliquiæ secundum electionem gratiæ dei saluæ factæ sunt.* Superfluunt duæ dictiones, dei saluæ. Ita quod litera est. reliquiæ secundū electionem gratiæ factæ sunt: sed interpres ad claritatem sensus addidit

addidit duas illas dictiones. Paulus tamen absque illis docet quod in hac conditione temporis, reliquiæ, hoc est pauci Iudæorum velut reliquiæ, factæ sunt secundum electionem gratiæ: hoc est factæ sunt consormes electioni gratuitæ, factæ sunt prout diuina electio gratuita disposuit eas esse. *Si autem gratia.* Et est casus ablatiui gratia: & significat, si autem ex gratia. *Iam non ex operibus.* Et est sermo de proprio effectu gratiæ. *Alioquin gratia non iam est gratia.* sed merces seu præmium. Et deest in Latino textu integra vna sententia. *Si autem ex operibus, non iam est gratia: alioquin opus non iam est opus.* E regione siquidem distinguit opus & gratiam: & quod datur gratuito ad id quod datur ex opere. nam quod datur ex opere merces propria est: iuxta illud, voca operarios & redde illis mercedem. Quod autem datur gratuito, liberaliter datur & non ex debito. Quod si hæc confundimus, gratia non est gratia, & opus non est opus. perdunt enim rationes proprias. Quorsum autem hæc adiecerit Paulus, declarat quærendo. *Quid ergo.* hinc dicitur? Et statim subiungit responsionem. *Quod quærebat.* pro, inquirit, *Israel, hoc non est consecutus.* Recole superius dictum in fine capituli noni quod Israel sectando legem iustitiæ quærit salutem. ad illud enim respiciunt hæc verba, quod inquirit Israel hoc non est consecutus. Inquirit enim quasi ex operibus legis: vt ibidem dixit. & propterea hoc non est consecutus: quia adsecutio ista est ex gratia & non ex operibus. *Electio autem consecuta est.* Contra inquisitionem per opera, opponit electionē ex gratia. Et propterea dicit quòd electio reliquiarum consecuta est, salutem. *Cæteri uero.* non electi. *Excæcati sunt.* Ecce pœna excæcationis internæ, qua non viderunt iustitiam dei factam per Christum. *Sicut scriptum est.* Esaiæ vigesimonono. *Dedit illis deus spiritum compunctionis.* vbi litera nostra habet, misit vobis dominus spiritum soporis. Nec diuersus est sensus prophetæ & Pauli. nam compunctio sumitur hic pro percussione, sicut etiam in Euangelio dicitur quòd vnus militum latus Christi lancea pupugit. & in Apoc. videbunt eum qui eum pupugerunt. Et propterea in idem redit spiritus soporis & spiritus compunctionis. spiritus siquidem soporis est spiritus hominis tanquàm sopore affecti: & similiter spiritus compunctionis est spiritus hominis tanquàm percussi. Commune siquidem est vtrisque (scilicet soporatis & percussis) tanquàm extra se esse & fere exanimes. Hunc autem esse literalem sensum, sequentia & hic & apud prophetam testantur. nam

tanquàm priuatio sensus concomitans subiungitur. *Oculos ut non videant, & aures ut non audiant.* Hæc sumpta sunt ex.7.ca. Esaiæ: conflauit enim Paulus ex vtroque loco sententiam vnam. Ad spiritum siquidem similem percussis, consequitur habere oculos & non videre: aures & non audire: vt experientia testatur in corpore. Et proportionaliter describit statum interiorem animi, quòd velut percussi, sunt sopiti ita vt nec oculis mentis nec auribus mẽtis vtantur ad videndum & audiendum mysteria Mesiæ. Ascribitur autem deo inflígere hæc omnia, quia hæc omnia facit negatiue: non tribuendo scilicet eis gratiam. *Vsque in hodiernum diẽ.* Verba sunt Pauli: quia experientia teste perseuerare videbat velut sopitum genus Iudæorum erga mysteria Mesiæ. *Et Dauid dicit.* psalmo.69. *Fiat mensa eorum coram ipsis.* Superfluit coram ipsis. quamuis in textu psalmi habeatur. *In laqueum, & in captionem.* pro, venationem. Hæc quæ hic dicuntur optatiue, in Hebræo habentur in futuro indicatiui: sed Paulus vsus videtur interpretatione communi. Et est sensus. fiet mensa, fidei Iudæorum (hoc est sacra scriptura, quæ est mensa credulitatis eorum) illis in laqueum. Ordo prępostérus. fiet illis in venationem, & deinde in laqueum.

Et in scandalum. hoc est offendiculum, ad impingendum. *Et in retributionem illis.* hoc est iuste prout exigunt eorum merita. Sacra enim scriptura quæ data est Iudæis ad fomentum fidei, ad illuminandum eos circa credenda, versa est propter peccatum Iudæorum illis in laqueum ligantem eos ne credant Mesiæ. & similiter in venationem velut persequentem eos ad idem. & similiter in offendiculum. Et ratio subditur. *Obscurentur oculi eorum ne videant.* hoc est quia obscurabuntur interni oculi eorum ne videant, nc perspiciant in sacris literis iam verificata mysteria Mesiæ. *Et dorsum eorum semper incurua.* Hoc est etiam imperatiuũ in Hebræo. Vbi habetur, & lumbos eorum continue fac labi. In quo significantur Iudæi quasi pondus ferentes, & pressi pondere, continue labentes. Et vere premuntur continue maiori pondere peccatorum: ac per hoc semper incuruantur. *Dico ergo, nunquid sic offenderunt ut caderent?* Superfluit sic. Et finis, vt caderent exprimitur. tum ad excludendum vtilitatem, tum ad excludendum reparationem. Ita quòd sensus est. nunquid impegerunt vt caderent absque vtilitate? & similiter vt caderẽt absque reparatione? Iuxta vtrunque siquidem sensum Paulus respondet.

Absit. Horrentis est responsio iuxta vtrunque sensum.

¶ Aduerte quod à tempore Christi duo extrema & vnum mẽdium

dium distinguenda sunt. Alterum extremum est delictum Iudæorum incipiens à persecutione & occisione Christi: alterum est plena conuersio Iudęorum ad Christum quæ erit in fine mundi. mediũ vero conuersio aliquorum ex Iudæis ad fidem Christi. Paulus itaque ex extremis conditionibus intendit procedere, & declarare ex vtilitate extremorum vtilitatem etiam medij. Et à primi extremi vtilitate inchoat dicens. *Sed illorum delicto.* Simul vtrunque sensum tractat, quia verificatio vtilitatis, infert veram quoq; esse reparationẽ: vt patebit. Describit itaque vtilitatem (tum gentium tum Iudæorum) concomitantem casum Iudæorum. Et vtilitas quidem gentium significatur subiungendo. *Salus gentibus.* Vbi expresse dicitur quòd Iudæorum delicto salus gentibus: sed non explicatur verbum: puta est aut fit. Et potest intelligi verbum substantiuum, referendo ad delictum quo occiderunt Christum: ex illo enim delicto salus gentium est, occasionaliter. Nec illud delictum est extra rationem casus Iudæorum: quoniam illud fuit meritorium ruinæ Iudæorum. Et potest intelligi verbum seruatur: quoniam ex delicto perseuerantis pertinaciæ Iudæorum seruatur salus gentium. nam sicut diuina prouidentia propter salutẽ gentium dispersit Israel per vniuersum mundum multis antea seculis, vt quum prædicaretur Messias per Apostolos aliósque Christi discipulos, testes essent Iudæi ipsi dispersi quòd promissus est Messias eorum patribus, &c. ita ordinat obstinationem Iudęorum ad seruandam fidem gentium. Duas siquidem maximas vtilitates ex illorum obstinatione percipimus: altera est fides librorum sacrorum: altera est promissio Mesię. Si enim omnes Iudæi cõuersi essent ad Christum, putaret iam mundus adinuentionem Iudęorum fuisse approbare istos quos habemus libros veteris testamenti: & similiter crederetur humanam fuisse adinuentionem quòd fuerit promissus Messias. Sed vbi inimici Christi Iudęi perseuerãt, & testantur nullos alios apud patres fuisse libros canonice sacros nisi istos, & vsq; hodie expectant Messiam, tollitur omnis humana suspitio quòd Christiani cõfinxerint authoritatẽ sacrę scripturę aut promissionẽ Mesiæ: tollitur & omnis obliuionis occasio cuicũque posteritati de crucifixo Christo, & aliis huiusmodi: quorũ memoria periculo obliuionis subiaceret, nisi Iudæorum obstinata natio inimica Christo perseueraret. Ex illorũ itaque delicto salus gentiũ & est & seruatur: occasionaliter tamen. *Vt illos æmulentur.* Ecce vtilitas Iudæorum. Si verbum verbo reddendum est, legendũ est ad æmulari ipsos. Et pnomẽ ipsos nó congruit secũdũ grãmaticam

Universidad de Deusto
Biblioteca

maticam cum nomiae gẽtibus: quoniam neutri generis est apud Græcos, & ipsos masculini: vnde Iudæos demonstrare videtur, qui demonstrati fuerant pronomine illorum. Perinde ac si dictũ fuisset: ad hoc vt Iudæi æmulentur, proculdubio gentes. Hæc siquidem est vtilitas Iudæorum concomitans eorum casum. Quẽadmodum enim casum Iudæorum diuina prouidentia ordinat in salutem gentium vtilitatibus dictis, ita etiam ordinat salutem gentium in salutem ipsorum Iudæorum, vt æmulatione gentium excitentur ad salutem: tum aliqui particulares interim, tum demum omnes. Hæc more suo Paulus proponit: & postea singula declarat, incipiens ab vltimo scilicet vtilitate æmulantium Iudæorum. *Si autem delictum illorum, diuitiæ sunt mundi.* Dicendo mundi, monstrat quòd de delicto Iudæorum vtili vniuerso mundo loquitur: & non solum de delicto Iudæorum vtili gentibus. Constat autem delictum Iudæorum dicans mundum esse occisionem Christi. Et *diminutio eorum diuitiæ gentium.* Diminutio Iudæorum intelligitur vel pœna qua obstinati Iudæi diminuti sunt à vera cognitione scripturæ, vel pars minima Iudæorum cõuersa Christum. Iuxta vtrunque siquidem intellectum verificatur quòd diminutio Iudæorum sunt diuitiæ gentium. Et iuxta primũ quidem iam declaratum est: iuxta secundum vero clare patet: quia Apostoli & primi ecclesiæ patres pars minima Iudæorum, ditarunt gentes diuitiis spiritualibus. *Quanto magis plenitudo eorum?* Quum duo præmisisset (scilicet de delicto & de diminutione) non tamen dicit quanto magis non delictum seu innocentia seu iustitia, contra delictum: quia sine morte Christi patrata delicto Iudæorum careret mundus diuitiis spiritus: sed tantummodo dicit, quanto magis plenitudo, contra diminutionem. Et argumentum est formale quòd si diminuta pars ditat gentes, quanto magis integrum genus Iudæorum ditaret gentes. Per se loquendo argumentum quadrat & concludit: quanuis per accidens nocuisset gentibus conuersio omnium Iudæorum, propter causas supradictas. ¶ Et vtitur hoc argumento Paulus, ad significandum quantum per se loquendo vtilis sit mundo conuersio Iudæorum ad Christum, quantum vtilis sit gentibus quòd Iudæi saltem æmulatione veniant ad Christum. Et dicẽdo plenitudo, monstrat quòd ex vltimi extremi conditione procedit. *Vobis enim dico gentibus.* Apostrophat ad gentiles, hoc est conuersos ad fidem ex gentilibus. *Quandiu.* pro, inquantum. sic enim sonat textus Græcus. Verum illud inquantum, anceps est ad quandiu & ad quatenus: magis

magis tamen quadrare videtur proposito quatenus. *Quidem ego sum gentium Apostolus.* Apostolatum Pauli respectu gentium, nominatum legimus primum in Hierusalem quum Paulus esset cum aliis Apostolis: vt scribitur ad Gala. 2. Destinatus tamen Apostolus gentium à spiritusancto, ex Actibus Apostolorum colligitur: vbi Paulus missus à spiritusancto, primitias gentium obtulit deo Sergium Paulum proconsulem. Et in conuersione ipsius Pauli à Christo, dictum est Ananiæ de Paulo, Vas electionis est mihi iste vt portet nomen meum coram gentibus. Ita quòd primum in officio Pauli nominatæ sunt à Christo gentes: non tamen solæ: iubetur enim & filius Israel. Dicitur itaque Apostolus gentium, quoniam præcipuum officium eius erat circa salutem gentium. *Ministerium meum honorificabo.* pro, glorifico. Quod duplici ex capite verificatur. Tum ex parte salutis gentium: in hoc enim quòd promouebat salutem gentium, glorificabat ministerium suum: & ipsa aucta salus gentium, maior erat occasio æmulationis Iudæorum. Tum ex parte generis sui: in hoc enim quòd commendat conuersionem Iudæorum tam vtilem esse gentibus, glorificat ministerium Apostolatus sui ad gentes. Et hinc quoque augetur occasio æmulationis Iudæorum: vt saltem videndo Paulum Iudæum tantum fructum proferre in gentibus, excitentur sancta inuidia ad Christum. Vtrique siquidem capiti congruit quod subiungitur. *Si quo modo ad æmulandum prouocem carnem meam.* hoc est Iudæos. Et *saluos faciam aliquos ex illis.* Clare apparet quòd ex extremis venit ad medium: vtilitas enim Iudæorum proposita fuit æmulatio, tam futura in extremo quàm media quæ quotidie in aliquo fit. *Si enim amissio eorum reconciliatio est mundi.* Declarat superius dictum, scilicet quòd si delictum eorum diuitiæ sunt mundi. Ibi dixit delictum, hic dicit amissio quæ est effectus delicti. Ibi dixit diuitiæ sunt mundi: hic explicat diuitias mundi: dicendo reconciliatio est mundi. Et quoniam ibi nihil inde intulit proprium correspondens, ideo nunc declarando explicat. *Quæ assumptio nisi vita ex mortuis?* Et est sensus, quid aliud est adiunctio totius Israel ad Christum nisi vita ex mortuis, nisi status qui erit ex resurrectione mortuorum? Argumentum siquidem procedit ad maius ex maiore, si enim perditio Iudæorum tanti boni (scilicet reconciliationis mundi) occasio est, reparatio eorum multo maiori bono reseruatur scilicet vitæ ex mortuis, credimus enim Iudæos omnes prope finem mundi (in quo erit vita ex mortuis) reducendos ad Christum. *Quod si delibatio sancta.*

Dictio

Dictio interpretata delibatio, anceps est etiam ad primitias: & frequenter interpretata inuenitur primitiæ, & quadrat proposito legere. *Si autem primitiæ sanctæ, & massa.* Quadrat siquidem contextui quod de principio massæ intendit loqui Paulus: constat autem quòd primitiæ frugum sunt principium massæ, & propterea optime arguit, si autem primitiæ sunt sanctæ, etiam massa est sancta. Intendit enim ex hac metaphora dicere quòd quia principium Iudæorum est sanctum, tota quoque massa Iudæorum habet vnde sit sancta, sicut in lege oblatis ac per hoc sanctificatis primitiis frumentis deo, vniuersa massa panis quæ postmodum ficbat habebat vnde esset sancta. Et hoc idem clariori metaphora subiungit. *Et si radix sancta, & rami.* Supple sancti sunt. Et intendit per has metaphoras quòd vniuersum genus Iudæorum habet tanquam legalem & naturalem sanctitatem: quanuis de facto ad tempus careat illa. Metaphora enim primitiarum & massæ legalitatem, metaphora vero radicis & ramorum naturalitatem monstrat sanctitatis. Et dixit hæc omnia non ad aggrauandum delictum Iudæorum, sed ad monstrandum tam legalem quàm naturalem habilitatem Iudeorum ad hoc vt iungantur Christo: tractat enim de eorum adiunctione demum futura. *Si autē aliqui ex ramis fracti sunt.* Declarat vnum modum quo delictum Iudæorū salus fuit gentibus. s. quòd surrogati sunt gētiles in ramos patriarchalis radicis loco fractorum ramorum scilicet Iudeorum. Surrogati enim sunt gentiles in filios Abrahę, in filios Israel quibus facta est promissio salutis per Messiam: & sic fractio ramorum naturalium cessit in salutē ramorum insitorum. Et intellige hæc de facto: nā de possibili loquēdo etiam si non essent obstinati Iudei, etiam si non essent fracti naturales rami, insiti fuissent gentiles. *Tu autem.* Gētiles alloquitur. *Quum oleaster esses, insertus es in illis, & socius.* pro, & comparticeps, *radicis & pinguedinis oliuæ factus es.* Oliua sumitur pro arbore. *Noli gloriari aduersus ramos.* Reprehendit gentiles ne glorientur aduersus Iudæos ex vtilitate consecuta in ipsis gentilibus. *Si autē gloriaris.* aduerte quòd. *Non tu radicem portas, sed radix* &c. Prius inhibuit gloriationem aduersus ramos ex conditionibus ramorum: quia illi naturales, ipsi insiti. Et quoniam hoc nō sufficiebat ad reprimendam gloriationem aduersus ramos, ideo adiungit irrefragabilem rationem ex parte radicis. Ac si apertius dixisset, si permittitur tibi gloriari aduersus Iudæos ramos, animaduerte q radix Iudæa quoq; est: & ipsa te portat, nō tu ipsam, & sic cessabit gloriatio

gloriatio tua aduersus Iudæos. Patriarchę siquidem & prophetę, radicis locum tenent: & ipsi sustinēt viridem veritatem fidei omnium ramorum. Vnde alibi Paulus dicit, superædificati super fundamentum Apostolorum & Prophetarum. *Dicis ergo.* Prosequitur dearticulate disputationem cum gentilibus, afferens verba eorum gloriationis aduersus Iudæos. *Fracti sunt rami ut ego inserar.* Respondet Paulus. *Bene.* hoc est probo quod dicis. veruntamen aduerte quæ subiungo. *Propter incredulitatem.* pro, incredulitate. *fracti sunt: tu autem fide stas.* pro, stetisti. Confidera rationem fractionis illorum & rationem insitionis tui. *Noli altum sapere sed time.* Hinc excluditur superbia & incutitur timor. *Si enim deus naturalibus ramis non pepercit, ne forte nec tibi parcat.* Vide ergo bonitatem & seueritatem dei. *In eos quidem qui ceciderunt seueritatem dei: in te autem bonitatem dei, si permanseris in bonitate. alioquin & tu excideris.* Sed & illi *si non permanserint in incredulitate, inserentur. potens est enim deus iterum inserere illos.* Num *si tu ex naturali excisus es oleastro, & contra naturam insertus es in bonam oliuam, quanto magis hi qui secundum naturam, inserentur suæ oliuæ!* Textus est satis clarus cum similitudine oliuæ & oleastri: penes quas arbores intellige quod dicitur secundum naturam & contra naturam. Et est aliquid proportionaliter simile in Iudæis & gentibus pro quanto Iudei habent sanctitatē tanquā naturalem & legalē: gentiles autē neutro modo. *Nolo enim vos ignorare fratres mysterium hoc.* Quod tot metaphoris hactenus describsit, mysteriū futuræ tandem salutis Iudæorum modo explicat. *Vt non sitis vobismetipsis sapientes.* pro, vt non sitis apud vosipsos prudentes. seu potius elati. Dictio enim Græca anceps est, & ad elationē animi quādoque spectans, quāuis quod est parcis cognoscitiuæ significet. Et vere proposito satis quadrat figuficari hoc mysteriū futurum ad reprimendā elationem gentium aduersus Iudeos. *Quia.* pro, quod, *Cæcitas ex parte cōtigit in Israel.* Non est hoc mysteriū, sed quod sequitur. *Donec plenitudo gentiū intraret.* pro, intret. *Et sic omnis Israel saluus fieret,* pro, fiet. Duas nouas res pādit hoc mysteriū declaratū. Altera est temporalitas cęcitatis populi Israel, per hoc enim scitur quod non est perpetua. sed ad tēpus, scilicet donec intret plenitudo gentiū. Altera est quod cōpleto hoc tempore non aliqui Israelitæ, sed omnis Israel qui tunc inuenietur saluus fiet. *Sicut scriptū est.* Esa. 59. *Veniet ex Sion qui eripiat.* pro, eripiēs, *& auertat* pro, auertet *impietatem.* pro, impietates. *à Iacob.* Messias prædicitur venturus ex Sion: hoc

est

est de stirpe Danidis. Sion enim appellata est ciuitas Dauid: & in ea erat sedes regia regni Dauidis. Eripiens autē dicitur ad significandam difficultatem liberandi Iudæos à sua perfidia. Effectus autem significatur manifeste dicendo quòd auertet impietates, non paupertatem & quæcunque reliqua corporis mala, sed peccata: non ab vno aut multis, sed à Iacob, ab vniuerso populo Israel. *Et hoc illis à me testamentum, quum abstulero peccata eorum.* Aduerte quòd Paulus expositiue adiunxit hæc verba, quum abstulero peccata eorum. In Esaia siquidem sic legitur, veniet ex Sion redemptor, & eis qui redeunt ab iniquitate in Iacob, hoc fœdus meum cum eis, nec amplius ibi habetur. Verum Paulus ad declarandam conditionem noui testamenti, ad differentiam veteris, adiunxit declarationem quòd tunc esset nouum fœdus inter deū & homines quum veniret ad auferendum peccata. Primum namque fœdus fuit in monte Sina, quum non abstulit peccata, sed corporalem seruitutem Israelitis ab Aegyptiis. *Secundum euangelium quidem inimici.* Rationem reddit tantæ intercapedinis qua differtur adimpletio huius promissi ad populum Israel. Et dicit quòd Iudæi habent duas conditiones relati ad deum. Altera est quòd secundum euangelium, hoc est secundum formam euangelicæ fidei ac doctrinæ, sunt inimici ipsius. *Propter uos.* gentiles: hoc est ratione salutis vestræ quæ ex Iudæorum casu est & seruatur: vt prædeclaratum est. Altera conditio est. *Secundum electionem autem.* hoc est prout subsunt diuinæ electioni qua elegit in fide omnes saluare. *Charissimi.* pro dilecti. sunt à deo. *Propter patres.* propter merita patrum, propter promissiones diuinas dispositas patribus eorum. *Sine pœnitentia.* pro, impœnitenda, *enim sunt dona & uocatio dei.* Interpres addidit sunt. Paulus enim quantum reor assuetus Hebræo sermoni sæpe loquitur sine copula verbali. Probat electionem diuinam erga Iudæos in fine. immobiliter sit mā: quia dona dei & vocatio dei (intellige ex electione procedentia) sunt impœnitenda, sunt quorum deum nunquam pœniteat. Et dixit hoc, ad differentiam donorum & vocationum quæ non procedunt ex electione: sed sunt tantum secundum præsentem iustitiam, vel sunt dona spectantia ad corpus seu res exteriores. Huiusmodi enim effectus quia destruuntur, sunt velut pœnitenda: ità deus ad similitudiné pœnitētis se habet respectu illorum: iuxta id quod scriptū est, pœnitet me fecisse hominē. *Sicut enim aliquando & uos nō credidistis deo.* Declarat tanquā vicissitudiné quādam diuina quidētia dispositam in hac dilata cōuersione Iudęorū. Quam vt clarius

clarius perspicias, pone ante mentis oculos hinc progressum cōuersionis gentium habere tres terminos (scilicet infidelitatem gētium pro termino à quo: erant enim infideles, misericordiam consecutam pro termino ad quem. & incredulitatē Iudęorum pro occasione vt declaratum est) inde vero progressum conuersionis futuræ Iudæorum, similiter secundum tres terminos scilicet incredulitatem Iudæorum pro termino à quo, misericordiā consequēdam pro termino ad quem, & misericordiam quā consecutę sunt gentes pro occasione conuersionis Iudæorum. Superius enim iā dictum est vt Iudæi æmulentur, vt prouocentur ad æmulandum salutem gentium. Hæc Paul⁹ in hoc textu assimilatiuo horū progressuum, hinc gentium inde Iudæorum secundum hos terminos explicat incipiens à progressu gētium. quia assimilat progressum Iudæorum progressui gentiū penes hos terminos. Dicendo enim gentibus non credidistis, terminum à quo monstrat. *Nunc autē misericordiam consecuti estis.* Ecce terminus ad quem. *Propter incredulitatem.* pro incredulitate. *Illorum.* scilicet Iudęorum. Ecce medium occasionale. *Ita & isti.* scilicet Iudæi. *Nunc non crediderunt.* Ecce terminus à quo. *In uestram misericordiam* pro, vestra misericordia. Ablatiuus est. & est medium occasionale. Est enim sensus occasione vestræ misericordiæ: hoc est vt prouocentur vestra misericordia. Ideo enim permissi sunt Iudæi non credere in Christum. vt exemplo misericordię consecutæ à gentibus prouocarentur ad Christum: vt fiet in fine mundi, & quotidie in aliquibus fit. *Vt & ipsi misericordiam consequantur.* Ecce terminus ad quē. *Conclusit enim deus omnia.* pro, omnes. *in incredulitate.* pro in incredulitatē: *Vt omnium misereatur.* Rationem ex parte dei huiusmodi progressuum quo ad peccata permissa reddit, attribuendo deo quod conclusit permissiue omnes tam Iudæos quam gentiles in peccatum infidelitatis, quasi in quoddā rete: ad hunc finem vt vtrorumque misereatur, subleuando à miserō infidelitatis statu, & consequenter à miseria pœnarum debitarum infidelibus. *O altitudo.* Hactenus reddidit Paulus rationem diuinæ electionis, reprobationis, vocationis, permissionis &c. Et ne putares intentionis eius fuisse completam doctrinam tradere de huiusmodi operibus dei, subiungit eorum incomprehensibilitatem. Subiungit autem admirationis exclamatione. vt etiam ex modo loquendi propriam fateatur ignorantiam: dicēdo, ò altitudinem, hoc est celsitudinem. Dictio tamen Græca significat etiam profunditatem. *Diuitiarum sapientiæ.* Deest &.

Legendum

Universidad de Deusto
Biblioteca

Legendum est. *Et sapientiæ & scientiæ.* pro cognitionis. *Dei?* Admiratur sublimitatem non sapientiæ & cognitionis sed, diuitiarum tum sapientiæ tum cognitionis diuinæ: vt diuitiarum nomine immẽsam copiam tũ sapientię tũ cognitionis diuinę significaret. Balbutiẽdo siquidẽ vt potest, excelsa dei resonat. profunditas enim diuitiarũ immensitatẽ intensiuã & extensiuã tam sapientiæ quam cognitionis diuinæ circumloquitur. Differẽtia autem inter sapientiã & cognitionem est similis differentię inter speciem & genus. sapientia siquidem species est cognitionis. significans illam speciem cognitionis qua supremum fit iudicium & ordo disponitur. Vnde à specie ad genus ascendit: & non solum diuinorum iudiciorum & ordinum rationes, sed vniuersaliter totius diuinæ notitiæ admiratur immensas diuitias. *Quàm incomprehensibilia.* pro, inscrutabilia. *Sunt iudicia eius.* Explicat effectum sapientiæ. nam sapientiæ effectus sunt iudicia. Et hæc admiratur tãquam inscrutabilia: quoniam nulla creatura sufficit ad scrutandum ex integro rationes diuinorum iudiciorum. *Et inuestigabiles viæ eius.* Negatiue tenetur in. Et est sensus. & non vestigabiles vię eius. Viæ dei (gratia scilicet & veritas: ad quas reducuntur vniuersæ viæ domini) non solum ab hominibus, sed nec ab angelis vestigari possunt. intellige perfecte. *Quis enim cognouit sensum* pro, mentem, *Domini? aut quis consiliarius eius fuit?* Probat quæ dixit. Et directe quidem primo probat altitudinem, deinde diuitias. Concomitanter autem probat etiam inscrutabilia iudicia, & nõ vestigabiles vias. horum enim rationes prima sunt: ac per hoc probatis primis, probata sunt & hęc. Altitudinem itaque probat authoritate Esaiæ. 40. vbi habetur clare secunda pars huius sententiæ. Sed prima sub aliis verbis. Nam litera nostra habet quis adiuuit spiritum domini? noua ex Hebræo interpretatio habet, quis direxit spiritum domini? Paulus affert quis cognouit mentem domini? Et vere quadrat quis direxit, cum disiunctione aut quis consiliarius, ad excludendum tam superiorem dirigẽtem quam parem consulentem. Et quia hic sensus quadrat cõtextui Pauli (quandoquidem per hæc duo directe probatur celsitudo: excluditur enim & superior & par) ideo cum Paulos dicit cõgnouit, de cognitione approbationis superiori propria intelligẽdus est: tanto verius quanto dictione Græca hic posita vtuntur quandoque ad significandum statuere seu decernere. hoc enim redit in idem quod dirigere: & superioris est notitiæ. *Aut quis prior.* pro, antè *dedit illi & retribuetur ei?* Hæc sententia sumpta

pta est ex Iob. 41. & inducta ad probandũ diuitias. Nõ enĩ esset plenitudo diuitiarũ dei si quis ante dedisset illi, si debitor esset alicui pro prius acceptus. In hoc enĩ ipso minus habẽs inueniretur, si aliquis ante dedisset illi si aliquit ius haberet petẽdi restitutionem. Quo contra ex hoc quod nullus potuit ante dare illi, nihil deesse diuitiis propriis comprobatur. *Quoniam ex ipso.* Dupliciter plenitudo diuitiarum comprobatur. Primo ex negatione indigentiæ ab alio. & hinc iam probatum est ex dicta sententia Iob. Secundo ex effusione in alios. & hinc modo subiungitur probatio dicendo. quoniam ex ipso, effectiue. *Et per ipsum.* formaliter forma exemplari. *Et in ipso.* pro, & in ipsum. Finem. *Sunt omnia.* Interpres addidit sunt. Paulus enĩ sine verbo declarat diuinas diuitias vsqueadeo quod ex ipso efficienter, & per ipsum exemplariter, & in ipsum finaliter, non aliqua sed omnia. Et vere subaudiri potest verbum substantiuum sunt: & quodcunque aliud verbum huiusmodi subseruiens cautelatibus. *Ipsi honor & gloria.* Superfluit honor cum coniunctione. *In secula seculorum.* Superfluit seculorum Subaudi verbum substantiuum tam est quam sit. *Amen.* Terminatis est tractatum propositum de Euangelio quod virtus dei est in salutem omni credenti Iudæoque primum & Græco &c.

CAPVT XII.

Obsecro pro, adhortor, *Itaque uos fratres.* Incipit hic Paulus morali doctrina instruere Romanos. Postquam enim instruxit de gratia Euangelica, consequens fuit vt de vsu gratiæ illos instrueret, qui moralis est. Et inchoat ab vsu corporũ proprio-rum. *Per misericordiam.* pro, miserationes, dei. Hortatur siquidem eos per modum adiurantis miserationes diuinas illis collatas: vt efficacior reddatur exhortatio. *Vt exhibeatis corpora* vestra. Ecce vsus corporum propriorum. *Hostiam.* Hortatur vt corpora nostra vertamus in sacrificium. ad hunc enim vsum declarat data corpora Christianis. *Viuentem.* Prima conditio huius hostię describitur vita, ad differentiam martyrum: qui corpora sua exhibent hostiam occidendam. Aci a-pertius dixisset. non loquor modo de vsu corporum vestrorum ad sacrificium per martyrium, sed vt vtamini corporibus vestris in sacrificium viuens? hoc est dum hanc degitis vitam, exhibete corpora vestra hostiam? *Sanctam.* Secunda conditio est munditia, proculdubio ab inquinamen-

tis

Universidad de Deusto
Biblioteca

tis peccatorum. *Deo placentem.* Tertia conditio est exercitatio operum quæ secundum se grata sunt deo. *Rationabile obsequium uestrum.* Dictio interpretata obsequium, latria est. quam cultum soli deo debitum intelligimus sonare. Et propterea legendum est. *Rationabilem cultum uestrum.* Sensus tamen idem redit: quoniam non est ad propositum sermo de cultu diuino generaliter: sed directe ad propositum Pauli, est loqui de cultu diuino in exhibendo corpora nostra hostiam viuentem, sanctam, deo placentem. Et significatur per hanc conditionem quod non sufficiunt sacrificio corporum nostrorum prædictæ conditiones nisi addatur & hæc quarta. nam quàuis homo vtatur corpore suo cum munditia ab iis quæ sunt secundum se peccata & cum operibus quæ sunt secundum se grata, nisi addatur ratio relatiua, contingeret cultum nostrum in hac hostia esse minus rationabilem. Verbi gratia. si Episcopus aut doctor cæteris seruatis minus consideraret impedimenta maioris vtilitatis vacando sacrificio corporis, irrationabilis esset cultus. Et sic de similibus respectib⁹ quos oportet conferre rationem quum offert corpus suum deo, castitate, abstinentia, vigiliis, laboribus & aliis huiusmodi. Et *nolite conformari.* pro, & ne conformamini. *Huic seculo.* Post vsum corporis immediate sequitur vsus exteriorum rerũ. De quibus vnico verbo dicit & ne cõformamini huic seculo, in vsu rerũ temporalium, pecuniarum, honorum, & id genus reliquorum. Quid sit autem conformari huic seculo, quotidiana experientia docet. est enim conformari in affectu & vsu prout homines affecti huic seculo, afficiuntur & vtuntur. *Sed reformamini.* pro, trãsformamini, *in nouitate.* Superfluit in. *Sensus uestri.* pro, mentis uestræ. Duo difficilia proposuerat, scilicet vsum corporum in sacrificium, & negationem conformitatis huic seculo in vsu rerũ. Et propterea ad monstrandam facilitatem explicat modum quo vtrunque fieri potest scilicet per redundantiam nouitatis quam habent in mente ad transformandum eos in hos vsus. Quanuis enim ambo vsus difficiles sint absolute, non tamen difficiles sunt renouatis mente per diuinam gratiam: quoniam ex illa mẽtis nouitate derivatur trãsformatio hominis in nouum vsum corporis & rerum. Præsupponens itaque Paulus Romanos iam mente renouatos per gratiam diuinam quam tãtopere superius tractauit. monet modo vt illa mentis nouitate trãsformentur, transeant in nouam formam vtendi tam corpore quam rebus. *Vt probetis.* hoc est vt experimento sentias. *Quæ sit uoluntas.* Superfluit sit *dei*

Dei bona. hoc est volens bona. *Et beneplacens.* Non solum vult voluntas dei bona, sed etiam quantum est ex se, grata seu suauis est omnibus. *Et perfecta.* Tum quia nihil ei deest, tũ quia ad perfectionem adducit quæcunque vult bona. Et describit per hæc fructum vtriusque vsus. Declarat siquidem quòd per huiusmodi vsus corporum & rerum perueniunt homines ad internum gustum tam bene dispositũ vt tanquàm sentiendo experimento cognoscant voluntatem dei bonam, & ita bonam vt nulli malam, & bene placẽtem, quasi suauem gustui, & perfectam, non deficiẽtem sed fouentem atque ad perfectionem ducentem. Quod est in hac vita inchoare vitam cœlestem. hoc enim in patria beati perfecte habent: sed viatores tales experiuntur vtcunque illud. Oportuit enim tam difficilibus mandatis fructum adiicere preciosum in hac vita. *Dico enim per gratiam quæ data est mihi.* Post vsum corporis & rerum, ad vsum donorum quę quisque à deo accepit transit. Et intendit per gratiam sibi datam apostolatum suum. Et præmittit hoc, quoniam ad modestę cogitare monitur⁹ est: ne quis ei obiiceret quòd tu excedis modestiam, quòd nõ tuum est ordinare nostra, arguereque nos. ad occurrendum siquidẽ huic obiectioni, præmittit quòd loquitur ex authoritate non vsurpata sed data sibi. Quæ vere gratia est: quia non ex meritis sed gratuito à Christo est ei collata. *Omnibus qui sunt inter uos.* nullo excepto, gentili aut Iudæo. Et dixit hoc, quia in præcedenti capitulo apostrophauerat ad gentiles, ne quis putaret quòd ad solos gentiles loqueretur. *Non plus sapere.* Dictio ter hic interpretata sapere, est illa qua frequenter hic vtitur Paulus: de qua superius diximus quòd significat actionem partis cognoscitiuæ. quam Latina lingua proprio non explicat vocabulo. Vnde sit vt cogitare, curare, sentire, sapere, & prudentiæ atque elationis nomina assumantur. Inter circũloquendum igitur quanuis nec sapere nec sentire significetur, magis tamen videtur vtendum sentire: ea ratione quia sapere sonat actum virtutis, sentire autem (non exteriori sensu sed intellectu) sonat actum indifferentem ad virtutem vel vitium. Legendum itaq; esset. *Nõ supersentire quàm oportet sentire sed sentire ad modestiã esse.* Sic enim habet textus Græcus. quanuis communiter interpretetur ad sobrietatem seu modestiam. Prima culpa circa vsum donorum, quædam superbiæ species est applicata ad actionem intellectus, quę significatur per supersentire. Non dicit Paulus supersentire de seipso aut de alio: vt intelligamus in omni materia (hoc est siue de se siue de alio, siue de vsu doni: & hoc directe est

ad propositum) non esse supersentiendum. Et ad quid referatur præpositio super, explicat ipsemet subiungēdo quàm oportet sentire: hoc est quàm exigit donum, officium, ministerium & huiusmodi. Et ne in sola prohibitione excessus sisteret monitio, adiungit affirmationem modi sentiendi, quum dicit. sed tentire ad modestum esse. Ecce limes vt cogites, sentias, & iudices infra limites modestiæ tibi congruę. Si dixisset ad modestiam, latior relinqueretur campus: sed dicendo ad modestum esse, arctat ad modestiā cuique congruam. aliquid est enim modestum viro quod non esset modestum mulieri: & aliquid est modestum doctori, quod nō est modestum discipulo. *Et unicuique.* Superfluit & iungitur siquidem hæc particula immediate precedenti. explanat enim tum quòd de vsu donorum diuinorum loquitur. tum ratione non excedendi sed modestiam seruandi. *Sicut deus diuisit mensuram fidei.* Ecce materia scilicet diuita dona dei. Ecce mēsura inter excessum & defectum secundum quam seruatur medium. Appellat autem diuina dona diuisam à deo mensuram fidei, eo quòd primum donum est fides, & reliqua dona sunt quædam mensurę primi doni. Mensurę autem quia ad mensuram dantur: solo Christo excepto de quo scriptum est, quòd non ad mensuram illi datur. Iubet itaque quòd nullus supra mensuram doni sibi dati in fide Iesu Christi supersentiat in vsu donorum. Hic enim excessus valde nocivus est cuicunque collegio, etiam prophano: vt experientia testatur.

Sicut enim in uno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem actum habent. Probat ex similitudine naturalis corporis seruādam esse huiusmodi mensuram. Similitudo autem est clara. *Ita multi unum corpus sumus in Christo.* Non vnum corpus naturale, sed vnum corpus mysticum. Ita quòd quantumcunque multi, omnes tamen sumus vnum corpus mysticum in Christo: hoc est in fide, in spe, in charitate, in imitatione, & (quod summū est) in spiritu Christi. Christus enim est velut anima vivificans spiritu sancto totum corpus mysticum. *Singuli autem alter alterius.* pro, inuicem, *membra.* Non solum sumus vnū corpus relati ad Christum, sed etiam singuli relati inter nos mutuo, sumus inuicem membra: hoc est quemadmodum membra naturalia eiusdem corporis non solum vniuntur in corpore vno, sed etiam inter se membra sunt inuicem membra (oculus enim videt pedi & manu reliquisque membris: & econuerso manus operatur oculo & pedi &c. & sic de aliis) ita singuli Christiani sunt inuicem membra. vnus enim operatur alteri & econuerso. Hæc est enim

enim sanctorum communio. *Habentes autem donationes secundū gratiam quæ data est nobis differentes.* Dixerat de membris naturalibus. omnia autem membra non eundem actum habēt. & huic simile nondum explicauerat in corpore Christi mystico. Et proinde rea modo explicat hanc similitudinem: declarando quòd sic singuli sumus inuicem membra, quòd non habemus eadem dona, sed dona diuersa, ita quòd nomen differentes est accusatiui casus, & refertur ad donationes. Et est ordo literæ. habentes autem donationes differentes. Interponitur autem secundum gratiam datam nobis: vt intelligamus tam dona quàm differentiam donorum esse secundum gratiam nobis datam, & non esse ex meritis nostris sed ex gratuita diuina distributione. *Sive prophetiam.* Explicat in specie diuersa dona dei gratuita, membris Christi collata: & simul explicat modestiam seruandam in vsu eorum, inchoans à dono prophetiæ. *Secundum rationem fidei.* Dictio Græca interpretata rationem, analogiam significat: hoc est rationem proportionalem. Optimus vsus doni prophetiæ est semper inspicere ad ea quę proportionata sunt fidei. Prophetas enim declamantes ratione quadrantium fidei, pseudoprophetas potius quàm prophetas habeo. Et quoniam vana & indecentia à proportione Christianæ fidei discrepant, omnes vaticinantes talia abiicienda sunt. *Sive ministerium.* Ecce donum officij. *In ministrando.* Ecce vsus: vt scilicet & ministret & contentus sit ministratione. *Sive qui docet.* Ecce donum doctoris *In doctrina.* Ecce vsus: vt scilicet doceat, & sat sit ei docere. *Qui exhortatur.* Ecce donum gratiæ exhortatoriæ. *In exhortando.* Ecce vsus: vt scilicet exhortetur, limites exhortationis non excundo. *Qui tribuit.* Ecce donum facultatis, qua potest donare res vel officia. *In simplicitate.* Ecce vsus: vt scilicet simplici corde, non tanquàm redhibiturus, aut ad aliquid machinans donet. *Qui præest.* Ecce donum quo aliis præest. *In sollicitudine.* pro, in studio. Ecce vsus oportet enim præsidentem studiosum esse ad ea quæ ei incumbunt. *Qui miseretur.* Ecce donum quo & potest misereri & exercet misericordiæ opera. *In hilaritate.* Ecce vsus. Subuenientem siquidem miseris iubet Paulus non mœstè, non quasi fastidio habentem miseros, sed hilariter subleuare miserias: quia ex parte miserentis perficitur affectus. & ex parte miseri recipitur cum consolatione subleuatio. Et scito ꝙ in Græco participia sunt, qui docet, qui exhortatur & reliqua. ita quòd clarius sonat dona textus Græcus: dicēdo

do docens, exhortans, tribuens, præsidens, miserés, quæ interpres Latinus resolut in verbum & relatinum. *Dilectio.* Et hoc donum est. *Sine simulatione.* Ecce vsus dilectionis. *Odientes.* Et hoc donum est. *Malum.* Ecce vsus odij: vt scilicet vtamur eo versus malum. proprie enim materia odij est malum quod est vere malum. *Adhærentes.* Et hoc donum est. *Bono.* Ecce vsus adhæsionis. *Charitatem.* pro, charitate fraternitatis. Ecce donum, dilectio fraterna. *Inuicem diligentes.* Ecce vsus. Iubet Paulus vt fraternum amorem extendamus ad omnes mutuo: quod est Christianos omnes inuicem se diligere vt fratres. *Honore.* Ecce donum. *Inuicem præuenientes.* pro, præcedentes. Ecce vsus honoris, vt vnusquisque præcedat alterum honorando actiue. *Solicitudine.* pro, studio. Ecce donum. *Non pigri.* Ecce vsus. oportet enim studio vti absque pigritia in exequendo. *Spiritu.* Ecce donum. *Feruentes.* Ecce vsus: vt non feruear caro sed spiritus, vt vtamur spiritu ad feruendum in spiritualibus. *Domino.* Et hoc magnum donum est, recognoscere deum dominum. *Seruientes.* Ecce vsus. *Spe.* Ecce donum. *Gaudentes.* Ecce vsus. spes enim quanuis annexam habeat afflictionem ratione dilationis, absolute tamen vt respicit rem speratam, gaudium parit: & proprius vsus eius inquantum spes, est gaudere. *In tribulatione.* Superfluit in. Et parui refert legere tribulationem vel afflictionem vel pressuram. mala siquidem huius mundi significantur. Et hæc inter dona dei sunt. vnde & superius dictum est gloriantes in tribulationibus. *Patientes.* Ecce vsus, non à patiendo, sed à patientiæ virtute. *Orationi.* Ecce donum. *Instantes.* Ecce vsus assiduitatis. Necessitatibus sanctorum communicantes. *Hospitalitatem.* Et hoc donum est. *Sectantes.* optimus vsus. *Benedicite.* Vsus præponitur hic. *Persequentibus uos.* Et hoc dei donum est. Iubet enim vt persecutoribus vtamur ad benedicendum eis: hoc est ad imprecandum eis bona. *Benedicite & nolite maledicere.* pro, & ne maledicite. Exaggerat Paulus mandatum hoc, prohibendo quascunque maledicentias (siue imprecando siue detrahendo, siue conuicium aut contumeliam dicendo) sed iterum mandando benedicentiam. ¶ Occurrit tamen hic quæstio quo pacto Paulus prohibet ne maledicamus persequentibus nos: quum ipse Actuum vigesimotertio maledixerit persecutorem suum. percutiet te deus paries dealbate. Solutio est quod Paulus non imprecando, sed arguendo & prædicando diuinam iustitiam verba illa dixit: vt manifestę testantur subiuncta verba.

ba. Non prohibemur autem hoc mandato quin arguendo & diuinam prædicando iustitiam, mala futura persecutoribus prænúciemus, & culpas præsentes reprehendamus. Quæ duo Paulus fecit à quibus abstinuisset ob reuerentiam gradus, si scisset illum summum sacerdotem. *Gaudete cum gaudentibus.* Vti gaudentium bono, iubet gaudendo. *Et flete cum flentibus.* Similis est sententia. *Idipsum.* pro, idem, *inuicem sentientes.* Optimus vsus sensus interni cuiuscunque collegij est vt idem mutuo sentiant. sola enim hac ratione concordia seruatur. *Non alta sapientes.* pro, sentientes. Impedimentum idem sentiendi est altum sentire. Et est sermo de alto respectiue: hoc est altius quàm oporteat quàm deceat, quàm expediat. *Sed humilibus consentientes.* Dictio interpretata consentientes, quia est participium passiuum præsentis temporis, non potuit Latine vna dictione significari. Et propterea circunloquendo legendum est. *Accommodantes uos.* Sic enim seruatur tempus præsens: & accommodari per pronomen vos in accusatiuo significatur. Ita quòd literalis sensus est. sed humilibus, hoc est abiectis seu infimis, vos ipsos accommodantes. hoc enim tollit impedimentum alta sapiendi. & est fomentum concordiæ. *Nolite esse prudentes apud uosmetipsos.* Verbum verbo reddendo legendum esset, ne sitę prudentes. Et hoc ad perfecte tollendum impedimenta discordię. Putant aliqui imprudentiæ esse accommodare sentire suum minoribus & infimis. Et propterea huic opinioni obuiando, adiungit. non sitę prudentes apud vosmetipsos. Et est simile præcepto illi. ne innitaris prudentiæ tuæ. *Nulli malum pro malo reddentes.* Reddere malum pro malo proprie est ex intentione reddere malum: ita quòd intentio tendit ad malum alteri reddendum. Et est actus illicitus cuicunque. Et per hoc monet non vti actu reddendi (qui proprie est actus iustitię) hac intentione scilicet ad malum, quando alter mereatur. debet enim reddi malũ sub ratione iusti, quando redditur licite. *Prouidentes bona non tantum coram deo, sed etiam omnibus hominibus.* Sex dictiones sunt superfluæ, scilicet, non tantum coram deo sed etiá. Monet vsum prouidentiæ vt habeat prona materia bona & non mala. nec solum terminetur prouisio ad bona, sed etiam ad bona coram omnibus hominibus: hoc est ad bona quæ sint talia vel coram omnibus habeant vnde sint bona: ad differentiam eorum qui prouident quidem bona sed non talibus circunstantiis vallata vt coram omnibus habeant vnde appareãt bona, sed locum relinquunt suspicionibus alicuius mali admixti.

Et quoniam valde difficile est hoc seruare respectu omnium hominum, ideo Paulus adiungit. *Si fieri potest.* Instruit enim per hoc vt prouideamus secundum vires bona coram omnibus. Et si fieri nequit vt omnibus videãtur bona, relinquamus ipsis curam.

Quod ex uobis est. Quod pro quantum. Et superfluit est. in veritate tamen subauditum. *Cum omnibus hominibus pacem habentes.* Vsus pacis cum omnibus præcipitur quantum est ex parte nostra. vtus enim pacis pendet non solum ex nobis sed ex aliis: qui cum hominibus pacis nolunt pacem, sed vruntur inimicitia aut persecutione & huiusmodi. *Non uosmetipsos defendentes charissimi* pro, vindicantes dilecti. Inter vindictam & reddere malum pro malo hoc, interest: quod reddere malum pro malo, est formaliter & ex intentione velle malum reddere: vindicare autem est materialiter quidem malum, formaliter autem iustum vel reddere. Vnde & vindicare est actus iustitiæ: velle autem malum est actus odij. Non sufficit Paulo inhibere nulli malum pro malo reddendum, sed etiam inhibuit non vosmetipsos vindicantes.

¶ Et quoniam inhibitio illiciterum est. hinc clare patet illicitum esse quod prohibet. Sed bene nota quid prohibet. Nõ enim dicit non vindicantes, sed non vosipsos vindicantes: ad significandum quòd prohibet hominem per seipsum propriam exercere vindictam. Cum quo cõstat quòd possit exercere vindictam brachio prætoris vel principis. Nec princeps transgressor est huius mandati quia priuatorum seu reipublicæ vlciscitur iniurias, etiam si fuerint commissæ contra personam propriam: quoniam non ipse priuatus sed authoritate publica principem vlciscitur. Et adiungit dilecti, ad demulcendum Romanos in hoc præcepto communiter contrario humano impetui. *Sed date locum iræ.* Duplex potest esse sensus. vel cedite iræ iniuriantium. vel reseruate locum iustitiæ vindicatiuæ: quæ non est virtus priuatorum sed publica fungentium potestate. Vtrunque enim horum fit abstinendo ab vltione per nosipsos. *Scriptum est enim.* Deut. trigesimosecundo. *Mihi uindictam.* pro, vindicta, *& ego retribuã, dicit dominus.* Superfluit &. affert authoritatem ex cantico Moysi. vbi clarius legimus, mea est vltio & ego retribuam. Propriam sibi deus asserit esse vltionem: qui solus omnium vindictas exercere potest, qui solus nihil relinquit impune. Ipsi ergo deo saltem reseruandam censet vindictam: cui proprium est omnia mala punire. *Sed si esurierit.* Superfluit sed. *Inimicus tuus, ciba illum: si sitit, da potum illi.* Sumpta est hæc sententia ex prouer. capite vigesimo-

vigesimoquinto. Superius dixerat vt benedicerent iniuriantibus: modo mandat vt etiam benefaciat illis. ¶ Sed aduerte quòd non absolute, sed in articulo necessitatis hoc mandatur: dicendo si esurierit, si sitit: vt intelligamus quòd inimico in particulari benefacere non præcipitur nisi in articulo necessitatis. Et tunc præcipitur quod necessarium est tribui: dicendo ciba illum, potum da illi. Non enim dicit dita illum, exalta illum. præcepta siquidem dei rationabilia sunt, vt subueniatur naturæ & indigentiis. *Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius.* Duplex potest esse sensus. Vel referendo ad reseruatam deo vindictam: & sic est sermo prænunciatiuus augendæ vindictæ quanto inimicus fit amico ingratior ex beneficio cibi & potus, vt quemadmodum prius monuit non vindicandum quia deus vindicat, ita modo moneat esurientem inimicum pascendum: quia per hoc non mitigatur, sed augetur vindicta diuina inimici quatenus inimici. de tali enim est sermo. Vel significando occasionem conuersionis inimici ab inimicitia ad amicitiam. Nullum siquidem medium accommodatius est ad prouocandum amorem quàm beneficium spontaneum tempore necessitatis conferre: & sic sermo iste ratione mandati affert ex natura beneficij: quia scilicet congregabit velut prunas super caput, incentiuas causas amoris erga &c. in ipso inimico. Et hic sensus valde quadrat tam prouerbiorum textui quàm Paulo apponenti coniunctionem enim: dicens hoc enim faciens: vt intelligamus rationem reddi mandati. *Noli uinci.* pro, ne vincaris à malo, *sed uince in bonum malum.* Omni ex parte Paulus consulit. Apparet hominibus filiis huius sæculi, quòd succumbere quoddam est non vlcisci: & insuper benefacere esurienti inimico. Quo contra Paulus monstrat oppositum, & quòd tam vlcisci quàm non pascere inimicum esurientem est succumbere malo, est vinci à malo. Vilissimus & debilissimus hostis est malum non solum inimicitiæ, sed quodcunque malum: vtpote quod nihil est, quod exosum omnibus suapte natura est, victoria autẽ est, bona voluãtate, bono affectu atque beneficio superare malũ inimicitiæ. Acsi apertius dixisset. Si turpe putatis succũbere ac vinci, hoc ipsũ ego moneo vt non vincamini à malo, sed vincatis in bono malũ.

CAPVT XIII.

Omnis anima. Postquam Paulus instruxit Romanos circa vsum corporis, rerum & donorum dei, prosequitur instructionẽ circa vsũ libertatis respectu principũ. Cauet siquidẽ ne occasione libertatis cõsecutæ

Universidad de Deusto Biblioteca

per Christum, Romani exemptos se putent à iurisdictione principum sæcularium. propterea enim instruit eos vt subditi sint sæcularibus principibus. Et significantius dicit omnis anima, quã debuisset dici: omnis homo, vt intelligeremus non solum res nostras, non solum corpora nostra, sed etiam animas debere subiici principibus sæcularibus in iis quæ possunt legitime imperare. Et dicendo omneis, neminem excepit. *Potestatibus sublimioribus.* pro, præcellentibus, *subdita sit.* Non dicit potestatibus, sed potestatibus præcellentibus, ad differentiam potestatum tyrannicarũ: hoc est eorum qui non vere sunt domini, sed tyranni. Eorum siquidem potestates sunt potestates, sed non sunt potestates præcellentes: sed potestates hostiles, potestates latronicæ. Ad differentiam enim hostilium potestatum, dicit potestatibus præcellentibus: vt intelligerent non mandari sibi vt omnis anima subiiciatur potestatibus tyrannicis, sed potestatibus præcellentibus, & vt vno verbo dicatur potestatibus legitimis. *Non est enim potestas nisi à deo.* Quanuis hæc sententia solitaria vera sit vniuersalissime, ad propositum tamen Pauli non est nisi arctata ad potestatẽ de qua est sermo: hoc est potestatem præcellentem, potestatem legitimam: nam ex hoc quod est à deo, probat quòd necessario debemus illi subiici: constat autem hanc rationem non habere locũ si applicaretur ad omnem quomodolibet potestatem: non est enim necesse vt subiiciamur potestati hostili, quæ tamen est etiam à deo. Subintellige igitur præcellens. Ita quòd sensus est: non est enim potestas præcellens nisi à deo. Et hoc (ne oporteat repeti) in subsequentibus subintelligatur. *Quæ autem sunt.* Deest. *potestates.* Totum hoc subiectum est enunciationis. *A deo ordinata.* pro, ordinatæ sunt. Prius dixerat omnes potestates præcellentes esse à deo: modo adiungit easdem esse quoque ordinatas à deo, vt intelligamus non solum potestates ipsas quantũ ad earum substantiam esse à deo, sed etiam quantum ad subordinationem aliorum ipsis: ad potestatis siquidem ordinẽ spectat subordinatio aliorũ: alioquin sine ordine esset potestas. *Itaque qui resistit.* pro, resistẽs, *potestati, dei ordinationi resistit.* pro, restitit. Infert Paulus quòd resistens potestati præcellenti, dum putat se resistere homini, in veritate tamen restitit ordinationi dei. Describit autem participio præsenti resistentiam potestati, resistentiam autem dei ordinationi verbo præterito: quia dum illa ex intentione fit, post factũ comprehenditur à scientia fuisse commissam resistentiam in dei ordinationem. *Qui autem resistunt.* pro, restiterunt, *ipsi sibi damnationem*

nationem acquirunt. pro, sibiipsis iudicium sument. Non solum culpam contra dei ordinationem, sed etiam pœnam ex demerito patratæ resistentiæ describit. Et quoniam prænunciat sumpturos iudicium sibiipsis, & in hac vita sæpe hoc non verificatur, ideo de diuino iudicio sermo iste loquitur: nihil enim impune diuinũ relinquit iudicium. Constat autem quòd sumere iudicium, est accipere quod sibi iure pro merito debetur. *Nam principes.* Occurrit tacite obiectioni: qua ratione tu dicis anima potestatibus præcellentibus subiiciatur, ingerendo nobis timorem sæculariũ potestatum: quum lex euangelica sit lex amoris, & Christianis solus deus timendus sit. Huic inquam obiectioni obuiat Paulus: dicendo in substantia quòd principes sæculares non sunt ad timorem bonis, sed malis: ac per hoc non sunt timendi veris Christianis non solum nomine, sed re. *Non sunt timori boni operis, sed mali.* pro, non sunt timor bonorum operum sed malorum. Et verum dicit quantum est ex natura extremorum scilicet principatus & operum. Secus autem euenit sæpe ex abusu: vt patet in martyribus, qui propter bona opera à principibus puniebantur: sed non ex natura operum erat timor si quis erat in aliquibus, sed quia principes abutantur potestate. Et iuxta hunc sensum intellige subiunctа. *Vis autem non timere potestatem? bonum fac.* Quod autem interserit. *Et habebis laudem ex illa.* relatiue verificatur. dum enim mala opera puniuntur, laudantur bona: ipsa enim punitio malorum, laus est bonorum. *Dei enim minister est.* Rationem reddit quare principes non sunt timor bonorum, sed malorum operum, ex hoc quòd sunt ministri dei, ac per hoc imitantes deum. *Tibi in bonum. Si autem malum feceris, time. non enim sine causa gladium portat.* Dei enim minister est, vindex in iram ei qui male agit. Ecce ad quid est minister dei, ad vindicandum, ad iustitiam vindicatiuam exercendam in punitionem eius qui male facit. Et hinc apparet quo sensu dictum sit, omnis anima potestatibus præcellentibus subiiciatur: scilicet pro quanto princeps minister dei est. In iis enim quæ præcipit exorbitans à ministerio dei, nullus ei subiicitur. *Ideoque necessitate subditi estote.* pro, ideo quòd necesse est subiici, *nõ solum propter irã.* hoc est punitionẽ quam potest inferre princeps. *Sed etiam propter conscientiam.* Et hæc est conclusio principaliter intenta. *Ideo enim & tributa præstatis.* pro, penditis. Postquam instruxit de subiectione principibus debita in genere, modo descendit ad speciem tributorum, deducendo ex eodem fonte debitum tributorum. *Ministri enim dei sunt, in*

hoc

hoc ipsum seruientes. pro, inseruientes. Manifestat illam communē causam vtriusque (scilicet subiectionis & tributorum) esse hanc scilicet quòd ministri dei sunt principes inseruiētes in hocipsum, dei ministerium: ex eo namque quòd incumbunt diuino ministerio, debemus tanquam stipendia eorum, soluere tributa illis. *Reddite ergo omnibus debita*. Monstrato debito & subiectionis & tributorum, mandat extendendo executionem iustitiæ quo ad omnia debita omnibus respectiue. *Cui tributum, tributum: cui uectigal, uectigal: cui timorem, timorem: cui honorem, honorem*. Enumerat in specie quatuor, tributum, vectigal, timorem & honorem. Nec caret quæstione quod dicitur de timore: quum in vero Christiano locū non habeat debitum timoris respectu principum: vt ipsemet Paulus nunc docuit. ¶Solutio est quòd Paulus non dicit Romanis quòd debeant timere, sed quod cui debent timorem reddāt timorem: ita quòd præsupposito debito timoris præcipit timere: hoc autem sanctum est præceptum, præsupposito quòd aliqui Christiani agant malum, quod in tanta multitudine inuitabile est. dixerat enim si malum agis time. Posset nihilominus timor offendendi intelligi: minus proprie nomen timor habet pro materia malum culpæ. *Nemini quicquam debeatis, nisi ut inuicem diligatis*. Ne multitudo debitorum homini onerosa appareret, debita omnia monstrat esse vnum tantum debitum. Et propterea summando omnia debita cuicunque nomini, dicit quòd nemini quicquam debeant nisi vnum scilicet inuicem diligere. Et hoc probat subiungendo. *Qui enim diligit proximum*. pro, alterum, *legem impleuit*. Optima ratio, quia in hoc vno impletur vniuersa lex. Et quòd hoc sit verum, probat inductiue discurrendo per singula præcepta legis. *Non non adulterabis*. Deest pronomen illud. Legendum est. *Non illud non adulterabis, non furaberis, non falsum testimonium dices, non concupisces, & siquod est aliud mandatum, in hoc uerbo instauratur*. pro, summatur. seu consummatur: hoc est summatim colligitur. *Diliges*. Deest videlicet. Legendum est, *Videlicet diliges proximum tuum sicut teipsum*. In hoc vno præcepto scripto Leuitici decimonono contineri omnia, intendit probare Paulus. Sensus autem huius præcepti ad literam est vt diligas proximum tuum, & diligas illum eo modo quo diligis teipsum: hoc est amore amicitiæ, quod est velle illi bonum honestum, bonum vtile, bonumque delectabile propter illum, non propter te: sicut vis tibiipsi bona hæc propter teipsum. In hoc enim sensu si impletur hoc mandatum, vniuersa lex ad proximum impleta est.

Dilectio

Dilectio proximi. pro, proximo. *malum non operatur*.. Manifestat Paulus probationem assumptam scilicet quòd omnia mādata in hoc vno continentur, ex hoc quòd dilectio (supple amicitiæ) non operatur malum proximo. Minus dicit & plus significat: nam non solum non operatur malum alteri, sed etiam efficit illi bonum. Verum quia efficere bonum non semper est in potestate diligentis, ideo non dixit dilectio efficit bonum proximo, sed dixit non operatur malum proximo: quod semper & vbique est in potestate diligentis. Et in hocipso quod est non operari malum proximo, clauditur non subtrahere bonum debitum quando & vbi potest: nam subtrahere debitum bonum, est operari malum. Non est ergo diminuta, sed totum complectens debitum hæc ratio. *Plenitudo ergo legis est dilectio*. Si obiicis quòd dominus dixit non in hoc vno, sed in duobus mandatis (dilectionis scilicet dei & proximi) pendere legem & prophetas, scito dupliciter quęstionem solui. Primo quòd Paulus loquitur de lege relata ad homines: quoniam tractat de debitis homini. Cuius signū est quòd non attulit nisi præcepta debitorum hominibus: dominus vero loquitur de lege absolute. Et hic videtur sensus literalis: nam de dilectione dei superius docuerat. ¶Potest nihilominus dici quòd in mandato dilectionis proximi, clauditur mandatum dilectionis dei sicut causa in effectu. Vel quòd Paulus non dicit plenitudo ergo legis est dilectio proximi, sed dilectio: vt proportionaliter significaret quod quemadmodum dilectio proximi implet vniuersa debita homini, ita dilectio dei implet vniuersa debita deo, vt sic proportionaliter omni ex parte concludatur, plenitudo ergo legis est dilectio. *Et hoc*. Aduerte quòd pronomen hoc, nō poteſt referri ad nomen tempus in textu Græco: nam alterum est generis masculini, alterum neutri. Et propterea commate punctuandum est pronomen. Exaggerat siquidem Paulus adimplendū esse hoc præceptum mutuæ dilectionis ex parte oblatæ opportunitatis. Est itaque sensus, & hoc tanto magis adimplere debemus. *Scientes tempus*. Temporis nomen hoc in loco accommodū tēpus significat, tanquam occasionem data recte operandi. Sicut etiam quū offertur nobis congrua occasio alicuius negotiationis, cōsueuimus dicere ecce tempus: intēdentes non tā tēpus quā occasionē congruam. *Quia hora est iam nos de somno surgere*. pro excitari. Metaphora vtitur noctis & diei, somni & vigiliæ: comparans statum culpæ nocti & somno, statum vero gratiæ, vigiliæ & diei. Et qm negligētia ex parte status culpę se tenēs sicut somno cōgruit nocti,

& tem-

& tempus gratiæ ex parte dei velut dici principium se tenet(clarus enim dies vsque ad futuram vitam non erit) ideo tanquam principium diei sit, dicit quia hora est iam nos de somno negligentiæ excitari intendens quod quia scimus occasionem nobis dari ex tempore vt abiiciamus nocturna, oportet nos sectari diurna per quæ impletur vniuersa lex. *Nunc enim propior est nostra salus quàm quũ credidimus.* Dictio quàm non est pronomen relatiuum sed aduerbium respondés cõparatiuo propior. Assignat rationem accommodi temporis ex maiore propinquitate salutis, modo quam quando incœpimus credere. Et verificatur propinquitas maior. tum secundum tempus: quia continue accedim⁹ ad mortem in qua erit nostra salus. tum secundum dispositionẽ meritorum: quia continue proficimus in meritis. Consistit itaque ratio surgendi ab omni neglectu, quia propinquiores sumus saluti æternę modo quam quum incœpimus surgere à peccato, credendo in Christum. *Nox præcessit.* peccatorum vox iam præterijt. *Dies autem appropinquauit.* Dies clarus æternæ salutis appropinquauit per gratiam. Et vere appropinquauit nobis: quoniam in nobis iam inchoauit, & incrementa cõtinue suscipit si nos non desimus gratiæ dei. *Abiiciamus ergo opera tenebrarum.* Ex hoc quod nox præcessit, congrue infertur abiectio operum conuenientium tenebris. Et *induamur arma lucis.* Ex hoc quod dies appropinquauit, quod iam est aurora, congrue infertur induamur arma lucis. Opera luci consona appellauit arma lucis: quia nõ solum sunt opera, sed sunt arma. Et dixit hoc ad differentiam operum tenebrarum. nam peccata quæ sunt tenebrarum opera (quia omnis qui male agit odit lucem) sunt tantum opera nostra. Æternę autem salutis meritoria opera (quæ appellantur arma lucis) non solum sunt opera luci cõsona, sed sunt arma, tum defensiua tum offensiua hostium, virtute diuinę gratiæ. *Sicut in die honestè ambulemus.* Vna dictio est sicut. Consequenter adiungit præceptum ambulandi contra quietem somni. & præceptũ modi: dicendo honeste sicut in die, hoc est quemadmodum exigit dies hominem composite incedere. Quanuis enim nox sit somni tempus, si tamen contingit nocte ambulare minus composite incedimus. tanquam nox licentiam tribuat qualitercunque eundi: sed in die morale est omnibus se componere, tanquam dies exigat honestatem compositæ personæ. *Non in comessationibus & ebrietatibus, non in cubilibus & impudicitijs, non in contentione & æmulatione.* Ecce opera tenebrarum, quorum prima duo sunt gu-

læ: duo sequentia sunt venereæ rei. Cubilia enim honesto vocabulo opus venereũ significant, impudicitiæ aũt lasciuias tacturum. Duo vero vltima quanuis alterius sint naturæ, concomitantur tamen prędicta. tam contentio siue lis (verbo vel facto) quam inuidia interna, crapulationes & venerea comitatur: vt experiẽtia testatur, & propterea inter opera nocturna computantur. *Sed induamini dominum Iesum Christum.* Ecce arma lucis, imitari opera domini Iesu Christi. Postquam enim per baptismum induti sumus meritis Christi, oportet nos imitatione operũ inducre nos Iesu Christi patientia, mansuetudine, humilitate, charitate &c. *Et carnis curam ne feceritis in desideriis.* pro, in concupiscẽtias. Non prohibet carnis curam haberi, sed ad talem finem scilicet ac concupiscẽtias. Sufficere debet Christiano prouidere carni ad necessitates, ad commoditates secundum rectam rationem: & non extendat prouidentiam carnis vt concupiscentiæ poscũt.

CAPVT XIIII.

Infirmum autem in fide. Superfluit in. Prosequẽs Paulus instructionem vsus gratiæ, instruit in hoc capitulo vsum gratię erga infirmos fide, quo ad duo, scilicet & quo ad actus animæ qui sunt discernere & iudicare, & quo ad executionem operis habentis annexum scandalum: more autem suo prius proponit, declaraturus postea proposita. Infirmum fide (non corpore) appellat eum qui minus adhuc instructus in libertate fidei, reputat aliqua sibi illicita, quę tamen secundum fidei libertatem licita sunt. Talis enim ideo infirmus fide dicitur, quia minus est firmatus in iis quæ sunt libertatis fidei. *Assumite.* hoc est adiungite vobis. Non solum non esse eiciendos, sed etiam iubet adiungendos aliis Christianis. vult enim eos foueri ipsa adiunctione, vt proficiant in fide. *Non in disceptationibus cogitationum.* pro, non ad diiudicationes disceptationum. Ne intelligerent Romani assumendos esse huiusmodi infirmos ad discernendum disputationes hinc inde prohibet non expresse Paulus, volens illos assumi absque huiusmodi iudicio disputationum. Quare autem hæc dicat, inferius subiungit. Hæc sunt quæ proponit summarie. *Alius enim credit.* Incipit declarare proposita inchoans à primis terminis: scilicet quem appellat infirmum fide simul explicãs materiam disceptationũ. Declarat itaque infirmum fide, assignãdo differentiam inter infirmum & firmum in materia intenta. Et de firmo quidem dicit. alius enim credit. *Se manducare omnia.* Superfluit se. Nec cul-

pandus

pandus est interpres quod obscure transtulit: quia sic iacet in tex tu Græco. Sensus tamen est, quod alius credit edenda esse omnia. Et hic est firmus fide, qui libertate fidei fultus, credit quæuis esse edenda, nullam faciens differentiam inter cibum & cibum.

Qui autem infirmus est. Non corpore sed fide. *Olus manducet.* pro, olera manducat. Ecce quem appellauit infirmum fide, qui discernit inter cibum & cibum. discernit inter carnem & carnē. & propterea dicit, manducat olera: inter quæ nulla est discretio. Et hinc apparet quod de Iudæis loquitur conuersis ad Christū: quorum alij qui integri fide, comedebant omnia quantūcunque prohibita essent in lege Iudæorum. alij autē infirmi fide, abstinebāt ab esu animalium immundorum apud Iudæos: apud quos quia nullum olus immundum erat, ideo describuntur vesci oleribus.

Is qui manducat, non manducantem non spernat. Declaratis primis terminis cum materia, declarat consequenter quod subiunxerat prohibendo, non in diiudicationibus. Hæc enim particulam modo prosequitur: inhibendo firmo despectionem infirmi: dicēdo, is qui manducat non manducantem non spernat. Deinde inhibendo infirmo iudicium firmi, quum subiungit. *Et qui non manducat, manducantem non iudicet.* AEqua lance librat Paulus vtrūque. pronus est enim integer fide (qui omnibus vescitur) ad spernendum scrupulosos: & econuerso pronus est abstinens, ad temerarie iudicandum quasi voracem vescentem indifferenter omnibus. *Deus enim illum assumpsit.* Prosequitur monitionem infirmi vt non iudicet firmum, ex hoc quod deus illum firmum assumpsit: hoc est sub suo adiūxit dominio. Vbi diligēt" aduerte quod non est hic sermo de dominio cōmuni quo deus domin" est omnium, nec de dominio speciali quo est dominus eorū qui ei sponte seruiunt: sed est sermo de dominio specialissimo, quo solus deus est dominus occultorum cordis. Ad quod dominium spectat iudicium operum secundum se licitorum, inquantum pendent ex corde operantis. Vnde ad hoc dominium spectant integri fide differenter vescentes omnibus: pro eo bono. ne an malo animo hoc faciant. Quo ad hoc enim solus dei sunt serui, soli diuino iudicio reseruantur: nec possunt à quouis homine iudicari. De hoc itaque dominio ac iudicio intellige textum hunc. *Tu quis es qui iudicas alienum seruum?* Ad similitudinem alieni serui describitur homo firmus qui iudicatur vorax, non discernens inter cibos.

Domino suo stat aut cadit. Occurrit obiectioni excusantis temeritatem iudicij propter vilitatem fratris. Acsi apertius dixisset. nō tua

tua interest: nam alienus seruus domino suo stat, quandiu stat, & domino suo cadit, si caderet. Hęc tamē de alieno seruo applicata ad propositum non sic sunt intelligenda, vt nostrum stare prosit deo, aut cadere nostrum nocerat deo: quoniam vtrūque est falsum, loquendo de deo secundum se: & vtrūque est verum loquendo de gloria dei ad extra. hæc enim suscipit augmenta & decrementa. *Stabit autem.* pro, stabilietur autem. In fauorem firmorum adiungit hoc Paulus. Et merito: quoniam deus propensus est ad promouendum concessa bona. *Potens est enim deus statuere illum.* Ne intelligeres quod propriis viribus aut etiam meritis stabiliatur homo, diuinam affert potentiam: vt intelligam" quod sola diuina potentia conceditur perseuerantia. nulla siquidem est in homine virtus sufficiens ad hoc: vt patet ex eo quod quilibet viator potest cadere. hoc enim reseruatur diuinæ gubernationi. potentissimæ ad præseruandum ne cadamus. *Nam alius* pro, alius quidem. *iudicat diem inter.* pro, iuxta seu ad, seu præter. *Diem, alius iudicat omnem diem.* Explicauerat firmum & infirmū in materia cibi, explicat modo eosdem in materia dierum. In his enim duobus apud Iudæos discretio constituta erat. nam & secreti sunt cibi mundi à cibis immundis, & dies seruiles à diebus non seruilibus. Discernēs enim inter diem & diem, appellatur iudicans diem ad seu iuxta seu prēter diem: qui autem omni die indifferenter vtitur, dicitur iudicans omnem diem: quasi æquans omnem diem. Sicut enim dictum est, de Iudæis conuersis est sermo iste: quorum aliqui libertatem Christianam à legis Moysi institutis sectabantur, aliqui vero seruabant sabbatum, institutum in lege Moysi. & hæc sunt materiæ disceptationum de quibus scilicet disputabant. *Vnusquisque in suo sensu abundet,* pro vnusquisque propriæ menti satisfaciat. Neutros vituperat aut damnat Paulus. Et rationem subdit. *Qui sapit diem, domino sapit.* Deest hic contraria: videlicet. *Et qui non sapit diem, domino non sapit.* Vterque militat domino, tam iudicans inter diem & diem quam æquans omnem diem. ¶ Vbi aduerte quod dictio interpretata sapit, est illa dictio spectans ad partem cognoscitiuam, quæ forte adhuc non inuenit vocabulum proprium latinum. Vnde dici potest qui cogitat, qui sentit, qui curat diem &c. *Et qui manducat, domino manducat: gratias enim agit deo. & qui non manducat, domino non manducat, & gratias agit deo.* Aduerte prudens lector quod prima ratio circa manducationem sumpta ex similitudine alieni serui, propria

pria fuit contra temerarium iudicium: hæc autem communis est, & contra iudicium & contra despectionem in materia cibi, & similiter in materia dierum. Et Propterea omnia hic Paulus cõplectitur: monstrans vniuersa hæc quatuor posse absque peccato fieri, modo referantur ad deum. ¶ Et quod hoc sit verum, declarat ex similibus scilicet viuere & mori. Possumus enim tam vita quam morte vti relatiue ad deũ. & pari ratiõe possumus & mãducare & abstinere & discernere & æquare dies, vti relatiue ad deũ. Minus dico quoniam Paulus non loquitur de posse sed de facto. Et merito: quoniam loquitur in prima persona. vt intelligamus quod de sibi similibus (hoc est in dei gratia & charitate constitutis) loquitur: tales enim se & sua omnia dedunt deo. Et propterea de his dicit. *Nemo enim nostrũm sibi uiuit. & nemo sibi moritur.* Hoc est dictu quod nullus nobis similis, nullus vere Christianus vita sua vtitur propter se, sed eam dirigit ad dei gloriam: & similiter nullus eligit mori propter se sed propter dei gloriam. Et iuxta hũc sensum intellige sequentia. *Siue enim uiuimus, domino uiuimus: siue morimur, domino morimur.* Ex quo infert. *Siue ergo uiuimus siue morimur, domini sumus.* Ex quo tam vitam quam morte nostrã propter deum dirigimus, consequens est quod nosipsi sumus non nostrimet sed domini. Quod & congruit fini ipsius Christi. *In hoc enim Christus mortuus est & resurrexit, ut & uiuorum & mortuorum dominetur.* Ex vtraque via concludit Paulus nos esse Christi. prius enim concluſit ex hoc quod domino viuimus & morimur: modo autem idem infert ex hoc quod Christus ad hocipsum mortuus est & resurrexit vt dominus sit viuorum atque mortuorum. Aduerte quod in textu Latino post resurrexit: deest & reuixit. Quod adiunxit Paulus ad significandum quod non surrexit iterum moriturus quemadmodum Lazarus: sed quod resurrexit ad hoc vt reuiueret. *Tu autem quid iudicas fratrem tuum?* Declarata immunitate à peccato in vniuersis his quatuor, rationem communem aduersus omnes tam iudicantes quá spernentes in vtraque materia affert. Et primo alloquitur infirmum. tu autem infirme in vtraque materia, quid iudicas fratrem tuum firmum? Deinde alloquitur firmum. *Aut tu quare spernis fratrem tuum.* Infirmum. *Omnes enim stabimus ante tribunal Christi.* Ex eo quod cõmune erit omnibus puniri si peccamus. monet omnes abstinere à peccato temerarij iudicij & despectionis. ¶ Nec contrariatur hæc Pauli sententia verbis domini promittentis, sedebitis super sedes duodecim &c. Vtrũque siquidem est verum nam omnes sistemur

Christi iudicio quo ad pœnam vel præmium. non omnes autem stabunt, sed quidam sedebunt & quidam stabunt quo ad discussionem. Quorum enim merita omni sunt exceptione maiora, sedebunt: mediocres autẽ & imperfecti (vt pote discutiẽdi) nõ sedẽtes sed stantes prædicuntur. In relatione ergo ad pœnam & præmiũ Paulus loquitur. *Scriptum est enim.* Esaiæ. 45. *Viuo ego dicit dominus.* Vbi textus habet in memetipso iurauí. Sed idem est: quia iste erat iurandi modus tunc temporis. homines enim iurabant, viuit dominus: deus autem iurat per seipsum, viuo ego. Reliqua sunt clara. *Quoniam mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur deo.* Itaque vnusquisque nostrum pro se rationẽ reddet deo. Non ergo amplius inuicem iudicemus. *Sed hoc iudicate magis.* Postquam instruxit in infirmitate fidei cauenda esse iudicium temerarium & despectionem, modo instruit vt caueant ab executione operis habentis annexum scandalum. Et continuat iudicium iudicio. Non exerceamus iudicia personarum, sed iudicate hoc potius, sed transite ad iudicium operis. Et explicando qualis operis subiungit. *Ne ponatis offendiculum fratri uel scandalum.* Inter offendiculum & scandalum nescio differentiam nisi Græce & Latinæ dictionis. Et propterea Latine legendum censent. *Offensionem fratri uel offendiculum.* vt offensio referatur ad opus faciẽs statim impactionem, offendiculum vero ad opus quod potest parere impactionem. Quum enim aliquis præsentibus infirmis quos nouit scandalizari ex sua comestione comedit, ponit offensionem: quum vero absentibus talibus hoc facit, ponit offendiculum. quoniam in primo casu simul est actus & offensio. in secundo autem potest sequi & non sequi impactio. Et dicendo ne ponatis, explicat quòd non de credere aut iudicare, sed de executione operis loquitur. hactenus enim tractauit actiones animi, quæ sunt credere, iudicare & spernere. modo autem descendit ad facta. *Scio & confido*, pro, & persuasus sum, *in domino Iesu, quia.* pro, quòd, *nihil commune per ipsum.* Determinat Paulus se secundum Christi scientiam nosse nihil esse commune, hoc est immundum Vtitur vocabulo apud Hebræos solito, ad significandum immũdum: vt etiam hinc perpẽdamus de qua materia loquitur. Dictio autem interpretata per ipsum, anceps est ad per ipsum vel per se. Et si legitur per se, refertur materia. Et est sensus. nullus cibus, nullum tempus est immundum per se: hoc est secũdũ se. omnis enim creatura dei bona est. Si autẽ legitur per ipsum, refertur Christus. Et est sensus quòd per Christum nihil est immundum donauit si-

quidem Christus omnes hac libertate legalium: & nullum cibum vetuit, nullum tempus discreuit. *Nisi ei qui existimat aliquid commune esse, illi commune est.* Secundum se seu per Christum nihil huiusmodi est immundum: veruntamen ex conscientia alicuius reputantis aliquem cibum immundum, illi redditur immundus. Ita quòd absolute nullus cibus est immundus, relatus autem ad cõ scientiam existimantem immundum, aliquid est immundum illi. Cibus enim non propter conscientiam redditur immundus: sed illi redditur immundus, redditur illicitus ex propria cõscientia. Hinc habes à Paulo quòd conscientia erronea ligat. Et in promptu est ratio: quia habet illud pro illicito. *Si autem propter cibum.* Monet quadruplici ratiõe ad id quod proposuit, scilicet ne ponatur offendiculum fratri. Prima ratio ex parte dilectionis debitæ fratri se tenet. Si autem propter cibum. *Frater tuus contristatur, iam non secundum charitatem ambulas.* Et est sensus. Si propter tuum cibum indifferentem frater tuus infirmus fide cõtristatur, tanquàm videns aliquid illicitum, tu qui non curas de tristitia eius, nõ ambulas secundum dilectionem qua debes prosequi fratrem, qua debes cauere ne tristitia illum afficias. Tristitia enim quoddam malum est. *Noli cibo tuo illum perdere.* pro, ne cibo tuo illum perdas, *pro quo Christus mortuus est.* Secũda ratio ex parte dilectionis exhibitæ fratri à Christo, se tenet. & commemorat dilectionem tãtam vt pro illo mortuus fuerit: aperte monens quòd redemptum tanto precio quantum est mors Christi, ne perdas ob tam minimam rem, scilicet cibum. Perdi autem dicitur vel propter peccatum scandali passiui, vel propter periculum apostasię. Huiusmodi enim infirmi post tristitiam prorumpunt in temeraria iudicia: & quandoque retrocedunt à fide, existimantes Christianos non secundum deum viuere. *Non ergo blasphemetur bonum nostrum.* pro, vestrum. Tertia ratio ex parte status (quia scilicet status Christianus est regnum dei) sumitur. In qua artificiosè vertit Paulus rationem Christianorum libere viuentium aduersus eos. Tuebantur enim libertatẽ vitę suæ ex eo quòd inchoauerat tempus regni dei, quod est liberum ab omnibus huiusmodi legalibus: & propterea tanquàm regno dei vtentes, libere viuebant. Retorquet Paulus rationem ex parte regni dei aduersus eos. tũ declarãdo quòd regnũ dei principalius constat ex internis virtutibus, & secũdario habet huiusmodi libertates cibi & potus: ac per hoc vt vacent iis in quibus substantialiter consistit regnũ, & non huiusmodi annexis & velut accidentalibus libertatibus. Tũ declarando vitandum esse pericu-

periculum infamiæ immo blasphemiæ in statum Christianum. audientes siquidẽ quòd prætextu regni dei vescimini quibuscunque, vituperant immo blasphemant regnũ dei, tanquàm regnum cibi & potus. Vnde ad vitandam hanc blasphemiã, monet vt abstineant potius quàm tali libertate vtantur. *Non est enim regnum dei esca & potus.* non consistit substantiale regni dei in libertate seu potius in vsu libertatis escę & potus indifferenter. *Sed iustitia.* Et pax. tranquillitas sine occasione perturbandi quemcunque. Et *gaudium.* Hæc enim tria interna (scilicet iustitia cõtinens omnem virtutem, & pax tollens omnem perturbationem tam intus quàm extra, & gaudium non seculare sed. *In spiritu sancto.* perficiunt substantiam regni dei, tam in singularibus hominibus quàm in collegiis. Appellatur autem regnum dei quo deus regnat in nobis. constat siquidem quòd internis virtutibus regnat in nobis: & per ipsas simus partes regni dei. *Qui enim in hoc.* pro, in his. scilicet iustitia, pace. & gaudio in spiritu sancto. *Seruant Christo, placet deo & probatus est hominibus.* Ecce probatio quòd in his consistat regnum dei. Regnum siquidem dei & gratum est deo & probatum hominibus. vtranque autem conditionem habet qui in his seruit Christo. regnum igitur dei in his consistit. *Itaque quæ pacis sunt sectemur.* Quarta ratio sumitur ex parte operis diuini: hoc est ex parte mutuæ ædificationis ac pacis. Mutua siquidem ædificatio est opus dei: ad quod seruandum incumbere debemus. Quod directe destruit qui scandalizat. Huius itaque rationis primo quod est illud opus dei sub specie sectandi declarat: dicendo. itaque quæ pacis sunt sectemur. Et *quæ ædificationis sunt inuicem, custodiamus.* Superfluit sunt & custodiamus. Legendum est. Et *quæ ædificationis mutuæ.* Subauditur enim sectemur. *Noli propter escam destruere regnum dei.* pro, ne propter escam destruas opus dei. scilicet ædificationem mutuam ac pacẽ. Et quum omnia opera tam naturæ quàm animæ sint opera dei, singularissime tamen mutua ædificatio ac pax appellatur opus dei. tum quia hoc est proprium discipulorũ Christi: dicente ipso. in hoc cognoscent homines quòd discipuli mei estis &c. Tum quia pax est etiam propria ipsi: dicẽte ipsomet, pacem meam do vobis. *Omnia quidem sunt munda.* Si superius dicto perspiciantur, Paulus dixit & omnia esse licita tà quæ firmorũ q̃ quæ infirmorũ sunt: & nihilominus prohibuit multis rationibus firmos quidem à suę libertatis vsu propter scandalũ, & prohibuit infirmos à iudi-

cando. ideo modo concludendo declarat licita vel illicita firmis, & deinde infirmis. Resumit ergo in primis quòd omnia sunt munda, quòd omnia sunt licita secundum se & absolute, tam mãducare quàm non manducare &c. Et hoc resumit communiter tam firmis. Deinde specialiter ad firmos quid bonum & quid malum per accidens (hoc est ratione scandali) dicendo. *Sed malum est homini qui per offendiculum manducat.* Et est sermo de bono & malo morali: clare dicens malum esse actum manducandi ratione accidentis offendiculi. *Et econuerso. Bonum est non manducare carnem, & non bibere vinum.* & vniuersaliter. *Neque in quo frater tuus offenditur*, pro, offendit. hoc est, impingit. *Aut scandalizatur.* Quod Latine dicitur offenditur. Videtur Paulus per hæc duo (offendit aut offenditur) significare aut differẽtiam superius dictam inter statim impingentem & cum cui occasio datur impingendi quamuis non impingat: aut significare differentiam eorum qui scandalizantur, penes hoc quòd alij de facto impingunt, alij excitantur ad impigendum. Quæ duæ differentiæ fere in idem redeunt: quoniam solum differunt penes prope vel non prope.

Aut infirmatur. Etiam si non impingat, etiam si non sit periculum quòd impingat, sed hoc solum habeat infirmus quòd infirmatur fidei in huiusmodi, bonum est abstinere. Nominauit autem carnem & vinum quę sunt præcipua inter appetibilia cibi & potus: vt ex his intelligas quemcunque cibum & quemcunque potum. *Tu fidem habes.* Obuiat obiectioni qua aliquis potuisset dicere, ego comedo quæcunque spectant ad professionem fidei meæ. Huic obiectioni occurrit. tu fidem habes rectam de libertate ciborum. *Penes teipsum habe coram deo.* hoc est non opere tali ipsum profitearis coram hominibus, sed sufficit tibi habere illam coram deo. Et dixit hoc Paulus, quia opus hoc non est de necessitate fidei: vt patet de iis qui vescuntur solo pane & aqua.

Beatus qui non iudicat semetipsum in eo quod probat. Postquàm monstrauit firmis quid est eis per accidens bonum vel malum, monstrat modo infirmis quibus prohibuerat iudicium, quid est eis bonum & malum: immo quid beatum & quid miserũ. Et quo ad actum iudicij, beatos eos esse dicit si abstinẽt non solum à iudicando alios in materia disceptabili, sed etiam si abstinent à iudicando seipsos in materia certa & laudata. Vult enim eos esse imitatores sui, id est Pauli: qui dicebat, nihil mihi conscius sum, sed tamẽ neque meipsum iudico. Tales iubet esse infirmos, vt etiam in omnibus operibus probatis (hoc est laudatis) absque

disce-

disceptatione non seipsos iudicent, non sibiipsis ius dicãt instificãdo seipsos, sed relinquant iudicium deo. & sic non solum bene, sed beate agent. *Qui autem discernit.* inter cibum & cibum. Declarat quid miserum euenire potest istis infirmis. *Si manducauerit.* quod reputat illicitum. *Damnatus est.* Ecce miseria.

Quia non ex fide. Omne autem quod non est ex fide, peccatum est. Nõ caret quæstione hæc Pauli ratio: eo quòd multa opera humana non ex fide fiunt, & tamen peccata non sunt. Quum enim gentiles reddunt deposita aut debita creditoribus, & similia alia opera bona ex suo genere exercẽt, non peccant: & tamen non ex fide operantur. ¶ Solutio est duplex. Altera quòd non ex fide, potest sumi negatiue vel contrarie: obiectio autem procedit intelligendo negatiue: Paulus autem intendit contrarie. Infirmi enim fide, contra dictamen fidei suę comedunt quę illicita reputãt. & propterea absque dubio peccant. ¶ Altera est sumendo non ex fide negatiue, in genere tamen operum quæ debent procedere ex fide. Ita quòd sensus est. omne quod debet procedere ex fide, & non est ex fide, peccatum est. Et hic sensus est magis literalis: quoniam non trahit negationem in contrarietatem. & quadrat materiæ: vniuersus siquidem huius capituli sermo est de operibus natis ex fide procedere. libertas enim ab immundis & discretio inter mũdum & immundum, ad fidem manifeste spectant. Quocirca quia huiusmodi manducare procedere debet ex fide, & non procedit ex fide, peccatum manifeste est. Et simile est vniuersaliter de omnibus quæ debent ex fide procedere. Vnde patet cessare obiectionem de operibus bonis secundum suum genus quæ exercent gentiles. nam illa ex recta ratione suapte natura procedunt etiam si fides non adsit. ¶ Aduerte prudens lector hæc Pauli dicta intelligi de illicitis secundum completam rationem illiciti. hoc est quòd huiusmodi infirmi reputent aliquos cibos seu dies illicitos secundum completam rationem peccati: quod tantummodo est peccatum mortale. Siquis enim reputaret illicitum vt veniale, & tamen comederet, non nisi venialiter peccaret. Et similiter intelligẽ de ponere offendiculum formaliter secundum propriam rationem scandali ad ruinam mortalem alterius. Patet autem huno esse sensum Pauli, ex eo quòd manifeste dicit, ne perdas illum pro quo Christus mortuus fuit. Et rursus: qui autem discernit, si manducauerit, damnatus est.

CAPVT XV.

DEbemus autem nos. Proposuerat in prin.14.cap.infirmum fide assumite non ad diiudicationes disceptationum:& tractatis particulis ceteris,declarat modo illam que supererat: scilicet assumite. Tractat autem hanc particulam in prima persona pluraliter: tum propter difficultatem actionis, tum ad discernendum perfectiores ab aliis:vt intelligeremus præceptum hoc ad viros dirigi perfectiores: vnde seipsum aliis connumerans non ait benefacimus, sed debemus:ad significandum non spectare ad bonum supererogationis,sed ad debitum. *Firmiores*.pro,potentes. spiritu & actibus virtutum. *Imbecillitates*.pro, infirmitates,*Infirmorum*.pro,impotentium. Appellantur infirmitates impotentium non ægritudines corporum inualidorum, sed ægritudines animi quibus subiiciuntur minus spirituales,& minus prediti virtutibus.quales apparent innumeræ inter oues Christi. *Sustinere*. pro, portare. quod multipliciter adimpletur:quandoque tolerando, quandoq; compatiendo, quandoque opem ferendo verbo & exemplo, vel etiam opere. *Et non nobis placere*. Deest ipsis. Legendum est. *Et non nobisipsis placere*. Duo officia debita Paulus indicit perfectioribus. Alterum est affirmatiuum.s.portare infirmitates inualidorũ. Alterum est negatiuum scilicet & non nobisipsis placere. Et adiũxit hoc negatiuum, quia eius contrarium præstat impedimentũ præceptæ affirmationi.displicent siquidẽ nobis naturaliter aliorum defectus:& ideo si quæ nobis insunt placita prosequimur,nõ portabimus aliorũ defectus. Ad tollendum itaque impedimentũ portandi aliorum infirmitates,optimum adhibuit remedium nõ se qui quę nobis sunt placita. Vtrunq; horum difficile est insuetis operibus adimplere:& tamen est debitum. *Vnusquisque uestrum*. pro, nostrum. Retrogrado ordine hæc duo prosequitur Paulus. *Proximo suo*. Superfluit suo. *Placeat in bonum ad ædificationẽ*. Declarat quo sensu dixit q̃ nobisipsis nõ placeamus in huiusmodi tolerationc infirmorũ:& contra non nobisipsis placere, dicit quòd vnusquisque nostrum placeat proximo. In quo docet studium nostrũ debere esse in huiusmodi ad placendum proximo etiam si nobisipsis displiceat. ¶ Verum duo grana salis apponit. Alterũ ex parte materiæ,dicendo in bonum:vt intelligamus in materia bona, vel saltem non mala relata tamẽ ad bonum placendum esse proximo:ita quòd actio placẽtis non sit mala,sed bona. Alterum est, ad ædificationem. præter bonum actionis in se,habeat quoq; q̃ sit vtilis ad ædificationem.huc enim tendit toleratio defectuum:

vt

vt scilicet sit vtilis ad ædificationem. Et cum hoc sit bona & placens proximo. *Etenim Christus non sibi placuit*. Probat dictum exemplo Christi.*Sed sicut scriptum est*.Psal.sexagesimonono. *Improperia improperantium tibi,ceciderunt*.pro,inciderunt, *super me*. Et assumuntur hęc verba in persona Christi directa ad patrem.In quibus manifeste apparet Christum non elegisse ea quæ sibi placebant, sed quæ summe displicebant:ad ædificationem ecclesiæ. Et est sermo de placere & displicere secundum naturalem affectum voluntatis.Sic enim dicimus mortem,flagella,crucem,opprobria, & rema propter nostram salutem elegit & quæsiuit pati. *Quæcunque enim scripta sunt*.pro,prescripta sunt,*ad nostram doctrinam scripta sunt*. pro, præscripta sunt,*ut per patientiam*. in malis. *Et consolationem*. in bonis. *Scripturarum*. hoc est in scripturis sacris commemorafidere in deo tam in aduersis quàm in prosperis. *Deus autem patientiæ & solatii*.pro,consolationis.Adiungit Paulus preces ad deũ pro Romanis ad effectum adimplendi hoc mãdatum,& ad propositum inuocat deum actorem patientiæ necessariæ ad toleran dum,& consolationis necessariæ ad complacendum proximo. *Det uobis idipsum*.pro,idem *sapere*. Dictio illa tam frequenter diuersimode interpretata est:& hoc in loco rectius diceretur sentire *In alterutrum*. Petit identitatem mutui sensus interni,nõ qualitercunque,sed adiungendo formam. *Secundum Iesum Christum:ut unanimes*.pro,vnanimiter. Non solum petit eundem sensum in parte cognoscitiua,sed eundem animũ in parte affectiua,& quod plus est. *In uno ore*. etiam exteriorem concordiam precatur. *Honorificetis*. pro,glorificetis, *deum & patrẽ domini nostri Iesu Christi*, *Propter quod assumite*. Tractat primã particulã.s.debemus nos potẽtes infirmitates impotentium portare. Et vt diximus, non placere sibiipsi hominem,impedimentum tollit portãdi defectus alienos:studere autem ad placendum proximo in bonum ad ędificationem, proxima causa est portandi alienos defectus: propterea Paulus sublato impedimento & apposita causa redit ad propositum præceptum.inferendo.propter quod assumite. *Inuicẽ*.Deest, *vos*, *sicut & Christus suscepit*.pro,assumpsit,*uos*.pro,nos,*in honorem*. pro,in gloriam dei. Ordo literæ est,propter quod assumite vosinuicem in gloriam dei quemadmodum & Christus assumpsit nos. In quo simul declarat quid significet huiusmodi assumere.s. similẽ assumptionẽ illi qua Christ⁹ assumpsit nos,quæ fuit pari

m iiij nobis,

Universidad de Deusto
Biblioteca

nobis,compari nobis,consolari nos:instruere & docere, insuper & socium se exhibere,&c. hæc autem ad gloriam dei ordinari à nobis præcipit,vt etiam in hoc imitemur Christum. *Dico autem Christum Iesum.* Declarat quod dixerat sicut & Christus assumpsit nos,prius quo ad nationem Iudæorum,& deinde quo ad gentes nonnullam in modo differentiam significans. *Ministrum fuisse circumcisionis.* Hoc est personaliter sanctum fuisse officio ministri respectu nationis Iudæorum: iuxta verbum ipsius:non sum missus nisi ad oues quæ perierunt domus Israel. Constat enim Christum Iesum ministrasse soli nationi Iudæorũ, tum verbum doctrinæ,tum operationes miraculorũ,tum conuersationem socialem. *Propter ueritatẽ dei ad confirmandas promissiones patrum.* Ecce ratio propria quare Christus solos Iudæos assumpsit hoc modo,scilicet ministrando personaliter. Veracitas siquidẽ dei seruans promissa patribus causa propria est. Promiserat siquidem deus patribus daturum se illis ex & in proprio genere Messiam. *Gentes autem super misericordia honorare.* pro,glorificare,*deum.* Quia huiusmodi promissio non fuerat facta gentibus,ideo ratio illa fundata super veritatem dei non habet locum vt simili modo Christus assumeret gentes. Et propterea Christus non fuit in propria persona minister gentium,sed per discipulos suos assumpsit eas. Et quemadmodum differentia est in hoc modo, ita est differentia in ratione. Ratio siquidem illius modi assumendi Iudæos, est veritas seu fides seruans promissa patribus Iudæorum:ratio autem assumendi gentes est misericordia. Et est sermo de misericordia vt distinguitur contra veracitatem dictæ promissionis,quæ tamen misericordia non sunt repentina, sed etiam longe ante per prophetas pronunciata. Et propterea hic dicitur quòd gentes sic assumptæ sunt à Christo vt super misericordia glorificent deum. Et adiungitur. *Sicut scriptum est.propterea confitebor tibi in gentibus domine.* superfluit domine. *Et nomini tuo cantabo.* Sententia hæc sumpta est ex fine Psal.18. Et sunt verba Dauidis postquam gratias egit deo pro ereptione ab omnibus inimicis suis & sui sublimatione. Terminat siquidem gratiarum actiones ad futurum beneficium Messiæ sibi iam promissi: vt receptis beneficiis accumulet summum beneficiorum recipiendum. Vnde ad literam textus ille loquitur de tẽpore Messię. prophetat enim Dauid se confessurum deum per filiũ suum Messiam in gentibus,& cantaturum nomini diuino. Quod ad literam quotidie impleri videmus:dum quotidie Dauid laudat deum & cantat nomen diuinum vbiq; gentium per suos psalmos.

Quod

Quod proculdubio Messias & fecit & facit. *Et iterum dicit, Lætamini gentes cum plebe.* pro,populo *eius.* Sententia hęc ex Esa. sumpta videtur. In his tamen verbis non inuenitur: & credimus Paulum sensum non verba attulisse: aut forte in Hebræo sunt quę nõ habemus sic interpretata. *Et iterum. Laudate dominum omnes gentes, & magnificate.* pro,& suplaudate, *eum, omnes populi.* Verba hæc psalmi sunt.117.ad literam de salute gentium per Messiam scripti. Et propterea inuitantur gentes omnes ad laudandum deum. *Et rursus.* Esaias ait. c.11. *Erit radix Iesse,& qui exurget regere gentes.* pro imperare gentibus. Vtraque Christi natura prophetatur. humana quidem,dicendo radix Iesse. fuit enim Iesse pater Dauidis. Et Messias appellatur radix Iesse,hoc est ex radice,ex virtute generatiua Iesse,pro quãto secundum humanam naturam inde duxit originem. Diuina autem ex eo quòd dicitur copulatiue & qui exurget,à mortuis,ad imperandum gentibus. Quæ etiam magis explicatur quum subiungitur. *In eo gentes sperabunt.* Ita quòd incarnatio,resurrectio,regnum,deitásq; Christi significantur ad gẽtes. *Deus autem spei.* Quemadmodũ mandato negatiuo adiunxit preces pro Romanis,ita etiam mãdato affirmatiuo adiunxit preces pro eisdẽ. Inuocat autẽ deũ actorem rationem & finẽ spei,ad continuãdum preces suas cum fructu prophetato ab Esa. præter hoc quòd adimpletio mandati oportet ꝙ innitatur spei. *Repleat uos omni gaudio & pace in credendo.* Egent portantes defectus aliorum his duobus præcipue.s.gaudio & pace. ne ipsum portare triste sit nec perturbet mentis tranquillitatem. Addit autem in credendo, vt tam gaudium quàm pacem super fidem stabiliri poscat. *Vt abundetis in spe,&.* pro,in, *uirtute spiritussancti.* Ecce finis propter quem petit pacem & gaudium in credendo, abundantia spei,non quæ innititur virtuti humanæ,sed quæ innititur virtuti spiritussancti. *Certus sum.* pro, persuasus sum, *autem fratres mei & ego ipse de uobis.* Terminata doctrina quam intendebat tradere de gratia euangelica & vsu illius,excusat se Paulus, immo excludit à se Paulus quã potuissent Romani concipere de eo opinionem.s. ꝙ existimaret deesse Romanis doctores & instructores de huiusmodi. Hanc inquam opinionem excludit,fatendo inter Romanos esse viros bonitate & cognitione plenos, sufficientes ad admonendum alios. *Quoniã.* pro,ꝙ, *& ipsi pleni estis dilectione.* pro,bonitate. Et hoc quo ad effectũ. *Repleti omni scientia.* pro cognitione. Et hoc quo ad intellectũ. *Ita ut possitis alterutrum.* pro,potentes & alios, *monere.* ¶ Audacius aũt scripsi vobis fratres ex parte. Exclusa opinabili falsa ra

men

mẽ causa, assignat causã verã quare ausus fuit eis scribere, sciẽs inter eos esse viros tã idoneos. Et dicit audaci⁹ aũt ex parte: hoc est aliquãtulũ audacia vsus sum, aliqua ex parte audacior fui scribẽdo vobis. *Tanquam in memoriam uos reducens.* Non dicit in memoriam vos reducens (quoniã in veritate non cõmemorando, sed docẽdo scripsit) sed dicit tanquã: quoniam ad similitudinẽ cõmemorantis scripsit. Et hoc etiã non paruæ est industriæ vt doctor tanquã cõmemorans doceat pares scu alios doctores: *Propter gratiam quæ data est mihi à deo.* Quanuis audaciusculus fuerim, authoritas tamẽ Apostolatus mei hanc peperit audaciam. *Vt sim minister Christi ter ſu in gentibus.* Ecce gratia data ei nõ ab hominibus, sed à deo. Nec dicit vt sim apostol⁹, sed humiliori nomine dicit vt sim minister, seruitutem enim suam recognoscit. Et significanter dicit in gẽtibus: vt hinc rationem audaciæ suæ mõstret, scribendo gentibus. *Sanctificans euangelium dei.* Nota qualis minister. præaduertendo q⁹ dictio interpretata sanctificans, non deriuatur à sanctitate, sed à sacro: & significat sacrum operans. Perinde ac dixisset, sacrificãs euangelium dei. Ita quòd ad hoc se electum dicit vt sic euãgelizet in gentibus vt euangelium vertat in sacrificium. Quod tũc fit quũ euangelizamus tanta reuerentia vitę & morũ quanta ad celebrandum fructuose tantum sacrificium exigitur. propter quod & subiungitur fructus. *Vt fiat oblatio gentium.* tanquam rerum oblatarum à me sacrificio euangelico. *Accepta & ſanctificata in ſpiritu ſancto.* Superfluit &. Fructus intentus est vt per euangelium velut quoddam sacrificium offerantur gentes deo, non qualitercunque, sed huiusmodi oblatio habeat duas conditiones: altera est quòd sit accepta deo: altera (quæ est ratio prioris) est vt sit sanctificata in spiritusancto. Non enim est oblatio hæc rerum, sed animarum. Et propterea accceptabilitas eius non ex quacunque sanctificatione, sed ex sanctificatione in spiritusancto habitante in animabus pendet. Hic est enim fructus quo tendere debet prædicans euangelium dei. *Habeo igitur gloriam.* pro, gloriationem, *in Chriſto Ieſu.* Vt intelligerent Romani vsum gratiæ Apostolicæ qui fuit in Paulo apud alios, vt hinc authoritatem suam facilius recipiant, subiungit qualiter vsus est Apostolico ministerio: ante omnia, omnia referens ad gloriam Christi, vt omnis suspitio humanæ vanitatis fugaretur in subiunctis. Affirmat itaque q⁹ habet vnde glorietur, non in se, sed in Christo Iesu. *Ad deum.* Desunt hic aliquæ dictiones. Verbum enim verbo reddendo legendũ esset. *In quæ ad deum.* Hebræo more truncare loquitur. Sensus est, in iis

iis quę ad deum. Explicat materiã gloriationis esse ea quę ad deũ ad differentiam materiæ gloriationis de qua alibi, libenter gloriabor in infirmitatibus meis, &c. nũc enim de operib⁹ directis ad deum tam doctrinæ quam miraculorum & huiusmodi est sermo. *Non enim audeo.* pro, audebo, *Aliquid loqui eorum quæ per me non effecit.* pro, non efficit Christus. Magna cura fuit Paulo vndique tueri gloriationem hanc. nam primo retulit ad Christũ: deinde materiam ad deum. modo excludit omnem falsitatem recensendorum. Quæ sunt autem quæ per illum effecit Christus, quæ sunt materia gloriationis in Christo subiungit præmisso fine, scilicet. *In obedientiam gentium.* Hoc est ad hoc vt gentes obediant euangelio. *In uerbo.* prædicationis, doctrinæ, Euãgelij &c. *Et factis.* Sanctę vitę & sanctorum morum. *In uirtute ſignorum & prodigiorum.* Ad comprehendendum maiora & minora miracula quæ fecerat. *In uirtute ſpiritus ſancti.* Non est sancti, sed. Dei. Et refertur hæc particula ad omnes & singulas præcedentes: hoc est verba, facta, signa & prodigia. Hæc enim omnia, in virtute spiritus dei, non magicis artibus, non humanis figmentis aut industriis, narrat Christum fecisse per se. *Ita ut ab Hieruſalem per circuitum.* pro, &in circũitu. *Vſque ad Illyricum repleuerim Euangelium Chriſti.* Non dicit Paulus ita vt in Hierusalem & in circumitu, sed Hierusalem vtitur vt termino à quo, dicendo vt ab Hierusalem: & Illyricum vtitur vt termino ad quem dicendo vsque ad Illyricum. Et in hoc itinere circumquaq; affirmat se prędicasse. Qui etiam apponit postmodum vnam alia m limitationem, subiungendo. *Sic autem prædicaui.* pro, sic porro annitens prædicare. *Euangelium.* Adiungit enim studium suum fuisse etiam in circumiacentibus regionibus ab Hierusalem vsque ad Illyricum, prædicare Euangelium vbi ante nõ erat prędicatum. Quod non sic intellige quod renuerit Paulus prædicare in locis vbi iam Christus erat annuncians. nã vt patet in Actis Apostο, prædicauit Antiochiæ, in qua Christus erat annunciatus: vt patet Act. 11. Sed quòd præferebat Paulus loca in quibus annunciatus non erat Christus aliis locis. Quod etiam intelligo postquã à spiritu sancto segregatus est cũ Barnaba ad prædicandum gentibus. propter quod forte præposuit illam particulã, in obedientiam gentium. Ex tunc enim ad hoc studuit præcipue vt gentes ad obedientiam Euangelij duceret. *Ne ſuper alienum fundamentum ædificarem.* Non sunt spernentis sed præferentis verba hæc: hoc est non quod malum reputaret ædificare super alienum

num fundamentum, sed quia melius existimabat prædicare vbi Christi fides non erat ab aliis fundata. Et ad hoc melius directe seruit scriptura subiuncta ex Esa.52. *Sed sicut scriptum est: quoniã quibus non est annunciatũ de eo, uidebunt.* Superfluit quoniã. Et est sensus quod gẽtiles quibus non est per prophetas annunciatũ de Christo, videbunt oculis mentis. Quo contra de Iudæis dictum est, ne videant. *Et qui non audierunt de eo.* Superfluit de eo. *Intelligent.* Penetrabunt gentiles qui non audierunt per voces prophetarum. Cuius oppositum dictum est de Iudæis induratis. *Propter quod & impediebar plurimum uenire ad uos.* Narrato vsu Apostolici ministerij, inde explicat rationẽ quam proposuerat in principio epistolæ, impedimenti sui accessus ad Romanos. *Et prohibitus sum usque adhuc.* Omnes hæ dictiones sunt superfluę. *Nunc uero ulterius locum non habens in his regionibus, cupiditatem autem habens ueniendi ad uos ex multis iam præcedentibus annis.* Superfluit iam præcedentibus, & consequenter exponit se executurum antiquum desiderium eundi ad Romanos. *Quum in Hispaniam proficisci cœpero.* pro, vt si iero in Hispaniam, veniam ad vos. Adhuc enim incertus futuri euentus conditionaliter loquitur. *Spero quod præteriens uideam uos.* pro, Spero enim pertransiens videre vos: *Et à uobis deducar illuc.* pro, & à vobis deduci illuc. *Si uobis primum ex parte fruitus fuero.* pro, satiatus fuero. Nõ dicit absolute si vobis prius satiat' fuero. sed limitate ex parte. Ac si aperte diceret. Satiari totaliter vobis, hoc est vestra consuetudine, esset impossibile, tam vehementi afficior desiderio: sed saltẽ ex parte aliqua satiabor vestra consuetudine. *Nunc igitur proficiscar* Intermedium adhuc tempus ante aggressum itineris versus Romam narrat. Et legendum est. *Nunc autem eo in Hierusalem ministrare.* pro, ministrans sanctis. Et ministerium declarãdo subiungit. *Probauerunt enim Macedonia & Achaia collationem,* pro, communicationem, aliquam facere. Eleemosynam communicationem appellat. *In pauperes sanctorum qui sunt in Hierusalẽ.* Non dicit omnes sanctos in Hierusalem pauperes, non dicit in pauperes sanctos: sed in pauperes sanctorum. multi siquidẽ Christiani in Hierusalem habebant vnde viuerent vt in actibus Apostolorum diffusius declarabitur. ex eisdem reliqua clara sunt. *Placuit enim eis & debitores sunt eorum, nam si spiritualium eorum participes facti sunt gentiles, debent & in carnalibus ministrare eis, Hoc igitur quum consummauero & assignauero eis fructum hunc, per uos proficiscar.* Legendum esset. *Redibo per uos in Hispaniam.* Dicit quod intendit

intendit, sed aliud disposuit spiritus sanctus quandoquidem vinctus fuit in Hierusalem &c. *Scio autem quod ueniens ad uos, in abũdantia.* pro, in plenitudine benedictionis Christi. Deest Euangelij. Legendum est. *In plenitudine benedictionis Euangelii Christi ueniam.* Et est sensus, quod in plenitudine multiplicationis seu multiplicati Euangelij Christi veniam. Præfagit Euangelicũ fructum interim multiplicandum Romę: ita quod veniens inueniet Romam plenam Euangelio Christi. Quamuis etiam hoc possit referri ad fructum aduentus eius, quod veniens implebit multiplicationem Euangelij iam Romæ fundati. *Obsecro ergo.* pro, adhortor autẽ. *Vos fratres per dominum nostrum Iesum Christum.* Commendat se & negocia prædicta orationibus Romanorum. *Et per charitatem sancti spiritus.* Superfluit sancti. Rogat enim eos per dilectionem spiritualem: hoc est ratione dilectionis spiritualis *Vt adiuuetis me in orationibus uestris.* Superfluit vestris. *Pro me ad deum, ut liberer ab infidelibus.* pro, ab incredulis. *Qui sunt in Iudea, & obsequii mei oblatio accepta fiat in Hierusalem sanctis.* pro, & vt ministerium meum Hierusalem acceptabile fiat sanctis. Nisi Hierusalem cum aliqua præpositione subintellecta construatur (puta erga Hierusalẽ) vel locum significet ministerij (pro quãto exhibitio facienda erat Hierusalem) mancus est sermo. *Vt ueniam ad uos in gaudio per uoluntatem dei & refrigerer.* pro refocciller, *Vobiscum.* Vide tum humilitatẽ tanti Apostoli poscentis orationum suffragia etiam in his quodammodo minimis. tum fiduciam quam habebat in orationibus ecclesiæ Romanæ. *Deus autem pacis sit cum omnibus uobis: amen.* Et sic terminat tractatum epistolæ.

CAPVT. XVI.

Commendo autem uobis. Vltimum hoc capitulum modica eget expositione. *Phœben sororem nostram: quæ est in ministerio ecclesiæ quæ est in Cenchreis.* Mulier hæc quæ (vt infra patebit) detulit epistolam hanc ad Romanos, erat in Cenchreis: hoc est in portu Corinthiorum. Et erat ministra ecclesiæ Christi ibidem. Per quod significatur quod erat mulier hospitalitati sanctorum & eleemosynis vacans. Subditur enim de ea quod fuit astitrix tum multis tũ ipsi Paulo. In textu siquidem Græco non habentur verba sed nomina: scilicet ministra & astitrix. vt intelligeremus ex ipsis officiis assistendi & ministrandi, & fauoribus & facultatibus fouisse ecclesiam. *Vt eam suscipiatis in domino digne sanctis: & assistatis ei in*

quecunque

quocunque negocio uestri indiguerit. Hinc apparet quod ista ibat Romam tunc. Quod autem dicitur digne sanctis, significat suscipiendam prout dignum est suscipi sanctos. *Etenim ipsa quoque astitit multis & mihi ipsi. Salutate Priscam & Aquilã adiutores meos in Christo Iesu, qui pro anima mea suas ceruices supposuerunt.* Act. 18. c. narrantur Prisca vxor & Aquila vir Corinthi & deinde Ephesi morantes: cum quibus Paulus simul habitauit Corinthi aliquandiu. sed tempore huius epistolę redierant isti Romam: alioquin Paulus non iuberet eos salutari Romę. Laudãtur autem & quod fuerint adiutores Pauli in Christo Iesu. Quod ideo dixit ne intelligeremus de adiutorio operis manualis. erant enim eiusdem artis cuius Paulus. Intendit siquidem eos commendare quod se adiunxerunt suadendo viam dei, & quod supposuerunt ceruices suas pro vita Pauli. Quod tunc creditur fuisse quando fuerunt Corinthi. nam tunc Paulus Iudæos habuit sibi repugnantes: & Paulus recessit ex habitaculo in quo manebat cum Prisca & Aquila. & aliquis non aliter scriptus casus forte tunc obuenit, in quo hi coniuges exposuerunt se periculo mortis pro vita Pauli. *Quibus non solum.* pro, non solus. *Ego gratias ago sed & cunctæ ecclesiæ gentium.* Hinc apparet quod in magno discrimine fuit vita Pauli tunc. Et propterea cunctę ecclesiæ gentium quibus vita Pauli fuit tanto post tempore vtilis debent agere gratias Priscæ & Aquilę. *Et domesticam ecclesiam eorum.* scilicet Priscæ & Aquilę. & refertur ad salutate. *Salutate Epænetum dilectum meum qui est primitiuus ecclesiæ Asiæ.* pro, qui est primitiæ Achaiæ *in Christo Iesu.* Errore scriptorum videtur mutatum nomen Achaiæ in Asiæ. istæ enim Epenetus dicitur primitię Achaię, quia fuit prim' fruct' Achaię. *Salutate Mariam: quæ multum laborauit in nobis.* pro, in nos. Maria ista laudatur quod multum laborauit erga Paulum & Pauli comites. Vbi autem aut quo genere laboris hoc fuerit, scriptũ non est. *Salutate Andronicum & Iuliam.* pro, Iuniam. Nomen est propriũ viri Iudæi. *Cognatos meos.* Intellige tam hic quam inferius cognationis nomen à genere: sicut & superius dixit omnes Iudæos sibi cognatos propter vnitatem generis. perinde ac diceretur congeneres meos. *Et concaptiuos meos.* Vbi & quando fuerit ista concaptiuitas, scriptum non est. *Qui sunt nobiles.* pro, insignes, in Apostolis: *qui & ante me fuerunt in Christo.* Andronicus & Iunias genere Iudæi, discipuli Christi adhuc in vita mortali viuentis videntur fuisse: ex eo quod Paulus dicit eos insignes inter Apostolos, proculdubio Christi. Vnde etiam habetur

betur qui Christi discipuli forte etiam ante Petrum Romæ fidem Christi docuerint. *Salutate Ampliatum dilectissimum mihi.* pro, Ampliam dilectum meum, *In domino.* Salutate Vrbanum adiutorem. pro, cooperatorem, *nostrum in Christo, & Stachyn dilectum meum. Salutate Apellem probatum in Christo. Salutate eos qui sunt ex Aristobuli domo.* Superfluit domo. & articulus prepositus dictioni Aristobuli, insinuat subintelligendũ pronomẽ illius. Ita q; sensus est. qui sunt ex illis Aristobuli. Et simile intelligequũ subiungitur ex Narcissi domo. Nã superfluit domo: & est similis articulus. *Salutate Herodionem cognatũ meũ. Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo, qui sunt in domino. Salutate Tryphænã & Tryphosam quæ laborant in domino. Salutate Persidem charissimam.* pro, dilectam: *quæ multum laborauit in domino. Salutate Rufum electum in domino: & matrem eius ac meam. Salutate Asyncritum, Phlegontem, Hermam, Patrobam, Hermem: & qui cum eis sunt fratres. Salutate Philologũ & Iuliam, Nereum & sororem eius: & Olimpiadem.* pro, Olimpiam. *& qui cum eis sunt omnes sanctos. Salutate inuicem in osculo sancto. Salutant uos omnes ecclesiæ Christi.* Superfluit omnes. *Rogo autẽ uos fratres ut obseruetis eos qui dissensiones & offendicula præter doctrinam quam uos didicistis faciunt, & declinate ab illis. Huiusce modi enim Christo domino nostro non seruiunt, sed suo uentri: & per dulces sermones & benedictiones.* pro, & per blandiloquium & benedicentiam, *seducunt corda innocentium.* Iudæos notat, qui sub specie boni seminabant legalia legis Moysi: & sic dissensiones ac scandala inter Christianos serebant. *Vestra enim obedientia in omni loco diuulgata est.* pro, in omnes peruenit. proculdubio nomine & fama. *Gaudeo igitur in uobis: sed uolo uos sapientes esse in bono.* pro in bonum. *& simplices in malo.* pro, synceros autem ad malum. Hoc est non viciatos, non contaminatos ad malum. Et est sermo de malo moris. *Deus autem pacis conterat.* pro, conteret. *Satanam sub pedibus uestris uelociter.* Asserit & pronunciat affuturum diuinum auxilium ad conterendum cito Satanam: hoc est diabolum hostem Christianorum. *Gratia domini nostri Iesu Christi uobiscum. Salutat.* pro, salutant. *uos Timotheus.* Hic est Timotheus ille Pauli discipulus. *Adiutor.* pro, cooperator. *meus.* Sonat enim socium & consortem operis. *Et Lucius & Iason & Sosipater cognati mei. Saluto uos ego Tertius qui scripsi epistolam hanc.* Alicubi legitur ego Terentius. videtur tamen legendum Tertius. Et est nomen proprium scribę qui scripsit hanc epistolam dicta-

te

te Paulo.hic enim accepta licentia à Paulo,interposuit hãc saluta tionem propriam. *In domino.* Referri potest ad scripsi, ad excludendum precium: & potest referri ad saluto vos. *Salutat uos Gaius hospes meus & uniuersa ecclesia.* pro, & totius ecclesiæ.Diuersis in domibus hospitatus legitur Paulus Corinthi diuersis tẽporibus:vt patet Act.18. Et hic Gaius, ille est quem Paulus dicit se baptizasse in. 1.ca.epist. ad Corinth.Qui erat hospes non solũ ipsius sed etiam omnium Christianorum transeuntium.Et hinc apparet quod Corinthi scripsit hanc epistolam, adhuc hospes apud Gaium. *Salutat uos Erastus Arcarius ciuitatis.* Abominantes Arcarij nomen, officium hoc significant vel quæstor erarius vel procurator.Curam siquidem habebat rerum ciuitatis Corinthi sicut dispensator seu œconomus:vt textus Græc⁹ sonat. *Et quartus frater.* Nomen proprium est Quartus. *Gratia domini nostri Iesu Christi cum omnibus uobis:amen.Ei autem qui potens est uos confirmare.* Aduerte prudens lector quod tota hęc particula vsque ad finem, non habet claram constructionem propter relatiuum cui in calce adiunctum.sine verbo enim inuenitur prolata hæc sententia.Propter quod non incongrue continuaretur particula hęc cum præcedẽte.Ita quod dicatur.gratia domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis amen,potenti autem vos confirmare:hoc est vobiscum quidẽ sit domini nostri Iesu Christi gratia, sit autẽ potenti vos confirmare,hoc est ad gloriam potẽtis vos confirmare. Vt quemadmodum superius dixit siue viuimus siue morimur, domino viuimus & domino morimur,ita modo dicat de esse gratiæ in eis quod sit domino potenti eos confirmare. ¶Aduerte tamen hic quod hæc particula in plerisque Græcorum codicibus omnino non inuenitur.in plerisque autem inuenitur hic:in nonnullis vero inuenitur in calce.14.cap. *Iuxta Euangelium meum & prædicationem Iesu Christi.* Confirmatio Christianorum describitur à potentia dei tum Euangelizata ab ipso Paulo,tum prędicata à Iesu Christo:vt vndique intelligant Romani non defecturam firmitatem Christianorum. *Secundum reuelationem mysterii.* An appellatiõe mysterij intelligatur hoc in loco mysterium verbi incarnati an mysterium firmitatis Christianorum, non facile est distinguere. Ad literam tamen intelligendum videtur mysterium verbi incarnati non solum in scipso sed in suo fructu.Et sic comprehenditur vtrunque firmitas siquidem Christianorum est secundum reuelationem mysterij incarnati verbi. *Temporibus æternis taciti.* hoc est omnibus retroactis temporibus ab æterno occulti. Non quòd præcesserint æterna tempora secundum rem,sed imaginaria. Æternitas enim superexcedit æterna tempora, realia si fuissent, & imaginaria quæ intelligimus dicendo ante,ante,ante. *Quod nunc patefactum est.* pro,patefacti autẽ nunc, *per scripturas prophetarum.* Mysterium verbi incarnati æternis temporibus fuit tacitum,apud deum solum consistens:patefactũ autem est nunc in aduentu Messiæ per scripturas prophetarum. duo tempora designat. Alterum prophetarum qui prædixerunt hoc mysterium,sed tamen tunc non est patefactum:quoniam sub velamine scriptum est à prophetis. Alterum est temp⁹ Apostolorum,incipiens à Christo.Et hoc demonstratur: dicendo nũc patefacti,testimonio etiam scripturarum prophetarum. *Secundum præceptum æterni dei.* Tertiam conditionem tanti mysterij appo nit.Postquàm enim dixit quòd est tacitum æternis temporibus, & quòd est nunc patefactum per scripturas prophetarũ, adiungit quòd est cognitum in cunctis gentibus nõ temere aut casu, sed secundum præceptum æterni dei. nec infructuose sed ad obedientiam fidei:hoc est ad hoc vt omnes gẽtes obediant fidei. *Ad obeditionem.* pro,ad obedientiam, *fidei in cunctis gentibus.* pro,in cunctas gentes,*cogniti.Soli sapienti deo.* Datiuus iste iungitur datiuo illi in principio huius particulæ.s. ei autem. Et dictio soli si referatur ad deo(soli deo sapienti)non eget glossa.Si autem iungatur sapienti,sic solus est sapiens sicut solus est bonus: hoc est solus ex sua natura est bonus & sapiens. *Per Iesum Christum, cui honor & gloria.* Superfluunt honor &.& similiter superfluit seculorũ. Legẽdum est. *Per Iesum Christum cui gloria in secula amen.* Et planus literæ ordo est.cui deo,per Iesum Christum in secula:amen. subintelligitur est aut sit.Et sic finitur text⁹ epist.ad Romanos. ¶Inueniuntur tamen apud Græcos subiuncta hæc verba. Ad Romanos scripta fuit à Corintho per Phœben ministram ecclesiæ Cenchreensis.Ex qua scriptione clare patet locus in quo scripta fuit epistola hæc,consonans supradictis.Et quòd missa fuit per mulierem illam nomine Phœben quæ erat ministra ecclesiæ Cenchreensis. ¶Nec dedecuit Paulum vti oblata commoditate mulieris honestæ ac secundum mundi huius statum non infimæ, euntis Romam. tutissimus enim simul & certissimus lator epistolæ electus est:ob reuerentiam solitam exhiberi huiusmodi matronis & certitudinem non vagandi seu aliò diuertendi, vt viris accidere potuisset. Amen.

Caietæ in die sancti Xisti anno domini.M. D. XXXII.

THOMAE DE VIO CAIETANI CARDINALIS SANCTI XISTI, IN PRIOREM PAULI EPISTOLAM AD CORINTHIOS COMMENTARII.

Paulus vocatus Apostolus Iesu Christi. In principio epistolæ ad Rom. declaratum est Pauli nomen. Et similiter dicitur vocatus apostolus quēadmodum & ibi. nam vocatus non est participium, sed nomē. Nec significatur vocatus apostolus, sed ascititius apostolus, à Christo enim ascitus est ad apostolatum: vt patet in Actis apostolorum. *Per voluntatem dei.* Volūtas beneplaciti apponitur, vt donum apostolatus sine pœnitudine significetur. *Et Sosthenes frater.* Quia alium nescio, Sosthenes hic princeps fuit Synagogæ, qui cum Paulo coram Gallione comparuit: & percussus est à Græcis, Actuum decimooctauo. Hunc ergo velut collegam Paulus inducit consalutantem ecclesiam Corinthiorum. *Ecclesiæ dei quæ est Corinthi.* Ecce cui scribit. *Sanctificatis in Christo Iesu.* procul dubio per baptismum. Et addidit hanc conditionem ad differentiam Synagogæ Iudæorum quæ erat Corinthi, quæ etiam erat ecclesia dei, non idolorum. sed non erant membra Synagogæ sanctificati in Christo Iesu: quia non erant baptizati in nomine Iesu.

Vocatis sanctis. Non est participium sed nomen vocatis. & effectus consequens baptismum significatur: quòd non solum per baptismum mundamur, sed etiam eleuamur, vt tanquàm patres conscripti simus ascititij sancti. quod magnæ est dignitatis.

Cum omnibus qui inuocant nomen domini nostri Iesu Christi. Extendit salutationem ad omnes Christianos morantes in districtu Corinthiorum: quem modo dicimus diœcesin. Vnde restringendo inuocantes nomen Christi subiungit. *In omni loco ipsorum & nostro.* Deest altera coniunctio. Legendum est. *In omni loco ipsorumque & nostro.* manifeste significans quòd non scribit omnibus inuocantibus nomen Christi: sed omnibus inuocantibus nomen Christi in omni loco Corinthiorum & nostro. Et addidit & nostro, vt quemcunque locum qui est Corinthiorum inuocantium nomē Christi explicaret esse etiam apostolorum. Quod est verum non solum propter vnitatē charitatis, sed etiam propter extensionem iurisdictionis apostolicæ. *Gratia vobis & pax.* Similis salutatio in principio epistolæ ad Rom. posita est principiū & finem totius boni compræhendens. gratia siquidem initium est: pax vero terminus. *A deo patre nostro & domino Iesu Christo.* Apponitur deo dominus Iesus Christus, propter naturam humanam explicatam nomine Iesu: vt vniuersum bonum intelligamus communicari nobis à deo, mediante Iesu homine.

Gratias ago deo meo. Post salutationem epistolarem aggreditur tractatum. Cuius non est vna materia, sicut est vna materia epistolę ad Romanos. sed diuersorum generum res in hac epistola tractantur: quarum diuersitas suis locis apparet. Prima autem materia est reprehensio dissensionum velut sectarū quæ erant apud Corinthios: quam quatuor capitulis tractat. Et quia non omnes erant in crimine dissensionis, & multi inter eos erant viri diuinis gratiis præditi, nec intendit descendere ad particulares sed in cōmuni reprehendere, ideo inchoat à laudibus ratione eorum qui præstabant sapientia & aliis diuinis donis: vt laudata virtus collegij Corinthiorum præparet animos ad facilius suscipiendum reprehensionem. Laudat itaque ecclesiam Corinthiorum per modum gratias agentis deo de illorum bonis: vt hinc etiam perpenderent Corinthij quàm magnificiat Paulus eorum virtutes. *Semper pro vobis.* non solum habitu gratitudinis sed etiam actu. ex eo nanque quòd Paulus vniuersas suas tam actiones quàm passiones etiam ipsum dormire, offerebat deo pro vniuersis beneficiis sibi suisque omnibus (inter quos erant Corinthij) collatis, sufficienter habetur quòd semper actu gratias agebat deo pro Corinthiis: non quòd actu semper cogitaret de Corinthiis, sed virtualiter (virtute scilicet primæ intentionis) vniuersa eius opera erant gratiarum actiones. *In gratia dei.* pro, ob gratiam dei, *quæ data est vobis in Christo Iesu.* Materia enim gratiarum actionis significatur in genere.

Quia in omnibus. pro, in omni. Nullum substantiuum in Græco apponitur: & multi interpretes apposuerunt re: vt significentur Corinthij ditati in omni re, subintelligendo spectãte ad salutem æternã. Expeditius tamen sine omni substantiuo ipsa dictio omni, substantiue intelligitur: ac si dictũ fuisset in vniuerso. Et significatur per hoc quòd ditati sunt in vniuerso: hoc est quòd non singuli ditati sunt, sed vniuersum collegij corpus ditatum est abundantia gratiarum. Hunc enim sensum oportet vel ex hac dictiõe habere, vel per modum glossæ apponere: quoniam constat Paulũ non ea ratione dicere quòd diuites facti estis, eo quòd singuli ditati fuerint, sed quòd vniuersitas ecclesiæ illius diuitias gratiarum consequuta sit. *Diuites facti estis in illo.* proculdubio Iesu perseuerantes. *In omni uerbo, & in omni scientia.* pro, cognitione. Hæ duæ materiæ explicantur: scilicet sermo & notitia. abundabant enim notitia rerum sacrarum, & sermone earũdem. Et in his duob⁹ donis consistit perfectio doctrinæ. *Sicut testimonium.* Clarius legendum est. *Quemãdmodum testimonium Christi confirmatum est in uobis.* Et significatur quòd illo eodem modo ditati estis in omni verbo & in omni cognitione, quomodo testimonium Christi cõfirmatum est vobis. ¶ Si quæris quis sit ille modus. in promptu est studiositas bonorum morũ & sacrarum literarum. Tali siquidem studiositate confirmatum est testimonium Christi cõsistens in fide quæ per dilectionem operatur, & eadem & simili studiositate ditamur in omni sermone & cognitione sacrorum. *Ita ut nihil uobis desit in ulla gratia.* Verbum verbo reddendo dicendum est. *Ita ut non desituamini ullo dono expectantes reuelationem domini nostri Iesu Christi.* Sed hoc parui refert: nisi quòd explicatur magis diuina largitas conseruatiua omnium donorum in eis. Et quantum verba Pauli significãt, describuntur Corinthij nullo desituri dono gratiæ. Per quod apparet quòd erat in ecclesia illa gratia prophetiæ & donum linguarum, & reliquæ gratiæ gratis datæ. Quod etiam consonat inferius subiunctis ca. 14. ¶ De donis autem gratiæ gratum facientis collatis eisdem, subiungit expectantes reuelationẽ. Expectare siquidem manifestationem meritorum quam efficiet Christus reuelando seu detegendo hominum merita, electorum est. Vnde ad eiusdem gratiæ infallibilem terminum spectat subiuncta firmitas: vt in vtriusque gratiæ donis Corinthios laudari intelligamus. *Qui & confirmabit uos usque in finem sine crimine.* pro, incriminabiles. Magna est hæc promissio, & non carens quæstione: quum multis electis firmitatis donum negetur quandoque: vt patet

patet de Petro. Solutio est quòd dictio incriminabiles iungitur cum subiuncto tempore: scilicet die domini nostri Iesu Christi. Et est sensus quòd confirmabit vosvsque in finem, sic quòd reddet incriminabiles in die domini nostri Iesu Christi. Et tale firmitatis donum commune est omnibus electis. Et non est sensus quòd confirmabit vos incriminabiles vsque in finem. *In die aduentus.* Superfluit aduentus, *domini nostri Iesu Christi.* Dies domini Iesu Christi quanuis principaliter appelletur dies secundi aduentus eius, extenditur tamen ad significandum diem iudicij in morte vniuscuiusque: quoniam tunc apparet claritas meritorum eius in salutatione electorum. *Fidelis deus.* Ad probandum veritatem futuræ salutis in die domini nostri Iesu Christi, affert Paulus rationem ex fidelitate dei: quia scilicet verax ac promissa seruãs est deus. *Per quem.* hoc est cuius imperio, & non humana adinuentione. *Vocati estis in societatem.* pro in consortium seu communionem, *filij eius, Iesu Christi domini nostri.* Electi enim vocati sunt ad participationem, ad communionem, ad consortium gloriæ Christi diuino imperio. & propterea faciet deus dicta.

Obsecro. pro, adhortor, *autem uos fratres.* Laudata Corinthiorum ecclesia, aggreditur reprehensionem eorum de ipsorum sectis: præponendo more suo summatim illa quæ intendit tractare. Per modum autem hortantis inchoat præponendo quatuor seu quinque. *Per nomen domini nostri Iesu Christi.* Peccantes in nomine huius vel illius præceptoris, aptissime monet per nomen Iesu Christi: vt ex reuerentia debita domini Iesu Christi, incipiant resipiscere à peccatis præferendi nomen istius vel illius.

Vt idipsum. pro, idem, *dicatis omnes.* Ecce primum quod exigit: concordiam scilicet in sermone. *Et non sint in uobis schismata.* Interpres reliquit dictionem Græcam: quum potuisset dicere dissidia. Et hoc est secundum. *Sitis autem perfecti in eodem sensu.* pro, in eadem mente, *& in eadem scientia.* pro, sententia. Continentur in his tria reliqua scilicet concursus omnium ad eandem tam mẽtem quàm sententiam: quum perfectum significet id cui nihil deest de requisitis ad illius integritatem, quod constat ex omnibus ex quibus constare debet. Non sat fuit Paulo exigere negationem dissensionum. sed exegit vt ex omnibus suis membris cõstet ecclesia nullo deficiente. constet inquam sub vna mente & vna sententia. Parum est vt concordent in sermone exteriori: & propterea adiunxit concordiam in vna mente, circa cognoscenda, & in vna sententia, circa agenda. Mens suprema pars animæ:

 senten-

sententia infimum tenet in progressu cognoscitiuæ partis locum: vpote terminus cognitionis, tam speculatiuæ quàm practicæ. Et ideo concordantes in his duobus, sufficienter conueniunt ad seruandam vnitatem corporis mystici. *Significatum est enim mihi de uobis fratres mei.* Rationem reddit propositorum ex facto ipsorum. *Ab iis qui sunt Chloes.* Interpres addidit duas dictiones medias. Et sonat à domesticis seu familiaribus mulieris illius nuncupatæ Chloes. Mulier siquidem Corinthiis nota, non aliter circunscribitur. Amplector autem hanc expositionem, quia constat Chloe nomen esse mulieris. & non constat nomen esse alicuius oppidi seu vici. *Quia.* pro, quòd, *contentiones sunt inter uos.* In hoc narrato facto apparet inter Corinthios dissensiones fuisse non in sermone, sed in sectis diuersarum mentium & sententiarum iuxta diuersitatem præceptorum. *Hoc autem dico quòd unusquisque uestrum dicit. ego quidem sum Pauli: ego autem Apollo: ego uero Cephæ: ego autem Christi.* Aduerte hic (quòd vt ipsemet Paulus explicat in quarto capite huius epistolæ) personæ istæ (scilicet Paulus, Apollos, Cephas, & Christus) sunt personæ ex industria fictæ ab ipso Paulo loco personarum illarum quæ erant capita factionum inter Corinthios, noluit siquidem Paulus nominare illos, sed seipsum & Apollo &c. nominauit loco illorum: vt vel sic inuitarentur ad resipiscendum, nec ad peiora procederent propriis nominibus dehonestati, scissuraſque augerent. Non est ergo intelligendum quòd apud Corinthios erant sectæ Paulinorum & Apollonistarum, sed quòd erant sectæ quorundam innominatorum capitum: loco quorum Paulus seipsum, Apollo, Petrum & Christum nominat ratione dicta. *Diuisus est Christus?* Execrando inconueniens diuisionis factum, incipit prosequi proposita inchoando à secundo: scilicet & non sint in vobis schismata: quod bis tractat. primo ex parte rei: & iterum in tertio capite ex parte principij. Arguit itaque schisma ex parte ipsius scissionis: quia scilicet repugnat vnitati Christi. Et non dicit diuisi sunt Christiani sed diuisus est Christus. tum quia corpus Christi mysticum scinditur. tum quia spiritus Christi vniens ecclesiam, per huiusmodi sectas significatur scissus. Christus quanuis multa habeat membra, nullam tamen compatitur scissionem membrorum: & perinde est diuidere eius membra ac diuidere Christum, quod est impossibile: quia ipsa diuisio separat à Christo. Et propterea ab huiusmodi diuisionis execratione inchoat Paulus: non quòd dissensiones

sensiones Corinthiorum essent tam malæ, sed quia erant initia & viæ ad tantum malum. Si enim fuissent manifestæ scissiones Christi, nõ pepercisset Paulus nominibus capitum, non tacuisset dogmata eorum contra Christum. Sed tacendo dogmata & nomina, factiones autem & inflationes tantum scribendo, insinuat quòd talia erant huiusmodi dissidia qualia sæpe apparent in ecclesia dei inter diuersarum religionum professores: dum gloriantur in patribus, aut præfert quisque statum religionis suæ: & hinc litigantes, rixæ, & reliqua: quæ melius est non videre. Huiusmodi enim dissidia ad literam arguit Paulus in hac prima parte epistolæ huius, & propterea in personas sanctas transfigurat capita. Immo & Christum caput factionis vnius introducit, dicendo ego autem Christi: vt intelligamus factionem etiam illorum non esse exemptam à peccato, qui quanuis verum caput tamen vt sectionis cuiusdam caput præferunt. Quales sunt illi qui se aliis præferunt quia in solo euangelio consistunt, tanquam spernentes quæcunq; adiuncta à sanctis patribus. *Nunquid Paulus crucifixus est pro uobis?* Secunda ratio contra sectas ex parte Christi, qui solus redemit illos crucifixus, insinuans per hoc quòd fit iniuria beneficiò Christi crucifixi vsurpando alterius quasi capitis nomen, ego sum Pauli. *Aut in nomine Paul. baptizati estis?* Tertia ratio cõtra sectas ex parte inuocati nominis in ipsorum baptismo est hæc. Si in alterius q̃ Christi nomine fuissent baptizati, excusationem haberent militandi sub illius alterius nomine: sed ex eo q̃ tam beneficium redẽptionis, quàm baptismi mysterium nullius est nisi Christi, iniuria fit Christo aliud vsurpando nomen. *Gratias ago deo meo.* Superfluit meo. *Quod neminem uestrum baptizaui, nisi Crispum & Gaium.* Occurrit hic obiectio qua ratione Paulus affert contra sectas Corinthiorum quòd ipse non baptizauerit illos, ex quo non reputabatur nec erat ipse inter capita sectarum, sed ipse personã suã loco alterius nominat: si personam alienã induit, impertinẽs apparet q̃ afferat actus proprios ad excusandũ q̃ non dedit occasionẽ scissioni ex eo q̃ non baptizauit. ¶ Solutio est quòd Paulus nõ diuertit à ꝓpositο, sed affert tã actiones quàm passiones, & omissiones suas artificiose: vt. s. Corinthij perpendant q̃ ipse non fuit apud ipsos talis, quales erãt illi quorũ nominib' gloriabantur. Ad hũc eñ affectũ subiũget gesta sua multa apud illos, & modo affert gesta sua circa baptizãdũ, q̃. s. abstinuit à baptizãdo: per hoc insinuãs q̃ capita sectarũ faciebãt oppositũ vacãdo baptizationi, vt multos filios acquirerẽt sibi. *Ne quis dicat quod in nõe meo baptiza-*

 ti estis.

ti estis. pro, baptizaui. Non sumitur eodem sensu in nomine meo hic, & paulo ante quum dictum est, nunquid in nomine Pauli baptizati estis. Ibi enim fuit sermo de nomine inuocato baptizando: hic autem est sermo de nomine intento seu procurato ex officio baptizandi. Et est sensus: ne quis dicat quòd ego baptizaui ad extendendum nomen meum, efficiendum me patrem multitudinis per baptismum. *Baptizaui autem & Stephanæ domum: cæterum nescio si quem alium uestrum baptizauerim. Non enim misit me Christus baptizare, sed euangelizare*. Occurrit obiectio: quia Christus Matth. vlti. misit Apostolos non solum ad docendum, sed baptizandum: docete omnes gentes baptizantes eos. ¶ Solutio est quòd non absolute, sed respectiue negat Paulus missum se ad baptizandum: hoc est quòd principaliter est missus non ad baptizandum, sed euangelizandum. Vnde & Petrus non baptizauit Centurionem cum suis, sed iussit eos baptizari, Actu. 10. *Non in sapientia uerbi*. Quantum ex tractatu isto colligitur, isti qui capita factionum erant apud Corinthios in tribus se extollebant: primum est baptizare: secundum est sapientia sermonis: tertium sapientia rerum. Et primum quidem Paulus breui argumento tractauit: vtpote minoris æstimatum: reliqua vero duo diffusius tractat: incipiens à sapientia sermonis. Et intendit excludere vtranque sapientiam ab euangelica prædicatione. Appellatur autem sapientia sermonis ars dicendi: qualis est ars oratoria & huiusmodi artes quibus construitur ornata locutio & vis dicendi exercetur. Sapientia autem rerum vocatur sapientia humanarum scientiarum: de rebus cœlorum, elementorum, mixtorum, & reliquorum huiusmodi quæ philosophicæ scientiæ docent. Sobriè vero intellige hæc excludi ab euangelica prædicatione: quoniam intelliguntur non totaliter excludi, sed vt substantialia illius. Sacrilegum siquidem est tam subiectum prædicationis euangelicæ efficere doctrinam philosophicam, quàm vim prædicationis euangelicæ constituere in vi dicendi, in composita ornata & pulchra locutione. Vti autem quandoque eloquentia sermonis aut doctrina philosophica ad seruitium euangelicæ doctrinæ pro loco & tempore, non est prohibitum. Officium itaque suum Paulus proponit spectandum in qualitate euangelizandi, dicendo quòd est missus ad euangelizãdum non in sapientia verbi: hoc est in eloquentiæ ornatu, non vt assumerem modum euangelizandi ornato sermone, & arte dicendi compositum, sed simpliciter & absolute ad euangelizandũ. Vnde Christus dixit, euntes prædicate euangelium: & non addidit in sapientia

pientia sermonis. In cuius præcepti interpretationem & executionem, euangelistæ nudam narrationem gestorum scripserunt omissa arte dicẽdi. *Vt non euacuetur crux Christi*. Plena est crux Christi potentiæ diuinæ, & euacuatur non seipsa, sed quantum est ex parte prædicantis illã: quum prædicatio fundatur super humanã sapientiam: quoniã vis prædicationis non cruci Christi prædicatæ, sed arti dicendi tribuitur. Ne ergo crux Christi (quę est materia prædicationis euangelicæ) euacuetur quantũ est ex parte tam prædicationis quàm auditorum diuina potentia ad conuertendos animos hominum ad Christum, non misit me Christus ad euangelizandum in sapientia sermonis. Vbi erudite lector clare perpende quòd ex parte iniuriæ quæ irrogaretur materiæ euangelicæ, probat Paulus reiectam artem dicendi ab euangelio. *Verbum enim crucis*. Declarat cuius rei plena est crux: quod est declarare rem qua euacuaretur crux. Et quoniam crux Christi plenitudinem suam non effundit in salutẽ omniũ quo ad effectum, ideo discernendo filios perditionis à filiis regni dicit quòd verbũ, hoc est sermo prædicans crucem Christi, vt eam in qua salus mundi consistit. *Pereuntibus quidẽ*. Ecce filij perditionis. *Stultitia est*. hoc est reputatur stultitia. *iis autẽ qui salui fiunt*, id est nobis. Interpres coactus à penuria participij apposuit id est. Sed nihil refert ad sententiam: electi enim significantur inter quos enumerat seipsum Paulus. *Virtus dei est*. Non sumitur virtus vt distinguitur contra vitiũ, sed vt significat potentiã: ita q; significatur quòd crux est potentia dei, saluatrix omniũ qui saluantur, filij perditionis ignorantes dei potentiã in Christi cruce fitam, reputant euangeliũ crucis stultitiã, nos aũt qui saluamur recognoscimus illam esse potentiã dei: hoc est qua mediante deus exercet potentiã suã ad saluandũ omnes quotquot saluantur. Ecce res qua plena est crux. s. potentia dei saluatrix: ecce res qua euacuaretur crux si in sapientia verbi euangelizaretur. *Scriptũ est enim*. Exo. 29. c. Esaię affert testimoniũ excludendę sapientiæ mundanæ ab euangelio. *Perdam sapientiã sapientium: & prudentiam prudentium*. pro intelligentiam intelligẽtium, *reprobabo*. Vbi vulgata editio habet. peribit sapientia à sapientibus eius. & intellectus prudentiũ eius abscondetur. Vertit enim Paulus passiuũ in actiuũ (peribit in perdam) vt deum actorẽ perditionis & interitus huius explicaret. ¶ Significanter non dicit perdã sapientiã & intelligentiam, sed adiungit sapientiũ & intelligẽtiũ, quia nec sapientia nec intelligẽtia contrariatur cruci Christi: quã vero non aduersatur: sed sapientia sapientium (hoc est vt vtuntur illa

Universidad de Deusto
Biblioteca

illa homines habentes illam)& similiter intelligentia intelligentium (hoc est vt vtuntur illa homines habentes illam) qui vocantur in mundo sapientes & intelligentes, est quæ contrariatur euangelio, est quam perdit & reprobat deus:nulla enim philosophiæ aut cuiusuis scientiæ pars contrariatur secundum se euangelio ratione dicta: quia nullum verum contrariatur alteri vero: scientiæ autem sunt secundum se veræ & euangelium est verum. Sed præsumptio hominum ad extendendum propositiones & media extra proprios limites,contrarietatem parit veritati fidei Christianæ. Verbi gratia tradit philosophia veritates has,accidens non potest esse sine subiecto,mortuus non potest resurgere, & similes:abutitur præsumptio philosophorum istis veritatibus extendendo illas quòd nec per diuinam potentiam potest accidens esse sine subiecto,potest mortuus resurgere. Hãc extensionem non tradit philosophia:sed ex officina prodit philosophantium exeuntium fines philosophiæ,tradentis quòd per potentiam existentem in rebus ex quibus integratur vniuersum nõ possunt hæc fieri. Diuina autem omnipotentia extra & supra vniuersum est. Deum enim etiam ipsi philosophi confitentur esse extra & supra vniuersum. Destruit itaque deus per crucis euangeliũ sapientiam sapientium, dum illorum sapientiam extensam vltra suos fines,vtpote falsam destruit:& similiter intelligentiam intelligentium reprobat. *Vbi sapiens?ubi scriba?ubi inquisitor huius seculi?* Esa.33.apud editionem vulgatam habetur? Vbi est literatus? vbi verba legis ponderans?vbi doctor paruulorum? Ita quòd quũ dixit scriptum est,refert vtrunque Esaiæ textum. Et apte descripta futura destructione sapientium & intelligentium,subiungitur vbi sunt? quasi dicat non sunt in locis eminentibus in reputatione & veneratione:ex eo enim quòd potentia euangelij detexit & monstrauit præsumptionem & falsam extensionem sapientiæ & intelligentiæ eorum(resuscitando mortuos, & tot miracula adhibendo in testimonium)abiecti sunt huiusmodi sapientes à locis primis,quos in humano genere obtinebant,& propterea dicitur.vbi sapiens,vbi scriba?sicut de abiectis excelso statu dicere consueuimus,vbi sunt illi?Scriba proprie Iudæorũ est:sapiens Græcorum. Indagator aũt huius sæculi,scrutatores significat viarũ diuersarum ad beate hic viuendum.Sub quo genere innumera multitudo pollentium ingenio comprehenditur. *Nonne,stultam fecit*,pro,infatuauit, *deus sapientiam huius mundi*. Manifestat modum quo perdidit deus sapiẽtiã sapientiũ. Ex hoc enim ipso q̃ deus monstrauit præ

sumptionem

sumptionem ac falsitatem sapientium per miracula crucis Christi reddidit sapientiã,nõ absolute & in seipsa,sed mũdi huius(hoc est vt ea vtitur iste mundus)fatuã,hoc est sine sapore verę notitię: effecit vt tanquã sententia stultorum haberetur sententia sapientum mundi huius, Et hoc modo perdidit ac reprobauit eam. *Nam quia*. Declarato modo, reddit causam meritoriam ex parte mundi quare deus eiecit sapientes. *In dei sapientia*. qua scilicet deus cum tali tantoque ordine condidit gubernatque mun splendet quæ est totius philosophię materia. Rationes enim rerũ radij sunt diuinæ sapientiæ. *Non cognouit mundus*. Non dicit non cognouit aliquis:quoniam ad Ro.1.dicit quod deus à multis cognitus est.sed dicit non cognouit mundus: quoniam philosophi qui cognouerũt veritatem dei in iniustitia detinuerunt: & sic mundus communiter non cognouit deum. *Per sapientiam*. per veram philosophiã quæ lumine naturali habetur: *Deum*. actorem & gubernatorem omniũ. *Placuit deo per stultitiam prædicationis*. Prædicatio euangelica quanuis in se non sit stulta.comparatiue tamen ad doctrinam philosophicam stultitia appellatur à Paulo.tum ex parte modi, contra id quod dixerat per sapientiã: quia doctrina philosophica procedit per rationem demonstratiuam.quæ facit euidentiam rerum: prædicatio autem per narrationem. stultum enim seu improuidum est respectiue ad demonstrationẽ,narrare. Tum ratione materię, contra id quod dixerat in sapientia dei:quia materia prędicationis est crux Christi:materia autem philosophię est sapientia diuina effusa in rerũ vniuersitate,ad quam relata crux stultitiæ rationem habet. nam sapientia dei sparsa per vniuersum, rationibus fulget.crux aũt sine ratione in rerum ordine est,& propterea improuida stultaque dicitur prędicatio crucis relatiue ad diuinã sapientiã relucentẽ in ordine rerũ. Et merito ex eo quod sapientia tã vt materia q̃ vt modus neglecta est à mũdo,placuit deo eligere stultitiã prędicationis tã quo ad materiã quã quo ad modũ. *Saluos facere credẽtes*. Ecce ad quid elegit deus stultitiam prædicationis vt medium ad salutem credentium omnia enim etiam nostros defectus, deus optimus vertit in bonum. *Quoniã & Iudæi signa*, pro signum, *petunt & Græci sapiẽtiã quærunt*. Quanta sit vis stultitiæ prædicationis. manifestat ex contrariis victis ab ipsa tam Iudęis quã Græcis. Et quidẽ q̃ sint cõtrarij ambo cuãgelio, explicat ex mediis quæsitis ab vtrisque. Iudæi enim assueti miraculis petunt signum, hoc

est

est miraculum aliquod vt mediũ certificãs q̃ deus reuelauit. Græci autem solum rationem naturalem sectantes, quærunt sapientiam: hoc est rationem demonstratiuam, aut saltem rationi naturali consonam vt medium ad assentiẽdum auditis. *Nos autem prædicamus Christum crucifixum.* Tota enim materia euangelica in hoc comprehenditur virtualiter. *Iudæis quidem scandalum.* Ecce cõtrarietas: illi petunt signum, & nos offerimus scandalum. Vere Christus est Iudæis scãdalum: hoc est offendiculũ, in quod impingunt, & cadunt impersuasibiles quòd sit Messias crucifixus. *Gentibus.* seu Græcis. *Autem stultitiam.* Quemadmodum Iudæis ex propria incredulitate est Christus crucifixus offendiculum, ita gẽtibus ex propriæ sapientiæ præsumptione est stultitia. iudicant enim alienum à ratione esse quòd damnatus homo ad supplicium crucis sit deus, sit adorãdus, &c. ¶ Aduerte hic quòd vt super epistolam ad Ro. diximus dictio interpretata modo Græci, modo gentiles eadem est & proprie significat Græcos: extenditur autem ad significandũ gentiles: & propterea interpres varie transfert. *Ipsis autem vocatis Iudæisque & Græcis.* Ecce vis crucifixi vincens vtroſq; contrarios: tam. s. Iudæos quàm Græcos. Sed considera victos non omnes sed vocatos. Tam iudei itaq; quàm Græci ex se aduersantur crucifixo: sed vocationis diuinæ gratia quotquot donati sunt, nõ aduersantur, sed suscipiunt. *Christum.* crucifixũ. *Dei virtutem.* seu potentiam. *Et dei sapientiam.* Contra scandalũ dicit dei potentiam: cõtra stultitiam dicit dei sapientiã. Et sapientia quidẽ manifeste opponitur stultitiæ: potentia autem opponitur non scandalo absolute, sed scandalo crucifixi ratione materiæ: quia. s. crucifigi impotentię succũbẽtis est, cui potẽtia directe opponitur. Nec dicit dei patris potentiam ac sapientiam Christum, sed dei potentiam & sapientiam. Quod etsi secundum Christi naturam diuinam verũ est (quia est deus & sapientia ac potentia diuina) sensus tamen literalis præsentis textus est de Christo homine, quòd ipsius passio, crucifixio ac mors est potentia ac sapientia dei patientis crucifixi ac mortui: quia vsus est passione cruce ac morte propria vt potentia ac sapientia ad vincendum mundum ac diabolum, ad redimendum humanũ genus, ad immortales reddendos homines, ad instaurandum quæ in terris & quæ in cœlis sunt. *Quia quod stultum est dei, sapientius est hominibus: & quod infirmum est dei, fortius est hominibus.* Quare Christus crucifixus Iudæis scandalum, Græcis stultitia sit, ratio reddita ex parte ipsorum est, quia illi potentiam, isti sapientiã quærunt. Quare autẽ tã Iudæis quã Græcis vocatis Christus

stus crucifix⁹ est dei potẽtia & dei sapiẽtia, rationẽ mõ reddit ex parte dei: quia quodcunque quantuncunque infirmum, imbecille, impotens sit, dummodo sit dei, est potentius hominibus. & similiter quodcunque quantuncunque stultum, seu improuidum & absque ratione in rerum ordine sit, dummodo sit dei, sapientius est quam homines vniuersi. Ita quod cuiusque rei tam infirmæ quam stultæ coniunctio ad deum efficit illam potentiorem & sapientiorem vniuersa potentia & sapientia hominum: ac per hoc quod est infirmum in Christo (passo, crucifixo, mortuo &c.) ex hoc ipso quod est dei, est potentius quàm homines. & similiter quicquid est stultũ in Christo crucifixo, est sapientius omnib⁹ hominibus. ¶ Et scito quod dicẽdo infirmũ dei seu stultum dei, non arctatur ad modũ essendi personaliter dei vt passio fuit dei coniunctione personali: sed latius sumitur formaliter vt est dei. siue sit dei vt instrumentum coniunctum: qualia sunt ad humanitatem Christi spectantia, siue vt instrumentum separatum ad ea quæ sunt ordinis gratiæ: qualia sunt prędicatio Euangelica, Apostoli, sacramenta ecclesiæ, & id genus reliqua. Esse enim dei sumitur hic vt opponitur ad esse hominis vel cuiuscunque creaturæ: ac per hoc est sermo de deo vt specialiter præsidet ordini gratiæ saluatricis ad beatitudinem supernaturalem. Reddit enim Paul⁹ rationem ex hac vniuersali veritate quod quæcunque res actio aut passio secundum se impotens aut improuida, ex hoc ipso quod est dei (hoc est vtitur illa deus vt suo instrumento ad mysteria gratiæ) est potentior & sapientior omni potentia & sapientia hominum. Et hoc apparet non solum in cruce Christi, sed in prædicatione Apostolorum & martyrum &c. *Videte.* pro: videtis. *Enim vocationem uestram fratres.* Coniunctioni enim monstrat quod ad reddendum rationem dictorum subiunguntur hæc. Et vere probat assumptam vniuersalem (infirmum dei fortius est, & stultum dei sapientius est) ex experientia quam vident in vocatis ad fidem Christi *Quia.* pro, quod non multi sapientes secundum carnem, *non multi potentes, non multi nobiles.* Appellatur hic sapientes secundum carnem, sapientes sapientia humanitus acquisita: quam denominauit à carne, quia per carnales sensus acquiritur. Et non dicit per quos vocati estis, sed absolute quod non multi secundum carnem sapiẽtes. subintelligitur enim sunt electi, propter verbum elegit subiunctum. Loquitur enim directe de conuersis ad fidem: comprehendendo ipsos Corinthios in quibus hæc experientia etiam apparebat. Non dicit nulli sapientes

pientes secundum carnem, sed non multi: quia aliqui ex discipulis primitiuę ecclesiæ fuerunt docti etiam secundum scientiam acquisitam: vt Nicodemus (qui erat magister in Israel) & ipse Paul⁹ & Lucas medicus & Appollos &c. Et simile est de potentibus secũdum humanã potentiam & nobilibus secundũ generis nobilitatem. *Sed quæ stulta sunt mundi.* Non dicit stulta absolute, sed stulta mundi: hoc est homines absque scientia humana qui apud mundum stulti habentur ad docendum alios. quales erant piscatores, Petrus & reliqui. *Elegit deus.* Non ex inopia hominum non ex ignorantia aut impotentia, sed ex electione deus istos voluit. *Vt confundat.* pro, pudore suffundat. *Sapientes.* proculdubio mundi huius. Ecce stultum dei sapientius quam homines. Sunt autẽ verecundia multa affecti sapientes mundi, ex hoc quod detecta philosophorum vanitas est & ad verã beatitudinis viam homines conuersi sunt per piscatores & similes indoctos, doctos autem à spiritu sancto. Connunctio autem (vt dicendo vt confundat sapientes) causam finalem, quãuis non vltimam notat. Ad hoc enim deus elegit ignorantes vt erubescant sapientes præsumẽtes de beatitudine hominũ iudicare & docere: ac per hoc omnis vis ac ratio trahendi homines ad salutem tribuitur diuino beneplacito manifestato per hoc quod per indoctos nõ per sapientes mũdi homines edocet ac trahit. Et similis est sensus eorum quæ subiunguntur in textu de infimis & ignobilibus electis. *Et infirma mundi elegit deus vt confundat fortia. & ignobilia mundi & contemptibilis.* pro, contempta. *elegit deus.* non solum obscuros genere, sed etiam despectos à mundo elegit. *Et ea quæ non sunt.* Non intelliguntur nihil absolute, sed in esse religioso. Et significantur gentiles, qui nihil erant secundum religionẽ (vtpote idololatræ) ad differentiam Iudæorum qui erant aliquid in esse religioso. Vera siquidem religio in solis Iudæis fuerat. & propterea subdit. *Vt ea quæ sunt destrueret.* pro, obliteraret. hoc. vt Iudęorũ religionem aboleret. Hoc inter alia testimonia quod infirmum dei est fortius hominibus, non est minimum: videlicet quod illi qui alieni à religione erant, præstent per Christum crucifixum Iudæis. immo perfundent Iudæos, qui soli religiosi erant. *Vt non glorietur omnis caro in conspectu eius.* Ecce finis abiectionis fortium, sapientium, nobilium & religiosorum, vt nullus locus sit gloriationis cuicunque homini coram deo: hoc in iis quæ sunt ad deum, sed vniuersa gloria sit dei. *Ex ipso autem.* pro, enim. *uos estis in Christo Iesu.* Proposuerat experientiam in vocatione ipsorũ Co-

Corinthiorum (dicendo videtis enim vocationem vestram fratres) & nihil in specie de ipsis Corinthiis subiunxerat, sed tantum in genere quod non multi sapientes & reliqua: & propterea modo redeundo ad speciem dicit, ex ipso enim vos. Ac si apertius dixisset. Merito dixi quod vos videtis vocationem vestram quia ex ipso deo eligente stulta, infirma, ignobilia &c. estis: hoc est constitutimini vos, non secundum esse hoc vel illud sed in Christo Iesu: hoc est secundum esse gratiæ, fidei, spei ac charitatis in Christo Iesu. In vobis itaque ipsis diuinum hoc opus habetis. *qui factus est nobis.* non vobis Corinthiis tantum, sed omnibus nobis Christianis. *Sapientia.* in intellectu. Et deest. *A deo.* Vere Christus à deo factus est nobis sapientia perficiens intellectum nostrum. *Et iustitia.* in voluntate. *Et sanctificatio.* in opere. *Et redemptio.* in statu. Et vniuersus hic sermo est sermo causalis. Christus siquidem factus est nobis à deo ratio sapiendi, & iuste volendi, & sancte operandi, & redemptionis de statu seruitutis in statum libertatis filiorum dei. *Vt quemadmodum scriptum est.* Hiere. 9. *Qui gloriatur in domino glorietur.* Ibidem apud Hieremiam vulgata editio habet. in hoc glorietur qui gloriatur, scire & nosse me. Ad hoc inquit Paulus deus fecit Christũ nobis sapientiam, iustitiam, sanctificationem ac redemptionem, vt quicunque recte gloriatur, non in sapientia, potentia, nobilitate &c. glorietur, sed in domino, quo sapimus, iustificamur, sanctificamur & redimimur.

CAPVT II.

ET ego *quum uenissem ad uos fratres.* Dixerat se missum ad euangelizandum nõ in sapientia verbi, & rationem allatam (ne euacuetur crux Christi) tractaue rat monstrando vim crucifixi etiam in conditionibus electorum in ipsis Corinthiis. Contexit modo eandem vim in conditionibus suiipsius Pauli, ad monstrandã in seipso qualẽ debet exhibere seipsum euangelic⁹ doctor. Et probat se seruasse modum in quo missus est: vt spectato ipso à Corinthiis, & spectatis aliis doctoribus in quibus gloriabantur, perpendant & discernant inter doctores: & vt doctores illi erubescãt exhibentes se cũ conditionibus cõtrariis. Iuxta duo aũt prius dicta (scilicet stultum dei & infirmum dei) cõmemorat seipsum, pri⁹ secundum stultitiã, deinde secundũ infirmitatẽ. *Veni nõ in sublimitate sermonis aut sapientiæ.* Quia vtrãque sapientiã dixerat reiectã, à deo, idcirco cõemorat se cũ neutra p̃dicasse illis. ita q̃ nec cũ arte dicendi

dicendi,cũ eminẽtia eloquẽtię,nec cũ excellẽtia sapientię docuit. *Annuncians uobis testimonium Christi*. pro, dei. Documenta fidei Christianæ sunt testimonia dei:quoniam testantur diuinum esse,posse, nosse, velle prouidere.Significanter autem dicit dei : vt intelligamus quod docendo ea quæ dei sunt, dignissima omni eloquentia & sapientia, abdicauit à suo sermone sapientiam & sermonis & rerum. *Non enim iudicaui me scire aliquid inter uos*. Non dixit indicaui sed iudicaui : vt significet se dixisse ius. se iustitia exigente abstinuisse.vt intelligamus prædicationi Euangelicæ deberi abstinentiam à reliquis. *Nisi Iesum Christum : & hunc crucifixum*. Reliqua ergo,ab imitatione apostolica sunt aliena in predicatione. Iesus enim salutis humanæ actorem significat: Christus autem regem æterno regnantem.crucifixio vero ad infirmitatem naturæ assumptæ, ad modum quo redemit humanũ genus spectat.Et hæc constat sat esse nosse ad nostram salutem. *Et ego in infirmitate*. Ecce infirmum dei in Paulo. Tum exterioris status:erat enim non secundum statum potentium mundi huius, sed secundum statum impotentium. Tum interni affectus,& propterea subdit. *Et in timore*. imminentium malorum. Tum corporalis aspectus. *Et in tremore multo fui apud uos*. Internus siquidem timor redundabat in exteriorem tremorem. Quemadmodum Iesus timuit in testimonium sui animi passibilis.ita Paulus apud Corinthios & timuit & tremuit, humanæ infirmitatis passiones sustinens:citra rationis tamen præiudicium. Quando autem hoc fuerit, non scribitur in Actis Apostolorum.Hęc enim omnia commemorantur hic ad monstrandũ infirmum quo deus vsus est in Paulo. *Et sermo meus & prædicatio mea*. More suo exequitur proposita inchoans à primo proposito scilicet non in sublimitate sermonis. *Non in persuasibilibus*. pro, suasoriis, *humanæ sapientiæ uerbis*. Humanę sapientiæ verba vim magnam habentia ad suadendum excludũtur:quæ sunt verba composita & ornata secundum artem dicendi. *Sed in ostensione spiritus & uirtutis*. hoc est potentiæ.Loco eloquentiæ fuit demonstratio spiritus sancti loquentis per me, & potentiæ diuinæ confirmantis sermonem miraculis. ¶ Si quæris modum quo ostendebat in predicatione sua spiritum sanctum. In promptu est responsio quod impositione manuum super baptizatos dabatur spiritus sanctus loquens linguis variis per illos magnalia dei. *Vt fides uestra*. quæ ex auditu prædicationis meæ in vobis est. *Non sit in sapientia hominum*. fundata. *Sed in uirtute dei*. hoc est in potentia dei

tia dei:vt patet in textu Græco,tam hic quàm paulo ante. In potentia in quã tum operante miracula,tum operante intus in spiritibus vestris. *Sapientiam autem loquimur inter perfectos*. Exequẽdo quod secundo proposuerat(scilicet non in sublimitate sapientiæ) nõ abdicat à sua doctrina sapientiam vt abdicauit eloquentiam: sed duplici vtitur distinctione. altera auditorum in perfectos & imperfectos.altera sapientiarum.in sapientiam huius sæculi & sapientiam in mysterio reconditam. Et intendit quòd neutra vius est sapientia prædicando Corinthiis,sed tamen sapientiã in mysterio reconditam reservat sermoni non communi sed inter perfectos. Et hinc clare Corinthios quib⁹ prędicauit insinuat distinguí à perfectis inter quos loquitur sapientiam. *Sapientiam uero. huius seculi qui destruuntur*. *Non huius seculi, neque principum* Inter sapientiam huius seculi & sapientiam principum huius seculi, hoc interest. quòd illa est circa transitorias actiones & dispositiones:qualis est vniuersa ars dicẽdi & regendi cum partibus suis.hæc autem circa ęterna:qualis est philosophia speculatiua.Illa multis communis:hæc paucorũ hominũ qui principes seculi huius in materia de qua est sermo(scilicet sapientię)merito appellantur.Et adiũgitur qui destruuntur, ad differentiam principum huius seculi qui sunt immortales, de quibus infra loquitur. *Sed loquimur dei sapientiam*. hoc est deo propriam,qua deus vtitur. *In mysterio quæ abscondita est*. hoc est in mysterio absconditam,nõ in ordine rerum participatam, nõ creaturis communicatam,sed in secreto sacratissimo diuini cõsilij reconditam.Et in hoc significatur excellentia huius sapientiæ supra sapientiam communicatam quibuscunque naturalibus intellectibus tam hominum quàm angelorum. *Quam prædestinauit*. pro,prędefiniuit,*deus ante sæcula in gloriam nostram*. Non est hæc sapientia noua,sed ante secula prædefinita à deo,dux ad gloriam nostram,ad gloriam ęternæ felicitatis nobis paratam.participatione siquidẽ huiusmodi sapientiæ ducimur ad gloriam æternã. hæc enim sapiẽtia est de mysterio incarnationis verbi dei ad ducendum in æternam gloriam filios adoptionis. *Quam nemo principum huius seculi cognouit*. *Si enim cognouissent, nunquàm dominum gloriæ crucifixissent*. Ex hoc quòd Paulus probat hanc vniuersalem (quam nullus principum huius seculi cognouit) per hoc quòd crucifixerunt Christum, cogor appellatione principum huius seculi intelligere dæmones.nam de hominibus loquendo probatio inualida esset. Ex eo enim quòd illi principes (puta Herodes,

Pilatus, Pontifices & Primates Iudæorum) non cognouerunt Iesum gloriæ, non potest concludi quòd nullus principum huius sæculi cognouerit: vt clare patet. De dæmonibus autem intelligẽdo, validissima est ratio quòd nullus eorum cognouit hanc sapientiam: quia si cognouissent: dominum gloriæ nõ crucifixissent. Constat autem dæmones crucifixisse Christum: dicẽte domino venit princeps mundi huius, & in me nõ habet quicquam. Et rursus. nunc princeps huius mundi eiicietur foras. Ioannes quoque euangelista testatur quòd diabolus misit in cor Iudæ vt traderet Iesum. Vnde de prophetis loquẽs Paulus dixit, neque principum huius sæculi qui destruuntur: modo autem dicit, nemo principum huius sæculi, non addendo qui destruuntur. vt ex eius verbis differentiã inter hos & illos principes discernamus. dæmones enim sunt principes huius sæculi, non qui pereunt sed immortales.

¶ Et aduerte erudite lector quòd non dicit si cognouissent Christum aut deum, sed si cognouissent sapientiam quam prædefiniuit deus in gloriam nostram: vt discernamus quòd non ex reuerentia destitissent à crucifixione domini gloriæ, si hanc sapientiã cognouissent, sed ex inuidia gloriæ nostræ, & timore deiectionis propriæ. Dæmones enim etiam si cognouissent dominum gloriæ verum deum Iesum Christum, nihilominus conati fuissent crucifigere eum ex odio ad deum & diuina: sed si cognouissent ordinem diuinæ sapientiæ de gloria nostra & de subiectione dæmonum, adimplendum per crucifixionem Christi, nunquàm dominum gloriæ crucifixissent. Et ob hoc significãter nominat Iesum dominum gloriæ. tangit enim quod retraxisset dæmones à crucifixione: dominium scilicet gloriæ, tum triumphando de dæmonibus, tum communicando æternam gloriam humano generi.

Sicut scriptum est. Deficit coniunctio sed. Legendum est.

Sed sicut scriptum est. Dixerat hanc sapientiam absconditam & prædefinitam in gloriam nostram, ignotamque dæmonibus: & probauit hoc vltimum. modo autem probat primum authoritate sacræ scripturæ sumptæ ex Esaiæ sexagesimoquarto. *Quod oculus non vidit nec auris audiuit.* Coniunctio aduersatiua præposita (dicendo sed sicut scriptum est quod oculus non vidit &c.) cogit me ad intelligendum per oculum & aurem, oculos & aures communes angelis & hominibus, ad hoc vt contextus literæ planus currat. Et confirmatur hic sensus ex eo quòd apud Esaiam dicitur oculus non vidit deus absque te. nam dicendo absque te, monstrat quòd de oculo cuiuscunque creaturæ loquitur. Ita quòd vbi

vbi prius probauit ab effectu quòd hanc sapientiam nemo principum huius seculi cognouit, modo authoritate scripturæ contexit eam fuisse omnino occultam vniuersis oculis & auribus cuiuscunque naturæ creatæ, prout dixerat eam esse in mysterio absconditam. Et intendit quòd parata nobis gloria quæ est materia huius sapientiæ, nullo naturali oculo est visa: & (quod plus est) nulla naturali institutione est audita. *Et in cor hominis non ascendit.* Cor pro voluntate in sacra scriptura ponitur. Et significatur quòd excedit omne desiderabile volũtate hominis. Vtitur autem vocabulo ascẽdẽdi, quia appetibile supereminet appetitui: vtpote primum mouens ipsum. ¶ Et dicit in cor hominis ad significãdum appetitum intellectualem, qui vocatur voluntas, communis homini & reliquis substantiis intellectualibus. Aduerte secũdum grammaticam legendũ esse ascenderunt, subiungitur enim. *Quæ præparauit deus his qui diligunt illum.* Aduerte rursus subaudiendũ esse pronomen (puta illa) vt perfecta sit oratio, & vt vniformis sit lectio, relatiuũ quod vertendum esset in numerũ pluralem, dicendo quæ oculus non vidit &c. *Nobis autem reuelauit deus.* Dixerat sapientiam dei absconditam in mysterio: & probauerat hoc dupliciter. Et propterea ne forte obiiceres quid aut quomodo scis tu hanc sapientiã? occurrit explicando modũ quo scit, dicens reuelauit deus. & pronomen nobis, demonstrat perfectos. *Per spiritum suum.* Quia multis modis potest fieri reuelatio diuina, explicat in specie quòd per spiritũ sanctũ datum perfectis reuelauit deus hãc sapientiam. Cõformis est Paulus Promissioni Christi. paracletus spiritus sanctus quẽ mittet pater in nomine meo ille docet vos in omnem veritatem. Vnde Paulus non ex doctrina legis sub Gamaliele, sed per spiritum sanctum sibi infusum fatetur se cognouisse hanc sapientiam. *Spiritus enim omnia scrutatur.* Manifestat spiritũ dei sufficientem esse ad hæc reuelandum, quia omnia scrutatur. Scrutatur autem non inquirendo, sed nihil improspectum deserendo. *Et iam profunda.* pro, profunditates, *dei.* Sicut metaphorice dixit, scrutatur. ita metaphorice dicit profunditates dei: vt nihil dei incognitum spiritui significetur. Spectantes siquidem rationes ad naturalem ordinem vniuersi, sunt velut manifeste apparentia in deo: rationes autem spectantes ad mysterium verbi incarnati, sunt velut intimæ profunditates dei, velut latentes in intimo consilio dei. *Quis enim scit hominum quæ sunt hominis nisi spiritus hominis?* Probat per similitudinẽ plus quàm proposuit nunc: quoniam probat quòd spiritus dei & quòd solus spiritꝰ dei nouit has

Universidad de Deusto
Biblioteca

profunditates. Et hinc habetur ratio tertia ad manifestandam sapientiam hanc absconditam in mysterio. Similitudo est clara de spiritu hominis. *Quæ in ipso est.* Non solum determinatur spiritus proprius cuiusque hominis per hæc verba, sed tangitur ratio quare proprius spiritus cuiusq; hominis nouit quę sunt ipsius hominis: quia scilicet in ipso est. vt per hoc intelligamus reliquos spiritus tam hominum quàm angelorum, quia in ipso non sunt nescire quæ ipsius sunt, hoc est quæ in ipsius sunt corde. *Ita & quæ sunt dei.* velut intima cordis. *Nemo cognouit nisi spiritus dei.* Recole non excludi filium: quoniam dictio tam exclusiua quàm exceptiua adiuncta termino personali respectu essentialium nō excludit seu excipit ab alia persona diuina: sicut nec quū dicitur in Euangelio. nemo nouit filium nisi pater, excludunt filius & spiritus sanctus. *Nos autem non spiritū huius mundi accepimus.* Superfluit huius. Manifestata sufficientia spiritus dei ad reuelandū, manifestat quòd de facto reuelauit eis, ex hoc quòd acceperunt spiritum non mundi sed dei. ita quòd ex acceptione manifestat reuelationem. acceptionem autē manifestat ex differentia inter spiritum mundi & spiritū ex deo. Ex eo quòd nō dicit mūdi huius, sed mūdi, & materia de qua est sermo est sapientia dei de iis quæ excedunt totum vniuersum, insinuatur quòd spiritum mundi appellat spiritum infra vniuersi latitudinem comprehensum. Intendit enim quòd non accepimus spiritum ex afflatu syderum aut ex cōplexione humana aut ex vi animi aut ex dæmonibus, seu quibuscunque spiritualibus creaturis. Et intendit ad literam explicare quòd spiritus infusus Apostolis nō fuit spiritus prodiens ex quacunque mundi parte. Vnde & subiungit ex opposito ad vniuersum mundum. *Sed spiritum qui ex deo est.* hoc est qui ex solo deo est, qui proprius est deo, est extra & supra totum vniuersum.

Vt sciamus quæ à deo donata sunt nobis. Ecce effectus spiritus quem accepimus, non impetus, non furor, non ecstasis nescientium quid patiantur aut agant, sed vt sciamus. Non dicit vt credamus: quia spiritus sanctus infusus Apostolis causauit in illis notitiam certam donorum dei in eisdem. Sicut enim Hieremias certam habebat notitiam quòd deus misisset eum, affirmans in veritate misit me dominus, ita Apostoli certam habebant notitiam quòd fides, spes, charitas, & alia dona gratis data eis erant à deo. *Quæ & loquimur.* Exequitur aliud propositum (scilicet loquimur) declarata sapientia. Et intellige quòd loquuntur donata sibi quo ad materiam seu obiecta donorum. Loquitur enim

materiam

materiam fidei, materiam spei, obiectum charitatis, & reliqua huiusmodi. *Non in doctis humanæ sapientiæ uerbis, sed in doctrina.* pro, doctis, *spiritus.* Deest, sancti. Explicat modum quo loquitur sapientiam dei in mysterio absconditam, dicendo quòd nec eam loquitur sermonibus doctis humanæ sapientiæ. Appellantur autem sermones docti, sermones significando vehentes doctrinam: & consequenter sermones docti humanæ sapientiæ sunt qui significando humanam vehunt sapientiam. Docti vero sermones spiritussancti sunt qui significando vehunt sapientiam spiritussancti. Et in his dicit Paulus se loqui & non in doctis humanæ sapientiæ. *Spiritualibus spiritualia comparantes.* Explicat modum simul & materiam doctorum sermonum spiritussancti. Materiam quidem, dicendo spiritualia: modum vero dicendo spiritualibus comparantes: hoc est conferentes. Et intendit quòd docti spiritussancti sermones, sunt de spiritualibus, & sunt collatiui spiritualium rerum cum rebus spiritualibus: ita quòd vniuersa doctrina infra spiritualia vesatur, ex spiritualibus discurrit ad spiritualia. *Animalis autem homo.* Declarat illam particulam, inter perfectos: quam vltimo proposuerat. Declarat autem discernendo inter capaces & non capaces huius spiritualis sapientiæ: & distinguit inter hominē animalem & hominem spiritualem. Intendens quòd animalis homo non est capax, sed spiritualis: vt quos superius nominauerat perfectos, intelligamus modo spirituales. Appellatur autem in proposito homo animalis ab anima, qui scilicet sectatur ea tantum ad quæ se extendunt vires animæ: hoc est qui tantummodo naturale lumen rationis sequitur. *Non percipit.* pro, accipit, *ea quæ sunt spiritus dei.* Iam enim dictum est quòd ea quę sunt spiritus dei sunt ea quæ excedunt vniuersum ordinem creaturarum, quæ sunt supra lumen cuiuscunque creati oculi intellectualis. *Stultitia enim est illi.* Homo sola naturali ratione vtens stultum reputat totum quòd dicitur de huiusmodi reuelatis per spiritumsanctum: & propterea non est capax eorum. *Et non potest intelligere, quia.* pro, quòd, *spiritualiter examinatur.* pro, diiudicatur. Altera est hæc conditio animalis hominis: & est circa intelligentiam suiipsius, quòd non potest intelligere seipsum diiudicari spiritualiter. putat enim seipsum discuti tantum rationibus luminis naturalis, non rationibus spiritussancti: putat nanque se non esse reum ob repulsionem spiritualium reuelatorum per spiritumsanctum Apostolis: quum tamen in rei veritate continue accumulentur ei iudicia spiritualiter, hoc est secundum

Universidad de Deusto
Biblioteca

rationes spiritus sancti. *Spiritualis autem.* Denominatur in proposito homo spiritualis à spiritu sancto. qui scilicet lumine & sapientia spiritus sancti donatus est. *Iudicat omnia.* Ex opposito ad primam conditionem animalis dicit, iudicat omnia. Ille siquidem non est capax alicuius spiritualium: iste autem iudicat omnia, & spiritualia & non spiritualia. Rectum enim est iudex sui & obliqui. Tanta siquidem certitudine nouit omnia vt discernere possit omnia. intellige quatenus referuntur ad salutem æternam. *Et ipse à nemine diiudicatur.* Ex oppositio ad alteram animalis conditionem dicit quòd spiritualis à nemine diiudicatur. intellige à nemine à nullo homine. non enim diuinum excluditur iudicium. *Sicut scriptum est.* Omnes hæ tres dictiones superfluæ sunt. *Quis enim cognouit sensum.* pro, mẽtem, *domini, aut quis instruxit eum.* pro, quæ instruet eum? Coniunctio disiunctiua in textu Græco non inuenitur. Dictio autem interpretata quis, anceps est ad quæ vel qui. potest enim referre tam mentem domini quàm ipsum dominum: eo quòd eiusdem generis sunt apud Græcos mens & dominus. Vnde sequitur quòd pronomen eum demonstat hominem spiritualem. Probat itaque Paulus spiritualem hominem à nullo iudicari: quia mens domini instruens spiritualem, seu mens domini instruentis spiritualem à nullo cognoscitur. quod enim non cognoscitur non potest diiudicari. Et dicit instruet futuri temporis, ad significandum perseuerantiam instructionis diuinæ. *Nos autem sensum.* pro, mentem, *Christi habemus.* Ad inferendum intentam conclusionem (scilicet quòd spiritualis à nullo diiudicatur) non sufficit quòd mens domini inducatur instruens spiritualem: sed oportet addere quòd ita instruat vt mens domini communicetur spirituali, sic quòd habeatur ab eodem. tunc enim optime infertur quòd sicut mens domini non potest diiudicari ab aliquo, ita nec spiritualis præditus mente domini. & propterea Paulus subsumit quòd nos spirituales habemus mentem Christi. Et in hoc tangit medium quo nos habemus mentem dei, scilicet mediante Christo. Et intellige hęc de homine spirituali formaliter: hoc est quatenus spiritualis est quatenus spiritu sancto sibi infuso vtitur: alioquin spiritualis iudicatur ab altero spirituali. sicut Petrus diiudicatus est à Paulo: quia nõ quatenus spiritualis in facto illo operabatur. Vbi autẽ quatenus spiritualis operatus est Petrus circa domum Cornelij Centurionis, à nullo potuit diiudicari.

CAPVT III.

Et ego

Et ego fratres. Dixerat veni ad vos non in sublimitate sapientiæ, sed quòd sapientiam loquitur inter perfectos: explicat modo qualiter ad eos venit, scilicet alés eos lacte non cibo solido. *Non potui.* non ex mea impotentia, sed ex vestra ineptitudine. *Vobis loqui quasi spiritualibus sed quasi carnalibus.* Spiritualis homo prius distinct⁹ est contra hominem animalem: & modo distinguitur contra hominem carnalem: vterque siquidẽ opponitur spirituali: ille ex parte animæ: iste ex parte carnis. Ille solum naturale lumen sequitur: iste operibus carnis adhæret, qualia sunt iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, & reliqua quæ Apost. ad Galat. commemorat. Corinthios vtpote fidem Christi habentes nõ cognominat animales, sed carnales: quia operibus carnis adhærebant. *Tanquam parvulis in Christo.* Temperat cognomen ne ægreferrent se carnales nominatos: dicens eos carnales, non tanquam alienos à Christo, sed tanquam infantes in Christo, tanquam incipientes & imperfectos in Christo. *Lac vobis potum dedi.* doctrina humiliore cuius capaces eratis vos alui, quemadmodum infantes lacte potantur. *Non escam.* Non refertur ad potare, sed ad subintellectum verbum: puta dedi. Est enim sensus quòd non dedit cibum solidum (perfectorum enim solidus est cibus) non dedit doctrinam sublimẽ quam loquitur inter perfectos. *Nondum enim poteratis.* Ecce ratio ex parte ipsorum. *Sed nec nunc quidem potestis.* Deest adhuc. legendum est. *Sed nec adhuc nunc potestis.* scilicet pasci solido cibo. Et hoc statim probat, subiungendo. *Adhuc enim carnales estis.* Solidus cibus est spiritualium: vos autem adhuc estis carnales. Et hoc probat subiungendo. *Quum enim sint inter vos zelus & contentio.* Deest. *& dissensiones.* Tria mala opera in eis commemorat: in animo zelum, æmulationem, inuidiam: in sermone contentionem: in factis factiones. *Nonne carnales estis.* Hæc enim omnia ex affectu carnali sunt. Affectus enim spiritualis caret inuidia: quia gaudet quòd bonum aliquod sit commune multis: & similiter excludit contentiones & factiones. Carnalis autem affectus quia tendit ad bonũ quod communicatione minuitur, parit liuorẽ, contentionẽ & dissensionem. Erant enim inter Corinthios hęc mala sequẽdo glorias diuersorũ præceptorũ: sicuti vtinã nõ videremus inter religiosos diuersarũ religionum. *Et secũdũ hominẽ ambulatis:* vt homo distinguitur à deo, vt ambulare secũdũ deũ distinguitur cõtra ambulare secũdũ hominẽ, secũdũ affectiões humanas nõ secũm regulas diuinas. Et addidit hoc ad cõ

 perandum

Universidad de Deusto
Biblioteca

perandum quod dixerat, nonne carnales estis. *Quum enim quis dicat.* Probat ex eorum verbis quòd sint carnales explicando qualitatem æmulationis, contentionis. & dissensionum. *Ego quidē sum Pauli, alius autem ego Apollo, nonne carnales estis?* Æmulari enim cō tendere & dissentire pro præceptoribus, ex carnali procedit affectu. *Quid igitur est Apollos, quid uero Paulus?* Tam ordo quàm verba egent correctione: Legendum est. *Quis igitur est Paulus, quis uero Apollos.* Hactenus tanquam spectaculū seipsum descripsit Paulus, tum in officio baptizandi. tum in officio euangelizandi, non in sapientia seculari tam verborum quàm rerum, nec in sublimitate sapientiæ dei reseruatæ perfectis: vt in ipso spectaretur qualis debet esse euangelizatio: modo iterum seipsum spectaculum exhibet penes gradum officij: vt explicato gradu auertat Corinthios ab huiusmodi gloriationibus in præceptoribus. Et intendit quòd tam ipse quàm alij apostoli & prędicatores nō sunt nisi ministri & operarij, quorum opera sunt examinãda apud diuinum tribunal, &c. Ne igitur celsioris gradus reputentur doctores ecclesiarum dicit, quis est Paulus, quisvero Apollos. Et breuiando quæstionem subiungit solutionem. *Ministri eius cui.* Deest nisi, & corrupta est litera. Legendum est. *Nisi ministri per quos credidistis?* Nō suffecit Paulo affirmare quòd sint ministri, sed exclusit quòd non sunt plus quàm ministri, dicēdo nisi ministri. Et explicat ad quid & quibus ministrant, dicendo per quos credidistis. Acsi apertius dixisset (vt etiā infra declarabit) nisi ministri fidei ad vestrā vtilitatem. Et per hoc excludit quòd non sunt domini, non sunt capita, sed ministri vnius communis domini ac capitis. *Et unicuique sicut dominus dedit.* Explicatio est diuersi ministerij diuersorum ministrorum, prout communis dominus nō commisit, sed dedit, vt etiam hunc infimum gradū quòd sint ministri & diuersitatem ministerij significet non habere ex seipsis, sed ex dono cō munis domini. *Ego plãtaui, Apollos rigauit.* More suo Paulus exequitur propositā, inchoans ab vltimo. s. à diuersitate ministeriorum. Et primo tractat adhibita metaphora agriculturæ. plantare enim & rigare agricolarum est. Et sub his similitudinibus explicat officia diuersa ministrorum. Et cum hoc secundum rei gestæ historiā verum fuit quòd apud Corinthios Paulus plantauit & Apollos rigauit, vt patet Actu. 18. quoniam Paulus plantauit fidem Christi apud eos, & Apollos postmodum multum illis contulit, sicut rigatio plantis. *Sed deus nunc incrementum dedit.* Superfluit nunc. Vide differentiam actionum. ministri exterius operantur plantādo & rigando

rigando: deus autem interius incrementū dando. Solus enim deus est qui in corde hominis operari potest. *Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat.* hoc est neuter est aliquid quo ad efficaciam efficiendi. Vana siquidem est tam plantatio quàm rigatio, nisi intus detur incrementum: & propterea subiungit. *Sed qui incrementū dat deus.* Ipse enim solus est aliquid quo ad vim producendi effectum. *Qui autem plantat & qui rigat unum sunt.* Referendo plantantē & rigantem ad vim facti, dixit quòd neuter, aliquid est: referendo autem eos inter se dicit quòd vnum sunt in esse ministri: neuter enim est nisi minister. Vel vnū sunt in termino ad quem tendunt: ambo enim tendunt ad opus quod intus operatur deus. *Vnusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem.* Ne errares intelligēdo eos etiam esse vnum secundum mercedem, subiungit diuersitatem tam laboris quàm mercedis: vt intelligamus quòd quanuis sint indistincti in hoc quòd vterque est tantum minister, & in effectu ad quem tendunt, sunt tamen distincti secundum laborem & mercedem: vnusquisque enim proprium sortitur laborem operis, & propriam secundum laborem habebit mercedem, quod vltimum intellige proportionaliter. *Dei enim sumus adiutores.* pro, cooperarij. Rationem reddit vtriusq; dicti. s. & quòd vnum sunt, & quòd vnusquisque propriam mercedem accipiet secundum proprium laborem: nam ex hoc quòd dei sumus cooperarij, infertur & quòd vnum sunt (vtpote cooperarij ad vnum tendentes) & q̄ eis à deo merces secundum operis laborem dabitur. *Dei agricultura.* pro, agricolatio, *estis.* Superfluit estis: quoniam in Greco iungitur parabola parabolæ sub eodem verbo. Ita q̄ legitur dei ædificatio estis. Verum similitudo de agricultura ad conclusionē præcedentium affertur. Similitudo vero de ædificio, initium est subsequentium, & ad contexendum sequentia præcedentibus Paulus sub eodem verbo iunxit: vt etiam secundū vtranque parabolā, labores & mercedes distingui intelligeremus. ¶ Quum dixisset ergo q̄ dei sumus cooperarij, plantādo & rigando, explicat quòd dei agricolatio estis, vt intelligant in quo plantant & rigant. s. in ipsis Corinthiis, qui sunt tanquam agricolatio dei, passiue sumpta agricolatione: sunt enim velut ager qui colitur à deo & ad deum: & ad hoc adhibet sibi deus cooperarios homines plantantes rigantes & reliqua extrinseca huiusmodi efficientes. *Dei ædificatio estis.* Completa prima parabola, inchoat alterā ad idē: assimilans Corinthios ædificationi passiuæ, non cuiuscunque, sed dei, tum vt ædificatoris intrinseci, tum vt domini ædificij, vt similiter

liter intelligant apostolos dei esse ministros cooperantes extrinsece ad huiusmodi ædificationem. *Secundum gratiam dei quæ data est mihi.* hoc est secundum gratiam Apostolatus. *Vt sapiens Architectus fundamentum posui.* Intellige extrinseca operatione, scilicet docendo fidem Christi. *Alius autem superædificat.* Ecce diuersitas ministeriorum. Quemadmodum in agricultura dixerat, ego plãtaui, Apollos riganit, ita modo in ædificio distinguit, ego fundamentum posui, alius autem minister superedificat, docẽdo ea quæ sunt vitæ, morum & huiusmodi. *Vnusquisque autem uideat quomodo superædificet.* Quia diuersimode potest superædificari, & de huiusmodi superædificatione erat tota quæstio, ideo monet in genere doctores Corinthiorum, vt vnusquisque diligenter attendat quomodo ędificet super fidei fundamẽtum: hoc est quomodo doceat ea quæ spectant ad vitam, ad mores, ad notitiámque fidelium. *Fundamentum enim aliud nemo potest ponere præter id quod positum est.* Occurrit tacitæ quæstioni quare mones de varia superędificatione, & non mones de diuerso fundamento? occurrit inquam excludẽdo possibilem diuersitatem fundamenti. *Quod est Christus Iesus.* Et est sermo de fundamento simpliciter & absolute. hoc enim solus Christus est. Quod dico propter fundamentum relatiue ad aliquos: huiusmodi enim fundamentum multiplicatum est: nam & Apost. Apoc. 21. & Apostoli simul & prophetæ ad Ephe. 2. fundamenta appellantur respectu posteriorum. Christus autem est fundamentum simpliciter & absolute: quoniam nullus vnquam saluatus est nisi in fide Christi. *Si quis autem superædificat super fundamentum hoc.* De ministris loquitur, de quibus dixerat alius autẽ superædificat: & consequenter loquitur de superædificatione doctrinæ: quæ fit non tantum verbo, sed præcipue exemplari vita. Nec loquitur de quacunque doctrina, sed quæ apponitur fundamẽto huic: hoc est quæ præsupponit fidem Iesu Christi: alioquin non dixisset super fundamentum hoc. *Aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna fœnum, stipulam.* Quantum ad metaphoram, ædificantur super fundamentũ materiale aurũ, argentũ, & lapides pretiosi: vt olim factum est in templo Salomonis: & similiter ligna: fœnũ aũt & stipula superædificantur, dũ cooperiuntur ædificia ex ipsis: vt pauperes faciunt. Quantũ vero ad sensum metaphorę, ipse Paulus explicabit statim quid intendit per hæc. *Vniuscuiusque opus manifestum erit.* pro, fiet. Quando autem erit manifestum & quomodo subiungit. *Dies enim domini declarabit.* Superfluit domini: & in textu Græco dictioni dies præponitur articulus: vt intelligamus quòd

quòd ille dies declarabit qui erit claritas omnium operum. Quẽ diem constat regulariter nõ esse diem aliquem præsentis vitæ, sed diem diuini iudicij: in quo singulorum opera manifesta fient.

¶ Et quamuis nihil referat ad huiusmodi manifestationẽ dies vniuersalis iudicij, aut dies singularis iudicij vnuscuiusq; statim post eius mortem, ad literam tamen videtur Paulus loqui de die singularis iudicij cuiusque. Quod ex eo insinuatur quòd vtitur verbo præsentis temporis subiungendo. *Quia in igne reuelabitur.* pro, retelatur. Hinc enim insinuatur quòd de die qui continue reuelatur in morte cuiusque, dicit quòd manifestabit quale sit cuiusque opus. Appellatione autem ignis, non corporeus ignis, nec tormẽtum aliquod, sed rigorosum ac vndique exactum examen diuini iudicij significatur. Quod ex eo patet quòd etiam aurum, argẽtũ & lapides pretiosos dicit igne probandos. Cõstat enim quòd huiusmodi perfectæ doctrinæ opera nec corporeo igne nec tormento aliquo, sed rigore diuini iudicij examinada sunt. Et propterea dicitur. *Et uniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit.* Nullam faciendo differentiam inter opera auri, argenti, lapides, lignum fœnum & stipulam, quo ad hoc quòd probãda sunt igne. Apte autem rationem reddit quare ille dies manifestabit qualitatem operis cuiusque, ex eo quòd in igne, hoc est exacto diuino iudicio, claritas illius diei detegitur. Nec minus apte rigorosum examen dei nominatur ignis metaphorice: quoniam quemadmodum ignis supremum obtinet in examinando locũ, ita diuinum iudiciũ cunctas operis conditiones quantumcunq; minimas scrutatur, librat ac discutit, & dicendo ius & exequendo. *Si cuius opus manserit.* pro, manet, *quod superædificauit.* Postquã descripsit in quo cõueniũt, omnia dicta opera, modo describit in quo differunt: dicendo quòd si cuius ministri opus quod superædificauit manet in igne, perseuerat illesum in igne. Metaphorica est locutio: intendit enim q; si opus sustinet examẽ diuini iudicij: vtpote nihil habens reprehensibile. *Mercedem accipiet.* non opus sed minister qui superędificauit. *Si cuius opus arserit.* Ecce differẽtia quam intendit inter opera, q; aliqua manent in igne illæsa, aliqua cõburũtur in igne: hoc est reprehẽsibilia inueniuntur in examine diuini iudicij, ac per hoc nõ manẽt remunerabilia à diuino iudicio. Et propterea subdit. *Detrimentum patietur.* proculdubio ipsum opus, dũ repelletur tanquã quod comburitur. *Ipse autem saluus erit.* Hinc clare patet q; de opere dixit detrimentum patietur. aduersatiue enim subiungit de persona cuius est opus, ipse autem saluus erit. Et hinc habetur q; non loquitur

de

Universidad de Deusto
Biblioteca

de ministris docentibus hęreses, aut corrumpētibus vitam & mores Christianorum, sed de docentibus curiosa & minus vtilia & similia vana occupantia Christianas mentes: ac per hoc impedientia à profectu spiritualis vitæ, & à notitia vtilium & expedientium ad progressum spiritualis vitæ. *Sic tamen quasi per ignem.* Ne errares intelligendo opus doctoris curiosi seu vani examinari & detrimentum pati repulsionis, ipsum autem doctorem impunem euadere ex eo quòd dixerat ipse vero salu⁹ erit, subiūgit modum quo saluus erit: dicēdo: sic tamen quasi per ignem. Quòd secundum planum suauémque literæ sensum significat pœnam aliquam purgatoriam post hāc vitā. Quod ex eo conuincitur quod loquuntur de tempore illius diei quo manifestabitur cuiusque opus. dies enim ille post hanc vitā erit. & pro tunc dicitur quod non solum opus examinabitur, sed quod persona operis non sustinentis ignem salua erit, sic tamen tanquam per ignem transiens ad salutem. quod sub proprietate verborum diceretur sic tamen vt purgetur non curando quod genus pœnæ significetur per ignē. Ignis enim vt dictum est, rigorosorum examen diuini iudicij in altera vita significat: ac per hoc extenditur ad significandum pœnā huiusmodi iudicio inflictam. Sicut peccatum significat & ipsum peccatum & fomitem effectum peccati: & manus significat manum & literam manu factam. Dicant quæso refutantes pœnam significari, quid præter ignem probantem opera (communem perfectis & imperfectis) intendit Paulus per ignem quo persona combusti operis saluа erit. Iste enim salutis modus non est communis vtrisque, sed proprius istis deficientibus in opere, proprius autem personis: vt textus dicit. Alioquin si ratione ignis probantis opera intelligitur ipse saluus erit, sic tamē quasi per ignem, etiam de primis dici potest quod salui erunt quasi per ignem, quoniā omnium opera igne probata describūtur. Quorsum ergo Paulus inter opera & personas tam subtiliter distinxit? quorsum ignem nō ad personas sed opera tantum priorum applicauit, in aliis autem ignem & operibus & personis cum diuersis effectibus applicauit? Nam describit ignem afficere detrimento opera horum, ipsos autem saluare. & hæc omnia in illa die qua manifestum fiet cuiusque opus quale sit. Fateamur ergo ex hac vltima particula haberi aliquam in altera vita pœnam purgatoriam qualiscunque illa sit. *Nescitis quia*, pro quod, *templum dei estis*. Aduerte erudite lector Paulum tractando diuersitatem ministrorum trifariā distinxisse. nam prius sub metaphora agricolarum bonos tantū

distinxit

distinxit & vnicuique iuxta suū laborē mercedē. Deinde sub metaphora ædificatorū distinxit inter bonos & deficientes à bono: curiosos scilicet & vanos. attribuendo bonis opera manentia in igne: deficientibus autem opera quæ in igne comburuntur. Et in vtroque genere gradus distinxit. bonorum quidem per aurum argentum & lapides pretiosos: deficientium autem per lignum fœnum & stipulam. Vtrunque autem genus ternario distinxit numero, vt vtriusque diuersos gradus intelligeres. Modo autem quia eadem est scientia contrariorum, tertia vtitur distinctiōe scilicet inter ministros bonos & malos. non dico deficientes sed malos: corruptiuos scilicet ædificij spiritualis. Et ad hoc declarādum descendit ab ædificio ad speciem ædificij. Superi⁹ enim dixerat dei ædificatio estis: modo in specie explicat: nescitis quod templum dei estis. non estis ædificium prophanum sed sacrum, sed templū dei. Et *spiritus dei habitat in vobis?* Declarat quod sunt templū dei ex hoc quod spiritus dei habitat in illis. Et non dicit hospitatur sed habitat, ad significandum quod per modum habitantis spiritus sanct⁹ est in ecclesia fidelium: vtens scilicet animis eorum ad vsus spirituales, sicut habitās in domo vtitur ea ad proprios vsus. Et dixit hoc, quia communis confessio est quod in templo dei habitat deus. *Siquis autem templum dei violauerit*. pro corrumpit, *disperdet*, pro corrumpet, *illum deus*. Ecce ministri mali: propter quos tractat de fidelibus vt templo. corrumpere enim actio pessima est, & velut pœnam talionis describit Paul⁹: vt sicut fecit, fiat ei, vt sicut minister corrumpit templum, ita deus corrumpat illum. Corrumpunt autem praui ministri templum dei doctrina & exemplo contrariis fidei, vitę aut moribus Christianis. *Templum enim dei sanctum est quod estis vos*. Iusta pœna probatur ex hoc quod corrumpunt rem sanctam: multo ergo magis merētur ipsi nō sancti corrumpi seu destrui. Appellātur autem fideles sancti, quia mundi ac deo dicati per baptismum sunt. Et est sermo de fidelibus fide formata. hi enim soli sunt templum in quo habitat spiritus sanctus. *Nemo vos*. pro, seipsum, *seducat*. Distinctis trifariam ministris. conuertit sermonem ad instructionē ministrorum in quibus gloriabantur Corinthij. & de illis dicit nemo seipsum fallat, sub specie boni errando. *Si quis uidetur inter vos sapiens esse in hoc seculo*. Ecce materia in qua monet huiusmodi primates non decipere seipsos scilicet in materia sapientiæ. *Stultus fiat ut sit sapiens*. Et est sensus quod sapientes mundana sapientia caueant à metiendo ea quæ sunt diuinitus reuelata secū-

dum

Universidad de Deusto
Biblioteca

secundum regulas humanę rationis, sed quantum ad huiusmodi reuelata exhibeant seipsos stultos, hoc est sine ratione humanæ sapientiæ, ad hoc vt fiant sapientes secundum rationes diuinas. Et rationem subdit. *Sapientia enim huius mundi stultitia est apud deum.* hoc est rationibus caret apud deum quatenus est author supernaturalium. stultum est enim quod sine ratione est. *Scriptum est enim.* Probat quod dixit authoritate scripturæ. & primo authoritate sumpta ex Iob. 5. cap. *Comprehendam.* pro, qui comprehendit. *Sapientes in astutia eorum.* Extendentes enim sapientiam humanam ad metiendum mysteria fidei, comprehenduntur à deo in sua astutia, qua callide decipiũt mundum extensione humanarum rationum ad diuina. *Et iterum.* Affertur alia authoritas ex Psal. *Dominus nouit cogitationes sapientium quoniam.* pro, quod, *uanæ sunt.* Et est sermo de cogitationibus sapientum extensis ad metiendum diuina. Sunt enim manifeste vanæ: vtpote omnino inutiles. *Nemo itaque glorietur in hominibus.* Instructis ministris, redit ad instruendum populum de gloriatione in ministris: inhibendo vniuersaliter vt nemo glorietur in hominibus quibuscunque. Et rationem subdit declarando alterã particulam propositam, scilicet per quos credidistis. vtrunque enĩ simul exequitur. *Omnia enim uestra sunt.* Ratio quare nullus debet gloriari in hominibus redditur quia omnia sunt eorũ: hoc est ordinata ad vestrã vtilitatem. nullus enim rationabiliter gloriatur de iis quæ sunt propter ipsum. Qualiter autem omnia sint eorum, iam tetigerat dicendo per quos credidistis. *Siue Paulus siue Apollos: siue Cephas.* Et in his comprehendit omnes Christi ministros. *Siue mundus.* vniuersitas creaturarum. quę proculdubio est propter electos. *Siue uita, siue mors.* Vtraque enim seruit electis. *Siue præsentia siue futura.* in alia vita. *Omnia enim uestra sunt.* Superfluit enim. Colligit siquidem singula enumerata complendo sententiam inchoatam inde siue Paulus. *Vos autem Christi.* Omnia sunt propter vos, vos autem estis Christi vt domini ac capitis. *Christus autem dei.* Et est sermo de Christo secundum quod homo. sic enim est dei vt domini & capitis.

CAPVT IIII.

Sic nos existimet homo. Magis quadrat vt legaẽ ęstimet. dictio enim Greca vtrũq; significat. Postquã Paulus prosecutus est reliquas duas particulas, ꝓpositas (scilicet vnicuique sicut dominꝰ dedit, & per quos credidistis) modo exequitur reliquam, scilicet nisi ministri, inchoando à reputatione qua debent haberi. Sic inquit nos, Apostolos, pastores & doctores, æstimet homo. *Vt ministros Christi.* non vt principes, non vt dominos sed vt ministros, non cuiuscunq; domini sed Christi. *Et dispensatores mysteriorum.* pro, mysteriorum, *dei.* dispensatores arcanorum dei: qualia sunt reuelata in sacra scriptura. hoc enim præceptum est officium Apostolorum & successorum. dispensare siquidem cibum animarum prout cuiq; expedit, hoc est quod superius dixerat, misit me Christus euangelizare. Et hoc officiũ dispensationem nominat: quia iuxta domini sententiã seruus cõstitutus super familiam ad hoc debet esse prudens, vt det illis tritici mensuram in tempore. Et in hoc Paulus confutat ministros Christi dispensatores sapientiæ humanæ, aut aliorum vanorum: quemadmodum per hoc quod dicit ministros Christi confutat illos qui prædicando aut docendo sunt ministri suiipsorum non Christi. *Hic iam quæritur inter dispensatores.* pro, quod autem reliquum requiritur in dispensatoribus est. Sensus clarus est ex subiunctis. *Vt fidelis quis inueniatur.* Hoc est illud reliquum quid requiritur in officio, in executione dispẽsatorum, scilicet vt inueniatur fidelis: hoc est absq; fallacia dispẽsans. fidelis enim est qui non fallit, sed exequitur iussa prout iussa sunt. *Mihi autem pro minimo est.* Circa hanc conditionem requisitam ad dispensatores instruit consequenter Paulus tam ipsos dispensatores quàm eos quibus dispensatur. Et dispensatores quidem instruit quemadmodum superius in reliquis fecit exhibẽdo seipsum spectaculũ. & propterea seipsum describit qualiter se habet circa hoc ꝙ æstimetur dispensator fidelis. Et prima eius conditio est, pro minimo habere hominum iudicia de seipso. Non dicit pro nihilo est, sed pro minimo est: vt intelligamus ꝙ etsi humana iudicia de nobis magnifacere non debemus, non tamen pro nihilo habere: sed medium amplectendo aliquantuli æstimare ea. *Vt à uobis iudicer.* pro diiudicer, *aut ab humano die.* Minimi pendit non solum Corinthiorum iudicia, sed quorumcunq; hominum. humanus enim dies, humana cognitio seu claritas appellatur. *Sed neque meipsum iudico.* pro, diiudico. Hæc est secunda cõditio satis clara. *Nihil enim mihi conscius sum, sed nõ in hoc iustificatus sum.* Occurrit tacitę quæstioni cur teipsum non iudicas fidẽ dispensatorẽ, quũ cognoscas de teipso fidelitérne an infideliter dispenses. Occurrit inquam: quia cõscientia non accusans me corã me, non sufficit ad iustificationem mei. Ego enim nihil mihi cõscius sum infidelis.

Universidad de Deusto
Biblioteca

infidelis dispensationis, sed non in hoc, non in hac conscientia, iustificatus sum in veritate. & ideo non iudico meipsum. *Qui autem iudicat me dominus est.* iudicia vestra minimi pendo: iudicio meo non vtor: reliquum ergo est vt diuino reseruer iudicio. Hæc est forma dispensatorum circa iudicium ipsorummet. *Itaque nolite ante tempus iudicare.* pro, itaque ne ante tempus quicquam iudicetis. Instructis ab exẽplo suo dispensatoribus, instruit populum inhibendo eis iudicium huiusmodi occultorũ: quis scilicet est fidus Christi minister & dispensator, & quis non. seu quis est magis Christi minister, & quis minus. Et hic sensus magis videtur literalis. Vtroque tamen sensu sermo est de conditionib⁹ animi: quoniam exteriora possunt libere iudicari. & hoc significatur in textu, dicendo ante tempus. tempus enim iudicandi non ast ante certam notitiam. Quantum autem duret hoc tẽpus subiungit. *Quoadusque veniat dominus.* proculdubio ad iudicium vniuersale. *Qui & illuminabit abscondita tenebrarum.* hoc est clara reddet quęcunque fuerunt occulta hominibus, tanquam in tenebris abscondita, exteriora facta. *Et manifestabit consilia cordium.* Tam opera exteriora latentia quam interiora cordium palam producet coram vniuerso: & tunc erit tempus notitiæ gestorum quæ modo latent. *Et tunc laus erit unicuique à deo.* non à iudicio humano, sed à diuino iudicio vnusquisque minister secundum opera sua laudabitur plus vel minus. propter varia enim iudicia quæ Corinthij faciebant de ministris præponendo hunc illi, attulit hæc Apostolus. Et propterea tanquam omnes sint boni dicit, & tunc erit vnicuique laus à deo. *Hæc autem fratres trãsfiguraui in me ipsum & Apollo.* Manifestat hic Paulus Corinthios non fuisse diuisos propter ipsum Paulum, Apollo & Petrũ: sed propter alios præceptores quorum nomina tacet & loco ipsorũ nominauit seipsum, & Apollo ratione superius dicta, quam subiungit dicendo. *Propter uos ut in uobis.* pro, nobis, *discatis.* Ecce ratio quare nos bonos præceptores nominaui, vt in nobis spectatis disceretis tria subiuncta. *Ne supra quàm scriptum est.* pro non supra id quod scriptum est, *sentire.* Hoc est primum à vobis discendum spectatis nobis à conditionibus nostris. & pertinet ad intellectum scilicet non sentire supra id quod scriptũ est, supra id quod traditum est in sacris libris. propterea enim toties reprehendit sapientiæ mundanæ vsum. Insinuatur nanque hinc quod præceptores illi innitebantur sapientię humanæ: Paulus autem vult ipsos esse contentos doctrina sacræ scripturæ. quemadmodum

modum ipse & alij Apostoli docebant. *Vnus aduersus alterum inflatur pro alio.* In Græco habentur duæ sententiæ: legitur enim sic. *Vt non unus.* pro, vno, *ne inflamini aduersus alterum.* Vbi duo discenda subiungit. Alterum est vt vnus pro vno non certet: & in hoc prohibet scissiones: secundum quas vnus certabat pro vno præceptore, & alius pro alio. Alterum est ne inflamini aduersus alterum, & in hoc prohibetur vana gloriatio, non pura, sed aduersus alterũ. non solum enim scindebantur diuersis præceptoribus, sed vna secta gloriabatur aduersus alteram, se exaltando & alteram deprimendo. Hæc tria sunt ob quæ discenda in ipsis apostolis, Paulus se & apostolos quasi spectaculum fecit: non enim docebant nisi sacras scripturas, nec vlla erat inter eos scissura, nulla erat inflatio vnius aduersus alterum. *Quis enim te discernit.* pro, diiudicat? More suo postquam proposuit, exequitur proposita. Et inchoat ab vltimis. s. schismate & inflatione. Et primo mõstrat inconueniens quod nascitur ex huiusmodi scissura: dicendo. quis enim te diiudicat. Demonstrat autem pronomen te, quemlibet præceptorum qui erant capita scissionum & inflationum: vt contextus subiunctorum insinuat. ¶ Et dicit quis enim te diiudicat? quasi dicat nullus: nullum relinquis iudicem scindendo: quoniam omnes efficimini partes. Primum ergo inconueniens est quòd priuaris ecclesiam iudice. *Quid autem habes quod non accepisti?* Directe aduersus doctores inflatos dicit arguendo de abusu donorum quæ in veritate habebant. *Si autem accepisti quid gloriaris quasi non acceperis?* Dicit tanquam non acceperis reddendo rationem eius quod dixerat, quid gloriaris. Et intendit quòd ideo est peccatum gloriari de bonis quæ quis habet, quia ipsa gloriatio præ se fert tanquam non acceperit. Quum enim quis gloriatur se sapientem, in hoc ipso quòd gloriatur, tanquam propria vtitur sapientia, & quanuis nec affectu nec verbo sentiat se non accepisse sapientiam à deo, facto tamen gloriationis tanquam non acceperit vsurpat sibi gloriam: dum gloriam illam non refert in authorem, dum non quærit gloriam relatiue ad deum sicut habet in veritate sapiẽtiam relatiue ad deum. *Iam saturati estis.* Arguit eosdem doctores de bonis quæ non habebant, & tamen tanquam illa haberent se gerebant. Et quantum textus insinuat, arguit eos de vsurpata excellentia bonorum. Verbi gratia erant sapientes, & tamen gerebant se tanquam excellenter sapientes, & sic de similibus donis. Vnde prius reprehendit eos de gloriatione secundum id quod habebant: modo autem de vsurpata excellen-

tia habitorum. Et alloquitur eos ironice, tres excellentias irridendo. prima est iam saturati estis, vsque ad satietatem repleti sapientia & reliquis donis. *Iam diuites facti estis.* Ecce secunda: in qua tanta exuberantia bonorum describitur, vt sint ad effundendum aliis diuites. *Sine nobis regnatis.* pro, regnastis. Tertia irridetur excellentia præsidentiæ & regiminis sine Apostolis. Et in hoc significamr quòd velut regnabant in populo Christiano absque dependentia ab Apostolis. *Et utinam regnetis.* pro, regnauissetis. Adiungit ironiæ veritatem proprij desiderij circa excellentiam illorum doctorum: manifestando quòd desiderat vt in veritate regnassent, hoc est præfuissent regimini populi.

Vt & nos vobiscum regnemus. hoc est quia hic esset fructus regni vestri si fuisset in veritate quòd corregnaremus. essemus enim concordes in præsidendo & regendo. Ac si apertius dixisset. non inest nobis desiderium excludendi vos à vero regimine, sicut vos sine nobis existimatis regnare: sed libenter vellemus vos recte præsidere & regere vt conueniremus vobiscum. *Puto enim.* Prosequitur primo propositam particulam, vt in nobis discatis. Et prosequitur ironiam. Ironico siquidem sermone dicit se putare quod sequitur. *Quod deus nos apostolos nouissimos ostendit.* hoc est ostendit postremos hominum, postremos autem non ordine temporis sed precij & æstimationis: quum tamen secundum veritatem deus ostenderit apostolos primos hominum.

Tanquàm morti destinatos. pro deputatos. Explicat quod dixerat nouissimos tanquàm homines addictos neci: hoc est tanquàm homines ad nihil vtiles nisi ad hoc vt necentur, vel tanquàm homines damnatos ad mortem. Et apposuit hãc ironiam, tum quia dixerat sine nobis regnastis, subiungit enim ironice quòd merito sine nobis quia deus ostendit nos postremos hominum tanquàm morti deputatos. tum ad inchoandam aliam subiungendam ironiam nos stulti &c. *Quia spectaculum facti sumus mundo.* Non est sermo ironicus iste, sed verus ac proprius fundans tam præcedentia quàm sequentia. Ex hoc enim quòd spectaculum facti sumus, opinio consurgit Iudæorum & gentilium quam Paulus ironice assumpsit, quod deus apostolos ostenderit nouissimos tanquàm morti deputatos. Ex hoc rursus quòd spectaculum facti sumus. consurgit opinio subsequentiũ scilicet quòd nos stulti &c. Facti sunt apostoli spectaculum, dum ad spectandum passiones & cruciatus eorum concurrebatur. *Mundo.* non vni ciuitati aut regioni, non denique orbi terrarum sed mundo, vniuersis com-

comprehendenti creaturas spectare valentes. *Et angelis.* Exponit vtranque partem mundi spectatricem: inchoans ab angelis. sub quibus comprehendũtur tam boni angeli spectantes pro eis, quàm mali spectantes contra eos. *Et hominibus.* Similiter tam bonis quàm malis. hæc est enim altera potentiũ spectare pars. *Nos stulti propter Christum.* Aduerte quòd quia Paulus nullum apponit verbum assuetus Hebræo sermoni, substantiuum verbum subintelligit. & est sensus, nos sumus stulti propter Christum, Ironicum siquidem esse hunc sermonem, testantur contraria affirmata in illis doctoribus scilicet vos autem prudentes, vos autem fortes &c. Constat enim ironice hæc affirmata: & idem verbum subintelligendum esse vtrobique. Est itaque sensus quòd quia spectaculum facti sumus mundo patiendo, ideo differimus à vobis doctoribus inflatis. nos enim (ironice loquendo) sumus stulti propter Christum, stulte patimur propter Christum. *Vos autem prudentes in Christo.* supple estis: quum in veritate sit totum oppositum. Et pronomen vos, demonstrat doctores qui non fiunt spectaculum mundo. Et appellat prudentes in Christo, tanquàm sic prædicantes Christum vt nõ patiantur. Et hæc quo ad intellectum: quo ad vires vero subiungit etiam ironice. *Nos infirmi.* subaudi sumus propter Christum: vtpote non resistentes. *Vos autem fortes.* subaudi in Christo estis. quum etiam sit totum oppositum. Et consistit hæc fortitudo non in sustinendo, sed in resistendo aut aggrediõdo si qui impugnãt. *Vos nobiles.* pro, glorioſi. subaudi estis in Christo. est enim similis ironia. *Nos autem ignobiles.* pro, inhonorati, quum etiam totum sit cõtrarium: iuxta illud, Nimis honorati sunt amici tui deus. Et hic finitur tertius & vltimus sermo ironicus. Deinceps absque figura proprio sermone prosequitur: exponendo actiones & passiones propriας in veritate, quibus differunt ipsi apostoli à doctoribus Corinthiorum in quibus gloriantur. *Vsque in hanc horam.* Non acciderunt hæc subiungenda vno certo mense, aut vno olim anno, sed crebro vsque in hanc horam. *Et esurimus & sitimus.* quo ad alimenta. *Et nudi sumus.* quo ad vestes. *Et colaphis cædimur.* quo ad ludibrium. *Et instabiles sumus.* quo ad locum habitandi. *Et laboramus, operantes manibus nostris.* quo ad modum acquirendi victum. *Maledicimur.* ore. *Et benedicimus.* bonitate ac benignitate tum affectus tum sermonis. *Persecutionem patimur.* factis. *Et sustinemus.* patienter. *Blasphemamur.* inimici dei dicimur. habebantur enim magi & sacrilegi.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Et obsecramus. sacris orationibus vtimur, non magicis artibus. *Tanquàm purgamenta huius mundi.* Superfluit huius. *Facti sumus omnium peripsima usque adhuc.* Peripsima Græca dictio est: & si in Latino relinquenda erat, scribenda & proferéda in vltima syllaba per e productum peripsema. Dicitur autem significare multarum rerum immunditiam: puta rubiginem ferri, scoriam argenti, lutum calceorum, & id genus multa quodámodo excrementa. Nec desunt dicentes apud Græcos solitum transferi hoc vocabulum ad significandum obnoxium ingibus malis. Inquit itaque Paulus quodámodo summando vniuersam ignominiá quam patiuntur Apostoli, quòd vsque ad hanc diem facti sumus peripsema non aliquorum, sed omnium tanquàm purgamenta mundi, tanquam simus impuritates & immunditiæ omnium quibus purgandus est mundus. Dicebát enim inimici filiei Christianę quòd Christi discipuli inficiebant mundum. & propterea exterminandos esse: & tanquàm purgamenta eiiciendos de mundo, & non de hac vel illa ciuitate. *Non ut confundam uos hæc scribo.* Quia hæc omnia spectata in ipsis apostolis redundabant in verecundiam habitantium, immo ingratorum tot malis quæ patiebantur apostoli pro electis, ideo manifestat quòd nó ea intentione hæc scribit vt pudore suffundat eos. *Sed ut filios meos charissimos.* pro, dilectos, *moneo.* Intentio mea tendit per hæc ad monendum vos paterne. *Nam si decem milia pædagogorum habeatis in Christo.* Numerus finitus pro infinito ponitur: & metaphora paruulorú vtitur, dicendo eos habere pædagogos velut duces & instructores paruulorum in via Christi. *Sed non multos patres.* Pædagogus mercenarius est: pater naturali amore ad filios se habet. *Nam in Christo Iesu per euangelium ego uos genui.* Probat se patrem in Christo, & illos filios. Et proprie dicit genui, pro quanto velut substantiale esse contulit: dum primus fuit apud eos prædicator fidei Christi. fides enim est velut esse substantiale in Christiano: sicut & superius dictum est fundamentum respectu reliquarum virtutum. *Rogo.* pro adhortor, *ergo uos.* Conclusionem infert ex supradictis. *Imitatores mei estote.* pro, efficiamini, *sicut & ego Christi.* Superfluunt hæ quatuor dictiones. Conclusio exhortatoria est vt ipsum imitentur, non illos preceptores in quibus gloriantur. *Ideo misi ad uos Timotheum qui est filius meus charissimus.* pro, dilectus, *& fidelis in domino: qui uos commonefaciet uias meas quæ sunt in Christo Iesu, sicut ubique in omni ecclesia doceo.* Sententia est clara. *Tanquàm non uenturus sim ad uos sic inflati sunt quidam.* Superfluit

fluit sic. *Veniam autem ad uos cito si dominus uoluerit: & cognoscam non sermonem eorum qui inflati sunt, sed uirtutem. non enim in sermone est regnum dei, sed in uirtute.* Sententia est clara. Veruntamen vbi dicitur sed virtutem: & similiter quum subiungitur in virtute, vtrobique est sermo non de virtute vt distinguitur contra vitium sed de potestate seu potentia. hanc enim dictio Græca sonat. Et intendit manifestare differentiam inter se & illos præceptores inflatos, quòd illi solo sermone, ipse vero sermone & potestate miraculorum docet: & quòd regnum cœlorum euangelizatum non firmatur in sermone sed in potestate miraculorum. Sermo enim communis est omnibus doctoribus, sed potentia miraculorum propria est euangelio regni cœlorum. *Quid uultis? in uirga ueniam ad uos an in charitate & spiritu mansuetudinis?* Particula hæc continuatiua est sequentis materiæ cum præcedentibus. iam enim inchoauerat necessitatem aduentus sui ad compescendum inflatos: & nunc subiungit modum veniendi. tum vt ante suum aduentum emendent se inflati. tum propter crimen ad quod transit corrigendum. Dat itaque eis optionem: vtrum malint vsum virgæ, hoc est castigationem: & punitionem perseuerando in delictis, an vsum dilectionis & mansuetudinis. emendando enim seipsos ante ipsius aduentum redderent seipsos materiam dilectionis & mansuetudinis. diliguntur siquidem boni, & mansuetudine vtimur erga pœnitentes.

CAPVT V.

Omnino auditur inter uos fornicatio. Non vago rumore sed penitus audiri dicit. Fornicationis autem nomine vt genere vtitur ad adulterium, incestum & huiusmodi. Vnde & subdit speciem. *Et talis fornicatio qualis nec inter gentes.* Deest. nominatur. Exaggerando grauitatem criminis, non dicit qualis nec inter gentes est, sed qualis nec inter gentes nominatur. *Ita ut uxorem patris sui aliquis habeat.* Superfluit ita. Ecce crimen. Non dicit vt matrem, sed vt vxorem patris: vt intelligamus quòd de nouerca loquitur. Nec dicit vt relictam patris, sed vt vxorem patris: vt intelligamus incestum simul & adulterium in eodem crimine.

Et uos inflati estis. Inflatio respiciens hoc crimen, inflatio inculpabilitatis est. Alij enim Corinthij Christiani videntes tantum scelus inter seipsos non solum excusabant se, sed etiam iactabant se inculpabiles: sicut vere culpa carebant commissi

criminis. *Et non magis luctum habuistis.* de ruina fratris. *Vt tollatur de medio uestrum.* hoc est vt eiiceretur è vestra conuersatione, vt eiiceretur ab ecclesia. *Qui hoc opus fecit.* Hic est effectus propter quem debuissent ingemiscere. *Ego quidem.* Hactenus proposuit crimen incestus & adulterij simul cum commissis & omissis quo ad hoc ab ipsis Corinthiis: modo more suo per partes tractat proposita, incipiens ab vltimo scilicet tollere è medio eorũ virum illum scelestum. Inchoat autem explicando quòd ipse supplet id in quo Corinthij defecerunt: immò quòd ipse inchoat eiectionem illius exequendam à Corinthiis, ne videatur præcipere eis odiosum officium, seipsum eximendo ab huiusmodi exosis officiis. Primus itaque ipse Paulus eiectionem illius inchoat dicendo sententiam. *Absens corpore, præsens autem spiritu.* hoc est affectu & solicitudine. Iudicare enim præsentis est officium. *Iam iudicaui.* hoc est iam ius dixi decernendo sententiam. Vt *præsens.* non vt absens. *Eum qui sic.* Deest. *hoc operatus est.* Quid autem decreuerit subiungit. *In nomine domini nostri Iesu Christi congregatis uobis & meo spiritu.* Vbi inquit Iesus fuerint duo vel tres congregati in nomine meo, in medio eorum sum. Et propterea Paulus in nomine Iesu Christi congregari Corinthios & suum spiritum disponit: hoc est vt Corinthij congregati sint corporaliter, & solicitudo atque affectus Pauli habeatur ibi præsens. *Cum uirtute domini Iesu tradere huiusmodi hominem Satanæ.* Superfluit hominem, quanuis subintelligatur. Duo disponit Paulus: modum scilicet pronunciandæ sententiæ quam decreuit scilicet congregatis vobis, & cætera. & punitionem decretam scilicet tradere illum Satanæ: declarando qua potestate fiet ista punitio scilicet cum potestate domini Iesu. Significat enim per hæc Paulus Corinthiis quòd ipse decreuit vt Corinthiis Pauli solicitudine congregatis tanquam præsens esset Paulus, tradatur Satanę huiusmodi homo potestate domini Iesu. Et non significat quòd ipse iam tradiderit huiusmodi hominem Satanæ. In cuius sensus testimonium non solum subiunget expurgate vetus fermentum, sed in calce capituli explicite mandat quòd auferant illum malum hominem à semetipsis, quod non oporteret iuberi si iam Paulus tradidisset illum Satanæ. Voluit autem præsentiam suam spiritualem interuenire in pronunciatione sententiæ, vt considerent Corinthij affuturam potestatem domini Iesu ad tradendum illum Satanæ. hæc enim potestas videtur communicata non omnibus, sed Apostolis. *In interitum carnis.* Hinc apparet

apparet punitionem hanc fuisse vexationem corporalem illius hominis vsque ad mortem. non tamen repentinam, sicut Petrus Ananiam & Sapphiram tradidit Satanæ. quoniam subiungitur. *Vt spiritus saluus sit in die domini Iesu.* Ex hoc nanque quòd punitio illa ordinabatur ad salutem spiritus: intelligimus punitionem illam habuisse duas conditiones, altera est quòd non repente interemit. altera est quòd fuit in solo corpore: ita quòd non abstulit vsum mentis. Vtrunque enim horum necessarium fuit ad hoc vt ille vexatus & moriturus resipisceret, & pœnitens saluus fieret. *Non est bona gloriatio uestra.* Reprehendit quod supra narrauit, & vos inflati estis. Simulque monet ad exequendum quod decreuit. Gloriatio inquit in qua gloriamini quòd non estis in culpa patrati criminis, non est bona, ecclesiæ. Et rationem subdit. *Nescitis quia.* pro, quòd, *modicum fermentum totam massam corrumpit.* pro, fermentat. ideo non est bona gloriatio vestra, quia inde exponi periculo vniuersum corpus ecclesiæ, similitudo fermenti testatur. *Expurgate uetus fermentum.* Occasione sumpta ex similitudine fermenti monet ad faciendum quod prius facere debuerant: eiicere scilicet illum ab ecclesia. Expurgate inquit, hoc est purgando eiicite vetus fermentum, hoc est vetustatis mixtionem. Fornicarius enim ille mixtus aliis erat velut fermentum vetustatis: hoc est defectus corruptionisque morum. *Vt sitis noua conspersio.* Eadem in Græco dictio est interpretata prius massa, modo cõspersio. clarius fuisset vtrobique aut massam aut vtrobique conspersionem Latine dicere. Mixta farina aquæ, conspersio seu massa vocatur. Quæ si fermenti aliquid habeat, non est omnino noua. quantum enim habet fermenti. tantum habet rei veteris. Si autem sine fermento fiat, est omnino noua. Et ad hanc alludens similitudinẽ dicit Paulus eiecto fermento esse nouam conspersionem. Res vero significata est noua vita. *Sicut estis azimi.* Græcam dictionem interpres reliquit. potuisset dicere sicut estis infermentati. Et affert similitudinem à statu. Et est sensus. vt sitis vitæ nouæ quemadmodum estis iufermentati secundum statum, quemadmodum estis in statu infermentatorum: hoc est in statu puritatis, sine mixtione cuiusque criminis. per baptismum siquidẽ ponitur in statu puritatis. Verum ad figuram alludendo, infermentatus status est status Christianorum: vtpote continuam professionem celebritatem paschalem: quemadmodum Iudæorum infermentatus erat status tota hebdomada solennitatis paschalis. Monet itaq; vt vita

Universidad de Deusto
Biblioteca

consonet statui. Et probat infermentatum statum christianorum subiungendo. *Etenim pascha nostrum*. Deest. pro, nobis, *immolatus est Christus*. Pascha inquit nostrum ad differentiam agni paschalis qui erat pascha Iudæorum. Pascha autem prout ab Hebræo deriuatur, transitum significat: prout autem à Græco, passionem importat. Et quoniam Hebræa figura inducitur, Hebræo sensu credimus Paulum vsum. Paschalis enim agnus in trasitu domini percutientis primogenitos Aegyptiorum ad educendum populum Israel ex Aegyptiaca seruitute immolatus est. Et ideo Christus immolatus in cruce in transitu suo ex hoc mundo ad patrem ad redimendum genus humanum ex seruitute diaboli, pascha nostrũ, pro nobis immolatum dicitur. Clare per hoc probans Christianos esse in statu sine fermento, hoc est puritatis: quia tempus est paschale quo nostrum pascha pro nobis immolatus est Christus: adhuc enim sumus in transitu ex Aegypto ad cœlestem patriam nobis promissam, ad quam per hoc pascha immolatum redempti sumus deducendi. *Itaque epulemur*. pro, festum celebremus. Infert ex paschate immolato agendam celebritatem, alludens ad cærimonias veteris testamenti. *Non in fermento ueteri neque in fermento malitiæ & nequitiæ*. hoc est non in admixtione vetustatis: id est defectus seu corruptionis vitæ & morum. Et in hoc tangitur communissima radix omnium malorum: per admixtionem autem malitiæ & nequitiæ tanguntur propinquæ causæ peccatorum, tanquam primi rami communis radicis. Et malitia quidem communis est omnibus peccatis quę ex proposito lædendi fiunt: nequitia autem proprie spectat ad peccata omissionis: sicut homo nequam proprie est homo inutilis, velut nihil valens. Quia tamen omissiones causantur ex luxu, nequitia vitium est comprehendens non solum omissiones, sed carnalia peccata, & alia huiusmodi vana, ex quibus homo redditur inutilis. Vnde sub his cõprehendit Paulus vniuersa peccata. *Sed in azymis synceritatis & ueritatis*. Fermentatis panibus opponuntur azymi, & admixtioni vitiorum opponitur puritas: synceritatis quidem in affectu, veritatis autem in intellectu: vt & affectus admixtionem reiiciat cuiuscunque immunditiæ aut detrimenti, & intellectus admixtionẽ falsitatis, fallaciæ & id genus reliquorum. *Scripsi uobis in epistola*. Correctis Corinthiis de gloriatiõe & omissione, monet eos qualiter de cætero cum criminosis se habere debent: monet autem repetendo quod per aliam epistolam (quæ non habetur hodie) scripserat illis: vt explicet suum mandatum, & adiungat. *Ne commisceamini*

miscearnini fornicariis. Ecce quod scripsi ne commisceamini non solum peccando, sed etiam conuersando. *Non utique*. pro, & non omnino. hoc est & non penitus, non totaliter. Est enim sensus quod scripsi vobis ne commisceamini & non omnino. Si dixisset ne commisceamini omnino, prohibuisset omnimodam conuersationem cum criminosis: dicendo autem & non omnino, prohibuit conuersationem cum illis, sed non omnimodam. Hæc fuit vna conditio prioris mandati. Altera vero conditio subiungitur. *Fornicariis huius mundi*. hoc est scripsi de fornicariis in communi cuiuscunque nationis, professionis, conditionis, non tantum patriæ vestræ aut professionis Christianæ, sed mundi: hoc est locutus sum de omnibus criminosis in genere. *Aut auaris aut rapacibus aut idolis seruientibus*. Non scripsi tantum de criminosis peccato carnis, sed de auaris auaritia (quæ est species iniustitiæ) fraudibus, furtis & huiusmodi se exercente. Rapacitas autem violentiam sibi peraddit. Et in his comprehenditur vniuersitas criminosorum. Sub peccatis carnalibus comprehenduntur omnia peccata in seipsum: sub auaritia autem & rapacitate, omnia peccata in proximum: sub idololatria vero omnia peccata in deum. *Alioquin debueratis de hoc mundo exisse*. pro, quoniam debetis vtique ex mundo, exisse. Ratio quare mandaui olim hoc fuit, quoniam debetis vtique ex mundo, ex affectibus mundanis, exisse: non exire, sed exisse, tunc cum fuistis baptizati. Hæc sunt quæ olim scripserat. *Nunc autem scripsi uobis*. in hac epistola. *Non commisceri*. Olim apposui & non omnino: nunc autem absolute dico non commisceri, tanquam tollens illam particulam non omnino. *Si is qui frater nominatur inter uos*. Superfluit inter vos: loquitur enim de omnibus qui nominantur Christiani vbiq; terrarum, & non inter Corinthios tantum. Tunc enim quilibet Christianus nominabatur frater alius Christiani: iuxta verbum Christi, omnes vos fratres estis. Limitat id quod dixerat non commisceri, ad Christianos: vbi olim dixerat in communi de fornicariis mũdi, siue Christianis siue non Christianis. *Est fornicator, aut auarus, aut idolis seruiens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax*. Vbi patet quòd omnes criminosos Christianos comprehendit. *Cum huiusmodi nec cibum sumere*. Ecce quòd omnino prohibet commisceri huiusmodi: quod prius non prohibuerat omnino. Vbi considerandum est, domini sententiam mitiorem esse: nam dominus dixit, si ecclesiam nõ audierit, sit tibi vt ethnicus. Paulus autem plus vitandum quã ethnicum censet. *Quid enim mihi de his qui foris sunt iudicare?* Rationem

reddit

reddit limitationis ad Christianos, quia nihil ad me attinet iudicare non Christianos: subtractio siquidem conuersationis in pœnam criminosorum indicitur. Et propterea Paulus distinguit inter Christianos criminosos, & non Christianos criminosos. Et Christianos quidem tanquam subiectos suo iudicio punit, mandando aliis vt cum eo non conuersentur. vsque adeo vt nec simul comedant: non Christianos autem tanquam foris (tanquam extra iurisditionem suam) existentes non punit, quia non spectat ad eum iudicare illos. *Nonne de iis qui intus sunt vos iudicatis?* Manifestat discretionem quam fecit, ex communi vsu iudicum. Pronomen enim vos, demonstrat homines quum exercent officium iudicii. Commune siquidem est omnibus iudicare eos qui comprehenduntur infra terminos suæ iurisditionis. Vel pronomen vos, demonstrat iudices in ecclesia Corinthiorum: & ex vsu eorũ (quòd iudicant tantum Christianos) probat rationabilem esse discretionem quam fecit. *Nam eos qui foris sunt deus iudicabit.* Ne impunes putares relinqui non Christianos, aut melioris conditionis quam Christiani puniti per huiusmodi excommunicationẽ, subiungit Paulus quòd seueriori relinquuntur iudicio non Christiani: quoniam deus illos iudicabit. horrendum siquidem est incidere in manus dei viuentis. *Auferte malum ex vobismetipsis.* Concludendo redit ad mãdatum Corinthiis vt exequantur decretam sententiam, vt tollant illum fornicarium à consortio suo: hoc est vt excommunicẽt illum. Est enim masculini generis malum, quũ dicitur auferte malum: vt textus Græcus manifestat. Et est (vt dictum est) sensus, auferte illum malum hominem.

CAPVT VI.

AVdet aliquis uestrum habens negocium aduersus alterum, iudicari apud iniquos, & non apud sanctos. Inflatis Corinthiis in nouis doctoribus postquam obiecit Paulus negligentiam excommunicationis, modo consequenter obiicit audaciam recurrendi ad iudices prophanos aduersus Christianos: vt vtrinque eos humiliet. Et dicendo audet, significat se de illis loqui qui actores erant in iudiciis: hoc est qui propria voluntate ad prophanos ibant iudices. Et hoc ad differentiã conuentorũ: in quorũ libertate non erat declinare à iudicibus. *An nescitis quoniam.* pro, q̃ *sancti mundum iudicabunt?* Manifestat quare reprehendit: quia. s. derogat authoritati sanctorum: quoniã sancti iudicabunt mundum, quoniam erunt iudices vniuersales, ac per hoc corũ authoritati detrahitur, postponendo eos infidelibus

infidelibus iudicibus. Iudicabunt autem sancti mundum, tum cõparatiue, tum vt assessores Christi. *Etsi in uobis iudicabitur.* pro, iudicatur, mũdus. Hinc apparet q̃ de iudicio comparatiue loquitur. nam mundus in præsenti iudicatur comparatiue in vita, constantia, fortitudine, patiẽtia & aliis virtutibus ac meritis sanctorum: q̃ illi quum non plus quàm homines sint, tot virtutibus ac meritis fulgeant, & mundus non resipiscat. *Indigni estis qui de minimis iudicetis?* Interrogatiue legendum est. Interpres sensum bene interpretatus est: secundum tamen Pauli verba legendũ est. *Indigni estis minimis foris?* vt forum est locus iudicij. minimæ enim sedes iudicij sunt quę sunt iudiciorum de his minimis: puta spectantibus ad victũ seu ad facultates, de quibus sunt quotidianæ lites. *Nescitis quoniam.* pro, quòd, *angelos iudicabimus?* Auget autoritatem sanctorum q̃ nõ solum homines mundanos sed etiã angelos iudicabunt. Quod intelligendum est de angelis apostatis, quos etiam comparatiue iudicabunt: quòd ipsi in fragili corpore inter tot flagella, oppressiones &c. vicerint hostes, dæmones autem tam excellentis naturæ ruerint. *Quanto magis sæcularia.* Et hic quoq; interpres sensum retulit. nec facile dictio Græca in sua amplitudine potuit aliter interpretari. Significat enim spectantia ad vitam, ad victum, & ad facultates: quæ omnia cõprehendit interpres sub nomine sæcularium: hoc est spectantium ad sæculum cuiusq;. Proprie enim dicendum forte fuisset, nedũ pertinentia ad vsum vitæ. circa quæ versantur quotidianæ lites. *Sæcularia igitur iudicia si habueritis.* Eædem dictiones repetuntur in Paulo. Et est sensus. pertinẽtium igitur ad vsum vitæ si habueritis fora: loca scilicet iudicij. Et dicit si habueritis, quia nollet illos habere: vt inferius subiunget. Reprehensis siquidem Corinthiis quòd vocarent in ius Christianos sub iudicibus infidelibus, instruit eos quid facere debẽt: incipiens à iudice quòd si fora habeant ratione huiusmodi litium. *Contemptibiles qui sunt in ecclesia hos constituite ad iudicandum.* In Paulo habetur, contemptos in ecclesia hos facite sedere. Et dicendo facite sedere, clare monstrat q̃ de locis iudicij prælocutus est. Appellat autẽ contemptos in ecclesia eos qui quodãmodo pro nihilo habẽtur in ecclesia. Et quorsum hos dicat constituendos iudices, exponit subiungendo. *Ad uerecundiam uestram dico.* Vt erubescatis dico huiusmodi despectos cõstituendos iudices. Et magis explicando subiũgit. *Sic.* Recti⁹ diceretur siccine. *Non est inter uos sapiẽs quisquã qui possit iudicare inter fratrẽ suũ.* Hebræo forte more Paulus multitudinẽ fratrum

trum singulare significat nomine, dicendo fratrem suum: hoc est multitudinem fratrum suorum. Monet itaq; vt sapiēs aliquis instituatur iudex multitudinis fratrum. *Sed frater cum fratre iudicio contendit.* In Græco habetur iudicatur, vbi interpres dicit iudicio contendit: & sensum expressit. Reprehendit tamen Paulus perseuerantiam quòd non solum attentabant, sed prosequebātur litem vsque ad sententiam inclusiue. hoc enim significat, dicendo iudicatur. *Et hoc apud infideles.* Repetit exaggerando, vt explicet multiplex peccatum in hoc facto. *Iam quidem omnino delictum in vobis quòd iudicia habetis inter vos.* Hactenus reprehenderat quòd ad prophanos iudices recurrebant, instruens quòd si iudicari vellent sapiēs aliquis institueretur index Christian⁹: modo reprehendit ipsas lites. Et dicit peccatum esse quòd iudicia materialiter (hoc est lites, materias iudiciorum) habetis, vel potius ꝙ iudiciarias lites habetis. Quod cautè Paulus dicit: dum non ait quòd vtrique litigantes peccent, sed quòd in eis est peccatum. hoc enim regulariter est verum, quoniam communiter lis oritur ex peccato, saltem vnius partis: & sic peccatum est in eis confuse loquendo de eis. Quod ideo oportet sic intelligere: quia contingit quandoque (quis forte raro) alteram partem litigare sine peccato vllo. *Quare non magis iniuriam accipitis?* Discerne prudens lector quod vbi prius dixit omnino interuenire peccatum in litigantibus. ambobus vel saltem altero, modo ad inculpabiles dicit quare non magis iniuriam manifestam accipitis: hoc est patienter sustinetis. Et similiter. *Quare non magis fraudem patiminiꝰ* quo ad iniurias occultas. Lites enim aut propter iniuriam manifestā, aut propter iniuriā occultam fiunt. Nec mandat quòd potius iniuriam patiantur quàm litigent: sed raram insinuat fore causam quare non debeant potius sustinere iniuriam quàm litigare. Quę autem sint huiusmodi raritatis causæ, inferius subiūget, quum dicet, omnia mihi licent. *Sed vos iniuriam facitis.* non solū peccatum in vobis est quòd litigatis, sed prius quòd vos iniuriam facitis manifestā. *Et fraudatis.* iniuria occulta, *Et hoc fratribus.* Exaggerat ꝙ vtranque iniuriam inferrent fratribus: id est Christianis qui debent magis amari. *An nescitis.* Duo proposuit. alterū quare non magis &c. alterū sed vos iniuriā facitis &c. Tractaturus vtrunq; incipit ab vltimo. *Quòd iniqui regnum dei nō possidebunt?* Quare autē hāc pœnā explicauerit subiungit. *Nolite errare.* pro, ne erretis. Ex his enim insinuari videtur ꝙ aut error erat inter aliquos tbi: quòd Christiani omnes saluarentur, aut ꝙ blandiebantur

blandiebātur sibiipsis Christiani peccantes ꝙ tandē peruenirent ad regnū dei: vel (quod potius crediderim) præcauet Paulus, ne ex peccatis ducātur in errorem promittentiū regnū dei Christianis quāuis peccatoribus. *Neque fornicarii, neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces regnum dei possidebūt.* Sententia clara est. Hic tamen est aduertendum ꝙ ebriosos Paulus excludit à regno dei: significans per hanc connumerationem peccare eos mortaliter. nullus enim Christianus excludetur à regno dei nisi propter peccatum mortale. *Et hæc aliquando quidē fuistis.* pro, & hęc aliqui fuistis. Non dicit absolute & hęc fuistis: sed dicit vage de quibusdā, sed hæc aliqui fuistis. *Sed abluti estis,* per baptismum à sordibus peccatorum. *Sed sanctificati estis.* Multa enim abluuntur quæ non perfecte mundātur, & propterea ablutioni adiungit Paulus sanctificationem: significantem quòd non solum abluti sunt, sed facti sunt mundi ab immunditia peccatorum. *Sed iustificati estis.* Tam ablutio quàm sanctificatio abiicit terminum à quo: hoc est immunditiam peccati. Iustificatio autem terminum ad quem (hoc est iustitiam) inducit. Non solum estis abluti & sanctificati, sed estis facti iusti apud deum per infusam gratiam charitatis fidei ac spei æternæ. *In nomine domini Iesu.* quantum ad inuocationem exteriorem in baptismo factam. *Et in spiritu dei nostri.* quantum ad internam causam spiritualis gratiæ. *Omnia mihi licent.* Tractat alterū prius propositum scilicet quare nō magis iniuriam accipitis &c. explicādo duas causas raræ excusationis. Licitum siquidem esse insinuat vexato defendere causam suam iudicialiter dicendo omnia mihi licent. verum raram esse rationabilem causam exequendi hoc licitum, manifestat ex hoc quòd raro contingit huiusmodi executio absq; altero duorum accidentium quæ debent retrahere ab huiusmodi executione. Quum autem legis omnia mihi licent, mente distributionis accommodæ. omnia quæ non sunt ex suo genere præcepta nec prohibita, & non omnia absolute mihi licent. *Sed non omnia expediunt.* pro, conducunt, subaudi ad vitā spiritus. Et hoc est primum accidens retractiuū vexati à litigādo scilicet si litigare non est vtile ad vitam spiritus. Ea enim quæ nō sunt vtilia ad vitam spiritualem, quauis secundum se sint licita, omittenda censet. *Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestatem.* Aduerte circa literam erudite lector quòd in Græco vnum verbum habetur loco cuius interpres posuit redigar potestatem:

Universidad de Deusto Biblioteca

statem: & scito q̃ verbum illud deriuatur à dictione interpretata licent. Ita q̃ constat eiusdem esse significationis vtranq; dictionem, primitiuam & deriuatiuam: & consequenter recta interpretatio alteram dictionem debet mutare, aut potestatem aut licent.

¶ Cogor autem ex aduersatiua coniunctione sed, sentire q̃ non est vertenda dictio licent, vt significet posse, dicendo omnia in mea sunt potestate, sed ego sub nullius redigar potestatem quoniã minus quadrat aduersatiua coniunctio. Dicenti enim omnia in mea sunt potestate, non congruit subiungere, sed ego sub nullius redigar potestatẽ: immo subiungere debuisset, ideo ego sub nulli⁹ redigar potestatẽ. Accedit ad hæc q̃ Græca dictio primitiua proprie significat licere: ac per hoc deriuatiua dictio significat ꝓprie spectans ad licere. quãuis per extensionẽ seu translationẽ pluries huiusmodi dictio proprie significans licentiã interpretata sit potestas, ea ratione quia quod licet possumus. Amplectendo igitur propriam significationem, & seruando congruitatem sermonis aduersatiui, mutanda est dictio deriuatiua interpretata redigar potestatem, & interpretanda est aliquid spectans ad licentiã. Et legendum esset. *Sed non ego ab ullo fiam licentiosus.* Præpositio siquidem interpretata sub, non magis significat sub quàm ab. Et est sensus. omnia non prohibita mihi licent, sed non propterea ego ab vlla re, ab vllo negocio, ab vllo occursu fiam licẽtiosus. Et hoc est alterum retractiuũ vexati à litigãdo, si litigãdo fieret licẽtiosus: puta si propter litem religiosus fieret curialis seu vagus, & huiusmodi. Et hoc secundũ accidens est peius primo: quoniã primũ cõsistit in negatione vtilitatis ad vitam spiritualem: hoc autẽ secundum in implicatione distrahentium, seu minus decentium. Hæc itaq; duo vult Paulus consideranda esse ante executionem licitorum: & vbi nullum istorum accidit (quod non frequens videtur) exequi potest homo quod licitũ est. *Esca.* pro, escæ *venter, & uenter escis: deus autem & hunc & hanc.* pro, & has *destruet.*

Inter peccata priuantia à regno cælorum annumeraverat paulo superius fornicationem distinctam contra adulteriũ & alias species luxuriæ: & quoniam apud gentiles simplex fornicatio non reputabatur peccatum, ideo Paulus rationem intendit reddere quare simplex fornicatio peccatum est excludens a regno dei. Et quoniam fundat rationem suam super statũ spiritualem ad quem ordinati sumus (hic inchoatiue, & in futuro cõsummate) ideo incipit à differẽtia inter statum tum gratiæ & statum naturæ, inter statum spiritualem & statũ animalem: vt oppositа iuxta se posita magis

magis eluceſcãt. Et propterea à statu naturæ seu animali inchoat describendo ipsum tam in præsenti vita quàm in futura. Et quo ad præsentem quidem vitã describit dicendo escæ ventri & venter escis: quo ad futurã vero, q̃ deus destruet & ventrem & escas. Vsus ventris in hac vita decoctio escarum est: & econuerso vsus escarum in ventre fit. Et propterea vẽter ordinatur suapte natura ad alimentum, & ecõuerso alimentũ ordinat ad ventrem tanquã proprium locum. Et in hoc cõsistit vita animalis, vt patet. In futura autem vita in qua resumptis corporibus homines erunt similes angelis, deus destruet ventrem (non quãtum ad substantiã, sed quantum ad vsum decoctionis escarum) & destruet escas non solum quatenus escæ sunt, sed simpliciter. credimus enim mixta omnia ex quibus nutrimur destruenda. Ecce status animalis: vide spiritualem. *Corpus autem non fornicationi sed domino, & dominus corpori.* E regione ad id quod dixerat escæ ventri & venter escis dicit, corpus autem nõ fornicationi sed domino & dominus corpori: è regione vero ad id quod dixerat deus autem & hũc & has destruet, modo dicit. *Deus uero & dominum suscitauit & nos suscitabit per uirtutem suam.* hoc est potentiam suã. Et describitur status gratiæ seu status spiritualis, & in præsenti vita & in futura. Et quo ad præsentem quidem vitã dicit q̃ corpus non fornicationi sed domino & dominus corpori: hoc est corpus nõ ordinatur ad fornicandum sed ad domini gloriam, & dominus est ad vtilitatẽ corporis. ¶ Vbi aduerte prudens lector q̃ in statu animali nihil peccati narrauit, sed tantũ naturalia officia ventris & escarum: in statu quoq; spiritus illa tantum quæ pertinent ad spiritualia officia affert. & propterea excludit ordinem corporis ad peccatũ fornicandi Ordo enim corporis ad generandum spectat ad statum animalẽ: sed quia nõ ab omnibus exercetur, sed ab omnibus exercetur vsus ventris & alimenti, ideo statum animalem ab officio ventris & alimenti, & non ab officio generãdi descripsit. Quomodo autẽ hęc verificẽtur, sigillatim Paul⁹ declarat in textu, more suo ꝓposita exequens. *Nescitis quoniã.* pro, q̃ *corpora uestra membra sunt Christi?* Declarat illã particulã corp⁹ domino: explicando modũ quo corpora nostra sunt ordinata ad dominũ s. vt mẽbra Christi. secundũ id qđ alibi dicit, multi vnũ corpus sumus in Christo. Ita q̃ Christus est sicut persona, & ecclesia est corpus

eius

Universidad de Deusto
Biblioteca

cius: ac per nos membra eius. Corpora ergo nostra ex vi status Christiani sunt ordinata vt sint membra Christi: & nisi ex parte nostra ponatur obex peccati, sunt per baptismū mēbra Christi. *Tollens ergo membra Christi faciam membra meretricis?* Horrendo declarat illam aduersatiuam non fornicationi sed Christo, declarans cōtrarietatem inter corpus domino & corpus fornicationi. Et significanter dicit meretricis: vt intelligamus quòd de simplici fornicatione tractat. *Absit.* Horrentis est. *An nescitis.* Duo intendit Paulus declarare, alterum est quomodo membra fornicantis sunt membra meretricis. alterū quomodo nos sumus mēbra Christi. Et inchoans à primo, dicit. *Quoniam.* pro, quòd, *qui adhæret meretrici, unum corpus efficitur.* pro, est: *erunt enim inquit duo in carne una.* Verbum Adæ Gene. 2. scriptum affert ad declarandum fornicantis & meretricis esse corpus vnum. Vbi aduerte quòd quanuis Adam dixerit hæc verba de cōiugibus, Paulus tamen extendit ad fornicantes propter identitatem rationis. Non enim differunt nisi secundum quid & simpliciter. Cōiuges enim ponunt simpliciter corpora sua in communi: fornicantes autem ponunt pro tunc corpora sua in communi. Sensus enim literalis (vt in euangelijs declarauimus) est quòd sicut alij ponentes facultates suas in communi, sunt multi in vna facultate, & sic de similibus societatibus, ita coniuges ponunt carnes suas in communi. & propterea dicuntur vna caro, pro indiuiso habentes carnes: sicut pro indiuiso existētibus facultatibus dicitur vna facultas. Et coniuges quidem habent hanc indiuisionem non ad tempus sed simpliciter, fornicantes autem pro tunc. & propterea Paulus dixit etiam fornicantium esse carnem vnam. *Qui autem adhæret domino.* Declarat alterum ex similitudine primi, sicut communicantes carnes sunt vna caro, ita adhærens spiritu domino. *Vnus spiritus est.* scilicet ipsius adhærētis & domini. In quo declarat quomodo sumus membra Christi scilicet non vnione corporali, sed vnione spiritus. Vnus siquidem atque idem est spiritus meus, & meorum membrorum: & vnus proportionaliter est spiritus Christi & spiritus adhærentium ei. Intellige autem vnum quemadmodum diximus de vnitate carnis & de vnitate facultatis indiuisæ. adhærentes siquidem domino & dominus, ponunt quodammodo spiritus in communi, vt tanquam pro indiuiso habeant spiritum communem vtrinq;: & sic vnus spiritus est adhærentis domino & domini. Quod in hac vita inchoatiue apparet in sanctis, cōformantibus spiritum suum in omnibus deo, & deo faciente

faciente voluntatem timentium se. *Fugite fornicationem.* Declarat seorsum illam particulam corpus non fornicationi. Et significanter dicit fugite, tanquàm insequentem & serpentem in non fugientes. Cum reliquis enim vitiis congressus haberi potest rationibus pugnando, cum vitiis autem carnalibus non est pugnandum: quoniam serpunt in cogitationes etiam contra illa, sed victoria per fugam habetur: fugiendo scilicet etiam cogitationes omnes talis generis. *Omne peccatum quodcunque fecerit homo.* hoc est omne genus humani peccati. *Extra corpus est.* hoc est extra iniuriam corporis est. Et significanter dicit peccatum, non dicit effectus peccati. Quod dicimus propter peccatum gulæ: quod non est in iniuriam corporis nisi ratione effectus nocentis corpori. *Qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.* Iniuriam siquidem facit corpori suo pro indiuiso ponendo illud cū corpore meretricis. dehonoratur enim corpus: sicut si aliquis poneret pro indiuiso rem nobilem cū re vili, iniuriam faceret rei nobili. *An nescitis quoniam.* pro, quòd, *membra.* pro, corpora, *uestra.* Declarat illam particulam, & dominus corpori. *Templum sunt spiritus sancti qui in uobis est, quem habetis à deo.* Ecce quomodo dominus corpori scilicet constituendo corpora nostra templum spiritus sancti, non futuri sed existentis in nobis, non vndecunque sed ex dono dei. Per hoc enim declaratur quòd dominus corpori adest maximo dono spiritus sancti, vtentis corporibus nostris vt templo: ad sacros scilicet vsus. *Et non estis uestri.* Accumulat dona quibus dominus corpori: simul reddens rationem cur merito spiritus sanctus vtitur nobis vt templo suo (hoc est ad vsus spirituales dicauit nos & corpora nostra) quia nos non sumus nostri, sed domini. Et ratio subditur. *Empti enim estis precio magno.* Superfluit magno. Ecce simul ratio quare non simus nostri sed domini qui emit nos, & donum precij pro redemptione nostra: vt vere videamus quod dominus corpori fundendo precium sanguinis sui pro redemptione nostra. *Glorificate & portate.* Superfluunt duæ dictiones, & portate. *Deum in corpore uestro.* Cōcludit Paulus declaratis omnibus propositis describentibus corporis statum spiritualem in præsenti vita, vt glorificent deum in corporibus suis quod fit seruando corpus mundum à peccatis carnalibus, & exhibendo corpus ad obsequia spiritus. Desunt septem dictiones. *Et in spiritu uestro quæ dei sunt.* Quia corpora nostra declarauerat esse domino vinculo spiritus, ideo concludit vtrunque scilicet glorificate deum in corpore vestro, & in

spiritu vestro quæ dei sunt. Spiritus enim noster non corpus, discernit quæ dei sunt. & propterea mandat quòd in spiritu nostro glorificemus ea quæ dei sunt, tanquàm in cognoscente illa. tam extrinseca (vt creatio, redemptio, sapientia, prouidentia) quàm intrinseca: vt virtutes & dona spiritus sancti.

CAPVT VII.

DE quibus autem scripsistis mihi. Imperfecta est oratio, subaudiens respondebo. scripserant siquidem Corinthij Paulo, nescio quas quæstiones de matrimonio.

Bonum est homini mulierem non tangere. hoc est vxorem nõ ducere. Nec aduersatur Paulus verbo dei. Genesis secundo scripto, non est bonum hominem esse solum: quoniam sententia illa loquitur de homine secundum esse naturæ. nõ est autem bonum in esse naturali hominem esse solum: quoniam tollit naturalem multiplicationem. Paulus vero loquitur de homine relato ad vitam spiritualem: in qua bonum est non ducere vxorem. non nihil enim impedimenti præstatur spirituali vitæ ex coniugio. *Propter fornicationem.* pro, fornicationes, *autem unusquisque suam uxorem habeat, & unaquæque suum virum habeat.* Non dicit propter generationem quæ est primus finis coniugij, sed propter fornicatiões vitandas, quod est bonum secundarium coniugij: quoniã non tractat de coniugio in esse naturali, sed (vt dictũ est) in ordine ad vitam spiritus. cui longe magis aduersatur fornicatio quàm coniugiũ. & propterea vt saluetur vita spiritualis dicit propter fornicationes autem vitandas contrahatur coniugium. Et dicit pluraliter fornicationes, ad comprehendendum omnes luxuriæ species. *Vxori uir debitum.* pro, debitam benevolentiam, *reddat: similiter autem & uxor uiro.* Postquàm instruxit de contractu coniugij, instruit de vsu coniugij. Et honestissimo vtitur vocabulo dicendo debitam benevolentiam reddat: significando esse actum iustitiæ vsum coniugij. *Mulier.* pro, vxor, *sui corporis potestatem non habet, sed uir: similiter autem & uir sui corporis potestatem non habet, sed mulier.* Rationem assignat debiti mutui inter coniuges. & vtrobique legendum est non mulier sed vxor.

Nolite fraudare. pro, ne fraudetis. seu priuetis. *Inuicem.* hoc est ne subtrahatis debitum inuicem. Peccatum enim iniustitiæ est negare coniugi debitum. siue fraude (fingendo aliquam excusationem) siue aperte negando. Et est ex suo genere peccatum mortale, sicut quælibet iniustitia. *Nisi forte.* pro, quid. seu aliquantulum. *Ex consensu ad tempus.* Ex hac exceptione apparet quòd

quòd dictio Græca potius interpretatur priuetis quàm fraudetis. exceptio enim hæc non fit à fraude sed à mutua priuatione. *Vt uacetis orationi.* Desunt duæ dictiones. Legendum est. *Vt uacetis ieiunio & orationi.* Collige tres conditiones à Paulo appositas vacationi ab vsu coniugij. prima est ex cõsensu vtriusque: secunda est ad tẽpus breue: tertia est vt vacent ieiunio & orationi. Talis enim continentia vtilis est ad vitã spiritualem. *Et iterum reuertimini in idipsum.* pro, conueniatis ad idem. Cõpleto illo breui tempore iterum redeant ad vsum coniugij. Et causam subdit. *Ne tentet uos Satanas propter incontinentiam uestram.* Sententia clara est. *Hoc autem dico.* Pronomen hoc, nõ arctatur ad vltimo dictum, sed comprehendit totum, scilicet & contractum coniugij, & vsum eiusdem.

Secundum indulgentiam. minus boni. *Non secundum imperium.* quo imperantur necessario agenda. *Volo autem.* pro, enim, *omnes uos.* pro, omnes homines, *esse sicut meipsum.* Hortantis est. & non electionem sed velleitatem significat, Vellet enim si fieri posset, omnes homines esse continentes sicut ipse erat: sicut de deo scribitur quòd vult omnes homines saluos fieri. Et per hoc rationem reddit quare dixit non secundum imperium. ¶ Et aduerte quòd hic est vnus textus ex quo à nonnullis argumentum sumitur quòd Paulus habuerit vxorem. Arguunt enim quòd loquens de vsu coniugij, quum dixisset hoc autem secundum indulgentiam & non secundum imperium dico, reddit rationem. volo enim omnes homines esse sicut meipsum, coniugatum & abstinentem ab vsu coniugij. Sed argumentum non habet solidum fundamentum: quia pronomen hoc, demonstrat totum quod dictum est de contractu & vsu coniugij: & vtrunque dictum est secundum indulgentiam, non secundum imperium. Et ratio quadrat, quia vellem omnes homines esse sicut meipsum inconiugatum. Et quòd iste sit sensus literalis, nunc nunc verba Pauli testabuntur. *Sed unusquisque proprium donum habet ex deo.* quamuis ego vellem omnes homines esse inconiugatos, tamen scio non esse commune tantum donum omnibus, sed vnusquisque proprium donum habet ex deo. *Alius quidem sic, alius autem sic.* puta vnus habet donum castitatis coniugalis, alius castitatis virgineæ, alius castitatis vidualis &c. *Dico autem.* Hactenus Paulus docuit homines in genere: modo incipit descendere ad singulas species. Inchoans à viduis. *Non nuptis.* pro, inconiugatis. Non enim arctatur sermo ad fœmineum sexum. articulus enim Græcus indicat quòd viros alloquitur. *Et uiduis.*

Omittit virgines, reseruãs eas speciali sermoni inferius habendo.

Bonum est illis. Superius in communi dixerat bonum est homini: modo in specie dicit bonum est illis, expertis rem venereã.

Si sic permanserint sicut & ego. bonum ad spiritualem vitam est illis perseuerare sine coniugio sicut & ego. Vbi manifeste Paulus commemorat se inter inconiugatos: & comprobat superioris literæ expositum sensum. non tamen ex hoc textu habetur quòd Paulus fuerit virgo. *Quod si non se continent, nubant. melius.* pro, satius, *est enim nubere quàm uri.* Non de mulieribus tantum, sed de vtroque sexu dicuntur hęc: quanquàm interpres vsus est vocabulo proprio mulieribus scilicet nubere. Nec dicit Paulus melius esse (quod contineret tam nubere quàm vri bonum esse) sed dicit satius est nubere quàm vri igne concupiscentiæ superantis hominem incontinentem: hoc est superari à concupiscentia. Si tamen legitur melius, non oportet admittere quòd vtrunque est bonum: sed consueto loquendi more hoc dictum. dicimus enim melius est facere iacturam rerum quàm personarum, & id genus innumerabilia. perspicuumque est neutrum esse bonum. *Iis autem qui matrimonio iuncti sunt.* Postquàm de contractu & vsu cõiugij docuit: modo docet Corinthios de diuortiis. Et primo alloquitur coniuges Christianos ambos. *Præcipio non ego sed dominus.* hoc est non promulgo ego hoc præceptum, sed dominus promulgauit illud. Et primo quantum ad vxorem. *Vxorem à uiro non discedere.* absolute loquendo. *Quòd si discesserit.* in aliquo casu rationabili. *Manere innuptam.* quo ad vsum coniugij: hoc est maneat tanquàm innupta expers maritalis cõsortij. *Aut uiro suo reconciliari.* vt maneat nupta quo ad vsum coniugij. *Et uir uxorem non dimittat.* Vniuersa hæc sub præcepto domini continẽtur. Tacet tamen hic Paulus exceptionem quam adiecit dominus Matth. 19. vir vxorem non dimittat excepta fornicationis causa: quæ ibidem declarauimus. *Nam cæteris.* pro, cæteris autem, scilicet coniugatis disparis cultus. *Ego dico non dominus.* ego promulgo doctrinam hanc non dominus promulgauit illam. *Siquis frater uxorem habet infidelem, & hæc consentit habitare cum illo, non dimittat illam. Et siqua mulier fidelis habet uirum infidelem, & hic consentit habitare cum illa, non dimittat uirum.* Sententia doctrinæ clara est. Aduerte quòd doctrina hæc non aduersatur doctrinæ & facto Esdræ, quum diuortia fecit Iudæorum & alienigenarum: vt legitur in fine primi Esdræ, Casus enim ille diuersus est ab isto. nam in casu illo fideles contraxerant matrimonia cum infidelibus

bus contra diuinam prohibitionem Deut. septimo. in casu autem isto ambo coniuges tempore contractus matrimonij erant infideles, & postea alter effectus est fidelis: vt patet ex verbis textus. nam clare sonat consensum infidelis cum habito coniuge non cum habendo, subiungendo non dimittat illum, proculdubio prius habitum. *Sanctificatus est enim vir infidelis.* Rationem reddit dictę doctrinæ: quia infidelis coniux sanctificatur (hoc est purificatur, fit mundus) in coniuge fideli. *Per mulierem fidelem.* Superfluit fidelem, tam hic quàm quum subiungitur per virum fidelem: & præpositio per, vtrobique est præpositio in. Ita quòd legendum est. *In muliere & sanctificata est mulier infidelis in uiro.* Et dixit hoc tum ad tollendum timorem contagionis ne timeret fidelis coniux inficiex commercio cum infideli. tum ad prouocandum affectum ad commanendum simul, ex hoc quòd tanta est vis Christianæ gratiæ in altero coniugum quòd vincit immunditiam alterius, & mudat alterum inquantum coniugem si consensus adest vtriusque ad permanendum in coniugio. *Alioquin filii uestri immundi essent,* pro, sunt: *nunc autem sancti sunt.* Hinc apparet primo quòd sanctitas hoc in loco pro munditia sumitur. ita quòd sanctificari est mundum fieri, & esse sanctum, est esse mundum. Apparet autem clare ex eo quòd dicitur alioquin immundi sunt. præter hoc quòd sanctitas proprie significat munditiam. ¶ Apparet secundo de quali sanctitate seu munditia est sermo, scilicet de illa quę euidenter inuenitur in filiis eorum. Vniuersa enim ratio fundatur in hoc, nunc autem sancti sunt. ad hoc enim tanquàm euidenter patens resoluitur tota ratio: Constat autem quòd in filiis istorum nulla inuenitur sanctitas gratiæ: quum non sit sermo de baptizatis filiis, sed de filiis. & breuiter discurrendo, nulla est alia euidens sanctitas seu munditia in filiis nisi legalis. ¶ Ad cuius intellectum considerandum est quòd disparitas cultus absolute inter coniuges est quædam illegalitas, non solum referendo coniuges adinuicem sed etiam ad prolem. Rationis enim ordo exposcit conformitatem coniugum inter se quemadmodum in nobilitate & moribus, ita & in religione: & redundat huiusmodi disparitas in disparem eruditionem prolis. Et hinc oritur quòd absolute loquendo, filij parẽtum disparis cultus immundi sunt immunditia legali. sunt enim minus legitimi: vtpote variam trahentes à parentibus eruditionem ad quam ordinatur coniugium. Hanc illegalitatem dicit Paulus tolli ex consensu infidelis ad commanendum cum fideli

coniuge.& ob abiectionem talis immunditię legalis dicitur sanctificatus infidelis in coniuge fideli. Et hoc ab effectu manifestat, alioquin scilicet si non sanctificatus esset, filij vestri immũdi sunt, immunditia legali: constat autem quòd nunc sancti sunt, hoc est mundi ab immunditia legali. Ratio autem quare fidelis coniux mundificet infidelem non simpliciter sed quo ad coniugiũ, à Paulo non aliter insinuatur quàm in consensu infidelis ad perseuerandum cum coniuge fideli. Innuit enim per hoc quòd consensus talis quo non horret Christianam fidem, vitamque spiritualem in coniuge, efficit vt non abominaturus quoque sit Christianam eruditionem in prole: ac per hoc quatenus coniux sanctificatus est vtens coniugio cum fideli. *Quod si infidelis discedit.* Postquàm docuit quid agendum quum infidelis consentit, modo cõsequenter docet quid agendum si infidelis non vult perseuerare in coniugio sed separatur. *Discedat.* separetur. *Non enim seruituti subiectus est frater uel soror in eiusmodi.* hoc est in huiusmodi euentu nõ est seruituti coniugij subiectus frater vel soror: hoc est Christianꝰ seu Christiana coniux. In hoc sensu communiter intelligit hæc Pauli verba ecclesia. hinc enim intelligit liberum esse tam Christianum quàm Christianam cõiugem si infidelis coniux separatur, ad contrahendũ cum alio seu alia coniugium. ¶ Dico autem hoc: quia Paulus non aperte explicat talem libertatem, sed negat subiectum esse seruituti in huiusmodi. Quæ verba si exacte discutiantur, solum significant quòd in huiusmodi discessibus seu separationibus infidelis à fideli (infidelis coniugis à fideli cõiuge, infidelis filij à fideli patre, infidelis patris à fideli filio, infidelis filię à fideli matre & econuerso, & sic de aliis) nullus frater aut soror (hoc est nullus Christianus aut Christiana) est subiectus seruituti prioris: puta qua filius tenetur patri & econuerso, qua filia tenetur matri & econuerso, qua vxor marito & econuerso. Sed hinc non cõuincitur quòd sit solutum vinculum coniugale, sicut non soluitur vinculum filiale aut paternum. ¶ Et si præcise in materia coniugij intelliguntur, in promptu est literalis sensus quòd in huiusmodi discessibus non est seruituti mortem gerendi coniugi subiectus frater aut soror, Christianus aut Christiana coniux. sed hinc non habetur solutio coniugij, vt patet. Et non solum miror sed stupeo quòd Christo clare excipiente causam fornicationis, torrens doctorum non admittit illam mariti libertatem: Paulo autẽ non clare dicente interpretata sit solutio cõiugij ex causa alia ab explicata à Christo & sola excepta. Quia tamen antiquo ecclesię

vsu

vsu sensum communem textus huius firmatum credo, & textus capax est huius sensus communis: ideo dicẽdum est quòd dominus in euangelio non communem vtrique coniugi, sed marito propriam tradidit libertatis legem, vt textus ipse manifeste dicit. Paulus autem communem vtrique coniugi legem libertatis promulgat, authoritate procul dubio diuina: qua sola separari potest quod deus coniunxit: iuxta verbum domini de coniugio: nõ christianorum, sed ab initio mundi instituto, quod deus cõiunxit homo non separet. Et propterea diuersę libertatis causæ assignãtur, à domino quidem causa propria marito, à Paulo autem causa vtrique cõiugi communis. Imparem enim dominus iudicat maritum & vxorem quo ad fornicationem: quia impar est secundum naturalem horrorem, & repugnantiam ad certitudinem patris prolis. Infidelitas autem quæ ad animam spectat, paris censetur iuris in vtroque coniuge à Paulo. Et hæc dicta sint ad satisfaciẽdum quæstioni de contrarietate doctrinæ Pauli ad doctrinam Christi. Christus enim solam fornicationis causam excipit: Paulus autem alteram docens causam, docet non esse solam fornicationis causam. Paulus dico, vt communiter exponitur: quia vt dictum est (& textus sonat) Paulus non sonat solutionem coniugij. *In pacem autem uocauit uos.* pro, nos, *deus.* Duo poterant obstare libero discessui infidelis coniugis. Alterum ex parte vinculi remanentis in Christiano: & hoc excluſit dicendo: non enim seruituti, &c. Alterum ex parte iuris quod habet Christianus contra infidelẽ discedentem, & hoc modo excludit. dicẽdo quòd in pace vocauit nos deus. Acsi apertius dixisset: nolite litigare contra discedentem petendo ius vestrum, sed si discedit discedat: quia deus vocauit nos non ad litigandum sed ad pacem. *Vnde.* pro, quid, *enim scis mulier si uirum saluum facies.* Proposuerat simplicem conclusionem quòd si infidelis consentit nõ dimittatur, modo reddit rationem quare non debet infidelem dimittere. Et sumitur ratio ex spe saluandi infidelem. *Aut unde.* pro, quid *scis uir si mulierem saluam facies, nisi unicuique sicut diuisit dominus.* pro, deus, *unumquemque sicut uocauit deus.* pro, dominus, *ita ambulet.* Et est ordo literæ quid scis de futura salute coniugis nisi quilibet ambulet tam sicut diuisit illi deus quàm sicut vocauit illum deus. Acsi pendeat scire coniugem saluandam ex perseuerantia in statu in quo vocatus est. Et vere perseuerantia in statu coniugij confert statim scire futuram coniugis salutem inchoari in hoc ipso quòd perseuerant simul: quod est scire futuram salutem in eius principio. nonnullũ enim

Universidad de Deusto
Biblioteca

salutis alterius coniugis principium est perseuerantia cum coniuge fideli: præstatque postea experiri an deus salvum faciet infidelem coniugem per fidelem. Vtraque autem scientia tolleretur si fidelis coniux non perseueraret cum infideli consentiente. Et propterea exceptiua dictio nisi, optime quadrat cum præiacente propositione, quid scis vtrum salvum facies. Quasi dicat, nihil potes scire nisi perseueres, nisi seruetur illa generalis regula, vnusquisque sicut diuisit deus, vnusquisque sicut vocauit deus ita ambulet: affert siquidem ad hoc particulare regulam vniuersalem. Et intendit Paulus per hoc ante oculos mentis fidelis coniugis ponere dispositionem diuinam, quid scis an deus disposuerit saluare infidelem coniugem per te nisi acceptes dispositionem diuinam circa principium saluandi coniugem. Dicendo autem sicut diuisit deus, diuersitatem donorum quæ deus distribuit hominibus significat: de quibus dixerat vnusquisque proprium donum habet, & alius sic, alius sic. Quum vero subdit sicut vocauit dominus, diuersitatem statuum seu conditionum non malarum in quibus diuersi vocati sunt, significat. Ita quòd vocatio refertur ad status inuentos: diuisio autem ad dona adiuncta. Docet enim Paulus quòd vnusquisque si quum vocatur à deo est in statu seruili, &c. in illo maneat: & similiter cui distribuit deus donum continentiæ coniugalis, vidualis aut virgineæ, in illo maneat. *Et sicut.* pro, sic, *in omnibus ecclesiis doceo.* pro, dispono. Ne Corinthij specialem ordinationem putarent sibi fieri, adiungit quòd sic in omnibus ecclesiis ordino. *Circumcisus aliquis vocatus est? non adducat præputium.* Duo proposuerat in regula allata: alterum sicut deus diuisit: alterum sicut deus vocauit. Inchoat prosequendo ab vltimo: tum in differentia status secundum circumcisionem vel præputium: tum in differentia status secundum seruitutem vel libertatem. Et quidem sententiam posuit interpres: in Paulo enim non habetur præputium: sed habetur ne ascisçat, sine aliqua additione. ¶ Sed quid intelligat Paulus, non video, nisi quòd perseueret circuncidendo filios: in seipso enim impossibile est ascisçere præputium: tunc enim Iudæos circumcisione vti, & factis & his verbis docebat Paulus. *In præputio aliquis vocatus est? non circumcidatur.* Vult enim vnumquemque quo ad hæc seruare suum ritum: sicut etiam Romanis scribit quòd vnusquisque circa cibos & dies discernendos, vel non discernendos, in suo sensu abundet. *Circumcisio nihil est, & præputiũ nihil est.* Ne putarent quòd hæc ordinaret Paulus tanquam mysteria quidem quædam salutis, declarat quòd vterque ritus nihil est

est ad salutem spiritualem. ¶ At si obiecerit: si nihil sunt, cur tibi curæ est vt vnusquisque perseueret in suo ritu? Solutio est, quia suauior est homini ritus sibi consuetus. ¶ Ex hac Pauli sententia habetur quòd pactum diuinum cum Abraham Gene. 17. de circuncisione, consummatum perfecte est in aduentu Messiæ: ita vt absoluti sint à fœderis vinculo ac pœna, filij Abraham. Nam si circucisio nihil est, sed pro consuetudine seruanda est Iudæis, manifeste habetur quòd desiit esse materia fœderis præcepti aue diuini. Blasphemum siquidẽ est, dicere: id quod diuini est fœderis, quod diuini est mandati nihil est ad salutem. ¶ Nec potest fugiendo fingi quòd Paulus loquitur de circuncisione secundum se & non mandata olim à deo: nam clare idem iudicium profert de circuncisione & præputio: dicens circuncisio nihil est & præputium nihil est: manifestando quòd tam status legalis circuncisionis quàm status Gentilis præputij, nihil est ad salutem. Constat autẽ quòd legalis circuncisio est circuncisio mandata olim à deo: ergo de mandata olim circuncisione loquitur: de qua dixerat: circuncisus aliquis vocatus est, proculdubio circuncisione mandata seu legali. *Sed obseruatio mandatorum dei.* hęc est quæ salutem spiritus affert. *Vnusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat.* pro, mancat. Non enim ordinat vt in ea perseueret vsque ad mortem, sed quòd maneat in ea. Vnde & subdit de seruo. *Seruus vocatus es? non sit tibi curæ.* hoc est non sis anxius propter seruitutem. *Sed & si potes fieri liber, magis utere.* hoc est postquam fueris liber magis vtere seruitute quo ad opera, nõ fias delicatus, sed magis te exerceas in seruilibus operibus tibi congruis quàm si esses seruus. *Qui enim in domino vocatus est seruus, libertus est domini.* Reddit rationem eius quod dixerat, non sit tibi curæ: ex eo quòd qui vocatus est in domino seruus (hoc est qui vocatus est ad Christianam fidem in statu seruili, ita quòd in domino, hoc est salua Christianitate, est seruus) sciat se esse libertum domini: hoc est exemptum à seruitute, & translatum in libertum Iesu Christi. Cõsolatur ergo seruos ex hoc quòd quanuis sint serui secundum carnem, sunt tamen secundum spiritum liberti supremi domini. *Similiter qui liber vocatus est, seruus est Christi.* Ne melioris conditionis in Christo videretur liber quàm seruus, adiunxit quòd qui liber vocatus est ad Christi fidem effectus est seruus Christi, vt communis in Christo status tã seruis quàm liberis intelligatur. *Precio empti estis.* Seruitutem significat Christi communem vtrisque, quia empti sunt precio, procul dubio sanguinis Christi. *Nolite fieri serui hominum.* Inde infert præceptum

Universidad de Deusto
Biblioteca

ceptum vt recusent fieri serui hominũ ex quo iam sunt serui Christi. Nec contra hoc præceptum fecit Paulinus Nolanus episcopus qui se fecit seruum hominis pro redimendo filio viduæ: quoniam non de seruitute corporis, sed de seruitute animæ ad literã Paulus loquitur. Quod patet ex hoc quòd secundum id prohibet fieri seruos hominum secundum quod empti sunt à Christo: hoc est secundum illam partem qua sunt serui Christi. Constat autem quòd secundum animam sumus Christi serui, secundum quã nullus sit seruus hominis, nisi qui consentit homini aduersus Christũ. *Vnusquisque ergo in quo vocatus est frater.* pro, fratres. in casu vocatiuo. *In hoc permaneat.* pro, maneat, *apud deũ.* Superius absolute dixerat vnusquisque in sua vocatione maneat: modo adiungit quòd apud deum maneat: vt intelligamus tum perseuerãtiam apud deũ, tum præcipue rationem perseuerandi esse deum: vt intelligamus quòd si desineret grata esse deo ob aliquod accidens perseuerantia in tali statu, non consuli à Paulo vt maneat. *De virginibus autem.* Exequitur alterum propositum, vnicuique sicut deus diuisit: incipiendo à continentia virginali. *Præceptum domini non habeo,* quòd perseuerent vel non perseuerent virgines. *Consilium autem.* pro, tamen, *do, tanquam misericordiam consecutus à domino, ut sim fidelis.* non do humanum consilium, sed procedens ex dono mihi concesso misericorditer, quod est me esse fidelem dispensatorem mysteriorum creditorum mihi. Et apposuit hæc: quoniam aduersus veteris legis morem consilium erat prolaturus. In veteri siquidem lege omnes debebant contrahere matrimonium ad multiplicandum semen Israel. *Existimo igitur bonum esse propter instantem.* pro, præsentem, *necessitatem.* Ecce consilium, seu (vt Græcus textus sonat) sententia, bonum esse seruare virginitatem propter præsentem necessitatem vitandam: multæ enim sunt præsentis vitæ necessitates consequens coniugium ad quas euitandas bonum est seruare virginitatem. Veruntamen quia hæc ratio cõmunis erat veteri & nouo testamento, subiungit id quod est proprium testamẽti noui, scilicet vita spiritualis. *Quoniam bonum est homini sic esse.* Acsi apertius dixisset, ideo vtor ratione vitandæ præsentis necessitatis, quia bonum est homini sic esse. Iam tertio Paulus repetiit in hoc capitulo hanc propositionem tanquam nouam, vt magis imbiberetur in animis hominum quòd bonum est homini ad vitam spiritualem abstinere à coniugio. Hoc autẽ ideo proptiũ est statui noui testamenti: tum quia gratia interna per Iesum Christũ facta est semper: tum quia plenitudo gratię ad quam spectat status

tus virgineus propria est nouo testamento. *Alligatus es uxori? noli quærere solutionem. Solutus es ab uxore, noli quærere uxorem.* Permanentiam vniuscuiusque sicut diuisit deus specialius explicat. *Si autem acceperis uxorem, non peccasti: & si nupserit uirgo, non peccauit.* Hinc confutantur hæretici prohibentes nubere. *Tribulationem tamen carnis.* pro, carne, *habebũt huiusmodi.* hoc est tribulationes quas parit carnale connubium habebunt coniuges. Sunt autem manifeste incommoda multa quæ nascuntur ex huiusmodi carnali commercio: vt in muliere dolores partus, in viro autem curæ multæ. *Ego autem uobis parco.* seu indulgeo, tanquam patet compatior vobis quòd eligitis statum tribulationum: hoc est non retraho vos ab huiusmodi electione. *Hoc itaque dico fratres, tempus breue.* pro, breuiatum est. hoc est tempus vitæ præsentis vniuscuiusque decurtatum est, & mutilum à tempore sperato, vnusquisque enim longiori tempore sperat viuere quàm viuit. & propterea tempus cuiusque breuiatum est. Et est sensus quòd quanuis vos non retraham ab electione carnalis status, id tamen nõ omitto monere quòd tempus vitæ cuiusque mutilum est. *Reliquum est ut & qui habent uxores, tanquam non habentes sint: & qui flent, tanquam non flentes: & qui gaudent, tanquam non gaudentes: & qui emunt, tanquam non possidentes.* hoc est, superest vt moniti sitis circa vsum coniugij & passionum animi & rerum exteriorum. Et passiones quidem omnes comprehendit sub præcipuis: delectatione scilicet & tristitia. hæ enim reliquarum passionum rationes sunt. *Et qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur.* pro, tanquam non abutentes. Per hanc vltimam declarauit ipsemet Paulus sensum omnium præcedentium: vt intelligendum sit (quum dixit tanquam non habentes vxorem, & similiter tanquam non flentes. tanquam non gaudentes, tanquam non possidentes) significari quòd non abutantur coniugiis, gaudiis, fletibus, & possessis. *Præterit.* pro, decipit enim figura huius mundi. Ratio redditur quare cauere sibi debent ab abusu huiusmodi rerum: quia fallax est figura (hoc est forma, seu habitus apparens) mundi huius: habet enim sub sua specie aliquid fallaciæ: vt quotidie experimur. *Volo autem vos.* Rationem reddit totiens repetitæ sententiæ, bonum est homini sic esse, scilicet sine coniugio. *Sine solicitudine esse.* Ecce ratio vt homo sit sine solicitudine rerum transeuntium: & sic solicitudinem suam occupet circa ea quæ dei sunt. Sententia est clara. *Qui sine uxore est, solicitus est quæ domini sunt, quomodo placeat deo.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

deo. Qui autem cum vxore est, solicitus est quæ sunt mundi, quomodo placeat vxori. *Et diuisus est & mulier innupta & virgo.* pro, diuisa est vxor & virgo. Postquam dixit de viro, modo incipit loqui similiter de muliere, dicēdo diuisa est vxor & virgo: hoc est diuersis viis incedunt vxor & virgo. Et de vtraque sigillatim exequitur, incipiens à virgine. *Cogitat.* Deest. innupta. Legendum est. *Innupta cogitat quæ domini sunt: ut sit sancta corpore & spiritu.* Quanuis proposuerit de virgine, latius tamen exequitur cōprehendendo omnem innuptam. Reliqua clara sunt. Quæ autem nupta est, cogitat quæ sunt mundi, quomodo placeat viro. *Porrò hoc ad utilitatem uestram dico: non ut laqueum uobis iniiciam, sed ad id quod honestum, & quod facultatem præbeat sine impedimēto dominum obsecrandi.* Aduerte quòd particula hæc censetur fere impossibilis vt reddatur Latina vt iacet in Græco. Fecimus autem eam transferri fere ad verbū sic. *Sed ad decorum & assidendum domino sine distractione.* Per quæ significatur quòd abstinere à coniugio nullum est indecens sed decorum, & præter hoc est vtile ad continuam assiduitatem suiipsius coram domino sine distractione, sine retractione quam patiuntur coniugati, quos oportet retrahi à curis consequentibus coniugium, quos est impossibile assidua mente vacare iis quæ sunt domini: quum oporteat eos cogitare quomodo placeant sibiinuicem &c. *Si quis autem turpem se uideri existimat super uirginē suā, quòd sit superadulta, & ita oportet fieri.* Directe hoc respondet ad id quod dixerat sed ad decorum. Ac si apertius dixisset. ego vos inuito ad id quod est secundum rem decorum: siquis autem secundum suam existimationem putat apparere se indecorum in virgine sua quia est superadulta & non nubet &c. *Quod uult faciat: non peccat si nubat. Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habens suæ uoluntatis.* Tres conditiones apponit laudabili abstinentiæ à coniugio. Prima est non habens necessitatem: hoc est non cogatur ex inopia abstinere à coniugio. hæc enim abstinentia non est virtutis sed necessitatis. Secunda est potestatem autem habēs voluntatis suę perficiendæ: hoc est quòd virgo consentiat abstinentiæ à coniugio. Si enim virgo dissentiret, nō haberet pater potestatem voluntatis propriæ perficiendæ. Tertia subiungitur, dicendo. *Et hoc iudicauit in corde suo seruare virginem suam.* hoc est quòd maturo iudicio rationis iudicauit non esse tradendam filiā nuptui. Et dixit hoc vt pater discutiat diligentius apud se futurum euentum, scilicet si bene succedet virgini huiusmodi celibatus.

tus. ipse enim qui nouit mores stabilitatémque filiæ, debet hoc cogitare: ne forte emergat in vituperium. *Bene facit.* Igitur & qui matrimonio iungit virginem suam, benefacit: & qui non iungit, melius facit. *Mulier alligata est legi, quanto tempore uiuit uir eius.* Exequitur in specie circa vidualem continentiam. Si hæc verba intelligenda sunt vt sonant, aduersantur sensui cōmuni superiorum verborum, non enim seruituti subiectus est frater vel soror in eiusmodi: vt clare patet. Sed secundum sensum communem hæc verba dicuntur de coniugibus eiusdem Christiani cultus. Perspicacius tamen intelliguntur vt sonant regulam generalem, cui non aduersatur exceptio aliqua, sicut nec aliis regulis: & inter exceptiones computetur doctrina superior. *Quod si dormierit uir eius, liberata est à lege. Cui autem uult nubat, tantū in domino,* hoc est dūmodo nubat Christiano. Hic est primus in testamento nouo textus prohibens iniri coniugia inter dispares cultu. *Beatior autem erit.* pro, est, si sic permanserit secundum meum consilium. Statum præsentem beatiorem describit. Vtraque continentia beata est in spe, sed vidualis beatior. *Puto autem quòd & ego spiritum dei habeam.* Non potest satiari Paulus confirmationibus quòd sanctum sit consilium abstinendi à coniugio.

CAPVT VIII.

De idolis autem quæ idolis sacrificantur. Transit ad docendum Corinthios qualiter se debent gerere circa esum immolatorum idolis. *Scimus quòd omnes scientiam habemus.* Duabus distinctionibus intendit vti in hac materia. Altera est inter scientes & non scientes. Et hanc inchoat primum membrum ponendo, dicens omnes scientiam habemus. alterum vero membrū differt subiungendum ibi, sed non in omnibus est scientia. Nec sibiinuicem hæc membra aduersantur. nam in prima persona dicit omnes scientiam habemus: in tertia vero persona dicit, sed non in omnibus est scientia. vt discernatur quòd prius loquitur de se & sibi similibus viris doctis: postea vero ratione ineruditorum dicit non omnes habere scientiam. Et est sermo de scientia immolatorum simulacris: an scilicet sit eis vescendum vel abstinendum ab eis. ¶ Altera autem distinctio subiungitur, dicendo. *Scientia inflat.* Ecce primum membrum. *Charitas.* pro, dilectio, *uero ædificat* Ecce secundum membrum. Et intelligitur distingui homo habens scientiā, in habentem scientiam puram & in habentem cum dilectione. Effectum scientiæ purę describit inflationem, ea ratione quia excellentem

Universidad de Deusto
Biblioteca

excellentem constituit hominem: ac per hoc occasio tumẽdi habetur. Dilectionis vero effectum describit ędificare, construere ac promouere ad bonum: quoniam dilectio si vera est non solum vult bonum sed procurat ac efficit si potest dilecto. Vtraq; autem distinctione vtetur inferius: prius tamen huius secundæ distinctionis membra explicat. *Siquis autem se existimat scire aliquid.* Explicat illud membrũ scientia inflat. Ecce inflatio, siquis se existimet scire aliquid, hoc ipsum quod est quòd homo videatur sibiipsi sciens inflatio est. Et rationem subdit. *Nondum cognouit.* Deest. quicquam, quemadmodum oporteat eum scire. Superfluit eum. Et est sensus quòd nõdum cognouit aliquid illo modo quo oportet nosse, ex hocipso quòd videtur sibiipsi sciens caret modo sciendi. ¶ Aduerte hic q̃ dupliciter contingit aliquẽ existimare se scire aliquid. Vel speculatiue. & de hoc non loquitur Paulus, immo proprie nullus scit aliquid nisi qui scit se scire illud. Vel affectiue: hoc est quum affectionibus eleuatur ex hoc q̃ scit, vel despiciendo alios vel præferendo se & huiusmodi. Et de hac existimatione ad literã Paulus loquitur. & propterea de homine sic se existimante dicit quòd caret illo sciendi modo quem oportet habere quemlibet scientem. Modus autem ille non explicatur in litera: sed ex oppositio mẽbro insinuatur quòd est vtiliter sibi & aliis. hunc enim modũ affert charitas. *Siquis autem diligit deũ.* Explicat alterum membrum (dilectio vero ædificat) explicando fructum. *Hic cognitus est ab eo.* notitia approbationis. Ille reprobatur à deo interiora scrutanti: iste autem approbatur à deo.

De esciis autem. pro, de esu igitur eorum, *quæ idolis immolantur*, Propositis distinctionibus quibus intẽdit vti, prosequitur singula membra, inchoando à primo scilicet omnes scientiam habemus. Vnde & repetit illud magis explicando, dum dicit. de esu igitur eorum quæ idolis immolantur. *Scimus quia.* pro, quòd, nihil est idolum in mundo. Quod intellige formaliter: hoc est de simulacro quatenus est repræsentãs deum: quia non repræsentat deũ. Imago enim quæ nullius est imago nihil est quatenus imago. similiter simulacrum quod nullius est simulacrum, nihil est quatenus simulacrum. Quanuis res aliqua sit. tum quãtum ad materiã, aurum, æs, lignum: tum quantum ad lineamenta, figuram, colores & huiusmodi. Sed hęc sunt extra propositum: quo est sermo de simulacro quatenus simulacrũ. Interpres siquidẽ reliquit dictionẽ Græcam, idolum: quũ potuisset Latine dicere simulacrũ. *Et quòd nullus est.* Deest. alius, *deus nisi unus.* Ratio quare simulacrum nihil

nihil est, redditur ex hoc q̃ nullus est alius deus nisi vnus: quem constat non repræsentari per simulacrum. *Nam etsi sunt qui dicantur dii, siue in cælo siue in terra.* Non dicit nã etsi sunt qui sint, sed qui dicantur dij: quia in veritate non sunt dij sed nominãtur dij. siue nominentur tanquã in cælo existentes: vt spirituales substantiæ, quas angelos dicimus & astra, & signa zodiaci, sine dicãtur existentes in terra: vt Platonica animalia, & principes inter homines. *Siquidem.* pro, quemadmodum, *sunt dii multi & domini multi.* Explicat quo sensu dixerit etsi sunt. illo scilicet modo quo secundum opinionem seu nuncupationem seu etiã participationem inueniuntur dij multi & domini multi. *Nobis tamen.* ad veritatis lucẽ ascitis. *Vnus deus, pater.* Dicendo vnus deus, vnitatem individualem deitatis significat: explicando vero pater, mysteriũ trinitatis in prima trinitatis persona manifestat.

Ex quo omnia. Absq; vlla exceptione. nam ex eo est totum vniuersum & singulæ eius particulæ. *Et nos in illo.* & nos Christiani in illo viuimus & sumus secundum vitam gratiæ. *Et unus dominus Iesus Christus.* Confessioni vnius dei ac mysterij trinitatis adiungit cõfessionem verbi incarnati. primum aduersus Gentiles, secũdum aduersus Iudæos. *Per quem omnia.* omnia inquit Ioãnes per ipsum facta sunt. Et dixit hoc vt omnia à filio dependere dicat quæ ex patre depẽdere dixit. *Et nos per ipsum.* & nos Christiani per ipsum redempti, per ipsum saluabimur. *Sed non in omnibus est scientia.* Hactenus declarauit quid Paulus & sui similes sciunt de esu eorum quæ simulacris immolantur. ¶ Ex dictis enim habetur q̃ nulla est differentia inter esum talũ & esum aliarum rerum: quia simulacrũ cui immolata sunt, nihil est: quod autem est nihil, nullam facit differẽtiam in cibis, nullam dat sanctitatem aut immunditiam cibis. Modo prosequitur, immo proponit alterum membrum primæ distinctionis: significans quòd huiusmodi scientia non est in omnibus Christianis. non enim omnes sciũt hæc quæ diximus. *Quidam autem.* hoc est sed quidam. Exequitur propositum membrum. *Cum conscientia.* Pro claritate sentẽtiæ interpres addidit cum. *Vsque nunc ideli.* Nescio quo errore hæ duę dictiones (vsq; nunc) interpositæ sint hoc in loco: quũ in textu Græco inueniãtur sequẽtes post, & iungẽdæ sunt cũ sequenti sententia. Ita q̃ ordo textus est iste. *Conscientia ideli usque nunc quasi idolothytum manducant.* Vbi etiam aduerte q̃ interpres reliquit dictionem idolothytum. significat autem idolothytum simulacro immolatum. Et est sensus quòd quidam

Christiani

Christiani recte sentientes de simulacris (recte enim sentire de simulacris significat conscientia simulacri. non enim esset conscientia simulacri, nisi adesset scientia simulacri) isti inquam vsq; in præsentem diem manducant cibos immolatos simulacris tanquam immolatos simulacris: hoc est tanquam illicita. Ita quòd recte sentiētes de simulacris errant circa vsum immolatorum simulacris. Et adhuc explicandum sensum, subiungit. *Et conscientia ipsorum quum sit infirma polluitur.* Conscientia infirma est cōscientia non valens applicare scientiam quam habent de simulacris ad licitum esum immolatorum. Credunt enim simulacra nihil esse, sed nesciūt hinc deducere quòd immolata simulacris sunt indifferentia, sed reputant ea illicita ad esum, & manducant vt illicita. & propterea polluitur eorum conscientia. Per hæc terminat primæ distinctionis membra. tractauit enim de scientibus & de nescientibus. *Esca autem nos non commendat deo.* Intendens secundæ distinctionis mēbra pertractare de sciētia & dilectione, incipit ab effectum dilectionis illo, siquis autem diligit deum hic cognitus est ab eo. Declarat siquidem quòd esca immolatorum, tam esa quàm non esa nihil confert ad commendandum nos deo, quod idem est quod approbari à deo. *Neque enim si manducauerimus abundabimus.* Probat quod dixit: quia si manducauerimus immolata simulacris non abundabimus: hoc est non plus habebimus meriti seu gratiæ. *Neque si non manducauerimus, deficiemus*, pro, priuabimur. seu minus habebimus gratiæ seu meriti. *Videte autem.* Exequitur alterū effectum dilectionis superios propositum, dilectio vero ædificat. Exequitur autem monendo ne contrarium incurrant. Et quoniam ad literam alloquitur scientes, ideo implicite exequitur simul alterum membrum, scientia inflat. Scientes enim monet ne vtentes sua scientia, cōtra dilectionē proximi agant. *Ne forte hæc licentia uestra.* Dictio Græca proprie significat licentiam, nō tamen in malam partem, vt sonat Latine. Et directe explicat Paulus ne forte actio vobis licita, scilicet comedere immolata simulacris. *Offendiculum fiat infirmis.* putantibus illicitū esse huiusmodi esum. *Si enim quis uiderit.* Explicat rationem & modum offendiculi à potissimo modo scandalizandi in hac materia: ductus ea (vt reor) ratione quia aliqui docti inter Corinthios abutentes scientia comedebāt in templo seu mensa sacrificantium idolis: non quòd ipsi docti sacrificarēt, sed quia completa oblatione facta idolis ipsi comedebant immolata simul cum sacerdotibus idolorū, vel cum illis pro

pro quibus immolata erant. Inferius autem monebit cauendum ne quis ponat offendiculum etiam extra idoleum in priuatis domibus inuitatus ad cœnam: vt patet in cap. 10. *Eum qui habet.* pro, te qui habes *scientiam, in idolo recumbentem.* pro, in idoleo accumbentem. Locum enim significat seu mensam in qua comedebantur immolata idolis. *Nonne conscientia eius quum sit infirma.* pro, qui infirmus est. Ita quòd legendum est. nonne conscientia eius qui infirmus est, non corpore sed mente, sed scrupulo putans illicitum esse huiusmodi esum. *Ædificabitur ad comedendum idolothyta.* hoc est prouocabitur, inducetur ad manducandū immolata simulacris exemplo tuo. *Et peribit infirmus frater.* putans illicitum esum. *In tua conscientia.* hoc est in tua applicatione scientiæ ad esum. dum enim secundum scientiam te applicas ad vescendum huiusmodi cibis, ille prouocatur tuo exemplo ad vescēdum: & quia non deponit infirmitatem qua putat illicitum esse esum talem, peribit in conscientia tua vt causa interitus. *Propter quem Christus mortuus est.* Vt magnipendatur interitus infirmi, adiungit quanti æstimatus sit infirmus ille à Christo. *Sic autem peccantes in fratres & percutientes conscientiam eorum infirmam.* Ne putaretur quòd peccatum hoc esset contra dilectionem proximi tantum, adiungit quòd est etiam contra dilectionem dei. *In Christum peccatis.* cuius est membrum infirmus frater. *Quapropter.* Adiungit doctrinæ exemplum proprium, sciens quòd magis mouent exempla quàm verba. *Si esca scandalizat fratrem meū.* Scandalum actiuum significat non ex malo sed ex specie mali procedens. *Non manducabo carnes in æternum.* Et pari ratione quemcunque alium cibum cuius esus speciem mali haberet. Explicauit autem carnes quia immolata simulacris sunt carnes animalium. *Ne fratrem meum scandalizem.*

CAPVT IX.

Non sum liber? non sum Apostolus? Interiæ sunt particulæ. legendum est. *Non sum Apostolus? non sum liber?* Vbi Paulus seipsum in exemplum attulit. statim obiectioni quæ aduersus ipsum fiebat satisfacere curauit: vt seipsum magis ac magis firmaret exemplum apud Corinthios. In dubium siquidem vertebatur à nonnullis (vt ex hocmet capitulo inferius colligitur) an Paulus esset Christi Apostolus, quod multum detrahere poterat tum authoritati doctrinæ Pauli, tū authoritati exemplaritatis. Et propterea Paulus proponit se esse non solum Apostolum, sed quod plus est Apostolum

Universidad de Deusto
Biblioteca

liberum: vt maior sit authoritas ipsius quatenus exemplum aliorum. Interrogatiue autem vtraque negatiua particula legẽda est: quia affirmatio significatur tali modo loquendi. Et est sermo de Apostolatu Christi, & de libertate ab alieno sumptu. asserit enim se esse Christi Apostolũ, nõ subditum alieno sumptui, sed ab hoc seruitute liberũ: vtpote proprio viuentẽ sumptu ex labore manuũ suarum. Et adiecit hanc libertatem, quia in hoc præstabat cęteris Apostolis qui alieno viuebant sumptu: vt in hoc capitulo dicit.

Nonne Christum Iesum. More suo exequitur proposita. & inchoat à primo: probatus & se esse Apostolũ Christi, & habere potestatem eandem quam habent alij Apostoli. Probat autem excludendo obiectionem quę fiebat contra eum, quòd ipse non fuerat discipulus Iesu Christi: ac per hoc non erat Apostolus, hoc est missus à Christo. *Dominum nostrum vidi?* quamvis non fuerim conuersatus cum Iesu Christo in carne passibili existente, vidi tamen ipsum in carne immortali, in statu dominij data sibi potestate qualibet in cœlo & in terra: in xta illud, Nouissime autẽ tanquàm abortiuo visus est & mihi. Minus dicit, & plus significat. dicit vidi & significat quòd vidi & misit me ad prædicandum. Missio autem clare scribitur Act. 26. recitata à Paulo coram Agrippa. Visionis autem tempus non est scriptum. Sufficit autem Paulo dicere quòd vidi Iesum dominum: quia hoc directe excludit obiectionem. *Nonne opus meum vos estis in domino?* Non sufficit advere apostolum esse missum, sed oportet vt vtis fuerit apostolatus alioquin esset apostolus nomine, non re: gradu, non officio. Et propterea executionem quoque probat apostolatus ab ipsismet Corinthiis. non secundum esse naturæ, sed secundum esse in domino: hoc est secundum esse Christianum. Et dicit illos secũdum esse Christianum esse opus suum, non tanquàm agentis principalis, sed tanquàm ministri principalis qui fundamentum posuit, qui plantauit: vtpote primus prædicator fidei Christianæ apud eos. Prædicare siquidem euangelium est proprium officium apostolorum Christi. *Et si aliis non sim apostolus.* Quo ad executionem officij. *Sed tamen vobis sum.* quibus primus prædicaui.

Nam signaculum apostolatus mei. velut forma sigillando impressa. *Vos estis.* non secundum esse naturæ. *Sed in domino.* secundum esse Christianum. Impressa siquidem est in vobis doctrina apostolatus mei. *Mea defensio apud eos qui me interrogant.* pro, diiudicant, *hæc est.* Dictio Græca interpretata interrogãt, anceps est ad interrogant vel diiudicant. sed magis quadrat defensioni

fensioni diiudicant quàm interrogant: quoniã ad discutientes & examinantes an sit apostolus, opus est defensione. Et significanter dicit mei: quoniam non discutiunt mea. sed me an sim apostolus. Et pronomen hæc, demonstrat sentẽtiam antedictam scilicet quòd vos estis signaculum mei apostolatus. Hinc habetur quòd aliqui vertebant in dubium an Paulus esset apostolus. *Nunquid non habemus potestatem manducandi & bibendi?* Declarauit se esse apostolum: declarat modo se habere potestatem quam habent alij apostoli scilicet viuendi ex euangelio. Hanc significat per potestatem manducandi & bibendi: quoniam hanc dederat dominus apostolis sub his actionibus dicendo, edentes & bibentes quę apud illos sunt. Et Paulus specialiter huius potestatis meminit tum quia inferet se esse liberum: tum quia obiiciebatur forte ei in signum quòd non esset apostolus Christi, hoc quòd non viuebat ex euangelio, tanquàm non habens illam potestatem quam habent alij apostoli. *Nunquid non habemus potestatem sororem mulierem circunducendi, sicut & cæteri apostoli & fratres domini & Cephas?* Modum explicat quo alij apostoli vtebantur hac potestate. & erat modus quod dum discurrerent prædicando, circum se ducebant mulierem aliquam ministrantem eis sumptus necessarios: exemplo Christi, quem comitabantur mulieres ministrantes de facultatibus suis. Et dicit sororem mulierem, ad significandum quòd habebant mulierem in officio sororis. Nec intelligo circunduci mulierem de propriis facultatibus ministrantem (quum hoc extra regionem Iudæorum difficile fuerit) sed mulierem cui facile à diuitibus mulieribus dabantur pecuniæ pro sumptibus necessariis apostolis, & in ciuitate & præcipue in itinere. *Aut ego solus & Barnabas.* Subintelligitur repeti aduerbium interrogatiuum. *Non habemus potestatem hoc.* pro, non, *operandi?* Explicat tertio modum quo ipse vtebatur ad hoc vt haberet sumptus: & erat modus operandi manibus propriis. Propterea enim quum dixisset nunquid non habemus potestatem vtendi modo quo vtuntur alij, dicit an non habemus potestatem abstinendi ab opere manuali vt acquiramus sumptus? hęc enim abstinentia significatur dicendo non operandi. Et dixit hoc ne putaremus quòd ipse & Barnabas essent diuites, vt ex facultatibus hæreditariis viuerent, sed intelligeremus quòd viueret ex labore manuũ: vt clare alibi explicat. Meminit autem Barnabæ: quia simul cum ipso incœpit prædicare gentilibus, spiritu sancto specialiter associante eos: vt patet Actu. 13. *Quis militat suis stipen-*

Universidad de Deusto
Biblioteca

dis unquàm? Quis plantat uineam, & de fructu eius non edit? Quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat? Probat multipliciter se habere potestatem viuendi ex euangelio. Et primum ab exemplis humanis in militibus, in agricolis, in pastoribus: vt ex his exemplis manifeste cognoscatur quòd ipse qui militat Christo euangelizando meretur sumptus: & similiter plantando Christi vineam meretur de fructu vineæ edere: & demum pascendo Christi gregem, meretur de fructibus gregis vesci. *Nunquid secundum hominem hæc dico?* Supple tantum. Hęc enim sunt argumenta humana, & propterea addidit quod non tantum secundum hominem (hoc est secundum humana argumenta) loquor subiungendo authoritatem legis diuinæ ad idem. *An & lex hæc non dicit? Scriptum est enim in lege Moysi.* Deutero. vigesimoquinto. *Non alligabis os boui trituranti.* Vult enim quòd possit comedere de eo quo triturat. *Nunquid de bobus cura est deo?* Ne intelligeres legem hanc ad literam esse datam de bobus, sed sub metaphora de hominibus laborantibus vtiliter, dixit nunquid deo cura est de bobus? quasi dicat non. Quod est verum de cura legitima. deus enim sua prouidentia gubernat etiam boues, & nihil est exemptum ab eius cura: sed cura legitima (hoc est positiua legis) non est nisi de creaturis rationalibus: quæ solæ sunt capaces legis & fructus intẽti per legem. *An propter nos utique.* pro, omnino, *hoc dicit?* sub metaphora boum triturantium tradidit legem de nobis. *Propter nos enim scriptum est quo'd debet in spe qui arat arare.* Declarat dictam legem significare quòd laborans non debet spe fructus percipiendi ex suo labore priuari tam in arante quàm in triturante, & pari ratione in reliquis. *Et qui triturat, in spe fructus percipiendi.* pro, spem suam participare in spe. Et est ordo literæ. & qui triturat in spe participare debet spem suam, seu spe sua. *Si nos uobis spiritualia seminauimus.* Applicat in specie legem ad seipsos: explicando tum suos labores, tum fructus percipiendos ab ipsis. Et labores quidem describit seminare spiritualia: fructus vero percipiendos describit subiungendo. *Magnum est si nos carnalia uestra metamus.* pro, metemus? interrogatiue legendum est, ad significandum negationem. significat enim longe maiora esse beneficia laborum apostolicorum fructibus qui metuntur, quanto spiritualia præstant carnalibus. Et appellat carnalia, necessaria ad carnis alimentum & operimentum: vt intelligant exiguum quid præstari ab his tribuendo sumptus apostolis. *Si alii potestatis.* Hic punctus quidem notandus est. Et est sensus si alij vtentes

vtentes potestate. *Vestræ* pro, vestri, *participes sunt.* Auget rationes à facto. prior enim processit à iure. Si alij vtentes potestate euangelica, de facto sunt participes vestri habendo sumptus à vobis. *Quare non potius nos?* Interpres addidit quare: & confert ad claritatem sententiæ. Et intelligo per alios minores doctores qui erant apud Corinthios. Et argumentum quadrat, quòd si illi apud vos vtuntur vestris sumptibus, multo magis nobis primis & maioribus doctoribus hoc debetur. *Sed non usi sumus hac potestate.* De seipso & Barnaba loquitur, explicando quid de facto fecerint. *Sed omnia sustinemus.* Ne putares quòd ideo non vsi sumus hac potestate quia non indiguimus, explicat quòd indiguerunt, dicendo: sed omnia sustinemus, patienter toleramus, sufferimus. Et non dicit sustinuimus, sed sustinemus: vt intelligamus quòd perseuerabat patienter indigere. *Ne quod offendiculum demus euangelio Christi,* prædicationi Christianæ fidei. Videbat aut dubitabat Paulus nõnullum offendiculum apponi si accepisset sumptus à Corinthiis: aut quia putassent necessitatis gratia illos prædicare, aut quia hinc occasio dabatur vanis questoribꝰ fingendi aliqua noua, aut quia cognoscebat Corinthios auaros, & ꝓpterea minus tracti fuissent ad veritatem euangelicam: & breuiter ad tollẽdum quodcunque impedimenti genus non vsi sumus hac potestate. *Nescitis quoniam.* pro, quòd. Superioribus argumentis (tum humanis, tum ex authoritate legis) tanquàm à remotis proficiscentibus, adiungit argumenta à proximis exemplis & authoritate domini Iesu. *Qui in sacrario* pro, sacra *operantur.* hoc est qui sacrificant: sacerdotes siquidem significat à propria actione quæ est sacra facere: actiones enim immolatiuæ hostiarum sunt operari seu facere sacra. *Quæ de sacrario sunt edunt.* pro, ex sacro edunt? Victima siquidem immolata comedebatur à sacerdotibus. *Et qui altario deseruiunt.* pro, qui sacrario assident. Sacrarium nomen est loci in quo sacra fiunt: & propterea interpres posuit altare. Duo genera Paulus commemorat hominum: alterum sacrificantium, alterum assiduorum sacrario. Et videtur per primos intelligere sacerdotes: per secundos autem Leuitas assidue ministrantes. *Cum altario.* pro, sacrario *participant?* hoc est participes sunt sacrarij. *Ita & dominus ordinauit.* Coniunctio ita, monstrat quorsum Paulus attulerit hæc de facientibus sacra & assidentibus sacrario: ad significandum scilicet similitudinem ordinationis à Christo factæ ad has tam æquas tam sanctas obseruationes: quemadmodum enim iustum ac sanctum est sacrifican-

tes edere ex sacro facto, & assidentes sacrario participare ex illo, ita iuste ac sancte dominus ordinauit. *Iis qui euangelium annunciant, de euangelio viuere.* Currit enim similitudo omnibus pedibus. *Ego autem nullo horum usus sum.* Postquam declarauit primam particulam (non sum apostolus) manifestando se esse apostolum, & habere potestatem apostolicam quam habent cæteri apostoli, modo incipit declarare particulam secundo propositam: scilicet non sum liber? Et primo quidem declarat se esse liberum: deinde qualiter vsus fuerit sua libertate: ibi, nam quum essem liber. Quod autem dicit nullo horum vsus sum, refertur ad tot argumenta quibus manifeste conuincitur quòd etiam si non essem apostolus Christi, possem tanquam prædicator euangelij viuere alieno sumptu. Et hinc manifestat se esse liberum ab huiusmodi seruitute quæ est viuere alieno sumptu. Est enim hæc nonnulla seruitutis species, quam etiã pro nobis suscipere voluit Christus. *Non autem scripsi hæc ut ita fiant* pro, fiat. *in me.* Non solum hactenus fui liber, sed talis volo perseuerare: non puteris quòd hæc ideo scripserim vt prouocem vos ad dandum mihi sumptus. *Bonum est enim mihi magis mori quam ut gloriam.* pro, gloriationem, *meam quis euacuet.* Gloriatio significat materiam seu meritum gloriationis: hoc est bonum supererogationis. Tale siquidem est materia & meritum gloriationis: est enim vnde debetur operanti gloria. Et est sensus quòd eligibilius est mihi perdere vitam cor poris quàm abstinere à bono supererogationis. Si enim incœpissem: post hanc epistolam accipere sumptus ab aliis, non perseuerassem in tali bono supererogationis: ac per hoc gloriatio eius de bono supererogationis euacuata fuisset. fuisset enim reddita vacua ab opere. *Nam si euangelizauero.* Declarat materiam seu meritum gloriationis penes differentiam inter euangelizare & abstinere ab alieno sumptu. Et intendit quòd euangelizare est debitum: & consequenter non est materia gloriationis nec mercedis, abstinentia autem ab alieno sumptu adiuncta euangelio, non est debita sed spontanea: ac per hoc meritum gloriationis & mercedis est. ¶ Et si vis penetrare hæc, confidera in ministro duo operum genera: alterum ad quod tenetur: alterum ad quod non tenetur, sed sponte superaddit intuitu domini. Et quum perspexeris quòd ex his operibus ad quæ tenetur minister, non debetur ei noua merces, non habet vnde glorietur, sed tantum quod debuit fecit: ex iis vero quæ sponte supererogauit, habet vnde glorietur, & noua ei debetur merces. Quum hæc inquam perspexeris, intelliges

telliget quæ hîc dicit Paulus: quæ sine intellectu horum obscuriuscula sunt. Vide singula. *Non est mihi gloria.* pro, gloriatio. non habeo vnde glorier. Et probationem subiungit. *Necessitas enim mihi incumbit.* necessitas debiti, necessitas iustitiæ incumbit mihi quo ad officium euangelizandi. Quam necessitatem statim probat, subiungendo. *Væ enim mihi est si non euangelizauero.* Probat à contrario: hoc est à pœna incurrenda si non euangelizet: ex hoc enim quòd omissioni debetur pœna, clare patet quòd opus quod omissum est erat debitum. nullus enim meretur puniri omittendo opus ad quod non tenetur. Et hinc patet quòd quemadmodum apostoli tenebantur ad euangelizandum ex iniuncto sibi officio, ita tenentur modo prælati quibus ex officio incumbit prædicare: & væ est nobis niti euangelizemus. *Si enim volens hoc ago, mercedem habeo.* Resoluit differentiam inter debitum actum & actum supererogationis in propria principia. Et actus quidem supererogationis principium ponit propriam voluntatem: hoc est sua sponte iniussum operari: hoc enim significatur dicendo volens hoc ago. Et hinc nouam deberi mercedem pro tali opere aperit: dicendo enim mercedem habeo, meritum seu ius mercedis significat se habere. Et quoniam in textu adiungitur coniunctio enim (dicendo si enim volens) significatur quòd ratio redditur per hæc præcedentium. Et vere sic est: quoniam ex hoc quod propria voluntate non alieno iussu aliquid facimus, supererogationis opus est, & nouæ mercedis meritorum, & gloriationis materia est. Et ex oppositio subiungitur. *Si autem inuitus dispensatio mihi credita est.* Ecce ex oppositio proprium principium actus debiti. Et quod dicit inuitus ago, non significat inuitum absolute (nam absolute inuitus nullus agit: sed patitur) sed significat alieno iussu agentem. Et talis appellatur inuitus per priuationem non voluntatis, sed spontaneæ voluntatis: hoc est quòd non à se, sed obediens alteri agit: hoc enim directe opponitur ad id quod dixerat sponte ago. Et hunc sensum manifeste aperit adiuncta particula, dispensatio mihi credita est. Hoc enim non sequitur ad inuitum absolute, nec ad coactum timore, sed optime sequitur. ad non operantem à se: si enim ago, & non à me, dispensatio mihi credita est à iubente. Et sub hoc membro comprehendit actum euangelizandi: reddens rationem quare necessitas sibi incumbit, quia dispensatio ei credita est, quare non debetur ei hinc noua merces, quia inuitus (hoc est nõ à se, sed iussus) hoc agit. Sub altero vero membro comprehenditur abstine-

Universidad de Deusto
Biblioteca

re à sumptu alieno: quia volens, non iussus hoc agit: & ideo merces ei debetur. Vnde & hoc explicando subiungit. *Quæ est ergo merces mea?* Interrogatiue legendum est: explicauerat enim alterum membrum scilicet si euangelizauero nõ est mihi gloriatio: supererat vt explicaret alterum membrum. Et propterea interrogatiue infert, quæ est ergo merces mea? hoc est meritum mercedis meæ? *Vt euangelium prædicans sine sumptu ponam euangelium.* Deest. Christi. Ecce meritum mercedis, ecce bonum supererogationis, sine sumptu ponere euangelium Christi, sine acceptione sumptuũ euangelizare Christum, hoc enim erat abundantioris charitatis non solum donare euangelium, sed donare sumptus sibi debitos. *Vt non abutar potestate mea in euangelio.* Non significatur quòd accipere sumptos esset abuti potestate euangelizantis (quum dominus non ordinauerit abusum aliquem) sed significatur excellens cautela abstinentis se totaliter ab huiusmodi potestatis vsu, ne forte vtendo incideret in aliquem abusum propter aliquem circunstantiam extrinsecam. *Nam quum liber essem ex omnibus.* Quum declarasset se esse apostolum liberum, modo declarat qualiter suo apostolatu libero vsus est ad alios. Et introducit hunc vsum per modum probationis eius quòd dixerat quòd merces sibi debetur, ex hoc quòd euangelium Christi ponit sine sumptu. Probat enim hoc à laudabili vsu talis libertatis: ne putaret quispiam quòd Paulus pro sua gloria noluisset subire hãc seruitutem accipiendi sumptus. hanc iniquam humanam opinionem excludit monstrando quòd propter Christum hoc fecit. Et monstrat hoc ex vsu suæ libertatis ad seruitutem aliorum: hoc enim significatur dicendo nam quum liber essem ex omnibus, à nullo accipiens sumptus. *Omnium me seruum feci.* Ecce voluntaria seruitus. *Vt plures lucrifacerem.* Ecce finis. *Et factus sum Iudæis tanquam Iudæus, vt Iudæos lucrarer.* Explicat in specie huiusmodi seruitutes, incipiens à Iudæis. ¶ Et ne male intelligeres quid significat factus sum Iudæis tanquam Iudæus, explicat subiungendo. *Iis qui sub lege sunt.* Quos appellauerat Iudæos, modo explicat iis qui sub lege sunt. *Quasi sub lege essem.* Ecce in quo factus sum tanquàm Iudæus, non in persecutionibus Christianorum, non in pertinacia, sed in obseruatione legalium. Circuncidit enim Timotheum, & in Hierusalem purificauit se more Iudæorum: & superius scripsit qui in circuncisione vocatus est non asciscat præputium. *Quum ipse non essem sub lege.* Omnes istæ sex dictiones sunt superfluæ. *Vt eos qui sub lege erant lucrifacerem.* pro, lucrifaciam. Ecce quorsum seruabat

uabat legalia. *Iis qui sine lege erant.* hoc est gentilibus qui erant sine lege dei. *Tanquam sine lege essem.* hoc est tanquam liber à lege Moysi, vescens omnibus cibis, non discernens diem à die & huiusmodi. *Quum sine lege dei.* pro, deo, *non essem, sed in lege essem Christi.* Ne male intelligeres factus sum gentilibus tanquam sine lege essem: declarat quòd hoc fecit seruando semper se deo legitime. Et explicando secundum quam legem legitime, dicit sed in lege essem Christi: non omittendo seruare legem Christi, quam omitterem seruando legem Moysi. *Vt lucrifacerem.* pro, lucrifaciam, *eos qui sine lege erant.* pro, exleges. Non enim arctatur sermo ad præteritum. *Factus sum infirmis tanquam infirmus.* Et est sermo de infirmis animo quos dixerat non scandalizandos, factus est enim infirmis tanquam infirmus abstinendo à licitis quæ potuissent parere aliquid scandali in mentibus aut actibus infirmorum. *Vt infirmos lucrifacerem.* Ecce finis. *Omnibus omnia factus sum.* Ne longius vacaretur discurrendo per singula, summatim comprehendit omnium conditiones. *Vt omnes.* pro, vt omnino, *aliquos saluos facerem.* pro, faciam. Extenditur enim sermo ad futurum. Et apparet vere amplissima cura ac voluntaria seruitus Pauli in hoc quòd omnium conditionibus se accommodabat vt ex omni conditione hominum aliquos saluos faceret. *Omnia.* pro. hoc, *autem facio propter euangelii.* Hactenus Paulus declarauit vsum sui liberi apostolatus ad salutẽ aliorum: modo intẽdit declarare quomodo vtitur apostolatu suo ad salutem propriam. Et inchoat retorquendo ad hæc omnia opera ordinata ad salutem aliorum in propriam salutem, pronomen enim hoc, demonstrat supradictum apostolatus vsum. Et quũ dicitur propter euangelium, significatur finis propter quem hoc facit. Et est sensus, hoc autem facio vt idoneum me reddam euangelio quod prædico. Vnde & subiungit. *Vt particeps eius efficiar.* Qui prædicat euangelium aliis, & non seipsum idoneum reddẽs euangelio, non efficitur particeps eius: quoniam aliis prodest euangelium, non prædicanti. Et propterea Paulus dicit se hoc facere propter euangelium, vt sit euangelij particeps, vt profit sibi non minus quàm aliis. *Nescitis quod ii qui in stadio currunt.* Ad declarandum qualiter vtitur apostolatu ad propriam salutem, qualiter euangelizat vt particeps sit euangelij, affert duas similitudines. Alteram de currentibus in stadio. *Omnes quidem currunt, sed unus accipit brauium?* Sententia clara est. *Sic currite vt comprehendatis.* Antequam applicet similitudinem ad seipsum, vt intendit,

Universidad de Deusto
Biblioteca

dit, interponit monitionem communem, qua duo significat: & quòd currendum est eis omni conatu ad similitudinem illius qui accepit brauium, & quod brauium cœleste non est vnius tantum, sed commune omnibus currentibus ex omnibus viribus suis. Hàc enim conditionem significauit dicendo in numero plurali, vt comprehendatis. primam autem conditionem significauit dicendo sic currite. *Omnis autem qui in agone contendit.* pro, qui certat. Altera similitudo est de certantibus pugilibus, vt consueuerunt militares homines certare exercendo se bellica pugna. *Ab omnibus se abstinet.* Discerne: & perspice in currentibus conatum, in pugilum vero exercitio abstinentiam: consueuerunt enim tales parcissime vesci. *Et illi quidem vt corruptibilem coronam accipiant.* qua donabantur victores. *Nos autem incorruptam.* pro, incorruptibilem. Differentia manifesta est. *Ego igitur sic curro.* Applicat vtramque similitudinem ad vsum sui apostolatus ad propriam salutem: & quantum ad primam, affirmat se currere ad brauium cœleste: non solum non sedet, non ambulat, sed currit: non qualitercunque, sed sic. ¶ Et declarando quid significat sic, subiungit. *Non quasi in incertum.* Currentes in stadio, currunt ambigui quis eorum accipiat brauium: ac per hoc omnes currunt tanquam in incertum. Ego autem inquit Paulus non curro sic, tanquam ambiguus, sed certus de brauio. Et intendit per hoc quòd cursus suus apostolicus certus est futuri brauij. sciebat enim quòd ex omnibus viribus suis currebat expeditus ab omnibus quæ quomodolibet impedire possent. Et Petrus, Ad hoc inquit satagite per bona opera certam vestram vocationem facere. *Sic pugno.* hoc est pugilum certamen exerceo. Applicat secundam similitudinem, affirmans se pugnare. Et vere pugnabat cum mundo, carne, & dæmone. Cursus respicit cœleste præmium: pugna autem præsentes respicit impugnantes & retrahentes à spirituali cursu. *Non quasi aerem uerberans.* Pugnat quasi aërem verberans qui pugnando percutit aërem, non eum contra quẽ pugnat: vt exercentes se bellicis actibus sæpe faciunt. Non sic inquit ego pugno, solis verbis verberantibus aërem euangelizando. ¶ Attende & discerne quòd Paulus ex his actionibus prophanis accepit quo ad communem quidẽ institutionẽ similitudines: ex cursu quidem assimilationẽ ad pertinentem ad brauium: ex pugna vero similitudinem coronæ longe excellentioris, quo ad seipsum autem dissimilitudines ad currentes ambiguos, ad pugiles verberantes aërem. *Sed castigo corpus meum.* Ecce percussio hostis contra quem pugnat, cum

tum priuando delectabilibus etiam licitis. tum affligendo variis modis. *Et in seruitutem redigo.* Non solum percutio corpus, sed etiam pugno vsqueadeo quòd ipsum in seruitutem redigo. nó est enim perfecta pugnantis victoria, nisi hostis in seruitutem redactus fuerit. redigitur autem corpus in seruitutem spiritus diuturnis actibus & habitibus virtutum, temperantiæ, religionis & huiusmodi. ¶ Vbi nota quòd triplicem hostem quum habeat (diabolum, mundum & corpus propriú) solius proprij corporis meminit quantum ad percussionem vsque ad seruitutem: vt ex hoc quòd propinquiorem immo internum continuæque impugnãtem hostem vinci à se explicat, intelligatur quid contra externos hostes pugnãdo efficit. Qui enim carni propriè non parcit, multo amplius externos mundum ac dæmonem percutit. *Ne forte.* pro, ne quomodo. ne aliquo quouis modo. *Quum aliis prædicauerim, ipse reprobus efficiar.* prædicando aliis euangelicã doctrinam, & non adimplendo eam factis.

CAPVT X.

Nolo enim. pro, autem. *Nos ignorare fratres.* Postquàm Apostolus admonẽdo Corinthios circa esum immolatorum simulacris posuit se exemplum illis, declarãs qualiter ipse vsus est & vtitur suo apostolatu tam ad alios quam ad seipsum. consequenter modo declarat Corinthiis qualiter ipsi vti debent Christiano statu quem acceperant ab eius apostolatu. Declarat autem huiusmodi Christiani status vsum debitum tum cõmuniter, tum specialiter circa esum immolatorum simulacris. Et incipit ab exemplo Iudæorum antiquorum qui egressi sunt de AEgypto. huiusmodi enim exempla ad vtrunque pertinẽt: commune scilicet & speciale. *Quòd patres nostri omnes.* Communes patres appellat Hebræos: quoniam patres sunt fidei. Et dicit omnes vt comprehendat omnibus tam bonis quàm malis communia fuisse beneficia subiuncta. Quorum tria priora spectant ad ipsum exitum ex AEgypto: duo vero reliqua ad moram in deserto. *Sub nube fuerunt.* Primum beneficiũ commune fuit nubes lucens in nocte, & protegẽs in die. *Et omnes mare transierunt.* proculdubio rubrum sicco vestigio. Hæc duo beneficia scripta sunt. Exo. 13. & 14. Vbi in calce scribitur & tertium. *Et omnes in Moyse baptizati sunt in nube & in mari.* Scribitur ibidem quòd pertransito mari timuit populus dominum qui prius murmurauerat, & credidit domino & Moysi seruo eius: & consequenter cecinerunt canticum domino. hoc est enim baptizatos

Universidad de Deusto
Biblioteca

zatos(hoc est ablutos)fuisse omnes in Moyse,confortante eos,& in nube tuente eos,& in mari præbente se eis pro muro à dextris & à sinistris:submergente autem AEgyptios, ex his enim abluti sunt à diffidentia diuinæ protectionis. *Et omnes eandem escam spiritualem manducauerunt.* Beneficium hoc scriptum est.Exo.16. Appellat enim Paulus manna quo omnes aliti sunt, escam spiritualem.non quòd esset in se spiritualis (quum esset corporeus cibus)sed quoniã erat spiritualis quo ad causam: hoc est à spirituali non naturali virtute producta.mysterio siquidem angelorũ producebatur manna: vt patet ex hoc quòd. xl. annis pauit totũ populum. *Et omnes eundem potum spiritalem biberunt.* Hic potus scriptus est Exo.17. & Num. 20. de aqua quæ fluxit ex petra, Et appellatur potus spiritualis quo ad causam:quia non ex causa naturali seu spirituali fluxit aqua ex petra. *Bibebant autem de spirituali consequente eos petra.* Legendum est, Bibebant enim de spirituali sequente petra. Coniunctio enim, rationẽ reddi significat. & est ratio spiritualis potus quia bibebant de spirituali petra sequente. Quæ est autem spiritualis petra sequens,subiungit. *Petra autem erat Christus.* Consistit ergo ratio in hoc quia bibebãt de Messia,hoc est ex beneficio Messiæ qui appellatur Petra:nõ corporea sed spiritualis.est enim petra spiritualiter. Et appellatur sequens vel quia futurus in carne,vel quia indiuiduus comes secundum diuinitatem. *Sed non in pluribus eorum.* Dixerat in singulis recitatis beneficiis quòd omnibus communia fuerũt:differentiam modo recitat quo ad terminum scilicet ingressum in terram promissionis. Quanuis omnibus deus cõtulerit supradicta beneficia,non tamen in pluribus eorum,sed in paucissimis : vtpote in duobus tantum, Iosue & Chaleb. *Beneplacitum est deo.* vt patet Num.14.Soli enim hi duo accepti fuerunt deo vt ingrederentur terrã promissionis:ita quòd etiam Moyses & Aaron exclusi sunt. *Nam prostrati sunt in deserto.* omnes qui egressi sunt ex AEgypto numerati(hoc est à viginti annis & supra)exceptis Iosue & Chaleb:vt patet Num.14.& Deuter.1. *Hæc autem in figura facta sunt nostri.*pro,hæc autẽ figuræ nostri fuerunt. Est enim numeri pluralis figuræ. Et significatur quòd hæc omnia (tam secundum cõmunia quæ contigerunt Iudæis, quàm secundum communia beneficia,quàm secundum beneplacitum dei speciale in quibusdam & punitionem aliorum)fuerunt figuræ nostri : hoc est corũ quæ fiunt circa nos,quæ sunt agenda per nos, quæne patiẽda à nobis. *Vt non simus concupiscentes malorum, sicut & illi concupierunt.* Fructus figurationis subiũgitur vt caueamus à peccatis, vt caueamus ab imitatione patrum quo ad peccandum. ¶ Vbi aduerte quòd summarie primo commemorat extrema crimina & deinde media. Alterum extremũ est peccatum cordis. quod tangitur dicendo,vt non simus concupiscentes malorum:hoc est malorum operum. Alterum extremũ tangitur dicendo. *Neque idololatræ efficiamini.*pro,sitis,*sicut quidam ex ipsis.* Idololatria enim summũ inter mala opera tenet locum: vtpote contraria deo vero. *Quemadmodum scriptum est.*Exo.32.*Sedit populus manducare & bibere.* immolata vitulo aureo. *Et surrexerunt ludere.* cantando, choreas ducendo, & huiusmodi festiua agendo pro solennitate idoli. *Neque fornicemur.* Cõmemorat crimina media: inchoans à peccatis carnalibus. *Sicut quidam ex ipsis fornicati sunt:& ceciderũt una die viginititria milia.* Historia hæc scribitur Num.25.Verũ interest numeri:quia ibi commemorantur. xxiiij.milia mortuorum,hic autem. xxiij. milia. quod scriptorum errore credendum est euenisse. Quanuis nulla falsitas incurratur dicendo.xxiij.milia:quoniã in numero maiori includitur minor. *Neque tentemus Christum,sicut quidam eorũ.*pro,eum,*tentauerunt.& à serpentibus perierũt.* Vbi aduerte quòd Paulus dicit expresse quòd illi Hebræi in deserto tentauerunt Messiam. hinc enim habetur quòd Messias est deus:deum enim illi tentauerunt. Historia hæc scripta est Nu.21. quando populo dicente anima nostra nauseat supra cibo isto leuissimo &c.morsi sunt à serpentibus &c. *Neque murmuraueritis: sicut quidam eorum murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore.* Non semel sed pluries peccatum murmutis fuit in deserto, vnde non est vsquequaq; certum de quo murmure Paulus loquitur. Verum si vniuersitas mediorum peccatorum his tribus criminibus comprehensa est, quum fornicatio sit peccatum hominis in seipsum,tentatio vero Christi peccatum in deum, consequens est vt murmuratio peccatum in proximum significet. Et secundum hoc est sermo de murmure contra Moysen & Aaron,scripto Nu. 16.in calce.Et appellatur exterminator ignis egressus à domino qui cõsumebat populũ nisi Aaron occurrisset medius inter mortuos & viuos ad placandũ dominum. *Hæc autem omnia in figura.* pro,figuræ,*contingebant illis.* Explicat Paulus quòd hæc omnia non solum fuerunt in veritate res gestæ, sed etiam fuerunt præsignantia futurorum. Et est sermo tam de peccatis quàm de pœnis. *Scripta sunt autem ad correctionem.*pro, admonitionem,*nostri.* Nõ solum qualiter sint facta,sed etiã quorsum sint scripta significat.

In quos

in quos fines sæculorum deuenerunt. Ratio quare propter nos scripta sunt redditur, quia propter nos omnia scripta sunt. Omnes enim sacræ scripturæ sunt propter tempus Messiæ in quo sumus nos, quod est finis omnium seculorũ: hoc est tam seculi anteduluuium quàm seculi vsque ad Abraham, & seculi patriarcharũ, & seculi prophetarum & deinceps vsque ad Christum. *Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat.* Propositis gestis tempore patrum, vbi declarauit ad admonitionem nostri scripta esse, incipit ex illis admonere. primo in genere, vt vnusquisque videat & caueat ne cadat. Et dixit hoc præcipue propter maiores inter Corinthios, qui existimabãt se stare in sua scientia & libertate. Clare autem patet deduci hanc admonitionem ex gestis tempore patrum. nam tunc ceciderũt lapsu peccati fere omnes, tum maiores tum minores. *Tentatio nos non apprehendat.* pro, apprehendit, *nisi humana.* Nescitur quo errore legatur in codicibus Latinis apprehendat: quum textus Græcus habeat apprehẽdit in præterito. Et est ratio quare quilibet Corinthiorum timere & cauere deberet ne cadat in futuro: quoniã hactenus nulla estis tentatione pulsati nisi humana, nisi leui, nisi mediocri. humanũ enim appellat contemperatum hominiuxta illud ad Ro. Humanum dico propter infirmitatem carnis vestræ. Adhuc enim Corinthij non erãt vexati propter Christi fidem à perfectis prouinciarum seu ciuitatum: quoniam prima persecutio contra Christianos mota fuit à Nerone, qui post tempus huius epistolæ regnauit. interim enim solæ persecutiones Iudaicę leguntur in Christianos. *Fidelis autem deus est, qui nõ patiatur.* pro, sinet, *nos tentari supra id quod potestis.* Ne terrerentur ex prædicta admonitione & ratione (quia tentationes hactenus expertæ, sunt humanæ: tanquã superuenturæ sint supra vires humanas) declarat superuenturas tentationes, siue in facultatibus temporalibus, siue in corporibus, siue in honoribus & magistratibus. omnes enim huiusmodi afflictiones superuenerunt Christianis. Quæ appellantur tentationes, quia vtitur illis deus ad quodammodo experiendum & probãdum electos suos: & diabolus ac mundus vtebantur eis ad tentandum christianorum animos vt relinquendum christianitatem. Declarat itaque eis quòd deus nõ sinet illos tentari supra vires proprias. ¶ Et dicit non sinet, quia si sineret, diabolus tẽtaret homines supra vires proprias. Sed (vt patet ex tentationibus diaboli contra Iob) tantũ tentare potuit quantum permisit deus. ¶ Et dicit fidelis deus, attribuens huiusmodi non permissionem fidelitati diuinæ: qua scilicet

licet facit quod dixit. fidelis est enim in omnibus verbis suis. Dixit autem millies in sacra scriptura, se esse adiutorem hominũ in tribulationibus. alienum autem constat esse ab officio adiutoris hominum permittere vt homines tententur supra vires. *Sed faciet cum tentatione prouentum.* pro, cuentum, *vt possitis sustinere.* pro, sufferre. Non solum non sinet vos tentari supra vires, sed adiiciet hoc quòd faciet cum tentatione euentum vt possitis sufferre: hoc est sed adiuuabit vt possitis sufferre tentationem. Non enim dicit sed faciet tentationis euentũ: quia non loquitur de termino tentationis. sed dicit sed faciet cum tentatione (hoc est simul cum tentatione. loquitur enim de eo quod faciet deus tempore tentationis dum homo tentatur: vt conuincitur etiã ex subiuncto effectu) vt possitis sufferre, proculdubio ipsam tentationem: quæ non est toleranda post terminum. Vnde sensus est, sed faciet tempore tentationis euẽtum: hoc est tot & talia euenire (siue intus siue extra) vt possitis sufferre. Non dixit conferet vobis tale donum, sed dixit faciet euentum: quia infiniti sunt modi quibus deus vtitur ad faciendum quòd homo possit sufferre tentationes. aliquando enim facit euenire aliquem occursum extrinsecũ: siue impediẽdo tentationes, siue adiuuãdo tentatos. modo facit euenire intus in corpore vel in animo motus aliquos ad hoc conferentes. modo angelicas adhibet excubias. modo gratias aliquas efficit in anima &c. Propter huiusmodi enim infinitatem modorũ dixit faciet euentum simul cum tentatione. ¶ Et dixit vt possitis sufferre & non dixit vt sufferatis. deus enim prouidet de euentibus necessariis ad posse sufferre tentationes: in arbitrio autem tentatorum est velle sufferre. Sat est enim fidelitati diuinæ vt tribuat posse sufferre: velle autem sufferre & ipsum sufferre alterius gratiæ est, quæ electis confertur & non est omnibus communis. *Propter quod charissimi mihi.* pro, dilecti mei. Post admonitionem in genere ne homo cadat, subiungit admonitionem in specie ne cadat in idololatriam. Et optime continuat. propter quod scilicet vt quilibet caueat ne cadat. *Fugite ab idolorum cultura.* Optima species cauendi (vtpote sectura) vt idolorum cultura nõ solum displiceat, sed etiam ab illa fugiatur. Et dixit hoc inchoando instructionem circa id quod dixerat in cap. viij. si quis enim viderit te qui habes scientiã in idoleo accumbentem &c. ¶ Proposuerat siquidem Paulus actionem illam valde turpem, & damnauerat illam ex solo scandalo. nullam enim aliam rationem tunc attulit nisi rationem scandali, intendit modo declarare actionẽ illã esse

malam

Universidad de Deusto
Biblioteca

malam aliunde scilicet ex specie actionis ex parte agentium. Et propterea significantius dixit, fugite ab idolorum cultura: vt tales actiones propinquas idololatriæ, immo speciem idololatriæ habêtes vitarent. Ille enim à cultura idolorũ non fugit qui tam propinque accedit ad cultum idolorum, accumbere nãque in idoleo, valde propinquum est ipsi cultui idolorum, valde propinquũ ad sacrificare idolis. *Vt prudentibus loquor.* subiungenda. *Vosipsi iudicate quæ dico.* Non dubitando de veritate corũ quæ dicit, submittit eorum iudicio dicenda. sed bene volens illos conuincere proprio ipsorum iudicio, vt veritas facilius executioni mãderetur quasi à seipsis. *Calix benedictionis.* hoc est gratiarũ actionis, qui offertur pro gratiarum actione deo. *Cui benedicimus.* tum nos sacerdotes consecrando tum omnes laudando. *Nonne communicatio sanguinis Christi est?* vt rei communicatæ participantibus de calice? quasi dicat, constat quòd sic. Non dicit significat communicationem, sed est communicatio: quia vere est communicatio sanguinis Christi (non vini) participãtibus calicem. Significatur enim clare quòd ipse calicis vsus à multis (ideo enim numero vtitur plurali) est communicatio sanguinis Christi illis qui bibunt. Quod est verum omnino: quia sumentibus sacramentaliter tantum, est sanguinis Christi communicatio sacramentaliter tantũ: & sumentibus sacramentaliter & spiritualiter simul, est sanguinis Christi cõmunicatio sacramentalis & spiritualis. *Et panis quẽ frangimus.* sacrificando & distribuendo. Sicut dixit calix seu poculum vtens vase continente pro contento, ita modo dicit panis pro specie panis. Qui sensus connincitur ex verbo est, quũ subdit.

Nonne participatio, pro, communicatio, *corporis domini* pro, Christi *est?* Non dicit significat, sed est. Constat nanque quod esus substantiæ panis non est cõmunicatio corporis Christi: sed esus panis hõc est speciei panis est in veritate communicatio corporis Christi, vt rei cõmunicatæ participantibus illum, vna eademque res scilicet vetum Christi corpus non substantia panis communicatur omnibus edentibus quibus frangitur. Primæuo illo tempore ecclesiam fractione vsam fuisse communicando populum, etiam Actus apostolorũ testãtur: ad imitationẽ (vt reor) Christi, qui acceptum panem benedixit, fregit & dedit discipulis. postea autem ecclesiæ vsę sunt hostiis sigillatim: quas non oportet frangere. ¶ Meminit autem Paulus fractionis, quia loquitur de vsu plurium quibus communicatur corpus Christi. propterea etiam vtitur numero plurali, dicendo frãgimus. Intẽdit enim explicare coniunctio-

cõiunctionem omnium in vno tertio scilicet corpore ac sanguine Christi vero. Et hoc clare significant Pauli verba. *Quoniam vnus panis, & vnum corpus multi sumus.* Superfluit &. Reddit rationem coniunctio quoniam manifestat. Redditur autem ratio nõ coniunctionis corporis Christi ad sumentem, sed communitatis corporis Christi ad sumẽtes: quia de tali communitate fuit directe & proprie sermo, dicendo quem frangimus nonne communicatio corporis Christi est? Quod itaque corpus Christi verum communicetur multitudini sumentium, ratio affertur ex vnitate mystici corporis Christi, dicendo quoniam multi sumus vnus panis, vnum corpus. Ita quòd vnitas inter se fidelium est ratio quod commune sit per sacramẽtum eucharistiæ verum Christi corpus. Et vere sic est: quia solis illis qui sunt vnum, charitate cõmunicatur spiritualiter corpus Christi verum. Significatur autem vnitas fidelium vnitate panis ac vnitate corporis metaphorice ad similitudinem multorum granorum ex quibus conficitur panis vnus, & multorũ membrorum ex quibus conficitur corpus vnum. Et attulit panem propter id quod dixerat panis quem frangim⁹. Attulit quoque corpus propter id quod dixerat calix benedictionis. vnitas enim membrorum corporis viui sanguinis fit & fouetur. *Omnes qui*, pro, enim, *de uno pane & de uno calice participamus.* Superfluunt illę quatuor dictiones: & de vno calice. Solius panis meminit Paulus. Coniunctio enim (dicendo omnes enim) monstrat quòd ratio redditur prius dicti (hoc est vnitatis corporis mystici) participatio vni⁹ panis ab omnibus: hoc est spiritualis perceptio vnius sacramenti eucharistiæ ab omnibus. panis enim pro specie panis (vt prius dictum est) ponitur. Et vere sic est: quoniam sacramentum eucharistiæ & facit in omnibus mediante sua nõ solum sacramentali sed etiam spirituali participatione vnitatem corporis mystici, & est simul eisdem communicatio veri Christi corporis. Et intendit per totum hunc progressum manifestare quantæ vis est communis perceptio eucharistiæ: dum in ipsam eucharistiæ communitatem resoluit vnitatem corporis Christi mystici & communitatem corporis Christi veri. vt intelligamus quod in hoc quòd omnes ex vno pane sacramentali participamus, & sumus vnum Christi corpus mysticum, & commune habemus verum Christi corpus. Quum autem audis facit, intellige quòd facit vnitatem si non inuenit factam, aut facit augendo factam. Iuxta hunc siquidem sensum cõmunis theologorum doctrina dicit sacramenta conferre gratiam scilicet faciendo vel augendo. Quod

etiam intellige quantum est ex se: quia nisi sit patiens dispositum, nō fit effectus propter impedimentum ex parte suscipientis. *Videte Israel secundum carnem.* Accusatiui casus est Israel hoc in loco. Et dicit secundum carnē: hoc est secundum carnales hostias, carnalia sacrificia illorū. adhuc enim extabat templum Iudæorū, & offerebantur in eo sacrificia. Dixit inquam hoc vt intelligeremus differentiā inter nostra & Iudæorum sacrificia, quòd nostrum est spirituale, illorum vero sunt carnalia. & quòd de cōmunicatione spirituali deque participatione spirituali loquutus est: modo autē carnalia affert. Intendit proponere corā Corinthiorū prudentia & censura cōmunionem omnium sacrificiorum: & incœpit à sacrificio Christianorū spiritualissimo. & propterea consequenter proponit sacrificia Iudæorū: carnalia quidē, quæ tamen vero deo offerunt. *Nonne qui edunt hostias participes sunt altaris?* Ecce intenta cōmunitas in hoc quòd omnes edentes immolata deo participes sunt altaris dei: hoc est participes sunt immolatiōis factæ in altari. Nota verba: quia in hoc consistit neruus Pauli. Quemadmodum in sacrificio Christiano dixit quòd quia omnes de vno pane participamus sumus vnum & communicatur nobis corpus Christi, ita in sacrificio Iudeorū dicit quòd qui edunt hostias, cōmunicant altari: hoc est sacrificio. Hinc enim vult intelligi illatū positea esse quòd participantes in mensa aut calice dęmoniorum, communicant dæmoniis. *Quid ergo dico, quòd idolis immolatum sit aliquid aut, quòd idolum sit aliquid?* Transpositæ sunt particulæ. prius enim in textu Pauli est quòd idolum sit aliquid, & deinde aut quòd idolis immolatum sit aliquid. Memor Paulus eorū quæ dixerat ca. 8. quod idolum nihil est in mundo, quum modo progrederetur à participantibus quę immolantur in sacrificio Christianorum, & à participantibus immolata in sacrificiis Iudæorum ad participantes immolata idolis, & dicendum ei successiue fuisset quòd edentes immolata idolis communicabant idolis, tanquam inueniens impedimentum, quasi offendens in obstaculum progressus (vtpote contrarium doctrinę supradictę quòd idolum est nihil) quodammodo substitit: & explicat quòd hoc sibi consequenter dicendum fuisset, scilicet quòd edentes immolata idolis, essent participes idolorum: quod continet in se idolum aliquid esse, & immolatum idolis esse aliquid: quod contrariatur doctrinæ supradictæ. Explicat inquā se nō dicere hoc. hoc enim significatur huiusmodi illatione interrogatiua, quid ergo dico? interrebatur enim ex pręmissis quòd diceret hoc: videlicet quòd idolum sit

sit aliquid, aut quòd idolis immolatum sit aliquid. Intellige idolis immolatū vt sic nihil esse, quemadmodū vt sic idolum nihil est: vt superius declaratū est. *Sed quæ.* Legendum est. *Sed quod quæ immolant gentes. dæmoniis immolant & non deo.* Ordo literæ est. non dico quòd idolū est aliquid, aut quòd immolatū idolis est aliquid: sed dico quòd quæ immolant gentes, dæmoniis immolant & nō deo. ¶ Aduerte hic subtilitatē Pauli. Sacrificia idolorum cōsiderantur dupliciter: vel secundum se, vel ex parte immolantium. Si considerentur secundū se, sic nihil sunt: sicut & simulacrū cui immolantur nihil est. nam simulacrū nullius dei est repræsentatiuū: ac per hoc nihilo immolantur secundū veritatem rei. Si autem cō siderentur ex parte immolantiū, sic illa sacrificia immolantur dęmoniis. Gentiles enim intēdunt immolare deo repręsentato per simulacrum. talis autem deus non est nisi dæmon. Vnde intendēdo immolare deo repræsentato per simulacrū, duo incurrūt, alterū negatiuum quòd nulli deo immolant: quia non sit nisi vnus deus cui non immolant: vtpote nō repræsentato per simulacrū. alterū affirmatiuum scilicet quòd immolant dæmoniis: dū contendunt numinis seu diuini aliquid esse in simulacro, & illi immolāt. Cōstat enim nihil aliud in simulacris esse præter materiā formamq; sensibilem nisi dæmonia cūmixta illud, omnes dij gentiū dæmonia. Et propterea Paulus in cap. 8. & nunc iudicās idola & immolata idolis secundum se, dixit nihil esse. & cum hoc modo subiungit quòd quæ immolantur idolis immolantur dæmoniis, iudicāt sacrificia idolorum ex pertinacia immolantium. Propter quod significanter dixit quæ gentes immolant, vt ex parte immolantiū intelligeremus quod dicit. Et dixit hoc vt progressus suus intelligeretur quòd non tendit ad inferendum quòd edentes de sacrificiis simulacrorum participes sunt simulacrorum. sed ad inferendum quòd edentes de sacrificiis simulacrorum participes sunt dęmoniorum. ¶ Et intendit per hoc manifestare quòd edentes de ills quæ immolata sunt simulacris quamuis ex parte rei nihil superstitionis incurrant (quia idolum nihil est, & immolatum idolis nihil est) ex parte tamen immolantium & vescentium, crimen incurrunt idololatrię, vescendo illis in idoleo: hoc est in loco vbi sacrificatur idolis. vesci enim in mēsa seu loco sacrificiorum prosumit: ac per hoc participare cū dęmoniis quibus gentes immolāt. Et vere sic est quòd in idoleo vescentes etiam si ipsi non intenderent, tamē profitētur ratiōe loci se immolatis vt immolatis vesci.

Universidad de Deusto
Biblioteca

quod est incurrere facto crimen idololatriæ. *Nolo autem vos socios*, pro, communicantes, *fieri dæmoniorum*. Postquàm proposuit quales sint participantes tam in sacrificio Christianorum quàm in sacrificiis Iudæorum, & demum in sacrificiis Gentilium, subiungit in quo consistit crimen participatium in sacrificiis Gentilũ. Et explicat crimen illud esse participare seu communicare cũ dæmoniis. Explicat autem hoc prohibendo eis talem communionem. *Non potestis calicem domini bibere, & calicem dæmoniorum.* Non dicit non potestis sacrificare domino & sacrificare idolis (hoc enim tanquàm euidentissimũ crimen omittit) sed dicit non potestis calicem domini bibere & calicem dæmoniorum: vt intelligamus quod non de sacrificantibus sed de participantibus, bibẽdo de immolato calice loquitur, vt intelligant Corinthij quod recte arguit illos Christianos qui non sacrificantes idolis sed inuitati, in idoleo bibebant de calice immolato: vt intelligãt quòd incurrunt crimen communicationis cum dæmoniis, vt intelligant quòd non solum tales peccant ratione scandali (quod superius in. 8. cap. dixerat) sed ratione communionis cum dæmoniis.

Non potestis mensæ domini participes esse & mensæ dæmoniorum.

Quod dixit de bibentibus, idem dixit de comedentibus in mensa dæmoniorum: quam superius appellauerat in idoleo. Et dixit hoc directe vt intelligant quòd quãuis licitum sit eis vesci immolatis simulacro ex ea parte qua simulacrum nihil est, & immolatum simulacro nihil est, non tamen licitum est eis in mensa dæmoniorum vesci: quoniam inde incurritur participatio cum dæmonibus. etsi non intentione, tamen facto. ¶ Aduerte hic prudens lector errorem nouiter exortum dicentium quòd tempore Apostolorũ eucharistia non erat sacrificium sed tantũ sacramentum, ex hoc loco manifeste confutari. nã hic clare de eucharistia quatenus sacrificiũ, est sermo. Expresse enim cõnumerat sacrificia Iudæorum & sacrificia Gentiliũ, ad nihil aliud nisi ad ostendendum sacrificium Christianorum non posse simul participari cum sacrificio Gentiliũ. Vnde & eisdem vtitur nominibus, mensæ domini & mensæ dæmoniorũ &c. *An æmulamur.* pro, prouocamus, *dominum?* Exaggerat crimen huiusmodi participationis, ne leue putaretur peccatũ: declarando quòd est irritare deum, est prouocare deum ad iram seu ad æmulationem: hoc est prouocare deum quasi dando ei æmulum, tanquàm dando ei parẽ, de quo ipse conqueritur, ipsi me prouocauerunt in eo qui non erat deus. Damus enim quasi parem deo immolãdo alteri quàm ipsi: quoniam honorem

norem diuinum impendimus alteri. *Nunquid fortiores illo sumus?* Ad timendum irritationem diuinam hoc dicitur. fortioris siquidem est absque timore irritare aliquem: debilior autem male sibiipsi consulit irritando eum cui non potest resistere. ¶ Vndique itaque Paulus exaggerat crimen edendi in idoleo, tum ex mensa domini, tum ex irritatione domini, tũ ex timore punitionis propriæ. Et sic complecuit doctrinam de immolatis simulacris quantum ad Christianos edentes & bibentes in idoleo: sequentia autem spectant ad docendum extra idoleum qualiter licet & qualiter non licet vesci iis quæ immolata sunt simulacris. *Omnia mihi licent sed non omnia expediunt.* pro, conducũt, seu conferunt. Duas radices præponit ex quibus nascitur peccatũ in huiusmodi. Altera est, sed non omnia conducunt, nõ omnia vtilia sunt ad gloriã dei. *Omnia mihi licent sed non omnia ædificant.* Ecce altera radix, quòd non omnia sunt ad ædificationem proximorum. In vtraque autẽ præmittitur omnia mihi licent: ad significandum licitum esse vesci iis quæ immolata sunt simulacris, extra tamẽ idolcum. de hoc enim iam dictum est. *Nemo quod suum est quærat, sed quod.* Deficit quisque. legendum est. *Sed quisque quod alterius.* Ad declarandum quanti facienda est ædificatio proximi (de qua dixerat sed non omnia ædificant) subiungit mandatum vt nullus præponat proprium bonum ædificationi aliorũ. Et est sermo non de bono spirituali, sed de bono corporali. Et hoc verba sonant. nam inter spirituale & corporeum bonum hæc est differentia: quòd bonũ spirituale non est ita meum quin sit alterius (quoniam suapte natura est commune absque damno meo) bonum autem corporeũ proprie est meum: quia ita est meum quòd non alterius: & si alteri communicatur, à me tollitur. Perinde ergo dictũ est, nemo quod suum est quærat sed quisque quod alterius, ac si dictum fuisset, nemo studeat proprio sed quilibet studeat cõmuni bono. Quanuis etiam possit exceptione seu exclusione subintellecta sensus esse. nemo quod suum est quærat tantum, sed etiam quod alterius. *Omne quod in macello uenit.* hoc est venditur. *Manducate.* Ecce omnia mihi licent. *Nihil interrogantes.* an sit immolatum idolis. Non dicit nihil scientes: quia scire apud scipsum est. & non est ratio scandali, interrogare autem apud alios. *Propter conscientiam.* Quomodo hoc intelligitur, inferius declarabit.

Domini est terra & plenitudo eius. Affertur authoritas ista ex psalmo ad declarandum omne quod in macello venit manducate, ad declarandum licite posse omnibus vesci: quia domini

non dæmonum est terra, & vniuersa animalia & quæ nascuntur in terra. hoc enim sufficit ad hoc vt non incurratur peccatum aliquod ex parte rerum edendo illas. quicquid enim est domini, mundum est. *Si quis uocat uos infidelium ad cœnam & uultis ire, omne quod uobis apponitur manducate.* Ecce iterum omnia mihi licent. ¶Vbi aduerte quòd primo de loco omnibus communi (macello scilicet) & modo de loco priuato (habitaculo scilicet viri ifidelis) doctrinam tradit: vt omnia loca comprehendat extra idolcum. Et dicit hoc ad monstrandam libertatem noui testamenti. In veteri siquidem lege constat prohiberi inuitatum Iudæum à Gentili comedere quæcunque apponuntur. prohibetur enim comedere immolata: vt patet Exod. 34. *Nihil interrogantes.* an id quod apponitur fuerit immolatum simulacro. *Propter conscientiam.* quam inferius declarabit. *Si quis autem dixerit hoc immolatum est idolis, nolite manducare.* Simpliciter & absolute dixerat manducare: in cuctum autem quòd aliquis dixerit de aliquo cibo hoc immolatú est idolis, dicit nolite manducare. *Propter illum qui iudicauit.* Videtur enim ex proposito hoc indicasse vt non comedatis ad experiendum in veritate horretis simulacra. putat enim hoc dicens, quòd si comederitis immolata idolis participes fitis idolorum. Quo fit quòd si postquàm dixerit hoc immolatum est idolis comederitis illud. dicat vos non esse alienos à cultura idolorum. *Et propter conscientiam.* Duas rationes affert Paulus ad retrahendum à manducando id quod indicatum est immolatum esse idolis. Et vtrag; (vt patebit) se tenet ex parte proximi: nulla autem ex parte edentis. Vnde & subdit quod in Latino textu deficit. *Domini est terra & plenitudo eius.* Repetit versiculum superius recitatum ad significandum quòd propter neutram harum causarum tollitur licitum esse vesci quibuscunque rebus siue immolatis siue non immolatis, sed perseuerat libera facultas vescendi illis absolute loquendo: quia perseuerat quòd domini est terra & plenitudo eius, quia perseuerat munditia rerum. *Conscientiam autem dico non tuam sed alterius.* Declarat quod toties dixerat propter conscientiam, quòd non loquitur de conscientia propria comedentis seu comesturi, sed de conscientia alterius: hoc est conscientia infirmorum, non corpore sed mente: de quibus in. 8. cap. dixit. conscientia eius qui infirmus est ædificabitur ad manducandum idolothytum. Et consistit ratio in hoc quòd ne infirmus prouocetur ad malũ (quod esset vesci immolatis simulacro vt immolatis) debet homo abstinere ab esu sibi alias licito. *Vt quid enim libertas mea iudicatur ab*

aliena conscientia? Ecce omnia mihi licent, sed non omnia ædificant. Est enim sensus, vt quid ego liber ad edẽdum huiusmodi cibos, cur ex vsu libertatis meę incurro iudicium damnationis propter conscientiam infirmi? Quasi dicat: omnino mihi vitandum est, seu nullo modo in hoc incidã. hoc enim directe est seruare illud, omnia mihi licent, sed non omnia ædificant. *Si ego cum gratia participo, quid blasphemor pro eo quod gratias ago?* Declarauit alteram causam: videlicet propter conscientiam: declarat modo reliquam (videlicet propter illum qui indicauit) iuxta aliam radicem, omnia mihi licent, sed non omnia conducunt. Est enim sensus: si ego cum gratia participo, vescendo rebus creatis à deo cum gratiarũ actione. Et in hoc tagitur ratio liciti esus, ratio qua se excusabant, addens supra libertatem religionem gratiarum actionis deo. quid blasphemor: hoc est quare incurram notam quòd sim tanquam blasphemus vescendo indicatis quòd sunt immolata simulacro? Quasi dicat: nullo pacto incurram hanc infamiam pro eo quòd gratias ago deo: hoc est loco gratiarum actionis quam exhibeo deo. Tanquam blasphemari contrarium sit gratiarum actioni, dicit cur loco gratiarum actionis meę ad deum blasphemor. Et dixit blasphemor, vt intelligamus quòd de infamia contra deum est sermo: talis siquidem incurrebatur infamia vescendo indicatis: nam dicebatur quòd isti vescentes indicatis non abominabantur culturam idolorum: quod est contra honorem dei, quod est contra religionem. Vnde abstinere ab indicatis, erat seruare illud: omnia mihi licent, sed non omnia conducunt ad dei gloriam: hoc enim quannis in se licitum esset non conferebat, sed nocebat potius. pro, quanto violabat Christianum nomen. *Siue ergo manducatis, siue bibitis, siue aliud quid facitis, omnia in gloriam dei facite.* Iuxta duas rationes illiciti vsus licitorum (alteram ex parte nominis, alteram ex parte scandali) duo infert extendendo documenta vniuersalia in omni materia. Quorum altero instruimur vt omnia in dei (non nostram) gloriam faciamus, & non solum intendamus: hoc est sic faciamus vt vere sint ad gloriam dei intentam. Et dicit siue comeditis, &c. vt intelligamus quòd omnes liberas actiones quantumcunque naturali necessitate opportunas debemus sic exercere vt sint ad dei gloriam. Et hoc quantum ad habilitatem actionũ est præceptum: quoniam actiones quæ non sunt habiles vt sint in gloriã dei, peccata sunt vel mortalia vel venialia. Quantum vero ad intentionẽ dirigentem actualiter vel virtualiter omnia ad dei gloriã, cõsiliũ

esse constat: ex eo quòd nec infidelis nec fidelis constitutus in peccati mortalis statu, peccat honorando parentes, reddendo depositum, comedendo, bibendo, &c. & tamen neuter omnia refert in gloriam dei. *Sine offensione estote.* Ecce alterum documentum quo instruimur vt neminem scandalizemus, vt tales nos exhibeamus vt nulli simus offendiculo. Et *Iudæis & Gentibus & ecclesiæ dei.* Nullum excipit genus hominum, communem hanc iubet seruari cautelam ad omnes: quia scandalum actiuum respectu cuiuscunq; semper est peccatum. *Sicut ego.* exemplum præbet scipsum. *Per omnia.* per omnes actiones meas. *Omnibus Iudæis, Gentibus & Christianis placeo.* non solum sine offensione me exhibeo, sed placeo quantum est ex me. *Non quærens quod mihi utile est, sed quod multis.* Ne Paulum blandum assentatorem aut adulatorem intelligeres omnibus placere, explicat in quo consistit studium suum placendi omnibus, scilicet quærendo non propriam, sed aliorum vtilitatem. Et ne intelligeremus quod de mundi huius negociis vtilibus loquatur, explicat. *Vt salui fiant.* Ecce quorsum quæro aliorum vtilitatem, ecce qualem vtilitatem aliorum quæro vt salui fiant, non vt ditentur, non vt principẽtur in hoc mundo. *Imitatores mei estote sicut & ego Christi.* Explicat quòd non sibi arrogat formam exemplarem Christianæ vitæ proponendo se toties in exemplum: quandoquidem non se vt se, sed vt imitatorem Christi proponit in exemplum.

CAPVT XI.

Laudo autem vos fratres. Distinctor capitulorum, quanuis inchoauerit. 11. capitulum ab antecedente particula, imitatores mei: quia tamen particula hæc clare spectat ad præcedentia, correximus hanc segregationem, & in calce præcedentis capituli eam locauimus: vt hinc cum noua materia incipiat capitulum. *Quod per omnia mei memores estis.* pro, quòd omnia mea meministis. Sicut in principio epistolæ commendauit Corinthios ratione multorum qui erant inter eos perfecti, ita modo laudat quoque in genere Corinthios ratione illorum qui seruabant documenta sua. Prudenter autem traditurus nouum documentum laudat quòd seruauerint olim à se datas instructiones, tanquam per hoc præparans eos ad seruandum noua documenta quæ subiungit. Laudat autem eos primo de memoria non alicuius: sed omnium suarum instructionum seu suorum exemplorum. Deinde. *Et sicut tradidi vobis præcepta mea.* pro, traditiones meas, *tenetis.* De obseruatione

seruatione institutionum suarum laudem adiungit. *Volo autem vos scire.* Nouum inchoat documentum circa capitis velamen, ea ratione quòd apud Corinthios mulieres non velato capite (quemadmodum & viri) in publica oratione seu lectione comparebant pro veneratione actionum: adhuc enim sublatum non erat à muliebri sexu publice orare aut legere seu docere: vt etiam sanctarum mulierum illius temporis gesta testantur. Hæc enim videtur literalis ratio quare Paulus accepit hanc prouinciam instruendi Corinthios circa discrimen viri & mulieris publice orãtis aut prophetantis penes velamen capitis. *Quod omnis viri caput Christus est: caput autem mulieris vir: caput uero Christi deus.* Adtuerte pro claritate huius doctrinæ quod Paulus considerat velamen capitis in viro & muliere tum relatiue ad capita eorum mystica, tum relatiue ad capita eorum naturalia: & vtrinque monstrat contrariam habitudinem velaminis in capite viri & mulieris. Monstrat enim vtrinque indecens esse velamen in capite viri orantis aut prophetantis: decens autem esse in capite mulieris orantis aut prophetantis. Et propterea inchoat à diuersitate capitũ mysticorum respectu viri & mulieris: dicendo, quòd caput mysticum mulieris est vir, caput autem mysticum viri est Christus, caput vero mysticum Christi est deus. Et hoc vltimum addit ne videatur fingere hunc ordinem capitum mysticorum: sed ipsa resolutio capitum vsque ad deum attestetur quòd rationabilis est distinctio capitum mysticorum respectu viri & mulieris. Dicitur autem caput mysticum quod gerit vicem capitis respectu illius. Caput enim est perfectius membrum (vtpote vniuersos habens sensus) & est velut gubernator omnium actionum: & propterea vir dicitur caput mulieris: vtpote longe perfectior & gubernator ipsius: & tanto magis Christus est caput viri: quum in eo solo sit omnis plenitudo gratiæ & ab ipso deriuetur gratia in omnes. De deo autem quòd sit caput Christi secundum quòd homo, nulla est quæstio: quum omnes perfectiones sint in solo deo, & ab ipso in Christum hominem deriuentur. *Omnis uir.* Declarata diuersitate capitis mystici respectu viri & mulieris, declarat diuersam immo contrariam habitudinem velaminis in capite viri & mulieris ad propria capita mystica: inchoans à viro. *Orans.* oratione publica. Tempore huius epistolæ non erat adhuc introductus hic modus orandi publicus qui modo in templis dei seruatur. Quo alternis choris oraretur: sed vnus pro omnibus orabat publica voce cæteris tacentibus. Et reor sic esse ex iis quæ leguntur de psal-

modia

modia monachorum,quòd vnus legebat psalmos reliquis tacentibus.& ad hoc forte insinuandum singulari numero vtitur Paulus, dicendo vir & similiter mulier.Cuius etiam signum est quòd ecclesiæ dei(à Pauli doctrina non recedentes)non seruant hoc documentum in iis quæ communiter chorus orat, sed seruat quum vnus pro omnibus orat seu legit: vt patet in sacerdote dicente orationem,ac diacono & subdiacono legentibus euangelium & epistolas.hi enim detecto capite orant & prophetant:chorus autē cooperto capite orat psallendo,&c. absque inobedientia Pauli. Quum ergo dicit orans:sermo est de publice orante vno pro omnibus. *Aut prophetans.* De vere prophetantibus (hoc est spiritu prophetiæ publice in ecclesia loquentibus tunc temporis) loquitur:vt infra ex ca.14.colligitur: vbi vere prophetantes describuntur stantes prophetare aliis sedentibus. Hic siquidem detectum caput,ibi vero situs eorum describitur:erant enim(vt infra patet) in illa primitiua ecclesia prophetantes,sicut & loquentes linguis. *Velato capite.* pro,in capite habens. Ita in textu Græco habetur, ad excludendum omne quod posset haberi in capite,cuiuscunque figuræ ac materiæ fuerit. *Deturpat.* pro,dedecorat, *caput suum.* mysticum,quod est Christus. *Omnis autem mulier orans aut prophetans non velato capite,deturpat.* pro,dedecorat,*caput suum*. mysticum quod est vir. Cerne differentiam viri & mulieris penes velamen capitis.Vir velatus caput,dedecorat caput suum:mulier non velata dedecorat caput suum.Carere velo mulieri est ad dedecus capitis sui mystici:habere velum viro est ad dedecus capitis sui mystici. *Vnum enim est ac si decaluetur.* Desunt aliquæ dictiones:nec de calutio textus loquitur.Legendum est. *Vnum enim est & idem cū rasa.* Postquam declarauit velamen capitis in sacris relatum ad capita mystica,declarat relationem veli ad naturale caput mulieris. Et est sensus quòd vnius atque eiusdem rationis est muliebre caput carere velo & radi, quod est priuari capillis. Ita quòd velum respectu mulieris æquiparat capillis. Et hanc æquiparantiam magis explicat formando conditionalem. *Nam si non uelatur mulier, tondeatur.* pro,etiam tondeatur. Infert hoc consequens(etiam tondeatur)ex negatione velitvt quemadmodum vir qui non velatur tondetur, ita mulier si imitatur virum in hoc quòd non velatur, imitetur quoque ipsum in hoc quòd tondeatur.Deinde prosequitur dictam conditionalem á destructione consequentis. *Si uero turpe est mulieri tonderi aut decaluari*,pro,radi. Hæc est destructio consequentis: vnde infert destructionem antecedentis subiungendo.

Velet caput suū. pro veletur. Hęc sola dictio est in Paulo. & argumentum Pauli satis clare innititur comuni vsui.quo turpe censetur mulierem tonderi aut radi. Vnde & mulieres abrenunciantes coniugiis & profitentes luctuosam vitā, laudabiliter tondentur, in signum quòd abdicant à se quod ad ornatum & gloriā illarum spectat. *Vir quidem.* Declarata habitudine velationis capitis tum ad caput mysticum,tum ad caput naturale, procedit applicando ad propositum.primo de viro,deinde de muliere.

Non debet uelare caput suum. Superfluit suum. *Quoniam imago & gloria dei est.* Quod si imago dei, ex Genesis testimonio cōprobatur. faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Et verificatur ex eo quòd est creatus in natura rationali. Quòd autem sit gloria, Paulus dicit: & verificatur sicut pulchrum opificium est gloria artificis. Et dicitur hoc specialiter de viro, quia vir narratur in scriptura factus immediate à deo. Rursus quemadmodum filius sapiens est gloria patris, ita vir in quo viget ingenium & vis sciendi & sapiendi, gloria est dei plasmatoris. ¶ Quomodo autem ex hoc quòd vir est imago & gloria dei inferatur quòd non debet velare caput,in textu non aliter dicitur:nisi quia superius dictum est quòd vir orās aut prophetans in capite habens dedecorat caput suum. vt intelligamus quòd quia vir est imago ac gloria dei non debet in capite habere signum dedecoris diuinæ gloriæ. Velum siquidem in capite viri, signum est velationis sui capitis mystici. velatio autem directe contrariatur gloriæ: vtpote consistenti in manifestatione. Sic enim vir orans aut prophetans (hoc est exercendo officiū glorificandi deum) si tegmen habet in capite, significat suum caput mysticum inglorium. *Mulier autem gloria uiri est.* tanquam opificium factum ex viro, tanquam facta ad gloriam viri.

Non enim uir ex muliere. in prima rerum creatione. *Sed mulier ex uiro.* vtpote facta ex costa viri. *Etenim non est creatus uir propter mulierem, sed mulier propter virum.* non est bonum hominem esse solum, faciamus ei adiutorium. *Ideo debet mulier uelamen.* pro,potestatem,*habere supra caput suum*. pro, in capite, *& propter angelos.* superfluit &. Ita quòd vnica est sententia in Paulo. & legendum est. *Ideo debet mulier habere potestatem in capite propter angelos.* Et est sensus. ideo quia mulier gloria viri est, debet mulier habere in capite potestatem: hoc est signum potestatis viri supra se propter angelos: hoc est non propter potestatem quam habet marius respectu vxoris,

sed propter

Universidad de Deusto
Biblioteca

sed propter potestatem quam habet sexus virilis in angelis: hoc est sacerdotibus, qui in sacra scriptura appellantur angeli. Et addidit propter angelos, tum propter mulieres innuptas, exemptas à viri potestate, tum in spiritualibus actionibus orandi & prophetandi mulier sit gloria viri in spiritualibus agentis. Et subauditur hic quòd velamen in capite mulieris orantis aut prophetantis signum est subiectionis mulierum ad viros qui sunt angeli: quod est habere signum potestatis virilis supra mulierem. *Veruntamen neque vir sine muliere, nec mulier sine viro in domino.* hoc est quamvis in huiusmodi actionibus inter virum & mulierem discrimen hoc sit penes velamen & caput mysticum in domino tamen (hoc est secundum esse Christianum, secùdum fidem, spem, charitatem secundum esse gratum deo) pares sunt vir & mulier: neque vir excludit mulierem, neque mulier excludit virum. Et ad hoc adaptat productiones tanquam reciprocas, subiungendo. *Nam sicut mulier de viro.* in prima conditione rerum. *Ita & per mulierem vir.* supple nascitur, vt quotidie videmus. *Omnia autem ex deo.* Et vir mulieris est principium particulare, & mulier viri est particulare principium: commune autem omnium principium est deus. Et dixit hoc ad reddendum rationem paritatis quam dixerat in domino: vtpote quia est commune principium omnium. *Vosipsi iudicate.* pro, in vobisipsis iudicate? Adhuc Paulus non plene declarauerat relationem velaminis in viro & muliere ad caput naturale, quòd dedeceat virum & deceat mulierem: sed multum se occupant circa relationem velaminis ad capita mystica. Et propterea modo complet declarationem velaminis relati ad capita naturalia viri & mulieris propria: & ad proprias ipsorum mentes remittit iudicium subiunctæ rationis. *Decet mulierem non velatam orare deum?* Interrogatiue legendum est. Proponit quæstionem coram ipsis de muliere, non de viro: vt hinc intelligamus quòd vniuersus iste tractatus est ad tollendum vsum quo mulieres detecto capite quemadmodum & viri orabant. Quod (vt dictum est) recor pro veneratione sacrarum actionum à mulieribus factum fuisse. *Nec.* pro, an non, *ipsa natura.* hoc est naturalis mos. *Docet vos quod vir quidem si comam nutriat.* pro, si comatus est, *ignominia.* pro, dedecus, *est illi.* Apparet enim quòd mollis, quòd muliebris sit vir comatus: vtpote prolixo ac fulto capillo more mulierum. *Mulier vero si comam nutriat.* pro, si comata est, *gloria est illi.* ad decorem siquidem mulieris spectare comam ad sensum videmus. Et attulit hanc rationem ex cómunibus, vt ex naturali more consideremus quàm

quàm conformiter tradiderit documẽta in ecclesiasticis actibus. *Quoniam capilli.* pro, coma, *pro velamine ei dati sunt.* pro, data est. Ecce vnde vult trahi argumentum tam in viro quàm in muliere vt scilicet argumentum trahatur ex coma ad velamen. vt mulier quia eam decet coma, debeat in sacris habere velamẽ: & vir quem dedecet coma, debet in sacris detecto esse capite, tanquam coma sit pro velamine. *Siquis autem videtur contentiosus esse.* Scis Paulus has accommodationes tum ad caput mysticum, tum ad naturalẽ comam, non esse rationes cogentes, & non omnibus forte satisfacturas: vtitur ratione efficaciore non sine reprehensione eorum qui obstarent. ad eorum enim reprehensionem spectat, si quis autem videtur cõtentiosus esse. tanquam velint non ratiocinari, sed contendere. *Nos.* subaudi Iudæi. *Talem consuetudinẽ non habemus.* vt mulieres detecto capite publice orent aut prophetent. *Neque ecclesiæ.* pro, ecclesiæ, *dei.* Ratio ab authoritate cõsuetudinis tum in veteri testamẽto tum in ecclesiis dei in nouo testamento affertur: quæ præcipuũ locum debet habere in iis quæ nõ sunt in sacra scriptura diffinita. Et adiunxit hoc, vt si nollent rationem Pauli susipere, suscipiant authoritatem consuetudinis ecclesiarum & veteris testamenti. *Hoc autem præcipio non laudãs.* pro, hoc autẽ præcipiens non laudo. Et dictio interpretata præcipiens, à nonnullis interpretatur admonens seu enuncians. ita quòd non est vsquequaque clarum Paulum præcipere hoc quod supra dixit de velamine mulieris in sactis. Continuando itaque dicta dicendis, ait quòd præcipiens seu admonens seu denunciãs hoc de velamine mulieris in sacris actionibus, nõ laudo subiuncta: videlicet. *Quod non in melius sed in deterius conuenitis* Quum essent vituperandi, parce loquens Paulus, dicit non laudo. vituperio enim dignum est conuenire in vnum in deterius: quum conuentus ad augmentum boni, aut saltem ad conseruationem ordinetur. *Primum quidem.* Incipit enumerare deteriores eventus eorum. *Conuenientibus vobis in ecclesiam.* Prius dixerat conuentis: modo explicat conuentum non politicum, non ad negocium ciuile, sed ad ecclesiasticum, ad actus fidelũ quatenus fideles sunt. hoc enim significatur dicendo in ecclesiam. *Audio scissuras esse inter vos.* Primus eventus deterior directe contrariatur conuentui diffidium enim directe tollit vnitatem. *Et ex parte credo.* Ne omnes reos accusaret dissidij, dicit partim se credere: quoniam quo ad aliquos credebat esse verum. Et rationem suæ credulitatis subdit. *Nam oportet & hæreses esse.* Desunt duæ dictiones: in vobis

vobis.legendum est. *Nam oportet & hæreses in uobis esse.* Dictionem Græcam interpres reliquit:quum potuisset latine dicere oportet sectas in vobis esse. Non enim sumitur hic hæresis vt sumitur à theologis pro errore pertinaci in fide:sed Græco vsu hæreses appellantur sectæ appellant enim hæresim Platonicam,Peripateticam,Stoicam &c.quas nos dicimus sectam Peripateticam sectam Platonicam &c. ¶ Et quòd hic sit literalis sensus mõstrat hoc quod dicitur in vobis.non enim in eis oportebat esse hereses theologicas, sed sectas. cognoscebat enim Paulus eos pronos ad sectas:vt gesta eorum testantur,ego sum Pauli, ego Apollo, ego Cephæ.Et ex necessitate pronitatis eorum dicit quòd oportet in eis esse sectas: & propterea non esse mirum si dum conueniunt dissident.diuersitas enim sectarũ mater est discordiæ. Vt *& qui probati sunt,manifesti fiant in uobis.* Quanuis dissidia & sectæ in genere sint malorum,deus tamen hæc mala ordinat ad hoc bonum vt viri probi manifestẽtur in vobis comparatione malorũ. probi enim viri non declinant ad sectas,immo coniliant si possunt eas: & sic relatiue ad alios manifestantur. *Conuenientibus ergo uobis in unum.* Transit ad aliud crimen quod in quodam speciali conuentu incurrebãt.primum enim crimen dissidij in communi dictum est de conuentibus ecclesiasticis: hoc autẽ secundum de cõuentu in specie anniuersario in cœna domini,dicitur:vt patet ex subiunctis. *Iam non est dominicam cœnam manducare.* Et dicendo iam monstrat nouum esse hoc crimen.significat enim quòd olim conuenientes illo die in vnum,vere dominicam cœnam manducabant:sed ex eo quòd abusus superuenit, iam nõ est dominicam cœnam manducare. Mos siquidem illius temporis significatur, quòd in anniuersario die cœnæ domini conueniebant fideles in vnum ad cœnandum vt repræsentarent cœnam dominicam.& à principio quidem ordinatè hoc fiebat: postea autem duo abusus admixti sunt quos Paulus subiungit. & propterea dicit quòd iam non est dominicam cœnam manducare. *Vnusquisque enim suam cœnam præsumit ad manducandum.*pro,in manducando. Ecce primus abusus qui redditur pro ratione quòd non est dominicã cœnam manducare.Vbi aduerte quòd præsumit,habet vim duarum dictionum: scilicet ante sumit. Olim siquidem conuenientes ad huiusmodi cœnam,simul incipiebant cœnare: tunc autem vnus non expectabat alium,sed vnusquisque incipiebat propriam cœnam absque totius conuentus expectatione. Et hic erat primus abusus.Et quòd hic sit vere literalis sensus,patet & calce huius capituli

pituli: vbi Paulus præcipit concludendo quòd inuicem se expectent quum conueniunt ad manducandum. *Et alius quidem esurit,alius autem ebrius est.* Ecce secundus abusus quòd conuenientibus in vnum vnus abundabat epulis, alius vero pauperculam sumebat cœnam. Verum Paulus non diuitiis & paupertati abusum imputat, sed ebrietati & fami:vt intelligamus abusum non consistere in hoc quòd diuites abundantes mensas, pauperes autem tenues haberent (quoniam hoc semper fuerat) sed in hoc quòd diuites comedebant & bibebãt vsque ad satietatem immo ebrietatem, pauperibus autem deerat quod comederent ita vt esurirẽt: quum debuissent diuites impertiri pauperibus. Ita ꝙ in defectu impertitionis consistit abusus. facile siquidẽ poterant impertiri, quũ abundarent vsq; ad ebrietatẽ. Hinc enim significatur ꝙ olim in cœna illa non solũ singuli expectabãt vniuersum conuentũ vt simul inciperẽt cœnare:sed etiã diuites mittebãt partes pauperibus,vt sic viderẽtur concœnare,ac dominicã repræsentare cœnã. *Numquid domos non habetis ad manducandũ & bibẽdum?* Textus iste quo ad sensum recte interpretatus est: in Paulo tamen aliter est. habet enĩ sic. *Non.*pro,nonne, *habetis domos ad manducandum & bibendum!aut ecclesiã dei cõtemnitis?& confunditis,*pro pudefacitis,*eos qui non habent?* Interrogatiue enim legẽdus est textus iste in omnib⁹ suis particulis.his siquidẽ verbis inexcusabiles reddit Corinthios circa prædicta.Et quoniã anticipatio cœnæ excusari forte potuisset ex esurie & siti præueniente, ideo ad hanc excusationẽ tollendã dicit nõne habetis domos ad manducandũ & bibendũ? quasi dicat.habetis domos proprias in quibus potestis anticipare cibum & potũ. ¶ Quod autẽ adiungit ad ecclesiã dei contemnitis,ad exaggerationẽ eiusdẽ abusus spectat. Non expectare siquidem alios,est facto contemnere ecclesiam: hoc est congregationem seu conuentum fidelium. Vnde quo ad factum inexcusabiles erant à contemptu ecclesiæ. quo ad intentionem vero interrogatiue additur, & contemnitis ecclesiam dei? hoc est nonne & contemnitis ecclesiã dei? ¶ Simili quoq; sensu subiungitur,& pudefacitis eos qui nõ habẽt? Declarat enim per hoc peccatũ secũdi abusus,quod erat pudefacere pauperes. Quod quia facto faciebãt, inexcusabiles erant. ratione vero intentionis quam forte nõ habebant confundendi alios, interrogatiue dicitur, & confunditis eos qui non habent:hoc est nonne & pudefacitis eos qui non habent? *Quid dicam vobis?laudo.*pro,laudabo *uos in hoc?* Vt magis Corinthij suscipiant monitionem Pauli,non vult expresse vituperare

Universidad de Deusto
Biblioteca

perare eos:sed proponit quid dicam vobis? & dicendum subiungit,nunquid laudabo vos in hoc? quum potuisset dicere vituperabo vos in hoc. Et concludendo subiungit. *Non laudo.* Non solum non laudabo sed nec laudo. Sic in codicibus Græcis distinguitur istę particulæ. Si quis tamen Latinorum codicũ more aliter distinxerit(dicendo laudabo vos,& deinde in hoc nõ laudo) agat vt sibi videtur. *Ego enim accepi à domino.* Postquam reprehendit peccata intercurrentia in cœna repræsentante Dominicam cœnam, accedit ad instruendum & arguendum eos circa sumptionem eucharistiæ,quam post cœnam illam sumebãt tunc temporis. Et coniunctio enim,significat specialem rationẽ reddi peccati eorum in cœnãdo:tanquam minus idonee se præparantium ad perceptionem eucharistię. Cuius ritum dicit se accepisse à domino, non ab Apostolis aliis, sed per reuelationem ab ipso domino. *Quod & tradidi uobis.* Nota ex isto textu clare haberi Paulum docuisse Corinthios de ritu & vsu eucharistiæ antequam scriberet eis hanc epistolam. Et nisi Paulus hoc testificaretur, nõ crederent Lutherani doctrinam Pauli fuisse,& tamen in rei veritate fuisset doctrina Pauli. Et vsqueadeo hæc Pauli traditio apud Græcos perseuerat vt vsque in hodiernũ diem in sacrificio missæ Græci vtantur his Pauli verbis consecrando corpus Christi, hoc est corpus meum quod pro vobis frangitur. hæc enim verba cõmemorat hic Paulus. *Quoniam.* pro,quod,*dominus Iesus in qua nocte tradebatur accepit panem & gratias agens.* pro, & gratiis actis, *fregit.* Ita quòd prius gratiarum actiones egit quàm fregerit panem in tot buccellas quot erant Apostoli. *Et dixit.accipite & manducate.* Superfluit &. *Hoc est corpus meum quod pro uobis tradetur.* pro, frangitur. Vniuersa hæc declarata sunt in Euangeliis: excepta hac particula,quod pro vobis frangitur: quoniã solus Paulus illius meminit. Nec est cur Latinis horrori sit hæc particula: quum verissimum fuerit verum Christi corpus multipliciter fractum fuisse. nam & fractum fuit quantum ad cutem,quum flagellatus est à Pilati militibus. fractum quoque fuit quantũ ad carnẽ, & in manibus & in pedibus clauis quibꝰ fixus est in cruce. & fractum demum est in latere,dum vnus militũ lancea latus eius pupugit. ¶ At si præsentis temporis verbum frangitur in quæstionem quis deducat,animaduertat scripta ab aliis Euangelistis: & cessabit quæstio. Tres siquidem Euangelistæ(Matthæus.26.Marcus.14.& Lucas.22.)narrando verba consecrationis calicis vtuntur verbo præsentis temporis, dicendo qui effunditur pro vobis

seu pro

seu pro multis.eadem siquidem ratione qua illi Euangelistę futuram in cruce effusionem sanguinis significauerunt in præsenti effunditur,eadem ratione Paulus futuram in cruce fractionẽ carnis Christi significat in præsenti,dicendo frangitur. Et quod Lucas sub generico nomine narrauit dicendo hoc est corpus meum quod pro vobis datur, Paul⁹ specifico nomine dixit,quod pro vobis frangitur. Communis autem omnium horum ratio(quare scilicet dominus Iesus in cœna expressit futuram in cruce sanguinis effusionẽ & carnis fractionem verbis præsentis temporis) est vt manifestaret discipulis huiusmodi effusionem & fractionem nõ distantem tempore,sed tanquàm præsentem esse. Et vere loquẽdo de tempore præsenti grammatico more,tempus effusionis & fractionis erat tunc præsens,quoniam iam inchoatum erat tempus passionis eius:ac per hoc sicut inchoato die potest significari verbo temporis præsentis quicquid fit illo die,ita inchoato iam die passionis eius potuit significari verbo præsentis temporis omnis eius passio.præsens enim grammatice non est instans, sed quoddam confusum præsens. *Hoc facite in meã.* pro,mei, *commemorationem.* Præceptum significatur similis sacrificij. In cuius signum quum præcepit baptismum,quia purũ sacramentum erat, præcepit tantummodo factũ,dicendo baptizate omnes gentes. præcipiens autem eucharistiã,non solum præcipit hoc facite:sed adiũgit,in mei memoriam:vt intelligamus non tãtum sacramentum sed sacrificium præcipi. hostiæ siquidem & sacrificia, sunt quæ in memoriam fiunt. *Similiter & calicem post quàm cœnauit, dicens.* hic *calix nouum testamentum est in meo sanguine.* Non refert Paulus integram consecrationis formam,eo quòd tradiderat eis illam ore ad os:refert tamen sensum. Et hæc explanata sunt in euangeliis.

Hoc facite quotiẽscunque bibetis in meam. pro,mei, *cõmemorationem.*

Quotienscunque enim manducabitis. Hactenus narrata sunt verba Christi hęc autem verba sunt Pauli. Et primo declarat illam particulam,in mei commemorationem: explicando quòd intelligitur de Iesu Christo crucifixo seu mortuo pro nobis. *Panem hunc.* vere cœlestem. *Et calicem bibetis,mortem domini annunciabitis* facto.

Donec ueniat. Durationem ac extensionem temporis quo durabit hoc sacrificium declarat,dicendo quòd durabit vsque ad secundum domini aduẽtum. Et dixit hoc ne quisquam putaret terminandum citius aut saltem ante mundi finem Christianum sacrificium. *Itaque quicunque manducauerit panem.* Deest.hunc. cui de cœlo descendit. *Et biberit calicem domini indigne.* Declarat

t aliam

aliam particulam verborum domini: scilicet manducate & bibite. Declarat autem distinguendo duplicem manducandi & bibendi modum: videlicet digne vel indigne. Et hinc sumunt theologi distinctionem illam de manducatione seu bibitione sacramentali vel spirituali. Et vere hinc habetur quòd aliqui manducant & bibunt sacramentaliter tantum: quos Paulus appellat manducare vel bibere indigne. Aliqui vero sumunt & sacramentaliter & spiritualiter: qui hic appellantur manducantes seu bibentes digne.

Reus erit corporis & sanguinis domini. Ecce culpa sumentis indigne. Nec dicit reus erit tanquàm corporis & sanguinis domini, sed dicit reꝰ erit corporis & sanguinis domini: vt intelligãt Christiani vere reum esse corporis & sanguinis domini, quia vere quãuis indigne sumit corpus & sanguinem domini: & confutentur hæretici dicentes non esse nisi signum corporis & sanguinis domini. Iniuria itaque irrogatur corpori & sanguini domini indigne sumẽdo. Et propterea reus est corporis & sanguinis domini.

Probet autem seipsum homo: & sic de pane illo edat & de calice bibat. Quanuis in textu Græco non habeatur pronomen illo: quia tamen articulus ibi habetur, loco articuli pronomen ab interpretibus Latinis apponitur ad explicandum vim articuli. Vt intelligamus non esse sermonem de pane sed de illo pane quem non dedit Moyses, sed pater Iesu Christi dat panem de cœlo verum. ¶ Declarat igitur in quo consistit differentia digne vel indigne sumẽtis: explicando quòd consistit in mundicia vel immundicia interna. Probare enim seipsum, est discutiẽdo purgare seipsum: vel potius discutiendo seipsum probum decernere. Et vtroque modo vnicuique committitur suimet iudicium: sed tale quòd terminetur ad probum esse. vt intelligamus quòd nisi proprio iudicio discussus ac probus quis inuentus fuerit, indigne sumit. Et dicendo & sic, significat quòd ad non indigne sumendum sufficit quòd homo seipsum probauerit. Et hinc trahitur argumentum quòd non est necessarium simpliciter & absolute hominem probatum esse à confessore ad hoc vt sumat non indigne eucharistiam. ¶ Significantisque dicit & sic, nec dicit & digne: quoniam plus requiritur ad digne sumendum quàm probare seipsum. Requiritur enim iustificatio per diuinam gratiam, ad quam non sufficit probare seipsum: iuxta illud superius dictum. Nihil mihi cõscius sum sed non in hoc iustificatus sum. Et quanuis probare seipsum non sufficiat ad digne sumendum, sufficit tamen ad non indigne sumendum. Et propterea Paulus non plus requirens ab homine quàm

quàm quòd non indigne sumat, dicit & sic de pane illo edat & de calice bibat. *Qui enim manducat & bibit indigne, iudicium sibi manducat & bibit.* Prius declarauerat indigne sumentis culpam dicendo reus erit corporis & sanguinis domini. Modo declarat pœnam dicendo quòd iudicium sibi manducat: iudicium proculdubio propriæ punitionis significans. Incurrit enim iuxta qualitatem indignitatis pœnam, vel æternæ damnationis vel temporalis afflictionis. Qui enim indigne ratione peccati mortalis cogniti sumere præsumit, in iudicium æternæ damnationis sibi sumit: qui autem indigne ratione venialium peccatorum (minoris reuerẽtiæ, modicæ deuotionis & huiusmodi) sumit, in iudiciũ sibi tẽporalis pœnæ sumit. *Non diiudicans corpus domini.* Ecce ratio iudicij, quia non discernit corpus domini quanta dignũ sit animi munditia, deuotione ac reuerentia. Et nõ dicit non diiudicans signum corporis domini, sed nõ diiudicans corpus domini: vt intelligamus quòd ipsum corpus domini est quod sumitur, quod nõ diiudicatur ab indigne sumente. *Ideo inter uos multi infirmi & imbecilles.* Transpositæ sunt forte istę duę dictiones, infirmi & imbecilles. *Et dormiunt multi.* Declarat iudicium quod dixerat ex illa parte qua ad temporales pœnas spectat. Et dicendo ideo, manifestat eis hanc occultam causam multarum ægritudinũ corporalis, sunt enim sensus. Propter hoc quòd indigne sumitis eucharistiã, sunt inter vos imbecilles, debiles corporalibus viribus, & sunt inter vos multi infirmi seu ægri, corpore: & (quod amplius est) multi dormiunt somno mortis. Nisi Paulus dixisset, credidissent Corinthij non fuisse hæc pœnas indignæ sumptionis sed pure naturalia accidentia: sicut modo obuenientes ægritudines minus digne sumentibus non attribuimus minus digne communioni, & tamen in rei veritate ita esse Paulus declarauit.

Quod si. pro, si enim. *nosmetipsos diiudicaremus, non utique diiudicaremur.* Declarat quantæ vis, quantæ vtilitatis est probare seipsum ex euitatione punitionis. tantæ enim efficaciæ dicimus. *Dum iudicaremur autem, à domino corripimur.* Ne intelligerent Corinthij quòd huiusmodi punitiones temporales essent initia damnationis æternæ, declarat quòd sunt castigationes & correctiones temporales ad euitandam damnationem æternam. Est enim sensus. dũ iudicamur in hac vita ob aliqualem indignitatem, à domino in præsenti corripimur, castigamur huiusmodi ægritudinibus. Vt *non cũ hoc mundo damnemur.* Superfluit hoc. hoc

Universidad de Deusto
Biblioteca

est vt non fiamus peiores & incurramus damnationem paratam hominibus mundanis. *Itaque fratres mei.* Postquàm docuit qualiter se habeant sumendo eucharistiam, redit ad docendum qualiter se habeant sumendo cœnam repræsentatiuam cœnæ dominicæ, de qua prius loquutus fuerat. *Quum conuenitis ad manducandum.* in anniuersario dominicæ cœnæ. *Inuicem expectate.* Ecce ordo contra primum abusum quo vnusquisque suam cœnam ante sumebat. *Si quis esurit.* impotens expectare. *Domi manducet.* & non anticipet cœnam in conuentu. *Vt non in iudicium conueniatis.* Declarat imminere eis pœnale iudicium si secus fecerint: ne putarent impunes se non expectare integrum conuentum ante principium cœnæ. *Cætera autem cum venero, disponam.* Narrauerat præter abusum anticipationis cœnæ alium abusum: scilicet & alius quidem esurit, alius ebrius est, narrauerat quòd quum conuenirent dissidia erant inter eos: & neutri horum remedium adhibuerat. Et propterea dicit cætera, prænarrata, quum venero ordinabo. Et dixit hoc ne putarent Paulum paruipendere cætera: & ideo omisisse in epistola ordinationem eorum.

CAPVT XII.

De spiritualibus autem. Nouam aggreditur materiam ad compescendum maiorum supercilium, & erigendum minorum animos, vt vnitas seruetur. Appellat autem spiritualia proprios effectus spiritus sancti, vt distinguuntur contra & super effectus tam spiritus humani quàm spiritus dæmoniaci. *Nolo vos ignorare fratres.* Ex horum siquidem ignorantia inter Corinthios erant (vt creditur) discordiæ & æmulationes. *Scitis autem quoniam.* pro, quòd, *quum gentes essetis.* pro, fuistis, *ad simulacra muta prout ducebamini euntes.* pro: abeuntes. Subaudi fuistis, vt perfecta sit oratio. Declaraturus effectus spiritus sancti, & inchoaturus à communi in omnibus Christianis effectu spiritus sancti qui est confessio fidei Christianæ, incipit à contraria professione scilicet idolorum cultura: vt opposita iuxta se posita magis eluceſcat, vt principium Christianæ professionis ex principio inductiuo ad culturam idolorum manifestius innoteſcat. Vnde & ipsosmet Corinthios (vtpote expertos testes ex certa scientia) inducit quòd fuerunt olim abeuntes à recto prout ducebantur. non ex diuina authoritate, non ex diuina inspiratione: sed prout cõtingebat illos duci ex traditione sacerdotum, vel authoritate principum, vel affectu alterius & aliis huiusmodi occasionibus. Et quod omnium pessimũ est, ad simulacra muta: hoc est non ad colendum aliquid rationale, sed simulacra inanimata & muta, aliena ab intellectu & ratione. Et dixit hoc propter illos qui simulacra quamuis sine sensu, non tamen sine ratione dicebant: & propterea loqui responsa dando. loquutio enim interpres est intellectus. *Ideo notum vobis facio.* propter hãc in vobismetipsis experientiam qua experti estis nullo diuino spiritu sed prout ducebamini ire ad cultum simulacrorum, ad notitiã vestram deduco, capaces vos reddo ad cognoscendum. *Quod nemo in spiritu dei loquens dicit anathema Iesu.* pro, Iesum. Describit effectum spiritus sancti primum qui est professio Christianæ fidei, esse ita proprium effectum spiritus sancti quòd contrariũ eius nõ potest esse à spiritu sancto: vt intelligamus confessionem Christianę fidei non esse ita à spiritu dei vt etiam illius contraria professio pro alio tempore vel loco sit etiã à spiritu dei, sed hæc professio est ita propria spiritui dei, quòd nemo loquẽs in spiritu dei dicit Iesum esse anathema: hoc est execratum & remotum ab hominum fide, spe, charitate. ¶ Et dixit hoc vt intelligerent Corinthij, tum quòd quum fuissent olim gentiles & dixissent anathema Iesum, non loquuti sunt spiritu dei. Tum præcipue quòd Iudęi qui dicunt anathema Iesum, non loquuntur spiritu dei. Ex eo enim quòd vtitur modo loquendi quo vtebantur Iudæi (appellando anathema separata ab vsu velut execrata) insinuat ꝙ Iudæos præcipue tangit qui se spiritu dei in scripturis sanctis reuelato loqui dicebant contra Iesum: vt & intelligerent quòd etiam Iudæi prout ducuntur & nõ spiritu dei, dicunt Iesum anathema. *Et nemo potest dicere dominus Iesus.* pro, dominum Iesum, *nisi in spiritu sancto.* Ecce professio Christianæ fidei propria spiritui sancto. Nemo inquit potest confiteri Iesum esse dominum, non huius vel illius sed simpliciter dominum (sic enim solus deus appellatur, qui solus est omnium dominus) nisi agatur spiritu sancto. Spiritus ergo sanctus proprium principium est huius effectus qui est dicere Iesum dominum: hoc est qui est confessio fidei Christianæ. ¶ Et quum hic effectus communis sit omnibus Christianis, hinc scim' ꝙ omnes Christiani spiritu sancto agente profitẽtur dominum Iesum. Cũ qua veritate constat stare simul quòd multi Christiani dicunt, Iesu domine domine & damnabuntur. Dono enim fidei & spiritu sancto donati dicunt dominum Iesum, sed charitate carentes damnantur. Nec obstat quòd aliqui ficte dicunt dominum Iesum non ex spiritu sancto: quoniam tales non dicunt nisi ore. quod non est proprie asserere, sed mentiri. Similiter non obstat

Universidad de Deusto
Biblioteca

quòd aliqui propter quęstũ dicunt dominũ Iesum: quoniam quòd vero corde & ore profiteatur dominũ Iesum, est à spiritu sancto: quòd vero tali sermone abutantur ad quæstũ aut aliud malũ aliun de est. Nec obstat demũ quòd dæmones coacte dicunt dominũ Iesum: quoniã & hoc à spiritu sancto est cogente ad hoc. Cõformius tamẽ ad rationẽ spiritus sancti respondetur q̃ sermo Pauli est de dicere voluntario, nõ coacto: quũ dicere coactũ habeat suam causam manifestam. i. coactorẽ. Paulus autẽ docet quòd dicere volũtariũ habet pro principio proprio spiritũ sanctũ intus mouentẽ ad professionẽ Christianę fidei. *Diuisiones uero gratiarũ*. pro, donorũ, *sunt idem autem spiritus*. Declarato primo ac communi omnibus Christianis effectu spirituali, declarantur consequenter speciales effect' spirituales. Et exponit triplex illorũ genus: videlicet genus donorum, genus ministeriorũ, & genus operationũ. Et inchoans à primo dicit q̃ quanus non sit diuisio professionum Iesu à spiritu sancto, sunt tamen ab eo diuisiones donorũ. Quas vsitato vocabulo appellamus gratias gratis datas, Paulus nuncupauit donatum quia donum significat quod gratis datur. tũ quia genericum nomẽ sæpe minus perfecto generis membro attribuitur. donum siquidem secundum suã significationem cõmune est nomen omnibus spiritus sancti effectibus: accõmodatur autem gratiis gratis datis. Et dicit idem autẽ spiritus, ad confutandã insipientiam attribuentiũ diuersa dona diuersis diis. *Et diuisiones ministrationum sunt: idem autem dominus*. Ecce secundũ genus. Mallem q̃ legeretur ministeriorũ: vt gradus officiorũ explicarẽtur. Apostolatũ nãque doctoratũ & similia appellat ministrationes seu ministeria: eo q̃ sunt apostoli, prophetæ, doctores & huiusmodi, ministri domini ad ecclesiæ ædificationẽ. Propter quod accõmode dixit, idem aũt dominus, cuius sunt ministri. *Et diuisiones operat onũ sunt: idem uero deus*. Ecce tertium genus. Operationũ autem nomine intelligũtur operationes gratię gratũ facientis. In cuius signũ subiungitur.

Qui operatur omnia in omnibus. Dicendo in omnibus, insinuat quòd de nostris intimis operationibus in nobisipsis manentibus intendit: quales sunt diligere, sperare ac credere in deum & huiusmodi. Optime autem accommodat tanquàm proprium principium operationum deum: cui' est intime efficere etiam ipsa nostra opera, non sine nobis sed in nobis, non sine causis secundis sed in ipsis causis secundis. Ad tollendam stultitiam illorum qui subtrahebant causis secundis proprias actiones. ex eo quòd deus efficit omnia. Ab vno ergo atque eodem deo qui efficit omnia in

in omnibus causis secundis dicit procedere diuersitatem operationum spectantium ad gratiam gratum facientem. *Vnicuique autem*. Stabilitis tribus generibus effectuum spiritualium, incipit more suo prosequi singula, inchoans à primo genere, scilicet diuisiones donorum sunt, idem autem spiritus. Et primo declarat diuersitatem donorum procedentium ab eodem spiritu. Et ne sæpius repetat finem ad quem dantur huiusmodi dona, dicit de omnibus & singulis quorsum dentur. *Datur manifestatio spiritus ad utilitatem*. Si verbum verbo reddendum esset, legendum esset ad id quod cõfert, loco eius quod dicitur ad vtilitatem. Quodlibet donum appellatur manifestatio spiritus, quia manifestat spiritum sanctum datorem. Et sic datur sub ratione manifestantis ipsum spiritum sanctum, vt cum hoc detur ad id quod confert: hoc est non ad nocendum, non ad vanum quodcunque, sed ad vtile proculdubio Christianæ reipublicæ. ¶ Et hinc conflutantur abutentes sacris quibuscunque (siue psalmis, siue aliis) ad efficienda quædam vana. Manifestatio siquidem spiritus sancti non est nisi ad id quod confert. *Alii quidem per spiritum datur sermo sapientiæ*. Non dicit sapientia, sed sermo sapientiæ: vt exterius donum, vt manifestationem spiritus in sermone sapientię significet. *Alii autem sermo scientiæ secundum eundem spiritum*. Differunt sapientia & scientia in hoc quòd sapientia est de diuinis vt principiis & regulis: scientia vero ex creaturis procedit ad diuina. *Alteri fides in eodem spiritu*. Non est hic sermo de fide credendorum, sed de fide agendorum. Illa enim communis est omnibus Christianis: hæc vero quibusdam tantum conuenit. De qua scriptum est: habete fidem dei, quicunque enim dixerit monti tollere, mittere in mare & non hæsitauerit in corde suo, & cætera. Marci vndecimo'. *Alii gratia sanitatum*. pro, dona sanatorum, *in uno*. pro, in eodem, *spiritu*. Et vere clarius explicatur donum miraculose sanandi ægros dicendo dona sanationum. *Alii operatio uirtutum*. pro, operationes potentiarum. Et hæ sunt quibus fiunt mirabilia, vel circa corpora cœlestia, vel circa ignem aquam aut terram & reliqua huiusmodi. *Alii prophetis, alii discretio*. pro, discretiones *spirituum*. Magnum donum spirituũsancti in multis sanctis apparuit, quum discreuerunt quo spiritu aliquis locutus aut operatus est: an spiritu bono vel malo, an spiritu inuidiæ vel veræ compassionis, & sic de aliis. *Alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum*. pro, linguarum. Docet Paulus diuersa esse dona, donum loquendi diuersis

linguis,& donum interpretandi linguas:& hæc dona separari.Ita quòd alicui conceditur loqui linguis qui nescit significata verborum quæ dicit(vt in cap.14. explicabit)sed tantum nouit in genere quòd diuina loquitur:vtpote motus à spiritusancto ad loquendum.Docebit enim in cap.14.quòd qui loquitur linguis,taceat in ecclesia si desit interpres.hoc enim clare significat ab interpretatione linguarum separari donum loquendi linguis. *Hæc autem omnia operatur unus atque idem spiritus.* In Græco præponitur articulus,vt significetur ille spiritus qui est summus. *Dividens singulis.* pro,diuidens priuatim vnicuique. Non sufficit Paulo aperuisse diuersitatem donorum simul cum identitate spiritus largientis:sed ad cumulum doctrinæ declarat diuersitatem quoq; personarum quibus idem spiritus impartitur hæc dona.Vnde ex hoc quòd diuidit vnicuique,significatur omnia non dari vni.Ex hoc vero quòd diuidit priuatim,significatur quòd diuisio ista non est sicut diuisio publica qua humani principes publice distribuunt donatiua:nec est sicut distributio communis qua deus in creatione mundi distribuit naturas & conditiones rerum.Fuit enim illa velut distributio publica. Sed spiritussanctus distribuit priuatim vnicuique, distribuit seorsum,modo isti modo illi. Et hinc significatur summa libertas spiritussancti, velut non arctati ad citandum omnes in huiusmodi donationibus. Vnde & subiungitur. *Prout vult.* Non reliquit tibi locum quærendi cur huic dat aut cur tunc dat, & sic de aliis quæstionibus,dicendo prout vult. Voluntas enim spiritussancti pro ratione redditur. Et hinc apparet spiritumsanctum esse verum deum. Solius enim dei est facere prout vult. Reliqua nanque voluntatem habentia,habent regulam suæ voluntatis:solique deo proprium est quòd sua voluntas est regula. *Sicut enim corpus unum est,& membra habet multa.* Ne intelligeres diuisionem donorum à spiritusancto fieri diuersis personis totaliter diuersis,sed fieri diuersis personis quæ sic sunt diuersæ personæ,quòd tamen iungantur simul in vnum quemadmodum naturalia membra vnius corporis vniuntur in vno corpore,subiungit ex similitudine corporis naturalis vnum corpus Christi mysticũ, constans ex omnibus fidelibus:quibus distribuũtur hæc dona ab vno & eodem spiritusancto.Ratio autem subiungendi hæc, non solum est accumulatio doctrinæ:sed vt intelligeremus hæc dona non distribui extra corpus Christi mysticum. Duas conditiones inter corpus naturale & membra naturalia describit.Altera est, vnum corpus habet multa membra , & hæc primo describitur.

Altera

Altera est. Vniuersa membra vnius corporis retinent multitudinem corpore retinente vnitatem. Et hæc describitur subiungendo. *Omnia autem membra.* &c. Vbi aduerte quo ad literam quòd deficit dictio vnius. Legendum est. *Omnia membra unius corporis quum sint multa,unum tamen corpus sunt.* Et superfluit dictio tamen, quum dicitur vnum tamen corpus: & verbum substantiuum sunt, legendum esset in singulari est. Prius enim Paulus vnitatem & multitudinem, deinde vniuersitatem membrorum retinere multitudinem corpore retinente vnitatem describit:vt nec vnitas corporis tollat diuersitatem non solum multorum , sed nec vniuersorum membrorum , nec multitudo vniuersorum membrorum tollat vnitatem corporis. *Ita & Christus.* Quum debuisset dicere ita & corpus Christi, dixit ita & Christus : quia Christus est velut hypostasis sui corporis mystici,quod est ecclesia.Sicut enim dicendo ita & ego,comprehenditur corpus meum cum omnibus suis membris (quia ego nomen est hypostasis meæ) ita dicendo, ita & Christus,comprehendit corpus eius mysticum cum vniuersis membris eius:quia Christus tenet locum hypostasis sui corporis mystici. *Etenim in uno.* non diuerso. *Spiritu.* sancto sanctificante spiritualiter animas nostras. *Omnes.* nullo excepto. Nos. Christiani. *In unum corpus.* non in diuersa corpora Christi,in vnam ecclesiam Christi non in diuersas ecclesias. *Baptizati sumus.* geniti sumus. *Sive Iudæi,sive gentiles, sive servi, sive liberi.* Dixi omnes nos Christiani, quia nulla obstat huic omnium vnitati diuersitas. *Et omnes in uno spiritu potati sumus.* Apta perfectaq; probatio vnitatis omnium Christianorum tanquam membrorum in vno corpore. Duas enim conditiones habent omnia membra vnius corporis naturalis. Prima est quòd omnia ex eodẽ in principio(virtute,scilicet seminis)generantur in corpus vnum organicum.Secunda est quòd omnia ex eodem principio immò etiam eodem alimento aluntur distributo per membra omnia. Ex ambabus conditionibus Paulus probat omnes Christianos esse vnum corpus Christi.Ex prima quia omnes in vno spiritu in vnum corpus geniti sumus per baptismum.Ex secunda quia omnes sumus in vno spiritu potati , ad similitudinem membrorum naturalium,quæ omnia potantur ex eodem alimento . Optimus philosophus Paulus, conformiter ad philosophos in naturalibus loquitur . Alimentum siquidem secundum philosophos consistit in humido : & per modum suctus alitur corpus: Constat autem suctum speciem esse potandi . Aptissime itaque ac perfecte manifestat

nifestat nos omnes esse corpus vnum ex generatione & nutritio ne ab eodem principio in vnum corpus. Et sicut generamur per baptismum, ita nutrimur per eucharistiam, tanquã per sacramenta. Intus autem idem est spiritus quo generamur spiritualiter, & quo nutrimur in vita spirituali. ¶ Considera hæc Pauli verba: & perpende intantum Christianos esse membra corporis Christi, inquantum generantur ex eodem spiritu, inquantum nutriuntur ex eodẽ spiritu. Alioquin solis sacramentis sunt de corpore Christi. Verum his omissis Paulus ab iis qui vere secũdum interiorem hominem sunt membra Christi, doctrinam tradit. Et propterea vtitur pronomine primæ personæ, dicendo nos omnes qui vere intus & extra sumus Christiani: hoc est non solum professione, sed factis. *Nam & corpus non est unum membrum sed multa.* Postquam declarauit nos omnes esse vnum corpus Christi, intendit declarare nos omnes esse tanquam membra diuersa vnius corporis. Et breuitati studens prosequitur similitudinem corporis naturalis: declarando primum quòd membra oportet esse diuersa secundum esse, secundo quo ad agere, tertio quo ad pati in vno & eodem corpore. Et hæc ita tãgit in similitudine, vt simul insinuet documenta membrorum mysticorum: immo forte simul describit peccata Corinthiorum. *Si dixerit pes quoniam non sum manus, non sum de corpore, num ideo non est de corpore?* Metaphora clara est. Et infimos monet ne inuideant mediocribus, ne ægrè ferant quòd non sunt manus: quæ pedibus præstãt in medio constitutæ. *Si dixerit auris quoniam non sum oculus, non sum de corpore, num ideo non est de corpore?* Inter ipsa suprema membra inuidia tangitur. *Si totum corpus oculus, ubi auditus? Si totum auditus, ubi odoratus?* Ecce ratio ducens ad inconueniens si omnia membra essent summum membrum: puta oculus. *Nunc autem posuit deus membra, unumquodque eorum in corpore.* Non dixit posuit natura: tum quia opus naturæ est opus intelligentiæ primæ quę deus est: tum quia intelligi vult quòd deus posuit in ecclesia quosdam infimos, quosdam mediocres, quosdam supremos, quemadmodum posuit in corpore naturali. *Sicut uoluit.* Ne vltra molestus sis quærendo, voluntas dei (quæ vere est prima omnium ratio) assignatur pro ratione tam naturalium quàm mysticorum membrorum. *Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus?* Prius deduxerat ad inconueniens quòd careremus aliis membris: modo deducit ad aliod inconueniens: scilicet quòd careremus corpore. *Nunc autem multa quidem membra, unum autem corpus. Non potest autem oculus dicere manui,*

manui, opera tua non indigeo: aut iterum caput pedibus, non estis mihi necessarii. Monstrata necessitate diuersitatis membrorum secundum esse in vno corpore, monstrat necessitatem eorumdem secundum actiones eorum. Sententia clara est. *Sed multo magis quæ uidentur membra corporis infirmiora esse, necessariora.* pro, necessaria, *sunt.* Appellat membra infirmiora quæ imbecillia sunt: vt venter, epar, splen. hæc enim inualidissima quum sint (facile enim læduntur) sunt magis necessaria quàm oculi & manus. *Et quæ putamus ignobiliora membra esse corporis, his honorem abundantiorem circundamus.* Appellat membra ignobiliora pedes respectu manuum, aures respectu oculorum. hæc enim magis ornare consueuerunt qui ornatui student. Operiebant enim pedes aureis socculis antiqui: & vsque hodie inaures suspenduntur aureæ. *Et quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorem honestatem habent.* Inhonesta seu turpia, seu indecora membra appellat pudenda. hæc enim etiam hodie decorantur sericis, & aureis braccis apud multas nationes.

Honesta autem nostra nullius egent. pro, non egent. proculdubio decorari aliunde. quæ enim sunt secundum se decora (vt facies, vt oculi) non egent vt decorentur. Et distinxit has tres naturalium membrorum differentias penes robur, nobilitatem & decus: vt mysticorum membrorum differentias omnes comprehenderet. *Sed deus temperauit.* pro, contemperauit, *corpus.* hoc est, sed deus simul iunxit membra in vnum corpus, tali & tanta temperatia, vt membrum cui aliquid deest nobilitatis aut decoris suppleatur abundantiore honore. hoc enim significatur dicendo. *Ei cui deerat, abundantiorem tribuendo honorem.* tum ex societate immò ex coniunctione cum aliis membris in vnum corpus. Honorantur siquidem naturali honore à deo huiusmodi membra, ex hoc ipso quòd nobilibus iuncta sunt membris. Tum ex eo quòd deseruiunt etiam nobilissimis operibus & totius corporis & nobiliorum membrorum. *Vt non sit schisma in corpore.* Huiusmodi enim redundantia naturalis honoris in membra infirma, ignobilia, indecora, tollit discordiam in corpore. Efficit enim honorem communem. *Sed in idipsum.* pro, in idem. *pro inuicem solicita sint membra.* Communitas honoris non solum tollit discordiam in corpore secundum esse, sed etiam efficit vt secundum actiones membra sint pro inuicem solicita ad idem ad quod quodlibet membrum secundum se tendit. Sunt enim solicita vt visus videat,

dear, vt olfactus odoret, & sic de aliis: quoniam ad hoc agunt actiones suas vt & totum corpus & singula membra sint bene disposita. Vnde naturaliter opponimus manum pro tutela capitis, &c. *Et siquid patitur unum membrum.* Ecce connexio membrorum secundum passionem. *Compatiuntur omnia membra.* Testatur concursus sanguinis ad percussum membrum quòd compatiantur omnia membra percusso vno membro. Reliquis enim membris adimitur sanguis ad succurrendum percusso. *Siue gloriatur.* pro, glorificatur, *unum membrum, congaudent omnia membra.* Tractatus de compassione membrorum tam in malum quàm in bonum, simul cum contextu subiungente passionem delectationis in reliquis membris, cogit me ad interpretãdum glorificationem naturalem: quæ est quum membrum fit dignum gloria, quod est quum membrum bene disponitur ex ægritudine transeundo in sanitatem, seu roboratur dum ex imbecilli fit robustum: tũc enim membrum dignum fit gloria naturali: & tunc omnia membra cõ delectantur, redeuntia ad pristinum corporis sani ex integro statum. Delectatio siquidem naturalis nihil aliud est quàm quies in bona dispositione: ac per hoc huiusmodi congaudere est in meliori dispositione iam quiescere membra: quæ ex vnius passione quietem amiserant. Et (vt iam dictum est) ad instruendum membra mystica prosecutus est tam diffuse Paulus hæc de membris naturalibus: iuxta hæc enim ipse sentiebat in seipso, quis infirmatur, & ego non infirmor, & cætera. *Vos autem.* ratione vnitatis. *Estis corpus Christi.* Ratione vero diuersorum meritorum, officiorum, donorum, &c. estis. *Et membra de membro.* pro, ex parte. Non estis membra omnia corporis Christi (sunt enim alia membra corporis Christi in aliis locis vbique per orbem sparsa, immò & aliqua in cœlo) sed estis membra ex parte, estis aliqua pars membrorum Christi. *Et quosdam quidem posuit deus in ecclesia.* Hic incipit prosequi secundi generis diuisionem: illam scilicet & diuisiones ministrationum sunt: ita quòd simul explicat diuisionem illam, & applicat ad propositum corporis Christi mystici diuersitatem membrorum. Vnde quemadmodum de membris corporis naturalis dixerat, posuit deus membra vnumquodque in corpore sicut voluit, ita modo dicit de membris mysticis, & posuit deus quosdam quasi mẽbra in ecclesia quasi corpore. *Primum apostolos.* Suprema membra apostolos explicat. Ad eos enim spectat vniuersalis ecclesiæ regimen non solum verbo & actione, sed etiam scriptura. Vnde sola scripta ab apostolis

apostolis (seu ab eis approbata) sacræ scripturæ authoritatem habent. *Secundo prophetas.* qui à deo immediate instruuntur per reuelationem. *Tertio doctores.* qui interpretãtur tradita ab apostolis & prophetis. *Deinde uirtutes.* Miscet Paulus membra primæ diuisionis membris secundæ, ea ratione vt intelligamus tam primæ quàm secundæ diuisionis membra non esse communia omnibus, sed hoc vni hoc alij dari. Quod dicit virtutes (hoc est potentiæ) superius dixerat in prima diuisione operationes potẽtiarum. Quarto itaque loco donum potestatis faciendi miracula circa cælum & elementa nõ sub ratione doni sed sub ratione ministerij locat. Et hoc idem intellige de aliis subiũctis donis. Omnia enim hic inducuntur quatenus ministeria sunt ad vtilitatem ecclesiæ. *Exinde gratias curationum.* pro, dona sanationum. De quo superius dictum est. *Opitulationes.* pro, subuentiones. Hoc non fuit numeratum inter dona. Et appellatione subuentionum intelligo ordinem eorum qui in ecclesia dei operibus misericordiæ vocant. qui enim huiusmodi officium profitẽtur factis, sextũ in ecclesia tenent locum subueniendo aliis. *Gubernationes.* Et hoc quoq; non fuit inter dona computatũ: sed ministeriũ est quo aliqui præsunt gubernationi temporalium. qui in primo principio ecclesiæ Hierosolymis vocati sunt diaconi, hoc est ministri. *Genera linguarum.* Vltimo loco posuit Paulus ministrantes ecclesiæ generibus linguarũ. Nam quod sequitur interpretationes sermonum, in textu non habetur: seu adiectitium est. *Nunquid omnes apostoli? nunquid omnes prophetæ? nunquid omnes doctores? nunquid omnes uirtutes? nunquid omnes gratiam habent curationum? nunquid omnes linguis loquuntur? nunquid omnes interpretantur?* Explicata diuersitate ministeriorum, explicat quòd non omnia omnibus, sed hoc his, illud aliis in ecclesia tributum est à deo. Et sententia clara est: aduertendo quòd vbi dicitur gratiam habent curationũ, legendum est dona habent sanationum. *Æmulamini charismata meliora.* pro, potiora. Et dictionem Græcam charismata, interpres reliquit: quum potuisset dicere dona. Quum distinxisset tum dona, tum ministeria, non dicit æmulamini ministeria potiora, hoc enim esset materia dissidij: præter hoc quòd esset æmulatio præsumptuosa) sed dicit æmulationi dona potiora. Illud enim esset ambitionis: hoc vero est proficientis affectus & tendentis de bono in melius. *Et adhuc excellẽtiorem uiam uobis demonstro.* Niti ad potiora dona laudabilis est via: sed excellẽtior via monstrãda supererat. & hæc (vt dicetur) est via dilectionis. ¶ Aduerte quòd

hæc

hæc particula æmulamini &c. deberet esse principiũ capituli sequentis. nã in his verbis Paulus proponit more suo dicenda. Proponit autem dicenda in duobus capitulis. nam dicendo æmulamini dona potiora, proponit tractanda in capitulo. 14. & dicẽdo & adhuc excellentiorem viam vobis demonstro, proponit tractanda in cap. 13. Incipit enim exequi ab vltimo proposito.

CAPVT XIII.

Si *linguis*. Prosequitur tertium genus. diuisiones operationum sunt, idem vero deus. Et intendit diuisiones operationũ quæ sunt diligere, sperare & credere. Et incipit à dilectione. ita q̃ primo tractat de dilectione: & vltimo distinguit dilectionem à credere & sperare. Aduertendũ est enim q̃ vbicunq; interpres in hoc capitulo nominat charitatem, iuxta Græcum textum nominatur dilectio: & articulus præpositus in Græco monstrat quòd non de quacunq; dilectione, sed de illa dilectione est sermo quæ diuidit filios dei à filiis perditionis, quã latini theologi appellãt charitatem. ¶ Ordinate autẽ procedens ad seruandũ promissum (scilicet excellentiorẽ viam vobis demonstro) mõstrat primo excellentiã charitatis respectu omniũ tam donorum quàm ministeriorũ de quibus in præcedẽti capitulo tractauit. Et incipit à dono linguarum & à ministerio apostolatus. Et donum quidem linguarũ explicat proprio nomine, dicẽdo si linguis: ministeriũ autem apostolatus insinuat loquẽdo in propria persona, loquar, factus sum, si habuero, si nouerim, si distribuero &c. Vniuersum enim hunc primum tractatum ideo in prima persona prosequitur, vt intelligamus verificari quę dicit etiam de ipsomet apostolo. *Hominum loquar.* Non dicit hominũ Asiæ aut Europę aut Aphricæ, sed absolute hominum, vt comprehendat omnium humanarũ linguarum genera. Et *angelorum.* In sacris scripturis inducuntur sæpe angeli loquentes: nec solũ hominibus, sed quandoq; inter seipsos. quam locutionem theologi interpretantur locutionem intelligibilem. Ita quòd per linguas hominum intelligitur omnis locutio sensibilis, per linguas vero angelorũ omnis locutio intelligibilis: vt ex his duobus generibus loquendi omnis loquẽdi modus comprehendatur. nam etiũ inuenitur locutio imaginaria, ad intellectualem reducitur. Quod ideo dixerim, vt cuicũque opinioni de natura angelorum satisfiat. Non est præsentis negocij discutere naturas spiritualium substantiarum quas dæmones & angelos dicimus, an omnes sint incorporeæ, an loquantur solis intellectibus

lectibus aut etiam cogitatiuis seu æstimatiuis virtutibus. Sat est præsenti proposito intelligere quòd siue loquar linguis, hoc est sermonibus hominum, siue sermonibus angelorum &c. Non enim est hic sermo de corporeo membro linguæ, sed de modis loquendi. *Charitatem autem non habeam.* Ecce secunda pars antecedentis huius conditionis: consequens autem est quod subiungitur. *Factus sum uelut æs sonans.* pro, resonans. Et superfluit velut. Assimilat se sine charitate loquentem omnibus humanis aut etiam angelicis linguis, non terræ, non ligno, sed æri non cuicunque (quia non male sonanti) sed resonanti, bene reddenti sonum. Tanquam sic loquens perinde sit ac inanimatum bene reddens sonum, tanquam non sibi sed aliis præclare sonet. *Aut cymbalum tinniens.* Cymbalum est instrumentum notũ quo vtuntur puellæ choreas ducentes, gestando sinistra manu cymbalum, & dextera percutiendo illud. & eius sonus propriæ est tinnitus multorum circulorum æreorum qui in circunferentia lignea cymbali filis ferreis sustentãtur. Simul enim tota illa circulorum multitudo tiunit° emittit percussa pergamena planicie cymbali. Huiusmodi enim cymbala tinnitus emittũt multos pro choreas ducentibus, nõ pro seipsis. Et attulit similitudinem æris & cymbali, hoc est naturalis & artificialis soni: vt artificiale referatur ad linguas hominũ (quorũ omnia linguarum genera arte constant) naturale vero ad linguas angelorũ, quorum sermones naturales sunt. *Et si habuero prophetiã.* Ecce excellentia charitatis ad prophetiã & prophetas. *Et nouerim mysteria omnia.* Ecce excellẽtia charitatis ad sapientiã & doctores. *Et omnem scientiã.* Ecce excellentia respectu doni scientiæ. *Et si habuero omnẽ fidem ita ut mõtes transferã.* Ecce excellentia charitatis respectu trium donorũ, scilicet fidei de agendis potestatũ & sanationum. Hæc enim tria cõprehendũtur sub hoc vno, si habuero omnẽ fidẽ: quoniã omnia dona circa miracula innituntur fidei. & propterea dixit omnem fidem, vt omnem gradum huiusmodi fiduciæ comprehenderet. Et explicauit effectum qui nunquam aut rarissime adhuc factus est. Dico autem rarissime: quoniam Grego. in primo Dialo. refert quendam Gregorium mouisse montem. *Charitatẽ autem non habuero, nihil sum.* in esse diuini consortij. Obiicitur apostoli doctrinæ quòd non constat fibiipsi: teo quòd ad Ro. scripserit iustificari hominem fide sine operibus: ad Corin. autem fidem omnẽ sine dilectione non conferre diuinum esse hominum animis. ¶ Solutio est, q̃ diuersimode vtitur Paulus fidei nomine. Nã ad

Ro. sub

Ro. sub fidei nomine comprehendit fidem spem & dilectionem. In cuius signū tāquam synonymis vtitur fide & lege fidei: vt patet ad Ro. 3. certum est autem sub lege fidei quæ distinguitur contra legem factorum comprehendi etiam spem & dilectionem: quemadmodum sub lege factorum, opera etiam omnium virtutū moralium (prudentiæ, iustitiæ, temperantiæ, fortitudinis, & partium earum) quæ gentes sine scripta lege faciunt. Et in promptu est ratio: quia sicut fides distinguitur contra opus quia innititur deo cui creditur, ita spes innititur deo in quo speratur, & dilectio innititur deo qui diligitur: opera autem virtutum moralium innituntur propriæ & operantis rectitudini. Attestantur quoque verba domini, tanquam pro eodem vtētis fide & dilectione: dum peccatrici dixit, fides tua te saluam fecit: & de ipsa dixit, dimissa sunt ei peccata multa quoniam dilexit multū. Hoc vero in loco, sub fidei nomine solam ipsam fidem seorsum à dilectione significat: vt clare patet in textu. nulla igitur est dissonantia. *Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas.* Interpres addidit pauperum ob claritatem sensus. Ecce excellētia charitatis ad ministeria subuentionum & gubernationū. Vtrunque enim sub hoc vno comprehenditur. *Et si tradidero corpus meum ita ut ardeam.* Superfluit ita. & ardere pro comburi interpres posuit. Est enim sensus. Et si tradidero corpus meum ad hoc vt cōburatur. ¶ Vbi nota quod non dicit quōd si toleraverō corpus meum comburi, sed longe plus. Spontaneā enim oblationem corporis sui ad hoc vt comburatur significat: quod multi martyres fecerunt. Et hoc superaddidit donis & ministeriis superius numeratis: quoniam sciebat apostolos missos sicut oues inter lupos, ad docēdum quōd si etiam ipse apostolos seruaret hoc vsqueadeo quōd spōte se traderet vt cōburetur, absque charitate nihil sibi prodesset. Et verū dicit. Possunt enim hæc fieri ab hæreticis & ab infidelibus pertinacibus in sectis suis. *Charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest.* Meritorie ad vitam æternam. ¶ Ex his omnibus patet excellentia charitatis respectu omnium tam ministeriorum quām donorum. *Charitas patiens*, pro longanimis, *est.* Aduerte prudēs lector, quōd opera virtutum dupliciter librantur. vel secundum quōd sunt propria virtutum opera. Et sic à Paulo excluduntur à iustificando hominem: & ē regione legis fidei locantur: vtpote communia etia infidelibus seu non iustificatis. Vel vt imperatur à charitate. & sic tam virtutum moralium communiū etiam infidelibus, quām theologalium communium etiam non iustificatis opera,

opera, & iustificant & viuificant æterna vita hominem: & sine ipsis fides mortua est. Et sæpissime in sacra scriptura præcipiuntur ac cōmendantur vsqueadeo, vt sine ipsis dilectio dei salua esse non possit & sine ipsis vana omnia ad æternam censeatur vitam. Et sic liberando, opera reliquarum virtutum Paulus attribuit charitati hoc in loco. ¶ Igitur declarat excellētia charitatis respectu tam donorum quām ministeriorum, declarat modo excellētiam eiusdem ex fructu. In quo simul manifestando effectus charitatis describit ipsam qualis est in actionibus & passionibus tam intus quām extra. Describit autem ipsam ex contrariis effectibus ad amorem proprium, ad amorem carnalem, ad amorem mundanū. ¶ Primus ergo effectus eius est internus. & est credere hominem longanimem. Vere enim in longum extendit animum, ad veram æternitatem extendendo affectum ipsius. quo contra carnalis aut mundanus amor contrahit animum ad transitoria. *Benigna est.* Exterior effectus est respectu presentium. Benignitas enim ferax est boni: quo contra amor proprius tenax est boni si quod habet. Efficit enim charitas hominem propensum ad donandum, ad comiter atque suauiter se gerendum cum aliis. *Charitas non æmulatur.* Amor proprius siue carnalis siue mundanus, pater est inuidiæ diuersis ratiōibus: charitas autem inuidiam omnem excludit tam circa consortium in præcipuo amato, quām circa alia aliorum bona. Gaudet enim etiā si alij plus participent tam præcipuum quām alia bona. *Non agit perperam.* Aduerte quōd interpres nō vtitur perperam Latine, sed Græce. Græcam siquidem dictionem relinquere voluit: non tamē integram reliquit. Vnde non est sensus huius particulæ ille quem dictiones istæ Latinæ significant, sed quem dictio Græca significat. de cuius significatione etsi varia dicuntur, illa tamen huic textui consonat, vt innon proprius inconstans valde est: vt crebra fidei violatio in constantia leuitasque mentis ac actionum excludatur. Amor eprincipibus testatur. Charitas autem non agit inconstanter. habet enim optimum illud gratiæ quod est stabilire cor. *Non inflatur.* Superbiam excludit, amori proprio indiuiduam comitem. *Non est ambitiosa.* pro, non agit inhoneste. seu turpe. Erubescentię omnis materiam excludit charitas: dum tā quo ad opus quod facit, quām quo ad modū agendi nunquā agit vnde tunc vel postea erubescat: erubescimus enim de turpibus, de inhoneste aut indecore gestis. Quo contra carnalis amor ea & sic efficit vt erubescendum sit. *Non quærit quæ sua sunt.* Interpres addidit sunt. in

Græco legitur non quærit quæ suaipsius. Exterior solicitudo ad acquirendum gloriam, honorem, laudes, amicos, ministros, ac res delectabiles aut vtiles pro seipso, excluditur. Cuius oppositum in aliis amoribus euidenter apparet. *Non irritatur.* proculdubio laceſſito iniuriis homine. Ira enim excludit, vsqueadeo vt nec prouocetur ad iram ex iniuriis. Cuius contrarium in aliis conſpicimus euenire amoribus. *Non cogitat.* pro, imputat, *malum.* Temeritatem excludit, qua seipsum aut carnem aut mundum amãs, imputat malum illi quẽ nescit malum feciſſe, aut imputat alicui malum in animo quo quis caret. habẽt enim temeritatem annexam huiusmodi amores in iis præcipue quæ tangunt amata. Charitas autem sicut est exterius constans in actione, ita est cõstans in mẽte: vt non permittat præcipitem ferri ad imputandum malum illi quem non constat peccaſſe. *Non gaudet super iniquitate.* Quemadmodum naturale est iusto gaudere de iustis operibus tam suis quàm aliorum, & liberali gaudere de liberalibus, & sic de similibus, ita naturale est amori mũdano gaudere de mundanis operibus, & carnali de carnalibus, & proprio de conferẽtibus sibi, siue iusta siue iniusta sint: & propterea de qualibet horum vere dicitur quòd gaudet super iniquitate. Charitas autem non gaudet de iniquitate: vtpote sibi abominabili, vtpote inimica dilecto deo. De iniquitate autem proculdubio aliena: propriam enim non compatitur. *Congaudet autem veritati.* Expectabas vt diceret. congaudet autem iustitiæ. non hoc dixit, sed quod amplius est, congaudet autem veritati. Et propriissimè dixit: vt intelligeremus quòd charitas seu dilectio hęc de qua est sermo est dilectio non vanitatis sed veritatis. Amori cuique respondet sua delectatio & ecõuerso: amori carnali delectatio carnalis respondet, & ecõuerso & sic de aliis. quo fit vt delectatio veritatis respõdeat amori charitatis, & econuerso. Dilectio Christiana est dilectio veritatis non figmentorum, est dilectio verorum bonorum, nõ vanorum quæ apparent bona: est dilectio veritatis etiam si deiectionem honoris proprij sonet, si priuationem corporalis vitę inducat. & propterea congaudet veritati vitæ, doctrinę & iustitię. *Omnia suffert.* Intus cõgaudet veritati: exterius quoque omnia suffert. plena est patientiæ charitas vsqueadeo vt non quædam sed omnia toleret, non solum tormenta & mala pœnæ sed etiam mala culpæ. non quatenus sunt mala culpæ (sic enim non comprehenduntur sub genere tolerabilium pro quibus distribuit omnia quum dicitur, omnia suffert) sed quatenus sunt pœnalia. nam aliorum crimina tri-

na triſtitiam ingerunt non mediocrem diligentibus deum. Vnde & de Lot Petrus Apostolus dicit. animam iustam iniquis operibus cruciabant, secundæ Petri. 2. Et hinc dicitur quòd non fuit bonus qui non potuit tolerare malos. *Omnia credit.* reuelata à deo in sacra scriptura. Actus fidei attribuitur charitati imperatiue: sicut & actus patientiæ, & similiter spei. *Omnia sperat.* promissa à deo. *Omnia sustinet.* hoc est manutenet, sustentat. Hoc quartum charitatis officium conseruatiuum est trium præmissorum. nam omnia manutenere & sustentare est omnibus periclitantibus succurrere ne malis pœnæ succumbant, ne à reuelatis excidant, ne promissis desint. ¶ Nec dicit omnes sustinet, sed omnia: vt intelligamus quòd quamuis ad omnes manutenendos non sufficiat, sufficit tamen ad manutenendum & sustentandum omnia illata, reuelata & promissa. tum in illo in quo est, tum in ecclesia dei. Est enim hoc charitatis officium intendens omnibus animæ partibus: quia charitas vniuersis animæ partibus præsidet. est & conseruans in ecclesia integritatem virtutum quas opus est illam habere. *Charitas nunquàm excidit.* Declarat tertio loco excellentiam charitatis quantum ad permanentiam. Quum autem legis quòd dilectio nunquàm cadit, caue ne intelligas charitatem semel habitam nunquàm amitti, incidendo in huiusmodi errorem: sed intellige Pauli verba tum ex contextu, tum ex ipsis verbis formaliter intellectis, quòd charitas quantum est ex parte tẽporis nescit casum. hoc enim formaliter significat aduerbium temporis nunquàm. Et hoc directe intendit: quoniam in hoc consistit differentia inter charitatem & subiuncta dona prophetiæ, linguarum & scientiæ. Hæc enim dona aduenięte tempore expectatę fœlicitatis cessabunt: charitas autem adueniente huiusmodi toto ęternitatis tempore, non cessabit. Et cum hac veritate cõstat stare simul quòd aliunde quàm ex tempore charitas possit cadere à suo esse. perditur enim ex peccato mortali. *Siue prophetiæ euacuabuntur.* Non erit in patria cœlesti opus dono prophetiæ, vbi omnes videbunt clare deũ. *Siue linguæ cessabunt.* Non dicit quòd cessabit lingua sed cessabunt linguæ: quoniã non cessabit sensibilis locutio, sed cessabit diuersitas idiomatum. Erit enim labium omniũ vnum, multo magis quàm fuerit olim ante confusionẽ linguarũ. *Siue scientia destruetur.* Non est hic sermo de scientia mathematica & huiusmodi, sed de scięntia sanctorum quæ inititur fide: quæ quoniam caret euidẽtia rerum scitarum sicut & prophetia caret euidentia rerum quæ prophetantur, ideo cessabunt sicut

Universidad de Deusto
Biblioteca

& fides. *Ex parte enim cognoscimus.* Rationem reddit quare scientia destruetur. Et quod dicit ex parte, referri potest vel ad rem cognitam vel ad modum cognoscendi. Et quidem si referatur ad rem cognitam, sensus est quòd rem cognitam per donum scientiæ, partim scimus & partim nescimus. Et vere de cœlesti patria, de deo &c. partim scimus & partim nescimus: & multo maius est quod nescimus. Si vero referatur ad modum cognoscendi, partim quoque cognoscimus & partim non. nam deest euidenter cognoscere, & adest aliquo modo cognoscere. *Et ex parte prophetamus.* Similis distinctio ex parte rei prophetatæ vel ex parte modi fieri potest. nam propheta quo ad modum cognoscendi caret euidentia rerum quas prænunciat. Quanuis enim Esaias certus fuerit quod venturus esset Messias verus deus, quia certus erat deum sibi hoc reuelare, non tamen euidentem notitiam habebat mysterij incarnationis: & sic de similibus. Rem quoque prænunciatam nō secundum omnes conditiones rationesque rei cognoscebant, nō reuelante deo totum. Quanuis autem distinctio hæc veritati innitatur, ad literalem tamen sensum textus huius directe spectat modus cognoscendi ex parte: quoniam hinc directe infertur cessatio. *Quum autem uenerit quòd perfectum est, euacuabitur quod ex parte.* E regione id ex parte locat Paulus perfectum. ac si dixisset quum autem venerit quod integrum est euacuabitur quod cōstat ex aliqua tantum parte. Nec dicit tolletur defectus partis, sed tolletur quod est ex parte, quod constat ex parte: vt intelligamus quòd non supplebitur ei quod ex parte est altera pars, sed ipsum quod ex parte est tolletur. vt intelligamus quòd non supplebitur scientiæ aut prophetiæ quod ei deest, sed quòd cessabit tam ipsa scientia quàm ipsa prophetia constans ex parte, quemadmodum tolletur ipsa fides ac spes. Et ratio est quam diximus: quia constant ex incuidentia. hoc enim est cognitiōes, prophetiam & scientiam constare ex parte. ¶ Sed occurrit quæstio: quum verum sit quòd diligimus ex parte, cur non eadem ratione inferri potest, ergo dilectio cessabit? ergo quum venerit quod perfectum est, euacuabitur quoque quod ex parte est etiam in ipsa charitate, hoc est etiam ipsa dilectio ex parte? Quod enim diligamus ex parte, clare patet ex hoc quòd nullus in hac vita diligit deum ex toto corde, ex tota mente, ex tota fortitudine &c. ¶ Solutio est quòd huiusmodi ex parte quod inuenitur in dilectione, non ei conuenit secundum se, sed redundat in eam ex notitia ex parte. si enim illam perfectam notitiam quæ in patria erit de deo hic habe-

haberetur deligeremus non ex parte. & ideo notitia per se ex parte constans, tolletur: dilectio autem quæ hic patitur hanc redundantiam, non tolletur. *Quum essem paruulus loquebar ut paruulus, sapiebam ut paruulus, cogitabam ut paruulus.* Relationem præsentis status ad statum futuræ fœlicitatis postquàm declarauit ex relatione constantis, ex parte ad perfectum, vt plenius doceret declarat ex relatione ætatis puerilis ad ætatem virilem: vt intelligamus congruere nobis quasi pueruli huiusmodi notitias imperfectas prophetiæ & scientiæ quæ est secundum fidem. Vnde solos actus puerorum spectantes ad notitiam inducit loqui, sapere & cogitare. Et nihilominus pueriliter loqui relatiue ad genera linguarum, sapere ad prophetiam, & cogitare ad scientiam inducit tollenda: vt simul intelligamus in nobis ex successione ætatis virilis ad puerilem, non esse mirum quòd in statu futuræ fœlicitatis tollentur quæ sunt præsentis status imperfecta. Ad hoc enim clare subiungitur. *Quando autem factus sum uir, euacuaui quæ erant paruuli.* Quod superius dixerat tolletur quod ex parte est, modo per metaphoram dicit abstuli quæ erant paruuli. *Videmus nunc per speculum in ænigmate.* Non sufficit Paulo dupliciter declarasse relationem præsentis notitiæ ad futuram, sed tertio declarat ex alia similitudine. Assimilat enim præsentem notitiam quam de diuinis habemus visioni per speculum in ænigmate. Ita quòd tres conditiones sonat. prima est quòd videmus: secunda quòd per speculum: & tertia quòd in ænigmate. Sępe declarauimus quo pacto visio inuenitur in huiusmodi quæ de deo scimus sub fide. Videmus enim non res ipsas sed credibilitatem earum. non videmus quòd deus sit trinus & vnus, quòd verbum caro factum est, & reliqua huiusmodi, sed videmus quòd hæc sunt credibilia: sicut non video Parisius, sed video credibile esse quòd Parisius sit. & hæc visio causatur ex accumulatione tot testimoniorum. ¶ Per speculum vero videre potest intelligi dupliciter. vel vt videmus in speculo resultantes similitudines hominum, arborum &c. vel vt videmus per vitrea ocularia. Et vtroque modo verificatur quòd videmus per speculum in ænigmate diuina, nam & videmus deum non in seipso, sed in eius similitudinibus quæ sunt creaturæ: nec ex harū inspectione similitudinum claram habemus de dei & cœlestis patriæ conditionibus notitiā, sed obscubus quasi per ocularia specula, quæ dei & cœlestis sunt patriæ cū difficultate & obscuritate. *Tunc autem facie ad faciem.* Contra

videre per speculum in ænigmate, describit visionem dei in statu futuræ fœlicitatis facie ad faciem:hoc est sine medio. Vtrinque excluditur medium: tam ex parte videntis dicendo facie, quàm ex parte rei visæ dicendo ad faciem: & simul claritas visionis significatur ex intuitu facie ad faciem. Non potuit similitudine sensibili significari clarius visio intelligibilis immediata & clara quàm per visionem facie ad faciem. ¶ Et quoniam Paulus vtitur hac visione vt opponitur ad visionem per similitudinem in ænigmate, euidenter constat quòd in alio sensu vsus est Iacob hac visione quum dixit Genesis trigesimosecundo, vidi dominum facie ad faciem. Nam constat quòd per similitudinem viri luctantis cum eo, & cum ignorantia nominis illius, vidit dominum:quod est videre per speculum in ænigmate apud Paulum. Sed Iacob ad significandum excellentiam illius apparitionis vsus est tali modo loquendi: intendens per dominum non deum in seipso, sed deum in illo apparente viro, quem virum vidit facie ad faciem.

Nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam sicut & cognitus sum. Quarto Paulus manifestat qualis est differentia inter notitiam præsentem & futuram de deo: penes differentiam supra positam de eo quod est ex parte & perfecto. Declarat siquidem simul, & quid est illud perfectum in notitia, & quid est videre deum facie ad faciem, distinctum contra videre deum per speculum in ænigmate. Quod nanque dixerat videmus nunc per speculum in ænigmate, modo dicit nunc cognosco ex parte. Et quod prius dixerat tunc autem facie ad faciem, modo dicit tunc cognoscam sicut cognitus sum: & hoc quoque est perfectum quod tunc veniet. Videntes se facie ad faciem ita se habent, quòd quilibet eorum cognoscit alium illo eodem modo quo cognoscitur ab alio, quantum est ex modo videndi: & propterea Paulus dicit tunc cognoscam deum sicut & cognitus sum à deo. Nec dicit quantum cognitus sum, sed sicut cognitus sum: scilicet sine aliquo medio offuscante seu diminuente notitiam. immo eodem medio iam cognoscam deum per ipsam & in ipsa deitate vt medio, quemadmodum ego cognitus sum à deo per ipsam & in ipsa eadem deitate. Et similiter ex parte cogniti cognoscam deum sicuti est, sicut cognitus sum ab eo sicuti sum. Ad quorum neutrum sufficit quæcunq; naturalis de deo notitia quam habent intelligentiæ quas angelos dicimus. ¶ Dixi asit erudite lector de modo videdi sine medio offuscante seu diminuēte notitiā: quū deus nihil intuetur nisi in seipso deo, sed ille intuitus est lōge clarior quāvidere facie ad faciē: & emi-

& eminēter includit in se quicquid perfectionis, & claritatis est in videre facie ad faciē intelligibili intuitu. Sed Paulo sufficit vti illo intuitu prout habet id quod est visionis facie ad faciē. Et ideo dicit tunc cognoscam sicut & cognitus sum: hoc est intuendo deum sicuti est, siquidem & ipse intuetur me sicuti sum. *Nunc autem manent.* In presenti tempore manent in omnibus Christianis nomine & facti, non in quibusdam sic, & in quibusdam non. *Fides, spes, charitas, tria hæc.* Ecce diuisiones operationum sunt, idem autem deus: & vere idem deus est harum operationum non solum author, sed regula & obiectum: tota enim credendi ratio est deus, qui creditur reuelator omnium quæ credimus: quem credimus trinum in personis, vnum in substantia, creatorem cœli & terræ, &c. Vniuersæ quoque spei nostræ ratio est deus, qui promisit beatitudinem: qui speratur beaturus nos per ipsum. Nec minus vniuersæ dilectionis nostræ ratio est deus, quem super omnia & in omnibus diligimus: cui quærimus gloriam, &c. ¶ Et dixit tria hæc, non vt numerandi tibi tolleret laborem, sed vt intelligamus ex industria tria hæc tantum proponere: quia sola hæc tria sunt virtutes theologales, habentes scilicet deum pro proximo obiecto, fine & regula. Sola hæc tria principatum obtinent in anima. reliqua enim quæ virtutum aliarum sunt, ad manifestandum seu exequendum sunt. Dixit tria hæc: ne errares putando hæc esse vnum & idem cum charitate, propterea quia de charitate dixerat omnia credit, omnia speratised intelligeres nec vnū nec duo, sed tria esse, vt non confundamus has virtutes. *Maior autem horum est charitas.* Vel Græco more interpres locutus est (quod magis quadrat) pronomen horum non constituitur cum comparatiuo maior: sed ordo literæ est: horum autem charitas est maior: nō enim significatur quòd maior his tribus est charitas (esset enim maior seipsa) sed quòd inter hæc charitas est maior, sicut monstrando duos gemellos fratres dicimus, horum duorū fratrum hic est maior. Nec oportuit explicare qualiter sit charitas maior: quia ex dictis satis habetur quòd principatur fidei, mouendo ad credēdum omnia: & spei, mouendo ad sperandum omnia, &c.

CAPVT XIIII.

Sectamini charitatem. Proposuerat duo: æmulationem meliorem donorum, & excellentiorem viam. Tractauit secundum in præcedente capitulo, intendit modo tractare primum. Et propterea continuando dicta dicendis iterum resumit primum, subiūgendo.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Aemulamini spiritalia. proculdubio dona. *Magis autem ut prophetetis.* Quod proponendo in genere dixerat potiora, modo in specie dicit, magis autem vt prophetetis. Et est ratio dicti: quia Corinthij magni pēdebant donum linguarum nimis: propterea enim Paulus præponit prophetiam vt doceat Corinthios magis appetere donum prophetiæ quàm donum linguarum. In primitiua siquidem ecclesia alij accipiebant à spiritusancto donum linguarum, alij donum prophetiæ. Corinthij autem valde appetebāt donum linguarū. ¶ Vbi aduerte quòd vniuersus textus iste loquitur proprie de dono linguarum & dono prophetiæ: vt tractando textus ipse testatur. Et scito ex eodem tractatu quòd de ratione doni linguarum, nec erat intelligi ab aliis, nec etiam intelligi ab ipso loquente verba quæ donum porrigebat: sed accipiens donum linguarum mouebatur à spiritusancto ad loquendum magnalia dei prout spiritussanctus dabat ei loqui, nec solum mouebatur lingua ad proferendum illa verba, sed simul mouebatur à spiritusancto affectus loquentis in deum motu cuiusdam deuotionis ad laudandum deum. Hæc omnia ex textu habentur. ¶ Nec ex his accipias quòd Apostoli loquentes linguis non intelligebant quæ dicebant: quoniam Apostoli non solum linguarum dono donati, sed spiritusancto repleti sunt, & donum interpretandi simul habebant: quoniam ad hoc datę sunt illis linguę, vt non egerent interprete prædicantes diuersarum linguarū hominibus. hæc enim quæ hic à Paulo dicuntur, sunt de dono linguarum puro intelligenda. vt textus etiam explicat. *Qui enim loquitur lingua.* Antequā probet, magis autem vt prophetetis, præmittit differentiam duplicem inter donum prophetiæ & donum linguarum. Altera est quòd qui loquitur lingua. *Non hominibus loquitur.* nec sibi nec alteri homini intelligenti quandoque. *Sed deo.* intelligenti. *Nemo enim audit.* Ecce quare hominibus non loquitur, quia contingit quandoque quòd nullus homo intelligibiliter audit. *Spiritu.* pro, spiritu, *autem loquitur mysteria.* Ad excludendum etiam loquentem intelligere, dicit quòd loquitur mysteria, occulta dei, non ex propria mente sed spiritu, proculdubio sancto mouente spiritum hominis loquentis ad loquendum occulta dei. *Nam qui.* pro, qui autem. *prophetat, hominibus loquitur.* Ecce differentia. *Ad ædificationem.* Superfluit ad. Bene nota quòd loquens lingua non solum differt à prophetante: quia ille non hominibus, iste hominibus loquitur: sed etiam quia ille loquitur mysteria (hoc est occulta) iste vero loquitur ædificationem. *Et exhortationem & consolationem*

solationem. Loquitur prophetans manifesta verba ædificatoria & exhortatoria & consolatoria. Et ædificatio quidem ad affectū spectat: exhortatio vero ad robur in bono: consolatio autem ad refrigerium in perpessione malorum. Vbi cerne materiam vere prophetię non esse loqui vana, sed quæ sunt ædificationis aut exhortationis aut consolationis spiritualis. Hęc est prima differentia. *Qui loquitur lingua.* Ecce secunda differentia. *Semetipsum ædificat.* Accenditur enim affectus proprius loquentis erga deum, largitorem tanti doni. *Qui autem prophetat, ecclesiam dei ædificat.* Superfluit dei: quanuis subintelligatur. Differentia clara est. *Volo autem omnes uos loqui linguis: magis autem prophetare.* Ne ex dictis differentiis aspernari videretur donum linguarum, asserit placere sibi quòd in omnibus sit donum linguarum: magis tamē placere quòd in eis sit donum prophetiæ. *Nam maior est qui prophetat quam qui loquitur linguis.* Ecce ratio. *Nisi forte interpretetur.* Superfluit forte. Hic est textus, vnde clare sumitur quòd de ratione doni linguarum non est quòd ipse loquens intelligat sua verba: nam si intelligeret non diceret Paulus de loquente linguis nisi interpretetur: hoc est nisi exponat verba quę loquitur: nisi habeat donum interpretandi verba quę loquitur. Talis enim qui habet vtrūque donum non postponitur prophetæ: quoniam interpretatio est ad ædificationem ecclesiæ: vt clare subditur, dicendo. *Vt ecclesia ædificationem accipiat.* Hic est enim fructus interpretationis quem non habet donum linguæ purum. *Nunc autem fratres.* Declarat Paulus quod dixerat quòd loquens linguis non ædificat ecclesiam, multiplici argumento: & primo à seipso. *Si uenero ad uos linguis loquens, quid uobis prodero.* quasi dicat nihil. *Nisi uobis loquar.* intelligentibus. *Aut in reuelatione.* diuinorum secretorum quæ sola reuelatione noscuntur. *Aut in scientia.* eorum quæ spectant ad sacras scripturas. hæc est enim scientia sanctorum. *Aut in prophetia.* futurorum seu occultorum cordium. *Aut in doctrina.* morum. *Tamen.* pro, quin &. Secundum argumentum ad idem ex instrumentis musicis affert. *Quæ sine anima sunt uocem dantia.* hoc est instrumenta musica: quæ dicuntur emittere vocem pro quanto similitudines quasdam vocum ingerunt, dum arte humana musicam resonant. *Siue tibia.* Et in hoc intellige genus instrumentorum musicorum quæ flatu sonant. *Siue cithara.* Et in hoc comprehenduntur instrumenta quæ tactu sonant. *Nisi distinctionem sonituum.* pro, soni, *dederint.* hoc est nisi soni dearticulentur ad similitudinem vocum musicarum.

musicarum. *Quomodo scietur id quod canitur.* Deest tibia, *aut citharizatur?* Clarum est enim quòd nisi dearticuletur sonus citharæ non discernitur quod canitur. Si nanque confuse sonaret, nullus cantus discerneretur in eo. *Et enim si incertam vocem tuba dederit, quis parabit se ad bellum?* Declarat amplius exemplo à sono tubæ: quæ aliter sonat quum vocat ad prælium, aliter quum causa lætitiæ, aliter quum ad conueniendum. Et propterea si vocem non determinatam ad hoc vel illud, sed incertam dederit, nullus accinget se ad prælium. *Ita & vos per linguam.* hoc est per donum linguæ. *Nisi manifestum sermonem dederitis.* hoc est nisi intelligibilem aliis sermonem protuleritis aut interpretati fueritis. *Quomodo scietur id quod dicitur?* Quasi dicat nullo modo. *Eritis enim in aera loquentes.* Prouerbium vsitatum inducit pro inconuenienti comitante loquentes linguis sine intellectu aut interprete. *Tam multa.* Tertium affert argumentum ad idem ducens ad inconueniens. *Vtputa.* Dictionem Græcam interpretatam vtputa, alij interpretantur verbi gratia, alij vt contingit. Et hoc magis quadrat sententiæ textus, significatur enim innumera multitudo idiomatum, vt contingit. *Genera linguarum.* pro, vocum, *sunt in hoc mundo.* Superfluit hoc. *Et nihil sine voce est.* hoc est & nullum hominum genus sine idiomate suo est. Et affert hæc vt intelligamus quòd esse barbarum est esse relatiuum, & nullum hominem esse absolute barbarum: quoniam in omni genere sunt homines communicantes in idiomate, ac per hoc inter se nullus est barbarus: hinc enim properat ad deducendum inconueniens, dicendo. *Si ergo nesciero ad virtutem vocis, ero ei cui loquar.* pro, qui loquitur. host est loquenti. *Barbarus.* ego audiens, & non intelligentes significatum vocis ero barbarus loquenti & econuerso. *Et qui loquitur.* erit. *Mihi barbarus.* hoc est illud inconueniens ad quod deducit, quòd quum quis loquitur linguis non intelligenti vterque est alteri barbarus: & loquens audienti, & audiens loquenti: vt vel ex hoc abominabili nomine abducat Corinthios à tanto affectu doni linguarũ. *Sic & vos quoniam æmulatores estis spirituum.* Prudẽs Paulus tacita applicatione barbari ad Corinthios loquentes linguis non intelligentibus, & absque interprete, vertit applicationem cum illorum laude ad suadendum vt querant maius bonum. Ac si apertius dixisset: sic & vos vitantes hæc, quia æmulatores estis donorum spiritualium, hoc enim ad laudem illorum spectat.

spectat. *Ad ædificationem ecclesiæ quærite vt abundetis.* Non dicit quærite vt prophetetis ad ædificationem ecclesiæ, sed absolutius quærite vt abundetis donis spiritualibus ad ædificationem ecclesiæ. poterant enim hoc habere etiam sine prophetia, habendo cum dono linguarum donum interpretandi. Vnde & subiungit. *Et ideo.* vt abundet ad ædificationem ecclesiæ.

Qui loquitur lingua, oret vt interpretetur. Ecce via qua quærendum est abundare ad ecclesiæ ædificationem, oratio deprecatiua ad deum pro dono interpretandi. *Nam si orem lingua.* Hactenus Paulus declarauit quòd qui loquitur lingua non ædificat ecclesiam nisi interpretetur: quod in secunda differentia inter linguam & prophetiam dictum fuerat. modo declarat illud quod in prima differentia dixerat: scilicet qui loquitur lingua non loquitur hominibus sed deo. & primo quòd non loquitur sibiipsi qui orat lingua. *Spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est.* Ne intelligeres de spiritu sancto sed de proprio orãtis spiritu dicit spiritus meus. Quemadmodum loqui lingua est loqui secundum donum linguæ purum, ita orare lingua est orationem vocalem ad deum fundere secundum donum linguæ purum. Spiritus meus vt distinguitur contra mentem meam, est pars affectiua vt ad spiritualia, ad deum summe spiritualem affecta est impulsu spiritus sancti: mens vero mea, pars est intellectiua vt meditatur, contemplatur & penetrat. Testatur enim experientia quòd quum aliquis Latinæ linguæ expers, à spiritu sancto mouetur ad orandum Latine (puta ad dicẽdum psalmum miserere mei deus) spiritus quidem eius, hoc est pars affectiua, orat (deuotione siquidem accẽditur ad deum & spiritualem gratiam remissionis peccatorum) mens autem eius, hoc est intellectus, non meditatur sensum verborum quæ dicit, non contemplatur significata per illa, non penetrat illa. & propterea mens quatenus mentis exercet officiũ penetrandi significata eorũ quæ dicit orãdo, est sine fructu proprio qui est pasci sensibus seu significatis orationis. Hęc est sentẽtia Pauli. Cũ qua tamen stat q̃ plus fructus cõmunis (qui est lumen dei circa ea quę sunt proprię salutis) percipiat mens talis orantis ex feruore spiritus in deũ q̃ percipiat orans theologus sciẽs & penetrãs sensus omnes illius psalmi.

Quid ergo est? Interrogatio est ad inquirendũ an propterea nõ est bonum orare lingua quã orans non intelligit. *Orabo spiritu, orabo & mente: psallam spiritu, psallam & mente.* Sufficiebat proposito dicere psallam spiritu psallam & mente. nam de vocali oratione

Universidad de Deusto
Biblioteca

tione sermo erat: & psallere quũ idem sit quod canere, orationẽ sonat vocalem. Verũ abundans doctrina Paulus explicat q̃ melius est tam sola interna oratione q̃ oratione vocali orare vtroq; modo (scilicet spiritu & mente) quàm spiritu tantum: vt simul doceret & bonum esse orare spiritu, & melius esse orare spiritu & mente etiam in oratione pure interna: vt quum persona indocta spirituali feruore orat, intus tantum animum elcuando in deum quasi in genere & in confuso, persona autem erudita non solum spiritum sed mentem distincte contemplantem diuina mysteria eleuante, de hoc enim orandi modo dicit orabo spiritu, orabo & mente. *Cæterum si benedixeris spiritu.* Ostendit quòd nec hominibus aliis loquitur ex hoc quòd vtens dono linguæ in oratione publica incurrit inconueniens: scilicet quòd caret respondente. Benedicere spiritu est laudare deum aliena lingua ex dono spiritus. *Quis supplet.* pro, qui implet, *locum idiotæ, quomodo dicet amen.* Idiota Græca dictio est: & illiteratum significat. Et de tali dicit quomodo dicet amen: quod significat fiat seu vere, quomodo cõsentiet affirmando seu cupiendo. *Super tuam benedictionem.* pro, gratiarum actionem? Et rationem subdit. *Quoniam quid dicas nescit.* Et ne intelligeres repræhendi à Paulo huiusmodi diuinas laudes subiungit. *Nam ut quidem bene gratias agis.* In quo & laudat opus & explicat quod dixerat quod loquens lingua loquitur deo. *Sed alter non ædificatur.* In quo deficit lingua à prophetia. Ex hac Pauli doctrina habetur quòd melius ad ædificationẽ ecclesiæ est orationes publicas quæ audiente populo dicũtur dici lingua communi clericis & populo quàm dici Latine. *Gratias ago deo.* Deest meo. Expeditis differentiis inter prophetiã & linguam, tractat quod principaliter proposuerat, magis autẽ vt prophetetis. Et primo ab exemplo proprio. *Quod omnium uestrum linguis loquor.* pro, omnibus vobis magis linguis loquens. ego magis loquens linguis quàm omnes vos, gratias ago deo meo. Vbi aperit quòd donum linguarum ipse solus maius habet quàm omnes illi, & quòd gratias agendo deo vtitur illis non inutiliter coram aliis. & propterea subiungit aduersatiue. *Sed in ecclesia.* in conuentu aliorum. *Volo quinque uerba in sensu meo.* pro, mẽte mea, *loqui, ut & alios instruam quàm decem milia uerborum in lingua.* malo pauca verba à me intellectu & ad eruditionem aliorum in ecclesia dicere quàm innumera solo dono linguæ. Ecce exemplũ proprium. Vnde discere debemus eligibilius esse vt in ecclesia dicantur diuina (horæ scilicet canonicæ & missæ) intelligibiliter sine

sine melodia musica quàm sic vt nõ intelligi possint. qualiter sunt tam particulæ quæ sonis committuntur organorum quàm quas cantus reddit imperceptibiles, vel multitudine clamoris occupãtis, vel qualitate cantus notas magis quàm verba cõcinentis. Hæc enim omnia magis extranea sunt quàm decem milia verborum in lingua. *Fratres nolite pueri effici sensibus.* Si nõ mouemini ab exemplo meo, moueamini ex puerili ætate quam induitis si non discernitis inter donum linguæ & prophetiæ quod eorũ est melius. Pueri sensibus fiunt qui imitantur pueros in hoc quòd non discernunt inter bonum & melius. *Sed malitia paruuli estote.* Paruuli malitia sunt qui maligno carent animo imitantes in hoc pueros. *Sensibus autem perfecti estote.* Perfecti sensibus sunt qui pro consuetudine sancta exercitatos habent sensus mentis ad discretionẽ boni & mali: quemadmodũ viri perfecti in ætate maiori habent sensus humanos ad discretionẽ boni & mali humani. *In lege enim scriptum est.* Esa. 28. Appellat enim legem totũ vetus testamentũ. *Quoniã.* pro, q̃, *in aliis linguis.* hoc est variis linguis. *Et labiis aliis.* hoc est diuersis modis proferẽdi. *Loquar populo huic.* Hebræo. *Et nec sic exaudient me.* obediẽdo. *Dicit dominus.* Vbi aduerte q̃ Paulus induxit hęc ex Esaia quo ad sensum: & cõiunxit illã particulã & nec sic exaudiẽt me, quæ ibidẽ habetur interpositis tamen quibusdam verbis: particulam vero illã dicit domin⁹, Paulus apposuit exponẽdo hæc verba in persona dei dicta. Quorsum autem hanc sententiã attulerit, subiungit. *Itaque linguæ in signũ sunt, non fidelibus.* id est, non credentibus. *Sed infidelibus.* hoc est incredulis. *Prophetiæ.* pro, prophetia, *autem non infidelibus, sed fidelibus.* Ex allata Esaiæ sententia deducit Paulus differentiam inter prophetiam & linguas, penes eos quibus hæc in signum data sunt à deo. Et intendit ad literam quòd donum linguarum datum est à deo in signum Hebræo populo tempore infidelitatis eorum ad confutandum eorum incredulitatem, prophetia vero data est eidem populo tempore fidelitatis eorum. Si distinxeris statum Hebræi populi in statum quo verã habuit fidem, & statum quo de statu fidelium trãsiuit ad statum infidelitũ, percipies hæc. nam perspicies quòd innumeri prophetæ dati fũt isto incredulo, ac in consortium infidelium transirent, aduenit spiritus sanctus in dono variarum linguarũ in die Pentecostes. Ita quòd differentia linguarum & prophetiæ quam ponit hic Paulus, penes statum Iudaici populi intelligitur. Et dixit hoc, vt Corinthij,

Universidad de Deusto
Biblioteca

rinthij, non pueri sensibus: sed perfecti discernerēt ex diuerso statu populi Hebræi quo data est eis prophetia, & quo datum est eis donum linguarū, quantum præeminet prophetia linguis. Describit enim prophetiam fructuosam populo illi, vtpote fideli: donū autem linguarum infructuosum eidem populo, vtpote nec sic credenti vero Messiæ. immo ex tunc transferens eos in genus infidelium. Hoc enim deducit Paulus dicēdo, quòd in signum sunt incredulis, in signum proculdubio Messiæ incredulis Iudæis. Et hūc esse sensum intentum à Paulo, apparet ex hoc quòd in genere loquendo de credentibus & incredulis statim subiungit oppositum de prophetia, dicendo, quòd prophetia incredulos conuertit. Et in Actis Apost. donum linguarum datum esse constat Cornelio & suis credentibus & coram credentibus: immò in signum Petro & ecclesiæ fidelium, quòd spiritus sanctus effusus esset in nationes: vt patet Act. x. & xj. *Si ergo conueniat uniuersa ecclesia in unum, & omnes linguis loquantur.* Accumulat rationes ad præferendum prophetiam linguis ex accidentibus in publica ecclesia eorum: vt vel sic præferant prophetiam linguis. Sententia est clara. *Intrent autem idiotæ aut infideles, nonne dicent quòd insanitis.* pro, quòd insanitis. est enim sensus eos affirmaturos quòd insanitis.

Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis uel idiota, conuincitur. pro coarguitur, *ab omnibus, diiudicatur ab omnibus.* Si omnes loquimini linguis vos arguemini ab idiota seu infideli, quòd insanitis: si vero omnes prophetetis erit econuerso: quādoquidem ipse idiota aut infidelis coarguitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus, prophetis (vt in hoc eodem capitulo Paulus dixit) loquentibus ædificationem & exhortationem & consolationem spiritualem, idiota aut infidelis audiens conferendo vitam suam, superstitiones suas, & affectus suos cum iis quę audit, arguitur in seipso & discutitur in seipso. *Occulta enim.* pro, & sic occulto, *cordis eius manifesta fiunt.* Non dicit cui manifestātur: progressus tamen susceptæ reprehensionis & discussionis habet vt sibiipsi manifestet occulta cordis proprij: hoc est peccata quę nesciebat esse peccata manifestet sibi quòd sunt peccata. Culturam siquidem idolorum infidelis reputabat esse religionem: idiota vero aliquod aliud sibi occultum peccatū discit. *Et ita cadens in faciem adorabit deum.* Ecce vlterior progressus ad conuertēdum infidelem vel ad illuminandum ineruditum. primo enim arguitur & discutitur. & hinc deinde in notitiam occulti proprij criminis venit: atque inde procidit in faciem adorans deum. & demum.

Pronuncians

Pronuncians quòd uere deus in uobis sit. Quid ergo est fratres? Postquam declarauit magis autē vt propheretis, declarat quod primo proposuerat, æmulamini spiritualia: instructurus eos circa vsum spiritualiū donorum. Continuat autem dicta dicendis, sub quæstione inferendo, quid ergo ex dictis est agendum? Et subiungens quomodo agendū in ecclesia ait. *Quum conuenitis.* Ecce ecclesia. *Vnusquisque uestrum.* Non dicit aliquis vestrū, sed quilibet vestrū. *Psalmū habet.* non dicit psallit. Et similiter subiungendo. *Doctrinam habet, Apocalypsim habet, linguam habet, interpretationē habet.* Non dicit docet, reuelat, loquitur, interpretatur: vt intelligam' q̄ loquitur de habere cōmunem psalmum, doctrinam, reuelationē, linguam ac interpretationem. Et est sensus q̄ quum conuenitis. vnusquisq; vestrū habet in conuentu hæc quinq;. ad quod verificandum sufficit q̄ in conuentu sit aliquis doctor, aliquis habens donū linguæ, aliquis habens donū interpretādi, & sic de reliquis. hoc enim sufficit ad hoc vt quilibet habeat hæc in cōmuni. Spirituales siquidem diuitias ecclesię Corinthiorū describit Paulus dicendo quum conuenitis, ad significandū qualiter vnusquisq; hæc habet, scilicet in conuentu. Quorsum autē hæc describat explicat dicendo. *Omnia ad ædificationem fiant.* nihil fiat vane, sed ad ecclesiæ Christi promotionem in spirituali vita. Interpres Græcas dictiones reliquit psalmum & Apocalypsim: quum potuisset Latine dicere canticū loco psalmi, & reuelationē loco Apocalypsis. Et intellige per reuelationem reuelationes quæ tunc tēporis fiebant illis qui prophetabant: subiungit enim de istis, quòd si alteri fuerit reuelatum. per canticū vero nō solum Dauidicos psalmos. sed quoscunq; diuinos hymnos. per doctrinam autem non solum morum sed sacrorū quorūcunq;. *Siue lingua quis loquitur.* Disponit modum vtendi dono linguarū. primo quantum ad numerum loquentium. *Secundum duos aut multum.* pro, plurimum, *tres.* Numerum statuit binariū aut ad summū ternariū, qualibet vice qua fit conuentus. Deinde quantū ad tempus. *Et per partes.* pro, & seperatim. hoc est & nō simul duo loquātur sed seperatim. Postea quantum ad fructum. *Et unus interpretetur.* quod aliena lingua dictum est, vt ab omnibus intelligatur quid dictū fuerit. Deniq; in cuentu absentis interpretis. *Si autem non fuerit interpres, taceat in ecclesia.* Hinc clare habetur quòd de ratione doni linguæ non erat quòd ipse loquens sciret interpretari in materna lingua quæ dicebat. Corinthiis enim loquentibus linguis dicit. si autem non fuerit interpres taceat in ecclesia. Si Corinthius quilibet habens

linguarum

Universidad de Deusto
Biblioteca

linguarũ donum sciuisset interpretari idiomate Corinthio quæ dono linguarum dicebat, non oportuisset solicitum esse Paulum si defuerit interpres, non imposuisset illi silentiũ in ecclesia: quoniam ipsemet loquens aderat interpres ad ecclesiæ ædificationẽ.

Sibi autem loquatur & deo. Dixi taceat in ecclesia, & non dico vt taceat penitus: quoniam potest vti dono linguarum priuatim loquendo sibiipsi in spiritu non in mente, vt supra dictum est. & propterea adiungit & deo: vt intelligamus quod concedit non vanum vsum doni linguarũ, sed vsum religiosum in oratione in qua homo loquitur deo & sibiipsi in spiritu. *Prophetæ autem duo aut tres dicant.* Disponit de vsu doni prophetiæ in conuentu. Et intellige dicant, non simul sed successiue. *Et cæteri diiudicent.* Ne profitens se prophetam fallat aut fallatur, statuit quòd cæteri discernant, discutiántue dicta. *Quod si alii reuelatũ fuerit sedenti.* Audientes sedere prophetante stante significat. dicendo quòd si alij sedenti. & cum hoc significat nouam tunc in actu sedendi reuelationem factam. Ita quòd duos modos prophetandi insinuat. alterum velut ordinarie prophetantium dicendo præparata ex præhabitis reuelationibus. & de talibus statuitur. duo vel tres dicant. Alterum repentina tunc ibidem reuelatione motorum ad prophetandum. & de talibus statuit hoc. *Prior taceat.* Statuit quòd cedat præparata perlaturus repẽtinæ reuelationi tunc ibidem factæ. tanquam spiritus sanctus elegerit locũ ad tempus manifestandi illam reuelationem. *Potestis enim omnes per singulos,* pro singillatim, *prophetare.* Ne aut ægre ferat qui cœperat præparata dicere prophetãdo impositum sibi ex statuto silentium pro tunc, aut ecclesia causetur quòd impeditur doctrina per hoc statutum, subiungit quòd tempus suppetet quo omnes singillatim poterunt prophetare. & hoc quo ad prophetantes impeditos tunc.

Vt omnes discant & omnes exhortentur. Et hoc quo ad profectum ecclesiæ tam quo ad intellectum discendo, quàm quo ad affectum exhortationem accipiendo. *Et spiritus prophetarum prophetis subiectus est* pro, subiiciuntur. Est enim numeri pluralis spiritus. & non significatur spiritus sanctus, sed significãtur spiritus proprij, dona propria prophetarum quæ à spiritu sancto accipiunt. Non sunt veri prophetę furiosi nec sui compotes quum prophetãt: sed dona spiritus sancti quæ accipiunt subiiciuntur libertati prophetarum quo ad vsum, possunt habito dono vti & non vti dicendo vel silendo. Et dixit hoc occurrendo obiicere volentibus contra statutum quòd prophetantes non possunt se continere quin prosequentur

sequentur cœpta. *Non enim est dissensionis deus sed pacis.* Si prophetarum spiritus non subiicerentur prophetis, deus motor prophetarum esset actor dissensionis. esset enim causa turbati ordinis & confusionis, multis simul prophetantibus inuitis. vbi enim multitudo sine ordine, ibi confusio, ibi dissensionis materia. Et propterea Paulus rationem reddit sui dicti. quia deus nõ est deus dissensionis turbationis & cõfusionis sed pacis. *Sicut in omnibus ecclesiis sanctorũ doceo.* Superfluit doceo. *Mulieres.* Deest vestrę, *in ecclesiis taceant.* Superat monuerat quòd mulier orans aut prophetans nudo capite male facit, & per illud documentum correxit modum orandi aut prophetandi in mulieribus: modo penitus tollit à mulieribus prophetare in conuentu cõmuni. vt intelligamus vtrunque quod apud Corinthios agebatur reprehendi à Paulo: tum modum prophetandi nudo capite. tum actũ prophetandi in mulieribus. Et quemadmodum superius reprehendendo modum illum attulit pro authoritate cõsuetudinem ecclesiarum dei, ita modo à more omnium aliarum ecclesiarum inchoat monitionem: instruens & dicens. Mulieres vestræ taceãt in ecclesiis, hoc est in congregationibus communibus (secùs in conuentu aliquo particulari) quemadmodum in omnibus ecclesiis sanctorum mulieres tacent. *Non enim permittitur eis loqui.* sermone publico qui conuenit præsidentibus: quale est prophetare in ecclesia, aut loqui linguis in ecclesia. *Sed subditas esse.* oportet. *Sicut & lex dicit.* in Gen. Sub viri potestate eris. *Siquid autem volũt discere, domi viros suos interrogent.* Quia ratio allata inhibet mulieribus loqui docendo publice, & Paulus intendit imponere silẽtium tale mulieribus in ecclesia ideo adiungit de sermone disciplinæ quod nec interrogando vt discant loquantur in ecclesia: & ne in ignorantia maneant siquid volunt discere, domi interrogent viros suos. ¶ Noli propter hoc documentum reprehendere Christianum morem quo mulieres interrogant in templo dei patres spirituales vt discant: quoniam hic mos sanctus est, nec est contra Pauli documentum. Aequiuocatur enim de ecclesia. nam Paulus docet quòd in ecclesia, hoc est in cõmuni cõuentu, mulier nec ad docendum nec ad discendum loquatur: & hoc vbiq; seruatur. mos autẽ Christianus habet quòd mulieres in ecclesia, hoc est in templo, loquantur & confitendo peccata sua, & interrogãdo priuate vt discant. Quòd autem prætermissis viris suis interrogant spirituales patres, hoc est defectu virorum accidit, qui nesciunt mulieres docere: doctrina autem Pauli respicit ad id quod deberet esse,

scilicet quòd viri sint à deo instructi vt possint etiam mulieres docere. *Turpe est enim mulieri loqui in ecclesia.* Consuetudini ecclesiarum sanctarum authoritatique legis, adiungit rationem ex turpitudine actus. Inuerecundia siquidem turpis est mulieri: loqui autem in publico conuentu siue docendo siue discendo, inuerecundæ esset mulieris: & propterea turpe est mulieri loqui in ecclesia. *An a vobis sermo dei profectus est?* Si vos essetis caput diuini sermonis (vt est ecclesia Hierosolymitana) posseti dicere quòd aliæ ecclesiæ debent imitari vos & non econuerso: sed vos non estis à quibus sermo diuinus incœpit. *An in vos solos peruenit.* Rursus si soli suscepisseti sermonem dei, adhuc posseti dicere quid ad nos de consuetudine aliorum, quum aliæ ecclesiæ non susceperint verbum dei? sed nec hoc est verum.

Siquis videtur propheta esse aut spiritualis, cognoscat quæ scribo vobis quoniam. pro, quòd, *domini sunt mandata.* Demum authoritatem domini apponit omnibus huiusmodi mandatis de numero loquentium linguis & reliquis, constituendo censores talis authoritatis tam prophetas (qui diuinis instruuntur reuelationibus) quàm spirituales, qui sectantur spiritualia dona, qui delectantur spiritualibus doctrinis, moribus, actionibus ac honestatibus. Hi siquidem idonei sunt ad cognoscendum quòd hæc non voluntate aut authoritate, sed dominicis conformando me documentis scribo: ac per hoc domini sunt mandata vt à quo proficiscuntur, non immediate sed mediantibus principiis quæ tradidit nobis. *Siquis autem ignorat, ignorabitur.* pro, ignoret. Nolo contendere cum non cognoscentibus hæc esse mandata domini, sed siquis ignorat, ignoret. *Itaque fratres æmulamini prophetare, & loqui linguis nolite prohibere.* Tanquàm perorando, summatim duo principaliter inuenta documenta concludit. Alterum de affectu ad spiritualia dona, præferendo prophetiam linguis. quod vi verborum insinuat. dum prophetiam æmulari, linguis autem loqui non prohibendum dicit. Alterum de modo. *Omnia autem honeste & secundum ordinem fiant in vobis.* Superfluit in vobis. Ecce modus seruandus, tum vt quælibet persona ac quælibet actio habeat quod ipsam decet. tum vt ordinate omnia fiant, hęc enim sunt quæ mandauit per tot documenta.

CAPVT XV.

Notum autem vobis facio fratres euangelium quod prædicaui. pro, euangelizaui *vobis.* Postquàm reprehendit Paulus quosdam Corinthiorum abusus, demum quosdam eorum circa ipsam fidem errantes reprehendit. Errabant siquidem quidam non credendo generalem resurrectionem mortuorum futuram. Et ne putarent aut obicerent noua dogmata seu nouam doctrinam ingeri à Paulo ad astruendam resurrectionem mortuorum futuram, inchoat sermonem hunc ad hoc scilicet quòd non notificat eis nouam doctrinam, sed illudmet euangelium quod olim eis prędicauit. *Quod & accepistis.* illudmet euangelium vobis notifico circa resurrectionem mortuorum, non solum quod ego prædicaui, sed quod & vos acceptastis fide. *In quo & statis.* Illudmet est euãgelium cuius vos non pœnitet, sed in quo consistitis. *Per quod & saluamini.* illudmet notifico euangelium quod est adeo vtile quòd per ipsum saluamini. *Qua ratione prædicauerim vobis si tenetis.* Quia quòd saluarentur per euangelũ pendet ex modo & forma credendi euangelium (quòd scilicet nõ solum mente, sed intepre, sed factis teneatur) ideo huic effectui vltimo dicto (s. per quod & saluamini) apponit conditionem si tenetis qua ratione prædicauerim vobis: hoc est si tenetis euãgelium illamet ratione qua ego prædicaui vobis. Ac si apertius dixisset. Ego quidem prædicaui vobis ea rationem scilicet vt saluemini. Et propterea dico quòd vos saluamini si tenetis eadem qua prædicaui vobis ratione: hoc est si tenetis euangelium ad salutem vestram pro qua ego prædicaui. *Nisi frustra credidistis.* Appositio est exaggeratiua: subintelligendo repeti, qua ratione prædicauerim vobis nisi frustra credidistis. Est enim sensus, per quod & saluamini si nõ frustra credidistis qua ratione prædicauerim vobis. Frustra enim credidissent si non credidissent ad salutem propriam, cuius ratione Paulus eis prædicauerat. *Tradidi enim vobis in primis.* Declaraturus futuram resurrectionem mortuorum contineri in euangelio prædicato, acceptato &c. resumit illa cõtenta in euangelio, & illis prædicata ex quibus habetur resurrectio futura mortuorum: mysteria scilicet mortis & resurrectionis Christi. Et dicit hęc tradidisse in primis, ordine doctrinæ. Incœpit enim euangelizare à mysteriis Christi hominis vt sic deduceret ad mysteria Christi dei. *Quod & accepi.* non ego adinueni sed accepi per reuelationem Iesu Christi. *Quoniam.* pro, quòd, *Christus mortuus est pro peccatis nostris.* quòd Messias promissus in lege & prophetis mor-

Universidad de Deusto
Biblioteca

tius est vere secundum carnem nō pro aliquo suo peccato siue actuali siue originali,sed pro peccatis nostris. *Secundum scripturas.* Ne figmentum Iudæi obiiciant esse quòd Messias mortuus est pro peccatis nostris,dicit hoc fuisse prædictum scripturis prophetarum. *Et quia.* pro,quòd *sepultus est.* Hoc explicauit tum ad significandam veritatem mortis,tum ad firmandam veritatem resurrectionis.Non sepelitur enim nisi vere mortuus:& mirabilius est sepultum resurgere. *Et quia.* pro,quòd , *resurrexit tertia die secundum scripturas.* Rursus dicit secundum scripturas,ne inexpectata resurrectio Christi crederetur , sed longe ante prædicta in scripturis prophetarum. Ita quòd prophetæ non solum prophetauerunt , sed etiam in scriptis reliquerunt hæc duo Messiæ mysteria : & mortem pro peccatis nostris & resurrectionem tertia die. *Et quia.* pro, quòd, *Visus est Cephæ.* hoc est Petro, principi apostolorum. Lucas meminit huius apparitionis . & omittit Paulus quòd apparuit mulieribus:quoniam nō sunt idoneę testes resurrectionis mulieres. *Et post hoc undecim.* pro, deinde duodecim. Huius apparitionis meminit Ioannes. Sed quia non erant tunc duodecim sed vndecim,quęstio oritur quo pacto verificatur quod Paulus dicit deinde duodecim. Solutio est quòd duodecim non est hic nomen numeri,sed nomen ordinis apostolici. Ipse enim Iesus statuit primum apostolicum ordinem duodenarium. Nec solus Paulus,sed etiam Ioannesvtitur nomine duodecim pro nomine illius primi apostolici ordinis:dicens, Thomas autem vnus de duodecim. Constat enim quòd tunc non erant nisi vndecim numero: sed erat vnus ex ordine illo duodeno. Quum ergo dicitur deinde duodecim, perinde est ac si dixisset.deinde ordini duodeno,seu illis qui erant duodeni ordinis. *Deinde visus est plusquàm quingentis fratribus simul.* pro,semel. Hæc apparitio aut in euangelio scripta nō fuit,aut illa est quam Matthæus commemorat in monte Galilææ constituto à Iesu.Et hoc rationabilius creditur:quia illa in Galilæa apparitio est quę ab angelo seu angelis in die resurrectionis domini fuit pollicita.Et dominus ad hoc cōstituisse videtur locum illum quo conuenirent,vt omnes discipuli (hoc est credentes in eum) simul ibidem adessent, quo absque suspitione quòd factiosi essent possent vndique simul conuenire ad videndum Iesum.Non enim erant adhuc virtute firmati ex alto.

Ex quibus multi manent usque adhuc. Ad confirmationem testimonij spectat quòd superstites aliqui sunt testes. *Quidam autem dormierunt.* Ad fidem resurrectionis futuræ spectat quòd mors somnus

somnus appellatur:quia surrecturi sunt à morte,sicut qui dormiunt surgent à somno. *Deinde visus Iacobo.* Hæc non est ab aliquo euangelista scripta. Et creditur Iacobus iste non frater Ioannis, sed qui dictus est frater domini,qui Hierosolymitanam rexit ecclesiam. *Deinde apostolis omnibus.* tam duodenarij quàm septuagenarij ordinis.Hæc visio in die ascensionis fuisse videtur:quæ à Luca scripta est.Cerne inter hæc quod Paulus nō collegit omnes apparitiones discipulis factas.Multas enim omittit relatas ab euāgelistis. *Nouissime autem omnium tanquàm abortino visus est & mihi.* Quando hoc fuerit & vbi,nescitur.nam in actis apostolorū quāuis narretur Iesum alloquutum fuisse Paulum & auditum à Paulo, nunquàm tamen narratur Iesus visus à Paulo : sed potius oppositum,narrando quòd meridie circunfulsit Paulum & socios lux de cœlo,& lux tanta inuasit Paulum vt priuauerit ipsum actu videndi.Ne intelligeres quòd sibi tanquàm optimo reseruauerit vltimam apparitionem,dixit tāquàm abortino,tum extra legitimū tempus,tum præternaturali accidente nato.Paulus enim & extra tempus quo apostoli instituti sunt.& tanquàm violentia intercedente vocatus ac institutus est:vt patet Actu.nono. *Ego enim sum minimus apostolorū.* Ex humilitate quidem animi,sed non mendaciter nec falsè dicit:quoniam quo ad aliquid erat minimus:puta quo ad hoc quòd non fuerat cōuersatus cum Iesu,quòd postremo extra tempus legitimum ascitus fuit ad apostolatum. *Qui non sum dignus.* pro,idoneus.*vocari apostolus.* Non solum sum minimus,sed nec minimum locum inter apostolos mereor : immo non sum idoneus seu sufficiens vt nomen habeam apostoli,nec ip sum nomen apostoli mereor. *Quoniam persecutus sum ecclesiam dei.* Ecce ratio indignitatis,commissum olim crimen cōtra ecclesiam dei. Historia persecutionis scribitur in Actis Apostolorum. *Gratia autem dei sum id quod sum.* Partitur seipsum Paulus: & inde se ex se,hinc se ex gratia dei considerat. Et penes se ex se dixit non sum idoneus, & persecutionis crimen recognouit:penes se vero ex gratia, totum quod est arrogat gratiæ. *Et gratia eius in me.* Legendum est. *Quæ est in me, uacua.* pro, inanis,*non fuit.* Prius gratiam dei vt constitutiuam ipsius Pauli in esse spirituali, in esse apostolico dixit : modo autem collatum sibi esse apostolicum,collatum sibi esse spirituale (hoc enim significatur dicendo gratia eius quæ est in me)describit non fuisse inane relatum ad opus: hoc est non fuisse ociosum. *Sed abundantius illis omnibus laboraui.* Non solum dicit sed laboraui,ad explicandum

quòd non fuit inanis: sed dicit sed abundantius respectu aliorum Apostolorum, non aliquorum sed omnium, non collective, sed singulorum. Non dicit sed abundantius illis omnibus fructificaui sed laboraui. quod testantur gesta ac perpessa ab ipso & aliis quæ scripta sunt. *Non ego autem sed gratia dei mecum.* Desunt quoque hic duæ dictiones. Legendum est. *Sed gratia dei quæ est mecum.* Corrigit Paulus quod dixerat ego laboraui, tanquàm sibiipsi arrogans quòd laborauerit plus aliis: corrigit autem attribuendo laborandi operas non sibi secundum seipsum. sed gratiæ dei quæ est cum eo, laborare faciens ipsum. Et significanter dixit quæ est mecum, non quæ est in me: vt intelligamus gratiam dei tunc opera efficere quum homo cooperatur gratiæ. Hominis enim cooperantis est dicere gratia dei quæ est mecum: homo verò etiam vacans potest dicere gratia dei quæ est in me. *Siue igitur ego siue illi.* Tanquàm digressus ab euangelizata resurrectione Christi & visione eius à tot, dixerat Paulus de seipso quòd est minimus & cætera. Et propterea rediès modo ad Euangelium euangelizatum tam illis quàm aliis, tam ab ipso Paulo quàm ab aliis apostolis, dicit quòd siue ego siue apostoli alij, euangelizauerimus. *Sic prædicauimus.* pro, prædicamus. hoc est perseueramus prædicantes sic esse: videlicet quòd Christus mortuus est pro nobis, quòd resurrexit &c. *Et sic credidistis.* non prædicamus noua vobis aut nouiter credenda, sed vosmet credidistis sic esse vt diximus. *Si autem Christus prædicatur quòd resurrexit à mortuis, quomodo quidam dicunt in uobis quoniam.* pro, quòd, *resurrectio mortuorũ non est?* Incipit declarare q̃ resurrectio mortuorum continetur in euangelio illis prædicato, manifestando quòd continetur in resurrectione Christi. Et propterea arguendo nonnullos inter Corinthios seminantes quòd non erit resurrectio mortuorum, format conditionalem explicatis tantum antecedente & apposito consequentis. Conditionalis siquidem intenta est, si Christus resurrexit resurgent & mortui: oppositum autem consequẽtis est quòd resurrectio mortuorum non est. Paulus solum explicat antecedens: & subintellecto consequente arguit contra affirmantes oppositum consequentis: vt clare patet in textu. *Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit.* Arguit ab opposito consequentis ad oppositum antecedentis, & vltrà progreditur afferendo inconuenientia quæ sequuntur ex oppositio antecedentis, dicendo. *Si autem Christus non resurrexit.* Ecce oppositum antecedentis. *Inanis est prædicatio*

catio nostra. Ecce primum inconueniens. *Inanis est & fides uestra.* Ecce secundum inconueniens. Et circa hæc duo inconuenientia aliquantulum Paulus immoratur. Et prius exaggerando primum inconueniens dicit. *Inuenimur autem & falsi testes dei.* quod longe peius est quàm esse prædicatores inanes. *Quoniam testimonium diximus aduersus deum quòd suscitauerit Christum quem non suscitauit si mortui non resurgunt.* Et hoc vltimum confirmans subiungit. *Nam si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit.* Eiusdem rationis censet Paulus esse quòd Christus resurrexerit & quòd mortui resurgent: & similiter contradictorias quod mortui non resurgent, & quod Christus non resurrexerit. *Quod si Christus non resurrexit.* Prosequitur secundum inconueniens scilicet inanis est & fides vestra. Prosequitur autem resumendo ex quo sequitur & ipsum: dum subiungit. *Vana est fides uestra.* Et ratio repetendi est vt declaret quod dixit. *Adhuc enim estis in peccatis uestris.* Superfluit enim. Exaggerando siquidem adiungit quòd non solum est vana fides vestra, sed adhuc estis in peccatis vestris si Christus non resurrexit. Et vere sic esset, quia non essent deleta peccata eorum fide Christi. *Ergo & qui dormierunt in Christo.* Auget ex hac parte inconuenientia: non solum vos estis in peccatis vestris, sed etiam & qui iam mortui sunt in fide Christi. *Perierunt.* non migrauerunt ad vitam, sed perierunt perdentes & hanc & illam vitam: vtpote in peccatis suis mortui. *Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus.* Accumulat inconuenientia. prius enim ab ipsis Corinthiis præsentibus, deinde à præteritis in Christo, & modo à seipso & vniuersis in Christo sperantibus inconuenientia affert. Et aduerte quòd dictio exclusiua tantum, iungenda est cum hac vita: ita quòd distinctio facienda est post dictionem tantum. Et est sermo de spe non ex parte actus sperandi (quem constat esse solum in hac vita) sed ex parte rei speratæ. de hac enim inquit Paulus quòd si in Christo sperantes sumus illud tantum quod est in hac vita. *Miserabiliores sumus omnibus hominibus.* Et vere sic est: quoniam in hac vita quicunque sunt in Christo sperantes nihil habent sibi promissum nisi supplicia, tormenta, vincula, carceres, & cætera. Aliis siquidem hominibus habentibus saltem bona huius vitæ nos miserabiliores essemus, carentes, & futuris & præsentibus bonis. ¶ Et scito quòd interpres dictionem interpretatam sperantes, non potuit participio præteriti tẽporis actiuo reddere: eo

quòd lingua Latina caret illo. ¶ Aduerte quòd hæc vltima conditionalis Pauli (si tantum in vita hac sperates sumus in Christo, miserabiliores sumus omnibus hominibus) solitarie dicta caret omni scrupulo: vt patet ex dictis: sed relata ad propositam materiam de resurrectione habet difficultatē: eo quòd dato quòd nullus mortuus resurrexerit, neq; resurrecturus esset, adhuc possemus esse sperantes in Christo in alia vita ratione animæ immortalis: nimis itaq; ampliasse videtur Paulus negationem resurrectionis, æquiparando ipsam negationi alterius vitæ. Solutio est quòd Paulus non æquiparat negationem resurrectionis negationi alterius vitę aut ediuerso loquendo absolute, sed loquendo relatiue ad homines. Significanter enim dicit, sperantes sumus, miserabiliores sumus, proculdubio nos homines. Et significantius explicat omnibus hominibus, vt de ipsis hominibus intelligamus, non de animalibus hominum. Ego enim non sum anima mea. Constat autem relatiue ad ipsos homines loquendo paria esse non resurgere homines, & non esse aliam vitam hominum nisi istam. *Nunc autem.* Propositę conditionalis hactenus Paulus prosecutus est progressum, à destructione consequentis ad destructionem antecedentis monstrando inconuenientia quæ inde sequuntur. Et supererat adhuc probanda ipsa conditionalis, s. si Christus resurrexit resurrectio mortuorum erit. Et propterea hanc conditionalem modo manifestat affirmans antecedens. *Christus resurrexit à mortuis.* Ecce affirmatio antecedentis. *Primitiæ dormientium.* Deficit. *Factus est.* siue fuit. Ecce vis probationis conditionalis. Ex hoc enim quòd Christus resurrexit à mortuis non qualitercunque, sed resurrexit factus primitiæ dormientium, hinc sequitur ex resurrectione Christi resurrectio mortuorum. Primitiæ enim relatiuæ sunt ad ea quorum sunt primitiæ. Et appellatur Christus resurgēs primus dormientiū, eo quòd primus resurrexit ad vitā immortalem. Lazarus enim & reliqui prius resuscitati surrexerunt ad vitā mortalem. Illi quoque de quibus Matthæus dicit & multa corpora sanctorum qui dormierant surrexerūt, non ante Christum surrexerunt, sed Christi resurrectionem subsecuti sunt: vt ibidem declarauimus. *Quandoquidem per hominem mors.* Ne sine ratione affirmatum appareat quòd Christus resurrexit factus primitię, probat hoc ratione. *Et per hominem resurrectio mortuorum.* Ratio satis quadrat, vt quia vis hominis in malo tanta fuit vt inferret mortem vniuerso generi humano peccante primo parente, par quoque est vt redintegretur genus humanum, vt non minor sit vis

vis hominis ad vitam generis humani quàm fuerit ad mortē eiusdem: alioquin non redintegrasset deus hominem. *Et sicut*, pro, sicut enim, *in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes viuificabuntur.* Ecce ratio & explicatio simul quare per hominem oportet esse resurrectionem mortuorum, quum per hominem fuerit mors: quia in Christo reparatio est bonorum omnium quæ per peccatum Adæ perdita fuerunt. Et quemadmodum non ipse solus Adam mortuus est, sed omnes ob peccatum ipsius mortui sunt, ita Christus nō resurrexit sibiipsi solum, sed per resurrectionem eius omnes viuificabuntur vita corporali quam omnes perdiderunt propter peccatum Adæ. Non enim peccatum Adę potentius est ad hoc vt omnes moriamur quàm resurrectio Christi ad hoc vt omnes corpore viuamus: quod erit per resurrectionem. *Vnusquisque autem in suo ordine.* Dixerat quòd omnes viuificabuntur: ne hoc æqualiter intelligeretur, dicit quòd vnusquisque viuificabitur in suo ordine. Et quantum subiuncta pandunt, sermo est de ordine temporis. Et est sensus quòd vnusquisque viuificabitur tempore congruo statui sui ordinis. Tres siquidem ordines resurgentium tempore non eodem subiungit. Et dixit huiusmodi successionis ordinem ad declarandam rationem temporis medij inter primitias & vniuersitatem fructuum seu frugum, inter resurrectionem Christi & resurrectionem omnium hominum. Ratio enim tangitur in hoc quòd rationi congruit seruari ordinem, vt vnusquisque tunc resurgat quando congruit statui ordinis eius. *Primitiæ Christus.* Ecce primus ordo in quo cum ipso surrexerunt multa corpora sanctorum qui dormierant, ad quem etiam ordinem spectare pie credimus resurrectionem beatæ Mariæ virginis. *Deinde ii qui sunt Christi qui in aduentu eius crediderunt*, Legendum est, *Deinde ii qui sunt Christi in aduentu ipsius.* hoc est iusti: ad differentiam eorum qui sunt Christi in hac vita professione Christiana, sed non sunt Christi in aduentu ipsius, quum scilicet Christus venit ad discutiendum facta eorum: quia tunc non inuenitur Christi, sed suimet, sed diaboli. Et hic est secundus ordo. *Deinde finis.* Ecce tertius ordo in quo resurgent etiam iniusti: Et tunc erit finis vniuersalis, quem describit à duabus actionibus Christi præexigentibus multum tempus inter primitias & vniuersitatem fructuum oportere intercedere: vt clare pateat ratio intermedij temporis. Altera est. *Quum tradiderit regnum deo & patri.* Christum tradere regnum deo & patri, est Christum ex vi sui meriti perficere tunc membra regni sui in ea dispositione

qua

qua & sit & appareat in omnibus deũ regnare in illis. hoc enim tunc primum erit, quum perfecta erit resurrectio mortuorum: & omnes tam secundũ animam quàm secundum corpus sic erunt dispositi, vt & in iis quæ secundum animam, & in iis quæ secundum corpus sunt, & regnet deus & appareat deum regnare in illis. Hoc est enim Christum hominem tradere regnum deo & patri proprio, pro quanto hæc non merito pure humano, sed ex vi filialis hypostasis efficiet. *Quum euacuauerit omnem principatum & potestatem & virtutem.* Ecce altera Christi actio, abolere omnem principatum, omnem potestatem & omnem potentiam. Virtus enim potentiam hoc in loco significat. Et siue intelligatur de magistratibus angelicis, siue de magistratibus ecclesiasticis seu humanis, literalis sensus est quòd quum erit finis tollet Christus omnes magistratus qui modo sunt ad regimẽ humani generis. Ita quòd duo faciet: & assignabit regnum deo, & tollet omne regimẽ quod modo est. Concludit autem omne regimen in his tribus principatu potestate & potentia: vt intelligamus & supremos & medios & infimos magistratus auferendos, comprehendendo etiam ministros exequentes publica potestate, appellatos potentiam tanquã nihil aliud habeant magistratus nisi quod possunt. *Oportet autem.* pro, nã oportet, *illum regnare donec ponat omnes inimicos sub pedibus suis.* Rationem reddit temporis medij inter Christum immortalem primitias, & finem descriptum à duabus Christi actionib⁹. Et consistit ratio in hoc quòd oportet Christum regnare donec subiiciat & destruat omnes inimicos suos. Et significatur per regnare exercere vt regem decet regni regimen. Ita quòd sensus est: quia oportet illum, Christum hominem, humano more exercere regni regimen, id est disponere de regno, donec subiiciat omnia. Hinc enim habetur in primis quòd oportuit Christum resurgere vt primitias: alioquin non regnaret ipse homo: vnde & nunc dixit data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. Habetur secũdo quod oportet medium intercedere tẽpus donec ponat inimicos suos, &c. inter resurrectionem eius & resurrectionẽ reliquorum: alio quin tẽpus finis & tempus quo proficit Christi regnũ confunderentur: quoniã durante donec, est tẽpus profectus, & resurrectio generalis est tẽpus finis. Habetur tertio quòd durante donec, tempus est profectus regni Christi: nã ponere inimicos sub propriis pedibus continet etiam cõuersionẽ inimicorũ ad ipsius deuotionẽ, ac subiectionẽ voluntariã. Habetur quarto quòd durante donec, oportet esse principatus & potestates & potẽtias: hoc est vniuersos

uersos magistratus in regno Christi per quos Christus exercet ad profectũ regni, regni regimẽ: & hoc donec cõpleto, abolebit omnes magistratus, & assignabit regnum deo. ¶ Dicit autẽ oportet necessitate diuinæ diffinitionis, quã inserta psalmi particula insinuat vtẽdo prophetia Dauidis donec ponat. *Omnes inimicos.* Significantérque dicit omnes vt nullũ excludamus inimicum tam pœnalẽ quã rationalẽ: & iniusti (qui inuiti subiiciuntur) & transeũtes ad iustitiã qui volũtarie subiiciũtur, cõprehendãtur. Omnes enim homines inimicos esse Christi alibi Paulus manifestat: dicens ad Ro. 5. commendat aũt charitatem suã deus, ꝙ quũ adhuc inimici essemus, &c. ¶ Et dicit sub pedib⁹ suis: hoc est plenissime subiiciat sibi oẽs inimicos: nunc enim quanuis omnia subiecta sint eius potestati, nõ tamẽ erga omnia exequitur ea quæ sunt suæ potestatis, sed paulatim exequitur: istos saluando, illos damnando, nunc hæc nũc illa faciẽdo. Perfecta aũt executio nõ erit nisi in fine. Propter quod & subdit. *Nouissime.* pro, nouissima, *autem inimica destruetur mors.* Ne ambigeres qñ perfecta perficiet subiectio plena omnis inimicorũ, declarat ꝙ nouissimus inimicus destruetur mors, quod erit in resurrectione mortuorũ, tunc enim mors destruetur. Quæ inter inimicos Christi numeratur, tũ quia etiã Christũ inuasit: tũ quia mẽbra eius (electos. s.) & vniuersos homines fratres eius secundum carnẽ occupat. Locatur aũt nouissima inter inimicos: qñ vere vltimus fuit Christi, vltimus est omniũ electorũ, vltimus est ipsorum hominum inimicus inter inimicos præsentis vitæ. Reliqui siquidem inimici (siue dæmones, siue homines, siue ægritudines, dolores tormenta, siue peccata) prius nos aggrediuntur: mors postremus est hostis. *Omnia enim subiecit sub pedibus eius.* pro, suis. Quod dixerat de omnibus inimicis ex vno psalmo, extendit ad omnia ex alio psalmo: vt intelligamus tum non esse extortam expositionem intelligere mortem inimicos Christi: tum non desinere regnum Christi completo tali regimine regni more humano per magistratus, sed tunc maxime omnia subiecta, non qualitercunque, sed sub pedibus, hoc est plenissima executione subiecta fore Christo homini. *Quum autem dicat omnia subiecta sunt ei, sine dubio præter eum qui subiecit ei omnia.* Declarat statum finalem qualis erit (dixerat enim deinde finis) ne aliquid propositorum remaneat immanifestum: & quia prius descripsit actiones duas Christi in fine, modo describit ipsum statum Christi finalem, & incipit ab hoc quod omnia absque vlla exceptione intelliguntur subiecta Christo à deo. Et apposuit præter ipsum deum qui subiecit, non

Universidad de Deusto
Biblioteca

iecit, non vt hoc quasi dubium excluderet (quum hoc non posset verti in dubium) sed vt ipsius solius dei exceptione explicata, reliqua omnia absq; exceptione aliqua intelligamus subiecta Christo: ne intelligeres de omnibus sensibilibus tantùm. *Quum autē subiecta fuerint illi omnia.* secundum plenissimam executionem.

Tunc & ipse filius subiectus erit. quatenus homo. *Illi qui subiecit sibi omnia.* hoc est deo. Tunc autem erit subiectus non quòd tunc incipiat subiici deo, sed quia tūc incipiet nouo modo subiici deo. Nam vsq; ad illud tunc filius dei homo subiicitur deo vt proficiens in regno: ex tunc autem & vsque in æternum erit subiectus deo vt de perfecto regno gratias agens deo. *Vt sit deus omnia.* hoc est omniū euidens ratio. *In omnibus.* non in aliquibus tantum: hoc est regnum dei, hoc est regnare deum, hoc est esse assignatum regnum deo. ¶ Vbi erudite lector perpendere potes in hac Pauli doctrina prius oportere regnare Christum hominem tanquam humano more per diuersos magistratus & angelicos & ecclesiasticos ad profectum sui regni: & hoc regnare extenditur vsque ad vniuersale iudiciū in quo erit resurrectio generalis &c. Deinde erit regnum dei quando deus erit omnia in omnibus, quando Christo plenissime erunt omnia subiecta, & ipse nouo modo deo subiectus erit. *Alioquin quid facient qui baptizantur pro mortuis?* Completa ratione sumpta ex resurrectione Christi ad probandum resurrectionem mortuorum, adiungit Paulus aliam ad idem rationem sumptam ex aliis etiam in euangelio contentis. Hæc enim ratio ex baptismo sumpta est, quē constat in euangelio cōtineri. Et hoc dicit pro mortuis, perinde est ac si dixisset agentes mortuos, repræsentantes mortuos. In hoc enim q̄ mergūtur sub aqua, mortuos agunt: & in hoc quòd ad hoc mergunguntur vt emergant, agunt mortuorum resurrectionem. Et similiter in hoc quòd profitētur se mortuos mundo, agunt mortuos: & in hoc quòd ad hoc profitentur se mortuos vt transeant in nouitatem vitę, profitentur resurrectionem mortuorum. *Si omnino mortui non resurgunt, ut quid & baptizantur pro illis?* Dixerat quid facient in futura vita explicat modo quòd decepti vane baptizātur pro illis: hoc est agentes illos, hoc est mortuos resurrecturos. *Si mortui non resurgunt.* Nec hoc eget expositione: quia clare constat baptismi vanitas, si mortuorū resurrectio non est. *Vt quid & nos periclitamur omni hora?* Quasi dicat, frustra si mortui nō resurgūt. Et hæc quoque ratio ex euangelio sumpta est: quoniam dominus exposuit discipulos euangelizantes continuis periculis. Et intelligo

lige hæc tam de baptismi quàm de periculorum vanitate in sensu antedicto, scilicet de nobismetipsis, de hominibus nō de parte nostri quæ est anima. Essent enim hæc omnia vana quantum ad salutem & vitam nostram, qui sumus homines non animæ: qui sumus substantiæ corporeæ sensitiuæ, non substantiæ spirituales.

Quotidie morior propter uestram gloriam fratres. Legendum est. *Quotidie morior per gloriationem nostram quam habeo in Christo Iesu domino nostro.* Post rationes ex contentis in euangelio, adiungit exempla propria. Et iurantis est sermo iste. Iurat Paulus per gloriationem &c. quòd quotidie moritur. Quum dixit quòd periclitamur omni hora, non adhibuit iuramentum, quia pericula exterius cognosci poterant: quum autem adiungit quòd quotidie moritur interna passione (quæ exterius non apparet, quæ potest fingi, cuius solus deus est testis) adhibet iuramentum. Iurat autem per rem sibi valde charam & deo gratam: videlicet per gloriationem quā habet in Christo de bono supererogationis. de qua superius dixerat, satius est mihi mori quàm vt gloriationem meam aliquis euacuet. Et dicit nostram eo quòd charitas omnia cōmunia reddit. vnde & vtrunque dixit, & habeo & nostram: vt intelligamus quòd propriam communicat gloriationem. *Si secundum hominum ad bestias pugnaui Ephesi?* Interrogatiue legendum est, ad significandam negationem: videlicet quòd non secundum hominem sed secundum Christum, nō humana sed diuina ratione pugnaui ad bestias Ephesi: hoc est pugnæ ferarum expositus sum apud Ephesum. Quādo res hæc gesta fuerit nescitur. nullibi enim legitur nisi hic Paulum expositum fuisse vorandum à feris: vt de multis aliis sanctis in eorum gestis legitur. *Quid mihi prodest si mortui non resurgunt?* quasi dicat nihil. Et nota mihi. *Manducemus & bibamus, cras enim morientur.* pro, morimur. Ex Esa. cap. 22. sumpta sunt hæc verba: quibus seductores Christianorum vtebātur vt fruerentur huius vitæ bonis, quia morimur nunquam reditiui futuri. Et inducit in hac materia hanc erroneam sentētiam, tum vt resurrectionem mortuorum ex hac carnali sententia (vtpote contraria) confirmet, tum vt moneat Corinthios vt caueant ab huiusmodi colloquiis, vtpote cōtra fidem resurrectionis mortuorum. *Nolite seduci.* ab huiusmodi carnalibus colloquiis. *Corrumpunt bonos mores colloquia mala.* Carmen est Menandri. Nō dedignatur Paulus vti Menandri carmine ad monitionem sanctam. Vnde apparet quòd sententia illa (māducemus & bibam⁹, cras enim morimur) versabatur in ore multorum velut prouerbium.

Universidad de Deusto
Biblioteca

bium. Et propterea Paulus vetat huiusmodi prouerbiis vti Christianos, quia ipsa colloquia mala etiam si vane dicantur, corrumpunt bonos mores. *Euigilate iuste.* pro, iuste, *& nolite peccare.* Duo moner. alterum vt velut à somno euigilent, non qualitercũq; sed iuste: ad differentiã eorum qui vigilant vtiliter ad lucra tẽporalia, aut vane ad ludos & ad huiusmodi. Et dixit hoc vt audientes huiusmodi prouerbia mala euigilarent ab incuriæ somno iuste: hoc est sic vt attenderent seruandæ iustitiæ. & hoc quod ad intellectum. Alterum spectãs ad affectiuam partem est. Nolite peccare, huiusmodi sententiis allecti. *Ignorantiam enim dei quidam habent.* Ecce quòd non sola dicacitas est in culpa sed ignorantia dei. Et propterea magis est vobis vigilandum: quia quidam ignorantiam dei habentes dicunt serio hæc prouerbia ad tollendam fidem resurrectionis mortuorum: & sic inducunt ad libertatẽ carnalium delectationum homines. *Ad reuerentiam.* pro, ad erubescentiam, *vobis loquor.* vt erubescatis de hoc quòd inter vos sunt tales ignorantes, & sic resipiscant qui tales sunt, loquor vobis hęc.

Sed dicit aliquis. Firmata fide resurrectionis mortuorum, trãsit ad manifestãdum qualia sunt corpora hominũ in resurrectione.

Quomodo resurgent mortui? Hæc est prima quæstio de modo resurrectionis. & quantum responsio pandit, in quæstionem vertitur an resurrectio mortuorum fiet successione temporis (prout viuentia naturalia fiunt) an erit velut in tempore imperceptibili.

Quali autem corpore uenient? Hæc est secunda quæstio de qualitate corporis resurgentium. *Insipiens.* Incipit soluere quæstiones. inchoando à secunda. Et dicit insipiens, non contumeliæ sed correctionis immo manifestandæ ignorantiæ gratia. Apparet enim hinc ꝙ non inquirendo sed obiiciendo contra resurrectionem mortuorum hæ quæstiones ingerebãtur. Hoc enim insinuat appellando insipiens. Ad quod etiam insinuandum nõ dixit sed dicet aliquis quasi interrogãs, sed dixit sed dicit aliquis quasi obiiciens. Parcens enim noluit nominarẽ obiicientem hæc. *Tu quod seminas uiuificatur.* hoc est non actu vitã habet. Semen enim vitã habet in potentia nõ in actu. Acquirit autẽ vitam in actu (quod Paulus vocat viuificari) quũ pullulat & vegetatur &c. *Nisi prius moriatur.* Superfluit prius. Per quandam extensionẽ semen mori dicitur pro quãto est in latitudine vitã habentiũ. Præmittit Paul⁹ tres similitudines anteq; respõdeat. Quarũ prima est de semĩe. Ex qua similitudine duo intendit. Alterum est ꝙ morte intercedente quod seminatur acquirit vitam. Et hoc his verbis declarat arguẽs

insipientiæ

insipientiæ qui hoc non aduertit. Alterum est quòd nõ est simile sed tamen propriũ corpus viuum quod acquiritur a semine corpori quod seminatur. Et hæc subiungit dicẽdo. *Et quod seminas non corpus quod futurum est seminas, sed nudum granum: puta tritici aut alicuius cæterorum.* Corpus quod seminatur Paulus ipse declarat exemplo grani tritici. Corp⁹ autem quod futurum est ex semine, non declarat exemplo, relinquens pro manifesto illud esse arborem seu culmum spicatum. Huiusmodi enim sunt corpora ex semine nascentia quæ producunt fructus, & ad perpetuitatẽ speciei fœtus est profert semen ad conseruationem speciei. Ecce corpus futurum non simile corpori seminato. *Deus autem dat illi corpus sicut uult.* pro, voluit. De corpore nascente ex semine dicit quod deus dat illi semini corp⁹ nascẽs sicut voluit æterna dispositione. Disposuit enim semini oliuæ dare corpus arboris olęæ. Semini autẽ tritici dare corpus culmi spicati: & semini brassicæ dare corpus plantæ quæ dicitur brassica: & sic de aliis. *Et unicuique seminum proprium corpus.* Voluntas dei suauiter disponens omnia dat cuique semini corpus sicut voluit. ita quòd voluit vnicuique seminũ dare corpus proprium: hoc est quod vẽdicat sibi propriũ ex propria natura: vt experientia clare testatur. Et intendit Paulus ex hoc exẽplo in materia resurrectionis corporum intelligi, ꝙ morte intercedente homines viuificabuntur & acquirent corpora non qualia modo habent sed quæ vendicãt sibi propria. Ita ꝙ ex hac similitudine suadet tria, scilicet acquisitionẽ vitæ intercedẽte morte, & differentiã corporis futuri respectu præsentis, & proprietatẽ corporis futuri respectu præsentis. *Non omnis caro eadem caro, sed alia hominũ, alia pecorũ, alia uolucrũ, alia pſ ũ.* Secundũ affert exemplum de vniuersitate carnium. Cõprehẽdit siquidem omne carnis genus sub quatuor generibus, scilicet volatilium, natantiũ, hominũ & reliquorum gressibiliũ. Sub quibus intelligũtur etiã quæcũq; serpunt aut reptãt. ¶ Et intẽdit ex hoc declarare ꝙ corpus futurũ in resurrectione erit caro: quod per primũ exemplũ nõ declarabat. vult enĩ intelligi ex tãta diuersitate carniũ, immo ex hoc ꝙ omnis diuersitas carnis possibilis in hoc mundo inuenitur, ꝙ etiã inueniatur in futura nouitate mũdi caro congruens nouo mundi statui, in omni quoq; differentia carnis cõgruentis illi nouitati: quod & inferius probabit. *Et corpora cœlestia, & corpora terrestria.* Tertiũ exemplum à differentia inter corpora cœlestia & terrestria affert. Et appellãtur cœlestia corpora sol, luna

& stellæ.

Universidad de Deusto
Biblioteca

& ſtellæ. Terreſtria autem arbores & reliqua vegetabilia ac mineralia quæ fixa ſunt terræ. *Sed alia quidem cœleſtium gloria, alia autem terreſtrium.* Gloria metaphorice corporib⁹ attribuitur pro quanto habent in ſe vnde laudentur & quodammodo glorificentur. vnde ipſa eorum diſpoſitio ex qua laudantur, eorum gloria appellatur, quia eſt materia gloriæ. Conſtat autē aliam eſſe diſpoſitionem quā laudātur corpora cæleſtia: & longe inferiorem eſſe qua laudantur corpora terreſtria. *Alia claritas.* pro, gloria *ſolis: alia claritas.* pro gloria, *lunæ: & alia claritas.* pro, gloria, *ſtellarum.* Diuerſitatem inter ipſa cæleſtia corpora quo ad gloriam, in tres ſecat ordines. Et tertium, ſcilicet (ſtellarum) ordinē ſubdiſtinguit. *Stella enim à ſtella differt in claritate.* pro, in gloria. Ne pares eſſe intelligeres ſtellas quo ad gloriam, explicat quòd vna antecellit aliam in gloria. De differentia enim inter ſolem lunam & ſtellas nulla apparet ambiguitas: ſed de ſtellis inter ſe. Et eſt ſermo de naturali gloria: hoc eſt de naturali materia gloriæ. Ad ſenſum enim apparet laudabilior diſpoſitio ſolis quàm lunæ &c. Et ex hoc tertio exemplo vult intelligi (vt poſtea proſequetur) gloriam corporum in reſurrectione diſtare à gloria corporum noſtrorum nūc, quemadmodum gloria cæleſtium corporum diſtat à gloria terrenorum: & quòd inter ipſa corpora reſurgentium erit differentia, pro quāto erit in eis diſpar gloria quemadmodum eſt diſpar gloria in cæleſtibus corporibus. Vbi prudens lector colligere potes quòd ex ſeminibus Paulus corpus viuum poſt mortem, ex carnibus corpus illud carneū, ex corporibus cæleſtibus corpus illud glorioſum intendit docere. *Sic & reſurrectio mortuorum.* Ad omnes tres ſimilitudines refertur ſic. Siquidem ſimilem affirmat reſurrectionem mortuorum his tribus incommuni: deinde exequitur ſecundum ſingula ſigillatim ordine quo inducta ſunt. Vnde incohans à ſermonibus ait. *Seminatur in corruptione.* Eſt ſermo non de naturali ſemine, ſed de corpore noſtro ad ſimilitudinem ſeminis, & eſt ſenſus ſeminatur hoc eſt moritur ad ſimiliiudinem ſeminis. Significantius autem noſtrum mori appellat ſeminari ad differētiam mortis aliorum animalium, quorum mori eſt totaliter ſibi mori. Noſtrum autem mori non eſt mori nobiſipſis totaliter, ſed eſt mori ad ſimilitudinem mortis ſeminū: quæ quatenus ſemina ſunt & exercent ſeminum officia, moriuntur ſic vt ſibiipſis vitam meliori modo acquirant. Sic enim Paulus in vera ac ſumma theologia loquens, ſermone theologo & formali dicit corpora noſtra mori ſeminaliter, quia ad vitam meliori modo habendam

habendam moriuntur. Et quod dicitur in corruptione, determinat non ſeminationem, ſed rem ſeminatam: hoc eſt corpus noſtrum. Deſcribit enim cōditiones corporis noſtri quod tanquam ſemen moritur. Et primam noſtri corporis conditionem ponit eſſe corruptibile: quod quotidie experimur. *Surget.* pro, reſurgit, *in incorruptione.* pro, in incorruptibilitate. Magna acquiſitio, vt corpus corruptibile reſurgat (hoc eſt iterum ſeu poſt mortem ſurgat) incorruptibile. *Seminatur in ignobilitate.* pro ignominia. Corpus noſtrum modo multis ſubiectū eſſe fœditatibus experimur. *Surget.* pro, reſurgit, *in gloria,* nihil habens fœdi, nihil turpis, nihil ignominia dignum, ſed ſecūdum partes ſingulas glorioſum. *Seminatur in infirmitate.* Quod imbecillitatibus corpus noſtrum ſubiicitur experimur. *Surget.* pro, reſurgit, *in virtute.* pro, in potentia. omnis vigor virium motiuarum, omnis vigor ſenſuum & reliquarum partium corporis tunc acquiritur. *Seminatur corpus.* Ecce in hac vltima conditione explicat corpus ſubintellectum in cæteris tribus. *Animale.* hoc eſt quod ſuſtentatur actionibus animæ, vt animat corpus quas conſtat eſſe actiones partis vegetatiuæ. viuimus enim nutritione. Vnde idem eſt dicere corpus animale & corpus indigens alimento: quale eſſe noſtrum corpus vtinam non experiremur. Hinc habes quòd non de ſeminatione ſed de re quæ ſeminatur dicit Paulus hæc quatuor: quoniam conſtat ſeminari (hoc eſt ad modum ſeminis ſepeliri) non corpus animale, ſed corpus exanime. *Surget.* pro, reſurgit, *corpus ſpirituale.* Non dicit reſurgit ſpirituale, ſed reſurgit corpus ſpirituale: ne errares intelligendo corpus eſſe vertendum in ſpiritum, ſed rediuinum futurum corpus non animale (quale nunc eſt) ſed ſpirituale: vt ſpirituale contra animale in corpore diuidatur. Et quia corpus animale eſt quod viuit ex officiis animæ vegetantis ipſum, intelligendum eſt corpus ſpirituale quod non ex officiis vegetationis, ſed ex virtute ſpiritus viuit. De quo autem ſpiritu ſit ſermo, inferius ſubiunget. *Si eſt corpus animale.* Superfluit ſi. Poſt applicatam primam ſimilitudinem de ſeminibus, proſequitur ad applicandam ſecundam de carnibus. Similique modo arguit quo vniuerſitas carnium in hoc mūdo inuenitur. Quemadmodum enim quia eſt caro greſſibilium infertur quòd eſt etiam caro voluerum, & quòd eſt caro piſcium, ne aliqua caro deſit perfectiōi vniuerſi, ita modo Paulus procedit ex hoc quòd eſt corpus animale ad inferendum quòd eſt etiam corpus ſpirituale, ne vlla differentia carnis deſit perfectioni vniuerſi. Hic enim proceſſus ſignificatur

Universidad de Deusto
Biblioteca

subiungendo. *Est & corpus spirituale.* Et ne distinctio corporis in animale & spirituale fictitia existimetur, affert authoritatem scripturæ. *Sicut.* pro, *& scriptum est.* Gen. 2. *Factus est primus homo Adã in animam viuentem.* Quadrat quòd dictio homo superfluit: quanuis in nonnullis codicibus Græcis inueniatur. aperte enim subiũget è ratione nõ nouissimus homo Adam, sed nouissimus Adam: vt hinc etiam appareat quòd legendum est, Factus est primus Adã in animam viuentẽ, præter hoc quòd homo Latinè & Adam Hebraicè synonyma sunt. ¶ Et quod dicitur in animã viuentem, significat in animam vegetantem. formalius tamẽ loquendo significat rem quæ est anima in esse animæ viuere officiis animæ quatenus animat corpus. Ita q; hinc habetur quod non solum corpus nostrum viuit officiis animæ quatenus animat corpus, sed etiã q; ipsa anima in esse animæ viuit propriis officiis quatenus est anima. Et vere sic esse experimur: quoniã anima ipsa tandiu durat secundũ esse animę, quãdiu durat officium alendi. deficiẽte enim ea ab officio alẽdi perdit quoq; esse animã: quod est animare corp⁹. *Nouissimus Adam in spiritum viuificantem.* Primus Adã ipse est de quo Genesis loquitur primus parens humani generis: nouissimus Adã Christus est. Ille primus parens in esse naturæ, iste primus parens in esse gratiæ. Et appellatur nouissimus quia nõ est futur⁹ tertius. Ille factus est in animã viuentẽ vt tandiu viueret quandiu anima propriis officiis in esse animæ viueret. Iste factus est in spiritum viuificantẽ: hoc est in rem quę est anima quatenus spiritus est tanta virtute prędituș, vt sit etiam spiritus viuificãs corpus. Quod vt intelligas, scito quòd res quæ est anima nostra, & est anima & est spiritus. Est anima pro quãto animat corpus, est spiritus pro quãto intellectualis ordinis est & supernis cõmunicat. Significatur enim per hoc ad literã q; Christus factus est secundũ animã quatenus est spiritus, cũ tanta plenitudine supernorũ donorũ vt posset viuificare corpus absq; officiis animę quib⁹ vegetat corpus: quod est posse reddere corpus propriũ spirituale. hoc est enim factum esse in spiritũ viuificãtem. Et hoc proculdubio habuit Christus à principio cõceptionis suæ. nam ex tunc spiritus eius tantã habuit virtutẽ vt potuisset reddere corpus suũ spirituale. *Sed non prius.* pro, primũ, *quod spirituale est, sed quod animale: deinde quod spirituale.* Dixerat q; nouissimus Adam hoc est Christ⁹ factus est in spiritũ viuificantẽ. Contra quod quia experientia militauit, quia Christ⁹ factus est in corpore nõ solum animali (quale habuerat Adam in statu innocentiæ) sed etiam passionibus subiecto, ideo occurrendo

do huic obiectioni dicit quòd Christus quidem à principio quo factus est, factus est in spiritum viuificantem, sed nõ statim spiritus eius viuificauit suum corpus sed ordine seruato, nõ habuit primum corpus spirituale sed animale, & postea resurrectionis suæ tempore habuit & habet corpus spirituale. Suspẽsa est enim redũdantia viuificationis à spiritu in corpus, vt primũ habens corpus animale, redemptionis humanæ opus perficeret. *Primus homo de terra terrenus.* Prosequitur tertiam similitudinẽ de corporibus terrenis & cœlestibus, inchoãdo ab altera differentia inter primum Adam & nouissimum Adam, penes terram & cœlum. Primus inquit homo de terra formatus est: vt patet Geneſis secũdo. Et hinc consequenter terrenus est. & natura corporis & affectibus & cognitionis modo. *Secundus homo.* hoc est Christus. *De cœlo cœlestis.* pro, dominus è cœlo. Parum fuisset dicere de cœlo cœlestis: longe plus dixit, è cœlo quidem, sed dominus, non dominus horum aut illorum, sed simpliciter & absolute dominus: vt verus de⁹ intelligatur qui solus est simpliciter & absolute domin⁹. Et appositum è cœlo, vt ad propositam similitudinem de terrenis & cœlestibus alluderet. Et nihilominus veritatem dicit: testante domino Iesu, Descendi de cœlo. & rursus. Nemo ascendit in cœlũ nisi qui descendit de cœlo. Prima differentia inter Adam & Christum fuit quo ad virtutem rei quæ est anima ad viuificandum corpus: hæc autem secunda est quo ad hypostasim siue personam. Adam enim de terra plasmatus fuit persona terrena: Christus autem è cœlo descendens est persona diuina. *Qualis terrenus.* Applicat ad nos. Et scito in Græco præponi articulo dictioni terrenus: vt intelligamus quòd de primo homine loquitur qualis fuit ille terrenus primus homo. *Tales & terreni.* modo nos sumus: vt experimur. Et est sermo de qualitate corporis. *Et qualis cœlestis.* etiam cum articulo: hoc est ille cœlestis dominus è cœlo. *Tales & cœlestes.* Et est sermo de qualitate corporum. Et est sensus. qualis secundum corpus est Christus cœlestis secundum hypostasim, tales secundum corpus erunt cœlestes descendentes a primo cœlesti, imitatione vitæ doctrinæ &c. *Igitur.* pro, *& sicut portauimus imaginem terreni, portemus.* pro, portabimus, *& imaginem cœlestis.* Subiungit hæc ad declarandum quod dixerat qualis tales: ne errarem⁹ intelligendo nos æquales futuros Christo. Sicut gestauim⁹ primi parentis terreni imaginem, quo ad peccatum & passiones tum animi tũ corporis similes illi geniti & affecti (hæc enim est in nobis omnibus imago Adæ) ita gestabimus in resurrectione,

rectione,cœlestis Christi imaginem quo ad spiritum viuificãtem corpus,quo ad gloriã corporis & animæ.Ecce multitudo corporum cœlestium,ecce non hyperbolica comparatio nostrorũ corporum in resurrectiõe ad corpora cœlestia. *Hoc autem dico fratres quia.*pro,quòd,*caro & sanguis regnum dei possidere.* pro,hæreditare, *non possunt.* Saluator post suam resurrectionem dicens,palpate & videte quia spiritus carnem & ossa non habet sicut me videtis habere,manifestat quòd caro & sanguis in proposito nõ sunt nomina substantiarũ sed officiorũ:non excluditur per hæc verba Pauli substantia carnis aut substantia sanguinis à regno dei in resurrectione mortuorũ, sed excluduntur carnalia & sanguinea officia. Vnde appellatione sanguinis intelligitur officiũ sanguinis quod est generare.semẽ enim est sanguis perfecte coctus:vt philosophi tradunt. Carnis autem officiũ alimentorũ vsus intelligitur:eo q̃ in carne maxime nutritio manifestatur.Dicẽdo itaq; caro & sanguis regnũ dei hæreditare nõ possunt,significat & neque vsus ciborum neque vsus venereorum potest hæreditare regnum dei.Et explicauit hoc tum ad excludendum figmẽta eorum qui has delectationes fingunt in resurrectione futuras.tum ad declarandũ viuificationẽ corporis spiritualis nõ habere hæc officia quę dat viuificatio corporis animalis. *Neque corruptio incorruptelam possidebit.*,p incorruptibilitatẽ hæreditat.Præter hęc duo officia corporis animalis inuenitur tertio in corpore animali defluxus quidã humidi interni,qui in quadã corruptione consistit. & propterea hunc quoque Paulus tollit à corporibus spiritualibus,dicẽs, quòd neque corruptio naturalis humidi hæreditat incorruptibilitatẽ. Corpus enim post resurrectionẽ incorruptibile declaratur carere his tribus scilicet quacũque deperditione humidi,& vsu ciborũ ac venereorũ:quę omnia competunt corpori animali.Ita quòd ipsemet Paulus ex his declarat differẽtes cõditiones corporis animalis & spiritualis. ¶Aduerte hic q̃ hęc omnia quæ Paulus dixit de qualitate corporũ resurgentiũ,intelligẽda sunt de corporibus iustorũ.More siquidẽ suo Paulus à perfectiori parte describit corpora resurrectiõis: quẽadmodum paulo superius à perfectiori parte descripsit regnũ dei,dicendo vt sit deus omnia in omnibus.hoc enim non totaliter verificatur de damnatis.& similiter ad Ro.describit iustificatos ex fide à perfectiori parte iustificatorũ, hoc est à perfectis inter iustificatos:vt ibidem patet.Vnde nõ oportet solicitũ esse quempiam quomodo omnes hæ qualitates verificantur de corporibus damnatorũ.aliquas enim harũ qualitatũ habebunt non

non omnes.Erũt enim corpora damnatorũ incorruptibilia.sine vsu venereorum,ciborum & fluxu humidi:sed non erunt glorioſa & impassibilia. *Ecce mysterium vobis dico.* Particula hæc in confinio est duarũ quæstionum motarũ in textu.est enim in calce tractatus de qualitate corporum resurgentiũ, & in principio respõsionis ad quęstionẽ primam quomodo mortui resurgunt.Et vere vtrique tractatui particula hæc seruit.sequenti quidem ad declarãdum non resurgere vniuersos: præcedenti autẽ ad declarandum quòd nõ oportet mortem intercedere ad assequendã immutationem descriptam corporũ. Et quoniam ambo hæc verissime mysteria sunt(vtpote valde occulta diuina opera)ideo Paulus hęc dicturus,præmittit ecce mysterium vobis dico. *Omnes quidem resurgemus,sed non omnes immutabimur.* pro,omnes quidem nõ dormiemus,sed oẽs immutabimur. Quanuis apud Græcos codices vtraque lectio inueniatur(vt Hiero.testatur in epistola ad Mineriũ. & diuersas opiniones circa hæc affert)legendũ tamen arbitror vt secundo loco scriptum est:videlicet omnes quidem non dormiemur, sed omnes immutabimur. tum quia constet sibiipsi Paulus absque vlia cõtrouersia hic.& ad Thessal.vbi clare explicat quosdam non esse morituros:quam sententiam difficile est concordare cũ prima lectura,scilicet omnes quidem resurgemus.Tum quia valde dissonat quòd Paulus commemorauerit seipsum cum damnatis,dicendo sed non omnes immutabimur in prima persona. immo conuenit Paulus in prima persona pluraliter tunc loqui quum aut de electis aut de cõmunibus sibi & aliis loquitur.Ad eniranda itaque hæc inconueniẽtia legamus mysterium magnum quòd omnes quidem electi non dormiemus somno mortis corporalis:hoc enim est quod ad Thessal.scribit. ¶Nec fit demonstratio personarum quum dicitur omnes non dormiemus(non enim personam suam eximit à dormitione mortis)sed fit demõstratio simplex,hoc est electorũ.eximit enim à morte multos sui ordinis hoc est multos electos. sed omnes electi immutabimur mutationibus descriptis. Vere hoc est magnum mysterium quòd aliqui electorum absque morte intercedente assequentur immutationes omnes has suprascriptas:incorruptibilitatis,gloriæ, potẽtiæ &c.

In momento. Respondet primæ quæstioni:videlicet quomodo mortui resurgunt,tum quo ad modum temporis:dicẽdo quòd in momento,hoc est in indiuisibili temporis. *In ictu oculi.* Tum quo ad modum efficiendi.ictu enim oculi modus efficiendi describitur: vt intelligamus quòd quemadmodum nos aliqua efficiy iij mus

Universidad de Deusto
Biblioteca

nus solo ictu oculi (dum promptissime habemus obedientes nobis ad ictum oculi) ita Christus aduenies tanta tussionis efficacia, efficiet vt velut solo ictu(hoc est percussione)actus videndi efficiat, ac si apertius dixisset in radio visionis, ad efficaciæ modũ explicandum. *In nouissima tuba. Canet enim tuba.* Superfluit hoc vltimo loco tuba. Sermo metaphoricus est. Quia enim tuba publice canit vocando suauiter ad conuentum, publicum conuentum totius humani generis appellat tubam: & nouissimam quia post illum conuentum non est futurus alter omnium hominum conuentus. Et significatur modus quo resurgẽt mortui quo ad locum, quòd scilicet resurgent in conuentu publico ac nouissimo. Si diceret ad nouissimam tubam, intelligerem quòd resuscitati homines in suis monumentis resurgerent venturi ad publicum conuentum: sed ex eo quòd dicit in tuba nouissima, intelligo quòd in ipso conuentu resurgent omnes mortui: & propterea adiunxit Paulus: canet enim, hoc est ad similitudinem canentis tubę congregabit Christus suauiter omnes. *Et mortui resurgent incorrupti.* pro, incorruptibiles, *& nos immutabimur.* Tribus istis concurrentibus (momento temporis, ictu oculi, & nouissima tuba) fient hæc duo, alterum est quòd mortui surgent incorruptibiles, alterum quòd nos immutabimur. Discerne prudens lector quòd in tertia persona dicit mortui surgent incorruptibiles: vt intelligamus hoc esse commune omnibus hominibus mortuis tam electis quàm reprobis: in prima vero persona dicit nos immutabimur, vt quod erit proprium electis (de quorum numero est ipse) intelligamus. Et repetit quod prius dixerat omnes immutabimur, non abundantia sermonis: sed vbi prius hoc dixerat relatiue ad non morituros electos, vt etiam illos declararet immutandos, modo idem dicit relatiue ad omnes mortuos ad differentiam reproborum. Inter commune itaque mortuis omnibus & proprium electis discimus interesse, quod id quod est incorruptibilitatis, commune erit omnibus, quod autem est gloriæ, proprium erit electis. Mutationem enim ad statum gloriæ appellat Paulus immutationem simpliciter & absolute: vt intelligamus mutationem quæ erit in corporibus reproborum appellari immutationem secundum quid Mutabuntur siquidem reprobi de statu corruptibili ad statum incorruptibilem duntaxat: electi autem immutabuntur ad statum incorruptibilem, impassibilem, vigorosum, glorioſum, & vniuersaliter ad ea quæ fœlicitatis supremæ sunt: & propterea merito appellantur immutari simpliciter & absolute. *Oportet enim corruptibile hoc*

hoc induere incorruptionem. pro, incorruptibilitatem, *& mortale hoc induere immortalitatem.* Pronomen hoc, corpus humanum idem in substantia quod modo est demonstrat. Differentiam autem inter corruptibilitatem & mortalitatem perspice in diuerso statu primi parentis. Nam in statu innocentię corpus habebat corruptibile quantum ad fluxum humidi naturalis, sed non mortale. Si enim in illo statu perstitisset, nunquam fuisset mortuus. mors enim in pœnam est illi indicta, In quacunque die comederis, morieris. Vnde postea ad statum peccati transiens, habuit corpus & corruptibile & mortale. Quæ ergo hic dicuntur, communia sunt electis & reprobis, mortuis & viuis. Dixit siquidem hęc ad reddẽdum rationem quare ea quę ad incorruptibilitatem spectant sunt communia omnibus: vt coniunctio enim testatur, dicendo oportet enim. Et est sermo de necessitate ratione status æterni ad supplicia vel præmia: ex hoc enim quòd status omnium est æternus à parte post, oportet corpus hoc reddi æternum induendo incorruptibilitatem & immortalitatem. ¶ Et significanter dicit induere, vt intelligamus non interuenire mutationem secundum substantiam quum hoc corpus fit incorruptibile & immortale, sed accidentalem, quemadmodum quum mutamus indumentum. Et dixit hoc ne à philosophis Christiani fallerentur, tradentibus q̃ corruptibile & incorruptibile differunt plus quàm genere. Docet enim Paulus quòd corpora hæc (non alia, sed hæc eadem quę modo nostra sunt) induent ab extrinseco dono incorruptibilitatem & immortalitatem, & non in aliam intimam trãsibunt naturam. *Quum autem.* Desunt hic quinque dictiones. Legendum est. *Quum autẽ incorruptibile hoc induerit incorruptibilitatem, & mortale hoc induerit immortalitatẽ, tunc fiet sermo qui scriptus est.* Duo dixerat. Alterũ quòd resurgunt incorruptibiles: & reddidit rationẽ. Alterum quòd nos immutabimur. & ad hoc affert scripturam. *Absorpta est mors in victoria.* Et est sermo de victoria Christi: qua mortem deglutiendo in seipsum dum mortuus est & resurrexit, superauit & de ea triũphauit. Declarat Paulus hoc non consummari vsq; ad tẽpus illud resurrectionis generalis: quoniã virtus illius victorię non est extẽsa ad suũ effectũ hactenus, sed tunc extendetur. *Vbi est mors victoria tua?* Omnes istę quinque dictiones sunt superfluę. *Vbi est mors stimulus tuus?* Interpres addidit est. Et desunt quatuor dictiones: videlicet. *Vbi tua inferne victoria!* Hæc omnia ex interpretatione Septuaginta Paulus assumpsit ex Osee decimotertio loco quorũ nos habemus, de manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos ero

Universidad de Deusto
Biblioteca

mors tua ô mors, morsus tuus ero inferne. Est autem sensus quòd cessauit non solum mors ex Christi victoria, sed etiam mortis stimulus seu aculeus, simul cum inferni (hoc est diaboli) victoria. Et ne obscure relinquantur hæ sententiæ, subiungit Paulus de suo. *Stimulus autem mortis peccatum est.* Interpres addidit est. Ad declarandum stimulum seu aculeum mortis, explicat illum esse peccatum. Et est sermo de stimulo seu aculeo mortis hoc est mortifero. Constat enim quòd per peccatum introiuit mors generis humani: & propterea peccatum dicitur stimulus: aculeus, punctio mortis: hoc est mortem afferens. peccatum enim primi parentis mortem attulit ad literam. *Virtus.* pro, potentia, *uero peccati lex.* Non digreditur Paulus, nihil impertinens affert, sed quod maxime ad propositum erat necessarium: declarare scilicet quòd non solum mors cum peccato: sed etiam posse peccare cessat in illo resurrectionis statu ex victoria Christi. Status enim potentium peccare describitur à lege: & aptissime: quoniam lex non ponitur nisi potentibus peccare: vnde posse peccare & lex eodem concurrunt tempore. Et si perspicacius intuiti fuerimus, ad vtrunque primi parentis statum alludit: nam quemadmodum dixit aculeum mortis peccatum, quia peccatum primi parentis inulit mortem, ita dicit potentiam peccati hoc est posse peccare legem, eo quòd primus parens antequam peccaret habebat potentiam peccandi simul cum lege à deo edita: In quacunque die comederis de ligno illo, morieris. Intendit enim per hæc quòd Christi victoria non solum absorbet mortem, sed & tollit peccatum, & posse peccare cum vniuersis legibus: vt intelligamus non fore statum illum resurrectionis similem statui innocentiæ antequam Adam peccaret, sed longe fœliciorem: vtpote sine potentia peccandi, ac per hoc sine lege. Et hæc duo è regione dicuntur duorum quæ dixerat. Nam quod dicitur stimulus mortis peccatum, respicit quod dixerat vbi mors stimulus tuus? quod vero dicit potentia peccati lex, respicit id quod dixerat vbi inferne victoria tua? Diabolus enim pugnauit aduersus hominem in statu legis, immò & occasione legis quum dixit ad mulierem: Cur præcepit vobis deus vt non comederetis ex omni ligno paradisi? & hinc vicit hominem. Ex his omnibus clare apparet quòd hęc dicit Paulus propter electos: in his enim cessabit peccatum & posse peccare. Damnati autem perseuerabunt in peccato & blasphemabunt deum: quanuis non demeritorie, hoc est non ad meritum nouæ pœnæ: quia non sunt amplius viatores. Dixit enim (vt predictum est) hoc est ad plenio-

rem

rem declarationem illius particulę, & nos immutabimur. magna siquidem immutatio superadiungitur ex hoc quòd transferemur in statum in quo non poterimus peccare. *Deo autem gratias.* pro, gratia. supple sit. De gratiarum actione est sermo. Post tot declarata beneficia conferenda electis in resurrectione consequenter gratiarum actiones refert deo. *Qui dedit nobis uictoriam.* Nobis dicit electis: hoc est qui communicauit nobis electis victoriam mortis, peccati & status posse peccare. *Per dominum nostrum Iesum Christum.* qui est victor: nobis autem communicatur victoria eius. Et dixit hoc ad declarandum quod dixerat absorptam esse mortem in victoria: declarat enim victoriam illam esse factam per Christum, & per ipsum communicatam nobis à deo. Significantiúsque nominat ipsum dominum nostrum, eo quòd in statu dominij victoriam resurgendo effecit. *Itaque fratres mei dilecti.* Postremo ad exhortationem Corinthiorum ex spe tãtorum præmiorum procedit. *Stabiles estote.* in fide. *Et immobiles.* Superfluit &. Monet Paulus vt non qualitercunque sint stabiles, sed apponit immobiles: vt non moueantur à fide & spe resurrectionis falsis doctrinis. *Abundantes in omni opere domini semper.* Superfluit omni. Exigit Paulus vltra immobilitatem fidei ac spei abundantiam operum, non carnalium, non humanorum, sed domini, non ad horam, diem, mensem aut annum, sed semper. *Scientes quod labor uester non est inanis in domino.* Non suspicando non opinando: sed sciendo, certa notitia fidei tenendo quòd labor vester exequendo semper opera domini, non est inanis in domino: quanuis sit inanis in hoc mundo.

CAPVT XVI.

De collectis. pro, collecta, *autem quæ fiunt in sanctos.* Superfluit fiunt: nullum verbum expressit Paulus. *Sicut ordinaui in ecclesiis Galatiæ.* In epistola ad Galatas cap. 2. meminit Paulus quòd Apostoli Hierosolymis existentes iniũxerunt Paulo & Barnabæ, vt prædicãtes in Gentibus, memores essent pauperum qui erant Hierosolymis: quos hic Paulus appellat sanctos. propter quod Paulus ordinat hic de collecta pecuniarum pro vsu sanctorum pauperum in Hierusalem, quæ erat mater cunctarum ecclesiarum. *Ita & uos facite per unam sabbati.* pro, sabbatorum. In euangeliis latius declarauimus quòd ad literam vna sabbatorum est dies immediate sequens diem septimum, qui semper est sabbatum apud Hebræos. Dies ergo dominicus appellatur vna sabbatorum: quia est vnus

in

Universidad de Deusto
Biblioteca

in ordine ad dies qui semper sunt sabbata: & propterea dicitur pluraliter sabbatorũ. Disponit ergo primo quòd collecta fiat die dominico quo Christiani conueniebant ad diuina. *Vnusquisque uestrum apud se reponat, recondens quod ei beneplacuerit.* Secundo ordinat quòd eleemosyna oblata pro sanctis in Hierusalẽ recondatur non in cõmuni depositio, non apud aliquos ad hoc electos, sed quilibet apud seipsum recondat quod dedit: vt quilibet pecuniæ datæ cuius erat dominus sit depositarius. Et huius statuti ratio creditur ne quisquã obiiceret quòd quæstor esset Paulus, quòd quæstores essent clerici prædicatores & vniuersaliter Christiani: denigrat siquidem non parum & exauthorat Christianam ecclesiam quæstus: quo plena hodie est propter indulgentias, cruciatas, hospitalia, &c. *Vt non cum uenero: tunc collectæ fiant. Cum autem præsens fuero, quos probaueritis per epistolas, hos mittam perferre gratiam uestram in Hierusalem. Quod si dignum fuerit ut ego eam, mecum ibunt. Veniam autem ad uos, cum Macedoniam pertransiero. nam Macedoniam pertransibo. Apud uos autem forsan manebo, uel etiam hyemabo, ut uos me deducatis quocunque iero. Nolo enim uos modo in transitu uidere. Spero enim me aliquantulum temporis mansre apud uos, si dominus permiserit. Permanebo autem Ephesi usque ad Pentecosten.* Non constat an de festo Pentecostes loquatur, an de mora vsque ad quinquagesimum diem. *Ostium enim mihi apertum est magnum & euidens.* pro, efficax, *& aduersarii multi.* Sermone metaphorico describit aditum sibi ad conuertendum alios apertum, tum magnum tum efficacem. Forte aliquem conuerterat per quem multitudo magna erat efficaciter conuertenda. Dico autem per quem non prædicantem, sed cuius imitatione ob illius authoritatem: quum conuertitur enim aliquis princeps aut philosophus ianua magna aperitur: quæ tunc est efficax quum multitudo imitari cõspicitur. *Si autem uenerit Timotheus, uidete ut sine timore sit apud uos. Opus enim dominj operatur sicut & ego. Ne quis ergo illum spernat. Deducite autem illum in pace, ut ueniat ad me: expecto enim illum cum fratribus. De Apollo autem fratre uobis notum facio quod multum rogauj eũ ut ueniret ad uos cum fratribus: & utique non fuit uoluntas eius ut nunc ueniret. Veniet autem quum ei uacuum fuerit. Vigilate, state in fide, uiriliter agite & confortamini. omnia enim uestra in charitate fiant.* Superfluit enim. Excitat siquidem Paulus ad quinque sine aliqua conjunctione. ita quòd superfluit tam & quàm enim. *Obsecro autem uos fratres: nostis domum Stephanæ, & Fortunati & Achaici.* Superfluit

fluit & Fortunati & Achaici. Nec est nomen mulieris Stephanæ, sicut nec Aeneas nec Andreas. *Quoniam.* pro, quòd, *sum primitiæ Achaiæ.* De Stephana & eius familia dicit quòd sunt primitiæ Achaiæ, hoc est primo conuersi ad fidem Christi. *Et in ministerium sanctum ordinauerunt seipsos.* Non ab Apostolo sed à seipsis ordinauerunt se ad ministrandum sanctis hospitalitatis officio. Exemplum aliis dabant isti primo conuersi. *Vt & uos subditi sitis eiusmodi: & omni cooperanti & laboranti.* Non imperat sed obserat Paulus vt Corinthij nõ solum talibus quales erant qui de familia erant Stephanæ, sed etiam omni cooperanti ac laboranti ad ministrandum sanctis sint subditi subiectione morali, qua obsequentes ac reuerentes nos exhibemus viris probioribus ac magis spiritualibus, non subiectione legali, quam Episcopis debem⁹. *Gaudeo autem in præsentia Stephanæ & Fortunati & Achaici.* Dictio Græca interpretata præsentia, accepit est ad præsentiam & ad aduentum: sed in idem redit sensus, intelligendo præsentiã horum trium virorum apud Paulum ad quem ex Corintho venerant. *Quoniam id quod uobis deerat.* pro, quoniam defectum vestrum, *ipsi.* pro, hi *suppleuerunt.* Et est sensus. quoniam præsentiam vestram quæ mihi deerat hi suppleuerunt. *Refecerũt enim meum spiritum & uestrum.* Vt intelligamus in quo præsentia istorum trium suppleuerat, explicat quòd refocillauerunt non corpus, sed spiritum, tum meum tum vestrum. Isti siquidem notificando Paulo dispositionem Corinthiorum, duo bona fecerunt. nam & Pauli spiritualem affectum contristatum ob tot culpas Corinthiorum, consolati sunt & prouocarunt Paulũ ad instructionẽ & exhortationem Corinthiorũ. & propterea dicuntur refocillasse spiritum Pauli quàm illorũ. Et quoniã tam vtile officiũ isti exercuerũt, ideo monet vt charos illos habeant, subiungẽdo. *Cognoscite ergo qui eiusmodi sunt. Salutãt uos ecclesiæ Asiæ. Salutant uos in domino multũ Aquila & Prisca, cum domestica sua ecclesia: apud quos & hospitor,* ne scitur quis has vltimas quatuor dictiones addidit textui. *Salutant uos omnes fratres. Salutate inuicem in osculo sancto.* Antiqua est cõsuetudo ecclesiarum de sancto osculo pacis in ecclesia infra missarũ solennia. *Salutatio mea manu Pauli.* Pronomen mea ablatiui est casus. & propterea distinctio signanda est post salutatio. Et est sensus ꝙ manu mea Pauli salutatio est quæ subsignatur. ab hinc enĩ vsque ad finem manu propria Paulus scripsit more subscribentium epistolas. Et post omnes salutationes aliorum nomine, propriam

Universidad de Deusto
Biblioteca

priam subiungit, declarando quòd scribit eam manu propria: ne literæ falsificarentur, ne aliquis nomine Pauli aliquid aliud scriberet. *Si quis non amat dominum nostrum Iesum Christum.* Ecce prima pars salutationis propriæ. *Sit anathema.* Græca dictio est anathema: & significat segregatum ab vsu hominum: & propterea hoc nomine appellamus excommunicatos. Et intendit per hoc Paulus quòd quisquis non amat Iesum dominum sit segregatus ab ecclesia. *Maran atha.* Duæ dictiones sunt: altera maran, & altera atha. Et vt Hieronymus ad Marcellam dicit, magis Syrum quàm Hebræum sonat idioma: ex confinio siquidem duarum linguarum constare videtur. Et maran significat dominus noster: atha vero significat venit. Et vt Hieronymus ibidem exponit est præteriti temporis. Ratio siquidem opponitur anathematis, quia dominus noster iam venit. & propterea amandus est vt dominus, propterea anathema iam erit qui nō amat ipsum vt dominum. *Gratia domini nostri Iesu Christi uobiscum.* Ad non amantem dominum Iesum retulit aduentum eius in anathema: ad Corinthios autem refert eundem in gratiam. *Charitas mea cum omnibus uobis in Christo Iesu.* Tertia salutationis propriæ pars est optatiua vt propria ipsi⁹ Pauli dilectio qua eos diligit in Christo Iesu sit cum omnibus ipsis, inferatur illis tum similis tum quo ad bonum ad quod illos diligit. *Amen.* fiat. ¶ Vbi & scito apud Græcos inueniri subscriptionem talem. Scripta Philippis, missa per Stephanam, Fortunatum & Achaicum. Horum enim trium Paulus meminerat in hoc vltimo capitulo laudabiliter. Caietæ. M.D.XXVIII. mense Octobri.

COMMENTARIORVM IN priorem ad Corinthios finis.

THOMAE DE VIO CAIETANI CARdinalis sancti Xisti, in posteriorē Pauli epistolam ad Corinthios commentarii.

PAulus *Apostolus Iesu Christi per uoluntatem dei.* Non oportet repetere in principio exposita. *Et Timotheus frater.* Iste est Timothe⁹ ad quem postea Paulus duas scripsit epistolas: hic est cuius in fine prioris ad Corinthios epistolæ Paulus meminit laudando ipsum. Hic secundum aliquos codicca fuit vnus ex illis per quos Paulus priorem epistolā misit ē Philippis ad Corinthios: & aliquāto tēpore conuersatus in ecclesia Corinthiorū: retulit Paulo (vt par est credere) tum obedientiam Corinthiorum erga illum incestuosum: tum querimoniā quod Paulus non iuisset personaliter ad Corinthios vt promiserat: tum documenta quibus vetus testamentum magnificabatur apud Corinthios à doctoribus Iudæis, tum oblocutiones de Paulo quæ à Iudæis doctoribus etiam Christianæ fidei inserebantur. & breuiter ea quæ apud Corinthios gerebantur. Et propterea Timotheus non tanquam delator, sed tanquam coinstructor eorum in principio epistolæ nominatur. Et appellatur frater, ob fraternum officiū erga Corinthios: studendo & procurando vt amplius instruerētur per hanc epistolam. *Ecclesiæ dei quæ est Corinthi, cum omnibus sanctis qui sunt in uniuersa Achaia gratia uobis & pax,* Sub primo & vltimo dono. reliqua media comprehendit. *A deo patre nostro.* iuxta illud. pater noster qui es in cælis. *Et domino Iesu Christo.* hoc est à Iesu Christo in statu dominij, quem resurgendo acquisiuit. Gratiam & pacem imprecatur

Corinthiis

Corinthiis non solum à deo sed à Iesu Christo iam domino, vt intelligamus eundem affectum, eadem dona effluere à deo & nomine Iesu, & perpēdamus deum per hominem Iesum gubernare ecclesiam. *Benedictus deus.* Post salutationem, inchoat tractatum epistolarem, præmittendo materiam totius epistolæ summariæ. Et summarium incipit à laude dei. est enim sermo de benedictione laudis. *Et pater domini nostri Iesu Christi.* Deus impartibilis vnus atque idem est non solum pater, sed est filius, sed est spiritus sanctus, verum ad propositum Pauli erat nominare deum, tum deum, dicēdo benedictus deus, tum patrē Iesu Christi, & pater domini &c. Et est sensus, benedictus deus quatenus deus, & benedictus idem deus quatenus est pater domini nostri Iesu Christi. proponit enim hæc distinctē, quia distinctē intēdit tum hæc duo, tum alia duo subiuncta tractare. *Pater misericordiarum.* Ecce tertium. Sed aliter deus est pater Iesu Christi, & aliter est pater misericordiarum: quia Iesu Christi est pater naturalis, misericordiarū vero est pater voluntarius. illum siquidem genuit ex sua essentia consubstantialem sibi: istas vero generat sua voluntate. Et vere solus deus dicitur & est pater misericordiarum, quia ipse solus est suapte natura expers omnis miseriæ, creaturis omnibus subiectis alicui miseriæ: ac per hoc creatura qualibet indigente vt deus misereatur ei⁹. propter quod etiam beati angeli describuntur tremētes. omnia enim in nihilū redirēt, nisi ea man⁹ omnipotētis misericorditer conseruaret. *Et deus totius consolationis.* Benedicitur deus absolute, dicēdo benedictus deus. benedicitur autē de⁹ relatiue ad integram consolationē dicendo & deus totius consolationis. non & actor seu pater totius consolationis sed deus: ad significandum quod sicut proprium est deo esse patrem misericordiarum, ita propriū est deo agnosci venerari ac coli vt deum totius seu omnis consolationis: quia reuera ipse est ratio tum totius, id est integræ consolationis. nullus enim omni ex parte cōsolationem accipere potest nisi in deo: vt experientia testatur. Tum omnis consolationis quantum est ex parte rei, quanuis non sic sit ex parte accipientium consolationem. quorum plurimi nec in deum referunt consolationes nec recte vtuntur illis. propter quod planior est lectio totius q̄ omnis in hoc textu. Et hoc est quartū à Paulo propositum. *Qui consolatur nos.* Incipit more suo Paulus exequi proposita, inchoādo ab vltimo: scilicet & deus totius cōsolationis. Et declarat hoc in seipso & sibi similib⁹: hoc est veris ac idoneis ministris noui testamēti. ¶ Quod vt plenius intelligas,

telligas, scito q⁹ hæc epistola directe & artificialiter est cōposita, contra Iudæos doctores, Christianos tamen: qui & vetus testamentū adeo efferebant vt nouo præiudiciū fieret, & seipsos Paulo præferebant: vnde multa incōuenientia sequebātur. Paulus enim in hac epistola intendit & noui testamēti gloriā præferre gloriæ veteris. & ministros noui testamēti præferre ministris veteris, & describere seipsum ac alios idoneos ministros noui testamenti: vt vel ex descriptionibus istis Corinthij discernerēt inter veros ministros Euangelij & fictos. Ex hac itaq; ratione tractat deū toti⁹ cōsolationis in se & sibi similibus: hoc est in veris ministris noui testamenti. Nam pronomen nos, non demonstrat omnes Christianos, sed ministros noui testamenti: vt clare testatur contextus subiungēs extensionē ad reliquos Christianos. *In omni.* Non aliqua sic & aliqua nō. *Tribulatione.* seu afflictione, seu pressura. *Nostra.* De corporalibus afflictionib⁹ in genere est sermo, quonuis nomine appellentur. Hoc est primum in quo describūtur ministri Euangelij q⁹ nullam patiuntur afflictionem absque diuina consolatione, nō eximuntur ab afflictionibus, sed adiūgitur cuilibet afflictioni diuina cōsolatio. *Vt possimus & ipsi consolari eos qui in omni pressura sunt.* Non qualitercūq; percipimus afflicti diuinam consolationem sed talem ac tantam vt non solus nobis sufficiat, sed vt vires præster & potentes nos efficiat ad consolandum alios constitutos in quauis pressura, in quauis afflictione. *Per exhortationem qua exhortamur.* pro, per consolationem qua consolamur, *& ipsi à deo.* Ita tamen quòd liceat vsurpare consolamur vt verbum commune, nunc actiue nunc passiue: alioquin grammatice legendum est. *Qua consolationem accipimus & ipsi à deo.* Dixerat vt possimus: explicat qua ratione possumus, dicendo quòd per consolationem propriam acceptam à deo possumus alios consolari. Medios seipsos ministros Euangelij declarat inter deum & alios Christianos, non solum quo ad docendum, sed etiam quo ad cōsolandum eodem tenore: vt quemadmodum ipsi docti à deo per illammet doctrinā docent alios, ita ipsi consolationem accipientes à deo, non alia cōsolandi ratione cōsolentur reliquos. Et dixit hoc, ne intelligerent q⁹ ministrorū Euāgelicorū esset cōsolari alios afflictos cōsolatione mundana (eo modo quo homines cōsueuerūt alios cōsolari) sed cōsolatione spirituali quæ scilicet rationibus spiritualibus fidei, spei ac charitatis innititur. Tali enim consolatione ipsos ministros consolatur deus in quauis afflictione eorum. *Quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis,*

Universidad de Deusto
Biblioteca

in nobis, ita & per Christum abundat consolatio nostra. Rationem reddit tantæ consolationis. gratiæ quæ confertur ministris Euangelij, ex eo quòd par est vt afflictionum abundantiæ respondeat abundantia consolationis. Verum aduerte quòd vtrobiq; apponit Christum. tum vt intelligamus quòd consolatio diuina non comitatur afflictiones omnes, sed eas quæ pro Christo patimur. tum vt intelligamus Christum esse medium in abundantia consolationis, quemadmodum est ratio abundantis afflictionis.

Siue autem tribulamur pro uestra exhortatione, pro, consolatione, & salute. Duo dixerat. alterum de propria consolatione: alterũ de facultate consolandi alios. ¶ Et reddendo rationem primi, tangũ contrariis vsus est afflictionibus & consolationibus: vtpote illis tanquam plagis, istis tanquam medicamentis. modo prosequẽdo alterum, aperit quòd ministrorum Euangelij tam afflictiones q̃ consolationes relatæ ad alios Christianos, sunt nõ contrariæ sed ad vnum atque eundem effectum: consolationem scilicet & salutem illorum. Ac si apertius dixisset. videte qua ratione vtitur deus ministris euãgelicis, quòd etiam afflictiones ipsorum statuit esse vestras consolationes. Et re vera magna est consolatio fideliũ ex hoc quòd Apostoli aliique Christi discipuli, inter tot afflictiones & persecutiones euangelizarunt. Nec solum hinc redũdat in nos consolatio fidei sed etiam salus: quoniam hinc accẽdimur ad vitam spiritualem, ad perferenda mala, ad persecuerandum & saluamur. *Siue consolamur* hoc est consolationẽ accipimus à deo per Christum. *Pro uestra consolatione.* In aliquibus Græcis codicibus additur. *Et salute.* Quod iam declaratum est. Quod autem in Latinis codicibus sequitur. *Siue exhortamur pro uestra exhortatione & salute.* non est de textu Pauli. Insuper scito quòd in quibusdam Græcis codicibus inter hæc duo siue, interponuntur quæ sequuntur. Ita quòd post siue tribulamur pro vestra consolatione & salute. habent quæ operatur in tolerantia earundem passionum quas & nos patimur, deinde habent, siue consolamur pro vestra cõsolatione &c. Vnde acciderit transpositio, nescio: sed parui refert. *Quæ operatur tolerantiam*, pro, in tolerantia, *earundem passionum, quas & nos patimur.* Declarat quantæ efficaciæ est consolatio discipulorum quòd operatur, quòd vim suã exercet in tolerando similes afflictiones afflictionibus quas patiuntur euangelici ministri: vt intelligamus consolationem descẽdentem ab Apostolis in alios Christi fideles nõ esse minimam, non esse alterius generis à cõsolatione Apostolorum. *Vt*, pro, etiã, *spes nostra firma sit*, pro, est, *pro uobis.* non solum afflictiones nostræ & consolationes nostræ militant vobis, sed etiam spes nostra firma est. *Pro uobis.* hoc est non speramus nobis tantum, sed & speramus stabili spe pro vobis, vt intelligatis omnia nostra esse pro vobis. *Scientes quoniam*, pro, quòd *sicut socii passionum estis, sic eritis & consolationis.* Superfluit eritis. Ecce fundamentum firmæ spei pro vobis, certitudo (non opinio) quòd quemadmodum participes estis afflictionum, ita & consolationis, supple participes estis. certi sumus quod quemadmodum in nobis abundantiam afflictionum comitatur abundantia consolationis, ita in vobis participationem afflictionum comitatur participatio consolationis. De præsenti consolatione spirituali est sermo. *Non enim uolumus ignorare uos fratres de tribulatione nostra quæ facta est.* Deficit nobis, *in Asia.* Quia sermones morales in communi sunt minus efficaces, ideo postquàm in genere dixit de consolatione diuina in afflictionibus ministrorum Euangelij, descendit non ad speciem sed ad individuum. Probat itaque ex collata sibi consolatione, quę dixerat in genere. Hanc autem tantam Pauli afflictionem in Asia minore, nullibi nisi hic authẽtice legi. *Quoniam supra modum grauati sumus supra uirtutem.* pro, vires. Excessus afflictionis describitur ad similitudinem oneris grauantis supra modum supra vires eius cui impositum est: vt intelligamus onus grauare supra vires non parum sed supra modum: hoc est valde excessiue, sine moderamine aliquo. ¶ Si obiicitur quo pacto supra vires tam excessiue Paulus describit se grauatum, & tamen ipsemet in priore epistola dixit, Fidelis deus qui non sinet vos tentari supra id quod põtestis. Solutio est quòd hic est sermo de viribus naturalibus: ibi vero fuit sermo de potẽtia omni tam naturæ quàm gratiæ. Vnde & Paulus quamuis fuerit afflictus supra vires naturæ valde excessiue, non tamen fuit afflictus supra id quod potuit tam ex natura quàm ex gratia. *Ita ut tæderet etiam nos uiuere.* Caue ne intelligas Paulum ægre tulisse quòd viueret (hoc enim mollis ac impatientis est animi) sed intellige Paulum tædio vitę affectum: hoc est quòd eius viuere erat tot malis subiectum quòd tædium sui quantum ex se erat ingerebat. Sicut enim valde afflicta manus tædium sui ingerit, ita valde afflicta vita tædium sui parit, sed nõ superat fortem animũ. Et quoniam numero plurali primæ personæ vtitur, intelligendum est quòd Paulus non solus sustinuit hanc tantam afflictionem. *Sed ipsi in nobismetipsis responsum mortis habuimus.* Non solum ex parte afflictionum excessus fuit, sed

Universidad de Deusto
Biblioteca

etiam ex parte nostri animi consque deducti sumus, vt existimaremus nos mori. huiusmodi enim intima existimatio responsum appellatur mortis in nobisipsis, tanquàm animus responderet eis quòd essent morituri. *Vt non simus fidentes in nobis, sed in deo qui suscitat mortuos.* Rationem reddit tanti grauaminis intus & extra. Et meminit qui suscitat mortuos, ad explicandum quod velut mortui egebant diuino auxilio. *Qui de tantis periculis.* pro, de tanta morte. Exaggeratio est afflictionis, ad commendandum diuinum beneficium. *Nos eripuit.* Ecce consolatio in tribulationibus. *Et eruit.* pro, & eripit. Continuc enim (vt inferius subdet) pericula mortis imminebant. *In quem speramus.* pro, spem fiximus, *quoniam.* pro, quòd, *& adhuc eripiet.* Consolationem describit comitem tribulationis, præteritæ, præsentis & futuræ. *Adiuuantibus.* pro, consupplicantibus, *& vobis in oratione pro nobis.* Hæc consupplicatio non solum refertur ad futurum eripiet, sed ad præteritum eripuit, & ad præsens eripit. Attribuit enim Paulus liberationem sui etiam consupplicationibus Corinthiorum. *Vt ex multorum.* pro, multis, *personis faciemus eius quæ in nobis est donationis.* pro, de dono in me collato. Ita quòd litera est. vt ex multis personis de dono in me collato, per multos gratiæ agantur pro vobis. & non pro nobis, vt Latinus textus habet. Et est ordo literę. vt de dono in me provobis collato ex multis personis, per multos gratiæ agãtur. Explicat enim tum quòd donum liberationis sibi collatum, est ei collatum pro eis: hoc est pro bono eorum. tum quòd huiusmodi donum est sibi collatum ex multis personis: hoc est ex consupplicationibus multarum personarum: hoc est diuersarum conditionum hominum. Tum quòd pro tali dono debentur gratiarum actiones deo per multos: vt quemadmodum hoc donum est beneficium concessum multis, ita à multis gratiæ agantur. Et dixit hæc, ad explicandum efficaciam illius particulæ consupplicantibus & vobis.

¶ Quia tamen non desunt contendentes legendum esse in nos, & pro nobis. parui refert ad sensum Pauli, sibi vel sibi & aliis commemorare donum collatum: & quòd gratias agendas censeat vice sui & aliorum qui beneficij participes fuerant. *Nam gloria.* pro, gloriatio nostra hæc est. Quemadmodum superius dicerat quod sicut abundant passiones Christi in nobis, ita & per Christum abundat consolatio, sic modo descendendo ad individuum postquam descripsit afflictionem & liberationem, describit quòd huiusmodi afflictiones fuerunt pro Christo. Et pro-

propterea rationem reddendo suæ consolationis dicit, nam gloriatio nostra hæc est: subiungens causam Christi. *Testimonium conscientiæ nostræ, quòd simplicitate cordis & synceritate dei.* Superfluit cordis. Ratio quòd gloriemur liberati, est quia non ob aliquod peccatum passi sumus. conscientia siquidem nostra teste certi sumus quòd in simplicitate & synceritate dei: hoc est quòd non solum in simplicitate & synceritate humana, non solum in simplicitate & synceritate coram hominibus, sed in simplicitate excludente à parte cognitiua omnem duplicitatem, omne mendacium, omnem fallaciam, & synceritate excludente à parte affectiua omnem impuritatem & immunditiam secundum deum & coram deo. *Et non in sapientia carnali.* quæ à simplicitate & synceritate dei recedit, vtens fallaciis & admiscens immunda. *Sed in gratia dei.* Non solum ad excludendam arrogãtiam simplicitatis & synceritatis dei in seipsis attribuit illæ gratiæ dei, sed ad significandum proprium officiũ propter quod afflictus est dicit sed in gratia dei: hoc est sed ad propagandam dei gratiam, sed exercendo officium gratię dei. De executione siquidem apostolatus eius scriptum est quòd tradit' est gratiæ dei. Actu. decimoquinto. *Conuersati sumus in hoc mundo.* non solum in vna ciuitate aut patria sed simpliciter & absolute in mundo. *Abundantius autem ad vos.* hoc est abundantius autem vsi sumus erga vos gratia dei. Et dixit hoc, quia Corinthios nõ grauauit sumptu. & in hoc supererogauit. Et propterea magis erga ipsos vsus est gratia dei. *Non enim alia scribimus vobis quàm quæ legistis & cognouistis.* pro, legitis & cognoscitis. Et est sensus quòd res quas dicimus de nostra simplicitate synceritate & vsu gratiæ dei & abundantiori vsu erga vos, non dissonant ab iis quæ legitis in præsenti epistola & in priore, & ab iis quæ cognoscitis de nobis. Acsi apertius dixisset quòd facta respondent iis quæ legitis & iis quæ cognoscitis. *Spero autem quòd usque in finem cognoscetis sicut & cognouistis nos ex parte, quia.* pro, quòd, *gloria.* pro, gloriatio, *vestra sumus, sicut & nos nostra in die domini nostri Iesu Christi.* Superfluunt duæ dictiones: nostri & Christi. Et est sensus quòd spero quòd vsque ad finem cognoscetis hoc (scilicet quòd sumus gloriatio vestra sicut & vos nostra) non in die hominis sed in die domini Iesu: hoc est non in notitia & claritate humana sed in notitia & claritate domini Iesu. Cognoscetis inquam hoc quemadmodum iam cognouistis nos, etsi nõ totaliter tamen ex parte: hoc est partim. Sunt autem Pau-

Universidad de Deusto
Biblioteca

lus & ei similes materia gloriationis Corinthiis, pro quanto tales sortiti sunt ministros euãgelij quales pro eorum salute ac gloria æterna oportebat habere: Corinthij vero sunt materia gloriationis Paulo Apollo & Timotheo, pro quanto dociles se exhibuerunt discipulos euangelij. Et adiecit hæc Paulus non solum ad cumulum testimonij propriæ innocentiæ ac sanctæ conuersationis, sed ad significandum ex hac mutua gloriatione fructum ex suo ministerio subsequutum in se & in Corinthiis, velint nolint æmuli ministri. *Et hac confidentia*, mutuæ gloriationis.

Volui prius uenire ad uos. Non saltat Paulus, sed tractatui de consolatione diuina, supponit excusationem negati regressus ad Corinthios. eo quòd extra materiam consolationis nõ est negotium hoc sed pro illorum erat consolatione deliberatus regressus, & pro eorundem consolatione retractatus. ¶ Quando autem aut quomodo (verbo vel scripto) Paulus deliberauerit hæc quæ scribit hic nescitur. Crediderim tamen ego hanc deliberationem fuisse antequàm priorem epistolã scripserit. Quod ex eo coniicio quòd in calce prioris epistolæ dicit. veniam ad vos quum Macedoniam pertransiero, nolo vos nunc in transitu videre &c. hæc enim ideo dixisse videtur quia prius promiserat quod hic refert, .s. per Corinthios trãsire in Macedoniam. retractando siquidem illud propositum dicit quòd prius vult ire in Macedoniam quàm Corinthum. *Vt secundam gratiam haberetis.* secundæ visitationis & prædicationis personalis. *Et per uos transire in Macedoniam: & iterum à Macedonia uenire ad uos, & à uobis deduci in Iudæã.* *Quum ergo hoc voluissem*, pro, deliberarem, *nunquid leuitate usus sum.* mutando propositum. *Aut quæ cogito.* pro, delibero, *secundum carnem cogito.* pro delibero. Mutante Paulo propositum & non seruante promissum regressum, obloquutiones huiusmodi de Paulo exortæ ac ab æmulis satæ videntur, quòd Paulus leuitate aut carnali affectu vel incommodi vitandi vel commodi oblati mutauit propositum. In cuius signum harum duarum causarum meminit excludendo illas. *Vt sit apud me est & non*, pro, etiam etiam, non non. Explicat actus leuitatis & carnalis affectus, abiiciendo à se illos. Tam leuis siquidem quàm carnalem agens affectum occurrenti etiam, dicit etiam, & occurrenti non, dicit non: ad similitudinem Gnatonis. Aiunt aio, negant nego. Quod ille assentatorio officio, hoc Paulus leui seu carnali officio diuersa ratione tribuit. Est itaque sensus literæ. num leuis num carnalis sum, vt apud me occurrens seu suggesta affirmatio pariat

pariat affirmationem, & occurrens seu suggesta negatio pariat negationem? hoc est vt muter de affirmatione in negationem ob leuitatem aut carnalem affectum. *Fidelis autem deus.* Timens seu præcauens Paulus ne obloquutiones huiusmodi de ipso in hac re minima retorquerentur ab æmulis in præiudicium prædicationis suæ: dicendo quòd sicut in hac re Paulus mutatur modo affirmando se venturum modo, negando, ita in docendo inconstans est: quod in maximum euangelicæ prædicationis præiudicium fuisset. præcauens inquam antequàm reddat rationem mutati propositi circa regressum ad Corinthios, explicat quòd in prædicatione sua nulla est mutatio, tum ex parte rei prædicatæ, tum ex parte ministrorum prædicantium. A fidelitate autem diuina inchoat, vt à ratione immutabilis prædicationis. Fidelis siquidem est qui facit dicta. Acsi apertius dixisset. quicquid sit de fidelitate hominum, fidelis est deus ratio prædicationis nostræ, ex cuius fidelitate procedit sermo prædicationis nostræ. *Quia*, pro, quòd *sermo noster qui fuit apud uos.* euangelizando personaliter. *Non est in illo est & non sed est in illo est.* Superflua est vltima particula. & prior legenda est sic. *Non fuit etiam & non.* hoc est non fuit affirmatiuus & negatiuus, non habuit mutationem de affirmatione in negationem, non modo affirmauit quod postea negauit aut ediuerso. *Dei enim filius Iesus Christus, qui in uobis per nos prædicatus est (per me & Syluanũ & Timotheum) non fuit etiam & non.* Quanuis Latinus textus habeat non fuit in illo est & non. Ecce ex parte rei prædicatæ probat prædicationem carere mutatione: quia res prædicata est dei filius Iesus Christus. Nos enim (scilicet ego Paulus & Syluanus & Timotheus) prædicauimus filium dei Iesum Christum, in quo nunquàm fuit etiam & non: hoc est affirmati negatio aut negati affirmatio. Et meminit tam dei filij quàm Iesu Christi, ad significandum quòd nec secũdum diuinam nec secundum humanã naturam instabilis fuit, affirmando negatũ aut negando affirmatum. Ex eo quoque quòd Syluani (quem Sylam esse aiunt in Actis Apostolorum celebrem) & Timothei meminit, insinuat quòd isti quoque in inuidiã obloquentium redacti erant. *Sed est.* pro, etiam *in illo fuit.* hoc est sed tantummodo etiam inest affirmatio, veracitas, in illo (Christo) fuit. *Quotquot enim promissiones dei, sunt in illo est.* Loco harum quatuor dictionum (sunt in illo est) legendum est. *In ipso etiam.* Et redditur ratio dicti, scilicet sed etiam in illo fuit: quia quotcunque, promissiones dei adimplentur per Christum (ad-

Universidad de Deusto
Biblioteca

impletio enim promissionum significatur dicēdo in ipso scilicet Christo,etiā:hoc est sunt etiā)sunt affirmatio,sunt verificatio,sit executio.Per Christū enim instaurantur & quę in cœlis & quę in terris sunt iuxta promissiones diuinas. *Ideo & per ipsum*.pro,& in ipso. Reliqua addidit interpres. & pronomen ipso, demonstrat Christum. *Amen,deo ad gloriam uestram*. pro,per nos. Et est ordo literæ.& in ipso amen,per nos deo ad gloriam. Quod hactenus significauit per etiam, modo significat per amen Hebræo vocabulo.Et est sensus quòd nō solum in Christo omnes dei promissiones sunt etiam (hoc est adimpletio) sed etiam in ipso Christo sunt amen,hoc est executio,per nos,per ministeriū nostrum,deo ad gloriam,in seruitium dei,ad dei gloriam. *Qui autem confirmat nos uobiscum in Christo*. Postquàm ex parte rei prædicatæ manifestauit quòd in prædicatione sua non est mutabilitas,modo monstrat hoc ex parte prædicantium:afferendo quatuor dona diuina in ipsis prædicantibus cum quibus non stat mutabilitas prędicationis. ¶ Primum autem donum est confirmatio. quam circunuallat undique:dicendo nos,euāgelicos ministros,vobiscum,hoc est in ministerio euangelij quod vobiscum egimus & agimus, in Christo, non in lucro, aut proprio bono sed in iis quæ Christi sunt. *Et qui unxit nos*. Ecce secundum donum.non solum firmitatem sed unctionem gratiæ dedit nobis,ad mollificandum animos nostros vt sequeremur Christum.unctionē enim contra duritiam cordis nolentium amplecti viam Christi describit. *Deus*: supple est qui hæc dona concessit, olim unctionis & consequenter confirmationis.vt non sit dubitandum de mutabilitate: quia sine pœnitentia sunt dona dei. *Et qui signauit nos*. Ecce tertiū donum ab eodem deo. Et sumitur signauit pro obsignauit tanquàm imprimendo sigillum.Et hoc ad firmitatis signum spectat. Apostolica gratia tum in virtute miraculorum,tum in dono linguarum. tum in imitatione charitatis & patientiæ Christi, velut sigillum erat in testimonium verorum ministrorum euāgelij.

Et dedit pignus. pro, arram, *spiritus in cordibus nostris*. Ecce quartum donum quo profitentur se habere certitudinem futuræ fœlicitatis æternæ,habendo in propriis cordibus spiritualem arram. Arra enim tam sponsis quàm negotiatoribus datur in securitatem contractus.Certitudo ergo spei tanta diffusa est in eorum cordibus, vt cognoscant se habere arram spiritus sancti de æterna fœlicitate. Cum his siquidem donis non stat varia prædicatio : vt clare patet. *Ego autem testem deum inuoco in animam*

meam. Redit ad reddendam rationem quare mutauerit propositum circa regressum ad Corinthios.Et quoniam cordis solus deus est testis.ideo iuramentum adhibet duplici vinculo. tum directe innocando deum in testem: tum per modum execrationis imprecando in animam meam:hoc est in iudicium animæ meæ. Necessitas autem iurandi fuit propter æmulos obloquentes:vt ex iuramento adhibito indubie crederetur vera excusatio subiūcta. *Quod parcens uobis nondum ueni Corinthum*. Ecce quòd non leuitate nec carnali affectu mutaui propositum, sed paterna ratione parcens vobis . In quo autem consistat hoc parcere, subiunget inferius. *Non quia dominamur fidei uestræ*. Explicaturus rationem ex parte consolationis & lætitiæ Corinthiorum,solicitus fuit vt excluderet tertiam calumniam seu obloquutionem: puta quòd Paulus tanquam dominus mutabat propositum. Et hanc obloquutionem hucusque reseruauit excludendam : quia etiam verba Pauli scilicet parcens vobis)nonnullum sonabant dominium. Excludit itaque hanc rationem dicendo . Non quia dominamur fidei vestrę,hoc est vobis fidelibus: supple mutaui propositum ad parcendum vobis. *Sed adiutores sumus gaudii uestri*. hoc est sed quia sumus adiutores seu cooperatores gaudij vestri.ideo mutaui parcēs vobis : ita quòd non dominium,sed cooperatio ad gaudium vestrum ratio est totius facti. *Nam fide statis*. egetis gaudio, quoniam fide constantes estis.

CAPVT II.

Statui autem apud meipsum hoc. Explicauerat suum parcere per adiutorium gaudij Corinthiorum : explicat modo quale fuerit adiutorium gaudij,per nō accumulationem tristitiæ. *Ne*.pro,non, *iterum in tristitia uenirem*.pro, venire, *ad uos*. Ecce quid apud se decreuit,scilicet non venire ad contristandū eos,& hæc fuit ratio mutati propositi. Et aduerbiū iterū:nō determinat venire in tristitia:sed venire. nō em̄ prima vice inerat ad eos in tristitia: sed explicat ꝙ decreuit secūdū ad illos aductū non fore in tristitia. Erat autem quam euitabat Paulus tristitia quæ fuisset & in ipso Paulo & in Corinthiis si Paul⁹ tūc iuisset adhuc incestuoso nō purgato: & forte adhuc nō correctis aliis Corinthiorū pctis quorū in priore epistola meminit. Fuisset em̄ tristitia & Pauli,quē presentia peccati ,puocasset ad maiorē tristitiā:& Corinthiorū,tū quos oportuisset pœnitere,tū quos oportuisset cōpassionis affectu moueri. *Si enim ego contristo uos*.ne louis rō hęc existimet,exaggerat illā utrinqi.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ex parte quidem Corinthiorum sermone mutilo. Si ego contristo vos, subaudiendo quis vos consolabitur? officium siquidem meum est consolari vos. Et propterea indecens iudicaui vt vos cõ tristarem: nam si ego vos contristo, quis vos consolabitur? Ex parte vero ipsius Pauli. *Et quis est qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me?* Passiue sumitur contristatur pro tristitia afficitur. Retorquet in seipsum Paulus eandem priuationem consolatoris. Intendit enim quòd si ego vos contristo & vos carebitis consolatore, & similiter ego carebo consolatore: quia nullus est qui me lætificet nisi læta dispositio illorum qui tristitia afficiuntur ex mea tristitia: ex mea correctione. Impertinentes siquidem & duri, quantumcunque sint læti, non me lætificant: sed lætitia illorum qui ex mea tristitia, aut reprehensione, tristitia afficiuntur, est quę lętificat me, ac per hoc quum vos sitis de numero illorum qui mœrore afficiuntur ex me, si à me efficeremini mœsti, quis me lætificaret, vobis existentibus mœstis? *Et hoc ipsum scripsi vobis.* Pronomen hoc demonstrat vniuersam hanc rationem tristitiæ. Et scripsi vobis, demonstrat hanc epistolam significantem hæc. *Vt non quum uenero tristitiam super tristitiam habeam.* Super fluunt duæ dictiones: super tristitiam. Ideo prænouui per epistolam hanc, vt quum venero non habeam tristitiam: hoc est vt interim subtrahatis materiam tristitię corrigendo errata. *De quibus oportuerat me gaudere.* Vniuersa Pauli tristitia erat de hominibus peccantibus, de quibus oportuisset secundum rectum ordinem gaudere: qui debebant bene agere, & sic esse materia gaudij Paulo. *Confidens in omnibus uobis, quia,* pro, quòd, *meum gaudium omnium uestrum est.* Scripsi inquam hæc ad fugandam futuram tristitiam meam, confidens non in aliquibus, sed in omnibus vobis quòd meum gaudium æstimatis vt vestrum. Confidit Paulus in omnibus Corinthiis præsumendo bonum de omnibus, ex eo quòd non cõstabat ei contrarium de aliquo. *Nam ex multa tribulatione & angustia cordis scripsi uobis per multas lachrymas: non ut contristemini, sed ut sciatis quam charitatem habeam,* pro, habeo, *abundantius in uobis,* pro, vos.

Occurrit obiectioni quę à Corinthiis aut æmulis fieri poterat cõtra Paulum profitentem quòd non vult tristitia eos afficere. qua fronte hoc dicis, quum tu tanta Corinthios mœstitia affeceris in priore epistola? Occurrit Paulus, tum ex parte intentionis, quòd non ea ratione scripserit, vt mœrore Corinthios afficeret, tum ex parte cogentis affectus: ita quòd non tãquam liber, sed tanquam pressus multa afflictione & coartatione cordis ratione incestus auditi

auditi (vt multitudo lachrymarum testatur) coactus sum mœstã scribere epistolam ad testificandum vobis magnitudinem amoris quem erga vos gero. *Si quis autem contristauit me.* Superfluit me. De incestuoso loquitur, qui tristitiæ materiam inuleratitantum scilicet crimen. *Non me contristauit sed ex parte.* hoc est non mihi tantum tristitiam intulit, sed etiam multis vestrum: ac per hoc mihi partem tristitiæ intulit & partem vobis. *Vt non onerẽ omnes uos.* Rationẽ reddit quare dixit ex parte vt. s. non eximã omnes vos à participatione mœstitię, quod fuisset onerare eos duritia cordis. Sciebat enim q̃ multis cordi displicuerat factũ, & mœrore affecti fuerant. *Sufficit illi qui est fimedi est.* Ad cõsolationẽ desidẽ dit pœnitentis incestuosi: hoc etiam facto contestans quantum studeat consolationi Corinthiorum. Reconciliandum itaque ecclesiæ disponit iam esse incestuosum pœnitentem. *Obiurgatio.* pro, increpatio, *hæc quæ fit.* pro, facta est. *à pluribus.* Censet Paulus sufficere pro pœnitentia exteriore excommunicationem factam publice illius incestuosi iuxta mandatum ipsius in priore epistola. Fuit enim non solũ publica eiectio, sed etiam traditio Satanæ. *Ita ut e contrario magis donetis & consoleminí.* Non solum sufficere ad punitionem, sed etiam exigi tum condonationem longioris pœnæ luendæ secundum rigorem iustitiæ, tum consolationem eiusdem pœnitentis, censet Paulus. Et rationem subiungit tam quòd sufficiat quàm quòd condonent & consolentur pœnitentẽ. *Ne forte* pro, ne quomodo, *abundantiori tristitia absorbeatur qui eiusmodi est.* Moderatam oportere esse pœnitentis tristitiam manifestat, ne nimia tristitia quodammodo absorbeat pœnitentem: hoc est ne nimia tristitia omnem suum effectum in pœnitente pariat. Inter effectus siquidem tristitiæ est desperatio, est pusillanimitas, immò dejectio animi ab omni bono. *Propter quod obsecro uos ut confirmetis in illum charitatem.* Non est sermo de charitate seu dilectione quam habet ille pœnitens: sed de dilectione Corinthiorum erga illum: vnde quod interpres antiquus dixit vt confirmetis, moderni interpretantur resumite, vel válidam efficite. Non mandat sed obsecrat Paulus: vt efficacius moueat Corinthios ad efficiendum dilectionem suam erga pœnitentem illum validam, vt valeat, vt efficax sit ad consolandum illum. *Ideo.* pro, adhoc. *enim & scripsi uobis, ut cognoscam experimentum uestrum.* hoc est vt periculum vestri faciam, vt experimentum vestrum cognoscam. *An in omnibus obedientes sitis.* hoc est quemadmodum fuistis obedientes excommunicando illum, ita modo sitis obedientes

dientes condonando & consolando eundem. *Cui autem aliquid donastis*. pro, condonatis, *& ego*. Explicat Paulus quòd non sic mandat Corinthiis hoc efficere vt velit seipsum eximere, sed quòd concurrit cum eis: ita quòd cui Corinthij condonant, & ipse condonat. *Nam & ego quod*. pro, cui, *donaui*. pro, condonaui, *siquid condonaui propter uos in persona Christi*. Rationem concursus sui cum Corinthiis reddit, ex eo quòd ipse in persona Christi condonauit pœnam seu culpam eidem & cuicúque alteri (si quando accidit me condonasse) propter vos, vestri gratia, ad cõsolationem vestri. Acsi apertius dixisset: non incipio modo concurrere ad consolationem vestri: nam & in similibus condonationibus quas in persona Christi exercui, vos habui ante oculos, propter vos illas faciendo. *Vt non circumueniamur*. pro, occupemur, *à Satana*. Ratio condonationis tam illorum quàm ipsius redditur ex alio capite, scilicet ex parte Satanæ. Prius enim reddiderat rationem ex parte nimiæ tristitiæ, quæ suapte natura malum parit: modo vero ex parte Satanæ rationem reddit, ne nos Christiani occupemur à Satana: hoc est ab aduersario iniuste posfideamur. vexabatur siquidem tunc excommunicatus ille à Satana. Cuius Paulus ne vexatio transeat in occupationem, transeat in possessionem occupatis: quod fuisset si pœnitens ille inductus fuisset in desperationem. *Non enim ignoramus cogitationes eius*, machinantes semper ad occupandum homines, omnibus quibus potest viis. *Quum uenissem autem Troadem*. Declarauit hactenus dcũ totius consolationis in periculis Asiæ, in dilatione regressus sui, in condonatione pœnitentis incestuosi: prosequitur modo declarando eundem deum totius consolationis in successu itineris. Et quantum coniicio, hæc omnia in Asia gesta & quæ modo subiungit, euenerunt medio tempore inter priorem epistolam & hanc: illo scilicet tempore quo venturus erat iuxta promissionem ad Corinthios. ¶ Descripturus autem consolationẽ præmittit mœstitiam. *Propter euangelium Christi*. propagandum. *Et ostium mihi apertum esset in domino*. hoc est aditus pateret prædicationi meę ad corda hominum. *Non habui requiem spiritu meo*. Ex parte mea, intentio erat propagandi euangelium: ex parte auditorũ dispositi erant ad audiendum: non tamen quieuit spiritus meus. Mœstitia interna spiritualis significatur ex impedimento occurrẽte subiũcto. *Et quod non inuenerim Titum fratrẽ meũ*. Fateor me nõ penetrasse quid impedimenti attulerit absentia Titi intentæ & paratę prędicationi. Video enim quòd impedimẽtũ pręstitit tãtũ inquietans spiritũ Pauli, sed quare, non inuenio. *Sed ualefaciens eis profectus sum in Macedoniam*. Impeditus Troade, ad prędicandũ alibi progressus est: ne tẽpus absque euangelio pertransiret. *Deo autẽ gratias*. pro, gratia. hoc est gratiarũ actio sit. *Qui semper triũphat nos in Christo*. hoc est qui semper exercet per nos triumphum suũ in Christo. Non dicit qui semp vincit sed (quod plus est) qui semp triũphat, parta victoria: pro q̃to p̃ ipsos apostolos triumphat in cordibus hominũ, debellatis dæmoniis. Descripta enim mœstitia ex impedimento apud Troadẽ, consolationẽ habitam in Macedonia describit ex triũpho dei in cordibus Macedonum per apostolorũ ministerium. *Et odorẽ notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco*. Alterum describit beneficiũ diuinum collatũ veris ministris euangelij. Nõ solũ per nos triũphat de dæmonibus, vtẽdo nobis velut ad pugnã contra mundũ ad illius subiectionem: sed etiam per nos manifestat non solum notitiã suam sed etiã odorẽ notitiæ suæ. Inter bonos & malos euangelij prędicatores hoc interest, q̃ mali notitiam tantũ dei tradunt: boni autẽ manifestant etiam notitię diuinæ odorẽ: hoc est suauitatem, appetibilitatem, delectabilitatem. Suauitas enim diuinæ notitiæ consistit in operibus conformibus notitiæ: & ad hoc est appetibilis, & in hoc est delectabilis. Illi qui dicunt non faciunt, manifestant tantum doctrinam fidei: qui autẽ & dicunt & faciunt, manifestant in seipsis odorem suauissimum notitię quã habent de deo. Vnde ad hoc explicandum subdit. *Quia Christi bonus odor*. pro, bona fragrantia, *sumus deo*. Ratio quare per nos manifestat deus odorem notitiæ suę vbique, redditur ex hoc q̃ sumus in veritate operum & meritorũ deo intima penetranti bona fragrantia Christi ad differentiam malorum ministrorum, qui sunt mala fragrãtia Christi. nam per eos Christus male olet vtpote personã Christi cũ malis operibus gerentes, & quantũ in ipsis est, Christum ipsis similẽ (dicẽtem & nõ faciẽtẽ) agẽtes. *In iis qui salui fiunt & in iis qui pereũt*. Nõvariatur Christi fragrãtia i nobis corã deo ex diuersitate auditorũ (quorũ aliqui sũt electi, aliqui reprobi) sed ĩ vtrisque sum⁹ deo bona Christi fragrãtia: q̃n in vtrisque recte exercem⁹ ministeriũ à Christo nobis delegatũ. *Aliis quidẽ odor mortis in mortẽ, aliis aũt odor uitæ in uitã*. Quãmuis relati ad deũ, ex parte nostra tẽp̃ inueniamur bũ olẽtes, ex pte tñ auditorũ, ex diuersa dispositiõe auditorũ cõtrarij ifẽ tiũt effect⁹. nã x̃pi ĩ nobis bñuolẽtia ab iisq̃ peũr, sẽtĩ odor mortis, hocẽ mortifera, ĩ mortẽ, hocẽ adęternã eorũ mortẽ. Audiẽtes siqdẽ apostolos, sermõe & factis p̃dicãtes x̃pi crucẽ pauptatẽ &c. sentiunt

Universidad de Deusto
Biblioteca

sentiunt hęc vt mortifera mundo: vtpote tollentia quæ sunt commodi, quæ sunt delectationis, quæ sunt vitæ humanæ. Ab electis vero qui salui fiunt, sentitur odor vitæ spiritualis, odor vitæ animæ, in vitam æternam animæ, & tandem corporis. *Et ad hæc quis tam idoneus.* Superfluit tam. Hinc deberet initium sumere caput tertium huius epistolæ: eo quod hic incipit nouam tractare materiam. Post tractatam enim illam particulam & deus totius consolationis, tractat illam & pater domini nostri Iesu Christi. Tractat autem hanc, explicando ex natura noui testamenti, excellentiam ministrorum eius respectu veteris testamenti & ministrorum eius. Quod totum constat esse ex hoc quòd deus est pater domini nostri Iesu Christi authoris noui testamenti & ministrorũ eius Patris siquidem officium tam ingens in filio suo Iesu Christo domino nostro in hoc demonstratur, quod negatum est Moysi & reliquis priscis patribus. Dixerat itaque Paulus se sibique similes ministros euangelij esse per quos deus nullibi succumbit, sed vbique non solum vincit: sed triumphat: dixerat eosdem esse per quos deus odorem suæ notitiæ manifestat, quia Christi sunt beneolentia apud deum & inter bonos & inter malos. Vbi hæc tam eximia dona affirmauit in se & sibi similibus, percussurus æmulos abutentes tanto ministerio subiunxit: & ad hæc, officia triumphi & beneolentiæ, quis idoneus, subaudi aliorum? Quasi dicat: nullus aliorum non similium nobis, est idoneus. ¶ Et vt clarius intelligatur quòd de aliis sibi dissimilibus loquitur subiungit. *Non enim sumus sicut plurimi adulterantes*, pro, multi cauponantes. *uerbum dei.* Ecce quare dixi de aliis & quis idoneus, quia nos veri ministri non sumus similes multis cauponantibus (hoc est ad quæstum abutentibus) verbum dei. Contra prædicatores euangelium vertentes in quæstum, manifeste loquitur, longe à mercenariis locans veros Christi prædicatores. *Sed*, deficit tanquam. *ex synceritate.* Quatuor conditiones proprias veteris Christi prædicatoribus describit in seipsis. Prima est tanquam ex synceritate: excludendo omnem admixtionẽ cuiuscunque impuræ intentionis: puta lucri, commodi, gloriæ & reliquorum eiusmodi. *Sicut.* Deficit sed. Legendum est. *Sed tanquã ex deo.* apponendo legationem diuinam non solum ad excludẽdum quantumcunque humanam intentionẽ, sed ad apponendũ intentionem exequendi officium prædicandi non vt proprium, sed vt delegatum à deo. Et hęc est secunda prędicatorum conditio. *Corã deo.* ecce tertia: hoc est habẽdo semper prę oculis præsentiam

tiam dei. Nõ sufficit nobis, synceros ac legatos dei exhibere nos corã hominibus (qui nõ intuentur intima cordis) sed exhibemus nos tales coram deo ipso, tene ac iudice. *In Christo loquimur.* Ecce quarta. non prędicamus vana aut curiosa, sed in Christo hoc est habendo Christum pro materia ratione ac fine sermonis loquimur.

CAPVT III.

INcipimus iterum nosmetipsos commendare. Interrogatiue legendum est. & est confutatio æmulorum imponentium Paulo q̃ seipsum laudauerat in priore epistola. Aduersus hanc siquidem oblocutionem oportuit Paulum insurgere in principio huius tractatus de excellentia verorum ministrorum euangelij (quales erant ipse & ei similes) ne maioris oblocutionis ansam acciperent. Dicit incipimus iterum, propter priorem epistolam. nosmetipsos commendare? quasi dicat absit, quum nec semel hoc fecerimus: nam nec olim nec modo dicimus quæ de nobis dicimus vt commendemus nosmetipsos, sed ad commendandum veros dei legatos, ad commendandum veros euangelij ministros, ad differentiam falsorum quàm mercenariorum. *Numquid egemus sicut quidam commẽdatitijs epistolis ad uos, aut ex uobis.* Deest. cõmendatitijs. Arte vtitur Paulus ad introducendum tractatum de natura noui testamenti: dum facit tria simul. & manifestat quòd non eget commendatione apud Corinthios: vt hinc credatur quòd non animo laudandi se scribit. Et percutit æmulos commendatitijs epistolis vtentes. & tanquam sibi aperit ad tractandum de natura noui testamenti: quoniam hinc ex epistolis commendatitiis materialibus via recto tramite patet ad epistolas commendatitias spirituales scriptas in cordibus, quæ sunt noui natura testamenti. *Epistola nostra.* hoc est nostri commendatitia. *Vos estis.* Qualiter Corinthij officium epistolæ ad commendationẽ Pauli exercerent, infernus subiunget. Significanter autem dicit estis: ad significandum quòd nõ eloquij pręconio sed rerũ existentia Corinthij epistola commendatitia Pauli sunt. *Scripta.* pro, inscripta, *in cordibus nostris.* hoc est non gestata manu aut sinu, sed in cordibus nostris intus recondita: hoc est tam chara nobis quàm illud quod est impressum in cordibus nostris. vt intelligant Corinthij, quàm magnipendat Paulus huiusmodi epistolam. *Quæ scitur.* pro, intelligitur, *& legitur ab omnibus hominibus.* Mirabilis ac largissima qualitas huius epistolæ commendatitiæ

Pauli.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Pauli.valde enim præstat cæteris:quia nulla epistola (siue Hebraice siue Græce siue Latine) intelligitur & legitur ab hominibus omnibus,sed tantum à cognoscentibus illos characteres illudque idioma:hæc autem & legitur & intelligitur ab omnibus hominibus. *Manifestati*, pro,dum manifestamini, *quoniam*. pro, quòd, *epistola estis Christi*. Ecce modus quo epistola hæc cõmendatitia Pauli potest legi & intelligi ab oĩb⁹ hominib⁹,ipsa manifestatio ipsp Corinthij sunt epistola Christi,est exhibere oĩbus hominib⁹ legendam & intelligendam commendationem Pauli: quemadmodũ manifestatio miri operis arte facti inscripto artificis nomine,est exhibere omnibus legendam & intelligendã commendationem artificis. ¶ Dixerat itaque Corinthios epistolam esse commendatitiam sui (Pauli scilicet & sociorum) sed non explicauerat conditiones huius epistolę:& propterea describendo cõditiones epistolæ incipit ab authore,& dicit Christi. Et est sensus quòd vos estis epistola: tum dictata à Christo, tum scripta à Christo,tum tinctata à Christo,tum significans Christum. Quod enim intus habemus spiritualis fidei, spei ac charitatis, Christus in nobis & dictat & scribit,non alieno sed proprio nomine. & ipse Christus est qui creditur, qui speratur, qui amatur à nobis. Meritò ergo Corinthij appellantur epistola Pauli commendatitia,sed Christi authoris & materiæ. *Ministrata*.pro,subministrata,*à nobis*. Estis quidem Christi epistola, sed non immediatè à Christo,sed nostro ministerio immò sub ministerio: ad differentiam ministrorum Christi ex parte superiore. Ex qua parte angeli ministrant Christo ad scribendas huiusmodi epistolas. Apostoli enim & reliqui veri ministri euangelij ministrant Christo ad huiusmodi epistolas ex parte inferiore: dum ex parte sensuũ, media sensibili prædicatione, mediis sensibilibus exemplis propriorum operum,mediis sacramentis sensibilibus ministrant.

Scripta,pro,inscripta. A quo fuerit inscripta,textus non clarè monstrat.nec desunt tingentes pronomẽ à nobis cum verbo inscripta:legendo à nobis inscripta.Sed punctum faciat quisque vt placet.veritas est quòd impressio siue intima scriptio est opera & Christi & subministrantiũ prædicatorũ.Duo enim inueniũtur in illa.Primum est,quòd credenda speranda atque diligenda proponuntur mentibus auditorum,distincte declarantur,probãtur &c. & quo ad hoc interna scriptio fit à subministrantibus. Alterum est,quòd auditores assensum,spem, dilectionemq; adhibeãt propositis.& quo ad hoc Christus est qui intus scribit:non exclusa tamen

men ministerio angelico de quo quia non fit in textu mentio, pertransimus. *Non atramento*. Omne genus cuiuscunque liquoris quo scribi pingive potest,excluditur: excluso nigro cuius est præcipuus in scribendo vsus. *Sed spiritu dei uiui*. loco atramenti spiritus est dei,non opinati sed viuentis. Et Christus operando in animo hominis assensum,spem,atque dilectionem vtitur spiritualis efficacia spiritus sancti: & subministrantes prædicatores manifestationem ac suasionem singulorum, quæ credenda speranda ac diligenda sunt.nõ solum à spiritu sancto ad hoc moriam subministrant:ac per hoc & ipsi subministerialiter imprimunt in animos hominum,non per atramentum,sed per spiritũ dei viuentis. *Non in tabulis lapideis*. Directe hoc dicit ad differentiam legis veteris:quæ fuit scripta in tabulis lapideis,afferente Moyse tabulas lapideas scriptas digito dei. Describit enim Paulus in Corinthijs differentem naturam noui testamenti a natura veteris testamenti penes multas:& specialiter penes hoc,quod illud est scriptum in tabulis lapideis,hoc in animis hominum. Vnde é regione apponitur. *Sed in tabulis cordis carneis*. Iuxta Ezechielis prophetiam,Paulus loquitur.scriptum siquidem est Ezechie.xxxvj.auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneum. Propter hoc enim nõ dixit in tabulis cordis sed apposuit carneis,vt molles,vt facile receptiuas impressionum tabulas cordis describat in electis dei. In quorũ cordibus spũs sctũs imprimit quæ Christi sunt. Collige prudens lector has conditiones & percipe naturam noui testamenti consistere in iis quæ imprimuntur in animis hominum à Christo per spiritum sanctum, quod in nobis fit subministrantibus euangelicis viris credenda, speranda, diligenda, operanda ac cauenda. Quod dico propter illos qui immediate à Christo omnia habent: vt apostoli & similes. *Fiduciam autem talem*. Proposita natura noui testamenti, intendit singulas particulas declarare. sed optima arte declarat illas vt sunt inesse perfecto, vt sunt in viris perfectis, quales sunt ministri euangelici: quoniam hinc cognoscuntur etiam vt sunt in proficientibus & incipientibus, quales erant Corinthij. Ita quod simul manifestat noui testamenti naturam & ministros eius:& hoc secundum ex primo. Inchoat autem ab illa particula subministrata à nobis, excludẽdo præsumptionem. Valde enim præsumptuosum appareret prima fronte q; homo cõfidat se delegatũ ad imprimẽdũ in cordib⁹ hoĩm subministrãdo spũ sctũ

Et propterea.

Et propterea dicit. fiduciam talem, subministrando inscribendi spiritu dei viui in cordibus aliorum. hæc enim est maxima operis fiducia. *Habemus*, nos ministri euangelici. *Per Christũ*. merito & dono Christi hominis. *Ad deum*. qui operatur omnia in omnibus. *Non quòd sufficientes simus cogitare*. non solũ facere aut dicere deliberare. *Aliquid*. quodcunque sit illud, spectans ad nostrũ ministeriũ, & nõ solũ tã arduũ opus. *A nobis*. ministris euangelicis. *Quasi ex nobis*. tanq̃ ex propria officina, tanquãm ex propriis viribus. *Sed sufficientia nostra*, ad cogitandum, volendum, operandum, prædicandum, & vniuersaliter ad omnia concernentia euangelicum ministerium. *Ex deo est*. E regione à nobis tãquãm ex nobis, locat ex deo: ad significandum quòd seipsos secundum naturales vires ingenij, doctrinæ, morum &c. hinc, gratuita vero dei dona inde locat. Et seipsos non negat posse cogitare, sed negat sufficientiam ad cogitandum. Possumus enim insufficienter & cogitare & operari aliquid ad ministerium euangelicum ipectans: vt experientia testatur in malis ministris. *Qui & idoneos nos fecit ministros noui testamenti, non literæ*. pro, literæ, *sed spiritus*. pro spiritus. Exclusa præsumptione declarat quòd de facto deus effecit ipsos idoneos ad manifestandum spiritũ. vt merito dixerit superius, subministrata à nobis, inscripta spiritu dei viuentis. Vide prudentiam Pauli simul explicat se esse effectos idoneos ministros noui testamenti, & ipsum nouum testamentum esse non literam sed spiritum: vt simul intelligamus quòd sunt effecti idonei ad ministrandum spiritum, & quod nouum testamẽtum est spiritus in carneis tabulis cordis impressus, de quo superius sub epistolæ specie meminit. Et est appositiua constructio dicendum noui testamenti non literæ sed spiritus: hoc est quòd non est litera sed spiritus. Et vere in hoc differt nouum à veteri testamento quòd vetus est litera constans ex præceptis legis, nouũ autem est spiritus fidei spei ac charitatis. Et propterea in theologia speculatiua dicitur quòd omnes sancti ab initio mundi quatenus habuerunt gratiam fidei spei ac charitatis, spectarũt ad nouum testamentum. propterea dicitur quòd nouum testamentum adiuuat hominem intus, vetus vero non. propterea dicitur quòd euangelica scripta & apostolica (quæ vulgo appellantur nouum testamentum) non sunt ipsum nouum testamentum, sed doctrina noui testamenti: docent enim credenda, sperãda, diligenda. scripta vero Moysi sunt ipsum vetus testamentum: adiunctis prophetis. *Litera enim occidit*. Differentia inter vetus & nouum testamentum

mentum penes effectus contrarios describit. Occidit autem tum augendo concupiscentiam: quia nitimur in vetitum. Tum addendo preuaricationem: quia furtum committens contra legem scriptam, duplicem incurrit preuaricationem: & legis naturę & legis scriptæ. *Spiritus autem viuificat*. Tum ferendo secum vitam gratiæ, tum adiuuando infirmitatem nostram & domando concupiscentiam, tum operando meritorie ad vitam æternam. *Quod si ministratio mortis literis deformata in lapidibus*. Declarata substãtia noui testamenti, intendit ex excellentia noui testamẽti relari ad vetus, gloriam ac qualitatem ministrorum noui testamenti describere. Et propterea affert initium veteris testamenti: quando scilicet Moyses vt minister dei intulit illud populo. ¶ A re gesta argumentatur scripta Exo. 34. narratur siquidem ibi quòd Moyses secundo differens tabulas lapideas quibus inscripta erant præcepta decalogi, descendit à diuino colloquio ad populum habens faciem radiantem claritate tanta, vt non possent filij Israel figere oculos in faciem Moysi. & propterea Moyses alloquẽdo populũ velabat faciem suam: quum ibat autem ad loquendum cũ deo, tollebat velamen de facie sua. ¶ Quia inquam ista fuit ministratio veteris testamenti, ideo ex ista argumentatur Paulus excellentiam administrationis noui testamenti, conferendo cõditiones conditionibus. Et quoniã iam dixerat tres differẽtias inter nouũ & vetus testamẽtum (primam in substantia, quòd nouũ spiritus, vetus litera. secundã in subiecto: quia nouũ in carneis tabulis cordis, vetus in tabulis lapideis. tertiã in actione: quòd nouum viuificat, vetus occidit) ideo his tribus simul collectis, dicit quòd si ministratio mortis. Vetus testamentũ appellat mortem: iuxta id quod dixerat. occidit. Et subiungendo literis, substantiam significat eiusdem. & addendo deformata in lapidibus, subiectum demonstrat. Ministrationem autem appellat ipsam exhibitionem, quia Moyses exhibuit populo vetus testamentum in tabulis lapideis. *Fuit in gloria*. corporali resplendente in faciem Moysi. *Ita ut non possent intendere filii Israel in faciem Moysi*. Excellentia gloriæ describitur vsqueadeo resplendentis. vt nõ possent corporeis oculis intentam aciem videndi figere filij Israel in faciem Moysi. *Propter gloriam vultus eius*. propter excellentiam splendoris vultus eius. *Quæ euacuatur*. Hoc addidit Paulus, ad reddendum argumentum à minori ad maius. Et nouam per hoc explicat conditionem veteris testamenti: quòd scilicet aboletur, quòd quandoque finẽ esset habiturum, gloria siquidem illa apparens in facie Moysi, gloria

A transi-

Universidad de Deusto
Biblioteca

transitoria erat. & propterea dicitur quæ euacuatur seu aboletur. *Quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria?* Attende prudēs lector, quòd in antecedente huius conditionalis quinque Paulus collegit, spectantia ad ministrationem veteris testamenti: videlicet literam, mortem, gloriam, excellentiā gloriæ, & euacuationē. Quorū quinque, gloriā semper repetit, arguendo semper ex gloria ministrationis veteris testamenti maiorem gloriā ministrationis noui. singillatim autem reliqua quatuor exequitur: inchoando à litera. Contra literā enim primum argumentatur, quomodo non magis ministratio spiritus erit in gloria? Itaque vis argumentationis huius consistit in collatione spiritus ad literā. Et est argumentū à minori: quòd si ministratio literæ fuit glotiosa, multo magis ministratio spiritus erit gloriosa. *Nam si ministratio damnationis in gloria est.* Interpres adiunxit duas dictiones: in & est. Legendum est. *Gloria.* Ordinate procedit Paulus. primo enim contulit spiritum literæ: vtpote substantiā noui, substantię veteris testamenti. modo consequenter cōfert effectum effectui. Et quod superius appellauit mortis. modo appellat dānationis eadem ratione. Ex illa enim particula arguit quòd si ministratio dānationis (hoc est literæ damnationē inferentis, augendo concupiscentiam, & addendo prævaricationem) gloria, hoc est gloriosa fuit.

Multo magis abundat ministerium. pro, ministratio, *iustitiæ in gloria.* Loco eius quod superius dixerat viuificat, modo dicit iustitię. Ita quòd è regione occisionis, mortis & dānationis locat iustitiam. vt intelligamus vitam iustitiæ esse illam de qua dixit spiritus viuificat, esse illam quæ opponitur occisioni, damnationi & morti quā infert litera: & percipiamus nouū testamentum esse spiritum viuificantē vita iustitię, de qua scriptum est: Iustus ex fide viuet. Et vtitur argumento simili precedenti: conferendo ministeriū mortis seu damnationis, cum ministerio iustitiæ vitalis. *Nam nec glorificatum est quod claruit.* pro, glorificatū est, *in hac parte, propter excellentem gloriam.* Auget argumentationem maioris gloriæ in ministratione noui quàm veteris ex illa particula, ita vt non possent filij Israel intendere in faciem Moysi. monstrat enim excellentiā glorię in facie Moysi præstitisse impedimentū gloriæ. Et vere sic fuit: quoniā excellentia splendoris impediebat gloriam ab ipsius glorię intuitu. quod est minuere glorificationem. Excellens enim sensibile ex sua excellentia minuit sensationem sui: quod est minuere seipsum in esse sensibili. Et similiter excellens gloria Moysi in hac parte (id est in facie) ex sua excellentia minuit gloriam quia

quia minuit illius sensationem. Reddere enim gloriam inuisibilem seu minus visibilem, est tollere seu minuere illam. Est itaque sensus literę. quòd id quod glorificatum est in hac parte hoc est in facie Moysi, non est glorificatum simpliciter & absolute: quia impeditum est ab intuitu propter excellentem gloriam, hoc est propter excellentiam glorię nimio splendore opprimentis visum. Et intendit per hanc conditionem quæ fuit in gloria faciei Moysi, non solum monstrare quòd vnde fuit maior gloria inde reddita est minor, sed inchoare differentiam inter ipsam & gloriam ministerij noui testamenti: penes hoc quòd excellens gloria Moysi impedit seipsam ab intuitu, excellens autem gloria ministri noui testamenti nullum præstat impedimentū perceptioni sui: vtpote spiritualis & spiritu conspicienda. *Si enim quod euacuatur per gloriam.* pro, in gloria, *est.* Argumentatur demum ex vltima particula, quæ euacuatur. Et simili præcedentibus vtitur argumento, si testamentum quod aboletur, quod finitur quandoque, est in gloria.

Multo magis quod manet, in gloria est. Differentia hæc inter vetus & nouum testamentum penes tolli & manere, intelligitur secundum proprias hæreditates singulorum. Vetus siquidem testamentum dispositio est hæreditatis terrenæ: vtpote terræ promissionis cum abundantia bonorum temporalium: vt clare patet in fine Deuter. Et propterea de illo dicitur quod euacuatur seu aboletur. Temporalia enim transeunt. & ad literam in aduentu Messiæ sublata sunt Iudæis. Nouum vero testamentum dispositio est hæreditatis cœlestis: quæ æterna est. Et propterea dicitur quod manet: vtpote manens in æterna fœlicitate sibi propria.

Habentes igitur talem spem. Hactenus Paulus proponentis officio trifariam vsus est. primo sub specie epistolæ: deinde sub specie noui testamenti, non literæ, sed spiritus: & demum sub differentibus conditionibus ab illis quæ fuerunt in ministratione veteris testamenti ministrante illud Moysę. Ab hinc autem vsque ad sextum capitulum tractat singula, inchoans à gloria. Inchoando à differentia inter ministros veteris, & noui testamenti, penes hoc quòd ministri veteris velant gloriam: ministri vero noui, absque velo gloriam domini exhibent populo. Incipit autē ab habita spe nō solum ad significandū rationem libertatis noui testamenti, esse spem æternæ gloriæ quæ est propria nouo testamēto, sedvt incipiat ab ipsa substantia noui testamēti habita in ipsis ministris. Iā enim dixerat nouum testamentū esse spiritū. & propterea ab ipso spiritu spei habito incipit. Vnde & infersus

Universidad de Deusto
Biblioteca

eodem tenore prosequetur de spiritu fidei. multa enim arte tractat Paulus singula proposita. Illam nanque particulam qua dictum est nouum testamentum esse spiritum, tractat pluries repetendo habitum spiritum spei, spiritum fidei, spiritum fiducię, spiritū charitatis: quanuis nō semper vtatur vocabulo spiritus. vnde hic dicendo habentes igitur talem spem, perinde est acsi dixisset habentes igitur spiritum spei talis, scilicet manentis in æternum gloriæ, cuius immediate ante meminerat. *Multa fiducia.* pro, libertate, *utimur.* De qua autem libertate loquatur, ipsemet explicat subiungendo. *Et non sicut Moyses ponebat uelamen super faciem suam.* Suspēde intellectum vsque ad illam particulam, nos vero omnes: quoniam Paulus suspendit explanationem libertatis huius illucusque. *Vt non intenderent filii Israel in faciem.* pro, finem. *eius quod euacuatur.* Attende diligenter quòd Paulus res gestas corporaliter in Moyse trahit ad sensum spiritualem. Ita quòd ex corporaliter gestis tunc in Moyse, intendit declarare spiritualem statum Iudæorum. Et interpretatur appositionem velaminis quā secundum rem gestam exercebat Moyses ad hoc vt excellens claritas non offenderet oculos filiorum Israel, significare obcęcationem filiorum Israel, ad hoc vt non intuerentur finem veteris testamenti: hoc est vt non intendant in Christum qui est finis veteris testamenti quod aboletur. Est itaque sensus literæ quòd nos ministri noui testamenti vtimur multa libertate, & nos sumus sicut Moyses ponendo velamen super faciem suam. Hoc factum est corporaliter: sed quod sequitur, sensus est spiritualis, scilicet vt nō intenderēt filij in finem: hoc est Christum, qui est finis eius quod euacuatur: hoc est veteris testamēti, de quo superius dixerat quod euacuatur. *Sed obtusi.* pro, obcæcati *sunt sensus eorum.* Explicat Paulus spiritualem statum Iudæorum quē describere incœperat dicendo vt non intenderent &c. declarando hoc non intendere esse obcæcationem internorum sensuum filiorum Israel. Similem huic sententiam habes in Esaia: habes & in Euangelio Ioannis. *Vsque in hodiernum enim diem idipsum uelamen in lectione ueteris testamenti manet.* Obcæcationem Iudæorum amplius explicat ex hoc quòd continue persęuerat velamen in Indæis dum legunt vetus testamentum, dum non intelligunt in eo verum Messiam. velamen itaque in facie Moysi positum figuram esse cæcitatis filiorum Israel in lectione veteris testamenti interpretatur Paulus. *Non reuelatum, quoniam in Christo euacuatur.* In facie Moysi velamen erat non semper, sed quandoque detegebatur

batur facies eius. Et propterea adiungit Paulus non reuelatum, non detectum, vt velamen ipsum non ablatum declaret persęuerare. Et rationem adiungit, quoniam in Christo, subaudi tantum, tollitur velamen. Isti autem adhuc non habent lumen Christi. Vnde & declarando persęuerantiam non reuelati velaminis subiungit. *Sed usque in hodiernum diem quum legitur Moyses.* tanquam alloquens filios Israel. *Velamen positum est super cor eorum.* Velamen corporeum in facie Moysi persęuerat in figurato spirituali velamine posito super cor filiorum Israel, quod est obcęcatio eorum, quod est obduratio eorum, subtrahente deo illis gratiam sui luminis ad cognoscendum Christum. *Quum autem conuersus fuerit ad deum.* pro, conuersi fuerint ad dominum, *auferetur uelamen.* Iuxta historiam Moyses quum loquebatur ad populū, velatus loquebatur: quum vero vertebatur ad alloquendum deum, tollebat velamen & detectus loquebatur. Et propterea Paulus quemadmodum interpretatus est velatum Moysen alloquentem populum figuram esse obcæcati populi, ita modo interpretatur detectum Moysen versum ad deum figuram esse illuminati populi Iudæorum: ad hoc enim alludunt hęc verba: quum autem conuersi fuerint ad dominum, in similitudinem Moysi qui à colloquio populi vertebatur ad alloquendum dominum, tunc auferetur velamen, in similitudinem Moysi qui auferendo velamen cōuertebatur ad deum. *Dominus autem spiritus est.* Dixerat quum autem conuersi fuerint ad dominum: & propterea ex qualitate domini procedit. Et quum multas habeat dominus conditiones (est enim omnipotens, æternus, sapiens, &c.) vna tantum vtitur dicendo dominus autem spiritus est: quoniam intendit propriā rationem reddere spiritualis status. Quemadmodum enim ex eo quòd deus vita est, propria ratio vtitur viuentium, & ex eo quòd deus sapientia est propria ratio redditur sapientum, & sic de similibus, ita ex eo quòd deus spiritus est, propria ratio redditur spiritualium. Tanquam si apertius dixisset: quandiu filij Israel erunt tanquam corporaliter intendētes in Moysen corporeum, velamē est super cor eorum: quum autem versi fuerint ad dominum qui spiritus est, tanquam spiritualibus sensibus vtentes, tolletur velamen. Propter quod consequenter subiungit. *Vbi autem spiritus domini, ibi libertas.* Ablationem velaminis probat ex conuersione ad dominum, quia dominus spiritus est. Ex conuersione enim ad spiritum qui dominus est, spiritus domini emanat in conuersos, quo fiūt spirituales, ac per hoc fit in eis libertas à velamine. Aduerbia

 siqui-

quidem loci vbi & ibi, circunloquuntur humanas mentes. Est enim sensus quòd in iis animis in quibus est spiritus domini, in eis est libertas à velamine obcæcationis & obduratiõis. quod in cordibus Iudæorum perseuerare descriptũ est vsquequo conuertãtur ad dominum. *Nos uero omnes.* ministri Euangelici, ad differentiã tam Iudæorum quã conuersũ fuerint (in quibus spiritus domini ac libertas erit) quàm Moysi qui absque quidem velamine cum domino sed velatus cum populo loquebatur. *Reuelata facie gloriam domini speculantes.* pro, inspeculantes, *in eandem imaginem.* Superfluit in. Et est sensus, nos ministri noui testamenti inspeculantes, hoc est instar speculi suscipientes & reddẽtes, officium speculi exercentes tam suscipiendo quàm reddendo. suscipiendo quidem gloriam domini: reddendo vero eandẽ imaginem, quã scilicet suscepimus. Vnico participio (inspeculantes) vtrunque officiũ speculi Paulus significauit: suscipere & reddere. Et duos apposuit accusatiuos. alterũ significans gloriam domini quę suscipitur: alterũ significans eandẽ gloriam vt redditam. & propterea significatur nomine imaginis eiusdem. Speculum siquidẽ corporeũ suscipiens crucifixum, reddit eandem imaginem. Et similiter ministri noui testamenti detecta facie suscipientes gloriam domini, ac eandem imaginem (hoc est eiusdẽ gloriæ imaginem) reddẽtes aliis describuntur: ad differentiã Moysi, qui licet reuelata facie gloriam domini susciperet, nõ tamen eandem reddebat imaginem aliis, sed oportebat velari faciẽ eius si alios alloqui voluisset. Quanuis etiã illa Moysi gloria fuerit corporalis, & non gloria domini qui est spiritus. Ministrorum siquidem noui testamenti gloria, est gloria spiritualis, quæ est vere gloria domini qui est spiritꝰ. Mysteria siquidem dei manifestata ad dei gloriam, appellatur gloria dei: vt quòd deꝰ est pater, filius ac spiritus sanctus: quòd deus creauit mũdum, quòd verbum caro factum est, quòd restaurat omnia in Iesu Christo. Clara autẽ horum notitia infusa à deo, appellatur inspeculatio quo ad susceptionẽ reuelata facie: & similiter clara eorundem notitia quę ab Apostolis aliis traditur, appellatur inspeculatio quo ad redditionem similiter reuelata facie. Hęc vere fuisse in Apostolis, doctrina eorum testatur: dum diuina mysteria quæ tã occulte tradita erant in veteri testamento, aperuerunt omnibus.

Transformamur à claritate in claritatem. pro, à gloria in gloriam, *tanquam à domini spiritu.* Declarat per oppositum ad Moysen huiusmodi inspeculationem. Quod vt intelligas, recole quòd paulo superius dixerat de Moyse, nec glorificatum est quod glorificatũ est

est, &c. huius oppositum modo describit in ministris noui testamenti. Moyses transformatus à gloria quidem est (nam in formã glorioſam mutatus secundum faciem est) sed non in gloriam: quoniam quod glorificatum in eo est, non est glorificatum propter excellentiam gloriæ. Ministri vero euangelij transformãtur, non perditione formæ naturalis, sed superuentione formæ glorioſæ (hoc est cœlestis gloriæ participatione in intellectu illuminato, in voluntate accensa, in viribus animi confirmatis virtute ex alto) in gloriam exteriorem, manifestando aliis non solum quę nouerunt diuina mysteria, sed etiam interna spei, charitatis, fortitudinis, &c. dona, quę lucebant in factis eorum. Vnde ne intelligeres in gloriã mundanã, adiunxit tanquã à domini spiritu. Actorẽ siquidem transformationis talis (.s. à gloria interna ad gloriã externã intuẽdam ab aliis) explicat dñi spiritũ vsqueadeo vt simul explicat domini spiritũ esse moderatorẽ dicẽdo tanq̃. Transformamur inquit à domini spiritu, vt & quãtũ & qñ & qualiter decet domini spiritum transformare, à gloria in gloriam. Et reduxit effectum spiritualis transformationis in domini spiritum tãquam in propriam causam: vt declarauimus. Et dixit specialiter hoc cõtra obloquentes imponendo ei iactantiam: vt perpendant Corinthij quòd transformati à spiritu sancto, & faciunt & dicunt Paulus & ei similes quæ ad laudem eorum spectare videntur.

CAPVT IIII.

Deo habentes hanc administrationem, iuxta quod misericordiam consecuti sumus. Intendit ex dictis conditionibus rationem reddere duorum emergentium, quorum alterum consistit in facto eorum: alterum autem in facto incredulorum. Dicendo ideo, transformationem refert antedictam. Et est sensus, quia nos reuelata facie transformamur, &c. habentes talem administrationem non ex nobis, sed prout diuinam sumus misericordiam consecuti. *Nõ deficimus.* Non segnescimus, non negligimus. *Sed abdicamus.* pro, abdicauimus, *occulta dedecoris.* Conformes sunt actiones ministræ internæ claritati officij. Quemadmodum enim officium ministrandi nouum testamentum gloria plenum est, ita nos in actionibus nostris internis exhibemus absque negligentia, & cũ abiectione cuiuscunq; occulti dedecoris: ita quòd nihil in intimis nostris relinquimus quod pudeat manifestum fieri. *Non ambulantes in astutia.* Ecce vnum occultum dedecus, astuta dispositio operum. *Neque adulterantes.* pro, dolose tradentes, *uerbum dei.* Ecce alterum

occultum dedecut, interno dolo vti euãgelizando. Et astutia quidem in ambulando, ad mores refertur: dolosa autem traditio, ad intentionem perducendi ad malum aliquid mediante prædicatione refertur: puta ad Iudaizandum. *Sed in manifestatione.* Superfluit in. *Veritatis.* tum doctrinæ, tum vitæ. Et hoc spectat ad inspeculationem reuelata facie. *Commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum coram deo.* Et hoc ex transformatione à gloria in gloriam tanquam à domini spiritu: non commendamus nosmetipsos iactantia: sed manifestatione veritatis, & vitæ, & doctrinę, & iustitiæ, non apud quosdam, sed apud omnem conscientiam hominum. non qualemcunque, sed coram deo. Apud cõscientiam siquidem eorum qui secundum deum rés discutiunt, cõmendamus nosmetipsos manifestando veritatem. Et hoc est primum factum cuius rationem reddit ex conformitate ad officiũ. Alterum vero (quod ex incredulorum facto consurgit) subiungitur, *Quod si etiam opertum.* pro, velatum, *est euangelium nostrum, in iis qui pereunt, est opertum.* pro, velatum. Declarauerat Paulus differentiam inter nouum & vetus testamentum penes hoc quòd vetus erat velatum, nouum autem est sine velamine: poterat quispiã obiicere etiam in nouo testamento velamen inueniri obcæcationis multorum, quemadmodum de obcæcatione Iudæorum dictũ est. Et propterea huic obiectioni occurrit, reddendo rationem talis velaminis inuenti apud quosdam in nouo testamento. Et ex duobus capitibus saluat differẽtiam antedictam. primum quia in veteri testamento velamẽ erat cõmune omnibus loquente Moyse ad populum: in euangelio autem velamen non est commune, sed proprium illis tantum qui pereunt. Et hinc habetur quòd velamẽ non se tenet ex parte euangelij aut ministrorum eius, quẽadmodum in veteri testamento, quod est aliud caput se tenens ex parte filiorum perditionis. Et ad hoc significandum subiungit. *In quibus deus huius seculi excæcauit mentes infidelium.* Quemadmodum scribit ad Philip. de quibusdam, quorum deus venter est, ita Corinthiis scribit deum huius seculi dilectum quemque finem ab hominibus affectis his transitoriis: siue ille finis sit delectatio carnis, siue gloria, siue quodcunque aliud transitorium. omnes enim huiusmodi fines conueniunt sub ratione vnius finis qui est bonũ proprium transitorium: & talis finis deus huius seculi appellatur, sicut venter appellatur deus deditorum gulæ. Et talis finis excæcat proculdubio mentes infidelium. affectatum enim quodcunq; transitorium bonum priuat mentes hominum lumine ad videndum

dum claritatem spiritualium bonorum quæ per ministros euangelij prædicantur. *Vt non fulgeat.* pro, insulgeat. Deficit. ipsis, *illuminatio euangelii gloriæ Christi quæ est imago dei.* hoc est vt sint indispositi ad suscipiendum fulgorem euangelij, non cuiuscunq; rei, sed gloriæ Christi. Christi enim gloria euãgelizatur. Non est ergo velamen ex parte euangelij, sed ex parte excæcatorum indispositorum ad suscipiendum apertum fulgorem gloriæ Christi euangelizatæ. audiunt siquidem isti euangelica verba, vident corporeis oculis Euangelica facta & miracula: & tamen ex affectu ad transitorium aliquod indispositi sunt ad suscipiendum lumen fidei quod vehit secum euangelium, glorioſi Christi instrumentũ. ¶ Apponit autem qui est imago dei, ad explicandum vtranque Christi naturam. Christus enim nomen est regię dignitatis secundum humanam naturam competẽs: imago autem dei nomen est filij secundum naturam diuinam. Generatur enim filius ex modo productionis suæ in similitudinem naturæ patris. Et in hoc differt à spiritu sancto: vt theologia speculatiua diffuse tradit. Et propterea dicitur imago dei. Propter distinctionem enim personalẽ inter ipsum & patrem, dicitur imago: quæ non potest intelligi nisi relatiue. Propter consubstantialitatem autem dicitur dei: continet enim in se perfecte diuinam naturam. *Non enim nosmetipsos prædicamus.* Tractat Paulus hic particulam illam, Christi. Dixerat enim superius, epistola estis Christi. Tractat autem Christum esse illum qui per ministros noui testamenti tum prædicatur, tum gestatur secundum vtrunque Christi statum, scilicet mortalem & immortalem: vt author noui testamenti intelligatur Iesus Christus secundum vtrunque statum. In primis itaque tractat Iesum Christum esse illum qui prædicatur, excludendo seipsos. Et inducit hoc per modum rationis quare dixerit vt non infulgeat gloria Christi, continuando textum. *Sed Iesum Christum dominum nostrum.* Superfluit nostrum. Significatur Iesus Christus dominus vt omnium dominus intelligatur, vtraque natura significatur prędicari. *Nos autem seruos uestros* per. pro, propter, *Iesum.* non fratres, non socios, sed seruos vestros nos prædicamus esse propter Iesum. Et vere serui sunt Christianorum ministri euangelici sanctè exercentes officium suum. Et est seruitus magna, bene nota illis qui exercent officium solum propter Iesum. *Quoniam.* Rationem reddit quare prædicamus Iesum dominum. *Deus qui dixit,* primo die creationis mundi. *De tenebris.* quæ erant super faciem abyssi. *Lumen splendescere.* fiat lux, & facta est lux. Ordinium

Universidad de Deusto
Biblioteca

dinem naturæ significat per præpositionem de, dicendo de tenebris. prius enim natura diaphanum est tenebrosum quàm illuminetur: quoniam secundum se caret lumine. Quare non splenduit lumen de tenebris tanquam de materia, sed tanquam de termino à quo, priore secundum naturæ ordinem. *Ipse.* non alius deus. *Illuxit in cordibus nostris.* deus qui fuit author lucis corporalis in mundo subiecto tenebris, ipsemet spiritualem lucē ædidit in cordibus nostris, prius tenebris ignorantiæ & peccatorum subiectis. *Ad illuminationem.* Non solum nobis illuxit, sed etiam ad aliorum illuminationē. Tanta enim spirituali luce corda nostra perfudit. vt spiritualiter illuminemus alios, quemadmodum lucē corporalem de tenebris primo fecit ad illuminationem aliorum. Illuminant autem alios dupliciter, tum ex parte obiecti, docendo clare mysteria diuina, tū ex parte subiecti, subministrando dispositionem affectus, qua discipuli disponuntur ad hoc vt lumen fidei à Christo suscipiant. *Scientiæ claritatis.* pro, cognitionis gloriæ, *dei in facie.* pro, persona, *Christi Iesu.* Ecce ad quid illuxit in cordibus nostris, ecce ad quid illuminandum per nos in cordibus aliorum, scilicet ad cognoscendum gloriam dei in persona Iesu Christi. Gloria in persona Iesu Christi, deitas est in persona Iesu Christi, ad cognitionem siquidem deitatis in persona Iesu Christi lux diuina in cordibus nostris efficitur, illuminatio aliorum per ministros euangelij tendit. hac enim cognita, reliqua clare patent. Et hinc clare patet ratio quare prædicamus Iesum Christum dominum. *Habemus autem thesaurum istum in uasis fictilibus,* seu, *Testaceis.* Declarauit Iesum Christum prædicari per ministros noui testamenti: declarat consequenter modo Iesum Christum gestari per eosdem. prædicatio siquidem spectat ad verba: gestatio autem ad facta. Declarat enim quòd non solum prædicamus verbo, sed gestamus factis Iesum Christum: factis autem manifestis in corporibus nostris fragilibus. Et ad hoc significandum vtitur similitudine precioſi thesauri recōditi in vasis testaceis: quę & vilia & fragilia sunt. Thesaurum itaque appellat spiritualem lucē cordium propriorum, illuminatiuam aliorum: vasa vero testacea propria corpora, tot miseriis subiecta vt merito & vilia & fragilia dicantur. Et in persona ministrorum noui testamenti sibi similium Paulus loquitur: declaraturus hinc quòd gestant Christum. *Vt sublimitas sit uirtutis dei.* Transpositio varians sensum interuenit. Legendum est. *Vt excellentis potentiæ sit dei, & non ex nobis.* Ratio redditur quare tam precioſus thesaurus habetur in vasis fragili-

fragilibus: vt scilicet excellentia potentię seruantis thesaurum inter tot occurrentia aduersa, sit dei & non ex nobis. Si vasa essent impassibilia, potentia seruatiua esset ex vasis: sed eo ipso quòd vasa sunt tam fragilia, non solum potentia, sed excellentia potentiæ opus est aliunde ad seruandum thesaurum. Aliunde autem in proposito est deus: ideo itaque in vasis testaceis thesaurum habemus, vt dei sit excellentia potentiæ seruatiuæ qua opus est ad seruandum. Adiungit autem & non ex nobis, & non dicit & nō nostra: vt intelligamus nos quidem concurrere ad seruādum thesaurum, nostrum quoque opus esse seruationem thesauri, sed non ex nobis seruari illum, sed ex dei potentiæ excellentia supra fragilitatem nostram, supra omnia aduersantia. *In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur.* pro angustamur. Declarat per partes quatuor, tum quod est vasorum testaceorum, tum quod est potentiæ dei. Affligi in omnibus, fragilitatis nostræ est: sed non angustari in animo, diuinæ est potentiæ efficientis in nobis vt quātumcunque in omnibus affligamur, nunquam tamen anxij (velut in angusto positi vnde euadere nō possimus) reddimur. hoc enim primum directe respicit diuinam opem in animo. *Aporiamur.* Græcam dictionem interpres vsurpauit: quum Latine potuisset dicere. *Egemus.* Ecce quod est miseriæ nostræ. *Sed non destituimur.* Ecce quod est diuinæ potentiæ non relinquentis nos in nostra indigentia: quod clare spectat ad res exteriores. *Persecutionem patimur.* Ecce quod est nostrum. *Sed non derelinquimur.* Ecce quod est dei, deserentis in persecutionibus de loco ad locum, sed fouentis continue. *Humiliamur, sed non confundimur.* Nescitur quis hanc particulam Pauli textui inseruit. nam in Paulo, quarto & vltimo loco subiungitur. *Deiicimur.* Ecce quod miseriæ nostræ est. *Sed non perimur.* Ecce quod potentiæ dei est, permittentis quidem nos deiici in pericula mortis, sed sustinentis ne pereamus. Quod frequentissime impletum legimus in Paulo & aliis. Et hoc intellige vsque ad palmam martyrij exclusiue: non enim intendit Paulus quòd nunquam corpore pereamus in præsenti vita: sed quòd deiecti in mortis pericula, non perimur corpore citra palmam. Et tunc etiam non perimus, sed dormimus corpore vsque ad resurrectionem. *Semper mortificationem.* Deficit. domini, *Iesu Christi.* Superfluit Christi. *In corpore nostro.* Superfluit nostro. *Circumferentes.* Ecce quorsum tot talia ac tanta patimur, ad hoc vt gestemus non quandoque sed semper, non alicubi sed circumcirca, non in animo

Universidad de Deusto
Biblioteca

mo sed in corpore mortificationé qua in hac præsenti vita olim mortificatus est multipliciter Iesus dominus: hoc est quamuis esset dominus vniuersorum. *Vt & uita Iesu manifestetur in corporibus nostris.* pro, in corpore nostro. Ecce quorsum excellentia potentiæ dei seruat thesaurum inter tot afflictiones fragilitatis nostræ, ad hoc vt vita immortalis ad quam resurrexit Iesus (quâ habet, qua fruitur & regnat Iesus) manifestetur in corpore nostro, tanquàm protegens & sustentans illud. afflictiones enim & tormenta euangelizãtium, tam potenter non solum tolerata sed superata, testimonia sunt Iesu Christi viuentis & seruantis & vincẽtis, propter quod martyria sunt appellata. *Semper enim nos qui uiuimus, in mortem tradimur propter Iesum.* Declarat quid est circunferre mortificationem Iesu in corpore. est enim nos quandiu viuimus, semper (hoc est tum absque vlla ætatis exceptione, tum propter assidua immo continua pericula vitæ) in mortem. hoc est in mortis pericula, in mortis amica ac nuntia (nuditatem, esuriem, tormenta, insidias &c.) tradi, non propter crimen sed propter Iesum: tradi autem à deo examinante nos velut aurum, à nobisipsis in holocaustum diuinum, ab aduersariis persecutoribus nominis Christiani. *Vt & uita Iesu.* immortalis. *Manifestetur in ea ne nostra mortali.* Declarat quod dixerat in corpore nostro, quòd de corpore nostro in statu mortalitatis huius loquitur. *Ergo mors in nobis operatur, uita autem in uobis.* Pronomina nobis & vobis, differentiam inter ministros Euangelicos (inter quos erat Paulus) & alios Christianos denotat. Et potest intelligi vel vt sonat de vita corporali & morte corporali. Et est sensus. ex iis quæ patimur, infertur quòd in nobis mors, hoc est mortalitas exercet quæ mortis sunt, vt afflictiones &c. in vobis autem qui non patimini propter Iesum, vita operatur: hoc est vitalis pars exercet quę vitæ sunt: vtpote non impedita per afflictiones, inediam, torméta &c. Vel de vita & morte Christi, de qua fuerat locut⁹. & est sensus. ex iis quæ patimur, infertur corollarie, quòd in nobis etiam mors Christi operatur mortalia afflictiones &c. in vobis autem qui non patimini propter Iesum, vita tantùm Christi operatur vitalia: dona scilicet vitalis gratiæ in animabus. Non quòd mors Christi nullo modo operetur in eis (quum constet eam omnium operari salutem) sed quatenus non operatur in illis per modum assimilationis: quo mors operatur mortalia, & vita operatur vitalia. Secundum enim talem operandi modum Paulus loquitur, exponendo quouis modo *Habentes autem eundem spiritum fidei*

Declaratio.

Declarato Christo tam prædicato quàm gestato per ministros noui testamenti, declarat modum quo ministri noui testamenti inscribunt Christi epistolam, illuminant alios, ministrant ipsum testamentum nouũ. Et quemadmodum prius descripserat substãtiã noui testamenti in spiritu spei, dicendo habentes igitur talem spem, ita modo prosequendo eiusdem substantię descriptionem dicit. habentes autem, nos ministri Euangelici, eundem non diuersum, spiritum fidei. Noui siquidem testamenti substantia est spiritus & fidei & spei & charitatis, non dissimilis in diuersis, quamuis maior in vno quàm in alio. Et quemadmodum spẽ ministrorum attulit pro ratione libertatis, quam postea declaratum fidei affert pro ratione locutionis euangelicæ ad alios. In qua explicatur modus inscribendi epistolam spiritualem. Propter quod significanter non dicit habentes fidem, sed spiritum fidei: vt intelligamus & rationem imprimendi in aliorum animos esse spiritum sanctum in ministris, & rationem impellendi ministros ad loquendum esse sanctum spiritũ fidei. ad hoc enim significandum subiungit. *Sicut.* pro secundum quod *scriptum est, Credidi propter quod locutus sum: & nos credimus, propter quod & loquimur.* Fiduciam posteris præbuit Paulus vtendi sacra scriptura transumptiue ad spirituales materias, ex hoc ipso quod ipse vtitur psalmo tanſumptiue. Dauid enim ad literam explicat se credidisse Samueli de suo regno, & propterea locutũ fuisse quod crediderat: Paulus transumit hæc ad credulitatem Christianæ fidei in ministris, propter quam & loquuntur euangelizando quod crediur. ¶ Caute tamen Paulus vtitur his verbis psalmi, nam dicit se credidisse propter quod & loqui, secundum quòd propheta dicit se credidisse & propterea locutum esse. Vestigia enim prophetæ sequi se significat: & non asserit quòd propheta loquatur de credere necessario ad salutem. Dicendo propter quod & loquimur, actionem manifestat qua ministri Euangelici vtuntur ad illuminandum & inscribendum. superius siquidem explicauerat libertatem sed non actionem, dicendo habentes talem spem multa libertate vtimur: modo explicat actionem dicendo quòd propter spiritum fidei loquimur, proculdubio euangelizando. *Scientes.* non opinantes. *Quoniam.* pro, quòd *qui suscitauit* Deficit dominum. *Iesum, & nos cum Iesu,* pro, per Iesum *suscitabit: & constituet uobiscum.* Ex spiritu fidei loquimur ad hoc vt salui fiãt: certificati à spiritu sancto quòd non solus Iesus habet vitam

immortalem,

immortalem, nec soli nos ministri per Iesum illam habebimus, sed etiam vos, habebitis eandem: & quod amplius est, nos & vos simul suscitabimur & constituemur per Iesum. Spiritus itaque fidei cum hac certitudine vestræ simul futuræ immortalis vitæ, & status firmi, impellit nos ministros ad loquendum. *Omnia enim propter nos.* Ex eo quòd etiam dona spei ac fidei nobis concessa impellunt nos ad loquendum, & locutio est propter vestram salutem, assumit pro ratione quòd omnia nostra (ministrorum scilicet) disponuntur à deo propter vestram salutem. *Vt gratia abundans per.* pro, propter, *multos.* pro, multorum, *in gratiarum actione.* pro gratiarum actionem, *abundet in gloriâ dei.* Optima ratio resoluens in finem vltimum gloriam dei. ideo omnia nostra disponuntur propter vos, vt gratia in nobis existens, exuberans & redundans in vos, exuberet per hoc in gloriam dei, multiplicatis gratias agentibus iuxta multiplicationem doni in multis.

Propter quod non deficimus. Tractat illam particulam quod manet, superius inter noui & veteris testamenti differentias positam: dicendo, si enim quod euacuatur gloria, multo magis quod manet in gloria est. Permanentiam siquidem noui testamenti declarare intendit ex differentia inter æterna & temporalia, tanquàm temporalia sint promissa veteri testamento, æterna autem nouo. & propterea merito illud aboletur, hoc manet. Continuat autem præcedentibus tractatum hunc ex identitate causæ, dicendo propter quod. refert enim relatiuum quod, certificationem futuræ immortalitatis antedictam. propter huiusmodi inquit certitudinem non deficimus, non vincimur laboribus, non segnescimus, non lassamur. *Sed licet is qui foris est noster homo corrumpatur, tamen is qui intus est, renouatur de die in diem.* pro, noue. Internum & externum hominem Paulus distinguit. non vt quemlibet hominem astruat esse duos homines, sed vt vnum eumdemque hominem secundum diuersa officia seu diuersas conditiones, interdum externúque significet. quilibet enim homo secundum conditiones animi appellatur internus homo: secundum autem conditiones corporis appellatur externus homo. ¶ Dixerat Paulus quòd non fatigamur: declarat quo sensu & quare hoc dicat, scilicet non corpore sed animo: quamuis animus magis ac magis renouatur, quamuis corpus non solum lassetur sed quod plus est corrumpitur cõtinua resolutione tendens ad mortem. Dicit autem hominem secundum infernas animi conditiones renouari propter continuũ profectum, recedendo à vetustate peccati & formitis

mitis & participando nouitatem cœlestis vitæ. Et adiungit aduerbium noue, ad significandum statum nouitatis spiritualis: vt intelligamus quòd renouatur secundum statum nouitatis spiritualis, qui proportionaliter similis est statui vetustatis naturalis. nam quemadmodum corpus versus mortem tendens cõtinua resolutione non æqualiter deficit, sed quo plus versus mortem veterascit, plus augetur deficere (deficit enim septuagenarius plus vno mense quàm quinquagenarius vno anno &c.) ita econuerso animæ profectus longè maior significatur, quanto magis renouatur & appropinquat magis cœlesti nouitati. Ita quòd dicendo renouatur noue, significat quòd renouatur proportionaliter secundum statum nouitatis. ¶ Aduerte prudens lector quot & quæ Paulus tractando permanentiam noui testamenti, proponit: vt distinguere scias executiones. *Id enim quod in præsenti est momentaneum & leue.* pro, id enim quod transeunter est leue, *tribulationis nostræ, supra modum in sublimitate.* Penuria vocabulorum correspondentium Græcis cogit interpretes circumloqui verba Pauli sonantia excellenter supra modum. *Æternum gloriæ pondus operatur in nobis.* Superfluit in. Rationem reddit quare non fatigamur inter continuas externi hominis afflictiones: quia quicquid afflictionis nostræ est, est leue & transiunter, & efficit nobis gloriæ pondus excellenter supra modum & æternum. Singula singulis reddit Paulus, nostræ tribulationi, gloriam nobis: leuitati, põdus supra modum excellens: & transeunti æternum. Et quidem quòd vniuersa hominis afflictio in corpore & exteriotib⁹ sit momentanea, clarum est: quum vniuersum tempus vitæ hominis relatum ad æternitatem nihil sit. Quòd verò leuis sit, non tam clarè liquet. Veruntamen si Pauli verba pensentur, clara est sententia: quoniam addit pronomen nostræ. amanti siquidem spiritualia & affectui alieno ab his tẽporalibus, leuis est omnis iactura corporis & reliquorum quæ transeunt. propter spiritualia & eterna. Quamuis etiam absolutè loquendo leue sit quicquid in hac vita pati homo potest, relatum ad id quod pati potest anima separata: quemadmodum exiguum est quicquid est riuulorum relatum ad fontem. animus ipse purus quum patitur, incomparabiliter patitur respectu eius quod immersus corpori sentit. Metaphora verò ponderis coactus est vti, vt leui contrarium opponeret. Et quèlat quod magnipenditur. tũ quod incõstans est, ita pondus quod constans est. Dicit enim pondus gloriæ, gloriã constantẽ significando:

Universidad de Deusto
Biblioteca

cando:ad differentiam mundanæ gloriæ, quæ vere inconstans & leuis est:vtpote in opinione hominum consistens.Nec sat fuit explicare gloriam non mundi huius(quæ inconstans & paruipẽdenda est)sed quæ vere constat & magnihabenda est, sed apposuit excellenter excellentem:vt ineffabilem excellentiam veræ gloriæ cælestis,quę acquiritur per has afflictiones,significaret.

Non contemplantibus nobis quæ videntur,sed quæ non videntur.

De quali gloria loquitur,explicat ex qualitate præmiorum quæ per fidem nouimus expectãda.simulq; explicat qua ratione præsentes afflictiones operantur nobis tam excelsum pondus gloriæ:quia scilicet nos non consideramus præmia quæ videntur in præsenti vita,sed quæ non videntur in præsenti vita. Et quòd de præmiis Paulus loquatur, testantur subiuncta. *Quæ enim videntur,temporalia sunt:quæ autem non videntur,æterna.* Sciebat Paulus multas res videri corporeis oculis quæ non sunt temporales (vt solem & stellas)sed quia de præmiis loquebatur,ideo differentiam adiunxit verissimam quòd præmia quæ videntur modo tẽporalia sunt.siue videantur per se:vt sensibilia extenso visionis nomine ad omnem sensationem.siue per accidens:vt gloria Cæsaris in opinione hominum laudantium cernitur.Prędmia autem quæ non videntur modo(siue sint visibilia & sensibilia, vt corporum gloria futura:siue sint inuisibilia ac supra omnia sensibilia longe eleuata)sunt æterna.Beatitudo enim æterna animæ intelligibilis est ordinis,& æterna à parte post:& ipsa est cuius contẽplatione principaliter afflictiones omnes hic sustinemus. gloria quoque corporum æterna similiter est. ¶Cerne prudens lector permanentiam noui testamenti in proprio præmio declaratã: cum insinuata differentia ad præmia veteris testamenti promittentis quæ hic videntur,quæ temporalia sunt. propter illud enim hanc differentiam apposuit Paulus inter quæ videntur & quę nõ videntur,inter temporalia & æterna præmia.

CAPVT V.

Scimus enim quoniam. pro,quòd, *si terrestris domus nostra huius habitationis.*pro, tabernaculi. Et superfluit huius. *Dissoluatur.* Declarat illud tam excellens pondus gloriæ æternæ.primo quantum ad gloriam corporis:& deinde quantum ad gloriam animæ separatæ à corpore.Rationem itaque eius tantę gloriæ futuræ subiungit,non ex opinione,sed ex certitudine.dicendo scimus enim q̃ si terrestris.¶Nota singulas conditiones corruptibilis corporis quod

quod modo habemus,prima est terrestris.secunda nostra domus. tertia tabernaculi. quarta dissoluta fuerit. Et considera quæ subiungit. *Ædificationem ex deo habemus domum non manufactam æternam in cœlis.* E regione nanque singularum conditionum corporis corruptibilis locat conditiones corporis glorioſi. Contra terrestris dicit in cœlis.contra nostra domus,dicit ędificationem ex deo habemus.contra tabernaculi,dicit domum non manufactam. contra dissoluatur,dicit æternam. ¶Vide singula.Corpus in primis nostrum corruptibile,terrestre hic dicitur, non secundum substantiam (quia eiusdem etiam erit naturæ quando erit glorioſum) sed secundum grauitatis dominium. ob quod fatigamur ambulantes: & præcipue ascendentes. Et nihilominus sicut terra contra cœlum distincta,omnia continet elemẽta, ita terrestre dicitur corpus nostrum quòd est elementorum dominiis subiectum.glorioſum autẽ futurum nostrum corpus non dicitur cœleste sed in cœlis,vt dominium terræ ex loco cœli sublatum intelligas per gloriam,Dicitur domus nostra,domus quidem quia velut in quo habitat anima:nostra autem,quia connaturalis est nobis.glorioſum autem dicitur habitatio quam habemus ex deo: quoniam & est velut in quo habitat anima glorioſa,& non habemus illud habitaculum ex natura sed ex diuino miraculo mutante corpus in tam diuinas conditiones. Corruptibile corpus dicitur domus tabernaculi,ad significandum quòd est animæ domus vt ab extrinseco ei facta,quemadmodum tabernaculum.nullus enim hominis anima efficit sibiipsi corpus quamuis alat & augeat. Quo contra glorioſum corpus quatenus glorioſum dicitur domꝰ nõ manufacta:quia ab ipsa anima glorioſa fit corpus glorioſum & nõ ab extrinseco. fieri siquidem ab extrinseco significatur per fieri manu:quia manu facta fiunt manifestissime ab extrinseco. Et demum illud dissolui,hoc ęternum dicitur. ¶Collige cuncta. Nostrum corruptibile corpus describitur ad similitudinẽ domus nostræ,hoc est domus naturalis respectu animæ,non quomodolibet sed ad modum tabernaculi:hoc est ita naturalis domꝰ quòd tamen non est facta ab ipsa anima sibimet.sed ad modũ extrinsecus factorũ.Terrestris autem,hoc est subiectæ elementorũ potentiis & dissolubilis ab anima, immo quòd si dissoluetur habemus corpus glorioſum,ad similitudinẽ quoque domꝰ respectu animę, sed non à natura sed à deo miraculoſe ædificatæ, non tamen manufactæ:hoc est velut ab extrinseco sed ab intima animæ gloria proueniẽtis.in cœlis,supra omnes elementorũ potestates,& ęter-

æ ex tunc durationis. Et dicit si dissoluta fuerit, ad differentiam illorũ electorũ quorum terrestris hæc domus nunquàm dissoluetur: illorũ videlicet qui residui erunt in aduentu domini. Et dicit habemus: quoniã sancti migrantes à corpore habẽt ius quæsitum corporis glorioſi, quod nõ est habere in spe (vt habent hic) sed est habere iure quæsito, & solam executionẽ (quæ modico differtur tempore, donec cõpleatur numerus electorum) expectare. *Nam & in hoc ingemiſcimus.* pro, gemimus, *habitationem noſtram quæ.* pro, domiciliũ nostrum quod, *de cœlo eſt: ſuperindui cupientes.* Dixerat scilicẽt quòd si terrestris &c. probat nostrũ scire ex nostro gemitu. Ardentis enim affectus gemitus testis est certitudinis nostræ respectu rei desideratæ: quoniã (vt infra subiunget) deus est qui effecit in nobis talem affectũ. Et subiungit nostrum gemitũ suspirare ad domicilium cœleste: hoc est ad glorioſum corpus superinduẽdum. iam enim dixerat se scire corpꝰ glorioſum esse domicilium in cœlis à deo ædificatũ &c. illud enim idem gementes cupimus. Et quod prius dixerat à deo in cœlis &c. modo vnico cõplectitur verbo, dicendo quod de cœlo est. ¶ Si miraris domicilium indui (quia non domicilium sed vestem induimur) considera quòd de spiritualibus est sermo metaphoricus. nam neque domicilio proprie, neque indui aut superindui proprie conuenit animæ: sed ad diuersas conditiones explicandas diuersis vtitur similitudinibus. Ad explicãdum enim quòd de corpore nostro velut de eo in quo anima habitat loquitur, vtitur nomine domus seu domicilij. Ad explicandũ autem quòd nõ de separato ab anima sed adiacente, sed vnito habitaculo ipsi animæ loquitur, vtitur verbo indui. Cur autem non dixerit indui sed superindui, ipsemet Paulus explanat subiungens. *Si tamẽ veſtiti & non nudi inueniamur.* Dixi quòd cupimus superindui, explicando affectum non rei impossibilis sed rei possibilis quæ in quibusdam implebitur pure. Quod vt intelligas, scito differentiam inter indui & superindui domicilium quod est è cœlo, consistere in hoc. quòd indui est animam separatam vniri corpori glorioso: anima enim separata est velut anima nuda non vestita corpore. Et hoc appellauit Paulus habere, quum dixit si terrestris dissoluta fuerit, habemus ædificationem &c. Superindui vero est animã nunquàm à corpore separatã donari glorioſa immortalitate corporis. Anima enim iuncta corpori est velut anima vestita: & superinduitur corpore glorioso quatenus glorioſum est, quum absque dissolutione à corpore donatur gloria immortalis & impassibilis corporis. ¶ Vtroque modo habe-

habebimus corpora glorioſa. nam electi modo migrantes, nudi inuenientur tẽpore resurrectionis, & induentur corpore glorioso. Electi vero residui in aduentu domini inuenientur vestiti (vtpote habentes corpus) & superinduentur: quia absque hoc quòd moriantur, induẽtur gloriã immortalis & impassibilis corporis. Quod apta similitudine appellatur superindui: quia superveste corporis adiacentem adiungitur velut supremũ indumentum. Quia inquã possibilis res est superindui gloriã ĩpassibilitatis corporalis, & de facto quibusdam concedenda, ideo dicit Paulus, dixi superindui. si tamen vestiti corpore, vt residui in aduentu domini, & non nudi, corporea extra veste vt reliqui sancti, inueniamur, tempore aduentus domini quo corporali damnabimur gloria. ¶ Et aduerte prudens lector quòd quemadmodum dixit sub conditionali si terrestris &c. ita dicit sub conditionali si tamen vestiti: ad significandum quòd neutrum est necessarium ad domicilium cœleste habendum, ad significandum quòd altero etiam modo possumus assequi cœleste illud domicilium. nam & absque dissolutione terrestris corporis habebimus illud qui residui sumus in aduentu domini, & absque hoc quòd inueniamur vestiti, habebimus illud etiã nos qui nudi inueniemur electi migrantes à corpore. ¶ Si miraris cur scientiam habendi domicilium glorioſi corporis dissoluta terrestri domo probet ex gemitu superinduendi idem domiciliũ, scito quòd Paulus ex eo quod formaliter & per se desideratur doctrinam tradit. In corporis glorioſi appetitu nostro corpus materialiter concurrit: ipsa autem gloria impassibilitatis corporalis concurrit formaliter. quo fit vt qui inuenientur nudi, simul induentur & superinduentur: quia simul resument materiale & formale: corpus & gloriam corporis, quæ est velut supremum indumentum. illi vero qui inuenientur vestiti corpore. tantummodo superinduentur gloriam. Quia itaque formale in desiderato corpore glorioso est ipsa gloria quæ est superindumentum, ideo Paulus ab appetitu superinduendi (vt tantum doctorem decet) subtiliter scientiam nostram habendi cœleste domicilium probauit. *Nam & qui ſumus in hoc tabernaculo.* Superfluit hoc.

Ingemiſcimus. pro, gemimus, *granati, eo quòd nolumus expoliari, ſed ſuperueſtiri, vt abſorbeatur quod mortale eſt à vita.* Propoſuerat cupidinem superinduendi, & declarauerat quibus conuenit superindui pure (scilicet qui inuenientur tunc vestiti) ac per hoc quibus conuenit mixtum cum vestiri: videlicet qui inuenientur nudi. Eadem enim est doctrina & disciplina oppositorum.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Explicat modo rationem huius concupiscentis gemitus: & simul quid est superindui. Ratio cupiendi superindutionē quæ formaliter appetitur, est quòd nos qui sumus in tabernaculo (corpus nostrum corruptibile quod prius tot conditionibus descripsit dicendo domus terrestris &c. modo vnico complectitur vocabulo, dicendo in tabernaculo, vtpote suapte natura deponēdo) gemimus grauati. Ecce ratio gemitus, grauedo corporis: hoc est corruptibiles conditiones corporis. Hæ enim sunt quæ nos graūāt, quæ sunt nobis onerosæ, ob quas gemimus eo quòd nolum' expoliari. Ecce clare reddimur ratio formalis appetiti. Gemimus grauati mortalitate, non quòd velimus mori, sed quia nolumus expoliari corpore, sed superuestiti gloria corporis. Et vere nolle expoliari est adeo nobis congenitum vt etiam ipse saluator orauerit. Pater si possibile est, veruntamen non sicut ego volo &c. ¶ Quid vero est hoc superindui, subiungit: dicendo vt absorbeatur quod mortale est, id est quicquid mortalitatis est in tabernaculo corporis à vita, vt tanta sit vis tanta efficacia vitæ animæ, vt velut absorbendo tollat quicquid est mortalitatis in corpore. Sub mortalitate autē clauditur omnis passibilitas. Hoc autem formale quod superindui vocatur, assequemur omnes tam vestiti quàm nudi: diuersimode tamen, vt dictum est. *Qui autem effecit nos in hoc ipsum deus.* Probauerat scientiam ex desiderio: & poterat obiici quòd desiderium est ad id quod excedit mensuram desiderij humani. Et propterea huic obiectioni occurrit: dicēs quòd non natura sed deus est qui effecit nos ad hocipsum, scilicet ad induendum seu superinduendum domicilij cœleste, ad habendum corpus gloriosum. Ex hoc enim quòd deus præparauit nos ad hoc, constat quòd nō ad excessiua & incommensurata tendimus. *Qui etiam dedit nobis pignus.* pro, arram, *spiritus.* Quia non sufficit ad certitudinem præmij commensuratio, sed requiritur aliqua securitas, ideo subiunxit quòd idem deus non solum præparauit nos ad habendum corpus gloriosum, sed etiam dedit nobis tanti præmij arram, nō corpoream sed spiritualem. Spiritus enim sanctus in nostro spiritu habitans, non solum facit nos desiderantes & amantes, sed etiam securos tanti præmij. & hæc securitas, arra spiritus vocatur. Vt dictum est, Paulus describit hæc in summo gradu viatorū in quo gradu ipse erat. Et propterea securum sed dicit. In aliis autem proficientibus & incipientibus, arra spiritus, ipsa spes charitate informata est, maior in vno quàm in alio. *Audentes.* pro, cōfidentes, *igitur semper & scientes.* Declarata certitudine permanē-

tiæ

tiæ noui testamenti quo ad præmium, quod est gloria corporis æterna, declarat consequenter certitudinem & confidentiam permanentiæ quo ad præmium interim animæ separatæ à corpore. Et scito quātum ad textum, quòd interpres antiquus mutauit vocabula, nolens forte toties repetere absentes & præsentes. Dicit itaque confidentes, in affectiua parte, & scientes, in parte intellectiua. *Quoniam dum sumus in hoc corpore.* pro, quòd præsentes in corpore, *peregrinamur.* pro, absentes sumus, *à domino.* Duo proposuit: confidentes & scientes. Exequitur modo rem scitam. deinde rem cuius habetur fiducia. Res itaque scita est, quòd præsentes in corpore absentes sumus à domino. Et ne libera cuique vt libet interpretādi sit facultas de quo corpore de qua præsentia de quaue absentia loquatur, subiungit rationē omnia explanantem. *Per fidem enim ambulamus & non per speciem.* Ecce de quali corpore loquitur scilicet corruptibili. quo durante ambulamus, hoc est sum' viatores. Ecce de quali absentia. ambulare enim per fidem, est absentia à domino distincta cōtra præsentiam apud dominum per speciem. Ex hoc itaque quòd ambulamus (hoc est viatores sumus ad cœlestem patriam) per fidem, & non clare videmus deū, manifestat Paulus quòd nos præsentes in corpore corruptibili, sumus absentes à domino, vt intelligamus præsentiam apud dominum fore, quando videbimus ipsum per speciem. hoc est per naturam & pulchritudinem propriam ipsius dei. Illud idem quod in priore epistola nominauit videre facie ad faciem, modo nominat per speciem: vtrobique hoc locans è regione fidei. *Audemus.* pro, confidimus, *autem.* Exequitur confidentes: declarando rem cuius habent confidentiam. *Et bonam uoluntatem habemus.* pro, & volumus, *magis peregrinari.* pro, absentes esse, *à corpore, & præsentes esse apud dominum.* Ecce quid cōfidenter volumus. Scimus præsentiam nostram in hoc corpore esse absentiam à deo: & ediuersō, præsentiam nostram apud dominum, esse absentiam à corpore: & cum hac certitudine confidenter malumus absentes esse à corpore & præsentes esse apud dominum quàm ediuerso. Vbi clare Paulus confutat errorem dicentium animas à corpore separatas non beari vsque ad resurrectionem corporum. Clare enim dicit quòd magis volumus absentes esse à corpore & præsentes apud dominum: quam præsentiam declarauerat esse videre per speciē, quam præsentiam constat esse beatitudinem. Et dicit volumus magis, quia dixerat nolumus expoliari: aperte significando quòd quanuis absolute nolimus expoliari, relatiue tamen ad præsentiā

apud deum & absentiam à deo, maluimus expoliari vt præsentes simus apud deum, quàm manere in corpore absentes à deo. Et ideo contendimus. hoc est certamus tanquam ambientes arduum honorem. *Siue absentes siue præsentes placere illi.* Illam particulam quam prius proposuerat dicendo noui testamenti, quâque resumpserat clarius dicendo interior noster homo renouatur nouę, tractare incipit explicans primo id in quo consistit interni hominis renouatio: videlicet in studio non qualicunque, sed vehementi ad similitudinem certantis pro honore. In tali inquam studio placendi deo tam in præsenti statu quàm in futuro post hanc vitam (vtrunque siquidem statum significat per absentiam & præsentiam) cõsistit renouatio animi nostri. hoc enim est proprium nostræ erga deũ verę ac feruentis dilectionis studiũ: hoc est propriũ verę amicitiæ nostræ cum deo officium redundans in nostri renouationem. *Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi vt referat vnusquisque propria corporis.* pro, quę per corpus. subaudi cueniunt. *Prout.* pro, ad quæ, *gessit, siue bonum siue malum.* Non ea sola quæ egimus siue bona moraliter siue mala moraliter fuerint, sed etiam quæ per corpus euenerunt contristantia aut delectantia referenda ante tribunal Christi dicit. Et hæc per corpus euenientia nõ quomodolibet, sed collata ad moralia quę egimus bona vel mala manifestanda esse dicit ante tribunal Christi. Et dixit hoc tum reddendo rationem dicti immediate ante, scilicet contendimus placere deo: tum reddendo simul rationem prius dicti, quòd afflictiones præsentes operantur nobis mire excellens pondus gloriæ corporis. Nisi enim euenientium per corpus ratio haberetur ante tribunal Christi, impertinens videretur causa corporis afflicti ad operandum gloriam corporis: ex eo autem quòd euenientia nobis per corpus ante tribunal Christi iudicanda sunt ad præmium vel pœnam, collata ad bonum vel malum voluntarium quod homo hic fecit, omniũ dictorum clara ratio habetur. *Scientes ergo timorem domini, hominibus suademus: deo autem manifesti* pro, manifestati *sumus.* Poterat obiici Paulo quòd minus quadrat antedictis ratio timoris coram tribunali Christi: quandoquidem prius dixerat se habere arram spiritus, & multa alia excludentia timorem diuini iudicij. Et propterea huic obiectioni occurrit: explicando quòd huiusmodi timorem non propter se dicit, sed propter alios: quoniam ipse non expectat manifestari coram tribunali Christi, quia iam manifestatus est. Et est sermo de manifestatione laudis: & nõ de manifestatione notitiæ, qua omnes manifesti

nifesti sunt deo tam electi quàm reprobi. Et dicit scientes (futura hæc quæ dixi ante tribunal Christi) ne comminando ad terrorẽ credatur hæc dicere. *Spero autem & in conscientiis vestris manifestos.* pro, manifestatos, *nos esse.* Huic de renouatione interni hominis secundum nouitatem noui testamenti tractatui interserit Paulus differentiam inter se suique similes ministros noui testamenti & ministros æmulos. Interserit autem absque digressione: eo quòd hæc spectant ad declarãdum idoneitatem ministrorum noui testamenti, de quibus proposuerat qui & idoneos nos fecit ministros noui testamenti. Et propterea dicit quòd deo quidem sumus iam manifestati, hoc est apud deum laudabiles declarati: & spero quòd in futurum etiam in conscientiis vestris, in intimis cõsiderationibus vestris, erimus manifestati, manifestatione quoque laudis. Et dixit hoc propter Corinthios aliquos non habentes adhuc claram de sanctitate Pauli credulitatem. *Non iterum commendamus nos vobis.* Solicitus est Paulus ad excludendum opinionem quòd hæc scribat ad hoc vt laudet se apud Corinthios. *Sed occasionem damus vobis gloriandi pro nobis.* non ad laudandum nos scribimus, sed ad dandum vobis occasionem gloriandi quòd habetis nos in apostolos ac doctores. *Vt habeatis ad.* pro, aduersus, *eos qui in facie gloriantur & non in corde.* Ecce necessitas gloriationis vestrę de nobis, vt contra doctores qui gloriantur secundum exteriora & non secundum intima cordis, habeatis quid respondeatis, vt gloriæ illorum vanæ opponatis gloriam vestram de nobis veram. Apparet ex his quòd æmuli Pauli iactantes seipsos de scientia & multis, detrahebant Paulo, ad subtrahendũ Corinthios ab obedientia & veneratione Pauli. Et propterea Paulus non vt se commendet, sed vt Corinthios armet aduersus iactabundos & detractores, hæc scripsit. *Siue enim mente excedimus deo.* Superfluit mente. Dixerat quòd non ad commendationem propriam tendit: & propterea declarat quòd nihil pro se facit, sed omnia facit commensurata vel deo vel proximis. Excessus enim noster deo, sobrietas vero proximis commensuratur. Et intendit per excessum scribere proprias conditiones excellenti laude dignissimas: per sobrietatem vero communem doctrinam. Ille enim actus non est commensuratus secundum humanam rationem (immo reputatur insanire) sed secundum deum, sed ratione dei à nobis fit. hic autem directe est commensuratus vobis. Ratio itaque redditur non tendendi ad propriam ex hoc quòd siue excedimus seu insanimus scribendo excelsiora quàm decere-

 vi-

re videamur, deo, hoc est non nobis, sed deo hoc conferimus. *Sive sobrii sumus.* scribendo. *Vobis.* hoc est non nobis.sed vobis hoc conferimus. *Charitas enim Christi urget.* pro,constringit,*nos.* Ecce ratio non studendi nobis sed deo & vobis, non timor iudicij, sed quia dilectio Christi erga humanum genus constringit nos. Christus enim non sibi, sed humano generi, sed eis quæ dei sunt,studuit. *Æstimantes,*pro,iudicantes,*hoc.* Redit Paulus ad cœptum tractatum de renouatione prosequendum. Redit autem continuando hæc quæ renouationis sunt, cum interpositis aduersus æmulos: nam dilectionem Christi erga humanum genus affert,tum vt rationem constringentem ipsos veros ministros ad studendum non sibi,sed deo & proximis,tum vt initium renouationis nostræ internæ. Huiusmodi siquidem initium coniungit adiungendo.iudicantes hoc,proculdubio charitatis Christi opus subiunctum. *Quoniam,*pro,quòd,*si unus pro omnibus mortuus est.* Ecce charitas Christi in opere tam excellenti vt vnus ipse pro omnibus hominibus mortuus sit. Et quidem quantum ad sufficientiam vnus pro omnium salute mortuus est:quantum vero ad effectum,etiam vnus pro omnibus mortuus est,pro quanto vitâ corporalem omnibus per suam mortem conferet in resurrectione generali:quamquam non omnibus cõferet vitam gloriosam. Vtinit autem conditionali non ambiguitatis gratia, sed ad significandã necessariam sequelam consequentis illati ex hoc antecedente: omnis enim conditionalis vera est necessaria. *Ergo omnes mortui sunt.* Ecce consequens necessario confitendum ex morte Christi pro omnibus. Et proculdubio est sermo de omnium hominũ morte,morte peccati originalis. Nec à proposito digreditur Paulus,sed radicem propositi affert. Tractat nanque de renouatione interni hominis: renouatio autem non est nec intelligi potest sine cõsumpta seu perdita re ad quam quis renouatur. Et propterea Paulus de renouatione interni hominis ad spiritualem vitam tractans declarat omnes homines perdidisse vitam spiritualẽ incurrendo mortem peccati originalis:vt describat veram renouationem spiritualẽ interni nostri hominis in statu noui testamenti ex charitate Christi erga nos. *Et pro omnibus mortuus est Christus: vt qui viuunt, iam non sibi viuant, sed ei qui pro eis mortuus est & resurrexit.* Ex morte Christi pro omnibus, non solum infert Paulus in omnibus hominibus indigentiam renouationis, sed etiam affirmat ea intentione Christum mortuum pro omnibus vt quandiu in hac vita sunt homines renouentur non sibiipsis viuendo, non

quærendo

quærẽdo quæ sua sunt,quæ eis sunt commoda & delectabilia,sed viuendo ipsi Christo,rependendo vtcũque vices Christo, qui pro ipsis mortuus est,& resurrexit pro ipsorum vita. hoc est enim renouari spiritu. *Itaque nos ex hoc.* Deest,nunc. hoc est ex tẽpore quo resurrexit Christus:tempus siquidem resurrectionis Christi monstrat istud nunc. *Neminem nouimus secundum carnem: & si cognouimus secundum carnem Christum,sed nunc iã non nouimus.* Ex hoc quòd Paulus in numero plurali primæ personæ loquitur dicendo nos, cogor particulam secundum carnem construere cum accusatiuo neminem:& similiter cum accusatiuo Christum. Nõ enim video aliquid ad propositum spectans commune Paulo & aliis ministris et similibus,significans in eis notitiam secundum carnem respectu Christi. Tractans itaque de renouatione nostri intẽta per mortem & resurrectionem Christi, non egrediendo à materia, subtiliter infert aduersus Iudæos quòd ex Christi resurrectione dicimus & nouimus renouatorem neminem secundum carnem. Iudæi siquidem expectabant & expectant renouatorem secundũ carnem:hoc est secundum carnis officia viuentem. Expectabant enim & expectant Messiam secundum carnis officia viuentem ad renouandum Israel & mundum. Hoc siquidem directe excludit Paulus ex hoc quòd Christus mortuus est & resurrexit ad renouãdum humanum genus.hinc enim clare apparuit quòd renouatio non erat promissa nec exercenda ab aliquo secundum carnis officia viuente. Quod dicitur ad differentiam Christi viuentis in corpore post resurrectionem,sed non secundum carnem(hoc est carnis officia)sed secundum spiritus officia:vinit enim secundum carnem vt caro est nomen substantiæ, sed non secundum carnem vt caro est nomen officij. Sic enim ad Ro. quoque vtitur carnis nomine dicendo:Caro & sanguis regnum dei non hæreditabunt.

¶ Et quoniam contra hoc dictum Pauli poterat obiici quòd etiã ipsi Apostoli & ministri noui testamẽti susceperunt Christum secundum carnem,hoc est secundum carnis officia viuentem: ideo huic obiectioni occurrit: respondendo illi quòd hoc est ad tempus & non simpliciter. Suscepimus enim & suscipimus Christum secundum carnem modico tempore:donec scilicet cõpleret mysterium redemptionis mũdi:sed de cetero in æternũ iam non nouimus,non suscipimus Christum secundum carnẽ(hoc est secũdũ carnis officia viuentẽ)sed viuentẽ secũdũ spiritũ in carne immortali. Apparet autẽ hunc esse sensum germanũ literę huius,tũ ex eo q; ei quę tractatur materię manifeste quadrat,tũ ex eo q; particu-

la secun-

Universidad de Deusto
Biblioteca

la secundum carnem absque vlla varietate conuenit tam nemini quàm Christo, tum ex eo quòd subiuncta (immo illata) hunc sensum exigunt. subiungitur enim inferendo. *Si qua ergo in Christo, noua creatura.* Et est ordo literæ. si qua ergo in Christo, subauditur est creatura, noua creatura est. Optime infertur ex hoc ꝙ Christus non carnalibus officiis, sed nouo modo viuens est renouator, quòd si qua est creatura in Christo est creatura noua. Creaturam in Christo appellat hominem in fide Christi formatum. Et appellatur creatura, quia gratia fidei creatur: vtpote quæ non educitur de potentia materiæ, sed fit ex nihilo. Noua autem dicitur, quia nunquà veterascit, sed continue magis ac magis renouatur. *Vetera transierunt: ecce facta sunt omnia noua.* Crediderim ego Paulũ accepisse hęc ex testamẽto veteri, & forte ex Leui. 26. vbi dicitur, & vetera nobis superuenientibus proiicietis. ad mysticum sensum trahendo quæ de corporeis rebus scripta sunt. Ad propositum enim huius literæ est quòd ea quæ sunt, vetustatis (qualia sunt peccata & fomes ad peccandũ) transierũt per renouationẽ Christi, & facta sunt omnia noua: hic quidẽ inchoatiue, dũ internus homo renouatur, demũ aũt consummate. Ecce status noui testamenti secundũ quem internus noster homo renouari declaratur noue, charitatẽ Christi renouatoris imitando. *Omnia autem ex deo.* Dixerat in Christo omnia noua: resoluit modo omnia in deum. Christus enim nomen est hominis qui mortuus est & resurrexit pro nobis. Resoluendo autẽ. omnia in deũ tanquam primum actorẽ, patrem & filiũ & spiritumsanctũ sub dei nomine cõprehendit. *Qui nos reconciliauit sibi.* Postremo tractat illã particulã ministerii seu ministratio iustitiæ. Dixerat enim superius, nam si ministratio damnationis gloria, multo magis ministratio iustitię in gloria. Tractat aũt & iustitiã noui testamenti & ministrationẽ eius multipliciter. Cõplet enim hic tractatũ illi⁹ quoq; particulę, idoneos nos fecit ministros noui testamenti. Et inchoat à modo quo est iustitia dei collata ipsis ministris, dicens. Deus reconciliauit nos, ministros quũ inimici essemus, sibi. *Per.* Deficit Iesum. *Christum.* Ecce gratia reconciliationis collata à deo per hominẽ Iesum Christum. *Et dedit nobis ministerium reconciliationis.* Ecce officiũ. non solũ nos de inimicis fecit amicos, sed effecit nos ministros reconciliationis aliorum. Vide hic celsum officium ministrorum noui testamenti. *Quandequidem.* pro, sic ꝙ. Declarat modũ simul & rationẽ ministrationis sibi concessę. *Deus erat in Christo mundũ reconciliãs sibi.* Tripliciter cõstrui potest litera, vel deus erat in Christo personaliter,

personaliter. vel deus erat reconcilians in Christo: quia per Christum reconciliauit sibi mundum. vel in Christo mundũ, vt limiretur recõciliatio ad mundũ in Christo: ad differentiã reliquorũ qui sunt in mundo sed non in Christo. Simile quid dixit angelus ad Ioseph, ipse saluũ faciet populum suũ. non dixit populum, sed populum suũ. ¶ Et quia secundũ omnem constructionem verificantur verba textus, totũ potest intelligi. Quũ enim prius dixisset quòd deus reconciliauit nos ministros per Iesum, modo declaratur⁹ modũ rationẽque ministerij, dicit ꝙ deus personaliter exi stens in Christo, recõciliauit in ipso Christo homine vt organo, mundũ in ipso Christo: hoc est mundũ non secundum omnes sui partes, sed secundũ ꝙ iungitur Christo, secundũ ꝙ incorporatur Christo, secundũ illos (ex quacũque mundi natione sint) qui fiunt mẽbra Christi. Et hæc vltima cõstructio quadrat tũ veritati tum materiæ de ministerio: quoniã hinc habetur ratio ministerij, ad adunãda membra Christi per modum longe lateque dispersa. *Non reputans.* pro, imputans. *illis delicta ipsorũ.* Ecce gratuita reconciliatio, absque exactione satisfactionis proprię sola nõ imputatione delictorũ propriorũ illis. Et significãter dicit illis: quia imputauit delicta hominũ Christo. Voluit enim Iesum Christũ pati pœnas debitas aliorũ peccatis, & pro illis satisfacere. *Et posuit in nobis uerbum reconciliationis.* Aduerbium sic in principio huius particulæ positum extenditur hucusque. Dixerat quòd dedit nobis ministrationem reconciliationis. & propterea declarãdo modum ac rationem ministrationis subiũgit, sic quòd scu quia deus erat tempore mortis Christi reconcilians sibi mundũ iungẽdum Christo, nõ imputãdo illis sua peccata, & posuit in nobis sermonẽ recõciliationis ꝛũdi. Iste est modus ministratiõis s. delegatio euangelij ad recõciliandũ mundũ, ista est ratio ministros nos instituendi. s. dispersio per mundũ mẽbrorũ Christi. Discerne inter Christũ & ministros recõciliationis. per Christũ facta est reconciliatio, in Christo locat ipsa recõciliatio: ĩ ministris vero sermo recõciliatiõis q est euãgeliũ Christi. *Pro Christo ergo legatiõe fungitur.* Cõcludit Paul⁹ ꝙ vice Christi hoĩs ꝓ quẽ de⁹ recõciliauit mũdũ, legati sum⁹ cõstituti à deo, recõciliatiõis factę. Dicit aũt & ferre statim repetit, ꝓ Christo, hoc est ratione Christi: vt tãgat id qđ est proprium ministris noui testamẽti. prophetæ siquidem priores legati erant dei ad populum, sed non pro Christo: ministri vero noui testamenti non solum sunt legati dei, sed sunt surrogati Christo. vnde & Paulus dixit ego ĩ persona Christi donaui-

Tanquam

Universidad de Deusto
Biblioteca

Tanquàm deo exhortante.pro,obsecrante *per nos*, *obsecramus*.pro,ro gamus, *pro Christo*. Sed siste pedẽ prudẽs lector: & scito ꝙ intẽtio Pauli est per modum executionis declarare ministerium iustitiæ commissum ministris noui testamenti. Et subtiliter vtitur duabus distinctionibus·Altera ex parte ministrorum: altera ex parte rerum. Quædam siquidem res iustitiæ dei sunt quas ministrãt verbo.vt gesta dei in Christo non imitabilia.quædam vero quas ministrant verbo & opere imitando Christum:vt quæ sunt gratiæ noui testamenti.Vtendo autem verbis Pauli,distinguit Paulus ministros noui testamenti vel quatenus funguntur pure officio legati,vel quatenus sunt etiam cooperatores.Et prius tractat quid faciunt quatenus legati:deinde quatenus cooperatores. Tractat autem vtrumque per modum executionis: hoc est tanquàm exequens. ¶ Perspicacius autem intelligitur quòd omnia quæ sonant executionem scribuntur materialiter.Ita quòd dicendo tanquàm obsecrante per nos deo rogamus pro Christo, non rogat Paulus:sed describit officium legatorum noui testamenti quatenus legati sunt,esse vt obsecrent vice Christi tanquàm deo per illos obsecrante. ¶ Vbi nota multas cõditiones in hac legatione, scilicet quòd non præcipiendo sed rogando pro Christo(hoc est vice Christi hominis)tanquàm deo qui mittit obsecrãte per nos: hoc est nos Christi loco rogam⁹,ac si de⁹ per nos nõ rogaret sed obsecraret vos.Magna demissio apostolorum ad rogandum peccatores, sed longe maius munus legationis diuinæ extensum vsque ad hoc,vt deum per ipsos legatos obsecrantem peccatores reddar,ad similitudinem patris obsecrantis filios:ad significandam immensam dei dilectionem erga peccatores: nullum prætermittere modum vtilem ad conuertendum peccatores. Quocirca & dei & apostolorũ exemplo instruimur prælati ad submissas actiones amplectẽdas,vtiles ad conuersionẽ peccatorũ.*Reconciliamini deo* Ecce ex officio legationis quid rogamus & quos rogamus:in inimicos,scilicet dei.nã hi soli egent recõciliationead deũ. ¶ Sed occurrit quæstio·Quo pacto rogamus recõciliamini deo, si iam mundus reconciliatus est deo? qui enim reconciliatus est, non eget reconciliatione,dixit autem quod deus erat reconcilians sibi mundum in Christo. ¶ Solutio est quòd in morte Christi facta est reconciliatio,sed non est executioni mãdata:in morte Christi oblatum est sacrificium reconciliationis,sed reconciliatio ipsa non est applicata:sed executio & applicatio reconciliationis obtentæ per mortem Christi,sit per fidem spem ac charitatem

ritatẽ singulorũ.Vñ rogare reconciliamini,est rogare vt reconciliatio facta executioné habeat in vobis per fidẽ ac charitatẽ Christi.Et tã hæc quàm sequẽtia materialiter intelligẽda sunt: hoc est ad explicãdũ materiã officij. *Eũ qui nõ nouit peccatũ,pro nobis peccatũ fecit:ut nos efficeremur iustitia dei in ipso.* Prosequitur materiã proponendã à legatis:rationẽ.s.quare debẽt recõciliari deo.Et explicat simul modũ recõciliationis quo deus recõciliauit & ipsos ministros & mũdũ in Christo:hoc est oẽs electos.Et ꝓpterea loquitur pluraliter in prima pson̄a,dicẽdovt nos.Modus ac ratio est ꝙ deus eum(.s.Iesum) qui non nouit experientia alicuius commissionis omissionis aut originis peccatum, fecit pro nobis non peccatorem sed peccatum : hoc est hostiam pro peccato. Scriptura enim sacra hostiam pro peccato appellat peccatum : iuxta illud Osee.iiij.Peccata populi mei comedent. Fecit enim deus Iesum hostiam pro peccatis nostris,diffiniendo & mandando homini Christo,vt seipsum ex charitate pro mundo offerret in ara crucis.Fecit quoque deus hominum Christum peccatum,vtendo humana natura sibi iuncta personaliter tanquàm organo coniuncto(vt nos vtimur lingua seu manu)vtendo inquam illa pro materia sacrificij ad reconciliandum nos deo. ¶ Transtulit autem peccata nostra in Christum vt nos efficeremur iustitia dei in ipso Iesu.Iustitia dei in deo est qua deus iustus est.Iustitia dei in reprobis, est iusta reproborum punitio.Iustitia dei in Christo, est meritum Christi sufficiens etiam ad satisfaciendum pro nobis, ad iustificandum nos &c. Quod dicitur dei,tum quia est dei personaliter,tum quia est apud diuinum tribunal vera iustitia ad differentiam iustitiarum nostrarum, quæ apud diuinum tribunal sunt velut pannus menstruatæ.Quum communicatur itaque nobis Christi meritum,tunc efficimur iustitia dei in Christo: quia efficimur iusti non iustitia propria,sed iustitia dei in Christo cõmunicata nobis.Efficimur enim coram deo iusti, ex merito ex satisfactione,ex reconciliatione Christi. ¶ Vtitur autem Paulus hoc loquendi modo vt efficiamur iustitia,ad significãdum quòd in communicatam nobis iustitiam dei in Christo transmutandi sumus sic vt nihil aliud simus(in intellectu, in affectu, in operatione & in perpessione)nisi quod ex iustitia dei quę est meritum Christi, simus.Tunc enim & non prius facti sumus iustitia dei in Christo:proficientes autem & incipientes pedetentim simus participãdo illam. ¶ Perpende prudẽs lector hic primũ iustitiã dei in Christo penes hoc quòd ab ipso Christo voluit satisfieri sibi pro

Universidad de Deusto
Biblioteca

bi pro nobis Passio siquidem innocentis pro peccatoribus iustitia est satisfactoria, species est iustitiæ commutatiuæ pro iniuria soluentis pœnam. hæc est iustitia noui testamenti. Deinde iustitiam eandem communicari nobis: immo adhoc illam effectam vt nos transmutemur in illam. Vere ergo est ministratio noui testamenti ministratio iustitię. Denique attende quàm prouocatiua sit hominum ratio hæc ad hoc vt reconciliemur deo. Postremo materiam legationis considera: & intuere esse gesta dei in Christo quæ non sunt imitabilia ab hominibus. Propter hoc siquidem non affert Paulus quòd Christus passus & mortuus est (hæc enim sunt à nobis imitabilia) sed affert quòd omnino absq; peccato factis est hostia pro peccatis nostris: quod constat non esse ab homine aliquo imitabile. Hæc sunt quæ ministri vt legati euangelizare debent, obsecrando vice Christi, & tanquàm deo per eos obsecrante: ad significandum etiam ex parte hominum omnimodam libertatem ad reconciliationem: sicut qui rogatur & obsecratur, liber est.

CAPVT VI.

Adiuuantes. pro, cooperantes, *autem.* Ecce alterum distinctiõis membrum. Prius enim descripsit officium suum quatenus legati sunt: quorum vt sic, non est nisi fideliter prudenterque sermone explicare obsecrando vel aliter iuxta formam legationis: modo vero describit officium quoque legatorum quatenus sunt cooperatores dei mittentis, & Christi cui sunt surrogati. Et propterea dicit cooperantes autem. Acsi apertius dixisset. quatenus sumus legati rogamus reconciliamini, quia Christus passus est pro nobis: quatenus autem sumus cooperantes &c. Sicut enim cooperatio distinguitur à legatione passiua, ita cooperantes à legatis, non est distinctio hæc personarum, sed officiorum eiusdem personæ. Aliud enim est officium exequendi legationem, aliud est officio cooperandi. Illud linguæ, hoc facti est. ad illud aliena facta sat sunt, ad hoc propria exiguntur. Habemus & hinc quòd ministri noui testamẽti nõ sunt instituti puri legati, sed legati cooperãtes deo & Christo. Quę sint istę cooperatiões, diffuse Paulus declarabit. *Exhortamur.* pro, obsecramus. Siue ex legatione, siue ex cooperatiõe nõ pręcipim' sed rogamus immo obsecram'. Vtrobiq; sermo euangelicus per modũ obsecrantis interuenit: vt demissio ex parte ministrorũ, & libertas ex pte auditorũ describaẽ. *Ne in vacuũ gratiã dei recipiatis.* Sicut materia legatorũ descripta ẽ recõciliatio, quia

quia Christus passus est &c. ita materia euangelizãda à cooperãtibus, describitur ne in vacuũ gratia dei recipiatur. Et ne fit quæstio de qua gratia dei est sermo, explicat illam. *Ait enim,* proculdubio deus apud Esa. ca. xlix. *Tempore accepto exaudiui te, & in die salutis adiuui te.* Duo opera dei in hac gratia dei continẽtur. Alterum exauditionis tempore accepto, tempore quo omnia tẽdita sunt accepta deo. & hoc directe spectat ad supplicationẽ, quę est actus religionis. Alterũ adiutorij in die salutis. quod est idẽ cũ tẽpore acceptabili: sed dicitur acceptũ relatiue ad deũ cui est gratũ: dicitur salutis relatiue ad homines, quibus est salutiferũ. Significatur enim per vtrũque tẽpus noui testamenti: quia vere est tempus redditũ deo acceptũ per aduentũ Iesu Christi, ad exaudiendũ peccatores vbique terrarum: & vere est dies expectatę salutis mũdi, ad adiuuandum omnes vt rectẽ operentur, vt fortiter persistãt in occurrẽtibus aduersis. Noui itaq; testamẽti propria gratia describitur gratia autẽ nõ quæ est donũ in anima, sed quæ gratuito à deo offertur nobis benignitas eius parata hoc tẽpore ad exaudiendũ & adiuuãdum omnes. Hãc tantã gratiã dei increduli respuẽtes nullo modo suscipiunt, immò contẽnunt: Christiani verò mali recipiũt quidẽ, sed in vacuũ, nam recipiunt fide. sed sine operibus: recipiunt fide, vacua fructibus fidei, & ideo in vanũ. Ad hoc enim offert deus tantam gratiam vt vtamur illa, ad hoc vt exaudiamur ab ipso, proculdubiò petendo æternam beatitudinẽ (nã ad hoc est tempus noui testamenti acceptatum à deo. Prius enim quantumcunque peteretur, non dabatur) ad hoc vt adiuuemur à deo tum ad bene operandum, tum ad fortiter sustinendum mala pœnæ, nam dies noui testamenti est dies salutis spiritualis. Hanc dei gratiam nouo proprium testamento, communem omnibus volentibus eam, cõplectentem quicquid est tam religionis quàm morum, tanquàm propriam materiam ministrorum noui testamenti quatenus cooperantes sunt, Paulus describit euangelizaris quia in hac gratia sunt vere cooperantes deo à Christo. Ipsi siquidem primo hanc gratiam dei susceperunt, non in vacuum, sed cum tanta plenitudine vt non solum pro seipsis sed pro aliis acceperint. Ipsi siquidem susceperunt illam, non solum operantes sibi sed etiam deo à Christo cooperantes ad aliorum exauditionẽ & adiutoriũ. Cooperãtes intellige factis. ad linguã eñ spectat quod dicit obsecram'. Cooperãtes factis, obsecram' verbis: vt sic ligamus & noui testamẽti idoneos ministros quũ maxime cooperantur, maxime demittere seipsos rogãdo, & auditores liberi esse

arbitrij

Universidad de Deusto
Biblioteca

arbitrij: vtpotè qui rogantur. Quid autem cooperantes obsecrẽt & quos iam patet. *Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.* Materiam quam euangelizant ministri noui testamenti quatenus cooperantes, ex veteris testamenti testimoniis proferunt: & propterea Esaiæ scripturam attulit. Sed non relinquunt immanifestam. Declarat enim illam. Et propterea Paulus explicat tempus prophetarum & diem expectatum esse nũc. hæc enim particula pars est materiæ quam euangelizant: vt intelligamus materiam ex testimonio prophetarum haberi, declarari autem per ministros noui testamenti, demonstrantes ad oculum aduenisse tempus acceptabile & diem salutis. *Nemini dantes vllam offensionem.* Duo proposuit de legatis cooperantibus, alterum est cooperantes. alterũ obsecramus. Materiam obsecrationis statim subiunxit, dicendo quid obsecrant: videlicet ne in vacuum &c. Materiam vero cooperationis modo subiungit, explicans illa in quibus cooperantur deo ministri idonei noui testamenti ministrantes iustitiæ dei quæ est in Christo Iesu. Iungitur itaque hæc particula quo ad sententiam illi particulæ cooperantes. Ita vt quod tũc proposuit, modo exponat. Acsi apertius dixisset, cooperantes sumus nemini dantes vllam offensionem &c. Prima cooperationis materia est vitare omne scandalum actiuum. Hoc enim esset dare alicui offensionem aliquam qua impingendo caderet à recto. *Vt non vituperetur ministerium nostrum.* Superfluit nostrum. Quia de ministris quatenus ministri sunt tractat, rationem ita se gerendi vt nemini dent occasionem offendendi reddit ex ipso officio: vt scilicet ipsum ministerium noui testamenti non vituperetur. Redundasset siquidem in vituperium officij si primi ministri factis propriis scandalizassent alios. creditum si undẽ fuisset ab hominibus (& rationabiliter) quòd non esset diuina legatio, quod non essent vera quæ prædicabant, ex quo primi fundatores factis propriis scandalizant alios. Quinetiam hodie doctores scandalizantes, non solum seipsos vituperant, sed quantum ex eis est vertunt in dubium sanctum aliorum ministerium. *Sed in omnibus exhibeamus*, pro, commendantes, *nosipsos sicut dei ministros*, pro, ministri. Ordo literæ est. sed sicut dei ministri cõmendantes nosipsos in oĩbus, supple sumus. Et est sensus & sicut congruit dei ministris, sicut debẽt dei ministri omni studio efficere, sumus cõmendantes nosipsos: hoc est cõmendabilia exercentes in oĩbus factis & verbis. Nec sunt verba hæc laudantis: sed describentis seipsos ministros ad describendum perfectionem studij

studij circa vitationem scandali, quòd non solum vitamus dare occasionem scandalizãdi vt nõ vituperetur officium, sed ita nos gerimus vt quemadmodũ tantum officium ministrorum dei exigit simus nos commendantes ex qualitatib⁹ operum & verborũ. Sic enim cõmendare seipsos exigit officium ministri dei, & non commendare seipsos iactantia aut hypocrisi. Huiusmodi enim commendatio sui ipsius ex reuerentia proprij officij procedit. & è regione scandalizantium locatur. Nam ministri scandalizantes, ex propriis factis vituperabile reddunt ministerium: ministri vero perfecti ediuerso ex ratione ministerij seipsos commendãt in omnibus, propria facta & verba commendabilia in omnibus exercent. Ecce materia cooperationis tum quo ad studium vitandi scandala, tum quod ad studium gerendi seipsos commendabiles in omnibus vt diuinum exigit ministerium. Et ne tanquã verba communia, aut in iis quæ parua sunt intelligas ministros noui testamenti commendabiles se exhibere, describit per partes, subiungendo. *In multa patientia.* Multa tolerantia præponitur sequentibus nouem generibus malorum, ad describendum ministros noui testamenti supra studium nõ scandalizandi vacare, vt seipsos commendabiles reddant in primis in patientia multa: hoc est longa & magna. *In tribulationibus.* hoc est in variis afflictionibus. *In necessitatibus.* eorum quibus indigemus. *In angustijs.* corporum ab extra paratis ne possimus euadere. *In plagis.* flagellorum, virgarum, lapidum. *In carceribus.* damnandorum ad mortem. *In seditionibus.* quæ contra nos excitantur in ciuitatibus. *In laboribus.* itinerum, vel etiam manuum quandoque, ne quemquàm grauemus. *In vigilijs.* tum voluntariis orationi vacando. tum coactis propter inediam vel propter opus vel iter: *In ieiunijs.* similiter vtrisque quandoque voluntariis quãdoque propter penuriam. Et hoc est nonum malorum genus. In his enim omnibus multa patientia commendabiles se reddunt veri ministri noui testamenti. Et hæc omnia proprie spectant ad virtutem fortitudinis, cuius præcipuus actus est sustinere magna mala. *In castitate.* Ecce temperantia in præcipua materia delectabilium, scilicet venereorum. *In scientia.* sanctorum. In qua continetur etiam prudentia. *In longanimitate.* Ecce virtus spei protensæ in longum æternitatis fumiræ beatitudinis. *In suauitate.* seu vt aliis placet. *In benignitate.* Vtrunque actionis laudabilis est nomen. Et ministros noui testamenti oportet esse tum benignos: hoc est feraces bonorum:

quum nisi bona proferre possint ex interno thesauro in verbis, in gestibus & in factis. Tum suaues diuersis hominum complexionibus, diuersarum ætatum, diuersorum sexuum, diuersarum consuetudinum &c. hominibus accommodando seipsos vt omnibus prosint. *In spiritu sancto.* Non secundum rationem humani spiritus seu humanæ mentis sed secundum rationem spiritus sancti nos disponêtes, illius instinctu agimur. *In charitate non ficta.* Ecce testis spiritus sancti infallibilis, ecce comes indiuidu', dilectio nõ simulata exterius sed vere interna. *In uerbo ueritatis.* Intus vera dilectio, foris verus sermo, vera doctrina. *In uirtute dei.* Virtus non vt contra vitium, sed vt contra impotentiã distinguitur. pro, potentia sumitur. Et potentia dei ad miraculosa opera significatur: Ministri enim illi primi ibant fulti etiam potentia faciendi miracula, quę est potentia dei: quia solius dei est efficere vera miracula. Commendabiles siquidem sese exhibebant, & patientia tanta, & tot virtutibus, & gratia miraculorum. *Per arma iustitiæ.* Metaphorice arma iustitiæ appellantur duæ iustitiæ actiones. Altera habens vim armorum defensiuorum: videlicet declinare à malo. altera habens vim armorum offensiuorum: videlicet facere bonum. *A dextris & à sinistris.* pro, dextrorum & sinistrorum. Quanuis non liquido constet an dextrorum & sinistrorum referat ambas ministrorum partes armatas (dicendo per iustitię arma dextrorum & sinistrorum: hoc est dextrorum nostrorum membrorum & sinistrorum) an referat arma dextra & sinistra, an referat res occurrentes dextras & sinistras, subiunctæ tamen combinationes me trahunt ad tertium sensum: hoc est tam in dextris rebus quàm in sinistris. Nec oportet solicite quærere per dextra & sinistra quid Paulus significare intendit: quoniam ipsemet nouem distinctiones subiungit statim rerum dextrarum & sinistrarum, ad describendum quòd in omnibus materiis dextrorum & sinistrorum, ministri noui testamenti vtuntur armis iustitiæ: vt etiam hinc habeas quod sunt idonei ministri noui testamenti. quod consistit in iustitia dei in Iesu Christo.

Per gloriam & ignobilitatem. Contrarium gloriæ interpres circunloqui videtur. Vnde interpretes moderni ignominiam seu contemptum seu inhonorationem interpretantur. In hac distinctione gloria dextrum, ignominia sinistrum tenet locum. & armis iustitiæ vti, tam occurrente gloria quàm occurrente ignominia significat. Lege Actus Apostolorum quando Paulo & Barnabę tanta occurrit gloria, vt vellent ipsos adorare vt deos, & quando

quando tanta ignominia vt publice cæderẽtur &c. *Per infamiam.* Ecce sinistrum. *Et bonam famam.* Ecce dextrũ. apud aliquos enim erant infames, apud aliquos bonæ famæ. *Vt seductores.* Ecce sinistrum. *Et veraces.* Ecce dextrũ. Aduerte quòd interpres variat vt, sicut, tanquàm, quasi: quumtamen apud Paulum eadem dictio repetatur, & sonat tanquàm. Et est sensus. tanquàm seductores reputati à multis, & secundum rem veraces. *Sicut ignoti.* Ecce sinistrum. *Et cogniti.* Ecce dextrum. Et est sensus. Tanquàm ignoti habemur, & secundum rem noti sumus. Nec est sermo de notitia personarum, sed ministerij diuini. Min' est haberi ignotos quàm infames, Apostoli apud multos habebantur infames, vt magi seu superstitiosi: apud multos habebantur ignoti vnde hanc prouinciam prædicandi sumpsissent, an ex deo, an ex quæstu, an affectu gloriæ, an ex dæmone &c. Secundum rem tamen apparebant miracula confirmantia doctrinam Euangelicam, vnde erant noti apud eos qui volebant eos nosse. *Quasi morientes.* Ecce sinistrum. Tanquàm morientes (quorum non est de vita spes) habebantur ministri noui testamenti prædicantes Christum, Iudæis existimantibus quòd ministri Christianæ fidei essent tanquàm morientes, statim desituri: putabant enim esse (vt aiunt) ignem ex paleis. *Et ecce viuimus.* Ecce dextrum, perseueramus viuentes ministri noui testamenti. Et dicit ecce, monstrando propriam ministrorum vitam corporalem perseuerantem cum ministerio. *Vt castigati.* seu correpti. Ecce sinistrũ. Sæpe castigationes flagellorum & huiusmodi passos constat ministros Christi. Et dicit tanquàm castigati: quia in veritate non erant castigationes seu correptiones, sed odiosæ punitiones. Castigatio enim seu correptio non habet locum nisi in illis qui castigatione seu correptione indigent, qui immoderati sunt: quales nõ sunt ministri noui testamenti. veruntamen fuerunt tanquàm castigati. Lege Actus Apostolorum: & inuenies Apostolos tanquàm castigatos à Iudæis. *Et non mortificati.* Ecce dextrum. Tempore quo Paulus hæc scripsit, adhuc nulla fuerat à Romanis principibus contra Christianos mota persecutio (quum primam mouerit Nero, sub cuius imperij principio Paulus iuit Romam) sed tantummodo à Iudæis affligebantur Christiani excitantibus Iudæis etiã alios contra Apostolos, & non contra omnes Christianos: vt patet ex eo quòd Hierosolymis erãt multa milia Christianorum in pace, qui aduenientes illuc Paulo (vt Iacobus dicit) aduersum Paulum tanquã legis Mosaicæ destructorẽ cõsurgerent. Et propterea forte dixit

Universidad de Deusto
Biblioteca

te dixit sed non occisi. Quia tamen occisus fuerat Stephanus, & forte Iacobus frater Ioannis ab Herode, Tutius intelligitur hæc litera de genere ministrorum perfectorum noui testamenti quos describit, quàm de solis personis propriis Pauli, Timothei, Sylæ, Titi &c. vt prius descripserat quòd non desinunt ab intrinseco vt lut ignis paleæ, sed perseuerant viuentes in ministerio: modo autem quòd non desinunt ab extrinseco occisi. Quanuis enim aliqui de facto fuerint occisi (vt Stephanus & Iacobus) non tamen propterea occisi sunt perfecti ministri noui testamenti, sed genus talium ministrorum viuit. *Quasi tristes.* Ecce siniſtrum. Et dicit quasi: quia non tristabantur intus, sed habentes causas mœroris & doloris habebantur tanquàm mœrentes. *Semper autem gaudentes.* Ecce dextrum quòd secundum rem non quandoque sed semper intus gaudium habebant spiritus sancti. Vnde & exsi ibant gaudentes à cõspectu cõcilij Iudaici, quoniam digni habiti sunt (ecce materia & ratio gaudij interni) pro nomine Iesu contumeliam pati. *Sicut egentes.* seu pauperes seu inopes. Ecce siniſtrum. Et dicit tanquàm non ad excludendum veram, sed necessariam paupertatem. significatur enim quòd non occupamur paupertate, sed assumimus statum pauperũ, quòd similes nos facimus illis qui ex necessitate sunt pauperes. *Multos autem locupletantes.* Ad literam est sermo de diuitiis spiritualibus. Et est sensus quòd perfecti noui testamenti ministri induunt personas pauperũ non vt sibiipsis subueniant, sed vt alios multos ditent spiritualibus diuitiis. Et hoc est dextrum. Experimur quoque posteri quòd paupertas Apostolorum ditauit multos diuitiis temporalibus: quib⁹: vtinam non abutamur. *Tanquam nihil habentes.* Ecce siniſtrum. quod expone vt præcedens. Hoc plus est quam tanquàm pauperes. assimilamur voluntarie illis qui nihil habẽt: vtpote qui omnia relinquimus & sequimur Christum. *Et omnia possidentes.* Ecce dextrum. Possidẽtes sumus omnia temporalia, in seipsis quidem spe. scriptum est enim, super omnia bona sua constituet eum in eminentioribus vero actu: quoniam possidemus actu omnia spiritualia, quibus subiiciuntur omnia temporalia. Sicut enim habens intellectum, habet quicquid est visus, auditus, odoratus, gustus, & tactus, ita possessor spiritualiũ, est possessor omnium corporalium. Testatur quoque experientia quòd possessoribus spiritualium subiiciuntur principes & quæcunque sunt corporalia: vt patet legenti gesta sanctorum. Et hic finitur tractatus de noui testamenti ministris. *Os nostrum patet ad vos ô Corinthii.* Tertia est hæc pars

pars tractatus huius epistolę: in qua tractatur illa particula, pater misericordiarum. Tractat enim multas dei misericordias: tũ collatas Corinthiis, & efficiendo eos templum dei, & efficiendo eos pœnitentes & vindices criminum. tum collatas Macedonibus. tũ exequendas in collecta eleemosynaria in sanctos. Continuat autem sequentia præcedentibus ad allocutionem specialem descendens. Acsi apertius dixisset. hactenus ad omnes fuit sermo noster de ministris noui testamenti, modo vos in specie alloquor ô Corinthij: nec qualitercunque alloquor, sed patente ore, hoc est manifeste. Et dicit hoc: quoniam manifeste intendit illis aperire radicem minus bonæ dispositionis cordis eorum circa communionem cum infidelibus. *Cor nostrum dilatatum est: non angustamini.* pro, angustiamini. *in nobis, angustiamini.* pro, angustamini, *autem in visceribus uestris.* Et indicatiui est modi vtrobique angustamini. propter quod coniunctio autem, clarius præmissa fuisset, dicendo sed angustamini in visceribus vestris: hoc est in intimis vestris.

¶ Arctauerat Paulus in priori epistola connubia prohibendo noua cum infidelibus coniugia, arctauerat forum causarum prohibendo litigare cum Christianis sub iudice infideli, arctauerat conuiuia pro quanto prohibuit mandncare immolata idolis in multis casibus, scilicet vel præsentibus infirmis vel indicante aliquo aliud esse immolatum vel in idoleo, ex quibus Corinthij videbant se arctari quo ad ciuilia à Paulo, qui forte quum fidem susceperant, nullum talium cogitabant. & propterea mentes eorum erant velut in angusto positæ. Hinc, desistere à consuetis connubiis, à consuetis foris, à consuetis conuiuiis angebat eos: Inde obedientiæ debitum angebat eosdem. sicque angustari videbantur in ministris noui testamenti tanquàm ducentibus eos in huiusmodi angustiam. Hæc vbi Paulus per Timotheum seu Titum cognouit, declarat Corinthiis quòd angustia eorum non est occasione ipsorum ministrorum, sed occasione propriorum viscerum. Et quòd non oriatur huiusmodi angustia ab ipsis ministris, declarat per hoc quòd cor nostrum dilatatum est. Si angustia hæc esset ex nobis, cor nostrum esset etiam in angusto (quũ nos non doceamus nisi ea quæ facimus) sed cor nostrum non est angustum immo dilatatum est, inter nullas versatur angustias sed supra omnes humanos respectus elevatum manet amplum. Vnde non angustamini in nobis, non habetis angustiam in doctrina nostra, in mandatis nostris, in exemplis nostris: sed angustamini in visceribus vestris, sed angustia vestra est ob intimos vestros

stros affectus ad respectus humanos. Et vere sic erat. nam affectus ad solita connubia honorabilia cum sibi paribus (quos forte non inueniebant Christianos) causa erat huiusmodi angustiæ: & sic de similibus. *Eandem autem habentes remunerationem (tanquàm filiis dico) dilatamini & vos.* Superfluit habentes. Et est vna parenthesis totum hoc, eandem autem remunerationem tanquàm filiis dico. Ita quòd ordo literæ est dilatamini & vos. Et interponit eandem autem remunerationem tanquàm filiis dico, vel ad exponendum dilatationis donum esse remunerationẽ quam eis vt filiis indicit. Dilatatio siquidem cordis constat ex duobus. Alterum est studiũ humanum ad ampliandum cor, ne inter humanos respectus angustetur, Et quo ad hoc studium mandat Corinthiis vt & ipsi dilatentur. Alterum est diuinæ donum gratiæ complens huiusmodi dilatationem: qua homo dilatato iam corde libere & delectabiliter quæ dei sunt exequitur: iuxta illud: Viã mandatorum tuorum cucurri quum dilatasti cor meum. Et quo ad hoc donum dilatatio appellatur remuneratio eadem remunerationi quam in scipsis sentiebant Apostoli. ¶ Vel ad exponendam intentionem Pauli quare dicebat dilatamini & vos: ad hoc scilicet vt habeatis tanquàm filij eandem remunerationem quæ debetur & nobis quorum cor iam est dilatatum. *Nolite iugum ducere.* pro, ne iungamini eodem iugo, *cum infidelibus.* Ecce materia angustiæ, iungi cum infidelibus, non qualitercunque sed sub eodem iugo. Infideles hoc in loco appellari idololatras testatur combinatio quinto ac postremo subiuncta, quis consensus templo dei cum idolis? Identitas autem iugi insinuat quòd præcipua angustiæ ratio erat connubij iugum solitum cum infidelibus. Et vere durum valde videbatur nobilis generis hominibus non inire connubia cum sibi paribus nobilibus: quod oportuisset efficere si eis pares non erant Christiani. Tam durum autem fuit hoc vt legamus non fuisse seruatum. nam Cæcilia Christiana nupsit Valeriano Gentili: & Lucia similiter sponso gentili. *Quæ enim participatio iustitiæ cum iniquitate?* Ex quinque capitibus manifestat nõ esse iungendos eodem iugo Christianos idololatris. Primum ex parte iustitiæ. Status siquidem Christianus est status iustitiæ (iam enim dictum est quòd ministratio noui testamenti, est ministratio iustitiæ) status vero idololatrarum est status iniustitiæ. Et est sermo de iustitia dei & iniustitia apud deum. *Aut quæ societas luci ad tenebras?* Secundum ex differentia inter lucem & tenebras. Christiani enim sunt filij veræ lucis spiritualis: idololatræ

træ tenebrarum spiritualium. *Quæ autem consentio.* pro, quis autem consensus, *Christi ad Belial?* Tertium ex differentia inter Christum caput Christianorum & Belial (hoc est dæmonem) caput idololatrarum. Appellatur autem diabolus Belial Hebræo vocabulo, eo quod sine iugo est regulæ cuiusque. Belial enim sonat absque iugo. Vnde vir Belial appellatur cui omnia licent: vtpote absque quocunque rectæ rationis iugo. Et apte è regione Christi (qui factus est obediens vsque ad mortem, qui peccatum non fecit) diabolus quatenus Belial absque vllo rectę rationis, absque vllo voluntariæ obedientiæ iugo locatur. *Aut quæ pars fideli cum infideli?* Quartum ex differentia inter fidelem & infidelem. Penes fidem in deum differentia ista attenditur. Christiani enim & credentes in deum & fidem debitam deo seruantes, vtrinq; sunt fideles: idololatræ vero neutrum habent, & omnino sunt infideles. *Quis autem consensus templo dei cum idolis?* Quintum & vltimum caput est ex differẽtia inter templum dei & idola. Non dicit templo dei cum templo idolorum, sed templo dei cum idolis: ad significandam directam contrarietatem inter templum dei (in quo scilicet habitat deus) & illud in quo habitat diabolus, quod est simulacrum. Nõ enim diabolus est habitator templi idolorum immediate (sed mediante simulacro) sicut deus est immediate habitator templi sui: Christiani enim (vt declarabit) sunt templum dei: ac per hoc alieni esse debent ab iis qui colunt simulacra habitacula dæmonum: vtpote colentibus contraria Christianis, qui sunt habitaculum dei. *Vos enim estis templum dei viui.* Applicat vltimam differentiam ad dignitatem ipsorum hominum. Dicuntur enim & sunt Christiani templum non secundum materiam, sed secundum officium actiue & passiue: passiue quidem, quatenus in illis habitat deus: actiue vero, quatenus in seipsis in suorum cordium penetralibus colunt deum fide, spe, charitate: in quo officium nõ solum templi, sed sacerdotum in templo exercent. *Sicut dicit deus.* Non ex vno scripturę loco Paulus subiuncta citat: sed quæ primo subdit ex Leui. c. 26. & Eze. ca. 37. *Quoniam.* pro, q, *inhabitabo in illis.* Sensum non verba affert Paulus, immo exponit scripturę veteris verba, quid intendit dicendo ponam tabernaculum meum in medio vestri: q. d. intẽdit inhabitabo in vobis. hoc est eũ deũ ponere tabernaculũ suũ in quo habitat in medio in intimis hominũ, efficere eos habitaculũ suũ, immo est habitare in illis. habemus enim q̃ũq; habitaculũ in quo nõ habitamus. Habitat aũt deus in hominib' quũ vtiĩ hoĩb' ad vsus ꝓprios dei. sic eũ habitat in materiali

Universidad de Deusto
Biblioteca

templo sicut nos habitamus in domibus. *Et inambulabo inter eos.* Superfluit inter eos. Veruntamen inambulare significat non ambulare, sed ambulare in aliquo. sonat enim textus ambulabo in eis. Non solum vtitur deus Christianis vt templo, habitando in eis, sed etiam vt via grata: ad significandum internum profectum de virtute in virtutem, de bono in melius Christianorum in quibus deus habitat: immo ad significandum quorsum habitat scilicet vt proficiant ij in quibus habitat: ambulat enim deus in hominibus secundum profectum spiritualem hominum. *Et ero illorum deus.* hoc est qui sum natura deus simpliciter & absolute, ero deus proprius eorum, per verum gratúmque cultum. Nã tantummodo à Christianis explicite vel implicite colitur deus interno cultu deo grato: quum non sit extra Christum salus cuiquã. *Et ipsi erunt mihi populus.* hoc est ego habebo ipsos in meum populum. hic enim solus est populus de quo dixit angelus ad Ioseph. ipse saluum faciet populum suum à peccatis eorum. Nobis vere colentibus deum, deus tractat nos vt populum suum: sed vbi nos deum solis labiis colimus, nec ipse tractat nos vt populum suum. *Propter quod.* Continuatio hæc Pauli est, ex hoc quòd templum dei estis rationem reddentis eorum quæ subiunguntur. Et ex Esa. 52. sumpta sunt. *Exite de medio eorum, & separamini.* Apud Esaiam repetitur, recedite recedite, exite, &c. Paulus vero exponendo recedite dicit separamini. Exierant siquidem Corinthij de medio idololatrarũ non relinquendo patriam, sed cultum idololatrarũ: sed Paulus volebat quòd separarentur ab eorũdem iugis, non iungendo connubia cum illis. Et propterea affert hanc authoritatẽ ad persuadendum omnimodã separationem ab idololatris in cõ iugiis, in foris, in conuiuiis: vt in priori docuerat epistola. *Dicit dominus.* Paulus hoc apposuit, ad exponendum quòd verba hæc dicuntur ex parte dei. *Et immundum ne tetigeritis.* Idololatras immundum appellat: & ne tangi quidem vult, ad similitudinem prohibiti in lege veteri contactus rerum seu personarum immundarum, ex quo contactu reddebantur immundi qui tetigerant. ideo separamini, ne tangendo communicatione eiusdem iugi, contrahatis immunditiam. *Et ego recipiam vos.* Hoc cum sequenti particula nescitur ex quo scripturæ loco Paulus acceperit: quum nullus appareat in quo fiat mentio de promissione explicita filiorum & filiarum vt hic affertur, cum adiectione dicit dominus omnipotens. Sonant enim hæc verba, prophetæ alicuius dicta: forte vnius eorum quibus caremus, quorum meminerunt libri Regum

Regum seu Paralipomenon. Promittit omnipotens deus duo. Primo receptionem, dixi exite & separamini: nolo vos vagari, sed exeuntes ac separatos ego suscipiam vos, in mea domo spirituali hic & tandem æterna in cœlis. *Et ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias: dicit dominus omnipotens.* Secundum quod promittit est adoptio diuina non solum suscipiam vos in domo mea, sed ego officio paterno erga vos me geram, amando, prouidendo, curam habendo, &c. & econuerso vos officia filiorum & filiarum erga me exercebitis: amando, reuerendo, obsequendo.

CAPVT VII.

HAs ergo *habentes promissiones.* scilicet susceptionis & adoptionis. *Charissimi.* pro, dilecti, *mundemus nos.* Seipsum connumerat Paulus inter egentes mundatione, eo quòd non sit homo qui non peccet: & connumerant se ad persuasibilem reddẽdum aliis hanc exhortationem. *Ab omni inquinamento carnis & spiritus.* Inquinamentum carnis appellatur immunditia quæcunque animi proueniens ex carne tam propria quàm propinquorum. inquinamentũ vero spiritus appellatur immunditia quæcunque animi proueniens ex spiritualibus: qualis sunt honor, gloria & huiusmodi.

¶ Et occasionem quidem huius exhortationis sumpsisse videtur ex subiunctis apud Esaiam verbis, mundamini qui fertis vasa domini. applicat enim ad propositam angustiam Corinthiorũ qui tum ex affectu carnali ad consanguineos & affines, tum ex affectu spiritus ad gloriam, immunditiam contrahebant. *Perficientes sanctificationem in timore dei.* Sanctificatio idem est quod mundificatio: ad hoc enim monet nihil inquinationis relinqui, vt mũdificatio accepta per baptismum perficiatur nostro studio. Sæpe enim munditia per baptismum accepta inquinamur affectibus carnis vel spiritus: & propterea oportet perficere eam mundando ab omni inquinamento. Et quia hoc præcipue confert timor dei, ideo adiũgit in timore dei. timendum est enim ne deus despiciat nos negligentes studere munditiæ. *Capite nos.* hoc est capaces estote nostri. Dixerat superius quòd erant angusti in propriis visceribus monens vt dilatarentur. ad huiusmodi dilatationem alludens dicit, Capite nos, complectimini nos doctores monitores ac patres vestros. Quod est dicere suscipite in vobis nostram doctrinam, nostram monitionem. *Neminem læsimus*, pro, iniuria affecimus, *neminem corrupimus, neminem circumuenimus.* pro, fraudauimus. Tria impedimenta excludit, quæ forte obiiciebantur Paulo:

Paulo: quæ si fuissent vera, reddidissent Paulum minus receptibilem aut omnino irreceptibilem à Corinthiis. Et quantum conijcere possum, mussitabant forte aliqui quòd hæc Pauli præcepta erant iniuriosa, & tanquam speciem fraudis habentia: vtpote paulatim tollentia libertatem politicam. Propter quod Paulus extenso sermone ad omne mali genus, primum ex parte actionis excludit omnem iniuriam, dicendo neminem iniuria affecimus. Et videntur hoc directe dicere ad manifestandum intentionem suã, quòd non intentione iniuriandi alicui prohibuit connubia cum infidelibus. ¶ Dicendo vero neminem corrupimus, effectum actionis explicat non fuisse abductionem à bono. Ita quòd nec animus fuit iniuriandi, nec effectus à nobis proficiscens vnquã fuit abducere à bono. Dicendo autem neminem fraudauimus, fallacẽ artem à progressu doctrinæ, monitionum, præceptorum & huiusmodi excludit. *Non ad condemnationem uestram dico.* Superfluit vestram. hoc est non gratia damnandi vos quòd talia de nobis sũ spicemini dico hæc. *Prædiximus.* pro, prædixi. *enim* superius in hac eadem epistola, dicendo quòd estis epistola nostra scripta in cordibus nostris. *Quod in cordibus nostris estis ad commoriendum & conuiuendum.* hoc est tam intimo & ardenti affectu estis in cordibus nostris, vt parati simus vobiscum mori & viuere: magnitudo hæc amoris testis est quòd non ad condemnationem hæc dico. *Multa mihi fiducia apud uos.* Hinc incipit Paulus aliam tractare materiam, quam optime continuat cum præcedente monitione, terminata ad ingentem suũ amorem erga eos. Tractare siquidem intendit de re gesta à Corinthiis recepta priori epistola. Et apte obiurgationem præcedẽtis monitionis temperat subsequente hac commendatione eorundem: vt etiam hinc persuasibiles reddantur ad parendum monitioni antedictę. Proponit itaque quatuor, commendationem Corinthiorum concernentia. primum est multiplicata fiducia ad eos. secundum vero est. *Multa mihi gloriatio pro uobis.* hoc est de vobis multiplex mihi ratio suppetit gloriandi. *Repletus sum consolatione.* Ecce tertium. *Superabunde gaudio in omni tribulatione nostra.* Ecce quartum. Quod tamen dicitur in omni tribulatione nostra, refertur etiam ad tertium: est enim sensus quòd inter omnes tribulationes nostras repletus sum consolatione, insuper & superabundo gaudio: hoc est quòd gaudium superat tribulationes. *Nam & cum uenissemus in Macedoniam.* Tractaturus hæc quatuor proposita, incipit more suo à superata ab vltimis duobus tribulatione cuius in

in calce propositorum meminerat. *Nullam requiem habuit caro nostra.* Non dicit spiritus noster: quoniam ille quiescebat. sed caro afflicta vsqueadeo describitur vt nullam habuerit requiem. Quod magis declarans subiungit. *Sed omnem tribulationem passi sumus.* pro, sed in omnibus tribulati supplefuimus. Cuius speciei mala fuerint hæc, non aliter scriptũ inuenio. *Foris pugnæ, intus timores* Amplius describit quòd in omnibus externis & internis tribulati sunt. nam foris pugnæ, aduersus nos: intus vero timores, imminentium malorum foris, in publico, non vna sed multæ pugnæ: intus vero, in domibus existentibus nobis, timores incutiuntur. & sic nullibi quiescimus. *Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos deus.* Descripta tribulatione magna. tractat tertio loco propositum, scilicet repletus sum consolatione, attribuens illam deo. de quo dicit quòd consolatur humiles, ad differentiam superborum. quibus deus resistit. *In aduentu Titi.* Primum medium quo vsus est deus ad consolandum Paulum, describitur aduentus Titi ad Paulum ex Corintho. erat enim Titus vir spiritualis: & naturale est ex aduentu spiritualium virorum consolationem accipere spirituales viros. *Non solum autem in aduentu eius, sed etiam in consolatione qua consolatus est in uobis.* Consolatus est, passiue vtitur interpres. Ecce alterum medium quo vsus est deus ad consolandum Paulum: relata scilicet cõsolatio quam ipse Titus acceperat ex Corinthiis. Ad quam explicandam subdit. *Referens nobis uestrum desiderium.* respectu veri boni.

Vestrum fletum. respectu mali, tum incestus commissi ab illo priuigno. tum negligentiæ vestræ prioris erga correctionem illius. *Vestram æmulationem.* pro, vestrum zelum, *pro me.* hoc est vestrum loco mei (nomine meo) zelum ecclesiæ aduersus illum fornicarium. *Ita ut magis gauderem.* ex huiusmodi relatis, quàm dolerem ex carnis afflictione: hoc est ita quod gaudium superaret dolorem. *Quoniam etsi contristaui uos in epistola.* Rationem tanti gaudij ex spirituali fructu Corinthiorum reddit. Contristauerat Paulus Corinthios in priore epistola. arguendo illos negligentiæ erga correctionem incestus. *Non me pœnitet, etsi pœniteret.* pro, pœnituerit. Res gesta sic est. Paulus audito illo incestu inter Cirinthios tolerato &c. scripsit, arguendo &c. in priore epistola, postea pœnituit Paulum scripsisse contristantia illos, eo q; timuerit ne male succederet: vt plerũque contingit. modo vero vt aduenit ex Corintho Titus, & rẽ hanc successisse narrauit, Paulus lętatur se scripsisse sic Corinthiis in

priore

Universidad de Deusto
Biblioteca

priore epistola. Et propterea dicit non me pœnitet, in præsenti tempore, quamuis me pœnituerit in præterito medio tempore inter epistolam missam & aduentum Titi ad me. *Videns.* pro, video enim. Rationem reddit quare in præsenti non pœnitet. *Quòd epistola illa etsi ad horam uos contristauit.* quod mihi displicuit: *Nunc gaudeo non quia contristati estis.* tristitia siquidem vestra, quantumcunque ad horam non est materia gaudij mei. *Sed quia contristati estis ad pœnitentiam.* Non gaudeo de vestra tristitia secundum seipsam, sed secundum suum fructum, non gaudeo de vestra tristitia, sed de vestræ tristitiæ fructu qui est pœnitentia. *Contristati enim estis secundum deum.* Tristitiã eorum fructuosam declarat ex deo. Tristitia siquidẽ secũdum seipsam inutilis est, & naturaliter omnibus exosa: & propterea si tristitia aliqua est vtilis seu fructifera, aliunde quàm ex seipsa oportet quòd hoc habeat. Et ideo Paulus ex hoc quòd fuit secundum deum tristitia Corinthiorum, manifestat quòd fuit fructuosa. Est autem tristitia secundum deũ, quæ est ratione vel diuinæ iniuriæ (siue à se, siue ab aliis commissæ) vel ratione damni spiritualis in ecclesia occurrentis: vt quum viri iusti tolluntur. *Vt in nullo detrimentum patiamini ex nobis.*

Præter fructum qui est pœnitentia, alterũ fructum monstrat Paulus euenisse, scilicet virationem cuiusque damni ex epistola Pauli contristatus. Quod si non penetras, recole quòd tristitia secundũ se est inimica naturæ, ac per hoc ingerens alicui tristitiam infert illi nonnullum damnũ in animo. Monstrat autem Paulus quòd quia Corinthij ex Pauli epistola non sunt contristati simpliciter & absolute, sed contristati secundum deum (quia assumpserunt pro ratione tristitiæ non Paulum sed deum) euaserunt omne tristitiæ damnum ex epistola Pauli. Et hæc est prima vtilitas tristitiæ secundum deum. *Quæ enim secundum deum tristitia est, pœnitentiam in salutem stabilem.* pro, impœnitendam, *operatur.* Ex differentia inter tristitiam secundum deum & tristitiam secundum mundum penes contrarios fructus, monstrat tristitiam illorum secundum deum esse materiam gaudij apostolici. Duplicem autem subordinatum fructum manifestat: alter est pœnitentia impœnitendæ: alter est salus. ¶ Vide singula. Tristitia secundum deũ operatur pœnitentiam internam, quam constat integrari ex tribus actibus animi: primus est displicere sibi quòd homicidiũ cõmisit secundus est velle de cætero non cõmittere homicidium: tertius est velle satisfacere illis quibus propterea irrogata est iniuria, deo scilicet & hominibus læsis. Quicquid horum defuerit, non est pœnitentia

tentia in salutem: vt clare patet. Vnde etiam patet differentia inter tristitiam secundum deum & pœnitentiam salutarem: quia illa sonat tristitiam ex ratione tristandi, deo scilicet. ista autem sonat tristitiam commissi cum reliquis duobus actibus. Vnde illa causat istam applicatam & contractam ad specialem materiam: eo modo quo dilectio dei imperãdo causat actus inferiorum virtutum. tristitia enim secũdum deum, actus est charitatis, sicut delectatio secundum deum: tristitia autem quam significat pœnitentia, actus est inferioris virtutis. ¶ Apponit autem impœnitendam, ad differentiam pœnitentiæ pœnitendæ: quales sunt tum innumeræ humanæ pœnitentiæ diuersorum gestorum: tum pœnitentiæ desperatorum. nam & pœnitentia Iudæ fuit pœnitentia pœnitenda: & pœnitentiæ multę beneficiorum collatorũ & veniarum concessarum aliis pœnitendæ sunt. Quam autem operatur tristitia secundum deum, pœnitentia impœnitẽda est: nec solum impœnitẽda est, sed est in salutem animæ. Est itaque progressus à tristitia secũdum deum ad salutem animæ per mediam pœnitentiam impœnitendam. quam non oportet aliunde mendicare: quia ipsa secundum deum tristitia efficit illam in salutem.

Seculi. pro, mundi, autem tristitia mortem operatur. Contra tristitiam secundum deum distinguit tristitiam mundi: hoc est habentem pro ratione amorem mundi contrarium amori dei. qualis est tristitia eorum qui impediuntur à fruitione delectabilium per fas & nefas. hęc enim constat quòd operatur mortem animæ cõtrariã saluti animę: quã operatur tristitia secũdũ deũ. *Ecce enim hoc ipsum.* Decst. q. *secundũ deũ contristati.* Deficit. *Fuistis uos.* Ex experiẽtia subsecuti fructus in eis ex tristitia secundum deum, probat quàm fructuosa sit tristitia talis. *Quantam in uobis operatur sollicitudinem.* Ex negligentibus corrigere incestuosum effecit vos solicitos. *Sed defensionem.* pro, purgationem. non solum solicitudinem sed purgationem, tum vestri delicti ob negligentiã, tum criminis incestus. *Sed indignationem.* Purgatio ad præteritum delictum, indignatio vero ad præsens dedecus refertur. Indignati siquidem sunt ex tristitia secundum deum Corinthij, tantum non sustinentes sceleris inter se dedecus. *Sed timorem.* imminentis diuini iudicij nisi corripuissent incestuosum. *Sed desiderium.* Tria prius dicta (purgatio indignatio & timor) malum respiciunt, præteritum præsens & futurum: hæc autem tria quæ subiunguntur, respiciunt bonum. Desiderium, tam boni proprij quàm communis. *Sed æmulationem.* quodammodo certantium

ad actiones

Universidad de Deusto
Biblioteca

ad actiones bonas. *Sed vindictam.* bonum iustitiæ exercendo. Et hæc fuit vltimus effectus erga incestuosum.exercuerunt enim iustitiam vindicatiuam excommunicando illum &c. *In omnibus exhibuistis.*pro, commẽdastis,*vos.*hoc est commendabiles vos reddidistis. *Incontaminatos esse negocio.* proculdubio incestus. Nec dicit incontaminatos fuisse sed esse. purgauerant enim negligentiam qua nonnullam contaminationem contraxerant.

Igitur etsi scripsi vobis,non propter eum qui fecit iniuriam. incestuosum scilicet filium. *Nec propter eum qui passus est.* patrem scilicet maritum qui passus est adulterij & incestus iniuriam.Nec intelligas has negationes referri ad intentionem Pauli,sed ad commẽdationem effectus subsecuti in ipsis Corinthiis.non enim est sensus,me non scripsisse propter eum qui fecit iniuriam & propter eum qui passus est(quum expresse scripserit propter correctionẽ illius)sed est sensus quòd si ex mea epistola non fuisset subsecutus effectus correctionis incestuosi & vltionis iniuriæ irrogatæ patri,iste tũ effectus subiũctus subsecutus est.*Sed ad manifestandã solicitudinem nostram quam habemus pro vobis coram deo.* pro,sed vt manifestetur studium vestrum quod pro nobis est erga vos coram deo. Quando nullus alius fructus fuisset subsecutus ex nostra epistola, iste est subsecutus: videlicet quòd manifestatum est studium vestrum erga vosipsos quod habetis pro nobis coram deo. Vere siquidem excommunicando illum manifestatum est Corinthiorũ studium erga seipsos,erga propriam ecclesiam, non qualecunque sed tale quale habebant nomine authoritate & loco Pauli,non secundum humanos affectus sed coram oculis diuinæ maiestatis: hoc est in veritate intima quam intuetur deus,quę grata est deo.

Ideo consolati sumus. In consolatione autem vestra. Supersluit autem. Concludit ex his bene apud Corinthios gestis, quod tertio proposuerat consolati sumus:hoc est consolationem accepimus passiue siquidem interpres vtitur consolari. Et dicit in consolatione vestra actiue:hoc est in consolatione quam dedistis nobis ex vestris factis. *Abundantius.* Deficit.autem,*magis gauisi.* Tractat quarto loco propositum,scilicet superabundo gaudio.quod enim ibi dixit superabundo gaudio, hic dicit abundantius magis gauisi. Et materiam multo abundantioris gaudij subiungit.

Super gaudio Titi quia. pro ,quòd,*refectus.* pro,refocillatus,*est spiritus eius ab omnibus vobis.* Auxit vehementer gaudium nostrum gaudium Titi:eo quòd tam spirituales vos fueritis vt non caro sed spiritus Titi refocillatus sit, non ab aliquibus sed ab omnibus

omnibus vobis. Vbi patet quòd abundãtia gaudij Pauli pro principali materia habet tantam in Corinthiis spiritualitatem,vt etiam refocillauerit spiritum Titi. *Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum.* Tractat secundo loco propositum scilicet multa mihi gloriatio pro vobis. *Non sum confusus.*pro,pudefactus.non sum pudore affectus,non erubui. *Sed sicut omnia vobis in veritate locuti sumus.* docendo & prædicando. *Ita & gloriatio nostra quæ fuit ad Titum veritas facta est.* verificata est ex vestris gestis.

Et viscera eius. Tractat primo propositum, multa mihi fiducia est apud vos.Intimos Titi affectus viscera appellat. *Abundantius in vobis.*pro, in vos, *sunt,reminiscentis.*pro,recordantis, *omnium vestrum obedientiam.* Ecce materia fiduciæ Pauli in Corinthiis:obedientia scilicet eorum, quam simul commemorat vt occasionem affectus Titi & ad eos & relatam atque laudatam à Tito. *Quomodo cum timore.* interno. *Et tremore.* externo. *Excepistis illum.* Et est sermo de timore & tremore reuerentiali, causato in Corinthiis ex authoritate Pauli qui miserat illum.

Gaudeo quòd in omnibus confidam in vobis. Ecce multiplicata fiducia & experta tali obedientia vt de cætero in vobis confidam non de re aliqua sed in quibuscunque occurrentibus.

CAPVT VIII.

NOtam autem facimus vobis fratres gratiam dei quæ data est in ecclesiis Macedoniæ. Ad nouam transit materiam officij sibi impositi ab Apostolis qui erant Hierosolymis:vt scilicet procuraret eleemosynas pro pauperibus Christianis in Hierusalem degentibus, & intendens ad hoc hortari Corinthios,affert in exemplum Macedones.Duplicemque Macedonum virtutem explicandam appellat gratiam dei datã in ecclesiis Macedonię:ad significandum q̃ gratuitum donum dei est vtraque virtus. *Et quòd in multo experimento tribulationis.* Supersluit &.Incertumque est an tribulatio hæc fuerit illamet cuius in præcedẽti capitulo meminit,an fuerit aliqua alia tribulatio propria Macedonibus, Verisimile est q̃ illamet vexatio qua pressi sunt Paulus & sui,in qua foris pugnę & intus timores, fuerit quoque tribulatio Macedonum Christianorum.vt propterea Macedones dicantur experti tribulationem:quia non solum audiru cognouerunt pressuras Pauli, sed ipsi experti sunt illas adhærẽtes Paulo.foris enim pugnas & intus timores rationabile est extendi ad adhærentes. *Abundantia gaudii*

Universidad de Deusto
Biblioteca

illi ipsorum fiat. Ecce prima virtus, magnus gratiæ diuinæ effectus, in spirituale gaudium cedere tribulationes mundi. Et *altissima*, pro, profunda, *paupertas eorum abundauit in diuitias simplicitatis eorum.* Ecce altera virtus, beneficētia in sanctos talis vt etiam pauperes vsque ad fundum acquisuerint sibi diuitias simplicitatis. Meritum siquidem beneficentiæ commemorat à patua eleemosyna (profundæ enim paupertatis viri, non nisi paruam possunt eleemosynam facere) vt ex præmio paruę eleemosynę intelligamus præmia magnarum eleemosynarum. Si enim profunda paupertas eleemosynam largiendo efficit diuitias simplicitatis, quāto maiores diuitias à maioribus oriri eleemosynis intelligēdum est? Quemadmodum diuitiæ fortitudinis, diuitiæ scientiæ & huiusmodi constant ex copia spectantium ad fortitudinem seu scientiam, ita diuitiæ simplicitatis constant ex copia actionum delectationum ac virtuum spectantium ad simplicitatem animi. Et appropriantur eleemosynariis, ad significandum quòd meritum eleemosynæ proprium, in simplicitate animi fundatur.

Quia secundum uirtutem. hoc est vires. (*Testimonium illis reddo*) *& supra uirtutem.*) hoc est vires. *Voluntarii.* pro, spontanei, *fuerunt.* Declarat quod dixerat de virtute beneficentiæ extensæ vsque ad profunde pauperes: quia non solum secundum vires facultatum sed etiam supra vires earundem spontanei fuerunt ad largiendum. Et de hoc ipse Paulus testatur: vtpote qui interfuerat. ¶ Quum autem audis etiam supra vires, intellige infra moderamen tamen rationis: alioquin non esset materia laudis. habet enim magnam latitudinem quod censetur supra vires: & largiri aliquid supra vires, compatitur moderata ratio quæ non cōpateretur nimium supra vires excessum largitionis. *Cum multa exhortatione obsecrantes nos gratiam & communicationem ministerii quod fit in sanctos.* (Græce legitur. *Cum multa obtestatione roganter nos ut gratiam & communionem ministerii quod est in sanctos susciperemus.* Rogabant Macedones cum multis obtestationibus (hoc est cum multis signis quòd ex vero corde rogabāt) Paulum cum sociis vt nō differrent suscipere eleemosynas pro sanctis degentibus in Hierusalem sed tunc susciperent. In quibus precibus manifestatur quòd Macedones iam habebant eleemosynam in promptu paratam vt posset deferri in Hierusalem. Et hoc commouit Paulum ad scribendum hæc Corinthus. ¶ Et eleemosynam hanc describit à quatuor. à gratuito dantium animo, gratiam: à pecunia quæ communicatur, communio: à ministris quibus

quibus opus est vt deferatur in Hierusalem, ministratio: ab illis in quorum subuentionem datur in sanctos: hoc est mūdos ex baptismo. *Et non sicut sperauimus.* Non negatur præcedens spes: sed euentus non secundum mensuram sed supra mensuram spei, significatur. hunc enim sensum præ se ferunt subiuncta. *Sed semetipsos dederunt.* quod maius donum est. *Primum domino, deinde nobis per voluntatem dei in hoc.* Nec nos somniauimus has duas dictiones, in hoc (sed in textu inuenimus, disiunctas tamen per scriptores ab hac particula & iunctas cum sequenti) nec aliud nisi punctum mutauimus. Loco siquidem harum dictionum interpres vetus subiunxit has duas ita vt. Est itaque sensus (ab ea quæ tractatur materia nullo pacto digrediens) quòd ideò supra spem, quia Macedones etiam seipsos dederunt in hoc ministerium cūdi in Hierusalem comites deferentium eleemosynam. Describit autem hanc deditionem tum à causa supra spem, dicendo per voluntatem dei: significans quòd deus est operatus hanc tam inspe-ratam deditionem. tum ab illis quibus donum hoc oblatum est, dicendo primum domino deinde nobis: hoc est non principaliter ratione nostri tanquàm humano more præsentia nostra induxisset eos ad hoc, sed principaliter deo, secundario autem nobis: quib' ex officio incumbit prouidere de iuris in Hierusalem.

Rogaremus. pro, adhortaremur, *Titum.* Durus absque coniunctione aliqua contextus induxit veterem interpretem ad exponendum illas dictiones, in hoc: dicēdo, ita vt rogaremus Titum. Induxit quoque modernos interpretes vel ad exponendum illas dicendo quamobrem rogauimus Titum: vel ad adiungendum cō iunctionem vt, dicendo in hoc vt adhortaremur Titum. ¶ Contextus itaque ipse in Paulo durus pariter videtur: siue iungantur illæ duæ dictiones (in hoc) cum præcedentibus vt nos iunximus (quia vere ille est locus earum. ibi enim opportunæ sunt, hic autē superfluæ) siue iungantur cum sequentibus. non enim iunctæ sequentibus contexunt literam. Verum licet prima fronte sic durus appareat literæ contextus, studiosius tamen circūspecta litera apparet contextus optatius adhortaremur cum coniunctione &, præposita particulæ non sicut sperauimus. Et est ordo literæ. & adhortaremur Titum non sicut sperauimus, sed &c. Ita quod inter coniunctionem &, verbumque principale adhortaremur, per parenthesim legenda sunt interposita, declarātia ex euentu superāte spem subortam fuisse exhortationem Pauli ad Titum. Et sic omnia quadrant: omnisque duritia cōtextus excluditur, nullaque

Universidad de Deusto
Biblioteca

suppletione opus est. *Vt quemadmodum cœpit, ita & perficiat in uobis & gratiam istam.* In priore epistola monuerat Corinthios vt eleemosynę pro sanctis degentibus in Hierusalē reconderentur apud ipsos afferentes: modo videns Paulus Macedones sic instare vt eleemosynæ deferantur in Hierusalem, non censet amplius differendam eleemosynam Corinthiorū. Et hinc oritur noua hæc exhortatio Titi à Paulo, vt velit reuerti Corinthum ad perficiendā cœptum opus hoc. Quod appellat gratiā ratione superius dicta. Apparetque ex his apostoli verbis quòd Titus quū esset Corinthi hortat' fuerat Corinthios ad huiusmodi eleemosynas. Hoc enim significatur dicēdo vt quemadmodum cœpit. *Sed sicut in omnibus.* Corrigentis est immediate ante dictum, tanquàm minus dixerit dicendo perficiat in vobis etiam gratiam istam, corrigit hoc: intendens explicare quòd debuisset dicere vt in hac gratia abundetis. Ita quòd tota ista particula referēda est ad finem propter quē mittit Titum. *Abundatis fide.* quæ est donum gratiæ gratis datę.

Et *sermone.* hoc est dono linguarum. *Et scientia.* scripturarum sacrarum. *Et omni solicitudine.* pro, diligentia. quæ proprie videtur virtutis actus circa agenda. Et ex eo quòd dicit omni, commendat studiositatem eorum vniuersalem. *Insuper & charitate uestra in nos.* Legendum est, *Et ex quæ ex uobis erga nos est dilectione.* Significat enim spōtaneam Corinthiorum erga Paulum dilectionem. *Vt & in hac gratia abundetis.* Ecce fructus & finis intentus. Ad hoc hortatus sum Titum vt efficiat quòd quemadmodum abundatis in omnibus his tot donis & virtutibus, ita & abundetis in hac eleemosynaria gratia. *Non quasi imperans dico.* Superflunt quasi. *Sed per aliorum solicitudinem.* pro, diligentiam. Titi scilicet & eorum qui cum ipso venient. *Et uestrę charitatis ingenium bonum.* pro, ingenuum, *comprobans.* Ita quòd in textu nō habentur illæ duæ dictiones (ingenium bonum) sed vnica tantum, scilicet ingenium: hoc est ingenuitatem. vtuntur enim Græci neutro pro abstracto. ¶ Ne missio Titi speciē præcepti præ se ferret, dicit Paulus quòd non præcipiendo hoc dicit, sed ad experimento probatam liberalitatem charitatis eorum reddendam. *Scitis enim gratiam domini nostri Iesu Christi.* Gratuitum donum, gratiam vocat. Post insinuatum factū Macedonum affert factū Christi. tum ad monstrandum efficaciam abdicationis facultatum ad promerendum spiritualia. tum ad monstrandum debitum rependendi Christo in facultatibus temporalibus. *Quoniam propter uos.* Non excludendo alios & nos ipsos. nam non dicit propter vos tantum,

tantum, sed propter vos. *Egenus.* pro, pauper, *factus est.* vsque adeo vt vulpes foueas habeant & volucres cœli nidos, filius autem hominis non habuerit vbi reclinaret caput suum. *Quum esset diues.* vtpote dominus omnium diuitiarum mundi. Noluit Iesus vti dominio quod habebat super omnes diuitias sed assumpsit statum pauperem. *Vt illius inopia.* pro, paupertate, *uos diuites essetis.* Declarat quod dixerat propter vos, vt merito voluntariæ paupertatis Christi vos ditesceretis diuitiis spiritualibus. Tacet Paulus applicationem tanti facti, vt Corinthij imitentur Christum rependantque Christo. *Et consilium in hoc do.* Tertio loco adhibet proprium in hac re eleemosynaria consilium. *Hoc enim uobis utile est.* Ratio consilij mei est vtilitas vestra proculdubio spiritualis. *Qui non solum facere.* huiusmodi eleemosynas, *Sed & uelle.* hoc est spontanea voluntate facere: quod plus est quàm facere. *Cœpistis ab anno priore.* non moti exemplo Macedonum. Ideo siquidem Paulus hoc explicat, ne Corinthij ægrè ferant exemplum Macedonum. Acsi apertius dixisset. non attuli Macedones vt incipiatis (scio enim quòd ab anno priore incœpistis, nō qualitercunque, sed sponte facere has eleemosynas) sed vt celeriter perficiatis cœpta. Vnde subiungit.

Nunc uero & factio perficite. hoc est perficite, consummate etiam facto eleemosynarum nunc, & non differatur consummatio earum quæ mittendæ sunt eleemosynarum. *Vt quemadmodum prompta est animus uoluntatis.* Nihil refert quo ad sensum legere promptus est animus voluntatis, vel promptus est animus ad volendum, vel promptitudo est voluntatis: modo intelligas quod voluntas non pro illa animæ vi qua volumus, sed pro actuali volitione sumitur. Est enim sensus. vt quemadmodum animus est promptus respectu actus volendi. *Ita sit & perficiendi.* hoc est ita sit promptus respectu actus consummandi. Optime Paulus progreditur. Dixerat enim quòd ab anno priore fuerant prompti ad volendum & faciendum: adiungit modo vt quemadmodum est promptitudo vestra ad volendū & faciendum, ita sit promptitudo vestra ad consummandum.

Ex eo quod habetis. Ne accelerata consummatio (quam desiderat Paulus) oratrosa alicui reddatur, apposuit moderamen. ex eo quod habetis. Non dicit ex eo quod habituri estis, sed ex eo quod habetis in præsenti. Non vult Paulus vt consummet eleemosynarum harum opus relatione habita futurarum frugum ad quas se extendit potentia habentium agros: sed habita relatione

ne ad illa quæ nunc habentur. *Si enim.* Deficit. prius, *voluntas prompta est.* De præcedente siquidem voluntate loquitur. Præcedente autem executionem operis: vt quum quis ante executiõis tempus proponit se eleemosynas daturum. De tali siquidem proposito dicit. si prius voluntas prompta est: ad differentiam eorum qui proposuerunt quidem, sed non sunt modo prompti ad executionem. *Secundum id quod habet.* pro, iuxta id (quicquid illud est) quod habet, *accepta est: & non secundum.* pro, iuxta, *id quod non habet.* Et est sensus quòd voluntas prompta ad eleemosynarum largitionem grata est deo secundum commensurationem ad id quod homo habet (quicquid sit illud paruum vel magnum quod homo habet) & non secundum commensurationem ad id quo caret. Excessus siquidem eleemosynari⁹ respectu facultatum duas quas quis habet, appellatur eleemosyna iuxta id quod non habet: hoc est cõmẽsurata facultatibus quas nõ habet. Ex eo enim quòd est excessiua respectu facultatum quas habet, dicitur proportionata facultatibus quibus caret. ¶Sed occurrunt hic multæ quæstiones. Prima oritur ex consilio domini si vis perfectus esse, vende omnia quæ habes & da pauperibus. Huiusmodi enim eleemosyna est longe excessiua. ¶Solutio est quòd dominus loquitur de eleemosynis volentium mutare statum, ex statu communi trãsire ad statum perfectionis: Paulus autem loquitur de pura eleemosynarum largitione non ad mutandum statum, sed perseuerantiũ in statu suo. Horum enim eleemosynæ moderatæ esse debent & commensuratæ facultatibus quas habent: illorum vero eleemosynæ debent commensurari mutationi status. ¶Secunda oritur ex eo quòd deus pensat affectum magis quàm censum: ac per hoc voluntas prompta, grata est deo, non solum secũdum id quod habet, sed etiam secundum id quod non habet & tamen daret si haberet. ¶Solutio est quòd aliud est loqui de affectu, aliud de promptitudine. Affectus est enim communis tam volitioni quàm velleitati: promptitudo autem proprie executionem non quam vellemus sed quam volumus respicit. Paulus de promptitudine loquitur: expresse dicens, si præcedens voluntas (hoc est deliberata voluntas, non velleitas) prompta est ad exequendum. Obiectio autem procedit de velleitate qua appetimus ea quæ non possumus. ¶Tertia quæstio oritur ex facto viduæ laudatæ à domino Lucę vicesimoprimo. quòd omnem victum suum obtulit. Hic enim non intercenit mutatio status: & oblatio illa secundum rem incommensurata fuit ei quod habebat mulier illa: & tamen fuit

fuit accepta prompta eius voluntas & executio secũdum id quod non habuit. ¶Solutio est quòd doctrina Pauli tradidit quod regulare est, quod secundum communem morum regulam laudabile est. Factum autem viduæ speciale quid fuit, tanquam supra cõmunem hominum regulam factum. ¶Potest tamen aliter dici quòd quia necessarium alicui non consistit in indiuisibili, sed latitudinem habet, ita quòd diminuendo aliquid adhuc restat necessarium ad victum seu statum, ideo vidua illa de penuria sua arbitrata est quòd etiam dẽptis illis duobus minutis viuere posset, ac per hoc non recessit à regula ista, sed dedit iuxta id (quantulũcunque fuit) quod habuit. Forte enim viuebat ex eleemosynis, & quicquid pecuniæ habuit totum dedit. *Non enim ut aliis sit remissio.* pro, relaxatio, *vobis autem tribulatio.* Rationem reddendo prioris dicti, adiungit aliam circunstantiam in eleemosynarum largitione librandam: vt scilicet eleemosynarum largitio nõ pariat largientibus angustiam rei familiaris. Et hoc directe est ratio prioris dicti. Ne pariat susciptentibus eleemosynam relaxationem potius morum quàm laborum. opulentiæ siquidem eleemosynæ susceptę, reddunt quandoque susciptentes remissos & tepidos, tũ ad debita exercitia, tum ad sanctiores mores: vt experientia vtinam non testaretur in opulentis monasteriis, ecclesiis, & cætera. ¶Vetat Paulus huiusmodi largitatem eleemosynariam largientem relaxationem eorum quibus datur. Tamen deuotio principum qui dederunt putantium se fouere non relaxare quod religionis & morum erat, gratissima deo fuit: sed culpa est abutẽtiũ, & cautela deberet esse largientium postquam experientia relaxationem vident. *Sed ex æqualitate.* Vtriusque moderaminis rationem aperit, manifestans æqualitatis rationem habendam in eleemosynarum largitione. Et ne restet ambiguum de qua æqualitate loquitur, explicat ipsam vtrinque, & ex parte scilicet largientium, & ex parte susciptentium eleemosynam. *In præsenti tempore uestra abundantia, illorum inopiam suppleat, ut & illorum abundantia uestræ inopiæ sit supplementum.* Ecce æqualitas, vos abundatis temporalibus facultatibus, sancti in Hierusalem indigent: ad æqualitatem res ista reducitur, si vestra abundantia succurrit illorum indigentiæ. ¶Vbi nota quòd non dicit id quod est vobis necessarium, sed vestra abundantia. Abundantia enim est propria eleemosynæ materia: conformiter ad verbum domini, quod supereſt eleemosynam date. Et similiter nota non nisi indigentibus eleemosynas esse conferendas. ¶Et ediuerso sancti in Hie-

rusalem abundant spiritualibus, vos autem indigetis spiritualibus donis: æqualitas fiet, illorum abundantia in spiritualibus succurrente vestræ indigentiæ spiritualium. Prouocati enim vestris eleemosynis succurrent suffragiis orationum apud deum vobis in iis quæ sunt ad salutem animæ. ¶ Vbi & nota dici vt illorum abundantia proculdubio in spiritualibus. Reddit enim rationem eius quod dixerat. non vt aliis sit relaxatio. Non solum non debet eleemosyna parere relaxationem, sed fouere abundantiam spiritualium in suscipientibus eleemosynas: vt non solum habeant dona spiritualia pro seipsis sed etiam pro largientibus eleemosynas. ¶ Vide quales conditiones describit apostolus concurrere ad huiusmodi eleemosynas quæ fiebant pro victu sanctorum in Hierusalem, vt prouocet Corinthios ad celeriter consummandas eleemosynas. *Vt fiat æqualitas. Sicut scriptum est.* Exodi decimosexto. *Qui multum, non abundauit: & qui modicum, non minorauit.* Transsumit Paulus factum in collectione mannæ, ad persuadendam æqualitatem communem esse omnibus tam pauperibus modicum dantibus quàm diuitibus multum largientibus. Res gesta sic est. mandante Moyse vt per domos colligerent manna pro singulis personis ad mensuram gomor: dum alij plus alij minus colligerent ad suas domos, euenit quòd in singulis domibus tot gomor mannæ inuenta sunt quot personæ erant: ita quòd qui plus collegissent, non tamen habuerunt plus, sed numerum gomor iuxta numerum personarum: & similiter qui minus collegissent, nihilominus inuenerunt numerum gomor iuxta numerum personarum. Et sic qui multũ collegerat, non abundauit: & qui modicum collegerat, non est minoratus, id est non minus reperit. Et sic fuit inter eos æqualitas proportionalis cum sufficientia. ¶ Simile quid vult intelligi Paulus euenire largientibus eleemosynas huiusmodi: vt scilicet pauper modicũ largiens & diues multum largiens, æquales sciant se inueniri in spiritualibus æqualitatę proportionis cum sufficientia: hoc est quòd vnusquisque ad sufficientiam suam spiritualia participabit, sicut contigit in participatione mannæ. *Gratiæ autem ago.* pro, gratia autem, deo. Regreditur Paulus ad eam quam narrare inchoauerat exhortationem à se factam Tito vt reuerteretur Corinthum ad perfectionem collectæ eleemosynariæ: & gratias agit deo de consensu Titi. *Qui dedit eandem solicitudinem pro vobis in corde Titi.* Proprie significatur idem studium, eadem curã in corde Titi quæ erat in corde Pauli pro Corin-

Corinthiis vt facerent hoc bonum. *Quoniam exhortationem quidem suscepit.* quam nos ei fecimus vt veniret ad vos. Nec solum suscepit exhortationem nostram. *Sed quum solicitior.* pro, studiosior, *esset sua voluntate.* pro, sua sponte, *profectus est ad vos.* Vltroneus ad tale iter Titus commendatur. *Misimus autem cum illo fratrem nostrum.* Superfluit nostrum. *Cuius laus est in euangelio per omnes ecclesias.* Non nominat Paulus hunc Titi collegam: sed describit à duobus. Primum quòd laudatur in euangelio per omnes ecclesias. Quod euangelistæ Lucæ videtur congruere, sparso euangelio eius per ecclesias omnes. Alterum est. *Non solum autem.* pro, nec id solum. supple gratiæ habet. *Sed & ordinatus.* pro, electus, *est ab ecclesiis comes peregrinationis nostræ in hac gratiam.* pro, cum gratia hac. Et hoc quoque congruit Lucæ euangelistæ, qui seipsum describit comitem peregrinationis Pauli. Verum ad propositum negotium no dicit comes peregrinationis nostræ, sed comes peregrinationis nostræ cum hac gratia: ad differentiam primæ peregrinationis Pauli sine gratia hac. Ad significandum quòd in hac peregrinatione qua peregrinatur cum hoc officio procurandi eleemosynas pro degentibus in Hierusalem, electus est Lucas ab ecclesiis comes Pauli ad procurandum huiusmodi eleemosynas. hoc siquidem officium iniunctum est Paulo post annos quatuordecim, vt ipse dicit ad Galatas secundo: vnde prima eius peregrinatio ad prædicandum, fuit sine hoc officio procurandi eleemosynas. Quod officium appellat gratiam, vt intelligamus non imponi onus ecclesiis per hoc officium, sed afferri illis gratiam: vt pro gratuito dono suscipiant peti à se eleemosynas: vtpote excitari ad bonum proprium. Re siquidem vera, gratia beneficium conferebatur spirituale à Paulo Corinthiis & aliis quos excitabat ad eleemosynas faciendum degentibus in Hierusalem. Et maius erat beneficium illis collatum (vtpote spirituale) quàm beneficium corporalis subuentionis, quod largientes conferebant indigentibus. *Quæ ministratur à nobis ad domini.* Deest eiusdem. Legendum est. *Ad eiusdem domini gloriam.* non ad nostram gloriam hoc à nobis exercetur officium, sed ad eiusdem domini gloriam. Et dixit hoc ne quis putaret quòd Paulus ideo procuraret eleemosynas, vt gloriosum se redderet apud ecclesiam Hierosolymitanam. *Et destinatam voluntatem nostram.* pro, & promptitudinem animi vestri. Ecce alter finis seu fructus huius nostri officij, ad prouehendam ac manifestandam animi vestri promptitudinem ad eleemosynas

Universidad de Deusto
Biblioteca

largiendum. *Deuitantes hoc.* pro, id. Explicat Paulus quare tam egregios viros mittat ad hoc opus. *Ne quis nos uituperet in hac plenitudine.* pro, abundantia, *quæ ministratur à nobis in domini gloriâ.* Superfluit in domini gloriam. Abundantiam appellat magnam pecuniæ summam mittendam in Hierusalem à tot ecclesiis. Sciebat enim facile patere morsibus oblocutorum ministrantes pecuniam in magna præsertim quantitate. Et propterea tam egregiis viris vtebatur in hoc ministerio. Vnde & subdit. *Prouidemus enim bona, non solum coram deo, sed etiam coram hominibus.* Non dicit prouidemus vana aut fucata, sed bona: quæ scilicet suapte natura sunt bona, & apud deum & apud homines: quale est vti viris omni exceptione maioribus in re pecuniaria. *Misimus autem cum illis.* Tito & Luca. *Et fratrem nostrum.* Nec nominatur iste tertius nec describitur indiciis nobis manifestis: verisimile tamen est quòd Corinthij intelligebant de quo loquebatur. Suspicor Silam aut Timotheum esse. Barnabas enim iam separatus erat à Paulo in initio huius peregrinationis: vt patet in Actis apostolorum. *Quem probauimus in multis sæpe solicitum.* pro, diligentem esse: *nunc autem multo solicitiorem.* pro, diligentiorem. Commendatio clara est ex frequenti experientia. *Confidentia multa in uobis.* Particula hæc cum adiacentibus valde obscura redditur ex nominatiuis (quantum apparet) dure iunctis: quocirca tanquam diuinans construam. Et quia in textu Græco confidentia casus est datiui quem interpres mutauit in ablatiuum, sensus est. Confidentiæ multę locus est in vobis, aduenientibus his tribus ad vos multum potestis confidere. *Siue pro Tito.* hoc est tam ratione Titi. Et ratio subiungitur. *Qui est socius meus & in uobis adiutor.* pro, cooperator. Superfluunt illæ duæ dictiones, qui est. Ratio quare potestis confidere in Tito manifestatur ex duobus: tum ex societate Pauli, tum ex officio cooperationis euangelicæ quam apud se ipsimet Corinthij experti sunt. *Siue fratres nostri.* Ratio confidendi in fratribus nostris aliis duobus missis cum Tito. Vtrobique (videlicet siue pro Tito siue fratres nostri) subintelligendum est verbum aliquod: puta siue pro Tito exigitur ratio fidutiæ, siue fratres nostri exigantur fideles. Et subiungitur responsio. pro Tito quidem, socius meus & in vobis cooperator: pro fratribus vero nostris duobus antedictis. *Apostoli ecclesiarum.* A duobus describit quàm fide digni sint hi fratres nostri. Primum est quia sunt apostoli ecclesiarum. Ad differentiam Apostolorum Christi dicit apostoli ecclesiarum: hoc est legati ecclesiarum, missi ab

ab ecclesiis. Ambo enim hi ab ecclesiis mittebantur ad aditmandum Paulum ad hoc opus. Alterum est. *Gloriæ.* pro, gloria, *Christi.* non solum relati ad ecclesias sunt apostoli earum, sed etiam relati ad Christum sunt gloria Christi, sunt in quibus continue viget non propria, sed Christi gloria. *Ostensionem ergo quæ est charitatis uestræ.* Superfluit quę est. Manifestata confidentia quam possunt habere in his tribus nunciis, monet Corinthios vt duo erga illos ostendant. Alterum est vt indicia propriæ dilectionis erga illos ostendant: alterum est. *Et nostræ gloriæ.* pro, gloriationis. *pro uobis.* hoc est vt ostendatis factis nostram gloriationem de vobis veram esse. Gloriabatur enim Paulus sancta iactantia de Corinthiorum fide, bonitate. &c. *In illos ostendite in faciem ecclesiarum.* Dictio Græca anceps est ad faciem vel personam. Et vtroque modo quadrat proposito. Nam legendo in faciem ecclesiarum, adiungitur ratio publicandæ rei in conspectu ecclesiarum. Legendo autem in personam, explicatur ratio quoque vtrunque agendi: eo quòd personam gerunt ecclesiarum. iam enim dixerat quòd sunt apostoli ecclesiarum: & modo explicat quòd in personas ecclesiarum confertur quicquid his confertur, Elige quod mauis.

CAPVT IX.

Nam de ministerio quod. pro, ministratione quæ *fit in sanctos, ex abundanti.* pro, superuacaneum, *est mihi scribere uobis.* Monuerat Corinthios vt ostenderent erga legatos officia charitatis & factorum: reliquum que erat vt moneret eos circa eleemosynariam largitionem in sanctos Hierusalem. Et propterea de hac subiungit quòd superfluum censet exhortari eos ad hoc. Et rationem superfluitatis subiungit. *Scio enim promptum animum uestrum.* pro, quo de vobis, *glorior apud Macedones.* Non solum se scire promptitudinem animi Corinthiorum ad hoc opus, sed etiam vsqueadeo certum esse quòd apud Macedones gloriatur de tali Corinthiorum prõptitudine asserit: vt omnino intelligant Corinthij fidutiam Pauli in eis. *Quoniam &c.* pro, quòd, *Achaia parata est ab anno præterito.* Explicat Paulus quid dicebat in hac gloriatione: videlicet quòd Achaia (cuius caput erat Corinthus) parata est prõptitudine animi ad huiusmodi opus iam ab anno superiore. *Et uestra.* pro, & ex vobis, *æmulatio prouocauit plurimos.* pro, complures. Non parua sunt hæc calcaria laudis, quòd ex ipsis Corinthiis orta est sancta æmulatio prouocans multos ad simile opus. *Misimus.* pro, misi, autem

autem fratres. Tacite occurrit quæstioni cur si tantum in nostra promptitudine confidis, misisti ad nos hos egregios viros pro hoc opere? Rationem reddit quare hos egregios fratres miserit. *Vt ne quod gloriamur*. pro, ne gloriatio nostra, *de vobis, euacuetur in hac parte*. Et explicans subiungit. *Vt quemadmodum dixi*. Macedonibus vos paratos fore. *Ita paratus sitis*. Ratio itaque quod miserit fratres est, vt sint parati: non vt sint prompti ad dandum, sed vt inueniatur pecunia parata. *Ne quum*. pro, ne si, *venerint Macedones mecum & inuenerint vos imparatos, erubescamus nos: ut non dicamus vos*. hoc est abstineo à dicendo erubescatis vos. Erubescentia si quidem fuisset communis Paulo & Corinthiis. Paulo quidē dicenti illos fore paratos: Corinthiis autem inuentis imparatis. *In hac substantia*. deficit, gloriationis. hoc est in hoc subiecto in hac materia gloriationis. Non timebat Paulus erubescere in aliis materiis quas gloriatus fuerat inueniri apud Corinthios (puta obedientia, charitate scientia, &c.) sed circa subiectum huius gloriationis studiosus erat ne deficeret. *Necessarium ergo existimaui rogare fratres*. antedictos. *Vt præueniant ad vos*. antequam ego veniam. *Et præparent repromissam*. pro. antepromissam, *benedictionem*. Deficit vestram, *hanc paratam*. pro, in promptu, *esse*. Eleemosynam appellat benedictionem, eo quòd suapte natura eleemosyna debet esse non solum benehcentia, sed benedicentia. Debet enim constare non solum ex benefacto, sed ex benedicto. Debent siquidem adesse cum bonis factis bona verba. *Sic quasi benedictionem, non quasi auaritiam*. Explicat modum quo vult in promptu inueniri eleemosynā. Et modus iste respicit id quod est facti. Quasi benedictionem siquidem appellat multiplicationem, more sacræ scripturæ sæpe multiplicationem describentis per benedictionem. In cuius signum contra auaritiam distinguit illam. Est itaque sensus, vt inueniatur in promptu eleemosyna sic, vt sit velut multiplicatio non velut auaritia. Multiplicationis siquidem est largitas, auaritiæ vero tenacitas. Intēdit ergo Paulus hoc quod statim declarat subiungendo. *Hoc autem dico*. Superfluit dico: nullum verbum in textu apponitur. Exponendo siquidem quod dixerat quasi benedictionem non quasi auaritiam, subiungit hoc autem, supple est quod subiungo. *Qui parce seminat*. Ecce quasi auaritiam. *Parce & metet*. Fructus enim quantitas respondet quantitati seminis: & similiter quantitas præmij quantitati meriti. *Et qui seminat in benedictionibus*. Ecce quasi benedictionem: hoc est qui seminat in multiplicationibus. De. pro, in, *benedictionibus*

tionibus & metet. hoc est in multiplicationibus metet. *Vnusquisque prout destinauit*. pro, proponit. Non exigit Paulus iuxta olim propositum (quia forte diminutæ sunt interim alicuius facultates) sed iuxta præsens propositum. *In corde suo*. Superfluit suo. Non iuxta propositum in sermone, sed in corde, ad differentiam eorum qui largitionibus verbis pollicentur non ex corde. *Non ex tristitia*. Nota singulas conditiones eleemosynæ. Prima est prout in præsenti tempore proponit non in verbis, sed in corde. Secunda est non ex tristitia. Minus dicit & plus significat. Non sufficit cuitare cum tristitia dare, sed oportet delectabiliter dare. Non est enim iustus qui non gaudet iustis operibus: & similiter non est eleemosynarius qui non gaudet eleemosynæ largitione. Tertia conditio est. *Aut ex necessitate*. Tristitia ab intrinseco oritur: cognataque est auaris animis quum eleemosynas largiuntur, siue sint auari ex natura, siue ex mala consuetudine. Necessitas autem ab extrinseco est: vt quum quis maiorum authoritate fere compellitur ad eleemosynas largiendum. Neutra placet Paulo. Et rationem ex parte dilectionis diuinæ contra vtranque subiungit. *Hilarem enim datorem diligit deus*. Hinc apparet quod dixi, Paulum minus dicere & plus significare. Deus enim qui intuetur cor, non diligit factum sed pensat cor. Cuius est hilaritas vel tristitia, cuius est esse spontaneum vel coactum. ¶ Et ex Ecclesiastici tricesimo quinto capite. Videtur Paulus attulisse hanc sententiam. Ibi enim dicitur, In omni dato hilarem fac vultum tuum. Et subiungitur retributio diuina. *Potens est autem deus*. Dixerat quòd hilarem datorem deus diligit: declarat modo quanti pendenda est dei dilectio erga hilarem datorem, primum ex parte potentiæ diuinæ: & deinde ex parte efficientiæ. Et ex parte quidem potentiæ dicit quòd deus est potens. *Omnem gratiam abundare facere in vobis*. Non solam potest efficere in vobis abundantiam huius gratiæ eleemosynariæ multiplicando facultates & augendo promptitudinem, sed etiam omnem aliam gratiam: abundare autem ita. *Vt in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum*. Aduerbium semper non habetur in omnibus codicibus, sed vt in omnibus, ad vos spectantibus, non aliquam sed omnem sufficientiam habentes, ex integro sufficientes, abundetis in omne opus bonum, quod est finis omnium tam temporalium bonorum quàm spiritualium virtutum. *Sicut scriptum est*. In Psalmo centesimodecimotertio. *Dispersit*. vir iustus, non vni tantum

Universidad de Deusto
Biblioteca

tum contulit sed in multos sparsit. *Dedit pauperibus* non diuitibus, non histrionibus. Ecce meritum, ecce hilaris dator. *Iustitia eius.* qua iustus est apud deum, comprehendens omnes virtutes, *Manet in seculum seculi.* pro, in Aeuum. Ecce præmium supremum ad quod diligit deus. Manet siquidem in æterno præmio, & non definit ipso moriente. *Qui autem administrat.* pro, suppeditat, *semen seminanti,* Declarata potentia diuinæ dilectionis, & ex authoritate scripturæ declarato supremo præmio spectante ad futuram vitam, declarat modo efficientiam diuinæ dilectionis in hac vita: quid scilicet efficit deus in hac vita erga hilares datores. Declarat autem hanc efficientiam breuiter secundū similitudinem proportionalem ad efficientiam dei in naturalibus. Et intendit docere quòd quemadmodū deus cooperatur homini in seminibus naturalibus, ita proportionaliter cooperatur etiam homini in seminibus spiritualibus. Apta profecto similitudo. & vere proportionalis. Hilaris enim dator est tāquàm seminans: & eleemosyna ipsa est velut semen ad fructum multiplicem satum. Habet enim vim seminariam ad producendum fructum multum. Et is qui dat eleemosynam, tanquàm seminans dare debet: hoc est respiciendo ad fructum futurum. Deus autē quemadmodum homini seminanti suppeditat semen, vires seminī subministrando (ipse siquidem est actor naturæ) ita subministrat vires eleemosynæ ad fructificandum. Et quemadmodum nō deficit deus seminanti in actionibus naturalibus seminis, ita non deficit seminanti eleemosynam in actionibus gratuitis secundū ordinem gratiæ, eleemosynæ quasi semini diffinitis. Quas actiones proportionaliter ad actiones seminis tres Paulus subiungit.

Et panem ad manducandum præstabit. Ecce prima. primum enim quod expectatur de seminæ, est habere panem ad māducandum.

Et multiplicabit semen uestrum. Ecce secunda. nam ex semine non solum expectatur panis, sed expectatur multiplicatio seminis pro futura maiori seminatione. *Et augebit incrementa frugum.* pro, prouentus, *iustitiæ uestræ.* Ecce tertia. expectatur siquidem ex semine non solum panis pro victu propriæ familiæ ac maior futura seminatio, sed etiam lucrum iusti prouentus. ¶ Proportionaliter autem ad hæc tria dicit ꝙ de⁹ præstabit seminanti eleemosynam & panem ad manducandum, hoc est necessaria ad victum, & multiplicabit actionem eleemosynariam & augebit prouentus iustitiæ: hoc est prouentus iustos, ad differentiam lucrorum iniustorum. vel prouentus spirituales iustitię vestræ vt iustitia

tia est nomen generale. ¶ Aduerte hic circa literam quòd in textu Græco hæc tria verba (præstabit seu suppeditabit, multiplicabit & augebit) sunt infinitiui modi: & antiqui interpretes verterunt ea in numerum indicatiui, ob nescio quam subintellectionē. Moderni vero interpretes verterunt in imperatiuum modum tertiæ personæ: legendo suppeditet, multiplicet, augeat. Nec est differentia in sensu, nisi quòd iuxta antiquos interpretes Paulus affirmat deum efficere hos fructus per eleemosynam: iuxta modernos vero Paulus precatur seu imprecatur eosdem fructus eleemosynę. Magis autem quadrat quòd Paulus affirmet quàm quòd precetur aut imprecetur: quia affirmata diuina dilectione (dicendo hilarem enim datorem diligit deus) & magnificata illa ex potentia dei, subiungendo potens est autem &c. Consentaneū fuit vt assereretur efficiētia diuinę dilectionis. Quid enim mihi est ꝙ deus possit nisi simul adsit quòd deus efficiat. ¶ At si obiicias ꝙ quia incertum est an deus hos temporalium bonorum fructus per eleemosynas efficiat, ideo quadrat deprecatiuus modus. Fateor quòd quia non semper deus hos efficit temporales fructus, rationem habet pro se deprecatiuus modus. quia tamen regulariter deus hos fructus efficit quando expedit (testantibus inter priscos hoc Iob & Tobia: atte stantéque hanc seminis similitudine, immo ratione allata à Paulo) ideo antiqui interpretis textum non mutaui. qualem etiam habet Ambrosius. Non improbo tamen deprecatiuam lectionem. *Vt in omnibus locupletati abundetis.* Superfluunt duæ dictiones: vt & abundetis. Paulus siquidem Hebræo assuetus idiomati per participia loquitur sine verbo, dicendo. *In omnibus locupletati in omnem simplicitatem.* Sunt qui putant participium hoc construendum cum verdo abundetis superius posito ante sicut scriptum est. Ita quòd constructio sit. Abundetis in omne opus bonum in omnibus locupletati in omnem simplicitatem. ¶ Crediderim ergo verbum substantiuum subintelligendum Hebræo more: & quòd Paulus describat per hæc verba Corinthios seminantes eleemosynā. Vt sit sensus, qui in omnibus locupletati estis in omnem simplicitatem. Acsi apertius dixisset. Dixi quòd augebit prouentus iustitiæ vestræ &c. non loquor de omnibus, sed de iis qui in omnibus locupletati estis in omnē simplicitatē. Locupletatos in omnibus spiritualibus intellige, ad omnem autem simplicitatē assequendam. Simplicitatem autem appellat quemadmodum & superius in principio octaui cap. vir butem animi ad munde & pure eleemosynam largiendum, & reliqua

Universidad de Deusto
Biblioteca

liqua bona faciendum, audiendum, complectendum &c. Simplicitas enim animi magna pars est virtutis, & optima dispositio ad ea quæ sunt fidei, spei, charitatis, obedientiæ, religionis, beneficentiæ, &c. *Quæ operatur per nos gratiarum actionem deo.* Hinc apparet quòd de simplicitate quæ erat in Corinthiis Paulus loquitur: quoniam de ipsa dicit quòd est materia gratiarum actionis deo à Paulo. in tantam enim profecerant simplicitatẽ, quòd inducebant Paulum & suos ad gratias agendum deo. *Quoniam ministerium huius officii.* pro ministratio huius ministerij. hoc est res quæ ministratur (pecunia scilicet) per hoc ministerium eleemosynariũ. *Non solũ supplet ea quæ desunt sanctis*, in Hierusalẽ. Sed *etiam abundat per multas gratiarum actiones in domino.* pro, per hoc q̃ multi gratias agunt deo. hoc est non solum habet effectum corporalis subuentionis indigentiæ sanctorum, sed etiam parit abũdantiam affectus spiritualis, per hoc quod multi gratias agunt deo. *Per probationem ministerii huius.* Ecce occasio gratiarum actionis apud multos, probatio (hoc est experimentum) ministerij huius eleemosynarij. *Glorificantes deum in obedientia confessionis uestræ in euangelio Christi.* Prima glorificationis diuinæ materia complectitur confessionem fidei cum obedientia mandatorum euangelicorum. Obedientia siquidem vt effectus confessionis describitur, quia vere sic est. Primum enim est confessio fidei: & inde obedientia mandatorum. Quod autem dicitur in euangelio Christi, refertur tam ad confessionem quàm ad obedientiã.

Et simplicitate communicationis uestræ in illos & in omnes. Superfluit vestræ. Secunda glorificationis diuinæ materia est ex simplici animo communicata eleemosyna in illos qui sunt in Hierusalem & in omnes pauperes Christi. *Et in ipsorum obsecratione pro uobis.* Tertia glorificationis diuinæ materia immò actio est obsecratio sanctorum pro vobis. *Desiderantium uos.* Non dicit desiderantium vestra, nec vos videre aut audire, sed absolute desiderantium vos. Ad quid orent pro vobis declaro, scilicet pro vestra vita. desiderare enim vos, est desiderare vestram vitam.

Propter eminentem gratiam dei in uobis. Ideo desiderant vos viuere qua in vobis eminet gratia dei. Cognatum est enim piis votis desiderare vitam eorum in quibus eminet diuina gratia.

Gratias ago pro, gratia, *deo.* Supple sit. *Super inenarrabili dono eius.* in vobis & in illis & nobis. Et dicit inenarrabile donum, tum ex parte diuini amoris ex quo procedit donum. tum ex parte doni superantis narrationem: vtpote quod longe plus est intus quàm

quàm narretur. tum ex parte termini: quia inenarrabile est quod oculus non vidit & auris non audiuit. &c.

CAPVT X.

Ipse autem ego Paulus. Quarta & vltima est hæc pars huius epistolæ. In qua tractatur residua particula primo tamen loco proposita, benedictus deus. Vniuersa siquidem hæc pars de ipsius Pauli persona tractat, non ad ipsius Pauli sed ad dei laudem. Tractat enim quæ suiipsius sunt vt materiam benedicendi deum benedictione laudis. Vnde & à seipso inchoat dicendo, ipse ego Paulus. Hactenus siquidem in prima persona pluralis numeri tractauit de ministris noui testamenti, & de communibus sibi & aliis tribulationibus & consolationibus: modo verò de seipso tractaturus est. *Obsecro uos per mansuetudinem & modestiam Christi.* Quid obsecret, inferius subiunget. Modo sacra per quæ obsecrat, explicat duo: mansuetudinem, scilicet & modestiam Christi, contra duo quæ Paulo imponebantur, scilicet audaciam in scribendo, & vilitatem in loquendo coràm. Affert Christi mansuetudinem contra audaciam, & modestiam contra vilitatem. Verum dictio interpretata modestiam, varios sortita est interpretes. alij clementiam, alij humanitatem, alij comitatem seu lenitatem interpretantur. Verum modestia generale nomen est ad modum seruandum in exterioribus. Ad literam enim Paulus internam mansuetudinem & externum quoddam moderamen in actionibus & modo loquendi, videtur afferre ex Christo.

*Qui in facie*m, pro, iuxta faciem, *quidem.* Seipsum Paulus refert: describendo id quod in veritate erat, sed in conuitium retorquebatur. Describit enim quòd iuxta faciem, hoc est coram. *Humilis sum inter uos.* humilem, deiectũ me ago inter vos coràm. *Absens autem confido in uobis.* Dictio interpretata confido, anceps est ad confido vel audeo. sed parũ aut nihil refert ad sensum: quoniam confidentia fundamentũ est audaciæ. immo propriũ videtur esse confidentiũ audere. Clarior tamen interpretatio esset audeo. Et vtrũque horum (vt dictum est) veritati inniteretur: quoniam Paulus (vt patet in priore epistola) absens audacter reprehendit eos: & quum apud eos cõuersatus prius fuerat, humilem se egerat. Ab iis ergo describit seipsum quæ retorquebantur in eius conuitium.

Rogo autem uos. hoc est rogo inquam vos modo absens.

Ne præsens audeam. Ecce quid rogat, ne eueniat quòd præsens audeam: hoc est rogo vt ita vos corrigatis vt non oporteat

me

me præsentem vti audacia, qui hactenus vsus sum humilitate. Et intellige audeam, non in omnes sed in quosdam: quoniam expresse subiunget in quosdam, parenthesi interposita. *Per eam confidentiam qua existimor audere.* Et tunc subiungitur. *In quosdam.* Quod refertur non ad verbum audere sed ad verbum audeam. Existimabatur Paulus audere magna confidentia absens. Et propterea dicit ne præsens audeam in quosdam, illa confidentia qua existimor audere absens. *Qui arbitrantur.* Describit illos quosdam à mala reputatione non solum Pauli sed & sociorum eius.

Nos tanquàm secundum carnem ambulemus. pro, ambulantes. hoc est secundum carnales affectus exercere actus nostros. Existimabant isti quòd Paulus vel timore humano vel captandi fauoris gratia humilis erat præsens: & similiter absens erat audax ad vendicandam sibi authoritatem, gloriam & huiusmodi. Quod fuisset secundum carnem ambulare: quoniam carnales sunt huiusmodi affectus. *In carne enim ambulãtes.* vt pote naturam carneam habentes. *Nõ secundum carnem militamur.* non carnalibus affectibus sed rationibus militamus aduersus diabolum, aduersus idola, aduersus infidelitatem, aduersus prauos mores. *Nam arma militiæ nostræ non carnalia sunt.* Ex natura armorum apostolicæ militiæ probat quòd non secundum carnem militamus. Et duo de his armis dicit. Alterum negatiuum, non carnalia. per quod excludntur affectus & artes omnes ad gloriam, ad lucrum, & ad reliqua huiusmodi mundana. Alterum affirmatiuum. *Sed potentia deo.* Per quod explicatur quòd sunt fortia ac valida, non carni non mundo sed deo: tanquàm ei pro quo assumuntur, cui militãt, qui principaliter in illis pugnat. est enim dativi casus deo. *Ad destructionem munitionum.* Ecce ad quid valent arma apostolicæ militiæ, ad destruendum omnes munitiones. Sermo metaphoricus est: describens efficientiam armorum spiritualium ad similitudinem corporalium effectuum. Magna siquidem est potentia armorum corporalium quę possunt destruere munitiones ciuitatum, artium, castrorum & huiusmodi. Verum hæc in genere dixit munitiones quibus & diabolus & homines mundani velut muniti sunt contra fidem Christi. in specie autem munitiones per partes explicat, inchoando à cogitationibus. *Consilia.* pro, cogitationes, *destruentes.* Prima munimenta diabolica sunt cogitationes. In quibus comprehenditur tota pars cognoscitiua, omnes astutiæ, omnes artes &c. contra fidem Christi & bonos mores.

Et omnem altitudinem extollentem se. pro, quæ sustolitur, *aduersus scientiam.*

scientiam. pro, cognitionem, *dei.* Secundum genus munitionum celsitudo aduersus cognitionem reuelatam nobis de deo est. sub qua comprehenditur tam vniuersus affectus quàm vniuersa potestas seu dignitas quæ eleuatur aduersus cognitionem dei. Et ambo hæc armis apostolicis destruuntur. *Et in captiuitatem redigentes omnem intellectum.* pro, cognitionem, *in obsequium.* pro, in obedientiam, *Christi.* Magna vis armorum, quæ non solum possunt destruere contraria tam in intellectu quàm in quadam celsitudine potestatis, affectus, dignitatis &c. sed etiam redigunt in captiuitatem omnem cogitationem, vniuersam partem intellectiuam ad obedientiam Christi, credendo, sperando, amando. ¶ Aduerte prudens lector dupliciter cogitationes inueniri. Vel vestitas contrarietate ad Christum seu bonos mores. Et has apostolicis armis destrui descriptum est primo. Vel nudas ab iis quæ aduersantur Christo & bonis moribus: quales sunt intelligentiæ non erroneæ philosophorum, artium, prudentiæ &c. Et has non destrui, sed in captiuitatem eisdem armis redigi ad obedientiam fidei Christi modo describitur. *Et in promptu habentem vleisci omnem inobedientiam quum impleta fuerit uestra obedientia.* Quarum quod possunt apostolicis armis, describitur vltio, omnis inobedientiæ. Intelligo ad literam significari quòd in promptu habebat Paulus punitionem inobedientium apud Corinthios, non tunc sed quum impleta fuerit obedientia illorum qui monitis apostolicis parere voluerint. Cẽsebat enim Paulus expectãdum vt impleretur numerus volentium obedire postquàm moniti fuissent per hanc epistolam: vt tunc velut contra pertinaces in promptu esset vindicta aduersus inobedientes. *Quæ secundum faciem sunt, uidete.* pro, videtis? Interrogatiue legendum est. Postquàm declarauit ex natura armorum suorum falsam esse existimationem eorum qui reputant eos secundum carnem ambulãtes, ad rationem motiuam (quæ scilicet ad seducendũ Corinthios afferebatur) se conuertit. Ab æmulis enim Pauli (qui reputabant Paulum secundum carnem ambulare) ad seducẽdum Corinthios inducebantur spectanda quæ secundum faciem apparent: hoc est quæ exterius manifesta sunt. Dicebant enim vos videtis quàm audacter scribit, videtis quàm valus est quum præsens est: vt ex his exterioribus apparentibus auerterent Corinthios à doctrina & obedientia Pauli. Vnde hanc rationẽ Paulus interrogatiue arguendo inducit, quæ secundum faciem sunt videtis? significans quòd imprudenter agunt, iudicium de Paulo sumendo ex his exteriorib⁹.

Vnde & ad confutandum authores huius rationis subiungit. *Si quis confidit sibi ipsi.* De æmulorum genere loquitur. *Christi se esse.* Profitebãtur enim hi æmuli se esse Christianos. & (vt ex inferius subiunctis colligitur) Hebræi erant, Christiani tamen huiusmodi æmuli. *Hoc cogitet iterum apud se.* Quicunque suadet spectari ea quæ secundum faciem apparent & confidenter profitetur se esse Christi, habeat iste alterius cogitatiõis apud se materiam. *Quia.* pro, quòd, *sicut ipse Christi est, ita & nos.* Deficit, Christi. supple sumus. Ecce materia cogitanda, ecce materia quam debet proponere spectandam. Arguit æmulos Paulus quòd ita se Christi proferunt quòd Paulum excludunt: vt vel saltem cogitarent, ita Paulum esse Christi sicut & ipsi sunt Christi. Quod est dicere saltem nos diceret spectandos vt pares sibi. & hoc ad maiorem confutationem æmulorum. *Nam etsi amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra.* Apostolica. *Quam dedit nobis dominus in ædificationem & non in destructionem vestram, non erubescam.* hoc est quum maiores simus quàm isti æmuli qui nec pares sibi nos reddunt spectandos: possumus enim absque erubescentia gloriari de maiori potestate accepta, non ab Apostolis sed à domino ad spiritualem ædificationem vestram. ¶ Hic est textus totiens citat⁹ de potestate ecclesiastica, quòd nihil potest aduersus bonos mores, immo nec aduersus meliora bona (qualia sunt consilia Christi) quoniam hoc non esset posse in ędificationem, sed in destructionem spiritualem. *Vt autem non existimer.* Superfluunt duę dictiones. vt autem. & dictio non, legenda est ne. Ita quòd legendum est. *Ne existimer.* Et est suspensus ordo istius literæ vsquequo subiũgitur, hoc cogitet seu reputet qui eiusmodi est. Ita quòd sensus est. ne existimer &c. hoc reputet qui eiusmodi est.

Tanquàm terrere uos per epistolas. Ecce quid non vult existimari: quòd scilicet esset deterrẽs per epistolas. quod illos de Paulo dicere subiungit. *Quoniam epistolæ quidem inquiunt.* æmuli. *Graues sunt.* quo ad materiam. *Et fortes.* quantum ad audaciam. *Præsentia autem corporis infirma.* Infirmitatem præsentiæ directe contra fortitudinem epistolarum locant. *Et sermo contemptibilis.* pro, contemptus. Et directe contra grauitatem epistolarum sermo contemptu dignus ponitur. *Hoc cogitet.* pro, reputet, *qui eiusmodi est,* ne existimer tanquàm terrens per epistolas. *Quia.* pro, quòd, *quales sumus uerbo per epistolas absentes, tales & præsentes in facto.* Superfluit in. Ecce quod reputari volumus ab istis æmulis quòd quales sumus absentes

sentes epistolari sermone, tales erimus facto quum præsentes erimus. ita quòd non ad terrorem incutiendũ scribimus sed ad facto comprobandum in præsentia corporali. *Non enim audemus inserere aut comparare nos quibusdam, qui seipsos commendant.* Non sufficit Paulo iustificare progressum suum, monstrando obiecta sibi conuitia falsa esse, sed contra authores conuitiorum horum inuehitur vt illos exauthoret apud Corinthios, ne impediatur fructus Euangelij. Quum itaque dicit non audemus ironia est: ad explicandam arrogantiam illorum æmulorum, quòd tam celsos se faciunt vt non audeamus nos connumerare vel comparare illis. *Sed ipsi in nobis nosmetipsos metientes, & comparantes nosmetipsos nobis.* legendum est. *Sed ipsi in seipsis seipsos metientes, & comparantes seipsos sibiipsis non intelligunt.* De æmulis istis duo dicit. Alterum quod seipsos commendant: alterum quòd seipsos non intelligunt. lingua se laudant, mente seipsos non penetrant. Et similiter non intelligunt seipsos comparantes sibiipsis, non penetrant hanc alteram internam qualitatem quòd seipsos sibiipsis comparant. Rursus quum dicit non intelligunt, relatiue ad commendationem propriam dicit. Ita quòd sensus est. sed ipsi commendando se, non intelligunt quòd metiuntur seipsos in seipsis, & quòd comparant seipsos sibiipsis: hoc est non penetrant quòd ipsorum laus propria in ore proptio redundat in hæc duo: videlicet quòd metiuntur seipsos in seipsis, & quod comparant seipsos sibiipsis. ¶ Si quæris quo pacto commendatio horum conuincat in ipsis hæc duo mala & non intellecta ab ipsismet. Scito quòd vt ex subiunctis è regione horum colligi potest, isti falsi legati seu prædicatores de quibus est sermo, laudabant seipsos tanquàm prædicatores vniuersales discurrentes per vniuersas regiones. & quia in veritate non erant à Christo nec ab Apostolis missi, nec aliquos ad Christi fidem conuerterant (quin potius conuersos ab aliis ad Christi fidem inficiebant) ideo cõmendatio propria nec innitebatur obedientiæ, nec innitebatur fructui cõuersorum seu promotorum ad Christum. & hinc conuincitur quòd huiusmodi commendatio, ipsismet tãtum innitebatur. ex eo enim quòd nec extrinseca iuinctione nec extrinseco fructu suffulta erat, conuincitur quòd intus tantummodo (in ipsismet scilicet) fulciebatur. Et sic quum debuissent laudando se de actis, mensurare seipsos secũdum obedientiam, mensurant se in seipsis, nullam habentes legationem. & similiter quũ commendando se de agendis debuissent

comparare se secundum fructus priores & posteriores, comparãt se sibiipsis nullo producto aut producẽdo fructu Christo. In hæc mala inciderant isti: & passio affectus nimij ad propriam gloriam, & proprium prosequendi intentum excæcabat illos ne intelligerent seipsos tales reddi in actu commendandi seipsos de actis & de agendis prædicando, docendo, discurrendo. *Nos autem non in immensum gloriabimur.* E regione illorum commendantium se nec intelligentiũ seipsos metientes in seipsis, dicit in primis nos autem gloriabimur, hoc est materiam gloriationis habebimus, non in immensum, scilicet terrarũ spatium: vt testatur aduersatiua subiũcta. *Sed secundum mensuram regulæ qua mensus.* pro, partitus, *est nobis deus mensuram pertingendi.* Deficit etiam *usque ad uos.* Clare exponit non in immensum terrarum spatium aduersatiue subiungendo, sed secundum mensuram partitionis diuinæ regulæ: & exponendo mensuram, subiungendo mẽsuram inquam pertingendi etiã vsque ad vos. ¶ Loquitur Paulus ad similitudinẽ filiorum quibus artifices vtuntur pro regulis operum efficiendorum. Archimagister siquidem præsidens vniuerso operi fabricæ, vel colendæ terræ, vel efficiendorum aggerum, filis (quæ regulæ vocãtur) distinguit partes operis: & iuxta regulam cuique datam mensura est operis cuiusque. Hac metaphora vtitur Paulus, ad significandum quòd materia gloriationis suæ est mensurarum terrarum spatium in quo hactenus prædicauerat secundum regulam, non à seipso, non ab Apostolis sed à deo. quod terrarum spatium pertingebat tunc vsque ad Corinthios. Lege actus Apostolorum: & inuenies pluries Paulum à spiritu sancto actum quo ad loca prædicandi. & conferendo illa cum istis, intellige deum partitum fuisse Paulo loca in quibus prædicaret. ¶ Inter hæc autem prudens lector percipe & quòd Paulus non solum ex diuina legatione prædicabat, sed etiam velut ex assignata sibi à deo locali regula prædicabat ita in quibusdam locis quòd non in aliis, quòd gloriatio Pauli innitebatur non ipsimet sed diuinæ regulæ Paulo assignatæ. & quòd illi æmuli laudabant se tanquàm vniuersales doctores, tanquàm per omnes regiones discurrerent. hoc est enim in immensum gloriari. Nisi enim illi de immenso terræ spatio gloriati fuissent, non subiunxisset è regione illorum Paulus, nos autem non in immensum gloriabimur sed secundum mensuram pertingendi etiam vsque ad vos. Et vtitur futuro gloriabimur, ad significandum quòd nec futuro tempore intendit vagari per omnes regiones absque delectu, sed semper secundum mensuram diuinæ

uinæ regulæ progredi. *Non enim quasi non pertingentes ad uos superextendimus nos.* Superextensio propriæ potestatis & gloriæ esset si nostra prædicatio non peruenisset ad vos, si non prædicauissemus vobis: immo si non genuissemus vos in Christo per Euangelium. *Vsque ad uos enim.* Supple generandos. *Peruenimus in Euangelio Christi.* ergo non superextendimus nos gloriando de vobis. *Non in immensum gloriantes in alienis laboribus.* Quod dixerat non superextendimus nos, exponit modo non in immẽsum gloriantes in alienis laboribus. Duas deformitates describit extendentium seipsos laudibus ob illos conuersos quos non genuerunt aut promouerunt in Christo, Altera est gloriari in immensum: hoc est gloriari absque mẽsura regionum. pari enim ratione qua gloriaretur de aliquib⁹ talibus, gloriaretur de aliis similibus. Altera est gloriari in alienis laboribus: in laboribus scilicet illorum Apostolorum qui conuerterunt eos ad Christum. Et insinuant hæc quòd illi æmuli vtranque deformitatem incurrebãt & quòd sine mẽsura regionum gloriabantur, & quòd in alienis laboribus gloriabantur. Hoc enim secundum sequitur ad primum. nam qui de omnium (sine delectu) regionum fide, profectu, meritis &c. gloriatur, in alienis proculdubio laboribus gloriatur: quũ constet non ab eo omnia hęc profecta fuisse, Et Paulus si Corinthios in Christi Euangelio non genuisset sed promouisset, extendisset se supra modum, & in immensum fuisset gloriatus ac in alienis laboribus. *Spem autem habentes.* Hactenus è regione illius particulæ, metientes seipsos in seipsis loquutus est: modo è regione alterius particulæ (videlicet comparantes seipsos sibiipsis) loquitur. Hactenus monstrauit quòd mensurat gloriationem suã secundum mensuram diuinæ regulę & fructum productũ in gentibus quibusdam vsque ad Corinthios inclusiue. modo monstrat quòd secundum succrescentes fructus comparat gloriationem præsentem futurę, contra illos qui comparabant seipsos sibiipsis. *Crescentis fidei uestræ.* hoc est sperantes quòd fides vestra crescat numero & merito. *In uobis magnificari.* non in nobisipsis. Hæc est vera secundum deum glorificatio, quum pastores & doctores sperant magnificari in augmento meritorum eorum qui sunt eis crediti, non in propria gloria, non in diuitiis & opibus. *Secundũ regulam nostram in abundantiam.* Ordo literę est. magnificari in vobis in abundantiam, hoc est in exuberantiam ad alios: & deinde secundum regulam nostram, iungit exuberantiam cum regionibus subiũctis. Sperat Paulus crescere merita Corinthiorum vsque-

Universidad de Deusto
Biblioteca

adeo vt non egeant Paulo, sed adiuuent Paulum ad conuertendū vlteriores regiones, non quascunque sed secundum regulam nostram passiue, hoc est regulam à deo nobis datam. Et est sermo de regula locali, de qua prius fuit sermo. *Etiam in illa quæ ultra uos sunt euangelizare.* Explicat exuberantiam in loca illa quæ vltra Corinthios sunt, progrediendo ab Hierusalem: de huiusmodi enim vlteriori videtur loqui. *Non in aliena regula in iis quæ parata sunt gloriari.* Exponit quid contineatur sub ea quam dixerat secundum regulam nostram: exponit siquidem quòd terræ quę continentur sub aliena regula (hoc est sub regula assignata alicui alteri Apostolo) nō continentur sub sua regula, exponit quòd deus dedit sibi localem regulam excludentem terras contentas sub regulis assignatis aliis. Et hoc est quod ad Romanos scribit se euangelizasse vsque ad Illyricum vbi Christus non fuerat euangelizatus. Vnde nec Romam intendebat ire ad euangelizandum nisi transeunter: sed vt per Romam iret in Hispaniam vbi non erat euangelizatus Christus. Et dixit hoc, tum ad describendum illa vlteriora loca: quòd non sine delectu ad quæcunque vlteriora loca, sed ad illa vlteriora loca quæ non sunt Christo parata iam in aliena regula: tum ad percutiendum æmulos, qui in paratis aliena regula gloriabantur. Et propterea non dixit euangelizare, sed gloriari: vniuersa siquidem aduersus æmulos prosequitur. In quibus cerne pulchram ironiæ prosecutionem. proponit quòd non audemus nos connumerare. & comparare illis qui se commendant, &c. & monstrat longe distare propria tum acta tum agenda ab illorum gloriatione, tum de actis tum de agendis. Et in vtrisque tangit omnia illa tria, scilicet non in immensum, acceptam à deo regulam, & fructum in populis: quia in gloriatione de vtrisque contraria habebant æmuli. *Qui autem gloriatur.* Siue ergo siue quęcunque alius gloriatur, siue de actis, siue de agēdis, siue de habitis, siue de habendis. *In domino glorietur.* Hæc gloriationis ratio communis esse debet omnibus hominibus se laudantibus in quacunque materia. In domino autem tunc efficiente tum fine, tum præcipue forma & ratione gloriationis & materiæ. *Non enim qui seipsum commendat.* laudibus. *Ille probatus est.* in veritate. *Sed quem deus commendat.* Non propria laus reddit hominem laudatum in veritate: sed laus hominis à deo proficiscēs, reddit hominem vere laudatum. Gloriatio itaque propria tunc à deo proficiscitur, quando fit in domino, quando ratione dei, secundū deum, propter deū gloriamur de donis dei.

CAP-

CAPVT XI.

Vtinam sustineretis. pro, sustinuisseris. Deficit me, *modicū quid.* pro, paululum, *insipientiæ meæ.* pro, in insipientia. Legendum itaque est. *Vtinam sustinuisseris me paululum in insipientia.* Cupit Paulus vt Corinthij tolerassent paulisper se Paulum in insipientia: hoc est cōmendantem seipsum, quod est officium insipientum. Quod est dictu. vtinam præterito tempore commendassem me apud vos fungendo officio insipientum, cōmendassem sic quòd vos sustinuisseris. Et est ratio huius velleitatis, quia si sic fuisset non sustinuisseris pseudapostolos quos toleraſtis ac toleratis. *Sed & supportate.* pro, sustinete, *me.* Dictio Græca anceps est ad sustinete vel sustinetis: subiuncto tamen timori imminentis periculi quadrat imperatiuum sustinete, quod hactenus non feeistis, facite modo. ¶ Aduerte pro his & subiunctis totiens (ne oporteat eadem sæpe repetere) quòd regulariter loquendo laudare seipsum est insipientiæ: in aliquibus autem euentibus necessarium est vt homo laudet seipsum, & tunc homo sapientis secundum rei veritatem officium exercet: sed quia actum exercet qui communiter est actus insipientis, ideo Paulus insipientiam vocat commendationem propriam quam sapienter exercebat quia necessitatis articulus exigebat. *Æmulor.* pro, zelo, *enim uos dei æmulatione.* pro, zelo. hoc est zelotypus sum erga vos non humano, non vitioso, sed diuino zelo. Inchoat rationem quare oportet ipsum commēdare seipsum. *Despondi.* pro, aptaui, *enim uos uni uiro.* Quanuis multi sitis, aptos tamen vos reddidi vni viro, vnius viri fide, spe, atque charitate. *Virginem castam exhibere.* pro, vt exhibeam, Christo. Non aptaui vni viro vt diuersas sponsas, vt diuersas virgines vni viro, sed omnes vos vt vnicam virginem integritate fidei, & castam, ad differentiam virginum absque castigatione morum. In fide siquidem & moribus euangelicis vnicam ecclesiam constitui ex omnibus fidelibus describit: & vbi prius vnitatem fidelium ad vnum vitum Christum descripsit, modo vnitatem fidelium inter se etiam describit: dicendo quòd non vt singulę concurrunt sponsæ, sed vt partes, vt integrantes vnam atque eandem virginem castam: hoc est ecclesiam vnicam vere integram fide & castam moribus. Ad hoc inquam concinnaui vos vni viro vt exhibeam vos vt vnicam virginem castam Christo: hic quidem offerendo vos in fide, in futuro autem per speciem: exhibeā autem vestra perfectiōnem in interna dispositione qua vos aptatos reddidi.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Timeo autem ne. Deficit, quo pacto, *sicut serpens Euam seduxit.* Deficit, in, *astutia sua.* Explicat rationem zelotypiæ suæ accommoda similitudine Euæ virginis in statu innocentiæ seductæ à serpente magna astutia. dixerat enim Corinthios virginem castam. Historia de seductione Euæ clara est in principio Geneſis. *Ita corrumpantur sensus uestri.* interni. *Et excidant.* Superfluunt ambæ dictiones. *A simplicitate quæ est in Christo.* pro, in Christum. Simplicitas animi erga Christum, est puritas euangelica excludens admixtionem seruitutis legalium. Timebat enim Paulus Corinthios à pseudoapostolis diuerti à puritate euangelica: admissa obseruatione legalium legis Moysi. hoc siquidem fuisset corrumpi mentes eorum a simplicitate erga Christum prætextu legis veteris datæ à deo: sicut serpens seduxit Euam prætextu diuinitatis, eritis sicut dij. &c. Et nihilominus intellige in genere à simplicitate quæ est erga Christum in fide, religione, moribus, & cętera. *Nam si is qui uenit.* De pseudapostolis loquitur, quos primo describit non missos, sed propria authoritate venisse dicendo qui venit. In singulari autem numero describit vt prosequatur similitudinem serpentis qui venit ad seducendum Euam. seductorem enim intendit describere. *Alium Christum.* pro, Iesum *prædicat quem non prædicauimus.* Non dicit aliũ Christum (quoniam hoc esset intolerabile: hoc enim nihil aliud esset quã prædicare Antichristũ) sed dicit alium Iesum. *Aut alium spiritum accipitis quem non accepistis, aut aliud euangelium quod non recepistis, recte pateremini.* pro, sustinuisseris. Occurrit statim quæstio quonam pacto verificentur hæc verba Pauli, recte sustinuisseris: quum ipse Paulus ad Gala. 1. excommunicet etiam angelos si aliud euãgelium prędicauerint. ¶ Solutio est quòd ad Gala. secundum proprietatem sermonis loquitur: in isto autem textu loquitur iuxta consuetum loquendi modum, significantium per nomen aliud, hoc esse notabiliter præstantius illo. Consueuimus enim frequenti vsu relatiue ad aliam ciuitatem, orationem, conuiuium seu vinum dicere, hæc est alia ciuitas, hæc est alia oratio, hoc est aliud conuiuium, hoc est aliud vinum: significantes quòd hæc notabiliter præstant illis. Iuxta hunc siquidem loquendi morem loquitur hic Paulus, significans per alium Iesum præstantiora spectantia ad Iesum: & similiter per alium spiritum, præstantiora dona spiritus: & per aliud euangelium, præstantiora promissa euangelica. Hunc enim sensum manifeste docet subiuncta ratio de æqualitate Pauli ad summos apostolos. Intendit siquidem Paulus excludere à Corinthiis omnem

omnem excusationem: explicando quòd ad audiendum præstantiora de Iesu ab iis qui se ingerunt tanquam apostolos, aut ad accipiendum præstantiora dona spiritussancti per illos (acceperant enim per Paulum multa spiritussancti dona, scilicet linguarum & prophetiæ) aut excellentiora promissa euangelica, recte sustinuissent hos nouos prædicatores: vt intelligant Corinthij quod quum nihil horum fuerit, non recte sustinuerunt. Quod autem nihil horum fuerit, manifestat subiungendo. *Existimo enim nihil me minus fecisse.* pro, habuisse. *à magnis apostolis.* Non solum ab istis fictis apostolis, sed nec etiam ab illis veris magnis apostolis (Petro scilicet, Iacobo & Ioanne, qui etiam ab ipsis pseudapostolis dicebantur magni Apostoli, fingentes se, vt aiunt, ab ipsis missos) meliora & præstantiora expectanda sunt quàm à me: quoniã ego nihil minus habui à Christo quàm illi magni apostoli. Dicit autem existimo, non dubie, sed moderate loquens. *Nam.* pro, tametsi. *imperitus.* pro, idiota. *sermone sed non scientia.* pro, cognitione. Si interpretes Græcam dictionem reliquissent quæ vsurpata iam est à Latinis (videlicet idiota) nec restrinxissent textum, nec occasio fuisset præstita suspicandi Paulum balbum aut indoctũ. Idiota siquidem non solum sumitur pro illiterato, sed etiam pro plebeio. Ad differentiam enim pseudapostolorum dicit etsi idiota (hoc est plebeius) sermone, non tamen cognitione: illi nanque concinnato & ornato sermone docebant: Paulus vero vtebatur plebeio sermone. Et recta ratione plebibus loquebatur plebeio sermone, accommodans se omnibus. Vnde nulla imperitia Pauli significatur. sed vsus plebei sermonis, non scribendo, sed loquendo. Vnde & in textu Græco articulus præponitur dictioni sermone: ad significandum quòd non de epistolis, sed de ipso sermone qui oretenus profertur loquitur. ¶ Hunc autem esse germanũ huius literæ sensum, testatur quod de Paulo legitur Actuum. 14. scilicet quòd vocabant Barnabam Iouem, Paulum vero Mercurium, quoniam ipse erat dux verbi. ¶ Cõcedit ergo Paulus (quod sibi obiiciebatur) quòd erat idiota sermone, non tamen notitia rerum: vt intelligamus quòd licet vteretur sermone communi. nõ tamen notitia communi, sed notitia excellente ac diuina. Quo contra illi pseudoapostoli vtebantur sermone ornato, notitia autem communi. hoc enim directe tendit ad confutationem corũ. *In omnibus autem manifestus sum nobis.* pro, sed in omni manifestati sumus in omnibus erga vos, in omnibus spectantibus ad vos.

Reddit

Reddit siquidem rationem tam vsus excellentis notitiæ quã vsus plebei sermonis, significando quòd non est vsus excellentis notitia, velut autumans se habere illam & non explicans eam, sed in omni materia in omnibus ad vos spectatibus manifestati sumus. hinc insinuans quòd ad hoc vt manifesta fierent vobis omnia vestræ saluti vtilia vsi sumus & sermone plebeio, & notitia non plebeia sed diuina. *Aut minquid.* Superfluit aut. *Peccatum feci me ipsum humilians vt uos exaltemini?* Nota progressum literæ. Primo confutauit pseudapostolos ex parte materiæ prædicatæ, deinde ex parte authoritatis prædicantis Pauli: seminabant enim quòd Paulus non esset tantipendendus: & in testimonium afferebant tum plebeium Pauli eloquium, tum quòd deiectus homo esset. Et propterea reddita ratione priorum, modo rationem reddit reliquorum duorum. Quorum alterum est quòd Paulus velut despectus inter Corinthios fuerat. De hac enim deiectione dicit: nunquid peccatum feci meipsum humilians, in conuersatione non cum fastu, & sine authoritate progredient. hoc enim illi fastuose incedentes dabant opprobrio: vt superius dictum est. Et propterea Paulus dicit an peccatum feci humilians meipsum pro vestra vtilitate, non passione timoris ductus, sed amore vestræ salutis, vt vos exaltemini, fide. ad hoc enim Paulus se humilem gerebat vt Corinthios prouocaret ad celsitudinem fidei & Christianorum morum. ¶ Alterum est. *Quoniam*, pro, quòd, *gratis euangelium dei euangelizaui vobis?* Sub eodem interrogatiuo aduerbio legendum est: nũquid peccatum feci quòd gratis euangelium dei euãgelizaui vobis? Et: intendit gratis, hoc est sine sumptu accepto seu accipiendo à vobis. Et huic annectitur circunstantia subiuncta. *Alias ecclesias expoliaui.* pro, deprædatus sum. *accipiens stipendia.* pro, stipendium *ad ministerium uestrum*. pro, in hoc vt vobis ministrarem? Et hæc particula sub eodem interrogatiuo legenda est: nunquid peccatum feci quòd alias ecclesias deprædatus sum accipiens stipendium in hoc vt vobis ministrarem? Accumulat Paulus etiam ea quæ æmuli non obiiciebant. Illi enim ægrè ferebant quòd Paulus euangelizasset Corinthiis absque sumptu, eo quòd ipsi sumptus volebat. Paulus autem non solum hoc refert immune à peccato immo bonũ supererogationis, sed adiungit & tantum circa hoc studuit, vt ab aliis ecclesiis acceperit sumptus vt veniret ad Corinthios. Et hoc vocat deprædari ecclesias alias, tanquam non pro earum vtilitate, sed pro vtilitate Corinthiorũ ab eis accipiens. Et dixit hoc ad retundendum omni ex parte detractionis

tractionis æmulorum. Detrahebant siquidem Paulo sine sumptu euangelizanti Corinthiis, torquendo hoc in denigrationem authoritatis Pauli, tanquam non haberet potestatem sumptus capiendi. Confutat hoc Paulus adiungendo quòd ab aliis ecclesiis accepit, non solum dũ prædicaret illis ecclesiis, sed etiam ad hoc vt prædicaret Corinthiis: quod fuit maioris authoritatis. *Et quum essem apud uos & egerem, nulli onerosus fui.* Non solum veniẽs ad vos, sed etiam quum diutius manerem apud vos, nec haberem necessaria ad victum sed egerem, neminem tamen vestrum grauaui. *Nam quod mihi deerat.* necessariorum. *Suppleuerunt fratres qui uenerunt à Macedonia: & in omnibus.* necessarius ad victum & habitaculũ &c. *Sine onere me uobis seruaui & seruabo.* Adiũxit & seruabo, ne putaretur quòd hæc diceret vt Corinthij prouiderent sibi de sumptu exemplo aliarum ecclesiarum. *Est ueritas Christi in me.* Iurantis est. Et oportuit Paulum iuramentum adhibere circa particulam dictam & seruabo: vt crederent Corinthij quòd deliberato ac immobili animo hoc dicit. *Quoniam*, pro, quòd, *hæc gloriatio.* non accipiendi sumptus, quod erat bonum supererogationis. *Non infringetur*, pro, intersepietur, *in me.* hoc est aduersus me. *In regionibus Achaiæ.* Non solum à Corinthiis sed etiam à quacunq; ciuitate Achaię renuit Paulus accipere sumptus. Et ratio insinuatur in vocabulis quibus Paulus vtitur: videlicet quia vt onera seu grauamina hi sumptus ibidem habebantur. Verum hanc rationem non explicat Paulus, sed verba eius possunt innuere: ipse autem explicat aliam rationem. *Quare?* Quæstionem mouet de ratione mouente Paulum ad hoc. Et statim subiungit responsionem falsam quam æmuli dicebant.

Quia non diligo uos. Dicebant illi Paulum non diligere Corinthios: & propterea non accipere ab eis sumptus, sed ab aliis quos diligit. *Deus scit.* Remittit iudicium in deum: quoniã de actu interiori erat obiectio, scilicet de actu dilectionis quã solus deus nouit. Verã autem causam subiungẽdo explicat. *Quod autem facio, & faciam.* abstinendo à sumptibus in Achaia. *Vt amputem occasionem eorum.* pseudapostolorum. *Qui uolunt occasionem.* hoc est qui cupiũt occasionem habere. *Vt (in quo gloriantur) inueniantur sicut & nos.* Ordo literæ est vt inueniantur sicut & nos: in quo (inueniri sicut & nos) gloriantur. Cupiebant pseudoapostoli vt Paulus acciperet sumptus, vt ipsi accipientes sumptus inuenirentur sicut & Paulus, vt non superarentur à Paulo, in hoc enim gloriabantur q̃ erant similes Apostolis. Paulus autem ad tollendum eis hanc

Universidad de Deusto
Biblioteca

eis hanc occasionem vt essent sibi similes, nolebat accipere sumptus: vt vel sic agnoscerent se inferiores Paulo. *Nam eiusmodi pseudo apostoli.* pro, pseudapostoli. Est enim vna dictio cōposita significās falsos apostolos. *Sūt operarii subdoli.* pro, dolosi. Aperte describit Paul' primū quidē quo ad titulū quod falso titulo sunt apostoli. nec dicit Apostoli Christi sed apostoli: ad significandū ꝙ nec à Christo nec ab aliis vere apostolis erant missi, sed ipsi falso dicebant se missos. Deinde quòd sunt operarij dolosi, quòd non in veritate sed dolo operantur, dolo euangelizant. *Transfigurāt ter se in apostolos Christi.* Tendentes isti ad quæsum & gloriam & semiiudaismum sumebant personas Apostolorum Christi: hoc est missorum à Christo mediate vel immediate. *Et non mirum.* Ne Corinthij de tanta præsumptione mirarentur, tollit Paulus admirandi rationem. *Ipse enim satanas transfigurat se in angelum lucis.* Tum inuisibiliter suggerendo quandoque bona, vt inde ducat ad malum aliquod. tum visibiliter quandoque mentiendo se esse angelum dei. Et hoc pluries videtur facere in visione imaginaria: vt in multis personis delusis apparet. *Non est ergo magnum si.* Deficit, & *, ministri eius transfigurentur velut ministri iustitiæ.* Deductio clara est, ratione proportionali suffulta. *Quorum finis erit sc. undum opera ipsorum.* Acsi apertius dixisset. tolerat deus interim istos, sed finis eorum non erit secundum tolerantiam sed secundum opera ipsorum. tunc enim recipient secundum sua opera quæ modo dolis teguntur. *Iterum dico.* Completa ratione zelotypiæ, ꝓpter corruptores pseudapostolos, regreditur ad propositam prosequendam commendationem propriam: quam iam ostendit esse necessariam ne Corinthij corrumpātur à pseudapostolis. Et quoniam multa ad propriam spectantia laudem dicturus est, & hoc (vt dictum est) ad officium spectat insipientum, ideo iterum monet Corinthios vt considerent rationem dicendi. *Ne quis me putet incipientem esse.* Hoc est quod iterum dico: videlicet nullus putet me insipientem esse, nullus putet quòd laudando me desipiam. *Alioquin* hoc est sin secus, si non vultis putare me sapientem esse, me sapienter prosequi quæ laudis meę sunt. *Velut insipientem accipite me.* hoc est tanquàm insipientis officium exercentem accipite me. *Vt & ego modicum quid.* pro, paululum, *glorier.* hoc est enim officium insipientis. *Quod loquor.* Relatiuum quod refert subiunctam rationem gloriandi. *Non loquor secundum deum.* pro, dominum. Subaudi simpliciter & absolute seu regulariter: hoc est non est secundum dominum simpliciter

citer & absolute seu regulariter. *Sed quasi in insipientia.* sed tanquàm vtens ratione congrua insipientiæ. *In hac substantia gloriæ.* pro gloriationis. hoc est in hoc subiecto gloriationis. *Quoniam multi gloriantur secundum carnem & ego gloriabor.* Ecce ratio quæ regulariter non est secundum dominum, sed consona insipientiæ. Ex eo enim quòd alij gloriantur secundum carnalē affectum, nō debemus nos spirituales prouocari ad laudandum nosipsos. prouocatio siquidem hæc non est secundum deum regulariter, sed secūdum insipientiā. Et quoniam hæc fuit ratio prouocatiua Pauli ad subiunctam gloriationem, ideo appellat ipsam substantiam gloriationis. ¶ Cum his tamen aduerte quòd quanuis ratio regulariter non secundum deum reiicienda sit, si tamen eadem ratio annexum habeat aliquid secundum deum vincens communis cursus rationem, sapienter vtitur quis illa ratione. Tale enim quid accidit in proposito, nam huiusmodi gloriatio pseudapostolorum annexum habebat periculum corruptionis Corinthiorum. & propterea sapienter Paulus inde prouocatur ad gloriationem. Vnde non dicit & ego gloriabor secundum carnem (quod fuisset imitari peccatum) sed dicit & ego gloriaberi quod significat prouocari ad gloriationem, sed non ad effectum gloriandi.) *Libenter enim suffertis insipientes, quum sitis ipsi sapientes.* Rationē adiūgit suæ gloriationis ex parte Corinthiorū, libēter tolerantiū commendantes scilicet vt vtinque (hoc est & ex parte æmulorum de se gloriantium, & ex parte Corinthiorum tolerantium illos non qualitercunque sed libenter) prouocatū se describat. *Sustinetis enim.* Manifestat quod dixerat, Corinthios scilicet libenter sustinere vere insipientes pseudapostolos. *Si quis vos in seruitutem redigit.* legalium obseruantiarum. Docebāt enim pseudapostoli simul cum fide Christi seruanda legalia legis Moysi: quod erat liberatos per Christum redigere in seruitutem legis veteris. *Si quis deuorat.* Pseudoapostolos significat, sumptus ad similitudinem deuorantium volentes. In quo tum auiditatem tū magnitudinem significat. *Si quis accipit.* Non erant contenti sumptibus, sed subdolis artibus accipiebant etiam alias res.

Si quis extollitur. Tumor eorundem quo seipsos supra alios eleuabant significatur. *Si quis vos in faciem cædit secundum ignobilitatem dico.* Alia quatuor secūdum proprietatem sermonis expressera: hoc quintum non secundum quòd verba sonant manifestat se dicere. non intendo dicere siquis vestram maxillam percutiet: sed intēdo dicere siquis vos secundum ignobilitatem in facie,

id est

id est,corā vilipendit. Dicebāt enim pseudoapostoli Corinthiis multa ignominiosa,puta q̄ fuerant idololatrę,ipsi autē colentes deū: q̄ essent ex vili genere,ipsi autē ex nobili Abrahę prosapia, & similia in quibus Iudæi gloriantur præferendo se Gentilibus. Et quia dicebant hęc Corinthiis corām,ideo Paulus dicit si quis vos in faciem cædit,non secūdum corporalem percussionem sed secundum ignobilitatem. *Quasi nos infirmi fuerimus in hac parte.* Superfluit in hac parte. Ad hanc vltimam particulam refertur,tāquam nos infirmi fuerimus.est enim sensus tanquam nos non potuerimus secundum eāsdem ignobilitates præferre nos vobis, & cædere vos similiter in faciem huiusmodi ignobilitatibus. ¶ Perstrinxit pseudoapostolos quòd ipsi arrogauerint sibi has nobilitates tanquā propriis, quum secūdum veritatem essent communes eis & Paulo.immo(vt manifestabit)aliquę longe magis cōueniebant Paulo. Paulo siquidem apud Corinthios humiliter conuersante & hæc tacente,ipsi pseudoapostoli supernenientes arrogarunt sibi has nobilitates,tanquā Paulus non fuerit tāti vt sciuerit illis vti.& propterea dicit,tanquā nos infirmi fuerimus. *In quo quis audet.* Aperit Paulus non ex impotentia,non ex pusillanimitate hæc tacuisse quę modo velut insipiens audacter dicit.Est enī sensus.in quo,id est,in quocunque nobilitatis genere,quis, id est, eorum quispiam,audet.& deinde subiungitur per parenthesin.

In insipientia dico. officium insipientis exerceo. *Audeo & ego.* audendi rationem habeo & ego.Statimque manifestat audendi rationem supputando nobilitates in quibus gloriabantur. *Hebræi sunt,& ego.* Gloriabantur ex antiquitate generis,Hebræorū siquidem genus ab Heber cuius tempore diuisę sunt linguæ,processisse ex eo apparet quòd etiam Abraham appellatur Hebræus Gene.14. *Israelitæ sunt,& ego.* A nobilitate populi electi à deo ad diuinum cultum,ad terrāmque promissionis possidēdam,gloriabātur.nam ex omnibus populis soli Israelitæ electi sunt in peculiarem populum dei. *Semen Abrahæ sunt,& ego.* Gloriabantur tertio quòd erant de semine illo Abrahæ cui promissio facta est à deo de Messia &c.quod ad magnam nobilitatem spectabat. *Ministri Christi sunt.* Quartum in quo gloriabātur est,q̄ erant ministri Messiæ. *Et ego.* Superfluunt ambæ dictiones. Non dicit Paulus,(vt in præcedentibus)& ego:sed dicit interposita parēthesi. *Vt minus sapiens dico, plus ego.* Sum plus ego minister Christi quām ipsi,quāuis in hac mea cōmendatione officium minus sapientis exerceam.Probat autem hoc vltimum (videlicet q̄ ipse

ipse est plus minister Christi)à perpessis propter Christum. *In laboribus plurimè.* pro,abundantius,*in carceribus abundātius, in plagis supra modum.* Hæ duæ particulæ transpositæ sunt. nam in textu Græco secundo loco scribitur in plagis supra modū,& tertio loco in carceribus abundantius. *In mortibus frequenter.* hoc est in periculis mortis. *A Iudæis quinquies.* hoc est quinque vicibus. *Quadragenas,* subintellige plagas. *Vna minus accepi.* hoc est singulis quinquevicibus triginta nouem.Deuter.5.quidem.25.ca. quum statuisset Moyses iuxta mēsuram delicti plagarū modum, adiecit ita tamen vt quadragenari° numerus nō excedatur.Quocirca Iudæi clementes se exhibebant quo ad vnam tātum plagam erga Paulum. *Ter virgis cæsus sum.* Hinc apparet quòd non virgis sed alio instrumento Iudæi quadragenas dabant. à Gētilibus enim ter virgis se cæsum,ipsa distinctione significat.Semel tamē tantum legitur in actibus Apostolorum. *Semel lapidatus sum.* Et hoc quoque in actibus Apostolorum legitur. *Ter naufragium feci,nocte & die in profundum maris fui.* Superfluit maris: & legendum est. *Noctem & diem in profundo feci.* Et hoc nō solum fuit passio,sed diuinum miraculum. *In itineribus sæpe,periculis fluminum.* Primum periculum itineris à fluminum impetu describit. Et deinde subiungit. *Periculis latronū.* quod erat magis periculū corporū q̄ rerum. *Periculis ex genere.* Iudæorum insidiantium. *Periculis ex gentibus.* commotis à Iudæis. *Periculis in ciuitate.* vt scribitur de Epheso. *Periculis in solitudine.* hoc est in locis desertis. *Periculis in mari,periculis in falsis fratribus.* hoc est in falsis Christianis. *In labore & ærūna.* hoc est non solum in labore,sed etiam in difficili & oneroso labore. *In vigiliis multis.* pro sæpe, *in fame & siti,in ieiunijs multis.*pro,sæpe,*in frigore & nuditate. Præter illa quæ extrinsecus sunt.* Numerata siquidem mala, adiacentia & imminentia proprio corpori erant:hæc autem quæ subiungit foris erant,vtpote remota. *Instantia mea quotidiana.* hoc est vigilantia mea indefessa. *Solicitudo,*pro,cura, *omniū ecclesiarū.* Curā siquidē Paulū habuisse etiā ecclesiarū in quibus nō fuerat, epistolæ eius manifestāt ad Romanos & Colossenses. *Quis infirmatur.* nō ægritudine corporis sed animi.Qualitatē curę suę describit ab effectib° internis.*Et ego nō infirmor?* cōpatiēdo. *Quis scādalizatur.* Infirmaī ab intrinseca imbecillitate:scandalizaī ab extrinseco offēdiculo.Vtrisq; Paul° cōpatitur,ꝓpter vtrosq; affligit. Et,ꝓpterea subdit. *Et ego nō uror?* Ad similitudinē ei°q cōsumit ab igne,magnitudinē zeli sui affligētis ipsū,significat. & ī his duob° vera forma

pastoris

Universidad de Deusto
Biblioteca

pastoris in internis affectibus describitur: quoniam in his duobus pendet vniuersa cura pastoris. *Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ sunt gloriabor.* Quanuis hactenus ea quæ fortitudinis sunt (cuius præcipuus actus consistit in sustinendo) commemorauerit, & modo quod infirmitatis seu imbecillitatis animi appareret commemoraturus sit, fugam scilicet: quia tamen omnibus cõmune est consistere in passione corporis, propterea dicit. si gloriari oportet, propter vos, gloriabor in iis quæ sunt infirmitatis meæ. Sententia enim hæc respicit etiam antedicta de infirmitate corporali: quoniam omnia quæ patimur, ex parte infirmitatis corporalis se tenent. in cuius signum eximemur ab omni passione resurgentes impassibili corpore. Et est sensus. si gloriari oportet, ea quæ passus tum erunt mihi materia gloriationis. Et dixit hoc, ad explicandum quòd hæc quæ narrauit ad manifestãdum se esse plus ministrum Christi quam illos pseudoapostolos, sunt talia quòd sunt illi materia gloriationis si gloriari oportet. Et ne quisquàm conficta hæc putet, subiungit. *Deus & pater domini nostri Iesu Christi scit (qui est benedictus in secula) quòd non mentior?* Superfluit nostri. Et potest particula hęc intelligi narratiue & inuocatiue: hoc est inuocando deum in testem. *Damasci.* Hic puctandum est: acsi dictum fuisset in ciuitate Damascena. *Præpositus gentis.* præfectus gentis. *Aretæ regis.* cuius authoritate erat præfectus. *Custodiebat ciuitatẽ Damascenorũ.* Ex eo quòd Damascenos distinguere videtur à gẽte Aretæ regis insinuatur q̃ rex Areta gentem habebat velut præsidium ad manutenenda ciuitatem sub se, de cuius gentis præfecto loquitur Paulus. *Vt me comprehenderet.* pro, comprehendere me volens. *& per fenestram in sporta demissus sum per murum: & sic effugi manus eius.* Superfluit sic. Res hæc gesta scribitur Actu. ix. cap. Et quia fugere est actus imbecillitatis, actus est timidi. ideo Paulus appellauit actum infirmitatis suæ. in rei tamen veritate fuit actus prudentiæ. vt seruaretur vtilitati ecclesiarum.

CAPVT XII.

Si gloriari oportet, non expedit quidem. Superfluũt si & quidem. & loco quidem deficit mihi. Nam in Paulo legitur. non expedit mihi. Rursus circa dictionẽ oportet, non concordãt Græci codices. communiter enim videtur legi aduerbium affirmatiuum: puta certe aut sane. Itaque quòd textus est. *Gloriari sane non expedit mihi.* Aliqui vero codices habent sic. *Gloriari oportet? non expedit mihi.* Et iuxta hos codices legitur interrogatiue (tanquàm quæstionem proponendo) gloriari oportet? & subditur responsio nõ expedit mihi. ¶ Crediderim ego admittendo huiusmodi lectionem, vtranque particulam assertiue legendam, asserit enim quòd gloriari oportet, & quòd non expedit sibi. necessitas siquidẽ gloriandi manifesta est ex periculo corruptionis Corinthiorum à pseudoapostolis. Ratio autem quare non expedit Paulo, sed Corinthiis, sed nobis, in promptu est. tum quia periculo se exponebat maioris oblocutionis & detractionis: tum quia quantum est ex suo genere, gloriari de acceptis periculum affert perdendi illa. Sequendo priorem lectionem. asseritur tantũmodo quòd gloriari nõ expedit mihi propter rationes dictas. Et præmisit hoc, quoniam de occultis donis erat se laudaturus in subiunctis. Vnde & subdit. *Veniam autem.* pro, enim. Rationem reddit quare dixit non expedire sibi, quia ad occulta dei dona transit. *Ad visiones & reuelationes domini.* hoc est ad visiones claras. visio enim sine detectione rei visæ, visio quidem est sed non clara: visio autem cum detectione rei visę, visio est clara. Videmus enim quandoque imaginaria visione aliqua absque reuelatione visorum: vt patet in visione Nabuchodonosor & Pharaonis. Quandoque autem videmus & visa intelligimus: & tunc concurrunt simul visio & reuelatio. Et ne de visionibus quomodolibet intelligas, adiũxit domini: vt diuinas significaret visiones & reuelationes. *Scio hominem in Christo.* hoc est hominem Christianum, hominem internum renouatum in Christo: ad differentiam hominis externi nondũ regenerati in Christo, sed expectãtis regenerationem corporum in resurrectione mortuorum. *Ante annos quatuordecim.* Tum ne nouitium in huiusmodi excellentibus donis crederẽt, ante annos quatuordecim commemorat se hæc habuisse. tum vt intelligant quòd tanto tempore tacita, modo coactus aperit. *Sive in corpore,* Deest. nescio, *sive extra corpus nescio (deus scit) raptum huiusmodi.* Aduerte perspicax lector tum ex proprietate sermonis tum ex distinctione literæ significari quòd modus essendi animæ propriæ tempore illius raptus ignotus fuit Paulo, Dico autem hoc, quia ex his duobus habetur quòd non de modo raptus sed de modo essendi Paulus loquitur. nam iuxta proprietatem sermonis non verificatur differentia hæc inter raptum Abbacuc in Babylonem, & raptum Ezechielis in Hierusalem. Raptus siquidem Abbacuc potest dici in corpore: sed raptus Ezechielis non potest dici extra corpus, qui tamen solo spiritu fuit ex Chaldęa in Hierusalem.

Vnde non significatur quòd sine corrapto corpore sive non corrapto corpore, nescio: sed proprie significatur quòd sine huiusmodi internus homo fuerit tunc in corpore sive extra corpus, ita ꝙ anima fuerit separata à corpore (hoc enim proprie significat extra corpus) nescio. ¶ Patet quoque hic idem sensus ex ipsa distinctione literæ. nã si participiũ raptũ retulisset Paulus ad sive in corpore sive extra corpus, non separasset illud à prioribus dictionibus & coniũxisset illud cum sequenti dictione huiusmodi. Hæc enim distinctio indicat planum literæ ordinem esse vt sive in corpore sive extra corpus nescio, deus scit, referatur ad hominem in Christo (hoc est ad hominem internum regeneratum in Christo) & deinde participium raptum referatur ad sequentia. Raptum huiusmodi hominem internum. *Vsque ad tertium cœlum.* hoc est vsque ad supremum cœlum, vsque ad locum in quo deus & beati habitare dicuntur. vsque ad cœlestem patriam. ¶ Appellauit autem locum illum summum, cœlum tertium: quia in sacra scriptura trium cœlorum mentio fit. Infimum est cœlum aereum: iuxta illud, volucres cœli. Medium est cœlum astratum: de quo in principio Geñ. Et posuit eas in firmamento cœli. Tertium ac summum est aquæ omnes quæ super cœlos sunt: cuius pluries scriptura meminit. Quod appellamus cœlum aqueum: philosophi vero appellant Primum mobile. Empyreum siquidem cœlum, à posterioribus traditum nullibi inuenitur in scriptura. ¶ Nominat autem raptum ad significandum quòd sola vi eleuantis, nulla ad hoc concurrente inclinatione naturæ facta est hæc interni hominis eleuatio. *Et scio huiusmodi hominem sive in corpore sive extra corpus nescio, deus scit.* Non de alio sed de eodem loquitur raptu. Et clarius explicat sensum antedictum de modo essendi in corpore ignoto: quoniam manifeste distinguit raptum à præcedentibus, subiungendo. *Quoniam.* pro, quòd, *raptus est in paradisum.* Prius dixerat quòd raptus est in tertium vsque cœlum, modo dicit quòd raptus est in paradisum: hoc est in hortum arboribus consitum. Metaphorico sermone delectationis locum significauit: imitatus verbum domini ad latronem, hodie mecum eris in paradiso. Et manifestat per hoc quòd est raptus non solum secundum vim intellectiuam ad intelligendum, sed etiam secundum voluntatem ad delectationem percipiendam: vt perfectum omniquaque describat interni hominis raptum. nam in eo non sunt nisi istæ duæ partes: intellectus, scilicet & voluntas. *Et audiuit arcana.* pro, ineffabilia, *verba.* Non

dicit & vidit, sed & audiuit: ad significandum quòd per modum disciplinæ intellexit, tãquàm ab alio doceretur. Ad quod etiam clarius explicandum non dicit & vidit aut audiuit ineffabile verbum, sed in numero plurali ineffabilia verba: vt intelligeremus quòd ibi didicit (quemadmodum etiam angeli discere dicuntur) multa ineffabilia. Et declarando ineffabilitatem subiungit. *Quæ non licet.* pro, liceat, *homini loqui.* quæ non fas sit mortali homini communicare aliis, tam excelsa tamque diuina sunt. Et dixit hoc ad manifestandum quòd ea quæ audiuit longe superant quæcunque ipse cõmunicauit nobis: vt intelligamus quòd non omnia communicauit quæ audiuit, sed excellentiora ea ratione non communicat quia nõ est fas mortali homini illa dicere. *Pro huiusmodi gloriabor.* hoc est pro hoc interno homine rapto gloriabor. *Pro me autem nihil.* pro, non gloriabor, *nisi in infirmitatibus meis.* hoc est pro me autem non rapto, pro me viuente in carne non gloriabor nisi in iis quæ spectant ad ea quæ patior. Quamuis ipsemet sit ille homo raptus: quia tamen nescit vtrum in corpore an extra corpus fuerit tunc, tanquàm de altero homine dicit quòd ratiõe illius habet materiam vnde possit gloriari: pro se autem viuente in carne mortali non vult gloriari nisi in spectantibus ad pœnalia. Vnde & superius non nisi pœnalia explicauit. *Nam & si uoluero gloriari.* ego viuens in carne de aliis quàm de pœnalibus: hoc est de donis diuinis mihi viuenti in carne collatis. *Non ero insipiens.* Et rationem subiungit. *Veritatem enim dicam.* Superius dixerat accipite me tanquàm insipientem, modo dicit non ero insipiens: vt intelligamus quòd aliud est assimilari insipienti in exteriori actu (hoc est in commendatione suipsius) & aliud est vere desipere. Manifestat hic quòd si vellet gloriari non vere desiperet ex parte rerum dictarum, quia veritatem diceret. *Parco autem.* hoc est abstineo autem à commendando meipsum viuentem de donis diuinis internis. *Ne quis me.* pro, in me, *existimet supra id quod uidet in me.* Superfluit in. Et est sensus. ne quis reputet in me esse supra id quod videt me esse: sicut Lycaonici reputarunt in Paulo & Barnaba numen esse diuinitatis supra id quod videbant ipsos esse. Videbant enim ipsos esse homines mortales, & tamen reputabant eos deos. *Aut audit aliquid ex me.* ne quis reputet supra visum aut supra auditam doctrinam ex me procedentem. *Et ne magnitudo.* pro, excellentia, *reuelationum extollat me.* pro, extollar, *datus.* pro, data, *est*

mihi stimulus. pro, fudes. Non est hic sermo de instrumento quo punguntur boues (de quo in Actis Apostolorum dicitur, durum est tibi contra stimulum calcitrare) sed de instrumento militari, de telo acuto quod fudes vocatur. de quo scribitur Iob. 40. In fudibus perforabit nares eius. *Carnis meæ*. Superfluit meæ. Et non in casu genitiuo sed datiuo legendum est. *Carni*. Ita quòd nó describitur caro pungens sed puncta: non describitur data fudes spiritui sed carni. *Angelus Satanæ*. pro, angelus Satan. Appositiue enim legenda est vtraque dictio in casu nominatiuo, angelus qui est Satana, angelus aduersarius. Quam dixerat fudem datã carni, modo dicit angelum aduersarium. vt significet diuinam authoritatem qua missus est, qua data est. *Vt me colaphizet*. Quæ vexatio corpori fuerit non constat: quoniam sermone metaphorico vtitur Paulus. *Propter quod*. pro, hoc. Ita quòd pronomen non relatiuum est. *Ter dominum rogaui ut discederet à me*. angelus Satan. *Et dixit mihi*. dominus. Attende quòd ter voluit dominus rogari antequàm responderet Paulo. *Sufficit tibi gratia mea*. Et rationem negationis subiungit deus. *Nam uirtus*. pro, potentia mea, *in infirmitate perficitur*. Volo te pœnam hanc sustinere, quia potentia mea perficitur in infirmitate: hoc est in impotentia. Et directe est sermo de potentia gratiæ dei existentis in hominibus. hæc enim potentia quantum ad executionem perficitur in imbecillitatibus nostris. ¶ Si hoc non intelligis, distingue duos status hominis: alterum prosperitatis temporalis, alterum aduersitatis. Et considera quòd in statu prosperitatis, propria hominis potentia exercetur, augetur & perficitur, potentia vero gratiæ dei nihil aut parum cognoscitur, appetitur, requiritur: in statu autem aduersitatis appetitur executio diuinæ potentiæ, habetur & agnoscitur, non secundum effectum liberationis ab aduersitatibus, sed secundum effectum roborationis animi ad omnia vincendum propter deum. Et hoc proprie est diuinam potentiam in infirmitate perfici. Perficitur enim executio diuinæ potentiæ roborando vires animi ad superandum quæcunque. Et propterea non abstulit deus á Paulo vexationem illam vt potentia gratiæ dei in ipso continua executione perficeretur magis ac magis roborando animum eius in iis quæ dei sunt. *Libenter igitur*. pro, libentissimæ igitur. Et deficit magis, *gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me uirtus*. pro, potentia, *Christi*. Hinc habes quòd de potentia dei habitante in homine dictum est potentia mea in infirmitate perficitur.

ficitur. Infert Paulus quòd non libenter sed libentissime acceptat pro materia gloriandi, immo magis gloriandi in infirmitatibus (hoc est in pœnalibus, in propriis pœnis) ad hunc fructum non vt hospitetur sed inhabitet, vt firmetur & per modum habitantis vratur me potentia Christi, non potentia propria. *Propter quod placeo mihi*. Superfluit mihi. Velut alterum corollarium deducit. *In infirmitatibus meis*. Superfluit meis. Primo deduxit materiam gloriationis fore proprias infirmitates: modo deducit materiam complacentiæ internæ esse infirmitates. Et ne ambiguum relinquat quid intelligit nomine infirmitatum quas soties repetiit, subiungit explicando per species. *In contumeliis*, quæ sunt pœnæ animi tollentes honorem. *In necessitatibus*. victus & vestitus. *In persecutionibus*. de loco ad locum. *In angustiis*. insidiarum, vexationum & pressurarum hincinde. *Pro Christo*. Hoc est condimentum omnium. nam nulla est ratio quòd placeant hæc pœnalia absolute, sed pro Christo summa est ratio. ¶ Et ex his perpendere potes erudite lector quòd fudes data Pauli carni angelus Satan, sub hoc genere continetur. nisi enim sub infirmitatis genere contineretur, non attulisset deus pro ratione nam potentia mea in infirmitate perficitur. Ad quod declarandum Paulus infirmitatum genera subiunxit. Et vere (vt prius dictum est) pœnalia omnia infirmitates dicuntur: quia omne pati, infirmitatis seu impotentiæ est. *Quum enim infirmor*. hoc est quum patior contumelias, necessitates, persecutiones &c. *Tunc potens sum*. animo, potentia diuina in me habitante, tũc roboror eadem potentia. Prius dixerat dei potentiam roborari in infirmitate hominis, modo dicit seipsum robotari quum infirmatur: vt intelligamus idem esse potentiam dei in nobis perfici, & nos potentes effici secundum illam potentiam. *Factus sum insipiens*. pro, glorians, *uos me coegistis*. hoc est gloriando factus sum similis insipienti, sed non absque causa quoniam vos me compulistis, zelus erga vos compulit me ad hoc. *Ego enim à uobis debui commendari*. Rationem aliam accumulat quare cõpulsus sit seipsum commendare. Et affert nouam rationem ex parte defectus Corinthiorum, qui superuenientibus pseudapostolis debuissent obicere laudes Pauli ad confutandum illos. Et propterea dicit ego à vobis debui commendari. Et merita iustæ commendationis subiungit primo ex parte ipsius Pauli. *Nihil enim minus feci*. pro, habui, *ab iis qui sunt supra modum apostoli*. hoc est non minora dona diuina habui quàm habuerint Petrus, Iacobus

cobus & Ioannes, qui sunt supremi apostoli. Et dixit hoc, quoniã pseudapostoli dicebant Paulum non esse æqualem apostolis qui fuerunt cum Christo in carne. *Tametsi nihil sum.* Cum præcedenti sententia iungitur hæc particula. Temperat enim quod dixerat. Alibi siquidem dicit ego sum minimus apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus: & modo eandem humilitatis temperantiam adiecit. Aequalia enim dona dei se dicit habuisse tametsi nihil est: quod inferius est quàm esse minimum apostolorum. Et vere dicit nihil sum, quantum est ex me, qui sum æqualis supremis apostolis ex donis dei in me. *Signa tamen.* pro, quidem, *apostolatus mei.* pro, apostoli, *facta sunt super uos.* pro, in vobis. Manifestat ab affectibus sensibilibus promissis veris Christi apostolis se esse verum apostolum. *In omni patientia, in signis & prodigiis & uirtutibus.* pro, potentiis. Quatuor genera effectuũ sensibilium apud Corinthios parrata supputat. Quorum primum ac præcipuum Christi testimonium est patientia in omnibus. hoc est enim primum quod Christus apostolis mandauit. Deinde miracula, tum in signis. nam impositione manuum dabat spiritum sanctum sensibiliter apparentem in signis linguarum seu prophetiæ. Tum in prodigiis mirabilium operum: quale fuit & Magum excæcare, & fornicarium tradere Satanæ, seu aliquid huiusmodi. hæc enim exempli gratia afferimus. Tum in potentiis curationum, diuersas sanando ęgritudines & huiusmodi. Nescimus enim in specie quæ apud Corinthios facta sunt: nec hæc in genere sciremus nisi Paulus ipse scripsisset. *Quid est enim quod minus habuistis præ cæteris ecclesiis.* pro, quàm cæteræ ecclesiæ: *nisi quòd ego ipse non grauaui uos.* sumptibus. Iam enim dictum est quòd ab aliis ecclesiis accipiebat sumptus. *Donate mihi hanc iniuriam.* Ironia est. *Ecce tertio hoc paratus sum uenire ad uos, & non ero grauis uobis.* Superfuit hoc. *Non enim quæro quæ uestra sunt sed uos.* non mihi sed Christo. Ratio siquidem est noua quare non vult ab eis bona temporalia. *Nec enim debent filii parentibus thesaurizare.* Aliam accumulat rationem ad idem.

Sed parentes filiis. Ad perutiendum pseudapostolos (de quibus superius dixerat sustinetis siquis accipit) hæc dicit: vt vel hinc discernant quòd non ipsi patribus, sed patres ipsis debent recondere necessaria. Regulariter siquidem parentes recondunt filiis, sicut & generarunt & aluerunt: præter regulariter vero filij debent parentibus prouidere, in articulo, scilicet necessitatis. Paulus quod regulare est assumit. *Ego autem libentissime impendam.*

pendam. Vobis quæcunque habuero vt verus pater. *Et superimpendar ipse.* pro, & expendar. *pro animabus uestris.* non solum impendam quæ habuero, sed expendar egomet officiis, passionibus, & demum (si opus fuerit) morte pro salute animarum vestrarum. *Licet plus.* pro, abundantius, *uos diligens, minus diligar.* Prouocantis est ad rependendam æquam dilectionem: vt auertat eos à pseudapostolis. *Sed esto.* Inchoantis est nouam obiectionem. *Ego uos non grauaui.* in temporalibus bonis. *Sed quum essem astutus, dolo uos cepi.* Ecce alia obiectio quòd quamuis ego personaliter non grauauerim vos, astute tamen & dolose per meos internuncios decepi vos, accipiendo vestra. Suspicor ego Paulum hæc dicere quòd his artibus verentur pseudapostoli. Erant enim (vt dictum est) dolosi operarij: & hæc est ars dolosorum, vt vtantur intermediis hominibus suggerentibus vt porrigant, vt donent. & cætera. cum multis figmentis. *Numquid per aliquem eorum quos misi ad uos, circumueni uos?* Nullus interpres (quem viderim) interpretatus est textum Pauli vt iacet: eo quòd mutilus apparet: iacet enim sic. *Num aliquem eorum quem misi ad uos, per hunc circumueni uos?* Prima enim particula mutila manifeste est: sed intentus sensus habetur. *Rogaui Titum & misi cum illo fratrem.* Nescimus quis fuerit iste frater. *Numquid Titus uos circumuenit?* certus enim erat quòd non. Vnde & manifestat hoc tum ab internis, dicendo. *Nonne eodem spiritu ambulauimus?* Spiritus enim intus est. Tum ab externis. *Nonne eisdem uestigiis?* Vestigia siquidem ad exteriora spectant opera. *Olim.* pro, rursus, *putatis, quòd excusemur nos apud uos?* Anceps est lectio, an narratiue an interrogatiue legendum sit. Et narratiue quidem significat quòd alias etiam hoc putauerant. Magis tamen quadrat vt legatur interrogatiue. Et aduerbium rursus, aliud dicendi caput significat: nam hic incipit materiam iudicialem. Ita quòd punctandum est post rursus: & subiungendum interrogatiue. Putatis quòd excusemus nos apud vos? hoc est, putatisne quòd hæc quæ diximus excusatorie apud vos homines, & non vere dicamus? Hunc enim sensum subiuncta præ se ferunt. *Coram deo in Christo loquimur.* Non excusatorie apud vos homines, sed vere teste deo, loquimur in Christo, loquimur secundum Christum, vt non solum vere, sed etiam rectè hæc se loqui significet. *Omnia enim charissimi.* pro, omnia autem dilecti, *propter ædificatio-*

nem uestram. Non solum vere & recte, sed etiam necessario propter ædificationem vestram in spiritualibus loquimur non quædam sed omnia. Dixerat enim tot talia & tanta de scipso vt opus fuerit iuramento, & explicatione causæ finalis mouentis ipsum ad dicendum. *Timeo enim ne forte quum uenero.* Rationem reddit necessitatis dictæ propter ædificationem vestram. Simúlq; explicat materiam timoris superius propositi, quum dixerat timeo ne corrumpantur sensus vestri à simplicitate quæ est in Christum. Tunc enim in genere dixit à simplicitate, modo in specie explicat à simplicitate morum & fidei. *Non quales uolo.* corruptos in fide vel moribus. *Inueniam uos.* Et timeo quòd. *Et ego inueniar à uobis.* Superfluit à, significatur enim quòd ego inueniar erga vos. *Qualem non uultis.* Mœstum & indicem rigidum. *Ne forte.* Deficit sint, & legendum est. *Ne quo pacto sint contentiones.* Quod dixerat in genere non quales volo, explicat in specie multorum vitiorũ. & primo contentiones in verbis. *Aemulationes.* hoc est inuidiæ in animis. *Animositates.* pro, iræ, ad vlciscendum. *Dissensiones.* pro, concertationes, in studiis & factis. *Detractiones.* contra famam. *Susurrationes.* contra amicitias. *Inflationes.* tumores superbi, despiciendo alios. *Seditiones.* contra ecclesiæ pacem. *Sint inter uos.* Superfluunt hæ tres dictiones. *Ne iterum quum uenero.* Explicata illa particula non quales volo quo ad mores, incipit explicare illam aliam qualem non vultis. Vnde incipit qualẽ non vultis quo ad mœstitiam. *Humiliet me deus.* Deest. meus, *apud uos.* Bonus pastor inuenies subditos in peccatis, deiicitur, tum extra exterioribus, scilicet signis, tum intus, mœrore. vnde & subditur. *Et lugeam multos qui ante peccauerunt, & non egerunt pœnitentiam super immunditia & fornicatione & impudicitia quam gesserunt.* De venereis est sermo. Et impudicitia proprie respicit actus libidinosorum osculorum, tactuum & huiusmodi. Fornicatio autem ipsum concubitum naturalem. Immunditia autem forte significat concubitum contra naturam: aiunt enim apud Corinthios vitiũ hoc regnasse.

CAPVT XIII.

Eco tertio hoc uenio ad uos. Superfluit ecce. Et est sensus, tertia hac vice. Tractauit illam particulam qualem non vultis quo ad mœstitiã, prosequitur modo eandem quo ad iudicium. ¶ Et dicit venio: tanquã præsentem propinquum aduentũ suum ad eos denũciãs. *Vt in ore duorum uel trium testium stabit omne uerbum.* Superfluit vt. Ne

Ne putent Corinthij quòd vel præceps iudicabit, vel quòd magna vtetur multitudine testium, explicat eis quod secundum formam diuinæ legis procedet. duobus aut tribus testibus requisitis & sufficientibus. *Prædixi ergo.* Superfluit ergo. *Et prædico ut præsens uobis.* pro, iterum, *& nunc absens.* Deest. scribo. Sensus est quòd bis præsens apud vos prędixi & prædico, hoc est prædixi & vtor prędicentia vt perseuerante. Intendit enim quòd duæ præsentię sunt duæ prædicentiæ perseuerantes (hoc est non abolitæ) tanquam duæ monitiones canonicæ, tertia vero sit quam nunc absens scribit: vt trina monitione præmissa, in aduentu suo procedat ad iudicium. ¶ Aduerte tamen difficultatem nonnullam in verbis literæ: ex eo quòd non dicit & prædico præsens iterum, sed apponit aduerbialiter coniunctionem vt, dicendo & prædico vt præsens iterum: tanquam non fuerit secundo præsens, sed tanquã præsens secundo prædicat. Quia tamen clare bis dixit tertio se ire ad eos, potius quadrat significari quod vtitur secunda præsentia vt prædicentia: & ꝙ propterea apposuerit similitudinis aduerbiũ. *Iis qui ante peccauerunt & cæteris omnibus.* Ad omnes extendit has tres monitiones more iudicum, vna pro trina canonica monitione præmissa. *Quoniam.* pro, quòd, *si uenero iterum non parcam.* Non constat an iterum, construatur cum venero an cum parcam. Quod enim alias pepercerit, ex superioribus insinuatur, quum dixit & ego siquid donaui propter vos in persona Christi. *An.* pro, quandoquidem. Non dubitando, sed arguendo loquitur. *Experimentum quæritis.* hoc est documentum in executione quæritis. *Eius qui in me loquitur Christus.* pro, loquentis in me Christi. Affirmat Paulus quòd Corinthij non se emendantes quærunt facto experiri Christum loquentem in ipso Paulo: hoc est experiri effectum sensibilis vltionis Christi loquentis in Paulo. Et dicit hoc ad prouocandum eos ad pœnitentiam ante suum aduẽtum: ne experiantur hujusmodi vltionem. Tradebat siquidem Christus in Paulo quos Paulus damnabat vexationi sensibile à Satana. *Qui in uobis.* pro, in vos, *non infirmatur, sed potens est in uobis.* pro, in vos. Christus erga Corinthios non quæ infirmitatis suæ fuerant (paupertatem, persecutiones & eius generis reliqua) exercebat, sed quæ potentiæ suæ erant, donando eis dona linguarum & prophetiæ: puniendo etiam traditione Satanæ. Et propterea Paulus dicit quòd Cristus non infirmatur erga vos, sed potens est erga vos. ¶ Et adiungit hoc ad hoc vt timeant experiri vltionem Christi loquentis in Paulo. Acsi apertius diceret: experti iã estis

per

per me in vobisipsis potentiã Christi. *Nam etsi crucifixus est ex infirmitate.* hoc est ex eo q̃ habuit carnem passibilem, subiectam potestatibus mundi huius. *Sed uiuit*, pro, viuit tamen, *ex uirtute*, pro, ex potentia, *dei.* vita immortali & potentissima: vnde prouenit q̃ est potẽs erga vos. *Nam & nos infirmi sumus in illo.* Cõsidera hæc duo. Christus crucifixus est ex infirmitate, & nos sumus infirmi in illo: hoc est & nos assimilamur Christo infirmo afflicto, vexati in tot & tantis. *Sed uiuimus cum eo ex uirtute*, pro, potẽtia, *dei in nobis*, pro. in vos. hoc est attamẽ assimilamur quoq; Christo viuenti ex potentia dei; in hoc q̃d viuimus cum Christo vita spiritus ex eadẽ potẽtia dei erga vos. Et intẽdit explicare vitam spiritus sui perseuerare potenté erga Corinthios ad puniendum, potentia autem non humana sed diuina. Declarat siquidem eis q̃ non expedit eis expectare experimentum Christi in se loquentis, quia perseuerat in vita spiritus eius diuina potentia. *Vosmetipsos tentate.* Queritis experimentũ Christi in me loquentis: male facitis spectando in me, spectate vosmetipsos, examinãdo, discutiendo vosipsos. *Si estis in fide.* Prius dixerat non quales volõ, & explicauerat quo ad mores: modo idem explicat quo ad fidem. An autem sermo sit de fide necessaria ad salutem, an de fide quę est gratia gratis data (qua scilicet fiũt miracula) nõ vsquequaque liquet. *Ipsi uos probate.* Nisi sit exaggeratio, ad mores referetur. monet siquidẽ vt discutiant seipsos tam in fide q̃ in moribus. *An non cognoscitis uosmetipsos quia*, pro, q̃, *Christus Iesus in uobis est?* Quasi dicat: certum est q̃ cognoscitis vosmetipsos quo ad hoc q̃ Christus Iesus est in vobis. Quod potest intelligi de esse Christi in eis per fidem, vel per dona linguarum & prophetię, vel per sensibilem punitionem quã experti sunt in incestuoso, ipsimet Corinthiis mediãtibus. *Nisi forte reprobi estis.* Quod potest referri vel ad verbum cognoscitis, vel ad verbum est in vobis. Magis tamen quadrat vt referatur ad verbum cognoscitis: Et est sensus quòd certum est vos cognoscere ex tot effectibus vosmetipsos quo ad hoc quòd Christus est in vobis secundum tot effectus, nisi forte reprobi estis: hoc est nisi forte dati estis in reprobũ sensum vt hoc non cognoscatis, nisi forte excideritis à tali gratia cognoscendi vosmetipsos in hoc. hoc enim esset esse reprobum. *Spero autem quòd cognoscetis*, pro, cognoscetis *ipsi*, pro, quòd, *nos non sumus reprobi.* hoc est quod nos nõ excidimus à gratia nobis data. Cadens enim à gratia sibi concessa, reprobus est: vt pote reprobatus à deo quo ad illam gratiam. Et intendit per hoc Paulus

lus declarare q̃ dato q̃ aliqui Corinthij excideriint à gratia eis data, & quòd non cognoscant seipsos, cognoscent tamen Paulum non excidisse à gratia sibi data, sed perseuerare in eo omnem quã acceperat gratiam. *Oramus autem deum.* pro, opto autem apud deum, *ut nihil mali faciatis.* Dixerat quòd quamuis Corinthij reprobi inuenirentur ipse tamen non inueniretur reprobus: ne putaretur Paulum desiderare demonstrationem suæ potentiæ puniendo alios, vt sic appareret experiẽtia teste probatus à deo, explicat se desiderare totum contrarium. Et propterea dicit quòd cupio apud deum, non solum dico coram hominibus, sed etiam apud deum in veritate præcupio, prædesidero vt nihil mali faciatis, quod est subtrahere mihi materiam punitionis. Et hoc ex pardo diuina potentia. *Sed ut uos quod bonum est faciatis.* Vtranque iustitiæ partem optat eis. Primam, vt nihil mali faciatis, alteram, vt quod bonum est faciatis. *Nos autem ut reprobi simus.* Non dicit nos autem reprobi simus, sed aduerbium similitudinis apponit vt reprobi, tanquam reprobi simus: hoc est nos autem assimilemur reprobis, non demonstrando Christum in nobis loquentem effectu vltionis. Exercendo siquidem vltionem per diuinam potentiam apparerent probati: non exercendo autem apparerent reprobi. Cupio inquit Paulus apparere reprobus, subtrahentibus vobis mihi materiam vltionis. *Non enim possumus aliquid aduersus ueritatem, sed pro ueritate.* Rationem reddit quare oporteret ipsum apparere vt reprobum, quia non possumus aduersus veritatem bonorum operum exercere potentiam dei in nobis, sed pro veritate: ac per hoc si vos nihil mali feceritis sed bona, non poterimus vti potestate nostra punitiua. *Gaudemus enim quoniam.* pro, quandocunque, *nos infirmi sumus, uos autem potentes estis.* Non solũ alieni sumus ab appetitu vt appream⁹ probati puniendo vos: sed interno gaudio afficimur, quum secundũ rem vos quidẽ estis potentes, bonis operibus, nos autẽ infirmi, hoc est impotẽtes ad iudicandũ ad puniendũ & huiusmodi. *Hoc.* Deest, autem, *& oramus.* pro, optam⁹, *uestram consummationem.* Appositiua cõstructione pronomen hoc explicat vestrã consummationem. Perspice augmentũ, prius optauit Corinthiis ambas iustitię partes. Deinde (quod plus est) vt essent potẽtes & demũ perfectionem. *Ideo enim hæc absens scribo ut non præsens durius agã secundũ potestatem.* pro, vt nõ præsens rigidẽ vtar potestate. Manifestat desiderium & gaudiũ prędicta ex hoc facto: videlicet quia ad hoc scribo,

Universidad de Deusto
Biblioteca

scribo, vt non ad rigorem iudicij vtar potestate. *Quam dominus dedit mihi in ædificationem & non in destructionem.* Repetit vsum potestatis vt Corinthij se corrigant, & non sit Paulo opus vtendi sua potestate, quoniam non ad nocendum, sed ad ædificandum, non ad inferendum mala, sed promouendum bona spiritalia data est à domino hæc potestas. Iudicia siquidem præsentis vitæ nō sunt ad puniendum (hoc enim reseruatur iudiciis futuræ vitæ) sed ad promouendum spirituale bonum, vel in eo qui punitur vel in ecclesia. *De cætero.* pro, quod superest, *fratres gaudete.* pro, valete. officium salutationis superest in calce epistolæ peragendum. *Perfecti estote.* Aiunt dictionem Græcam sonare redintegrationé, ad similitudinem resarcientium. Acsi dixisset, integritatem acquirite. *Exhortamini.* pro, consolamini. Passim tamen intellige, hoc est consolationem accipite. *Idipsum sapite.* pro, idem sentite, interno sensu cōcordate. *Pacem habete.* pro, in pace viuite, seu agite. Exteriores actus respicit. *Et deus pacis & dilectionis.* Transpositæ sunt dictiones. Legendum est. *Et deus dilectionis & pacis.* Sic enim crescit oratio. *Erit vobiscum.* Ecce præmium. *Salutate inuicem in osculo sancto.* Antiquus mos ecclesiæ dandi pacem inter missarum solennia tangitur. *Salutant uos sancti.* Subaudi qui mecum sunt. *Gratia domini nostri Iesu Christi.* qua semetipsum gratuito dedit pro nobis hostiam, &c. *Et charitas dei.* qua sic dilexit mundum vt filiū suum vnigenitum daret. *Et communicatio sancti spiritus.* qua communicauit tot spiritualia dona hominibus. Ecce tota trinitas. *Sit cum omnibus uobis amen.* Et sic finitur epistola. ¶ Cuius subscriptio apud Græcos est hæc. Ad Corinthios secunda, scripta Philippis quæ est in Macedonia, missa per Titum & Lucam. Quis hanc subscriptionem apposuerit, nescio. Non multum tamen antiqua videtur ex eo quòd dicit secunda: nam secundum veritatem est tertia Pauli epistola ad Corinthios. Hinc enim apparet quòd subscriptio hæc apposita est postquam perdita fuit prima.

¶ Caietæ. 1528. mense Decembri.

COMMENTARIORVM THOMAE
de Vio Caietani Cardinalis sancti Xisti, in
posteriorem epistolam Pauli ad
Corinthios,
Finis.

THOMAE
DE VIO CAIETANI CARdinalis sancti Xisti, in epistolam Pauli ad Galatas commentarii.

Paulus Apostolus non ab hominibus. Quū Galatæ seducerentur à pseudoapostolis vt circuncideréntur & seruarent dies festos Iudæorum, detrahebatur Paulo quòd nō esset Christi Apostolus sed discipulus apostolorū: ne authoritati Pauli inniteréntur Galatæ. Et propterea Paulus in capite epistolæ authoritatem suam tuetur: quoniā hoc erat fundamentum totius doctrinæ eius apud gentes. Et proinde dicit Apostolus, non ab hominibus: hoc est, non à collegio apostolorum aut alicuius ecclesiæ: puta Antiocenæ, vnde exierat ad prædicandum gentibus. *Neque per hominem.* aliquem singularé apostolum. *Sed per Iesum Christum.* hominem. *Et deum patrem.* naturalem Iesu Christi: ad significandum quòd à deo mediante Iesu Christo homine est apostolus. *Qui suscitauit eum à mortuis.* Ad significandum quòd non est factus apostolus Christi quando erat in carne mortali, sed postquam resurrexit à mortuis (vocatus est enim à Christo immortali) dicit qui suscitauit eum à mortuis. Et hoc ad occurrendum obloctionibus de eo quòd nunquam fuerat cum Christo. Ac si apertius dixisset, quanuis non sim apostolus per Christum mortalem, sum tamen per Christum immortalem: & in hoc differo à cæteris apostolis. *Et qui mecum sunt omnes fratres.* Obiiciebatur quoque quòd Paulus solus prohibebat seruari legalia & propterea ad significandum quòd non solus docuit quòd fratres omnes qui secum sunt ad idem concurrunt.

Ecclesiis

Universidad de Deusto
Biblioteca

Ecclesiis Galatiæ. Lege principia reliquarum Pauli epistolarum missarum ad ecclesias: & inuenies duo singularia hic. Alterũ quòd in numero plurali dicit ecclesiis, in reliquis enim si ecclesiæ nomine vtitur, vtitur in numero singulari. Et quanuis ex industria forte significauerit per hoc dissentiones conuentũ apud eos, crediderim tamen ego ideo pluraliter dictum ecclesiis, quia Galatia non est nomen ciuitatis sed regionis: Corinthus autem & Thessalonica nomina sunt ciuitatum. Alterum est quòd in cæteris epistolis Paulus nominando eos quibus scribit, adiectiua sanctitatis aut dei apponit, ad Galatas vero nudo vocabulo dicit ecclesiis Galatæ, non adiungens in deo vel dei vel Christi: ad significandum proculdubio eorum instabilitatem in gratia euangelica.

Gratia vobis & pax. Solita salutatione in omnium ad ecclesias epistolarum principiis noluit eos priuare ad significãdum affectum suum vt omnia spiritualia bona haberent sicut & cæteri. Sub gratia enim quæ est primum donum, & pace quę est vltimus fructus, omnia media bona spiritualia continentur. *A deo patre nostro.* Superfluit nostro. *Et domino.* Deficit. Nostro, *Iesu Christo.* Mysterium simul trinitatis personarum & incarnati verbi significat: vt spem gratiæ & pacis in hanc fidem figant. *Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris.* Prælibat efficaciam passionis Christi: quoniam hinc pendet cõfutatio erroris Galatarum. Vt enim inferius dicet, si ex lege Moysi est iustificatio, Christus frustra mortuus est. Fructum ergo passionis Christi ponit, vt reducant mentis oculos ad intuendum quòd remissio peccatorum fit per mortem Christi & nõ per legalia. *Vt eriperet nos de præsenti seculo nequam.* Non concordant interpretes in dictione interpretata nequam: alij malum, alij miserum, alij versutum interpretãtur. Sed quocũque modo interpretetur, non ad naturam seculi sed ad vitium refertur. Præsens enim seculum secundum naturã neq; malum neq; miserum neque versutum est, sed quicquid eiusmodi est in eo, ex vitio admixto est. Et Christus dedit semetipsum pro peccatis nostris, ad delendum peccata nostra, vt eximeret nos à vitiis præsentis seculi: vt consecuta remissione peccatorum per mortem eius, viuere emus vita exempta à vitiis præsentis seculi.

Secundum voluntatem dei & patris nostri. Beneplacitũ dei in obedientia Christi explicatur, ad significandum libertatem qua donauit nos Christus per mortem suam processisse à voluntate dei qui dedit veterem legem. ¶ Et appellat deum, patrem nostrum, ad significandum paternum dei erga nos amorem in hoc facto.

Dicit

Dicit enim hęc omnia aduersus pseudapostolos, qui dicebant voluntatem dei adimplendam in obseruatione legalium. Cõtra inquit Paulus, Christus secundum voluntatem dei & patris dedit seipsum vt libertate nos donaret. *Cui est gloria in secula seculorum.* Superfluit est. Apposuit hoc vt intelligant quòd nihil aliud appetit quàm gloriam dei, quòd nihil contra gloriam dei prædicat, quòd nullum seculum admit gloriæ dei prædicando non seruari legalia à gentilibus. *Amen.* Confirmãtis est, & finem imponentis salutationi. *Miror quòd sic.* Superfluit sic, Completa salutatione tractatum epistolarem inchoat, proponendo materiã tractandam. *Tam cito transferimini.* Quoniam absque causa affectus videbatur, dicit miror. Effectus autem est qꝺ tam citõ, quod est signum magnæ instabilitatis. Nec dicit translati estis, sed trãsferimini: ad significandum rem esse in fieri. *Ab eo qui vos vocauit,* Non dicit à me aut ab homine quocunq;, sed à deo qui vos vocauit interna vocatione. *In gratiam,* pro, in gratia, *Christi.* Vocari à deo in gratia Christi, est vocari à deo cum remissione peccatorũ in fide Christi, est in gratuito dono Christi hominem interna vocatione iustificari. A deo enim hoc donante transferebantur Galatæ, tanquam migrantes à tantæ libertatis gratia. *In aliud euangelium.* Ecce quo transferebantur. Prædicabant pseudoapostoli euangelium quidem Christi, sed admixtum obseruationi legaliũ. Et propterea Paulus subdit. *Quod non est aliud, nisi sint aliqui qui vos conturbant, & volunt conuertere,* pro trãsuertere, *euangelium Christi.* Corrigit declarando quod dixerat in aliud euangelium: declarando quomodo est aliud & quomodo non aliud. Dicit enim quòd non est aliud nisi quantum ad duo, scilicet vestri turbationem & euãgelij Christi transmutationẽ. Sunt enim aliqui pseudapostoli qui quietem ac serenitatem mentis vestræ in euangelio, perturbant immiscendo legalia: & hi euangelium Christi euangelizari cupiunt transmutare adiungendo euangelio obseruationem legaliũ. Quo ad huiusmodi ergo adiũctionem est euangeliũ aliud, non quo ad substantiam & gesta Christi: sed hæc alietas tollit effectum mortis Christi. Tollit enim libertatem donatam nobis per Christi mortem. ¶ Aduerte hic quod nunc tẽporis euãgelium Christi in Iudæis compatiebatur obseruationem legaliũ tanquam consuetorum, sed non tanquam necessariorum ad salutem. Et propterea illa Iudæorum Christianorum obseruatio non erat contraria libertati adeptæ per Christum. In gentilibus autẽ euangelium Christi non compatiebatur obseruationẽ legalium,

quis

quia ipsi non erant in illis assueti: ac per hoc non indicebantur illis nisi vt necessaria ad salutem. quod erat tendere ad transmutationem euangelij Christi annunciantis libertatem à lege veteri datam per Christi mortem. Et propterea Paulus caute loquitur, dicendo quòd isti volunt transuertere euangelium Christi: vt intentionem pseudapostolorum in culpa esse ostendat. Dixit enim hoc ad significandum quòd non est aliud euangelium apud Iudæos Christianos & aliud quod ipse prædicat seruãdum in gentibus: sed vnum atq; idem est. in illis compatiens consuetudines legales: in vobis vero respuens legalia, quę ad vestri conturbationem & ad transmutationem euangelij tendunt. Callidi siquidem pseudapostoli volebant Gentiles Christianos seruare legalia, allegantes quòd Iudæi Christiani seruabant legalia. ¶ Aduerte ꝙ in istis verbis (miror quòd tam cito) & reliquis huiusque, Paulus proponit totam epistolæ huius materiã. Vnde statim tractare incipit particulam illam in aliud euangeliũ: longo sermone monstrando quòd nulla authoritate suscipiendum est aliud euãgelium. Ad hoc enim affert authoritatẽ euangelij sui, & gesta cũ apostolis & Petro. *Sed licet nos.* apostoli, etiam meipsum computando. *Aut angelus de cælo:* hoc est angelus sanctus. *Euangelizet vobis præter quàm,* pro, præter id, *quod euangelizauimus vobis, anathema sit.* Obiiciebatur prædicationi Pauli quòd alij apostoli docebant oppositum: immo quòd ipsemet Paulus incõstans erat modo docens non seruari legalia & modo docens oppositum. Et propterea ad has obiectiones excludẽdas, excõmunicat seipsum & reliquos apostolos & etiam angelos sanctos, si euangelizauerint aliud præter id quod euangelizauerat Paulus Galatis. ¶ Si obiicis quod par in parem & multo minus in maiorem caret imperio: ac per hoc Paulus non potuit excommunicare apostolos & angelos. Respondebit ipsemet Paulus quòd diuina authoritate hæc dicit. ¶ At si quæris authoritatem diuinam, in promptu est euangelium Christi habens diuinam authoritatem: vtpote nõ à prophetis nec ab angelis, sed ab ipso verbo incarnato immediate traditum. Euangelica itaque authoritate supra omnes apostolos & angelos existente vtitur Paulus. Et conditionalis est vera, quãuis tam antecedens quàm consequens sit impossibile, si angelus de cœlo euangelizauerit præter euangelium Christi, esset anathema. ¶ Et bene nota quòd non dicit siquis vos aliquid docuerit quod non docuimus vos, sed siquis euangelizauerit præter id quod euangelizauimus: ad significandũ quòd de spectantibus ad euangelicam

gelicam veritatem, de tollentibus euangelicam veritatem loquitur, ad differentiam aliorum impertinentium ad Euangelicam veritatem. ¶ Anathema autem Græca dictio est, significans seiunctionem à communi vsu: quod in hominibus dicimus excommunicatum. *Sicut prædixi.* pro. prædiximus, *& nunc iterum dico.* Repetit sententiam, ad significandum matura deliberatione & immobili animo sententiam hanc dicere: ne putaretur tanquàm ex impetu hęc scripsisse. *Siquis vobis euangelizauerit præter id quod accepistis, anathema sit.* vt hinc omnino Galatæ cognoscant immutabilitatem Euangelij. *Modo enim hominibus suadeo.* pro, confido, *an deo?* Rationem reddit suæ authoritatis qua audet & alios Apostolos & angelos excommunicare. Et interrogatiue significat se in hoc confidere non hominibus sed deo. Est enim sensus. quia confidentia authoritatis meæ non innititur hominibus sed deo. Coniunctio enim, monstrat quòd rationem reddit excommunicationis prolatæ. Et dicit interrogatiue modo enim, ad confutandum dicentes quòd ipse innititur authoritati hominum, modo excommunicans angelos confido ne in hominibus an deo? Quasi dicat aperte videtis quòd non hominibus sed deo confido, excommunicans non solum Apostolos sed angelos. *An quæro hominibus placere?* Non solum alienum est à me inniti authoritati humanæ, sed etiam aliena est à me intentio placendi hominibus. Intellige vt homines distinguuntur contra deum. hominibus enim relatiue ad deum Paulus alibi dicit se placere. Et iuxta hanc distinctionem subiungit. *Si.* Deficit enim, *adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem.* Loquitur enim de hominibus è regione dei & Christi locatis. Et dicit quòd Christi seruus nõ esset, quia si placeret hominibus è regione ad Christum, displiceret Christo. Et dixit hoc, vt quicquid humani est, alienum explicaret ab apostolatu suo. ab euangelizatione sua. Crediderim quoque addidisse hoc, ad significandum quòd non vt complaceat gentilibus prædicat libertatem à legalibus, sed solummodo vt quod Christi est euangelizet. *Notum enim vobis facio fratres Euangelium quod euangelizatum est à me.* Coniunctio enim, rationem reddi significat excluſorum hominum tam ab authoritate quàm à studio placendi. manifestat siquidem hoc ex eo quòd Euangelium nec habuit nec didicit ab homine.

Quia. pro, quòd, *non est secundum hominem.* Prius declarauerat quòd apostolatus suus neque ab hominibus neque per hominem fuerat. modo declarat idem de Euãgelio. Apostolatus enim

Universidad de Deusto
Biblioteca

legationem significat, Euangelium autem executionem & doctri nam. *Neque enim ego ab homine accepi illud neque didici.* Quod dixerat non est secundum hominem, manifestat per partes distinguendo quòd nec accepi nec didici ab homine. Quod dicit non didici, ad intellectum plane spectat. vnde & Græce proprie dicitur non doctus fui. Quod vero dicitur non accepi. ad res quæ sola narratione cognoscuntur refertur. Et est sensus quòd non accepi Euangelium quo ad notitiam rerum gestarum neque doctus fui quo ad notitiam mysteriorum difficilium, ab homine ita quòd nec gesta Christi nec mysteria fidei habuit ab homine. Et hunc esse sensum testatur subiunctum è regione vnicũ oppositum. *Sed per reuelationem Iesu Christi.* Reuelatio siquidem Iesu Christi contraponitur tam ad non accepisse quàm ad non didicisse ab homine. Ita quòd Christus reuelauit Paulo nõ solum mysteria difficilium rerum fidei, sed etiã res gestas ab ipso Christo.

Audistis enim conuersationem meam aliquando in Iudaismo. Manifestat quòd non ab homine didicit aut accepit Euangeliũ, sed per reuelationem Iesu Christi ex iis quæ ipse Paulus egit ante conuersionem suam, & in ipsa & post ipsam ordinate: *Quod supra modum persequebar ecclesiam dei.* hoc est quòd excessiue persequebar ecclesiam dei. *Et expugnabam illam.* Intellige non quo ad spiritum, sed quo ad corpus. Non enim expugnauit spiritualia ecclesiæ (immo ipse vnus fuerat ex illis qui non poterant resistere sapientiæ & spiritui qui loquebatur in Stephano) sed expugnabat ecclesiam quo ad corpora. nec quo ad corpora in totum sed in parte, expugnabam illam partialiter quo ad corpora. occiderat enim Stephanum, & trahebat vinctos in carcerẽ: vt patet. Actu. octauo.

Et proficiebam in Iudaismo supra multos coætaneos meos. Superfluit meos. Profectum olim suũ in Iudaismo narrat supra multos coætaneos: tum ad significandum quòd tunc non didicit res gestas Christi: tum ad manifestandum quod vacabat literis antequàm conuerteretur. Inferius enim oppositum insinuabit de aliis Apostolis: vt cognoscant Galatæ quòd ante conuersionem non erat minor sed maior aliis apostolis: vt vndique deferatur authoritati eius. *In genere meo abundantius æmulator existens paternarum mearum traditionum.* hoc est inter Iudæos non prædicando gentilibus zelator eram eorum documentorum quæ mihi tradita erãt à patribus. Prius profectum suum in lege & prophetis (quibus fulcitur Iudaismus) modo zelum suum circa documenta Pharisaica commemorat. fuerat enim vt ipse alibi dicit, Pharisæus: quorum secta

secta tunc valde æstimabatur. *Cum autem placuit ei.* pro, deo. Manifestauerat quòd ante conuersionem non didicerat Euangelium Christi sed Iudaismum: modo manifestat à quo didicit in conuersione. *Qui me segregauit ex utero matris meæ.* Eundem deũ esse describit à quo vocatus est qui est actor naturæ. Hanc enim identitatem significat ex naturali opere natiuitatis suæ ex vtero matris, attribuens opus illud deo: quia vere est dei vt actoris naturæ. *Et uocauit per gratiam suam.* Vocationem internam significat non ex meritis sed gratuito habitam. *Vt reuelaret filium suum in me.* Internam reuelationem, internum discere describit dicendo in me. more prophetarum multorum qui sic locuti sunt describẽdo internas reuelationes. ¶ Vbi & aduerte eundem deum actorẽ naturæ vocantẽ se Paulum, & patrem Iesu Christi appellare. *Vt euangelizarem illum in Gentibus.* Nõ solum explicat à quo & quomodo didicit sed quorsum, ad euangelizandum filium dei in Gẽtibus. Ad differentiam Iudæorum dixit in gentibus: quoniã præcipua Pauli legatio præcipuũque studium eius fuit ad euangelizãdum in gentibus. *Continuo non acquieui.* pro, cõtuli, *carni & sanguini.* Subiungit tertium scilicet quòd post conuersionem à nullo homine didicit. Et propterea explicat quid statim post conuersionem egerit, duabus negationibus & vna affirmatione. Prima negatio est non contuli carni nec sanguini: hoc est non contuli reuelata mihi cum Iudæis coniunctis mihi carne & sanguine, non consului consanguineos quid mihi agendum esset. Altera negatio est. *Neque ueni.* pro, redij, *Hierosolymam ad antecessores meos Apostolos.* pro, ad eos qui ante me fuerunt apostoli. Si obiicit quòd Actu. nono scribitur Paulum post conuersionem venisse in Hierusalem. scito quòd ea quæ refert ibi Lucas fuerunt post reditum Pauli de Arabia. tacet siquidem Lucas peregrinationem Pauli in Arabia, quam Paulus hic explicat. Ita quòd historiæ ordo ex integro gesta supputando hinc accipiendus est. *Sed abij in Arabiam.* Ecce affirmatio, ad significandum quòd illuc iuit vbi non erat locus discendi Euangelium Christi ab homine. Tacet autem hic Paulus prædicationem suam in Arabia. *Et iterum reuersus sum Damascum.* Et ibi (vt Lucas dicit) multis diebus prædicabat, & confundebat Iudæos vsqueadeo vt per murum in sporta demissus sit. *Deinde post annos tres.* A conuersione supputandi sunt anni. *Veni.* pro, redij, *Hierosolymam uidere Petrum.* Non redij Hierosolymam ad discendum, sed ad visendum Petrum. Et tunc gesta sunt quæ Lucas narrat Hierosolymis.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Et mansi apud eum diebus quindecim. vt ipsa breuitas temporis monstret quòd non didicit. Immo (vt Lucas refert) loquebatur & disputabat ibidem cum Græcis. Et illi quærebant eum occidere. propter quod tam paruo tempore ibidem fuit: ne scilicet turbaretur ecclesia, in partibus illis pacifice agens, vt Lucas expresse narrat. *Alium autem Apostolorum uidi neminem nisi Iacobum fratrem domini.* Intellige quòd illa vice, illis quindecim diebus nullum alium Apostolorum vidit. alia siquidem vice post annos quatuordecim vidit etiam Ioannem: vt ipse subiunget. ¶ Cur autem Iacobus Alphæi frater domini appelletur, tot diuersa dicũtur vt nihil certi habeatur: nisi quòd consanguineus erat domini Iesu. Dicitur nihilominus frater domini ad differentiam Iacobi fratris Ioannis. Et forte nulla magis quadrare videtur ratio quàm quòd filius fuerit Ioseph ex alia vxore. *Quæ autem scribo uobis, ecce, coram deo quia.* pro, quòd, *non mentior.* Deũ in testem inuocat quòd vera sunt quæ scribit, propterea quòd pseudapostoli hoc præcipue imponebant Paulo quòd erat discipulus Apostolorum. *Deinde ueni in partes.* pro, regiones, *Syriæ & Ciliciæ.* Lucas sub aliis verbis dicit quòd deduxerunt Paulum Cæsaream & dimiserunt Tarsum, proculdubio Ciliciæ. *Eram autem ignotus facie ecclesiis Iudææ quæ erant in Christo.* hoc est conuentibus Christianorũ. Narrat quòd in via egrediens ab Hierusalem per Iudæam nec etiã erat cognitus: vt intelligamus quòd nullibi didicit. *Tantum autem auditum habebant.* hoc est auditione perceperant. *Quoniam.* pro, quòd, *qui persequebatur nos aliquando, nunc euangelizat fidem quam aliquando expugnabat.* Intellige expugnare nitebatur. Expugnabat affectu nõ effectu, nisi quo ad corpora credentium: vt superius declarauimus. *Et in me clarificabant.* pro, glorificabant, *deum.*

CAPVT II.

Deinde post annos quatuordecim. A conuersione Pauli supputa quatuordecim annos. *Iterum ascendi Hierosolymam cum Barnaba, assumpto & Tito.* Narrat ita singulariter vt historia credatur. Et quum plures habuerit socios in hoc itinere. horum tantum duorum meminit, quia hi tantum spectant ad ea quæ subiuncturus est. *Ascendi autem secundum reuelationem.* Declarat Paulus quòd ascensus iste principaliter fuit ex reuelatione spiritus sancti: vt intelligamus quòd non fuit principaliter ex decreto ecclesiæ Antiochensis. Narrat siquidem Lucas Actu. decimoquinto quòd facta seditione non minima in Antiochia de circuncisione

ne Gentilium, statuerunt vt ascenderent Paulus & Barnabas ad apostolos & presbyteros in Hierusalem super hac quæstione: verum Paulus diuina reuelatione motus, ascendit nunc in Hierusalem ad conferendum euangelium suum cum Apostolis, vt intelligamus quòd ascensus ille ad conferendum, fuit ex diuina reuelatione: ad tutandam autem libertatem Gentilium, fuit ex decreto ecclesiæ Antiochenæ. *Et contuli cum illis euangelium quod prædico in Gentibus.* Non dicit & contuli cum illis euangelium quod prædico, sed adiungit in gentibus: ad significandum quòd contulit cum illis euangelicam libertatem ab onere legalium, quam prædicabat in gentibus. Verum quia non cum omnibus hoc contulit, subiungit. *Seorsum autem iis qui uidebantur aliquid esse.* Superfluit aliquid esse. Explicat modo, scilicet secreto, & cum quibus contulit: videlicet cum iis qui videbantur, hoc est cum iis qui spectabãtur tanquam præcipui. Cur autem contulerit subiungit. *Ne forte.* pro, ne aliquo pacto, *in uacuum currerem aut cucurrissem.* hoc est ne aliquo modo frustra laborarem aut laborassem prædicando hanc libertatem Gentibus. Non sunt hęc verba dubitantis an verum euangelizauerit, sed dubitantis de fructu: an scilicet fructuose euangelizauit & euangelizaturus esset hanc libertatem. de fructu enim aperte loquitur dicendo ne in vacuum. Dubitabat siquidem impediri fructum libertatis in gentibus si alij apostoli non approbassent eandem libertatem. Et merito erat dubitandũ, tot Iudæis Christianis resistentibus Paulo & prædicantibus oppositum. Ideo itaque reuelatione spiritussancti motus est ad conferendum hanc libertatem euangelicam cum aliis apostolis: vt illis laudantibus hanc libertatem, excluderetur timor infructuosę (quo ad hoc) prædicationis Pauli apud gentes. *Sed neque Titus qui mecum erat.* Manifestat ex facto conclusionem apostolorum & seniorum in Hierusalem circa circuncisionem Gentilium. Ascenderat enim Paulus (vt dictum est) propter duo, scilicet ad conferendum euangelium, & ad tutandam libertatem gentium à circuncisione. Et propterea ex facto circa Titum manifestat libertatem gentium probatam ab apostolis. *Quum esset gentilis.* genere. *Compulsus est circuncidi.* ab Apostolis & senioribus. Tunc siquidem facta est illa diffinitio de libertate Gentilium à legalibus quæ scripta est Actu. 15. *Sed propter subintroductos falsos fratres, qui subintroierunt explorare libertatem nostram quam habemus in Christo Iesu ut nos in seruitutem redigerent.* Dictio aduersatiua sed, quadam sequela styli annexa est post primum, sed neque Titus.

 Verum

Universidad de Deusto
Biblioteca

Verum alio refertur. nam refertur ad reddendam rationem eius quod dixerat seorsum autem iis qui videbantur. Ita quòd quemadmodum diffinitionem Apostolicam manifestauit dicendo sed neque Titus, ita rationem secreto cõferendi cum primatibus refert dicendo sed propter subintroductos. Acsi apertius dixisset. non ob pudorem, non quòd alios spernerem secreto contuli cum primatibus. sed ad euitandum subintroductos falsos fratres. Christianos ex Iudæis conuersos ad baptismum, eo quòd legalia velut necessaria putabant seruanda falsos fratres appellat: vtpote non vere Christianos. Hæc siquidẽ fuit vera ratio quare non in publica synodo Paulus contulit Euangelium quod prædicabat in Gentibus. *Quibus nec ad horam cessimus subiectioni.* In illa synodo (vt refert Lucas Act. 15.) multi Christiani de secta Pharisæorum dicebant quòd oportet circũcidi Gentiles & seruari legem Moysi. inquit Paulus quòd non solum absolute sed nec ad horam cessimus subiectioni: hoc est vt subiacerentur gentes legi Moysi & circuncisioni. ¶ Et significanter addidit subiectioni, ad differentiam cessionis quam in propriis factis fecit: seruando in propria persona legalia. hoc enim nõ erat cedere subiectioni gentium neque etiam Iudæorum: sed erat cedere consuetudini Iudæorum. *Vt ueritas Euangelii permaneat apud uos.* Gentiles. Si enim subiectioni cessissemus quantumcunque parum, veritas euangelicæ libertatis periclitaretur apud vos Gentiles. *Ab iis autem qui uidebantur esse aliquid.* Prosequitur Paulus effectum collationis. Interposuerat siquidem effectum synodi in Tito rationi quare secreto contulerat: modo autem prosequitur effectum collationis, interserens tamen quales olim fuerant illi primates cum quibus contulerat. Et quos superius dixit absolute qui videbantur, modo dicit qui videbantur esse aliquid: hoc est qui spectabantur tanquàm in precio habiti. *Quales aliquando fuerint.* hoc est quàm alteri aliquando fuerint à seipsis qui modo videbantur esse aliquid: fuerant enim idiotæ, piscatores, & in nullo habiti precio. Quo contra de seipso superius dixerat quòd proficiebat in Iudaismo supra multos coætaneos &c. ad magnificandam siquidem authoritatẽ suam interserit hæc Paulus. *Nihil mea interest.* considerare scilicet istam differentiam. Acsi apertius dixisset contuli cum illis Euangelium, non considerando quales aliquãdo fuerint, sed quales effecti sint per gratiam dei. Vnde & subiungit rationem quare nihil sua interest considerare statum præteritum Apostolorum. *Deus enim personam hominis non accipit.* deus ad merita respicit non ad personas,

nas, gratia sua metitur non qualitatibus personarum. *Mihi enim qui uidebantur esse aliquid.* Superfluit esse aliquid. Et explicat fructũ collationis. *Nihil contulerunt.* nihil apposuerunt, nihil tradidertũt notitiæ: ad hoc enim hæc omnia refert vt monstret quòd nihil ab eis didicit. *Sed econtra quum uidissent quòd creditum est mihi euangelium præputii.* hoc est inter Gentiles. Non sufficit Paulo manifestare negatiuum fructum collationis (quòd scilicet nihil sibi contulerint) sed adiungit fructum affirmatiuum scilicet societatis. *Sicut & Petro circuncisionis.* hoc est Iudæorum. Discurrebat siquidẽ Petrus per regionem Iudæorum euangelizans Iudæis: Paulus autem ad euangelizandum gentibus profectus erat. *Qui enim operatus est Petro in apostolatum circuncisionis, operatus est & mihi inter gentes.* pro. in gentes. Per hanc parenthesim effectum manifestat in quo viderunt quòd Paulo creditum est euangelium præputij sicut & Petro circuncisionis. Fuit autem effectus iste quòd illemet deus qui operatus est (hoc est qui exercuit vim suæ efficaciæ) per Petrũ in Apostolatu inter circuncisos, idem operatus est, exercuit vim suam per me inter gentes. Videbant enim fructum conuersionis Iudæorum per Petrum, & fructum conuersionis Gentilium per Paulum. videbant deum conferre dona spiritussancti (puta donũ linguarum) per Petrum inter circuncisos, & per Paulum inter gẽtes. videbant miracula per Petrum fieri inter circuncisos, per Paulum inter gentes. In his enim effectibus videbant deum operari, hoc est exercere vim operis sui: per Petrum quidem inter circuncisos, per Paulum autẽ inter gentes. ¶ Et intellige hanc differentiam penes multitudinem: hoc est ille in multitudine circuncisorum, iste in multitudine gentium. Quod ideo oportet intelligere, ne præcidamus à Petro Gentiles, & à Paulo Iudæos: sed quod multitudinis erat intelligamus significari. *Et quum cognouissent gratiam quæ data est mihi.* Dixerat quum vidissent: prosequitur, & quum cognouissent gratiam Apostolatus quæ data est mihi à Christo. *Iacobus & Cephas & Ioannes.* Euangelista. ¶ Hinc clare habes prudens lector quòd Petrus sexto aut fortẽ septimo anno Claudij Cæsaris erat Hierosolymis. Nam quartusdecimus annus à conuersione Pauli, sextus saltem seu septimus annus imperij Claudij fuit: nam Tiberio (qui annis vigintiduobus cum dimidio imperauerat) successit Caius imperans annis tribus & mensibus octo, cui successit Claudius. decimooctauo autem vel decimonono anno imperij Tiberij Paulus conuersus est: quum prædicationem Ioannis Baptistæ

Universidad de Deusto
Biblioteca

constet anno quintodecimo imperij Tiberij incœpisse. *Qui uidebantur columnæ esse.* hoc est qui spectabantur tanquam columnæ sustentantes ecclesiam Christi. *Dextras dederunt mihi & Barnabæ societatis.* Ecce fructus collationis, non sumus effecti discipuli, sed socij præcipuorum Apostolorum. *Vt nos.* iremus prædicatum. *In gentes, ipsi autem in circumcisionem.* hoc est in Iudæos. *Tantum ut pauperum memores essemus.* Hoc charitatis officium socialiter initum est, vt pro pauperibus qui erant Hierosolymis procurarent eleemosynas à Gentilibus. *Quod etiam soliicitus.* pro, diligens: *fui hoc ipsum facere.* Hanc Pauli diligentiam habes in vtraque epistola ad Corinthios. *Quum autem uenisset Cephas.* pro, Petrus, *Antiochiam.* Non sufficit Paulo monstrasse se æqualem aliis Apostolis primis, sed monstrat se quoque exhibuisse maiorem in actione summo Apostolorum vertice Petro. *In faciem.* pro, in facie, *ei restiti: quia reprehensibilis.* pro, reprehensus, *erat.* Hanc rem gestam summarie Paulus proponit: & deinde per partes explicat. Duo proposuit, & quòd Antiochiæ in facie restitit Petro, & quòd reprehensus erat Petrus. ¶ Et ab hoc secundo inchoat dicendo. *Priusquam enim uenirent quidam à Iacobo,* Hierosolymitanam ecclesiam gubernante. *Cum gentibus edebat.* quod Iudeis nefas erat. *Quum autem uenissent.* illi à Iacobo. *Subtrahebat & segregabat se.* Petrus ab esu cum Gentilibus. *Timens eos qui ex circumcisione erant.* Fuerat enim alias Petrus reprehensus à Iudæis de hoc quòd cum Gentilibus (Cornelio scilicet centurione & suis) manducasset. *Et simulationi eius consenserunt.* pro, & vna cum illo simulauerunt, *& cæteri Iudæi.* qui erant Antiochiæ Christiani. *Ita ut & Barnabas.* Vide quantum progrediebatur hoc malum. *Duceretur ab illis in illam simulationem.* pro, pariter abduceretur in illorum simulationem. Appellat Paulus hanc Petri & sequacium subductionem à comedendo cum Gentilibus, simulationem referendo ad obseruationem legis: quoniam hoc in veritate non faciebant vt obseruarent legem: sed erat simulata obseruatio legis. *Sed quum uidissem quòd non recte ambularent ad ueritatem euangelii.* Nota modum loquendi, sed quum vidissem: insinuantis siquidem est quòd aliquantulum toleranit Paulus (puta per triduum) sed quum vidissem quòd hæc non erat recta via ad veritatem euangelij. Hinc enim intelligo Petrum reprehensum. Gentiles siquidem hanc nouitatem videntes reprehendebant (non tamen coram) quod Petrus faciebat: & ideo Paulus proponens hanc historiam dixit quia reprehensus erat, scilicet à Gentilibus ægrè ferentibus hanc

hanc nouitatem. *Dixi Cephæ.* pro, Petro, *coram omnibus.* Declarata illa particula quia reprehensus erat, declarat aliam scilicet in facie ei restiti, quod enim dixerat in facie, modo dicit coram omnibus: *Si tu quum Iudæus sis, gentiliter uiuis & non Iudaice, quomodo gentes cogis Iudaizare?* Cogis inquit exemplo facti nimirum enim superiorum non tam inuitant quàm cogunt subditos ad imitationem. *Nos natura Iudæi.* Dixerat quòd non recte ambulabant ad veritatem euangelij: & propterea declarat quòd hæc vergebant in detrimentum veritatis euangelicæ. Et sunt hæc verba Pauli ad Petrum, longam habentia constructionem. Nos inquit natura Iudæi, hoc est nati obseruatores legis. Non dicit nos natura iusti, sed Iudæi sub legis diuinæ regula nati. *Et non ex Gentibus peccatores.* hoc est & non ex parentibus Gentilibus nati peccatores, id est sine legis diuinæ regula viuêtes. Ex hoc enim quòd ex Gentibus homines nascebantur, habebant quòd sine diuinæ legis regula viuerent peccatores. hoc enim è regione respondet ad nos natura Iudæi. *Scientes autem.* Superfluit autem. *Quod non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi.* Duas conditiones ipsorum apostolorum præmittit. Alteram tanquam ex naturali origine à patribus dei cultoribus: nos natura Iudæi non ex gentibus peccatores. Alteram scientiæ infusæ, quòd non ex operibus legis, sed per fidem Christi iustificatur homo. Et tunc subiungitur tertia conditio, quæ est executionis scientiæ. *Et nos in Christum Iesum credimus.* pro. credidimus, *ut iustificemur ex fide Christi, & non ex operibus legis.* Credere enim in Christum ad consequendam iustificationem, est exequi quod scimus de iustificatione consequenda mediante fide Christi. Et ad maiorem explicationem idem quod superius dixit scitum, modo subiungendo repetit vt rationem intentionis. *Propter.* pro, propterea, *quod ex operibus legis non iustificabitur omnis caro.* Vt dictum est, quod erat scitum, modo explicatur intentum. immò vt ratio intentionis. Et dicit omnis caro, ad comprehêdendum tam Iudeos quàm Gentiles: caro enim pro homine ponitur. *Quòd si quærentes iustificari in Christo.* Post tres conditiones ipsorum Apostolorum, argumentum intentum formar Paulus aduersus simulationem Petri, quòd si nos quærentes iustificari in Christo. *Inuenti sumus & ipsi peccatores.* deferendo legem, non seruando legem. Nota & ipsi: quoniam refertur ad id quod dixerat, & non ex gentibus peccatores. Significat enim quòd si nos quoque in Christo deferentes obseruationem legis inuenti sumus peccatores, quemadmodum nati

nati ex gentibus inuenti sunt peccatores: vtpote sine obseruatione diuinę legis. Factum siquidem Petri & sequacium quantum ex propria natura facti est, significat Iudæos in Christo peccatores: quoniam significat libertatem euangelicam esse peccatum: quoniam significat non seruare legalia esse materiam timoris coram viris iustis qui venerant à Iacobo. *Nunquid Christus peccati minister est?* Quum debuisset inferre ergo Christus peccati minister est, reuerentius loquens interrogatiue exaggerauit, nunquid Christus peccati minister est? Et vere Christus peccati minister fuisset, si Iudæos conuersos non obseruare legem peccatum esset: quoniam fuisset minister libertatis peccandi. *Absit.* Horrentis est. *Si enim quæ destruxi, iterum hæc reædifico.* pro, ædifico, *prævaricatorem me constituo.* Crediderim ego ab hoc loco verba Pauli ad Galatas esse declaratiua eorum quæ dixerat Petro. In cuius signũ hactenus locutus est pluraliter, modo incipit loqui singulariter. In primis siquidem declarat illam particulam inuenti sumus, & ipsi peccatores, ex eo quod si legalia quæ credendo in Christum destruxi iterum ædifico seruando illa, prævaricatorem me constituo credendo in Christum, meipsum definio facto reædificationis prævaricatorem credendo in Christum. *Ego enim per legem, legi mortuus sum.* Prius declarauit qua ratione illa particula inuenti sumus & ipsi peccatores, sequitur ex redimi ipsorum ad legalia: modo manifestat quod secundum veritatem non inueniuntur peccatores Iudæi deserentes legalia in fide Christi: ex hoc enim quòd ipsius legis veteris authoritate ego Iudæus credẽs in Christum mortuus sum ipsi legi veteri, non debeo amplius viuere secundum cærimonias legis veteris. Nec oportet afferre loca legis in quibus hoc sancitum est: quoniam vniuersa de Messia prophetata huc tendunt. *Vt deo viuam, Christo confixus sum cruci.* pro, Christo concrucifixus sum. Manifestat postremo quod dixerat, non ex operibus legis, sed per fidem Iesu Christi iustificari homines: manifestando vitã animę per mortẽ Christi, mediante fide iustificãte prouenire. Vnde & duo extrema proponit. Alterũ tanquam vltimum fructum, vt deo viuam. Alterum tãquam principium, Christo concrucifixus sum, immo tanquam & principiũ & meritum. In eo enim quòd dicit Christo, principium, in eo vero quòd dicit concrucifixus sum, meritum significat. Concrucifixum intellige fide per dilectionem operante: hoc est fide, affectu ac factis imitantibus Christum crucifixum. *Viuo autem iam nõ ego, viuit uero in me Christus.* Explicat illam particulam vt deo viuã. Explicat

plicat antè tanquam corrigens quod dixerat in prima persona vinam, dicendo q̃ iam non ego viuo, sed viuit in me Christus: hoc est actiones vitales meæ (intelligere, cogitare, amare, delectari, tristari, cupere, operari) iã nõ sunt meę, iã nõ procedũt à me: sed sunt Christi in me, sed procedunt à Christo in me. Qui enim Christo concrucifixus est, pro ratione omnium suarum ãctionum habet Christum: & ita Christus in eo regit, disponit ac vtitur omnibus internis & externis actionib⁹, vt Christus in eo viuere merito dicatur. *Quod autẽ nũc viuo in carne.* Explicat alterà particulã, Christo concrucifixus sum. Et per viuere in carne, intellige viuere viatorũ in carne mortali. *In fide viuo filii dei qui dilexit me.* interno amore. *Et tradidit.* externa oblatione in ara crucis. *Seipsum pro me.* In textu Græco articulus præponitur dictioni fide, ad significandũ speciale articulũ fidei de morte filij dei. Est enim sensus. viuo in ea fide quæ est filij dei, qui dilexit, &c. Intendit enim & significat q̃ vita animæ est ex fide articuli mortis Christi. Quę penes tria ad propositũ describit. Primo secundũ diuinitatẽ, dicendo filij dei, & in hoc tangit vim efficaciæ vitalis mortis Christi: hoc est efficaciæ ad cõferendũ vitã nobis. Deinde secundũ internã Charitatẽ Christi, dicendo qui dilexit me. Et demũ secundũ externã oblationem suiipsius in ara crucis, dicẽdo & tradidit semetipsum pro me. Ex his enim tribus integratur articulus fidei mortis Christi pro salute humani generis. *Nõ abiicio.* pro, reiicio, *gratiã dei.* vitã mihi sic cõferentẽ sine meis meritis, sine operibus meis. hoc enim significat dicẽdo gratiã. gratia enim nõ esset gratia si ex nostris operib⁹ seu meritis esset. Et dicit reiicio, ego Christianus qui iã suscepi gratiã hanc dei. ¶ Et subiũxit hoc nõ adiectitie, sed tanquã intẽta cõclusionẽ. huc enĩ tendunt omnia dicta. s. q̃ ex fide mortis Christi iustificamur & viuim⁹, ac p̃ hoc q̃ ex opib⁹ legis (siue iudicialib⁹, siue moralib⁹, siue cærimonialib⁹) docẽt iustificari hoĩes, reiiciũt gratiã dei per mortẽ Christi collatã. hi enĩ ex meritis, ac per hoc non ex gratia mortis Christi instificari quærũt. Vnde & apertius hoc manifestando subiungit. *Si enim per legẽ iustitia.* hoc est si per obseruationẽ legis tã in moralibus q̃ in iudicialibus quã in cærimonialibus iustitia hominis qua iustificamur, qua remittũtur peccata, esset. *Ergo gratis.* pro, frustra, *Christus mortuus est.* Et patet sequela: quia iã haberetur iustificatio remissiua peccatorum sine morte Christi. Ex quibus manifeste deduxit Paulus quod Petro dixerat non iustificari aliquẽ per opera legis, sed per fidẽ Iesu Christi: declarãdo per fidẽ Iesu Christi mortui pro nobis. Vbi Paul⁹ nõ solũ declara-

Universidad de Deusto
Biblioteca

declarauit dicta ad Petrum, sed monstrauit Galatis quòd subeundo seruitutem legalium, reiiciunt gratiam dei collatam per mortem Christi quam acceperunt.

CAPVT III.

O *Insensati*, pro, stulti, *Galatæ*. Tractat hic illam particulam, miror quòd tam cito transferimini ab eo qui vos vocauit in gratia Christi: longo sermone tractãs gratiam Christi etiam ex lege, & qualis sit, inchoans à vera ratione admirandi, eo quòd velut fascinati deuiant. Non autem iniuriando sed manifestãdo correctionis gratia proprium Galatarum defectum, vocat eos stultos: hoc est imprudentes. tum quia naturaliter Galatæ imprudentes dicuntur. tum præcipue quia hic defectus est ad propositum de quo agitur.

Quis vos fascinauit. hoc est ad similitudinem ludificãtis sensus, fecit vobis apparere contrarium eius quod est. *Non obedire veritati.* Ecce ad quid vos fascinauit, ad non obtemperandã veritati. Intendit enim quis vobis fecit apparere fidem Christi non sufficere ad salutem (quod est cõtrarium veritati) sed oportere seruare legalia: quod est non obtẽperare veritati, sed apparentiæ. *Ante quorum oculos*, pro, quibus ante oculos, *Iesus Christus proscriptus*, pro, præscriptus *est, & in uobis crucifixus.* Superfluit &. Declarat alienã ab omni ratione esse huiusmodi fascinationem, ex eo quòd Galatis ante eorum oculos prius scriptus est Iesus Christus, in ipsis Galatis crucifix⁹. Metaphoricus est sermo. & metaphora quidem tendit ad hoc quòd ludificari in iis quæ solum apparuerunt visui tolerabile est, sed ludificari in iis quæ vidimus non prius scripta sed scribi, intolerabile est. nihil enim certi⁹ visu discernitur quàm quod oculis videmus scribi. nam & mora & dearticulatio singulorum characterum plus certificat visum quàm simpliciter videre rem aliquam, seu scriptum aut pictum aliquid. Et propter hoc dicit quibus ante oculos præ, id est prius quum essetis integri Christiani, scriptus est. significatur enim quod ipsa scriptio fuit ante oculos. Sensus autem intẽtus per hanc metaphorã, est, quod prius Iesus Christus est scriptus, hoc est per singula certificatus, vobis ante mentis oculos. Quod quomodo fuerit, inferius subiũget. nec qualitercunque est ante vestræ mentis oculos Iesus Christus per singula certificatus vobis, sed crucifixus in vobis: hoc est multa patiens in vobis: hoc est multis malis perpessis à vobis pro Christo. venio iterum Romam dixit Christus ad Petrum, iterum crucifigi: significans quòd crucifigendus erat in Petro. luxta hunc enim

enim sensum Christus crucifixus in Galatis dicitur, eo quòd Galatæ cruciati sunt propter Christum. Acsi apertius dixisset, quis vos fascinauit post visum Christum scriptum in vobis, & post tactum eundem crucifixum in vobis? quasi diceret post visum & tactum. *Hoc solum à uobis uolo discere.* Explicat singula proposita: incipiens ab illa particula prius scriptus est, confutando eos. *Ex operibus legis spiritum accepistis an ex auditu fidei?* Acceperant Galatæ spiritum sanctum in dono linguarum seu prophetiæ & miraculorum. Et ex hoc conuincit eos Paulus: quoniam legalia ignota erant Galatis, & audientes fidem Christi immo obedientes fidei Christi acceperant spiritum sanctum. In primitiua enim ecclesia per impositionem manus Apostolorum dabatur spiritus sanctus sensibiles faciens effectus: vt in pluribus locis scriptum est in Actis aposto. & in episto. Pauli. Et hoc est fuisse eis scriptum Iesum Christum ante eorum oculos. prius enim per spiritum sanctum scriptus est cum euidentibus signis.

Sic stulti estis. Rationẽ reddit alterius particulæ ò stulti Galatæ. *Vt cum spiritu cœperitis.* Superfluit vt. *Nunc carne cõsummamini.* Ecce manifestæ stultitiæ actus, incœpisse à spiritu sancto, & perfici velle in carnalibus. Prudentiæ enim ordo exigeret vt qui incœpissent in carnalibus cærimoniis, perfectionem quærerent in spiritu, vt à carnalibus ascenderet ad spiritualia. Stultitiæ autem est, à celsitudine spiritus profectam salutem velle perficere in carnalibus cærimoniis. In quod Galatæ incurrebant: quoniam spiritum sanctum prius acceperant, & modo inducebantur à pseudapostolis ad perfectionem habendam seruãdo carnales legis cærimonias. *Tanta passi estis.* Declarat aliam particulam, in vobis crucifixus: commemorãdo quanta passi pro Christo sunt. *Sine causa*, pro, frustra, *si tamen sine causa*, pro, frustra. Frustra dicit eos passos, pro quanto reiiciunt gratiam libertatis euangelicę. Et adiungit si tamen frustra: quia sperat reducere eos ad viam rectam, & sic non frustra passi fuissent. Significatur enim hic quòd quæcunque facta bona & mala perpessa à iustis sunt frustra si decidũt à gratia, ita quòd non redeunt ad illam: non autem sunt frustra si redeunt. hoc est enĩ quod consueuit dici de meritis, illa reuiuiscũt quæ mortificata fuerunt. ¶ Et dicũtur frustra: quia corona quam meritis sibi parauerant priuantur, eo quòd ponunt illi obicem.

Qui ergo tribuit, pro, supeditabat, *uobis spiritum, & operatur*, pro, operabatur, *uirtutes*, pro, potentias, *in uobis: ex operibus legit, an ex auditu fidei?* Infert vt cognoscant sui fascinationem. Conferre

præterita

præterita dona dei in vobis cum altera causarum scilicet legalibus vel fide: & discernite an deus qui subministrabat vobis tum spiritum sanctũ in donis linguarum seu prophetiæ, tum exercebat in vobis virtutes miraculorum. an hoc faciebat ex hoc quòd operabamini opera legis(quæ tunc omnino erant vobis ignota) an ex hoc quod audistis obediendo fidei. ¶ Aduerte ꝙ Græcæ dictiones ancipites sunt ad præsens vel præteritum imperfectũ: suppeditabat,operabatur, suppeditat, operatur. & propterea interpretes sequuntur quod eis magis placet. Nobis visum est quadrare contextui & sententiæ præteritum, ꝙ hæc enim fuerint in preterito,certum est:quòd autem perseuerarent apud Galatas,nõ constat. *Sicut scriptum est.* Superfinit scriptum est, Legẽdum est. *Sicut Abraham credidit deo.* Et est sensus. vere ex fide habuistis spiritum à deo quemadmodum Abrahã credidit deo: imitamini Abraham, vos enim credendo accepistis spiritum sanctum sicut Abraham credidit deo. *Et reputatum est illi ad iustitiam.* Similis fructus fidei in vobis est fructu fidei in Abrahã. nam illi, credere imputatum est ad iustitiam: & vos credendo accepistis spiritum sanctũ iustificantẽ vos. *Cognoscite ergo quia,* pro,ꝙ,*qui ex fide sunt, hi sunt filii Abrahæ.* Dictio Græca anceps est ad cognoscite vel cognoscitis. Et proculdubio præcedẽtibus quadrat cognoscitis. quãuis etiã quadret cognoscite:ex hoc enim quòd vos iustificati estis credendo quemadmodũ Abrahã iustificatus est credẽdo, optime excitãtur cognoscite ergo. Et etiam congrue asserimur cognoscitis ergo,hoc est habetisvnde cognoscatis,ꝙ q ex fide cõstant hi sunt filij Abrahæ:filij proculdubio imitatione. *Prouidens,* pro,præuidẽs,*autem scriptura.* hoc est actor scripturæ deus. *Quia,*pro,ꝙ,*ex fide iustificat gentes deus.* Non solum imitatione sed generatione spirituali manifestat quòd Gentiles credentes sunt filij Abrahæ. Ad hoc enim inducit scripturam præuidentem deum iustificaturum gentes ex fide,& ideo prædicẽtem. *Prænunciauit,*pro,præeuãgelizauit. quod plus est quàm prænunciare. *Abrahæ.* Genũ 12. *Quia,*pro,quòd,*benedicentur in te omnes gentes.* non carnali sed spirituali generatione.mediante enim Christo filio Abrahæ, omnes fideles sunt filij Abrahæ geniti ex fide. *Igitur qui ex fide sunt,benedicentur* pro,benedicuntur,*cum fideli Abraham.* Filij similes patri, credentes similes credenti, benedicuntur in scriptura cum fideli(hoc est credente)Abraham,cui dictum est tunc,Benedicam tibi,eriscq; benedictus. *Quicũque enim ex operibus legis sunt.* Hactenus manifestauit quòd ex fide iustificati sunt Galatæ quẽadmodum

admodum Abrahã,atq; ex eadem fide benedicti sunt cum Abrãham:modo manifestat alteram partem, quòd nõ ex operibus legis. proposuerat enim ex operibus legis an ex fide. ¶ Quum autem dicit quicũq; enim ex operibus legis sunt, hoc est cõstant, intellige formaliter & pure:hoc est quatenꝰ ex operibꝰ legis præcise constant, comprehendendo moralia, iudicialia & cærimonialia. *Sub maledicto,*pro,sub maledictione sunt. Et rationem reddit. *Scriptum est enim.* Deuteronomij vigesimoseptimo. *Maledictus omnis qui non permanserit,* pro, permanet in omnibus quę scripta sunt in libro legis vt faciat ea. Et occurrit statim quærenti quo pacto valet textus iste ad inferendum quod Paulus dixerat omnes qui ex operibus legis constant sub maledictione esse. nam textus iste constituit sub maledictione delinquentes solos: Paulus autem affert ad probandum quòd omnes ex operibus legis constantes,sub maledictione sint. ¶ Solutio est quòd omnes ex operibus legis constantes præcise,sunt delinquẽtes:ac per hoc omnes sunt sub maledictione.omnes autem esse delinquentes, & ex verbis Petri Apostoli Act.15. Quid tentaris imponere iugum quod neque nos neque patres nostri portare potuimus, & ex ratione patet:quia sine gratia impossibile est vniuersam legem seruare. Et Paulus statim idem manifestabit subiungendo. *Quoniã,* pro,ꝙ,*autem in lege nemo iustificatur apud deũ.* Aequipollere censet Paulus esse sub maledictione & non esse iustificatum apud deũ. Et vere sic est. quantumcunque enim homo iustificatus sit apud homines,si non est apud deum iustificatus, sub maledictione est dei: & quo ad culpam & quo ad pœnam. Et propterea ad manifestandum quòd omnes qui ex operibus legis præcise constant, sint de numero delinquentium, assumit eosdem non iustificari apud deum. Et hoc dicit manifestum esse subiungendo. *Manifestum est.* Et vnde manifestum est subiungit ex Abacuc.ca.12. *Quia iustus ex fide,uiuit,* pro, viuet. Hæc authoritas ex Abacuc.2. diffuse tractata est in epistola ad Rom. Et debet fieri punctum post ex fide.ad differẽtiam enim iusti ex lege dicitur quòd iustus ex fide.est ille de quo vere asserimur simpliciter & absolute, viuet. *Lex autem non est ex fide.* hoc est iustitia legis nõ est iustitia ex fide,immo è regione conliuiduntur fides & lex operum, iustitia fidei & iustitia operum. *Sed qui fecerit ea.* Deest, homo, *uiuet in illis.* Hæc sentẽtia sumpta est ex Leuit.c.18.E regione ad id quod dixerat iustus ex fide viuet, modo dicit qui fecerit ea, mandata legis (hoc est iustus ex operibus legis) viuet *in illis*. in illis operibus,

ribus,& non simpliciter & absolute,viuet secundum quid, hoc est vita quâ merentur iusta opera vel vita præsenti. bona enim præsentis vitæ promittebat lex vetus. Iustus autem ex fide, viuet absolute & vita æterna. *Christus nos redemit de maledicto*,pro, maledictione,*legis*. Monstrato defectu operum legis simul cum sufficientia fidei,manifestat fidem qua iusti fimus esse fidem Christi. ad hoc enim subiungit modum quo Christus mercatus est nos Iudæos de maledictione legis. *Factus pro nobis maledictum*,pro,maledictio. Quemadmodũ Christus mortuus redemit nos à morte,ita Christus maledictio redemit nos de maledictione. *Quia scriptum est*. Deute.xxj. *Maledictus omnis qui pendet in ligno*. Sic enim in translatione Septuaginta habetur. Nec refert quo ad sententiam dicere maledictus aut maledictio. Et similiter non refert subintelligere deum, maledictio dei seu maledictus à deo, quem Paulus tacuit. non refert inquam: quoniam sermo est de maledictione pœnæ,& constat omnem pœnam esse à deo. Et legendo maledictus,sensus est planus: quia vere ad malum pœnæ & infamiæ dictus(hoc est factus, addictus) est à deo omnis qui pendet in ligno. Legẽdo vero maledictio,proprie sermo causalis est: hoc est ex maledictione dei quicunque pendet in ligno. ¶ Nec hæc dedecent Christum, qui & mortem & quæcunque sunt vituperij & pœnarum suscepit pro nobis. ¶ Potest nihilomin⁹ significari excellentia nimia maledictionis mali pœnæ, dicendo in abstracto quò factus est maledictio: vt intelligamus quòd repletus est tanta maledictione vt dicatur maledictio. Vere enim sustinuit omne genus maledictionis,& propterea Paulus dixit quòd fact⁹ est maledictio. *Vt in gentibus benedictio Abrahæ fieret in Christo Iesu*. Non solum vt nos Iudæos inquit Paulus eriperet de maledictione legis factus est maledictio, sed etiam vt inde promissa Abrahæ benedictio adimpleretur in gẽtilibus. *Vt pollicitationẽ*, pro,vt promissionem,*spiritus accipiamus per fidem*. Exponit benedictionem promissam Abrahæ, esse promissionem spiritus non terrent principatus,esse promissionem spiritualium non carnalium bonorum. Et hanc esse communem Iudæis & Gentilibus significat,dicendo accipiamus. Modum autẽ explicat dicendo per fidem. per fidem enim habetur & spiritus & multiplicatio spiritualium bonorum. *Fratres secundum hominem dico*. Qua Galatę seducebãtur authoritate legis Moysi, ideo Paulus multiplicat rationes ad monstrandum infirmitatem legis & excellentiam fidei ex cõtentis in libris Moysi. Et quoniam attulerat promissionem factam

factam Abrahæ,intendit modo ex excellentia illius promissionis monstrare legem finitam esse in aduẽtu Christi, & nec etiam Iudæos(quibus solis erat data)teneri amplius ad obseruationem illius,Ita quòd duas differentias inter legem & promissionem intendit. Alteram quo ad tempus: quia lex finitur ad Christum,promissio autem incipit impleri in Christo. alteram quo ad extẽsionem: quia lex solos Iudæos ligabat,promissio autẽ ad omnes nationes mundi se extendit. Inchoat autem hoc,præmittendo quòd humano more loquitur de promissione dei facta Abrahę tãquàm de testamento: vt etiam humana ratione trahat Galatas ad resipiscendum. *Tamen hominis confirmatum testamentum*. Ordo literę est. testamentum hominis confirmatum tamen. Et aduersatur tamen ad hominis. Est enim sensus testamentum quamuis hominis confirmatum tamen. Homo enim est quid caducum: & nihilominus tantę est authoritatis quòd authorizatum eius testamentum. *Nemo spernit*. pro,reiicit,*aut superordinat*. Vere secũdum humanam rationem & secundum humanum morem ita fit, quòd authorizatum testamentum hominis nullus reiicit adimendo aliquid,aut superordinat addendo aliquid: sed executioni demandatur prout firmatũ est. Hinc enim intelligi vult quòd multo magis testamentũ dei adimpleri debet,nulla demptione,nullâue additione facta. Propterea & subdit. *Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini eius*. Geñ.15.17.&.22. Expressa fit mentio etiam seminis: Geñ.autem.12.implicite fit seminis mentio. ¶ Promissiones autem pluraliter dicit propter multitudinem promissorum. Et Abrahę quidem tanquàm ad quem factus est sermo promissionum & cui promissa sunt: semini autem eius,tanquàm & cui promissa sunt & in quo adimplenda erant promissa. *Non dicit & seminibus quasi in multis,sed quasi in uno & semini tuo: qui est Christus*. Paulus eodem spiritu quo condita est scriptura, interpretatur ex numero singulari significari Christum. *Hoc autem dico testamentum*. Pronomen hoc,demonstrat promissiones dictas Abrahæ & semini eius. has enim humano more loquendo inquit dico testamentum. Proposuerat enim quòd hominis testamentum firmatum &c. Et propterea modo prosequendo cœpta de testamento dicit, hoc autem dico testamentum. *Confirmatum à deo*. Desunt duæ dictiones. Legendum est. *Ante confirmatum à deo in Christum*. Præpositio ante,ordinem monstrat temporis relatiue ad tempus legis,de qua subiunget quæ post &c. Explicat siquidem quòd hoc testamentum fuit prius authoratum non ab ho-

mine,sed à deo in Christum,vtpote semen Abrahæ:vt intelligamus huiusmodi promissiones esse velut testamentariam dispositionẽ diuinã de Christo,de adimplendis in Christo & per Christum. *Quæ post quadringentos & triginta annos facta est lex.* Supputatio annorũ horum à tempore primæ promissionis factæ Abrahæ Gen.12.incipit, & terminatur ad tempus quo data est lex in monte Sina. *Non irritum facit.* Accusatiui casus est quod premiserat,hoc autẽ dico testamentum ante confirmatũ à deo in Christum. Et ad illud hoc refertur quod modo dicitur,non irritum facit. Est enim sensus quòd lex posterior non reddidit irritum testamentum prius factum. *Ad euacuandam promissionem.* Explicat clarius quòd lex non irritum reddit testamentum ad abrogandam,ad tollendam promissionem. Et quòd hoc sit verum,probat.

Nam si ex lege hæreditas, iam non ex promissione. Hæreditas semini Abrahæ ex promissione facta, Abrahæ debebatur. Et propterea Paulus inquit quòd si ex lege deberetur hæreditas semini Abrahæ,euacuata esset promissio : quia non ex promissione sed ex lege deberetur. *Abrahæ autem per repromissionem.*pro,per promissionem, *donauit deus.* Ne putares quòd lex limitasset promissionem(verbi gratia definiẽdo quòd si seruaretur lex. haberetur hæreditas promissa Abrahæ) ad hanc opinionem excludendam dicit quòd deus dono dedit Abrahæ per promissionem:hoc est absque huiusmodi limitationibus irreuocabili dono promittendo dedit. *Quid igitur lex?* Quæstionem mouet Paulus ex eo quòd lex non est data propter hæreditatem Abrahæ promissam consequendam ,quorsum ergo data est lex? Et respondet.

Propter transgressionem. pro, transgressiones. *posita est.* pro addita est. Proprium effectum legis describit esse propter compescendas & puniendas transgressiones. *Donec ueniret semen cui promiserat.* Aliam conditionem legis describit:videlicet temporaliratem. Ita quòd non est addita propter arcendas & puniendas transgressiones in perpetuum,sed ad tempus,donec veniret semen cui promiserat. quod semen iam declaranit esse Christum. *Ordinata per angelos.* Tertia legis conditio est quòd non per Moysen,nec per Christum filium dei,sed per angelos (medios inter filium dei & Moysen)fuit dispositа: iuxta verbum Stephani Actuum septimo. Accepistis legem in dispositione angelorum . Per hanc enim condutionem declarat legem Moysi præstare omnibus humanis legibus: quia hæc per angelos, illæ per homines. Longe autem inferiorem promissione facta Abra-

hæ & semini eius, quanto inferiores sunt angeli deo qui promisit Abrahæ. Propterea enim superius dixit confirmatum à deo.

In manu mediatoris. Quarta conditio legis describitur quòd est ordinata in manu (hoc est in opere) dimidiatoris. Lex siquidem dimidiauit humanum genus, segregando à reliquo humano genere solos Israelitas. Hoc est enim opus dimidiatoris. ¶Vbi aduerte quòd per vniuersas & singulas conditiones differt lex à testamento authorato à deo in Christum.Illud enim propter hæreditatem,ista propter transgressionem:illud ad æternum (de æterna enim hæreditate est sermo) ista temporalis donec veniret semen cui promiserat : illud authoratum à deo, ista ordinata per angelos:illud(vt declarabit) constitutiuũ est vnitatis in toto genere humano,hæc dimidiatrix est humani generis.Et hoc declarando subiungit. *Mediator autem unius non est.* hoc est mediator non est factiuus vnius, sed dimidiando facit multa.Et hoc ad sensum patuit quòd lex non fecit vnitatem in genere humano, sed distinctionem.Vnde & in Psal.dicitur,Non fecit taliter omni nationi. *Deus autem unus est.* in testamento suo: quoniam testamentum & promissionem suam ad vnitatem generis humani effecit. *Lex ergo aduersus promissa dei?* Statim profert Paulus obiectionem apparentẽ, quæ videtur sequi ex dictis,& præcipue ex hoc vltimo . scilicet quòd deus est vnus in promissione testamentali,lex autem est dimidiator.Hinc enimvidetur sequi quòd lex sit aduersus promissa dei. *Absit.* Horrentis est. *Si enim data esset lex quæ posset uiuificare.* Orditur quodammodo à capite ad declarandum quòd lex non est aduersus promissa, dei,sed præparans ad promissa dei. Et propterea incipit à radicali conditione legis,impotentia scilicet viuificandi. Et directe hæc particula respicit ad id quod dixerat, propter transgressiones posita est. allegat enim legem impotentem ad viuificandum. Acsi apertius dixisset. non ex defectu legis, sed ex naturali impotentia communi omni legi scriptæ hoc prouenit. Quod manifestat ex effectu subiungendo. *Vere ex lege esset iustitia.* hominis apud deum. Constat siquidem quòd si lex posset conferre vitam simpliciter & absolute(quæ est vita spiritualis animæ)sine dubio ex lege procederet iustificatio hominis à peccatis coram deo. Hæc enim duo mutuo se consequuntur : spiritualis vita animæ, & iustitia eiusdem apud deum. *Sed conclusit scriptura omnia sub peccato.* Quod superius dixerat omnes constantes ex operibus legis sub maledictione esse, modo dicit concluisse scripturam

omnia sub peccato. Est enim sensus q̄ scriptura, hoc est lex scripta, concluſit omnia absque iustificatione, relinquēdo omnes sub peccato. Præcipiendo siquidem & nō adiuuando claudit omnes subditos sibi sub peccato: quoniam nullus est qui vniuersa seruet.

Vt promissio, ex fide Iesu Christi daretur credentibus. Ecce radicalis diuersitas inter opera legis & fidem, inter promissionem & legem: quòd lex ex impotentia viuificandi & iustificandi concludit omnia sub peccato, ad hoc vt cognita impotentia legis cognito peccato remanente cum lege, credant in Christum ad acquirendam ex fide promissionem factam Abrahæ. Et in his Paulus non solum excusat legem, sed monstrat eam occasionaliter subseruire promissioni: ac per hoc non esse aduersus promissa dei, sed subseruientem illis. Quod manifestius declarat subiungens. *Prius autem quàm ueniret fides.* Intellige manifeste reuelata. manifesta enim fidei reuelatio, reseruata est tempori Christi. *Sub lege custodiebamur, concluſi in eam fidem quæ reuelanda erat.* Ad similitudinem puerorum dicit de Israelitis ante aduētum Christi: quòd sub lege custodiebamur, ab aliis nationibus separati, concluſi, simul clausi velut in occulto concluſi sub figuris, in eam fidem quę reuelanda erat: hoc est in fidem manifestandam per Messiam. Et hoc directe spectat ad id quod dixerat donec veniret semen, & in manu mediatoris. *Itaque lex pædagogus noster fuit in Christo.* pro, in Christum. Pro quanto lex custodiebat Israelitas sub figuris tanquàm concluſos ad fidem in futuro manifestandam, pædagogus Iudæorum ad Christum fuit. Officium siquidem pædagogi est custodire separatim pueros ad futurum proucctę ętatis. Et propterea iuxta hanc similitudinem dixit legem pædagogi fungi officio vsque ad tempus Christi. *Vt ex fide iustificemur.* non ex ipsa lege.

At ubi uenit fides. manifeste reuelata. *Iam non sumus sub pædagogo.* iam exempti sumus à lege. *Omnes enim filii dei estis per fidem quæ est in Christo Iesu.* Explicat illam particulam, in manu mediatoris: manifestando vnitatem totius humani generis per fidem Christi, postquàm manifestauit quòd per legem custodiebantur Iudæi tanquàm concluſi sub pædagogo, quod est opus dimidiatoris. Omnes inquit gentiles filij estis dei per fidem. Ecce manifesta vnitas, non Iudæorum sed omnium per fidem Christi. Quod probat subiūgendo. *Quicunque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis.* Christi conditionem suscepistis, tanquàm indumento Christo estis operti. Hoc est quod ex baptismo consecuti estis q̄ Christus tegit omnia vestra, tegit omnia peccata, vestit omnia

omnia opera, omnes affectus &c. Immo cōditionibus Christi affecti, estis filij dei, hæredes dei. calcantes mundū, & reliqua huiusmodi quæ sunt cōditiōes Christi. Et vt vnico verbo dicatur, dixit Christū induistis perinde acsi dixisset in Christum mutati estis, Christi personā subiistis: sicut qui subit personam legati aut pontificis & huiusmodi. Vnde & apertius subdit. *Nō est Iudæus neque Græcus.* hoc est non est differentia baptizatorū ex hoc quòd fuit Iudæus aut Gentilis. *Non est seruus neque liber.* hoc est nullam in baptizatis facit differentiam libertas vel seruitus corporalis. *Nō est masculus neque fœmina.* hoc est nullam facit in baptizatis differentiam diuersitas sexus. Et rationem subiungit. *Omnes enim uos unum.* pro, vnus, *estis in Christo Iesu.* Ordo literæ est. omnes enim vos in Christo Iesu estis vnus, scilicet Christus: pro quanto estis membra Christi. Omnia enim membra vnius hominis sunt vn⁹ ille homo: sicut omnes partes domus (parietes, fundamentum, tectum) sunt vna domus. *Si autem uos Christi.* supple membra estis. *Ergo semen Abrahæ estis.* Christus enim semen est Abrahæ: ac per hoc membra Christi, semen sunt Abrahæ. *Secundum promissionem hæredes.* Acsi apertius dixisset. non loquor de semine Abrahæ secundum carnem, sed secundum promissionem hæreditatis dico vos semen Abrahæ & hæredes promissorum.

CAPVT IIII.

Dico autem. Dixerat de Israelitis, at vbi venit fides iam non sumus sub pędagogo: & omissa prosecutione de Iudæis, subiūxerat gentiles esse hæredes Abrahæ secundum promissionem. Modo ne soli gentiles sed simul cum Iudæis intelligantur hęredes promissorum Abrahæ, explicat Iudæos fuisse prius hæredes, quamuis in statu seruili. *Quanto tempore hæres paruulus.* pro, puer, *est, nihil differt à seruo, quum sit dominus omnium: sed sub tutoribus & actoribus.* pro, sub commissariis & œconomis, *est usque ad præfinitum tempus a patre.* Metaphoram affert satis manifestam quotidiana experientia in pupillis minoris ætatis, qui relinquuntur à patre sub commissariis (quos tutores appellamus) & procuratoribus ac dispensatoribus rei familiaris. *Ita & nos.* Iudæi. *Quum essemus paruuli.* pro, pueri. Vniuersum statum legis, pueritiæ assimilat, ad declarandum imperfectum statum. *Sub elementis mundi huius.* Superfluit huius. *Eramus seruientes.* pro, in seruitutem redacti. seu seruitute astricti. Explicat penes quid assimilat statum legis pueritiæ: quòd quemadmodum hæres puer est sub commissariis &

œconomis tanquam seruus, ita nos Iudæi eramus sub elementis mundi (& hoc respondet commissariis & œconomis) seruitute astricti: & hoc respondet, nihil differt à seruo. ¶ Per elementa mundi, corporeas res sacrificiorum, cærimoniarum, & huiusmodi intellige: quoniam hæc ex elementis proficiscuntur mundi, scilicet ex cœlo: terra & mediis elementis. Sub his enim legali sanctione erant seruitute astricti. *At ubi uenit plenitudo temporis*. at vbi impletum est definitum tempus à deo. *Misit*. pro, emisit. Plus enim significatur quàm simplex missio. significatur enim legatio, quòd misit vt legatum. *Deus filium suum*. naturalem. *Factum ex muliere*. Quum potuisset dicere in carne, plus explicauit dicendo factum ex muliere: quoniam non solum carneam naturã ex muliere sumptam, sed etiam siue virili semine significat, dicendo factum ex muliere. Quod enim ex muliere, virili semine formatur, non proprie factum, sed natum dicitur: filius autem dei factus ex muliere dicitur, ad significandum quòd ex muliere virgine, ex muliere sola factus est. Et ad significandũ quòd non est factus in carne quẽadmodum Adam, sed ex muliere: & rursus quòd non transiit per vterum mulieris velut per fistulam, sed quòd vere factus est ex muliere tanquam ex matre. Confutatur quoque hinc rursus alia hæresis dicentium beatam virginẽ non esse matrem dei, sed Christi. hic enim clare dicitur quòd filius dei factꝰ est ex muliere. Mulier ergo est mater filij dei. ¶ Mulieris autem nomen memento quòd non est corruptionis, sed sexus nomen, à mollitie animi dictum. Vnde & Eua virgo, appellata est mulier in principio Geneseos. Vtranque itaque naturam (diuinam. s. & humanam) Christi significauit Paulus, dicendo filium suum factum ex muliere. *Factum sub lege*. Sicut Christus factus est passibilis, & mortalis secundũ carnem, & subditus parentibus, ita factus est subditus legi. Vnde & circunciſus est octauo die, & præsentatus in templo, quadragesimo, & obediebat legi. *Vt eos qui sub lege erant redimeret*. Quẽadmodum factus est peccatũ vt peccata nostra deleret, & factus est maledictio vt de maledictione legis alios eximeret, ita factus est sub lege, vt de subiectione legis redimeret. *Vt adoptionẽ filiorũ reciperemus*. superfluit filiorũ. Satis enim intelligitur in adoptione. Et misit filiũ naturalẽ vt efficeremur nos filij adoptiui: immò vt reciperemus statũ adoptionis, qui hactenus fueramꝰ sub statu seruitutis. Intẽdit siquidẽ Paulus gꝰ Iudæi sub lege erant quidẽ hæredes, sed velut pueri pupilli tanquam serui: sed adueniente Christo legato ad redimendũ eos de seruitute legis, receperunt statũ adoptionis.

Quoniam

Quoniam autem estis filii dei. Superfluit dei. Declaratis iam vtrisque (Gentilibus, scilicet & Iudęis) filiis adoptiuis, subiungit modo ad Gentiles, quoniam autem estis filij, quod iam superius concluserat. *Misit deus spiritum filii sui in corda uestra*. pro, nostra. Et est sensus, quoniam autem estis filij, hoc est aduenit tempus adoptionis communis Iudæorum & vestri, hoc est Gẽtilium, misit deus spiritum filij sui, hoc est spiritum proprium filio suo naturali cõmunicauit, in corda nostra, tam Iudæorum quàm Gentilium. *Clamantem*. non voce, sed affectu. *Abba pater*. Proprium est filio naturali clamare ad deum. Pater pater, quoniam ipse solus est naturalis filius dei. Et propterea dum hic spiritus communicatur nobis, communicatur spiritus filij eius. Et hoc quo ad officium spiritus: nam si de natura eiusdem spiritus intelligimus, dicitur & est spiritus filij eius, quia procedit à filio, quia mittitur à filio. ¶ Abba idem significat quod pater. Et est dictio Syra. Hebraice siquidem pater dicitur ab. Et geminatur clamor patris, ad significandum & quòd intellectu & quòd affectu secure & inuocamus deum vt patrem & asserimus ipsum esse nostrum patrem. Et ad hoc vtrunque significandum pater nominatiui quidem est casus: abba vero forte vocatiui. *Itaque iam non est*. pro, *ex, seruus, sed filius*. Ad gentes redit vt concludat quod superius proposuerat gentes esse hæredes. *Quod si filius, & hæres per deum*. pro, & hæres dei per Christum. ¶ Intulit siquidem hoc ad manifestandum quòd non soli Iudæi sunt hæredes, sed etiam gentiles: hæredes autem dei, tanquam eius qui condidit testamentum, per Christum, per quem & in quo adimpletur testamentum: vtpote naturalem filium. *Sed tunc quidem ignorantes deum*. vos Galatæ ante baptismum. *Iis qui natura non sunt dii seruiebatis*. puta soli, lunæ, elementis, & huiusmodi. Seruiebatis autem adorando & exhibendo cultum. *Nunc autem* baptizati. *Quum cognouerit is*. Præteritum est: id est postquam cognouistis. *Deum*. verum. *Immo cogniti sitis à deo*. Corrigit Paulus quod dixerat quum cognouerit is: non corrigendo cognitionem, sed corrigendo originem. Significando quòd non eo quòd cognoueritis, sed eo quòd cogniti fueritis. Significatur enim quòd origo & principium non est vestrum meritum quòd cognoueritis, sed est dei gratia quòd cogniti fueritis. Et est sermo de notitia approbationis. Deus enim simplici notitia omnes nouit, sed approbationis notitia illos tantum nouit quos approbat. Vnde & reprobis dicetur, Nescio vos. *Quo modo conuertimini iterum ad infirma & egena elementa, quibus denuo*.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Deficit.e ſurſum, *ſeruire multis?* Caute intelligendus eſt texturiſte, diſtinguendo diuerſum modum ac rationem ſeruiendi elementis. Galatæ ſiquidem quum eſſent idololatræ ſeruiebant elementis vt diis, ſeruiebant adorando ea: modo conuertebãtur quidem ad elementa, ſed non adorando, ad ſeruiendum elementis, ſed nõ vt diis. Vnde litera Pauli vt ſonat vera eſt: quoniam ad literam conuertebantur iterum, ſed non eodem modo, ſed non eadem ratione. Prius enim (vt dictum eſt) ſeruiebant elementis vt diis ſeu ſacrificiis deorum: modo autem ſeducti à pſeudapoſtolis conuertebantur ad elementa (cœlum, terram & corporales obſeruationes quæ ex elementis proficiſcuntur) hoc eſt ad ritus Iudaicos, vtpote corporales ex elementis proficiſcuntur. Conuertebantur autem ad huiuſmodi corporea non adorando, ſed tamen ſeruiendo: hoc eſt ſubeundo ſeruitutem legalem. ¶ Et dicit e ſurſum, ſignificans quòd ex ſtatu ſuperiori, ex ſtatu libertatis euangelicæ volunt declinare in ſeruitutem corporalium cærimoniarum. Dicit autem elementa) hoc eſt corporales cærimonias legis, infirma. quia non poſſunt iuſtificare: egena autem: quia non ſolum nõ poſſunt obſeruantes iuſtificare, ſed ſunt in ſtatu indigentiæ, proculdubio, quia indigent euangelicæ libertatis gratia. *Dies obſeruatis.* Ecce conuerſio ad ſeruitutem elementorum, dies feſtos Iudaiſmi obſeruatis. *Et menſes.* neomenias, menſem ſeptimũ, &c. *Et tempora.* ſolennitatum ſeu cærimoniarum, in vere, æſtate, autũno, & huiuſmodi. *Et annos.* annum ſeptimum remiſſionis, annũ iubilei. *Timeo uos*, pro, vobis. *ne forte ſine cauſa.* pro, fruſtra. *laborauerim in uobis.* Hinc apparet quòd adhuc Galatæ etſi declinarẽt, non tamen profeſſi fuerant ſubiectionem legis. Si enim fuiſſent profeſſi ſeruitutem legis, non dixiſſet Paulus timeo vobis ne fruſtra laborauerim, ſed aſſeruiſſet quòd fruſtra laborauit in eis: quoniam ſine fructu perſeuerante. *Eſtote ſicut ego, quia & ego ſicut uos.* Verbo eſtote quadrat vt ſubintelligatur verbum ero, & dicatur eſtote ſicut ego, quia ero ſicut vos: hoc eſt eſtote liberi à iugo legis ſicut ego quia ego ero ſicut vos: hoc eſt erimus conformes, non erit difformitas inter me & vos: puta quòd vobis nõ ſeruantibus legem ego illam ſeruem, ſed ego ero ſimilis vobis in nõ ſeruando legem. Dixit enim hoc ad differẽtiam Petri & aliorum, de quibus dixerat quòd coram iis qui à Iacobo venerant ſimulabant ſe ſeruare legem. *Fratres obſecro uos.* Inſerit his monitionibus vt conſiderent qua ratione monet eos. Multum enim confert ad vim monendi & ſuadendi, habita ratio amoris vnde procedit

cedit monitorius ac ſuaſorius ſermo. Vnde & nomine dilectionis eos nominat fratres, & obſecrationem adiũgit: vt inde amor, hinc humilitas loquentis ſignificetur. *Nihil me læſiſtis.* hoc eſt non iniuriis laceſſitus à vobis hæc ſcribo, immò beneficiis affectus. hæc enim ſubiungit. *Scitis autem quòd per infirmitatem carnis euangelizaui uobis iampridem.* pro, prius. Infirmitatem carnis appellat perpeſſionem malorum. Acſi apertius dixiſſet, ſcitis quòd patiendo multa mala quæ ſe tenent ex parte infirmitatis corporalis, vobis prius euangelizaui. *Et tentationem ueſtram.* pro mei, *in carne mea.* Tanquam aurum in fornace probat electos ſuos deus multis paſſionibus. Et propterea Paulus perpeſſionem tot malorum appellat tentationem ſui in carne ſua. *Non ſpreuiſtis neque reſpuiſtis.* Laudat Galatas quòd Paulum afflictum non ſpreuerunt, neque repulerunt doctorem & prædicatorem, immò quod plus eſt. *Sed ſicut angelum dei excepiſtis me.* immò plus. *Sicut Chriſtum Ieſum.* Hæc ſunt enim beneficia. *Vbi eſt ergo beatitudo ueſtra.* pro, quæ ergo erat beatificatio veſtra? Beatificationem Galatarum appellat quòd laudabantur, quòd beati dicebantur, tam benevolos & beneficos ſe exhibentes erga Paulum euangelizantem eis. Et dicit quæ ergo erat, ad ſignificandum inchoatam quidem, ſed non completam, ſed adhuc pendentem eorum beatificationem. *Teſtimonium enim perhibeo uobis, quia.* pro, quòd. *ſi fieri potuiſſet oculos ueſtros eruiſſetis & dediſſetis mihi.* Exaggeratio eſt benevolentiæ, & beneficentiæ Galatarum erga ipſum. *Ergo inimicus uobis factus ſum, uerum dicens uobis?* Tot receptis à vobis beneficiis & nulla iniuria, ironice concludit, ergo factus ſum vobis inimicus hac ſola actione dicendi veritatem vobis? quę eſt manifeſte actio amicitiæ. Dicit enim hæc vt conſiderent Galatæ quòd nec ex præcedentibus nec ex præſentibus vlla eſt ratio dicendi hæc niſi dilectio. *Aemulantur uos non bene.* De pſeudapoſtolis loquitur quòd zelant Galatas, ſed non bono zelo. Illi ſiquidem ſub ſpecie ſalutis Galatarum proponebant vt ſeruarent legalia, & propterea Paulus dicit quòd zelant vos non bene. *Sed excludere uos uolunt.* Codices Græci variant: nam in aliquibus legitur excludere, in aliquibus (& rectius) legitur includere. Vere ſiquidem illi volebant includere Galatas ſub ſeruitute legis. Et huic ſenſui optime quadrat quod ſubiungitur. *Vt illos æmulemini.* Ad hoc enim pſeudapoſtoli volebãt includere ſub legis iugo Galatas, vt Galatæ æmularentur, ſectarentur ipſos pſeudapoſtolos. *Bonum autem.* Modeſte loquitur de ſeipſo, in tertia quodammodo

per-

persona loquens quòd bonum doctorem. *Aemulamini in bono.* Iustificate loquitur. exigendo vt doctorem bonum æmulentur non in re qualibet, sed in re bona. Non enim sufficit sectari bonum doctorem, sed oportet sectari ipsum in bono tantum. *Semper.* & nõ ad tempus, vt vos facitis. *Et non tantum quum præsens sum apud vos.* Acsi apertius dixisset. Sectati estis me bonum doctorem in bono, sed non semper, sed dum præsens fui apud vos: non sic est agendum, quandoquidem debetis semper æmulari me doctorem bonum in bono, & non solum quum præsens sum apud vos. *Filioli mei.* Auget sermonem dilectionis, quos prius appellauerat fratres, modo filiolos suos appellans. Materno siquidem affectu compatiens imperfectioni eorum quos prius in Christo genuerat per euangelium, merito appellat suos filiolos. *Quos iterum parturio.* ad similitudinem parturientis dolore & desiderio agor iterum. Semel enim vos parturiui, & nunc iterum parturio. *Donec formetur Christus in vobis.* Prima vice vos parturiui donec Christus esset in vobis. tamdiu durarunt affectus & dolor parturiẽtis quousque Christus affuit in vobis: modo autem iterum parturio donec Christus iam in vobis factus formetur in vobis, donec Christus habeat in vobis formam suam: quæ est quòd solus sufficit ad salutem. In vobis quidem est Christus, sed non in vobis formatus, quandiu putatis ipsum non sufficere ad salutem, sed oportere seruari legalia: vnde ego tandiu parturio vos iterum donec Christus formetur in vobis, fide reputante ipsum solum sufficere ad salutem. Et hoc loquendo de formatione fidei: de qua directe est sermo Pauli in præsenti materia. Secus autem esset exponenda formatio Christi in hominibus si de moribus, aut dilectione esset sermo. *Vellem autem esse apud vos modo, & mutare vocem meam: quoniam confundor.* pro, hæsito, *in vobis.* Dictio interpretata ab antiquo interprete confundor, anceps est ad hęsitationem vel indigentiam. Quadrat autem contextui hærere seu hæsitare, quandoquidem præmissum est timeo vobis. & cætera. Quod enim est timere in affectu, hoc est hæsitare in intellectu. Explicat itaque Paulus quòd vellet ipsa mutatione viuæ vocis explicare internos motus animi sui (quoniam intus hæsitat non in seipso, sed in illis) & formare vocem viuam exprimentem hos internos motus tam in intellectu quàm in affectu. *Dicite mihi qui sub lege vultis esse.* Accumulat ex lege suasiones. *Legem non audistis.* pro, audistis? Interrogatiue legendum est. *Scriptum est enim.* in Geneſi. *Quoniam.*

niam. pro, quòd, *Abraham duos filios habuit: unum de ancilla.* scilicet Ismaelem de Agar. *Et unum de libera.* Isaac de Sara. *Sed qui de ancilla secũdum carnem natus est.* hoc est secundum cõmunem carnis cursum carnis rationem natus est: quoniã naturalis ratio habet, vt senex de puella generet. *Qui autem de libera per repromissionem.* Contra secundum carnem distinguit per repromissionẽ: quia senex de sterili ac vetula (cui iam defecerant menstrua) non secũdum rationem naturalem generat, sed ex dono diuinæ promissionis. Dicit autem ei per repromissionem, quoniam pluries promissio facta est de Isaac: vt patet in cap. 17. &. 18. Geneſis. *Quæ sunt per allegoriam dicta.* Hæc fuerunt per historiam dicta vt sonãt: & eadem per allegoriã (hoc est per sensum quo aliud significant & aliud verba sonãt) dicta sunt iuxta subiũcta. *Hæc enim sunt duo testamenta.* Pronomen hæc, monstrat duo genera: genus de ancilla. & genus de libera. & per allegoriam sunt duo testamenta, vetus & nouum. *Vnum quidem in monte.* pro, à monte, *Sina in seruitutem generans.* Vnum quidem testamentum à monte Sina inchoatum generans in seruitutem legis. *Quæ est Agar.* Relatiuum quæ, quum in textu Græco neutri generis, testamentum vero fœminini & mons neutri, consequens est vt legendum sit latine. *Qui est agar.* quoniam apud nos mons est masculini generis, & mons Sina dicitur Agar. Deficiunt duæ dictiones.

Nam Agar, Sina enim. Superfluit enim. *mons est in Arabia.* Potest nihilominus legi aliter: videlicet. *Hoc enim Agar, Sina mons est in Arabia.* Et pronomen hoc vertendum esset in masculinum genus: dicendo hic enim Agar Sina mons est in Arabia. Aut vulgarius quòd mons Sina, Arabum lingua nũcupatur Agar. Ita quòd Paulus allusit ad nomen montis Arabica lingua: & ex identitate nominis montis & ancillæ, dicit quòd Sina est Agar, non solum allegoria sed nomine. *Qui conuinctus est ei.* pro, qui contendit in eam, *quæ nunc est Hierusalem.* Dictio Græca interpretata contendit, verbũ cõpositum est, significans ordinate procedere. Tanquã recto calle tendat in Hierusalem, non progressu itineris, sed progressu similitudinis. Propter quod significãter nõ dixit in Hierusalem in eam quæ nunc est Hierusalem: hoc est in Hierusalem seruam, quia tunc erat serua Romanorum. Significatur enim quòd lex in monte Sina assimilatur Hierusalem seruæ. nam illa generat in seruitutem legalem, Hierusalem in seruitutem ciuilem. Ita quòd ab Agar ancilla progressus est ad montem Sina, à quo procedit in Hierusalem. Vnde exponẽdo penes quid

attenditur

Universidad de Deusto
Biblioteca

attenditur hic processus, quare dixerit quæ nunc est Hierusalem, subdit. *Et seruit* pro, seruit autē, *cum filiis suis.* Hierusalem seruit duplici seruitute: & seruitute ciuili Romanis, & seruitute legali sub lege data in monte Sina. *Illa autem quæ sursum est Hierusalē.* Cœlestem significat patriam. De qua etiam dicit ad Heb. 12. Accessistis ad ciuitatem dei viuentis Hierusalem cœlestem. *Libera est.* omni seruitutis specie abiecta. *Quæ est mater nostra,* pro, mater omnium nostrum. Christianorum mater non est aliqua ciuitas terrestris, nec etiam vniuersus orbis terrestris, sed est cœlestis patria: quoniā Christiani spiritu cōstant: mater autē spiritus cœlestis est patria. Inde enī spiritus eorū qui generātur in baptismo: inde spiritus apostolorum, inde spiritus martyrum, inde spiritus doctorum &c. Et propterea Paulus dicit quòd illa est mater omnium nostrum. *Scriptum est enim.* Esa. 54. *Lætare sterilis.* Si hęc ad literam exponantur de Sara & Agar (quoniam illa sterilis & deserta erat à viro quo ad torum postquam accepit Agar) allegorice transferuntur ad propositum. veruntamen Esaiæ verba, ex contextu videntur ad literam tractare materiam propositam de qua tractat Paulus, scilicet generationem filiorum spiritualiū ex sterili Hierusalem cœlesti. Fuerat enim tanto tempore sterilis ante Christi aduentum. *Quæ non paris.* Explicat non esse perpetuam sterilitatem sed ad tempus. *Erumpe & clama quæ nō paris tuis.* Post resurrectionem Christi erupit & clamauit per apostolos. *Quia multi filii desertæ.* Ad similitudinem desertæ erat cœlestis patria ante Christum. Vnde & in Euangelio dominus describit nonagintanouem oues relictas in deserto, significans beatos angelos in cœlesti patria. hæc enim post Christum multiplicauit filios. *Magis quàm eius quæ habet virum.* magis quàm ritus Iudaicus qui habet virum Moysen legislatorem. *Vos autem fratres.* Applicat ad propositum allegoriam. & pronomen nos, demonstrat Christianos omnes. *Secundum Isaac.* non secundum Ismaëlem. *Promissionis filii sumus.* Nō sumus filij carnis sed promissionis, sed spectātes ad promissionem factam Abrahæ. *Sed quomodo tunc is qui secundum carnem natus fuerat.* scilicet Ismaël. *Persequebatur eum qui secundum spiritum.* scilicet Isaac? In Genesi nulla persecutio legitur. sed duntaxat quòd Ismaël ludebat cum Isaac: vt patet Gen. 12. Forte Paulus ludum interpretatur persecutionem interpretatione spiritus sancti, aut aliqua interfuit alia persecutio nobis incognita. Et forte ludus ille erat ludus ad similitudinem persequentium: vt quandoque pueri more persequentium

tium ludunt. Quem persecutorium ludum Paulus allegoricè interpretatur significare persecutionem Christianorum à carnalibus. Vnde & subdit. *Ita & nunc.* carnales persequūtur spirituales. *Sed quid dicit scriptura.* ibidem? *Eiice ancillam & filium eius,* Quod allegorice est etice legem & obseruatores eius. *Non enim hæres erit filius ancillæ cum filio liberæ.* Quod allegoricè est quòd seruantes legem non erunt hæredes simul cum Christianis: vt excludi se ab hæreditate intelligant Galatæ si legem Moysi sectantur. *Itaque fratres, non sumus ancillæ filii sed liberæ.* Concludit q̄ nos Christiani non sumus sub seruitute legis, sed sub libertate cęlestis patriæ. Et hic debet terminari capitulum quartum.

CAPVT V.

QVa *libertate.* pro, libertate, igitur qua *Christus nos liberauit state,* Ex conditione libertatis progreditur monendo ad stādum ipsa libertate. Stare enim recti est. Et propterea statum rectitudinis ex libertate monet. Et ipsam libertatem declarat nos habuisse à Christo, qui ex superna descendit Hierusalem ad donādum nos huiusmodi libertate. *Vt nolite.* pro, & ne, *iterum iugo seruitutis contineri.* pro, implicemini. hoc est & ne iterum iugo seruituris elementorū implicemini. Superius enim iam dictum est, quod quum essent gentiles erant iugo seruitutis elementorū implicati, alio tamen modo & alia ratione. *Ecce ego Paulus dico uobis.* Ad maiorem assecue rationem apponit nomen suum proprium. *Quoniam.* pro. quòd, *si circuncidamini.* Circuncisio siquidem legalis quum corporalis sit, inter elementa computatur. *Christus uobis nihil proderit.* Gentiles alloquitur, non Iudęos: quia Gentiles non alia ratione circuncisionem accepissent, nisi quia necessaria esset ad salutē: Iudæi autē etiā si non ad salutē reputarent ipsam necessariam, ratione cuiusdā prærogatiuę sui generis circūcidebanī. Et propterea Gentilibus dicit q̄ si circuncidamini Christus vobis nihil proderit: quòd non dicebat Iudæis. *Testificor autem rursus.* Dixi prius damnū, quòd Christus nihil vobis proderit: testificor autem ab alio principio debitum. *Omni homini circuncidenti.* pro, qui circunciditur, *quoniam.* pro, quòd, *debitor est uniuersæ legis faciendæ.* Ipsa siquidē circuncisio professio est legis: ac per hoc obligatio ad seruandam legem. Et est semper sermo de circuncisione legali necessaria. *Euacuati.* pro, aboliti, *estis à Christo qui in lege iustificamini.* Quod dixerat Christus. nihil vobis proderit in futuro, extendit ad damnū etiam prœceptorum donorum in fide Christi. Aboliti inquit estis

à Christo

à Christo, à libro Christi estis omnino abrasi, ex eo quòd in lege quæritis iusti fieri. Et ampli⁹ explanãs subdit. *A gratia excidistis.* hoc est qui in operibus legis quæritis iusti fieri perdidistis iustitiam Christi quæ est ex gratia. Vnde & subdit. *Nos enim spiritu.* adoptionis. *Ex fide.* non ex operibus legis. *Spem.* hoc est rem speratam. *Iustitiæ expectamus.* præmium speratum ex iustitia expectamus. Vnde & alibi dicebat reposita est mihi corona iustitię. *Nãm in Christo Iesu.* hoc est in Christianis. *Neque circũcisio aliquid ualet.* Nõ dicit aliquid nocet (iam enim dixerat quòd plurimum nocet) sed dicit ꝙ nihil valet: vt intelligant Galatæ, ꝙ circuncisio Iudæorum qui erant Christiani nihil eis conferebat ad Christianitatem, ad spiritualitatem Christianorum. *Neque præputium.* hoc est nec gentilitas Christianorum qui ex gentibus conuersi sunt, confert eis aliquid ad Christianitatem. *Sed fides quæ per charitatem operatur.* Quæ est communis tam circuncisis ꝙ incircuncisis: quæ non est in corpore, in quo est circũcisio & præputium, sed est in anima. Et quoniam fides sine dilectione mortua est, ideo declarat de qua fide loquitur (dicendo quòd valet in Christo) videlicet de fide quæ per dilectionem operatur: hoc est exercet vim suam. Acsi apertius dixisset quòd fides non exercens vim suã per dilectionem, nõ est illa de qua loquor. Hanc Theologi consueuerunt appellare fidem formatam, illam vero fidem informem. *Currebatis bene.* in fide Christi ad similitudinẽ currentium bene proficiebatis. *Quis uos impediuit ueritati non obedire.* pro, non credere! Credere siquidem legalia vt necessaria ad salutem, est non credere veritati euangelicæ: & hoc est impedire cursum fidei. *Nemini consenserit.* Superflua sunt hæc verba. *Persuasio hæc.* Supersluit hæc. *Non est ex eo qui uocat uos.* hoc est non est ex deo persuasio impediens cursum euangelicæ fidei. *Modicum fermentum totam massam corrumpit.* pro, fermentat. Dixit modicum fermentum, quia nõ agebatur cum Galatis de vniuersa lege seruanda, sed de quibusdam cærimonialibus, scilicet circuncisione & obseruatione festorum. Propterea enim terrẽdo dixerat ꝙ secundum sequelam qui circunciditur est debitor vniuersæ legis faciendæ. Propterea modo dicit modicum fermentum fermentare totam massam: vt intelligãt ꝙ huiusmodi modicum Iudaismi fermentat totam vitam eorum vt non sit in puritate euãgelica, vt intelligant quòd quantumcunque modicum legalium aduersatur puritati euangelicæ veritatis. *Ego confido in uobis in domino.* Non dicit confido in vobis, sed apposuit in domino: ad explicandu m

explicandum quòd confidit in gratia dei in eis. *Quòd nihil aliud sapietis.* pro, sentietis. Segregat Paulus Galatas à pseudapostolis: & quo ad ipsos Galatas spem se habere significat quòd nihil aliud ab euãgelica veritate sentiẽt, recepta hac epistola. De pseudapostolis autem dicit. *Qui autem conturbat uos, portabit iudicium, quisquis est ille.* absque exceptione punietur (proculdubio à deo) qui conturbat vos à quiete euangelica. *Ego autem fratres si circũcisionem adhuc prædico, quid adhuc persecutionem patior?* Ad excludẽdum obiectionem detrahẽtium Paulo ꝙ ipsemet prędicabat circuncisionẽ alibi, dicit manifeste hoc conuinci falsum ex eo quòd ipse persecutiones tot patiebatur à Iudæis propter hoc quod aduersabatur circuncisioni. Si prædicarem circuncisionem, non paterer persecutiones. *Ergo euacuatum,* pro, abolitum, *est scandalum crucis?* Interrogatiue legendum est. si circuncisionem prædico, ergo abolitum est scandalum crucis, abrogatum, cassum, annullatum est offendiculum crucis. Iudæi enim nõ ægrè ferunt prædicari Cristum crucifixum, nisi pro quãto prædicatur sufficiens ad salutem sine legalibus. Et propterea si prædicaremus simul legalia cum Christo crucifixo, annullatum esset offendiculum crucis, non esset eis crux Christi in offendiculum: cuius contrarium continue apparet in prędicatione mea. Nos enim prędicamus Christum crucifixum Iudæis scandalum. *Vtinam & abscindantur qui uos conturbant.* pro, à statu dimouent. Imprecatio est amputationis pudendorum, non ex odio sed ex iustitia. Dicendo enim vtinam & abscindantur insinuat copulationem ad circuncisionem. Et est sensus. vtinam non solum circuncidantur, remotione pelliculæ, sed etiam abscindantur, sectione pudendorum. Et subiungit peccatum propter quod merentur talem pœnam, dicẽdo qui vos à statu dimouent. Dixerat supertus libertate state. Et propterea modo dicit, à statu euangelicę libertatis vos dimouent in seruitutem legis. *Vos enim in libertatẽ uocati estis fratres.* Dixerat libertate igitur qua Christus nos liberauit state: intendit modo declarare quæ sint officia talis libertatis, & quæ sint tali libertati contraria. Et quoniam gentiles non erant à seruitute legis liberati (vtpote qui nunquam sub lege fuerant) sed erant ad libertatis statum asciti, ideo ad illos dicit vos in libertatem vocati estis, non qualitercunque sed fratres: vt ex hac adiectione exprimeretur veræ libertatis actio quæ est fraterna dilectio. Acsi apertius dixisset, vos vocati estis in libertatem Christi amore fraterno. Vnde vtrunque explicando & à libertate inchoans dicit. *Tantum ne*

Universidad de Deusto
Biblioteca

tum ne libertatem in occasionem detis carnis. Superfluit detis. Et non carnis in genitiuo, sed in datiuo legendum est. *Carni.* Ita quòd sine verbali copula Paulus dicit, tantum ne libertatem in occasionem carni. Et potest construi particula hæc cum præcedente, cum participio vocati. Ita quòd ordo literæ sit, vos estis vocati in libertatem, tantum ne libertatem in occasionem carni, subaudi intelligatis vos vocatos. Exponit siquidem libertatẽ non esse interpretandam in occasionẽ carni, hoc est carnali libertati, carnalibus affectibus. Et hoc est primum contrariũ libertati euãgelicæ. *Sed per charitatem spiritus seruite inuicem.* Superfluit spiritus. Explicat officium illius particulæ fratres, esse dilectione nõ carne non timore non coactione legis seruire inuicẽ. Talis enim seruitus est officium congruum euangelicæ libertati. ¶Vbi cernis libertati euangelicæ non aduersari omnem seruitutem. Seruitus siquidem mutua ex amore, expresse dicitur officium libertatis. Et rursus cernis aduersari libertati euangelicæ libertatem carnis. *Omnis enim lex in uno sermone impletur.* Deest, scilicet. *Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Quod dixerat fratres, & postea seruite inuicem per dilectionem, manifestat reddendo rationem quia omnis lex impletur in hoc vno mãdato. ¶Vbi aduerte erudite lector significari quòd libertas euangelica nõ est libertas ab adimpletione legis moralis. Probat siquidem Paulus quòd seruire inuicem per dilectionem (quod est officium euangelicæ libertatis) est adimplere omnem legem, implendo præceptum, diliges proximum tuum sicut teipsum. Constat enim quòd de lege morali est sermo: quoniã vniuersa lex moralis hac vna obseruatione impletur. ¶Non meminit autem legis eorum quę erga deũ sunt: quoniam tota quodammodo epistola hæc de veritate Euãgelica (quæ lex est eorum quæ ad deum sunt) tractauit. ¶Quod autem dicitur diliges proximum tuum sicut teipsum, in Euangeliis explanauimus propriissime esse dictũ: & significare vt amore amicitiæ quilibet diligat proximum: hoc est velit bonum proximo propter ipsum proximũ. Tali enĩ modo quilibet diligit seipsum, scilicet propter seipsum. *Quòd si inuicem mordetis & comeditis, uidete ne inuicem consumamini.* Sub vniuersa lege morali multa sunt præcepta affirmatiua & multa negatiua. Et de præceptis quidem affirmatiuis pro euidenti reliquit Paulus quòd omnia implentur implendo hoc vnum affirmatiuum diliges proximum tuum sicut teipsum: de negatiuis autẽ (vtpote dissimilis formæ ab hoc affirmatiuo) manifestauit metaphorico sermone quòd etiã implentur in hoc

in hoc vno. Vnde dicendo metaphorice si inuicem mordetis & comeditis, vniuersas actiones præceptis negatiuis prohibitas cõprehendit. morsu siquidem nocumenta minora: comestione autem nocumenta maiora significat. Et ab effectu monstrat cõtrariari dilectioni proximi, dicendo videte ne abinuicem consumamini. Vnum enim ab alio consumi manifeste contrariatur dilectioni. *Dico autem in Christo.* Superfluit in Christo. Explicat illã particulam, tãtum ne libertatem in occasionem carni. manifestãdo modum quo libertas euangelica seruanda est absque libertate carnis. *Spiritu ambulate, & desideria.* pro, desiderium, *carnis non perficietis.* Acsi apertius dixisset. Libertas euangelica est libertas spiritus, ambulate spiritu & hic est modus quo concupiscentiam carnis non adimplebitis. ¶Si quæris de quo spiritu est sermo: ex iis quæ infra subiungit (videlicet si spiritu ducimini non estis sub lege: & postea fructꝰ autem spiritus est charitas &c.) apparet quòd de spiritu sancto perficiente spiritum nostrum est sermo. Et hoc spiritu demonstrante, dirigente atque impellente, dicit ambulandum esse non corporis sed animi gressu. ¶Significanter autem non dicit & desiderium carnis non habetis sed dicit non perficietis: quoniam carere concupiscentia carnis, non est hominis mortalis, sed non executioni mandare, non perficere consensu concupiscentiam carnis, opus est spiritus. *Caro enim concupiscit aduersus spiritum spiritus autem aduersus carnem.* Probat efficaciam documenti ex cõtrarietate desideratorũ à carne & spiritu. Et est sermo de carne infecta peccato saltem originali. inde enim caro concupiscit aduersus spiritum & non ex primęua creatione. In cuius signum in statu innocentiæ erant Adam & Eua nudi, nec erubescebant. Nec oportet literis declarare hanc contrarietatem, quam quotidie experimur. *Hæc enim.* pro, autem, *sibiinuicem aduersantur.* Declarat vehementiam contrarietatis inter carnem & spiritum. *Vt non quæcunque uultis illa faciatis.* Non dicit vt nulla quæ vultis, sed dicit vt non quæcunque: significãs quòd aliqua volumus quæ non facimus. Tam vehementer enim caro & spiritus mutuo aduersantur, vt aliqua velimus & tamen non faciamus. Ex parte siquidem carnis tanta est inclinatio ad carnalia, vt multa quæ secundum rationem volumus non faciamus: vt patet apud incontinentes. & econuerso ex parte spiritus patet apud continentes. In vtrisque enim pugna est manifesta: sed continens facit quod vult quo ad executionem deliberatam, non tamen facit quod vult quo ad affectus quos inuitus patitur: incõtinens au-

tem nec etiam quo ad executionē facit quod vult victus à passione. *Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege.* Dixerat spiritu ambulate & desiderium carnis non perficietis. Et quum hoc declarasset ex contrarietate spiritus & carnis, explicat quod suppoſuerat: videlicet quòd ambulare spiritu est libertatis Euangelicę. hoc enim significat dicendo quòd si spiritu ducimini. Quod dixerat spiritu ambulate, explicat modo officiū spiritus: hoc est spiritu duce ambulate. hoc siquidem significat spiritu ducimini. Libertas autem euangelica à lege Moysi explicatur, dicendo non estis sub lege. De illa siquidem lege est sermo de qua millies in hac epistola loquitur. ¶ Et si contuleris erudite lector hæc verba cum paulò superius dictis (omnis enim lex in vno sermone impletur, diliges proximum tuum sicut teipsum) perspicies quòd vel per sub lege intelligit legem quo ad legis propria, ad differentiam mutuatorum ex lege naturæ: qualia sunt moralia omnia, quæ implētur in hoc vno diliges proximum tuum sicut teipsum. vel vim facit in præpositione sub, significando seruitutem. Qui enim spiritu ducuntur, ad legem tenentur ex dilectione, non ex seruitute, & propterea dicitur non estis sub lege. *Manifesta sunt autem opera carnis.* Proposuerat duo contraria, carnem & spiritum: ne hæsitaremus discernendo inter opera carnis & spiritus, attulit vtriusque opera. *Quæ sunt.* Decem & septem carnis opera affert Paulus: sed in textu Latino deficit primo loco. *Adulterium, fornicatio.* cum soluta. *Immunditia.* contra naturam. *Impudicitia.* lasciuorum tactuum & huiusmodi. *Luxuria.* Superfluit. *Idolorum seruitus.* hoc est idololatria. *Veneficia.* pro, veneficium. venenandi actus. *Inimicitiæ.* odia in animis sunt. *Contentiones,* pro, lites. exterius. *Æmulationes.* In malam partem vtitur Paulus æmulationibus pro prauis studiis ad idem tendentium. *Iræ.* appetitiones vindictarum. *Rixæ.* in factis. *Dissensiones,* pro, seditiones inter concives. *Sectæ.* seu hæreses. Et hoc etiam in malam partem vtitur Paulus. *Inuidiæ.* manifestum est vitium. *Homicidia.* seu cædes. Quod est vltimum nocumentum. *Ebrietates.* in potu. *Comessationes.* in cibo. *Et his similia,* ne putares enumerata omnia. Si quæris quo pacto verificatur quòd hæc omnia sint opera carnis, quum multa horum sistant in mēte. Solutio est quòd hæc omnia sunt ex fomite, qui carni ascribitur. Ex contrarietate siquidem fomitis ad spiritum, proficiscuntur: fomes autem ex peccato est originali. *Quæ prædico uobis, sicut prædixi.* verbo. *Quoniam,* pro, quòd, *qui talia agunt, regnum dei non consequētur.*

tur. pro, hæreditabunt. Occurrit hic quæstio quo pacto verificatur quòd qui talia agunt regnum dei non hæreditabunt: quum aliqua horum non sint peccata mortalia: & constat quòd tantummodo peccatum mortale excludit adultos ab hæreditate regni cœlestis. ¶ Solutio est quòd hęc omnia intelliguntur cum duabus conditionibus communibus, in materia morali subintellectis. Altera est ex parte formæ, quòd est sermo formalis, hoc est de his operibus vt sic, ex intentione factis. Altera est ex parte materiæ, quòd non est sermo de iis quæ excusantur à peccato mortali ob conditionē materiæ, quæ parum nocet. nā sermo est de istis operibus in materia nociua mihi vel proximo. His siquidē subintellectis clare patet omnia hæc esse peccata mortalia. Nā lites vt sic (hoc est ad litigandum) nocent proximo. & similiter æmulatiōes vt sic, ad impediendum proximū tendunt. iræ vltionē deo vel iudici reseruatam appetendo, manifeste iniuriantur deo vel iudici. Sectæ seu hæreses communi bono nocent. non enim est sermo de hæresibus in fide Christi, sed in ciuilibus seu moralibus à communi bono recedentibus. Comessatiōes autem (hoc est crapulas) notabiliter homini nocentes vt sic, eadem ratione qua ebrietates notabiliter nociuas homini vt sic, ex suo genere patet esse mortalia peccata: apud intelligentes quòd formaliter nocere homini, ex suo genere est peccatū mortale. *Fructus autem spiritus est.* Nota disparitatem sermonis. De carne loquens dixit opera, de spiritu vero dicit fructus. rursus de operibus carnis dixit pluraliter sunt, de operibus spiritus dicit singulariter fructus autem spiritus est: ad significandū quòd malum cōtingit ex singularibus defectibus, bonum autē ex causa integra. Inter opera autē & fructus manifesta est disparitas: quòd illa, opera quidē sunt sed nō expectata: fructus autē expectatus est. vt intelligamus illa præter intentionem actoris naturæ tāquàm ex necessitate materiæ prouenire. hęc autem ex intentione diuina proficisci tanquàm fructus ex spirituali arbore. *Charitas, gaudium, pax, patientia.* Superfluit patientia. *Longanimitas.* qua animus ad æternitatis longitudinem protenditur expectando. *Bonitas, benignitas.* Transpositæ sunt. & benegnitas quidem refertur ad ferocitatem bonorum ad proximos: bonitas autem ad rectitudinem appetitus qua bonum hominē dicimus. *Mansuetudo, fides.* Transpositæ quoque & hæ sunt. & fides quidem virtus est moralis qua fiunt dicta: sicut & mansuetudo virtus moralis est moderatrix irascibilis. *Modestia, continentia, castitas.* Nulla harum trium est in textu: sed post prædicta octo

legitur nono ac postremo loco. *Temperantia*. quę est virtus nota.

Aduersus huiusmodi non est lex. Et dixit hoc ad explicandam rationem eius quod dixerat, si spiritu ducimini nō estis sub lege. Ratio siquidem est, quia aduersus opera spiritus non est lex: excepto operum spiritus à pœna legis, eximit homines qui spiritu ducuntur à seruitute legis. ¶ Et bene nota aduersus huiusmodi non esse legem, vt intelligas nullam legem præcipere aduersus virtutis actus: ac per hoc nullum principem etiam ecclesiasticum posse præcipere aduersus virtutis actus. *Qui autem sunt Christi, carnem suam.* Superfluit suam. *Crucifixerunt cum uitiis.* pro, affectibus, *& concupiscentiis.* Manifestatis iis quæ sunt carnis & iis quæ sunt spiritus, & exemptis ambulantibus spiritu à lege, subiungit qualiter istimet se habent ad ea quæ sunt carnis. Et quos prius nominauerat ambulantes spiritu, modo nominat qui sunt Christi, ea ratione quia ad imitationē Christi se habent circa ea quæ sunt carnis. Et dicit de istis quòd crucifixerunt carnem (proculdubio propriam) hoc est cruciatibus affecerūt propriam carnem imitando Christum vsqueadeo quòd etiā cruciatu affecerunt affectus & concupiscentias: vt affectus referantur ad passiones animi, concupiscentiæ autem ad carnales motus. incipiunt enim quandoque ab anima, quandoque à carne hæc quæ domanda simul cum carne sunt. Addidit enim hæc, vt intelligamus non sufficere cruciatum carnis absque cruciatu passionum. *Si spiritu uiuimus, spiritu & ambulemus.* pro, incedamus. Tractat hic illam particulam, sunt quidam qui conturbant vos. Dixerat spiritu ambulate, ad excludendum opera carnis: modo resumendo declarat ipsam ambulationem dupliciter. primo excludendo deformitates morum quæ in pseudapostolis apparebant: deinde ipsam ambulationem exponendo. Inchoat autem partem hanc in prima persona pluraliter loquendo (quū hactenus loquutus fuerit in secunda persona) ad insinuandū quod pars hæc de doctoribus præcipue tractat. Et quemadmodū ad Corinthios describendo conditiones ministrorū noui testamenti, ad hoc describit vt discernantur mali ministri & caueant sibi Corinthij ab illis, ita in hac parte vitia malorū doctorum tangit describendo in prima persona quales debemus esse ad hoc vt Galatæ vel ex moribus malis agnoscant pseudapostolos non esse bonos Christi ministros, sed perturbatores ipsorum. Dictio interpretata ambulem⁹ plus significat. significat enim incedam⁹: hoc est ꝯposito gradu ambulare. Loquitur enim Apostolus de ordinata ambulatione secundum spiritum: & ipsert ex

ex vita spiritus (dicendo si spiritu viuimus, intus) spiritu & incedamus, extra. *Non efficiamur inanes gloriæ cupidi.* Quinque proponit: duo affirmatiua (si spiritu viuimus, spiritu incedamus) & tria negatiua: vt his quinque describat mores pseudapostolorum. In vniuersis siquidem his peccabant. propter quod, primum prohibet cupiditatem inanis gloriæ quæ regnabat in pseudapostolis. Nec dicit non efficiamur cupidi gloriæ, sed gloriæ inanis: quæ scilicet cōsistit in opinione hominum. est enim vacua valde à fructu interno huiusmodi gloria, nec etiam dicit non sustineamus gloriam inanem (quoniam aliorum opinio non est in potestate nostra) sed dicit non efficiamur cupidi: quia cupiditas inanis gloriæ in potestate nostra est, & cupiditas talis culpa est.

Inuicem prouocantes. Hoc est aliud vitium pseudapostolorum, prouocantium veros Christi ministros tanquàm ad certamen. Docendo siquidem seruari legalia, prouocabant docenter contrarium ad certamen. hoc enim familiare est nouis doctoribus prouocare priores ad certamen: tanquàm ipsi docent ea quæ sunt legis diuinæ, nec alii possint resistere. *Inuicem inuidentes.* Ex affectu gloriæ propriæ & ex inuidia alienę gloriæ prouenit prouocatio. Vnde hæc tria vitia pseudapostolorum proponit Paulus fugienda sibi & aliis doctoribus, ad describēdum (vt dictum est) nouorum doctorum vitia: vt si non ex euangelica veritate saltem ex malis moribus cognoscant illos Galatæ.

CAPVT VI.

Fratres. Exequitur quinque proposita incipiendo à negatiuis, simul ea tractando in actione vna, scilicet corrigendi delinquentes: eo quòd in modo exercendi hanc actionem discerni poterant huiusmodi vitia. *Et si præoccupatus fuerit homo in aliquo delicto.* Duas conditiones alleuiantes tangit. Alteram modi peccādi, dicendo si occupatus fuerit homo, ad differentiam eius qui ex proposito peccat. occupatus enim patiens potius describitur quàm agens: ad significandum peccatū ex infirmitate seu passione procedens. Alteram generis peccati, dicēdo in aliquo delicto. delictū enim peccatum est à præceptis affirmatiuis declinans: ad differētiam peccati contra præcepta negatiua. Minus siquidem malum est præterire affirmatiua quàm negatiua: quia negatiua nullā admittunt excusationem (vtpote obligantia semper & ad semper, & peccatum non cōmittitur cōtra ea, nisi agendo) affirmatiua vero obligant pro loco & tempore, & peccatū contra ea, sola omissio-

ne cõmittitur. *Vos qui spirituales estis.* professione & officio. doctores siquidẽ alloquitur. *Huiusmodi instruite.* pro, reparate. ruinam eius qui cecidit reparate, instaurate. *In spiritu lenitatis.* pro, mansuetudinis. Hæc est forma reparandi lapsos, vt actio correptiua procedat in spiritu mansuetudinis: ad differentiã eorũ qui impetuose sæuiunt in delinquentes. Et creditur Paulum hæc dixisse. eo quòd pseudapostoli contra delinquẽtes indignabundi procedebant. in hoc enim vult cognosci vere spirituales pastores, quòd in spiritu mansuetudinis procedunt, ad reparandũ non ad puniendũ. *Considerans teipsum ne & tu tenteris.* Mutat loquendi modũ alloquens quẽlibet pastorem singulariter. Ratio spiritus mansuetudinis redditur consideratio propriæ fragilitatis, ne tu similiter tenteris sicut ille qui lapsus est. *Alter alterius onera portate.* Rationẽ reddit eius quod dixerat, huiusmodi reparate. fit enim reparatio adiunãdo proximũ ad portandũ onus. quod fit tũ affectu cõpassionis, tũ effectu subuentionis, tum suffragio orationũ, tum moderando punitionẽ. *Et sic adimplebitis.* pro, adimplete, *legẽ Christi.* Dictio interpretata adimplete plus significat scilicet readimplete, denuo implete. Significatur enim ꝙ id quod subtractum est legi Christi per lapsum redintegretur huiusmodi adiutorio. lex autẽ Christi, lex est spiritus vitæ, quæ alio nomine lex charitatis dicitur. Adiunando siquidẽ proximos readimpletur quod euacuatũ erat, quod deficiebat charitati. *Nam si quis existimat se aliquid esse.* Rationem reddit eius quod dixerat cõsiderans teipsum. *Quum nihil sit, ipse se seducit.* pro, seipsum mente fallit. Est enim dictio Græca cõposita ex mente & fallere. ¶ Aduerte ꝙ pronomen se (quũ dicitur siquis existimat se aliquid esse) demonstrat hominẽ secundũ id quod est ex parte sui, vt distinguitur contra id quod est ex parte diuini domini. Et quia homo ex parte sui non nisi quæ imperfectionis sunt efficit, immo nisi quod imperfectiõis est habet (sicut aer ex parte sui nõ nisi tenebras habet & nihil habet luminis) ideo de ipso dicit Paul⁹ ꝙ quũ nihil sit seipsum mẽte fallit. Siue intelligas ꝙ omnino nihil est, quia ex nihilo est, & ex parte sui in nihilũ rediret: siue intelligas de nihilo secũdũ esse gratię. quouis enim modo existimãs se aliquid esse seipsũ intus fallit. Est enim manifesta ratio deceptionis internę, ex eo ꝙ nihil est, & ipse existimat se aliquid esse: siue in esse naturę siue in esse gratię. De quo tamẽ videtur potius intelligendum, eo ꝙ est directe ad propositũ. *Opus autẽ suum probet unusquisque.* Nõ sufficit Paulo vnũquemque ex suiipsius consideratione monere ad reparationẽ proximi in spiritu mãsuetudinis,

dinis, sed etiam monet vt vnusquisque proprium examinet opus: vt sũ fallitur considerando seipsum, non fallatur examinando opus proprium: manifestius siquidem cuique est proprium opus quàm proprium esse. *Et sic.* pro, & tunc, *in semetipso tantum.* Superfluit tantum. *Gloriam.* pro, gloriationem, *habebit, & non in altero.* Qui alteri peccanti non compatitur, sed indignatur, gloriatur in defectu alterius: hoc est gloriatur comparando se ad eum qui peccauit. Quo contra qui examinat sua propria opera, inuenit quod sibi displicet, & non gloriatur relatiue ad alterum, nec in semetipso. Ironice siquidem dictum est, & tunc in semetipso gloriationem habebit. Vnde & subditur. *Vnusquisque enim onus suum portabit.* Rationem enim reddit quòd nec in semetipso gloriabitur, quia vnusquisque onus deformitatum proprij operis portabit coram iudicio Christi. *Communicet autem.* Postquam descripsit formam correptionis, absque superbia & vana gloria cum mansuetudine & charitate ad deprehendendum supradicta vitia in pseudapostolis, excludit ex parte sui omnem suspitionem inuidiæ, adimplens id quod dixerat non efficiamur inuicem inuidentes. Ad hoc enim subiungit hoc præceptum, in genere tamen. *Is qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat in omnibus bonis.* Dictionem Græcam interpres reliquit: quum potuisset dicere qui docetur & qui se docet. Præcipitur siquidẽ vt discipulus qui docetur sermone, communicet doctori in bonis omnibus: hoc est sustentando ipsum in omnibus temporalibus bonis: debentur enim euangelizantibus & instruentibus ab iis qui instruuntur sustentationis stipendia, in cibo, potu, domo, vestibus, & reliquis necessariis. Et dixit hoc non vt pseudapostolos demulceret, sed vt cognoscerent quòd doctoribus veritatis Paulus non inuidet, sed vult eis exhiberi à Galatis bona omnia. *Nolite errare.* Exequitur primo propositum, si spiritu viuimus, spiritu & incedamus. Errare siquidem opponitur incessui. Si spiritu inquit viuimus, nolite errare hinc inde, sed spiritu incedite. *Deus non irridetur.* Hominib⁹ potest illudi, homines possunt falli, deus autem non potest irrideri: vtpote quem nulla latet simulatio. Et quòd hoc sit verum probat. *Quæ.* pro, quòd, *enim seminauerit homo, hæc.* pro, hoc, *& metet.* Illuderetur deo si mali seminis fructum bonum homo perciperet, aut si boni seminis fructum malũ perciperet: sed ex eo ꝙ homo id metet quod seminat, apparet quòd deus non fallitur. Et vtitur similitudine seminationis & messionis: ad significandũ latentem intentionem in opere per seminationem, & manifestã retributionem in

nem in futuro tempore messis. *Quoniã qui seminat in carne sua.* Explicat differentiã seminantiũ penes contraria superius posita, carnẽ & spiritũ: seminare in carne propria est internum studium latenter apponere ad ea quæ sunt carnis: hoc est ad propria bona. ex parte siquidẽ fomitis se tenet inordinatus appetitus cuiuscũq; boni proprij. *De carne & metet corruptionẽ.* Apte fructus carnis describitur corruptio, vtpote quæ corruptibilis manifeste est: & ex qua nõ nisi putrescendo metuntur quodãmodo quę nascuntur animalia, vermes, vespæ, muscæ, & similia. Iuxta hanc metaphorã dicitur ꝙ de carne metet corruptionẽ, hoc est ea quę sunt corruptionis: qualia sunt pœnalia in futura vita & vana in præsenti. *Qui autem seminat in spiritu.* intentionẽ, studiũ, vimque omnẽ suã locat in spiritu, in iis quę sunt spiritussancti. *De spiritu metet uitã æternã.* hic inchoatiue & in futuro consummate. fructus enim vltimus spiritus est vita æterna. Et per hoc declarauit quid est spiritu viuere: & consequenter declarat quid est spiritu incedere, subiungendo. *Bonum autẽ facientes non deficiamus.* Non sufficit seminare, sed oportet bonũ facere exteriori opere, nec hoc qualitercũque, sed infatigabiliter, sed incessanter. Et in prõptu ratio subditur. *Tẽpore enim suo metemus non deficientes.* Tempus metendi (vt in euangelio dicitur) in altera est vita: & nunc infatigabiliter metemus, absq; labore vsque ad satietatẽ fructus colligemus. *Ergo dum tempus habemus.* Cõcludit Paulus ꝙ dũ tempus est meriti. *Operemur bonũ ad omnes,* hoc est enim spiritu incedere, ad hoc spiritus incitat & ducit. *Maxime autem ad domesticos fidei.* Nõ corrigit quod dixerat ad omnes, sed inter omnes præponit reliquis domesticos fidei. Ita quòd nõ excludit aliquẽ, sed arctiori vinculo astringit erga domesticos fidei, proculdubio Christianæ. Vbi omnes Christiani, domestici appellati sunt fidei: quia vniuersa ecclesia Christiana vna est domꝰ dei viui: vt ipse alibi dicit. *Videte qualibus literis scripsi uobis mea manu.* Aiunt quòd dictio interpretata qualibus, magnitudinem significat. Ita ꝙ sensus est. videte quàm grandibus literis scripsi vobis manu mea. A differentia inter hãc epistolã & scriptas ad alias ecclesias (penes hoc quòd alias subscribebat Paulꝰ manu propria, hanc vero totã manu propria scripsit) allicit Galatas. Significat enim per hoc quòd tanti cotũ salutẽ facit, tã vehementer illã affectat, vt manu sua tam grandẽ epistolã scripserat ad eos. *Quicunque enim.* Superfluit enim. *Volunt placere in carne.* Ex industria Paulus interposuit excitationẽ Galatarũ ad considerandũ quòd propria manu scripsit, subiungendo vanitatẽ circuncisionis, vt hinc perpenderent

penderent Galatæ in quo consistit summa totius negocij legaliũ, aduersus quę Paulus scribit. Et hactenus quidẽ vanitatem legaliũ monstrauerat, malósque mores pseudapostolorum insinuauerat: modo demũ quod supererat monstrat. s. quod ficte fugiendóque persecutionem pro gloria huiusmodi noui doctores ingerunt Galatis legalia, ait enim quòd quicunque doctores volunt Iudęis cõplacere in carne, hoc est in carnalibus obseruationibus. *Hi cogunt uos circuncidi.* Cogunt dicẽdo circuncisionem esse necessariam ad salutem. *Tantum ut crucis.* pro, cruce, *Christi persecutionẽ non patiantur.* Volunt isti Christiani doctores placere Iudæis vt non sustineãt persecutionẽ à Iudæis ob crucẽ Christi, vt enim prius dictum est Iudæi non persequebantur crucem Christi nisi vt abolentẽ legalia, & propterea isti doctores volentes complacere Iudæis (vt per hoc subterfugerent persecutionem ob efficaciam crucis Christi) prędicabant circuncisionem, *Neque enim qui circunciduntur, legem.* Deest, ipsi, *custodiunt.* Manifestat fictam intentionem talium doctorum, quòd non studẽt in veritate vt obseruetur lex: vt patet ex hoc quòd ipsi non custodiunt legem, sed student ad complacendum Iudęis, vt non cõmoueantur ad persequendum eos. *Sed uolũt uos circuncidi ut in carne uestra glorientur.* hoc est apud Iudęos glorientur ob circuncisam carnem vestram, quòd fecerint tot proselytos. Et hæc ratio vltimo loco reseruata est: vtpote valde valida ad persuadendum vt non circuncidantur. *Mihi autem absit gloriari.* E regione vani animi talium doctorum seipsum locat. Mihi inquit absit vt glorier in quacũque re. *Nisi in cruce domini nostri Iesu Christi.* Illi timent efficaciam crucis euangelizare, immo contra efficaciã eius prędicant: ego autẽ non solũ alienus sum à timore, sed in sola cruce Christi glorior, in sola efficacia crucis Christi gloriam meã loco. *Per quem mihi mundus crucifixus est & ego mundo.* Facile est gloriari in cruce Christi, sed non sic, sed non cum hoc effectu vt mũdus sit mortuus mihi, & ego mortuus mundo. Est siquidem mundus mortuus mihi, in hoc quòd nihil mihi dat mundus, nihil appeto à mundo: ego vero sum mortuus mundo, quum nihil mei tribuo mundo, quum mundus nihil expectat à me. Et sumitur hic mundus pro vniuersitate corporalium vt distinguuntur contra spiritualia. Ita quòd sub mundo comprehenduntur omnes etiam legales obseruationes, vtpote corporales, vt manifestat subiuncta ratio. *In Christo enim Iesu neque circuncisio aliquid ualet neque præputiũ.* Ecce ex quibus mundus constituitur. *Sed noua creatura.* constãs ex hoc ꝙ mundus est mihi crucifixus & ego mundo. Ideo enim

mihi

Universidad de Deusto
Biblioteca

mihi mundus crucifixus est & ego illi, quia in Christo nihil valẽ ea quæ sunt mundi (siue circuncisio siue præputium) sed tantum modo valet noua creatura, hoc est spiritualis vita à deo creata p gratiam Iesu Christi, quæ nunquam veterascit, sed semper est noua: & semper proficit, magis ac magis appropinquando ad nouitatem futuræ fœlicitatis æternæ. *Et quicunque hanc regulam secuti fuerint.* pro hac regula incesserint. De doctoribus loquitur quòd quicunque hac regula (scilicet gloriationis in cruce Christi sic q̃ mundus sit ei crucifixus & ipse mundo) quicunque inquam hac regula incessum suum composuerint. *Pax super illos & misericordia.* Pax vltimum est donum, misericordia autem quemadmodum & gratia primum, vt in his comprehendantur omnia diuina dona. *Et super Israel dei.* Accusatiui casus est Israel. & vniuersum Christianum populum significat ex appositione dei, ad differentiam Israelis non dei, sed carnalis populi, scilicet Iudaici in legalibus pertinacis. Et nominauit Christianos Israelem dei, vt intelligant Galatæ & pseudapostoli quòd non aduersatur Israelitico populo quatenus est dei, sed quatenus est carnis: quandoquidem Israel dei est ipse populus Christianus: est enim Israel non carnaliter, sed spiritualiter. *De cætero nemo mihi molestus sit.* pro, molestias exhibeat. Sufficiãt inquit Paul⁹ hactenus obiectæ mihi falsitates (quòd ego foueo circuncisionem alibi & similia) deinceps nemo mihi huiusmodi molestias exhibeat. Et ratio manifesta omnibus est. *Ego enim stigmata domini Iesu in corpore meo porto.* Ad similitudinẽ seruorum gestantiũ in facie impressam notam dominorum inustione ferri factam, describit se Paulus portare manifeste in corpore suo non vnam, sed multas impressas notas dòmini Iesu. Et intendit per huiusmodi stigmata innumeras plagas quas pro Iesu sustinuerat. hoc est manifestum coram omnibus signum quòd sum seruus domini Iesu, quòd sum alienus à legalibus. *Gratia domini nostri Iesu Christi,* cõdonans peccata & liberans à seruitute legalium. *Cum spiritu uestro fratres.* supple sit. *Amen.* vere, seu fiat. Et sic finitur epistola ad Galatas. Cuius subscriptio apud Græcos est: ad Galatas scripta Romæ. Tradunt itaque Græci hanc epistolam scriptam fuisse Romæ. argumentum tamen huius Epistolæ apud Latinos tradit scriptam fuisse Ephesi.

¶ Caietæ die. 24. Ianuarij. 1529.

COMMENTARIORVM THOMAE DE vio Caietani Cardinalis sancti Xisti, in epistolam, ad Galatas, Finis.

Thomæ

THOMAE DE VIO CAIETANI CARdinalis sancti Xisti: in epistolam Pauli ad Ephesios commentarii.

Paulus Apostolus Iesu Christi per uolũtatem dei. In exordiis aliarũ Epistolarum dictum est tum de nomine Pauli, tum de officio apostolatus. quem specificat fuisse immediate à Christo, non suis meritis, sed per voluntatem dei. *Omnibus sanctis.* hoc est mundis per baptismum. *Qui sunt Ephesi.* nomen est ciuitatis in Asia minori. *Et fidelibus in Christo Iesu.* Sanctitatis munditia refertur ad peccata: fidelitas autẽ refertur ad virtutes. Prima enim virtus est fides in Christo Iesu mater reliquarum virtutum. *Gratia uobis & pax.* Consueta Paulo est hæc salutatio, comprehendens omnia dona dei ab extremis gratia & pace. *A deo patre nostro.* tũ creatione, tum gubernatione &c. *Et domino Iesu Christo.* redemptore & saluatore nostro. *Benedictus deus.* Post salutationem incipit tractatus, in quo primo more solito proponit materiã tractandam. Benedictus inquit benedictione laudis, supple sit de⁹. Nomen naturæ est deus. *Et pater.* Nomen est primæ personæ trinitatis. *Domini nostri Iesu Christi.* Ad vtrunq; potest referri (scilicet tum deũ tum patrem (obliquus iste: eo quod deus est deus domini nostri Iesu Christi, secundum humanam naturam, & est pater naturalis eiusdẽ secundum diuinã: iuxta verbũ ipsius. ascendo ad patrẽ meum & patrem vestrũ. deum meũ & deum vestrũ. *Qui benedixit nos.* Benedicere dei est benefacere. & sic dictũ est q̃ benedixit nos, perinde ac dixisset qui benefecit nobis. *In omni.* nó in aliqua

Universidad de Deusto
Biblioteca

qua sic,& in aliqua non. *Benedicliene.* hoc est beneficio. *Spiritualit.* ad differentiam benedictionum corporalium, quibus in Deute. Benedictus est populus Iudaicus. nō sic talibus benedictionibus benedixit nos deus, sed spiritualibus beneficiis omnibus.

In cœlestibus. pro, in supercœlestibus. ad differentiā donorū spiritualium præsentis vitæ. *In Christo.* hoc est non in nobisipsis, sed in Christo cuius sumus membra. Loquitur siquidem Paulus de benedictione qua iam benedicti sumus, susceptа in Christo homine omni benedictione spirituali in supercœlestibus. nobis enim Christianis collata sunt beneficia omnia quæ sunt iam in Christo. Et hæc sunt beneficia nobis collata quæ proponit. *Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem.* Particula ante mundi constitutionim. detetminat verbum elegit: & particula in ipso, determinat pronomen nos: ex parte siquidem electorum se tenet. Et est sensus: nos in ipso, proculdubio Christo, hoc est nos membra ipsius. Explicatur siquidem quòd non sumus electi seorsum, sed iuncti Christo. vt membra Christi, ratio enim electorum ex parte rei electæ significatur Christus, & huiusmodi electio non noua, sed ante fundationem mundi describitur. Affertur autem hoc ad manifestandum quòd deus sic benedixit nos, sic adimpleuit benedictionem nostram omnium spiritualium beneficiorum in supercœlestibus in Christo, quemadmodum elegit ante fundationem mundi nos membra Christi: vt intelligamus huiusmodi benedictionem nostram forte omnino conformem æternæ electioni nostri. ¶ Vbi aduerte per verbum elegit, significari quòd discreuit nos ab aliis proculdubio non electis. Electio enim significat refutato alio optionem alicuius. Vnde in ipso electionis beneficio altorum reprobatio consignificatur: sed nūc de nostræ electionis beneficio est sermo: quæ tanto maius est beneficium, quanto de massa perditionis sumus discreti. *Vt essemus sancti & immaculati.* pro, irreprehensibiles, *in conspectu eius in charitate.* pro, dilectione. Ne errares cōfisus in beneficio electionis, explicauit ad quid sumus electi membra Christi in hac vita. Explicauit autem quatuor. Primū vt essemus sancti, quod per baptismum consequimur, quoniā per ipsum mundamur ab omnibus peccatis. Secundū vt essemus irreprehensibiles, in actionibus nostris. Tertiū, in dilectione. Sanctitas siquidem & irreprehēsibilitas ad mala referuntur: dilectio autem ad bona. Quartū in conspectu eius. s. dei, non in apparentia coram hominib⁹: ad excludendū fictionē. Et hinc clare liquet vanam esse confidentiam in electione nisi det homo

operam

operam vt has habeat electorum cōditiones: quoniam ad has habendas in hac vita electi sumus inquit Paulus. *Qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum.* superfluit filiorū. *Per Iesum Christum in ipsum.* Nō sufficit Paulo explicare electionē (per quā discernimur à malis) sed explicat etiā prædestinationē: per quā similiter ab æterno ordinamur ad bonū adoptionis. Et quemadmodū de nostra electione dixit elegit nos in ipso (Christo) ita de nostra prędestinatione dicit quod prædestinauit nos in adoptione (hoc est vt sim⁹ filij adoptiui) per Iesum Christum filiū naturalem, Constat nāq; quòd adoptionem adipiscimur nō nostris meritis sed per merita Iesu Christi. ¶ Quod autem adiungit in ipsum, intellige deum. Carent siquidem Græci distinctiuo pronominis absolute vel reciproci. Et hoc in loco reciprocum intelligēdum videtur pronomen: vt significetur quòd deus prædestinauit nos in adoptionem ad seipsum deum: hoc est vt simus filij adoptiui ipsius dei per Iesum Christum filium naturalem eiusdem dei. *Secundum propositum.* pro, beneplacitum, *voluntatis suæ.* Nō significatur placere, sed beneplacere: vt intelligamus quòd diuina volūtas prædestinādo, non facit quod placet, sed quod beneplacet. Verūm quum audis beneplacere, recole quòd voluntas diuina est sibiipsi lex: ac per hoc non mendicat bonitatem ab extrinseco superiori, nec à nostris meritis seu demeritis obiectiue. & id est beneplacere quod ipsa vult esse beneplacitum. Explicat siquidem Paulus in prædestinatione beneplacitum diuinæ volūtatis, ad tollendas quæstiones disputantium de voluntate prædestinātis: aperte per hoc significando quòd bonitas huiusmodi propositi est apud diuinam voluntatem, & non apud merita istius vel illius. *In Laudem gloriæ gratiæ suæ.* Duplex bonum per prædestinationem intentum significat, alterum adoptionis nostræ in filios dei. alterum laudis diuinæ: quæ explicatur quòd est laudatio gloriæ diuinæ non vndecunque consurgentis sed ex gratia eius. & hoc ad differentiam gloriæ diuinæ cōsurgentis ex opere iustitiæ. Laudanda siquidem est diuina gloria nō solum penes gratiam, sed etiā penes iustitiā. ex vtraq; eni cōsurgit diuina gloria. Sed prędestinatio nō ordinatur ad laudē gloriæ consurgentis ex iustitia, sed in laudē glorię cōsurgentis ex gratia: quoniā nō nostris meritis, sed ex dei gratia per Iesum Christū erimus filij dei. & propterea dicit in laudē gloriæ gratiæ suæ. *In qua gratificauit nos in dilecto filio suo.* Superfluit filio suo. Gratificauit dicit, hoc est gratos reddidit seu effecit, proculdubio sibi. ¶ Et hinc Theologi vulgatā distinctionē acceptūt

inter

Universidad de Deusto
Biblioteca

inter gratiam gratis datam & gratiam gratũ facientem. De gratia siquidẽ gratumfaciẽte hic clare dicitur, in qua gratificauit nos. Et addidit in dilecto, proculdubio naturali ac vnigenito filio (qui singularissime per antomasiam vocatur dilectus) ad explicãdam rationem quare nos gratia impleuit, esse filium suum dilectum: vt intelligamus gratia nos impleri à deo quatenus membra dilecti vnigeniti, vt omnem nostram gratiam referamus in Christum. Et hæc sunt quæ Paulus proponit pro materia huius epistolæ.

In quo habemus redemptionem. Tractat proposita incipiens ab vltimo: scilicet in qua gratificauit nos in dilecto. hanc enim particulam tractat quater repetẽdo in quo proculdubio dilecto. Declarat itaq; ex gratia gratificationem nostram in Christo: in primis explicando modum, dicendo in quo habemus redemptionẽ. per modum siquidem redemptionis acquisiti sumus: non precio auri & argenti, sed *Per sanguinem eius.* redempti sumus. *Remissionem peccatorum.* Appositiue ad redemptionẽ dicit remissionem peccatorũ: vt explicaret redemptionem à seruitute peccati.

Secundum diuitias gratiæ eius. Vere magna gratia fuisset simplex remissio peccatorum: maior autem remittere peccata redimẽdo, hoc est adhibito precio. fuisset enim donare nobis vtrunque. Maxima autem gratia est adhibuisse sanguinem proprium, dedisse vitam propriam pro huiusmodi redemptione. & propterea non dicit secundum gratiam eius, sed secundum diuitias gratiæ eius, vt multiplicem & exuberantem gratiã in hoc facto agnoscamus.

Quæ superabundauit in nobis. pro, quam exuberare fecit in nos. Non solum in effectu remissionis peccatorũ per redemptionem in sanguine &c. sed etiam in effectu reuelatæ notitię gratificatos nos subiungit. Et vere quædam exuberantia gratiæ est, vt non solum simus sic redempti sed etiam sit reuelatum nobis arcanũ diuinæ voluntatis. *In omni sapientia & prudentia, sit notum faceret nobis sacramentũ.* pro, patefacto nobis mysterio. *uoluntatis suæ.* Ordo literæ est. quam exuberare fecit in nos, patefacto nobis mysterio voluntatis suæ in omni sapientia & prudentia. Ita quòd omnis sapientia & prudentia ad mysterium voluntatis suæ refertur: ad explicandum quòd arcanum diuinæ voluntatis est in omni sapientia & prudentia. sapientia quidẽ circa diuina & æterna, prudentia autem circa dispositionem actionum temporalium. *Secundum beneplacitum.* Arcanum voluntatis diuinæ non solum cõmendatur ab omni sapientia & prudentia, sed etiã à beneplacito, ab eo quod beneplacuit. Et statim materiã beneplaciti subiungit

primo

primo in genere, dicendo. *Eius quod proposuit in eo.* scilicet mysterio. Omne quod propositum seu deliberatũ est à deo in huiusmodi mysterio, describitur esse beneplacitum & in omni sapientia & prudẽtia &c. *In dispensationem plenitudinis temporum.* Ecce in specie id quod proposuit in mysterio. Optime quadrat sententia hæc cum verbo domini, non est vestrum nosse tempora vel momenta quæ pater posuit in sua potestate. Arcana siquidem diuinæ voluntatis sunt in dispensandis temporibus, nõ imperfecte sed plene. plenum siquidem tempus dispensauit cuique rei quam disposuit efficere, & cuiusque tẽporis plenitudo latet in mysterio diuinæ voluntatis. Verbi gratia aliam plenitudinem temporis dispensauit pro inchoanda circuncisione, aliam pro donatione legis, aliam pro promissione Messiæ Dauidi, aliã pro institutione baptismi, aliam pro vocatione gentium &c. hæc enim dispẽsatio plenitudinis temporum, est ea quã pater posuit in sua potestate, est ea quæ cõtinetur in mysterio voluntatis diuinæ. *Instaurare.* pro, recapitulare, *omnia in Christo.* Quoniam non est nobis patefactum mysterium diuinæ voluntatis secundum omnia agẽda in quacunq; plenitudine temporis, explicat in individuo quod est nobis manifestatũ illius mysterij, esse recapitulationem omnium in Christo: hoc est summariam collectionem omniũ in Christo. Metaphoricus est Pauli sermo ad similitudinem aduocatorũ, seu oratorum, in fine orationis seu aduocationis colligẽtium per capita summatim omnia dicta. iuxta hanc siquidem similitudinem collectionis dictorum, tradit collectionem omniũ factorũ, omnium gestorum, omniumq; dictorũ vbicunq; facta, gesta ac dicta relatiue ad deum sint, dicendo ꝙ deus disposuit recapitulare omnia in Christo: hoc est colligere omnia per quæcunq; secula vbinis sparsa, & vnire in Christo. Et declarando quę sint hæc omnia subiungit. *Quæ in cœlis sunt, & quæ in terra sunt in ipso.* Superfluit hoc vltimũ sunt. Quod dicit in ipso, proculdubio deum demonstrat. Et est sensus. omnia quæ in cœlis & quę in terra sunt in deo: hoc est relatiue ad deum, ad differentiam eorundem absolute. Qualiter autem ea quæ in cœlis sunt colliguntur ad Christum, ignotũ est nobis nisi quo ad duo, alterũ est ꝙ omnes angeli colliguntur sub Christo homine tanq̃ capite & domino. alterũ est ꝙ eorũ ruina reparatur per Christũ, locãdo homines in sedib' eorũ qui ceciderunt. De iis autẽ quæ in terra sunt, scimus genus humanum vniuersum collectũ esse ad Christũ sub ei' redemptione, sub eius iudicio &c. Et præter hoc reliqua in vniuersa terra colligi ad

Christi

Universidad de Deusto
Biblioteca

Christi imperium in miraculis: & demum in reuelatione futuri post resurrectionē seculi. ¶ Hoc est ergo nobis notificatū arcanū iam aduenisse plenitudinem temporis quo misit deus filium suū vt in ipso recapitularet omnia. *In quo etiam.* Ecce secundum in quo, ad explicandam gratificationem specialem factam discipulis Christi ex Iudeis assumptis. *Et nos sorte vocati sumus.* Superfluit & nos. nec vsquequaque liquet an vocati an electi legendum sit. Verùm parui refert quo ad sensum. ¶ Et quod dicit sorte, non significat fortuito, sed parte seu hæreditate. Alludit enim ad electionem populi in partem seu hæreditatem dei: iuxta illud. pars autem domini populus eius, & Iacob funiculus hæreditatis eius. Et ad literam intendit quòd absque meritis propriis Iudæi conuersi ad Christū, velut sorte hæreditatis & partis diuinæ non suis meritis asciti seu vocati sunt. *Prædestinati secundum propositū eius qui operatur omnia secundum consilium voluntatis suæ.* Dixerat sorte. Et propterea ad excludendum intellectum tum fortuiti tum inconsulti adiungit hæc. nam dicendo prædestinati, excludit fortuitum: & dicendo secundum consilium, excludit imprudentiam. vt intelligamus quòd cum hoc quòd sine meritis, tamen prædestinati consulto fuerunt illi qui ex Iudæis vocati sunt. Vnde eos explicās subiungit. *Vt simus in laudem gloriæ eius nos qui ante speruimus in Christo.* Explicat de quibus loquitur, esse nos qui ante sperauimus in Christo. Quos constat fuisse Iudæos, qui ante sperauerunt in Christo quàm Christus veniret. Erant enim in natione Iudæorum viri iusti innumeri quorum spes erat in Christo venturo. Multi inquit Christus reges & prophetæ voluerunt videre quæ vos videtis &c. Vel qui antequam Gentiles sperauimus in Christo. ¶ Finis autem huius vocationis describitur, vt simus in laudem gloriæ eius, scilicet dei. Et ad literam Iudæi cōuersi ad Christum, fuerunt & sunt vsque hodie in laudem gloriæ dei. *In quo.* Ecce tertium in quo, ad prosequendum gratificationem nostram in Christo. *Et vos cum audissetis.* In prima persona legitur. & participium præteriti temporis actiuum cōgruè resoluitur in passiuum: quia caremus actiuo. Legendum itaque est. *Et nos audito uerbo ueritatis euangelio salutis nostræ, non uestræ.* Dixerat in quo & sorte vocati sumus, explicando gratificationem vocatorū ex Iudæis ex parte vocantis, modo explicat eandem ex parte vocatorum: quòd scilicet audito euāgelio sunt in Christo. Hebraico more Paulus substantiuum verbum subintelligit. Ita quòd sensus est. in quo sumus seu fuimus & nos audito verbo veritatis, appositiue

tiue euangelio salutis nostræ. Modum explicat quo in Christo effecti sunt. Vbi & aduerte appellari verbum veritatis simplicitet & absolute, quia nihil nisi veritatem continet euangelium. & hoc quo ad intellectum, qui perficitur sola veritate. Appellari quoque euangelium salutis nostræ: quia reuera annunciatio bona est, non terrenorum bonorum aut carnalium delectationū, sed salutis nostræ. In qua continetur omne appetibile quod vere spectat ad salutem nostram. *In quo.* Ecce quartum in quo, ad significandum gratificationē gentilium in Christo. *Et credentes.* Dictio Græca participium est præteriti temporis actiuū, quo caremus. Et posset adiuncto aduerbio significante præteritum dici in quo & prius credentes. *Signati estis.* pro, obsignati estis. ad similitudinē siquidem tabellarum fœderis dicit obsignati estis. *Spiritu promissionis sancto.* non est obsignatio facta impressione anuli aut signo notarij, sed interna obsignatio facta in anima à sancto spiritu promissionis. Vt intelligamus obsignationem respectu futuræ hæreditatis, appellat spiritum sanctū promissionis. In baptismo siquidem gratia dei cōfertur animæ vt signaculum quoddā promissæ hæreditatis æternæ à spiritu sancto: quemadmodum si inter homines signaretur tabella adoptionis signo notariorum & testiū aut anulo ipsius adoptantis. Illud enim esset signū promissionis.

Qui est pignus. pro, arrabo, *hæreditatis nostræ in redemptionem acquisitionis.* Aduerte quòd relatiuum qui quum in Græco sit masculini generis, & spiritus sit neutri generis, ex parte antecedentium nō refert spiritum sanctum sed Christum: de quo dixerat in quo prius credentes &c. Verum quoniam arrabo masculini generis est etiam apud Græcos, & relatiuum quo ad genus concordat quandoque cum consequente, ideo potest & de spiritu sancto intelligi non obstante differentia generis. Et siquidem referatur ad spiritum sanctum, sensus est quòd spiritus sanctus habitās in cordibus nostris, est pars precij in redemptionem acquisitionis hæreditatis nostræ: hoc est ad plenè emendum acquisitam hæreditatem nostram. Et hoc procul dubio verum esse constat: quoniam requiritur cooperatio nostra ad assequendum acquisitam iam per Christum hæreditatē. Significatur enim quòd Arrabo (hoc est prima pars solutionis) est gratia spiritus sancti quā habemus in anima. Et per hoc insinuatur subsequens cooperatio nostra ad hæreditatem nostram consequendam. ¶ Si autem referatur Christus, tunc idem dicitur arrabo, quia vere est initium redemptionis acquisitæ hæreditatis nostræ. Quanuis siquidem Christus sit sufficien-

tissimum & integrum precium, nobis tamen viatoribus procedẽtibus in hac vita post baptismum, cõmunicatur vt arrabo: quoniã exigit nostras cooperationes ad plene assequendum acquisitã per eius redemptionẽ hæreditatem nostram: quæ est ęterna fœlicitas animæ & corporis. Et si aduerteris prudens lector quòd Paulus in postremo in quo, loquitur in secunda persona ad Gentiles (dicendo obsignati estis spiritu promissionis sancto) & modo mutat personam (nam loquitur in prima persona dicendo qui est arrabo hæreditatis nostræ: nostræ dicit non vestræ) apparebit ex hac diuersitate quòd vbi quater de dilecto dixerat in quo, demũ quinto loco de eodem dilecto dicit qui est arrabo hæreditatis nostræ &c. ad declarandam cõmunem gratificationem in Christo tã Iudæis quàm Gentilibus Christianis secundum hunc effectũ qui est habere arrabonem redimendæ possessionis hæreditatis nostræ, vt intelligamus hanc hæreditatem esse iam nostram, sed superesse cooperari ad mercandum possessoriũ: hoc est vt possideamus hęreditatem nostram. *In laudem gloriæ ipsius.* Christi. Quemadmodum de gratificatione propria dixerat in laudem gloriæ eius, ita modo de gratificatione Gentilium seu communi dicit in laudem gloriæ ipsius: vt intelligamus vnum & eundem esse finem communem vtrisque: Iudæis scilicet & Gentilibus Christianis.

Propterea. Tractata illa particula, in qua gratificauit nos in dilecto, tractat illã qui benedixit nos in omni benedictione spirituali in supercœlestibus in Christo. Et introducit eam per modum rei concupitæ & petitæ pro Ephesiis. *Et ego audiens fidem vestram quæ est in Christo Iesu.* Ad id quod dixerat in quo & credentes obsignati estis, refertur propterea. Potest nihilominus referri ad vltimo explicatam communem gratiam arrabonis: vt intelligamus quòd propter perficiendum arrabonem. Quod autem dicit ego audiens, non significat quòd non etiam viderit (quum ipse apud Ephesios multum fructum fecerit prædicãdo) sed significat quòd Romæ existens in vinculis audiuit fidem Ephesiorum perseuerantem. Nec solam fidem, sed subiungit. *Et dilectionem in omnes sanctos.* hoc est mundos per baptismum, in omnes Christianos. *Non cesso gratias agens pro vobis.* Vide partes orationis Pauli. Primum gratias agit pro Ephesiis pro diuinis donis in eis. deinde. *Memoriam vestri faciens in orationibus meis.* Ad partem orationis petitoriam hoc spectat. vnde & petita subiungit. *Vt deus domini nostri Iesu Christi.* secundum humanam naturam. Ecce quod superius proponendo dixerat simul vt deus & pater, modo

do exequendo distinguit. Et primum dicit vt deus domini nostri Iesu Christi, proculdubio secundum humanam naturam. deinde dicit. *Pater gloriæ.* hoc est pater eiusdem secundum quòd est gloria: hoc est secũdum diuinam naturam, quæ sola est suapte natura gloria. *Det vobis spiritum sapientiæ & reuelationis.* Non dicit sapientiam sed spiritum sapientiæ, vt clare explicet quòd de dono spiritus sancti non de sapientia humana quæ per studium acquiritur, loquitur. Spiritus sapientiæ, spiritus est notitiæ diuinorum. Verum quoniam huiusmodi notitia habetur quandoque tecta & quandoque detecta (hoc est obscura vel clara) ideo adiungit & reuelationis: claritatem per amotionem veli significans. *In agnitionem.* pro, in agnitione, *eius illuminatos oculos cordis vestri.* pro, mentis vestræ. Quod dixerat det vobis spiritum sapientiæ & reuelationis, appositiue exponit illuminatos oculos mentis vestræ in agnitione eius. Dicendo in agnitione eius. (scilicet dei) explicat sapientiam. & dicendo illuminatos oculos mentis vestræ, explicat reuelationem. *Vt sciatis.* Tria cognoscenda distinguit. Primum est. *Quæ sit spes vocationis eius.* hoc est quid speratur ex vocatione dei ad Christianitatem. Hoc enim multum refert: ne putemus sperandum esse nobis in hac vita sed in futura. *Et quæ diuitiæ gloriæ hæreditatis eius in sanctis.* Hoc est secundum sciendum. non sufficit scire quòd spes Christiana non tendit ad ea quæ sunt præsentis vitæ sed futuræ, sed & oportet scire quæ sunt diuitiæ gloriæ: ne fallamur, putantes nos in alia vita habituros similes istis terrenis, sed diuitias spirituales gloriæ præparatæ hæreditatis in sanctis, in mundis, iis qui nihil inquinatum habebunt. Et nosse quæ sunt hæ diuitiæ est nosse in quo consistit fœlicitas cœlestis patriæ: quòd scilicet consistit in bonis animæ &c. *Et quæ sit supereminens magnitudo virtutis.* pro, potentiæ, *eius in nos qui credidimus.* pro, credimus, *secundum operationem potentiæ virtutis.* pro, fortitudinis, *eius quam operatus est in Christo Iesu.* Tertium cognoscendum per spiritum sapientiæ & reuelationis, gloria corporis nostri post resurrectionem est. Ita quòd secundum, spectat ad gloriam animæ: & tertium ad gloriam corporis Hanc autem nostri corporis gloriam describit vt effectum superexcellentis magnitudinis potentiæ diuinæ in nos qui credimus: quoniam reuera tam magnus effectus est vt corpus mortale immo mortuum, reuocetur non solum ad vitam, sed ad vitam immortalem, impassibilẽ,

glorioſam &c. vt non ſufficiat afferre diuinam potentiam (quoniam ea communis eſt omnibus operibus naturæ) ſed afferatur magnitudo diuinæ potentiæ. Et quoniam magnitudo diuinæ potentiæ cũmunis eſt aliis operibus mirabilibus, affertur ſupereminens ſeu ſuperexcellens magnitudo diuinæ potentię. ¶ Et ne incredibilis huiuſmodi ſuperexcellens magnitudo diuinæ potentię credatur futura in nos. manifeſtat eam à ſimili efficacia quam iã exercuit in Chriſto. Hanc enim ſimilem efficaciã ſignificat dicendo, ſecundum operationẽ potentię fortitudinis eius quã operatus eſt in Chriſto Ieſu. Ita quòd particula ſecundum operationem, refertur ad particulam ſupereminens magnitudo potentiæ &c. Intendit enim & dicit vt ſciatis quæ ſit ſupereminens illa magnitudo in nos ſecundum operationẽ, hoc eſt ſimilis operationi potentiæ fortitudinis eius, dei, quã operat⁹ eſt, hoc eſt exercuit in Chriſto Ieſu. ¶ Dictio interpretata operationem, clarius interpretata fuiſſet efficaciam. Significat enim non ſimplicem operationẽ, ſed vim quandam in operando: quæ explicatur magis dicendo ſecundum efficaciã potentiæ fortitudinis ſeu roboris eius, dei. Quã exercuit deus in Chriſto Ieſu in opere reſuſcitationis & collocationis ad dexteram ſuã. De his enim effectibus eſt ſermo: vt clare ſubiungit. *Suſcitans illum.* pro, ſuſcitato illo, *à mortuis.* Caremus vt dictum eſt participio præteriti temporis actiuo. Et ideo vtcunque fieri poteſt, vertitur in participiũ præteritum paſſiuum, dicendo ſuſcitato illo à mortuis. Intellige tamẽ quam exercuit in Chriſto Ieſu ſuſcitando illum à mortuis. *Et conſtituens.* pro, & ſedere fecit, *ad dexteram ſuam in cœleſtibus.* Secundum hanc efficatiam diuinę potentiæ quia ſuſcitauit Chriſtum à mortuis & ſedere iam fecit ad dexteram ſuam in cœleſtibus, rogat Paulus vt ſciant Epheſij quæ ſit excellens magnitudo potentię dei in nos reſuſcitandos & glorificandos in corpore, Hic eſt ſenſus literalis. ¶ Deſcribitur autem Chriſtus ſedens non corporali poſitione, ſed quiete regnans. Sicut nec eſt ibi dextera corporea dei: ſed ſumma bona dei dextera metaphorice appellantur. Significatur enim quòd Chriſtus homo quiete regnat in ſummis bonis dei, & hoc in cœlis exiſtẽs.

Supra omnem principatum & poteſtatem & virtutem & dominationem. Non ſufficit Paulo explicaſſe efficaciam diuinæ potentiæ in exaltatione Ieſu Chriſti, quo ad ipſum Ieſum Chriſtum & locum eius, ſed explicat etiam relatiue ad angelos & totum vniuerſum. Et propterea dicit ſupra omnem principatum. Quatuor angelorum ordines nominat, quorum nomina ab aliquã præeminentia

nentia ſumpta ſunt: vt ex ſuperiore ad iſtos, intelligatur ſuperioritas ad omnes. Quodlibet enim horum præeminentiam aliquã ſonat. vt patet intuenti vocabula. *Et omne nomen quod nominatur, non ſolum in hoc ſeculo ſed etiam in futuro.* Ne quæſtioni locum aliquem relinqueret, generalem particulam ſubiungit ad comprehendendum omnia citra deum. Nam dicendo & omne nomen quod nominatur, ſignificat & omnem rem quæ nominatur tam in præſenti quàm in futuro ſeculo: ad differentiam dei qui ſuapte natura innominabilis eſt, quia eſt incomprehenſibilis, quamuis nos ab affectibus illum nominemus. ¶ Et dixit ſupra omne nomen quod nominatur, alludens ad nomen dei tetragrammaton, quod non nominatur nec nominari poteſt, vt per hoc clare excluderet deum. ¶ Et dixit ſiue in hoc ſeculo ſiue in futuro, ad cõprehendendum innumeras ſubſtantias ſpirituales quæ non nominantur in hoc ſeculo (vtpote ignotæ) ſed nominabuntur in futuro ſeculo, quando erunt notæ. *Et omnia ſubiecit ſub pedibus eius.* Vt nihil omnino exemptũ à poteſtate Chriſti intelligamus, explicat quòd omnia (nullo excepto) ſubiecit ſub pedes eius: vt omnimodam ſubiectionem intelligamus ex ſubiectione ſub pedes. *Et ipſum dedit caput ſuper omnem eccleſiam.* pro, ſuper omnia eccleſię. Datiui eſt caſus eccleſiæ. Inter alios effectus diuinæ potentiæ in Chriſto enumerat vltimo quòd ipſum dedit eccleſiæ caput ſuper omnia. Hinc gratiam capitalem in Chriſto Theologi aſſumunt. Verum quia caput tam in corpore naturali, quàm in corpere myſtico (puta collegio, ciuitate aut regno) nũquàm eſt ſuper omnia, ſed aliqua ſunt in corpore naturali ſiue myſtico ad quæ vis capitis non ſufficit, ideo à Chriſto quemuis defectum & quamlibet inſufficientiam tollens addidit ſuper omnia. Caput autem metaphorice ad ſimilitudinem capitis naturalis Chriſtus dicitur eccleſiæ, eo quòd officia capitis ei conueniant, vt inferius Paulus declarabit. *Quæ eſt corpus ipſius.* Eccleſiam appellat corpus Chriſti, proculdubio myſticum. Sunt enim fideles velut membra Chriſti, ac per hoc congregatio fidelium, quam eccleſiæ nomen ſignificat, eſt corpus Chriſti. *Et plenitudo eius.* Superfluit &. appoſitiue ſiquidem dicit plenitudo eius, ad explicandũ corpus conſtans ex omnibus membris. *Qui omnia in omnibus adimpletur.* pro, implet. Eccleſia eſt corpus eius (vtpote plenitudo eius) qui omnia in omnibus implet: hoc eſt plenitudine vniuerſarum partium correſpondens illi qui implet omnia in omnibus. Eccleſia eſt velut plenum ex omnibus partibus corpus, implens Chriſtum ſicut

corpus implet animal membris & partibus. Christus vero implet omnia & singula in omnibus partibus & membris spiritualiter, multo magis quàm anima implet omnes partes corporis viuificãdo. Integritas ecclesię per hæc describitur simul cum efficientia & sufficientia Christi ad vniuersam ecclesiam & singula membra.

CAPVT II.

ET vos quum essetis mortui delictis & peccatis vestris. Superfluit vestris. Quia litera ista nõ habet in sequentibus ad quod verbum referat & vos, consequens est vt referat ad præcedens verbum: quo dixit & ipsum dedit caput super omnia, & vos. Ità quòd vbi prius in genere dixerat super omnia, modo in specie explicat Gẽtiles, dicendo & vos. Nec solum explicat Gentiles, sed qualitatem eorum secundum quam Christus constitutus est caput super eos, dicendo quum essetis mortui delictis & peccatis: ad significandum quòd tunc Christus fuit & incœpit esse caput super Gentiles quũ mortui fuerunt delictis & peccatis. Christus enim non viuificat membra aliqua nisi prius (ordine naturæ) mortua fuerint delictis & peccatis. ¶ Datum casus est tam delictis quàm peccatis. Et manifeste significat non fructificare, non vtiles esse delictis omissionũ & peccatis commissionum. Pœnitentia siquidem significatur qua detestamur præterita & cauemus ne iterum peccemus. *In quibus aliquando ambulastis.* Recole prudens lector quòd proponendo particulã qui benedixit nos omni benedictione spirituali in supercœlestibus in Christo, adiunxit electionẽ dicendo sicut elegit nos in ipso &c. Et perpende quòd exequẽdo illam particulam qui benedixit nos &c. similiter inserit tractatum electionis. Ehgentis siquidem est ex massa peccatorum aliquos viuificare. Et hoc nũc declarat, primum in Gẽtilibus electis: & deinde in Iudæis electis. Gentiles siquidem alloquens dicit. in quibus, delictis & peccatis, aliquando ambulastis, similes aliis peccatoribus. *Secundum seculum mundi huius.* hoc est sine ratione futuræ vitæ. Viuere siquidem secundum seculum mundi huius, nihil aliud est quàm hominẽ disponere & exequi opera sua secũdum periodum quo durat in hoc mundo. quod est viuere exclusa relatione ad alteram vitam, habita sola ratione vitæ præsentis. Et hoc cõmune erat omnibus Gẽtilibus. vnde & summum bonum suum ponebant in immortalitate famæ huius mundi. *Secundum principem potestatis aeris huius spiritus.* Superfluit huius. Alteram rationem peccandi apud Gẽtiles explicat diabolum: quem nominat principem potestatis aeris spiritus. Et quidem quòd sit princeps aliorum dæmonum, nullam habet difficultatem. Quod vero dicitur aeris spiritus, dupliciter exponi potest. Primum vt aëris nomen sit loci in quo sunt spiritus. Et tunc est ordo literæ secundum principem potestatis spiritus, hoc est vniuersitatis spirituum, aëris, hoc est qui est in aere. Et hic sensus nullam etiam habet difficultatem: eo quòd admittitur dæmones habitare in aëre. ¶ Alter sensus est. aeris spiritus, hoc est aerei spiritus. Ita quòd appositiue dixit aeris spiritus, ad differentiam aeris corporis, aeris qui est elementum inanimatum. Et hic sensus ingerit quæstionem philosophantibus peripatetici, negantibus huiusmodi spiritus aereos. Crediderim ego dæmones esse spiritus aereos: & id consonare veræ philosophiæ rationi, vt quemadmodum inuenitur vegetatiuum sine sensitiuo, & sensitiuum sine secundum locum motiuo, & intellectiuũ sine secundũ locũ motiuo, ita inueniatur secũdũ locũ motiuũ sine sensitiuo, quod est ponere huiusmodi aereos spiritus cõstantes ex intellectiuo & secũdũ locũ motiuo. Et est sermo de motu, pgressiuo absq; sensitiuo. Sed hęc diffusiorẽ exigunt tractatũ q̃ locus iste compatiatur. Verum appellatione aeris, nõ intelligo elemẽtũ aeris, sed subtile corpus nostris sensibus ignotum, corpus simplex ac incorruptibile, natum moueri localiter ab anima ad omnes differentias positionis absque repugnantia aliqua ex natura corporis, sicut corpus cœleste natum est moueri circulariter in ea velocitate qua à sua anima mouetur, absque aliqua repugnantia: vt peripatetici tradunt, vt nullus labor interueniat in motu illo.

Qui nunc operatur in filios diffidentiæ. pro, in filiis inobedientiæ. Explicatur modus quo secundum principem spirituum ambulauerunt Gentiles, similis modo quo operatur idem princeps in filiis inobedientiæ. Et intellige per operari instigare, suadere, tentare, &c. Istis enim modis operatur diuersis viis in iis qui adhuc sunt filij inobedientiæ, proculdubio diuinæ, qui non obediũt præceptis diuinis, &c. *In quibus & nos.* Iudæos adiungit similes Gentilibus quo ad delicta & peccata, & similiter electos de peccatorum massa. In quibus, scilicet delictis & peccatis, & nos Iudæi. *Omnes aliquando conuersati sumus.* Neminem excipit dicendo omnes. *In desideriis carnis nostræ.* De Gentilibus dixerat secundum seculum mundi huius, excludendo spem futuræ vitæ. In Iudæis non eandem dicit rationem peccandi (quoniam in eis erat fides alterius vitæ) sed dicit in desideriis carnis nostrę. Quod magis explicãs subiũgit. *Facientes uoluntatẽ.* pro, volũtates, *carnis & cogitationum.*

cogitationum. Concupiscentiæ carnales inducebant nos ad opere exequendum voluntates (hoc est appetitus) carnis & appetitus cogitationum, vt voluntates cogitationum referantur ad peccata carnalia: & voluntates cogitationum referantur ad peccata spiritualia. *Et eramus natura*, hoc est naturali pronitate. Fomitem enim naturalem significat. *Filii iræ sicut, & cæteri.* Hebraico more vndique dignos ira, hoc est punitione) filios iræ appellat. Communē radicem peccandi omnibus tam Iudæis quàm Gentilibus innatum fomitem describit: ob cuius exequutionem omnes sumus digni diuina vltione. *Deus autem*, pro, sed deus, *qui dives est in misericordia.* Non simpliciter misericors, sed dives in misericordia describitur deus: eo quòd nulla ex parte deest aliqua miserendi efficacia, sed omni carens superiore & omnium creator ac dominus, potest quemcunque & quantumcunque misericordiæ effectū exercere. *Propter nimiam*, pro, multam, *charitatem suam qua dilexit nos.* Et hic quoque non dicitur propter dilectionem suam, sed adiungitur multam, vt multiplex & magnus effectus significetur. Et pronomen nos, Iudæos demonstrat: vt coniunctio sequens testatur. *Et*, pro, etiam, *quum essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos Christo.* Superfluit nos. Recole prudens lector in principio huius capituli dictum & vos cum essetis mortui delictis & peccatis. Adiungit namque simili dispositione seipsos Iudæos Gentilibus, dicendo etiam quum essemus mortui peccatis, hoc est non aliter nos quàm vos. Vos enim quum essetis mortui delictis & peccatis, etiam nos quum essemus mortui peccatis conuiuificauit Christo. Vide quàm apte, immò quàm verissime dictum fuerit & ipsum dedit caput super omnia, & vos quum essetis mortui delictis & peccatis. Capitis siquidem est viuificare membra quorum est caput. Illi enim viuificationi similem viuificationem adiungit erga Iudæos similiter dispositos, dicendo etiam quum essemus mortui peccatis conuiuificauit Christo. Nihil est enim aliud conuiuificatos fuisse Christo quàm accepisse Christum in caput. Ad vtrosque ergo tam Gentiles quàm Iudæos viuificationē à capite Christo processisse manifestauit, prius vtrisque ordine naturæ pœnitē tibus, sicut prius naturæ ordine tollitur tenebra quàm luceat aër. *Cuius gratia saluati estis.* Superfluit cuius. Per modum parenthesis excitat Ephesios in persona Gentilium ad librandum quòd gratis saluati sunt. Et quum communem Iudæis ac Gentilibus vitam ex Christo capite docuisset, non absque mysterio dixit gratia saluati estis, & non dixit gratia saluati sumus. Spectat siquidem

dem hoc ad differentiam illam inter salutem Iudæorum & Gentilium quam ad Ro. 15. Paulus explicat, quòd scilicet Iudæi saluati sunt per Christum ad verificandas promissiones factas patribus, gentes autem super misericordia sperare. Tanquam salus gentium ex capite Christo sit omnino ex gratia: salus autem Iudæorum sub eodem capite habeat nonnihil iustitię ex promissione facta patribus. *Et conresuscitauit & consedere fecit in cœlestibus in Christo Iesu.* Ad vtrosque refertur (Iudæos scilicet & Gentiles) corresuscitatio & consessio: sicut vtrique viuificati sunt Christo capiti. ¶ Vbi aduerte quòd non dicit & corresuscitauit, & consedere fecit in cœlestibus (quoniam hoc fuisset manifeste falsum: quoniam adhuc non erant in cœlestibus consedentes corresuscitati, immò nec sunt) sed adiungit in Christo Iesu: vt intelligamus q̄ Christo resuscitato & eleuato ad sedendum in dextera patris, omnia membra eius sunt corresuscitata & consedentia non in seipsis, sed in Christo. Humano more loquitur Paulus quo si vnus de cognatione mea effectus esset rex, omnes consanguinei gloriaremur quòd corregnamus in illo. ¶ Et dixit hæc ad manifestandum quod proposuerat: scilicet qui benedixit nos omni benedictione spirituali in supercœlestib⁹ in Christo. Hæ sunt enim benedictiones quas habemus in supercœlestibus in Christo. *Vt ostenderet in seculis superuenientibus.* ab ascensione sua vsque in æternum. *Abundantes*, pro, supereminentes, *diuitias gratiæ suæ in bonitate*, pro, in benignitate, *super nos in Christo Iesu.* Ideo consedere nos fecit in cœlestibus in Christo, vt in venturis seculis manifestaret deus benignitatem suam super nos, membra Christi Iesu. Verum benignitatem (quæ feracitas beneficiorum est) non simpliciter significat, sed adiungit gratiæ suæ: vt beneficia non iustitiæ, sed gratiæ tribuantur. Nec sufficit explicare gratiam, sed explicat diuitias gratię: nec hoc sufficit, sed describit supereminētes diuitias. Ad significandum excellentiam multiplicem beneficiorum gratiæ eius. Et vere monstrare hæc incœpit deus à die pēntecostes in ecclesia primitiua tot & tanta & talia in membris suis vt iam incœperimus videre supereminentes diuitias gratiæ eius in benignitate super membra Christi, & venturis omnibus seculis manifestæ factæ sint. *Gratia enim.* Dixerat per parenthesim gratia saluati estis: explicat id quomodo factum est, nec recedit à proposito: sed necessaria est particula hæc ad declarandum modum quo homines efficiuntur membra Christi. Non enim sufficit dicere gratia estis saluati, sed modum oportet explicare

plicare, qui explicatur subiungendo. Estis *saluati per fidem.* Ita quòd salus vestra ex parte dei procedit à gratia: veruntamen ex parte vestra interuenit fides. Et *hoc non ex vobis.* Dixi oportere interuenire fidem vestram, attamen scitote quòd fides vestra non est ex vobis. Est quidem vestra, sed non ex vobis. Vnde declarans subiungit. *Dei enim donum est.* Superfluit enim. *Non ex operibus.* Ideo dixi quòd credere non est ex vobis, quia est donum dei, non ex operibus: hoc est non ex merito operũ, sed quod gratuito conceditur. *Ne quis glorietur.* Si credere haberemus ex meritis operum, esset locus gloriationi acquirentium fidem ex operibus suis: sed ex eo quòd credere donum dei est gratuitum, nulla ex parte habemus vnde gloriemur quòd saluati sumus: nam gratia qua saluamur, dei est gratia: & fides qua saluamur, gratuito nobis à deo datur. Propter quod subiungit. *Ipsius enim sumus factura.* quia ipsius dei sumus factura quatenus Christiani sumus. *Creati in Christo Iesu.* ad differentiam creationis in esse naturæ. Hæc siquidem est ratio quare ea ex quibus sumus saluati sunt dei: quia vt Christiani sumus creati factura dei, tanquam ex nihilo ꝺducti in tale esse. *In operibus bonis, quæ præparauit deus vt in illis ambulemus.* Ne errares ex supradictis quòd non ex operibus saluati sumus ne quis glorietur, declarat quomodo opera nostra cõcurrunt ad salutem nostram. Et consistit sententia in hoc quòd opera nostra concurrunt consequenter. Ita quòd ex hac doctrina excluduntur merita operum nostrorum antecedenter respectu fidei, & asseruntur consequentia ad fidem. Et propterea quum prius exclusisset antecedenter (dicendo non ex operibus) modo apponit consequentia, dicendo quòd creati sumus in Christo Iesu in operibus bonis. Quod magis explicans, dicit quæ (opera bona) præparauit deus vt iam Christiani ambulemus in illis. Hoc enim manifeste sonat sequelam ad fidem, & tanquam concomitantia fidem à deo concedi. *Propter quod.* Totum potest referre, scilicet & salutem per fidem & progressum in bonis operibus. *Memores estote.* Dixerat in principio huius capituli & vos, nec tractauerat aliquid speciale quare dixerit & vos. Et propterea modo tractat propriam Gentilibus rationem propter quam dixit & vos. *Quod vos aliquando qui eratis gentes in carne.* pro, quòd vos quondam gentes in carne. Et declarando quid intendit per in carne subiungit. *Qui dicebamini præputium ab ea quæ dicitur circumcisio in carne manufacta.* hoc est qui dicebamini præputium ad differentiam circuncisionis carnalis, quæ erat apud Iudæos.

Qui

Qui eratis. pro, quòd eratis. hoc est quod reuocare debent ad memoriam. *Illo in tempore sine Christo.* hoc est non Christiani, antequam essetis Christiani seu carentes fide Christi, eratis. Ita quòd totum hoc (videlicet illo in tempore sine Christo) est subiectum enunciationis: & verbum eratis iungit prædicatum alienati, & cætera. Et est ordo literæ quòd illo in tempore sine Christo, eratis alienati, & cætera. *Alienati à conuersatione.* pro, à ciuilitate, *Israel.* hoc est alieni ab vnitate populi sub vna diuina lege: ad differentiam etiam Iudaici populi, sub vna politia diuinæ legis viuentis. Et *hospites testamentorum.* Dictio Græca peregrinos & hospites significat. Et vtriusque sensus capax videtur litera: nam si legitur hospites, refertur ad proselytos. Si legitur peregrini, refertur ad ipsos Gentiles in Gentilitate manentes. Et significatur quòd erant extranei à testamentis. Quod declarans subiungit. *Promissionis spem non habentes.* Et hinc apparet quòd non de hospitibus proselytis, sed de omnino extraneis loquitur. Quod autem pluraliter dicit testamentorum, refertur ad multitudinem promissionum, tanquam aliud testamentum fuerit promissio de semine Abrahæ, aliud promissio de terra quæ vocatur terra promissionis, aliud de perseuerantia fœlici in eadem seruando mandata. Ab omnibus enim describuntur Gentiles extranei: ad differentiam Iudæorum, spem habentium promissionis omnis factæ per huiusmodi testamenta. ¶ Quanuis possit referri pluralitas testamentorum ad testamentum vetus & nouum: ad differentiam Iudæorum Christianorum qui spem promissionis vtriusque testamenti habebant. *Et sine deo in hoc mundo.* Superfluit hoc. Et demum inquit Paulus eratis sine deo in mundo: non eratis sine deo in opinione vestra. sed eratis sine deo existente vere in mundo: quoniam non adorabatis verum deum qui est in mundo vniuerso. sed deum opinatum, qui non est deus: ad differentiam & Iudæorum & Christianorum colentium vnum verum deum. *Nunc autem in Christo Iesu vos.* E regione ad id quod dixerat illo in tempore sine Christo, dicit nunc autem vos in Christo Iesu: hoc est iam Christiani. *Qui aliquando eratis longe.* Dixerat alienati, & extranei, modo dicit longe eratis, non distantia locali, sed dissimilitudine. *Facti estis prope.* propinquitate assimilationis & coniunctione charitatis. *In sanguine Christi.* Mors Christi in cruce attulit vos de longinquo ad propinquum, effecit vos de dissimilibus similes sibi

& alijs

Universidad de Deusto
Biblioteca

& aliis iustis. *Ipse enim est pax nostra.* hoc est ipse est ratio & effector pacis nostræ. *Qui fecit utraque unum.* hoc est Iudæos & Gentiles fecit vnum. *Et medium parietem maceriæ soluēs, inimicitias in carne sua.* Quum assumpsisset pro ratione quia ipse Christus est pax nostra, incœpit hoc manifestare ab opere, dicendo qui fecit vtraque vnum: & modo subiungit modum quo fecit ex vtrisq; vnum, dicendo duo. alterum est quòd medium parietem maceriæ soluit, alterum quòd inimicitias in carne sua soluit. ¶ Et primū quidem ad similitudinem dicit separatorum locorum quæ separantur interstitio muro seu maceria: tanquam loca ex vna parte sint vnius populi, & loca ex altera sint alterius. Siquis enim diruere interstitium illud, faceret vtraque loca vnum, tollendo distinctiuum inter ea. Et quoniam huiusmodi interstitium quandoque fit pro pace finitimorum, quandoque autem fit pro inimicitia ad tollendum cōmunionem hincinde, & interstitium de quo Paulus loquitur inimicitiæ erat, ideo ad hoc manifestandum quum dixisset & medium parietem maceriæ soluens, statim subiūxit sine coniunctione aliqua velut appositiue inimicitias in carne sua. quod est alterum solutum à Christo faciendo pacem. Et hæc quidem proponendo Paulus dicit: executiue autem tractando, proposita singula explicat, inchoans à solutione interstitij, dicendo. *Legem mandatorum decretis.* pro, in decretis, *euacuans ut duos condat in semetipso in unum nouo homine.* pro, in vnum nouum hominem. Aduerte quo ad literam quòd præteriti temporis deberent esse participia soluens & euacuans. significat enim quòd soluit & euacuauit. ¶ Quod ergo dixit mediū parieté maceriæ soluit, modo explicat quòd euacuauit legem consistentem in decretis mandatorum: hoc est legem Mosaicam. Hæc enim sicut in epistola ad Roma. appellatur lex factorū, ita hic appellatur in decretis mandatorum: ad differentiam legis spiritus quæ est lex Christi. Illa siquidem tantummodo præcipit opera, agenda vel cauenda: ista autem consert credere & viuere in Christo. Et appellatur interstitium maceriæ iuxta id quod in epistola ad Galatas appellatur in manu dimidiatoris. Lex enim vetus non erat data mundo, sed Israëlitis tantum, & erat distinctiua Israelitarum à reliquis populis mundi: ac per hoc erat velut interstitium maceriæ inter populum Israël & Gentiles. Et dicitur maceriæ vt intelligatur interstitium non in perpetuum, sed ad tempus donec veniret Christus. Maceria enim breuis est durationis. Dicitur maceriæ eo quòd lex factorum vt distinguitur contra legem spiritus est sicut maceria,

constans

constans ex lapidibus sine glutino spiritus. Et est interstitiū inimicitiæ, pro quanto singularitas populi Israël exosa erat Gentilibus, & ipse populus Israël abominabatur Gentiles. Et quoniam hic dicitur quòd Christus soluit, abstulit legem mandatorū, quæstio suborirur eo quòd ipse dominus dicit nō veni soluere legem. Solutio est. vt ibidem est diffuse expositum, Christus negat se venisse quandiu erat viator inter homines ad exercendum officium absoluendi à vinculo legis veteris: hoc enī reseruabat futuro tempori. quemadmodū negauit se missum nisi ad oues quæ perierunt domus Israël. Paulus autem affirmat efficaciam mortis Christi, suapte natura ad tollendum vincula legis veteris. Vnde nulla est inter dicta vtriusque controuersia. Quorsum autem aboleuerit legem veterem, explicat: dicendo vt duos populos cōdat seu creet in vnum nouum hominem in semetipso Christo. Quod ad Galatas dixit omnes enim vos vnus estis in Christo Iesu, modo dicit sub aliis verbis vt duos populos creet in semetipso in vnū nouum hominem. Vnus siquidem nouus homo integratur ex omnibus Christianis: qui est ipsum Christi corp⁹, quod est ecclesia. Et vere homo secundum naturam, vere nouus, quia semper nouus nouitate gratiæ (nihil enim dānationis est iis qui in Christo Iesu sunt) & vere vnus, vnitate eiusdem spiritus. Et hæc omnia verissime ex coniunctione ad Christum maximè verificantur: quum ipse sit vnus nouus homo singularissime carens simili: vtpote qui est diuina hypostasis, conceptus & natus ex virgine &c. *Faciēs pacē.* Postquam declarauit modum quo fecit vtraque vnum, diruendo maceriam, abrogādo legem quæ diuidebat inter Iudæos & Gentiles, vt subtracto interstitio duo fierent vnus: declarat modo aliā particulam (scilicet ipse est pax nostra) cum correspondenti sibi, inimicitias soluit in carne sua. Faciens, inquit pacem, directe contrariam inimicitiis. *Vt reconciliet ambos in uno corpore deo.* Hinc apparet quod inimicitiæ relatiue ad deum intelligēdæ sunt: dum dicit vt reconciliet deo. Duo itaque impedimenta vnitatis & pacis Paulus tetigit. Alterum ex parte Iudæorum, interstitium maceriæ legem, alterum commune vtrisque (Iudæis scilicet & Gentilibus) scilicet inimicitias ad deū. quæ consistunt in peccatis quibus contemnitur deus. Et vtrunque impedimētum sublatum esse per Christū Paulus docet ad hoc vt in vno corpore Christi mystico vterque populus reconcilietur deo. *Per crucem interficiens inimicitias in semetipso.* Vt alias dictum est, ex sensu interpretari oportet apud Græcos quando pronomen tenetur reciproce. Et

quia

quia superius proposuerat inimicitias in carne sua, congrue interpres pronomen reciproci reddidit, dicēdo in semetipso: vt quod dixerat inimicitias in carne sua, explicet quòd interfecit inimicitias per crucem non alterius sed suiipsius. Constat autem quòd huiusmodi inimicitiæ quas Christus interfecit per mortem suam in Cruce, sunt inimicitiæ ad deum, tum ludæorum, tum Gentiliū ob contemptum dei peccando. *Et ueniens euangelizauit pacē uobis qui longe fuistis.* De aduentu Christi post resurrectionem eius loquitur, tunc enim venit & dixit discipulis, Euntes in mundū vniuersum prædicate euangeliū &c. tunc euangelizauit (hoc est euāgelizandum præcepit) pacem vobis, Gentilibus, qui longe fuistis, a diuino cultu. *Et pacem iis qui prope.* Superfluit pacem. hoc est & Iudæis qui erant propè ratione diuini cultus. *Quoniam per ipsum habemus accessum ambo in uno spiritu ad patrem, ergo iam non estis hospites & aduenæ.* Declaratis gestis per Christū ad vnitatem Iudæorum & Gentilium, infert Paulus spiritualem effectum cōmunem vtrisq;, immo ex spirituali effectu communi vtrisq; infert nouam gentium cōditionem. Per modum siquidem rationis & causæ introducit hunc effectum dicendo: quoniam per ipsum, Christum, ambo, Iudæi & Gentiles, habemus aditum ad patrem cœlestem, in vno & eodem spiritu, proculdubio sancto: ergo iam non estis vos Gentiles effecti Christiani, hospites in domo dei, & aduenæ in charitate dei. ¶ Et abhinc incipit tractare illam particulā, qui prædestinauit nos in adoptionem per Iesum Christum in ipsum secundum beneplacitum voluntatis suæ in laudem gloriæ gratiæ suæ. Inchoat siquidem hoc à cōmuni aditu ad patrē qui adoptauit per Christum in vno spiritu. Et hinc optimè infert gentes nō esse amplius hospites & aduenas. *Sed estis ciues.* Superfluit estis. Et legendū est. *Sed ciues sanctorum & domestici dei.* E regione ad hospites dicit domestici: & è regione ad aduenas dicit cōciues. Ecclesia siquidem & est ciuitas dei, & est domus dei. Et propterea competit & dicere cōciues & dicere domesticos. *Superædificati super fundamentum apostolorum & prophetarum.* Metaphoricus est sermo. Et quod dicit super fundamētum apostolorum & prophetarum, intellige formaliter: hoc est super Christum seu deum quatenus est fundamētum apostolorum & prophetarum. Vere enim non sumus fundati super Christum immediate, sed quatenus ipse sustentat apostolos & prophetas: hoc est mediantibus apostolis & prophetis, mediāte doctrina ministrata per apostolos & prophetas. *Ipso summo angulari lapide.* Superfluit lapide, & vnica dictione

dictione composita legendum esset. *Ipso summangulari Christo Iesu.* Quia de coniunctione vtriusque populi agitur, ideo Christum sub metaphora summāgularis describit. Summangularis enim iungit vtrunque parietem. Summus autem describitur non solum quia supremus est secundum rem, sed ad insinuandum q; in spirituali ædificio quod totum sustinet, non est in imo (quemadmodum in ædificiis corporeis) sed in supremo. Idem est autem ipse summangularis qui & fundamētum apostolorum & prophetarum. Vnde & alibi dicit fundamentum aliud nemo potest ponere præter id quod positum est quod est Christus Iesus. Vtrūque ergo officium Christo tribuitur: & fundamenti & summangularis. *In quo omnis ædificatio constructa.* pro, quæ coaptatur. Est enim præsentis temporis: & coaptationem significat. Ad lapidem siquidem angularē refertur coaptatio, ad differentiam ædificationis quæ non coaptatur tali angulari propter difformitatem morū. *Crescit in templum sanctum in domino.* Ecce quare metaphoram ædificationis immiscuit, quia Christiani templum sunt domini. & si coaptantur Christo, crescunt in templum sanctum, in habitaculum mundum coram deo. Vnde & hoc quod communiter de omnibus dixerat, magis explanando applicat ad Gentiles dicendo. *In quo & uos coædificamini in habitaculum dei.* hoc est enim esse templum esse habitaculum dei. Sed quomodo fiat ista coædificatio adiungit. *In spiritu sancto.* Superfluit sancto. subintelligitur tamen. Non est corporalis huiusmodi ædificatio, sed spiritualis, sed secundum opera spiritus sancti.

CAPVT III.

Huius rei gratia. vt scilicet vos coædificemini in spirituale habitaculum dei. *Ego Paulus.* Dixerat superædificati super fundamentum Apostolorum & prophetarum, manifestat modo hoc in seipso: quod scilicet super fundamentum eius, hoc est super Christum fundantem ipsum, superædificātur Gentiles. Et ad hoc affert tum ea quæ patitur pro Christo, tum reuelationem sibi factam de mysteriis diuinis: tum officium apostolatus sui ad gentes. Et à passionibus incipiens dicit. *Vinctus Christi Iesu.* Hebræo more subaudit substantiuū. verbū sum. Est enim vinctus nomen. erat siquidē Paulus tunc Romæ vinct⁹ pro Christo. *Pro uobis gentibus.* Lege Actus Apostolorum & inuenies Paulum persecutionem passum, tanquam destructorem legis Mosaicæ propter veritatem Euangelicam quam in gentibus prædicabat. Et propterea hic dicit pro

vobis

vobis gentibus. *Si tamen*,pro,vtique &,*audistis dispẽsationem gratiæ dei quæ data est mihi in vobis*.pro,in vos. Ne se ingessisse crederetur ad prædicãdum Gentibus ob quod patiebatur, commemorat auditum iam fuisse à gentibus qualiter diuina dispensatione gratia Apostolatus ad gentes sibi data fuerat. Iam siquidẽ diuulganis erat modus quo Paulus conuersus fuerat ad Christum:& q̃ in illa conuersione Christus dixerat, Vas electionis est mihi vt portet nomen meum coram regibus & gentibus. Hæc itaque distributio diuinæ gratiæ in personam Pauli ad euangelizandum gentibus,audita describitur. *Quoniam*.pro, quòd,*secundum reuelationem notum mihi factum est*.pro,fecit.*sacramentum*.pro,mysterium. Et hoc etiam auditum cõmemorat quòd deus notificauit Paulo arcana secundum reuelationem:hoc est reuelando per seipsum,& non remisit eum vt instrueretur ab aliis Apostolis. *Sicut supra*. pro,ante,*scripsi in breui*. De mysterio dicit,quemadmodum ante scripsi in hac eadem epistola,in breui,hoc est paucis verbis. Vere multa mysteria breuibus verbis in hac eadem comprehenderat epistola quæ per reuelationem didicerat. *Prout*.pro,ob quod. scriptum. *Potestis legentes intelligere prudentiam*.pro, intelligentiam,*meam in misterio*.pro,in mysterio,*Christi*. Explicat officiũ super quod ædificantur,excitando eos ad considerandum excellentem notitiam quam ipse habebat in mysterio Christi. Dixerat enim super fundamentum Apostolorum: & propterea oportebat manifestare excellentiam doctrinæ Apostolicæ,nõ in philosophia,sed in mysterio Christi. *Quod aliis generationibus*. hoc est ætatibus aliarum generationum. *Non est agnitum*.pro, notificatum *filiis hominum*. Ad explicandam maiorem gratiam factæ reuelationis,dicit huiusmodi mysterium Christi non esse notificatum filiis hominum(ad differentiam angelorũ)prioribus ætatibus.Cum grano tamen salis intellige.nã subiungit. *Sicuti nunc reuelatum est*. Ne intelligeres prophetis omnino fuisse incognitum,apposuit modum,dicendo sicuti nunc reuelatum est: vt intelligamus non fuisse notificatũ priscis illo modo quo nunc absq; velo notificatum est.Acsi apertius dixisset. fuit quidẽ priscis notificatum sub velamine,modo autem sine velamine. *Sanctis Apostolis eius & prophetis in spiritu*.Deest,sancto. Ne sibi soli describat reuelationem factam, commemorat reuelatum esse mysterium sanctis Apostolis Christi & prophetis: reuelatũ autem in spiritu sancto,non in spiritu pythonico. ¶Et hinc habes quòd de prophetis noui testaméti loquitur, dicendo sicut nunc reuelatum est

prophetis,

prophetis.Et quidem fuisse multos prophetas in testamento nouo,clare patet legenti Actus Apostol.& epist. Pauli.immo ipsum Paulum fuisse propheram testantur scripta in eius epistolis vaticinia de futuris. Ex symbolo quoque Apostolorum apparet omnes Apostolos fuisse prophetas resurrectionis mortuorum venturique seculi. ¶Et dixit hæc ad declarandum quod dixerat super fundamentum Apostolorum & prophetarum. *Esse gentes cohæredes & concorporales*.pro,concorpores,*& comparticipes promissionis eius in Christo Iesu per Euangelium*. Superfluit Iesu. Paulo superius dixerat de propria intelligentia in mysterio Christi: & postea subiunxit de communi sibi & aliis Apostolis ac prophetis notitia eiusdem mysterij, quæ sub velamine tradita erat antiquis. Et de proprio quidem dixit se scripsisse:de hoc autem communi,modo explicat quid est illud.Et est quod Gentiles ex extraneis à testamentis sunt iam cohæredes æternę hæreditatis:& quum essent alieni à ciuilitate diuinæ legis,iã sunt concorpores corporis Christi mystici:& quũ essent sine spe promissionis, sunt iam comparticipes promissionis eius scilicet dei, participando dona spiritus sancti promissa ecclesiæ.Hæc autem mutatio est quia iam sunt in Christo per Euangelium,non per legem Moysi.Hoc est mysteriũ subvelamine priscis notificatum:modo autem clare manifestatũ. ¶Et dicit hæc omnia ad declarandũ illam particulam secundum beneplacitum voluntatis suæ.per hæc enim omnia manifestat beneplacitum voluntatis diuinæ fuisse prædestinare gentes in adoptionem tali modo:vt scilicet superędificarentur super fundamẽtum Apostolorum & prophetarũ,ad hoc enim reuelationes factę Apostolis & prophetis noui testamenti inducuntur de salute gentium.Et ad hoc idẽ subiungitur. *Cuius factus sum ego minister*. Relatiuũ cuius,si referat Euangelium,dicitur Paulus minister Euangelij,pro quãto prędicator est illius:si vero(quod potius quadrat) referat Christũ,clare constat cuius scilicet Christi factus sum ego minister.Sic nos inquit alibi æstimet homo vt ministros Christi. Et hoc quadrat ad declarandum fundamẽtum ipsius.Quod enim dixit fundamentum Apostolorũ:hoc est dicere Christum per ministros Apostolos,seu Apostolos ministros Christi.Ad hoc ergo dixit cuius factus sum ego minister. *Secundum donum gratiæ dei*. non propriis meritis,non virtute propria,sed dono diuinæ gratiæ. *Quæ data est mihi secundum operationem virtutis*. pro,potentiæ *eius*. Vide fundamentum Apostolorũ iunctum ipsis secundum gratiam datam illis non secundum humanas vires sed secundum

operationem potentiæ dei:quæ nescit mensuram. Et dicit secundum operationē:quoniam gratia concessa Apostolis,erat in operatione potentiæ dei:loquendo linguis,faciendo miracula,interpretando scripturas &c. *Mihi enim omnium sanctiorū minimo.* Superfluit enim.Quod dixerat ministerium secundū operationem potentiæ, modo explicat secundum operationem doctrinæ. Quod autem dixit omnium sanctorū minimo,minus explicatur in lingua Latina.nā significat in Græco minor minimo. Recognoscit se Paulus & explicat se minorē minimo omnium sanctorū quantum est ex parte sui:dum cōmemorat excellentia dona gratię sibi collata: vt inde seipsum ac suiipsius notitiā ante oculos ponat & se ad seipsum reuocet,ne ex istis tam præcipuis donis extollatur, ne aliis se præferre reputetur. *Data est gratia hæc.* quā subiungo. *In gentibus euangelizare inuestigabiles diuitias Christi.* Negatiue sumitur in dicendo inuestigabiles.significantur enim non vestigabiles.Diuitiæ Christi imperuestigabiles, dona sunt Christi quæ excedunt omnem naturalem inquisitionem.nullus enim inquirere potest verbū caro factū est, Christus resurrexit & sedet ad dexteram dei,& huiusmodi.& tamen hæc sunt quæ Paulus euangelizabat inter gentes. *Et illuminare omnes.* hoc est clare manifestare omnibus.Quod intellige quantum erat ex parte sui. *Quæ sit dispensatio sacramenti.*pro, mysterij, *absconditi à seculis in deo qui omnia creauit.* Mysterium absconditum à seculis in deo,est arcanum efficiendorum tali & tali tempore in Ecclesiasticis.Quod absconditū describitur à seculis in deo etiam postquàm creauit omnia. Manifestat Paulus quòd quāuis deus creauerit omnia, ac per hoc manifestauerit rerum omnium rationes angelis & naturas rerum intelligēdas porrexerit hominibus,reseruauit tamē in arcano suo notitiam certis temporibus agēdorum. de quibus Christus dixit, Nō est vestrum nosse tempora vel momenta quæ pater posuit in sua potestate.Sed aduerte q̄ non dicit & illuminare omnes quod sit mysterium,sed dicit quæ sit dispensatio mysterij absconditi. nō enim manifestauit Paulus quę latent in illo mystrio:sed dispēsationem(hoc est executionem ordinatam)illius mysterij quę sit. declarauit siquidem quòd vocatio gentium in vnitatem ecclesiæ ex Iudæis & Gentilibus est non de numero eorum quæ deus manifestauit,sed est executio mysterij reseruati in arcano dei. & sic de similibus spectantibus ad executiones quæ fiunt in ecclesia Christi manifestatis per Paulum intellige. *Vt innotescat.* Desunt quatuor dictiones,in diuersis tamē locis.Legendum est. *Per Iesum*

Iesum Christum vt innotescat nunc. Deinde sequitur. *Principatibus & potestatibus in cœlestibus.* Rationem reddit quare mysterium absconditum fuerit in deo.Et est ordo literæ.vt per Iesum Christū innotescat nunc principatibus & potestatibus in cœlestibus. Reseruauit sibi deus in seipso occultum mysterium ad hoc vt mediante Christo homine communicaret hoc arcanum in cœlestibus supernis spiritibus.Dicendo enim vt innotescat nunc,& explicando per Iesum Christum, manifestat prærogatiuam hanc reseruatam Christo homini: nec adhuc Christum communicasse omnia supernis spiritibus,sed durare nūc quo notum fit. ¶ Quid sit autem illud mysterium quod per Christum innotescit supernis spiritibus, manifestat subiungendo. *Per ecclesiam multiformis.* pro, multifaria, *sapientia dei secundum præfinitionem seculorum.* Sapientia dei multiuaria per ecclesiam, variis modis & viis sparsa per ecclesiam, non qualitercunque sed secundum præfinitionem seculorum.hoc est periodorum qui executionibus singulorum effectuum diuinæ sapientiæ in ecclesia diffiniti sunt, est illa quæ nunc (hoc est vsque ad tempus iudicij vniuersalis) notificatur per Christum supernis spiritibus. modo enim reuelat vnum, modo aliud. *Quam fecit in Christo Iesu domino nostro.* Relatiuum quam,refert ecclesiam.Ecclesia enim nomē est commune ad omnes conuentus.& propterea explicat de qua ecclesia loquitur: de illa scilicet quam fecit deus in Christo Iesu domino nostro, quæ est ecclesia Christiana. Et inseruit hæc ad declarandum quod superius dixerat de Christo supra omnem principatum & potestatem & dominationem & virtutem &c. per hoc enim declarauit quòd non solum eminentia dignitatis & potentiæ sed etiam notitiæ & doctrinę est supra omnem principatum omnium cœlestium spirituum. *In quo habemus fiduciam.* pro,ausum. De libera audacia euangelizandi est sermo. Et *accessum.* Ausus refertur ad euangelizandum hominibus: accessus autem (hoc est aditus seu introductio passiua) refertur ad eundum ad deum. *In confidentia.* Fiducia hæc refertur ad vtrunque,tam aditum quàm ausum. *Per fidem eius.* Christi.Et adiunxit hæc ad declarandum Apostoli per fidem in Christo qui reuelat angelis,confidēter nō solum habent aditum ad deum,sed etiam ausum ad euangelizandum mysteria. *Propter quod.* donum quod in Christo habemus per fidem propagandum. *Peto.* à vobis. *Ne deficiatis in tribulationibus meis pro vobis.* ne deficiatis animo,ne erubescatis quòd ego sim in tribulationib⁹ pro vobis,pro Euāgelio ad gētes.

Quæ est gloria uestra. Ad vtrunque potest referri, scilicet tam ad tribulationem Pauli quàm ad perseuerantiam eorum, nam & pressura Pauli patris ac doctoris eorum erat materia gloriæ eorum: sicut crux Christi est gloria omnium. & perseuerantia ipsorum erat meritum gloriæ. *Huius rei gratia.* scilicet ne deficiatis. scilicet pro gloria vestra. *Flecto genua mea.* Non solum à vobis peto sed à deo, & hoc flexis genibus. *Ad patrem domini nostri Iesu Christi.* Vbi declarauit beneplacitum diuinæ voluntatis circa modum prædestinatæ adoptionis, explicat modo ipsam adoptionẽ. Et Propterea meminit patris domini nostri Iesu Christi, qui est natura pater domini nostri Iesu Christi. & adoptione pater noster. Vnde & subdit. *Ex quo omnis paternitas.* pro, familia, *in cœlis & in terra nominatur.* Non loquitur Paulus de paternitate, sed de adoptata familia, sed de familia ab vno eodemque patre deriuata Et dixit quòd ex quo patre domini nostri Iesu Christi omnis familia tam in cœlis quàm in terra nominatur, tãquàm ab vno eodemque patre deducta. verbi gratia sicut à Cæsare familia Cæsarianorum, & ab Israel familia Israelitarum, & à Christo familia Christiana. Explicat siquidem per hoc Paulus adoptionis gratiã communem esse supernis spiritibus & hominibus ab vno eodémque deo patre domini nostri Iesu Christi. ita quòd omnes (tã spiritus cœlestes quàm nos homines) simus adoptiui filij dei. *Vt det uobis secundum diuitias gloriæ suæ.* in qua consummatur adoptio. *Virtutem.* pro, potentiam, *corroborari per spiritum eius in interiori homine.* Supplicat vt ex diuitiis gloriæ paratæ emanet robur potentiæ in interiori homine per spiritum dei. Nihil petit corporeum sed spectans ad animam: quòd scilicet potentia quam acceperunt in baptismo ad confidendum fidem, ad præliandum eũ dæmone, ad vincẽdum mundum, corroboretur per spiritum dei. ¶ Quæ corroboratio qualiter fiat, explicat subiungendo.

Christum habitare per fidem in cordibus uestris. Non dicit Christum hospitari in cordibus vestris per fidem, sed habitare: hoc est tanquam habitantem vti cordibus vestris per fidem. sic enim corroboratur potentia interni hominis. *In charitate radicati & fundati ut possitis.* Nota præcedentia construi cum verbo det, (dicendo det corroborari potentiam. det habitare Christum) hæc autem in charitate radicati & fundati, non possunt construi cum eodem verbo. & propterea sequentibus adiunguntur. Et est ordo literæ. vt in charitate radicati & fundati possitis. Similis ordo paulo antè habitus est: dicendo per Iesum Christum vt innotescat.

scat. ¶ Supplicationi vt roboretur potentia per spiritum vt habitet Christus per fidem, adiungit quod reliquum erat vt in charitate radicati & fundati. Tria enim sunt in nobis. voluntas ad quã spectat dilectio: intellectus ad quam spectat fides: & potentia, ad quam spectat robur spiritus. Et quemadmodum dixit non hospitari sed habitare Christum, ita de dilectione dicit radicati & fundati. tum ad significandam firmitatem, tum ad significandũ quòd dilectio est radix & fundamentum. assimilatur siquidem radici, pro quanto ex ea reliquę virtutes oriuntur: assimilatur fundamẽto pro quanto sustẽtat merita omnium & quæ agimus & quæ patimur. ¶ Radicati autem & fundati in dilectiõe sunt, qui ex imo & profundissimo corde dilectionem germinãt & sustentant multitudinem bonorum operum. Et hinc cõsurgit posse ad altiorem contemplationem immo notitiam subiunctam. *Comprehendere cum omnibus sanctis.* Pro cœlestis patriæ fœlicitate supplicat. nam non hic sed ibi commune est omnibus sanctis comprehendere. *Quæ sit latitudo & longitudo, & sublimitas & profundum.* Transpositæ sunt duæ vltimæ dictiones. Legendum est. *Et profunditas & sublimitas.* Metaphorice deum describit paulus, non tribus dimensionibus ex quibus constat corpus (ne forte errares intelligendo deum esse corpus) sed addit tribus dimẽsionibus quasi quartam. vt manifeste intelligas quòd metaphorice loquitur. quũ constet dimensiones corporis esse tres tantum. ¶ Per longitudinem itaque, dei æternitatem: per latitudinem, immensitatem potentiæ: per profunditatem, immensitatem scientiæ: per sublimitatem, excellentiam naturæ intellige. Hæc autem dicit possitis comprehendere, nõ vt comprehensio fines complectitur rei (hoc enim impossibile est) sed vt comprehẽsio opponitur insecutioni: iuxta illud ad Corinth. Sic currite vt comprehendatis. *Scire etiam supereminentem scientiæ charitatem Christi.* Datiui casus est scientiæ. & explicatur charitas Christi superans scientiã: hoc est maior quàm sciatur. Supplicat etiam Paulus vt non solum cognoscant diuinitatem secundum eius naturã, sed etiam cognoscant dilectionem Christi erga genus humanum. Et si extẽdatur ad omnes spirituales creaturas, non est error, *Vt impleamini in omnem plenitudinem dei.* Et hoc proprie ad patriam spectat. in qua ingrediuntur homines in ipsam dei plenitudinẽ, & implentur. Significatur siquidem excessus plenitudinis diuinę gloriæ supra vniuersum id cuius sumus capaces. *Ei autem qui potens est.* Deficit. *Super omnia facere.* Inexhauribilem diuinam significat potentiam, di-

 cendo

cendo quòd est potens facere super omnia. *Superabundanter quàm petimus.* pro, ex abundanti super ea quæ petimus, *aut intelligimus.* Non solum super omnia facta potest facere, sed potest etiam ex abundanti super ea quæ petimus, & (quod plus est) super ea quæ intelligimus. *Secundum virtutem.* pro, potentiam, *quæ operatur in nobis.* Ne ficta videatur diuina potentia potens super omnia, manifestat eãdem esse potentiam qua potest facere super omnia quę de facto operatur in nobis ea quæ nũquam aut petissemus aut intellexissemus: vt ex iis quæ exercet in nobis, credatur quòd potest super omnia. Si petis quæ sunt illa quæ exercebat in Apostolis, confer quales erant ante spiritumsanctum receptum, & quales fuerunt post in tot mirabilibus operibus: & perspicies potentiam dei quæ operabatur in illis. *Ipsi gloria.* Superfluit ipsi. *In ecclesia & in Christo Iesu.* Superfluit &. Determinat enim ecclesiã in Christo Iesu. *In omnes generationes seculi seculorum. amen.* Dicit hæc Paulus ad explicandum reliquum, in laudem gloriæ gratiæ suæ. Explicat enim quòd laudabitur gloria gratiæ in ecclesia Christi sine termino. ¶ Et dicit in omnes generationes ad comprehendendum nouam regenerationem quæ erit in resurrectione. Et dicit seculi seculorum: hoc est æuiternitatis, comprehendentis reliqua secula: de quibus prius dixerat secundum prefinitionem seculorũ. Et per modum conclusionis dicit amen: ad significandum terminum tractatus speculatiui huius epistolæ. ab hinc enim descendit ad moralia.

CAPVT IIII.

OBsecro. pro, hortor, *itaque vos.* In principio epistolæ inter mysteria speculatiua inseruit nos electos membra Christi vt essemus sancti & irreprehensibiles in conspectu dei in dilectione. hæc sunt quæ modo tractanda supersunt. Et inchoat à primo. Tractat siquidem quomodo Christiani sunt membra Christi in vno corpore. *Ego vinctus in domino.* A propria afflictione prouocat ad similes virtutes. Et dicit in domino, ad significãdum rationem vinculorum, ad significandum vnionem sui in Christo. *Vt digne ambuletis vocatione qua vocati estis.* vt condigna sit vita atque operatio statui immo corpori ad quod vocati estis, vt vita vestra sit digna quæ sit pars vitæ corporis Christi. Et explicans partes huiusmodi dignæ ambulationis, subiungit. *Cum omni humilitate & mansuetudine.* Humilitas hoc in loco nomen est virtutis animi, contrarię superbiæ. Et vere prima virtus necessaria ad digne viuendum in vnitate est humilitas: quoniam inter superbos semper sunt iurgia. Et huic adiungitur mãsuendo, contraria irę, cuius est perturbare societatẽ. *Cum patientia.* pro longanimitate. quæ animũ ad æternũ extendit præmium: ac per hoc facit contemptorem præsentium bonorum, ob quorum amorem sæpe scinditur vnitas collegij. *Supportantes inuicem in charitate.* Et hoc inter præcipua est necessarium vt tolerent scinuicem socialiter viuentes. Verum ne toleratio sit ex pusillanimitate aut consensu ad malum, adiungit in dilectione: ita quòd vera dilectio proximi, veraque dilectio communis boni sit ratio tolerandi. *Soliciti.* pro, studentes, *seruare unitatem spiritus in uinculo pacis.* Primaria intentio ad vnitatem communis boni spiritualis describitur studio seruandæ vnitatis non corporum, sed spiritus in colligatione pacis, in colligatione tranquilli ordinis. Vnitas siquidem spiritus nisi colligentur partes multitudinis tranquillo ordine, nequit seruari. *Vnum corpus & unus spiritus.* Subaudi sitis vel estis. *Sicut vocati estis in una spe uocationis uestræ.* Hortatur seu asserit Paulus Christianos esse vnum corpus (proculdubio mysticum Christi) & vnum spiritum: & hanc vnitatem declarat ex vnitate rei speratæ ad quam vocati sumus. Ita quòd quemadmodum ad vnam & eandem beatitudinem sperandam sumus vocati, ita simus vnum corpus & vnus spiritus. Et vnum quidem spiritum declarat, subiungendo. *Vnus dominus.* Prima ratio vnitatis spiritus in corpore ecclesiastico, est vnitas domini qui proculdubio spiritus est: vt hinc intelligamus omnes esse velut seruos vnius & eiusdem domini, omnes tendere ad seruiendum spiritu vni domino spirituali. *Vna fides.* Dominus res extrinseca, fides res interna: vnitas fidei, vnitas spiritualis est communis omnibus. vnum enim atque idem omnes credimus. *Vnum baptisma.* Tertio loco vnitas spiritus ex vnitate baptismi (quo omnes nascimur ex aqua & spiritu) ponitur: vt vnitas sacramentorum ad vnitatem spiritus spectare intelligatur: quoniam ratione spiritus in ecclesia sunt. ¶ Dicitur autem baptisma vnum tum quia vnius est formæ: tum quia irreiterabile est. *Vnus deus.* Vnitatem finis & religionis describit, dicendo vnus deus. Et demum vnitatem patris subiungit, dicendo. *Et pater omnium.* Vt ex his intelligamus omnes nos esse tot spiritualibus vnitatibus iunctos scilicet quatenus seruos vnitate domini, quatenus credentes vnitate fidei, quatenus renatos vnitate baptismi, quatenus

Universidad de Deusto
Biblioteca

tendentes ad beatitudinem,& cultui vacantes vnitate dei,& eius tenus filij vnitate patris,vt sic intelligamus nos omnes fratres. *Qui super omnes & per omnia.* pro,& per omnes,*& in omnibus nobis.* In textu Græco anceps est genus ad masculinum & neutrum:verum quia quum tertio dicitur in omnibus, manifeste est masculinum propter pronomen nobis,quadrat vt præcedentia etiã masculine accipiantur, super omnes & per omnes. Et quadrat nihilominus materiæ de qua est sermo, scilicet de nobis qui sumus membra corporis Christi. de his siquidem dicitur quòd deus est super omnes, non solum vt eminentia essentiæ,sed vt eminentia potentiæ secundum efficaciam spiritualem describatur super omnes & per omnes,vt omnes comprehẽdat efficacia suæ potentiæ, vt non solum supersit,sed omnes ambiat tanquam circundando: & demum in omnibus interna penetratione,in omnibus nobis operans,vt nulla ex parte deum nobis deesse intelligamus. Hæc est vnitas spiritus Christianorum. *Vnicuique autem nostrum.* Quũ declarauit vnum spiritum declarat vnum corpus. Et primum, quo ad vnitatem capitis:deinde quo ad diuersitatem membrorũ, & demum quo ad vnitatem totius corporis. ¶ Vnitatem quidem proponit cum diuersitate membrorum:dicendo enim vnicuique autem nostrum diuersitatem membrorum significat. *Data est gratia secundum mensuram donationis Christi.* Ecce vnitas capitis à quo in vnumquodque membrum datur gratia velut vita.Sed quia nõ communicatur gratia membris à capite Christo per modum naturæ(sicut à capite naturali communicatur membris naturalibus)sed per modum liberæ collationis,ideo meminit donationis dicens secundum mensuram donationis Christi.Et quia donum Christi est penes quod mensuratur gratia, ideo dicit secundum mensuram donationis Christi: verbi gratia, si donum Christi est apostolatus,gratia datur tanta quanta congruit apostolatui:si donum est doctoratus, gratia datur tanta quãta congruit doctori,& sic de aliis donis Christi. *Propter quod dicit.* Affert ad propositum verba Psal.68. *Ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem, dedit dona hominibus.* Vbi aduerte primum quòd in Hebræo habetur ascendisti in excelsum,captiuasti captiuitatem,accepisti dona in Adam. Quocirca Paulus non verba,sed sensum attulit:declarando quòd Christum accipere dona in homine, est ipsum dare dona hominibus quia accepit ad dandum. ¶ Aduerte secundo quòd vt ex psalmo illo apparet,mystico sensu vtitur Paulus his verbis, ad literam siquidem loquitur de Moyse: sed Paulus ad figuram ascensio-

ascensionis Christi transtulit.Intendit enim ascendens in altum. hoc est in cœlum,captiuam duxit captiuitatem:pro quanto sanctos omnes qui captiui erant in limbo duxit in cœlum,quod est tãquam de captiuitate in captiuitatem ducere:eo quòd velut violenta fuit huiusmodi ductio,pro quanto in longe peregrinum & extraneũ à natura humana locũ duxit eos: describitur enim per hoc actio ducentis sine meritis eorum qui ducebãtur tanta vt assimiletur captiuationi. Quid autem intendat per dare dona hominibus ipsemet explicabit. *Quod autem ascendit.* Declarat illam particulam ascendens in altum: ne incongrue videatur applicasse hæc verba ad Christum. Valde enim dissonum apparet vt de Christo qui est verus deus, legatur ascendit in cœlum:quum ipse semper sit in cœlo.Et est sensus,quod autem ascendit,id est quod dictum est ascendit. *Quid est.* Quæstionem proponit, & statim respondet. *Nisi quia & descendit primum in inferiores partes terræ.* Ratio ascensus redditur ex hoc quòd prius descenderat,non corporali motu, sed assumendo infimam naturam inter creaturas rationales. ¶ Quod autem dicit in inferiores partes terræ,quantus possit intelligi de partibus ipsius terræ,distinguendo in ipsa partes superiores & partes inferiores (appellando partes inferni inferiores partes,ad quas Christus descendit secundum animam) planius tamen intelligitur appositum terræ ad determinandum inferiores partes:infima enim pars mundi est terra, ad differentiam inferiorum partium cœli quę sunt in aere.Ac si apertius dixisset,quia descendit primum ad inferiorem partem mundi terram. *Qui descendit ipse est & qui ascendit.* Eandem hypostasim, Eandem personam diuinam significat descendisse & ascendisse. descendisse quidem suscipiendo carnem: ascẽdisse autem carnem assumptam inferendo cœlis. *Supra omnes cœlos.* Vt nobilissimum omnium corporum locaret supra omnia cœlestia corpora.Quantus enim supra omnes cœlos non sit vacuum neque plenum,est tamen ibi Christus homo qui non eget vacuo aut pleno continente. *Vt adimpleret omnia.* quæ scripta sunt de eo:ad implendum siquidem promissa & scripturas descendit & ascendit. ¶ Quanuis hoc possit referri ad effectus in toto vniuerso producendos ex ascensione Christi,vt sit sensus quòd ascẽdit supra omnes cœlos ad hoc vt impleat omnia effectibus suis.Et vterque sensus est verus. *Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos.* Declarauit illam particulam. dedit dona hominibus: explicando simul diuersa membra corporis Christi.Et primo loco ponit Apostolos: vtpote primatum

in

Universidad de Deusto
Biblioteca

in ecclesia habẽtes, vtpote proximos Christo. *Quosdam autẽ prophetas.* ad prædicendum ventura. *Alios uero euangelistas.* ad prædicandum euangelium. *Alios autem pastores.* ad pascendum oues Christi. *Et doctores.* Iungit doctoratum pastorali curæ: ad significandum quòd pastor annexum habet officium docendi. Vbi aduerte quòd hæc diuersitas membrorum est intelligenda formaliter, & non cum præcisione: hoc est non est intelligendum quòd Apostoli non fuerint doctores, pastores, euangelistæ, & prophetæ (quoniam in Apostolatu omnes hæ gratiæ eminenter continentur) sed est intelligendum quòd aliud est officium apostoli, aliud prophetæ qui tãtum est propheta, aliud eius qui tantũ est euangelista, aliud eius qui tantũ est pastor & doctor. *Ad consummationẽ.* pro, instaurationẽ *sanctorũ.* Fructũ triplicẽ distinctorum mẽbrorũ in ecclesiastico corpore describit. Primus est reparatio sanctorũ. Septies siquidẽ in die cadit iustus, & reparatione eget. Reparatio itaque sanctorũ (hoc est mundorũ per baptismum) quoniam contingit eos labi, primus fructus ponitur. *In opus ministerii.* Primus fructus respicit nos fragilitatem humanam indigentes reparatione: iste vero secundus respicit ipsos apostolos, prophetas, euangelistas, &c. officia siquidem eorum sunt non ad ocium, sed ad opus ministrandi Christo ad vtilitatem aliorum. Nec solum declaratur quòd non dantur dona hæc ad ocium, sed etiam quòd non dantur ad dominandum, sed ad ministrandum. Ita quòd dicendo opus excludit ocium: & dicendo ministeriis, excludit dominium. *In ædificationem corporis Christi.* Tertius fructus ipsum corpus Christi mysticum directe respicit quatenus ædificandum ex nouis membris, conuertendo infideles ad fidem. Hic est triplex fructus distinctorum officiorum in ecclesia dei. *Donec occurramus.* pro, perueniamus, *omnes.* Non esse exercitia Apostolorum, prophetarum, & cætera. ad dictos fructus perpetua, sed ad tempus, manifestat Paulus dicendo donec perueniamus omnes: tandiu ergo durabunt hæc exercitia quandiu durat tempus quo imus ad terminum. ¶ Et dicit donec perueniamus non aliqui, sed omnes. Quod non erit donec impleatur numerus electorum. tunc enim & non ante perueniemus omnes electi. Quo autem perueniendum est ab omnibus, describit quadrupliciter. Primum dicendo. *In unitatem fidei.* Antequam impleatur numerus electorum aliqui perueniunt in vnitatem fidei, sed non omnes: tunc autem omnes perueniemus in vnitatem fidei: in vnam enim & eandem fidem perueniet

ueniet vltimus electus, in quam peruenit primus. Secundum est. *Et agnitionis filii dei.* hoc est in vnitatem agnitionis filij dei. Et hic est terminus succedẽs immediate priori. Quum enim omnes peruenerimus in vnitatem fidei, in virum perfectum vt subiungitur, statim peruenietmus & in vnitatem agnitionis filij dei. Statim enim agnoscemus clara visione filium dei esse cui credidimus, in quo sperauimus &c. Et vnitatem quidem fidei declarauit vt terminũ intrinsecum viatorum: vnitatem verò agnitionis filij dei, vt terminum extrinsecum immediate tamen sequentem. vt vndique certificet tempus significatum per donec, tunc terminandum. *In uirum perfectum.* Ecce tertium: quod spectat etiam ad terminum intrinsecum viatorum omnium. Et est sensus. donec perueniamus omnes in vnitatem fidei, non qualitercunque sed in virum perfectum. Recole quòd de corpore mystico Christi loquitur: & intellige hoc corpus mysticum nunquam terminari nisi sit in statu viri perfecti, nisi sit velut corpus viri perfecti: hoc est cõstantis ita ex omnibus, vt nihil omnino ei desit de quomodolibet spectantibus ad perfectionem viri. Declarat siquidem per hoc quòd oportet electorum numerum ad hoc perduci, vt habeat quicquid quomodolibet spectat ad perfectionem corporis mystici, ad similitudinem perfecti viri. Et vt intelligas perfectionem corporis mystici ex similitudine perfectionis corporis naturalis, subiungit quartũ. *In mensuram ætatis plenitudinis Christi.* Corpus Christi mysticum oportet quòd perueniat ad hoc vt sit velut vir perfectus quemadmodum Christus habuit corpus suum naturale perfectum in plenitudine ætatis. Aetas siquidem Christi plena est quo ad assecutionem omniũ spectãtium ad virilitatem, quum fuerit. xxxiij. annorũ. Ita ℘ declarat Paulus corpus Christi mysticum fore simile proportionaliter corpori Christi naturali. ita ℘ quemadmodum corpus Christi naturale perductum est ad plenitudinem ætatis virilis, ita corpus Christi mysticum perducetur ad perfectionem tanquam virilem. & tunc & non ante erit terminus. *Vt iam non simus paruuli.* pro, pueri. Hinc clare appareret sensus antecedẽtis particulæ: ℘ videlicet viatores vt viri imus vt perueniamus omnes ad perfectionem viri. Nisi enim dixisset sub hoc sensu in virum, non deduxisset statim vt iam non simus pueri. hoc enĩ manifeste deducitur ex illa particula, scilicet imus vt viri. hinc enim manifeste sequitur ℘ iam nõ sumus pueri: hoc est ℘ ex quo membra Christi sumus, non sumus pueri. At si similitudinem corporis cupis prosequi, in promptu est ℘ non sumus

membra

Universidad de Deusto
Biblioteca

membra puerilia,sed membra virilia. *Fluctuantes.* Explicat penes quid negatur pueritia scilicet fluctuationem. pueri enim & animo & corpore fluctuãt. Et de quali fluctuatione loquatur,subiungit. *Et circumferamur omni uento doctrinæ.* Fluctus ex ventis consurgunt:pueri omni doctrina mouentur & agitantur: vtpote instabilis iudicij & animi. *In nequitia hominũ.* Dictio interpretata nequitia,significat fallacem artem vertendi aleas seu taxillos ad decipiẽdum,vnde clarius interpretaretur fallacia seu versutia. Ab hac enim similitudine describit Paulus fallacem artem doctorum. *In astutia.* Auget crimen doctorum, vt non solum ex fallaci arte,sed & ex astuto animo procedant. *Ad circumuentionem erroris.* Tolerabilis esset astutia ad dolose fallendum circa pecunias & huiusmodi,sed intolerabilis est ad inducẽdum errores fidei seu morum. Et hæc facile patiũtur pueri. ¶ Stabilitatem itaque ac firmitatem per virum significauit, excludendo pueritiã instabilem & fluctuantem omni vento doctrinæ &c. *Veritatẽ autem facientes.* pro,sectãtes. Stabilitas firmitasq; virilis Christianorum non in voluntariis pertinaciis, aut sectis sed sectando veritatem describitur è regione ad omnes effectus astutiarũ & malarum artium. Dicant illi quicquid velint:simus nos firmi sectãdo veritatem ad hoc vt *In charitate crescamus,* pro, augeamus, *in illo per omnia.* Superfluit per. *Qui est caput Christus.* Declarauit influxum Christi in membra. declarauit & ipsa membra corporis:declarat modo officium membrorũ esse virtute capitis augere omnia membra corporis. Si hoc penetras,perpendes mirabilem sanctorum communionem explanatam hic à Paulo. Augeamus,inquit,nos membra in illo qui est caput,appositiue Christ', augeamus inquam omnia, ptoculdubio mẽbra Christi. *Ex quo totum corpus compactum & cõnexum per omnem iuncturam subministrationis,* Modũ declarat quo augere debemus omnia membra Christi. Et intendit quod quemadmodũ corpus naturale in statu augmenti auget seipsum augendo omnes suas partes proportionaliter, ita corpus Christi mysticũ(quod declaratũ est esse in statu augmenti vsquequo omnes perueniamus in virum perfectũ)ex virtute Christi compactum,coniunctũ, nec solum coniunctum sed etiam cõnexum seu conglutinatum. Et modum glutini explicat per omnem iunctură subministrationis.ad similitudinem iuncturæ partium corporis est ipsa subministratio spiritualis, qua vnus electus subministrat alij spiritualibus operibus. *Secundum operationem in mensuram uniuscuiusque membri.* pro, partis. Particula interpretata operationem,

operationem, internum actum, internam efficaciam, internum officium significat. Et est sensus, secundum efficaciam commensuratam vnicuique parti.hoc enim in augmẽto naturali fit, quòd secundum efficaciam commensuratam cuilibet parti corporis fit augmentum. Et idem proportionaliter dicit Paulus in corpore mystico quòd secundum efficaciam spiritus cõmensuratam vnicuique electo. *Augmentum corporis facit.* Verbum facit, est vnde pendet totius literæ constructio. Est enim ordo literæ. ex quo, Christo capite, totum corpus compactum &c. facit augmentum corporis secũdum efficaciam in mensuram vniuscuiusque partis. Ita quòd totum corpus significatur augmentãs: & ipsum corpusmet significatur augmentari secundum efficaciam commensuratam cuilibet parti. & quod plus est adiungitur. *In ædificationem sui.* Deest, ipsius, *in charitate.* Finis augmentationis explicatur consistere non solum in augmento omnium partium, sed in ædificatione suiipsius, totius. Et hoc in dilectione: quia sine ipsa reliqua sunt nihil. Vbi nota quòd augmentum corporis Christi mystici, ita est augmentum quòd tendit ad charitatis ædificationem, ita corpus crescit quòd ipsummet ædificatur non simpliciter, sed quatenus tendit in dilectionem dei & proximi. vt intelligamus corporis ecclesiæ verum augmentũ non consistere in ædificatione doctrinæ, prædicationis, prophetiæ & huiusmodi, sed in ædificatione suiipsius in dilectione, in additione dilectionis. quia enim ædificatio continue auget ædificium. ideo augmẽtum corporis per ædificationem explicauit. Et sic declarauit Paulus vnitatem corporis mystici. In qua non est prætercundum quod de augmento manifestat: videlicet augeri corpus Christi mysticum simul secundum omnes partes proportionaliter. Mirabile siquidem est, si intelligimus quòd nũquam vna pars augetur quin augeantur omnes. & Paulus quidem nõ dicit negatiuam (scilicet non augeri partem aliquam sine augmẽto omniũ) sed dicit affirmatiuam, scilicet augeri omnes partes proportionaliter. & hoc quandoque verificari oportet absque omni hæsitatione. Sed de negatiua diffinire non audeo. augmentũ siquidem naturalis corporis ducit ad asserendam illam negatiuã. ratio quoque(quia non est maior ratio de vna augmentatione quàm de alia) ad idem dicit. qua enim ratione vna augmẽtatio partis est simul cũ augmento totius & cuiusq; partis, eadem ratione quodlibet cuiusuis partis augmentum est simul cum augmento totius secundum singulas partes proportionaliter. Oratio quoque dominica(petens pã-

nem

nem nostrum, debita nostra, nos &c.) idem suadet. Et si hoc verũ est, tamen nota quòd nõ de generatione, sed de augmento est sermo. & rursus de partium electarum augmento tantum intellige. Et recole q̃ sicut in corpore naturali non qualibet nutritione fit augmentum, sed multis nutritionibus disponitur corpus. & post certum tempus corpus augetur, ita in corpore Christi mystico. Et rursus quòd in augmento non æqualiter nõ similiter, sed proportionaliter omnes partes crescunt: ita &c. Et demum recole q̃ quũ naturale corpus augetur, singulæ partes non impeditæ augentur. si enim aliqua pars indisposita esset ad augmenti motum suscipiendum, non augeretur. Ex hac siquidem cõditione non appareat mirabile admittere negatiuam: quoniã non asseritur nisi hæc negatiua, videlicet non augetur aliqua pars corporis Christi mystici quin augeantur omnes dispositæ ad augmentum. vt intelligamus per hanc Pauli doctrinam non esse corpus Christi mysticum, sicut est corpus vnius senatus aut ciuitatis, sed sicut corp⁹ naturale ex eo q̃ habet Christum per spiritũ suum iungentem illud intus viuificando & augendo: quod nõ inuenitur in humano collegio quodcunque sit illud. *Hoc igitur dico & testificor in domino.* Tractat illam particulam, vt essemus sancti: hoc est mundi. Infert autem huiusmodi mũditiam ex eo quòd sumus membra Christi, inde siquidem & dicit & testificatur ad maiorem assertionis firmitatem. *Vt iam non ambuletis.* pro, iam non ambulare, *sicut & gentes ambulant.* Hoc est quod dicit & testificatur. iam, hoc est ex quo estis membra Christi, non esse vobis ambulandum moribus quemadmodum gentes ambulant. *In vanitate sensus sui,* pro, mẽtis suæ. Explicat mores gentiũ ex fine. Vanitas siquidem mentis eorum. finis est vanus quem sibimet præstituunt gentes. Et dicit mentis suæ, ad significandum finem vanum secundum supremam partem animæ: vt intelligamus quòd loquitur de fine quem philosophi, quem primates secundum summum animæ suæ præstituerunt sibi. Qui quoniam non est vnus (sed secundum diuersitatem opinionum in diuersis summũ bonum constituerunt) sed omnes in hoc cõueniunt q̃ vanum sibi finem constituerunt, ideo Paulus vnico verbo cõprehendit omnes fines Gentilium dicendo in vanitate mentis suæ. Discurre per omnes philosophorum sectas, & per omnium Gentilium scriptorum libros: & tandem inuenies omnes ambulasse in vanitate mentis suæ. siue illa fuerit immortalitas famæ, siue gloria præsens, siue virtus præsens speculatiua &c. *Tenebris obscuratum habentes intellectum.* Ne naturæ mentis tribueres

tribueres vanitatem finis, explicat hoc non ex natura sed ex obtenebrato intellectu prouenire in gentibus. Et oportuit hoc subiungere, ne ex eo quòd vanitas huiusmodi communis erat Gentilibus omnibus, imputaretur naturę. *Abalienati à vita dei.* Vita dei proprie appellatur inchoatiue quidem vita fidei: iuxta illud, Iustus ex fide viuet. consummate autem vita cœlestis patriæ. Ab huiusmodi vita constat abalienatos esse Gentiles. relinquentes siquidem vitam fidei primis parentibus & successiue filiis datam, incurrerunt obtenebrationem intellectus. *Per.* pro, propter, *ignorantiam quæ est in illis,* Quemadmodum rationem vani finis reddidit obtenebratũ intellectum, ita rationem abalienatæ vitæ à vita secundum deum reddit ignorantiã: vt intelligamus vtrunq; (scilicet finem & vitam Gentilium) ex obscuratione intellectus procedere. *Propter cæcitatem.* pro, excæcationem, *cordis ipsorum.* Rationem ignorantiæ apud Gentiles de moribus vitę secundum deum, reddit excæcationem cordis. Et quum cor pro voluntate ponatur, excęcatio cordis dicitur excęcatio causata à corde. excęcatio siquidem partis est cognoscitiuæ, cor autẽ partis affectiuæ. vt intelligamus ex affectu ortã excæcationem matrem ignorantiæ. Est autem excæcatio in intellectu non priuatio intelligendi (sicut excæcatio visus, est priuatio videndi) sed est priuatio luminis diuini quo potuissent intelligere absque errore, & finem rectũ habere & vitam rectam. Et hanc excæcationem meruerunt ex corde suo, praue affecto. *Qui desperãtes.* pro, indolentes. Ita tamen quòd indolentes intelligatur priuatiue: hoc est nõ dolentes, abdicantes à se dolorem. Oportet siquidem hanc dictionem fingere ad hunc sensum, vt exprimatur dictio Græca. Et explicat per hoc qualitatem cordis Gentilium. Commune siquidem erat eis abdicare à se tristitiam tanquam inutilem. Et hinc sequebatur quòd non tristabantur q̃ peccauerant: sed cuitando tristitiam.

Semetipsos tradiderunt impudicitiæ. Ac si apertius dixisset, etsi non causa delectationis, tamen causa vitandæ tristitiæ semetipsos tradiderunt impudicitiæ lasciuorum actuum. *In operationem immũditiæ omnis.* Vniuersa venerea secundum consummationem actus intelligo per immunditiam omnem. *In auaritiam.* pro, in auaritia. hoc est in auiditatem: ad significandum quòd non paululum prolapsi sunt, sed quo ad animum auidè, quo ad actus pręcipites impudicè, quo ad actus consummatos in omnem immunditiam se dederũt. hinc enim excæcatio & ignorantia. *Vos autem non ita didicistis Christum.* Duo dixerat, scilicet iam non ambulare,

Universidad de Deusto
Biblioteca

& sicut gentes ambulant. Et declarauerat sicut gentes ambulant: restabatq; declarare iam non ambulare sic. Et hoc nunc declarat: dicendo quòd vos mẽbra Christi nõ ita didicistis Christũ.

Si tamen. pro, si quidem, *illum audistis.* in euangelio. *Et in ipso edocti estis.* à me & aliis euangelizantibus Christum. *Sicut est veritas in Iesu.* Hæc omnia dicit spectantia ad perfectionem intellectus, è regione ad ea quæ dixerat de obtenebratione, ignorãtia & excitate gentium. *Deponite.* pro, deponere, *vos.* Refertur hoc infinitiuum cum sequentibus infinitiuis ad verbum didicistis, edocti estis. *Secundum pristinam conuersationem ueterem hominem.* Dicendo secundum pristinam conuersationem, declarat vetustatem hominis deponendã, id enim est vetustas hominis quod ex pristina cõuersatione effectum est in homine. Malus habitus, malæ inclinationes, maculæ peccatorum cõstituunt veterem hominem. Cur autem appelletur vetus homo, subiungit dicendo.

Qui corrumpitur secundum desideria erroris. Quod veterascit ad interitum properat. vetustas nanque ipsa corruptionis species est. Et propterea aptissime Paulus manifestat veterem hominem, ex eo q̃ consistit in corruptione. Peccatũ enim quodlibet cõsistit in corruptione debiti modi, aut debiti ordinis, aut debiti obiecti operandi. ¶ Quod autem dicit secundũ desideria erroris, vtrãq; tangit causam corruptionis quæ interuenit in peccato. Ex parte siquidem intellectus dicit erroris: ex parte autem appetitus dicit desideria. Vt intelligamus omnem appetitum peccandi esse erroris in intellectu iuxta illud Prouerb. 14. Errant omnes qui operãtur malũ. & apud philosophos, Omnis malus ignorans. Quæ nõ sic intelliguntur vt omne peccatum procedat ex ignorantia (quũ multa procedant ex malitia) sed quòd omne peccatum requirit aliquem defectum intellectus. Propter hoc enim Paulus dicit q̃ secundum desideria erroris vetus homo corrumpitur: hoc est in corruptione consistit. *Renouamini.* pro, renouari, *autem spiritu mentis uestræ.* didicistis in Christo non solum deponere veterem hominem, sed renouari spiritu mẽtis vestræ. Dixerat gentes ambulare in vnitate mentis suæ: ac per hoc Ephesios prius Gentiles ambulasse in vanitate mentis suæ, didicisse autem in Christo nõ solum deponere vetustatem pristinæ vitæ, sed renouari mentem (hoc est suprematn partem animæ) spiritu: vt spiritus significetur ratio renouationis. Tanquã in ipsa mente suprema animæ parte sit officium spiritus, hoc est ad spiritualia mentem eleuans, è regione ad mentis officium quo ad vanum finem depressa est. ¶ Et dicit

dicit renouari: eo quòd huiusmodi mentis humanæ spiritus fuerat iam in homine condito in primis parentibus, & per Christum renouatur in hominibus. Tali spiritus officio mens nostra renouatur, quum tendit tanquàm in finem in cognitionem vnius veri dei & Iesu Christi. *Et induite.* pro, & induere, Hoc est tertium quod didicistis. *Nouum hominem.* Inter deponere veterem hominem & induere nouum hominem, non est disparitas penes hominem (nam & vetus & nouus conueniunt in homine. Vterque enim dicitur homo) sed differentia est penes nouitatem & vetustatem. Non dicit Paulus deponere hominem aut induere hominem: sed quatenus veterem deponere, quatenus nouum induere. Possumus siquidem vetustatem deponere tanquàm vestimentum vetus quod corrumpitur, & nouitatem induere tanquàm vestimentum nouum. *Qui secundum deum creatus est in iustitia & sanctitate ueritatis.* De homine quatenus veteri dixerat qui corrumpitur secundum desideria erroris: de homine vero quatenus nouo dicit qui creatus est secundum deum alienus ab omni corruptione, qui creatus est conformis deo. Et hoc è regione qui corrumpitur. In iustitia & sanctitate veritatis è regione ad desideria erroris: iustitia contra desideria, munditia veritatis contra erroris. Est ergo descriptio hominis quatenus noui quòd secundum diuinam rationem creatus est, non à nobis factus, in iustitia quo ad partem affectiuam ad reddendum cuique quod ei debetur: & sanctitate veritatis, quo ad partem cognoscitiuam. Vbi non tantum veritas sed munditia veritatis significatur, ad excludendum admixtionem cuiuscunque erroris: vt intelligamus nouo homini nullum admisceri errorem circa ea quæ sunt salutis. ¶ Et dixit hæc de nouo homine comprehendente nouitatem omnium partium hominis quatenus est homo (hoc est partium rationalium, seu rationem participantium) contra corruptam vitam Gentilium in omnibus partibus: intellectu, voluntate, concupiscibili, irascibili. *Propter quod deponentes mendacium.* Quæ velut in genere dixit de homine veteri & nouo, modo per partes velut in specie exequitur, vtriusque (veteris, scilicet & noui hominis) partes singillatim è regione describendo sermone hortatiuo. ¶ Vnde ex parte veteris hominis dicit deponentes mendacium: ex parte vero noui. *Loquimini ueritatem unusquisque cum proximo suo.* Et rationem vtriusque subiungit. *Quoniam sumus inuicem membra.* Membra naturalia eiusdem corporis non sibiinuicem mentiuntur facto, sed secundum veritatem virium

Universidad de Deusto
Biblioteca

vnum alteri subuenit. Ad horum imitationem debemus qui membra sumus Christi, secundum veritatem quam in corde habemus inuicem communicare. *Irascimini.* Locutio partis rationalis est officium: irasci autem est appetitus qui irascibilis vocatur. Nec est alienum à diuinis præceptis irascimini, quanuis alienum dicatur à præceptis Stoicis, Irasci enim actus est virtutis si moderatum sit. Et propterea Paulus addit. *Et nolite peccare.* Perinde ac si dixisset. Irascimini moderate, quum increpationis ratio exigit. *Sol non occidat super iracundiam uestram.* Si contingat vos irasci minus moderate, saltem non sit diuturna ira, sed cito terminetur. Celeritas siquidem terminandi iram significatur prohibendo occasum solis super iracundiam. Non dat licentiam seruandi iram vsque ad solis occasum, sed vult saltem eodem die terminari. Et rationem subiungit. *Nolite dare locum diabolo.* Motus irę humana est passio, sed quum diutius protenditur, locum parat diabolo ad suggerendum quæ conuenta sunt irato: & sic paulatim ad principandum in animo. Qui locus negatur diabolo si quamprimum ira terminetur. ¶ Et quod dicit de ira, simile intellige de reliquis passionibus quum continuantur. *Qui furabatur.* Ad facta nociua descendit. *Iam non furetur.* Et quoniam furari ex indigentia prouenit: ideo remedium vnde indigentiæ suæ subuenire possit subiungit. *Magis autem laboret operando manibus suis quod bonum est.* Et addidit quod bonum est ad differentiam turpis exercitij. *Vt habeat unde tribuat necessitatem patienti.* non solum vt restituat quod furatus fuerat, sed vt communicet aliis indigentibus. *Omnis sermo malus.* pro, marcidus. Ad similitudinem fructuum marcidorum sermo dicitur marcidus qui inutilis, qui abiiciendus suapte natura est. *Ex ore uestro non procedat.* Vt intelligamus multo magis prohiberi sermonem pestiferum. *Sed siquis bonus ad ædificationem fidei.* pro, vtilitatis. Apte contra sermonem marcidum locat sermonem bonum ad ædificationem alicuius vtilitatis: vt si sermo ipse non directe sit vtilis, tamen sit ad constructionem vtilitatis: quemadmodum ea quæ non intrant ædificium, sunt tamen vtilia ad ædificationem. *Vt det gratiam audientibus.* Sermo marcidus non solum inutilis. sed non gratus est audientibus. quo contra sermo bonus ad ædificationem vtilitatis vt det gratiam audientibus describitur. Et non dicit vt gratus aut acceptus sit audientibus, sed vt det audientibus gratiam: ad significandum quorsum tendit vtilitas sermonis, scilicet vt det audientibus gratuitum

tuitum aliquod donum: puta instructionis aut suasionis, cautelæ & huiusmodi. *Et nolite contristare spiritum sanctum dei.* Inter alia veteris hominis officia connumerat cõtristare spiritum dei. Metaphorico sermone dicitur spiritus sanctus contristari à nobis quemadmodum dicitur metaphorice deus iratus. Ad similitudinem siquidem contristati spiritus sanctus est quum habitaculum suum deserit ob displicentem sibi conditionem superuenientem. Scriptum est enim de spiritu sancto in nobis quod disciplinæ effugiet fictum, & corripietur à superueniente iniquitate. Tunc ergo contristamus spiritum sanctum dei in nobis quum aliquid displicens ei loquimur aut committimus. Mundos iam Ephesios alloquitur: vt rationem habeant horrendi immunditiam ex parte spiritus sancti habitantis in eis. Ac si apertius dixisset. quòd si nulla subesset alia ratio horrẽdi veterem hominem, hæc sola sufficere debet, scilicet vt non contristetis spiritum sanctum dei in vobis. Vnde & subdit. *In quo signati estis in die redemptionis.* Diem baptismi diem redemptionis appellat: eo quòd tunc redemptio per Christum facta applicatur ad eum qui baptizatur: ac per hoc ipse tunc redimitur executiue. Et in illo die signatos intus dicit in spiritu sancto: quoniam vere tunc gratiam quæ est velut impressio spiritus sancti recipiunt qui baptizantur. *Omnis amaritudo & ira & indignatio.* Legendum est. *Omnis amaritudo & furor & ira.* vt amaritudo referatur ad cor, furor ad impetum, & ira ad vindictam. *Et clamor.* in voce, comes singulorum trium prædictorum.

Et blasphemia. sæpe comes furoris & clamoris. *Tollatur à uobis cum omni malitia.* Demum quæ sunt veteris hominis concludens, dicit cum omni malitia. *Estote autem inuicem benigni, misericordes, donantes.* Deest, vobis inuicem. E regione ad tot mala locat duas vniuersales virtutes: benignitatem feracem omnium bonorum, & misericordiam alienis malis subleuandis intendentem. Et his duabus virtutibus adiungit mutuam condonationem iniuriarum, exemplo dei subiuncto. *Sicut & deus in Christo donauit uobis.* vniuersa debita, donando satisfactorem Christum. Per has enim virtutes iunctas imitationi dei, quæ sunt noui hominis contraria supradictis amaritudini, iræ, furori, &c. induenda significantur.

CAPVT V.

Universidad de Deusto
Biblioteca

ESTOTE ergo imitatores dei sicut filii charissimi. pro, dilecti. Tractat hic illam particulam vt simus irreprehensibiles. Vbi prudens lector aduerte quòd proponendo hæc adiunxit in charitate seu dilectione. Propterea siquidem & tractando vnitatem nostram in Christo inseruit charitatem: & tractando munditiam terminauit in charitate. Et similiter modo inchoando tractatum de irreprehẽsibilitate, incipit à dilectione: non qualicunque sed ad imitationẽ dei quemadmodum filij imitatores debent esse patris, & ad similitudinem Christi, subiungendo. *Et ambulate in dilectione sicut & Christus dilexit nos.* Et explicando qualitatem dilectionis Christi, subiungit. *Et tradidit semetipsum pro nobis oblationem.* pro gratiarum actione & bonis obtinendis. *Et hostiam.* pro peccatis. *Deo in odorem suauitatis.* Loquitur Paulus de sacrificio Christi in ara crucis more veterum sacrificiorum: de quibus scribitur in odorẽ suauitatis acceptari à deo. Locutio est metaphorica, more humano significans acceptissimum sacrificium ad similitudinem accepti suauissimi odoris. *Fornicatio autem & omnis immunditia.* Irreprehensibilis redditur homo vitando ea quæ reprehensione digna sunt. Et propterea Paulus tractãs vt irreprehensibiles essent Ephesij, discurrit per vitia, monẽdo vitationem eorũ. Nec omnia tractat vitia, sed ea quę apud Gentiles aut non æstimabantur peccata aut paruificabant. Et propterea meminit fornicationis, quam non æstimabant Gentiles peccatum. Meminit & omnis immunditiæ carnalis, non autem adulterij & incestus: quia hæc reputabantur etiam apud eos peccata, sed impudicitiæ, mollities & huiusmodi paruifiebant. *Aut auaritia.* Non est hic sermo proprie de auaritia vt opponitur liberalitati, sed vt opponitur iustitiæ: quam apud Gentiles non reputari peccatum, patet ex eo quòd rationabilem belli causam dicebant rationem propagãdi imperij. vbi constat summam auaritiam interuenire. Præter hoc quòd leges ciuiles auaritiam citra dimidium iusti precij in contractibus permittunt. *Nec nominetur in uobis.* Non solum esse sed nec nominari præcipit. *Sicut decet sanctos.* Ecce ratio quia non decet mundos per baptismum quouis modo appropinquare huiusmodi vitiis. *Aut turpitudo.* Ratione multorum turpium & factorum & verborum quæ apud Gentiles admittebantur, dixit aut turpitudo. Et similiter subiungit. *Aut stultiloquium aut scurrilitas.* Verum aduerte quòd dictio interpretata scurrilitas est Eutrapelia, quam Arist. quarto Ethic. virtutem dicit medium tenentem in

ludis & iocis. Sed æquinoce Paulus & Aristo. vtuntur Eutrapelia. nam apud Paulum est nomen officij seu actus ad delectationem prouocandam: apud Arist. vero est nomen virtutis quam nõ prohibet: quia virtus nõ est contraria virtuti. Et propterea interpres antiquus transtulit scurrilitas. Rectius tamen transferretur iocularitas aut aliquid huiusmodi quod est materia virtutis Eutrapelię. quod raro cum moderamine virtutis fit. Vnde & subdit. *Quæ ad rem non pertinet.* pro, non conuenientia. Complectitur hæc tria apponendo non conuenientia: vt hinc clare intelligas quòd non de Eutrapelia virtute sed de Eutrapeliæ materia loquitur.

Sed magis gratiarum actio. Contra vitia sermonis, gratiarum actionem ponit. Hieronymus gratia materiæ putat non gratiarum actionem sed gratiosum sermonem significari: vt è regione vitiorum linguæ directe locetur gratiosus sermo. Et vere quadrat materiæ. *Hoc enim scitote intelligentes.* Rationem reddit trium primo prohibitorum, subiungendo. *Quod omnis fornicator aut immundus, aut auarus, quod est idolorum seruitus.* pro, qui est idolorum cultor. Auarum dicit idolorum cultorem, eo quòd conuenit vterque in colendo vnam & eandem rem. Idolorum siquidem cultor argentum & aurum colit: iuxta illud, Simulacra gentium argentum & aurum: quum præter argentum & aurum opera manuum hominum, idolum nihil sit in mundo: vt ad Corinth. dicit Paulus. Auarus quoque argentum & aurum colit: quum illius deus aurum sit. sicut gulosorum deus venter est: in auro siquidem tota auari fiducia consistit. *Non habet hæreditatem in regno Christi & dei.* Manifestat hinc hæc esse peccata mortalia: vtpote excludentia à regno cœlesti. vnde & non repetit alia tria, scilicet turpitudinem & stultiloquium & iocularitatem: quoniam illa non sunt secundum suum genus peccata mortalia. Idem autem regnum dicit Christi & dei: eo quòd dei est vt naturalis regis, Christi autem hominis vt instituti regis, vt communicari sibi à deo regni. *Nemo uos seducat inanibus uerbis.* Hinc apparet non defuisse docentes hæc non esse magni pendenda, sed parua aut nulla esse peccata. *Propter hæc enim uenit ira dei in filios diffidentiæ,* pro, inobedientię. seu, impersuasionis. Et verbum venit præsentis est temporis. Ita quòd non citat præteritas vindictas dei, sed præsentem tanquàm continuam denunciat. Et potest intelligi de vindicta dei, quam in præsenti vita exercet ob hæc crimina, quamuis non discernamus quòd propter hanc causam veniat. Sed quicquid de vindicta præsenti sit, continue venit ira

Universidad de Deusto
Biblioteca

dei propter hæc in morte huiusmodi impersuasibilium hominum. *Nolite ergo effici participes.* pro, comparticipes, *eorum.* tam in culpa quàm in pœna. *Eratis enim aliquando tenebræ.* Accumulat Paulus rationem rationi. Et vbi prius ex parte regni dei, & deinde ex parte iræ, modo ex contrarietate status præteriti ad præsentem nititur eos irreprehensibiles reddere. Et statum quidē præteritum describit tenebrosum immo tenebras, ad significandum dominium tenebrarum in eos. statum vero Christianum describit subiungens. *Nunc autem lux in domino.* Et dicit in domino, ad significandum lucem gratiæ perficientem lucem naturalem. *Vt filii lucis ambulate.* Hebraico more filios lucis appellat sectantes lucem. Et consonum est vt qui translati sunt de tenebris in lucem, sectentur vita & opere lucem. *Fructus enim lucis.* pro, spiritus. Non saltat Paulus de materia in materiam, sed declarat lucem per spiritum: vt intelligamus idem esse sectari lucem in domino & fructificare spiritui. vt intelligamus lucem hāc esse lucem spiritus, non lucem corporis. *Est in omni bonitate & iustitia & veritate.* Non est fructus spiritus quodcunque opus. si aliqua ex parte priuatur bonitate aut iustitia aut veritate. Exigit siquidem fructus spiritus quòd secundum omnes circunstantias sit bonus, sit iustus, sit verus. Et propterea dicit in omni. Differentia inter veritatem & iustitiam clara est: quia illa ad intellectum, ista ad voluntatem spectat. Vnde relinquit quod bonitas spectat ad mores. ¶ Paulus tamen hæc quæ nunc proponit, sigillatim exequendo tractabit. *Probantes quid sit beneplacitum deo.* pro, domino. Ad verbum ambulate, refertur hoc participium probantes. Et est sensus. vt filij lucis ambulate probantes quid sit beneplacitum domino. Vere lucis officio fungitur, qui in particularibus occurrentibus examinat, discutit ac discernit quid sit beneplacitum domino. *Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum.* Hactenus proposuit quæ vsque ad calcem epistolæ tractanda sunt: modo incipit proposita fingillatim tractare. Et primum tractat particulam illam vt filij lucis ambulate, ex contrarietate tenebrarum & lucis quam proposuerat. Extendit siquidem tenebras & lucem ad opera, præcipiens vt operibus tenebrarum nihil habeant commune. Et rationem interserit, quia sunt opera infructuosa. Infructuositas siquidem sufficiens est ratio vt abdicentur opera à commercio. *Magis autem redarguite.* Deficit coniunctio &. & quadrat vt legatur potius. Ità quòd legendum est. *Potius autem & redarguite.* Non sufficit alienum

fieri ab operibus tenebrarum, sed oportet etiam & redarguere opera tenebrarum. Et primi quidem (scilicet non communicandi) rationem subiungit. *Quæ enim in occulto fiunt ab ipsis turpe est & dicere.* Optima non communicandi ratio ex turpitudine tali ac tanta vt etiam turpe sit dicere illa sumitur. De venereis loquitur tenebrarum operibus. Rationem autem secundi (scilicet potius autem & redarguite) subiungit. *Omnia autem quæ arguuntur.* pro, redarguuntur, *à lumine.* pro, à luce, *manifestantur.* Redargui est manifestari à luce. Igitur quum vos sitis lux, ad vos spectat redarguere tenebratum opera. *Omne enim quod manifestatur.* pro, manifestat, *lumen.* pro lux, *est.* Ad probandum passiuam (quod quicquid redarguitur manifestatur à luce) affert vniuersalem actiuam, quòd omne quod manifestat est lux. Quum aliquid redarguitur, non vere redarguitur nisi manifestetur error, crimen aut defectus qui ratio est quòd redarguendum sit. Manifestare autem, propriū officium lucis Paulus dicit: vt hinc concludat quòd lucis officium est redarguere. Quod autem omne quod manifestat sit lux, ad sensum patet in corporeis. Et idem patet in artibus & disciplinis. & idem in spiritualibus. *Propter quod dicit.* Per relatiuum quod, officium lucis spiritualis refertur. *Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus.* pro, & illucescet tibi Christus. Paulus citat hanc sententiam, proculdubio ex scriptura. Et quoniam non inuenitur in sacra scriptura ex integro hæc sententia, vel ex aliquo librorum sacrorum quibus caremus (quorum mentio fit in historia Regum seu Paralip.) vel ex cap. 60. Esaiæ Paulus hanc sententiam attulit exponendo. Ibi enim dicitur surge, absque aliquo nomine: quanuis in Latinis codicibus habeatur Hierusalem. Et hoc surge Paulus exponit qui dormis: declarando ad quem dirigitur sermo surge, scilicet ad dormientem. proculdubio in tenebris: quoniam qui dormiunt, nocte dormiunt. Ex explicando quòd ad dormientem somno mortis dirigitur sermo, adiungit & exurge à mortuis, non corpore, sed anima: quod est surgere à tenebris peccatorum. Ita quòd totum hoc apposuit Paulus de suo, ad declarandū personā cui dicitur surge, & à quali statu dicitur surge. ¶ Quod autem sequitur & illucescet tibi Christus, ibidem apud Esaiā habetur sub aliis verbis, Illuminare quia venit lumen tuum. Et secundum tempus futurū subditur, Super te orietur dominus, quod respondet translationi Hiero. apud quem legitur hoc in loco, & orietur tibi Christus. Manifeste siquidem Esaias ibi loquitur de differentia inter personam hanc & reliquā

mundum penes tenebras & lucem. Quia ecce tenebræ operient terram & caligo populos, super te autem orietur dominus. Vnde conformitas materiæ de qua loquitur propheta ad materiam de qua loquitur Paulus, non parua coniecturam gignit quòd ex illo loco Paulus attulit hanc sententiam: exponendo per dominum Christum, & reliqua vt diximus. *Videte itaque fratres.* Superfluit fratres. Eandem particulam vt filij lucis ambulate, explicat ex alio capite, scilicet quantum ad curam ambulationis ratione multorum impedimentorum. Vnde consequenter ad lucem dici, videte. *Quomodo caute.* pro, accurate, *ambuletis.* Præcipit Paulus filiis lucis vt vtantur luce ad videndum modum studiose accuratéque ambulandi: hoc est proficiendi in via dei. *Non quasi insipientes.* Contrarium officio videndi modum accurate ambulandi, explicat insipientiam: vt ostendat necessitatem huius curæ. Ad similitudinem siquidem corpore ambulantium describit spiritualem ambulationem: nam tanquam insipientes ambulant quibus non est cura videndi qualiter ambulant. *Sed ut sapientes redimentes.* pro, ementes, *tempus, quoniam dies mali sunt.* Sapientiam studiosam circa modum ambulandi explicat quo ad vnum in specie effectum, qui est emere tempus: hoc est opportunitatem proficiendi in via dei. Præcipit Paulus nobis esse ambulandum more viatorũ: qui diebus malis (siue ex aëris perturbatione, siue ex hominum insidiis) itinerantur. Tales enim emunt tempus opportunum ad ambulandum ne in malitiam dierum incidãt: hoc est vt euadant pericula in via. Simili nanque modo præcipit filiis lucis vt studiis, officiis, incommodis, & cætera, emant opportunitatem proficiendi meritis, eo quòd dies mali sunt: hoc est dies huius viæ ad cœlestem patriam pleni sunt malis suasionibus, tentationibus, insidiis, & reliquis huiusmodi prouocantibus ad peccatum. Ac si apertius dixisset: quia periculosi sunt dies itineris, vtimini sapientia, emite opportunitatem euadendi pericula: non expectetis vt vobis offeratur oportunitas, sed emite illam vt proficiatis in via dei. Simile quid dicit dominus in euangelio quòd abiit & vendidit omnia quæ habuit & emit agrum seu margaritam. Nisi quòd dominus emptionem ad preciositatem rei retulit. Paulus vero ratione periculorum emendam præcipit opportunitatem proficiendi. ¶ Hoc præceptum adimplent non solum relinquentes mundum, & ad eremum seu monasteria proficiscentes, sed etiam quicunque opportunitatem benefaciendi præponunt damnis rerum temporalium aut incommodis corporis & huiusmodi.

Propterea. vt accurate ambuletis. *Nolite fieri.* pro, ne sitis, *imprudentes.* Exequitur illam particulam, probantes quid sit beneplacitum domino. Explicat modum quo fit huiusmodi probatio: excludendo, scilicet imprudentiam, quam constat circa singularia versari. *Sed intelligentes quæ sit voluntas dei.* pro, domini. Probando, examinando singularia occurrentia, absit imprudentia. hoc est prudens sit discussio. terminus autem examinationis sit intelligere quæ est voluntas domini, quid est gratum deo in hoc singulari agendo vel patiendo: sic enim probatio vndique perfecta est. *Et nolite inebriari.* pro, & ne inebriamini, *vino.* Supererat vt irreprehensibiles redderentur Ephesij circa ebrietatem: quæ non reputabatur peccatum aut valde paruum. Et hoc introducit declaraturus fructum spiritus superius propositum, dicendo fructus enim spiritus est, & cætera. Ebrietatem siquidem implentem hominem vino, è regione locat plenitudinis spiritus. Prohibet itaque ebrietatem tanquam rem reprehensibilem. Et rationem subiungit. *In quo est luxuria.* Luxuria non est proprium venereorum nomen, sed commune moribus & actibus superfluitate profusis. Nec est clarum an relatiuum in quo, referat vinũ an referat inebriari vino: nam si refert inebriari, non eget glosa: quoniam manifeste interuenit ibi superfluus potus. Si autem referatur vinum, tunc est sensus quòd vinum est prouocatiuum ad ea quæ sunt luxus: vt experientia testatur in hominibus bene potis. *Sed implemini spiritu sancto.* Superfluit sancto: quamus subintelligatur. Tractat (vt dictum est) illam particulam, fructus enim spiritus est in omni bonitate. Et propterea incipit tractatum illius à plenitudine spiritus. Et explicat bonitatem spiritus triplici relatione. Primum relatiue ad seipsos loquendo. *Loquentes nobismetipsis in psalmis & hymnis & canticis spiritualibus.* Et hoc proprie spectat ad partem contemplatiuam. Loqui enim internum, intellectus est. Et significat per hoc quòd homo conferat psalmos & hymnos diuinæ laudis, & cantica non secularia, sed spiritualia: meditando ea quæ significant. *Cantantes & psallentes in cordibus uestris domino.* Secunda relatio est ad dominum, non per modũ loquentis, sed per modum cantantis. Quem modum magis explicans dicit in corde vestro: ad significandum quòd cantus est partis affectiuę relatæ ad deum, gaudendo & exultando in domino: lætantium siquidem est cantare. *Gratias agentes semper pro omnibus.* Tertia relatio est ad proximos, immò & ad omnia beneficia gratias agendo. Et dicit semper, non actu,

actu. sed animi promptitudine. Et dicit pro omnibus vt communio sanctorum exerceatur. *In nomine domini nostri Iesu Christi.* Gratiarum actio inuocato Christo homine tanquam medio mã datur: vt quemadmodum est medium in beneficiis, ita sit mediũ in gratiarum actione. *Deo & patri.* Deus nomen est naturæ: pater personę primæ trinitatis, aut est nomen amoris seu officij quo nos adoptauit. *Subiecti inuicem in timore Christi.* Vltima bonitatis pars describitur in mutua subiectione non legali, sed in timore Christi: talem enim subiectionem efficit spiritus: extendendo bonitatem animi singulorum ad mutuam subiectionem ob reuerentiam Christi in singulis habitãtis. Huiusmodi enim subiectio communis esse debet tam prælatis quàm subditis, tam dominis quàm seruis, &c. quum nihil aliud sit quàm subiici Christo habitanti in Christiano. *Mulieres.* pro, vxores, *viris suis.* pro, propriis. *subditæ sint.* pro, estote. Tractat illam particulam & iustitia, in iustitia inter virum & vxorem, inter patrem & filium, inter dominum & seruum: vnde ab vxoribus incipiẽs, mandat vt sint subditæ propriis viris. Et modum subiectionis subiungit. *Sicut domino.* Non dicit sicut dominis: quia non mandat vxores esse velut seruas maritorum: quod significaretur si dixisset sicut dominis. Sed dicit sicut domino, hoc est sicut Christo: hoc est voluntarie & ex amore. Sic enim subiicimur Christo. Vnde ad hanc similitudinem (sicut domino) declarandum subiungit. *Quoniam vir caput est mulieris.* pro. vxoris, *sicut Christus caput est ecclesiæ.* Ratio subiectionis non affertur dominium, sed esse caput: & hoc commune esse Christo & marito dicitur: Christo respectu ecclesiæ, marito respectu vxoris. Et de Christo quidem ecclesiæ capite superius dictum est: de viro autem ne sit quæstio penes quid in proposito attenditur similitudo capitis, subiungit de Christo. *Ipse saluator corporis eius.* pro, & ipse saluator corporis est. vt intelligamus de hoc officio capitis esse sermonem, scilicet de officio quo caput saluat corpus. Christus quidem saluator est corporis sui quod est ecclesia: & maritus saluator est vxoris, pascendo, gubernando, regendo, protegendo eam. *Sed sicut.* pro, sicut autem, *ecclesia subiecta est Christo, ita & mulieres.* pro, vxores, *viris suis.* pro, propriis, *in omnibus.* pro, in omni. Explicat clare quod dixerat sicut domino, adiungẽdo in omni: vt intelligant vxores in omni re, in vniuersa actione debere subiici maritis sicut ecclesia Christo: hoc est vt in nulla re, in nulla actione admittant aliquid contrarium maritis Christi

Christi lege regulatis: alioquin non essent subditę illis sicut Christo. Per hoc enim excluditur subiectio quo ad peccandum. *Viri diligite vxores uestras sicut & Christus dilexit ecclesiam.* Amor amicitiæ spiritualis ad vxores exprimitur ex modo quo Christus dilexit ecclesiam. Vnde effectũ huiusmodi amoris amicitiæ explicat subiungens. *Et seipsum tradidit pro ea.* in ara crucis. *Vt illã sanctificaret.* hoc est mundam redderet. Et explicando modum quo mundat ecclesiam subiungit. *Mundans lauacro aquæ in verbo uitæ.* Superfluit vitæ. Baptismus significatur in verbo, in nomine patris & filij & spiritus sancti. *Vt exhiberet.* pro, adiungeret, *ipse sibi gloriosam.* Ad similitudinem sponsæ describit ecclesiam gloriosam meritis, clara laude famaq; dignis. *Ecclesiam non habentem maculam.* Turpis est in sponsa macula carnis, & in ecclesia macula peccati. *Aut rugã.* fictionis aut duplicitatis. *Aut aliquid huiusmodi.* quod sponsam dedecet. *Sed vt sit sancta.* hoc est munda. *Et immaculata.* pro, irreprehensibilis. in actionibus suis. In quo apparet manifestè amor amicitiæ. *Ita & viri debent diligere vxores suas ut corpora sua.* Tractando similitudinem inter virum & vxorem ad imitationem Christi & ecclesiæ, postquam explicauit eam penes amorem amicitiæ, modo explicat eandem secundum amorem concupiscentiæ quo aliquis amat seipsum. Ad hoc enim manifestè spectat quòd viri diligant vxores suas, vt corpora propria. Vnde & amplius explicans subiungit. *Qui suam uxorem diligit, seipsum diligit.* eo quòd vxor est caro viri. *Nemo enim unquam carnem suam odio habuit.* Intellige hoc formaliter de carne sua vt sic. nam secus est de carne sua. vt impeditiua est vel reputatur alicuius magis amati. Sic enim multi occiderunt seipsos, apprehendentes carnem suam tanquam impedientem eos ab affectata libertate seu detinentem eos in malis. Sic Christus præcipit odio haberi carnem propriam vt retrahentem à salute animæ. sic sancti castigant corpus suum vt pugnans aduersus spiritum. & sic de similibus. Cum his enim omnibus stat solida formalis veritas, ꝙ nemo vnquam carnem suam odio habuit. Vnde & probationem manifestam subiungit. *Sed nutrit & fouet eam.* quod continua experientia testatur. *Sicut & dominus ecclesiam.* dilexit tanq̃ carnem suam. Et ne hoc absonũ videatur, subiũgit. *Quia membra sumus corporis eius.* Hinc enim manifestũ est quòd ecclesia est corpus Christi. *De carne eius & de ossibus eius.* Ecclesia non solum est corpus Christi, sed est corpus formatum de carne Christi & de ossibus Christi in cruce. Multo enim

enim plus contulerũt caro Christi & ossa Christi in cruce ad formandum corpus Christi mysticum quod est ecclesia, quàm contulerint caro Adæ & ossa Adæ ad formandam vxorem eius Euam: quoniam caro Christi & ossa Christi in cruce contulerunt vitam propriam ad formandum corpus ecclesiæ: Adæ vero caro & ossa non contulerunt propriam vitam. Ad illam siquidem alludens formationem dicit quòd sumus de carne eius & de ossibus eius. *Propter hoc relinquet homo patrem & matrem.* Affert consequenter verba scripturæ: quæ fuerunt consequenter dicta post caro de carne mea & os ex ossibus meis. Et affert hęc ad manifestandum authoritate scripturę quòd vxor est caro mariti. Et pronomen hoc, vinculum inter virum & vxorem demonstrat. Propter huiusmodi nanque vinculum relinquet (& quo ad conuersationem & quo ad torum) homo patrem suum & matrem. *Et adhærebit vxori suæ.* conuersando, curam gerendo, pascendo, fouendo, & cætera. *Et erunt duo in carne una.* pro, in carnem vnam. Hoc est quod Paulus volebat ex scripturæ testimonio habere ad propositum vt vxor caro viri manifestaretur. Quomodo autem ad literam hoc intelligatur, in euangeliis exposuimus. *Sacramentum.* pro, mysterium, *hoc magnum est.* Non habes ex hoc loco prudens lector à Paulo coniugium esse sacramentum. Non enim dicit sacramentum, sed mysterium hoc magnum est. Et vere mysterium verborum horum magnum est. Continent enim & indiuisibilitatem coniugij, vt dominus explanauit apud Matthæum. Continent & ius naturæ, horrendi coniugium cum patre & matre. Continent & officium debitum à viro plus vxori quàm patri & matri. Continent & hoc quod modo Paulus declarauit vxorem esse carnem mariti. Vnde vere mysterium hoc magnum est. *Ego autem dico in Christo & ecclesia.* pro, in Christum & ecclesiam. Accumulat Paulus magnitudini mysterij secũdum sensum literalem, magnitudinem secundum sensum spiritualem, referendo hæc ad Christum & ecclesiam: vt iam retulerat dicendo quia membra sumus corporis eius de carne eius, & de ossibus eius. *Verumtamen & vos singuli.* pro singulatim, *unusquisque vxorem suam sicut seipsum diligat.* Quanuis ego referam hæc ad Christum & ecclesiam, veruntamẽ iuxta sensum literæ vnusquisque diligat vxorem suam sicut seipsum: vrpote vnam cum eo carnem. *Vxor autem timeat virum.* Et est sermo de timore reuerentiali.

CAPVT

CAPVT VI.

Filij obedite parentibus uestris in domino. Post iustitiã inter coniuges monet iustitiam inter patrem & filium: inchoans à debito filiorum, Primum autem quod debent filij parentibus est obedientia, non qualitercũq; sed in domino. Moderatur Paulus debitam obedientiam ad in domino: vt intelligamus non esse obediendum parentibus nisi secundum deũ præcipiant. Magis enim obedire oportet deo quàm hominibus. *Hoc enim iustum est.* Manifestat obedientiam esse debitam quià est iusta, quia est diuina lege promulgata, *Honora patrem tuum & matrem tuam.* Ecce iustum diuinæ legis expositum honore obedientię. Ad literam siquidem de obedientia atque reuerentia præceptum illud intelligitur, ad subuentionẽ autem extenditur in articulo necessitatis: quo scilicet parẽtes indigerent. Iuxta hanc enim extensionẽ dominus in euangelio vtitur hoc præcepto: Paulus autem simpliciter & absolute. *Quod est mandatum primum in promissione.* Dicitur præceptum hoc primum in promissione, quia pri⁹ adiuncta fuit promissio huic præcepto quàm fuerint adiunctæ promissiones obseruatoribus mandatorũ diuinæ legis. nam huic præcepto fuit adiuncta promissio in ipsa promulgatione tabularum: vt patet Exod. 20. promissiones autẽ adiunctæ obseruatoribus legis postea fuerunt adiunctæ: vt patet in fine Deute. *Vt bene sit tibi, & sis longæuus super terram.* Duplex bonũ promittitur. Primo ipsum bonũ: deinde longæuitas vtendi bono habito. Tanquam parum sit alterum sine altero. Longa siquidem vita absque bonis, parum boni est: & ediuerso bona sine diuturnitate, parum prosunt. *Et uos patres nolite ad iracundiã.* pro, ad iram, *prouocare filios uestros.* Debitum parentum erga filios explicat. Primum quod exigit Paulus à parentibus negatiuũ est: vt non prouocent eos ad peccatum aliquod. Et hoc expressit in ira: quoniam parentes in hoc frequenter peccant, prouocando filios ad exercẽdam vindictam. Hoc est enim prouocare filios ad iram aduersus exosos parentibus. Vnde è regione incitationis ad malum, subiungit aduersatiue. *Sed educate illos in disciplina.* pro, in eruditione, *& correctione.* pro, admonitione, *domini.* Eruditio partem respicit intellectiuam: admonitio autem partem affectiuam: & vtrãque præcipit secũdum legem domini: quæ & directè prohibet vindictas, & vniuersæ vitæ actus componit. Tenẽtur siquidem parentes filios non solum alere sed instruere. *Serui obedite dominis carnalibus.* Vltimo loco iustitiam inter dominũ & seruũ

præcipit.

Universidad de Deusto
Biblioteca

præcipit. non enim adhuc erat politia aliqua, sed tantum familiæ erant Christianæ. Et propterea omnes & solas coniugationes familiæ direxit quo ad debitum: videlicet inter viros & vxores, parentes & filios, dominos & seruos. Inter obedientiã autem filiorũ & seruorum quanta sit differentia, monstrat ex eo q̃ obedientiã filiorũ præcipit cum vna tantum conditione, scilicet in domino. seruorum verò obedientiam multiplicatis conditionibus qualificat, adiungendo. *Cum timore & tremore.* Timor intus, tremor extra est. *In simplicitate cordis uestri sicut Christo.* Tollit à seruis duplicitatem cordis respectu dominorum quemadmodum tollitur respectu Christi: vt quemadmodũ obeditur Christo nõ aliud habendo in corde & aliud in seruitio, ita obediatur à seruis dominis carnalibus. Quod magis explicans dicit. *Non ad oculum seruientes quasi hominibus placentes.* Seruitium oculare ad placendum exterius homini nõ intuenti cor, describitur, quia reuera nõ exhibetur nisi exterius, ita quòd si careret arbitro, nõ fieret. Vnde è regione ad huiusmodi oculare seruitium subiungit aduersatiue. *Sed ut Serui Christi.* intuentis cor. *Facientes uoluntatẽ dei.* Materiam explicat in qua serui tenentur obedire dominis carnalibus, scilicet in faciendo voluntatem dei: hoc est ea quæ non aduersantur voluntati dei. *Ex animo.* Contra id quod dixerat ad oculum, dicit ex animo. *Cum bona uoluntate.* pro, cum benevolentia. Non sufficit seruis Christianis timor, sed exigitur etiam benevolentia erga dominos. *Seruientes sicut domino.* Superfluit sicut. *Et non hominibus.* Præcipit Paulus contra id quod dixerat quasi placentes, vt serui agnoscant se seruire domino Christo: eo quòd ipse præcipit vt obediant carnalibus dominis, eo quòd ipse est principalis præcipiens, & cui principaliter obeditur. Quemadmodum dicimus quòd seruiens inuitato à domino, non seruit inuitato sed domino. Sic enim Paulus dicit seruientes domino non hominibus. *Scientes quoniam.* pro, quòd, *unusquisque quòd fecerit bonũ hoc recipiet à domino, siue seruus siue liber.* Manifestat quod dixerat seruientes domino & non hominibus ex mercede: quia dominus retribuet mercedem vnicuique tam seruo quàm libero operis sui boni: ac per hoc obedientiæ debitæ carnalibus dominis: quoniam opus bonum est. *Et uos domini eadem facite illis.* Eadem intellige proportionaliter, scilicet cum benevolentia in simplicitate secundum voluntatem dei præcipientes illis. *Remittentes minas.* hoc est non exequentes minas. Non enim quod turbato animo sæpe domini minantur, executioni mandandum est.

est. Multa siquidem consonant animo turbato quæ postea dissonant à quieto. Et propterea rationabiliter domini remittunt minas. *Scientes quia & illorum ut uester.* pro, quòd & vester, *ipsorum dominus est in cœlis.* Sensum transtulit vetus interpres. nam ordo literæ est, scientes quòd ipsorum & vester dominus est in cœlis. Rationem reddit quare debent & remittere minas & eadem facere seruis, ex eo quòd cõmunis dominus est in cœlis, ex eo quòd redditurí sunt rationem communi domino de iis quę agunt erga seruos. *Et personarum acceptio non est apud deum.* pro eum. scilicet dominum qui est in cœlis. Non est ille cœlestis dominus vt principes mundi huius: apud quos magis reputantur domini quàm serui: sed æqua lance librat animos domini & animos seruorum.

Decætero. pro, cæterum, *fratres mei confortamini in domino & in potentia uirtutis.* pro, fortitudinis, *eius.* Supererat tractare illam particulam, & omni veritate. hanc modo tractat, instruendo ad pugnam contra diabolum. Et aptè fructui spiritus in omni veritate, attribuitur pugna aduersus dæmonem: vt intelligamus non esse humanæ fictionis bellum inter dæmones & nos, sed esse veritatem: & arma nostra aduersus dæmones nõ esse arma imaginata, sed esse fructum spiritus in veritate omni, absque vllo commento. ¶ In duas autem partes distinguit robur Christianum aduersus dæmones. Altera est confortamini in domino: hoc est inualescite non in vobisipsis, sed in domino. Altera est, & in potentia fortitudinis eius. In domino inualescimus quatenus dominus est, ac propterea curã nostri habet. in potentia verò fortitudinis eius similiter inualescimus vtentes fortitudine eius aduersus hostes non infirma aut debili sed potente, vt vtrinque confortemur ad pugnam, immò ad victoriam sub tali principe, sub tanta potentia fortitudinis eius non in viribus fortitudinis nostræ. *Induite uos.* Duorum quæ proposuit exequitur secundum. *Armaturam dei.* Dictio interpretata armaturam, significat non aliquod speciale genus armorum sed vniuersitatem armorũ. quod enim dixerat in potentia fortitudinis eius, modo explicat ab affectu vniuersæ armaturæ. *Vt possitis stare aduersus insidias diaboli.* Manifesta ratio induendi vniuersa arma dei, vt non cadamus sed habeamus vnde possimus stare aduersus diabolum insidiis contra nos pugnantem. Et ne fictio reputetur diabolos insidiari nobis, subiungit. *Quoniam non est nobis colluctatio.* pro, lucta. De conflictu est sermo non de ludo. *Aduersus carnem & sanguinem.* Intellige tantũ. est enim sensus q̃ nõ est nobis cõflictus tantũmodo

aduersus

aduersus carnem & sanguinem: hoc est aduersus concupiscentias carnis & incensionem sanguinis quo accéditur ad iram & alias passiones. Dicit enim hæc aduersus doctrinam Gentilium reputantium non esse nobis conflictum nisi aduersus internas passiones: & conflictum aduersus dæmones reputant fictionem. Sed *aduersus principes*. Dæmones quadrupliciter describit. Primo, à principatu naturæ. Eminentia siquidem naturæ eorum respectu visibilis mundi significatur. & propterea sine adiectione aliqua dicit aduersus principes: vt quantum distat status principū à statu aliorum, tantum distare intelligamus naturam dæmonum à natura hominum & vniuersorum sensibilium. *Et potestates*. pro, aduersus potestates. Describit secundo eosdem ex eminētia potentiæ: & propterea sine adiectione aliqua dicit aduersus potestates, vt cognoscamus nostros hostes longe eminentiores tū natura tum potentia. *Aduersus mundi rectores*. pro, dominos, *tenebrarum harum*. pro, seculi huius. Ita quòd textus Pauli est. aduersus mundi dominos tenebrarū seculi huius. Et in textu Græco quod dicimus mundi dominos, vnica est dictio composita ex mundo & dominio, cosmocratoras. Propter quod subobscurior redditur litera Latina cum tot obliquis substantiis, scilicet mundi tenebrarum. Verùm ordinari potest sic. aduersus dominos mundi, nó absolute sed mundi tenebrarum. non æterni temporis, sed seculi huius'. ¶ Describit tertio dæmones à dominio vniuersali quod debellando homines vbique acquisierant: vniuersali inquā respectu mundi tenebrarum, ad differentiam mundi lucidi. Mundus siquidem tenebrarum non corporalium sed spiritualium, est mundus constans ex peccatoribus. Et adiungit seculi huius, ad differentiā futuri post vniuersale iudicium seculi: in quo dæmones non erūt domini tenebrarum, sed ab omnibus cognoscētur subiecti & ipsi tenebris, damnati & in tormentis, qui modo sunt domini reproborum viuentium in hoc seculo, pro quanto vtūtur illis vt seruis.

Contra. pro, aduersus *spiritualia nequitiæ in cœlestibus*. Quarto describit eosdem à malitia excellentissima. Non dicit aduersus spirituales nequitias, sed (quod plus est) aduersus spiritualia nequitię. Habet nequitia carnalia, habet & spiritualia. Carnalia nequitiæ, sunt studia mala secundū passiones carnales. Spiritualia autē nequitię, sunt studia mala secundū superiorem animæ partem. Quę tanto sunt peiora, quanto intellectus altior & maioris est vis q̄ sit vniuersa pars animæ inferior: vt intelligamus mala studia hostiū nostrorum tanto peiora quanto in illis totum studium ex parte constat

constat spirituali, & non est partim spirituale & partim carnale, quale est omne humanum studium. ¶ Quod autem adiungit in cœlestibus, materiam significat circa quam versantur spiritualia studia nequitię de qua est conflictus: Ad tollendum siquidem cœlestia nobis, ad priuandum nos cœlestibus, tenduntur huiusmodi spiritualia nequitiæ studia. *Propterea accipite armaturam dei*. Descriptis hostibus cum tot terribilibus conditionibus, redit ad armandum nos. Et recole quòd de vniuersis armis dicit armaturam. *Vt possitis resistere in die malo*. hoc est in die periculoso: sicut superius dixit dies mali sunt. ad hoc enim armamur vt resistamus in die conflictus: qui dicitur dies malus ratione periculi incidendi in vere malum mortis animæ. *Et in omnibus perfecti stare*. pro, & omnibus perfectis stare. hoc est etiam omnibus confectis quæ pugnæ sunt stare in rectitudine, firmiter subsistere. hic est enim finis pugnæ. *State ergo*. Ab vniuersa armatura descendit ad singula arma in specie: incipiens à cingulo quod baltheum vocant. *Succincti*. pro, præcincti, *lumbos uestros in ueritate*. Circumcingi iubet veritate tanquàm baltheo: vt vndique veritate defendamur, vt à veritate incipiat omnis nostra pugna. lumbi siquidé vires animæ ad similitudinem lumborum sustentantium corpus dicuntur. & propterea veritate cinguntur, quæ est fundamentum omnium virtutum. Nullam enim fallaciam, nihil fraudis, nihil à veritate dissonum admittit Christiana religio, nullum verum refutat: quoniam verum vero non est contrarium. *Et induti lericā*. pro, thoracem, *iustitiæ*. Loco thoracis tuentis pectus & vitalia membra iustitiam veritatis comitem, præcipit. voluntas siquidem constans ad reddendum vnicuique quod suum est, vitalia animæ tuetur. *Et calceati pedes in præparationem euangelii pacis*. Loco calceorum tuētium pedes, affectus quibus incedimus tāquàm calceatos præcipit moderatione prępārante nos ad euangelium pacis. Vere post voluntatem prædictam iustitia, affectiua pars debet esse dispositā ad tranquillitatem ordinis Euangelici. *In omnibus sumētes scutum fidei in quo possitis omnia tela nequissimi*. pro, mali, *ignea extinguere*. Loco scuti fidem præcipit. Et eius effectum explicat extinguere ignea tela, non aliqua sed omnia mali: hoc est dæmonis antonomatice mali. Vbi & arma offensiua dæmonis aduersus nos declarat esse tela quæ sunt percussiua, & ignea combustiua: vt ex his duabus conditionibus sensibilium percipiamus magnā armorum vim: vtpote à telis & igne descriptorū. vt in igne vim cōsumptionis, & in telo vim penetrationis intelligamus. Quæ tamé

omnia possumus si volumus vtendo scuto fidei extinguere. ¶Et bene nota quòd tunc vtimur fidei scuto, quando ea quæ sunt fidei opponimus obuiam tentationibus tanquàm telis etiã igneis antequàm ingrediantur in animas nostras. hoc enim est officiũ scuti, ad hoc Paulus dicit quòd possumus vtendo fide vt scuto omnia tela ignea maligni nostri inimici extinguere, quod plus est quàm euitare aut propellere. Et vere sic est: quoniã quandiu ea quæ sunt fidei velut obuiantia tentationibus opponimus, extinguuntur tela, hoc est nihil nocent animæ. *Et galeam salutis.* pro, salutaris. *assumite.* Quemadmodum dixit scutum fidei fidem vt scutum, & similiter thoracem iustitiæ iustitiam vt thoracem, ita eodẽ sensu nunc dicit galeam salutaris hoc est salutare pro galea. Et signficatur quòd suscipiant Christum in capite sub ratione salutaris: hoc est quòd in supremo nostri habemus Christũ vt salutarem in pugna. vt non confidamus in nobis sed quòd Christus sit conferens nobis salutem in huiusmodi conflictu. *Et gladium spiritus quod est uerbũ dei.* Hactenus de armis defensiuis, modo de offensiuis dicit verbum dei loco gladij. Verum aduerte quòd verbum dei appellat gladiũ non hominis sed spiritus: quia tunc habet vim & actionem gladij quando vtitur eo spiritus, & non quandovtitur homo tantum. *Per omnem orationem.* Postquàm tractauit illam particulã in potentia fortitudinis eius, tractat priorem: videlicet confortamini in domino, explicando modum quo inualescimus in domino. Et modus est orando, seruatis debitis circũstantiis. vnde & dicit per omnem orationem, vt nullam prętermittat rationem eleuandi mentem in deum. *Et obsecrationem.* Media orandi non quæ nostra sunt sed quæ sacra sunt declarat. Obsecramus enim orantes per passionem, per resurrectionem, per incarnationẽ Christi &c. *Orantes omni tempore.* quantum facultas permittit: quoniã affirmatiuum est præceptum. *In spiritu.* nõ verbo. per se enim ad orationem spectat quòd fit in spiritu: quòd autem fit in voce, per accidens est. *Et in ipso.* pro, & in hoc ipsum. scilicet ad orandum omni tempore in spiritu. *Vigilantes in omni instantia.* Non sufficit vt vigilemus ad hoc ipsum sed & oportet vt instemus omni sedulitate. *Et obsecratione.* pro, deprecatione. Vult in oratione petitiones fieri. *Pro omnibus sanctis.* Vt sanctorum communio exerceatur, vult omnes orare pro omnibus mũdis: quales sunt Christiani per baptismum. *Et pro me.* Ad propria descendit Paulus in calce epistolę: inchoans propria ab humili petitione vt Ephesij orent pro ipso. Quid autem petat pro se explicat. *Vt detur mihi sermo in apertione oris mei cum fiducia.* pro, ausu (seu libertate) *notum facere mysterium Euangelii.* Petit vt detur sibi ex diuina gratia exterior sermo cum libero ausu notificandi arcanum Euangelij. Et tanquam rationem subdens indigentiæ, subiungit. *Pro qua legatione fungor in catena ista.* Superfluit ista. Tanquam dixerit. ideo egeo quia iam pro hac causa opprimor vinculis. *Ita ut in ipso audeam prout oportet me loqui.* Superfluit ita. Explicat quod dixerat cum fiducia: declarãdo quòd non petit audaciam superfluã aut temerariam, sed vt in ipso Euãgelio audeat loqui prout oportet me in quo clauduntur omnes circunstantiæ rationales. *Vt autem & uos sciatis quæ circa me sunt, quid agam.* Duo commemorat & quæ circa ipsum aguntur, & quid ipse agit. *Omnia uobis nota faciet Tychicus charissimus.* pro, dilectus, *frater.* Christianus. *Et fidelis minister in domino.* Forte propter hoc verbũ ministeri aiunt Tychicum diaconum. Minister tamen in domino commune est nomen etiam ipsis Apostolis: vt ipse Paulus scribit ad Corin. Cõmendatur siquidem Tychicus de fidelitate ministerij secundum dominum. Incertum est autem de quali ministerio loquatur, spirituali an temporali. Crediderim tamen ego quòd de spirituali ministratione loquatur: eo quòd subiungit de eo. *Quem misi ad uos in hoc ipsum ut cognoscatis quæ circa nos sunt & consoletur corda uestra.* Ex hoc officio consolandi corda Ephesiorum, conficio spiritualem ministrum fuisse Tychicum. *Pax fratribus & charitas cum fide.* Ordine retrogrado numerat hæc tria: pacem, charitatem, fidem. nam prior est fides, deinde dilectio, & demum pax.

A deo patre nostro. Superfluit nostro. Paulò superius hęc verba fuerunt exposita. *Et domino Iesu Christo.* Hęc est salutatio Ephesiorum. Quam vero subiungit ad omnes extendit. *Gratia cum omnibus.* hoc est gratia vobis cum omnibus vbique. *Qui diligunt dominum nostrum Iesum Christum in corruptione.* pro, in incorruptibilitate. hoc est in statu immortalitatis & incorruptibilitatis corporalis existentem & regnantem. *Amen.* Conclusio est confirmatiua. ¶Et est subscriptio epistolæ apud Gręcos hęc. Ad Ephesios scripta Romæ, missa per Tychicum.

Caietæ die. IX. Februarij. M. D. XXIX.

THOMAE DE VIO CAIETANI CARDINALIS SANCTI XISTI, IN EPISTOLAM PAULI AD PHILIPPENSES COMMENTARII.

PAulus & Timotheus. Collegam sibi instituit Timotheū, non quo ad epistolam sed quo ad salutationem. noluit siquidem reseruare salutationē Timothei in fine cum aliis, sed præposuit: vt hinc etiam cognosceret Philippenses quanti faciat ipse Paulus Timotheum. *Super Iesu Christi.* Omittit apostolatus nomen vt cōmuni sibi & Timotheo nomine vtatur. *Omnibus sanctis in Christo Iesu qui sunt Philippis.* Sanctos appellat mūdos ex baptismo. *Cum episcopis & diaconibus.* pro, diaconis. hoc est cū superintēdētibus ad spiritualia, & ministris ad temporalia. vtrunque siquidem nomē est officij. Et ideo pluraliter dicit episcopos, qui præerant curę animarum. Diaconos autem constat ex Apostolorum actibus institutos vt præsint temporalibus. Et quum cōmuniter omnes salutasset, meminit specialiter eorum qui præsidebāt spiritualibus & temporalibus ecclesiæ. *Gratia vobis & pax à deo patre nostro & domino Iesu Christo.* Solita Pauli salutatio sępe exposita. *Gratias ago deo meo.* Post salutationem incipit tractatus in quo primo more solito pręmittuntur tractanda. Dicit autem deo meo. tū ad significandum quòd solus non cum Timotheo scribit quanuis cū Timotheo salutauerit. tū ad significandū quòd deus ita est cōmunis sanctis omnibus quòd simul est proprius cuique. *In omni memoria uestri, semper in cunctis orationibus meis.* pro, in omni oratione mea, *pro omnibus uobis.* Determinando in omni memoria vestri, adiūgit

git in omni oratione mea. *Cum gaudio deprecationem.* pro, orationem, *facientes super communicatione uestra in euangelio Christi.* Superfluit Christi. *A prima die usque nunc.* Ecce materia tum gaudij, tum gratiarumactionis, tum orationis, tum memoriæ, perseuerantia Philippensium immò communicatio in euangelica veritate & bonitate à prima die quo conuersi sunt ad Christū vsque nunc. Et vere materia est omnium prædictorum, quia nec à pseudapostolis seducti sunt, nec à pristina Gentilitatis consuetudine reducti sunt, nec persecutionibus in Paulum ibidem excitatis Actu. 16. turbati sunt. *Confidens.* pro, fiduciam habens. *hoc ipsum, quia.* pro, quòd. *qui cœpit.* Deficit, in *uobis opus bonum, perficiet usque in diem Iesu Christi.* Proposita perseueranti communicatione Philippensium in euangelio, proponit futuram in eisdem perfectionem diuina efficientia. Proponendo autem aperit vtrunq; esse dei officium, scilicet inchoare in hominibus opus bonum, & perficere illud non ad tempus, sed vsque in diem Christi Iesu. Qui respectu singulorum est in morte cuiusque: respectu autem omnium est dies vniuersalis iudicij. Proponit autem huiusmodi perfectionem iam persuasam sibi: & vnde sibi hoc persuaserit subiungit. *Sicut est mihi iustum hoc sentire pro omnibus uobis.* Debitum censet vt sic sentiat, vt sic reputet futurum: iustum enim debitum sonat. Et ratio debiti explicatur subiungendo. *Eo quòd habeam uos in corde.* proculdubio amando & desiderando. cor enim pro voluntate ponitur. *Et in uinculis meis, & in defensione & confirmatione euangelii socios gaudii mei.* pro, gratiæ meæ, *omnes uos esse.* Ordo literæ est, & omnes vos esse socios gratiæ meæ in vinculis meis, & in defensione & confirmatione euangelij, repetendo verbum habeam. Ratio quare debitum est vt persuadeam mihi futuram vestram perfectionem vsque in diem Christi est, tum quia vos habeo in corde, tum quia vos habeo socios gratiæ meę quam habeo in vinculis meis, & in defensione ac confirmatione euangelij. Vere siquidem iustum est vt quos socios habebat tantæ gratiæ, eosdem reputaret futuros perfectos vsque in diem Christi. ¶ Gratiam suam explicat Paulus & pati vincula pro Christo, & defendere & confirmare euangelium. hoc est agere, illud pati. vtrunque tamen est doni diuini, homini concessi gratuito. *Testis enim mihi est deus.* Postquam proposuit tractanda, tractat proposita, inchoans ab vltimo: videlicet eo quòd habeam vos in corde & in vinculis, &c. Et quoniā multa in hac particula continentur, incipit ab illo eo quòd habeā vos in corde: declarādo amorē suū

erga illos, tum à desiderio, tum ab oratione. Et quoniã cordis solus deus est inspector, deum in testem affert. *Quomodo cupiam omnes uos esse in uisceribus Iesu Christi.* Superfluit esse. Et anceps est cõstructio an in uisceribus Iesu Christi, referatur ad cupiam an referatur ad vos: vt interpres retulerat apponendo esse. Magis tamen quadrat vt referatur ad quomodo cupiã: quoniam ad cordis proprij testificationem affertur etiã deus in testem. Et est sensus. quomodo secundum intima, nõ humani affectus sed Iesu Christi, cupiam vos. *Et hoc oro.* non solum cupio intus sed oratione cordis interprete monstro. Explicat siquidem simul quod proposuerat se orare pro illis. *Vt charitas uestra.* Ecce quo tendunt desideria hominis quæ sunt secundum viscera Iesu Christi: non ad diuitias aut sanitatem aut vitam corporis: sed vt dilectio vestra, perficiens partem affectiuam. *Magis.* Deest adhuc. Legendum est. *Adhuc magis ac magis abundet in omni scientia.* pro, in cognitiõe. Orat Paulus non vt cognitio crescat sed vt in cognitione magis ac magis abundet dilectio: hoc est vt crescente cognitione magis ac magis abundet dilectio. Et dicit adhuc magis, quia iam inceperat abundare. *Et in omni sensu.* Sensus à cognitione differt penes vniuersale & particulare, penes speculatiuum & practicum. orat enim vt charitas magis ac magis abundet tum crescente cognitione speculatiua mysteriorum dei, & Christi & morum, tum crescente omni sensu: hoc est omni experientia: omni prudentia circa agenda. *Vt probetis potiora.* pro, præstantia. Ad hoc abundet dilectio vt cognoscendo & experiendo ad similitudinem examinando probantium, perueniatis ad illa quæ præstant aliis: hoc est vt non sitis contenti bonis, sed exercitatione continua assequamini meliora. *Vt sitis synceri & sine offensa.* Dixerat probetis: & quia probatio purgando fit, ideo explicando adiungit vt sitis synceri, exclusa impuritate: & sine offensa, excluso scãdalo actiuo & passiuo, anceps siquidem ad vtrunque est sensus. Synceritas purgat hominem quo ad se, & offensio quo ad proximum. *In diem Christi* Non ad tempus sed ad diem vsque Christi, quo Christus iudicabit. *Repleti fructu iustitiæ.* Deest, qui est, *per Iesum Christum in gloriam & laudem dei.* Ecce præstantia probando acquirenda. ¶ Et per fructum iustitiæ. intellige vniuersum fructum iustitiæ ex fide Iesu Christi. Orat vt repleti sint vniuerso iustitiæ fructu, qui non aliter haberi potest quàm per meritum Iesu Christi. Quod autem subditur in gloriam & laudem dei, respicit omnia antedicta: vt dilectio vestra abundet, vt probetis, vt sitis &c. in gloriã, in excel-

sis vbi lucet dei gloria, & laudem apud nos: quibus laus potius quàm gloria dei manifestatur. *Scire autem uolo uos fratres.* Tractat illam particulam in specie gratiæ meæ in vinculis, multipliciter: tum respectu aliorum, tum respectu suimet, tum respectu Philippensium. Et respectu quidem aliorum dicit. *Quia.* pro, quòd, *quæ circa me sunt, magis ad profectum uenerunt.* pro, successerunt, *euangelii.* Et declarans quomodo, subiungit. *Ita ut uincula mea manifesta fierent in Christo.* hoc est ita vt vincula mea in Christo, non ob crimen, sed ob Christum manifesta fierent, quòd essent propter Christum. *In omni.* pro, in toto, *prætorio.* hoc est apud vniuersos officiales prætorij, apud vniuersos agentes in prætorio. Paulus vinctus Romam missus (vt in fine Actuum apostolorum dicitur) non inuenit ibi accusatores aut prosecutores causę aduersus eum nomine Hierosolymitarum: vnde permissum est Paulo habitare in suo conducto (cum custodia tamen) per biennium. Occasio autem qua ad prætorium causa eius deducta est, non est scripta authentice. tantum scimus quod hic Paulus de se dicit. *Et in cæteris omnibus.* Superfluit in. Amplam & extensam notitiam suorum in Christo vinculorum etiam extra prætorium significat, dicendo & cæteris omnibus. *Vt plures e fratribus in domino confidentes in uinculis meis.* Fructum explicat fiduciæ ab aliis Christianis sumptæ, videndo Pauli constantiam in vinculis. *Abundantius auderent sine timore uerbum dei loqui.* Ecce gratia vinculorum Pauli quo ad alios. *Quidam quidem & propter inuidiam & contentionem.* Inuidia intus mouet, contentio vero exterior, ad gloriam tendit. Quosdam per hoc narrat qui inuidentes Apostolis officium prædicandi, & confidentes contentione acquirere gloriam, prædicabant verbum dei, disputabant de scriptura & huiusmodi. Et directe inuidia erat ad gloriã verorum Apostolorum: contentio autem ad disparitatem doctrinæ respicit. Iudæi siquidem fuerant isti & erant Christiani prædicantes Christum simul cum legalibus, quorum legalium ratione dicuntur prædicare Christum propter contentionẽ: quoniam prędicabant Christũ ad hoc vt contenderent legalia esse seruãda. *Quidam autem & propter bonam uoluntatem Christum prædicant.* Hanc distinctionem inter prædicãtes Christũ in genere, intellige præmissam à Paulo (vt & verba sonant) vt ex hac diuersitate in genere descenderet ad illã diuersitatẽ quæ de facto Romę suscitata est ob ipsum in Christo vincula manifestata. Vnde textus sequens (.s. quidã ex charitate) trãspositus est. subiũgit siquidẽ Paulus diuer-

sitatem quæ de facto ibi fuit: nec inchoat ab iis qui ex charitate, sed ab iis qui ex contentione. Legendum itaque est. *Alii quidem ex contentione Christum annunciant non syncere*, pro, non pure, *existimantes pressuram se suscitare*. pro, afferre, *vinculis meis: quidam autem ex charitate, scientes quoniam*. pro, quòd, *in defensione euangelii positus sum*. Describit in specie commotos Romæ ad prædicandum Christum quosdam non pure (quo ad cor) sed ex contentione, ex lite, ex dissensione in doctrina legalium, & demum quo ad affectum: existimantes se addere afflictionem afflicto, tum sciendo quòd mihi displicet prædicatio talium, tum ad irritandũ ludæos aduersum me. Quosdam vero ex dilectione: nõ dicit mei, sed absolute ex dilectione, vt quos in genere dixerat per bonam voluntatem, modo in specie dicat per dilectionem, proculdubio Christi: vt testantur subiuncta; scientes quòd in defensione euangelij positus sum. hoc enim monstrat quòd adiuuando me ad defensionem euangelij prædicant isti Christum: tanquam supplentes quod ego vinctus minus possum. *Quid enim*. Dixerat primum quòd ad profectum euangelij vincula sua successerunt, & explicãdo modum dixerat q̃ aliqui moti sunt ex contentione augmentaturi eius pressuram, ad prædicandum Christum: quod sonat cõtrarium profectui euãgelico. & propterea modo subdit quidnam hinc elicitur? Et respondendo subiungit. *Dum*. pro, nisi *omni modo, siue per occasionem, siue per veritatem, Christus annuncietur*. pro, annunciatur. Ecce profectus euangelij quòd Christus annunciatur, siue veritatem inducente bonos prædicatores, siue occasione, vel inuidiæ, vel dissensionis impellente malos prædicatores. hoc enim bonum elicitur ex vtrisque, etiam si ex malis nihil aliud habeatur. *Et in hoc gaudeo, sed & gaudebo*. In hoc quòd Christus annũciatur, in hoc quòd vincula mea causant tam in malis quàm in bonis annunciationem Christi, gaudeo in præsenti: quinetiã & gaudebo, tam in futuro seculo quàm in præsenti. *Scio enim*. Rationem reddit proprij gaudij tum præsentis tum futuri. Et hic incipit explicare gratiam vinculorũ suorũ respectu suimet. *Quid hoc mihi proueniet ad salutem*. Manifesta gaudij ratio est scientia salutaris prouentus. Modus autem quo prouenier hoc ad salutem eius subiungitur. *Per uestram orationem*. Adiuuari se Paulus manifestat sanctorum communione, quæ suffragio orationũ fit. *Et subministrationem spiritus Iesu Christi*. Altior causa adiungitur interna operatio spiritussancti. Qui dicitur spiritus Iesu Christi, tum quia procedit à Iesu Christo secundum diuinam naturam:

tum

tum quia dicit ad Iesum Christum. Significanter autem dicit subministrationem spiritus, vt intelligamus quòd orationes aliorũ prosunt mihi quemadmodum officia vnius membri interni prosunt aliis membris: videlicet subministrante spiritu vitali. Simili nanque modo docet intelligi sanctorum communionem membrorum vnius corporis Christi fieri subministrante spiritu Christi sancto, qui viuificat corpus ecclesiæ totum. Ita quòd absque subministrante spiritu, deducendo & applicando ad alia membra, non sunt vitales aliis meæ orationes. Hoc est enim quod ad Ephesios quarto diffuse docuit Paulus. *Secundum expectationem & spem meam, quia*. pro, quòd, *in nullo confundar*. Explicat qualem salutem scilicet speratam & vehementer desideratam. Dictio siquidem interpretata expectationẽ, plus significat quàm Latina dictio explicat. significat enim vehementem expectationem. Speratam autem & vehementer concupitam sic videlicet absque vlla confusione. Non dicit absque vlla afflictione, absque vlla pressura, sed quòd in nullo confundar. sperabat enim salutem futurã nulla interueniente confusione quantumcunque æmuli conarentur affligere eum. Vnde explicando de quali confusione loquitur, subiungit aduersatiue. *Sed in omni fiducia sicut semper & nunc magnificabitur Christus in corpore meo sive per vitam sive per mortẽ*. pro, etiam, Totum hoc pars est rei expectatæ & speratæ: expecto & spero non solum quòd in nullo confundar, sed quòd magnificabitur Christus in corpore meo siue per mortem, siue per vitam quemadmodum semper magnificatus est, etiam nunc in omni fiducia. Vnde apparet salutem speratam referri ad vtrunque seculum: & positam in magnificatione Christi. Vide singula. Dicit in omni fiducia, ad significandum certitudinem suæ spei: è regione confusionis. Dicit sicut semper, ex præteritis sumens fiduciam futurorum. Et distribuit semper. pro omni tempore ex quo conuersus est ad Christum. Dicit etiam nunc, propter vincula & conantes augere pressuram eius. Magnificari autem Christum in corpore Pauli, est (vt ipsemet explicat) siue per vitam exhibendo corpus in seruitium Christi, siue per mortem exhibendo corpus hostiã Christo, vtroque modo magnum fieri Christum in fide ac laude hominum. *Mihi enim*. Rationem reddit eius quod dixerat proueniet ad salutem. *Viuere Christus est & mori lucrum*. Omnino siue in præsenti viuam seculo sine moriar, proueniet mihi ad salutem hoc quod patior propter euangelium: nam viuere mihi non est aliud quàm Christus, & mori est lucrum. Sicut dediti de

lectatio-

Universidad de Deusto
Biblioteca

lectationibus venatoriis dicunt quòd delectatio venatoria est eis viuere: & dediti gulæ dicunt quòd cibus & potus est eis viuere, & sic de similibus, ita Paulus dicit quòd Christus est sibi viuere, eo quòd vniuersa sua studia vniuersósque conatus Christo dicauerit, mori autem manifestũ est lucrum æternæ fœlicitatis. *Quod si.* pro, si autem. & habet vim aduersatiuæ coniunctionis: ac si diceretur etsi seu quanuis. *Viuere in carne hic.* pro, hoc, *mihi fructus operis est.* Dixerat mortem lucrum sibi, & quia lucrari est præsentis vitæ, in qua sola meremur, ideo aduersatiue subiungit dico mortem lucrum non obstante quòd viuere in carne sit etiam mihi lucrum: quandoquidem viuere, in carne mihi est Christus: & consequenter hoc viuere in carne est mihi fructus continui operis, siue agendo, siue patiendo. Acsi apertius dixisset: nõ dico mortem lucrum eo quòd viuendo non lucrer (quum viuendo continue operando lucrer) sed quia conferendo futura præsentibus mori est mihi lucrum: vtpote longe maius. *Et quid eligam ignoro: coarctor autem é duobus desiderium habens.* Ordo literæ est. coarctor autem é duobus desiderium habens & quid eligam ignoro. Et est sensus quòd coarctor ex duobus desideratis, vita scilicet & morte, hinc inde stringor ac premor vtram velim, & quid eligam ignoro. Et rationem ignorantiæ subiungit vtrinque. *Dissolui & esse cum Christo multo magis melius: permanere autem in carne.* Deest, magis, *necessarium propter uos.* Sententia est clara, & est in ea notandum quòd nõ dicit dissolui, sed dissolui & esse cum Christo: quia mors non est eligibilis secundum se, sed ratione adiuncti esse cũ Christo. Per quod confutatur dogma illorum qui sanctos vsque ad diem iudicij negant esse beatos: manifeste siquidem Paulus iũgit morti esse cũ Christo, nec alia ratione dicit multo magis melius nisi ratione huius adiuncti: quod non verificaretur si dissolui non iungeret Christo. *Et hoc confidens.* pro, persuasus, *scio.* Incipit hic tractare gratiam suam in vinculis & defensione ac confirmatione euangelij relatiue ad Philippenses. *Quia.* pro, quòd, *manebo & permanebo.* Deficit, cum, *omnibus uobis ad profectum uestrum & gaudium fidei: ut gratulatio.* pro, gloriatio, *uestra abundet in Christo Iesu in me per meum aduentum iterum ad uos.* Hinc apparet quòd epistolà hæc scripta fuit à Paulo infra illud biennium, de quo in Actibus Apostolorum dicitur quòd sub custodia militis permissum est Paulo manere, nullo prohibente ei quòd euangelizaret Christum: nam dicit & hoc persuasus scio quòd permanebo, & cætera. immò adiungit se iturum ad Philippenses. Vixit enim post

post illud biennium Paulus decennium: vsq; scilicet ad quartumdecimum Neronis annum, & verificatum est manebo & permanebo, vsque ad senium. Vtrum autem reuersus fuerit ad Philippenses non clare constat. In fine autem secundæ ad Timotheum epistolæ conficitur quòd reuersus fuerit: vt ibi explanabitur. Quorsum autem permansurus sit, explicat gradatim. primo profectum in meritis. deinde gaudium non carnale non humanum, sed fidei consequens augmentum meritorum: & demum vt gloriatio Philippensium de tanto magistro crescat abundanter: gloriatio inquam non vana, sed in Christo. sed secundum Christum: & rursus vestra gloriatio in me, non quatenus me, sed in Christo Iesu. *Tantum digne euangelio Christi conuersamini.* Ex desiderio fructus apud Philippenses transit ad exhortandum eos vt tales se exhibeant quales eos ipse reputat. Proposuerat enim quod habet eos in corde tanquam socios gratiæ suæ, & cætera. Vnde quum dixisset quòd manebo & permanebo, & cætera. subiungit vt ex parte sua agant quod suum est: vt scilicet conuersentur seu potius res omnes gerant seu administrent pro dignitate euangelij Christi. *Vt siue quum uenero & uidero uos siue absens audiam de uobis.* Et statim subiungit quid cupit videre præsens & audire absens. *Quia.* pro, quòd, *statis in uno spiritu.* Ecce societas gratiæ spiritualis. *Vnanimes, collaborantes.* pro, concertantes, *fidei euangelii.* Ecce societas ad confirmationem euangelij. Dicuntur enim concertantes fidei tanquam militantes ad vtilitatem fidei euangelicæ. *Et in nullo terreamini.* pro conturbati (seu territi) *ab aduersariis.* Ecce societas ad defensionem euangelij. *Quæ est illis causa.* Deficit quidem. & non est causa, sed ostensio significatur. Legendum est. *Quæ est illis quidem ostensio perditionis, uobis autem salutis.* Conturbatio ab aduersariis refertur: & asseritur quòd est illis aduersariis ostensio perditionis: signum enim seu indicium perditionis futuræ aduersariorum (æternæ scilicet damnationis) est conturbatio qua Christi fideles persequuntur: & eadem conturbatio passiue est fidelibus ostensio salutis æternæ: est enim signum dilectionis diuinæ. Ita quòd conturbatio actiue demonstrat damnationem aduersariorum: conturbatio vero passiue, demonstrat salutem fidelium. *Et hoc à deo.* Hoc salutis indicium, hoc vestrum non terreri ab aduersariis, à deo est, non à vestris viribus. *Quia uobis donatum est pro Christo.* hoc est gratuito non vestris meritis concessum ratione Christi, meritis Christi. *Non solum ut in eum credatis.* Quod ad Ephesios dixerat esse fidem

Universidad de Deusto
Biblioteca

fidem donum dei, modo repetit ad Philippēses: vt nec ipsum credere propriæ menti ascribant, sed gratuito dei dono. *Sed etiam ut pro illa patiamini.* Ecce societas gratiæ in vinculis, & inter præcipua dei dona docet Paulus computandum pati pro Christo.

Idem certamen habentes quale & uidistis in me. Vt patet Actu. 16. Paulus fuit cæsus publice Philippis. & propterea hic dicit quale vidistis in me, tum in plagis, tum in carceribus &c. *Et nunc audistis.* pro, auditis, *de.* pro, in, *me.* qui nunc sum in vinculis Romæ. Hinc apparet Philippenses passos certando pro Euangelio: sed à quibus & quid, non est scriptum.

CAPVT II.

Si qua ergo consolatio in Christo. Prosequitur Paulus declaratam iam societatem gratiæ suæ, tum in vinculis, tum in defensione & confirmatione Euangelij: prosequitur autem ex illa inferēdo salubres morum monitiones. vnde ex quatuor conditionibus sociorum infert monitionem. Acsi apertiùs dixisset, proposui & declaraui quòd habeam vos socios gratiæ meæ &c. si socij sumus, si cōditiones sociorum inter nos sunt, implete gaudium meum vt faciatis &c. Prima autem sociorum conditio describitur consolatio in Christo. Et hæc directè respicit quæ patiuntur seu passi sunt. si qua ergo inter nos est consolatio in Christo, communi ratione tam patiendi quàm cōsolandi. *Si quod solatium charitatis.* Communiter interpres vtitur charitate pro dilectione. Inter socios, p Christo patientes est & mutua in Christo cōsolatio, est inter eos mutua dilectio: quod magnum hinc inde præbet solatiū. Et propterea adiungit si quod inter nos socios est solatium dilectionis.

Si qua societas. pro, communio *spiritus.* Res in qua consistit ista societas, explicatur spiritus, nō est communio mercium, non cōmunio militaris, non communio imperij, sed communicatio spiritus. Communicāt siquidem socij in Christo sibiinuicem spiritualia. & in hoc consistit eorum societas. Et propterea dicit si qua communio inter nos est spiritus: hoc est spiritualis gratiæ, prouenientis in nobis ab vno communi spiritu Christi capitis nostri vegetātis nos. *Si qua uiscera miserationis.* pro, si quis viscera & miserationes. Et sunt nominatiui casus viscera & miserationes. Et est sensus. si quis est ita affectus vt non qualitercūque, sed & intus sit ad similitudinem viscerum, & extra ad similitudinem miserationum. quarta siquidem cōditio spiritualis societatis describitur pencs effectum internum & externum ad cōdolendum. Et si diligenter

ligenter perspexeris, prima & quarta conditio sociorum respicit mala. consolatio quidem præterita: viscera vero & miseratio præsentia. mediæ autem respiciunt bonum delectationis & rei. Et omnes afferūtur per modum adiurationis. *Implete gaudiū meū.* Huc tendunt omnes dictæ adiurationes. Proposuerat superiùs q̄ cum gaudio orationem faciebat super communicatione Philippensium. & propterea modo dicit, implete inchoatum gaudium meum. *Vt idem sapiatis.* pro, sentiatis. Incipit explicare monita. Primum quod petit, ad intellectum pertinet: videlicet idem sentire, proculdubio mente. Et est sermo de spectantibus ad Euangelicam veritatem: vt non diuersa sentiant sed idem. *Eandem charitatem habentes.* Quemadmodum in intellectu monet sentire idem, ita in voluntate monet diligere idem. hoc est enim eandem dilectionem habere, vt conueniant & in eodem intellecto & in eodem dilecto. Vnū siquidem & idem iubemur credere & amare. nec est diuersa veritas Euangelica sentienda à diuersis Christianis, nec est diuersa res diligenda à diuersis Christianis, sed vna & eadem scilicet deus propter se &c. *Vnanimes idipsum.* pro, idem, *sentientes.* Tertium quod monet, ad actionem moralem spectat. & complectitur in eo vtrunque: & quod est affectus, dicendo vnanimes: & quod est rationis, dicendo idem sentientes. Exigit vt in actione conueniant, cōcordent & animi vnitate & intelligentia vnius & eiusdem. oportet enim in actionibus eos qui sunt socij & concordare animo, & rationibus tandem resoluere se in idem.

Nihil per contentionem neque. pro, aut, *per inanem gloriam.* Tribus affirmationibus adiūgit duas negationes eorum quæ solent perturbare communem vnitatem in tribus affirmationibus exactā. Tam siquidem contentio exterior quàm appetitus inanis gloriæ interior consuevit vel vnitatem impedire conclusionis communis vel saltem modum concludendi cōturbare. *Sed in humilitate superiores sibimuicem arbitrantes.* pro, sed humilitate alij alios existimātes superiores seipsis. Et est sermo de humilitate, vt est virtus animi opposita superbiæ. & directè subiūgitur aduersatiue ad radicem inanis gloriæ. Est autē humilitatis actus existimare alios superiores. pro quanto in quolibet est aliquid quo mihi præstat. in quolibet enim Christiano est Christus saltem, secūdum quem quilibet Christianus est superior me absolute. Et nihilominus in quolibet est aliquid vel ingenij vel virtutis quo mihi præstat carenti illo bono. *Non quæ sua sunt singuli.* pro, quisque, *considerantes: sed & ea.* pro, sed & quisque, *quæ aliorum.* Duo monet. Alterum

humilitatis,

humilitatis, existimare alios superiores. Alterũ dilectionis. quod est vt quisque non consideret propria sed aliena. ¶ Et hæc particula si formaliter de cõsideratione intelligatur vt sonat, non cõtinet nouam monitionem, sed rationem reddit anteriorit. ratio siquidem existimandi quemlibet superiorem, est q̃ quisque non cõsideret propria bona sed aliena. sic enim verè existimabit quẽlibet superiorem se. Si autem consideratio pro cura intelligitur, sic vt prius exposuimus, nouam cõtinet monitionem charitatis: vt quisque nõ curet propria sed aliena. hoc est vt communia propriis anteponat, vt spiritualia aliorũ præponat corporalibus propriis, vt quæ sunt salutis animarum aliorũ præponat iis quæ sunt propriæ dignitatis. Vterq; sensus congruit subiunctis. *Hoc enim sentite*, pro, sentiat, *in nobis*. Tertia persona refertur ad relatiuum quisque. hoc enim sentiat quisque in vobis. Rationem vtriusque monitionis (scilicet humilitatis & dilectionis) reddit ab exẽplo Iesu Christi. *Quod & in Christo Iesu*. supple fuit. *Qui cũ in forma dei esset*. Nota esse: quoniam esse in forma dei, est esse deum. forma siquidem dei non distinguitur à deo: immò omnino idem est quod deus, quum deus sit actus purus. De Iesu Christo loquitur qui est verus homo. & de eo clarè dicit, quum in forma dei esset: significans naturam eius diuinam antequam haberet humanam.

Non rapinam arbitratus est, esse se æqualem deo. Æqualitatem Iesu Christi ad deum antequam assumeret naturam humanam. explicat non esse rapinam. In quo manifestè confirmatur Christiana fides de diuinitate Christi, de æqualitate Christi ad deũ. Si enim non fuisset verus deus, rapina procul dubio fuisset æqualitas eius ad deum. Arrianus ergo error manifestè hic confutatur. Assertio autem talis arbitrij affertur in proposito à Paulo, ad ostendendũ causam exinanitionis ipsius filij dei. intendit enim quòd nõ propterea fecit se minorem deo, eo quòd arbitraretur rapinã æqualitatem sui ad deũ: sed quum sciret quòd absq; rapina esset æqualis deo, fecit se minorem deo. Hoc enim subiungit. *Sed semetipsum exinanuit formam serui accipiens*. euacuauit semetipsum puritate æqualitatis ad deũ accipiendo formam serui. quum esset æqualis deo simpliciter & absolute: euacuauit se huiusmodi puritate, faciendo se minorẽ accipiendo naturã serui. Vnde modo Christus est æqualis & minor deo, qui prius erat simpliciter æqualis. Et hoc est q̃ non considerauit quæ sua sunt sed nostra. Hoc est exemplũ summæ humilitatis rarissimos habens imitatores. Consideramus enim quę dignitatis & authoritatis nostrę sunt & tuemur illa: nec vlla

vlla ratione flectimur vt ea quæ minuunt authoritatem nostram nobis inseramus. Nusquam inuenitur Episcopus qui Episcopus quum sit, minuat suum nomen. & similiter de quolibet alio principe, immò de quolibet alio homine in suo gradu discurre. *In similitudinem hominum factus*. Dixerat in genere formam serui accipiens, ad explicandum quòd de æquali ad deum non solum fecit se minorem, sed seruum. modo in specie explicat cuius serui formam accepit, explicando hominum, ad differentiam angelorum Et dicit in similitudinem hominũ: quam attendi secundum qualitatem substantialem. ipsa coniunctio dictionum (dicendo in similitudinem hominum) explicat. Et dicit factus: quia verè est factus in similitudinem hominum, non ex humano semine, sed diuina efficientia. *Et habitu*. pro, & figura, *inuentus ut homo*. Similitudinem retulit ad animam, figuram verò ad corpus. Explicat siquidem vtrunque: & quòd est factus in animam similem animabus aliorum hominum, & quòd est inuẽtus in corpore vt homo. figura siquidem proprie est rei quantæ quantitate molis. Et quod dicit inuentus, experientiam significat corporalium actionũ & passionũ: comedendi, bibendi, laborandi, patiendi, & huiusmodi. Dicit autem vt homo, expressiue: ad exprimendum corpus simile corporibus reliquorum hominũ. *Humiliauit semetipsum*. In hoc q̃ deus factus est homo, deus filius patrem nõ solum existimauit sed fecit maiorem se, faciẽdo se minorem. In hoc autem q̃ factus homo humiliauit semetipsum (sub lege, sub parentibus, sub præside Pilato) propensioris humilitatis & dilectionis nostræ fuit.

Factus obediens usque ad mortẽ. Obedientia primo respicit deũ: à quo mandatũ acceperat, quatenus homo vt exequeretur mysteriũ redemptionis humanæ. prædicando, miracula faciendo, & tandẽ moriendo. Respicit nihilominus obedientia parẽtes quibus erat subditus in pueritia. Respicit Pilatũ: cui se subiecit, & ab eo excepit sententiã mortis tanq̃ à superiore. *Mortem autem crucis*. Exaggerat obedientiã ex ignominiosa morte. *Propter quod & deus exaltauit illum*. Dictio interpretata exaltauit, plus significat. nam significat vehemẽter exaltauit: resurrectione ad immortalẽ vitã, & exaltatione supra cœlos ad regnandum in dextera patris, vniuersaliq; potentia super totũ vniuersum. Hæc enim meruit Christus homo propter huiusmodi obedientiã. *Et donauit illi nomen*. Non solum exaltauit illũ in seipso, sed quo ad gloriã donauit illi nomen. *Quod est super omne nomen*. Proprie ac formaliter loquit. nec opus est excipere deũ: quoniã deus secundũ se caret nomine:

vtpote

Universidad de Deusto
Biblioteca

vtpote innominabilis. Et propterea nomen Christo datũ, simpliciter & absolute est super omne nomen: quia est super omne nominabile. Vt *in nomine Iesu*. vt intelligas q̃ de Christo quatenꝰ est homo loquitur, nomen proprium eius quatenus homo explicat, dicendo Iesu. Hoc enim nomen impositum ei fuit quum circuncisus est. *Omne genu flectatur*. pro, flectat, cœl-stium. Deficit, &, *terrestrium & infernorum*. pro, subterraneorum. Ordo literæ est, omne cœlestium & terrestrium & subterraneorum flectat genu: hoc est adoret. ¶ Vbi aduerte ex verbo subterraneorũ solũ quæstionem de loco inferni. Ex eo enim quòd subterranea describũtur flectere genu, rationales creaturę subterraneæ describuntur. nam solius rationalis creaturæ est flectere genu in nomine Iesu.

Et omnis lingua confiteatur quia. pro, quòd. *dominus Iesus Christus in gloria*. pro, in gloriam, *est dei patris*. Superfluit est. absque verbo loquitur Paulus: & dominum Iesu Christi cõfitendum ab omni lingua proculdubio significat. Est enim punctũ faciendum post dominus. Omnis enim lingua confitebitur quòd Iesus Christus est dominus, non horum vel illorum, non cœli aut terræ, sed simpliciter & absolute: dominus autem non ad æmulationem aut denigrationem dei patris, sed ad gloriam dei patris. Hęc autem adimplenda sunt in futuro seculo. *Itaque charissimi*. pro, dilecti, *mei*. Post exemplum humilitatis & obedientiæ Christi, prosequitur monitionem inchoatam. Et quia iam ad humilitatem monuerat, modo ad obedientiam prosequendo hortatur. *Sicut semper obedistis*. Et ab amore proprio (dicendo dilecti mei) & à præterita obedientia ipsorum, eos allicit. *Non ut in præsentia mea tantũ, sed multo magis nunc in absentia mea*. Humilitatem & obedientiam in absentia, maiorem exigit quàm olim in præsentia: vtpote vt non habeant rationem præsentiæ sed incrementi meritorum. *Cum metu & tremore uestram salutem operamini*. Metus internus, tremor externus est. Nec dicit obedite, sed operamini vestram salutem: vt proprium ipsorum bonum ingerat: & non partitionem ipsi Paulo. Ratio autẽ metus & tremoris subiungitur. *Deus est enim qui operatur in uobis & uelle & perficere*. pro, operari, *pro bona uoluntate*. Ideo vobis necessarius est tam metus quam tremor quũ operamini quæ sunt proprię salutis spiritualis, quia nec velle nec operari in vestris consistit viribus: sed deus est qui gratuita voluntate sua bona erga vos, operatur in vobis tã velle intus quàm operari extra. Propterea siquidem timendum ac tremendum est ne subtrahat deus operationem suã qua in vobis hęc operatur. *Omnia autem*

autem facite. Postquàm prosequutus est monitionem humilitatis, prosequitur modo monitionem illam, nihil per cõtentionem aut inanem gloriam. Et quo ad contentionem dicit. *Sine murmurationibus & hæsitationibus*. pro, disceptationibus. Contentionũ siquidem hæ duæ partes sunt. Vacant enim contentiosi disceptationibus & murmurant subdetrahendo. *Vt sitis sine querela*. hoc est vt sitis tales quòd nullus de vobis conqueri possit, vt non detis occasionem aliis vt conquerantur de vobis. *Et simplices*. pro, & synceri, *filii dei*. hoc est filij dei puri conuersantes cum puritate cordis. Puros enim decet esse dei filios adoptiuos: vtpote similes patri qui est purissimus. *Sine reprehensione*. pro, irreprehẽsibiles: Considera prudens lector hæc tria, & confer cum contentione: & perspicies quàm ante Paulus hæc colligat. vt sint quo ad veritatem puri, quo ad mores irreprehensibiles, quo ad proximos ne dent occasionem querelæ. Horum enim opposita familiaria sunt cõtentiosis, disceptantibus & murmurantibus. *In medio nationis prauæ & peruersæ*. pro, distortæ. Tanto magis studendum est vobis vt tales vos exhibeatis quanto estis in medio nationis tum pravæ tum distortæ, omnia vestra facile interpretantis tortuose aut prave. *Inter quos lucetis sicut luminaria in mundo*. Propter illam particulam aut per inanem gloriam, explicat eorum gloriam veram in medio Gentilium ad similitudinem solis & lunæ in mundo: vt ex ipsa similitudine longe alienos (in excelso tamen) à Gẽtilibus describeret, quemadmodum luminaria mundi aliena sunt ab immunditiis mundi. *Verbum uitæ continentes*. Vnde lucent explicat: ex eo scilicet quòd retinẽt verbum vitæ in seipsis, in suis moribus & actionibus. *Ad gloriam meam*. pro, ad gloriationem mihi, *in diem Christi*. Calcaria addit Philippensibus vt retineant verbum vitę, vt lucant inter Gentiles sicut luminaria in mundo. Calcaria inquam ex proprio ipsius Pauli bono: significando quòd vestrum lucere non solum est vestrum bonum, sed erit mihi ad gloriationem in diem Christi, quo Christus iudicabit & examinabit merita. Et explicando rationem gloriationis propriæ subiungit. *Quia*. pro, quòd, *non in uacuum concurri*. cursu prædicationis. *Neque in uacuum laboraui*. Labores assumendo in euangelio: ratio meæ gloriationis erit fructus in vobis. Quemadmodum agricola gloriatur in fructibus & in vacuum se laborasse diceret si non sequutus fuisset fructus, ita Paulus dicit Philippensibus quòd vos lucentes eritis mihi materia gloriationis, non mundanæ sed in diem Christi. *Sed & si immolor*, pro, im-

Universidad de Deusto
Biblioteca

molor, *supra sacrificium & obsequium.* pro, super oblatione & sacrificio, *fidei uestræ, gaudeo & cõgratulor.* pro, cõgaudeo, *omnibus vobis.* Duo inducit sacrificia, alterum immolationis suimet, alterum oblationis fidei Philippensium. & illud super hoc: intendés quòd in hoc quòd Philippenses sacrificant & offerunt fidem suam deo, immolatur quoque ipse Paulus deo. Et vere sic erat: quoniam fides Philippẽsium ex Pauli prædicatione erat: ac per hoc in hoc quòd merita, opera, afflictionesque Philippensium per modum sacrificij offerebantur deo, offerebatur simul deo prædicatio Paulina tãquàm super illorum sacrificium posita, quemadmodum doctrina præceptoris super discipulorum scientiam posita relucet. Quũ dixisset itaque gloriationem suã futuram de hoc quòd non in vacuum cucurrit ac laborauit, subiungit cum triplici coniunctione: sed & si. & prima quidem aduersatiue refertur ad non in vacuum, sed ad hæc duo sacrificia. Secũda accumulatiue iungit sacrificium propriæ immolationis sacrificio fide vestræ. Tertia cõditionalis ad perseuerantiam Philippensium spectat inuendo & retinendo verbum vitæ quod ab ipso Paulo acceperant. non enim aliter iungeretur sacrificium sacrificio, vt patet. Dicit itaque non solum gloriabor de meritis vestris, eo quòd nõ frustra laborauí, sed si in hoc perseueraueritis etiam immolor ego meritis prædicationis meæ superpositæ oblationi non qualicunque, sed per modum sacrificij fidei vestræ, & in seipsa & in operib' & in afflictionibus pro Christo: & rebus sic se habentibus, gaudeo mihi & cõgaudeo omnibus vobis. Materia siquidem cõmunis mihi & vobis est gaudij. *Idipsum.* pro. ididem, *autem & uos gaudete & congratulamini.* pro, cõgaudete, *mihi.* Mutuum debet esse gaudere & congaudere: eo quòd cõmunis est materia, commune est sacrificium. *Spero autem in domino Iesu Timotheum me cito mittere ad uos.* Dixerat non quæ sua sunt quisque considerantes sed quæ aliorum. vt doctrinam discant ab exemplo, incipit exequi opus doctrinæ huius, considerando quæ Philippensium sunt: ac postponendo propria commoda, priuando se Timotheo propter eos. Vt *& ego bono animo sim cognitis quæ circa uos sunt.* Anxietatem proprij animi de iis quæ apud Philippenses erant, adiungit pro altera causa mittendi Timotheum: vt vndique cognoscant magnitudinem affectus eius erga ipsos. *Neminem enim habeo tam unanimem.* Superfluit tam. *qui syncera affectione pro uobis solicitus sit.* Non inuenio interpretes concordes circa aduerbium interpretatum syncera affectione. alij enim interpretantur syncere, alij ingenue seu peculiariter, alij vere seu Germane.

Germane. ¶ Quod autem dicitur pro vobis solicitus sit, communiter interpretatur vestra curabit. Non dicit Paulus neminem enim habeo vnanimem nisi Timotheum: sed dicit neminem enim habeo vnanimem qui ingenue seu vere &c. vestra curabit. Cum hac enim veritate stat quòd multos alios haberet vnanimes sed non in hoc officio curandi Philippensia peculiariter nisi Timotheum. *Omnes enim quæ sua sunt quærunt non quæ sunt Iesu Christi.* Superfluit vtrobique dictio sunt, liberam reliquit Paulus facultatem exponendi sunt vel sint. Per hæc verba, penuria apud Paulum perfectorum discipulorum insinuatur. nam particula hæc vt ratio præcedentis affertur: vt testatur coniunctio enim, dicendo omnes enim. Nec dicit amant sed quærunt: ne intelligat significari amorem præferentem propria iis quæ Iesu Christi (huiusmodi enim amor esset peccatum mortale) sed amorem quærentem propria commoda & non quærentem incrementa Iesu Christi. Huiusmodi siquidem studium est studium imperfectorum: qui non student ad quærendum augmenta meritorum in aliis, sed sat est eis manere in propriis. *Experimentum autem eius.* scilicet Timothei. *Cognoscite,* seu cognoscitis: *quia sicut patri.* pro, cum patre. *filius mecum seruiuit in euangelio.* Commendat Timotheum ab experto seruitio non in re quacunque, sed in euangelio, & hoc secum: nec qualitercunque secum, sed tanquàm filius cum patre. vt ex tot conditionibus cognoscant magnitudinem beneficij mittendo Timotheum. *Hunc igitur spero me mittere ad uos, mox ut uidero quæ circa me sunt.* Superfluit sunt. Dixerat se cito missurum Timotheum, explicat modo illud cito fore confestim vt viderit terminum eorum quæ circa ipsum geruntur: hoc est terminum persecutionis motæ à Iudæis aduersus eum, propter quam adhuc detinebatur vinctus. *Confido autem in domino quoniam.* pro, quòd, *& ipse ueniam ad uos cito.* Superfluit ad vos: quanuis subintelligatur. Libertatem à vinculis confidit futuram esse cito: vt & ipse ire etiam liber possit ad Philippenses. ad declarandum siquidem speratum celerem exitum libertatis, subiunxit hæc verba. nam superius dixerat se ad illos iturum. *Necessarium autem existimaui.* interim quòd Timotheus venire possit. *Epaphroditum fratrem.* hoc est Christianum. *Et cooperatorem.* in euangelio. *Et commilitonem meum.* aduersus hostes euangelij. *Vestrum autem apostolum.* hoc est vestrum ad me nuncium, à vobis ad me missum. *Et ministrum necessitatis meæ.* hoc est ministrum ad subueniendum

Universidad de Deusto
Biblioteca

indigentiæ meę. Ministrauerat siquidem iste nomine Philippensium necessaria Paulo. *Mittere ad uos.* Et rationē subdit. *Quandoquidem omnes uos desiderabat.* subaudi visere. *Et mœstus erat.* Ecce altera ratio. *Propterea quòd audieratis illum infirmatum.* Aegre ferebat iste quòd Philippenses mœsti anxiique essent de ipsius ægritudine. Vnde tam desiderium quàm mœstitia amoris erat erga illos. *Nam & infirmatus est usque ad mortem.* pro, prope mortem: *sed deus misertus est eius.* donando ei sanitatem. *Non solum autem eius, uerumetiam & mei, ne tristitiam super tristitiā haberē.* Sententia clara est. *Festinantius.* pro, diligentius, *ergo misi illum, ut uiso eo, iterum gaudeatis.* præsentia illius. *Et ego sine tristitia.* pro, minus tristis, *sim.* qui modo tristor intelligens vos mœstos & anxios esse. *Excipite itaque illum cum omni gaudio in domino.* non cum gaudio seculari. *Et eiusmodi cum honore habetote.* Non solum ipsum Epaphroditum, sed omnes ei similes habetote in honore. Penes quid autem attendantur eiusdem modi, subiungit declarando perfectionem istius. *Quoniam propter opus Christi usque ad mortem accessit.* pro, appropinquauit. Causam explicat ægritudinis prope mortem, fuisse opus Christi: hoc est insistere ministerio necessario mihi agenti ea quæ Christi sunt. hoc enim appellat Paulus opus Christi. Et ne putaretur quòd prēter intentionem incurrerit ægritudinem subiungit. *Tradens animam suam.* Superfluit suam. Et dictio interpretata tradens, plus significat. nam significat sponte tradens animam hoc est sponte ponens vitam. *Vt impleret id quod ex uobis deerat erga meum obsequium.* Videbat Epaphroditus periculum suæ ægritudinis: sed vt suppleret vices Philippensium erga obsequium Pauli, sponte exposuit se periculo vitæ propter opus Christi, tum quod exercebat Paulus, tum quòd ipsum officium ministrandi est opus Christi. Tales ergo iubet Paulus honorari.

CAPVT III.

DE *cetero.* pro, quod supereſt, *fratres mei gaudete in domino.* Tractaturus illam particulam in principio propositam super communicatione vestra in euangelio à prima die vsque nunc, incipit à gaudio. Quādoquidem materia gaudij est perseuerantia in euāgelio à prima die vsque nunc. Et intendit huiusmodi communicationem tractare iterata monitione vt caueant à pseudapostolis studentibus euangelio inserere necessitatem legalium: & præcipue circuncisionis. *Eadem uobis scribere.* quæ oretenus docui. Mihi

Mihi quidem non pigrum, uobis autem necessarium. pro, securum subaudi est. Perseuerabant siquidem Philippenses in puritate euāgelij. Et propterea non ad resurgendum à casu sed ad tutelam status in quo erant, mouentur de legalibus. *Videte canes.* Pseudapostolos nominat canes: eo quòd ad similitudinem canum latrabant aduersus Paulum. *Videte malos operarios.* Eos quos quo ad verba descripsit canes, quo ad facta describit malos operarios. Operarios quidem, quoniam officium operariorum exercebant prędicando: Malos autem, quoniam malis moribus, malis operibus officium illud exercebant. *Videte concisionem.* Circuncisionem appellat concisionem, quia vana erat & nihil aliud quàm carnis concisio: ac per hoc non mœrebatur dici circuncisio non vane data Abrahæ. ¶ Et ab hoc vltimo incipiens prosequi hæc tria proposita, subiungit. *Nos enim sumus circuncisio.* Cauete à concisione carnali, quia nos Christiani sumus circucisio vera. *Qui spiritu seruimus deo.* pro, qui spiritu dei seruimus. Nos qui spiritu dei seruimus, sumus circuncisio, id est semen Abrahæ cui circuncisio promissa est hæreditatis. Ex eo enim quòd spiritu dei agitur seruitium nostrum, docet Paulus quòd nos sumus ille populus circuncisionis cui tot promissa sunt in lege & prophetis. Spiritus siquidem non mentitur. *Et gloriamur in Christo Iesu.* Non solum spiritu dei seruimus sed & gloriamur in Iesu Messia redemptore & patre noui seculi: vt ex vtroque (scilicet ex spiritu dei & ex Messia) appareat manifeste quòd nos Christiani sumus circuncisio. *Et non in carne fiduciam habentes.* E regione spiritus dei & Iesu Christi, locat fiduciam in carne: hoc est in carnali circuncisione. *Quanquam & ego habeam confidentiam.* Deficit. &, *in carne.* Per locum à seipso, cautiores reddit Philippenses circa legalia. Manifestat siquidem quòd ipsemet in legalibus natus & conuersatus, multis fultus prærogatiuis, legalia omnia abiecit propter Christum: vt ab eius exemplo videant Philippenses qui nunquàm fuerunt sub lege, non esse eis subeundam seruitutem legis. Dicit ergo quòd nos Christiani non habemus confidentiam in carnali circuncisione, quanquàm ego personaliter habeā etiam in carne mea confidentiam: hoc est confidentiæ materiam, circuncisionem scilicet. *Siquis alius uidetur confidere in carne.* hoc est in carnali circuncisione. de pseudapostolis loquitur. *Ego magis.* Supple confidere possum in carnali circuncisione. Et rationem quare ego magis, subiungit. *Circumcisus octauo die.* pro, circuncisio octaui dici. Circuncisionem in abstracto

Universidad de Deusto
Biblioteca

stracto dicit se, ad significãdum omni ex parte sub circumcisione fuisse. Et propterea explicat octaui diei: quæ fuit primaria institutio circumcisionis infantum, secundum quam circumcisus est Isaac octauo die. *Ex genere Israel.* Nominatiui casus est Israel. Quemadmodum dixit se circumcisionem, ita modo dicit Israel ex genere, non ex admixtione: quemadmodum proselyti erant Israelitæ. *De tribu Beniamin.* in qua erat Hierusalem ciuitas regia & diuini cultus. *Hebræus ex Hebræis.* non ex Samaritis, non ex admixtis parentibus, sed ex parentibus Hebræis, vnde Abraham originem duxit. *Secundum legem Pharisæus.* hoc est secundum sectam Pharisæus. de quorum secta in euangeliis diximus. Erat enim secta politica, præcipua inter Iudæos. Dico autem Politica ad differentiam sectæ Essæorum: quoniam illa non erat Politica: vtpote sine coniugio more monachorum. *Secundum æmulationem.* paternarum traditionum. *Persequens ecclesiam dei.* vt patet Actuum. 8. & 9. *Secundum iustitiam quæ in lege est conuersatus.* pro, factus, *sine querela.* Intellige sine querela passiue: hoc est factus vt nullus conquereretur de me. Vbi bene nota quòd nõ dicit secundum iustitiam quæ in lege est factus sine peccato (quoniam ipsemet ad Ephesios secundo dixit in quibus delictis & peccatis, & nos omnes aliquando conuersati sumus in desideriis carnis nostræ facientes voluntates carnis & cogitationum) sed dicit sine querela: ad significandum quòd licet peccauerit, non tamen peccauit sic quòd alij quererentur de ipso secundum legalem iustitiam. *Sed quæ mihi fuerunt lucra.* in statu legali. *Hæc arbitratus sum propter Christum detrimento.* pro, detrimentum. Semare siquidem legalia fuerat olim Paulo lucrum, quæ postmodum reputauit propter Christum esse damnum: vtpote impedientia libertatem euangelicam. *Veruntamen & existimo omnia.* non solum existimaui, sed & in præsenti existimo omnia legalia. *Detrimentum esse propter eminentem scientiam.* pro, eminentiam cognitionis, *Iesu Christi domini mei.* Tanta est eminentia cognitionis qua cognoscitur Iesus Christus dominus meus, vt propter illam seruandam & propagandam omnia legalia existimem esse damnum: vtpote nocentia puræ notitiæ Iesu Christi. *Propter quem omnia detrimentum feci.* Dixerat arbitratus sum omnia detrimentum. modo quod plus est dicit, omnia feci detrimentum: quanto plus est feciſse quàm reputasse. *Et arbitror ut stercora.* Deficit esse. Et superfluit vt. Dixerat existimo omnia detrimentum esse, modo vilipendens dicit & arbitror stercora esse: vt non solum damnũ, sed

sed etiam fœtida esse explicet. *Vt Christum lucrifaciam.* Dixit propter quem Christum, & adiungit vt Christum lucrifaciam: ad significandum vtrunq; amorem: amicitiæ quidem dicendo propter quem: concupiscentiæ vero dicendo vt lucrifaciam. *Vt & inueniar in illo.* Superfluit vt. Non solum vt Christũ mihi lucrer, sed vt & ego inueniar in Christo, sic videlicet. *Non habens meam iustitiam quæ ex lege est.* Ordo literæ est: non habes meam quæ ex lege est iustitiam. Describitur siquidem iustitia ex propriis viribus hominis, tum per pronomen meam: quo significatur propria homini ex propriis viribus: tum ex præcepto legis scriptæ: ad significandum iustitiam legis non excedere humanas vires. *Sed illam quæ ex fide est Christi Iesu, quæ ex deo est iustitia.* pro, iustitiã, *in fide.* E regione iustitiæ propriæ & legis aduersatiue locat iustitiam quæ est ex fide Christi Iesu, quæue est ex deo in fide. Iustitia legis ac propria obseruatio est mandatorum legis: iustitia autem fidei remissio est peccatorum. Et hæc dicitur ex fide Christi Iesu crediti: & dicitur ex deo in fide, ad differentiam iustitiæ legalis, quę est quidem ex deo, sed in opere. Hæc est enim iustitia quæ imputata est Abrahę à deo in fide ipsius. Vbi apparet quòd iustitia hęc non est iustitia mea, sed fidei: nec est ex lege, sed ex Christo Iesu credito. *Ad cognoscendum illum.* Inueniar inquam iustus ex fide ad cognoscendum illum, Iesum Christum. Cognoscere siquidem illum est cognoscere diuinitatem & humanitatem eius, & reliqua spectantia ad vtranque naturam. *Et virtutem.* pro, potentiam, *resurrectionis eius.* Non solum ad cognoscendum illum secundum se, sed etiam ad cognoscendum potentiam resurrectionis eius, ad resuscitandum omnes secundum corpus, & ad viuificãdum animas, immò ad instaurandum omnia cœlestia & terrestria. *Et societatem.* pro, communionem, *passionum illius.* Ad cognoscendum tertio communicationem afflictionum Christi quantæ sit gratiæ, quanti sit meriti. Modus autem cognoscendi, ex hoc vltimo subiungitur. *Configuratus morti eius.* Huc vsque pendet verbum vt inueniar in illo non habens, & cætera. configuratus morti eius. Acsi apertius dixisset, ad cognoscendum communionem passionum illius, non cognitione speculatiua, sed experientia, sed imitatione mortis illius. Affligi siquidem pro Christo, est configurari seu conformari morti Christi. *Si quo modo occurram.* pro, pertingam, *ad resurrectionem quæ est ex mortuis.* pro, ad resurrectionem mortuorum. Pertingere ad resurrectionem mortuorum non est resuscitari commune omnibus, nec

Universidad de Deusto
Biblioteca

est resuscitari glorioſum quod erit commune omnibus mortuis electis: ſed est etiam ex propriis meritis resuſcitari glorioſum, quod & excludit pœnas medias inter mortem & resurrectionē, & ponit in homine merium, non ſolum gloriæ animæ, ſed etiam gloriæ corporis. Et quia hoc est valde arduum, ideo dicit, ſi quo modo pertingam. Paucorum ſiquidem est hoc pertingere. Et insinuat per hoc quòd ipſa configuratio morti Christi est via ad huiuſmodi pertractionem. Et quoniam huiuſmodi pertingere valde perfectorum est, ne Philippenſes intelligerent per hoc Paulum ſe profiteri perfectum, ſubiungit. *Non quòd iam acceperim.* De beatitudine corporis dixerat ſi quo modo pertingā ad reſurrectionem mortuorum: de beatitudine autem animæ dicit non quòd iam acceperim. Quod videtur intelligendum non de ipſa beatitudine in ſeipſa, ſed in termino meriti: & est ſenſus, nō quòd iam acceperim terminum meriti beatitudinis animæ. Et directe reſpondet ſtudio merendi gloriam corporis: non ideo intelligatis me ſtudere ſi quo modo pertingam ad reſurrectionem quoniam iam acceperim terminum merendi beatitudinem animæ, nō hinc prouenit ſtudium illud. *Aut perfectus ſim.* Perfectus est cui nihil deeſt de requiſitis ad eius integritatem. Studeo pertingere ad reſurrectionem mortuorum, non quòd acceperim terminum meriti beatitudinis animæ, nec quòd habeam iam omnia requiſita ad perfectionem meæ animæ. hæc enim duo excludit: quia ex his duobus exiſtimari poterat prouenire ſtudium Pauli ad merendum gloriam corporis. ¶ Et hinc incipit Paulus inſerere tractatum illius particulæ in principio epiſtolæ propoſitæ, ſuaſum habens quòd qui cœpit in vobis opus bonum perficiet vſque in diem Chriſti Ieſu. ab hinc enim oritur tractatum de modo proficiendi meritis in via Chriſti. *Sequor autem.* E regione ad vtrunque dicit ſequor autem: ſignificans ſe viam proſequi perfectionis & ad terminum ire. *Si quo modo comprehendam.* Quemadmodum dixerat de gloria corporis, ſi quo modo pertingam ad reſurrectionem, &c. ita modo dicit de gloria animæ ſi quo modo comprehendam: difficultatem & arduitatem perueniendi ad animæ gloriam ſignificans. Et est ſermo de comprehenſione non vt opponitur aſſequutioni, ſed vt opponitur inſequutioni, quod nihil aliud est quàm pertingere ad terminum viæ perfectionis. ¶ Vtitur autem comprehenſionis nomine alludendo ad ſequor. Inſequimur enim aliquem vt apprehendamus illum. Et Paulus ſequitur perfectionis viam vt apprehendat illius terminum. Et dicit

cit comprehendam, abſtrahendo ab vtroque ſtatu, tum viæ tum patriæ: hoc est non explicando comprehenſionem (id est terminum viæ perfectionis) animi via huius vitæ an in patria primum ſit. *In quo & comprehenſus ſum à Chriſto Ieſu.* hoc est qua ratione ego à Chriſto Ieſu ſum comprehenſus: hoc est vt comprehendam ſecundum animam ſecundum quam ego comprehenſus ſum à Chriſto, vt comprehendam per gratiam per quam & ego comprehenſus ſum à Chriſto, vt comprehendam fœliciter prout fœliciter comprehenſus ſum à Chriſto, & demum vt viciſſitudinem reddam comprehendendo quoniam ad hoc comprehenſus ſum à Chriſto. Acſi apertius dixiſſet, vt eadem ratione comprehēdam proculdubio deum vt terminum viæ perfectionis qua & ego cōprehenſus ſum à Chriſto Ieſu. Fuit enim velut cōprehēſus à Chriſto, quum converſus fuit in anima per gratiam fœliciter, ad hoc vt ipſe Paulus ſequendo perfectionis viam comprehenderet deū terminum perfectionis. *Fratres ego me non arbitror.* Legendum est. *Ego nondum me arbitror comprehendiſſe.* Quia hactenus non explicauerat an terminus perfectionis eſſet comprehendendus in ſtatu viæ vel reſeruaretur comprehendendus in patria, ſed tantum ſe ſequi vt illum comprehendat, declarat modo quòd non ſolum hactenus non comprehendit illum, ſed nec comprehenſurus est durante hac vita: ſed comprehenſio reſeruatur vbi est præmium ſupernæ vocationis. Minus dicit & ad plus tendit dicendo ego nondum me arbitror comprehendiſſe: quoniam intendit non ſolum nondum, ſed nec durante dum præſentis vitæ, quod explicat in ſubiunctis verbis. Et est ſermo vt dictum est de comprehenſione. hoc est aſſequutione termini viæ perfectionis. Ego nondum me arbitror comprehendiſſe: hoc est ad terminum perfectionis peruenisse. Alludit enim ad peruentionem inſequentium: qui tūc arbitrantur ſe comprehendiſſe quum peruenerunt ad terminum. *Vnum autem.* Hebræo more ſine verbo ſubſtantiuo loquitur. Et intendit quòd ſumma ſuæ viæ conſiſtit in vno: videlicet. *Quæ quidem retro ſunt obliuiſcens, ad ea uero quæ ſunt priora.* pro, ante, *extendens meipſum ad deſtinatum.* pro, ſecundum ſcopum, *perſequor* (ſeu proſequor) *ad bravium ſupernæ uocationis dei in Chriſto Ieſu.* Ad ſimilitudinem tendentium ad certum ſigum, deſcribit ſe ire per viam perfectionis ad terminum qui est præmium patriæ cœleſtis. ¶ In qua ſimilitudine more properantis ad certum ſignum, deſcribit primum obliuionem eorum quæ retro ſunt. Properans ſiquidem ad certum ſignum, ad modum obliuiſcentis tranſactæ viæ

Universidad de Deusto
Biblioteca

viæ se habet:dum non ponderat quantum viæ post se relinquat, sed quantum supereſt sibi peragẽdum. Similiter in via perfectionis præterita merita non pensat continue proficiens. sed semper quasi inchoans, considerat quod supereſt agendum. Et propterea dicit quæ retro sunt obliuiscens: hoc est ad similitudinem obliuiscentis non ponderans. ¶ Et adiungit secundum: ad ea quæ sunt ante (hoc est ad ea quæ supersunt agenda) extendens meipsum, & consideratione & affectu & factis, quemadmodum properans corporaliter extendit seipsum passibus ad ea quæ ante sunt.

Et adiungit tertium dicendo secundum scopum prosequor: hoc est secundum determinatum signum iter continuo. Et quid sit ille scopus explicat, dicendo ad brauium supernæ vocationis dei: hoc est ad præmium supernum ad quod vocat deus in Christo Iesu. Per Christum enim & in Christi imitatione vocat deus homines ad superuum præmium. *Quicunque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus.* Instruit Philippenses in statu perfectionis vt quantumcunque perfecti sint sentiant hoc (scilicet quòd eundum est more properantium secundum scopum) obliuiscẽdo acta, & extendendo semper se ad agenda. ¶ Ex hoc textu clare habes quòd non solum incipientes & proficientes, sed perfecti quicunque in hac vita nunquam perueniunt ad terminum meriti: sed semper possunt amplius mereri. *Et si quid aliter sapitis.* pro, sentitis, Non dicit & si quid aliud, sed si quid aliter: significans non perfectos. Vnde & in prima persona dixerat, quicunque ergo perfecti sumus hoc sentiamus: in secunda vero persona subiungit, & si quid aliter sentitis: hoc est & si quid aliter quàm perfecti sentitis. Non perfecti siquidem aliter sentiunt id quod de perfectione sentiunt quàm perfecti: quoniam modus sentiendi prius perfectis non communicatur non perfectis. Alio siquidem modo gustat perfectus ea quæ perfectionis sunt, & aliter non perfect⁹, sicut aliter experitur quæ vtilitatis sunt vir, & aliter adolescẽs, & aliter puer. *Et hoc vobis deus reuelabit.* Ex eo quòd reuelabit in futuro dicit, pronomen hoc non demonstrat illud quid quod dictum est & si quid: sed demonstrat demonstratum per idem pronomẽ quum dictum est hoc sentiamus. Vt sit sensus quòd nos quidem perfecti hoc sentiamus: vobis autem non perfectis qui aliter sentitis etiam deus hoc vobis deteget proficientibus ad meliora. *Veruntamen ad quod peruenimus.* Dixerat non perfectis, & si quid aliter sentitis, & hoc vobis deus reuelabit: ne pendente summa reuelatione non perfecti diuerterent ab identitate

identitate regulæ & pacis, subiungit aduersatiue. Veruntamen ad quod peruenimus. *Vt idem sapiamus & in eadem permaneamus regula.* pro, eadem incedere regula, idẽ sentire. Mutilus est sermo Hebræo more. Subintelligitur enim substãtiuum verbum sit. Appositiue siquidem explicando ad quod peruenimus dicit eadem incedere regula idem sentire. Hoc est enim ad quod peruenimus Christiani omnes. eadem incedere regula, fidei & morum, idem sentire, tam circa credenda quàm circa necessario agenda & vitanda: hoc inquam ad quod peruenimus sit. Præcipit siquidem identitatem fidei & morum saluam semper fore in omnibus, non obstante q⁹ diuersificentur status: aliis existentibus perfectis, aliis proficientibus, aliis incipientibus. *Imitatores.* pro, coimitatores, *mei estote fratres.* Tractata illa particula, videte, concisionem (cui inseruit tractatũ de perfectione) tractat illam, videte mãlos operarios. Nec sufficit Paulo vt Philippenses imitentur illum, sed exigit simul vt cõcorditer imitentur ipsum ad discernendum malos operarios. *Et obseruate.* pro, & cõsiderate, *eos qui ita ambulant sicut habetis formam nostrã.* pro, nos. Non solũ coimitatores mei estote, sed etiã considerate alios qui sic ambulant in euangelio, in fide & moribus sicut nos habetis pro forma exemplari: hoc est qui ambulant ad similitudinem nostri. Ne fallantur Philippenses in discernendo pseudapostolos à veris viris euãgelicis, præcipit Paulus vt habeant ipsum & Timotheum, & similes certos viros euangelicos pro forma, pro exemplo, pro seculo: vt sic discernãt pseudapostolos à veris euangelistis Christi. *Multi enim ambulant quos sæpe dicebã uobis (nũc autem & flens dico) inimicos crucis Christi.* Ecce ratio necessariæ discretionis, ecce mali operarij. Quos primum describit ab inimicitia crucis, pro quanto inimici sunt libertatis à legalibus quã effecit crux Christi. Pseudapostolos siquidem Iudæos Christianos prædicantes necessitatem legalium describit.

Quorum finis interitus. tum proprius tum aliorũ. Et est sermo de interitu animæ. Doctrina enim eorũ tendens ad necessitatẽ legalium, habet pro fine interitũ animę. *Quorum deus uenter est.* Nõ solum in doctrina, sed etiam in moribus malos operarios describit. Qui enim sese dederunt ventri, ventrem habent pro deo: vtpote præferentes illum reliquis quæ amantur, *Et gloria in confusione ipsorum qui terrena sapiunt.* pro, sentiunt. Quarto describit eos à gloria: quòd gloria eorũ non cõsistit in illuminatione, in recta dispositione eorũ qui terrena sentiunt (quemadmodũ cõsistit gloria euãgelistarũ in illuminatione, ordinata dispositione ac reuelatione

Universidad de Deusto
Biblioteca

latione hominum deditorum terrenis)sed in cõfusione ipsorum. Et verè in confusione ipsorum:quoniam quos trahunt ad se,confusioni subiiciunt.Reddunt enim eos confusos: vtpote nec Christianos nec Iudæos, sed partim Iudæos & partim Christianos. Hæc est inquam gloria pseudapostolorum:sed huiusmodi confusio non sortitur effectũ in omnibus, sed in iis qui terrena sentiũt, non sensu corporis sed mentis. *Nostra autem* pro, enim, *conuersatio in cœlis est.* Rationẽ reddit eius qđ dixerat sicut habetis formã nos,quia nostra cõuersatio in cœlis est. De cõuersatione mẽtis est sermo.Intelligẽtia siquidẽ & amore reliquisq; internis actibus mẽtis perfecti conuersanť in cœlis:q̃uis corpore cõuersentur in terris. *Vnde.*pro, ex quo. Non referuntur cœli (vt numerus singularis testatur)sed refertur cõuersari in cœlis. *Etiam saluatorẽ expectamus.* Non solum in presenti cõuersamur in cœlis secundũ mentem,sed hinc etiam expectamus corporis saluatorem. *Dominum nostrum Iesum Christum.* Superfluit nostrum. *Qui reformabit.*pro,transfigurabit,*corpus humilitatis nostræ.* hoc est corpus nostrum abiectũ:quale est in præsenti vita. *Configuratum.*pro,conforme,*corpori claritatis suæ.* Dicit transfigurabit ad significandum quòd caducam figuram corporis nostri corruptibilis, mutabit in figuram immutabilem & incorruptibilem.dos enim impassibilitatis corporis per hoc significatur quemadmodum per cõformitatem ad claritatem Christi significatur dos claritatis corporalis.Et in his duabus dotibus comprehenduntur reliquæ. *Secundum operationem virtutis suæ.*pro,secũdum efficaciam (seu vim) qua etiam possit subiicere sibi omnia. Magnitudinem efficaciæ in Christo ad transfigurãdum corpora nostra in corpora gloriosa, significat tãtam vt eadem possit etiã totum vniuersum sibi subiicere : immò vt eadem subiiciat sibi de facto omnia . Est enim vis diuina,cui omnia obediunt,& per quam erunt tunc omnia Christo subdita sponte vel inuitè.

CAPVT IIII.

ITaque *fratres mei charissimi.*pro,dilecti,*& desideratissimi.* pro,desiderati, *gaudium meum & corona mea.* Triplici actioni (scilicet dilectionis, desiderij & delectationis)adiungit tanquam insigne triumphi coronam:vt ex his omnibus manifestet quàm chari sint sibi Philippenses. Et hoc vt conseruet eos in statu in quo erant . Vnde & subiungit. *Sic state in domino charissimi.*pro,dilecti. Ex abundantia cordis repetit dilecti:monens vt perseuerent stãdo in domino sicut

sicut stant . Non enim receperant pseudapostolos. *Euchodiam.* pro,euodiam,*rogo,& Syntychen deprecor.*pro,rogo,*idipsum sapere.* pro idem sentire, *in domino.* Mulieres duas rogat idem sentire in domino:vel quòd intellexerat aliquid discordiæ inter eas esse,vel quòd etiam mulieres primarias rogat vt perseuerent sentiendo idem circa legalia quod sentiunt viri:cauens ne pseudapostoli inciperent seducere mulieres.Et hic sensus quadrat materiæ de qua est sermo. *Etiam rogo & te Germane compar adiuua illas quæ mecũ Laborauerunt.* pro, certauerunt, *in euangelio.* Ancipitis est generis ad masculinum vel fœmininum,quod dicitur Germane compar. Potest siquidem legi Germana compar & Germane cõpar. Tres autem coniecturæ sunt q̃ fœminino genere legendum sit.Prima est quia quadrat vt mulieribus Euodiæ & Syntychæ iungat mulierem,dicendo sub eodem verbo etiam rogo . Secunda est quòd personam certam demonstrat dicendo & te:quæ tamen ex subiunctis si masculino legantur genere, non certificatur . Ambigua siquidem restat persona. Sed si fœminino legatur genere, certificatur persona:vxor scilicet Pauli . Nam dictio interpretata compar, congruissimè interpretatur coniux : quoniam significat sub eodem iugo . & dictio interpretata Germane interpretari etiam potest vera seu propria . Vnde legendo rogo & te Germana coniux , certificatur persona demonstrata per pronomen te . Accedit tertio quòd quadrat mulieres mulieri committi , subiungendo adiuua illas . ¶ Dicit quæ mecum certauerunt in euangelio,significans mulieres notas propriæ Pauli vxori quę ad propagandum euangelium adiuuerant Paulum. Inceperat siquidem Philippis à cõuersione mulierum:vt patet Actuum.16. Disputare hic an Paulus habuerit vxorem superfluum duxi : quum ex aliis locis epistolarum Pauli nihil certi habeã . Et hic locus cogere videatur non ratione demonstratiua,sed sensu valde rationabili q̃ Paulus habuerit vxorem.Quod non solum multi Græcorum,sed etiam si epistolis Ignatij datur fides † affirmarunt. *Cum.* Deficit,&,*Clemente & cæteris adiutoribus.*pro, cooperariis, *meis quorum nomina sunt in libro uitæ.* Ad verbum certauerunt referuntur isti.Et est ordo literæ,quæ mecum & cum clemente & cæteris cooperariis meis certauerunt in euangelio . Et quoniam solum Clementem nominauerat,ne ægrè ferant cæteri cooperarij quòd nõ fuerint nominati,subiũgit eorum nomina in meliori libro ista epistola esse scripta:nempe in libro vitæ. Appellatur autẽ liber vitæ metaphorice diuinus intellectus continens nomina omniũ prædestinatorum

Universidad de Deusto
Biblioteca

destinatorum ad vitam æternam. *Gaudete in domino semper, iterũ dico gaudete.* Post speciales exhortationes ad viros & mulieres, adiungit communem vtriusque exhortationem ad gaudium spirituale: ratione concessæ eis gratiæ perseuerandi in puritate euãgelij. Conduplicat autem gaudium, vt gaudeant & ratione beneficij accepti, & ratione spei proficiendi. *Modestia uestra nota sit omnibus hominibus.* internum gaudium ita continuetur vt nõ immoderatè extra effluat, sed moderatio vestra appareat nõ solum Christianis, sed omnibus hominibus. *Dominus enim prope est.* Superfluit enim. Non ratio præcedentium, sed noua subiungitur exhortatio cui præmittitur propinquitas domini. de qua propinquitate ex Deuter. tractauit ad Roma. decimo. Dicitur enim dominus prope esse. pro quanto est velut assistens cordi, intellectui, ori & operi nostro. Monitio autem hinc subiungitur. *Nihil solliciti sitis.* Anxietas animi circa futuros euẽtus eorũ quæ cupimus aut timemus prohibetur, non cura, prouidentia: exercitium aut labor. *Sed in omni.* hoc est sed in omni re, in omni occursu.

Oratione & obsecratione cum gratiarum actione petitiones uestræ innotescant apud deum. Ex eo quod dominus prope est, prohibet solicitudinem: mandans quòd in omni re recurramus ad dominũ petendo cum tribus conditionibus. Oratione, hoc est mentis elevatione in deum: obsecratione, per misericordiam, per gratiam, per mysteria Christi implorando: & gratiarum actione, pro beneficijs receptis. ¶ Has quatuor partes seruat ecclesia in orationibus suis. Orationem quidem dicendo deus. Obsecrationẽ verò dicẽdo per dominum nostrum Iesum Christum. Gratiarũ actionem autem commemorando aliquod beneficium: puta victoriã martyris & huiusmodi. petitionẽ vero, petẽdo augmentũ gratiæ, vel vitã æternã & huiusmodi. ¶ Quod autẽ dicit innotescãt apud deum, significat ꝙ petitiones tales sint ꝙ sint dignę, vt perferatur corã deo. More humano docet petere talia quę sint digna, vt apud principẽ approbentur. Propter quod orationes ecclesię nunq̃ petunt aliquid tẽporale, nisi in ordine ad spirituale: vt patet discurrendo p omnes orationes quadragesimales & dominicales. Sciẽs indignũ esse petere tẽporalia non relata ad spiritualia: quũ deus dederit hominib⁹ illa suapte natura propter spiritualia. *Et pax dei quæ exuberat omnem sensum.* pro, mentẽ, *custodiat.* pro, custodiet, *corda uestra & intelligẽtias uestras in Christo Iesu.* Quũ pax tranquillitas sit ordinis, aptè dicit pax dei (hoc est trãquillitas ordinis diuini) quæ superat omnem mẽtem, etiã euangelicã. Nullæ siquidẽ vires

vires creaturarũ sufficiũt ad tranquillitatem etiã participandam diuini ordinis quo mens inhæret deo charitate & omni studio &c. Hæc inquã promittitur custoditura tam partẽ intellectiuã q̃ partem affectiuam in Christo Iesu, si seruauerimus antedicta.

De cætero. pro, quod superest, *fratres.* Tractata illa particula videte malos operarios, tractat illam videte canes. Tractat autem eam mandando vt tum cogitationes, tum actiones occupẽt subiunctis. Acsi apertiùs diceret. latrãtibus canibus vos hæc cogitate & agite & deus pacis erit vobiscũ securos vos reddens à canibus. Dat autem eis latum campum cogitãdi & agendi in vasto spatio octo rerum. *Quæcunque sunt uera.* Quia verum vero non est cõtrarium, nihil veri prohibet. *Quæcunque pudica.* pro, honesta. Vera spectant ad intellectum: honesta ad affectum. Omne inhonestum cõtrarium est religioni Christianæ, nullumq̃ honestum officium Christiano prohibetur. *Quæcunque iusta.* Ad reddendum vnicuique debitum præcipimur vt simus prompti. *Quæcunque sancta.* pro, pura. Admixtionem cuiuscunque impuritatis, aut immunditiæ prohibet. *Quæcunque amabilia.* nõ composita ex amabili & odibili: qualia sunt vtilia cum alterius damno, delectabilia inordinate. Vult enim esse à Christianis amanda quæcunque sunt amabilia & non quæcunque sunt simul amabilia & odibilia. *Quæcunque bonæ famæ.* Curam inquit habe de bono nomine. & alibi oportet sanctos ab iis qui foris sunt testimoniũ habere. Et intellige quæcunque suapte natura sunt bonæ famę, nõ quæcunque hypocrisi & aliis figmentis sunt bonæ famæ. *Siqua uirtus.* De virtute vt opponitur vitio est sermo. nullam virtutem renuit Christiana religio. *Si qua laus disciplinæ.* Superfluit disciplinæ: & deficit coniunctio &. Legẽdum est vltimo loco. *Et si qua laus.* Cõcludit vniuersalem, & siquid est laudabile: vt intelligamus nihil in veritate laude dignum prohiberi Christianos sed quicquid est vere laudabile consonũ esse Christianę religioni.

Hæc cogitate. intus animo versate. *Quæ & didicistis.* à me docente. *Et accepistis.* hoc est acceptastis, approbastis. *Et audistis & uidistis in me.* partim viũ, partim auditu percepistis hæc in me esse. *Hæc agite.* Non sufficit mandare, hæc cogitate, sed adiungit hæc agite: vt exequanẽ opere, nec à cogitatione, nec ab actione cessent latrantibus canibus. *Et deus pacis erit uobiscum.* nõ permittens vos turbari latratu canũ. *Gauisus autẽ sum in domino uehementer.* In principio epistolæ inter alia, ꝓposuit gaudiũ propriũ de Philippẽsib⁹: modo illud in specie tractat sup charitate Philip

pensium

Universidad de Deusto
Biblioteca

pensiũ erga ipsum Paulũ demonstrata factis. *Quoniã* pro, q, *tandem*. pro, iam, *aliquando refloruistis*. pro, reuiguistis, *pro me sentire, sicut*. pro, in quo, *& sentiebatis*. Philippenses tardè subuenisse Paulo vincto Romæ significat, dicendo quòd iam aliquando. & eos velut vires resumpsisse ad exequendam subuentionem significat, dicendo reuiguistis sentire pro me. & eosdem decreuisse prius hanc subuentionem significat, subiungendo in quo & sentiebatis. Statimq; excusans tarditatem exequutionis subiungit. *Occupati autem eratis*. hoc est opportunitatem non habebatis exequẽdi. Deinde more suo singula proposita tractans, declarat illud quod dixerat, gauisus sum in domino vehemẽter. *Non quasi*. pro, quod, *propter penuriam dico*. non propter penuriam me gauisum esse vehementer dico: hoc est non propter reuelationem meæ penuriæ, dico me gauisum esse vehementer. Et antequam dicat veram causam tanti gaudij, explicat quòd nõ propter propriam reuelationem gauisus est vehementer, dicendo. *Ego enim didici in quibus sum sufficiens esse*. Pulcherrima sententia. ego didici sufficere iis quæ habeo. quanuis ipsa quæ habeo non sufficiant mihi, & prudentiæ & modestiæ & patientiæ documentum singulare in penuria. *Scio & humiliari scio & abundare ubique*. pro, in omni. In omni re inquit Paulus, & non in aliqua sic & in aliqua non, scio vtrãq; actionẽ prout res exigit exercere: & humiliari scilicet quãdo opus est, & abũdari quãdo op⁹ est. Et rationẽ quare scit vtrũq; officiũ exercere subiungit. *Et in omnibus instítutus sum*. Non solũ scio, sed & institutus sum in omnibus contrariis, didici omnia cõtraria. ideo scio quia didici experientia magistra. *Et satiari*. pro, & saturari, *& esurire*. Ecce duo cõtraria. *Et abundare & penuriã pati*. Ecce alia duo cõtraria. *Omnia possum in eo*. pro, in Christo. *qui me confortat*. pro, roborat. Quia non sufficit scire, sed oportet vires habere ad exequendum, ideo scientiæ adiungit potentiam, non secundum proprias vires, sed secundum vires Christi in ipso Paulo. *Veruntamen bene feciſtis communicantes tribulationi meæ*. Quanuis nõ propter reuelationem penuriæ meæ gauisus sim vehementer (quia scio & possum & institutus sum ad omnia sufferendum) veruntamen vos bene feciſtis subuenientes indigentiæ meæ. *Scitis autem & uos Philippenſes*. Declarat illam particulam reuiguiſtis, ex hoc quòd aliàs idem fecerunt. *Quòd in principio Euangelii*. supple apud vos. *Quando profectus sum à Macedonia*. in qua est vestra ciuitas. *Nulla mihi ecclesia communicauit in ratione dati & accepti*. Subuentiones ad victum Pauli appellantur communicationes,

municationes, non absolute sed in ratione dati & accepti: ad significandum quòd sunt debitæ quemadmodum rationes dati & accepti: hoc est commutationes. Erat enim inter Paulum & ecclesias ratio dationis & acceptionis: eo quòd accipiebant à Paulo spiritualia & dabant temporalia ad sustentationẽ vitæ. *Nisi uos soli*. Et hoc manifestat. *Quia & Thessalonicam semel & bis*. pro, & iterũ, *in usum mihi misistis*. Hinc enim apparet quòd Thessalonicensis ecclesia non dabat Paulo temporalia. Et dicit in vsum, tum ad significãdum necessitatem. tum ad excludendum rationem mercedis ab eo quod dixerat in ratione dati & accepti. *Non quia*. pro, quòd, *quæro datum*. pro, donũ: *sed requiro*. pro, quæro, *fructum abundantem in ratione uestra*. pro, in rationẽ vestrã. Dixerat se non gauisum vehementer propter subleuationẽ suæ penuriæ, explicat modo principalem causam sui gaudij: manifestando quòd non quærit sibi donari huiusmodi temporalia, sed quærit vt abundet fructus bonorum operum in eis. ¶ Et describit hanc abundantiam boni operis per abundantiã in rationem Philippẽsium, alludẽdo ad rationẽ dati & accepti. Significat enim q⁹ quærit vt ratio (hoc est supputatio) Philippensium crescat abũdanter: ad similitudinẽ eorum quorũ ratiocinia tanto magis crescunt quãto magis dant. Iuxta hanc siquidem similitudinẽ inter ratiocinia dati & accepti quærit Paulus fructũ tantũ vt abundent ratiocinia Philippensium penes dare. Ad illorum ergo bonum non ad proprium principaliter tendebat. *Habeo*. pro, recipio, *autem omnia*. Supple quę misistis. quanuis non quæram, recipio tamen omnino quæ misistis. *Et abundo*. Hoc adiungit tum ad significãdum quòd non oportet iterum subuenire, tum ad significandum quòd abundanter miserunt. Vnde & directe ad hoc subiungit. *Repletus sum acceptis*. pro, quum accepi, *ab Epaphrodito quæ misistis*. pro, quæ à vobis, *in odorem*. Superfluit in, Appositiue siquidem legẽdum est. *Odorem suauitatis, hostiam acceptam*. pro, acceptabilem, *placentem deo*. Conditiones subuentionis missæ describit nõ solum relatiue ad ipsum Paulum (quòd scilicet repleuerunt eum abundanter) sed etiam relatiue ad deum: dicendo quòd habent vim sacrificij in odorem suauitatis, more legis loquendo: & similiter hostiæ, quæ acceptatur à deo & habet vnde deo placet. Hæ enim omnes conditiones ad deuotionem Philippensium cõmendandam dicuntur. *Deus autem meus impleat*. pro, implebit, *omne desiderium uestrum*. pro, omnem indigentiam vestram *secundum diuitias suas in gloria in Christo Iesu*. Ecce merces Phippensium, dare eis omnia quibus indigent, non secun-

Universidad de Deusto
Biblioteca

dum merita eorum sed secundū diuitias dei: & hoc in gloria cœlestis patriæ & in Christo Iesu, tanquàm membris in capite. *Deo autem & patri nostro gloria in secula seculorum amen.* Refert in calce gratias deo in summo quod possumus deo exhibere: videlicet gloria. *Salutate omnem sanctum in Christo Iesu.* hoc est omnem mūdum per baptismum in Christo. *Salutant uos qui mecum sunt fratres. salutant uos omnes qui sancti.* supple qui sunt Romæ. *Maxime autem qui de Cesaris domo sunt.* Quia solo Neronis tempore Paulus fuit Romę, ideo Cęsaris nomine Nero intelligendus est. Et dixit hoc ad consolationem Philippensium: vt intelligant etiam in domo Neronis esse sanctos (hoc est christianos per baptismum mundos) & de hoc gaudeāt. *Gratia domini nostri Iesu Christi.* Superfluit nostri. Hæc est salutatiua conclusio manu vt creditur Pauli. *Cum spiritu uestro.* pro, cū omnibus vobis. *Amen.* Et est apud Greços subscriptio. Ad Philippenses scripta Romæ, missa per Epaphroditū.

Caietæ die. XIX. Februarij. M.D.XXIX.

THOMAE DE VIO CAIETANI CARDINALIS SANCTI XISTI, IN EPISTOLAM PAULI AD COLOSSENSES COMMENTARII.

PAulus *Apostolus Iesu Christi.* non aliorum Apostolorum. *Per uoluntatem dei.* non propriis meritis. Et *Timotheus frater.* Ad consalutandum adiungit sibi Timotheum. *Iis qui sunt Colossis.* non omnibus, sed *Sanctis.* hoc est mundis per baptismum. *Et fidelibus.* Munditia à peccatis est: fides vero respicit ea quę creduntur. *Fratribus.* Sic enim appellabant

Iabant Christiani seinuicem. *In Christo Iesu.* Superfluit Iesu. Quod dicitur in Christo refertur ad munditiam, ad fidem, ad fraternitatem. *Gratia uobis & pax.* Solita salutatio Pauli comprehendens ab extremis omnia dona. *A deo patre nostro.* Deficiunt quatuor dictiones. *Et domino Iesu Christo.* Dicit à deo, quod est nomen naturæ diuinæ: patre nostro per adoptionem: & domino Iesu Christo secundum humanam naturam. *Gratias agimus deo.* Post salutationem antequàm ad tractatum epistolarem descendat, interponit bona Colossensium tum quæ habent num quæ eis cupit. Vnde & proponit vtraque. illa quidem vt materiam gratiarum actionis: hæc autem vt materiam orationis.

¶ Proponendo itaque gratiarum actionem & orationem, gratias inquit agimus deo. *Et patri domini nostri Iesu Christi semper.* Deus nomen est naturæ. pater vero nomen est personæ. est siquidem deus pater naturalis domini nostri Iesu Christi. Quod autē dicit semper, limitat subiungendo. *Pro uobis orantes.* significatur enim quòd semper gratias agimus quando pro vobis oramus. Quod tamen dicitur pro vobis, refertur tam ad orantes quàm ad gratias agimus. Et est sensus quòd pro vobis oramus, quòd pro vobis gratias agimus. Vbi clare vides vtrūque proponi.

Audientes. Participium actiuum præteriti temporis est: quo nos caremus. Et ne oporteat multa mutare, legendum est. *Quum audiuimus fidem uestram in Christo Iesu.* Incipit explicare materiam gratiarum actionis, narrando audita de eis bona: fidem, charitatem, spem, fructum, & augmentum Euangelij. Vnde & subiungit de charitate. *Et dilectionem quam habetis in sanctos omnes.* Superfluit quam habetis. Dilectio erga omnes mundos, est propria Christi dilectio: vtpote extensa in mundum vniuersum non ratione sanguinis, amicitiæ, patriæ aut naturæ, sed ratione munditiæ in Christo. hæc enim significatur dicendo in sanctos omnes. *Propter spem quæ reposita est uobis in cœlis.* Ecce bonum spei. quæ quo ad rem speratam dicitur reposita vobis in cœlis.

Quam. Deest, ante, *audistis in uerbo ueritatis Euangelii.* Quam, rem speratam (beatitudinem scilicet cœlestis patriæ) audistis, ante hanc epistolam à prædicatoribus Euangelij, audistis autem in verbo Euangelij veritatis. vt epitheton Euangelij intelligamus Euangelium veritatis: vel veritatis Euangelij hoc est veritatis manifestatæ per Euangelium. Et quocunque modo fiat cōstructio, significatur quòd non commento alicuius non adinuētione humana sed verbo veritatis euangelicæ audierūt beatitudi-

Universidad de Deusto
Biblioteca

nem sperandum. *Quod peruenit ad uos sicut & in uniuerso mundo est.* Superfluit est. & legendum est in accusatiuo vniuersum mundum. ¶ De Euangelio dicit quod peruenit ad vos quemadmodum & in vniuersum mundum: hoc est in vniuersas partes mundi, non in vniuersas ciuitates: quia hoc nec vsque hodie apparet implenum. Et rursus intellige de vniuerso mundo communiter tunc noto. quod dico propter alias quartas terrę tūc cōmuniter ignotas quo ad habitationem. Et *fructificat & crescit sicut & in nobis.* hoc est & fructificat & crescit in vniuerso mundo Euangelium quemadmodum & in vobis. Quod dicit & crescit, non inuenitur in omnibus sed in quibusdam codicibus Græcis. *Ex eo die qua audistis.* Perseuerantiam fructus & augmēti in Colossensibus commemorat ab illo die quo audierunt. *Et cognouistis gratiam dei in ueritate.* Non sufficit audisse sed oportet vere cognoscere oblatam dei gratiam. Et hoc fuisse apud Colossenses commemorat. *Sicut didicistis ab Epaphra.* Ecce à quo audierunt Euāgelium. *Charissimo.* pro, dilecto, *conuerso nostro qui est fidelis pro nobis minister Christi Iesu.* Superfluit Iesu. Et est ordo literæ. qui est minister Christi fidelis pro vobis. Commendat siquidem Epaphram non solum ex eo quòd est dilectus & conseruus, sed ex eo quòd est Christi minister euangelizando & fidelis, fideliter exercens ministerium pro Colossensium salute. *Qui etiam manifestauit nobis dilectionem uestram in spiritu.* Dixerat superius quòd audierat eorū dilectionem erga sanctos omnes, explicat modo quòd Epaphras manifestauit eis (Paulo & Timotheo) dilectionem Colossensium spiritualem: hoc est dilectionem eorum erga Paulum solo spiritu causatam: quum nunquàm vidissent eum in carne. *Ideo & nos.* Omnia supradicta bona refert ideo. *Ex quo die audiuimus.* Proportionaliter respondet vt quemadmodum Colossenses ex quo die audierunt & ideo & nos ex quo die audiuimus hæc vestra bona. *Non cessamus pro uobis orantes & postulantes.* Oratio ad eleuationem mentis, postulatio ad petitionem spectat. Postquam explicauit materiam gratiarumactionis narrando bona quæ habent, explicat modo materiā orationis narrando bona quæ petit pro eis, *Vt impleamini agnitione uoluntatis eius.* Primum petitum ad perfectionem intellectus spectat. Et non dicit vt cognoscatis (iam enim cognouerant voluntatem dei) sed vt impleamini agnitione voluntatis eius, vt nulla ex parte intellectus vester vacuus maneat cognitione voluntatis diuinæ. *In omni sapientia & intellectu spirituali.* Intellectus penetrationem, sapientia iudicium significat secūdum rationem

tionem supremæ causæ. Petit itaque vt impleantur notitia diuinæ voluntatis penetrando & iudicando non in quibusdam sic & in quibusdam non, sed in omni penetratione & omni iudicio nō carnali sed spirituali. Ex parte rei cognitæ explicat voluntatem dei: ex parte cognoscētis explicat plenitudinem notitiæ cū omni tam penetratiōe quàm iudicio spirituali, ad differentiam tam penetrationis quàm iudicij tum naturalis tum carnalis. Fructum autem tantę notitiæ, sapientię & intellectus subiungit. *Vt ambuletis digne deo per omnia placentes.* pro domini in omnem placentiam. hoc est vt ambuletis digne in omnem placentiam domini. Ecce ad quid debet esse dignitas, scilicet ad omne beneplacitum domini. non sufficit Paulo vt ambulemus pro dignitate alicuius beneplaciti deo, sed vt ambulemus pro dignitate cuiuslibet beneplaciti domino. *In omni opere bono fructificantes.* Explicat quid est ambulare digne secundum omne beneplacitum domini. Explicat siquidem hoc esse fructificare non in aliquo, sed in omni opere bono. & hoc directe spectat ad voluntatem. Sed & hoc nō sufficere subiungit, adiungendo. *Et crescentes in scientia.* pro, cognitione dei. Non sufficit ad ambulādum pro dignitate omnis beneplaciti diuini, fructum ferre in omni bono opere, sed & oportet crescere in cognitione dei: quoniā hoc est vnum de beneplacitis dei. *In omni uirtute confortati.* pro, in omni potentia potentes. Petit Paulus non solum vt Colossensium intellectus impleatur notitia & affectus dignitate ad omne bonū, sed etiam vt vires ad sufferendum mala impleantur potentia. & propterea dicit in omni (non in aliqua) potentia ad tolerandum potentes. *Secundum potentiam claritatis,* pro, gloriæ, *eius.* Apte rationem potentiæ ad tolerandum omnia, explicat potentiam gloriæ diuinæ. maximæ siquidē potentiæ est diuina gloria ad hoc vt omnia tolerem⁹. hæc enim martyres omnes effecit. *In omni patientia & longanimitate.* Patientia æquat animum in afflictionibus: longanimitas vero extendit eundem ad æternitatis præmium. *Cum gaudio.* Valde magnum donum adiungit inter patiēdum gaudere. *Gratias agentes deo patri.* Superfluit deo. In prima persona legenda sunt hæc. continuantur enim cum illis non cessamus orantes & postulantes. Incipit autem hinc proponere materiā tractandam in hac epistola, proponendo beneficia vt materiam gratiarumactionis, & huiusmodi gratiarumactionem introducit eleuando mentem propriam ad deum sub ratione patris per adoptionem. *Qui dignos,* pro, idoneos, *nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine.* Materiam gratiarumactionis

Universidad de Deusto
Biblioteca

nis communem omnibus Christianis explicat triplicem. Et primum quidem beneficium cõmune Christianis omnibus est quòd deus fecit nos idoneos seu sufficientes in lumine, proculdubio fidei, in claritate & manifestatione mysteriorũ fidei reddidit nos sufficientes seu idoneos ad habendam partem sortis sanctorum. Sors sanctorum hæreditas est sanctorum. Et est sensus ad habendam partem hæreditatis sanctorum: hoc est ad participandum hæreditatem sanctorum, quæ appellatur sors, quia nõ ex proprio consilio non ex propriis meritis sed velut sorte (hoc est solo diuino munere) obtigit ita illis: quòd non aliis. per gratiam enim dei in lumine fidei idonei simus ad participandum hæreditatem sanctorum futuram in patria. *Qui eripuit nos in potestate tenebrarum.* Primum beneficium respicit bonum speratum, hoc autem respicit tum malum præsens, tum bonum præsens. Et malum quidem præsens est quod eramus subditi tenebris immo potestati tenebrarum, hoc est dæmonibus. bonum autem præsens è regione subiũgit. *Et transtulit in regnum filii dilectionis suæ.* De patre loquitur: & dicit quòd transtulit nos ex seruitute dæmonum, in regnum filij. Regnum filij, regnum dei, regnum cœlorum vnum atque idem est. Magnum beneficium vt de seruitute diaboli translati simus in regnum filij. immo effecti ipsum regnum filij: vt in quibus prius regnabat diabolus per opera tenebrarum. in eisdem modo regnet filius per opera lucis. ¶ Et dicit filij dilectionis suæ Hebraico more: hoc est filij pleni dilectione sua, patris scilicet. Sicut enim dicitur filius perditionis, filij nuptiarum, filij regni, qui digni sunt perditione, qui pleni sunt gaudio nuptiali & hmiusmoditta dicitur filius dilectionis suæ qui vndique plenus est dilectione sua. Nihilominus vt exigentibus proprietatem sermonis satisfiat, æternus dei filius dicitur filius dilectionis patris, quia est filius dilectionis essentialis quemadmodum est filius essentiæ. Genitus enim est non ex vno essentiali sic, & alio non, sed ex omnibus essentialibus natura, esse, potentia, intellectu, voluntate & reliquis. alioquin non fuisset genitus integer deus. *In quo habemus redemptionem & remissionem peccatorum.* Superfluit &. deficiunt autem tres dictiones. Legendum est. *In quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius remissionem peccatorum.* Tertium beneficium redemptio est facta per Christi sanguinem. Redemptio autem non à seruitute Romanorum sed remissiua peccatorum. appositiue siquidem ad redemptionem dicit remissionem peccatorum. ¶ Aduerte prudens lector quòd vt dictũ est, hæc tria beneficia

neficia commemorata vt materia gratiarumactionis proponuntur à Paulo vt materia totius epistolæ. vnde primo incipit tractare illam particulam transtulit in regnum filij dilectionis suę, explicãdo ipsum filium, & regnum eius communicatum nobis. De filio itaque dicit. *Qui est imago dei inuisibilis.* Genitiui casus est inuisibilis, & explicat inaccessibilitatem dei à quocunque visu: non solum siquidem deus inuisibilis est à nobis, sed à quibuscunque spiritualibus substantiis quantumcunque excellentibus: iuxta illud, deum nemo vidit vnquam. Et hæc intellige secundum vires naturales cuiuscunque creaturæ: nam secundum vires gloriæ scriptum est, Videbimus eũ sicuti est, & angeli & sancti beati vident deum. ¶ Dei itaque secundum naturam inuisibilis à quacunque creatura filius est imago. Quemadmodum enim est filius dei inuisibilis, ac per hoc est filius ipse inuisibilis (alioquin non esset eiusdem naturę cũ deo: & consequenter non esset filius. filius enim est illi⁹ naturæ cuius est pater) ita est imago dei inuisibilis: ac per hoc est imago inuisibilis: alioquin non repręsentaret deum inuisibilem. Immo ad hoc ipsum Paulus dixit dei inuisibilis vt non solum deitatem, sed inuisibilitatem in imagine intelligeremus: ne putaremus filium esse imaginem visibilem, sed imaginem inuisibilem sicut deus est inuisibilis. Nec dicitur imago patris, sed imago dei inuisibilis: quia non paternitatem, sed deitatem inuisibilem accipit filius à patre: est enim filius non pater, sed deus inuisibilis productus à patre ad hoc vt sit similis ei in deitate inuisibili. Tam itaque distinctio personalis imaginis à patre inuisibili deo à quo procedit quàm substantialis deitas imaginis significatur, dicendo de filio quòd est proculdubio non accidentaliter, sed substantialiter imago dei inuisibilis à quo procedit, qui enim secundum esse substantiale est imago dei inuisibilis habet in suo substantiali esse & deitatem & inuisibilitatem: nam si deesset deitas non esset substantialiter imago dei: & si deesset inuisibilitas non esset substantialiter imago inuisibilis. Filium ergo à deo inuisibili (nempe patre) deum inuisibilem vt imaginem, hoc est secundum similitudinis rationem productũ explicat: ad differẽtiã spiritussancti qui etsi productus deus inuisibilis, nõ tamẽ vt imago dei inuisibilis, sed vt spiritus vt amor dei inuisibilis: quia filius ex modo suę productionis producitur vt similis: vtpote vnus ab vno per modũ verbi intellectualis: spiritus vero sanctus ex modo suæ productionis nõ producitur vt similis, vtpote vnus à duobus p modũ amoris. Quæ in theologia speculatiua diffuse tractãtur.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Primogenitus omnis creaturæ. Arriani quemadmodum argumentum sumunt contra deitatem filij, tum ex hoc quòd dicitur filius dilectionis suæ (tãquam sit filius ex dilectione libera productus) tum ex hoc quòd dicitur imago dei inuisibilis, tanquam sit imago per quam videatur deus qui secundum se est inuisibilis, ita sumunt argumentum ex hoc quòd dicitur primogenitus omnis creaturæ, tanquam sit inter omnes creaturas primo creatus. Sed quemadmodum extorquent seu inuertunt antecedẽtia, ita & hoc. non dicit Paulus primocreatus omnis creaturæ, sed dicit primogenitus omnis creaturæ: vt differentiam etiam inuiti intelligamus in hoc quòd omnis creatura vt vox sonat creata est, filius autem genitus: quanta est ergo differentia inter creatum & genitum, tanta significatur differentia inter filium & omnem creaturam ex ipsis Pauli verbis. Duplex itaque sensus est huius literæ. Alter quòd est genitus ante omnes creaturas: vt prius significatus fuerit modus quo productus est filius scilicet vt imago, modo significetur æternitas eius ex hoc quòd est genitus ante omnem creaturam. Et per hoc clare excluditur error Arrij ponentis Christum primam creaturam. Alter sensus est quòd est primogenitus possessiue omnis creaturæ: ita quòd descripto modo quo genitus est filius, describitur eius dominium vniuersale, non cœli aut terræ, sed vniuersæ creaturæ. Quemadmodum enim primogenitus regni, genitus est dominus regni, & primogenitꝰ imperij, genitus est dominus imperij: ita dicitur primogenitus omnis creaturæ pro quanto est genitus dominus omnis creaturæ. ius enim primogeniti est dominium hæreditatis paternæ. *Quoniam in ipso.* proculdubio primogenito. *Condita.* pro, creata, *sunt vniuersa in cœlis & in terra.* pro, quæ in cœlis & quæ in terra, *visibilia & inuisibilia: siue throni, siue dominationes, siue principatus, siue potestates.* Manifestat ab effectu vtrunque de filio dictum scilicet & quòd est imago inuisibilis dei, & quòd est primogenitus omnis creaturæ: ex eo quòd omnia creata sunt in ipso: hoc est in imitatione ipsius, quemadmodum exemplata fiunt in imitatione exemplaris. Hinc enim probatur quòd ipse filius est substantialiter imago dei inuisibilis: quum constet omnia creari ad imitationem diuinæ substantiæ: ex hoc enim quòd id quod est proprium diuinę naturæ conuenit filio scilicet omnia creari in imitatione ipsius, manifeste infertur quòd est ita imago dei quòd est deus. & similiter ex hoc quòd omnia creata sunt in imitatione ipsius filij imaginis dei inuisibilis, infertur & quòd est genitus ante omnẽ creaturam,

turam, & quòd est genitus dominus omnis creaturæ. Et ne subortiatur quæstio an appellatione vniuersorum intelligantur terrestria aut cœlestia aut visibilia, explicat Paulus omnia includi, & quæ in cœlis, & quæ in terra, & visibilia & inuisibilia. Et vt inuisibilia intelligamus spirituales substantias quas philosophi vocant intelligentias, explicat quatuor ordines eorum: dicendo: siue throni (& in hoc tangit supremam hierarchiam) siue dominationes, &c. in quibus tangit mediam hierarchiam, siue principatus. & in his secundum Dionysium tangitur infima hierarchia. *Omnia per ipsum & in ipso creata sunt.* Extendendo explicat multis habitudinibus quod dixerat in ipso creata sunt vniuersa: explicat enim quatuor relationibus ipsius ad vniuersa. Prima est quòd omnia per ipsum efficienter creata sunt. Et huic iungit secũdam quam prius dixerat: & in ipso, imitatiue, creata sunt. Oportuit autem hæc duo simul explicare ad differentiam exemplarium quibus nos vtimur. Exemplar enim cuius imitatione artifex aliquid facit est in quo imitatiue res fit, sed non est per quod res fit: quoniam exemplar non efficit artificiatum, sed artifex efficit illud imitando exemplar. filius autem dei est, non solum in cuius imitatione omnia creãtur, sed etiam quod efficit simul cum patre ea quæ creantur. Et propterea de ipso vtrunque dicitur, quòd omnia & per ipsum & in ipso creata sunt. Non repetit ergo Paulus superfluè quòd in ipso creata sunt, sed necessario ad explicandũ ꝙ non pure in ipso, sed sic in ipso quòd etiam per ipsum creata sunt omnia. *Et ipse est ante omnes.* pro, omnia. Tertia habitudo est prioritatis secundum durationem. quæ est prioritas æternitatis ad tempus: alioquin non esset ante omnia. *Et omnia in ipso constant.* pro constiterunt. Prius declarauerat relationes omnium creatorum in fieri ad filium. manifestans quòd in fieri dependent ab ipso dupliciter, scilicet efficienter & imitatiue. modo manifestat omnium dependentiam in esse ab ipso, dicendo & omnia in ipso constiterunt: ita quòd nõ solum creata sunt in imitatione ipsius, sed etiam constiterunt in propriis esse in imitatione ipsius. Et vere sic est: quoniam tandiu constat nostrum esse quãdiu est imitatio diuina. Et per hoc manifestat filium esse verum deum: vtpote à quo dependent creata omnia non solum in fieri, sed in esse: quẽadmodum lumen in aere pendet à luce solis non solum in fieri, sed in esse. Et dicit constiterunt ad significandum quòd cum hoc quòd habent natura non fluentem, sed constantẽ, constãt in imitatione filij. Rursus dicit constiterũt in præterito, ad significãdũ quòd

Universidad de Deusto
Biblioteca

quòd non est noua hæc dependentia, sed ex quo creata sunt constiterunt in ipso. *Et ipse est caput corporis ecclesiæ.* Proposuerat in regnum filij: & propterea quum declarasset dominium filij respectu omnis creaturæ quod conuenit filio ex eo quòd per ipsum & in ipso omnia creata sunt, descēdit ad declarandum speciale eius regnum in quod translati sumus. Est autem speciale filij dei regnū quod appellatur regnum dei corpus ecclesiæ tam triumphantis quàm militāris: quoniam in his peculiariter regnat per gratiam, primo fidei & institiæ, & demum gloriæ æternæ fœlicitatis. Ipse non alius est caput. Metaphorico sermone principem describit caput corporis ecclesiæ, vt simul cum eminentia respectu corporis ecclesię describat ipsum partem corporis ecclesiæ: caput enim pars est corporis. Et in hoc mysterium incarnationis significat. Et exinanitionem tantam manifestat, subiungendo. *Qui est principium.* apertissime dicendo & ipse qui est principium, omnium (vt declaratum est) est etiā caput: hoc est pars (eminentior tamē) corporis ecclesiæ, vt intelligamus quòd qui est ante omnia & supra omnia principium omnium, dignatus est fieri caput corporis ecclesiæ per mysterium incarnationis. *Primogenitus ex mortuis.* Modum quo factus est caput corporis ecclesiæ describit esse resurrectionem ipsius: resurgendo siquidem effectus est immortalis secundū corpus, & ecclesiam secundum statum in quo perpetua futura est, inchoauit in suprema illius parte. Appellatur autē resurrectio generatio ex mortuis, quia reuera noua est generatio hominis: vtpote ad vitam immortalem etiam secundū corpus. Sic enim etiā dominus illā appellauerat dicēdo, in regeneratione quū sederit filius hominis, &c. Christus aūt dicitur primogenitus ex mortuis, quia fuit primus resurgens ad vitā immortalē. quotquot enim suscitati sunt ante ipsum, ad vitam mortalem suscitati sunt, vnde & iterum mortui sunt. Et ipse dicitur primogenitus nō solū quia nullus ante eum ad vitam surrexit immortalem, sed etiā quia alij se ponitur ipsum resurgendo ad vitam immortalem. *Vt sit in omnibus ipse primatum tenens.* hoc est vt vnus atque idem ipse filius gerat primatum in omnibus rerum ordinibus. Ipse enim qui primatū tenet in ordine naturali omniū ex hoc quòd est caput ecclesiæ, tenet quoq; primatum in ordine gratiæ. Vnde quo ad hoc subdit. *quia in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare.* Rationē reddit quare filius homo primatū tenet in ordine gratię: quia in ipso secūdū humanā naturam complacuit deo omnem plenitudinē gratiæ habitare. Nota singula verba: quoniam hic gratia Christi

Christi describitur ex qua habet quòd sit caput ecclesiæ. Dicit cōplacuit vt excludat meritum. nō enim meruit Christi anima plenitudinem gratię, sed ex diuino beneplacito ab initio habuit. Dicit non solum plenitudinem, sed omnem plenitudinem: vt nihil gratiæ intelligam* deesse, sed omnes gratias & omnes pleniſſimè intensiue & extensiue intelligamus. Dicit habitare, vt intelligam* fixā in eo omnem gratię plenitudinem & non ad tempus, vt aliis sanctis quædam gratiæ conceduntur. *Et per eum reconciliari omnia in ipso.* Quemadmodū de eodem filio secundum diuinitatem dixit omnia per ipsum & in ipso creata sunt, ita modo de eodē secundū humanitatem dicit & per eum & in ipso recōciliari omnia. Per ipsum quidem efficienter: quandoquidē ipse est reconciliator omniū deo, in ipso verò inchoatiue: quādoquidem in ipso Christo capite inchoata est reconciliatio omniū in resurrectione ipsius. Vnde & subdit. *Pacificans.* pro, pacificatis, *per sanguinem crucis eius.* Deficiunt duę dictiones. *Per ipsum, siue.* pro, &, *ea quæ in terris, siue.* pro, &, *quæ in cœlis sunt.* Reconciliatio pacificatos vnit. & propterea reconciliationi præsentis tēporis adiungit pacificationē temporis prēteriti. Effecta est autem pax per sanguinem crucis Christi: hoc est per sanguinem eius non qualitercunq; sed fusum in cruce. Et adiungit per ipsum, tum vt voluntaria significetur effusio sanguinis in cruce ad pacificandum. tum vt eadem hominis deiq; hypostasis significetur, quæ moriens in cruce secundum naturam humanam actionem pacificandi exerceret.

¶ Pacificata autem explicat tum ea quæ in terris, tum ea quæ in cœlis sunt. Quum pacificare nihil aliud sit quàm tranquillum ordinem diuinum efficere, pacificasse quæ in terris sunt est tranquillum ordinem in iis quæ in terris sunt efficisse. Et talem ordinem constat per Christi mortem effectum esse in hominibus: hic in anima per gratiam inchoatiue, & demum in resurrectione mortuorum consummate. Trāquillum autem diuinum ordinem in iis quæ in cœlis sunt effectū per mortem Christi intelligimus, pro quāto reparata est ruina angelorum: & quicquid turbationis in ordine angelorum acciderat in tranquillum redactum est ordinem. *Et vos.* Postq̄ in genere fructum gratiæ Christi capitis explicauit, descendit ad speciem explicando fructū eiusdem gratiæ Christi capitis specialiter in Gentilibus. Et propterea dicit & vos, supple Gentiles. Triplicem autem cōmunicationem subiungit à Christo capite ad Gentiles extensam (prima est communicatio gratiæ. secunda est cōmunicatio afflictionū. tertia est communicatio

Universidad de Deusto
Biblioteca

communicatio notitiæ ac spei gloriæ sperandæ) insinuans hoc tractatu quòd per has tres communicationes transferimur in regnum filij. Communicationem itaque gratiæ gratum facientis tractans dicit. *Quum essetis aliquando alienati.* proculdubio à deo, vtpote idololatræ. *Et inimici sensu.* pro, menti. Datiui casus est menti, quanuis dupliciter exponi possit. Vel loco ablatiui, vtuntur enim Græci quandoque datiuo pro ablatiuo. Et sic est sensus: inimici mente, ad explicandum quòd non solum carnalibus operibus, sed etiam mente quæ suprema pars est animæ fuerant inimici dei: vtpote male sentientes de deo. Vel datiuus pro datiuo intelligatur, ad explicandũ cui fuerant inimici: videlicet menti: mali siquidem homines inimici sunt menti propriæ: quoniam amant & quærunt malum mentis propriæ priuationem fœlicitatis. *In operibus malis.* Vtrique sensui seruit, & explicatur ratio alienationis & inimicitiæ fuisse opera eorum mala, proculdubio malo culpæ. *Nunc autem reconciliauit.* filius caput ecclesiæ. *In corpore carnis eius.* Ad differentiam eius quod dixerat corporis ecclesiæ, dicit in corpore carnis suæ: vt intelligatur recõciliatio facta in naturali corpore proprio non in corpore mystico. Modus autem quo in corpore carnis propriæ reconciliauit omnes subiungitur. *Per mortẽ.* Deficit. *Eius.* hoc est per mortem propriã in corpore suo naturali *Exhibere.* pro, ad exhibendum, *vos.* s. Gentiles. *Sanctos.* hoc est mundos à peccatis. *Et immaculatos.* pro, & irreprehensibiles. non solum mundos à præteritis peccatis vestris, sed irreprehẽsibiles in actionibus subsequentibus. *Et irreprehensibiles.* pro, & inculpabiles. hoc est in iudicio inaccusabiles. *Coram ipso.* Ad singula trium refertur, vt scilicet exhiberet sanctos coram ipso, & irreprehensibiles corã ipso, & inculpabiles coram ipso: ad differentiam mundorũ irreprehensibilium & inculpabilium secũdum iudicium humanum. In quibus clare describitur communicatio gratiæ gratũ facientis Gentilibus. *Si tamen permanetis in fide.* Ne intelligerent Colossenses huiusmodi fructus se habituros ex gratia Christi absq; propria cooperatione, subiũgit necessariũ cõcursum propriæ cooperationis: dicẽdo, si tamen perseueratis in fide, nõ qualitercũq; sed. *Fundati & stabiles.* hoc est si perseueratis habendo fidẽ pro fundamẽto vitæ & actionũ vestrarũ, & in illa perseueratis firmi. *Et immobiles à spe euãgelii.* Nõ sufficit pseuerãtia firma in fide, sed exigit immobilitas à spe euãgelizata: vt. s. immobiliter speretur futura beatitudo, nihil enim pdest credere, nisi adsit immobilis spes cœlestis patriæ. Immobilitatẽ aũt spei fieri à charitate, alibi Paul' declarat: & propter-

propterea dicẽdo immobiles à spe, tertiã virtute fidei ac spei adiũgit charitatẽ. *Quod audistis* ad differentiã cuiuscũq; alterius euãgelij. Prout etiam ad Gal. dicit. *Si quis aliud quàm audistis Euangelizauerit anathema sit.* *Quod prædicatum est in uniuersa creatura quæ sub cœlo est.* Idem Euangelium describit à cõmunitate: quia scilicet cõmune est vniuerso generi humano. Et dicit hoc ad differentiam particularium Euangeliorum quæ diuersi hæretici prædicant. non enim prędicant Euangelium cõmune vniuerso mundo, sed propriæ sectæ. Nec intelligas asseri à Paulo quòd tunc tẽporis iam prædicatum fuisset Euangelium vniuerso generi humano, ita quòd ad vniuersos peruenerit: sed quòd tunc temporis prædicatum est extendendum in vniuersa creatura quæ sub cœlo est, hoc est in vniuerso genere humano: ad differẽtiam. vt dictum est Euangeliorum per conuenticula. *Cuius factus sum ego Paulus minister.* Tertiam adiicit conditionem Euangelij in quo debent perseuerare. De illo scilicet Euangelio loquor: cuius ego Paulus factus sum minister: ad differentiam Euangelij quod prædicabatur à pseudapostolis. cuius Paulus nõ erat minister, immõ aduersus illud Paulus erat minister. *Qui nunc gaudeo in passionibus meis pro vobis.* Superfluit qui. Vbi prudẽs lector aduerte quòd si dictio Græca interpretata factus sum, ritè interpretata est cũ verbo sum, textus ille cõtinuatur cum Paulo superiore vbi dictum est, & vos quum essetis aliquãdo alienati & inimici menti in operibus malis, nunc autem recõciliauit in corpore carnis &c. Ita quod postquam è regione alienationis & inimicitiæ eorum locauit nunc reconciliationis factæ per Christum in carne propria, modo locat nunc adimpletionis passionum Christi in corpore eius mystico: vt intelligamus quòd non solum nunc recõciliauit Christus in carne propria, sed & nunc per Apostolos & martyres sua membra, supplet reliquas afflictiones. vt vtrunque beneficium intelligamus collatum Gentilibus: & reconciliationis per Christum in carne propria, & afflictionum suorum Apostolorum vice Christi Continuando itaque ad nunc reconciliationis factæ per Christum nunc afflictionis Apostolorum, dicit nunc, recõciliatis vobis deo, gaudeo in passionibus, hoc est afflictionibus, meis pro vobis, Gentilibus: vtpote pro membris Christi. Simulq; aduerte aptissimè subiungi gaudium in afflictionibus ministerio Euangelij. per hoc enim manifestè comprobatur verus Euangelij minister quòd gaudet in afflictionibus suis pro membris Christi.

Et adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea. Dictio interpretata

Universidad de Deusto
Biblioteca

terpretata adimpleo, composita est ex tribus: vice, re, impleo. Ita quod sonat vice redimpleo: ad significandū ꝙ vice Christi replet ea quæ in carne sua desunt passionū Christi. vel redimplet in carne sua ea quæ desunt passionum (hoc est afflictionum) Christi. Vtriusque constructionis sensus in idem redit: prima tamen omnem quæstionem excludit. nam dicendo ea passionū Christi quę desunt in carne mea, nihil significatur diminutionis in passione Christi, sed significatur quod in carne mea deest aliquid passionū Christi, quod à me supplendū est vice Christi. quod constat absq; omni ambiguitate verum esse. Dicendo verò adimpleo in carne mea ea quę desunt passionū Christi, apparenter significat aliquid diminutionis in passione Christi. secundum tamen veritatem nō significatur diminuta passio Christi: sed significatur quòd deest illi coniunctio ipsius cum afflictionibus nostris. Et hoc indubie verum est, & à nobis oportet impleri: à nobis autem vice Christi, quemadmodum in virtute capitis operantur membra, vt sicut ex nobis & Christo integratur corpus vnum, ita ex passione Christi & passionibus nostris integretur velut vna passio. nam quemadmodum definiuit Christus certum membrorum suorum numerū certamq; magnitudinem ac multitudinem meritorū, ita definiuit determinatum numerum passionum iungendarum passioni suæ. & quantum in carne Pauli, quantum in carne Petri, quantum in carne Laurentij adiiciendum est afflictionum, prædefinitum est. Et propterea Paulus dicit ꝙ ipse adimplet ea quę in carne sua desunt passionum Christi. *Pro corpore eius quod est ecclesia.* Hinc clarè habetur quòd non solum Christus, sed etiam sancti ex intentione passi sunt pro corpore Christi quod est ecclesia: hoc est ad vtilitatem ecclesiæ. *Cuius factus sum ego minister secundū dispēsationem dei quæ data est mihi in vobis.* pro, in vos. Cuius, fœminini est generis: ac per hoc ecclesiam refert. Appellat autem Paulus se ministrum ecclesiæ factum, hoc est ad ministrandum ecclesiæ, quemadmodum appellauit se ministrū Euangelij, quia ministrat Euangelium. Potest & nihilominus dici minister ecclesiæ, quemadmodum membrū est minister totius corporis. Et hunc sensum intendere videtur ex eo ꝙ dicit, quòd nō secundum dispositionē hominum, sed secūdum dispositionem dei factus est minister ecclesiæ. vt vtrunq; significet: & ꝙ est quidē ecclesiæ minister, & ꝙ non est ecclesiæ distributione factus minister sed dei. Et subiūgit quæ data est mihi in vos. apostolatum suū ad gentes denominat à dispensatione dei: eo ꝙ nō humana authoritate, sed diuina datus est Apostolus

est Apostolus gentibus. *Vt impleam uerbum dei.* Ecce tertia cōmunicatio qua translati sumus in regnū filij: cōmunicatio scilicet notitiæ gloriæ sperandæ per Christum à gentibus. Officiū itaq; euangelizandi hoc gentibus denominat implere verbū, eo quòd est executio definiti ab æterno consilij diuini. *Mysterium quod absconditum fuit à seculis & generationibus.* Appositiue ad verbū dei, explicat ꝙ ipse implet mysterium occultū præteritis seculis quo ad tempora, & generationibus quo ad successiones hominum. *Nunc autem manifestatum.* pro, manifestum factum, *est sanctis eius.* Verbum dei quod implet Paulus non solum describit à præterita occultatione, sed à præsenti executione manifesta non omnibus sed sanctis dei, & rursus nō omnibus sanctis dei, sed *Quibus noluit deus notas facere diuitias.* pro, notū facere quæ sunt diuitiæ, *gloriæ sacramenti.* pro, mysterij, *huius in gentibus.* Lege Actus Apostolorum: & inuenies admiratos fuisse Christianos, de hoc ꝙ in gētibus diuina gratia diffusa esset, quum Petrus accessit ad Cornelium Centurionem. Inde enim apparet quòd non omnibus sanctis, sed quibus voluit deus notificauit quæ sunt diuitiæ gloriæ latentis in mysterio conuersionis gentiū. Fuit siquidem in deo velut arcanū reconditum ꝙ gentes cōsecuturæ essent per euangeliū Christi nō solum gloriam sed diuitias gloriæ, sed opulentiā gloriæ. Putabāt enim ꝙ gētes futuræ essent quemadmodū proselyti inter Iudęos. Effectus autem demonstrauit ꝙ diuitiæ gloriæ cōmunicatæ sunt Gentibus nō vt proselytis, sed ex æquo ipsis & Iudæis: immō magis ipsis q̄ Iudæis, vsquequo introeat plenitudo gentiū. Et ad hoc adimplēdum studebat Paulus gentiū apostolus. *Quod.* pro, qui, *est Christus.* Relatiuum qui, diuitias refert. Est enim dictio interpretata diuitias masculini generis & singularis numeri. Et explicatur quòd Christ⁹ est ipsa opulentia gloriæ mysterij manifestati in gentibus. Et verè est opulentia gloriæ: quoniam non solum in seipso habet omnē plenitudinem glorię, sed etiā est ratio ditandi omnes alios gloria. Vnde & subdit. *In uobis spes gloriæ.* Idem Christus qui est diuitiæ gloriæ, est in vobis spes eiusdē gloriæ: pro quanto est vobis ratio sperandi eandem gloriam. *Quem nos annunciamus.* Non enim nosipsos prædicamus, sed Christum. *Corripientes.* pro, admonentes, *omnem hominem.* circa agenda. *Et docentes.* Deest, *omnem hominem.* scienda. *In omni sapientia.* Tam monitio excitans affectum q̄ doctrina apericns intellectū, ad omnem hominē extenditur: vt necessaria omni homini & nō alicui sic & alicui nō explicet euangelica doctrina ac monitio. Et vtraque

Universidad de Deusto Biblioteca

vtraque fit in omni sapientia tam diuinorum quàm humanorum spectantium ad salutem:quia secundum diuinas regulas fit monitio,& secundum diuinam rationem fit doctrina. *Vt exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Iesu.* Ecce quo tendit euangelicum officium,ad exhibendum omnem hominem(absque delectu sexus,conditionis,nationis &c.)perfectum,ita vt nihil ei desit in Christo Iesu. *In quo.*pro,in quod, *& laboro.* in quod officiũ exhibendi quantum est ex parte mea omnem hominem perfectum in Christo & laboro. *Certando secũdum operationem eius.* hoc est secundum efficaciam Christi. Dictio siquidem interpretata operationem,internam vim seu efficaciã sonat operis. *Quam.* pro, quæ. efficacia Christi. *Operatur in me in virtute.*pro,potentia. Ego quidem laboro certans secundum efficaciam Christi:verùm ipsa Christi efficacia operatur in me in potentia miraculorum, ad testificandum efficaciam Christi in me, ad testificandum veritatem euangelicæ doctrinæ quam prædico.

CAPVT II.

Volo *enim vos scire.* Tractat illam particulam, in quo habemus redemptionem per sanguinem ipsi⁹ remissionem peccatorum. Introducit autem tractatũ ipsi⁹ per modum certaminis aduersus diuersos impugnatores Christianæ veritatis. Et propter hoc continuat hanc partem cum præcedenti quam finierat dicendo in quod laboro certans &c.ad hoc siquidem addit cõiunctionem enim, dicendo volo enim vos scire. Rationẽ enim reddit laboris sui certaminis. *Qualem sollicitudinem.* pro, quantum certamen, *habeam* pro.pro,*de,vobis & iis qui sunt Laodiciæ, & quicunque non viderunt faciem.*pro, personam, *meam in carne.* Non solum certabat Paulus docendo eos quibus prædicauerat, sed multo studio certabat monitis,instructionibus & nunciis,vt etiam alij Christiani qui eum nunquam viderant,perseuerarent ac proficerent in fide Christi.

Vt consolentur. Passiue abutitur consolentur: hoc est cõsolationem accipiant. *Corda ipsorum instructi.*pro,compactorum,*in charitate.* Ecce quorsum tãtum certamen Paulus assumpsit de iis qui non viderant ipsum: vt scilicet ipsorum non omnium, sed compactorũ in charitate corda consolationem accipiant. *Et in omnes diuitias plenitudinis.*pro,plenariæ certitudinis,*intellectus.* Coniunctio &, denotat accumulationem rei consolatoriæ. est enim sensus vt ipsorum compactorum in charitate corda accipiant cõsolationem,addendo cõsolationi charitatis etiam consolationẽ accessus

accessus ad omnes diuitias plenæ certitudinis intellectus.Prępositio siquidem in accusatiuo iuncta,accessum denotat.Nec dicit in certitudinem intellectus,sed dicit in plenariam certitudinem intellectus,vt non ex parte tollatur hæsitatio intellectus,sed vndique.Nec etiam dicit in plenam certitudinem intellectus, sed in omnes diuitias in omnem copiam plenæ certitudinis.Certitudo intellectus est, quando intellectus non dubitat de iis quæ sunt fidei.Et hæc est communis ac necessaria Christianis omnibus. dubius enim in fide infidelis est.Plenaria autem certitudo (ad similitudinem testimoniorum faciẽtium in Prætoriis non semiplenã sed plenã probationẽ) dicitur quæ ex testimoniis fidei prouenit: siue externis dictorũ aut factorũ dei vel sanctorũ,siue ex interna extensione luminis fidei aut gratuiti auxilij diuini ad cumulũ certitudinis.Diuitiæ autem plenæ certitudinis consistũt in copia testimoniorum ad diuersas materias quæ disputantur in fide:ac per hoc omnes diuitiæ cõsistunt in vniuersis testimoniis ad materias emergentes in fide:puta ad materiam Arrianam,ad materiã Photini,& sic de aliis.Dicit ergo Paulus quòd certamen tantũ assumpsit vt ipsorum qui consolati iam sunt in charitate corda, consolentur etiam non habendo sed accedendo ad omnes diuitias plenariæ certitudinis intellectus:hoc est ad vniuersam copiam testimoniorum plene certificantium intellectum in omni materia fidei.Vnde & subiungit materiam certitudinis,dicendo. *In agnitione.*pro,*in agnitionem,mysterii dei.* Deficit. *Et,patris & Christi Iesu.* Superfluit Iesu.Ecce progressus,vt progrediantur in omnes diuitias plenę certitudinis intellectus:non in quacunque materia sed progrediendo in agnitionem mysterij tum dei tum patris, tũ Christi. Deus nomen est naturæ. pater nomen est personæ, si de trinitate est sermo:alioquin nomẽ est amoris quo adoptauit nos deus. Nec vsquequaque liquet quo sensu Paulus vtatur hic patris nomine. nam vtrunque potest significari, scilicet vt agnitioni diuinæ naturæ adiungatur agnitio trinitatis personarum,vel adiungatur agnitio paterni amoris erga nos. Primus tamen sensus magis videtur quadrare interpositioni inter deum & Christum. Quia tamen nulla mentio de trinitate inferius fit,sed de officio paterno dei erga nos,abiiciendus non est secundus sensus. Quot autem quanta & qualia comprehendantur sub mysterio dei & patris & Christi,explicari non potest. *In quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi.* Dixerat ad cognoscendum mysterium tum dei tum patris Christi. & quoniam de deo ac de patre

Universidad de Deusto
Biblioteca

nulla erat ambiguitas, de Christo qui homo est subiungit in quo sunt omnes thesauri &c. vt hinc equalem significet Christum deo & patri: vt magnitudo mysterij pensetur non solum in cognitione dei & patris, sed in cognitione Christi, ex eo quòd in ipso sunt omnes thesauri sapientiæ diuinorum, & scientię creatorum, non effusi sed absconditi ab oculis vniuersæ creaturæ: vel absconditi natura humana quasi occultante diuinitatem eius, ratione cuius habet omnes thesauros sapientiæ & scientiæ: hoc est clari iudicij & claræ notitiæ. Dictio enim interpretata scientiæ, cognitionem sonat. *Hoc autem dico.* Explanato fine quare certat explicare incipit materiam certaminis multiplicem. Vnde pronomen hoc, demonstrat certamen de quo dixerat quantum certamen habeam. *Vt nemo nos decipiat in sublimitate sermonum.* pro, in persuasibili eloquentia. Prima certationis materia describitur oratoria persuasio, arte dicendi fulta. Vnde coniicimus quòd erant tunc temporis qui dicendi arte fulti nitebantur abducere Christianos à puritate fidei. Et propterea Paulus timens Colossensibus ab huiusmodi oratoribus, monet vt nemo eorum decipiatur huiusmodi persuasionibus. *Nam etsi corpore.* pro, carne, *absens sum.* Rationem ne decipiantur, intendit subiungere ex parte fidei & morum apud eos. & ne videatur diuinare aut ex auditu (qui potest falli) loqui de iis quæ apud Colossenses sunt, prędit modum quo nouit ea quæ apud illos sunt. Et propterea dimittit modum quo nouit ea quæ apud illos sunt. Et propterea dicit. nam etsi carne absens sum: ac per hoc corporis oculis non video quæ apud vos sunt. *Sed spiritu uobiscum sum.* spirituali presentia apud vos sum. Et ne hoc intelligeretur secundum affectum charitatis, subiungit. *Gaudens & uidens.* Dicendo videns, manifestat se spirituali intuitu comitâte gaudio apud eos esse. Quid autem videat, subiungit. *Ordinem uestrum & firmamentum eius quæ in Christum est fidei uestræ.* Duo dicit se videre: & soliditatem fidei in Christum, & ordinem. Qui quum sit materia gaudij, intelligitur rectus ordo in ecclesia Colossensium, tum circa spiritualia tum circa temporalia viduis & pauperibus dispensando. Integer siquidem ordo intelligitur, ex quo sine adiectione aliqua significatur. Ex eo itaque quòd in Colossensibus sunt hęc tanta bona (soliditatis scilicet fidei & rectitudinis ordinis) monet vt caueant ne fallantur à dicacibus. *Sicut ergo accepistis Iesum Christum dominum nostrum.* Superfluit nostrum. Ex soliditate fidei in eis, infert quòd sicut accepistis Iesum Christum esse dominum, non horum aut illorum sed omnium. *In ipso ambulate.* hoc

hoc est conformis fidei sit ambulatio spiritualis: quæ est proficere. *Radicati & superædificati in ipso.* pro, radicamini & superædificamini in ipso. ad similitudinem plantarum radices figite in Christo, ad similitudinem vero templi superædificamini in ipso: hoc est Christus sit fundamentum vestri tanquàm templi, & sit velut terra optima in qua vos tanquàm plantæ radices habeatis. vt continua vegetatio in Christo significetur, & non sola soliditas sustentationis. *Et confirmati.* pro, & confirmamini, *in fide.* Quæ metaphora radicationis & ædificationis significauerat, explicat proprietate verborum. *Sicut & didicistis.* pro, sicut edocti estis. Modus firmitatis describitur iuxta doctrinam eorum qui docuerant Colossenses. Sciebat enim quòd plene docti fuerant, quòd oportebat absque omni hæsitatione & absque quacunque suspitione oppositi firmari in fide. *Abundantes in illo.* pro, in illa. videlicet fide. *In gratiarum actione.* hoc est vt cognoscatis magnum vobis collatum beneficium in hoc quòd collatum est vobis credere in Christum &c. *Videte ne quis uos decipiat.* pro, deprædetur. Secunda materia certaminis subiungitur aduersus philosophos. Nec dicit videte ne quis deprædetur vestra, sed ne quis deprædetur vos, ne quis vosipsos in prædam abducat. *Per philosophiam & inanem fallaciam.* Philosophiæ adiungit inanem fallaciam quantum ad officium prædandi hominem à fide Christiana, quia non veritatis philosophicæ officium est prædari Christianos nisi ei adiungatur inanis fallacia. Quæ quia dupliciter adiungitur philosophiæ, ideo subiungit. *Secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi.* Aut enim inanis fallacia iungitur philosophiæ ex traditione hominum: puta ex secta Stoicorum vel Peripateticorum & huiusmodi. Aut ex elementis mundi: hoc est ex metiri & iudicare ea quæ sunt Christianæ fidei secundum elementa mundi: hoc est causas cœlestes & elementares & compositorum ex his. Hoc enim inanis est fallaciæ, pro quanto iudicium quod ex huiusmodi causis haberi potest non se extendit ad excelsa Christi mysteria quæ fide tenemus. nam Christi mysteria spiritualia sunt, & independentia ab elementis constituentibus mundum. Propter quod & subdit. *Et non secundum Christum.* Philosophia secundum elementa mundi si sistit in propriis, non aduersatur Christo sed est secundù Christum, in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & cognitionis: sed si presumit in excelsiora (qualia sunt mysteria fidei

Christianæ) non secundum Christum, sed aduersus Christum est: vtpote quę inani innititur fallaciæ. Quæ ideo dicitur inanis, quia frustra nititur, quia vanis innititur fundamentis aduersus ea quæ sunt fidei. *Quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter.* E regione philosophię secundum traditionem hominum ac secundum elementa mundi, dixerat & non secundum Christum, manifestat modo præponderare Christum elementis mundi, & deinde traditioni hominum. Et elementis quidem mundi præstare Christum, manifestat per hoc quia in ipso inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter. In elementis mundi inueniri diuinitatē & præcipue in primis elementis quæ sunt corpora cœlestia, omnes fatentur. Et propterea Paulus è regione dicit in Christo habitare non diuinitatem, sed omnem plenitudinem diuinitatis, non qualitercunque sed corporaliter. In elementis siquidem mundi habitat deus secundum efficientiam, ordinem, perpetuitatem & alios partiales effectus. in Christo autem nō plenitudo effectuum sed plenitudo diuinitatis habitat, immo omnis plenitudo diuinitatis: vt intelligamus quòd deitas ex integro habitat in Christo corporaliter. ¶ Vbi aduerte prudens lector Paulum dicere quòd in Christo omnis deitatis plenitudo inhabitat corporaliter, & non dicere est corporaliter. Habet siquidem vnio deitatis cum humana natura in Christo duo valde mirabilia. Alterum est quòd ipsa deitas substantiale esse corporeum in illo habet: dicente Ioanne, Verbū caro factum est. & hoc significatur dicendo corporaliter. Alterum quòd absque quacunque sui mutatione deitas in Christo habet illud substātiale esse corporeum. & ad hoc significeandum dicitur inhabitat. Inhabitatio enim nullā mutationem significat in habitante. Vnde si vtrunque simul iungas (scilicet inhabitat corporaliter) intelliges quòd absque mutatione quacunque deitatis non extrinseca denominatione, sed secundum esse substantiale corporis, deitas est in Christo. Quod si intelligere voluisset Nestorius, non dogmatizasset deitatem habitare in Christo tanquàm in templo. Ad hoc enim addidit Paulus corporaliter vt vnionem substantialem explicaret cum corpore: per quam differt ab habitatione dei in mentibus etiam beatorum, & non solum ab habitatione dei in elementis mundi, *Et estis in illo repleti qui est caput omnis principatus & potestatis.* E regione ad philosophiam secundum traditionem hominum explicat notitiam qua repleti sunt Christiani in Christo, esse non traditione hominum, sed traditiōe illius qui est caput etiam omnium angelorum

lorum. Quanta ergo est differentia inter traditionem hominum & caput angelorum, tanta est differentia inter philosophiam traditam ab hominibus, & notitiam fidei traditam à Christo. Et in hoc Paulus excellentiam Christianę notitiæ significat: quòd nec etiam ab angelis, sed à capite angelorum tradita est immediate hominibus, à Christo scilicet. *In quo & circuncisi estis.* Tertia materia certaminis aduersus pseudapostolos cogentes seruare legalia, tractatur declarando in primis circuncisionem quæ erat professio totius legis impleri in Christianis per Christum in baptismo: ac per hoc non egere circuncisione carnali. Dicit itaque, in quo, Christo, etiam estis circuncisi. *Circuncisione non manufacta.* Triplici conditione describit circuncisionem in Christo. Prima est quòd non est circuncisio facta manu: qualis est circuncisio legalis. *In expoliatione corporis.* Deficit. *Peccatorū carnis.* Secunda cōditio est quòd huiusmodi circuncisio non tollit pelliculam carnis, sed tollit corpus peccatorū: hoc est vniuersam cogeriem peccatorum. Et denominat corpus peccatorum carnis, eo quòd vniuersa congeries peccatorum ex carnali fomite prouenit. *Sed in circuncisione Christi.* Superfluit sed. Tertia conditio est quòd huiusmodi non est circuncisio Moysi aut patrum, sed est circuncisio Christi. Hanc enim spiritualem circuncisionem tollentem corpus peccatorum solus Christus efficere potest: & ideo circuncisio Christi appellatur. Modus autem quo fit huiusmodi circuncisio Christi, explicatur subiungendo. *Consepulti ei in baptismo.* Per baptismum fit ista circuncisio, in quo assimilamur Christo sepulto. In hoc enim quòd sub aqua mergimur in baptismo, assimilamur Christo sub terra condito quum sepultus fuit. Significat enim huiusmodi assimilatio eum qui baptizatur non solum mortuū, sed sepultum pristinæ peccatorum vitæ, quemadmodū corpus Christi sepultum totaliter alienum fuit à pristina vita animali. *In quo & consurrexistis per fidem operationis dei, qui suscitauit illum à mortuis.* Ritus baptismi habet, vt qui baptizatur sub aqua mergatur, & ex aqua leuetur: & quemadmodum mersio sub aqua assimilat Christo sepulto, ita emersio ex aqua assimilat Christo resurgēti à morte. Significatur siquidem per emersionem noua vita per fidem resurrectionis Christi, vt quemadmodum Christus surrexit in vitam nouam operatione dei qui suscitauit illum, ita qui baptizatur, in nouam subit vitam spiritualem per fidem eiusdem operationis qua deus suscitauit Christum à mortuis. Explicat siquidem in fide resurrectionis Christi contineri tum quòd resurrectio illa

Universidad de Deusto
Biblioteca

facta est operatione dei, tum multa dei opera effecta quæ subiungit. Ita quod suscitatio Christi pars est operationis dei quam credendo viuificamur. Reliquæ vero partes huius operationis subiunguntur: videlicet viuificatio nostra, condonatio delictorum, deletio chirographi, & reliquæ quæ subiunguntur. Purus enim homo non potest suscitare seipsum nec alium. *Et uos quum mortui essetis in delictis & præputio carnis uestræ, conuiuificauit cum illo.* Ecce alia pars operationis dei: qua Gentiles quum essent spiritualiter mortui mala morte, vtpote in delictis, & perseuerante statu præputij, hoc est & non essetis proselyti Iudæorum. conuiuificauit, vita spirituali, cum illo Christo suscitato ad vitam immortalem. ¶ Vbi aduerte prudens lector quod ideo meminit Paulus vtriusque (scilicet mortis animæ ob peccata, & status præputij perseuerantis in Gentilibus) vt monstret gratiam dei ad viuificandum illos absque carnali circuncisione per fidem operationis dei qua hæc operatur. *Donans uobis.* pro, nobis, *omnia delicta.* Ecce tertia pars operationis dei condonatio omnium peccatorum. Et à secunda persona transit in primam. Dixerat enim & vos Gentiles, modo autem dicit donãs nobis: quia status præputij proprius erat Gentilibus, condonatio autem peccatorum communis est Gentilibus & Iudæis. Et per hoc explicat modum quo viuificauit deus nos cum Christo, scilicet condonando nobis peccata omnia: hoc est non nostra satisfactione, non nostris meritis, sed liberali dono. *Delens.* pro, quum deleuit, *quod aduersus nos erat chirographum decreti.* pro, decretis, *quod erat contrarium nobis.* Quarta pars operationis dei explicatur. Decretis datiui est casus. Et est ordo literæ. Delens chirographum quod decretis aduersus nos erat, quod erat contrarium nobis. Est siquidem sensus quòd deleuit chirographum in fauorem decretorum aduersus nos, quod erat contrarium nobis. Duæ enim conditiones chirographi describuntur. Altera quòd erat decretis aduersus nos, hoc est in fauorem decretorum aduersus nos. Altera quòd erat contrarium nobis: quemadmodum sententia in fauorem legum contraria est iis qui deliquerunt. Verum Paulus non vtitur metaphora sententiæ, sed metaphora chirographi (hoc est libelli manu nostra inscripti) decretis, hoc est in fidem seruandorum decretorum. De lege siquidem Moysi loquitur: quæ lex mandatorum, decretorum ac factorum appellatur. Et ad similitudinem chirographi erat circuncisio qua quilibet velut manu inscribebat decretis seruandis, pro quanto circuncisio erat professio vniuersæ legis seruandæ.

Et

Et apte describit decretis aduersus nos: quia legalia præcepta & erant intolerabilia (dicente Petro quòd nec nos, nec patres nostri iugum legis portare potuimus) & excitabant cõcupiscentiã, quia nitimur in vetitum, & erant ad puniendum non ad iuuandum: vtpote non præstantia auxilium gratiæ, sed obligando ad pœnã transgressores. Ipsum quoq; chirographum contrarium nobis dicit, pro quanto debitores seruandæ legis Iudæorum, contestando reos violatæ legis accusabat. ¶ Considera prudens lector materiam de qua est sermo: est enim sermo de libertate à circuncisione legali & reliquis legalibus: & perpende Paulum studere ad hoc vt monstret Gentilibus deleta esse à deo per Christum legalia. Et beneficium collatum gentibus in statu præputij, collatũ quoq; monstrat & Iudæis, delendo circuncisionem & legalia reliqua. Communia siquidem sunt beneficia viuificationis & condonationis peccatorum: sed modus describitur diuersus. Gentiles enim hæc consequuntur in suo præputij statu: Iudæi autem delecta obligatione circuncisionis & legalium. *Et ipsum tulit è medio, affigens illud.* pro, affixo illo, *cruci.* Quinta pars operationis dei describitur. Et prosequendo similitudinem chirographi dicit. Deus non solum deleuit chirographum, sed tulit ipsum è medio, hoc est ex ordine rerum. Nec hoc effecit lacerando illud, sed affigendo illud cruci, tanquam occidendo illud in cruce: quia vere in cruce Christi annullauit deus omnem obligationem legalium: ideo Paulus dicit, illud tulit è medio affigendo cruci. *Et expolians.* pro, expoliatos, *principatus & potestates traduxit palam confidenter, triumphans.* pro, quum triumphauit, *illos in seipso.* Superfluit se. Legendum est in ipso: nam vt clare contextus sonat, deo attribuuntur omnes operationes narratæ cũ hac sexta triumphali. Et quẽadmodum deus descriptus est viuificans, donans, delens, tollens affigénsque cruci, ita describitur spolians traducens & triumphãs in Christo: ad significãdum quòd non puri hominis sunt officia hæc, sed dei in homine Christo. Et scito quòd participia delens, affigens, expolians, triumphans, sunt præteriti temporis actiua, quibus Latina lingua caret. Et propterea vel in passiua præteriti temporis participia affixo expoliato, vel in verba præteriti perfecti (quum deleuit, quum triumphauit) mutantur, prout clarius quadrare videntur seruato tenore & sensu. Dictio quoque vnasum Græcæ dictionis significantis ausum palam. ¶ Tertiam itaque efficaciam dei in Christo moriente & resurgẽte describit.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Primum enim descripsit efficaciam erga Gentiles viuificando cõ sepultos Christo: deinde erga Iudæos tollendo obligationem legis per crucem. Modo erga dæmones, spoliando illos sanctis omnibus qui erant in limbo, & triumphando de illis subactis, & traducendo palam confidenter. ¶ Dictio Græca interpretata traduxit, proprie significat exemplificare. Et si refertur ad dæmones, in malam partem sumitur: significando quòd ad similitudinem triumphantis deus in Christo dæmones subactos fecit exemplũ contumelię inuitę subiectionis. Sic enim triumphantes duci faciebant subactos reges: quod erat facere eos exemplum aliis. Si autẽ referatur ad sanctos qui erant velut spolia in triũpho dei in Christo, sic in bonam partem sumitur: significando quòd sanctos posuit in exemplum vt nos confidamus per eundem Christum cum illis sanctis fœlices futuros. Vtrique autem sensui quadrat palam confidenter: nam vtrunque factum est palam, & audacter absque vlla suspitione cuiuscunque impedimenti. Et dixit hæc Paulus vt consolaretur Colossenses in copia testimoniorum diuinorum mysterij dei in Christo: vt hinc certiores redderentur quòd plene liberatum est genus humanum à seruitute peccati, à seruitute legis, à seruitute diaboli: & vt declararet modũ quo eripuit nos de potestate tenebrarum, quod inter alia proposuerat. *Nemo ergo vos iudicet in cibo.* Hæc illatio exclusiua legalium manifestat quòd de chirographo, hoc est inscriptione facta decretis legis Mosaicæ, sermo fuit. Inde siquidem infert, Nemo ergo vos iudicet in legalibus de cibo mundo vel immundo. *Aut in potu.* similiter mundo vel immundo. Erant enim secundum legem cibi aliqui immũdi: & similiter potus ex vase carente operculo erat immundus. *Aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbatorum.* hoc est aut in partitione festi à nou festo tam in diebus quàm in mensibus quàm in sabbatis. Erant enim festi aliqui dies, erant & principia singulorum mensium festiua, erant & sabbata tam septimi diei, tum septimi mensis, tum septimi anni, &c. *Quæ sunt umbra futurorum, corpus autem Christi.* Non dicit quæ sunt vmbræ præcedentiũ aut simultaneorum, sed futurorum, ad similitudinem vmbræ præcedentis corpus. Assimilat siquidem cærimonialia legis vmbræ sequentis corporis, ad significandum, quòd ea quæ sunt legis, significabant ea quæ sunt Christi tanquam vmbra corpus sequens. Et vtitur similitudine vmbræ tum propter certitudinẽ: vmbra enim est signum certum corporis causantis ipsam, tum propter causalitatem, vt intelligamus Christum fuisse causam cærimoniarum legis,

legis, tum propter obscuram significationem qua vmbra repræsentat corpus. Obscure siquidem cærimonialia legis repræsentabãt ea quæ sunt Christi. Tum præcipue propter cessationem: vmbra enim sequentis corporis adueniente corpore cessat, & similiter legalia aduenientibus iis quæ sunt Christi, cessant. Et propter hoc significantius dixit futurorum. Vmbra enim futuri iam non est quum futurum illud effectum est præsens. Et quemadmodum metaphoricè cærimonias legis appellat vmbram, ita metaphoricè appellat mysteria Christi corpus relatiue ad vmbram: vmbra enim omnis est vmbra corporis. Et dixit corpus autem Christi, perinde ac dixisset significata autem Christi. *Nemo vos seducat.* pro, brauio priuet. Quarta materia certaminis subiungitur aduersus capita sectarum sub specie religionis. hoc enim reliquum erat post certamina aduersus oratores, aduersus philosophos, aduersus Iudæos. Inducit autem hos vt interceptores currentium ad brauium: quoniam sub religiosioris formæ specie tanquã augmẽtum religiosæ vitę ingerentes impediunt, & priuant currentes ad brauium supernæ vocationis. Pingit autem huiusmodi capita sectarum quatuor coloribus, vt discernantur à capitibus vere religiosorum ordinum quæ spiritussanctus præuidebat futura in ecclesia dei: Antonium, Basilium, Benedictum, &c. *Volens in humilitate & religione angelorum.* Primus color istorum est quòd volũt vos in humilitate animi vestri subditos, vt non audeatis discernere præcepta quæ dant, sed simpliciter subiiciamini præceptis. Et præcepta eorum appellat præcepta religionis angelorum, siue per angelos intelligas substantias spirituales eis familiares, siue per angelos intelligas ipsosmet nominantes se angelos, hoc est nuncios dei ad institutionem religionis. Alterum siquidem horũ finxerunt quotquot religiosarum sectarum capita fuerunt. In his itaque duobus (humilitate, scilicet vestri animi, & religione angelorum) volunt vosipsos: nam participium volens, refertur ad pronomen vos. Et est ordo literæ, nemo vos volens in humilitate & religione angelorum brauio priuet. Et scito quòd dictio interpretata religione, potest in bonam & in malam partem sumi: hoc est & pro religione quæ vere est virt*, & pro religione quæ est superstitio. *Quæ non vidit ambulans.* pro, ingrediens, *frustra.* Secunda conditio horum est quòd intrãt seu inchoant quę non vident, & hoc vanè. Potuisset dicere fingunt se videre quæ non vidẽt, sed ab executione maluit describere quòd intrant in præcepta seu inchoãt præcepta quæ non vident, diuino aut angelico lumine. Et id frustra

Universidad de Deusto
Biblioteca

ſtra faciunt: vtpote non ſalutem animarum, quæ ſuapte natura eſt finis religionis & præceptorum eius. *Inflatur ſenſu.* pro, mente, *carnis ſuæ.* Tertia conditio horum eſt ſuperbia ſtudio carnalis affectus. Ad carnales ſiquidem obſeruationes aliis imponendas eleuantur ſupra alios. Et propterea inflati dicuntur ſtudioſa mente carnis ſuæ: hoc eſt mente carnali non ſpirituali. *Et non tenens caput ex quo totum corpus per nexus & coniunctiones ſubminiſtratum & conſtructum.* pro, compactum, *creſcit in augmentum.* pro, auget augmentum, *dei.* Quarta conditio tribus affirmatiuis adiuncta negatiua eſt. Et quia tenere conſeruare eſt, non tenere caput eſt in huiuſmodi religione non attendere ad caput ſcilicet Chriſtum. Ad caput autem quatenus principium eſt augmenti ſpiritualis: nam de augmento dicit ex quo totum corpus per nexus, &c. auget augmentum dei. Hinc enim apparet quòd directe huiuſmodi religio opponitur augmento ſpirituali. Inſinuatur nanque per hæc Pauli verba quòd huiuſmodi religio ad augmentum inſtituebatur: quèadmodum religioſorum ordines inter Chriſtianos, & ſectæ Phariſæorum & Eſſæorum apud Iudæos ad melioré vitæ frugem inſtitutæ ſunt. Propterea enim Paulus deſcribens huiuſmodi ſectarum capita, errare eos dicit in hoc quòd non tenent caput, quòd non ſeruant Chriſtum vt caput: ex quo totum corpus eccleſiæ ad ſimilitudinem corporis naturalis per nexus neruorum, & coniunctiones mutuas compactum, & ſubminiſtratum internis operationibus auget. Ecce officium: ex capite totum corpus auget, augendo efficit augmentũ in toto, & in ſingulis partibus proportionaliter: augmentum inquam dei, ad differentiam augmenti cærimonialis, augmenti opinati, augmenti coram hominibus.

Si mortui eſtis cum Chriſto. Deſcriptis capitibus ſectarum religioſarum abducentium à Chriſto, arguit conſequenter ſequaces eorum, argumentum ſumens à qualitate præceptorum huiuſmodi ſectarum: quia ſcilicet erant præcepta non ſpiritualia, ſed corporalia. Si mortui inquit eſtis cum Chriſto: hoc eſt ſi vos ſpiritu eſtis mortui cum Chriſto mortuo ſecundum corpus. *Ab elementis huius mundi.* Superfluit huius. Chriſtus ſecundum corpus mortuus fuit ab elementis mundi, à corporeis omnibus: perdidit enim vitam corporis. In baptiſmo autem morimur ſpiritu ab elementis mundi: hoc eſt à corporeis omnibus, omittentes affectum ad omnia corporea. *Quid adhuc tanquam viuentes in mundo diſcernitis.* pro, dogmatizamini. Superfluit adhuc. Cõuincit eos quòd contra mortẽ qua cum Chriſto mortui ſunt ſe gerunt, ſuſcipiẽdo dogmata corporalia

poralia ſubiuncta. *Ne tetigeritis.* pro, tetigeris, *neque guſtaueritis.* pro, guſtaueris, *neque contrectaueritis.* pro, contrectaueris. Præcepta corporalium obſeruationum inducit ternario numero ad cõprehendendum omnia. Neque clare intelligimus huiuſmodi præcepta in ſpecie circa quæ erant: ſed ſolum quòd erant præcepta corporalium obſeruationum tanquam religioſarum. Et propterea Paulus dicit quòd tanquam viuentes in mundo ſuſcipiunt hæc dogmata: hoc eſt ꝙ tanq̃ affecti ad corporalia ſuſcipiunt hęc religionis præcepta. ¶ Et caute dicit tanquã: quoniã ſequaces ſectarũ affectu ſpirituali fallebantur, & nõ affectu, ſed facto erãt dediti corporalibus obſeruationibus. *Quæ ſunt omnia in interitu.* pro, in interitũ, *ipſo uſu.* pro, abuſu *ſecundũ præcepta & doctrinas hominũ.* Fructũ ſimul & authoritatem horũ præceptorũ manifeſtat. Authoritatẽ quidẽ ſecundũ præcepta & doctrinas hominũ. Et hoc dicit ad excludendũ, & nomẽ angelorũ, & viſiones veras, prout propoſuerat dicendo quę nõ vidit ingrediens: aperte per hoc in ſignificando ꝙ non eſt religio angelorũ, ſed ſunt præcepta & doctrinæ hominũ. Fructus vero quẽ ſuperius propoſuerat fruſtra, explicatur ꝙ omnia ſunt in interitũ. Ita ꝙ ſunt fruſtra quo ad bonũ animæ, ſed quo ad malũ animę, omnia ſunt in interitũ ipſo abuſu: hoc eſt ipſa obſeruatione nõ ex vi non obſeruationis, ipſo abuſu ſecundũ præcepta & doctrinas hominũ. ¶ Obſeruationẽ taliũ præceptorum abuſum appellat: quia vere abuſus eſt libertatis vtendi corporalibus. Et dicit ipſam non interitũ, ſed in interitũ: ad ſignificandũ quòd ducit ad interitum animæ. Ad explicandum quod ſuperius dixerat, nemo vos brauio fraudet. Abducũt enim huiuſmodi ſuperſtitiones ab augmento in Chriſto: abducunt à ſpiritu: & ſic ducunt in interitum animæ. *Quæ ſunt rationem quidem habentia ſapientiæ.* Declaratis authoritate & fructu huiuſmodi præceptorũ, declarat religionem ac humilitatẽ in eiſdem, vtranque enim ſuperius propoſuerat. Et dicit ꝙ habent rationẽ (hoc eſt ſpeciẽ) ſapiẽtię, quo ad tria ſubiuncta. *In ſuperſtitione.* pro, in religione. *& humilitate, & non ad parcendum corpori.* pro, & imparcimonia corporis. Vbi ſcito quòd eadẽ dictio eſt hic & ſuperius interpretata religione: & eſt cõmunis vt dictũ eſt, verę & ſuperſtitioſę religionis. Rurſus dictio interpretata imparcimonia, penuria vocabulorũ ſic expreſſa eſt. Significat enim ſi dici liceret imparcẽtiã. Quo ad hæc tria, præcepta hęc ſpeciẽ habẽt ſapiẽtię: nã prætẽdũt religionẽ in opere, humilitatẽ in animis ſequaciũ, & imparcentiã: hoc eſt etiã cũ incõmodis & afflictionibus exactam executionem. *Non in honore*

Universidad de Deusto
Biblioteca

nore aliquo. Explicata specie sapientiæ quo ad tria, subiungit veritatem quo ad duo. Quorum primum est non in honore aliquo. Et est sensus quòd quamuis hæc præcepta habeãt speciem sapientiæ in his tribus, non tamen in honore aliquo. Vbi non affirmat contumeliam seu vituperium, sed negat honorem, vt manifestet quòd vere frustra sunt quo ad bona animæ: quia nõ solum aliena sunt à bono interno ipsius animæ, sed etiã à bono externo quod est honor. Tanquam si apertius diceret. tolerabilia forte essent si essent cum aliquo honore, sed ex quo in nullo sunt honore, intelligibilia redduntur. *Sed ad saturitatem.* pro, ad satietatem, *carnis.* Ecce alterum inuentum secundum veritatem in his præceptis: q scilicet sunt ad satietatem carnis: hoc est ad satietatem corporalium obseruationum, ad satietatem carnalis affectus erga religiosas obseruationes. vnde & superiùs dixit inflatus mẽte carnis suę. Et insinuatur per hoc tãta multitudo obseruationum carnalium, quòd sunt vsque ad satietatem, tam præcipientium quàm obsequentium. ¶ Non mireris prudens lector si partem hanc aduersus capita sectarum tractauimus in genere. Ignorantia siquidem facti (hoc est sectæ illi' aduersus quã Paulus loquitur) in causa est.

CAPVT III.

Igitur si consurrexistis cum Christo. Superfluit cum. Tractat illam particulam, idoneos nos fecit in parte sortis sanctorum in lumine. vnde ex ipsa sorte sanctorũ quę in Christi resurrectione inchoata est, incipit monere, inferendo ex eo quod superiùs dixerat, in quo & consurrexistis. Inde siquidem inferendo dicit. Igitur si consurrexistis Christo. *Quæ sursum.* pro, supra, *sunt quærite.* Ecce sors sanctorum quærenda supra. *Vbi Christus est in dextera dei sedens.* Non sufficit dicere quæ supra sunt, sed oportet adiungere locum fœlicitatis Christi: vt nõ vagè quæramus superna, sed ea quæ ibi sunt vbi Christus est sedens in dextera dei, hoc est in optimis dei bonis quiescens & regnãs. *Quæ sursum.* pro, supra *sunt sapite.* pro, sentite. Non solum quærere, quod est desiderij & operis, sed etiã sentire (quod est intellectus) monet quæ supra sunt: vt intelligamus omnes animi vires expediendas esse in actionibus suis erga ea quæ sunt superna. *Non quæ super terram.* hoc est infima. Ac si apertiùs dixisset. nõ potestis simul sentire & quærere quæ superna sunt & quæ infima sunt: sed si surrexistis spiritu cũ Christo, oportet vos sic sentire & quærere quæ supra sunt, vt nec sentiatis nec quæratis quæ sunt super terram. hoc est infima. nam infima pars vniuersi,

vniuersi, est terra. Et hoc intellige vt beatitudinem, vt fœlicitatẽ. nõ prohibemur enim quærere quæ sunt super terrã, vt media ad fœlicitatẽ, vt subsidia tẽporalia: sed prohibemur ea quęrere & apprehendere vt fœlicitatem, vt beatitudinem nostram. Sic enim sola ea quæ supra sunt, quærenda & apprehendenda sunt. *Mortui enim estis, & vita vestra abscondita est cum Christo in deo.* Rationẽ reddit vtriusque partis præceptæ: videlicet nõ quæ super terram, dicendo mortui estis: & quæ supra sunt, dicendo & vita vestra abscondita est cũ Christo in deo. Nam sensus est quòd in baptismo morimur vitæ terrenæ, & inchoamus vitã cœlestem quæ est vita spiritualis: quæ abscondita est huic mundo cum Christo, abscondito huic mundo quanuis in supernis manifestissimo. Et dicit in deo, ad significandum tum quòd in veritate abscõdita est in vita nostra cum Christo. tum quòd absconsio non est per interpositionem velaminum aut locorum, sed est in ipso deo: vt non miremur de absconsione, sed intelligamus quòd quemadmodum deus est nobis occultus, ita vita nostra cum Christo in deo recondita est mũdo occulta. *Quum autem Christus apparuerit uita uestra.* pro, nostra. De apparitione in iudicio vniuersali (quando Christus iam non occultus, sed manifestus erit vniuersis) est sermo. Quod autem dicitur vita nostra, potest referri vel ad apparuerit, vel ad Christus. Et referendo ad apparuerit, effectũ apparitionis significat: quoniam apparebit tunc viuificans nos in corpore, immortali vita. Si autem refertur ad Christus, causalis est enũciatio: pro quanto Christus est causa vitæ nostræ quæ in deo modo est abscondita cum Christo. *Tunc & uos apparebitis cum ipso in gloria.* Ecce fructus sentiendi & quærendi quæ supra sunt, ecce terminus abscõditæ vitæ cum Christo. Tunc enim & vos apparebitis vniuerso mundo manifesti cum eodem Christo, cum quo modo estis absconditi: apparebitis autem non qualitercunque sed glorioſi. Sub gloria enim intelliguntur omnes partes beatitudinis & animæ & corporis. *Mortificate ergo mẽbra uestra quæ sunt super terrã.* Explicatis quæ supra sunt, explicat non quæ super terram, inferendo ex eadem radice: quia scilicet mortui estis secundum animam iis quæ super terram sunt: consequens est, vt membra vestra quoque quæ sunt super terrã (hoc est infima membra vestra) mortificetis. Quæ sunt autem ista membra, subiungit. *Fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, & auaritiam, quæ est idolorum seruitus.* pro, cultus. Recole superius dictum in expoliatione corporis peccatorum carnis: & non miraberis hęc vitia appellari membra.

membra. Sicut enim vniuersitas peccatorum appellatur corpus, ita particularia peccata appellantur membra. Et nominat ea mébra vestra, quia peccata ex nobis sunt: iuxta illud, Perditio tua Israël ex te est. Et dicit super terram, è regione operum spiritualium quæ sunt velut membra spiritus tendentis sursum. Per fornicationem autem & immunditiam vniuersa peccata venerea in opere intellige. Per libidinem autem & concupiscentiam malam interna delicta intellige. Ita tamen quòd cõcupiscentiam malam non restringas ad venerea, sed prout in scriptura extenditur, non concupisces vxorem, non rem &c. Dictio autem interpretata libidinem, discordes habet interpretes. videtur tamen sonare morbum animæ. Et quoniam distinguitur à concupiscentia mala, absonum non est vt delectatio mala significetur. Ita vt interna peccata describantur à delectatione & concupiscentia. Delectatio siquidem communis est omni morbo animæ: quum etiam ira quæ ex tristitia causatur in delectationé terminetur, & tristes ipsa tristitia delectétur. ¶ Auaritiam autem appellat cultum simulacrorum, eo quòd auarus colit aurum & argentũ, quemadmodum colens simulacra. Conueniunt siquidem & in materia & in affectu idololatra & auarus. Vterque enim aurum præponit deo in affectu suo. *Propter quæ uenit ira dei super filios incredulitatis.* Venit est temporis præsentis. Et dictio interpretata incredulitatis, interpretatur inobedientiæ seu insuasibilitatis. Sunt enim hic eadẽ verba cum scriptis ad Ephes.5. Et adiicit minas, vt etiá ex timore pœnæ moueantur: vel potiùs vt cognoscant ita deo placere bona quòd displicent mala culpæ: & præsertim hæc, eo quòd etiam in præsenti vita punit pertinaces in his. *In quibus.* subaudi vitiis. *Et uos ambulastis aliquando quum uiueretis in illis.* dixerat siquidẽ, mortui enim estis. Vbi aduerte quòd à principio huius capituli vsque ad hanc particulam locutus est ex conditione illa si cõsurrexistis Christo, inferendo quærite, sentite, mortificate: modo autem affirmat ipsos Colossenses ambulasse cum aliis Gentilibus in huiusmodi vitiis. Et propterea significanter dicit, & vos ambulastis. Et subiungit non iam ex conditione inferendo, sed absolutè. *Nunc autem deponite & uos omnia.* Quia de facto baptizati estis, ideo nunc deponite & vos omnia, tam dicta quàm dicenda vitia. *Iram, indignationẽ, malitiam.* Tria animi peccata progressu quodam supputat. Ex ira namque nascitur indignatio, seu (vt aliis interpretibus placet) furor: & inde oritur malitia, quæ machinatur ad malum alterius. *Blasphemiam.* in deum. *Turpem sermonem de ore uestro.*

ore uestro. quia non erat in potestate eorum tollere turpem sermonem ex alieno ore. *Nolite mentiri inuicem.* Tertium locutionis peccatum explicat mendacium, quod est ad fallendum proximum: vt his tribus (blasphemia contra deũ, turpi sermone contra seipsum, & mendacio contra proximũ) vniuersa oris peccata cõprehendat. *Expoliantes.* pro, exuẽtes. Sed nec hoc explicat participium Græcum præteriti temporis actiuũ. & clariùs sonaret si legeretis quũ exueritis præteriti temporis. & similiter quãdo subiungetur & induentes nouum, legendo & indueritis nouũ. *Vos ueterem hominem cum actibus suis.* Superfluit vos. Non hortatur vt exuãt, sed ex eo q̃ exuerunt in baptismo seipsos veterẽ hominẽ, rationem reddit deponẽdi vitia omnia supradicta. In baptismo siquidem profitemur exuere nos veterem hominem: hoc est vetustatẽ vitæ cum omnibus partib⁹ suis. Vetustas vitæ est deformitas vitę per peccata. Quę ideo vetustati assimilatur, quia defectus est & corruptio vitæ spiritualis tendens ad æternã mortẽ. Et dicẽdo cum actibus suis, infimat per veterem hominẽ significari ea quę in nobis sunt vitia per modũ habitus. *Et induentes.* pro, & quum indueritis. similiter in baptismi professione. *Nouũ.* hoc est nouam vitã. Hominem nouum appellat spiritualem vitã fidei, spei, charitatis &c. eo q̃ initium est vitæ æternæ, quę semper est noua, nihil defectus habens. *Eum qui renouatur.* Superfluit eum. Dicit vtrunq; (scilicet nouũ qui renouatur) vt intelligamus nõ nouũ in termino, sed in via. nouus enim in termino erit quũ erimus beati. tunc siquidẽ erit ita nouus q̃ nõ amplius renouabitur: modo autẽ & est nouus & renouatur cõtinuò profectu. *In agnitionem dei secundum imaginem eius qui creauit eum.* Superfluit dei. Penes quid renouetur explicat dicẽdo in agnitionem: hoc est magis ac magis accedendo ad agnitionem, non quamcunq;, sed secundum imaginem dei qui creauit eum. Imago dei ad quam creatus est homo nouus quatenus nouus, est imago ordinis gratię: quemadmodum imago ad quã creatus est homo, est imago in ordine naturę. Et significatur per hoc q̃ homo nouus quaten⁹ nouus renouatur proficiendo in agnitione similitudinis infusæ per fidem, spem, charitatem, misericordiã, & reliquas virtutes infusas. in his enĩ est imago dei in qua creauit nouũ hominẽ quatenus nouũ. Et dicit creauit eum, quia imago gratię non educitur de potentia subiecti, sed creatur à deo. *Vbi non est masculus & fœmina, Gentilis & Iudeus, circuncisio & præputium.* Superfluit masculus & fœmina. *Barbarus & Scytha.* Superfluit &. *Seruus & liber.* Superfluit &.

Universidad de Deusto
Biblioteca

&. *Sed omnia & in omnibus Christus.* Aduerbium, vbi nouum hominem seu (quod idem est) imaginem in qua creatus est, demonstrat. & explicatur quòd in nouitate quam habemus in baptismo nulla est differentia nationum, professionum, conditionum &c. sed Christus in omnibus cuiuscunque nationis conditionis &c. sint, est omnia: hoc est, est ratio omnium actionum & motuum, & donorum, & reliquorum spectantium ad nouum hominem: vtpote caput, ex quo sensus & motus in omnib⁹ est. *Induite uos.* pro, sitis induti, *ergo sicut electi dei.* Ex hoc quòd in baptismo induerunt nouum hominem qui renouatur. explicat monendo ea quibus renouatur, vt sint similes electis dei. *Sancti.* hoc est mũdi. *Et dilecti.* Electio beneficium est respectiue ad alios nõ electos: sanctitas munditia est à peccatis. dilectio autem beneficium est quo deus vult eisdem bonum vitæ æternæ. *Viscera misericordiæ.* pro, miserationum. Ecce prima pars noui hominis qua renouatur nouus homo, intimi affectus miserationum, proculdubio ad commiserandum alios. *Benignitatem.* miseratio mala proximi respicit: benignitas bona. est enim feracitas bonorũ. *Humilitatem.* Virtus animo superbiæ opposita significatur: quæ est custos habentis ipsam. *Modestiam.* pro, mansuetudinem. moderatricem iræ & audaciæ. *Patientiam.* pro, longanimitatem. extendentem animum ad æternitatis beatitudinem post hanc vitam futuram. *Supportantes inuicem.* in onerosis conuersationibus: dum vnus alteri quãdoque oneri est ob malum pœnæ, & etiã quandoque ob malum culpæ. non fuit enim bonus qui nõ potuit tolerare malos. *Et donantes uobismetipsis si quis aduersus aliquem habet querelam.* Quod dicit donantes vobisipsis, non sonat quòd dones tibiipsi: sed quòd inter vosipsos condonetis iniuriam ei qui fecit si contingat quòd aliquis aduersus alium habeat causam querelæ. *Sicut & dominus.* pro, Christus, *donauit uobis, ita & uos.* Ne grauis videretur hæc pars noui hominis, exemplum Christi adiecit: vt imitatio Christi facilem reddat cõditionem. *Super omnia autem hæc charitatem habete.* Superfluit habete. refertur enim ad verbum sitis induti. Est siquidem sensus. super omnia autem hæc sitis induti dilectionem. Et ratio quare dicit super omnia hæc, subiũgitur. *Quod.* pro, quę, *est uinculum perfectionis.* Dilectio ideo super omnes antedictas virtutes ponitur, quia in ipsa cõsistit perfectio per modum vinculi. est enim dilectio ligans amantes. Ita quòd duo attribuuntur dilectioni: & quòd perficit hominem (& hoc est speciale: quum nulla virtus moralis cõsistat in dilectione)

& quòd

& quòd perficit per modum vinculi ligantis amantes, inter quos est deus. est enim sermo de dilectione qua diligimus deum in seipso & alios propter deum. propter quod merito super reliquas virtutes locatur. *Et pax Christi.* pro, dei, *exultet.* pro, palmam obtineat, *in cordibus uestris.* Pax dei fundatur in charitate & reliquis virtutibus: vtpote quæ est tranquillus ordo charitatis & aliarum virtutũ in anima. Et propterea illi attribuitur palma in cordibus nostris: vt quasi palmã victoriæ obtineat tranquillus ordo charitatis & reliquarum virtutũ. Et vere in tali ordine habetur palma.

In quæ. pro, in quam, *& uocati estis in uno corpore.* Quemadmodum pax singularis personæ consistit in tranquillo ordine virtutum vnius animæ, ita pax ecclesiæ seu plurium fidelium consistit in tranquillo ordine eorundem inter se & ad deum. Et de hac loquens Paulus dicit in quam & vocati estis in vno corpore: hoc est tanquam membra vnius corporis. Et quoniam in hac pace clauditur pax cuiuslibet singularis personæ, ideo directe loquendo de pace communi, implicite loquitur de pace cuiuslibet singularis. *Et grati estote.* Vniuersæ virtutes abolerentur si deesset gratitudo. *Verbum Christi habitet in uobis abundanter.* Hactenus partes noui hominis in parte affectiua mõstrauit. modo in parte intellectiua noui hominis partes manifestat: vt cõplere tractet ea quibus reddimur idonei in partem sortis sanctorum in lumine. ¶ Verbum inquit Christi quod est Euangelium, non hospitetur sed habitet in vobis, non qualitercunque, sed abundanter. Ipsamque abundãtiam explicando subiungit. *In omni sapientia docentes.* proculdubio indoctos. Et hæc est prima abundantia. Et *commonentes uosmetipsos.* Secunda abundantia est vt nosipsos in omni sapientia admoneamus. Quod potest dupliciter intelligi. vel vt quilibet moneat seipsum, in omni sapientia excitando seipsum. vel vt inter nosipsos monitionem exerceamus, vt alter alterum moneat *In psalmis, hymnis & canticis spiritualibus.* Superfluit in. & ad sequẽtia referuntur. *In gratia cantantes.* psalmis, hymnis & canticis spiritualibus. *In cordibus uestris deo.* pro, in corde vestro domino. Contemplatio interna per modum canẽtis in gratiarumactione describitur, non in solo intellectu, sed redundans in affectum gaudentem. Instrumenta autem assumenda ad meditandum describuntur psalmi, hymni & cantica spiritualia: quoniam meditatio horum non solum intellectum pascit, sed affectum mouet. *Omne quodcunque.* hic faciendum est punctum. Reliquum erat post partes noui hominis tam in affectu quam in intellectu descriptas, vt

Universidad de Deusto
Biblioteca

partem eiusdem circa operis executionē describeret. & propterea vltimo loco dicit omne quodcunque. Mutilus est sermo. subauditur enim verbum substantiuum sit. *Facitis*.pro,faciatis, *in verbo aut in opere, omnia in nomine domini nostri Iesu Christi, gratias agentes deo & patri per ipsum.* Ecce generale præceptum ad omnes executiones tam in verbo quàm in opere,vt fiant in nomine domini Iesu gratias agendo deo & patri per ipsum dominum Iesum. Quod dicitur in nomine domini Iesu,non intelligitur oportere actualiter inuocare nomen domini Iesu in omni opere & locutione: sed oportere reinuocare nomen domini Iesu. Quod tunc fit quum in fide Iesu, quum confidendo in Iesu loquimur aut operamur. Secus autem si contingat fieri,non oportet semper interuenire peccatum sed perditionem meriti. Christian⁹ enim existens in peccato mortali, reddendo depositum, honorando parentes,& similes actus virtutum informes exercendo absque relatione ad Christum,non peccat: quum nō sit deterioris conditionis Gentili hæc eadem exercente. meritorij tamen non sunt huiusmodi actus. Vnde & Paulus non vt partes hominis, sed vt partes hominis noui hæc præcipit. *Mulieres*. pro, vxores, *subditæ estote viris sicut oportet in domino.* Postquàm explanauit generaliter ad omnes,partes noui hominis,manifestat in specie partes eiusdem ad coniuges,ad patres & filios & seruos ad dominos &c. Non mandat vxoribus subiici absolute maritis,sed cum duabus conditionibus scilicet sicut oportet, & in domino. *Viri diligite uxores & nolite amari esse ad.* pro,erga,*illas*. Præcepta sunt clara dilectionis & dulcedinis. *Filii obedite parentibus per omnia.* Non possumus siquidem reddere æquiualens parentibus, & propterea dicit per omnia. *Hoc enim placitum est in domino.* Superfluit in. Præceptum legis manifestat hoc esse placitum domino. *Patres nolite ad indignationem prouocare filios uestros.* Superfluit ad indignationem. *Vt non pusillo animo fiant*.pro,ne tristitia animo concidant. Hinc apparet quòd non est idem præceptum patribus hic & ad Ephesios. ibi enim prohibetur prouocatio filiorum ad vindictam: hic autem prohibetur prouocatio absolute. Et ratio subiungitur ne tristitia deiiciat filiorum animos: quod perinde est ac effici pusillanimes. Vnde prouocatio crebram significat obiurgationem. Quum enim filij in omnibus aut fere omnibus arguntur, apprehendunt se nihil boni facere: & inde deiiciuntur animo ad aggrediendum bona opera. & sic aluntur pusillanimes: quod est peius vitium quàm animia animositas. Ibi ergo Paulus monuit

nuit ne patres inducerent filios ad excessum animi: hic vero ne inducerent eos ad defectum animi. Vtrunque enim extremum vitij est. *Serui obedite per omnia dominis carnalibus.* Quod dicit per omnia. qualiter sit intelligendum, explicat quum subiungit timentes deum. *Non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes, sed in simplicitate cordis timentes deum.* Instruit siquidem seruos non solum circa obedientiam exteriorem sed præcipue circa internam rationem obediendi vt sit timor dei exclusa omni duplicitate. Et hoc magis explicans subiungit. *Et quodcunque facitis, ex animo operamini sicut domino.* supple Christo seu deo. *Et non hominibus.* Nititur in animis seruorum non solum timorem dei inserere,sed etiam amorem: vt ex amore ad Christum seruiant dominis carnalibus. hæc enim est pars noui hominis in seruo.

Scientes quod à domino accipietis retributionem hæreditatis. Manifestat per hoc quòd si sic seruierint carnalibus dominis, ipsa seruitia meritoria erunt æternæ hæreditatis. Et ex hoc textu clare habes quòd actiones nostræ quantumcunque ex debito naturali aut legali fiant, si ex dilectione dei fiunt meritoriæ sunt vitæ æternæ. Et rationem subdit. *Domino*. Deficit, enim, *Christo seruite*. pro,seruitis. Quod enim ex dilectione Christi fit,quamuis debitum domino carnali, Christo exhibetur. & propterea ab ipso remunerabitur. *Qui enim*.pro,qui autem, *iniuriam facit, recipiet quod inique gessit.* Adiecit hoc ad hoc vt serui non desistant à prædictis officiis si iniuria afficiuntur à dominis: quoniam ipsi domini luent pœnas iniuriarum in seruos. Vnde & subdit. *Et non est personarum acceptio apud deum.* Superfluit apud deum: quātuis subintelligatur. Non impunes cuadent domini iniuriantes seruis eo quòd sint domini: quoniam non erit in illo iudicio acceptio personarum, non habebitur ibi ratio domini.

CAPVT IIII.

Domini quod iustum est & æquum seruis præstate: scientes quòd & uos dominum habetis in cœlis. Sententia clara est, vt non solum debita seruis impendant, sed etiam æquitatem erga eos seruent. *Orationi insistite.* Complet partes superius inchoatas noui hominis, quas nō interceperat interserēdo partes noui hominis in singulis partib⁹ ex quibus constituitur domus: sed extenderat ad omnes ecclesiæ partes tunc tēporis. Constabat enim tunc ecclesia tantūmodo ex domib⁹: nec erat sicut modo cōstans etiā ex ciuitate. Postquā singulas ergo domos īstruxit, instruit modo omnes simul in cōuētu,

 dicendo

dicendo orationi instate. *Vigilantes in ea.* scilicet oratione. *In gratiarumactione.* Et adiungit materiæ orationis se cum sociis,subiungendo. *Orantes simul & pro nobis, ut deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi.* Non petit pro se orari ad propriam vtilitatem,sed ad profectum Euangelij. Nec dicit vt aperiat nobis ostium carceris sed ostium sermonis.erat enim quasi clausus euangelicus sermo impedimentis prædicandi. Vnde & subiungit. *Propter quod etiam uinctus sum.* Non est certum an de vinculis primis loquatur quum ex Iudæa Romam venit,an de aliis vinculis Romę sibi iniectis.Si de tempore primorum vinculorum intelligitur,quum tunc permissum fuerit Paulo prædicare in suo hospitio, ostium sermonis clausum significatur relatiue ad omnes.Si vero de aliis vinculis sit sermo,impedimentum nobis ignotum significatur in clauso ostio sermonis. *Vt manifestem illud ita ut oportet me loqui.* Impedimentum in modo euãgelizandi insinuat dicendo ita vt oportet. *In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt.* Postremo partes noui hominis relatiue ad infideles manifestat: instruendo prudenter conuersandum esse cum iis qui foris sunt, id est infidelibus existentibus extra ecclesiam. *Tempus redimentes.*pro,ementes.Ad similitudinem ementium,vtẽdum oblata temporis opportunitate inter pericula censet.Et hæc est prima explicata pars sapiẽtiæ ad eos qui foris sunt, vt sciant vti opportunitate:immo vt sciant quodammodo emere opportunum tempus inter pericula. Altera vero pars est. *Sermo uester semper in gratia sale sit conditus.* Non solum intus debet esse prudentia, sed etiam in sermone.ea enim significatur per sal. Verum ad excludendum sal astutiæ aut versutiæ & huiusmodi in locutione dicit in gratia: vt sal discretionis conforme sit gratiæ diuinæ. *Vt sciatis quomodo oporteat uos unicuique respondere.* Ecce sal in gratia, respondens vnicuique iuxta conditionem vniuscuiusque. aliter enim respondendum est infidelibus dominis, aliter philosophis, aliter plebeis &c. *Quæ circa me sunt, omnia uobis nota faciet Tychicus charissimus.* pro, dilectus, *frater & fidelis minister & conseruus in domino.* Ad propria descendit in calce epistolæ. & per quem mittet epistolam nominat, collaudando eum vt illi dent fidem de iis quę penes Paulum erant.Inter alia autem commendatur hic Tychicus quòd est fidelis minister, proculdubio Christi in Euangelio. *Quem misi ad uos ad hoc ipsum ut cognoscat quæ circa uos sunt.* Præteritum misi, non ad tempus scriptionis sed ad tempus lectionis epistolę refertur.nam per hunc misit epistolam

stolam hanc. *Et consoletur corda uestra.* vtpote fidelis minister Christi. *Cum Onesimo charissimo.*pro,dilecto,*& fideli fratre.* omnes enim Christiani appellantur fratres. *Qui ex uobis est.* qui vestras est. *Omnia quæ hic aguntur.* pro, sunt, *nota facient uobis.* ambo. *Salutat uos Aristarchus concaptiuus meus & Marcus consobrinus Barnabæ, de quo accepistis mandata.* Barnabam refert relatiuum quo:vt testantur subiuncta. *Si uenerit ad uos susceptte illum.* Marcus enim erat consalutans. Quæ autem fuerint hæc mandata,scriptum non est. *Et Iesus qui dicitur iustus,qui sunt ex circumcisione.* Hi tres enĩ erant ex Iudæis facti Christiani. *Hi soli sunt adiutores mei.* Loco harum trium dictionum (sunt adiutores mei)legendum est cooperatores in regno dei.Inter eos qui erant ex circuncisione, tantum hi tres erant cooperatores Pauli in regno dei quod intra nos est. *Qui mihi fuerunt solatio.* De domesticis Pauli intelligendum hoc est. nam Romæ erat Petrus ex circumcisione magnus cooperator in regno dei, sed non erat domesticus Pauli. Nec solus Petrus sed multi alij ex circuncisione erant fideles: vt patet in epistola ad Romanos quæ prius fuit scripta quàm ista. *Salutat uos Epaphras,qui ex uobis est seruus Christi.* Hic est enim cuius superius meminerat. *Semper sollicitus.* pro, certans, *pro uobis in orationibus.* Paulus certabat pro eis in doctrina, Epaphras in orationibus. *Vt stetis.*pro. stis, *perfecti & pleni in omni,* Hic fiat punctus.hoc est in re omni. *Voluntate dei.* hoc est non vestris meritis, sed diuinæ voluntatis gratia stis & consummati quo ad vos, & pleni quo ad alios in omni re spirituali. *Testimonium enim illi perhibeo quòd habet multum laborem,* pro, zelum, *pro uobis & pro iis qui sunt Laodiciæ & qui Hierapoli.* Conterminæ videntur hæ ciuitates. *Salutat uos Lucas medicus charissimus.* pro, dilectus. De Luca euangelista loquitur. Et conferendo hoc cum antedicta sententia quòd illi tantum ex circuncisione erant cum Paulo, apparet quòd Lucas non fuit ex circuncisione. *Et Demas.* De quo post hæc in calce secundæ ad Timoth. scribit, Demas me dereliquit diliges hoc seculum. *Salutate fratres qui sunt Laodiciæ, & Nymphan, & quæ in domo eius est.* pro, & domesticam eius, *ecclesiam.* ad differentiam ecclesiæ communis constantis ex pluribus familiis. *Et quum lecta fuerit apud uos epistola hæc.* Superfluit hæc. *Facite ut & in Laodicensium ecclesia legatur.* Communem hanc doctrinam iubet esse Laodicensibus. *Et eã quæ est Laodicensium uobis legatur.* pro, & eam ex Laodicia & vos quoque legatis. hoc est

 facite

facite vt & vos quoque legatis illam ex Laodicia, supple communicandam. Præcipit Colossensibus facite hanc epistolam communem Laodiciæ vt inter illos legatur, & vt vos quoque legatis illam nostram epistolam ex Laodicia communicandam vobis. Nec inuenitur Pauli ad Laodicenses epistola digna vt communicetur Colossensibus instructis per hanc epistolam: sicut nec inuenitur quæ vere fuit prima ad Corinthios. Ex his clare liquet Colossas ciuitatem esse prope Laodiciam in Asia minori.

Et dicite Archippo. Episcopus dicitur hic Colossensium, quem Paulus monendum per subditos censet: tum ad docendum quòd non dedecet subditos monere prælatos, suggerendo: tum ad porrigendum ansam Archippo corrigendi subditos per hoc quòd ipsimet subditi excitant ipsum ad exercendum officium prælati.

Vide ministerium quod accepisti in domino vt illud impleas. Considera verborum modestiam: nulla intercenit obiurgatio: sed excitatio vt ipsemet videat vt impleat officium quod accepit, non vsurpauit, non in authoritate mundana, sed in domino, vt moueatur intuitu domini ad implendum suum officium.

Salutatio mea manu Pauli. Hinc apparet quòd aliena manu scripsit epistolam, & solam hanc salutationem scripsit propria manu. *Memores estote vinculorum meorum.* ad exemplum patientiæ, ad imitandum constantiam in euangelio Christi, ad consolationem vestrarum afflictionum. *Gratia domini nostri Iesu Christi.* Superfluunt hæ quatuor dictiones, domini nostri Iesu Christi. Et sequitur. *Vobiscum, amen.* Solum inquit gratia vobiscum amen: vt absolute dicendo gratia, nulla limitatione arctetur. ¶ Et apud Græcos inuenitur subscriptio hæc ad Colossenses scripta Romæ, missa per Tychicum & Onesimum, quamuis in argumento huius epistolæ apud Latinos legatur scripta Epheſi. Constat enim de vinculis Romæ, sed non de vinculis Epheſi.

Caietæ die quinta Martij. 1529.

THOMAE DE VIO CAIETANI CARDINALIS SANCTI XISTI, IN EPISTOLAM PAULI AD THESSALONICENSES COMMENTARII.

Paulus & Siluanus & Timotheus. Solo proprio nomine (nullo adiecto titulo apostolatus aut seruitutis Christi) vtitur Paulus in solis duabus ad Thessalonicenses epistolis, propter reuerentiam Silæ qui Siluanus dicitur: cum his enim duobus prædicauerat apud Thessalonicā. Et Silas loco Barnabæ iunctus est Paulo: vt patet in Actis apostolorum. *Ecclesiæ Thessalonicensium in deo patre nostro & domino Iesu Christo.* Superfluit nostro. Qualitatem ecclesiæ Thessalonicensis describit in deo, quod est nomen naturæ. patre, quod est nomen primæ personæ trinitatis, & domino Iesu Christo, quod est nomen personæ filij quatenus homo est in statu glorioso. Vnde per hæc tria significat ecclesiam in fide deitatis & trinitatis & mysterij incarnationis ac resurrectionis & gloriæ Christi. *Gratia vobis & pax.* Desunt octo dictiones. *A deo patre nostro & domino Iesu Christo.* Solita Pauli salutatio, comprehendens omnia dona diuina ab extremis, primo & vltimo: gratia & pace. Et dicit patre nostro per adoptionem: adiungitque & domino Iesu Christo, ad significandum Christum hominem largitorem esse omnium diuinorum donorum. *Gratias agimus.* Pluraliter loquitur, specialius propter Siluanū: qui cū eo fuerat cęsus, & pariter fuerant persecutionem passi. *Deo semper pro omnibus vobis.* Quod dicit semper, habitu intellige & affectu. Et quod dicit pro oībus vobis, intellige vtpote acquisitis per nos deo. Et hinc incipit

Paulus proponere materiam tractandam in epistola hac. *Memoriam uestri facientes in orationibus nostris sine intermissione*. Non solum gratias agimus, sed oramus pro vobis: & hoc indesinenter, horis & temporibus orandi. *Memores operis fidei uestræ*. Materiam in specie gratiarum actionis, explicat in tribus virtutibus (fide, spe, & charitate) singulis virtutibus singulos effectus adiungens. Et fidei quidem adiungit opus, dicendo memores operis fidei vestræ: hoc est memores fidei vestræ non solum mente & ore, sed factis. monstrauerant enim (vt patet etiam in Actibus Apostolorum) Thessalonicenses fidem suam factis. *Et laboris & charitatis*. Supersluit vltimum & adiungit enim charitati laborem, sicut fidei adiunxit opus. memores sumus dilectionis vestræ non solum in animo, sed in labore. Laborauerant siquidem ad sedandum turbam, & ad liberandum Paulum & Silam cum Timotheo. *Et sustinentiæ spei domini nostri Iesu Christi*. Adiungit spei sustinentiam: quoniam spei est efficere tolerantiam, & tenere animum sursum. passi siquidem sunt Thessalonicenses ob spē supernæ fœlicitatis. ¶ Et quod dicit domini nostri Iesu Christi non est arctādum ad spem: sed referendum ad fidei, dilectionis ac spei domini nostri Iesu Christi, tanquam crediti, tanquam dilecti, tanquam sperati. *Ante deum & patrem nostrum*. Interpres plurics in hac epistola vtitur ante pro coram. Et hoc quod dicitur coram deo & patre nostro, determinat memores. significat enim quòd memores coram deo & patre nostro, &c. ¶ Et adiunxit hoc, ad explicandā non solum veritatem, sed rationem memoriæ: vt intelligamus quòd memoria prędictarum rerum non solum erat materia gratiarum actionis: sed etiam occasio incitatiua ad prouidendum Thessalonicensibus coram deo & patre nostro per adoptionem. *Scientes fratres dilecti*. Quemadmodum dixit facientes, memores, ita dicit scientes in prima persona. Et vocatiui est casus fratres. Merito appellat eos fratres dilectos postquam dixerat patre nostro. Ré autem scitam subiungit. *A deo electionem uestram*. Gratias agimus & oramus scientes electionem vestram à deo: hoc est vos electos esse à deo. Et hactenus proposuit tractanda in hac epistola. Vnde incipit ab hoc vltimo tractare proposita. *Quia euangelium nostrum non fuit ad uos in sermone tantum*. Manifestat electionem Thessalonicensium esse à deo ex parte vtrorumque scilicet ipsorū qui prædicauerunt, & Thessalonicensium qui audierunt. Et dicit hæc ad firmandum Thessalonicenses. non parua siquidem ratio firmitatis est, agnoscere modum quo peruenerant ad fidem Christianā:

quum

quum modi ipsi fuerint tum mirabiles, tum veritati innixi, tum alieni ab omni admixtione cuiusque mali tam intellectus quàm affectus. ¶ Ad hunc igitur finem commemorat qualitatem prædicationis, quod non fuit in sermone tantum, more oratorum. *Sed & in uirtute*. pro potentia. proculdubio miraculorum. *Et in spiritu sancto*. Dabatur enim per impositionem manuum Pauli spiritussanctus: vt patet Act. 19. *Et in plenitudine multa*. Dictio interpretata plenitudine, non integre explicatur nisi addatur certitudinis. Ita quod legendum est. *Et in plenitudine certitudinis multa*. Spectat siquidem hæc conditio ad intellectum, explicando quòd prædicatio fuit collatiua multæ plenæ certitudinis eorum quæ sunt fidei: hoc est quod erat ablatiua ab eis omnis hæsitationis, non mediocriter sed plene: propter multitudinem testimoniorū inductorum ad ea quę sunt fidei. Et insinuatur per hoc quòd multa scripturæ sacræ testimonia vltra miracula & spiritumsanctum ad certificandum eos attulerant. *Sicut scitis quales fuerimus in uobis propter uos*. Ipsosmet Thessalonicenses in testes dictarum trium conditionum citat: explicando quod hæc omnia fuerant propter vos, propter vestram salutem. *Et uos imitatores nostri facti estis & domini*. Rationi sumptæ ex parte conditionum euangelizationis adiungit rationem ex parte auditorum: ad monstrandum scilicet eos esse electos à deo: fructus euangelij nostri ad vos fuit quòd vos imitati estis non solum nos (Paulum & Silam) sed etiam dominum Iesum. Penes quid autem attendatur huiusmodi imitatio, subiungit dicendo. *Excipientes uerbum in tribulatione multa cum gaudio spiritussancti*. In modo suscipiendi euangelicum verbum, declaratur hæc imitatio. Et modus integratur ex duobus: altero externo scilicet tribulatione multa: altero interno scilicet gaudio spiritussancti. Vtrunque enim fuerat in ipsis Apostolis prædicantibus, vtrunque fuerat in domino Iesu quū prædicaret: & propterea Thessalonicenses imitati sunt & Apostolos & Christum, susci pientes cum his duabus conditionibus euangelicum verbum. *Ita ut factis sitis forma*. pro, formæ, *omnibus credentibus in Macedonia & Achaia*. hoc est vt facti sitis exemplares formæ: ad significandū siquidem quòd non in vno tantum, sed in multis erant in exēplū aliis, in plurali numero dicit formæ. *A uobis enim diffamatus est*. pro, resonuit, *sermo domini non solum in Macedonia & Achaia sed & in omni loco fides uestra quæ ad deum profecta est*. pro, dimanauit. Vide differentiam. sermo domini in Macedonia & Achaia, fides vero eorum in omni loco dimanauit. Primum refertur ad euangelū:

secundum

Universidad de Deusto Biblioteca

secundum ad fructum. Ita vt non sit nobis necesse quicquã loqui. supple, ad manifestandum euãgelicum fructum qui in vobis est. Vnde & subdit. *Ipsi enim de nobis annunciant qualem introitum habuerimus ad vos.* vnde non oportet nos manifestare aliis quales fuerim" ad vos. *Et quomodo conuersi estis ad deum à simulachris.* vnde non oportet nos manifestare fructum conuersionis. *Seruire.* pro, ad seruiendum *deo viuo & uero.* Dicit viuo ad differentiam deorum mortuorum: puta Herculis, & aliorum huiusmodi: & similiter ad differentiam simulacrorum: quæ non viuunt. Addit autem & vero ad differentiam viuorum dæmonum seu hominum qui colebantur vt dij: quos constat non esse veros deos. *Et expectare.* pro, & expectandum, *filium eius de cœlis.* in glorioso eius aduentu secundo. Vnde & subdit. *Quem suscitauit ex mortuis Iesum.* In vitam enim immortalem & gloriosam suscitatus est, & in cœlis residet. *Qui eripuit.* pro, eripit, *nos ab ira uẽtura.* Cõtinue Christus eripit nos, miserando condonandoque peccata, à vẽtura iustitia vindicatiua (quæ ira appellat metaphorice) qua puniẽtur iniqui.

CAPVT II.

Nam & ipsi scitis fratres introitum nostrum ad uos, quia. pro quod, *non inanis fuit.* Postquam attulit rationes tum ex parte prædicationis, tum ex parte susceptionis ad manifestandum Thessalonicenses electos esse à deo, affert modo ad idem rationem ex parte factorum, ex parte operum ipsius Pauli & Silæ qui prædicauerant eis. Ad confirmandum siquidem Thessalonicenses, commemorat proprias ipsorum qui prædicauerunt conditiones: vt habita earum ratione habeant vnde omni ex parte firmentur in euangelio quod acceperãt. ¶ Vnde & primo commemorat ipsis Thessalonicensibus testibus quòd introitus suus ad eos nõ fuit inanis: hoc est non fuit vacuus veritate, sancto affectu, sanctis operibus, manifestis probationibus: in genere siquidẽ proponit quod per multas partes subiungendo explicat. Vnde statim è regione subiungit quòd plenus fuit probatione & fiducia in deo. *Sed ante passi multa.* Superfluit multa. *Et contumeliis affecti sicut scitis in Philippis.* Lege Actuum. 16. de huiusmodi afflictionibus Pauli & Silæ. fuerunt siquidem ibi nodati, virgis cæsi publice, & in carcerem postmodum redacti, ligno strictis pedibus. *Fiduciam habuimus in deo nostro loqui ad uos euangelium dei in multa solicitudine.* pro, in multo certamine. Non obstante quòd prius passi fuerimus plagas in corpore, & contumelias contra honorem, ausi sumus

mus (non in nobis, sed in deo nostro) prædicare vobis euangelium non qualitercunque, sed prædicare in multo certamine aduersus Iudæos, intendentes impedire euangelium. *Exhortatio enim nostra.* Manifestat quod non fuit inanis velut erronea, immũda, aut dolosa. Vnde dicit. *Non de errore.* Et hoc quo ad intellectum, nullum siquidem errorem continet. *Neque de immunditia.* Et hoc quo ad affectum. nullam siquidem immunditiam cuiuscunq; peccati continet. *Neque in dolo.* Non solum vera & munda fuit exhortatio nostra in seipsa, sed etiam ex parte nostri nullus fuit dolus: vt alio tenderemus quàm ad ipsam veritatem & munditiam. *Sed sicut probati sumus à deo, ut crederetur nobis euangelium.* hoc est vt committeretur nobis euangelium. *Ita loquimur.* Omnem dolum, omnem errorem, omnem immunditiã excludit modus exequendi conformis modo quo probati ipsi sunt à deo ad hoc, vt committeretur eis euangelium. probatio siquidem diuina ad huiusmodi officiũ, hæc excludit. Et explanans talem exequẽdi modum, dicit. *Non quasi hominibus placentes sed deo.* Ecce modus ex parte nostri. Et quantum importet, sed deo, subiungit. *Qui probat corda nostra.* qui examinat intima nostra: nec aliquid potest cum latere. Et magis explicando non tanquam hominibus placentes, subiungit quo ad alios. *Neque enim fuimus aliquando in sermone adulationis sicut scitis.* vos estis testes quòd sermo noster non fuit assentatorius. *Neque in occasione auaritiæ, deus testis est.* Solus deus intuetur cor. & ideo deum testem inducit quòd in corde suo nullam habuerint occasionem auaritiæ. Et hoc dicit ad declarandum non quasi sibiipsis hominibus placentes. Et ad idem subiungit. *Nec quærentes ab hominibus gloriam.* Quod magis specificãs & extendens dicit. *Neque à uobis, neque ab aliis.* vbicunque sint. Et hoc manifestat ab abstinentia authoritatiui status, subiungendo. *Quum possemus uobis oneri esse, ut Christi Apostoli.* Superfluit vobis. Et legendum est non oneri, sed in grauitate. Ab abstinentia siquidem authoritatis qua vti potuissent, vt Christi Apostoli, manifestant quòd nec ab eis nec ab aliis quærunt gloriam. nam quærentes gloriam, gerunt seipsos in grauitate: hoc est in authoritate. *Sed facti sumus paruuli.* pro, suaues, *in medio uestrum.* E regione ad authoritatis statum plus dicit quàm facti sumus sicut vnus vestrum, dicendo quòd facti sumus suaues in medio vestrum. significat enim seipsos gessisse in medio eorum, non solum tanquam priuatos, sed etiam tanquam cuique exhibẽtes se morigeros. Vnde & cum hac comitate

subdit

subdit affectum in officio euãgelico. *Tanquam si nutrix foueat filios suos,ita desiderantes uos cupide.* circunlocutio est interpretis ad explicãdum magnitudinem affectus Græcè significatam. ad hoc enim addidit desiderio cupiditatem. *Uelebamus tradere uobis nõ solum Euangelium dei,sed etiam animas nostras:quoniam charissimi.* pro, dilecti,*nobis facti estis.* Ne non seruata authoritas minueret officium,explicat,tum magnitudinẽ nutricis ad filios,tum magnitudinem affectus propensi vsq; ad impartiendũ etiã proprias vitas. & omniũ ratio assignatur charitas erga eos. *Memores enim estis fratres laboris nostri & fatigationis.* Non sufficit euãgelistis cõprobare officiũ suũ negationibus malorum & charitate affectus, sed oportet operibus illud cõprobare. Et propterea externũ opus cõtra auaritiã cõtra quæstũ victumq; ex eleemosyna,explicat laborem & fatigationem:vt intelligamus eos non solum operatos esse manibus propriis,sed vsque ad laborem, nec qualitercũque laborasse,sed vsque ad fatigationem. Modus autẽ subiũgitur dicendo.

Nocte Deest,enim,*& die operantes.* Vtrunque tempus manuali operi expendebatur. Ratio verò subiungitur. *Ne quem uestrum grauaremus.* propter necessarios sumptꝰ. *Prædicauimus uobis Euãgelium dei.* Horis itaque vacãtibus ab Euãgelio tam nocte q̃ die manibus operabãtur. *Uos testes estis & deus quàm sanctè.* hoc est mundè. *Et iustè.* A generali virtute iuste dicit prout iustum dicimus virum omni ex parte bonum. *Et sine querela.* Sæpe interpres vtitur hoc loquendi modo,ad significandum nulli datam occasionẽ querelæ aduersus eos: vtitur enim passiue sine querela.

*Uobis qui credidistis.*pro,creditis,*assumus.* Officium euãgelicum commemorat comprobatum operibus non solum manualibus, sed etiam operibus mundis,iustis & irreprehẽsibilibus. & ad hoc deum & ipsos testes affert. Et quòd ipsi sint testes & species operũ sanctorum subiungit. *Sicut scitis.* Nemo enim potest esse testis eorum quæ nescit. *Qualiter unumquemque uestrum sicut pater filios suos deprecantes.*pro,hortãtes,*uos & consolantes testificati sumus.*pro, & testificantes. Quoniam mutilus est sermo,congruit subintelligere verbum substantiuũ ante hæc tria participia. Ita quòd litera sit,sicut scitis qualiter vnum quenque vestrum,sicut pater filios suos fuimus hortãtes. Et ibi fiat linea. deinde subiungatur. *Uos & consolantes* pro,& vos consolantes,*& testificantes.* Et tunc subiungitur materiam exhortationis consolationis & obtestationis.

Ut ambularetis digne deo. hoc est vt proficeretis pro dignitate dei. *Qui uocauit.*pro, vocat, *uos in suum regnum & gloriam.* Vndique

que rationes adunat tum ex parte dei,tum ex parte beneficij vocationis,non ad nuptias sed ad regnum : nõ ad gloriam humanã sed gloriam diuinam. Vbi & perspicere potes nullum omisisse officium:nec matris,dicendo tanquàm si nutrix foueat filios suos, non alienos.nec patris,dicẽdo sicut pater filios suos. *Ideo & nos gratias agimus.* Tractat illam particulã,gratias agimus deo semper pro omnibus vobis memores operis fidei vestræ,&c. Tractat autem eam continuando facta factis:hoc est factis propriis facta Thessalonicensium. Et commemorat ea vt materiam gratiarum actionis deo:vt ex propriis quoque factis confirmentur in fide. *Deo sine intermissione.* quo ad habitum & affectum. *Quoniam quum accepissetis à nobis uerbum auditus dei.* hoc est verbum euangelicum, quo auditur nõ homo, sed deus,auditu interno. *Accepistis illud nõ ut uerbum hominum sed (sicut est uere) uerbum dei.* In quibusdam codicibus Græcis non habetur vt:sed legitur accepistis illud nõ verbum hominum,sed sicut vere est verbum dei. vt explicetur absq; similimdinis nota negatum verbum hominum & acceptatũ verbum dei quemadmodum in veritate est. *Qui.*Deficit,*&,operatur in uobis qui credidistis,*pro,creditis. Ab effectu manifestat verbum esse non hominum sed dei: quia non homo sed deus operatur intus in vobis qui creditis, faciens vos non solum credere sed factis comprobare fidem. Vnde & facta subiungit. *Uos enim imitatores facti estis fratres ecclesiarum dei,quæ sunt in Iudæa in Christo Iesu.* Primæ persequutiones Christianorum in Iudæa fuerunt & à Iudeis. & propterea Paulus Thessalonicẽses dicit imitatos esse ecclesias Christianas quæ sunt in Iudæa. Et subiungendo in quo imitati sunt dicit. *Quia eadem passi estis & uos à.*Deficit, propriis, *contribulibus uestris.* Superfluit vestris. *Sicut & ipsi.* Subaudi Christiani ecclesiarum in Iudæa. *A Iudæis.*Similitudo clara est. Verùm de Iudæis subiungit multas malas cõditiones,ea ratione quia Iudæi excitauerant turbam in Thessalonica mediantibus quibusdã malis viris aduersus Paulum & Silam,& aduersus Thessalonicenses Christianos:vt patet Act.17. *Qui & dominũ occiderunt Iesum.* Iudæi siquidem impulerunt Pilatũ ad occidendum Iesum.& propterea ipsi dicũtur occisores Iesu. Et.Deficit,*proprios,prophetas.* Hieremiam, Esaiam &c. *Et nos persequuti sunt.* & nos Christi discipulos persequuti sunt. *Et deo non placent.* Ad excludendum q̃ Iudæi arbitrabantur se obsequiũ præstare deo persequendo Christianos. hoc adiũxit. *Et omnibus hominibus aduersantur.* Et huius exaggerationis rationem explicat subiungendo. *Prohibẽtes nos*

gentibus

Universidad de Deusto
Biblioteca

gentibus loqui ut salui fiant. hoc est enim aduersari omnibus nationibus mũdi. *Vt impleant peccata sua semper.* vt indesinenter addant peccata peccatis, quousq; impleant præuisam ac permissam mẽsuram peccatorũ. simili siquidem modo loquitur deus Gen. 15. nondum impletæ sunt iniquitates Amorræorum. *Peruenit enim ira dei super illos usque in finem.* Superfluit dei. Rationẽ reddit eius quod dixerat, vt impleãt semper peccata sua, quia ira peruenit in illos non secũdum quid, sed vsque ad extremum. Ira intercipitur, quum non permittitur augmentum peccatorũ. Est enim effectus desertionis diuinæ: ac per hoc plenæ vltionis subsequentis. Et hoc impleri cõtinuẽ videmus in obstinatione Iudæorum. ¶ Si tamen intelligatur textus iste de ira præsentis vitæ, impleta sunt hæc Pauli verba paulopost in excidio Hierosolymitano. Tanquã Iudæi impleuerint peccata sua illis. xl. annis ad exequutionem proprij excidij vsque in finem, sine termino: eo quòd nunquam restituendi sunt in pristinum gradum. *Nos autem fratres.* Commemoraturus perseuerãtiam Thessalonicensium, interserit modum quo nouit eos perseuerare: commemorans simul perseuerãtem affectum propriũ erga illos. *Desolati à uobis.* pro, orbati vobis. tanquam parentes orbati filiis. *Ad tempus horæ.* hoc est ad tempus modicæ horæ. exturbatus siquidem ex Thessalonica & Berthæa, venerat Athenas. *Aspectu non corde.* Orbationem declarat esse quo ad aspectum corporalem, non quo ad aspectũ cordis. *Abundantius festinauimus.* pro, studuimus, *faciem uestrã uidere cum multo desiderio.* Et studium ac desiderium declarans subiũgit,

Quoniam uoluimus uenire ad uos. Pluraliter dicit voluimus, propter socios. Singulariter tamen subdit de seipso. *Ego quidem Paulus & semel & iterum.* Fortè quòd alij non totiens studuerant venire. *Sed impediuit nos Satanas.* hoc est aduersarius, proculdubio diabolus. Ratio autem tanti studij ac desiderij subiũgitur. *Quæ est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloriæ.* pro, gloriationis. Ad futurum tempus aduentus Christi, hæc tria spectare constat ex subiunctis. Et gradatim supputat. Primò spem præmij ex fructificatione in illis, deinde gaudium de salute illorum. & demum coronam gloriationis in deo de virili certamine habito ab ipsis conuersis opera Apostolorum. *Nonne,* Deficit, & vos. Non dicit nonne vos, sed dicit nonne & vos: vt comprehendat cum Thessalonicensibus alias ecclesias doctas ab ipso. *Ante dominum nostrum Iesum Christũ.* Vt prædiximus interpres vtitur ante pro coram. significat quòd coram Christo, & ipsi & aliæ ecclesiæ ab eis do-

ctæ,

ctæ, erant eorum spes, gaudium, & ratio gloriationis, non coram vanitate hominum. *Estis in aduentu eius.* Superfluit estis. Et non solum coram Christo, sed & in aduentu ipsius eos fore hæc tria significat, ad explicandum communem tunc lætitiam & gloriã. *Vos enim estis gloria nostra & gaudium.* hoc est, quia vos in præsenti estis materia tum gaudij nostri, tum gloriæ claritatis & splendoris nostri. Filius enim sapiens est & gloria, & gaudium patris.

CAPVT III.

PRopter quod. hoc est propter tantum vinculum affectus nostri vobiscum. *Non sustinentes amplius.* supple vos inuisitatos à nobis. *Placuit nobis,* Paulo & Silæ. *Remanere.* pro, relinqui, *Athenis solis.* pro, soli. videlicet absque Timotheo. *Et misimus Timotheum fratrem nostrum.* secundum fidem & dilectionem. *Et ministrum dei.* Non dicit ministrum nostrum, sed dei ad salutem animarum. *In euangelio.* Deficiunt tres dictiones, Legendum est. *Et cooperatorem nostrum in euangelio Christi.* Erat enim Timotheus & ipse prædicator euangelij. *Ad confirmandos uos.* Ecce ad quid misimus Timotheum. *Et exhortandos.* pro, & consolandos, *pro fide uestra.* hoc est pro perseuerantia fidei vestræ. *Vt nemo moueatur.* Dictio Græca interpretata moueatur, non videtur posse exprimi vnica dictione: eo quòd significat cedere ob blanditias, sumpta metaphora à motu caudæ canis, cuius est agitatione caudæ blandiri. Vnde posset explicari legendo, vt nemo moueatur blanditiis, subiungendo. *In tribulationibus istis.* Vt enim dictum est, exturbati fuerant Paulus, Silas, Timotheus & Thessalonicenses Christiani. Et Paulus quidem cum sociis receserunt. Thessalonicenses autem tracti sunt ad magistratus. Et quoniam dimissi fuerant fideiussione data liberi, timebat Paulus ne blanditiis aliorum Thessalonicensiũ qui fideiusserant mutarentur. Et propterea misit ad confirmandos eos & consolandos, vt perseuerarent in fide immoti à quibuscunque blanditiis consanguineorum, amicorum & huiusmodi. *Ipsi enim scitis quòd in hoc positi sumus.* Accusatiui casus est hoc. Commemorat enim quòd ipsi iam sciunt quòd nos Christiani ad hoc (scilicet ad patiendum) positi sumus à Christo. Acsi apertiùs dixisset. Non sunt afflictiones istæ improuisæ, sed scitis quòd ad afflictiones sustinendas sumus decreti. Et hoc quòd sciuerint manifestat. *Nam & quũ apud*

uos

uos essemus, prædicabamus uobis passuros nos. subaudi Christianos. *Tribulationes sicut & fallum est & scitis.* experientia. *Propterea & ego amplius non sustinens.* uos inuisitatos manere. Quum prius dixisset pluraliter propterea non sustinentes amplius, modo singulariter dicit propterea & ego amplius nō sustinens: ad explicandum magnitudinem affectus in seipso erga eos. vt quemadmodū maior erat Sila & Timotheo gradu & dignitate, explicaret quoque se maiorem affectu & officio erga illos. *Misi ad cognoscendā fidem uestram.* hoc est perseuerantiam uestram in fide. *Ne forte tentauerit uos is qui tentat.* Diabolum appellat eum qui tentat: quoniam proprium est eius officium tentare, non ad cognoscendum sed ad inclinandum & ducendum ad malum. Et per hoc quas superius dixerat blanditias, modo instrumēta esse tentationis diabolicæ insinuat. *Et inanis fiat labor noster.* Consequenter ad fructum tentationis diabolicæ, dicit quòd inanis redderetur labor cuem Paulus & socij assumpserāt euangelizando illis. Inanis autem redderetur non quo ad proprium meritum, sed quo ad fructum in eis. *Nunc autem ueniente Timotheo* pro, nunc autem quū uenisset Timotheus, *ad nos à uobis.* Descripta missione Timothei, describit reditum eiusdem: ex quo cognouit perseuerantiam Thessalonicensium. *& annunciante.* pro, annunciasset, *nobis.* mihi & Silæ. *Fidem & charitatem u. stram.* Ecce duo præcipua bona Christianorum. *Et quia.* pro, quòd, *memoriam nostri habetis bonam semper.* Ad differentiam memoriæ in malam partem. Meminerant enim Pauli & Silæ, benedicentes horam qua venerūt ad eos & conuerterunt eos ad deum, etiā post afflictiones. & propterea dicit semper. *Desiderantes nos uidere sicut & nos quoque uos.* Superfluit quoque, Hoc est quartū bonum quod retulit Timotheus.

Ideo consolati sumus fratres in uobis. Effectum subsequutum ex Timothei relatione describit. *Et uiuitur* (vt aliās diximus) interpres passiue consolati sumus: hoc est consolationem accepimus.

In omni necessitate & tribulatione nostra per fidem uestram. Quamuis nos in afflictione & indigentia simus constituti, nihilominus ob vestram fidem accepimus cōsolationem multam in vobis: ita quòd perseuerentia vestra in fide, fuit consolatio nostri in iis quę patimur. Vnde & subdit. *Quoniam nunc uiuimus si uos statis in domino.* Non solum est consolatio nostri, sed etiam est vita nostra. Hyperbolicus est sermo humano more ad explicandum magnitudinem affectus erga perseuerantiam eorum. *Quam enim gratiarum actionem possumus deo retribuere de uobis.* Magnitudinem affectus

affectus explicat agnoscendo impossibilem gratiarum actionem tanti beneficij scilicet quòd ipsi perseuerent. *In omni gaudio quo gaudemus propter uos ante deum nostrum.* hoc est coram deo nostro. Ecce quod dixerat viuimus, vita læta, non lętitia mundana sed in conspectu dei. Hinc apparet immensitas dilectionis Pauli & sociorum: quòd non solum consolationē acceperunt, sed tanto gaudio repleti sint propter perseuerantiam Thessalonicensium vt non inuenirent quas gratias referrent deo, pensantes magnitudinem beneficij. *Nocte ac die abundantius orantes.* Tractat consequenter illam particulam in principio propositam, memoriam vestri facientes in orationibus nostris sine intermissione. Quod dixerat sine intermissione, exponit modo nocte ac die abundantius (hoc est frequentius, attentius, diutius) orantes, immo supra modum. Dictio enim interpretata abundantius, excessum significat ad manifestandam quodammodo excessiuam orationem.

Vt uideamus faciem uestram. non ad carnalem aut humanam consolationem, sed spiritualem fructum. De quo subdit. *Et compleamus ea quæ desunt fidei uestræ.* Non quòd deessent eis aliqua necessaria ad fidem, sed deerant aliqua cognoscenda circa mysteria fidei vel operum & huiusmodi. *Ipse autem deus & pater noster & dominus.* Deest, noster. *Iesus Christus dirigat uiam nostram ad uos.* Scribendo orat, primo pro itinere ad eos, deinde pro augmento donorum in Thessalonicensibus, subiungendo. *Vos autem dominus multiplicet.* pro, plus habere, *& abundare faciat charitatem uestram in inuicem & in omnes.* Duo petit primo quòd dominus faciat eos plus habere donorum spiritualium. Deinde specialiter quòd faciat abundare donum dilectionis, tum mutuæ, tum in omnes. In hoc enim superat Christiana dilectio reliquos amores, q̄ non solum est ad diligentes se, sed est ad omnes etiam ignotos & inimicos. *Quemadmodum & nos in uobis.* pro, in vos. hoc est spiritualiter. Sic enim fuit & est dilectio nostra erga vos. *Ad confirmanda corda uestra.* Ecce quorsum petit hæc pro Thessalonicensibus, vt confirmētur corda eorum in fide. Confirmentur autem cum duabus conditionibus. Altera est. *Sine querela.* Passiue intelligēdum est: hoc est quòd nullus sit aduersus eos querelę locus. Et in hoc operum irreprehensibilitatem comprehendit. Altera est. *In sanctitate.* hoc est munditia interna. *Ante deum & patrem nostrum.* hoc est coram deo & patre nostro. Vtranque conditionem cupit nō coram vanitate hominum, sed in conspectu dei tanquàm dei, & patris nostri per adoptionē: vt vndique adsit re-

uerentia. *In aduentu domini nostri Iesu Christi.* Superfluit Christi. Et legendum est. *In aduentum domini nostri Iesu.* hoc est accedendo versus aduentum domini nostri Iesu. Huiusmodi enim conditiones firmatæ, sunt progressus quidam versus aduentum domini Iesu. Paratæ siquidem in euangelio virgines describuntur euntes obuiam sponso. *Cum omnibus sanctis eius amen.* Superfluit amen. Gloriosus Christi aduentus describitur cum comitatu omnium sanctorum.

CAPVT IIII.

De cætero. pro, quod super est, *ergo fratres rogamus uos & obsecramus.* pro, adhortamur, *in domino Iesu.* Supererat tractare illam particulam propositam, coram deo & patre nostro. Hæc enim particula (vt ibi dictū est) refertur ad memores. Tractat ita in toto residuo epistolę huius quàm memores sint eorum coram deo & patre nostro: instruendo eos de vniuersis quibus indigebant coram deo & patre nostro. Hæc est enim vera memoria subditorum apud prælatos in iis quæ dei sunt. Vnde & inchoat institutionem rogando & exhortando in domino Iesu. *Vt quemadmodum accepistis à nobis.* Superfluit vt. *Quomodo oporteat uos ambulare.* non pedibus, sed affectibus ac moribus. *Et placere deo.* Nihil prodesset proficere moribus nisi placeretur deo. Et hæc duo comprehendunt in genere vniuersam vitæ Christianæ formam. *Sic & ambuletis.* Superfluunt hæ tres dictiones. *Vt abundetis magis.* Hinc sumendus est ordo literæ. hoc est enim quod rogant & adhortantur. Est siquidem ordo literæ. Adhortamur in domino Iesu vt abundetis magis quemadmodum accepistis à nobis quomodo oportet vos ambulare & placere deo. Rogat enim & hortatur Thessalonicenses bene operantes, vt abundent magis in ambulando & placendo deo iuxta illum modum quo instructi fuerant: quo scilicet oportet Christianos ambulare & placere deo. Instructi siquidem fuerant oretenus de modo ambulandi & placendi deo. Vnde & eorundem scientiam citat. *Scitis enim quæ præcepta dederim.* pro, dederimus. simul cum Sila. *Vobis, per dominum Iesum.* Ad præcepta refertur per dominum Iesum. Significatur enim quòd non propria præcepta, sed præcepta per dominum Iesum dederunt eis. *Hæc est enim uoluntas dei.* Explicaturus opportuna Thessalonicensibus præcepta, reducit præcepta domini Iesu (vtpote hominis) in deum, dicendo hæc est enim voluntas dei: vt cognoscamus præcepta Iesu esse ex diuina voluntate.

te. *Sanctificatio uestra.* Primum inter opportuna Thessalonicensibus præcepta, carnis munditiam ab illicitis venereis continet. Sanctificatio vestra, hoc est mundificatio vestra. Et quoniā ad diuersas materias potest referri mundificatio, explicat materiam intentā subiungendo. *Vt abstineatis uos à fornicatione.* Vbi prudens lector nota quòd quia Gētiles reputabant fornicationem non esse peccatum, ne crederēt ideo eam esse peccatum quia prohibita est per dominum Iesum, iungit huic præcepto voluntatem dei: vt sciant ipsam fuisse prohibitam à deo, & non incœpisse prohibitionem eius per dominum Iesum. *Vt sciat unusquisque uestrum, uas suum possidere in sanctificatione & honore.* Rationem explicat prohibitæ à deo fornicationis: quia videlicet est contra possessionem proprij corporis in sanctificatione (hoc est in mundificatione) & honore. Contra munditiam ac contra honorē proprij corporis fornicationem esse astruit. quod in primæ quoque ad Corinth. 6. dicit: sed hic aliam assignat rationem, quam subiungit. *Non in passione desiderii.* Vsurpatum iam est apud Theologos nomē passionis ad significandum perturbationes animi. Signum dehonorationis & immunditiæ corporis in fornicatione, est perturbatio animi concupiscentis impellens ad fornicādum: immo ipse vsus corporis ex perturbatione concupiscentiæ. Vnde per hoc explicauit Paulus rationem immunditiæ & dedecoris corporis quatenus, humanæ rationi naturaliter subiecti quo ad illius vsum voluntariū. *Sicut & gentes quæ ignorant deum.* Adiunxit hoc ad excludendum excusationem Gentilium, attribuentium naturæ huiusmodi vsum corporis in concupiscentia perturbante animum. hoc inquit Paulus accidit gētibus ex eo quòd ignorant deū, ex eo quòd non metiuntur ea quæ sunt animi & vsus corporis secundū deum. Igitur ex ignorantia dei & peccant & excusant peccatum, *Et ne quis supergrediatur.* Superfluit &. *neque.* pro, &, *circumueniat in negocio fratrem suum.* Prohibitæ fornicationi adiungit prohibitum adulterium. Quod honesto sermone significat à supergredi & decipere fratrem suum in negotio huiusmodi. Communiter siquidem in adulteriis interuenit fallacia aliqua qua adulter velut supergreditur fratrem suum abutendo vxore illius. *Quoniam ultor est dominus de his omnibus.* Tres rationes affert ex parte dei aduersus hæc omnia. Quarum prima est quòd deus est vltor omniū harum iniuriarum: vt hinc timeant cognoscendo quòd non erūt impunes. *Sicut.* Deest. &, *prædiximus uobis & testificati sumus.* Non nouiter hoc dicimus, sed prius & diximus & testificati

sumus afferendo testimonia scripturarum sacrarum. *Non enim vocauit nos deus in immunditiam sed in sanctificationem.* Secunda ratio ex parte diuinæ vocationis ad Christianitatis statum est: quòd deus vocauit nos ad statum munditiæ à perturbationibus animi, à sordibus peccatorum, & non ad immunditias venereas. *Itaque qui hæc spernit.* pro, reiicit, *non hominem spernit.* pro, reiicit, *sed deum: qui etiam dedit spiritum suum sanctum in nobis.* pro, in vos. Superfluit hæc. & similiter superfluit etiam. Tertia ratio (quæ per modum illationis ex duabus præcedentibus inducitur) ex parte ipsius dei habitantis in Christianis per spiritum sanctum sumitur. Hinc enim fit vt qui reiicit abstinentiam à fornicatione & adulterio, non reiiciat hominem sed reiicit deum habitantem in seipso per spiritum suum sanctum. Vnde & contra deum iudicem, & contra deum vocantem, & contra deum habitantem peccat tam fornicator quàm adulter. *De charitate autem fraternitatis.* Præceptis de spectantibus ad proprias munditias singulorum, adiungit præcepta de spectantibus ad dilectionem proximorum. Quæ tacenda dicit, quia Thessalonicenses seruabant ea, nec indigebant amplius moneri. Et propterea subdit. *Non necesse habemus.* pro, habetis, *scribere.* pro, vt scribamus, *vobis.* Et ratio subiungitur. *Ipsi enim vos à deo didicistis.* pro, edocti estis, *vt diligatis inuicem.* ab interno doctore plene docti non egetis externo præceptore. *Etenim illud facitis in omnes fratres in vniuersa Macedonia.* Probatio dilectionis exhibitio est operis: liberalitas Thessalonicensium extendebat se ad omnes Christianos non solum in ciuitate sed etiam in vniuersa prouincia Macedoniæ, cuius pars erat Thessalonica. *Rogamus autem vos fratres vt abundetis magis.* Facitis quidem officium dilectionis: rogamus autem vt crescat. *Et operam detis.* pro, & ambiatis. hoc est pro honore ducatis. Adiungit etiam præcepta opportuna Thessalonicensibus. Et quantum coniicitur ex subiunctis, erant inter eos aliqui inquieti, aliena curantes: aliqui ocioſi. Et illi quidem quietem & aliena postponere, velut ignauiam quandam reputabant. Quo contra ad eos dicitur. Rogamus vos vt pro honore ducatis. *Vt quieti sitis, & vt vestrum negocium.* pro, res proprias, *agatis.* hoc est vt quieti occupemini circa res vestras, nec hoc reputetis ignauiam sed honorabile. Sunt enim homines aliqui inquieti, semper quærentes curam alienorum. Ad ocioſos autem dicitur. *Et operemini.* Deest. propriis, *manibus vestris, sicut vobis præcepimus.* Artifices erant isti: quibus præceperant voce vt non solum

lum manibus suboperariorum, sed etiam manibus propriis operarentur. *Vt honeste ambuletis ad eos qui foris sunt.* hoc est ad infideles, qui sunt extra ecclesiam. Volebat enim vt cum eis seruaretur decorum. *Et nullius aliquid desideretis.* pro, & nullius indigentiam habeatis. De infidelibus intelligo, hoc est vt Christiani ita se exhiberent vt nullius infidelis indigentiam haberēt: ne ex indigentia eorum, occasionem incurrerent, peccandi.

Nolumus autem vos ignorare fratres de dormientibus. Præcepta aduersus tristitiam & luctum pro defunctis adiungit, sciens forte quòd nimis tristabantur. Dormientes appellat Christianos mortuos, eo quòd surrecturi sunt ad immortalem vitam: ac per hoc tanquàm dormientes interim habent. *Vt non contristemini, sicut & cæteri qui spem non habent.* Non dicit vt non contristemini, sed adiuncto modo, sicut non habentes spem immortalis vitæ corporis. *Si enim credimus quòd Iesus mortuus est & resurrexit, ita & deus eos qui dormierunt, per Iesum adducet cum eo.* Conditionali vtitur cuius antecedens tanquàm notorium constat, vt indubitatum reddat consequens. Simile quid fecit ad Corinthios scribens si Christus resurrexit & nos resurgemus. Ex eo enim quòd constat Christum mortuum esse & resurrexisse, astruit constare quoque quòd deus per Iesum iudicem ac ducem adducet cum ipso Iesu eos qui dormierunt in spe futuræ resurrectionis. Et ad cumulum consolationis, ordinem manifestat quòd dormientes præuenient alios. Hinc siquidem meliore conditione dormientium audita, merito minorem tristitiam causa dormientium accepturi erant. Hunc itaque ordinem pro ratione reddens consolationis, ait. *Hoc enim vobis dicimus in verbo domini.* non in verbo hominum. *Quia.* pro, quod, *nos qui viuimus qui residui sumus in aduentu.* pro, in aduentum, *domini.* Nota duas conditiones determinantes pronomen. Altera est vita præsens, ad differentiam dormientium: hoc est mortuorum. altera est relinqui in aduentum domini, ad differentiam eorum qui ante aduentum domini morientur. Quæ simul iunctæ conditiones, manifestant quòd pronomen nos non demonstrat Paulum, Silam, Timotheum & reliquos illius ætatis Christianos, sed electos qui tempore aduentus domini ad iudicium vniuersale relinquentur viui. Et dicit qui residui sumus seu qui relinquimur, propter id quod dictum est à domino Iesu. Filius hominis veniens an inueniet fidem super terram? *Non præueniemus eos qui dormierunt.* non præueniemus inquit quo ad gloriam immortalis vitæ, quo

ad esse simul cum Christo. Et rationem subdit non præuctionis, manifestãdo simul id quod dixerat, deus per Iesum adducet cum eo eos qui dormierunt. *Quoniam ipse.* supple Iesus. *Dominus in iussu.* Non descendet seruus vt olim, sed dominus, non subditus hominibus vt in primo aduentu, sed in iussu. veniet ergo dominus iubens. *Et in uoce archangeli.* Superfluit &. Vox archangeli potest intelligi vox angelorum ministrantium Christo ordinate subarchãgelo Michaele qui creditur præesse ecclesiæ: vt quemadmodum scriptum est in descensu dei in montem Sina, currus dei decem milibus multiplex. &c. multo magis in aduentu personali domini Iesu innumera multitudo angelorum ordinatorum appareat. ¶ Quæ erit autem huiusmodi vox, quanuis non sit scripta, intelligi potest vox tum exultationis tum connocationis hominum ad iudicium. Potest nihilominus intelligi de voce ipsius Christi: nam constat ei competere archangeli nomen tunc: quoniam quatenus homo veniet supremus nuncius supremi concilij diuini de suprema dispositione totius vniuersi. Verum si de voce corporali est sermo, sensus est quòd veniet in voce sonante ipsum esse archangelum: ita quòd non erit opus indice, nec expectabitur qualitas sermonis: sed ipsa eius vox sonabit ipsum supremum nuncium deitatis Si vero metaphorice sumitur vox pro manifestatione, sensus est quòd descendet archangelus manifeste: hoc est quòd descendet clare manifestus supremus nuncius deitatis ad disponendum de nouitate totius mundi. Et hunc reputo esse sensum literalem. *Et in tuba dei.* hoc est diuinitus conuocans omnes tam viuos quàm mortuos. tubæ enim officium conuocare est. Et quia non humanitus, sed diuinitus erit conuocatio, ideo dicitur dei. Vere autẽ erit diuinitus: quoniã hæc tuba est illa vox filij dei quã audiẽt omnes qui in monumẽtis sunt. Est enim resuscitatiua mortuorũ. *Descendet de cœlo.* Vbi residet. descẽdet sensibiliter vidẽtibus iis qui viuũt in terra. *Et mortui qui in Christo sunt, resurgent primi.* pro primũ. E regione ad id quod dixerat non præueniemus eos qui dormierũt, dicit q̃ dormiẽtes præueniẽt nos. Hũc enim ordinẽ clare significat aduerbiũ primũ. Primum igitur assequẽtur electi qui mortui fuerãt vitã corporis gloriosam. *Deinde.* Nõ dicit simul, sed deinde. vt ordo temporis significetur. *Nos q̃ uiuimus qui relinquimur.* Repetit ambas conditiones supradictas: manifestẽ explicãs quòd de electis viuentibus tñc loquitur. *Simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Christo.* pro, domino, *in aera.* Clare Paul⁹ explicat quatuor mysteria. Primũ est ordo tẽporis inter re-

ter resurrectionem electorum qui mortui fuerant & raptũ ad occurrendum i aera domino. Vbi insinuatur secũdũ, quod electi qui fuerãt mortui resurgẽt in terra & nõ in aere: alioquin nõ deinde simul cũ illis raperemur. Tertiũ est simultas raptus electorũ viuẽtium & eorum qui resurrexerãt. Quartũ est quod electi qui relinquimur nõ moriemur, sed de vita mortali trãsferemur in vitã immortalẽ. Hoc enim clare significat, repetendo qui viuimus simul rapiemur cum illis. Hoc cõsonat verbis Petri apostoli Actuũ decimo. Ipse est qui constitutus est a deo iudex viuorũ & mortuorũ. Et ideo in symbolo cãtamus, Et iterũ vẽturus est cũ gloria iudicare viuos & mortuos. ¶ Nec obstat quod statutũ sit homini semel mori: quoniã statutũ regulare est, illos aũt nõ mori singulare est. Et similiter nõ obstat scripturã dicere q̃ oẽs resurgemus: quoniã hoc verificatur etiã in illis quo ad terminũ resurrectionis: hoc est quo ad ipsã vitã corporalẽ ad quã ordinatur resurrectio. ¶ Quod aũt dicit in nubibus, nubes gloriæ significatur. Corpora enim gloriosa splẽdẽtia, nubẽ gloriæ efficiẽt: quẽadmodũ videmus in cœlo in illa parte quæ vocatur via lactea. *Et sic semper cũ domino erimus.* Nota & sic: absq; morte intercedẽte: & nõ aliquãto tpe sed semp erim⁹ cũ domino. Sed nõ dicit erim⁹ ibi: quia nõ perseuerabũt in aẽre, sed vbi erit domin⁹. *Itaque consolamini inuicem in uerbis istis.* vt pote non humanis, sed diuinis.

CAPVT V.

De temporibus autem & momentis fratres. Postquam descripsit qualitatem aduentus glorioſi, tractat tempus ipsius aduentus. Et dicit de temporibus & momẽtis, tempora referendo ad annos seu menses, momenta autem ad dies seu horas. *Non indigetis ut scribamus.* pro, scribatur, *uobis.* Et rationem subdit. *Ipsi enim diligenter.* pro, exacte, *scitis.* Erant enim Thessalonicenses studioſi, scripturarũ. *Quod dies domini sicut fur in nocte ita ueniet.* Aduerte erudite lector vtrũque dictũ à Paulo: & q̃ domin⁹ veniet manifest⁹ in tuba &c. & q̃ dies dñi veniet repẽte, ex improuiso sicut fur in nocte. Vtrũque siquidẽ est verũ: quoniã certũ ac determinatũ tẽpus qũ veniet, erit ex improuiso ac repente, ipse aũt veniẽs tñc repẽte & ex improuiso, veniet manifest⁹ & glorioſus. Dies itaque dñi, hoc est mod⁹ tẽporis quãdo veniet dns, assimilat modo quo fur venit i nocte. Similitudinẽ eñ modorũ explicãt aduerbia sicut & ita. Et quoniã immiscuit noctẽ, rationẽ reddit quib⁹ erit in nocturna dies illa subiũgẽdo. *Qñ enim dixerint pax & securitas, tñc repẽtinus eis superueniet,* pro, instat, *interitus.* Ecce quod ex improuiso, putãtib⁹ esse pa-

cem præsentium,& securitatē futurorū:ecce quòd repente, q̄ repentinus iniquis non futurus sed præsens iustæ interitus. Et ne intelligeres quòd statim repentina morte interibunt corpore, subiungit peius. *Sicut dolor.* Deest,partus *in utero habentis*.pro.habenti. Parum esset repente mori. ad cumulum siquidē pœnæ adiungitur sensibilis dolor,quemadmodum dolor partus est mulieri habenti in vtero dū parturit & non parit. ¶ Scito quod dictio Græca interpretata dolor,non plene explicabatur: quoniā significat non dolorem absolute sed dolorem partus. Et propterea additum est partus. *Et non effugient.* Ineuitabilitas mali adiungitur. Interit' itaque nō ipsa mors sed termin' viæ significatur. Ex tūc enim reddentur obstinati in sua malitia tanquam mortui in illa. Et propterea appellatur interitus absq; facultate euitandi malum pœnæ æternæ damnationis. Et hoc proportionaliter intellige de electis viuis tunc,q̄ confirmabuntur in bono:vt pote in termino vitæ. Simul enim & pari ratione isti iniqui erunt obstinati in malo,& electi confirmati in bono, quum repente veniet dies domini,terminans viam meriti & demeriti. *Vos autem fratres nō estis in tenebris ut vos dies illa tanquam fur comprehendat.* Nō dicit quòd vobis non erit repentina dies illa,sed dicit quòd vos non comprehendet dies illa sicut fur in tenebris. Fur enim in tenebris cōprehendit bona furando:vos autem quia non estis in tenebris peccatorum,non comprehendemini ab illa die tanquam à fure, nihil perdetis adueniente repente illa die. *Omnes enim vos.* Superfluit enim. *Filii lucis estis & filii diei* Hebræo more Paulus Hebræus loquitur,habentes lucis copiam filios lucis appellando: & similiter habentes claritatis copiā filios diei appellando. Et tamē proprie geniti sunt à luce spirituali & die spirituali:Christo scilicet. hoc enim dicit è regione ad noctem & tenebras. Vnde clare subdit. *Non sumus noctis neque tenebrarum.* quo ad statum animæ. *Igitur non dormiamus.* somno negligentiæ & peccati. Infert exhortationem ex contrariis conditionibus Christianorum & aliorū antedictis. *Sicut & cæteri.* iniqui. *Sed vigilemus & sobrii simus.* Nō de vigilia corporali,sed de vigilantia mētis est sermo. *Qui enim dormiūt,nocte dormiūt: & qui ebrii sunt, nocte ebrii sunt.* Accōmodate exhortatiōis rationē reddit ex iis quæ corporaliter gerūtur in nocte. Dixerat enim q̄ nos non sumus noctis sed dici.& ideo ex hoc q̄ nocturno tempore homines corporaliter dormiunt & ebrii sunt(communiter enim superueniente nocte inebriantur, vt nocturno somno digererent ebrietatem)proportionaliter intelligit tanquam filii noctis, & dormiunt in peccatis & inebriantur passionibus propriis. *Nos autem qui diei sumus.* Christiani omnes. *Sobrii simus.* E regione ad ebrietatem. *Induti loricam.* seu thoracem, *fidei & charitatis.* E regione dormitionis,vigilantiam describit. Vigilum enim est indui thoracem ad protegendum pectus,in quo sunt vitalia membra. Vnde & principales virtutes explicat(fidei scilicet & charitatis) præsentem animæ vitam seruantes. *Et galeam spem salutis.* futuræ in æternitate,ad protectionem capitis quo erigimur ad superna. *Quoniā non posuit nos deus in iram.* Rationem adiungit ex parte status ad quē Christus nos Christianos asciuit. Et differētia aliam inter electos & reprobos ex parte dei significat. Negādo siquidē q̄ posuit nos deus in irā, affirmationem insinuat q̄ reprobos posuit deus in irā: iuxta doctrinam eiusdem diffuse scriptam ad Ro. Positi sunt enim reprobi ad suscipiendam diuinam iustitiam vindicatiuam in æternū: quæ appellatur simpliciter & absolute ira. *Sed in acquisitionem salutis.* Constituit deus Christianos ad acquirendam salutem æternam non propriis viribus seu meritis, *Sed per dominum nostrum Iesum Christum qui mortuus est pro nobis.* Ecce cuius viribus,cuius merito acquirenda est nobis salus. Et vsqueadeo, *Vt siue vigilemus siue dormiamus,* corpore,hoc est vt in quibuscunque quæ agimus seu patimur. *Simul cum illo viuamus.* hic est enim modus acquirendæ salutis per Christum,vt in omnibus quæ agimus siue patimur seruemus viuere cum Christo,immo viuere cum Christo sit ratio vigilandi & dormiendi. Viuere autem cum Christo est se conformare illi mente & animo. *Propter quod consolamini inuicē & ædificate alterutrum,sicut & facitis.* Propter quod,refert diuinum beneficium quo constituit nos in acquisitionem salutis per Christum tali modo. Hinc enim deducit & mutuam consolationē seu adhortationem quæ spectat ad verba,& mutuam ædificationem factis. Adiungit autem sicut & facitis: ne putent latere Paulum virtutes eorum & intelligant q̄ ad perseuerantiam inuitantur. *Rogamus autem vos fratres.* Moniturus in specie qualiter subditi in prælatos,& prælati in subditos se gerere debent,incipit à subditis erga prælatos. Quos describit à tribus actionibus. *Vt noueritis eos qui laborant inter vos.* Ecce prima prælatorum actio, laborare inter subditos:hoc est qui non parcunt laboribus propriis in regimine vestra. *Et præsunt vobis in domino.* Ecce secūda actio qua præsunt non tanquàm dominantes sed in domino,tanquàm serui domini Iesu. *Et monent vos.* Præesse est authoritatis,labo-

rare operis, monere doctrinæ. Hæ sunt partes prælatorum.

Vt habeatis illos abundantius. pro, in æstimatione. Primum quod debetis talibus, est habere illos in precio. quod est officium honoris. *In Charitate.* Præcipit & quod honorentur & quòd diligãtur. *Propter opus illorum.* non propter titulum præsidentiæ, sed propter opus multiplex descriptum. *Et Pacem habete cum eis.* Superfluit &. Tertium quod exigit à subditis erga tales prælatos, est pax cum illis: vt non resistant castigationibus monitionibus & huiusmodi, sed cum ordinis tranquillitate se gerant erga eos exercentes officium suum. Tria ergo debent subditi prælatis: honorem, amorem & pacem. *Rogamus autem uos fratres.* Ad prælatos dirigitur iste sermo, quatuor continens præcepta. *Corripite inquietos.* pro. *monete inordinatos.* vt sint compositi & ordinati in moribus & actionibus suis. *Consolamini pusillanimes.* ad aggrediendum seu prosequendum bona opera. *Suscipite.* pro, *subleuate, infirmos.* non corpore sed animo, qui inualidi sunt ad sustinendum aduersa, ad resistendum tentationibus, & huiusmodi. *Patientes.* pro, longanimes, *estote ad omnes.* Post tres species defectuũ (scilicet ordinis, animi & virium) generale præceptum subiungit longanimitatis seruandæ cum omnibus. Animum enim extensum ad æternę fœlicitatis futurum bonum oportet seruare cum omnibus: vt nullius occursus abducat ab huiusmodi longanimitate, vt omnibus ingerant huiusmodi longanimitatem: quę est omnibus summe necessaria. *Videte.* Communia subiungit mandata. *Ne quis malum pro malo alicui reddat.* Formaliter intellige malũ pro malo reddere. hoc est ītẽdere reddere malũ: ad differẽtiam intendentis reddere bonum iustitiæ vindicatiuę seu punitiuæ pro malo quod aliquis fecerat. Non enim reddit deus malum pro malo, quum punit: sed bonum iustitię pro malo culpę.

Sed semper quod bonum est sectamini. quãuis non possitis quandoque illud efficere. *In inuicem & in omnes.* Vt superius dictum est, proprium est Christianæ dilectionis velle bonum non solũ mutuo sed ad omnes. *Semper gaudete.* spirituali gaudio: hoc est semper materiam gaudij habete. Quod impletur etiam occurrentibus quibuscunque tristibus: quoniam in bonum sibi vertunt etiam tristia viri perfecti, ac per hoc materiam gaudij inde habent. *Sine intermissione orate.* horis congruis. *In omnibus gratias agite.* reputantes omnia diuina esse beneficia. *Hæc est enim uoluntas dei in Christo Iesu in omnibus uobis.* pro, in vos. Ratio descriptę vitæ voluntas dei assignatur deducta in Christo Iesu

Iesu ad vos: hoc est in fide Christi Iesu extensa ad vos credentes.

Spiritum nolite extinguere. Feruorem spiritualem in multis quãdoque insurgentem mandat non extingui. ¶ Et bene nota quod solum spiritum nominat, ad differentiam exteriorum seruorum: quos non vetat extingui. *Prophetias nolite spernere.* Non loquitur de prophetiis Esaię, Hieremię & huiusmodi: sed de prophetiis quas non profitemur. ¶ Nec dicit complectamini, sed nolite spernere. & si non vultis illas complecti, non tamen iniuriam irrogetis illis spernendo. *Omnia autem probate.* Superfluit autem. examinate & discutite prophetias spiritus & reliqua scripta. *Quod bonum est tenete.* Optimum atque tutissimum documẽtũ. *Ab omni specie mala abstinete uos. Superfluit uos* Nõ solũ à vere malo opere sed etiam ab apparenter malo opere abstinendum præcipit. & hoc propter aliorum scandalum. *Ipse autem deus pacis sanctificet uos per omnia.* pro totos. Orat pro Thessalonicensibus vt deus mundet illos non in parte aliqua sed secundum omnes partes. quas subiungendo explicat. *Vt.* pro, &, *integer spiritus uester & anima & corpus.* In tres partes distinguit hominem: spiritum scilicet, animam & corpus. Inter spiritũ autem & animam differentia est penes officia. Vna siquidem & eadem res est anima & spiritus: sed anima secundum officium viuificandi corpus dicitur, spiritus vero secundum officium intelligendi & volendi spiritualia. quam animæ partem philosophi appellant mẽtem. ¶ Dicit autem de spiritu & integer: ad significandum hãc partem quæ spiritus seu mens appellatur, constare ex multis partibus. Integratur enim ex intellectu & voluntate. Vnde dicendo integer spiritus, perinde est ac dixisset, vt spiritus vester tam secundum intellectum quã secundum voluntatem. *Sine querela.* Iam pluries diximus passiue intelligi: hoc est sine aliqua aduersus spiritum animam & corpus querimonia. *In aduentu domini nostri Iesu Christi seruetur.* Explicat in quo iudicio eos sine querela cupit esse. *Fidelis est qui uocauit*, pro, vocat. *uos: qui etiã.* pro, &, *faciet.* Orationi adiungit efficaciam non ex propriis orantiũ aut cotũ pro quibus oratur viribus aut meritis, sed ex diuina promissione. Fidelis inquit est qui vocat vos deus: hoc est verax in promissis ad quæ vos vocat. Nec solum est verax sed etiam effector eorum quæ dicit: immo quod exequetur ea quę dicit vocãdo vos. *Fratres orate pro nobis.* Agnoscunt seipsos quamuis doctores & tam perfectos, egere orationibus eorum quos conuerterãt. *Salutate fratres omnes in osculo sancto,* ad differẽtiã osculi amoris

ris humani. *Adiuro uos per dominum.* Apostolica authoritate præcipientis Pauli est. *Vt legatur epistola hæc omnibus sanctis fratribus.* Superfluit hęc. Et manu Pauli verba hæc scripta significantur. eo quòd singulari numero tacito nomine suo dixit adiuro. vt manus propria loco nominis significaret ipsum. Cogit autem adiuratio hæc vt putemus aliquod impedimentum formidatum ad publice legendum conuocatis omnibus hanc epistolam: sed nescimus quod aut quare. *Gratia domini nostri Iesu Christi uobiscum, amen.* Sic enim solito more terminat epistolam Paulus. ¶Et apud Græcos inuenitur subscriptio talis. Ad Thessalonicenses prima, scripta Athenis.

¶Caietæ die. 12. Martij. 1529.

COMMENTARIORVM THOMAE DE vio Caietani Cardinalis sancti Xisti, in priorem epistolam Pauli ad Thessalonicenses, Finis.

THOMAE DE VIO CAIETANI Cardinalis Sancti Xisti, in posteriorem Epistolam Pauli ad Thessalonicenses Commentarii.

Paulus & Syluanus & Timotheus ecclesiæ Thessalonicensium in deo patre nostro & domino Iesu Christo, gratia uobis & pax à deo patre nostro & domino Iesu Christo. Quemadmodum in priore epistola scribuntur personę salutantes, ecclesia salutata & salutatio. *Gratias agere debemus semper deo.* Hinc incipit narratio commemorativa augmenti fidei, dilectionis & patientiæ Thessalonicensium:

sum: vt hinc proponatur materia tractanda. Commemorat autem vt materiam debitę gratiarum actionis deo de illis. Vnde & subiungit. *Pro uobis fratres, ita ut dignum est.* Superfluit ita. Declarat rationem debiti dicendo vt dignum est. Et explicādo subiungit. *Quoniam supercrescit fides uestra.* Non solum augetur, sed multum augetur fides vestra. *Et abundat charitas uniuscuiusque.* Deficit. omnium. *uestrum in inuicem.* Vt neminem excluderet ab abundantia mutuæ dilectionis, nō sufficit dicere vniuscuiusque, sed addidit omnium. *Ita ut & nosipsi in uobis gloriemur in ecclesiis dei.* Vsqueadeo augetur fides vestra erga deum, & dilectio vestra mutua, vt & nosipsi gloriemur de vobis in aliis dei ecclesiis. *Pro patientia uestra & fide in omnibus persecutionibus uestris & tribulationibus.* Ecce euidens materia gloriationis nostræ de vobis, exterior patientia procedens ex constantia fidei non in aliqua, sed in omnibus persequutionibus vestris à contribulibus & afflictionibus. Hoc enim tunc temporis nouum erat apud Gentiles: quoniam adhuc non fuerat ab imperatoribus mota persequutio contra Christianos, & primi Gentiles qui leguntur afflicti pro fide, fuerunt Thessalonicenses. Et ideo Paulus merito de ipsis gloriabatur in aliis ecclesiis. *Quas sustinetis in exemplum iusti iudicii dei.* Superfluit in. Nec vsquequaque liquet an exemplum sit casus nominatiui. & referatur ad sustinetis: an sit casus accusatiui, & referatur ad quas. Sensus tamen in idem redit. Et est quod quatenus toleratis huiusmodi afflictiones & persequutiones, estis indicium iusti iudicij dei, in vobis tolerantibus speratum futurum iustum dei iudicium. Quod qualiter verificetur, ipse declarabit. Incipit enim hic proponere materiam tractandam. *Vt digni habeamini in regno dei.* Superfluit in. Sustinetis non solum ad iudicium iusti iudicij dei, sed vt vosipsi digni habeamini regno dei. Non dicit digni fitis (quoniam non sunt condignæ passiones huius temporis ad futurum regnum) sed vt digni habeamini ab ipso deo. Et hoc est alterum quod proponitur tractandum. *Pro quo & patimini.* Incipit tractare illam particulam, exemplum iusti iudicij. Et relatiuum quo, refert regnum. Hinc enim tolerantia vestra indicium est iusti iudicij, quod vos pro regno dei patimini. In quo claditur quòd illi à quibus patimini, contra regnum dei agunt. Vere siquidem pro regno dei passi sunt martyres omnes, non solum acquirendo, sed etiam vt seipsos seruent partes regni dei, tales in quibus regnet deus per fidem, spem, charitatem, & reliquas virtutes. *Si tamen.* pro, siquidem, *iustum est apud deum retribuere tribulationem*

tribulationem iis qui uos tribulant: & uobis qui tribulamini requiem nobiscum. Ecce documentum iusti iudicij: dum vos affligimini pro regno dei, indicatur omnibus quòd deus discernet inter vos & eos qui vos affligunt, iusto iudicio retribuendo affligentibus afflictionem, & vobis afflictis refrigerium. Nisi enim hoc indicaretur, stultum esset & vanum pati pro huiusmodi causa. *In reuelatione domini Iesu de cœlo.* Declarat ipsum iustum iudicium dei quale erit, dicendo in reuelatione. Nunc enim tãquam tectus est nobis dominus Iesus per interstitium cœli. Et ideo tempus aduentus eius appellatur reuelatio de cœlo. Et tangitur per quem (scilicet dominum Iesum) fiet iustum dei iudicium. *Cum angelis uirtutis.* pro, potentiæ, *eius in flamma ignis.* pro, in igne flammæ. Describit aduentum domini Iesu, tum à societate angelorum, tũ à potentia cui subduntur angeli, tum ab instrumento elementi ignis quo vtetur. Et describit in specie flammæ: ad differentiam naturalis ignis tum ex terra consorgentis in specie carbonum ardentium, tum in impressionibus aeris apparentis in specie vaporum accensorum. Aeremum siquidem videtur significare: vnde & describitur tanquam descendens de cœlo. *Dantis uindictam.* Participium dantis, refertur ad domini Iesu. Officium describitur ad quod exercendum veniet. *Iis qui non nouerunt deum.* Primum puniendorum genus constat ex infidelibus, qui deum fide non nouerunt. *Et qui non obediunt euangelio domini nostri Iesu Christi.* Alterum damnatorum genus est inobedientium euangelio. sub quo comprehendũtur omnes mali Christiani, inobedientes mandatis euangelicis. *Qui pœnas*, pro, pœnam, *dabunt in interitu æternas.* pro, interitum æternum. Superfluit siquidem in. & appositiue ad pœnam dicitur interitum æternum. Semper enim interibunt & nunquam desinent. *A facie domini & à gloria uirtutis.* pro potentiæ, *eius.* Et tempus & excellentia causæ describitur. Tempus quidem à facie domini: quoniam ex quo incipiet apparere dominus, erunt obstinati in malo, & incipiet tempus supplicij eorum. Excellentia vero causæ: quoniam sola facies domini in potentia sua gloriosa, sufficiens erit ad vindictam omnium. ne putaret quispiã quòd oportebit ibi laborare aut pugnare pro huiusmodi vindicta exercenda. *Quum uenerit glorificari in sanctis suis.* Declarata vna parte iusti iudicij futuri (s. vindicta) declarat alteram, videlicet præmium sanctorum. Quod à duobus describit. primo à glorificatione, quum venerit glorificari in sanctis suis, vt qui iam glorificatus est in seipso, glorificetur etiam in suis sanctis,

sanctis, communicando illis etiam corporis immortalem gloriam. *Et admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt.* Ecce alterum. Tanta erit glorificatio communicata mundis omnibus qui crediderunt, vt admirabilis reddatur Iesus in illis. Excellentia gloriæ tunc incogitabilis, tunc visa, admirabilem toti vniuerso reddet Iesum etiam in minimis qui crediderunt. *Quia creditum est testimonium nostrum super uos in die illo.* Proprios effectus propriis adaptat causis, propria præmia propriis adaptat meritis: & propterea gloriam admirabilem futuram in die illo, reducit tanquam in propriam causam meritoriam in fidem à gentibus adhibitam testimonio Apostolico de præmio in illo futuro. Vnde ordo literæ est: quia creditum est, ab humano genere, testimonium nostrum, subaudi de futuris, super vos, Gentiles, in die illo. *In quo.* pro, in quod, *etiam oramus semper pro uobis.* Per modum orantis incipit tractare illam particulam, vt digni habeamini regno dei. Nunc quidem tractat illam vt materiam petitionis apud deum: postmodum vero in calce secundi capituli tractabit eandem docendo. Dicit itaque. in quod, referendo præmium futurum, nos etiã vobis suffragamur orationibus. *Vt dignetur uos uocatione sua deus noster.* Superfluit sua. Ecce quid petũt, vt deus dignos reddat Thessalonicenses vocationes: hoc est efficiat tales quales vocatio diuina exigit, & hoc relatiue ad deum. Relatiue autem ad proprias ipsorum vires subiungit. *Et impleat omnem uoluntatem bonitatis suæ.* Superfluit suæ. *Et opus fidei in uirtute.* pro, potentia. Dictio interpretata voluntatem, non plene explicatur. significat enim bonam voluntatem seu beneplacitum, seu bonum propositum. Petitur ergo vt deus impleat in parte affectiua omnem bonam voluntatem bonitatis, omne bonum propositum cuiuscũque boni. Significatur enim bonitas, tum ex parte actus, tũ ex parte obiecti: nam vtrinque oportet bonitatem adesse (& quòd bonũ velimus. & ꝙ bene velimus bonũ) sed totũ nihil est nisi efficacia diuina adsit ad adimplendũ huiusmodi voluntatem. ¶ Ex parte autẽ intellectus vt deus impleat fidei opus in potẽtia. Implere opus fidei in potẽtia, cõtingit tũ potenter tolerãdo afflictiones & persequutiones illatas propter fidem, tũ potenter operando ex fide, quod est gratiæ miraculorũque fidei attribuitur ab ipso domino si habueritis tantã fidem vt granũ sinapis dicetis monti huic, &c. *Vt clarificetur.* pro, glorificet, *nomẽ domini nostri Iesu Christi in uobis, & uos in illo.* Ratio petitionis explicatur, nõ vt Christus, sed vt nomẽ Christi glorificet in vobis sic qualificatis, & vos sic qualificati

glorifice-

glorificemini in illo nomine domini nostri Iesu Christi, non in vobisipsis. Et quoniam hoc excedit humanas vires, subiungit. *Secundum gratiam dei nostri.* quem colimus. *Et domini Iesu Christi.* per quem deriuatur ad nos diuina gratia.

CAPVT II.

Rogamus autem vos fratres. Tractat illam particulam iusti iudicij dei, quātum ad tempus quo est futurum illud iustum dei iudicium. *Per aduentum domini nostri Iesu Christi.* Obsecratio est apta materiæ. *Et nostræ congregationis in ipsum.* pro, & nostram congregationem in ipsum. Et potest referri tum nostra præsens congregatio per fidem in ipsum Christum, tum (quod potius quadrat) futura nostri congregatio in ipsum Christum tempore aduentus eius: vt vtrinque obsecratio fiat per futura tunc. *Vt non cito moueamini.* pro, dimoueamini, *à uestro sensu.* pro, à mente. Ecce quid rogant vt non facile dilabatur à mente: hoc est ab eo quod secundum supremam intellectus partem tenent de tempore aduentus Christi. Et dixit hoc: quoniam ex priore epistola Thessalonicenses intellexerant propinquum esse aduentum Christi, & inde tanquam dimoti ab eo quod mente tenebant ac turbati fuerant. Vnde & subiungit. *Neque terreamini.* pro, turbemini. Vnde autem turbationem & lapsum huiusmodi incurrerant, significatur subiungendo. *Neque per spiritum, neque per sermonem, neque per epistolam tanquam per nos missam.* Superfluit missam. *Quasi instet dies domini.* pro, Christi. Quod dicit tanquam per nos, refertur ad singula scilicet spiritum, sermonem & epistolam. Erant enim inter Thessalonicenses interpretantes per spiritum tanquam per spiritum Pauli insinuatum in epistola priore, aut in sermone habito coram eis, quòd instaret tempus aduentus Christi. Ansam autem accipiebant ex epistola eo quod in prima persona dixerat, nos qui viuimus qui relinquimur in aduentum domini simul rapiemur cum illis. Et hæc videtur ad literam ratio huius secundæ epistolæ: ad tollendum scilicet ab eis huiusmodi intellectum. *Ne quis vos seducat ullo modo.* videlicet explicando spiritum nostrum, aut sermonem nostrum, aut epistolam nostram. *Quoniam nisi venerit discessio.* pro, apostasia, *primum.* Ad tollendum huiusmodi opinionem de propinquitate aduentus Christi, manifestat eis oportere duo præcedere Christi aduentum. Alterum est apostasia, sed non dicit à quo. Græca siquidem dictio est apostasia: & significat defectionē seu rebellionem ab

obedientia, statu, professione. principe, &c. Intelligitur autem de apostasia ab imperio Romano. prædicit eis oportere primū deficere gentes ab imperio Romano quàm veniat Christus. *Et revelatus fuerit homo peccati.* Ecce alterum quod oportet præcedere aduentum Christi. & est aduentus Antichristi. Quem describit primo à natura, dicendo homo. deinde à plenitudine peccatorū, dicendo homo peccati. Et de eo dicit, revelatus fuerit, quoniam manifestus erit homo peccati. non erit hypocrita (vt non possit cognosci, vt lateat peccatum eius) sed erit manifestus homo peccati. *Filius perditionis.* Hebræo more loquitur, vndique perditione dignum appellans filium perditionis. *Qui aduersatur et extollitur supra omne quod.* pro, omnem qui, *dicitur deus.* Ex hac Antichristi conditione apparet quòd Machometus non fuit Antichristus, nam fecit seipsum flatum dei. non supra deum. Antichristus autem non solum aduersabitur deo, sed etiam extolletur supra omnem qui dicitur deus. *Aut quod colitur.* Circunloquitur interpres dictionem Græcam, significantem omne id cui debetur veneratio religiosa: qualia sunt quęcunque sacramenta & sacra, siue res siue loca siue tēpora. Extollet siquidem se super omnes dies festiuos tam Christianorum quàm Iudæorum & super reliqua sacramenta & sacra &c. *Ita ut in templo dei sedeat, ostendens se tanquā* pro, quòd *sit deus.* In multis quoque codicibus Græcis inueniuntur duę dictiones medię inter dei & sedeat. ita quòd legitur, ita vt in templo dei tanquàm deus sedeat ostendens seipsum quòd sit de⁹. Et sunt ad clariorem sensum. ¶ Declarat Paulus modum quo Antichristus extolletur supra deum. Et modus est quòd ipse sedebit in templo dei ostentās seipsum esse deum. hoc est enim extolli supra deum. Nec aliquod determinatum templum significatur: sed in quocūque templo deo dicato, sedebit tanquàm sibi dicato.

Non retinetis. pro, non meministis. interrogatiue punctando & legendo. *Quod quum adhuc essem apud uos hæc dicebam uobis.* Reuocat ad memoriā eorum hæc eadem verbo eis significata fuisse: arguens per hoc eos quòd quum hæc sciant ab ore eius, non debebant turbari & abduci in opinionem quòd instaret dies aduētus Christi. *Et nunc quid detineat scitis.* Ordo literæ est, & scitis quid nunc detineat, quid in præsenti prohibeat, occasio sit morę. *Vt reueletur.* Deficit, ille homo peccati, *in suo tempore.* Dicit Paulus quòd Thessalonicenses non solū hæc prædicta sciebāt, sed etiā rationem dilatę manifestationis Antichristi. dixerat enim eis illā rationē Paulus. Quam rationem subiūgit, ponendo eā in scriptis.

Nam mysterium iam operatur iniquitatis tantum. pro, solum. Et hic fiat colon. *Vt qui tenet nunc teneat.* Superfluunt duæ dictiones: vt, & teneat. & dictio interpretata tenet, est illamet quæ interpretata est detineat, dicendo & nunc quid detineat scitis. Vnde litera ista legenda est. *Qui iam detinet, donec de medio fiat.* Et est ordo literæ. nam qui iam detinet, iam operatur solum iniquitatis mysterium donec de medio fiat. In quibus verbis duo mysteria declarat. Alterum est quòd ratio detinendi est non potentia aliqua detētiua aut prohibitiua, sed vt impleantur iniquitates imperij Romani. similis siquidem est hæc sententia illi diuinæ sententiæ Geñ. 15. Nōdum sunt completę iniquitates Amorręorum. Vnde relatiuum qui detinet, imperium Romanum refert. de quo modum detinendi explicat, dicendo quòd solummodo operatur arcanum iniquitatis: aperte significando quòd non aliter detinet quàm operando arcanum iniquitatis. Nominat autem integritatem iniquitatum mysterium iniquitatis, quoniam vere arcanum est & soli deo cognitum quantum iniquitatis implendum est ad hoc vt Romanum imperium de medio tollatur. Et bene nota formalem sermonē. non dicit absolute quòd solum agit mysterium iniquitatis (quod esset nihil boni agere sed malum solūmodo) sed dicit qui detinet, agit tantummodo mysterium iniquitatis: quod est quatenus detinēs aduentum Antichristi nō detinet authoritate aut merito, sed solum implendo mysterium iniquitatis. cum quo stat quòd multa bona & sancta opera etiam efficiat interim, sed non ad detinendum aduentum Antichristi. ¶ Alterū mysterium quod declarat est quòd quum dixisset nisi venerit apostasia primum, intellectum fuisset nihil aliud significari nisi defectionem multarum gētium ab imperio Romano, nisi modo adiungeret donec de medio fiat: aperte significans quòd ante aduentum Antichristi oportet nō solum esse defectionem gentium à Romano imperio, sed etiam totaliter aboleri Romanum imperium. hoc est enim de medio illud tolli. Quocirca quum adhuc non sit de medio sublatum Romanum imperium, adhuc non est impletum quod Paulus dicit, donec de medio fiat. *Et tunc reuelabitur ille iniquus.* Certum est quòd aduerbium tunc, excludit tēpus præcedens (significat enim quòd non prius) sed non est certum an affirmet tempus immediate sequens, Non enim dicit & tunc immediate, sed dicit & tunc, sublato de medio Romano imperio reuelabitur ille iniquus. Igitur ex Paulo habemus tria præcedentia aduentum Christi. primum est apostasia: secunda extinctio;

ctio: & tertium aduentus Antichristi. Quæ eo ordine vētura prædicta sunt quo sunt enumerata. Quorum primū tantum videmus impletum: reliqua supersunt implenda. *Quem dominus Iesus.* Superfluit Iesus. *Interficiet.* pro, consumet *spiritu oris sui, & destruet illustratione.* pro, apparitione, *aduentus sui eum.* Prima fronte significatur metaphorice tam facilis consumptio Antichristi à domino quod solo flatu oris, dominus consumet eum: secundū tamen proprietatem verborū significatur quòd dominus Iesus cōsumet Antichristum: non consumptione corporali, sed consumptione spirituali: spiritu oris sui, hoc est spiritu sermonis Euangelici, quod ex proprio Christi ore exiit. & eundē destruet apparitione aduētus sui. Cerne differentiam inter consumptionem & destructionem. euangelici siquidem verbi spirituali virtute consumet paulatim auertendo homines ab Antichristi sequela, & ducendo ad veritatē Euangelicam. Et quia nō omnes reuocabuntur sed aliqui post aliquos paulatim, multis tamen perseuerantibus vsque ad aduentum Christi in doctrina Antichristi, ideo dicitur quòd cōsumet quidē spiritu oris, destruet autē apparitione aduentus sui. Quum enim aduentus Christi incœperit apparere, tūc totaliter destruetur Antichristus, pro quanto tunc ab omnibus cognoscetur fallacia eius. Vnde hinc habes prudens lector aliud mysterium: videlicet quòd sequaces Antichristi durabunt vsque ad apparitionem aduenientis Christi. *Cuius est aduentus secundum operationem Satanæ.* Descriptis principio & fine, describit progressum Antichristi: inchoando à dæmone cuius virtute operabitur. Dixerat superius eundem hominem peccati: modo describit ipsum ex Satana (hoc est aduersario dæmone, qui antonomasice dicitur aduersarius) efficaciam dante actionibus illius hominis. *In omni virtute.* pro, potentia. Ecce primum instrumentum Antichristi, potentia omnis: vt è regione Christi appareat. nam Christus secundum operationem spiritus sancti apparuit, ille secundum operationem Satanæ: Christus in omni humilitate, ille in omni potentia. est enim sermo de potentia seculari. Et dicitur omnis potentia, quia erit potentia tum diuitiarum, tum vis coactiuę & dominatiuæ, tum delitiarum &c. *Et signis & prodigiis mendacibus.* pro, mendacij. Signa sanitatum quas mirabiliter conferet, & prodigia apparentium in elementis, appellantur mendacij, tum quia multa erūt præstigiosa & spectra potius quàm vera. tum quia quæ erunt vera facta, erunt mendaciter miracula. Vt enim in Euangelio declarauimus, ea quæ vere efficiet Antichristus mirabilia

in conſpectu hominum, non erunt vere miracula: hoc eſt ſupra facultatem omnium cauſarum ſecundarum. & propterea omnia ſunt ſigna & prodigia mendacij. *Et in omni ſeductione iniquitatis.* pro, iniuſtitiæ. Ecce tertium organũ Antichriſti: ſcilicet ſeductio iniuſtitiæ, vſque adeo dementabit homines vt iniuſtitias licitas reputent. Et hic erit non aliqua ſed omnis ſeductio, omni genere ſeductionis vtetur ad homines faciendos iniuſtos ſimiles ſibi. *Iis qui.* pro, in iis qui, *pereunt.* Non ſufficit Paulo explicare progreſſum Antichriſti, ſed explicat etiam fructum eius: in quibus ſcilicet fructum habebunt hæ ſeductiones eius dicẽdo in iis qui pereunt, ad differentiam electorum. Acſi aperte diceret. non in electis fructificabit, ſed in reprobis, qui ſuapte voluntate pereunt. Vnde & ſubdit rationem quare pereunt. *In eo quòd charitatem veritatis non receperunt vt ſalui fierent.* ideo pereunt quia non receperunt dilectionem veritatis, non cuiuſcunque ſed illius qua ſalui fierent. Dilectionem veritatis prædicauit Chriſtus, prædicauerunt Apoſtoli, prædicat eccleſia Chriſti. Qui hanc dilectionem recipiunt in mentibus, affectibus, & operibus propriis, ſalui fiunt. totum enim quod euãgelicus ſermo tradit, veritas eſt. Qui autem hanc dilectionem non receperunt ad hoc vt ſalui fierent, ipſimet ſeipſos interimunt eoipſo quòd non recipiũt hanc dilectionem, quæ ſola eſt medium ad ſalutem. Non imputent igitur pereuntes alteri ſed ſibimet ſuum interitum, quemadmodum nulli imputare debent quòd non receperunt oblatam eis dilectionem veritatis. *Ideo.* Deficit &. Legendum eſt. *Et ideo mittet illis deus operationem erroris.* Quemadmodum ad Romanos ſcribit, in pœnam peccati tradidit illos deus in reprobum ſenſum &c. ita modo ſcribit. & ideo quia nõ receperunt dilectionem veritatis, in pœnam huiuſmodi criminis mittet illis deus operationem erroris. Dictio interpretata operationem, non totaliter explicatur nomine operationis. nam ſignificat quandam efficaciam ſiue vim intus operantem. Et eſt ſenſus quòd mittet illis deus internam vim ſeu efficaciam ad errandum. Vnde & ſubdit. *Vt credant mendacio.* Mirabilis eſt hæc pœna: quæ eſt & pœna peccati præcedentis & ratio peccati ſequentis. *Vt iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, ſed conſenſerunt iniquitati.* pro, iniuſtitiæ. Sed nec ſic totum explicatur. nam Græce habetur ſed complacentes in iniuſtitia. Ne tantæ pœnæ peccatum exiſtimetur finis, ſubiungit bonum ad quod hæc mala ordinantur eſſe bonum diuinæ iuſtitiæ, dicendo. vt iudicentur omnes de peccato, tum omiſſionis, quod non credide-

crediderunt veritati, tum commiſſionis, quòd complacentes fuerunt in iniuſtitia. hæc enim duo crimina erunt in ſequacibus Antichriſti. Quorum primum contrariatur bono intellectus, ſecundum bono affectus. *Nos autem debemus gratias agere deo.* Deficit, ſemper. *pro vobis fratres dilecti à deo.* pro, domino. E regione reproborum ad electos Theſſalonicenſes ſermonem conuertit: materiam gratiarum actionis aſtruens ſubiuncta bona. *Quòd elegerit nos.* pro, vos, *deus primitias.* pro, abinitio, *in ſalutem.* Magna materia gratiarum actionis, quòd ab initio euangelicę diuulgationis abſque veſtris meritis deus vos elegerit præferendo vos reliquis quos non elegit: elegerit autem non ad temporale bonum ſed in ſalutem æternam. *In ſanctificatione ſpiritus.* Non ſolum elegit vos in ſalutem finalem, ſed cum gratuitis mediis. altero ſpectante ad affectum, ſcilicet mundificatione ſpiritus. altero ſpectante ad intellectum: ſcilicet. *Et in fide veritatis.* In his enim duobus mediis velut ducibus electi ſumus ad acquirendam ſalutem. *In quã.* pro, in quod. Et refert vniuerſitatem donorum quę comprehenduntur ſub ſanctificatione ſpiritus & fide veritatis in ſalutem. *Et vocauit vos per Euangelium noſtrum.* Signum electionis veſtrę ab æterno, eſt temporalis vocatio qua per Euangelium noſtrum deus vos vocauit ad huiuſmodi dona. *In acquiſitionem gloriæ domini noſtri Ieſu Chriſti.* Omnia hæc ad quæ vocati eſtis dona, nihil aliud ſunt quàm acquiſitio gloriæ domini noſtri Ieſu Chriſti: vt ſcilicet communicetur vobis gloria Chriſti. *Itaque fratres ſtate.* Redit ad proſequendam illam particulam, vt digni habeamini regno dei. Diuerſimode ſiquidem tractat eam: hortando, imprecando, monendo &c. ¶ Infert itaque ex electione & vocatione monitionem ad duo. Alterum eſt ſtate: hoc eſt ſpiritualem rectitudinem ſeruate. Alterum eſt. *Et tenete traditiones quas didiciſtis.* pro, edocti eſtis, *ſiue per ſermonem ſiue per epiſtolam noſtram.* Modus ſtandi, eſt ſeruare traditiones. Non dicit noſtras, ſed per ſermonem ſeu per epiſtolam noſtram: quoniam traditiones ſunt euangelicæ. ¶ Vbi & nota prudens lector aduerſus exigentes ſcripturam de omnibus traditionibus Apoſtolicis. ecce Paulus aperte dicit, traditiones per ſermonem. Tali enim modo habemus ſymbolum Apoſtolorum, habemus ſignare nos ſigno crucis, habemus feſtiuitatem dici dominicæ, ſacrificium altaris &c. *Ipſe autem dominus noſter Ieſus Chriſtus.* Ecce imprecatio. *Et deus & pater noſter.* Ieſus Chriſtus nomen eſt hominis: deus nomen eſt diuinæ naturæ commune patri & filio & ſpiritui ſancto: pater

 vero

Universidad de Deusto
Biblioteca

vero noster, nomen est relatiuum ad nos adoptionis. *Qui dilexit nos*, eligendo & vocando nos. *Et dedit consolationem æternam.* Spiritualis consolatio spiritus sancti qua repleti sunt Apostoli in præsenti vita, appellatur consolatio æterna: eo quòd est consolatio non temporalibus sed æternis innixa. *Et spem bonam in gratia.* hoc est spem non vanam sed vtilem virtute gratiæ, non propriis nostris viribus. *Exhortetur.* pro, consoletur, *corda uestra.* partem affectiuam. extendat quam dedit æternam consolationem ad corda vestra. *Et confirmet in omni opere & sermone bono.* Transpositæ sunt dictiones opere & sermone. Imprecatur eis in corde consolationem: in omni autem tam sermone quàm opere bono confirmationem.

CAPVT III.

DE cætero. pro, cæterum, *fratres orate pro nobis.* Mutuam orationem ad dignitatem regni dei spectare, non est dubium: quum mutuum sit suffragium membrorũ regni dei. *Vt sermo dei.* pro, domini, *currat.* Metaphorice significat orari vt tollantur impedimenta Euangelij, vt currat tum ex parte prædicatorum, tum ex parte auditorum. *Et clarificetur.* pro, & glorificetur, *sicut & apud uos.* vt quemadmodum apud vos ita apud alios & currat & glorificetur. *Et ut liberemur ab importunis.* pro, absurdis, *& malis hominibus.* Homines mali dicuntur penes malã dispositionẽ voluntatis: absurdi autẽ penes malam dispositionem rationis. Absurda enim dicimꝰ inconuenientia secundum rationẽ. & Iudæos significare videtur, impedientes eos ne prædicent gentibus. Tales enim persequutionem excitauerant in Paulum & Silam tum Thessalonicæ tum Berhææ. Et forte notat Gentiles qui excitabantur à Iudæis aduersus eos. nam & in Actibus Apostolorum dicitur quòd Iudæi per malos homines concitauerunt turbam. Vtrique tamen sensui quadrat subiuncta ratio. *Non enim omnium est fides.* hoc enim est verum tam de Iudæis quàm de Gentilibus. *Fidelis autem deus est qui confirmabit uos & custodiet à malo.* Quamuis omnibus non sit datum credere, vos quibus datum est credere scitote quòd fidelis in promissis est dominus, tam in futura quàm in præsenti vita confirmando vos in bono & custodiendo à malo. *Confidimus autem.* pro, suasum autem habemus, *de uobis fratres in domino.* Superfluit fratres. Et quod dicitur in domino, referri potest ad pronomen vobis. hoc est de vobis non in vobismetipsis sed in domino. tum ad suasum habemus: vt sit sensus, suasum habemꝰ

in

in domino de vobis, ad differentiam suasionis humanæ. Prima tamen relatio magis quadrat. *Quoniam.* pro, quòd, *quæcunque præcipimus.* deest, vobis, *& facitis & facietis.* Et dicit hoc propter subsequentia præcepta, circa quæ aliqui inter Thessalonicenses deficiebant quanuis communiter seruarentur. Propter itaque communem obseruationẽ dicit & facitis & facietis: propter aliquos autem non obseruantes adiungit præcepta. *Dominus autem dirigat corda uestra in charitate.* pro, in charitatem, *dei & patientia.* pro, & expectationem, *Christi.* Sed nec expectatio integre explicat Græcam dictionem: significantem perseuerantiam expectantem non sine molestia. Et est sermo de dilectione qua diligendus est deus: & de expectatione qua expectandus est aduentus Christi. Et est sermo imprecatiuus vtriusque doni necessarij ad seruandum præcepta apostolica. *Denunciamus.* pro, præcipimus, *autem uobis fratres in nomine domini nostri Iesu Christi.* hoc est in persona, vice domini nostri Iesu Christi. *Vt subtrahatis uos ab omni fratre ambulante inordinate, & non secundum traditionem quam acceperunt à nobis.* Conuersationem præcipit subtrahi non infidelibus, sed fratribus (hoc est Christianis) tum ambulantibus inordinate, tum specialiter ambulantibus non secundum traditionem quam acceperunt à nobis. Nec dicit vt subtrahatis vestra, sed vos. est enim quædam excommunicationis species subtrahere conuersationem. Præcipit enim Paulus pro salute inordinate ambulantium & ociosorum adhiberi hanc medelam vt quilibet vitet eos adhoc vt sic erubescant: vt inferius explicabit. *Ipsi enim scitis.* Declarat traditionem quam acceperunt tum facto tum verbo. Et primo facto, dicendo ipsi enim scitis. *Quemadmodum oporteat imitari nos: quoniam non inquieti.* pro, inordinati, *fuimus inter uos, neque gratis panem manducauimus.* pro, accepimus, *ab aliquo sed in labore & fatigatione, nocte & die operantes ne quem nestrum grauaremus.* Sententia clara est exemplaritatis, & quo ad compositos mores, & quo ad viuendum ex proprio labore. *Non quasi.* pro, quòd, *non haberemus potestatem.* scilicet viuendi sumptibus vestris vt Christi Apostoli. *Sed ut nosipsos formam daremus uobis ad imitandum nos.* Sententia clara est, nec solum facto, sed verbo eadem docuimus. *Nam & quum essemus apud uos, hoc denunciabamus.* pro, præcipiebamus, *uobis, quoniam.* pro, quòd, *si quis non vult operari nec manducet.* Non dicit si quis non operatur, sed si quis non vult operari. Et hoc dicit ad differentiam tum inualidorum ad operandum,

tum diuitum non indigentium operatione ad hoc vt viuãt propriis sumptibus. In talibus enim locum non habet pœna nec mã ducet. Validis itaq; ac non habentibus vnde propriis sumptibus viuant, præcipitur si quis non vult laborare nec manducet. Et est sensus non manducet alieno sumptu, vt vel sic cogatur laborare. ¶ Recole prudens lector præcepta omnia obligare quidem ad peccatum, sed non mortale nisi gratia materiæ contra charitatẽ dei, suiipsius aut proximi. Vnde quum huiusmodi præcepta non sint in materia contra charitatem, sed præter charitatem, obligãt quidem, sed non ad mortale. *Audiuimus.* pro, audimus, *enim.* Rationem reddit præcepti. *Inter vos quosdam ambulantes inquiete.* pro, inordinate: hoc est incompositis moribus seu actibus. *Nihil operantes.* manuali opere. *Sed curiose agentes.* Vacantes curiositatibus. hæc enim tria vitia sese comitãtur. Et hi de numero eorum erant, qui proprio sumptu viuere nequibant: nisi labore manuum. Et propterea ipsis in specie Paulus præcipit subiungendo. *His autem qui eiusmodi sunt denunciamus.* pro, præcipimus. *& obsecramus in domino Iesu Christo.* pro, per dominũ Iesum Christum. Vtroque fungitur Paulus officio, præcipientis & obsecrantis: vt tum authoritate, tum amore flectantur. vt authoritas præcipientis, non ab imperioso dominio, sed ab affectu salutis eorum proficisci cognoscatur. *Vt cum silentio.* E regione curiositatis & inordinationis dicit cum silẽtio: nam nec incompositi nec curiosi silent. *Operantes.* E regione ad nihil operantes, dicit operantes, proculdubio manibus propriis. Et fructum subiungit. *Suum.* Deest, ipsorum, *panem manducent.* Suum non quomodolibet, sed suumipsorum panem: vtpote propriis laboribus partum: ad differentiam panis gratis sibi ab aliis dati, qui postquam datus est eis, est quidem panis eorum, sed non est suusipsorum. *Vos autem fratres nolite deficere benefacientes.* Ad seruantes præcepta redit: qui quum essent benefici, ne propter aliquorum ocium desisterent ab eleemosynis erogandis, monẽtur à Paulo. *Quod si quis non obedierit uerbo nostro per epistolam.* Adiungit pœnam: immò explicat superius decretam pœnam (vt subtrahatis vos &c.) restringendam ad inobedientes post hanc epistolam. Intendit siquidem vt velut abolitæ præteritæ culpæ habeantur: sed si quis non obedierit verbo nostro per epistolam scripto. *Hunc notate & non commisceamini cum illo, ut confundatur.* pro, vt pudefiat. Duas pœnas explicat. Alteram: hunc notate, communi discussione, communi iudicio. Alteram facti, & non commisceamini cum illo, con-

lo, conuersatione communi. Et vtrunque fit vt vel sic erubescat. Vbi & discerne inter pœnam Corinthij & inobedientis: ille excommunicatus traditus est Satanæ propter criminis magnitudinem, iste solum excommunicatur propter paruitatem delicti. & p[illegible]nsa rigorem primitiuæ ecclesiæ, ex hoc quòd propter ocium & huiusmodi venialia excommunicabantur moniti non se corrigentes, vt erubescerent. Intelligó que non ecclesiasticas censuras quibus hodie ecclesia vtitur: sed censuras religiosas quibus claustrales vtuntur: quæ non censuræ ecclesiasticæ, sed pœnę quędam sunt, separantes à templo, vel conuersatione fratrum, vel à mensa fratrum, & huiusmodi. Tales erant istæ ad Thessalonicenses indictæ pœnę pro iis vanitatibus, non excommunicationes decretalium. *Et nolite.* pro, & non, *quasi inimicum existimate.* Dixerat & non commisceamini: moderatur vt sane intelligant, vt non reputent eum tanquam inimicum. *Sed corripite.* pro, monete, vt fratrem. Hinc tractum est quòd licitum est monere excommunicatos, & instruere & hortari ad ea quæ salutis sunt. *Ipse autem deus.* pro, dominus, *pacis.* Imprecando finit epistolam. Et Iesum appellat dominum pacis, à quo pendet & singulorum & vniuersi pax. *Det uobis pacem.* Apte imprecatur vt dominus pacis det pacem. *Sempiternam.* pro, *semper, in omni loco.* pro, in omni modo. Pacem eis imprecatur omni tempore & omni modo: quod impossibile est regulariter in hac vita. Semper enim durante hac vita aliquis modus aliqualiter turbatur: vel ex fomite interno, vel ex externis occursibus. *Dominus sit cum omnibus uobis.* Hæc est salutatio communis Paulo, Siluano & Timotheo. propria vero Pauli subiungitur. *Salutatio mea manu Pauli.* Ablatiui casus est mea. *Quod est signum in omni epistola.* Hinc coniicitur calcem epistolæ ad Colossenses mutilam esse: quoniam caret integritate huius signi. *Ita scribo, gratia domini nostri Iesu Christi cum omnibus uobis: amen.* Hæc enim salutatio scripta manu Pauli, signum dicitur in omni epistola, & in omnibus epistolis ad ecclesias missis inuenitur huiusmodi integra salutatio in fine, nisi in epistola ad Colossenses: in qua legitur, gratia cum omnibus vobis. amen. & non dicitur domini nostri Iesu Christi, & cætera. ¶ Et apud Græcos inuenitur subscriptio talis. Ad Thessalonicenses secunda scripta Athenis.

Caietæ die. 17. Martij. 1529.

Thomæ

THOMAE
DE VIO CAIETANI
Cardinalis Sancti Xisti, in priorem Epistolam Pauli ad Timotheum Commentarii.

Paulus Apostolus Iesu Christi secundum imperium dei saluatoris nostri &c. Deest, domini, *Iesu Christi spei nostræ.* Non solũ se apostolum Iesu Christi explicat, sed apostolatum ipsum explicat non quæsitum, sed iniũctum sibi à deo saluatore nostro: naturam exprimens diuinã, & officium saluandi nos: vt intelligamus iniunctum ei fuisse Apostolatum ad exequendum officiũ salutis nostræ. Nec tantum à deo, sed etiam ab homine domino Iesu Christo iniunctum sibi explicat. Et dicit domini, eo quòd ad statum dominij iam peruenerat Iesus Christus quum iniunxit apostolatum Paulo. Adiungítque spei nostræ, eo quòd Christus immortalis iam & gloriosus secundum corpus, est spes nostræ futuræ beatitudinis. Christi namque resurrectioni innititur spes nostra quòd erimus quoque nos immortales secundum corpus. *Timotheo dilecto.* pro, germano. Eadem dictio habetur hic quę habita est ad Philip. dicendo rogo te germane (seu germana) compar. Quadrat autem dictio illa tum æquali tum minori. vnde & ibi dictum est germana compar, & hic dicitur germano filio. Significat enim vere ac consone esse talem. vnde germanus filius est qui vere est consonans patri filius. *Filio in fide.* ad differentiam filij naturalis: vt enim patet Actu. 16. Paulus asciuit sibi Timotheum, quem ex his verbis apparet à Paulo fuisse conuersum ad fidem: alioquin nõ appellaret ipsum filiũ in

in fide. *Gratia & misericordia & pax.* Superfluunt coniunctiones. Noua salutatio: nam hactenus salutauerat gratia & pax, modo tria dicit, gratia misericordia pax, ea ratione quòd prælatis maxime necessaria est misericordia: tanquam loco dei cui proprium est misereri, præsint. *A deo patre &.* Deest, domino, *Iesu Christo domino nostro.* Bis dicit domino. semel absolute, domino Iesu Christo: iterum relatiue ad nos, domino nostro. Est siquidem absolute dominus omnium, & est peculiariter dominus noster tanquam sponte seruorum. *Sicut rogaui te.* Completa salutatione inchoat tractatum epistolarem. Vbi aduerte quod aduerbiũ sicut, non habet in textu aliquid correspondens ad complendam orationem vsque ad calcem huius capituli, vbi dicitur, hoc præceptum commendo tibi. ita quòd illic complet Paulus orationem quam hic inchoat. Et est sensus, sicut rogaui te, &c. ita hoc præceptum commendo tibi, quemadmodum olim rogaui te nunc tibi cõmendo hoc præceptum. Vnde omnia interiecta ab hinc illoteusque, vere interiecta sunt ad explicandum necessitatem præcepti, & quod olim dederat, & quod modo commendat. *Vt remanerem Ephesi quũ irem in Macedoniam, vt denunciares.* pro, vt præciperes, *quibusdam ne aliter docerent.* Dictio Græca interpretata aliter docerent, composita est ex alio & doctor, varietatem doctorum clare significans. Mandauit Paulus Timotheo vt præciperet quibusdam ne essent varij doctores, quod esset variam inducere doctrinam. Et quantum subiuncta insinuant, aduersus illos loquitur qui aliã de legalibus doctrinam inducebant. nam tales doctores explicabit paulò inferius. *Neque intenderent fabulis.* Thalmudicas fictiones prohibet. *Et genealogiis interminatis.* Non dicit neque intenderẽt genealogiis, sed addit interminatis: quæ scilicet sunt sine termino in sacris seu authenticis scripturis: multæ enim genealogiæ tunc tẽporis erant interminatę. Et rationem huius vltimi subdit. *Quæ quæstiones præstant magis quàm ædificationem* pro, dispensationẽ, *dei quæ est in fide.* Interminatę siquidẽ genealogię ꝙ prębeãt quęstiones, clarũ est. Et ꝙ magis multiplicãdis quęstionibus prosint quã diuinę dispensationi seu gubernationi quã exercet deus in fide, Paul⁹ docet: nã ad dei gubernationẽ qua gubernat ea quę sunt fidei, partũ aut nihil prodest notitia huiusmodi genealogiarũ: vt patet de multis genealogiis quas habemus in libris Paralipomenon. *Finis autem præcepti est dilectio.* Dixerat vt præciperes quibusdam ne varij essent doctores: & propterea vnitatem finis omnium præceptorum legis explicat: vt ex ipsa vnitate finis præceptorum,

Universidad de Deusto
Biblioteca

ceptorum, varietas arguatur doctorum. Finis inquit præcepti est dilectio, non qualiscunque sed procedens à triplici fonte. Primus est. *De corde puro.* hoc est affectu puro, à passionibus & à malitia. *Et conscientia bona.* Secundus fons est applicatio scientiæ: applicatio inquam bona, ad agendum, ad cauendum &c. Multi enim habent applicationem scientię malam. & innumera mala inde sequuntur. *Et fide non ficta.* Tertius est hic fons vltimo loco scriptus: eo quod duo primi naturę sunt. hic autem tertius reuelatæ est gratię. Et dicit fide non ficta, propter hypocritas in fide qui fingebant se Christianos, & nec erant Christiani nec Iudei. ¶ Discurre per præcepta: & inuenies omnia ordinari ad dilectionem talem. huiusmodi enim dilectio est dilectio dei & proximi ex vera fide in intellectu, & ex puro corde in affectu, & ex cõscięntia bona in applicatione & exequutione: quæ perficit & mandata primę & secundæ tabulę. ¶ Hæc sunt quę Paulus propouit tractanda in hac epistola. Verum antequam sigillatim particulas propositas tractet, necessitatem commemorat remãsionis Timothei Ephesi ad præcipiendum quæ dixit, ex casu aberrantium ab his. Vnde dicit. *A quibus.* præceptis & conditionibus finis præceptorum. *Quidam aberrantes.* Similes pseudapostolis significat.

Conuersi sunt in uaniloquium. ab vtili doctrina. *Volentes esse legisdoctores.* Hinc apparet Iudęos esse istos qui doctrinam legis Moysi ingerebant. Et hinc conijcitur istos esse quos appellauit alia docentes. Et iungitur vaniloquio non doctrina legis, sed voluntas vtendi officio doctoris legis versa dicitur in vaniloquiũ. Et ratio subditur. *Non intelligentes neque quæ loquuntur.* ipsimet præcepta legis. *Neque de quibus affirmant.* obligati ad præcepta legis. *Scimus autem quod bona est lex.* Intendit Paulus commemorare vt Timotheus non solum præcipiat vitari fabulas & quæstiones de genealogiis, sed etiam doctores legis Moysi male applicantes illam: quod esset si applicarent illam ab obligandum iustificatos in Christo. Et propter hoc non reprehendit legẽ sed laudat eam: dicendo scimus autem quod lex bona est. Vituperat autem male applicantes eam subiungendo. *Si quis ea legitime utatur.* hoc est si quis eam secundum ipsammet legem applicet, Et ne vageris quęrendo quid est legitime applicare, explicat subiungendo. *Scientes.* pro, sciens, *hoc.* Ecce legitimus vsus, sciens hoc. *Quia* pro, quod, *lex iusto non est posita.* Formalis est sermo Pauli. nam quum lex non superflue ponatur, & iustus quatenus iustus non indigeat lege, formaliter verificatur quod iusto non est lex

lex scripta posita. Rursus quum medium legis sit pœna, & iustus quatenus iustus nulli sit obnoxius pœnę, formaliter verificatur qđ iusto non est lex posita. ¶ Et intendit per hoc quod quemadmodum male applicatur lex ad iustos, ita male applicatur ad iustificatos in Christo. & propterea subiunget de seipso iustificato in Christo. Cũ qua veritate stat, quòd si iustus recedat à iustitia, statim inuenitur in ordine eorum, quibus est lex posita: vtpote non iustus. *Sed iniustis.* E regione iusti vniuersaliter, nominat per partes multa genera iniustorum. Et primo iniustos in genere. *Et non subditis.* pro, & iis qui subdi nolunt, *impiis.* in patriã ac parentes &c. *Et peccatoribus.* à recto recedentibus. *Sceleratis.* qui præ aliis copia flagitiorum exuberant. *Et contaminatis.* pro, prophanis. ea quæ religionis sunt polluentibus. *Patricidis & matricidis.* Clara sunt crimina hæc. *Homicidis fornicariis, masculorum concubitoribus, plagiariis.* Dictio plagiariis significat fures hominũ in mancipia, vel vendenda vel redimenda ab ipsismet captis seu sibi cõiunctis. *Mendacibus & periuris.* Superfluit &. *& si quid aliud sanæ doctrinæ aduersatur.* Ne per omnes species discurrat, vnico verbo reliqua comprehendit. *Quæ est.* Superfluunt hæ duæ dictiones, adiunctæ ab aliquo qui restringere voluit sequentẽ particulam ad sanam doctrinam: quum tamen possit alio referri. nã & potest referri ad id quod dixerat, sciens hoc: vt modo explicet sciens hoc. *Secundum Euangelium gloriæ beati dei.* ad significandum vnde scitur hæc libertas iusti à lege scilicet ex Euãgelio gloriæ beati dei. & ad discernendum vere scientes ab illis qui volũt esse legisdoctores & non intelligunt quid dicant, quia nesciunt Euangelium gloriæ dei beati. ¶ Potest nihilominus referri ad sanam doctrinam. ad explicandum quæ est sana doctrina: quæ scilicet est secundum Euangelium gloriæ non hominis sed dei, non secundum statum præsentem sed beatum. Et apte loquens de lege, appellat Euangelium euãgelium gloriæ beati dei, quoniam finis iusti qui vere iustus est, est gloria apud deum beatum, quam oportet esse gloriã fœlicitatis æternæ. *Quod creditum est mihi.* Ad declarãdum ex facto in seipso Paulo quod dixerat (videlicet lex iusto non est posita) subiungit qualis modo est in statu Euangelij, & qualis prius fuerit, & vnde &c. Ab officio itaque euãgelico inchoat: & vt materiam gratiarum actionis supputat multitudinem beneficiorum sibi collatorum ad Euangelicum munus, subiungẽdo. *Gratias ago* pro, & gratiam habeo, *ei qui me confortauit.* pro, potentem fecit, *in Christo Iesu domino nostro.* Superfluit in. Et gratiam

habeo

habeo ei domino nostro Iesu Christo. vel gratiam habeo ei, qui fecit me potentem Christo Iesu domino nostro. non fecit me potentem mundo aut mihiipsi, sed Christo: hoc est ad seruitiū Christi. *Quod fidelem me existimauit.* Ecce aliud beneficium quod me iudicauit fidelem, quod me vsus est vt fideli. *Ponens in ministerio.* proculdubio suo ad propagationem regni cœlorum. *Qui prius blasphemus fui.* Explicatis donis in libertate euangelii, explicat crimina quoque propria in statu legis. Et dicit se fuisse blasphemū, propter iniurias quas irrogauerat Christo. Agnoscens siquidem Christum esse verum deum, agnoscit peccatum suum in Christū fuisse blasphemiam. *Et persecutor.* subaudi ecclesiæ Christi. *Et contumeliosus.* pro, & violētus. Non solum persecutus fuerat Paul⁹ ecclesiam Christi, sed & violentiam intulerat: vt patet in Actibus Apostolorum. *Sed, Deficit, & misericordiam dei consequutus sum.* Superfluit dei. *Quia ignorans feci in incredulitate.* Rationem ex parte qualitatis peccati reddit, quare misericordiam consequutus sit, quia ignoranter peccauit in statu incredulitatis. Ita quod ignorans refertur ad vtrunque: tum ad feci tum ad incredulitatem. Nā & peccatum incredulitatis ex ignorantia in Paulo fuit: & factum blasphemię, persequutionis & violentiæ ex ignorantia quoque fuit. In cuius signum quam primum audiuit ego sum Iesus Nazarenus quem tu persequeris, statim dixit domine quid me vis facere? Nonnulla siquidem ratio venię est ex ignorantia peccare: quoniam affectus peccantis ex ignorantia, non tendit per se ad malum: vtpote qui non tenderet in illud si sciret esse malum. *Superabundauit autem gratia domini nostri.* Non solum misericordiam consequutus sum condonantem mihi peccata mea, sed etiam superabūdauit gratia domini nostri: vt pote promouēs me ad apostolatum. *Cum fide & dilectione quæ est in Christo Iesu.* Intellige superabundauit, referri non solum ad gratiam, sed etiam ad dona fidei & dilectionis in Christo. Hęc enim tria abundanter in Paulo apparent. nam & gratia apostolica in eo exuberat: & fides valde inconcussa, tum in perpessis tum in miraculis apparet: dilectio quoque tāta vt ipse dicat. Quis infirmatur & ego nō infirmor, quis scādalizatur & ego nō vror &c. *Fidelis sermo & omni acceptione dignus.* Ne libertatē iusti ex seipso tātā ex quodā singulari astruere videatur, subiūgit vniuersalē causam huiusmodi libertatis, aduētū Christi. Et sermonē huius causę cōmunis statui euāgelico premittit esse tū fidelē, hoc est veracē, tum omni acceptatioe dignum: vt tam parti cognoscitiuę congruere significetur ex veracitate, quā parti

parti affectiuę ex acceptabilitate. *Quia.* pro, quod, *Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores saluos facere.* Superfluit hunc. Ecce sermo fidelis & omni acceptione dignus. Et dicendo venit in mundum, diuinam Iesu Christi personam significat. Quum enim esset supra mundum, ingressus est mundum, factus est vna mundi pars quum factus est homo. ¶ Et dicendo peccatores saluos facere, explicat quorsum venerit. E regione ad legē (quæ posita est ad puniendos peccatores) dicitur quod Iesus Christus venit ad saluandum peccatores. quod est eripere eos à subiectione legis. *Quorum primus ego sum.* Relatiū quorum, nō refert peccatores absolute, sed peccatores saluatos à Christo. Et est sensus, quorū peccatorū qui saluātur per Christi aduētū ego sum primus, hoc est præcipuus. Peccatorū siquidē tūc temporis saluatorū per Christū, duo fuerūt genera. Alterū peccātium ex infirmitate: vt mulier quę erat in ciuitate peccatrix, vt Petrus qui ex timore negauit, & similes. Alterū eorū qui per ignorātiam crucifixerunt Christū, qui postea aduenięte spiritu sancto pœnitentiā egerūt: vt dicitur in Actibus Apostolorum. Paulus his oīnibus saluatis peccatoribus præstat, tū quia & blasphem⁹ & persequutor & violētus fuerat. tū quia nec per aduentum spiritus sancti & prædicationem Apostolorum conuersus est vt alij. Et propterea merito inter saluatos peccatores primum (hoc est præcipuum) se dicit. *Et ideo misericordiam consequutus sum: vt in me primo ostenderet Iesus Christus omnem patientiam.* pro, longanimitatem, *ad informationem eorum qui crediturī sunt illi.* pro, in illum, *in uitam æternam.* Primo non est aduerbium sed nomen. & significat præcipuum. Reddiderat prius rationem cōsequutę prius misericordię ex parte qualitatis peccati sui: modo aliam rationem reddit ex parte exempli tribuendi aliis peccatoribus. Ideo inquit misericordiam consecutus sum vt in me primo (hoc est precipuo) monstraret Iesus Christus omnem longanimitatem propriam quam seruat expectando peccatorum pœnitentiam (animi enim in lōgum propensi est huiusmodi expectatio) ad statuendum me exemplar aliis qui crediturī sunt. Informationem intellige exemplari forma. Et est sensus. vt in me præcipuo ostenderet longanimitatem ad exemplarem informationem itineris in vitam æternam respectu eorum qui crediturī sunt in Christum. In ipso siquidem Paulo habemus præ oculis exemplar eundi in vitam æternam, quamuis peccatores simus. Modus autem eundi explicatur per fidem in Christum. Et hæc est propria ratio propter quā Paulus præcipuus inter peccatores saluatos

Universidad de Deusto
Biblioteca

saluatos misericordiam consecutus est. *Regi autem seculorum.* Superius dixerat,& gratiam habeo: modo exercet gratiarum actiones,dicendo. Regi autem non vnius seculi,sed seculorũ. *Immortali.* ad differentiam Regum longæuę vitæ:puta Noë qui seculo ante diluuiũ prefuit,& seculo post diluuium,qui tamen non fuit immortalis. *Inuisibili.* Hoc ad differentiam cælestium corporum dicitur,Cœlũ enim licet regat secula & sit immortale, est tamen visibile. *Soli deo.* Deficit sapienti,legendum est. *Soli sapienti* suapte natura. Reliquæ enim substantiæ immortales ac inuisibiles quum in nudis naturalibus desipere possint peccãdo, non sunt suapte natura sapientes: sed quæcunque sunt sapientes, ex liberali dono dei sapiunt. Quum dixisset tot regis conditiones,par fuit vt plenæ sapientiæ meminerit: explicando non solum quòd est sapiens,sed quòd est solus sapiens. *Deo.* Faciendũ est punctum post soli sapienti,& deinde subiungendũ deo. Quadrat siquidem post tot adiectiua vt natura ipsius regis explicetur, dicendo deo. *Honor & gloria in secula seculorum amen.* Hæc de interiectis. Vnde & rediens ad principium epistolæ,sicut rogaui te vt remanentes Ephesi vt præciperes quibusdam &c. subiungit. *Hoc præceptum commendo tibi fili Timothee.* Illo modo quo rogaui te vt remaneres & præciperes Ephesi: nunc quoque commendo tibi hoc præceptum de fine omnium præceptorum explicato,de libertate iustorum à lege, de dilectione ex corde puro & fide non ficta & conscientia bona. *Secundum præcedentes in te prophetias stes milites in illis bonam militiam.* In Actibus Apostolorum scribitur quòd de Timotheo multa bona reddebantur testimonia, quum Paulus assumpsit eum secum. Plus autem explicatur hic, dicendo quòd præcesserunt prophetiæ de Timotheo. Et quantum ex his coniicitur,ab aliqua seu aliquibus spiritualibus personis prędicta fuerant multa bona spiritualia Timotheo accessura, quæ tã Paulo quàm Timotheo nota erant. Et propterea animum Timothei accendit ex talibus præcedentibus prophetiis. Et est ordo literæ. vt secundum præcedentes in te (seu super te seu ad te) prophetias milites in illis (prophetiis: hoc est in prophetatis per illas prophetias) bonam militiam,agas bonum militem. *Habens fidem & bonam conscientiam.* Applicat ad ipsum Timotheum quæ in genere dixerat de fide & cõscientia bona, vt Timotheus sit primus ibi habens fidem & conscientiam bonam: vtpote qui præsidebat Ephesi. *Quam quidam repellentes.* pro,qua quidam repulsa. Et relatiuum qua,refert bonam conscientiam: ad ostendendum quãti pendenda

pendenda est bona conscientia,hoc est bona applicatio scientiæ. *Circa fidem naufragauerunt.* pro, naufragium fecerunt. Ecce periculum ac damnum non seruatæ bonæ conscientię. Inde siquidẽ iacturam incurrerunt fidei. Male siquidem applicando scientiam, incurritur error in fidei: & sic paulatim perditur fides. *Ex quibus est Hymenæus & Alexander.* Nihil inuenio authentice scriptum de his duobus qui repulsa bona conscientia perdiderunt fidem. *Quos tradidi Satanæ.* corporaliter vexandos: vt de Corinthio incestuoso explicatur. Vt *discant non blasphemare.* Quemadmodum Corinthium excommunicando tradidit Satanæ secundum carnem vt spiritus saluus fieret, ita istos excommunicando tradidit Satanæ vt discant huiusmodi pœnis non blasphemare. Insinuat enim hinc quòd Iesum Christum blasphemabant isti perdita fide. Et forte isti erant doctores docentes aduersus Christum postquàm à fide ceciderunt. Et propterea dicit vt discant non blasphemare.

CAPVT II.

OBsecro. pro, adhortor, *igitur primum omnium.* Tractat necessitate quare reliquerat Timotheum Ephesi, incipit prosequi proposita. Vnde tanquàm ad proposita exequenda redíes, illatiue dicit adhortor igitur. Proposuerat autem quòd finis præcepti est dilectio de corde puro &c. Et propterea ab executione dilectionis erga omnes inchoat. Primus autem & communissimus dilectionis actus erga omnes est oratio. & ideo tractans illam particulam dilectio, hortatur ante omnia orari pro omnibus. *Fieri obsecrationes.* pro, preces petitorias. *Orationes.* hoc est mentis eleuationes in deum. *Postulationes.* pro, intercessiones. Quæ differunt à precibus, in hoc quòd preces respiciunt rem petitam: intercessiones autem mediæ sunt ad reconciliandum homines deo. *Gratiarum actiones.* pro, beneficiis acceptis. *Pro omnibus hominibus.* Ecce extensio dilectionis ad omnes homines, siue Christianos siue non Christianos. nam non dicit pro omnibus fratribus, sed omnibus hominibus. *Pro regibus.* qui tunc non erant Christiani. Vult pro omnibus hominibus in genere, pro regib⁹ autem in specie orari. Nec solum pro regibus, sed *Et omnibus qui in sublimitate constituti sunt.* Omnes temporales dominos comprehendit, generali nomine sublimitatis seu excellentiæ. *Vt quietam & tranquillam vitam agamus.* Non cõcordãt omnino interpretes circa hæc vocabula. Verum parui refert, trãquillam & quietam vitam an placidam & quietam seu tacitam

Universidad de Deusto
Biblioteca

etiam dixeris. Id tamen aduertēdum est quòd quum dixisset tum pro omnibus hominibus tum pro regibus & dominis, prius more suo declarat postremum, scilicet quare pro regibus & in celsitudine constitutis, vt quietā & tranquillam vitam &c. Siquidem sermo Pauli formalis est, quū dicit pro regibus & temporalibus dominis orandum: videlicet quatenus regunt & dominantur vt regimen eorum iustum sit. Nam inde sequitur iste fructus vt tranquillam & quietam vitam agamus Christiani. *In omni pietate & castitate.* pro, honestate. Ne quietem & tranquillitatem vitæ appetāt Christiani absolute, sed relatiue ad virtutum opera, adiungit virtutem pietatis erga parentes patriam &c. & vniuersę morum grauitatis. Et dicit in omni, vt nulla pars pietatis, nulla pars honestimoris prætermittatur. *Hoc enim bonum est.* Pronomen hoc demonstrat orare pro omnibus hominibus. Et quod primo dixerat (scilicet pro omnibus hominibus orandum) manifestat hoc, esse bonum in se. Et *acceptum coram saluatore nostro deo.* Non solum est in se bonum, sed gratum deo. Quem nominat saluatorem, quia ex officio saluandi manifestat intentum, subiungens. *Qui omnes homines vult saluos fieri & ad agnitionem veritatis venire.* Non est hic speculatiue Theologę sermo de voluntate beneplaciti: de qua scriptum est, Omnia quæ voluit dominus fecit in cœlo & in terra. & quòd voluntati eius nullus potest resistere, vt clare patet ex eo quòd videmus nō omnes homines ad agnitionem veritatis venire. Sed est sermo de voluntate signi: qua deus proponit omnibus hominibus præcepta salutis doctrinamque euangelicam: & illis imputatur qui nolunt venire ad veritatis cognitionem & nolunt saluifieri. de qua scriptum est, Quotiēs volui congregare filios tuos & noluisti. Ex hoc enim quòd deus salutem & agnitionem omnib⁹ vult proponendo, monstratur gratū illi esse quòd pro omnibus oremus. & simul insinuatur quid est petendū orando pro omnibus videlicet vt saluentur. *Vnus enim deus.* Manifestat quòd deus vult omnes homines saluos fieri & ad agnitionem veritatis venire, tū ex vnitate dei. Ex hoc enim quòd nō nisi vnus est deus, omnium hominū curam illi vni incumbere manifestatur, & quū sit natura bonus, consequens est vt omnibus proponat salutē & agnitionem veritatis. Si nanq; essent plures dij, cogitari posset quòd vnus deus haberet curam saluandi aliquos homines. & alius haberet curam saluandi alios: sed vbi vnus tantum est deus, illi vni incumbit cura omniū. Tum ex vnitate mediatoris, subiungendo. *Vnus mediator dei & hominum homo Christus Iesus.* Si plures essent mediatores inter

inter deum & hominem, existimaretur quòd vnus esset mediator pro quibusdā, & alius pro alijs: sed ex quovnus est mediator dei & hominū ad reconciliandum homines deo, illi vni incumbit mediare inter deum & omnes homines. Et propterea idem sequitur, scilicet q⁹ de⁹ vult omnes homines saluos fieri & ad agnitionē veritatis venire, ex hocipso q⁹ vnū constituit mediatorem dei & hominum. Qui tāto magis omnium hominum mediator est ad deū quanto ipse est homo, quanto ab ipso nihil humani alienum est. *Qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus.* Ab effectu manifestat quòd etiam mediator vult omnes homines saluos fieri & ad agnitionem veritatis venire, ex hocipso quòd dedit semetipsum preciū ad redimendum non aliquos sed omnes. Quod verissimū est non solum quantū ad sufficientiam, sed etiam quantum ad efficientiam: pro quanto omnes redemit à morte corporis resuscitando omnes in nouissimo die. *Cuius testimonium temporibus suis confirmatum est.* Superfluunt tres dictiones: cuius confirmatum est. Legendū siquidem est appositiue. dedit redemptionem semetipsum pro omnibus, appositiue testimoniū tēporibus suis. Vere testimonium diuinæ voluntatis q⁹ vult omnes homines saluos fieri & ad agnitionē veritatis venire, dedit Christus dando seipsum redemptionē pro omnibus. Dedit autē hoc testimoniū temporibus propriis, definitis à diuina sapiētia. Et addidit hoc, ne quisquām diceret tardum fuisse testimonium respectiue ad eos qui præcesserant aduentū Christi. Omnis enim tā tarditas quàm anticipatio excludit dicendo tēporibus suis. *In quo.* pro, in quod. videlicet testimoniū promulgandū mundo. *Positus sum ego prædicator.* pro, præco. Officium præconis est publicare: & Paulus publicabat testimoniū datum à Christo. Et *apostolus.* Ne vsurpatum aut vile præconis officium putaretur, adiunxit & apostolus, proculdubio Christi. *Veritatem dico.* Deficit. *In Christo, non mentior.* Parenthesis est hæc, explicans officium præconis & apostoli Paulum agere vtranque complectendo partem: videlicet non mentiri & veritatem dicere Christo teste. vt nulla falsitas mixta veritati intelligatur. *Doctor gentium in fide & veritate.* Non solum præco & apostolus sum veritatis, sed sum specialiter doctor gentium in fide, non in philosophia, sed non in fide vana, sed in veritate. Doceo gentes veritatem, non figmenta: verum non in cuidentia scientifica sed in fide. Et hæc omnia ago ad publicandum testimonium quod dedit Christus. *Volo ergo viros.* Tractat illam particulam, de corde puro. Continuat autem exer-

Universidad de Deusto
Biblioteca

cens officium doctoris gentium. *Orare in omni loco, leuantes puras manus sine ira & disceptatione.* Dixerat dominus, si offers munus tuum ante altare & recordatus fueris quòd frater tuus habet aliquid aduersum te &c. extendit Paulus ad omnem locum idem præceptum. Docet siquidem quòd non solum ante altare, sed in omni loco in quo quis orauerit oportet leuari manus mundas sine ira & disceptatione. Nec est sermo de mẽbris corporeis, sed de operibus. Impedimenta siquidem orationis vbicunque oretur, impuritas operum, ira & contentio sunt. ¶ Et excluduntur ad literã duo crimina. Alterum auaritiæ occupantis, dicendo puras manus. Communi siquidem vsu occupantes aliena dicimus non habere manus puras. Alterum discordiæ cum proximo: dicendo sine ira innus, & disceptatione extra. Hęc enim duo purganda sunt ante orationem. Auaritia restituendo, & discordia recõciliatione. Et meminit mundiciæ ab his criminibus tantum: quia reliqua crimina interna pœnitentia purgantur, hæc autem exigunt etiam externam restitutionem & reconciliationem. *Similiter & mulieres in habitu.* pro, amictu, *ornato cum uerecundia & sobrietate.* pro, modestia, *ornantes.* pro, ornare, *seipsas.* Quemadmodum à viris abstulit impedimenta orationis tanquàm propria viris, ita à mulieribus tollit impedimẽta orationis quæ sunt velut propria mulieribus. Vnde quod dicit in amictu ornato, sic dicit quemadmodum dixerat in omni loco. Vtrunque enim recensetur ad explicandum modum seruandum: à viris quidem, in quocunque loco orauerint: à mulieribus vero, in quocunque amictu ornato. Et explicatur modus, dicendo. cũ verecundia & modestia ornare seipsas. Vtraque pars valde cõgruit mulieribus: ne ornatus sit inuerecundus, & similiter ne sit immoderatus. Vnde immoderationẽ ornatus explicando subiungit. *Non in tortis crinibus aut auro aut margaritis.* Primitiuæ ecclesiæ tempori congruebat hoc præceptum: eo quòd tunc mulieres quæ se Christianas profitebantur, omnia huiusmodi à se abdicabant tãquàm superflua & vana. Vnde hodie quum multæ principes & reginæ quibus secundum statum congruit ornare se auro & margaritis, Christianæ sint, non contra Pauli præceptum his vtuntur. *Vel uestę preciosa.* pro, sumptuosa. Dixerat in amictu ornato, & declarauerat immoderatum ornatum: declarat modo amictum, inhibendo vestẽ sumptuosam. Et quòd temporale fuerit huiusmodi præceptum, aurea vestis Cęciliæ testatur. *Sed quod.* pro, quæ, *decet mulieres promittentes.* pro, profitentes, *pietatem per opera bona.* Relatiuum quæ, ad vestem refertur.

fertur. & vult vestem esse talẽ quæ deceat mulieres profitentes per bona opera (hoc est profitentes non tantũ verbis sed factis) pietatem: hoc est cultum diuinum. Dictio siquidem Græca non significat pietatem in genere, sed eam quæ est erga deum. Perpende ex his omnibus impedimenta orationis in mulieribus vbicunque orent esse contraria prędictorum: vtpote appetitũ muliebrẽ deprimentia ad hæc vana ne eleuetur illarũ mens in deum. *Mulier in silentio discat cum omni subiectione.* Postquàm cor purum tam in viris quàm in mulieribus declarauit relatiue ad orationem, declarat in specie puritatem cordis in muliere relatiue tum ad disciplinam & doctrinam, tum ad dominium. Et quoniam mulier eget vt doceatur, modum explicat tum quo ad linguam, dicendo in silẽtio. Nõ vult quòd in ecclesia interroget doctorẽ docentẽ. sed quòd audiat quidem & discat silendo: si quid autẽ restat dubij, virum domi interroget. Tũ quo ad reuerentiã cum omni subiectione, interna & externa. *Docere autẽ.* supple publice. *Mulieri non permitto.* Et diximus publice, ad differentiã doctrinę domesticæ: qua mater debet erudire filios & filias. *Neque dominari.* pro, neque authoritatẽ habere, *in uirum.* Directe hoc respicit vxores: quas nefas est authoritatem habere in maritos. *Sed esse in silentio.* vt non solum opere sed nec sermone authoritatem sibi vsurpet in virum. *Adam enim primus formatus est, deinde Eua.* Ex ordine quo Moyses narrat formationem Adæ & Euæ, probat virum præesse mulieri & nõ econtrario. *Et Adam non est seductus, mulier autem seducta in prævaricatione fuit.* Eadem vtitur historia: in qua mulier ipsa professa est se seductam à serpente. Adam vero non se excusauit vt deceptum, sed vt allectum ab vxore: vt ibi patet. Præstat itaque vir mulieri tum ordine formationis, tum vigore rationis. *Saluabitur autem per filiorum generationem si permanserit.* pro, si manserint, *in fide & dilectione & sanctificatione cum sobrietate.* pro, modestia. Ordo literæ est. saluabitur autem si manserint (ipsa & vir) per filiorum generationem in fide &c. ¶ Meritorium salutis astruit esse coniugium mulieri: ex hoc quòd si ob filiorum generationem manserit simul cum viro in fide &c. saluabitur ipsa mulier. Et per hoc intellige explicari proprium munus sexus. Non docet Paulus salutem mulieris pendere à generatione filiorum (quum facilius saluetur virgo quam coniugata) sed docet quòd vtendo officio sexus, habet vnde ex ipso vsu sexus saluetur: hoc est quòd ad salutem eis operatur si ob filiorum generationem manserint cum viris suis in fide &c. Et si vis omnem scrupulum ab hac lectione excludere,

Universidad de Deusto
Biblioteca

ordina saluabitur pro prædicato totius enunciationis: ordinando literam sic. Si permãserint autem per filiorum generationem in fide & dilectione & sanctificatione cum modestia, saluabitur. Sic enim clare significatur quòd non pendet salus mulieris à filiorum generatione, sed quòd acquiritur ei salus si sic manserint. ¶ Et nihilominus aduerte quòd non de muliere, sed de vxore est sermo: de qua dixerat neque authoritatem habere in virum. de ipsa enim subiungitur saluabitur autem, &c. ¶ Et meminit specialiter sanctitatis ac modestiæ: quoniam tam mundicia in vsu coniugij, quàm moderatio in vsu rerum & gubernatione familiæ, peculiaris esse debet coniugatis.

CAPVT III.

Fidelis sermo. Prosequitur Paulus particulam de corde puro, quo ad constitutos in ecclesiasticis ministeriis. Præponit autẽ huic tractatui fidelis sermo, ad significandam veritatem dicendorum: ne quis imputaret Paulo quòd nimis exigeret ex proprio capite in episcopis & diaconis. Totum hoc excluditur, dicendo fidelis sermo: Significatur enim quòd est sermo fidelis domino, quòd est iuxta fidem quam debet Paulus domino, & non secundum propriã sententiam. *Si quis episcopatum desiderat, bonum opus desiderat.* Initium fidelis sermonis est. si quis superintendentiam cupit, bonum (seu præclarum) opus desiderat. Non dicit si quis dignitatem, si quis gradum, si quis prouentus, si quis honores, si quis gloriam episcopatus: sed si quis ipsum episcopatũ (hoc est ipsam superintendentiam, ipsum superintendere) desiderat, proculdubio desiderat opus, quum superintendere sit opus, non qualecunque, sed opus bonum ex suo genere, immò opus præclarum ex proprio genere. Nec hoc eget probatione aliqua: quoniam manifeste constat sic esse. Nullum itaque peccatum est ex proprio genere, desiderare episcopatum hoc est ipsum superintendere. Secus autem est de appetitu gradus, honoris, prouẽtuum & huiusmodi. Nihil enim horum est opus bonum: quum nec sit opus. *Oportet enim.* pro, igitur, *episcopum irreprehensibilem esse.* Ex ratione excellentis bonitatis huiusmodi operis quod est superintendere, illatiue dicit oportet igitur episcopum esse irreprehensibilem. Et hæc est prima conditio episcopi relatiue ad malos mores, vt nihil in eo sit reprehensibile. Et vere ex eo quòd aliis superintendit reprehendis, manifeste infertur quòd oportet ipsum esse irreprehensibilem. Qua enim fronte potest alios reprehendere qui reprehensibilis est?

Dicere-

Diceretur nanque ei, Medice cura teipsum. *Vnius uxoris uirum.* Secunda conditio negatiue intelligenda est: hoc est non plurium vxorum virum. Non enim exigit Paulus ab episcopo quod fuerit aut sit coniugatus (qui consulit meliorem esse cœlibatum, scribendo ad Corint.) sed exigit quòd si habet vxorem sit vir vnius vxoris. Sic enim litera sonat, dicendo esse. Quo contra de vidua inferius dicet in cap. 5. non præsenti, sed præterito vtens tempore, quæ fuerit vnius viri vxor. Et dixit hoc, quia tũc temporis multi plures vxores habebant, imitantes patres veteris testamenti: quum nullibi legamus hoc prohibitum. *Sobrium.* pro, vigilem. Tertia conditio vigilantiam summe necessariam superintendendi explicat. *Prudentem.* pro, modestum. Quarta conditio summe quoque est necessaria superintendenti, vt vigilantia comitẽ habeat moderationem: vt ipse sic sit vigil vt tamen sit modestus, & sic modestus vt tammen sit vigil. *Ornatum.* proculdubio compositione gestuum, actionũ, eloquij, & aliis bonis moribus. *Pudicum.* Superfluit pudicum. Sexto enim loco dicitur. *Hospitalem.* Rara est hæc hodie virtus. *Doctorem.* non laurea, sed scientia sufficiente ad docendum. *Non uinolentum.* pro, non vinosum. hoc est deditum vino. *Non percussorem.* Quamuis Paulus de iniusta percussione loquatur, turpe tamen est episcopo etiã iuste percutere. Debet enim aliena non propria manu percutere delinquentes. ¶ Post non percussorem, deficit vna particula scilicet. *Non turpilucrem.* Hæc est enim decima conditio in textu Pauli: clare sonans quòd episcopus alienus esse à turpi lucro debet. Quod si seruaretur, non audirentur lucra tam turpia vt turpe sit ea dicere. Nec loquor de simonia, sed proprie de turpi lucro sparso nimis in episcopis ecclesiarum Christi. *Sed modestum.* pro, sed mitem. Esse mitem plus est quàm esse mãsuetum. Mitis enim non solum iram temperat, sed dulcedinem quandã adhibet. *Non litigiosum.* Valde repugnat officio subintendentis aliis, vt ipse litibus incumbat. Alienus enim esse debet ab omni pugna tam verborum quàm factorum. Sola siquidem pugna fidei & pietatis ei sufficit. *Non cupidum.* pro, non auarum. Non est sermo de quacunque cupiditate, sed de cupiditate argẽti, auri & huiusmodi, quam auaritiam dicimus. *Suæ domui bene præpositum.* pro, præsidentem. hoc est propriam domum bene regentem, vult enim Paulus experientia comprobatum fuisse quòd is qui sit episcopus sit idoneus ad bene regendum ecclesiam: experientiã autem sumi ex hoc q̃ bene regit propriã domũ. *Filios habentẽ subditos cũ omni castitate.* ꝑ,

Universidad de Deusto
Biblioteca

reuerentia seu honestate. Ne intelligas quòd oporteat episcopum habere filios (quoniam hoc Paulus non dicit) sed quòd episcopus habens filios habeat illos subditos cum omni reuerentia, seu honestate. Ex hac enim experientia tenendi filios subditos cum omni honestate seu reuerentia, spes gignitur quòd tenebit Christianos ac clericos subditos cum omni honestate seu reuerentia sicut rexit filios. *Si quis autem domui suæ præesse nescit, quomodo ecclesiæ dei diligentiam habebit.* pro, curam aget? Ratio clara, solido innixa fundamento. *Non Neophytum.* Græcam dictionem reliquit interpres: quum potuisset dicere non nouitium in ministerio ecclesiastico vel in fide. Et rationem reddit. *Ne in superbiam elatus in iudicium incidat diaboli.* Occasio superbiendi est si quis nouiter conuersus ad fidem, seu, non initiatus in ministeriis ecclesiæ, præferatur ad superintendendum ecclesiæ, & sic merito superbiæ incidat in damnationem similem damnationi diaboli, qui propter superbiam damnatus est. Loqui autem Paulum de nouitio in ministerio ecclesiæ, ex subiunctis de promotione diaconorum satis patet. Nam si illos vult primum probari, multo magis promouēdos in episcopos. *Oportet autem illum & testimonium bonum habere ab iis qui foris sunt.* Vltima conditio episcopi est vt sit bonæ famæ etiam apud infideles. Et rationem subdit. *Vt non in opprobrium incidat.* hoc est vt non incidat in vituperationem: vituperaretur enim si esset apud eos malæ famæ. *Et in laqueum diaboli.* Dictionem Græcam reliquit interpres: forte rectius dixisset calumniatoris. Nam si malæ famæ est apud infideles, laqueis exponitur hominum calumniatorum: ex ipsa mala fama audentium etiam quæ non fecit imputare, & illaqueare cum detractionibus, accusationibus & aliis huiusmodi. *Diaconer.* pro, diaconos. *similiter pudicos.* pro, compositos. Dictionem quoque Græcam interpres reliquit diacones: quū potuisset Latine dicere ministros. Et quoniam non legimus alios in sacra scriptura diaconos quàm illos in Actis apostolorum institutos ministros temporalium ecclesiæ, ideo de eisdem intelligo Paulum loqui: nam etiam Ephesi fuisse diaconos dispensationis temporalium, patet ex subiunctis: vbi dicetur ne grauetur ecclesia viduis quibusdam. Vbi & aduerte non loqui Paulum de ordinibus sacris, sed de officiis: vnde nullam mentionem facit sacerdotis, sed episcopi & diaconi: quorum vtrunq; nomen est officij. illud superintendendi, hoc ministrādi.

¶ Primam itaque conditionem ministrorum ecclesiæ, explicat compositionem in moribus, in actibus, in gestibus. *Non bilingues.* duplici

duplici vtentes sermone: modo vnum, modo cōtrarium vni siue pluribus dicendo. *Non multo uino deditos.* Non prohibet eis vsum vini, sed multum. *Non turpe lucrum sectantes.* Non solum ab illicito, sed etiam à turpi lucro vult esse alienos. Sūt enim multa lucra licita quæ tamen sunt turpia. *Habentes mysterium fidei in conscientia pura.* Non sufficit vt diaconi habeant fidem, sed exigitur ab eis vt habeant intimum fidei arcanum. Quod consistit in conformitate animi ad fidem, in conformitate voluntatis & affectus ad fidem. hoc est enim intimum fidei. Et hoc non est habendum qualitercunque, sed in conscientia pura, sed in applicatione scientiæ pura ab omni errore & passione. Oportet enim ministros ecclesiæ & intus habere animum conformem fidei, & ministrando applicare pure scientiam ad opus. *Et hi autem.* pro, quidem, *probentur primum: & sic.* Loco harum duarum dictionum legendum est. *Deinde ministrent.* Deficit, sic, *nullum crimen habentes.* De episcopo dixerat non nouitium: de diaconis autem dicit quòd primum examinentur, experientia operum discernantur. Postea ministrent sic, scilicet probati quòd nullum habeant crimen, quòd nullus possit illos criminari. *Mulieres.* pro vxores. proculdubio episcoporum & diaconorum. De aliis siquidem mulieribus superius locutus fuerat. *Similiter pudicas, non detrahentes.* pro, non calumniatrices *sobrias.* pro, vigiles, *fideles in omnibus.* Conditiones claræ sunt. *Diacones.* pro, diaconi *sint unius uxoris uiri.* Intelligē hoc sicut de episcopo expositum. *Qui filiis suis bene præsint.* Superfluit suis. *Et suis domibus.* Exigit à promouendis in diaconos similem experientiam circa regimen domus & filiorum, qualem exegerat à promouendo in episcopum. *Qui enim bene ministrauerint.* Post conditiones requisitas ad diaconos fructum eorū subiungit. Nec dicit qui enim ministrauerint, sed qui bene ministrauerint. *Gradum bonum sibi acquirent.* pro, acquirunt. hoc est altiori officio dignos se constituūt. hic enim fructus suapte natura sequitur bonam ministrationem inferioris officij. *Et multam fiduciam in fide quæ in Christo Iesu.* Actiue & passiue verificatur quòd acquirunt sibi multam fiduciam in fide Iesu Christi. Actiue quidem, quia bene ministrando, magis ac magis confidunt & audent in iis quæ sunt fidei: vt patet de Stephano. Passiue vero: quia bene ministrando acquirunt vt alij multum confidant in ipsis in iis quæ sunt fidei. *Hæc tibi scribo fili Timothee: sperans me uenire ad te cito.* Superfluit fili Timothee. Ne putaret Timotheus epistolam hanc figuum

Universidad de Deusto
Biblioteca

gnum esse quòd Paulus non esset ad eum venturus, hanc opinionem excludit. *Si autem tardauero.* Ecce quare scripsi, vt si tardauero. *Vt scias quomodo oporteat te in domo dei conuersari, quæ est ecclesia dei uiui.* Aduerte prudens lector quòd ecclesiam dei appellat domum dei: eo quòd vniuersa ecclesia vna domus est, vna familia est, vnum habens patremfamilias. Omnium enim Christianorum communio spiritualis munia est, quemadmodum eorum qui sunt vnius domus seu vnius familiæ. *Columna & firmamentum.* pro, fundamentum, *veritatis.* Ecclesia appellatur columna & fundamentum veritatis: pro quanto sustentat veritatem celsam, non qualitercunque, sed vt in qua fundata est ipsa veritas: nam veritas diuinorum mysteriorum velut excelse sustentatur in ecclesia, dum supra omnia asseritur, veneratur & colitur, & in ipsa ecclesia ita fundata est vt extra eam non inueniatur. *Et manifeste.* pro, & confesse. hoc est omnium confessione. *Magnum est pietatis sacramentum.* pro, mysterium. De ecclesia dicit confessum esse quòd est mysterium pietatis. Pietas proprie officium cultumque exhibet parentibus & sanguine iunctis, & quia ecclesiam domum dei dixerat, apte & proprie subiungit quòd est magnum mysterium pietatis. Officia siquidem ecclesiæ sunt officia pietatis: vtpote domesticorum in domo. Et quia in domo dei tanquam patrisfamilias, officia ecclesiæ sunt officia pietatis erga deum vt patremfamilias. Et quoniam hoc in congregatione fidelium est intimum, ideo mysterium appellatur. Et quia tum extensiua tum intensiua quantitate præstat, ideo magnum dicitur. ¶ Habes ergo ecclesiam dei viuentis (hoc est congregationem fidelium in deo viuente) relatiue ad deum esse domum dei, relatiue ad veritatem, esse columnam & fundamentum veritatis: relatiue vero ad pietatem esse magnum mysterium pietatis, & hoc confesse. Vt per hoc vltimum intelligamur officium Christi fidelium consistere in pietate, exhibendo patrisfamilias cultum, & aliis domesticis officium. Vere siquidem talis pietatis ecclesia est mysterium magnum. *Quòd manifestatum est.* Vniuersa hæc litera vsque ad finem huius capituli nescitur quomodo corrupta sit. Tum adimendo substantiuum: nam in textu Græco non habetur relatiuum quod, sed habetur substantiuum deus. Tum consequenter mutando genus: nam omnia quæ in neutro genere leguntur (manifestatum, iustificatum, prædicatum, creditum, assumptum) masculini sunt generis sicut & deus. ¶ Legendum itaque est. *Deus manifestatus est in carne, iustificatus est in spiritu, visus est angelis, prædicatus est gentibus, creditus est in mundo, assumptus est in gloria.* Et dicuntur hæc à Paulo tum ad manifestandam illam particulam domo dei, & particulam & cõfesse: vt confessione omnium istorum pateat quod dixerat & confesse. Tum ad explicandum deum patremfamilias erga quem est pietas ecclesiæ. Dixerat enim quod ecclesia est magnum mysteriũ pietatis. ¶ Manifestat autem modo ipsum deum sub ratione patris familias. Dixerat enim in domo dei. Et vere hic paterfamilias describitur dicendo. Deus manifestatus est in carne, tum quũ verbum caro factum est, & coruscauit tot miraculis viuens in carne mortali: tum in resurrectione manifestatus est in carne immortali, secundum vtrunque namque statũ deus manifestatus est in carne. Et hoc est primum quid colit pietas ecclesiæ in domo dei patrisfamilias: quoniam per hoc deus factus est paterfamilias, per hoc factus est eiusdem naturæ nobiscum communicans nobis cum etiam in carne. *Iustificatus est in spiritu.* Si miraris deum iustificatum esse, recole dictum esse deo antequam manifestaretur in carne, iustificeris in sermonibus tuis. Multo ergo magis postquam manifestatus est in carne. dici de eo potest iustificatus est in spiritu. Et est sensus quòd in spiritu sancto quem dedit discipulis & consequenter aliis, iustificatus est à calumniis Iudæorum & aliorum qui crucifixerunt & persecuti sunt eum. Vnde in die pentecostes apud ipsosmet qui crucifixerant cum linguis clamando crucifige, incœpit iustificari: vt patet in Actis Apostolorum. Et nihilominus adhuc mortis iustificatus est in spiritu vitæ, operum ac doctrinæ ab obiectionibus Iudæorum. *Visus est angelis.* Deus in carne & similiter deus in spiritu, ab hominibus credi potuit: non autem visus est hominibus. Ab angelis autem beatis visus est. Et inseruit hoc, ad afferendum testimonium angelicum de nostro patrefamilias. Et hoc verificatũ est de deo in vtroque statu, carnis passibilis & impassibilis. *Prædicatus est gentibus.* Ecce domus dei comprehendens gentes. *Creditus est in mundo.* Ecce latitudo domus dei, comprehendens vniuersum mundum. *Assumptus est in gloria.* vt manifeste intelligamus patremfamilias domus ecclesiasticæ regnare gloriosum in gloria ad quã assumptus est in die ascensionis. Hæc sunt beneficia patrisfamilias erga quem est pietas ecclesiæ. Et simul perpende quod dixerat. & confesse, explicatum à carne, à spiritu, ab angelis, à gentibus, à mundo, à gloria cœlesti.

CAPVT IIII.

Spiritus

Piritus autem manifeste, pro loquibiliter, dicit. Tractat illam particulam, de fide non ficta. Et dicit quod spiritus sanctus non obscure, sed loquendo vt possit intelligi dicit hęc subiuncta. *Quia.* pro, quod: *in nouissimis.* pro, in posterioribus, *temporibus discedent quidam à fide.* Prænonemur, vt iacula præuisa minus feriant. *Attendentes spiritibus erroris.* pro, *erroneis.* Spiritus Christi, est spiritus veritatis: spiritus autem isti, sunt spiritus à vero errantes. Quales sunt omnes spiritus hęreticorum. Omnium enim hæreticorum spiritus à vero declinant & errant hac aque illac. *Et doctrinis dæmoniorum.* Spiritus hæreticorum pingit ab errore, doctrinas vero à dæmoniis: ad significandum quod doctrinæ taliũ hominum non tam sunt doctrinæ hominum, quam dæmoniorum. Ipsos nanque homines appellat dæmonia: eo quod officio sunt dæmonia, eo quod discipuli sunt & imitatores dæmoniorum. Et vt clare percipias quod huiusmodi hæreticos nominat dęmonia, subiungit de eisdem. *In hypocrisi loquentium mendacium.* pro, *in simulatione falsiloquorum.* Vbi duas conditiones eorundem iungit: & quod falsum loquuntur, & non ignoranter sed simulate. *Et cauteriatam habentium suam conscientiam.* Quoniam metaphoricus est sermo, obstinata horum conscientia intelligi potest ad similitudinem indelebilis notæ quę ex cauterio facta est in hominibus seu iumentis. vt significetur conscientiam horum cauterio diaboli penetratam esse, vt indelebiliter eandem retineant conscientiã, vt nulla sit spes emendationis eorum. Est enim sermo de hæresiarchis, de capitibus errorum. *Prohibentium nubere.* Depictis magistris errorum, describuntur eorundẽ præcepta circa nuptias & cibos: Et quo ad nuptias, dicitur prohibentium nubere: quo ad cibos vero, *Iubentium abstinere à cibis.* Vtrunque præceptum dicitur esse Manicheorum. *Quos deus creauit.* Contra præceptum abstinentię à cibis, affert Paulus rationem ex institutione diuina. *Ad percipiendum cum gratiarum actione fidelibus & iis qui cognouerunt ueritatem quia* pro. quòd, *omnis creatura dei bona est: & nihil reiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur.* Ne quæreres vbi habetur quod deus creauit omnia ad percipiendum cum gratiarum actione: declarat Paulus quòd in hoc ipso q; omnis creatura dei munda est secundũ se, & quòd nullius vsus illicitus est, si cum gratiarum actione fit, habetur quod deus creauit omnia comestibilia ad percipiendum cum gratiarum actione. Et primum quidem (scilicet quod omnis creatura dei bona est) tanquam manifestum relinquit

relinquit. Alterum vero spectans ad vsum, probat reddendo rationem. *Sanctificatur enim per uerbum dei & orationem.* pro, intercessionẽ. Propter Iudæos videtur hoc dicere: apud quos cibi aliqui erant immundi quo ad vsum. Aduersus siquidem hoc dicit quod mundificatur vsus ciborum qui reputantur immundi, per verbum dei quo vtimur benedicendo ipsos, & per intercessionem. Radix vnde verbum dei mundificat, significatur intercessio (hoc est meditatio) Christi inter legem & non discernentes inter cibos. ¶ Et extendit ad legalem prohibitionẽ sermonem suum Paulus: eo q; conueniunt quo ad hoc in materia præcepti, hæretici & Iudæi, se ctatores legis: dum vtrique iubent abstinere à cibis quibusdam. *Hæc proponens fratribus.* pro, hæc admonẽs fratres. *bonus eris minister Christi Iesu enutritus.* pro, enutriens, *uerbis fidei & bonæ doctrinæ quam assecutus es.* Vndique commendat officium admonendi fratres de prędictis, tum ex parte officii relati ad Christum. tum ex parte officii relati ad rem dictam quod auditores: manifestando nutritionem animarum in fide & bona doctrina. Quod autẽ dicitur quam assecutus es, non plene explicat textum Græcum: significantem quam hucusque secutus es. *Ineptas.* pro, prophanas, *autem & aniles fabulas deuita.* Fabellas aduersus religionem, aniles appellat: quoniam similes sunt fabellis quas anus narrant pueris, *Exerce autem teipsum ad pietatem.* Tractat illã particulam, conscięntia bona. Et inchoat officium cõscientiæ bonę à pietate: quæ cultum ac officium exhibet parentibus. sanguine iunctis, patriæ eiusque benevolis. *Nam corporalis exercitatio ad modicum utilis est.* Non vituperat corporale exercitium, sed pręponit illi pietatem. Et hęc intellige comparando hęc secundum propria genera. nã secus est si secundum charitatem imperantem aut secũdum occurrentem articulum necessitatis comparatio fieret. Ex maiori nãque charitate si, pueniret corporalis exercitatio, vtilior esset quã pietas ex minore charitate. & similiter in articulo necessitatis vrgentis ad ieiuninm seu aliquid huiusmodi corporale, vtilior esset corporalis exercitatio quam pietas. Sed hæc sunt per accidens. nam secũdum genus proprium corporalis exercitatio in ieiuniis & abstinentiis, peregrinationibus, ciliciis & huiusmodi, ad modi cum vtilis est: quia tantum valet ad domandum corpus propriũ. *Pietas autem ad omnia utilis est.* Officia pietatis erga ecclesiæ membra, & cultus ergà patremfamilias domus quæ est ecclesia, sunt vtilia ad omnia, tam temporalia quam spiritualia. Vnde hoc manifestat subiungendo. *Promissionem.* pro. promissiones, *habens uitæ*

quæ

que nunc est & future. Ex hoc ipso quod in lege diuina in præcepto pietatis (honora patrem tuum & matrem tuam) Exo.xx. adiungitur promissio vitæ præsentis & futuræ, manifestat Paulus quod pietas ex suo genere ad omnia vtilis est. Interpretatur autem Paulus verba legis partim ad literam & partim mystice. & propterea pluraliter dicit promissiones & vtriusque vitæ meminit. In Exodo namque dicitur vt sis longæuus super terram quam dominus deus tuus dabit tibi. Paulus vero etiam mystice terrã promissionis cœlestem patriam interpretatur. & propterea dicit vitæ præsentis & futuræ. ¶Nec hinc arguas inferendo abstinentiam & ieiunia inutilia esse ad vitam æternam: quoniã hoc hinc non habetur: sicut nec habetur reliqua virtutum opera inutilia esse ad vitam æternam. Tantum hinc habetur specia le priuilegium pietatis, quod in illius præcepto explicatur promissio vtriusque vitæ. cum hoc enim priuilegio stat & reliquarum virtutum opera (inter quę est exercitatio abstinentiæ corporalis) meritoria esse vitę æternę. ¶At si quæris cur pietas donata est hoc priuilegio. ratio est quia pietas ad faciendum alteri bonum tendit, quod diuini officij est maxime imitatiuum & homini difficile: quum natur aliter non inclinetur nisi ad propriũ bonum. *Fidelis sermo & omni acceptione dignus.* Ad declarandum quod ipse interpretatus fuerat (videlicet & futuræ) adiũgit quod sermo iste dicens quod pietas habet promissionem vitę futurę, est sermo fidelis & omni acceptione dignus. Et hoc ab experientia in seipsis manifestat, subiungendo. *In hoc enim.* Deficit. *Et, laboramus & maledicimur.* hoc est nam ad hoc pietatis opus & laboramus assidue & maledictis afficimur. *Quia speramus.* pro, sperauimus, *in deũ uiuum.* pro, in deo viuente. *qui est saluator omnium hominum, maxime fidelium.* Ab experientia qua sustinent tum proprios labores, tum maledicta exercendo ea quę pietatis sunt, manifestat promissionem vitæ futurę: ex eo quod hęc omnia procedunt ex spe in deo viuẽte quod saluaturus est omnes homines præcipue fideles. In via futura saluabit deus omnes homines quo ad vitam corporis, suscitando omnes. maxime autem saluabit fideles: quoniam suscitabit eos ad vitam fœlicem. Hæc est res sperata: de qua dicit. Sperauimus in deo viuente qui est saluator &c. pro qua & laboramus & maledicimur, vacando pietati ecclesiasticæ. *Præcipe hæc & doce.* doce vt sciant, præcipe vt imitentur. *Nemo adolescentiam.* pro, iuuentutem, *tuam contemnat.* hoc est sic te habe vt nemo contemnat ætatem iuuentutis tuæ.

Vnde

Vnde & statim aduersatiue subiungit. *Sed exemplum esto fidelium in uerbo.* hoc est in loquendo. *In conuersatione, in charitate.* Præcipit Paulus vt locutio sit exemplaris, conuersatio sit exemplaris, dilectio sit exemplaris. Et præter hęc adiungit tria alia. Quorum primum deficit in textu Latino: videlicet. *In spiritu, in fide, in castitate.* In spiritualibus, in iis quę sũt fidei & in corporis castitate, præcipit etiam Timotheo vt exhibeat se exemplum fidelium. Et hę sunt partes ex quibus effici debet vt nemo eius iuuentutem contemnat. Et multo magis hæ partes in prælato proiectæ ætatis efficient vt non despiciatur. *Dum uenio attende lectioni.* ad pascendum teipsum. *Exhortationi.* aliorum ad bona opera. *Et doctrinæ.* Superfluit &. non solum exhortare, sed doce alios ea quę sunt sacrarum scripturarum. *Noli negligere gratiam quæ.* pro, donum quod, *in te est quæ data.* pro, quod datum, *est tibi per prophetiam cum impositione manuum presbyterii.* Episcopalem gradum appellat donum datum Timotheo duplici concurrente causa. Altera est prophetia quod futurus esset Episcopus. à quo autem fuerit facta hæc prophetia seu cui fuerit reuelata, scriptum non est. Simile quid in primo capitulo dixerat, secundum præcedentes ad te prophetias. ¶Altera est impositio manuum presbyterij: hoc est officij presbyteratus. ad significandũ impositionem non esse humanæ manus, sed manus sacræ, manus sacerdotalis officij. Et dicit pluraliter manuum presbyterij, forte ad significandum plurium sacerdotum concursum. fiebant siquidem Episcopi per impositionem manuum, sicut & hodie fiunt. *Hæc meditare.* pro, *exerce.* Dixerat præceptum negatiuum, ne neglexeris: adiungit modo affirmatiuum, hæc exerce. Et pronomen hæc, monstrat tria antedicta Episcopi officia: legere, exhortari & docere. *In his esto ut profectus tuus manifestus sit omnibus.* pro, in oĩbus. Fructus consequens suapte natura explicatur. Nec hic fructus vacat salute aliorum. *Attende tibiipsi & doctrinæ.* Adiungit vt sic attendat saluti aliorum vt simul incumbant propriæ saluti. *Insta.* pro. persiste, *in illis.* vtriusque: scilicet quæ sunt ad salutem tuam & aliorum. *Hoc enim faciens.* Attentionem ad vtraque demonstrat pronomen hoc. *Et teipsum saluum facies & eos qui te audiunt.* Ecce fructus attentionis ad vtrunque: & vere fructus perfectus.

CAPVT V.

Seniorem

Eniorem ne increpaueris, sed obsecra. pro, exhortare, ut patrē. Nomē ætatis esse hoc in loco seniorē, ex aliis ætatibus subiunctis apparet. Et propter aliorum ætates subiunctas, magis quadrare videtur exhortare quā obsecra: quoniam ad omnes subsequentes idem verbum refertur. ¶ Peccantem itaque senem, mandat Paulus non increpandum sed exhortandum: vt veluti filiali vratur in eum reuerentia, sic enim facilius corrigitur senex. *Iuuenes ut fratres, anus ut matres, iuuenculas ut sorores,* Repete exhortare, *In omni castitate,* hoc opus fuit addere in exhortatione iuuencularum propter periculum ætatis. Et dicit in omni, vt sit castitas in oculis. in gestibus, in verbis &c. *Viduas honora.* Honorem in scripturis sacris referri, non solum ad officia sed etiam ad subsidia: docet dominus, exponendo præceptum honora parentes tuos de subuentione. Nec ambigendum est vtrunque hic comprehendi. verum sub ratione honoris præceptum datur: quoniam honor per se exhibendus est, subuentio autem per accidens: videlicet si sunt indigentes, ¶ Viduis autem honorem exhibendum iubet non omnibus, sed *Quæ uere uiduæ sunt.* Et est aduerbium vere tam hic quam in sequentibus similibus. Quas autem vere intelligat viduas, ipsemet explicabit ex duplici differentia. altera penes naturalia. altera penes voluntaria. Vnde à naturali necessitudine inchoans dicit. *Si qua autem vidua filios aut nepotes habet.* Prima differentia inter viduas tangitur: consistens in hoc quod aliqua vidua est quæ habet vinculum naturalis necessitudinis cum filiis aut nepotibus (hoc est filiis filiorum) aliqua autem caret huiusmodi vinculo. Et de habente huiusmodi vinculum subiungit. *Discat.* pro, discant, *primum domum suam regere.* pro, pie curare. *& mutuam vicem reddere parentibus.* Dicendo discant, manifeste loquitur de filiis & nepotibus. Dicendo primum, significat quod vidua non plus recipiatur ad professionem vidualem quam filij seu nepotes didicerint curam habere domus & mutuam vicem parentibus reddere. Et in promptu est ratio huius præcepti: quoniam quandiu filij seu nepotes non peruenerint ad ætatem & virtutem regendæ domus. incumbit viduæ cura familiæ: & hinc impeditur ad vacandum diuinis & ecclesiæ. quibus vacabant professæ viduitatem. Tales enim viduæ quamuis forte affectu sint vere viduę: quia tamen alligatę sunt curę filiorum, non sunt recipiendæ ad professionem vidualem, donec filij seu nepotes discant domum suam regere, & mutuam vicem reddere parentibus,

parentibus, habendo curam parentum qualem parentes habuerūt de eis: hoc est donec filij habeant curam viduę. vt sic vidua exempta ab omni cura domestica possit profiteri statum vidualem ad vacandum diutnis, hospitibus, & aliis misericordię operibus. Hoc *enim.* Deficiunt duę dictiones, *Bonum & acceptum est coram deo.* Ne vidua talis ægre ferat dilationem professionis, explicat Paulus huiusmodi dilationē bonam esse in se & gratam deo: quoniā innititur necessariæ pietati. *Quæ autem uere uidua est.* Officia eius quę vere est vidua describit, tum ad declarandum quod dixerat vere viduæ sunt, tum ad explicandum incōpossibilitatem viduæ habentis curam nepotum ac filiorum ad officia vere viduæ. *Et desolata speret.* pro, sperauit, *in diem.* pro, in deo, *& instet.* pro, & perstitit, *in obsecrationibus & orationibus nocte & die.* Ecce duo officia vere viduæ. tum quòd desolata locauit spem suam in deo, non in futuro coniuge, non in diuitiis & reliquis quæ mundi sunt. tum quòd tempus omne occupat orationib⁹ & obsecrationibus. quod non potest facere vidua alligata curæ filiorum minorum. *Nam quæ in deliciis est, viuens mortua est.* Alteram tangit differentiam viduarum penes voluntaria. E regione siquidem ad perstitentem die ac nocte in orationibus, describit eam quæ deliciis vacat. Et de hac dicit quòd viuens mortua est: hoc est vtrique subiacet contrario. nam & viuit statu. mortua est autem opere. Ita quòd quatenus vidua. monstruosa est. nam & viuit & mortua est. viuit nomine & statu viduæ: mortua est carens operibus viduarum. *Et hoc præcipe, ut reprehensibiles sint.* Ne paruifieret huiusmodi mors & vita, subiūgit hoc spectare ad reprehensibilitatē viduarū. Et propterea mādat Timotheo vt præcipiat viduas abstinere à deliciis, vt irreprehensibiles sint. *Si quis autem suorum & maxime domesticorum curam non habet.* pro, si quis autem suis & maxime domesticis non prouidet *fidem negauit & est infideli deterior.* Relatiuum quis, quauis Græce anceps sit ad masculinum & fœmininum, & propterea legi possit si qua referendo viduam (nam de viduis est sermo) & sic legendum crediderim (tum propter subiuncta de officiis viduarum, tum propter præcedentia de officio viduæ habētis filios. de quo quum dixisset hoc enim bonum & acceptum est coram deo, ne putaretur illud sic esse bonum gratūque deo quòd etiam profiteri viduitatē esset bonum, explicat modo quòd esset magnum facinus) fateor tamen quòd si relatiuum communis generis haberemus, magis quadraret: vt ex vniuersali canone communi vtrique sexui monstraretur quantum crimen est non proui-

Universidad de Deusto
Biblioteca

dere filiis & nepotibus. In cuius signum non loquitur canon de filiis aut nepotibus sed vniuersalissime de suis, preponendo domesticos. ¶ Quod autem dicit fidē negauit, ad exaggerationem sceleris dicitur. & verificatur quia fidem negauit facto. Quod vero subiungitur & est infideli deterior, expositione non indiget: quia manifestum est. nam infideles prouident suis, hoc est spectantibus ad se, & maxime domesticis. *Vidua eligatur non minus sexaginta annorum.* Dixerat viduas honora quæ vere viduæ sunt: & descripserat eas quæ vere sunt viduæ, & quę mortuæ viduæ, & quę impeditæ ad tempus, declarat modo quæ inter vere viduas præhonoranda sit, quæ eligenda sit in caput viduarum. Et multas exigit conditiones. Quarum prima est ætatis. Et hæc tantæ ætatis exactio manifestat quòd de electiōis capitis est sermo. *Quæ fuerit uniius uiri uxor.* Castitatis muliebris decor est post primum virum non nupsisse. *In operibus bonis testimonium habens.* Non dicit testes, sed testimonium sui habens in ipsis operibus bonis. Et quæ sint illa bona opera explicat, subiungendo. *Si filios educauit.* Intellige de ea quæ habuit filios. Si enim filios neglexisset, malum haberetur de ea testimonium. *Si hospitio recepit.* Hospitalitas magnum est testimonium charitatis. *Si sanctorum pedes lauit.* Pedites ibant prædicatores & Euangelici viri (quos Paulus sanctos, hoc est mundos appellat) quorum pedes lauare tunc consueuerant viduæ, aut recipientes eos hospitio: aut si alibi hospitabantur, illuc veniebant ad lauandum eorum pedes. *Si tribulationem patientibus subministrauit.* Et hoc est aliud misericordiæ opus, subuenire afflictis. Et demum. *Si omne opus bonum subsecuta.* pro, secuta, *est.* Ne per singula moraretur vniuersaliter subdit si omne opus bonum est secuta, faciendo, procurando &c. Et in his officiis perspicere potes quæ sunt officia vere viduarum relatiue ad homines. nam relatiue ad seipsas descripserat abiiciendas delicias: & relatiue ad deum, quod persistit in orationibus & obsecrationibus die ac nocte. *Adolescentiores.* pro, iuniores, *autem uiduas deuita.* Post impedimentum temporale (videlicet quòd vidua habet filios aut nepotes educandos) impedimentum aliud maius edocet: ætatis scilicet iuuenilis. Quam vitandam dicit quo ad professionem vidualis status. Non dicit differendam esse professionem (sicut dixerat de habente filios) sed absolute dicit deuita. Et rationem subdit. *Quum enim luxuriatæ fuerint in Christo.* Superfluit in, & iuxta textum Græcum genitiui est casus Christo. Et sumitur luxuriari proprie. pro superfluo

superfluo vsu. Et dicit quum enim luxuriatæ fuerint Christi, non quòd superfluitates vere fuerint Christi, sed quòd vsæ sunt Christo in superfluitatibus. Significatur enim ad literam quòd quum in superfluitatibus vsæ fuerint viduali velo Christi, tunc. *Nubere uolunt.* Hæc est itaque vera ratio repellendi iuuenculas viduas à professione viduali: quia quum vsæ fuerint aliquanto tempore velo Christi in superfluitatibus, mutant voluntatem & volunt nubere. *Habentes damnationem.* pro, iudicium, *quia primam fidem irritam fecerunt.* pro, abiecerunt. Tria proposuerat scilicet deuita, quum luxuriatæ fuerint, & volunt nubere. Et retrogrado ordine illa explanat: dicendo quòd nubendo incurrunt iudicium iustæ damnationis eo quòd repulerunt primam fidem. Manifestant autem subiuncta de eisdem (volo igitur iuniores nubere) quòd non est sermo de fide primi coniugis absolute, sed de eadem firmata professione viduitatis. hæc est enim prima fides cuius abiectione incurrunt iudicium. Et hinc sumitur quòd profitebantur viduitatem voto in manu Episcopi, & à tali voto vitandas adolescentiores viduas Paulus censet propter periculum instabilitatis: quia postea volunt nubere. *Simul autem & otiosæ discunt circumire domos.* Declarat luxuriatæ fuerint Christi, explicando in quibus consistit huiusmodi superfluitas vtēdo Christo in huiusmodi superfluitatibus. Et primum supputat otiosè circūire domos. Coniicitur hinc quòd officiū vere viduarum quæ erant professæ viduitatem, erat ire per domos, nō otiosè sed pietatis causa. & propterea dicit Paulus quòd harum exemplo istæ adolescentiores viduæ discunt circumire domos, non tamen pie, sed otiosè. Et hic est primus luxus. *Non solum.* Deest, autem, *otiosæ sed & uerbosæ.* pro, nugaces, *& curiosæ, loquentes quæ non oportet.* Ecce multitudo luxuum in nugis & curiositate, & (quod peius est) in verbis indecentibus. hoc est enim vti Christo in superfluitatibus. *Volo autem.* pro, igitur, *iuniores nubere.* Declarat illam particulam deuita: inserendo ad euitandum tum periculum damnationis earum, cū huiusmodi luxus, quòd non admittantur ad professionem viduitatis sed nubant. Et hinc vt dictū est manifeste patet quòd licite nubebant ante professionē viduitatis. *Filios procreare.* Et hinc manifeste patet quòd de iuniorib⁹ vere iuuēculis loquitur, nō de iunioribus, id est minoribus sexagenariis. nam de illis non fuisset dictum filios procreare. *Matresfamilias esse.* pro, familiam administrare. Et hoc contra ocium & discursum. *Nullam occasionem dare aduersario maledicti gratia.* Dabatur

Universidad de Deusto
Biblioteca

occasio maledicendi, murmuraudi ac detrahendi, ex discursu iuuencularum viduarum per domos. & propterea ad hoc euitandũ dicit quòd tales iuuenculæ nullam occasionem dent aduersario (siue Gntili siue Christiano aduersanti) maledicentiæ. *Iam enim quædam conuersæ sunt retro.* Loco harum trium dictionum (cõuersæ sunt retro) legendum est. *Defluxerunt post Satanam.* Ecce effectus manifestans nõ solum periculum sed casum quarundam talium, & simul occasionem datam maledicentiæ. Et ex hoc textu apparet quòd ante hanc Pauli inhibitionem admittebãtur iuniores viduæ ad professionem vidualem, & sequebantur huiusmodi inconuenientia prædicta: quibus cognitis Paulus inhibuit huiusmodi iuuenculas viduas admitti ad professionem viduitatis.

¶ Didicit ab experientia Paulus non cõducere illis iuuenculis viduis, nec cõducere ecclesiæ huiusmodi professionem. Vtinam hodie disceremus ab huiusmodi experientiis an prosint iuuenilis ætatis vtriusque sexus personarum solennia vota, tum sacrorum ordinum, tum religionum. *Si quis fidelis.* Desunt hic quatuor dictiones. *Aut si qua fidelis habet uiduas subministret illis, ut.* pro, &, *nõ grauetur ecclesia: ut iis quæ uere uiduæ sunt sufficiat.* Hactenus de spiritualibus circa viduas locutus fuerat in specie, multa instruendo: modo temporalibus subuentionibus instruit distinguendo inter viduas vere desolatas & vere viduas non desolatas. Et non desolatas appellat illas quæ habent suos iam Christianos: vere autem viduas (hoc est desolatas) appellat quarum sui aut non sunt, aut non sunt Christiani. Et de illis quidem mandat vt sui fideles subministrent illis temporalia, & non grauetur ecclesia in communi pro illis: vt ecclesia sufficiat ad subueniẽdũ iis quæ verè desolatæ sunt. Perpende hinc quòd absque delectu ecclesia in communi prouidebat viduis indigentibus. & quoniã hoc onerosum erat ecclesiæ, ordinat Paulus vt filij, nepotes, cognati & huiusmodi prouideant suis viduis: & curæ ecclesiæ relinquantur solæ vere desolatæ. Et ratio mandati huius est vt suauiter continuari possit ecclesiæ communis cura circa viduas. *Qui bene præsunt presbyteri.* Nomen ordinis est presbyteri hoc in loco. Quod ex eo patet quòd describuntur præesse bene. præesse enim est Episcoporum seu superintendentium. ¶ Nec dicit qui præsunt, sed qui bene præsunt. *Duplici honore digni habeantur.* videlicet reuerẽtialis officij, & subuentionis. hic est enim duplex honor in scripturis. *Maxime qui laborant in uerbo & doctrina.* Inter bene præsidentes præferendi sunt illi qui super officium superintendendi adiungant laborem in

in verbo exhortatorio affectus, & in doctrina instruente intellectum. Et ad hoc affert authoritatem scripturæ Deuter. vigesimoquinto. *Dicit.* pro, dicit, *enim scriptura nõ alligabis os boui trituranti.* Nota trituranti: quoniam propter hanc particulam affertur authoritas ad eos qui laborant in verbo & doctrina. *Et dignus est operarius mercede sua.* Hoc scriptum est in Euangelio Lucę decimo. Et ad idem affertur operarius, non ociosus. *Aduersus presbyterum.* Consequenter presbyteri nomen non ætatis sed ordinis apparet: quoniam de talibus est præsens tractatus. *Accusationem noli recipere.* pro, non admitte, *nisi sub duobus aut tribus testibus.* Non facile admittendam censet accusationem presbyteri ratione status. non enim vult vt accusatione admissa subiaceat discrimini progressus an sint testes sufficientes, an deficiant testes, sed quòd ipsa accusatio non admittatur nisi constet de sufficientibus & ideoneis testibus. Et hoc est priuilegium presbyterorum ex hac Pauli ordinatione. *Peccantes coram omnibus, arguentur & cæteri timorem habeant.* Anceps est constructio an coram omnibus referatur ad peccantes an ad argue. Et si quidem ad peccantes refertur, de punitione peccatorum publicorum Timotheum vt peccantes coram omnibus (quorum non oportet accusationem & testes expectare) arguat, puniendo. Et quadrat ratio, vt & cæteri timorem habeant, Si autem refertur ad argue, quum dixisset de presbyteris quòd accusationem aduersus eos non admittat nisi sub duobus aut tribus testibus, consequenter subiungit quòd eos conuictos in peccato, publice puniat vt cæteri timorem habeant. ¶ Verum si participium peccantes ponderatũ fuerit, sola prima lectio quadrare videtur. non enim dicit eos qui peccauerunt, sed peccantes, & ideo adiungit coram omnibus, ad differentiam peccantis in te. peccantis secreto: quem dominus corrigendum inter te & ipsum præcipit. *Testor coram deo &c.* Deest, domino, *Christo Iesu & electis angelis ut hæc custodias.* Cerue quanto vinculo astringit Timotheum in materia iudicij. *Sine præiudicio.* hoc est sine anteiudicio, sine præuio indicio. Præcipitationem, inconsulationem indiscussionemque prohibet. præcipit discerni prius, examinari & discuti causam antequàm procedatur ad sentẽtiam. *Nihil facient, in alteram partem declinando.* Loco istarum quatuor dictionum (in alteram partem declinando) legendum est. *Per aduocationem.* Ex parte sui errat si procedit absque præuio iudicio: ex parte autem aliorum errat si aliquid facit per aduocationem: hoc est ad instantiam aduocati, ad instantiam cuiuscũque fauoris, pa-

trocinij & reliquorum huiusmodi. Hæc sunt propter quæ tanto vinculo astringit Timotheum in iudiciis. *Manus cito nemini imposueris.* Circa promotionem diaconorum & presbyterorum instruit ipsum, fiebat enim per impositionem manuum. Et rationem subdit. *Neque communicaueris peccatis alienis.* peccata siquidem illius communia erunt tibi si minus idoneum promoueris. *Teipsum castum custodi.* sic curam gere aliorum, vt non recedas à custodia tuipsius. *Noli adhuc aquam bibere.* Non solum animæ, sed corporis Timothei curam exercet Paulus. *Sed modico vino utere propter stomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates.* Sententia est clara. *Quorundam hominum peccata manifesta.* pro, præmanifesta, *sunt præcedentia ad iudicium: quosdam autem & subsequuntur.* Dixerat vt nihil faceret in iudiciis sine præuio iudicio: hæc intelligerentur vniformiter, sed secundum diuersitatē materiæ subiectæ diuersimode seruanda, distinguit peccata hominum iudicanda dupliciter inueniri, vel ante iudicium manifesta, vel quorum manifestatio sequitur iudicium. Et est sermo de iudicio discussionis: sine quo præceperat nihil fieri, vt ex hoc diuerso modo manifestatiōis discerneret Timothe' diuersum modum pręuij iudicij: nam in iis quę antequam discutiantur manifesta sunt, sola notitia apud iudicem opus est: in aliis autem notitia iudicis pendet ex discussione præuia. Est itaque ordo literæ. Quorundam hominū peccata præcedentia ad iudicium. hoc est quæ iudicanda sunt, prę manifesta sunt, ante scilicet quàm veniāt in iudicium. quosdam autem, iudicandos, & subsequūtur, scilicet peccata quatenus manifesta. Ita quod peccata quatenus manifesta subsequuntur iudicium discussionis. *Similiter & facta bona manifesta.* pro, præmanifesta sunt: *& quæ aliter se habent.* Superfluit se. *Abscondi non possunt.* Dixerat nemini cito manum imposueris: distinguit modo de bonis factis sicut distinxit de peccatis. Et dicit quorundā facta bona præmanifesta sunt, antequā homines discutiantur: vt intelligat Timotheus quòd in iis qui sunt notorie boni quo ad facta, non est opus discussione ad hoc vt imponātur eis manus. Quidam autē sunt qui habent aliter bona: hoc est non notorie bona habent opera. & hi discutiēdi sunt: quoniam latere non possunt, si diligens adhibeatur discussio. ¶ Et intellige ipsos latere non posse regulariter loquendo. communiter enim diligēti discussione inuenitur veritas taliū. contingere tamen potest prę terregulariter quòd veritas occultaretur. Et propterea circa hos promouendos vtendum est tarditate, vt veritas inueniatur.

Caput

CAPVT VI.

QVicunque *sunt sub iugo serui.* De corporaliter seruis loquitur. *Dominos suos omni honore dignos arbitrentur.* Et loquitur de dominis etiam Paganis. baptisma enim non absoluit seruos à seruitutis corporalis vinculo. Vnde & rationem subdit. *Ne nomen domini, pro, dei, & doctrina blasphemetur.* Si serui facti Christiani non honorarent dominos suos, periculo blasphemiæ exponerentur tā nomen dei quàm doctrina dei: conquererentur siquidem domini de tali doctrina quæ subducit seruos à debito seruitio dominorum: & similiter detraherent tali deo cui placent huiusmodi iniustitiæ. Quo contra si serui Christiani omni honore dignos existimant dominos suos, occasionem dant laudandi nomen & doctrinam dei Christianorum. *Qui autem fideles habent dominos, non contemnant.* supple ipsos dominos. *Quia fratres sunt.* in Christo. *Sed magis seruiant, quia fideles sunt & dilecti, quia.* pro, qui, *beneficii participes sunt.* Ordo literæ est, sed magis seruiant qui beneficij participes sunt, quia fideles & dilecti sunt eorum domini. Et est sensus quòd fraternitas in Christo non inducat contemptum dominorum tanquam parium: sed serui qui simul cum dominis participes sunt beneficij diuini, magis seruiant dominis, eo quòd non solum domini, sed fideles sunt & dilecti à deo. Et meminit participationis beneficij, vt intelligant serui fraternitate non esse subtractum dominium, sed constitutos esse seruos & dominos participes diuini beneficij spiritualis vitæ: & intelligant augeri debere seruitia exhibenda dominis fidelibus, eoipso quòd dominij aucti sunt: dum ex dominis effecti sunt domini fideles & dilecti à deo. *Hæc doce & exhortare.* doce nescientes: scientes vero exhortare ad exequendum. *Si quis aliter docet,* tanquam in fauorem libertatis. *Et non acquieſcit.* pro, accedit, *sanis sermonibus domini nostri Iesu Christi.* Et non accedit docendo, explicat enim quid est aliter docere. Et appellat sermones domini sermones sanos, quia vere sunt sani, non solum per elongationem ab omni insania, sed per affirmationem vere sanitatis mentis. *Et ei quæ secundum pietatem est doctrinæ.* Sermonibus Christi adiungit doctrinam secundum pietatem, ad significandum quòd doctrina verarum virtutum comes est sermonum Christi: vt intelligamus quòd sernos paruifacere dominos suos, & aduersatur sermonibus Christi & doctrinæ pietatis. Sub pietate siquidem cōprehenduntur in scriptura omnia officia debita proximis: vt

Universidad de Deusto
Biblioteca

ex eo patet quod vnicum tantum præceptum officiorum debitorum proximo datum est in secunda tabula sub præcipuo pietatis actu qui est honorare parentes. Loquitur enim ad literam textus hic de pietate quæ virtus est exhibens cultum & officium parentibus, patriæ, sanguine iunctis, patriæque benevolis: extensa tamen vt dictum est ad omnia officia debita proximis. *Superbus est.* pro, superbiuit. Si quis aliter docet, &c. superbiuit, iam ex præcedenti superbia aliter docet. *Nihil sciens.* Superbiuit in affectu, nihil sit in intellectu. *Sed languens circa quæstiones & pugnas verborum.* Nihil scit rei veritatis, sed est ad similitudinem ægrotantis circa inquisitiones & pugnas verborum: puta quia Christus nos liberauit, habent mentem velut ægrotam ad inquirendam vim vocabuli libertatis: ad discernendum pugnam verborum libertatis & seruitutis: tanquam non ster simul libertas qua Christus nos donauit, cum seruitute ciuili. Ex superbia enim talium doctorum prouenit. & quòd nihil sciunt quo ad veritatem rei, & quòd circa inquisitiones, & pugnas verborum non habent mentem sanam, sed ægrotantem: ac per hoc deficientem etiam à veritate circa verba: & propterea omnino nihil sciunt: quia nec res nec verba. *Ex quibus.* superbia, quæstionibus & pugnis verborum. *Oriuntur inuidiæ.* pro, inuidia, *contentiones.* pro, contentio, *blasphemiæ, suspitiones malæ, conflictationes.* Vide quot mala inde sequuntur. *Hominum mente corruptorum, & qui veritate priuati sunt, existimantium, quæstum esse pietatem.* Dixerat quòd ex his oriuntur rot mala: explicat modo in quibus hominibus hortus horum malorum locum inuenit. Quum mens sit incorruptibilis, mente corruptos appellat non secundum substantiam, sed secundum ignorantiam prauæ dispositionis. Vnde effectum huius corruptionis explicat dicendo à veritate destitutorum. sunt enim tales velut deserti à veritate, & rerum & verborum. Et quod in genere dixerat de corruptione mentis, & destitutione à veritate, manifestat in individuo quum dicit existimantium quæstum esse pietatem. Nunquam Christus docuit discipulos suos quæstum, nunquam ordinauit vt quærerent, nunquam vt mendicarent. Paulus mente corruptis & à veritate destitutis attribuit doctrinam dicentem quæstum esse pietatem. quæstus enim est aut necessitatis aut auaritiæ: nunquam autem pietatis. Et est sermo de quæstu pro se: secus autem est de quæstu pro pauperibus in Hierusalem. ¶ Deficiunt in textu Latino tres dictiones istæ. *Abstito à talibus.* Non solum vitandos, sed procul esse à talibus mandat Paulus. *Est autem quæstus*

quæstus magnus pietas cum sufficientia. Illi corruptæ mentis homines existimabant quæstum temporalium rerum esse pium. Paulus è regione docet non solum quæstum, sed magnum quæstum esse pietatem: quoniam est quæstus magnorum bonorum, est quæstus spiritualium, quæ sola sunt vere magna bona. ¶ Adiungit autem pietati sufficientiam ad eradicandum quæstum temporalium: vt intelligamus sufficientiam victus & vestitus non quæri à pietate, sed concomitari pietatem. Et vere sic dominus ordinauit, vt discipuli pietatem exercentes prædicando, sufficientiam haberent non quærerent. edentes inquit & bibentes quæ apud illos sunt. offerri vult pietati, non quæri ab illa. *Nihil enim intulimus in hunc mundum.* Superfluit hunc. *Haud dubium, quia.* pro, quòd, *nec auferre aliquid possumus.* Declarat comitem pietatis sufficientiam quæ comprehendat: discurrendo ab ingressu nostro in mundum vsque ad egressum per mediam vitam. Et quia in ingressu nihil facultatum temporalium intulimus, non est dubium quòd similiter in egressu nihil auferre possimus: in vita vero media. *Habentes autem alimenta & quibus tegamur his contenti simus.* pro, erimus. Ecce quæ comprehendit sufficientia: alimenta scilicet & tegumenta: quandoquidem his contenti erimus secundum necessitatem naturæ. Ex hoc enim quòd natura contenta erit in hac vita alimentis & tegumentis, monstrat has esse partes sufficientiæ quæ est comes pietatis. *Nam qui volunt diuites fieri.* E regione non contentorum alimentis & tegumentis, locat eos qui volunt ditescere: & eos pingit suis coloribus valde malis. *Incidunt in tentationem.* auaritiæ, fraudis, & huiusmodi. *Et in laqueum diaboli.* Superfluit diaboli & prepositio in. Non solum succumbunt tentationi allicientium diuitiarum ad superfluitatem, sed etiam illaqueantur laqueo pene insolubili: eo quòd obnoxia restitutioni tales nunquam restituunt. sunt enim velut illaqueati affectu rerum. *Et desideria multa inutilia.* pro, irrationabilia. Et vere sic esse apparet: quoniam in multa incidunt desideria aliena à recta ratione. Et quod peius est. *Et nocius.* aliis. Hæc enim communiter videntur accidere iis qui volunt ditescere. Et bene nota ne per istos intelligas eos qui pro necessitate familiæ suę industrias exercent mercaturæ. hi enim non sunt qui volunt ditescere, sed lucrari vt possint secundum statum propriũ viuere filij, &c. *Quæ demergunt homines in interitum.* animæ in præsenti. *Et perditionem.* in futuro. *Radix enim omnium malorum est cupiditas.* pro, auaritia. Dictio Græca non est nomen

cupiditatis

cupiditatis in genere, sed cupiditatis argenti, quam vnico vocabulo auaritiam dicimus: quoniam de inordinata cupiditate est sermo. Et hæc metaphorice dicitur radix malorum omniū, quoniam ex ea pullulant mala omnia. Sex enim genera malorū Paulus iam supputauit ex tali radice oriri: incidere in tentationem & laqueum, desideria multa irrationabilia & nociua, interitum & perditionem. Sub his generibus mala omnia continentur. *Quam quidam appetentes aberrauerunt à fide.* Manifestat ab experientia auaritiam radicem esse omnium malorum, vsqueadeo vt sit etiam radix infidelitatis. Vehementer siquidem animus affectus diuitiis etiam à fide apostatat. *Et inseruerunt se doloribus multis.* Nihil Paulus prætermittit. Declarauit quòd auaritia est radix omnium malorum culpæ ex experientia, quia abducit etiam à fide: declarat modo quòd est etiam radix multorum malorum pœnæ in hac vita, dicendo quòd immiscuerunt se doloribus multis. Perturbationes animi quas auari incurrunt, constat esse res perturbationes animi incurrunt tales aberrantes à fide: nam non solum perturbantur propter diuitias, modo perditas modo periclitantes, &c. sed etiam propter synderesim ob fidem relictā. *Tu autem o homo dei hæc fuge.* Appellat eum hominem dei ad reddendam rationem fugæ: iuxta Christi præceptum, non potestis deo seruire & mammonæ. *Sectare uero iustitiam, pietatem, fidem, charitatem, patientiam, mansuetudinem.* Et cur has virtutes sectari præcipiat, subiungit summando ad duo capita. *Certa bonum certamen fidei, apprehende uitam æternam.* Ad hæc duo reducitur omnis sequela cuiusque virtutis. Et primum quidem spectat ad viam præsentis vitæ: alterum autem ad terminum eiusdem. Secundo siquidem virtutes certamus certamen fidei bonum: & in termino apprehendimus vitam æternam, præmium certaminis. *In quā.* pro, in quam. Deest, *& uocatus es, & confessus es bonam confessionem coram multis testibus.* Ne impossibile reputaretur tam arduum præmium. dicit. in quam, vitam æternam, tum vocatus es à deo, tum tuipse cōfessus es confessionem bonam coram multis testibus. Professionem quam facit episcopus superintendendi aliis, appellat confessionem bonam factam corā multis testibus: quoniam non secreto, sed palam fit huiusmodi professio. Et hanc quoque affert factam in vitam æternam. Ita quòd tam ex vocatione dei quàm ex professione tua certandum est tibi certamen fidei ad apprehendendam vitam æternam. *Præcipio tibi coram deo.*

Vinculo

Vinculo vocationis & proprię professionis adiungit vinculum præcepti adhibitis testibus deo & Christo. *Qui uiuificat omnia.* Quoniam præcipit media ad vitam æternam, ideo deum inducit quatenus viuificat omnia. *Et Christo Iesu qui testimonium reddidit.* pro, testatus est *sub Pontio Pilato bonam confessionem.* Dixerat & confessus es bonam confessionem coram multis testibus. & propterea præcipiendo executionem illius affert Christum Iesum quatenus testatus est sub Pontio Pilato bonam confessionem. Facto siquidem & verbo Christus bonam confessionem testatus est sub Pontio Pilato. Verbo quidem testatus est confessionem propriæ innocentiæ, non haberes aduersum me potestatem vllam &c. futurę vitę, regnum meum non est de hoc mundo. propriæ deitatis, ego ad hoc veni in mūdū. & demū propriæ, doctrinæ vt testimoniū perhibeam veritati. Facto autem, patiēdo vsque ad crucem. Vnde vere de ipso dicitur quòd confessionem bonam non solum protulit, sed & testatus est, certando facto passionis suę & verbis testificando illam. *Vt serues.* pro, *seruare te.* Fece actus præceptus. *Mandatum.* proculdubio tibi impositum in tua professione. Mandatur siquidem, Episcopo quum ordinatur vt prædicet populo dei. ita quod non solum ex professione propria, sed ex mandato obligatur. Et propterea Paulus dicit, præcipio tibi seruare te mandatum. *Sine macula, irreprehensibile.* pro, immaculatum, *irreprehensum.* Et refertur vtrunque ad pronomen te. Et est sensus. præcipio tibi te immaculatum, irreprehensum seruare mandatum. Non sufficit mihi vt serues mandatum, sed exigo vt immaculatus intus & irreprehensibilis foris serues mandatum. Serues autem non ad diem aut annum, sed *Vsque in aduentum.* pro, apparitionem, *domini nostri Iesu Christi,* hoc est vsque in finem, rationem habendo apparitionis domini nostri Iesu Christi ad iudicandum omnes & scrutandum singula hominum opera. *Quem.* pro, *quam.* Refert enim apparitionem. *Suis temporibus.* soli deo notis. *Ostendet beatus.* Ad apprehensionem vitæ æternę inuitans, apte describit deum beatum. Rursus apparitionē Christi ad iudiciū ad beandū electos describens ab authore deo, aptissime nominat deū beatum, vt propriam causam omnis beatitudinis tangat. *Et solus potens.* Vere solus potest: cuius potestas ad omnia se extendit, & à quo omniū potestates sic pendent, vt si velit, nihil possint. Et vtrunque horum (scilicet esse beatum & esse solum potentem) naturale est deo. *Rex regum.* pro, regnātiū, *& dominus dominantiū.* Vtrunque horum ad gubernationem spectat

nem spectat vniuersi. *Qui solus habet immortalitatem.* Omnis mutatio, quædam mortis species est: & perinde dictum est quòd solus habet immortalitatem, ac si dictum fuisset qui solus viuit absque omni mutabilitate: nam omnis creatura quantumcunque immortalis immò etiam beata, alicui subiacet mutationi: nam & de facto motus mentis aliquos habet successiue: præter hoc quòd mutabilis est per potentiam diuinam. *Et lucem inhabitat.* pro, inhabitans, *inaccessibilem.* Superfluit &. De luce spirituali est sermo. Et diuina substantia appellatur intelligibilis lux inaccessibilis, tantæ excellentiæ vt nullus possit ad eam accedere. Quemadmodum lux solis est inaccessibilis relatiue ad corporea, ita lux diuina est inaccessibilis relatiue ad totum vniuersum. Metaphorico autem sermone dicit quòd inhabitat: nulla siquidem est ibi proprie inhabitatio: sed ad similitudinem habitantis in luce inaccessibili, excellentiam diuinæ lucis hominibus describit. *Quem nullus hominum vidit: sed nec videri.* pro, videre, *potest.* Ex hac secunda particula apparet quòd de homine secundum naturæ vires loquitur: nam sic absque omni controuersia verificatur q; nullus hominũ deum vidit, & quòd nec videre eum potest. Et hoc intellige de videre deum secũdum seipsum: ad differentiam eius quod est videre deũ in alio, siue intelligibili, siue imaginabili, siue sensibili: nã sic prophetę viderũt deum, & philosophi & angeli naturaliter vident deum. *Cui honor & imperium sempiternum: amen.* Par fuit vt descripto deo secundum tot præclaras conditiones, in gratiarum actiones prorũperet: cupiendo exhiberi illi honorẽ: & aduenire imperium sempiternũ quemadmodum in cœlo ita & in terra. Possunt tamẽ & hæc assertiue intelligi: vt etiã describat deũ & honorari & imperare sempiterno tẽpore. *Diuitibus huius seculi præcipe non sublime sapere.* pro, sentire. Necessaria mõstrat hæc esse dicẽdo præcipe. Et vere primũ præceptũ negatiuũ quo egẽt diuites, est non alte sentire. Diuitias enim magnipendunt ac per hoc efferũt animũ magnipendẽtiũ illas & possidẽtiũ. Elata ergo mẽs primo inhibetur. deinde. *Neque sperare in incerto.* pro, in incertitudine, *diuitiarum.* Et hoc quoq; familiare est diuitibus vt cõfidant in auro. Et vere dicit in incertitudine diuitiarũ: quoniã incerta est earũ stabilitas, incertus est earũ futurus vsus, & incertior fructus. *Sed in deo viuo, qui præstat nobis omnia abunde ad fruendũ.* hoc est ad delectabiliter suauitérque vtendum. Et quod dicit abunde, intellige quantũ est ex parte dei: nam secus quandoque accidit ex parte nostri, vel ꝓpter demerita nostra, vel propter aliquod spirituale bonum

bonũ. *Bene agere,* Refertur ad præcipe diuitibus hui' seculi. Nec dicit bona sed bene agere, vt modũ agendi ex parte agẽtis explicet bonum. *Diuites fieri in operibus bonis.* multiplicando bona opera. *Facile tribuere.* non solum tribuere sed facile. *Communicare.* Rationem facile tribuẽdi explicat adiungendo communicationem. Diuites siquidem vt pote abundantes bonis fortunæ, considerare debent quod ideo secundum ordinem diuinæ prouidentię abundant vt communicent. non enim eis est data abundantia vt tot propria retineant, sed vt propria quibus abundãt communia efficiant. & propterea faciles debent esse ad tribuendum. Et ne hoc reputarent esse sibi damnum, subiungit. *Thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum.* Ecce fructus communicandi. ipsum siquidem communicare est recondere sibiipsis bonũ fundamentum in futurum. Et ad quid sit hoc fundamentum subiungit. *Vt apprehendant ueram.* pro, æternam, *vitam.* Electionis recõditur fundamentum super. quod consurget ascensus ad apprehendendum vitam æternam. hoc est enim proprium meritum diuitum quatenus sunt diuites. *O Timothee.* Ad excitandum Timotheum, adiungit articulum. *Depositum custodi.* Commissum gregem sub depositi ratione custodiendum mandat: vt etiam de leui culpa teneatur. *Deuitans prophanas uocum nouitates.* pro, *inanitates.* Inter alias vigilantias necessarias ad custodiã depositi, oportet te euitare prophanas vocum inanitates. Inanitates vocũ aliæ sunt prophanæ, hoc est sacris aduersæ: aliæ sunt tanquam indifferentes, vt nugæ, & propterea Paulus addidit prophanas. Oportet siquidem episcopum custodire depositum sibi gregem etiam à vanis vocibus si prophanæ sunt: si aduersus sacras literas sunt, si aduersus sacra mysteria sunt. *Et oppositiones falsi nominis scientiæ.* hoc est falso nominatæ scientiæ. Forte scientiam cabalisticã appellat falso nominatam scientiam. Verum quãcunque intelligas, perpende soliditatem veritatis enangelicę. nam non contrariantur ei oppositiones cuiuscunque scientiæ, dummodo nõ falso nominetur scientia: sed solum oppositiones falso nominatæ sciẽtiæ, aduersantur veritati Christianæ. Et in prompto ratio est: quia verum vero non est contrarium. Omnis autem vere nominata sciẽtia est verorum. *Quam quidam promittentes.* pro, profitentes, *circa fidem exciderunt.* pro, *à fide aberrauerunt.* Experientiam affert quo ducit illa falso nominata scientia. Et hinc habemus quod de quadam certa scientia loquitur: alioquin non diceret quam quidam profitentes à fide aberrauerunt. Et si collegeris hæc omnia (videlicet quod

Universidad de Deusto
Biblioteca

eet quod falso nominatur scientia, quod complexa est à fidelibus cum periculo profitentium illam ita quod quidam illam profitẽtes aberrarunt à fide: & quod Paulus non dicit illam omnino vitandam, sed dicit illius vitandas esse duas partes, scilicet prophanas vacuitates vocum & oppositiones ad custodiendum depositum gregem) suspicaberis forte mecum cabalisticam pingi scientiam. Meæ siquidem suspitioni alia non occurrit scientia his picta coloribus. *Gratia tecum amen.* Hæc est salutatio manu Pauli.

¶ Et apud Græcos inuenitur subscriptio talis. Ad Timotheum prima scripta Laodiciæ.

Caietæ die vltimo Martij. 1529.

THOMAE DE VIO CAIETANI Cardinalis Sancti Xisti, in posteriorem Epistolam Pauli ad Timotheum commentarii.

PAVLVS *Apostolus Iesu Christi*, non aliorũ apostolorum. *Per voluntatem dei*, non meritis propriis. *Secundum promissionem vitæ quæ est in Christo Iesu.* Apostolus per voluntatem dei non secundum quod disponit & gubernat naturalem rerum ordinem, sed secundum quod promittit vitã quæ est in Christo Iesu nunc per fidem, postremo autem per immortalem gloriam etiam corporis. Materia siquidem apostolatus significatur: explicãdo quod est missus per voluntatem dei quatenus promittit vitam quæ est in Christo Iesu. Ad hanc siquidem promissionem promulgandam, ad illam inuitandum &c. legatus est. *Timotheo charissimo*, pro, dilecto, *filio.* per euangelium. *Gratia & misericordia*

& pax. Superfluunt ambæ coniunctiones. Imprecatur non solum extrema dona (gratiam & pacem) sed etiam misericordiam, donum medium summe necessarium prælatis. *A deo patre nostro.* Superfluit nostro. *Et Christo Iesu domino nostro.* Exposita sæpe sunt hæc. *Gratias ago.* pro, gratiam habeo, *deo meo.* Superfluit meo. Perfecta salutatione inchoat narrationem à commendatione Timothei. Et commendationem inchoat explicando se recognoscere vt diuinum beneficium quod assidue est memor ipsius Timothei, memor autem in orationibus & in desiderio videndi ob virtutes eius & matris & auiæ. *Cui seruio à progenitoribus meis in conscientia pura.* Superfluit meis. Et non est sermo de qualicunque seruitute, sed de seruitute cultus. Ac si diceretur, quem colo non nouitius, sed à via progenitorum: Abrahæ, Isaac, Iacob &c. sed nec externo tantum honore, sed in conscientia pura. *Quod sine intermissione habeam tui memoriam in orationibus meis nocte ac die.* Ad orationes refertur assiduitas non ad tempus: hoc est quod nunquam Paulus orabat absque admixta memoria Timothei, siue in die siue in nocte. *Desiderans te videre, memor lachrymarum tuarum.* Lachrymas fidei fuisse has manifestant subiũcta. Et propterea non immerito accendebant desiderium Pauli ad vidẽdum illum. *Vt gaudio impleat, recordationem accipiens eius fidei quæ in te est non ficta: quæ & habitauit primum in auia tua Loide, & matre tua Eunice. Persuasum autẽ habeo quod & in te.* Lachrymæ Timothei accendebant Pauli desiderium: causa autem lachrymarum interna fides Timothei non ficta ab auia & matre profecta, replebat gaudio animum Pauli. Vt patet in Actis Apostolorum, Timotheus ex materno genere erat Iudæus. Et propterea Paulus meminit matris & auiæ. *Propter quam causam.* fidei in te habitantis. *Admoneo te ut suscites gratiam.* pro, donum, *dei quod est in te per impositionem manuum mearum.* Nisi teporem aliquem in Timotheo Paulus cognouisset, nõ monuisset vt suscitaret velut sopitum ignem donum dei episcopalis gradus: quod erat datum Timotheo per impositionem manuum Pauli, sicut & hodie datur. *Non enim dedit nobis deus spiritum timoris.* pro, *timiditatis.* Insinuatur hinc causa teporis circa curam episcopalem fuisse timiditatem quandam. *Sed virtutis.* pro, *potentiæ.* ad fortiter operandum magno animi robore. *Et dilectionis.* Nihil prodesset spiritus fortitudinis ad euangelizandum, arguendum, docendum &c. nisi simul esset spiritus dilectionis impellentis ad operandum. *Et sobrietatis.* Non est sermo de sobrietate potus, sed de sobrietate

doctrinæ

Universidad de Deusto
Biblioteca

doctrinę: prout ipsemet Paulus dicit in Actis Apostolorum ad festum verba sua esse sobrietatis. Hæc sunt quę proponit Paulus tractanda in hac epistola, *Noli itaque erubescere.* pro, *non igitur erubescas.* Incipit tractare proposita, inchoans ab illa particula, spiritum timiditatis. Timidi siquidem est erubescere. *Testimonium domini nostri neque me vinctum eius.* Quandiu Paulus persecutiones passus est à Iudeis, Timotheus non indiguit exhortatione vt libere testificaretur ea quę sunt Iesu Christi, & vt Paulo etiam vincto ad instantiam Iudęorū adhęreret: sed vbi Paulus absolutus à primis vinculis cum quibus missus fuerat Romam (vt in calce epistolæ huius explicabitur) iterum vinctus est Romæ à Nerone primā contra Christianos persecutionem mouente, occasio timendi data est episcopis vbique existentibus tum testificari ea quæ sunt Iesu Christi, tū adhęrere Paulo. Vnde in calce epistolæ dicet quod in prima defensione nemo mihi affuit. Et propterea Paulus secūdo vinctus in fine vitę suæ & imperij Neronis, monet Timotheū qui post prima vincula discesserat ab ipso missus ad Philippēses: vt illis Paulus in epistola promittit) vt auditis istis nouis vinculis, non timeat non erubescat testimonium Christi crucifixi neque me vinctum tanquam maleficum. Vtrumque enim erat materia pudendi in conspectu Gētilium & Iudęorum. *Sed collabora euāgelio.* hoc est patiendo afflictiones vna mecum incumbe euangelio tuēdo ac propagādo. *Secundum virtutem.* pro, potentiam, *dei.* scio quod hoc excedit vires tuas, noui timiditatem tuam: & ideo adiungo secundum potentiam dei quæ tibi non deerit confidenti in illa. *Qui nos liberauit.* pro *saluauit.* Ecce ratio non erubescēdi testimonium domini beneficium saluationis collatum electis, Pronomen siquidem nos demonstrare electos, subiuncta testantur. *Et vocauit vocatione sua sancta* Superfluit sua. Ecce aliud beneficium vocationis non qualicunque vocatione, sed vocatione sancta: hoc est munda quantum ad statum ad quem vocauit. Vocauit siquidem ad statum mundiciæ ab erroribus & peccatis. *Non secundum opera nostra.* Ad vtrunque beneficium (saluationis & vocationis) refertur quod non nostris meritis. *Sed secundum propositū suum.* ab æterno definitum. Prima radix saluationis & vocationis electorum est diuina voluntas qua proposuit istos saluare & vocare. *Et gratiam quæ data est nobis in Christo Iesu ante tempora secularia.* pro, *eterna.* Multa sunt hic mysteria. Dicit in primis data est nobis ante tempora æterna. Et propterea quæstio oritur: quum omnis diuina datio qua deus dedit nobis aliquid sit datio temporalis,

ralis, quomodo verificatur quòd gratia data est nobis ante tempora æterna. Solutio est quòd licet effectus dationis sit in tempore, ipsa tamen datio quæ est actio diuina, quæ est essentia diuina est æterna ante omnia tempora. Et ex parte actionis dicit Paulus quod gratia (hoc est gratuita dei volūtas) data est nobis ante tempora æterna. Hanc doctrinam de omni actione diuina nunquàm in potentia sed ab æterno in actu ex parte actionis, si non percipis minus docte in metaphysica seu theologia speculatiua, percipe hanc faciliorem. Paulus non solum dicens secundum propositum sed gratiam datam ante tempora, explicauit quòd non secūdum quodcunque propositum, sed secūdum propositum gratuito (non ex debito) datum nobis ante tēpora æterna. Ita quod data est non significat actionem transeuntem (quia nō habet pro materia donum aliquod creatum) sed significat actionem immanētem: quia habet pro materia gratuitam dei voluntatem, & quemadmodum ab æterno dilexit nos, ita ab æterno dedit nobis suum propositum gratuito. Et si hanc rursus non percipis, intellige gratiam datam nobis ante tempora, datam in prædestinatione diuina: quamuis in effectu data sit in tempore. ¶ Dicit quoque ante tēpora æterna. Et habet quęstionem: tum quia ipsa non fuerunt ęterna: tum quia si fuissent ęterna, nō datur ante. Solutio est quod Paulus non dicit tempora æterna à parte ante. sed absolute. quod verificatur in temporibus inchoatis durāribus in perpetuum: durabunt autem in perpetuum tempora in successionibus actionū humanarum. Et hoc sufficit textui quod ante tempora data sit nobis gratia. At si quadrare vis omnino textum de temporibus æternis à parte ante, dicito quod loquitur de temporibus non quę fuerunt æterna nisi imaginarie, sed etiam si fuissent æterna. Et vere ante tempora etiam si fuissent æterna gratia dei data est nobis: quoniam data est nobis in ęternitatē, quę est ante omnia tempora etiam æterna, vt causa omnis tēporis etiā æterni. ¶ Dicit quoque in Christo Iesu. Difficile autem est intelligere quo pacto verificatur quod gratia dei data est nobis in Christo Iesu ante tempora æterna: quū Christus Iesus nomē sit hominis: & certū sit quod filius dei non fuit homo ante ęterna tēpora, sed vbi venit plenitudo tēporis misit deus filiū suū &c. Solutio est quod siue in Christo Iesu referatur ad gratiā (& sit sensus, gratiā in Christo Iesu quę data est nobis) siue referatur ad ꝓnomē nobis (& sit sensus, nobis nō absolute, sed mēbris Christi Iesu) vtroque modo significatur idem videlicet modus participandi salutem & gratia diuinę prędestina-

tionis, quod proposuit deus gratuito per Iesum Christum saluare nos, & dedit nobis expositis ante æterna tempora nobis gratiam tali modo habendam. Cum qua veritate stat quod secundum effectum peruenit ad nos hoc beneficium & hic modus in tempore.

Manifestata est autem nunc. Superfluit est. *Per illuminationem.* pro, apparitionem, *saluatoris nostri Iesu Christi.* Ante tempora, data quidem est nobis in Christo Iesu gratia dei, verum ab æterno non est manifestata, sed manifestata est nunc in plenitudine temporis per apparitionem in carne prius mortali & deinde immortali Iesu Christi. Vere per hanc apparitionem manifestata est gratuita dei voluntas ab æterno erga electos, ob quorum salutē misit deus filium suum &c. *Qui destruxit.* pro, aboleuit, *quidem mortē, illuminauit aūt uitā & incorruptionē.* pro incorruptibilitatē. *per euāgeliū.* ab effectibus probat manifestatā gratiam per apparitionem Iesu Christi. Alter effectus est aboleuisse mortem tam animę quā corporis. Alter in lucem protulisse vitam tam animę quam corporis & incorruptibilitatem vtriusque vitę fœlicis. Vtrunque autem effecit Iesus Christus per euāgelium, subaudi creditum. Mediāte siquidem euangelio credentibus & amplectētibus illud Iesus obliterauit mortem & in lucem protulit vitam & incorruptibilitatē. Recte intellige quod non est hic sermo de effectibus passionis & resurrectionis Christi secundum se, sed de applicatione eorūdem ad credētes per euangelium prędicatum, creditum ac cōplexum.

In quo. pro, in quod. euangelium. *Positus sum ego.* non ego me posui. *Prædicator.* pro, præco. ad publicandum. *Et apostolus.* in supremo ecclesię ordine. *Et magister.* pro, & doctor, *gentium.* præco & apostolus absolute, doctor vero gentium peculiariter. Proposuerat vt non erubesceret testimonium domini neque me vinctum eius. Et propterea expeditis spectantibus ad testimoniū domini, tractat modo spectantia ad me vinctum eius: commemorando quod quamuis sim vinctus, sum tamen positus in euangelium præco & apostolus ac doctor gentium. *Ob quam causam.* videlicet euangelij. *Etiam.* pro, &, *hæc patior.* supple vincula.

Sed non confundor. pro erubesco. vincula & carceres. Multo igitur minus tu debes erubescere me vinctum Christi. *Scio enim cui credidi.* Ecce ratio quare non erubesco vincula propter euangelium. Et dicit scio, quia ipse euidentem habuit notitiam quum raptus fuit quod deus est ille cui credimus. Nos autem quamuis euidētia demonstratiua sciamus deum esse, non tamē euidenter scimus. qd ipse est cui credim⁹, sed fide tenemus hoc. *Et certus sum.* pro, & persua-

persuasum habeo, *quia.* pro, quod, *potens est depositum meum seruare in illum diem.* Merita propria tam bene operando quam mala patiendo appellat depositum suum apud deū: vt intelligamus quod non pereunt, non transeunt cum tempore actionum & passionū, sed commendantur in depositum non apud hominem, sed apud deum potentem seruare hæc ad præmiandum illo die quo ipsum iudicabit, vnde merito non erubesco, sed continue augeo depositum meum. *Formam habe sanorum uerborum quæ à me audisti in fide & in dilectione in Christo Iesu.* Postquam explicauit quare non debet Timotheus erubescere ipsum Paulum vinctum ratione offi cij, causæ & certi præmij ipsius Pauli, adiungit rationem relatiue ad ipsum Timotheum quod instructus fuerit à Paulo. De forma itaque exemplari seu in exemplum exposita, dicit. Habeto, in vsu, formam sermonum sanitatem animi præbentium, quos à me non per scripturas didicisti sed audisti, non in philosophia morali, sed in fide & dilectione in Christo. Hæc forma faciet te non erubescere testimonium Christi. *Bonum depositum custodi per spiritum sanctum qui habitat in nobis.* Ipsa forma sanorum verborum quæ audierat à Paulo &c. appellatur depositum bonū. Depositum quidem Pauli apud Timotheum: bonum autem Timotheo & aliis Christianis. Hoc inquam depositum custodi, non per proprium spiritum sed spiritum sanctum. Curam depositi habe, parendo non spiritui timiditatis, sed spiritui sancto, qui non est longe à nobis nec hospes in nobis, sed habitat in nobis electis. *Scis enim hoc.* Superfluit enim. Ad exercitandum Timotheum vt custodiat depositum, subiungit & quosdam profeciisse in malum, & quosdam profeciisse in bonū: vt in illis periculū, in istis profectū considerando excitetur. *Quod auersi sunt à me.* pro, auersati sunt me, *omnes qui in Asia sunt.* Superfluit hoc vltimum sunt. *Ex quibus est Phygelus & Hermogenes.* Ordo literæ est, quod auersati sunt me Romæ omnes qui in Asia quoque auersati fuerant me. Et dicit scis, quia commemorat id quod Timotheo notum erat: videlicet quod quemadmodum in Asia minore isti Paulum aspernati fuerant, ita & Romæ, de malo in peius procedentes. De quorum numero duos tantum nominat. *Det misericordiam dominus Onesiphori domui.* Ecce proficiens Onesiphorus & gratus. Paulus non orat pro Onesiphoro tantum, sed pro vniuersa illius familia. *Quia sæpe.* non semel aut bis. *Me refrigerauit,* pro, refocillauit secundum corpus. *Et catenam meam non erubuit.* Hoc est quod præcipuē intendit Paulus significare

Universidad de Deusto
Biblioteca

Timotheo, vt ab exemplo animosior reddatur ad non erubescẽdum ipsum vinctum. *Sed quum Romam uenisset.* pro, Romæ esset, *solicite.* pro, studiosius, *me quæsiuit & inuenit.* Quod longe propensioris animi fuit quàm si me casu repertum cum catena non erubuisset. *Det illi dominus inuenire misericordiam à domino.* pro, apud dominum, *in illa die.* Ratione huius maiotis officij orat pro æterna retributione in die iudicij. *Et quanta.* pro, & quæ, *Ephesi ministrauit mihi tu melius nosti.* Vt credat Timotheus hæc Onesiphori officia erga Paulum Romæ, commemorat Ephesina nota Timotheo: vt & hinc profectus Onesiphori innotescat & trahat exemplo.

CAPVT II.

TV ergo *fili mi confortare.* pro, inualesce, *in gratia quæ est in Christo Iesu.* Tractat illam particulam, sed spiritum potentiæ. Proposuerat enim quòd non dedit nobis deus spiritum timiditatis, sed potentiæ. Vnde & à robore incipit, inferendo ex dictis. Tu ergo inualesce, non in propriis viribus, sed in gratia quæ secundum seipsam est data, nutrita & aucta fide Christi Iesu. *Et quæ audisti à me.* Duo exigit spectantia ad spiritum potentiæ euangelicæ. Alterum quòd inualescat in gratia Christi. alterum quòd asciscat ad officiũ euangelicum alios. Euangelicos siquidem sermones, significat dicendo & quæ audisti à me. *Per multos testes hæc commenda.* In calce præcedentis epistolæ dicitur Timotheo & confessus es bonam confessionem coram multis testibus. Quod itaque seruatum est in promotione Timothei, idem seruandum à Timotheo statuit in promotione aliorum. Ita quòd modo explicat modum commendandi, qui prius explicauerat rem commendandam: videlicet quæ audisti à me. Et tertio subiungit quibus commendandum est. *Fidelibus hominibus qui idonei erunt & alios docere.* Fidelitas voluntatis est virtus ad non fallendum: idoneitas vero ad docendum alios, intellectiuæ partis est simul & executiuæ. puta linguæ expeditæ & huiusmodi. *Labora.* pro, tu igitur fatigare. Præceperat primum tu ergo fili mi inualesce in gratia. Hoc præceptũ prosequitur explicando potentiam ad sufferendum afflictiones occurrentes propter militiam euãgelicam. *Sicut bonus miles Christi Iesu.* pugnando, tuendo, expugnando. *Nemo militans deo implicat se negociis secularibus.* Superfluit deo. & legendum est. *Nemo militans implicatur negociationibus uitæ.* Quia dixerat sicut bonus miles Christi, affert cõditionem militum in qua vult Christi militem

litem assimilari militibus armatæ militiæ. Et de militibus armatę militiæ refert nemo militans, implicatur negociationibus vitæ. Prohibitæ sunt enim negociationes militibus, vt se totos expeditos militiæ dedãt. Et hinc præcipit Paulus vt Christi milites proportionaliter se totos dedant militiæ euangelicæ, alieni ab omni solicitudine temporalium, etiam propriæ vitæ, famæ &c. *Vt ei placeat cui se probauit.* pro, qui ipsum ad militiam elegit. Hæc enim est communis militaribus animis ratio bene militandi. *Nam & qui certat in agone.* pro, si autem & certat quispiam, *non coronabitur.* pro, coronatur, *nisi legitime certauerit.* Dixerat sicut bonus miles, & explicauit quo ad partes negatiuas ex similitudine militum: modo explicat quo ad partes affirmatiuas ex alia similitudine. Prius indecentes occupationes abstulit, modo actiones legitimas astruit exemplo certantium singularium: puta athletarum. Nullí enim certanti datur corona laurea aut quæuis alia, nisi certamen eius legi statutæ conforme approbatum fuerit: vt hinc intelligamus nullum ex certamine euangelico coronandum, nisi certatio fuerit legitima secundum ipsam legem euangelicam. *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere.* Tertia est hęc similitudo agricolæ primitias fructuum ex culto agro iustitia fouente perciptentis: vt intelligamus quòd in agro euangelico laborãtem exterioribus officiis colendo mentes hominum, primitias fructuum spiritualium & temporalium hic, & æternorum in futura vita percepturum necessitate iustitiæ. *Intellige quæ dico.* Tres has similitudines non applicauerat: & propterea dicit intellige quæ dico. *Dabit.* pro, det, *enim tibi dominus in omnibus intellectum.* Imprecantis seu potius orantis pro Timotheo est, vt deus det illi intellectum non solum in istis, sed in omnibus. Et coniunctio enim, vsurpatur ad significandum, quia oratio supplebit vt intelligas, & hæc quæ dixi & alia. *Memor esto dominum Iesum Christum resurrexisse à mortuis ex semine Dauid secundum euangelium meum.* Superfluit dominum. Præceperat, tu ergo fili mi inualesce in gratia quæ est in Christo Iesu, & declarauit inualescẽ: declarat modo gratiam quæ est in Christo Iesu. inchoans ab ipso Iesu, & deriuans eam ad membra. Et est ordo literæ. Iesum Christum ex semine Dauid resurrexisse ex mortuis. Meminit originis Dauidicæ. vt naturam carnis secundum quam resurrexit, & prophetias testamenti veteris promittentes Messiam ex semine Dauid vnico complectatur vocabulo. Quod autem dicit secundum euangelium meum, refertur ad memento, reuoca ad me-

moriam quod meo euangelio didicisti. Et simul consonantiam prophetarum & euangelij significat. Et dicit meum, non mei solius, non cuius ego sum author, sed mihi commissi ad prædicandum, tuendum &c. *In quo laboro.* afflictiones sustinendo. *Vsque ad uincula.* inclusiue. *Quasi male operans,* pro, *maleficus.* Vinctus erat Paulus impositó ei titulo malefici. Vnde & Sueto. in vita Neronis dicit. Afflicti suppliciis Christiani, genus hominum superstitionis nouę ac maleficę. Mirum autem est cur Paulū alioſque tam optimis moribus præditos Christianos appellauerit maleficos: quum constet omne maleficij genus execrari à Christiana religione nec scio colorem aliquem huius tituli: nisi forte maleficos appellarint quia miracula faciebant, quę magicis artibus imputabant. *Sed uerbum dei non est alligatum.* Quamuis ego sim astrictus vinculis, verbum tamē dei (euangelium scilicet) non est astrictum vinculis, sed inter mea vincula solutum perseuerat: quoniam non desisto tum verbis, tum epistolis, tum factis euangelizare Christum. *Ideo omnia sustineo propter electos.* hoc est ne verbum dei alligetur sustineo omnia euangelizando, sustinētia omniū, ppter electos. Mea fortitudo in sustinendo, ad hoc ordinatur vt verbū euangelicū liberū apud alios sit propter salutē non omnium sed electorum. *Vt & ipsi salutem consequantur quæ est in Christo Iesu cum gloria cœlesti.* pro, æterna. Quid stulte disputas de operibus necessariis ad salutem electorum, ecce Paulus ad hoc se sustinere omnia dicit propter electos vt vna secum ipsi electi consequantur salutē æternam. *Fidelis sermo.* Gratiam immortalitatis in Christo iam per resurrectionem habitam & habendā ab illius membris exposuerat: expositurus vero modum cōsequēdi præmittit. Fidelis, hoc est verax & consonus Christo, sermo. *Nam si commortui sumus,* proculdubio Iesu Christo qui mortuus fuit. *Et conuiuemus,* cum ipso qui resurrexit & viuit vita immortali, sicut Christus mortuus fuit vitæ transitoriæ. Et verbum sumus, præsens quidem tempus designat, sed presens huius vitę. nā sensus est si in hac vita commorimur corpore propter Christum, conuiuemus in alia vita cum ipso vita immortali. *Si sustinebimus.* pro, *sustinemus.* Præsentis siquidē temporis est: & attestatur quod in toto hoc sermone Paulus vtitur presentibus extēsis ad presens totius vitæ vsque ad vltimum. Alioquin non essent vere cōditionales. *Et corregnabimus.* Nisi quis sustinuerit vsque in finē hic, nō corregnabit in futuro cum Christo. Considera appropriationes. si cōmorimur, cōuiuemus. si sustinemus, corregnabimus. sicut vitā morti,

morti, ita regnum tolerantiæ appropriat. *Si negauerimus.* pro, negāmus, cum coram hominibus. *Et ille negabit nos.* coram angelis dei & vniuerso mundo. *Si non credimus.* interna fide. *Ille fidelis permanet.* in comminatis suppliciis. *Negare seipsum non potest.* Quemadmodū deus non potest peccare, & tamen est omnipotens (quia posse peccare non est posse, sed defectus potentiæ) ita cum eiusdē omnipotentia stat quod negare seipsum non potest: quia posse negare seipsum non est posse, sed defectus potentiæ. Est enim mutabilitatis. Omnis enim qui potest negare seipsum est mutabilis à prima deliberatione in alteram. Puniet ergo incredulos vt decreuit. *Hæc commone.* Quum declarauit m ergo fili mi, inualesce in gratia quæ est in Christo Iesu, prosequitur modo reliquā præcepti partem, & quæ audisti à me commenda per multos testes fidelibus hominibus qui idonei erunt & alios docere: precipiendo vt admoneat illos hæc Christi & membrorum eius. *Testificans coram deo.* pro, domino, hoc subiunctum præceptum. Non sufficit Paulo vt coram multis hominibus testibus, sed exigit vt etiā corā deo (qui intuetur cor & videt ex corde officiū exerceri. Timothe us testificetur subiunctum præceptum. *Noli contendere uerbis.* pro, non pugnare verbis. Hoc est præceptū à te testificandū aliis quos ascineris ad euangelizandum, non pugnare verbis, sed doctrina. Et rationē subdit ex conditionibus pugnæ verborum. *Ad nihil enim utile est nisi ad subuersionem audientium.* pro, ad nihil vtile, *ad subuersionem audientium.* Exaggeratio est conditionum pugnæ verbalis. Et vere experimur q̄ in materia euangelica pugnare verbis ad nihil est vtile, & auditorum mentes subuertit non penetrantium veritatem. *Sedicite autem cura.* Loco harum trium dictionum vnica est. *Stude teipsum probabilem exhibere deo.* Tractat illam particulā in principio propositam, sed spiritum dilectionis, proculdubio diuinæ. Vnde & relative ad deum inchoans prosecutionem illius stude inquit exhibere teipsum deo dignum approbatione, quod constat solo dilectionis spiritu fieri. Nam soli diligentes deum digni sunt approbatione diuina. *Operarium inconfusibilem.* pro, nō erubescentē. Probatio dilectionis exhibitio est operis: intus oportet esse probabilē deo: foris autē oportet esse operariū eorū quæ in euangelio mandantur, operarium autem nō erubescentē ignominias, vincula & reliquas vilitates crucis Christi. *Recte tractantē uerbum ueritatis.* Ad similitudinem secantium ligna secundum lineam rectam, dicit recte secantem verbum veritatis. Non sufficit pastorem ecclesię probatum esse intus, & foris operariū absq; erubescen-

Universidad de Deusto
Biblioteca

bescentia: sed oportet tertio vt verbum euangelicæ veritatis absque obliquitate aliqua distribuat auditoribus, non declinando ad dexteram vel ad sinistram. Et merito: nam veritas in medio est: & tam hinc quàm ad falsum, ad inconueniens seu absurdum declinatur. Tria hæc præcipit pro spiritu dilectionis, & singula prosequitur ordine retrogrado. inchoat enim statim ab vltimo subiungendo. *Prophana autem & vaniloquia deuita.* Superfluit &, nec vaniloquia, sed inaniloquia significantur: quæ in calce præcedentis epistolæ vocum inanitates appellantur. Idem siquidé præceptum repetit mandando vt euitet prophana inaniloquia. Sunt siquidem inaniloquia vitanda (vtpote otiosa) sed quum sunt prophana, procul abiicienda. Et dixit hoc ad prosequendum tertium propositum: scilicet recte tractantem verbum veritatis. Instituit siquidem quòd ad recte tractare verbum veritatis spectat euitare prophana inaniloquia. Et hoc ab effectu explicat subiungendo. *Multum.* pro, amplius, *enim proficiunt.* pro, proficient, *ad impietatem.* Inaniloquia contraria sacris dogmatibus non sistunt in inani, sed magis proficient in animis auditorum ad impietatem fouendam, tanquam vana sit pietas euangelica. *Et sermo eorum ut Cancer serpit.* pro, pabulum habebit. Assimilat sermonem horum morbo cancri qui pascitur in carne vlcerata, vt intelligamus horum sermonem vbi auditores inuenerit pasci in vulneratis animis. Et hinc apparet quòd de quadam certa secta doctorum inanitates vocum prophanas docentium loquitur. Quod etiam apparet ex repetita Pauli monitione: nam & in priore epistola idé monuit Timotheum. *Ex quibus.* doctoribus & sectatoribus prophanarum inanitatum vocum. *Est Hymenæus & Phyletus.* Si nouissemus nos istos sicut nouerat illos Timotheus, intelligeremus de qua secta Paulus loquitur. *Quia veritate exciderunt.* pro, aberrauerunt. Christiani igitur erant isti. Vide quo ducit prophanũ inaniloquium: & hinc perpende quantum aduersetur veritati. *Dicentes resurrectionem iam esse factam.* Quia doctores erant isti inanium vocum, ideo eorum argumenta tanquam innixa inaniloquio tacet Paulus. *Et subuerterunt quorundam fidem.* Ecce longe peius. Tolerabilis magis erat profectus impietatis: sed intolerabilis omnino est subuersio vsque ad fundamentum quod est fides. *Sed firmum fundamentum dei stat.* pro, Christi stetit. Quanuis in quibusdam euersum sit fundamentum, non tamen propterea putes firmum Christi fundamentum euersum. Fundamentum siquidem infirmum euersum est: firmum autem fundamentum à Christo

Christo firmatum (quod est non ad tempus, sed simpliciter & absolute Christi) non est euersum, sed stetit in sua soliditate. *Habens signaculum hoc, cognouit dominus qui sunt eius.* pro, sui. Aduerte (vt penetres doctrinã hanc) quòd in humanis id quod sparsim inuenitur in multis diuersarum nationum & locorum, quanuis desinat esse apud quosdam, remanet apud alios: verum & contingere posset quòd desineret apud omnes, & remanendo incerti sunt illi apud quos remanebit. In fide autem Christi sparsa iam Pauli tempore per multas nationes & loca innumera, intendit Paulus docere non sic esse: sed quanuis aliquorum fides subuertatur, nec potest in omnibus subuerti, nec incerti sunt apud quos fides remanet: quoniam firmum Christi fundamentum fidei nõ subuertitur. Et si quæris qui sunt illi homines in quibus est firmũ fundamentum Christi, respondet quòd sunt illi in quibus fides inuenitur cum hoc signaculo: videlicet nouit dominus qui sui sunt. Sunt illi homines qui sunt insigniti notitia dei tanquam stigmate quòd sunt dei: sicut equi, boues & oues signum impressum habent quòd sunt talis domini. Et bene nota quòd non habent signaculum inhærens, nam notitia diuina nihil ponit in rebus notis: sed est signum distinguens illos qui sunt dei, ab illis qui nõ sunt dei. Vnde patet quòd noti & certi sunt apud deum (quanuis non apud homines) illi in quibus est firmum Christi fundamentum: ac per hoc impossibile est deficere fidem in omnibus, & non in incerto periclitatur. *Et discedat ab iniquitate omnis qui inuocat.* pro, nominat, *nomen domini.* Ne certitudo signatorum hominum diuina notitia, occasio fieret negligendi studium fugiendi mala & prosequendi bona, adiungit alteram signaculi partem. Prima nanque signaculi pars ex parte se tenet diuinæ notitiæ: hæc autem ex parte liberi arbitrij: vt non solum apud deum, sed apud homines saltem semetipsum, cuiusque signaculum notum sit per elongationem ab iniquitate cum professione nominis domini Iesu. Hoc est fundamentum Christi firmum signatum in hominibus: aduersus quod non prævalent hæreses. *In magna autem domo non solum sunt vasa aurea & argentea, sed & lignea & fictilia.* pro, testacea. Dixerat quosdam à fide abertasse, & quotundam fidem subuertisse: ne mireris cur deus in domo suæ ecclesiæ habet quosdam infirmos & quosdam firmos, rationem affert ab exemplo magnæ domus, vt diuinę prouidentiæ ratio ex ipsa similitudine innotescat. Et accommodum attulit exẽplum: nam ecclesia, magna domus est: & firmi sunt velut vasa aurea & argentea: infir

mi

Universidad de Deusto
Biblioteca

mi vero velut vasa lignea & testacea. *Et quædam quidem in honorem, quædam autem in contumeliam.* Ab hinc incipit prosequi secundum præceptum, operarium non erubescentem. Dedecus enim & ignominia materia est erubescentiæ. Prior differentia attenditur penes materiam: hæc autem penes vsum. Et in vasis quidem neutra differentia imputatur vasis: sed illis conuenit ex materia vel artifice qui effecit vnum vas in vsum decorũ, alterum in vsum sordidum. In Christianis autem prima differentia penes Christi donum maius, vel minus participatum attenditur: altera penes liberum arbitrium cuius est vti attenditur. Ex meo siquidem libero est arbitrio quòd ego vtar meipso in officiis turpibus, dedecentibus, ignominiosis. ¶ Vnde & subdit. *Si quis ergo emundauerit seipsum ab istis.* proculdubio infidelitatibus, prophanis inaniloquiis & huiusmodi. Et nisi hoc spectaret ad liberum arbitrium, non dixisset si quis ergo emundauerit se ab istis. Et vtitur illationis nota, quoniam hoc dicit spectãs ad prius præceptum stude teipsum exhibere deo operarium absque erubescentia. Monstrat siquidẽ modo hoc esse in facultate studij nostri concurrente diuina gratia. Et simul declarat alteram signaculi partem: videlicet vt discedat ab iniquitate omnis qui nominat nomen domini. *Erit vas in honorem sanctificatum, & utile domino ad omne opus bonum paratum.* Superfluit &. Cerne fructum mundantis seipsum. Erit inquit vas in honorem: ergo à nostro libero arbitrio dependet vsus vasis in honorem vel ignominiam. Et ne ambigas quod de vase consuetudine transfertur in vas honoris, subiungit sanctificatum, hoc est mũdificatum. Et rationem honorabilis vsus explicando dicit vtile domino: non in seipso domino, sed ad ipsius domini gloriam. Vnde vtilitatis ratio subditur, ad omne opus bonum paratum. Participium est paratum. Significatur enim quod per huiusmodi mundiciam redditur vas præparatum ad omne non aliquod opus bonum necessarium ad salutem æternam. *Iuuenilia autem desideria fuge.* Restabat prosequi primo præceptum, stude teipsum probabilem exhibere deo. Et hoc modo prosequitur, mõstrando tum negatiua tũ affirmatiua opportuna ad hoc. Et negatiua quidem vnico comprehendit nomine iuuenilium affectuum. Et hos non vitãdos, sed fugiendos mãdat: quoniam illos qui prope sunt alliciunt ac trahunt. Vigẽt siquidem in iuuenibus perturbationes animi quas passiones vocamus. *Sectare uero iustitiã.* reddẽdo vnicuique quod debetur illi. *Fidem.* Iesu Christi: sine qua impossibile est placere deo. *Spem, charitatem.* Superfluit ipem. Tertio siquidẽ loco dilectio-

dilectionẽ nominat, proculdubio ad omnes. Hæc enim dilectio Christiana est. *Et pacẽ.* Supfluit &. Pax quæ trãquillitas est ordinis quarto loco nominatur. Verum limitatur pax. *Cum iis qui inuocant dominum de puro corde.* nolo te habere pacem cum Hymenæo & Phileto & reliquis inimicis veritatis, sed cum inuocantibus dominum Iesum nõ verbo, sed de puro corde. Potest nihilominus hæc particula referri non ad pacem, sed ad sectare: vt cõsectatores intelligamus descriptos illos qui inuocant dominum ex corde puro. *Stultas autem & sine disciplina quæstiones deuita.* Tractat illã particulam in principio propositam, sed ipiritum sobrietatis. Aduersus sobrietatem siquidem doctrinę militant stultæ & incruditæ quæstiones. Et dicit stultas per priuationem rationis quærendi: indisciplinatas vero seu ineruditas per priuationẽ rationis quæsitæ. Stulta quęstio est quæ non habet rationabilem causam dubitandi: vt si in quæstionem vertantur ea quę sunt per se nota. Et similiter si inter fideles vertatur in quæstionem deum esse, aut beatam virginem concepisse & peperisse, & similia quę sunt in fide vt principia per se nota. Inerudita vero quęstio est si quęratur ratio euidens eorum quę credimus, & non sufficiat authoritas diuinę scripturæ: quemadmodum si in scientificis quęratur ratio demonstratiua eorum quæ sunt probabilia. Vtrasq; quęstiones Paulus reiiciendas mãdat. *Sciens quòd generant lites.* pro, pugnas. Ecce ratio respuendi vtrunque quæstionis genus: ab effectu pugnę quę ex his gignitur. *Seruum autem dei non oportet litigare.* pro, pugnare. De pugna verborum est sermo. Huiusmodi quęstiones secundum se sunt stultæ aut ineruditæ, secundũ effectũ sunt pugnaces, secundum subiectum sunt dedecentes. Nam dedecet dei seruũ pugnare verbis: quum debeat pugnare virtutibus & doctrina. Vnde de pugna virtutũ subdit. *Sed mansuetum.* pro, mitẽ. qui pręstat mãsuetudo. *Esse.* non apparere. *Ad omnes.* non ad aliquem, ne diceres quòd ad istos mouentes stultas quæstiones non oportet esse mitem. Quo ad pugnam vero doctrinę subdit. *Docibilem.* Et sumitur actiue: hoc est potentem ad docendum. *Patientem cum modestia.* pro, mansuetudine, *corripientem eos qui resistunt ueritati.* Superfluit veritati. Potest patientia iungi, & cum precedenti particula, dicẽdo docibilẽ patientẽ, ad tollendam impatientiã à doctore catholico. Potest & iũgi cũ corripientẽ, vt officio correptionis adiũgãtur comites patiẽtia & mãsuetudo. Illa qua toleret mala qui corripit alios: intolerantia siquidẽ malorũ tollit spatiũ pœnitẽdi. Ista qua irã moderet, vt correptio habilis reddat ad hoc vt suscipiat ab iis qui corripiuntur

Universidad de Deusto
Biblioteca

ripiuntur eo quod resistunt sanę doctrinæ. *Nequando deus det illis pœnitentiam ad cognoscendum veritatem.* Nō prohibentis sed dubitantis aduerbiū est ne, hoc in loco: perinde ad diceretur si quādo. Hic est finis moderatę correptionis. *Et resipiscant à diaboli laqueis.* pro, *laqueo.* Pœnitentia quam dat deus, non sistit in intellectu, non in cognitione veritatis: sed extendit se ad voluntatem ac effectum. vt veritate cognita resipiscant ab oppressione & vinculo diaboli. *Aquo captiui tenentur ad ipsius voluntatē.* Græcus sermo plus significat nā significat captiuos viuos teneri. Quod in latino subintelligitur. nam proprie loquendo soli viui tenentur captiui. Timenda valde sententia quod ad nutum diaboli aliqui in hac vita tenentur captiui ab eo. hoc enim est captiuos esse ad seruiendum diabolo. Quod verū est pro quanto non est in potestate hominis qui iam se subdidit diabolo per mortale peccatum liberare se ab huiusmodi seruitute, sed oportet ipsum obsequi diabolo ad ipsius voluntatem peccando. Et propterea dixit, si quando det deus illis pœnitentiam: & non dixit, siquando ipsos pœniteat. Diuinę siquidem gratiæ donum est pœnitentia in remissionem peccati. Hinc habes theologe à Paulo apostolo sententiam illam Gregorianam, Peccatum quod per pœnitentiam nō diluitur, suo pondere ad aliud trahit.

CAPVT III.

HOC *autem scito.* Dixerat eos qui resistunt: modo resistē tes describit. *Quia.* pro, quod, *in nouissimis diebus instabunt tempora periculosa.* noli putare hac ętate nostra resistētes veritati & correptionibus ac doctrinis exterminandos: sed scito quod in peius proceditur vsque adeo quod in nouissimis prope finem huius mundi diebus erunt tempora difficilia plena periculorum. *Et.* pro, nam, *erunt homines seipsos amātes.* Non computat inter vitia naturalem suiipsius amorem (de quo alibi scripsit, nemo vnquam carnem suam odio habuit) sed solius suiipsius amorem: vtpote excludētem amorem & erga deum & erga alios homines. *Cupidi.* pro, pecunię cupidi. Auaritia enim ex suiipsius amore nascitur. *Elati.* pro, iactabūdi. Nec minus gloriatio inde oritur. *Superbi.* Hęc velut truncus arboris ex illa proprij amoris radice prodit. *Blasphemi.* aduersus honorem diuinum. *Parentibus non obedientes.* non solū deum quem non vident, sed parentes quos cernunt despiciunt. *Ingrati.* beneficis. *Scelesti.* promiscue. *Sine affectione.* ad coniunctos. *Sine pace.* pro, fœdere ad cōfœderatos. *Criminatores.* pro, calumniatores

niatores innocentū. *Incontinentes.* irę. *Immites.* infirmis. *Sine benignitate.* pro, nō amici bonis hominibus. *Proditores, protervi.* pro, præcipites sine consilio operantes. *Tumidi.* inflato animo, *Cæci, & voluptatum amatores magis quam dei.* Superfluit &. Horū infinitus est numerus si ad facta spectetur: secus autem si ad intētionem. *Habentes speciem quidem pietatis, virtutem.* pro, vim, *autē eius abnegātes.* pro, inficiati. est enī prēteriti tempotis. Hypocritę sunt qui profitentur pietatem in apparētia, sed pietatis potentiā non exercēt, qui negauerunt illius intimā vim quę per opera exercetur, & in sola apparētia sunt pij. *Et hos deuita.* pro, auersare. hi enim resistunt verbo vel saltem facto sanæ doctrinæ. *Ex his enim sunt.* Pronomen his, peculiariter respicit habentes speciē pietatis, sed potentiā illius negātes. nam ex illo genere proprie sunt. *Qui penetrant domos.* proculdubio alienas sub pietatis specie. Et interpres dixit penetrant, ad significandum improbitatem illorum: quum Pauli textus habeat subeunt. *Et captiuas ducunt mulierculas.* Vide officium pietatis. priuare libertate mulieres. *Onerata peccatis.* Ecce captiuitatis ratio. abducunt siquidem mulieres à rectitudine rationis, fallendo eas & subiiciendo illas nouis præceptis, nouis documentis, nouis professionibus: ex quibus non solum peccant, sed onustæ peccatis redduntur. quo fit vt & seruitutē peccati, & seruitutem dogmatum parientium peccata incurrant. *Quæ ducuntur variis desideriis.* Dixerat non mulieres sed mulierculas, vt inter mulieres significaret illas quæ minoris sunt iudicij, quę leuiores sunt. verum ne mulierculas humano more intelligeres, describit easdem tum ab effectu, tum ab intellectu. Et ab effectu quidem quòd nō solum patiuntur varias cōcupiscentias (hoc enim imputaretur sexui) sed quòd variis desideriis succumbunt. immò quòd à variis desideriis ducuntur prompte ad varia desideranda. hoc enim instabilitatis est. Hæ sunt quæ facilē fallūtur. Ab intellectu verò. *Semper discentes.* Non vituperatur semper discere (quoniam & laudabile & necessarium est, præcipuè mulieribus) sed vituperatur semper discere absque fructu. nā discere quodam tempore ita quòd perueniat ad notitiam alicuius veri: & postea discendo cognoscere aliud verum & sic deinceps, laudabile studium est: sed semper discere, & nunquam ad notitiam veritatis amplectendæ peruenire, vituperabile est: & ex mala dispositione discēris hoc prouenit. Vnde & subdit. *Et nunquam ad scientiam veritatis peruenientes.* pro, venire potētes. Ex varietate desideriorū prouenit vt semper discant migrando de discere in discere. & ex

eadem

Universidad de Deusto
Biblioteca

eadem varia ac instabili mentis dispositione prouenit quòd nũquam possunt venire ad notitiam veritatis: quoniam inde prouenit quòd non figunt mentis aciem ad penetrandum, examinandum, discutiendum & sistendum, sed in fluxu est talium mens. Indeq; merentur vt ex diuina gratia non sortiantur fictionem iudicij circa ea quæ discunt: vtpote ad huiusmodi donum contrarie dispositæ. *Quemadmodũ autem Ioannes & Nambres.* pro, Iambres, *restiterunt Moysi.* Magorum Pharaonis nomina sunt hæc, qui coram Pharaone restiterũt Moysi probanti se missum à deo testimonio signorum. Restiterunt inquam efficiendo similia signa tria: videlicet conuersionis virgæ in serpentem, aquæ in sanguinem, & productionis ranarum. vt hinc appareret quòd Moyses non esset missus à deo, sed arte efficiebat hæc mira. *Ita & hi resistunt veritati.* Euangelicæ, quam ipse deus reuelauit. *Homines.* non dæmones. *Corrupti mente.* ignorantia prauæ dispositionis. *Reprobi circa fidem,* Corruptio mentis respicit prauam mentis dispositionem circa veritatem in genere: reprobatio autem malam in eis significat dispositionem circa fidem in specie. Tales siquidem describit esse resistentes Euangelicæ veritati.

Sed *ultra.* pro, amplius, *non proficient.* De his subdolis seductoribus mulierculârum dicit. sed non proficient amplius, quàm seducendo mulierculas, nõ proficient extendẽdo seductiones suas ad mulieres cordatas, non ad viros, sed sistet eorum seductio in mulierculis. *Insipientia enim eorum manifesta erit omnibus.* Ratio quare nõ proficient amplius quàm in mulierculis est, quia quum amplius se extendent, manifesta erit omnibus (etiam ipsis mulierculis seductis) illorum insipientia. *Sicut & illorum fuit.* Simili siquidem modo quum Iannes & Iambres extendere tentarent suas artes ad ampliora signa facienda quæ fecit Moyses, manifestata est eorum insipientia qua nuncio dei Moysi resistebant. impotentia siquidem ipsorum ad faciendum quartum signum manifestauit ipsorum insipientiam contra deum. *Tu autem assecutus es.* Tractat primam particulam in principio propositam, vt suscites donum dei quod est in te per impositionem manuum mearum. Et dictio assecutus non significat adeptus, sed iuxta secutus. propter quod cautiùs interpretes moderni legunt sectatus seu assectatus es. *Meam doctrinam.* Non solum impositione manuum mearum dignus es habitus, sed assectatus es in comitatu meo, tum doctrinam meam qua tot ecclesias docui, tum institutionem qua verbo erudiui ac ordinam ecclesias & pastores earum.

rum. *Propositum.* conforme diuinæ voluntati. *Fidem.* & eam qua credimus in Iesum, & eam qua fiunt dicta. *Longanimitatem.* qua animus mens in æternitatis longitudinem præmia reseruat.

Dilectionem. erga omnes propter deum. *Patientum.* tolerando mala frigoris, famis, nuditatis &c. *Persecutiones.* de loco ad locum. *Passiones.* illatas mihi à multis. *Qualia.* pro, quales, *mihi factæ sunt Antiochiæ.* De Antiochia Pisidiæ est sermo, nõ de Antiochia Syriæ, vnde Paulus & Barnabas egressi sunt ad prædicandum Gentibus. *Iconii.* quæ etiam est Pisidiæ ciuitas.

Lystris. Hæc est Lycaoniæ ciuitas (vicina tamen supradictis) in qua Paulus fuit lapidatus. Lege Actuum Apostolorum capitula. 13. & 14. *Quales persecutiones sustinui & ex omnibus eripuit me dominus.* Hæc sunt mea quæ tu sectatus es. *Et omnes qui pie volunt viuere in Christo Iesu, persecutionem patientur.* commune est mihi & tibi & omnibus volentibus viuere vt membra Christi Iesu (exercendo officia pietatis in cœlestem patrem, in domesticos dei & conciues sanctorum) persecutionem quandoque pati. *Mali autem homines & seductores proficient in peius.* omnibus piè in Christo viuentibus commune est proficere in melius tolerando mala pœnæ: malis verò hominibus commune est proficere in peius malum culpæ. *Errantes & in errorem mittentes.* Transpositæ sunt particulæ istæ. nam primum in textu locatur actiua (scilicet in errorem mittentes, proculdubio alios) & deinde passiua: scilicet errantes ipsi. verùm eadem sententia est. proficient enim in vtroque: & in errando, & in ducendo alios ad errorem. Et hoc quidem dicitur in genere de malis & seductorib⁹. cum quo stat quòd in specie de seductoribus mulierculârum quæ variis ducuntur desideriis paulo ante dictum sit quòd non proficient amplius quàm in mulierculis. *Tu verò permane in iis quæ didicisti & credita sunt tibi.* Descriptis in genere conditionibus bonorum & malorum & in specie donis Timothei imitando Paulum, hortatur vt perseueret tam in iis quæ didicit quàm in iis quæ sunt sibi cõmissa officiis. Et rationem subdit. *Sciens à quo didiceris.* videlicet à me Apostolo Christi. *Et quia.* pro, quòd, *ab infantia sacras literas nosti.* Ad participium sciens refertur etiam hoc, sciens & quod ab infantia sacras literas nosti. Et est sermo de sacris literis veteris testamenti. mater enim Timothei Iudæa, studuit vt filius sacris literis imbueretur. *Quæ te possunt instruere.* pro, sapientiam docere, *ad salutem per fidem quæ est in Christo Iesu.* Sacræ veteris testamenti literæ habent facultatem docendi sapientiam nõ huius

mundi

Universidad de Deusto
Biblioteca

mundi sed ad æternam salutem intercedente fide quæ est in Christo Iesu.sine huiusmodi nanque fide non docent sapientiam ad salutem. Et quod hoc sit verum, manifestat ex conditione omnis scripturæ sacrę(ad comprehendendum non solum veteris,sed etiam noui testamenti scripturam)dicens. *Omnis scriptura diuinitus inspirata.* Nota diuinitus inspirata, ad differentiam reliquarum quę humana adinuentione aut disciplina sunt scriptæ. author siquidem scripturæ spiritus sanctus significatur dicendo diuinitus inspirata. *Vtilis.* Deest &, Legendum est. *Et utilis est.* Significatur enim quod non solum in se est honorabilis,sed etiam quod vtilis est. *Ad docendum,ad arguendum,ad corripiendum, ad erudiendum.* Quatuor hæc gerundia apud Paulum sunt nomina. Ita q; legendum esset. *Ad doctrinam,ad redargutionem, ad correctionem, ad institutionem in iustitia.* Et est repetendum in singulis in iustitia. vt sit sensus,vtilis est ad doctrinam in iustitia, ad redargutionem in iustitia,ad correctionę in iustitia,ad institutionem in iustitia. Et vere proprium est sacræ scripturæ, ignorantes docere ea quæ sunt iustitiæ diuinæ, resistentes redarguere cum diuina iustitia, errantes corrigere etiam in iustitia, & demum instituere gradus omnis homines in iustitia. *Vt perfectus.* pro, integer, *sit homo dei.* vtpote constans ex omnibus requisitis ad perficiendum hominę dei. *Ad omne opus bonum instructus.* pro, consummatus. Prima perfectio declaratur per hanc secundam relatiue ad omne opus bonum. Ecce quo tendit vtilitas diuinæ scripturæ,ad perfectionę hominis dei (hoc est qui totũ seipsum deo dat) perfectionem inquam talem, vt sit perfectus ad omne opus bonum exercendum. Ad vtranque ergo partem vtilis est diuina scriptura,& ad partem intellectiuam,& ad partem operatiuam.

CAPVT IIII.

TEstificor coram deo &c. Deest, domino, *Iesu Christo qui iudicaturus est viuos & mortuos.* Non sufficit Paulo simplici monitione excitare Timotheum: sed addit attestationem tum dei tum hominis glorioſi domini Iesu Christi, apponędo terribile officium iudicij eius tam respectu viuorum quàm mortuorum. Ab ambobus Apostolis (Petro scilicet & Paulo) habemus quòd Christus iudicaturus est viuos & mortuos: vt intelligamus quòd quum Christus veniet ad iudicandũ, quos inueniet viuos iudicabit viuos. Et de electis quidem tunc viuis in secunda ad Thessalonicenses ipsemet Paulus dixit, deinde nos qui viuimus &c. De reprobis autem tũc viuis, hinc

insinuatur quòd etiam viui iudicabuntur: alioquin non ius diceret tunc Christus viuis, sed quibusdam viuis, scilicet electis. vterque autem Apostolus dicit quod iudicaturus est viuos, absque exceptione aliqua. Vnde sicut omnes mortuos (tam electos quam reprobos) tunc resuscitatos iudicabit, ita omnes tam electos quã reprobos tunc viuos iudicabit. *Et per aduentum ipsius.* Superfluit &. Legendumque proprie esset. *Per apparitionem ipsius.* veniet enim non latens sed apparens vniuersis. *Et regnum eius.* Per hæc duo (apparitionem scilicet Christi, & regnum ipsius cuius tũc possessionem plenam accipiet) obtestatur Timotheũ.

Prædica uerbum. Ecce quid exigit. hoc siquidem est proprium Episcopi officium. Quod in principio dixerat proponendo suscita donum dei quod est in te per impositionem manuum mearum, modo explicat distinguendo singulas actiones: inchoans à prædicatione Euangelij. *Insta opportune, importune,* Ecce alia actio. Nec dicit insta, incumbe importune, sed iungit simul oportune importune: vt alterum alterum aduerbium temperet, & assiduitas studij ad incumbendum saluti animarum nulla negligentia, nulla timiditate aut quauis alia passione interpolletur. *Argue, errantes & resistentes. Obsecra increpa.* Transpositæ sunt dictiones. nam prius est increpa, proculdubio delinquẽtes. Quod autẽ dicit obsecra, rectius interpretatur exhortare, pusillanimes, timidos, tepidos. *In omni patientia & doctrina.* Duæ partes & ambæ necessariæ Episcopo. patientia qua toleret ea quæ sibi displicent: & doctrina qua alios instruat. Et dicit in omni, vt nulli aduersitati succumbat. vt nullum documentum necessarium prętermittat. *Erit enim tempus quum sanam doctrinam non sustinebunt.* Christiani. *Sed ad sua desideria coaceruabunt sibi magistros.* pro, doctores. Intuere è regione sanę doctrinæ locari doctores conformes desideriis diuersis auditorum. Erubescunt siquidem Christiani auditores dicere se nolle sanam doctrinam: sed tamẽ facto dũ quærunt doctores seu prædicatores conformes suis desideriis, à sana doctrina declinant. Qualia autem sint eorum desideria, declarat subiungendo. *Prurientes auribus.* pro, auditũ. Eadem enim dictio est quæ postmodum subditur, auditum auertent. Quemadmodũ in prędcdẽti capitulo descripsit mulierculas ex eo quod ducuntur variis desideriis, ita modo describit auditorum desideria ex pruritu auditus. Est enim nominatiui casus prurientes, & non ad doctores, sed ad eos qui sanam doctrinam non sustinebunt sed ad sua desideria coaceruabũt sibi doctores, manifeste re-

Universidad de Deusto
Biblioteca

fertur. Et pruritus quidē auditus nō sanā cupit doctrinā, sed confricationē auditus, sed delectationē audiendo: quemadmodū pruriētes membrum aliquod, cupiunt confricationē illius delectantē. *Et à ueritate quidem auditum auertent: ad fabulas autem conuertentur.* Tolerabile esset si prurientes auditum non auerterent illum à veritate, non præferrent delectationem auditus veritati: intolerabile autem est quòd eousque ducat eos pruritus auditus vt ad fabulas conuertantur. auerso à veritate audito. *Tu uero uigila.* aliis vacantibus fabulis, tu vigila super gregem tuum. *In omnibus labora.* in nulla re omitte difficilia studia. *Opus fac Euangelistæ.* Ecce quorsum vigiliæ & labores. euangelistæ opus est verbo & facto Euangelium regni prædicare, tueri, propagare. *Ministerium tuum imple, debitum solue hæc faciendo, quoniam hæc ad tuum spectant ministerium.* *Sobrius esto.* Superfluunt ambę dictiones. *Ego iam delibor.* pro, *immolor.* tanto magis tu debes incumbere Euangelio, quanto instat diminutio prædicatorum. ego enim tam vniuersalis prædicator iam immolor deo velut hostia quæ mactatur. Et ne de afflictionibus quas tunc patiebatur sed de morte imminente intelligeret Timotheus, subiungit. *Et tempus meæ resolutionis instat,* resoluendus siquidem erat in animam reddēdam deo, & corpus reddendum terræ. *Bonum certamen certaui.* Ad tuum & aliorum exemplum explico summarie mea merita. aduersus resistentes Euangelio. aduersus mundum me persequentem bonū certamen certaui. *Cursum consummaui.* Non fui tepidus sed cucurri: nec defeci in medio itinere. Euangelij, sed cursum consummaui mihi à spiritu sancto decretum. *Fidem seruaui.* tam fidem qua fiunt dicta seruaui domino meo, fideliter certans & currens: quàm fidē qua credimus & iustificamur in Christo Iesu seruaui, nullis perturbationibus, nullis potestatibus valentibus me separare à fide Christi habenda & propaganda. *In reliquo.* pro, *quod superest.* post hanc vitam, post hæc merita. *Reposita est mihi corona iustitiæ.* Quum audis coronam, triumphum intellige. velut triumphanti reposita est mihi corona. Et dicit iustitiæ, quoniam sibi debitam significat. Vnde hoc debitum magis explicans subdit. *Quam reddet mihi dominus in illa die iustus iudex.* Dicendo reddet iustus iudex, manifeste debitum ius significat. ¶ Verum occurrit quęstio ex ipsius Pauli sentētia ad Romanos octauo vbi dicit, non sunt condignę passiones huius temporis ad superuenturam gloriam. Si enim non sunt condignæ. quomodo iustitia exigente debetur eis corona gloriæ? Solutio est quod opera nostra meritoria considerantur vel secundum conditiones quas habent ex proprio genere quatenus sunt humanarum propria virtutum. & sic non sunt condigna ad superuenturam gloriam,

Vel secundum conditiones quas habent ex gratia spiritus sancti habitantis in nobis. & sic sunt condigna, & sic debetur eis corona gloriæ à iusto iudice. ¶ Quod autem dicit in illa die, diem iudicij vniuersalis significat: in qua integra corona, integer triumphus erit sanctorum in anima & corpore. Et quòd de illa die loquatur ad literam, manifestant subiuncta. *Non solum autem mihi, sed &,* Deest, omnibus, *iis qui diligunt.* pro, dilexerunt, *aduentum.* pro, apparitionem, *eius.* Communis ei & omnibus qui dilexerunt apparitionem iusti iudicis reddenda corona iustitiæ, testatur quod de illa die loquitur in qua ei & omnibus immortalitatis corporalis coronam redder. *Festina.* pro, *stude. ad me uenire cito.* Iunge istis scripta ad Philippenses & clare comperies Paulum epistolam hanc scripsisse in secundis vinculis. Nam quum scripsit epistolam ad Philippenses erat in primis vinculis, cum quibus ex Iudæa missus fuerat Romam: & erat tunc cum eo Romæ Timotheus. de quo scribit, spero autem in domino Iesu Timotheum me cito mittere ad vos. & rursus, hūc igitur spero mittere ad vos, mox vt videro quæ circa me. Ex his iūctis absentiæ Timothei (cui modo scribit studeat me venire cito) clare apparet quòd Timotheus recesserat missus à Paulo. *Demas enim me reliquit.* Ratio indigentiæ Timothei redditur ex absentia subiunctorum. *Diligens hoc seculum.* pro, amplexus præsens seculum. Est enim præteriti temporis. *Et abiit Thessalonicam.* Iste non solum absens, sed etiam apostata fuit à Paulo. *Crescens.* pro, creseces, *in Galatiam, Titus in Dalmatiam.* Non intelligas hos similiter amplexos præsens seculum. *Lucas est mecum solus.* De Luca Euangelista loquitur. solus autem dicitur inter ministros Pauli. *Marcum assume & adduc tecum: est enim mihi utilis in ministerio.* Marcus iste videtur consobrinus Barnabæ qui erat cum Paulo Romæ quum scripsit epistolam ad Colossenses tunc enim etiam erat cum eo Demas. *Tychicū autē misi Ephesum.* Hæc omnia scribit vt cognoscat Timotheus quod indiget ministris. *Penulā quam reliqui Troade apud Carpū ueniēs affer tecū, & libros: maxime autē membranas.* Superfluit tecū, Vestē qua superinduimur cōtra pluuiā dicit se reliquisse Troade, & egebat illa in superuētura hyeme. Erat itaque ta pauper Paul' Romę vt egeret dimissa veste cōtra pluuiā in tāta terrarū distātia. appa-

retque Paulum non sic arctatum carcere vt non graderetur per ciuitatem: alioquin quorsum egebat penula nisi forte dicatur q̃ propter frigus. nam & Romanos penulis quandoque vsos propter frigus legimus. ¶ Vbi diligentius aduerte quod ex hoc textu iuncto sequentibus (Erastus remansit Corinthi, Trophimum autem reliqui infirmũ Mileti) apparet quod Paulus solutus à vinculis quibus ex Iudæa vinctus venerat Romam, reuersus est in Macedoniam Achaiã & loca in quibus prius prædicauerat, prout ipse promiserat bis in epistola ad Philip. immo dixerat, & hoc persuasum habẽs q̃ manebo & p̃manebo vt gratulatio vestra abũdet per meũ aduentũ iterũ ad vos. Apparet autem hinc Paulum rediisse ad partes illas, ex eo quod dicit se reliquisse penulã Troade & Erastum remansisse Corinthi, Trophimum autem Mileti. Quod enim hæc non fuerint gesta in itinere quo vinctus ductus est de Iudea Romam, testantur Actus Apostolorũ. Legetotã illam nauigationem, & perspicies quod dico. Quãuis etiam hoc idem appareat ex magna temporis distantia. nam Paulus secundo Neronis anno vinctus ex Iudea venit Romã: vt Hiero. dicit in lib. de viris Illustribus. hæc autem epistola scripta est anno decimotertio vel decimoquarto Neronis, quando tempus mortis Pauli prope erat. Nam constat ipsum decollatum fuisse anno decimoquarto Neronis. nec est verisimile quod relictam ante vndecim annos vestem pluuialem modo moriturus petat. Et tanto minus est verisimile quanto Timotheus prius iã venerat ad ipsum Romam, & potuisset hãc afferre. Rursus quum Timotheus fuerit cũ Paulo Romæ, oretenus ei dixisset quod Erastus remansit Corinthi, & Trophimum reliquit Mileti infirmũ, si ante per vndecim annos gesta commemoraret. Ridiculum quoque est quod post vndecim annos dicat Trophimum reliqui infirmum Mileti. nunquid Trophimi ægritudo tam longa fuit? Quocirca absque omni hęsitatione intelligendum est quod loquitur de secũdo itinere ad vrbem Romam ex partibus illis. ita quod seruauit quod promisit Philippensibus & sperauit ad Philemonem. Et rediens Romam reliquit Troade penulam cum libris & membranis, forte epistolarum quas scripserat. & in eadẽ via Erastus remãsit Corinthi, & Trophimum reliquit Mileti ægrotum. *Alexander Aerarius multa mala mihi ostendit.* Quis fuerit iste Alexander nescitur: hoc tantum scitur quod erat faber Aerarius. *Reddet.* pro, reddat, *illi dominus secundum opera eius.* Imperantis seu cupientis diuinam iustitiam, sunt verba, *Quem & tu deuita.* pro. obserua. Hinc coniectura

iectura nonnulla est hunc Alexandrum foris in partibus illis in quibus tunc erat Timotheus multa mala contra Paulum egisse. hoc enim insinuat monitio hęc, quem & tu obserua, à quo & tu caue. nescimus enim secundorum vinculorum Pauli occasionem, neque scimus an in vrbe an extra vrbem fuerit accepta occasio.

Valde enim restitit uerbis nostris. Forte simili occasione qua Demetrius argentarius populum excitauit aduersus Paulum Ephesi. vt scribitur Act. decimonono. *In prima mea defensione.* Confer tempus epistolæ huius cum scriptis in epistola ad Philip. præsente Timotheo Romę: & percipies primam eius defensionẽ appellari eam quæ fuit post secunda vincula. Nam in primis vinculis dicit mittam ad vos Timotheum quum cognouero quę circa me: modo vero post tot annos postquam rediit ex partibus Græcię, significat Timotheo quid sibi acciderit in prima defensione sua. *Nemo mihi affuit, sed omnes me dereliquerunt.* Intellige de iis qui potuissent ipsum adiuuare. iã enim dixerat quod Lucas erat secum, & Petrus tunc erat Romæ: sed hi nõ erant de numero eorum qui potuissent ipsum adiuuare. Sed quum magna multitudo Christianorum esset tunc Romæ quorum aliqui potuissent ipsi assistere & adiuuare, nullus eorum comparuit pro Paulo. timore vt creditur Neronis. Et propterea subdit. *Non illis imputetur.* Compatiens enim humanę fragilitati, cupit vt deus non imputet illis hanc omissionem. *Dominus autem mihi astitit.* loco hominũ.

Et confortauit. pro, corroborauit. *me.* quod homines facere nequiuissent. *Vt per me prædicatio.* pro, præconium, *impleatur.* Si homines alij mihi affuissent, præconium Christi per alios fuisset probatum: ex eo autem quod nullus mihi affuit, deus mihi vires præstitit ad hoc vt per meipsum præconium Christi compleretur, à quo cœptum fuerat: vt egomet qui iucœperam illud perficerem, tuendo illud diuina virtute in prima mea defensione coram iudice. *Et audiant omnes gentes.* hoc factum quod dominus per me adimpleuit. *Et liberatus sum.* pro, fui, *de ore leonis.* Neronem leonem appellat: vt subscriptio huius epistolę testatur. *Liberauit.* Deest, &, nec est præteriti sed futuri tẽporis. Legendũ est *Et liberabit me dominus ab omni opere malo.* Non dicit liberabit me dominus à vinculis, ab afflictionibus, à morte, sed ab omni opere malo: quod constat esse peccatum. *Et saluum faciet in regnum suum cœleste.* Non solum hic liberabit ab opere malo, sed postea saluũ faciet in regnum suum cœleste. *Cui gloria in secula seculorum, Amen.* *Saluta Priscam & Aquilam & Onesiphori domum.* Apud Ephesum vi-

 detur

detur quòd fuerit tunc Timotheus: nam de Onesiphoro dixerat, & quæ Ephesi mihi ministrauit tu melius nosti. Nec dicit saluta Onesiphorum (quoniam forte Romæ adhuc erat) sed Onesiphori familiam. *Erastus remisit Corinthi, Trophimum autem reliqui infirmum Mileti.* De his satis diximus. *Festina.* pro, *stude, ante hyemem uenire.* Hinc apparet quòd pro hyeme volebat penulam. *Salutant te Eubulus & Pudens.* Hic fuit pater sanctarum virginum Potentianæ & Praxedis. *Et Linus.* qui successit Petro. *Et Claudia.* Timotheus siquidem fuerat Romæ, & amicitia iunctus cum istis. Et fratres omnes. *Dominus Iesus Christus cum spiritu tuo.* Hæc est salutatio manu Pauli. *Gratia uobiscum: amen.* Prius Episcopum deinde ecclesiam salutat manu propria. ¶ Et apud Græcos inuenitur subscriptio hæc. Secunda ad Timotheum scripta Romæ quum secundo præsentatus est Paulus Neroni Cæsari Romanorum. Ex qua subscriptione apparet quod diximus de secundis vinculis Pauli. Nam quod dicit quum secundo præsentatus est, non refertur ad actiones iudiciales (nam ipse scripsit non in secunda, sed in prima sua defensione) sed refertur ad iterata vincula. primo enim præsentatus est quum ex Iudæa vinctus appellauit ad Cæsarem: secundo autem quum in fine imperij Neronis iterum vinctus est.

Caietæ die. 29. Aprilis. 1529.

THOMAE
DE VIO CAIETANI
Cardinalis Sancti Xisti, in Epistolam Pauli ad Titum commentarii.

Paulus

Aulus seruus dei. Appellat se seruum dei non ratione naturæ (quæ seruitus communis est omnibus creaturis) sed ratione officiorum quæ sponte addixit seruitio diuino. Ideo autem appellat se seruum dei, vt excludat obiectiones Iudæorum, dicentium Paulum Apostatasse à seruitute dei. Dispoſuerat enim hanc epistolam scribere præcipue aduersus traditiones Iudæorum. *Apostolus autem Iesu Christi.* Dei quidem seruus: hominis autem Iesu Christi apostolus. *Secundum fidem electorum dei.* Non secundum legem Mosaicam apostolus, sed secundum fidem electorum dei, non ad propagandam legem Moysi, sed ad propagandam fidem electorum dei est apostolatus meus.

¶ Significanter autem dicit electorum dei: electorum quidem: quoniam propter electos instituti sunt apostoli & euangelistæ & Prophetæ, & cætera. dei autem ad significandum eosdem esse electos à deo qui saluantur in fide quam prædicat apostolus. *Et agnitionem ueritatis.* Non solum ad fidem, sed ad agnitionem veritatis propagandam ordinatur apostolatus meus. Cuius autem veritatis subiungit. *Quæ secundum pietatem est in spem.* pro, *spe, uitæ æternæ.* Ad propagandam notitiam veritatis non cuiuscunque, sed quæ est secundum pietatem quo ad ea quæ sunt præsentis seculi. Veritas secundum pietatem est veritas omnium præceptorum moralium: vt intelligamus Apostolos destinatos non solum ad propagandam fidem qua saluantur electi dei, sed etiam ad agnitionem veritatis omnis quæ est conformis pietati, quæ est secundum omnem virtutem moralem: sub pietate enim comprehenduntur omnia quæ debemus proximis. Erat siquidē mundus obscuratus & priuatus notitia veræ pietatis, innumeris sceleribus offuscatus. Et propterea postquam dixit fidem electorum, adiunxit & agnitionem (non fidem) veritatis quæ est secundum pietatem. ¶ Verum quia veritas secundum pietatem. dupliciter potest cognosci (vel absolute, vt philosophi morales tradiderunt & docuerunt: vel relatiue, ad fœlicitatem æternam futuræ vitæ) ideo adiungit, in spe vitæ æternæ: vt intelligamus differentiam inter Apostolos & philosophos morales quo ad propagandam notitiam veritatis moralium. Philosophi enim huiusmodi notitiam ad præsentem fœlicitatem referebant: Apostoli

Universidad de Deusto
Biblioteca

autem ad vitam non temporalem,sed æternam,non in re in hac præsenti vita habitam, sed in spe:relatiue siquidem ad vitã æternam doctrina moralium inserta est doctrinę fidei. *Quam repromisit.* pro, promisit, *qui non mentitur. Deus ante tempora secularia,* pro, æterna. Ne æquiuocatio accideret legentibus,declarat de qua æterna vita loquitur, dicendo quam promisit deus ante tempora æterna. Et hoc ad differentiam philosophorum quorundam qui vitam æternam animarum post hanc vitam dicebant: sed illi de vita æterna naturali loquebantur: Paulus autem de vita æterna supernaturali,quam non ex beneficio naturæ, sed ex beneficio liberalis promissionis statuit deus electis suis non de nouo,sed ante tẽpora æterna.Non quæ fuerint, sed si fuissent:dicit enim hoc aduersus philosophantes,ponentes æterna tẽpora. Superans hos dicit quòd etiam si tempora fuissent æterna,deus promisit hanc vitam æternam ante tempora æterna:quoniam eam promisit in æternitate,quæ supereminet omnibus temporibus quantumcunque æternis:vtpote à qua emanassent æterna tempora. ¶ Quum autem audis quòd promisit ab æterno, intellige quòd in seipso deus hoc definiuit ad similitudinem firmę & immobilis promissionis. ¶ Et dicit qui non mentitur deus,ad significandum immobilitatem decreti. *Manifestauit autem temporibus suis uerbum suũ.* Ecce quid significat promisit scilicet verbũ suum: qui enim promisit dare,dicit se daturum.Ipsum ergo verbum immobilis dispositionis suæ de danda vita æterna electis, est promissio quam manifestauit non ab æterno,sed temporibus propriis: hoc est temporibus definitis cõgruis ad hoc. Et dicit hoc ne quis quęrat quare isto tempore & non illo manifestauit. *In prædicatione quæ credita est mihi.* Ne intelligeres manifestatã diuinam promissionem in lege Moysi,explicat quòd manifestata est non in libris (Christus enim nullum scripsit librum) sed in prædicatione euangelica:ideo dicit quòd manifestauit verbum suum temporibus propriis & modo proprio:videlicet in prædicatione euangelica quę credita est mihi & aliis apostolis. *Secundum præceptum,* pro,iniunctionem *saluatoris nostri dei.* Non vsurpani hoc officium,sed credita est mihi prædicatio secundum iniunctionem dei quatenus exercet officium saluandi nos. *Tito.* Hactenus non ad extendendos titulos proprios,sed vt simul explicaret materiam apostolatus & materiam epistolæ huius,accumulauit hęc:modo autẽ personam cui scribit primo,ex nomine significat, deinde ex integritate. *Dilecto.* pro,germano *filio secundum communem fidem.* Eadẽ est dictio

dictio qua vsus est tum ad Timotheum tum ad Philippens.quum dixit,rogo & te germane compar. Perinde ac dixisset, Titovero, non adulterino,non degeneri,filio,non secundum carnem,sed secundum communem fidem: fuerat enim Gentilis & erat discipulus Pauli. *Gratia.* Deest,misericordia,*& pax.* Quemadmodum Timotheo hæc tria in salutatione imprecatur,ita & Tito eadem ratione:quia vterque erat episcopus, cui opus est misericordia tam actiue quàm passiue,oportet enim ipsum imitari deum præcipue in misericordia erga subditos:& quoniam pro alienis etiam redditurus est rationem,eget vt misericordiam consequatur. *A deo patre &.* Deest,domino, *Iesu Christo saluatore nostro.* Hæc pluries sunt habita. *Huius rei gratia.* Demonstrat huius rei, exequitionem apostolatus ad fidem electorum,& agnitionẽ veritatis, &c. Ad executioni mandandum officium mihi iniunctum quum nõ potuissem plene illud exequi in insula Cretæ. *Reliquit te Cretæ,* pro,in Creta. Et in his verbis comprehendit materiam epistolæ huius in genere:explicatam tamen in parte quum dictum est secundum fidem electorum dei, & agnitionem veritatis,&c.in parte autem explicatur per subiuncta. *Vt ea quæ desunt corrigas.* pro, supercorrigas. Appellat ea quę desunt ea quæ subterfugerũt correctionem ipsius Pauli. Et dicit supercorrigas ad significandum vel indigentiam iterandæ correctionis tanquam per Paulũ non plene fuerint correcta,vel ad significandum indigentiam authoritatis: tanquam per Paulum leniter fuerint correcta,sed experiẽtia teste asperiore egent correctione. Et hoc magis quadrat subsequentibus. *Et constituas per ciuitates.* pro,ciuitatem, *presbyteros.* In singulari numero Paulus scribit per ciuitatem: sed exponitur per ciuitatem vnamquanque,vt singulis ciuitatibus singulos presbyteros constituat. Non aduersatur tamen sacris eloquiis plures in vna ciuitate appellari tunc temporis presbyteros seu episcopos:vt patet Actuum.20. *Sicut & ego disposui tibi.* Non solum vt constituas episcopos commisi tibi: sed etiam modum explicaui. *Si quis sine crimine est.* Ne putet quispiam latere secretas regulas quas tradidi tibi,explico eas in scriptis. Vbi aduerte pro ordine epistolæ,quòd hic incipit tractare propositã,inchoãs ab vltimo: videlicet & constituas per ciuitatem presbyteros sicut & ego disposui tibi. ¶ Quum autem audis si quis sine crimine est,intellige si quis est sine culpa imputabili in iudicio. Quod clarius fuisset interpretatũ si quis inculpabilis siue inculpatus existit. *Vnius uxoris uir.* Non dicit qui fuerit vnius vxoris vir(quemadmodum de

vidua

Universidad de Deusto
Biblioteca

vidua dixit ad Timotheum quæ fuit vnius viri vxor) sed absolute dicit vnius vxoris vir: hoc est non plurium vxorum vir. Signũ siquidem minoris continentiæ tam in vidua quàm in viro esset. Et multo magis indignus episcopatu esset, non solum si plures cõcubinas, sed si vnam haberet. *Filios habens fideles.* Nec quòd habeat filios, nec quòd habeat aut habuerit vxorem exigitur: sed q̃ si habet vxorem habeat vnam, & si habet filios habeat fideles. Nõ vult hominem habentem filios Ethnicos promoueri in episcopum. Appareret enim nõnulla species tupitudinis, vt is esset Christianorum pater qui filios non eruduit in fide. *Non in accusatione luxuriæ.* Secunda filiorum conditio est quòd non sint accusabiles de luxu, de delectatione in superfluis: siue venereis, siue vestibus, siue cibis, & similibus. *Aut non subditos.* Tertia filiorum conditio requisita est vt sint subditi paternis monitis. Qui enim filios habet non cum his conditionibus, præ se fert quod domum suam minus regere sciuit: ac per hoc minus bene reget ecclesiam dei. Id quod ad Timotheum Paulus dicit domum suam bene regentem, modo ad Titum explicat his tribus conditionibus.

Oportet enim episcopum. Rationem reddit regulæ datæ circa promotionem presbyterorum. Vbi aduerte eundem gradum idemq; officium significari à Paulo nomine presbyteri & nomine episcopi: nam præmisit idcirco reliqui te in Creta vt constituas presbyteros: & modo probando regulam, dicit oportet enim episcopũ: neutrum siquidem horum nomen est ordinis, sed potius officij, Episcopus quidem secundum proprietatem: presbyter autem secundum translationem: significat enim seniorem, qui communiter consueuit superintendere aliis. Quomodo autẽ nomẽ presbyteri translatum sit ad significãdum sacerdotem, non est præsentis negocij. *Sine crimine esse.* hoc est inculpatum esse. Ideo dispositi tibi vt constituas presbyteros si quis sine crimine est, quia oportet Episcopum natura officij eius exigente, esse sine crimine. Et hoc probat. *Sicut dei dispensatorem.* Si esset dispensator hominis, quũ homo possit esse culpatus, tolerabile foret vt etiam ipse esset culpatus: sed ex eo quòd est dispensator dei, ipsa relatio ad deum, exigit vt sine crimine sit: vt is qui vice dei dispensat: personam dei quam gerit non inquinet proprio crimine. Vnde & ad Corinthios scribit, Sic nos æstimet homo, vt dispensatores mysteriorum dei. *Non superbum.* pro, proterum. qui omnia velut pede proterat: ac per hoc omnia sibi licere existimet. *Non iracundum.* Proteruia in voluntate, iracundia in irascibili appetitu est. *Non vinolentum.* pro, vinosum. Delectari multo vino, concupiscibilis partis est. *Non percussorem.* Turpe est Episcopo etiam iustè percutere manu propria. *Non turpis lucri cupidum.* pro, turpilucrem. Sic enim habetur in Paulo. ita quòd non de cupiditate, sed de actione loquitur. Turpilucris autem est, qui ex iis in quibus non decet lucrari, lucratur: vt si cui ex spiritualibus officiis non sufficiat habere necessaria ad victum, sed augmentum vult opum. talis turpilucris est. vt taceam si ex malis artibus lucretur. *Sed hospitalem.* Liberalitatem in hospites è regione turpilucris locat. *Benignum.* pro, amatorem bonorum. Magna pars prælati est esse amatorem bonorum: magna fœlicitas subditorum est bonos amari ab eo qui præsidet. fiunt siquidem & quasi pullulantes germinant boni vbi amantur. *Prudentem sobriũ.* Interpres duo posuit pro vno. fortè quia dictio (ad prudentem scilicet & sobrium) anceps est. Moderatum siquidem quid sonat: quod in prudente & sobrio inuenitur.

Iustum. Ius suum vnicuique reddentem. *Sanctum.* hoc est mundum in seipso. *Continentem.* Loco cuius moderni ponunt temperantem: vt temperare se extendit ad omnia quæ fræno indigent. ad quæ etiam se extendit continentia, diffuse tractata à philosophis. *Amplectentem eum.* pro, tenacem eius, *qui secundum doctrinam est fidelem sermonem.* pro, fidelis sermonis. Declarat oportere Episcopum ita fixum esse in fideli sermone doctrinali, vt sit tenax illius, vt nulla ratione permittat illum dilabi à se. Nec dicit tenacem fidelis sermonis (hæc enim tenacitas exigitur à quolibet Christiano) sed dicit fidelis sermonis, qui secundum doctrinam est, hæc enim tenacitas propria est Episcopo. Et quare subdit. *Vt potens sit.* Deest, &, *exhortari.* Deest, in, *doctrina sana, & eos qui contradicunt arguere.* Ad duo officia necessariam huiusmodi tenacitatem explicat: & ad exhortandum bene dispositos, & ad arguendum aduersarios. & vtrunque in doctrina sana, absque vlla labe corruptionis, diminutionis seu ægritudinis. *Sunt enim multi etiam inobedientes uaniloqui & .* Deest, mentium *seductores.* Rationem reddit eius quod dixerat, & eos qui contradicunt arguere, ex eo quòd multi sunt contradictores. Quos à tribus describit: ab inobedictia, à vaniloquio, à seductione perniciosissima: vtpote mentium. ita q̃ vsq; ad summã animæ partem (quæ mens est) penetrat eorum seductio. *Maxime qui de circuncisione sunt.* supple pseudochristiani. Nõ dicit esse solos. sed præcipue. *Quos oportet redargui.* pro, quorũ oportet os obturare.

authoritate

authoritate & doctrina. *Qui uniuersas domos subuertunt.* Nō docent publicè, sed priuatim per domos. quod est proprium hæreticorum, vt faciliùs seducere possint. *Docentes quæ non oportet.* vtputa legalia esse seruanda. *Turpis lucri gratia.* Nec hoc ipsum quòd vana docent, simplici intentione agunt, sed ob quæstum. quem turpe lucrum appellat: quoniam ex turpi causa quæritur.

Dixit quidam ex illis propriis ipsorum propheta. Dixerat esse multos inobedientes, præcipuè qui ex Iudæis conuersi fuerant: & hos depinxerat. restabat vt pingeret inobedientes ex gentibus conuersos. Et quoniam hi erant Cretenses, ideo illos describit ex authoritate Epimenidis Cretensis. Quem appellat non prophetam absolutè, sed proprium ipsorum prophetam: tanquam vaticinatus fuerit veritatem eorum qui tunc temporis erant Cretensium.

Cretenses semper mendaces. quo ad vitium linguæ. *Malæ bestiæ.* quo ad vitium animi, similes feris nociuis quo ad facta.

Ventres pigri. Quo ad corpus, ingluuie & pigritia notantur. Et hæc omnia vno heroico carmine scribuntur ab illo: sed interpres sententiam non metrum transtulit. *Testimonium hoc uerum est,* Approbat dictum illius poëtæ: vt exinde rationem reddat subiunctorum. *Quam ob causam.* quia sunt talium conditionum.

Increpa illos dure. Tractat illam particulam, vt ea quæ desunt supercorrigas. feralis enim conditionis homines, durè sunt arguendi. *Vt sani sint in fide.* Ad materiam primo propositam refert correctionem. primum enim proposuit fidem electorū dei. & propterea primo dicit vt sani sint in fide, vt non insaniāt in iis quæ sunt fidei. Et explicans periculum insaniæ subiungit. *Non intendentes Iudaicis fabulis.* hoc est primum periculum insaniendi in iis quæ sunt fidei, est intendere Iudaicis non historiis, non doctrinis sed fabulis. Et quoniam nihil aliud explicat, intelligendæ videntur fabulæ thalmudicæ. *Et mandatis hominum auertentium se à ueritate.* pro, auersantium veritatem. Non dicit simpliciter & mandatis hominum, sed hominum aspernantium veritatem. Et intendit ad literam quòd non intendant mandatis hominū reiicientium licentiam libertatis euangelicæ: ac per hoc mandatium seruari legalia. Vnde & subiungit. *Omnia munda mundis.* Formaliter loquitur de omnibus cibis, vestibus & similibus quæ in lege Moysi habebantur immunda. Omnia inquit munda sunt, ex euangelica libertate, apud mundos, mente & conscientia. ¶ Nec obstat quòd apostoli mandauerint abstinentiam à sanguine & suffocato, & ipse Paulus mandauerit hoc seruari, vt patet in Actibus Apostolorum: quoniam hoc non fuit decretum & factum, eo quòd sanguis aut suffocatum esset immundum, sed ad vitandum abominationem inter conuiuentes Iudæos cum Gentilibus tunc temporis. *Coinquinatis autem & infidelibus nihil est mundum.* Formalis est sermo de inquinatis quatenus inquinati, & de infidelibus quatenus infideles sunt. Quod dicitur ad differentiam eorundem, quatenus exercent naturalia officia, aut multas etiam actiones virtutis. Hęc enim quum non ex inquinatione mentis, nec ex infidelitate procedant, non sunt immunda illis: sed nihil eorum quod inquinationem aut infidelitatem eorum concernit, est illis mundum: eo quòd ex inquinatione conscientiæ aut infidelitate vnde procedunt, immunda redduntur illis. Et propterea aduersatiue subiūgit. *Sed inquinata est eorum mens & conscientia.* Mens inquinatur errore circa credenda seu agenda: conscientia autem inquinatur applicatione ad opus contra regulam rectæ rationis quæ est conformis veritati euangelicæ. *Confitentur se nosse deum, factis autem negant.* Probat inquinationem tam mentis quàm cōscientiæ ex opere. Licet lingua fateantur se nosse deum notitia fidei, factis tamen illum negant: quoniā opera contrariantur præceptis dei. *Quum sint abominati & incredibiles.* pro, abhominabiles & increduli, *& ad omne opus bonum reprobi.* De Iudæis conuersis seducentibus Christianos ad obseruationem legaliū, hæc omnia dicuntur. q̄ sunt abhominabiles: vtpote nec Iudæi nec Christiani. Et sunt increduli veritati euāgelicæ: & sunt ad omne opus bonum, non solum inepti, sed reprobi, tum à deo tum ab Apostolis Christi & aliis sequacibus.

CAPVT II.

TV *autem loquere.* Tractata illa particula, fidē electorum dei, aggreditur alteram propositam: videlicet & agnitionem veritatis, quæ secundum pietatem est in spe vitæ æternæ. Ad huius enim veritatis cognitionē propagandam reliquum epistolæ huius scribit: docens Titum vt instruat omnes hominum conditiones veritatem morum conformium pietati relatiue ad vitam æternam. Vnde & dicit. tu autem loquere, *Quæ decent sanam doctrinam.* Doctrina euangelica appellatur doctrina sana à sanitate mentis: quoniam continet & quicquid spectat ad mentis sanitatem, & nihil docet contrarium sanitati mentis. Recti ergo mores sunt qui decent sanam doctrinam. *Senes ut sobrii sint.* Per partes distinguit doctrinam morum. Primo secundum ætates: incipiens à senibus. De quibus

Universidad de Deusto
Biblioteca

quibus dicit, vt sint sobrij seu vigiles. Et vigilantia quidem indicenda est senibus, propter ætatem reddentem eos negligētes. Sobrietas autem, quoniam vino multum alitur ætas illa. *Pudici.* valde enim dedecet illam ætatem impudicitia. *Prudentes*, pro, modesti. Sepe enim modum excedunt senes, tanquam ex authoritate. *Sanos in fide.* vt nulla ex parte insaniant in iis quę sunt fidei. *In dilectione, in patientia.* Non solum in fide, sed in dilectione Christiana (quæ ad omnes extenditur) & similiter in tolerantia iubet sanitatem animi seruari. Senes enim quia vidēt se minus diligi, & multis malis subiiciūtur senectutis, periclitantur tum in dilectione tum in patientia. *Anus similiter.* In eadem senectutis ætate instruit mulieres. *In habitu sancto.* vel in statu sancto secundum alios codices Græcos. Et proprie significat nō sancto, sed sacridecenti. Iubet itaque vt habitus seu status sit sacridecens: hoc est vt decet religiosas sacrasq; mulieres. Tanquam senectus tribuat illis quod aliis tribuit votum sacrum, addictio ad sacra. Vt intelligamus quòd in statu, incessu, habitu, veste & in omnib⁹ moribus suis agant personam addictā sacris. *Non criminatrices.* pro, calumniatrices. Pronus est enim sexus ille (& ex ætate senili suspitionis plena longe pronior) ad calumniandum. *Non multo uino seruientes.* quemadmodum de senibus dixit vt sint sobrij.

Bene docentes, pro, honesta docētes. Non publice (mulieribus enim interdictum est docere publice) sed domestice, vt domesticam familiā doceant ea quæ honesta sunt. Quo contra per poëtam dicitur. hoc docent vetulæ pueris poscentibus assem. *Vt prudentiam doceant.* pro, vt modestas reddant, *adolescentulas.* Hoc debet esse vetularum studium, vt adolescentulas immoderatio nō possideat. prona est enim adolescentia ad immoderātiam. *Vt ulros suos ament.* Ad adolescentulas hoc refertur: & similiter quæ sequuntur. *Filios suos diligant.* Decet enim puellas discere hoc à vetulis. *Prudentes.* quantum sexus & ætas permittit. *Castas.* moribus. *Sobrias.* Superfluit sobrias. *Domus curam habentes.* pro, domus custodes. Vult enim vt vetulæ doceant adolescentulas vt domi se contineant tanquam domus custodes. *Benignas.* feraces bonorum & verborum & factorum. *Subditas uiris suis.* hoc enim ius naturæ exigit. *Vt non blasphemetur uerbum dei.* Occasio blasphemandi euangelium Christi (quod est verbū dei) assumeretur à maritis & aliis si adolescentulæ Christianæ non essent præditæ bonis moribus & debitis conditionibus quæ exiguntur ad modestas vxores. Crederetur enim quòd euangelium pareret

pareret hæc monstra, quòd daret libertatem peccandi. *Iuuenes.* pro, iuniores. Descripta doctrina senum & anuum & adolescentularum, supererat describere doctrinam iuuenum. & propterea dicit. *Iuniores similiter hortare ut sobrii sint.* Vel secūdum modernos interpretes vt modeste sentiant. Moderamine eget iuuentus: quod modestia & sobrietas importat. *In omnibus teipsum præbe.* pro, præbens, *exemplum bonorum operum.* Inter instruendum iuniores, instruit ipsummet Titum: vt hinc intelligamus ipsum esse in numero iuniorum, & vt iuniores doceat magis exemplo quàm verbo. Vt videntes alij iuuenes Titum iuuenem, bonorum operū exemplum discant & ipsi incūbere bonis operibus. Propter quod dicit in omnibus, vt nulla ex parte desit exemplum. *In doctrina, in integritate, in grauitate.* Deficit hic vna dictio. & legenda sunt post in doctrina, reliqua quinque in accusatiuo sine aliqua præpositione. Ita quòd legendum est. *In doctrina integritatem, grauitatem, incorruptibilitatem, uerbum sanum irreprehensibile.* Nec adiicitur verbum aliquod. Et propterea referenda sunt ad participium præbens: vt intelligatur repetitum. Præbens in doctrina integritatem, grauitatem &c. Quinque tribuenda in doctrina mandat. Et tria quidem prima conditiones docentis significant: vt sit integer quo ad vitam, etiam secūdum intima quæ ab aliis videri nō possunt: vt sit grauis in actibus, moribus, gestibus, & vniuersis quę ad commendationem authoritatis spectāt: vt sit incorruptibilis, ab extrinsecis tam prosperis quàm aduersis, à muneribus, à minis, à tormētis &c. Reliqua vero duo ad materiam doctrinæ spectant: vt non doceatur verbum sapiens aliquid insaniæ, sed verbum ad animi sanitatem spectans. Et cum hoc sit irreprehēsibile à quibuscunque ad quos peruenerit etiam aduersarios. Vnde & subdit. *Vt is qui ex aduerso est uereatur.* pro, pudefiat, *nihil habens malum dicere de nobis.* Aduersarij non inuenientes quod reprehendant in nobis, suffunduntur pudore: eo q⁹ nullum habēt quod aduersus nos malū dicant. *Seruos dominis suis subditos esse.* Postq̄ diuersas ætates instruxit, descendit ad instruendum genus seruorum qui conuersi erant ad fidem Christianam. Fuit autem opus, specialiter tradi doctrinam seruorum, ne adepti libertatem euāgelicam, existimarent se adeptos libertatem à dominis carnalibus & parui facerent dominos: & sic euangelium fuisset blasphematum à dominis. Vnde & primum documentum est seruos esse subditos suis dominis. Baptismus enim soluit crimina, & confert libertatem spiritus: non soluit autem debita corporis aut

rerum,

Universidad de Deusto
Biblioteca

rerum, nec cõfert libertatem corporis. Constat autem secundum corpus in hoc mundo esse dominos & seruos. *In omnibus placentes.* Non solum subditos, sed complacentes dominis esse iubet. Quod autem dicit in omnibus, intellige licitis. *Non cõtradicentes.* Facile genus seruorum, è regione respondet. *Non fraudãtes.* Quod familiare videt esse seruis. *Sed in omnibus.* pro, sed omnẽ, *fidẽ bonam ostẽdentes.* Fides pro fidelitate hic sumitur, è regione fraudis. Fidelis enĩ est non fraudare nec fallere. ¶ Et dicit ostendentes bonã: vt intelligamus quòd serui non solum debent ostendere fidelitatem, sed fidelitatem bonam: vtpote non coactam, sed ex bonitate procedẽtem. *Vt doctrinam saluatoris nostri dei ornent in omnibus.* Quemadmodũ serui Christiani malis moribus præditi sunt (fraudantes, inobedientes &c.) quantum in se est vituperant doctrinam Christianam, ita bonis moribus præditi ornant doctrinam saluatoris, Christianorum dei. *Apparuit enim gratia dei.* Ad manifestandum quòd tam serui quàm cuiusq; ætatis homines rectè se gerentes ornant doctrinam saluatoris nostri dei, affert beneficium diuinum commune tam dominis quàm seruis quàm cuiuscunque conditionis hominibus. *Saluatoris nostri.* pro, salutifera. Nominatiui enim est casus: & refertur ad gratiam. Apparuit inquit gratia dei salutifera seu salutaris. *Omnibus hominibus.* sub quibus comprehenduntur & serui. *Erudiens nos.* Ecce de qua gratia loquitur, de gratia doctrinæ salutaris. ad eam enim spectat erudire nos. Apparuit autem per Christũ. *Vt abnegantes.* Præteriti temporis est in textu Græco: sed nos caremus participiis actiuis præteriti temporis. Potuisset tamen transferri, vt abnegatis impietate & mundanis desideriis. Sequendo tamen textũ interpretis legimus præsens pro præterito. *Impietatem & sæcularia.* pro, mundana, *desideria.* impietatem in opere, mundana desideria in animo: impietatem cõtrariam proximis, mundana desideria contraria sanitati animæ. *Sobrie & iuste & pie viuamus in hoc sæculo.* Abiectis tanquam termino à quo impietate & mũdanis desideriis, viuamus in præsenti sæculo sobriè, quo ad nos: hoc est moderando nosipsos. Et iustè, quo ad proximos, reddendo vnicuique quod ei debetur. Et piè, relatiue ad cœlestem patriam, patrem & conciues. *Expectantes beatam spem.* Eruditio ista vere est salutifera, nec frustra erudit, sed ad hoc vt sic viuentes expectemus beatam spem. Spes pro re sperata hic ponitur, vt expectemus beatitudinem speratam. *Et aduentum.* pro, & apparitionem, *gloriæ magni dei.* Non solum expectamus beatitudinem nostram

nostram, sed expectamus apparitionem gloriæ dei magni. Non quod inueniatur etiam deus non magnus, sed apparitio gloriæ erit magnitudinis diuinæ. Apparuit enim gloria dei sæpe priscorum patrum tempore: sed nunquam apparuit gloria dei quatenus magnus. sed huiusmodi gloria apparebit apparente Christo in suo aduentu glorioso. Tunc enim vere apparebit gloria dei magni, quum apud omnes manifesta erit gloria dei magni supra omnia. Vsque enim ad illam horam vertetur in dubium apud aliquos gloria dei quod sit magnus supra omnia & in omnibus & per omnia. ¶ Nec ni speculatiue Theologe restringas nomẽ dei ad personam aliquam (puta patrem, filium vel spiritum sanctum) sed quemadmodum in reliquis locis scripturæ vbi nomen dei absolute vel cum terminis essentialibus (magnitudine, potentia, misericordia, bonitate, prudẽtia & similibus) ponitur, appellatione dei intelligitur individuum deitatis, hoc est deus, ita & in præsenti loco significatur hic deus: qui communis est patri & filio & spiritui sancto. *Et saluatoris nostri Iesu Christi.* Simul erit apparitio magnitudinis dei & apparitio gloriæ hominis Iesu Christi quatenus saluator noster est. nam vsque ad illam, similiter apud aliquos vertetur in dubium quod Iesus Christus sit saluator noster: tunc autem apparebit omnibus gloria ipsius Iesu Christi saluatoris. *Qui dedit semetipsum pro nobis.* Merita saluatoris Iesu Christi quibus meruit & corporis gloriam & manifestationem suæ gloriæ quæ tunc consummabitur apponit. Et vnico verbo comprehendit passionem & mortẽ eius & charitatem erga nos. dicendo qui dedit semetipsum pro nobis. *Vt nos redimeret ab omni iniquitate.* vt nos à seruitute cuiuscunque peccati precio sui ipsius redimendo liberaret: & non vt liberaret à seruitute hominum in præsenti vita. *Et mũdaret sibi populũ acceptabilẽ.* pro, peculiarem. & mundum redderet ab omnibus immundiciis legalibus populum peculiarem sibi, non populum Iudaicum, non nationem aliquam sed populum proprium sibi: qualis est populus Christianus. *Sectatorem.* pro, æmulatorem, *bonorum operum.* Et si Christus redemit ac mundauit sibi populum, ea tamen lege illum redemit ac mundauit vt seipsum quoque populus seruet ac promoueat, vt sit æmulator bonorum operum: non vacet ocio, nõ tepescat, sed velut æmulando incumbat bonis operibus. Hoc est commune seruis & dominis, hoc senibus & vetulis, hoc iuuenibus & adolescentulis &c. *Hæc loquere.* docendo. *Et exhortare.* dispositos. *Et argue.* contradicentes. *Cum omni imperio.* Modestia

Universidad de Deusto
Biblioteca

Titi mandato egebat ad hoc vt authoritate sua vteretur aduersus contradicentes. *Nemate contemnat.* Ratio quare cum omni imperio, redditur non ex supercilio fastuoso sed ex vtilitate quæ non proueniret si prælatus contemneretur non vtendo imperio quando, vbi & erga quos oportet.

CAPVT III.

Admone illos principibus. pro, principatibus, *& potestatibus subditos esse.* Pronomen illos Cretenses demostrat. quos superius eodem pronomine demonstrauit, dicē do increpa illos dure. Post doctrinam siquidem ætatum & seruorum, redit ad doctrinam cōmunem omnibus. Et primo monet subiectionem magistratibus & reliquis potestate habentibus, qui tunc erant Ethnici: ne Christiani putarent se liberos per baptismum à subiectione eorum, propterea quod erant idololatræ. *Dicto obedire.* pro, magistratibus parere. Parum aut nihil est esse subditos nisi subsequatur obedientia. *Ad omne opus bonum paratos esse.* Explicat obedientiam debere intelligi in operibus bonis quibuscunque. *Neminem blasphemare.* Græca dictio vsurpata iam à Latinis est blasphemare. & quamuis apud Latinos iniuriis aduersus deum approprietur, suapte tamē natura commune est maledicentię in cuiuscunque honorem. Vnde ad literam prohibētur Christiani maledica verba proferre aduersus principatus & potestates & alios honore dignos. *Non litigiosos.* pro, pugnaces, *esse.* tam verbis quàm factis. *Sed modestos.* vel humanos, vt aliis placet. E regione ad pugnaces locātur modesti seu humani, moderantes tam verba quàm facta. *Omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines.* Optimus Christi apostolus præceptū Christi propagare nititur, discite à me quia mitis sum. Magna Christianorum commendatio est, præ se ferre mansuetudinem non aliquam sed omnem, secundum omnes mansuetudinis partes & materias, non erga aliquem seu aliquos, sed erga omnes homines, cuiuscunque sectę fuerint. Et rationem huius vltimę particulæ (ad omnes homines) subiungit. *Eramus enim aliquando & nos insipientes.* pro, stulti. Intendit ab exemplo docere mā suetudinem erga omnes, quia qui hodie sunt malis moribus præditi & increduli, cras forte erunt fideles & boni: sicut experientia docet de nobisipsis. Ex cōsideratione itaque nostri quales aliquā do fuerimus & quales modo simus, docet rationem habendam aliorum qui modo sunt tales quales nos olim fuimus. Hanc itaque rationem tractat dicendo. Eramus enim aliquando & nos stulti, in

sn aliquibus à vera prudentia destituti. *Incredduli,* euangelio. *Errantes.* A vera intelligentia scripturarum ab ipsa veritate. *Seruientes desideriis & voluptatibus variis.* Tria præcedentia ad partem spectant intellectiuam: hoc autem ad partem exequutiuam. Seruire siquidem concupiscentiis & delectationibus, est exequi ea quæ sunt concupiscentiæ & delectationis. *In malitia & inuidia agentes, odibiles, odientes inuicem.* Hæc ad partem affectiuam ad malum spectant: quemadmodum desideria & voluptates partis sunt affectiuæ ad bonum vtile vel delectabile. Malitia enim affectum sonat nocium alteri: inuidia tristitiam de bono alieno: odium quoque aduersus alienum bonum tendit. Vndique ergo eramus malis moribus pleni. ¶ Et computat seipsum Paulus inter istos: quoniam talis fuerat antequàm conuerteretur. Verum peccata aduersus proximum (vt ipse alibi dicit) fuerunt aduersus Christianos: quoniam sine querela conuersatus est in lege Moysi. Et similiter peccata partis intellectiuæ, aduersus veritatem euangelicam intelliguntur. *Quum autem benignitas & humanitas.* Nō est nomen naturæ humanæ hoc in loco humanitas: sed est nomē affectus amoris erga homines, distincti contra vitium inhumanitatis. Et est sensus. Quum autē benignitas (quæ est feracitas boni) & amor erga homines. Generi adiungitur species, benignitati amor ad homines. *Apparuit saluatoris nostri dei.* Nomen naturæ est dei: & significat (vt dictum est) hunc deum. *Non ex operibus iustitiæ,* pro, in iustitia, *quæ fecimus nos.* hoc est non ex operibus quæ in iustitia legis Moysi seruauimus. Intendit enim excludere merita seruatæ legis: & à fortiori reliqua merita. *Sed secundum suam misericordiam saluos nos fecit.* Ecce effectus apparentis benignitatis & humanitatis. *Per lauacrum regenerationis & renouationis spiritus sancti.* Ecce modus quo saluos nos fecit: videlicet per baptismum. Ecce tempus quando apparuit benignitas & humanitas saluatoris nostri dei: videlicet tempus baptismi. quod incœpit in Christo. Lauacrum autem dicit generationis. Oportet inquit Christus vos nasci denuo. Primo nati sumus secundum carnem: secundo nascimur secundum spiritum. Et renouationis. Nisi perdidissemus priorem nouitatem, non diceret Paulus renouationis. Quemadmodum enim regeneratio supponit aliam generationem, ita renouatio supponit aliam nouationem. Et hæc fuit quum primi parentes creati fuerunt in statu innocentiæ. Renouamur igitur per baptismum secūdum spiritum, in meliorem nouitatem quàm illa fuerat in qua

Universidad de Deusto
Biblioteca

crestum fuit primum humanum genus. Vnde ne male intelligeretur tam regeneratio quam renouatio, adiungit spiritus sancti: vt intelligeremus regenerationem & renouationem spiritualem, vt pote conformem suæ appropriatæ causæ spiritui sancto. *Quem effudit in nos abunde.* non auare, sed copiose: & tam abunde, vt in alios deriuetur. *Per Iesum Christum saluatorem nostrum.* Benignitas & humanitas saluatoris nostri dei apparuit per hominem Iesum Christum saluatorem nostrum. Vbi perspice erudite lector saluatorem nostrum appellari deum, & saluatorem nostrū appellari hominem Iesum Christum: vt intelligamus deum principaliter, hominem vero Iesum tanquam dei organum, esse saluatorem nostrum. *Vt iustificati gratia ipsius,* non nostris operibus. *Hæredes simus secundum spem vitæ æternæ.* In præsenti vita secundum spem hęredes sumus vitæ æternæ: in futura autem, hæredes erimus secundum rem vitæ æternæ. Vtrunque autem dicit: & quòd gratia dei, & quod hæreditario iure vitam æternam adipiscimur. Quia gratia dei iustificamur & simus filij dei: effecti autē filij, hæredes sumus æternę vitæ. *Fidelis sermo est.* Superfluit est. More suo interponit Paulus veracitatem sermonis: quæ præcipue refertur ad præcedentia promittentia æternam vitam. *Et de his uelo te confirmare.* Iuxta textum Græcum tam actiue quàm passiue legi potest confirmatio: subiuncta tamen præ se ferunt actiuā significationem. *Vt curent bonis operibus præesse.* Volo inquit te confirmare alios etiam de his antedictis vt curent præesse bonis operibus. Datiui casus est bonis operibus. Nec de prælatis sed de singulis Christianis loquitur: subiungendo. *Qui credunt.* pro, crediderunt, *deo.* Dicit enim hoc ad differentiam eorum quorū studium est erga ludos & alia opera minus decentia aut licita. Vult enim Christianos omnes ad hoc studere vt eam in propriis quam in alienis præsint bonis operibus, non ludicris aut indecētibus aut illicitis. Quāmuis si datiuo pro ablatiuo vtamur, sensus sit quod singuli Christiani curent præstare Gentilibus non titulis aut sacramentis, sed operibus bonis. *Hæc sunt bona.* secūdum se honesta. *Et utilia hominibus.* Vere vtilia ad salutem æternam. *Stultas autem quęstiones.* quæ carent rationabili causa quærendi aut quæsiti. *Et genealogias.* tribuum & familiarum Iudæorum. *Et contentiones.* clamoribus plenas. Et *pugnas legis.* eorum, scilicet quæ videntur in libris Moysi inter se contraria. *Deuita.* Et rationem subdit. *Sunt enim inutiles & uanæ.* Non igitur loquitur Paulus de rationabilibus pugnis legis, sed de inutilibus & vanis. Et dixit hoc:

xit hoc: quia tunc temporis Iudęi conuersi ingerebant has dubitationes vt monstrarēt se doctos in lege. Vnde vanas dicit, quia ad vanitatem glorię fiebant: inutiles autem quia nec moribus nec fidei prosunt. *Hæreticum hominem,* hoc est pertinacem in propria electione credendorum. *Post unam & secundam correptionem.* pro, admonitionem, *deuita,* pro, reiice. Hinc traxit ecclesia monitiones ante excommunicationem. *Sciens quia.* pro, quod *subuersus est qui eiusmodi est.* Ideo reiiciendum mando, quia non est amplius locus monitioni, sed iam subuersus est intus qui tot monitiōes spreuit. *Et delinquit, quum sit proprio iudicio condemnatus,* pro & peccat, per se damnatus. Non peccat à te damnatus, sed peccat per seipsum damnatus. propria pertinacia separans se à catholica ecclesia. *Quum misero ad te Artemam aut Tychicum, festina ad me uenire Nicopolim. Ibi enim statui hyemare.* Non antequam surrogauerit alium super Cretenses, vult Titum ad se venire: ne Cretenses derelicti viderentur à Paulo. *Zenam legisperitum.* Aiunt hunc antequam esset Christianus hoc titulo insignitum: & propterea Paulus appellat eum legisperitum. Et est sermo de lege Moysi. *Et Apollo.* De quo in Actibus Apostolorum & ad Corinth. mentio fit. *Solicite præmitte.* pro, studiose prosequere, *ut nihil illis desit.* Mandat vt Titus prouideat istis viatoribus de necessariis in via. *Discant autem & uestri.* pro, nostri scilicet Christiani ex Gentibus conuersi, ad imitationem Iudæorum prouidentium suis doctoribus. *Bonis operibus præesse ad usus necessarios.* Eleemosynas bona opera appellat. & vult illos præesse eleemosynis, non ad luxum sed ad vsus necessarios hospitum & viatorū. *Vt non sint infructuosi.* Infructuosi essent si eleemosynarios fructus non proferrent in necessarios vsus. *Salutant te qui mecum sunt omnes. Saluta eos qui nos amant in fide.* Iesu Christi. *Gratia dei cum omnibus uobis. Amen.* Superfluit dei. Et hęc salutatio manu Pauli non ad Titum solum sed ad omnes in Creta Christianos dirigitur: pro quorum salute hanc Tito scripsit epistolam ¶ Et apud Græcos inuenitur subscriptio hæc. Ad Titum ecclesiæ Cretensium primum delectum episcopum, scripta Nicopoli Macedoniæ.

¶ Cuictæ die quinta Maij. M.D.XXIX.

THOMAE
DE VIO CAIETANI
cardinalis sancti Xisti, in epistolam Pauli ad Philemonem commentarii.

Paulus uinctus Christi Iesu & Timotheus frater. Ex præsentia Timothei & vinculis Pauli collatis cum scriptis ad Colossenses & secunda ad Timotheum, facile apparet quòd hæc epistola simul scripta est cum epistola ad Colossenses tempore priorum vinculorum Pauli. Vnde & ad Colossenses scribit quòd cum Tychico mittit Onesimũ pro quo scribit hanc epistolam. & vtrobique commemoratur Demas presens cum Paulo: qui in secunda ad Timotheum scribitur amplexus mundum relicto Paulo.

¶ Adungit autem sibi Timotheum in titulo epistolæ huius quẽadmodum & in illa ad Colossenses vt & publicum & priuatum negocium vtriusque nomine authoretur. *Philemoni dilecto adiutori* pro, & cooperario nostro. Dilecto non est participium sed nomen. & tam ad diligi quàm à cooperari commendatur: vt intelligamus ipsum esse cooperarium euangelij, etsi non prædicatione, tamen facto, & communiter amabilem. *Et Appiæ sorori charissimæ.* pro, dilectæ. Loco sorori charissimæ legendum est dilectæ. Vxor Philemonis salutatur & commendatur. *Et Archippo commilitoni nostro.* Hic erat episcopus Colossensium. *Et ecclesiæ quæ in domo tua est.* Familiam ipsius Philemonis, domesticam ecclesiam eius appellat. *Gratia uobis & pax à deo patre nostro & domino Iesu Christo.* Solita Paulo est hæc salutatio. *Gratias ago deo meo,*

meo, semper memoriam tui faciens in orationibus meis. Petimus veniam Onesimo incipit à commemoratione immò à recognitione beneficiorum ipsius Philemonis erga Christi fideles. Et propterea cõmemorat se & gratias agere deo, & orare pro ipso Philemone. *Audiens charitatem tuam & fidem.* Dilectionem & fidem specialiter refert: quoniam erga fideles specialiter refulgebat dilectio Philemonis. *Quam habes in dominũ Iesu.* pro, in dominum Iesum, *& in omnes sanctos.* Diuersimode intellige fidem & dilectionem referri in dominum Iesum & in omnes sanctos. Nam in Iesum refertur vt rationem credendi & amandi in omnes vero sanctos (hoc est Christianos) tanquam in amatos & consortes fidei. *Vt communicatio fidei tuæ euidens.* pro, efficax, *fiat in agnitione omnis operis boni.* Superfluit operis, & desunt quatuor dictiones post boni. *Quod est in uobis, in Christo Iesu.* pro, in Christum Iesum. Talem ac tantam audio dilectionem tuam & fidem vt fidei tuæ communicatio nobiscum in agnitione omnis boni quod in vobis, vel nobis est esse debitum Christo Iesu, non sit otiosa, sed fiat efficax ad exercendum opera pietatis in sanctos: vt illud quod ex fide commune tibi & nobis est (videlicet cognoscere omne bonum quod in vobis seu nobis est esse in Christum) fiat efficax ad facta: ad differentiam illorum in quibus hæc notitia otiosa est, nempe sine opere. *Gaudium enim magnum habui.* pro, gratiam enim habemus multam, *& consolationem in dilectione tua: quia uiscera sanctorum requieuerunt.* pro, refocillata sunt, *per te frater.* Vt commune declaret beneficium collatum aliis Christianis, quum dixisset prius singulariter gratias ago deo, modo pluraliter dicit habemus gratiam multam: hoc est gratuitum beneficium multum habemus nosipsi in dilectione tua, quia aliorum sanctorum viscera corporea per te refocillata sunt cibo corporeo. Et dicendo refocillata, monstrat Christianorum indigentiam. *Propter quod multam fiduciam habens in Christo Iesu imperandi tibi quod ad rem pertinet.* pro, conueniens, seu decens. Ita quòd loco illarum quatuor dictionum (quod ad rem pertinet) vnica legatur dictio. Propter tantam fidei ac charitatis communicationem tuam, audere possem vt imperarem tibi quod conueniens est. Nullus enim potest imperare quòd dedecet aut quod inconuenit. *Propter charitatem magis obsecro.* malo vti dilectione obsecrando, quàm authoritate imperando. *Quum sis.* pro, *sim, talis, ut Paulus senex, nunc autem & uinctus Iesu Christi.* Explicat quod in genere dixerat talis, quatuor qualitatibus. Primo Paulus.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Erat enim nominatus immo nominatissimus Paulus. Quanuis ad ipsum nomen Pauli alludere videatur. Paulus enim diminutiuum est à parum. Acsi apertius dixisset vt minimus. Decet enim obsecrantem, ea quæ sint paruitatis suę proferre. ¶ Deinde senex. Aetas defectuum plena facilius impetrat. Si miraris Paulum in primis ex Iudæa vinculis senem: quum anno eodem quo mortuus est dominus Iesus describatur adolescens in lapidatione Stephani. Recole quòd à fine adolescentiæ (quæ vsque ad vigesimũ octauũ ætatis annum extenditur) in qua Paulus vocatus creditur ad prædicandum, vsque ad tempus istius epistolæ fluxerunt fere anni triginta, si quinto vel sexto Neronis anno scripta est: vt patet supputando annos à decimooctauo Tiberij quo Christus creditur crucifixus. Transierat igitur Paulus annos quinquagintaquinque ad minus, quando scripsit hanc epistolam. Et propterea merito potuit appellari senex: eo magis quo corpus tot afflictionibus ac laboribus affectum habebat vt iam esset amplissime senex. ¶ Tertio adiungit, nunc autem & vinctus. Afflicti enim facilius impetrant. Et demum addit Iesu Christi, ad consummandum rationem impetrandi. *Obsecro te pro meo filio.* obsecro inquam te pro meo non ministro, sed filio. *Quem genui in vinculis meis Onesimo.* per euangelium genui ipsum in vinculis. Et hic locus ad impetrandum non est minimus. Tanto enim est mihi magis charus quanto inter ipsa vincula (quæ adhuc patior) ipsum genui. *Qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc autem tibi & mihi perutilis.* Onesimus Græcis sonat vtilis: & propterea Paulus alludendo ad nomẽ Onesimi, dicit qui tibi aliquando fuit inutilis (vtpote fugiens) nunc autem factus Christianus tam mihi quàm tibi perutilis. In meliorem ergo euasit. *Quem remisi tibi.* Superfluit tibi. Quanuis mihi sit perutilis, remisi tamen. *Tu autem illum, ut.* pro, hoc est, *mea viscera suscipe.* Exponit illum, hoc est mea viscera, vt intelligat Philemon quàm charus sit Paulo Onesimus. *Quem ego volueram mecum detinere, ut pro te mihi ministraret in vinculis euangelii.* Dicit vt pro te, confidens de Philemone quòd si assuisset Romæ, ipse ministrasset Paulo in vinculis quibus euangelij gratia vinctus erat. *Sine consilio autem tuo.* pro, sine sententia autem tua, *nihil voluì facere.* nolui vti authoritate, nolui vti fiducia. *Ne velut ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium.* ne opus tuum bonum, concedendi mihi Onesimum, esset tanquam ex necessitate, qua ego retinuissem illum, sed esset omnino spontaneum. *Forsitan enim ideo discessit ad horam à te ut æternum*

illum

illum reciperes. Damnum discessus temporalis nititur pensare lucro æternitatis. Et dicit forsitan, quia nescit perseuerantiam Onesimi futuram qua redderetur æternus: vtpote adeptus vitam æternam. Quanuis æternum possit aduerbialiter intelligi: hoc est æterne reciperes, sed sententia eadem redit. *Iam non ut seruum, sed pro seruo.* pro, sed supra seruum: æternum illum reciperes iam non vt seruum (non enim erit seruitus in illa æterna fœlicitate) sed supra seruum, supra conditionem seruilem elevatum. *Charissimum.* pro, dilectum, *fratrem, maxime mihi: quanto autem magis tibi, & in carne, & in domino.* Aduerbium maxime non refertur ad dilectum aut fratrem: manifestat argumentum, quanto magis tibi: sed refertur ad pronomen mihi idem argumentum testatur. Et est sensus: mihi maxime inter reliquos vinctos dilectum fratrem, quanto magis tibi dilectum fratrem, qui duplicato vinculo illi iungeris: nempe & in carne & in domino. Mihi iunctus est in domino: tibi iunctus & in carne, hoc est secundum seruitutem carnalem, & in domino, secundum spiritualem communionem sanctorum. *Si ergo habes me socium.* pro, consortem. subaudi euangelij & æternæ hæreditatis. *Suscipe illum sicut me.* Continuè auget loca ad impetrandum. Prius dixerat suscipe illum, hoc est viscera mea. Modo dicit suscipe illum sicut meipsum: hoc est vt fratrem dilectum, vt consortem regni cœlestis. ¶ Si autem aliquid nocuit tibi aut debet, hoc mihi imputa. tàm nocumentum quàm debitum. *Ego Paulus scripsi mea manu.* vt plenius credas ex meis intimis hæc procedere. *Ego reddam: ut non dicam tibi quòd & teipsum mihi debes.* quum possim dicere quòd tu es mihi debitor tuiipsius (quia te genui in Christo) dico tamen quòd ego dependam. Hinc apparet quòd Philemon aut non erat Colossensis aut alibi à Paulo conversus seu eruditus est. Paulus enim (vt patet ex epistola ad Colossenses) non fuerat Colossis, & tamen dicit Philemoni quòd debes teipsum mihi. *Ita frater ego te fruar in domino, refice.* pro, refocilla, *viscera mea in Christo.* pro, in domino. Rursus ad Onesimi nomen alludit. Onesimus enim à fruitione nominatur. Et est sermo blandus imprecantis concupitam dulcedinem præsentiæ fraternæ, concludendo, affirmatiue. Ita frater ego te fruar in domino, tantum tu recipiendo Onesimum refocilla viscera mea: non corporea, sed in domino, consolare intima desideria mea in domino. *Confidens in obedientia tua scripsi tibi, sciens quoniam.* pro, quòd, *& supra id quod dico facies.* Si quis supputare velit loca quibus vtitur Paulus in hac epistola

pro

Universidad de Deusto
Biblioteca

pro re tam minima, obstupescet: & nulli oratori imparem Paulum putabit. Vnde & demum subiungit. *Simul autem & para mihi hospitium.* Non eget præparatione tanta hospitium Pauli (cui sat erat habere alimentum & quibus tegeretur) sed & hic locus ad amplitudinem fiduciæ spectat, & maioris familiaritatis spem. *Nam spero quòd per orationes uestras donabor uobis.* Et hinc apparet epistolam hanc scriptam in prioribus Pauli vinculis. Eandem enim spem in epistola ad Philippēses habere se scripsit. Nec fraudatus est sua spe: quoniam vt declarauimus in secunda ad Timotheum liberatus fuit Paulus ab istis vinculis, & rediit ad partes in quibus prius prædicauerat. *Salutant te Epaphras concaptiuus meus in Christo Iesu.* Epaphras hic fuerat doctor Colossensium: vt patet in epistola ad Colossenses & erat Colossensis: & vt hic dicitur, propter Christum Iesum erat & ipse captiuus. *Marcus.* cōsobrinus Barnabæ: vt explicatur in epistola ad Colossenses. *Aristarchus.* etiam concaptiuus Pauli: vt ibidem dicitur. *Demas.* qui postea complexus hunc mundum apostatauit à Paulo: vt in secunda ad Timotheum habetur. *Et Lucas.* euangelista. *Adiutores* pro, coopetatores, *mei.* in opere euangelico. *Gratia domini nostri Iesu Christi cum spiritu uestro: amen.* Hæc est solita Pauli conclusio. Quia enim vniuersam congregationem domesticam, & Archippum nominauerat in principio, ideo in calce dicit cū spiritu vestro. ¶ Et apud Græcos subscriptio est hęc. Ad Philemonem. scripta Romæ, missa per Onesimum famulum seu seruum.

Caietæ die. 7. Maij. 1529.

THOMAE
DE VIO CAIETANI
Cardinalis Sancti Xisti, in Epistolam ad Hebræos commentarii.

Multifariam.

Vltifariam. Circa hanc epistolam ad Hebræos, duo occurrūt prætractanda. Alterū an hæc epistola fuerit condita Hebraico sermone: vt cōmuniter supponitur. alterum an certum sit Paulum fuisse authorem huius epistolæ. ¶ Et quo ad primā quæstionem, textus ipse cap. vij. tollatur non esse cōditam Hebraice. Nam ibidem de Melchisedec dicitur. Primum quidem interpretatur rex iustitiæ. Si Hebraice scripta est epistola, in quo quæso idiomate interpretatur Melchisedec rex iustitiæ? Melchisedec enim apud Hebræos dictio cōposita est, ex rex & iustitiæ. Vnde in Hebræo debuisset dicere, Melchisedec interpretatur Melchisedec. Et tanto magis quanto scribitur apud Hebræos diuisim: primo Malchi & deinde Sedec. Et quoniam hæc ratio me conuincit (sicut conuicit & de Matthæo) ideo hanc epistolam non esse conditam Hebraico idiomate indubie credo. In cuius signum nec Hebræa inuenitur epistola, nec scitur certus eius interpres ex Hebræo in Græcum. ¶ De authore vero huius epistolæ, certum est communem vsum ecclesiæ & doctorum nominare Paulum. Hieronymus tamen in epistola ad Paulinum de omnibus diuinæ historiæ libris, non audet affirmare illam esse Pauli. ait enim Paulus Apostolus ad septem scribit ecclesias: hoc autem ad Hebræos, à plerisque extra numerum ponitur. Septē itaque tantum affirmat Hieronymus epistolas ad ecclesias. ¶ Et in epistola ad Euagrium de Melchisedec, explicat qui sunt isti plerique à quibus non acceptatur: dicendo de hac epistola ad Hebræos. Quam omnes Græci recipiunt & nonnulli Latinorum. ¶ De qua in lib. de vi. illust. dicit, Epistola autem quæ fertur ad Hebræos, non eius (scilicet Pauli) creditur propter styli sermonisq; distantiam: sed vel Barnabæ iuxta Tertullianum, vel Lucæ euangelistę iuxta quosdam, vel Clementis Romanæ ecclesię episcopi &c. ¶ Super Hieremiæ autem. xxxj. cap. (tractando illud, Ecce dies venient & feriam pactum nouum) ait hoc testimonio apostolus Paulus. siue quisquis alius scripsit epistolam, vsus est ad Hebræos. ¶ Rursus in lib. de vi. illust. in Caio, de hac epistola loquens dicit. sed & apud Romanos vsq; hodie quasi Pauli non habetur. ¶ Et Esa. vj. exponens textū seraphim stabant, ait. vnde &

Paulus

Universidad de Deusto
Biblioteca

Paulus apostolus in epistola ad Hebræos, quâ Latina cõsuetudo non recipit,& cætera.Item Esa.8.exponens textum,ego & pueri mei,cæterum inquit beatus apostolus in epistola quę ad Hebręos scribitur(licet eam latina consuetudo inter canonicas scripturas non recipiat) docet, &c. ¶ Quæ omnia ideo attulerim,vt ex his & aliis Hieronymi verbis alibi prudens lector aduertat Hieronymum non fuisse omnino certum de authore huius epistolæ. Et quoniam Hieronymum sortiti sumus regulam ne erremus in discretione librorum canonicorum(nam quos ille canonicos tradidit,canonicos habemus:& quos ille à canonicis discreuit,extra canonem habemus)ideo dubio apud Hieronymum authore huius epistolæ existente,dubia quoque redditur epistola:quoniam nisi sit Pauli, non perspicuum est canonicam esse. Quo fit vt ex sola huius epistolæ authoritate non possit si quod dubium in fide accideret,determinari. Ecce quantum parit malum liber sine authoris titulo. ¶ Coniecturam quoque nonnullam efficiunt duo in hac epistola contenta,quòd non sit Pauli. Alterum est in principio epistolę: vbi ad probandum Christum esse superiorem angelis,quum dixisset,Cui aliquando dixit angelorum, filius meus es tu, ego hodie genui te, addidit & rursus, Ego ero illi in patrẽ, & ipse erit mihi in filium. Quæ verba scripta sunt.2. Reg.7.&.1. Paralip.28.ad literam de Salomone. Vnde Dauid dicit expresse, Salomon filius tuus ædificabit domum meam & atria mea: ipsum enim elegi mihi in filium,& ego ero illi in patrem,&c.Et in 2.Reg.subiungitur,Quòd si inique aliquid gesserit,arguam eum in virga virorum,&c. Minus siquidem decet,in tanta re tantum apostolum vti tali argumento:quum potuissent Hebræi facile respondere quòd non de filio dei,sed de puro homine,& qui potuit peccare. & de facto postea peccauit, dicta sunt hæc verba à deo per Nathan & Dauidem. Vnde ex tali filiatione non probatur superioritas ad angelos. Vti autẽ his verbis in sensu mystico,minorem reddit authoritatem probantis:in principio pręsertim epistolæ & apud Hebræos. ¶ Alterum est in ca.9.vbi de testamento propriissime loquitur vt dixi inquitur contra pactum:nam pactum est inter viuos:testamentum autem nisi mors intercedat testatoris,nondum valet. Et de testamento sic proprie sumpto loquẽs,dicit:vbi enim testamẽtũ est,mors necesse est intercedat testatoris:testamẽtũ enim in mortuis cõfirmatũ est:alioquin nõdũ valet dũ viuit qui testat' est. Et subiũgit.vnde nec primũ quidẽ sine sanguine dedicatũ est:lecto enim oĩ mãdato legis à Moyse vniuerso

populo,

populo,accipiẽs sanguinem vitulorum & hircorum cum aqua & lana coccina & hysopo , ipsum quoque librum & omnem populum aspersit dicens:Hic sanguis testamenti quod mãdauit ad vos deus.Et Exo.24.hæc afferuntur: vbi non est sermo de testamẽto, sed de pacto.Vnde respõderi potest authori huius epistolæ quòd de testamẽto proprie sumpto,migrat ad pactum: aut quòd errat, putando in Exodo esse sermonem de testamento.Quorũ vtrunq; dedecet tantum Apostolum : ad Hebræos præsertim , verborum textus Hebraici proprietatem scientes. ¶ Sed quid per coniecturas vagor? In secundo huius epistolæ capitulo author huius epistolæ numerat se inter illos in quos euangelica salus confirmata est per illos qui audierunt à domino Iesu.Paulus autem clamat q̃ non ab homine neq; per hominem didicit,sed per reuelationem Iesu Christi: & quòd Apostoli nihil sibi contulerunt &c. ¶ Nos tamen loquẽtes vt plures,Paulum authorem nominabimus. nam & sic quoque Hieronymus fecit, vtendo scriptis in hac epistola.

Multifariam multisque modis. Inter multifariã & multos modos loquendi,hæc est differẽtia:quòd multitudo modorum ad differentiam spectat genericam modorum loquendi,vel intelligibiliter,vel imaginabiliter, vel sensibiliter . his enim tribus modis loquitur de' homini:in quo sunt tres partes cognoscitiuæ:videlicet intellectus,æstimatiua & sensus . Multifariam autem ad multitudinem spectat signorum,quibus vtitur deus loquendo in quocũq; horum trium generum:puta Hieremiæ locutus est per signũ ollæ succensæ,Esaiæ per dominum sedentem &c. *Olim deus loquens.* pro,locutus,*patribus in prophetis.* Patres appellat Hebræos veteris testamenti . illis enim mediantibus prophetis deus locutus est.

Nouissime. Lex enim & prophetę vsque ad Messiam.& propterea tempus Messiæ appellat nouissimum. *Diebus istis.* Aetate siquidem Pauli Christus cœpit prædicare. *Locutus est nobis.* Idem deus qui olim loquebatur patribus . diebus istis locutus est nobis. Pronomen nobis,Hebræos illius ætatis , & in illa regione monstrat. *In filio.* Non est locutus nobis per prophetas, sed per filium:qui tot annis prædicauit,& miracula fecit in Galilæa & Iudæa.Aptè nouissimum tempus reseruatũ describitur filio : vtpotę propter quem fuerũt omnes prophetæ. *Quem constituit hæredem vniuersorum.* Nomen filij,nomen proprium est Messiæ secundum diuinam naturam in veritate:sed apud Hebræos non penetrantes mysterium trinitatis , admittebatur nomen filij dei tanquam proprium epitheton Messiæ. vnde & pontifices Iudæorum accusabant

Universidad de Deusto
Biblioteca

abant Christum quòd filium dei se fecit. Paulus itaq; nomen filij dei quod admittebatur esse propriũ Messiæ, primum ingessit: dicendo de deo, locutus est nobis in filio, deinde conditiones huius filij adiungit: Quarum prima est, quem constituit hæredem vniuersorum. Et hæc proprie spectat ad filium secũdum q̃ homo, ex ratione tamen diuinæ filiationis. Constitui enim hæredem, hominis est: cõstitui autem hæredem vniuersorũ, est quidem hominis, sed non puri, sed hominis filij dei. Ex eo nanq; quòd est filius dei, conuenit eidem q̃ ipsemet homo constituatur hæres vniuersorum. ita q̃ naturale ius filiationis parit in eadem hypostasi homine ius hæreditãdi vniuersa, absq; exceptione aliqua. Duas itaque naturas implicite Paulus significat in filio dei, alteram qua est filius dei: alteram secundum quam constituitur hæres vniuersorum. Et vt clariùs diuinam filij naturam explicaret, subiungit.

Per quem fecit & secula. Deum oportet esse illum per quem deus fecit secula, nõ aliqua sic & aliqua non, sed absque quacunque exceptione. nam si creatura esset, seculum ipsius nõ esset factum per eum. Ex hoc igitur quòd per filium deus fecit etiam secula, manifestatur quòd filiꝰ supra secula est: ac per hoc æternus. ¶ Fecit autem deus per filium suum secula, quemadmodum artifex per excogitatam in mente formam facit artificialia. est enim filius verbum dei. ¶ Et si libraueris cõiunctionem &, idem dicit hic Paulus quod dixit Ioannes, omnia per ipsum facta sunt. nam difficillimum omniũ quod factum fuerit, apud philosophos est tempus. Et propterea dicẽdo, per quem fecit & secula, dicit vsqueadeo per eum fecit omnia quod per eum fecit & secula. *Qui quum sit.* pro, existens *splendor gloriæ.* Et hæc cõditio cõuenit filio dei secundũ diuinam naturam. Et aiunt nonnulli, clariùs Græca sonare: videlicet qui existens refulgentia seu relucẽtia gloriæ. Sol enim splendet: sed nõ est lux refulgens seu relucens ex alio. Vnde magis proprie explicat originem filij relucentia seu refulgentia gloriæ: vtpote qui gloriam à patre habet, & in quo relucet gloria quã à patre accipit per generationem. Et in hoc intellectualis natura ac intellectualis origo insinuatur. nõ enim gloria sensibilis, sed gloria intelligibilis, cuius filius est relucentia, significatur. nã & ipse deus non est naturæ sensibilis, sed intelligibilis. Per hoc itaque q̃ est splendor gloriæ, declaratur quòd in eo relucet diuina claritas. quod de nulla creatura dici fas est: quum diuina claritas in quacunque creatura obũbretur. *Et figura substantiæ eius.* pro, & character hypostasis eius, referendo Græcum vt iacet, ad tollendas

quæstiones.

quæstiones. Et hæc quoque conditio conuenit filio dei secundum diuinam naturam. ¶ Inter filium & creaturas hæc est differẽtia, quòd creaturæ procedunt à deo, etiam si non esset seu si non intelligeretur trinitas personarũ: filius autem nec esse, nec intelligi potest filius dei, nisi sit & intelligatur pluralitas personarum diuinarum. Et hinc fit vt nulla creatura sit character alicuius diuinæ personæ, sed est character dei, filius autẽ sit character hypostasis dei: vtpote ab hypostasi dei procedens. Ad declarãdum itaque processionẽ filij esse infrà terminos deitatis, & non esse ad extra, subtilissimè dixit quòd est ad similitudinẽ characteris hypostasis eius, scilicet dei. nam pronomen eius, masculini est generis: & deũ refert in principio propositũ & repetitum per nomen relatiuũ. ¶ Et dicendo hypostasis, differẽt iam insinuat inter filium & spiritum sanctũ. nam spiritus sanctus est character hypostasium dei, quia procedit à patre & filio: filius autẽ est character hypostasis in numero singulari, quia procedit à solo patre. ¶ Vtitur autem metaphora characteris (quod proprie significat notam seu signũ impressum) ad significandum q̃ est velut propria nota ab hypostasi diuina impressa: vt intelligamus realem distinctionem inter filium & hypostasim illam: quemadmodum inter imprimentem characterem & impressum characterem, oportet realem intelligere distinctionem. Et ne aliquam compositionem intelligerer, non dicit est habens characterem, sed est character: vt subsistentiam characteris in sua simplicitate significaret. *Portansque omnia uerbo uirtutis.* pro, potentiæ, *suæ.* Si legitur portans seu ferens, significatur conseruatio omnium: ad similitudinem sustentantis omnia. si verò (vt alij putant) legitur agens, gubernatio omnium significatur. Et vterque sensus quadrat adiunctis verbis: videlicet verbo potentiæ suæ. nã & conseruat omnia eodem potentiæ suæ verbo quo dixit & creata sunt: & similiter gubernat omnia verbo potentiæ suæ quo imperat, & omnia quæcunque vult facit. ¶ Et spectat etiã hæc conditio ad diuinã filij naturã. nam & cõseruatio & gubernatio vniuersi, ratione diuinæ naturæ ei cõpetit. Propter quod & dicit potentiæ suæ, non alienę: ad significandũ eandem esse potentiam filij & dei. *Purgationem peccatorum faciens.* Deficit nostrorum: & deficit per ellipsim. & participiũ faciẽs deberet esse participiũ actiuum præteriti temporis, quo catenus. Et propterea debuisset interpretari. *Quum (seu postquam) per ipsum purgationem peccatorũ nostrorum fecit.* Et hæc est cõditio filij secundum humanam naturam: secundum quam passus & mortuus pro

nobis,

Universidad de Deusto
Biblioteca

nobis,purgauit peccata nostra per seipsum, efficaciam ad purgã-
dum prębente diuina eius hypostasi. *Sedet.*pro,sedit,*ad dexterã.*
pro,in dextera, *maiestatis in excelsis.* Postquam nostra (non sua)
peccata per mortem suam purgauit,merito suæ mortis exaltatus
est secundum humanam naturam:& iam sedit, nõ positione cor-
poris,sed quiete & authoritate:in dextera, hoc est in summis bo-
nis,in summo honore & gloria,maiestatis,hoc est dei regnantis:
dei quatenus regnat,in excelsis, ad differentiam dei regnantis in
omnibus. Christus enim adhuc nõ sedit in dextera maiestatis in
omnibus,sed maiestatis in excelsis: quia adhuc non accepit pos-
sessionem regni dei in omnibus,sed possessionẽ regni in excelsis.
Sedebit autẽ quũ tradiderit regnũ deo & patri & deus erit omnia
in omnibus, in dextera maiestatis in omnibus. accipiet enim in
secundo aduentu possessionem omniũ. *Tanto melior angelis effe-*
ctus quanto differentius præ illis nomen hæreditauit. Et hæc quoq; cõ-
ditio cõuenit filio secundum humanã naturam:secundum quã cõ-
stitutus est hæres vniuersorũ.Nomen differentius seu præmincn-
tius(vtrũq; enim sonare potest dictio Græca) est nomen filij dei,
est nomen dei,est nomen domini.hæc enim omnia nomina, au-
thoritate scripturę probabit Apostolus. ¶ Est autem secundũ q̃
homo,melior angelis effectus:pro quãto effectus est filius dei per-
sonaliter, effectus est deus personaliter, & similiter dominus ac
creator cœlorum personaliter. ¶ Quum autem audis q̃ homo fa-
ctus est deus personaliter, non aliam intelligas factionem quàm
illam de qua dicit Ioannes, Verbum caro factum est.eadem enim
factione qua verbum factum est caro,homo factus est deus perso-
naliter. Et propterea hic dicit,tanto melior angelis factus quãto
præminentius seu differentius prę angelis nomen hæreditauit.
¶ Prius est esse quàm nominari,prius est factum esse præstantio-
rem angelis quàm hæreditare nomen. Ex eo enim quòd homo
factus est melior angelis personaliter(vtpote deus filius dei) con-
sequens fuit vt hæreditario iure, vt naturalis filiationis iure (filio
enim debetur hæreditas)nomen præminẽtius & longè differen-
tius hæreditaret.& ipsum nomen hæreditate acceptum, manife-
staret præstantiorem angelis factum esse secundum esse. *Cui enim*
dixit aliquando angelorum. Tractat particulam vltimo propositã,
quanto differentius præ illis nomen hæreditauit. Et primò quo
ad nomen filij. *Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Ex secundo
psalmo affertur hęc authoritas.in qua propheta introducit deum
loquentem ad Messiam,& duo dicentem. Alterum,filius meus es
tu. Quod

tu. Quod deus etiam de aliis dixit.nam & de populo Israel dixit,
primogenitus meus Israel. Exodi.4. Sed totum constans ex his
duobus (filius meus es tu, ego hodie genui te) incommunicabile
est.Mẽsura enim & perfectio generationis significata per hodie
& genui,æternitatem monstrat generationis.æternitas siquidem
semper est hodie:nec habet heri aut cras. ¶ Et ne errares, intelli-
gendo imperfectam generationem,quæ semper est præsens,dicit
verbo præteriti temporis genui,vt dicendo genui, intelligas per-
fectam generationem:& dicendo hodie,intelligas ita perfectam,
quòd semper est præsens generatio.ita quòd semper generatur &
genitus est. Vnde reddendo rationem quare filius meus es tu, di-
cit ego hodie genui te.ideo filius meus es tu,quia ego de° in ęter-
nitatis mensura genui te. Quod nulli creaturæ communicari po-
test.nullius enim creaturæ productio mensuratur ęternitate. Prę-
tereo quòd genui est actio naturalis,non voluntaria. *Et rursum.*
supple deus dixit de eodem.2.Reg.7.&.1.Paralip.28. *Ego ero*
illi in patrem.& ipse erit mihi in filium. Hæc verba vt prædiximus,
ad literam dicta sunt de Salomone:vt ipse Dauid testatur,& sub-
iuncta verba cõuincunt.nam vtrobique subiungitur conditiona-
lis de eodem, si non peccauerit &c. Propter quod author huius
epistolæ,hanc traxit authoritatem ad suum propositum in sen-
se mystico:vt non solum ex sensu literali, sed etiam ex mystico
monstraret propositum. *Et quum iterum introducit primogenitum*
in orbem terræ. Bis scriptura introducit Messiam in orbem ter-
ræ:hoc est & prædicendo primum aduentum,& prædicendo se-
cundum aduẽtum. Vnde dicendo & quum iterum: hoc est in ite-
rato aduentu introducit prędicendo primogenitum dei Messiam.
non quod sit alter secundo genitus(ipse enim est & primogeni-
tus & vnigenitus)sed ideo nominat eum primogenitus (vtpote
hæres regni dei) qui primo venit vt seruus. Et propterea signifi-
cantius dicit primogenitum in orbem terręquoniam ad literam
veniet ad accipiendam possessionem orbis terrarum, qui modo
regnat in dextera maiestatis in excelsis. *Dicit.* in psalmo.90.
Et adorent eum omnes angeli dei. Tunc enim veniet in maie-
state sua cum manifesta omnibus subiectione angelorum: quæ
explicatur per adorationem. *Et ad angelos quidem dicit.* supple
scriptura seu propheta. De scriptura enim dictum est quòd intro-
ducit primogenitum. *Qui facit angelos suos spiritus.* hoc est qui
spiritus facit angelos suos. *Et ministros suos flammam ignis.* Ex
psalmo.103.sumptum est hoc.Et prima eius pars clara est:signifi-

Universidad de Deusto
Biblioteca

cans quòd deus vtitur ſpiritibus ad officium nunciorum: ac per hoc quòd illi qui vocantur angeli, ſpiritualis naturæ ſunt. Altera autem pars metaphorica eſt: aſſimilans eoſdem angelos quatenus ſunt miniſtri dei, flãmæ ignęæ. In qua ſimilitudine efficacia miniſterij ſignificatur, ad ſimilitudinem efficaciæ ignis in forma flammæ, in qua maximam efficaciam habet ignis. *Ad filium autem.* ſupple dicit ſcriptura in Pſalm. 44. *Thronus tuus deus in ſeculum ſeculi.* Ad Meſiam dirigunntur ad literam hæc verba. In quibus Meſias appellatur deus regnans: & propterea deſcribitur à throno. Sedes ſiquidem regia eius deſcribitur in ſeculũ ſeculi: hoc eſt ſine fine. iuxta quod dixit angelus ad Mariã, Et regni eius non erit finis. *Virga æquitatis virga regni tui.* ſedes perpetua, regimen rectitudinis. Et hoc eſt ſingulariſſimũ in regno Meſię, quòd virga regiminis eius eſt in omnibus & per omnia regimen æqui, recti, iuſti: vtpote nullum bonum immune & nullum malum impune relinquens, ſed omnia ad rectum reducens. *Dilexiſti iuſtitiam & odiſti iniquitatem.* Nõ ſuffiſit facere rectum, ſed oportet ex animo illud efficere. Et propterea declarando virgam æquitatis. declarat eam ex primis affectibus: dilectione erga iuſtitiam, & odio erga iniquitatem. Multi enim ſunt qui efficiunt rectum, & diligunt iuſtitiam: ſed non odio habent iniquitatem, impunem relinquendo aliquam iniquitatem. Meſias autem & exercet regimẽ rectum, & diligit iuſtitiam, præmiando & honorando iuſtos, & odio habet iniquitatem, puniendo iniquos omnes, immo & omnem iniquitatem. *Propterea unxit te deus deus tuus, oleo exultationis præ participibus tuis.* Duplex poteſt eſſe ſenſus. Alter. propterea, hoc eſt vt diligas iuſtitiam & odio habeas iniquitatem, vnxit te deus &c. Et ſic eſſet ſermo de vnctione gratiæ, quam ab initio conceptionis ſuæ habuit. ¶ Alter eſt. propterea, quia dilexiſti iuſtitiam & odiſti iniquitatem, vnxit te deus &c. Et ſic eſt ſermo de vnctione gloriæ, quam Chriſtus meruit diligendo iuſtitiam & odio habendo iniquitatem. Ad morem Hebræorum alludit, quo reges vngebantur. vnde Meſię nomen & Græce Chriſtus derivatur. ¶ Vnxit autem oleo exultationis (ſiue gratiæ ſiue gloriæ) præ participibus, præ omnibus creaturis quas effecit participantes te. nam non ſolũ homines, ſed angeli participes ſunt Meſię. ¶ Vbi & nota quòd eodem contextu nominat Meſiam deum & vnctum à deo: vtrunque in eo naturam manifeſte ſignificans. Nec abſolute dixit vnxit te deus, ſed appoſuit deus tuus: ad ſignificandum ſingulariſſimum modum quo deus eſt Meſiæ hominis. eſt enim deus eius perſona-

perſonaliter: quo modo nullius alterius eſt. *Et tu in principio domine.* Tranſit ad Pſal. 101. ex illius authoritate monſtrans Meſiam eſſe dominum qui creauit cœlum & terram. Meſiam alloquitur. & tu in principio, temporis, domine, non huius aut illius, ſed ſimpliciter. *Terram fundaſti.* à fundamentis creaſti. *Et opera manuum tuarum ſunt cœli.* Iuxta illud, In principio creauit deus cœlum & terram. Metaphorice autem attribuuntur deo manus operatrices cœlorum: ad ſignificandum quòd per ſeipſum tanquã artifex qui propriis manibus operatur, creauit cœlos. Et hoc contra philoſophos: qui putant cœlos factos ab angelis. *Ipſi peribunt.* non quo ad ſubſtantiam, ſed quo ad motum. *Tu autem permanebis.* pro, permanes. quod eſt proprium æternitatis. *Et omnes ut veſtimentum veteraſcent.* non ſubſtantiæ diminutione ſed temporis. nam continue minuitur tempus, & appropinquant fini præſentis ſtatus. *Et velut amictum mutabis.* pro, voluces, eos. ad ſimilitudinem opertorij vertes eos. In quo facilitas virtutis Meſiæ ad mutandum ſtatum cœlorum monſtratur: ſicut facile quis conuoluit opertoria. *Et mutabuntur.* hoc eſt obedient mutationi. *Tu autẽ idem ipſe es.* Superfluit altera dictio, ipſe aut idem. Senſus eſt. tu autem ſine omni mutatione es idem. *Et anni tui non deficient.* Indeficiẽtia annorum Meſiæ ſequitur ad ipſius immortalitatem, immo æternitatem ſecundum diuinam perſonam. Et humano more loquitur de æternitate per annos: quum in æternitate nulla ſit differentia temporis, nullus annus, nullus menſis &c. *Ad quem autem angelorum dixit aliquando.* ſupple deus. *Sede à dextris meis.* Hoc iam declaratum eſt. *Quouſque ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum.* Ex Pſalmo centeſimonono ſumptum eſt hoc. Et iuxta prædicta ſenſus eſt. regna à dextris meis in excelſis vſque ad diem iudicij vniuerſalis, quo ponam inimicos tuos totaliter tibi ſubiectos. regnaturus poſtmodum non ſolum in excelſis ſed in omnibus. *Nonne omnes ſunt adminiſtratorii ſpiritus.* E regione ad ſede à dextris meis, omnes angelos dicit eſſe adminiſtratorios: vt clare pateat differentia inter regnare & adminiſtrare. *In miniſterium miſſi.* Non eſt participium præteriti temporis ſed præſentis: quo caremus. & propterea interpretari debuit qui in miniſterium mittuntur. Quod (propter quæſtionem quæ contra hanc literam mouetur, à tenentibus ſupremos angelorum ordines non mitti) intellige mediate vel immediate. Supremi nanque angeli non mittuntur venturi immediate ad nos, ſed per alios medios ſubdelegatos: inferiores autẽ quinque ordi-

ner mittuntur, immediate per seipsos venturi ad nos. *Propter eos qui hæreditatem capiunt.* pro, capient, *salutis?* propter electos, qui soli capient hæreditatem salutis æternæ, hic enim est finis ministerij angelorum.

CAPVT II.

Propterea abundantius oportet obseruare nos ea quæ audiuimus. Propterea, magnitudinem filij declaratam in toto hoc capitulo supra angelos refert. Declarata enim excellētia Christi supra angelos, ex illa deducit debitum nostrum ad seruandum doctrinam Euāgelicam longe maius quàm debitum seruandi doctrinam veteris testamenti: quia Euangelica doctrina ab ipso domino: illa autem per angelos data est. Et hoc proponit, adiungendo periculum. *Ne forte pereffluamus.* hoc est penitus effluamus, ad similitudinem vasorum rimas habentium: quæ sic effluunt quòd tandē pereffluunt, nihil aquæ retinētia. Iuxta hanc metaphorā dicit quòd oportet nos seruare ea quæ audiuimus, ne audita omnino pereffluant, & nos vacui remaneamus. *Si enim qui per angelos dictus est sermo.* veteris testamenti. *Factus est firmus.* Firmatus est enim signis in monte Sina: vt patet in Exodo. *Et omnis præuaricatio & inobedientia.* Præuaricatio fuit adoratio vituli, & crimen Core & Dathan & Abiron, inobedientia autem fuit populi nolentis progredi ad terram promissionis. *Accepit iustam mercedis retributionem.* Puniti enim omnes narrantur in scriptura. *Quomodo nos effugiemus si tantam neglexerimus salutem?* Non dicit si tantum neglexerimus sermonem, sed dicit si tantam neglexerimus salutem: vt intelligamus sermonem noui testamenti salutiferum esse. Vnde & dominus dicit, vos mundi estis propter sermonem quem locutus sum vobis. Salutis enim gratia, propria est nouo testamento. *Quæ quum initium accepisset enarrandi.* pro, enarrari, *per dominum.* Et vtitur infinitiuo nominaliter. Est enim sensus, quæ quum initium accepisset enarratiōis per dominum, proculdubio Iesum Christum. Et hæc excellentia attenditur ex parte proximi authoris: quia veteris angelus, noui autem dominus est proximus narrator. *Ab eis qui audierunt in nos confirmata est.* hoc est ab illis qui audierunt à domino Iesu confirmata est in nos qui nō audiuimus ab ipso Iesu. Ecce textus testimonium perhibens quòd author huius epistolæ non fuit Paulus, sed aliquis qui nō audiuit ab ipso Iesu salutem euangelicam. nam author numerat se inter illos in quos confirmata est salus euangelica ab eis qui audierunt

à domi-

à domino Iesu. Paulus autem clare dicit quòd nihil contulerunt sibi apostoli & quòd ipse dicit non ab homine neque per hominem, sed per reuelationem Iesu Christi. *Contestante deo signis & portentis, & variis uirtutibus.* pro, potentiis, *& spiritussancti distributionibus secundum suam uoluntatem.* Quatuor genera testimoniorum quibꝰ apostoli vti sunt, author epistolæ inducit. Primo signa: quæ communia miracula sanitatum significare videntur. Deinde prodigia, maiora miracula: vt resuscitare mortuum, & similia. Tertio varias potentias: expellendo dæmones, & circa inanimata: puta ignem aut aquam & huiusmodi. Et demum spiritussancti distributiones: in dono linguarum, in dono prophetię, & cętera. ¶ Quod autem dicitur secundum suam voluntatem, refertur ad contestante deo. ¶ Lege Pauli epistolas: & inuenies ipsum pluries dicere de seipso quòd per ipsum deus effecit signa & prodigia, & varias potentias, &c. Quo fit vt Paulus sit de numero eorū quorum author huius epistolæ meminit, qui confirmauerunt veritatem euangelicam etiam ad authorem huius epistolæ. Et hinc etiam patet quòd Barnabas non fuit author huius epistolæ, sed aliquis posteriorum. *Non enim angelis subiecit deus orbem terræ futurū, de quo loquimur.* Superfluit deus. Quod Christus secundū quòd homo sit dominus angelis superior. probat ex subiectis Christo homini, non enim angelis subiecit orbem terræ futurum, post vniuersale iudicium. Futurum autem non secundum nouitatem substantiæ, sed secundum nouitatem status. Et hic futurus orbis terræ est de quo loquimur. hic autem non est subiectus à deo angelis, sed Mesiæ homini. ¶ Quod manifestat subiungendo. *Testatus est autem in quodam loco quis dicens.* Psal. 8. tanquam manifestum locum, appellat in quodam loco. *Quid est homo quòd memor es eius, aut filius hominis quoniam.* pro, quòd, *visitas eum?* Inter hominem & filium hominis clara est differentia: ex eo quòd Adam fuit homo & non filius hominis. Viliusque est esse filium hominis quàm hominem. Vnde & Iob quum dixisset homo, ad cumulum miseriæ apposuit natus de muliere. Augendo ergo admirationem propheta dicit, quid est homo quòd memor es eius, aut filius hominis quòd visitas eum? Et pariter augendo vilitatem auget beneficium diuinum: nam plus est visitare quàm recordari: quum recordari sit in mente, visitare sit in executione. *Minuisti eum paulominus ab angelis.* Et hinc apparet authorem huius epistole Græcè scripsisse: vtpote secutum translationem. 70. interpretum, qui sic transtulerunt: nam in Hebræo habetur, minuisti eum

Universidad de Deusto
Biblioteca

paulominus à deo. Et sic trãstulit Hieronymus in Psalterio secũdum Hebraicã veritatẽ. Et est formalior locutio propheræ: & vera secundũ esse subsantiale. Paulominus enim à deo minutus est Christus secundũ esse subsãtiale: quoniam est deus personaliter, deus autẽ est deus & naturaliter & personaliter. Paululũ ergo minus est imminutus à deo: quia est quidẽ deus secundũ esse personale (quod cõstat esse subsantiale) nõ autẽ est deus secundũ naturam seu essentiã. ¶ Verũ secũdũ intẽtionẽ authoris huius epistolæ loquendo, minutus est paulominus ab angelis: pro quãto secũdũ id quod est paulũ. minutus est ab angelis. Ita q; aduerbiũ non, minorationẽ respicit, sed rẽ in qua minorat⁹ est. Est enim minoratus secũdũ corpus & partẽ animi inferioré. Et totũ hoc est paulũ. est enim minima pars Christi: vtpote quę cõtinet tantũ corpus & partẽ animi inferioribus intẽdentẽ. Et in hoc paulo imminut⁹ est ab angelis, non paulũ sed valde multũ: immo & minoratus est valde ab hominibus. nã factus est opprobriũ hominũ & abiectio plebis: & tristitiã maximã habuit in animo, cruciatusque in corpore. *Gloria & honore coronasti eum.* In resurrectione quidẽ gloria corporis: in ascensione autẽ & sessione ad dexterã. honore coronatus tanquã victor est. *Et constituisti eũ super opera manuum tuarũ,* Iã dixerat opera manuũ tuarũ sunt cœli: modo ergo explicat cõstituisti eũ super cœlos. *Omnia subiecisti sub pedibus eius.* hoc est plena subiectione. Omnia autem præter eũ qui subiecit ei omnia: vt Pau. 1. ad Cor. 15. explicat. Propter quod & subdit. *In eo enim quòd omnia ei subiecit, nihil dimisit non subiectum ei.* Incipit explicare authoritatem psal. inductam inchoãdo ab vltima particula, omnia subiecisti sub pedibus eius. *Nũc autem,* hoc est in præsenti tempore vsque ad diẽ iudicij. *Necdum videmus omnia subiecta ei.* Conformis est sententia hæc doctrinæ Pauli in allegato loco. adhuc enim non videmus omnia subiecta Christo homini quantum ad executionem. quamuis omnia sint ei subdita quantum ad potestatem: dicẽte ipso statim post resurrectionem, Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. A die enim iudicij omnia & erunt & videbuntur subiecta Christo homini. *Eum autem qui modico quàm angeli minoratus est, videmus Iesum.* Exponit aliam particulam, minuisti eum paulominus ab angelis. Et quo ad personam dicit videmus Iesum. Quo ad illud minoratus est paulominus ab angelis, subiungit. *Propter passionem mortis.* Et iungendo aliam particulam subdit. *Gloria & honore coronatum.* Exponis hic author minorationem ab angelis, fuisse meritum coronationis

nationis gloriæ & honoris. *Vt gratia dei pro omnibus gustaret mortem.* Ne necessitate compulsus intelligatur minoratus ab angelis, explicat quòd non per necessitatem, sed per gratiam dei (gratia enim ablatiui casus est) effectum est vt pro omnibus gustaret mortem. Ipsa enim gratia manifestatur, dicẽdo vt pro omnibus. ¶ Et dicit gustaret: quoniam modico tempore mortuus fuit. tertio nanque die surrexit. *Decebat enim eum propter quem omnia & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, authorem salutis eorum per passionem consummari.* pro, consummare. Ita aiunt debere legi. & scriptorum errore mutatum actiuum in passiuum. Et iuxta hunc sensum pronomen eum, demonstrat non Messiam, sed deum. Et significatur quòd decebat deum propter quem sunt omnia vt finem, & per quem effectiue sunt omnia, qui multitudinem filiorum adoptiuorum in gloriam æternam adduxerat prędestinando, consummare, perficere, perfectum reddere. per passionem mortis, authorem salutis eorum, Messiam: qui est author salutis filiorum adoptiuorum. ¶ Et in idem redit si legatur passiue. Decebat enim eum, filium dei, propter quem omnia, & per quem omnia, & qui multos filios adducebat in salutem, consummari, perfici & perfectum reddi, per passionem (mortis) agendo salutem aliorum. Ratio autem huius decentiæ subiungitur. *Qui enim sanctificat & qui sanctificantur, ex uno omnes.* Quia ex vno patre, ex vno Adam sunt tam Messias sanctificans adoptionis filios, quàm filij adoptionis qui sanctificantur, ideo decuit vt humano more (scilicet per passionem mortis) etiam ipse qui sanctificat perficeretur. perfectionem enim immortalitatis sic adeptus est. *Propter quam causam.* scilicet quia ex vno omnes. *Non confunditur fratres eos uocare dicens.* in Psalmo. 21. *Nunciabo nomen tuum fratribus meis, in medio ecclesiæ laudabo te.* Propter identitatem naturæ carnalis, appellat Christus discipulos fratres. *Et iterum ego ero fidens in eum.* Ex Esaiæ vel octauo (vbi dicitur expectabo dominum) vel duodecimo (vbi dicitur, fiducialiter agam & non timebo) sumpta apparet hæc authoritas. In qua Messias hoc dicit: ego ero fidens in eum, deum: hoc est patiar & moriar confidens in deo quòd gloria & honore perficiet me. *Et iterum.* Esaiæ. 8. *Ecce ego & pueri mei quos dedit mihi deus.* Superfluit mei. Quos pri⁹ appellauerat fratres, eosdem appellat pueros, non ætate, sed qualitate similes pueris: nempe simplices & puri. De apostolis enim est sermo: quos in euangelio Iesus dicit sibi datos à deo. ¶ Affertur autẽ hæc authoritas ad significandum consortium Iesu Christi &

Universidad de Deusto
Biblioteca

sti & discipulorum eius. Vnde & subdit. *Quia ergo pueri communicauerunt carni & sanguini, & ipse similiter partic. ipsius eisdem.* carni & sanguini, vel pueris. Ex hoc quòd dixerat vt de consortibus ecce ego & pueri, argumentatur author epistolæ quòd quia pueri habuerunt naturam carnis & sanguinis, & secundum substantiam, & secundum corruptibilitatem, cõsequens est vt ipse similiter habuerit naturam carnis & sanguinis, & secundum substantiam, & secundum mortalitatem. Vnde & subdit. *Vt per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium.* id est diabolum. Dicitur autẽ diabolus habere mortis imperium, eo quòd imperiũ diaboli ex morte hominis fuit causatum. in quacunque die (inquit deus) comederis, morte morieris. Dicitur quoque habere mortis imperiũ, quoniam regnum eius consistit in morte animæ, & consistebat in morte corporis, pro quanto omnium animæ ad inferos descendebant tanquàm in locum regni eius. ¶ Destruxit autem eum Iesus per mortem, & tollendo imperium occasionatum ex peccato primi parentis, & expoliando eam inferni partem quę dicebatur limbus patrum. *Et liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant seruituti.* Non solum aduersus diabolum fuit fructuosa mors Christi, sed humano generi profuit ad liberandum homines à seruitute peccati, qui timore mortis per totam vitam erant serui. Communiter enim humanum genus ad euadendum mortem corporis, ad fruendum præsenti vita, per totam vitam obnoxij erant seruituti peccati. Describit autem amorẽ præsentis vitæ à timore mortis, quia maxime manifestat amorem præsentis vitæ timor mortis. *Nusquam enim angelos apprehendit, sed semen Abrahæ apprehendit.* Presentis temporis est vtrunque apprehendit. Manifestat quòd pro liberatione hominum filius dei descendit: ex eo quòd non naturam angelicam habet sibi iunctam, sed naturam humanam ex semine Abrahæ. *Vnde debuit per omnia fratribus similari.* & non tantum in carne & sanguine. Per omnia autem intellige quæ consequũtur carnem & sanguinẽ corruptibilẽ. *Vt misericors fieret & fidelis pontifex.* Desunt tres dictiones. *In iis quæ ad deum: ut repropitiaret delicta populi.* Ad hoc debuit per omnia fratribus similari, vt experiendo mala pœnæ fieret misericors, cuius misericordiæ efficacia esset quòd fieret fidelis pontifex in iis quæ ad deum: efficiendo cuncta quæ spectant ad deum ad expiãdam ipsam opere comprobaret, veraciter exercendo pontificatũ relatiue ad deũ pro expiãdis peccatis populi: quod fecit per mortem,

tem, offerendo seipsum. Vnde & subiungit. *In eo enim in quo passus est ipse & tentatus.* Superfluit &. *Potens est & eis qui tentãtur auxiliari.* Hic quoque superfluit &, hoc est, nam in quo passus est ipse tentatus, probatus, examinatus. Ita quòd hoc ipsum quo passus est, est esse ipsum tentatum: hoc est probatum: discussum, examinatum. Et hinc potens est potentia experti, succurrere eis qui tentantur: nobis. Qui variis tentationibus & probamur & examinamur.

CAPVT III.

Vnde fratres sancti, vocationis cœlestis participes. Postquam Iesum prætulit angelis, intendit modo præferre ipsum Moysi & Aaron: vt omni ex parte nouum testamentum præferat veteri. Vnde, ex tanta Christi dignitate & gratia, fratres sancti, hoc est mundi participes vocationis cœlestis, tum quo ad finem (quoniam ad cœlestem patriam estis vocati) tum quo ad principium: quia ab eo qui descendit de cœlis vocati estis. *Considerate apostolum & pontificem confessionis nostræ Iesum.* Apostolum dicit è regione Moysi: pontificem vero è regione Aaron. Appellatur autem apostolus & põtifex confessionis nostræ: quoniam ipse vt legatus dei attulit ad nos confessionem fidei nostræ, & ipse vt pontifex seipsum offerens meruit nobis confessionem fidei nostræ. *Qui fidelis est ei qui fecit illum.* Incipit comparare Iesum Moysi. Et primo quantum ad id in quo conueniunt, scilicet in fidelitate. Iesus enim homo, fidelis est deo qui fecit ipsum. fidelis inquam quærens tum gloriã, tum voluntatem ipsius dei, & semper faciens ea quæ deo placita sunt. *Sicut & Moyses in omni.* pro, tota, *domo eius.* Ex Nu. 12. sumpta sunt verba hæc: vbi dicitur: at non talis seruus meus Moyses qui in omni domo mea fidelissimus est. ¶ Et domus non sumitur hic pro ædificio, sed pro familia. Vterque igitur fidelis est in tota familia dei. *Amplioris enim gloriæ.* pro ampliori enim gloria, *iste.* scilicet Iesus. *Præ Moyse dignus habitus est.* Excellentiam Iesu respectu Moysi explicat. *Quanto ampliorem honorem habet domus.* pro, domo. hoc est quanto ampliorem honorem habet quam domus. *Qui fabricauit illam.* Arguit quòd tanto ampliori gloria præ Moyse Iesus dignus habitus est quanto ampliorem honorem habet fabricator domus quàm ipsa domus. Supputat enim Moysen inter membra domus: Iesum autem esse fabricatorem domus. Vnde & subdit. *Omnis namque domus fabricatur ab aliquo.* Quanuis de domo hoc est familia loquatur: alludens tamẽ ad nomen domus, fabricatione vtitur. Et quia nulla domus fabricat

Universidad de Deusto
Biblioteca

bricat seipsam, dicit omnis nanque domus ab aliquo fabricatur. *Qui autem omnia creauit, deus est.* Quum debuisset dicere Iesus est, dixit deus est: vt intelligamus Iesum esse illum deum qui omnia creauit: ac per hoc vtranque domum, & illam veteris testamenti, & istam noui. *Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo eius.* scilicet dei. *Tanquam famulus.* nam ibidem dicitur, seruus meus Moyses. *In testimonium eorum quæ dicenda erant.* à deo populo. *Christus uero tanquam filius in domo sua.* Eadem enim est domus dei & ipsius: quia ipse est deus. Ita quòd duæ differentiæ tanguntur hic. Altera, ille tanquam famulus, iste tanquam filius: altera, ille in domo domini, iste in domo sua. *Quæ domus.* pro, cuius domus, *sumus nos.* Et cuius refert filium, id est cuius filij domus sumus nos. Vbi clare vides quòd per domum familiam intelligit: nos enim sumus domus viua & viui lapides filij dei. Vnde ad Timotheum scribit Paulus, in domo dei quę est ecclesia. *Si fiduciam & gloriam.* pro, gloriationem, *spei usque ad finem firmam retineamus.* Nos sumus viua domus filij dei si fiduciam in ipso filio dei, & gloriationem spei, non rerum quas hic habemus, sed spei futuræ fœlicitatis, firmam, non fluctuantem, retineamus non ad tempus, sed vsque in finem. *Quapropter sicut dicit spiritussanctus in Psal. 94. Hodie si uocem eius audieritis, nolite obdurare.* pro, ne obdurate, *corda uestra: sicut in exacerbatione secundum diem.* pro, in die, *tentationis in deserto: ubi tentauerunt me patres uestri, probauerunt.* Deest, me, *& uiderunt opera mea.* Et hic fiat punctum: quannis non apud Græcos: deinde subiungatur. *Quadraginta annis propter quod.* id est, propter quod quadraginta annis. Hunc enim esse sensum intentum etiam ab authore epistolæ, patet ex subiunctis explanando: quum dicet, quibus autem infensus est quadraginta annis nõne illis & cætera. Ibi enim ipse explicabit quòd quadraginta annis, iungitur sequentibus non præcedentibus. *Infensus fui generationi huic.* pro, illi: *& dixi, semper hi errant corde.* Superfluit hi. *Ipsi autem non cognouerunt uias meas, quibus.* pro, sicut, *iurauí in ira mea si introibunt in requiem meam.* Ex hoc quoque textu apparet quòd Græcè scripsit author: nam si Hebraice, Hebræum textum secutus fuisset, & non attulisset ambiguum textum, sicut in exacerbatione in die tentationis: sed attulisset textum clarum vt est in Hebræo: in quo bis habetur sicut, & dicitur: sicut in exacerbatione, sicut in die tentationis. Vbi clare explicantur duo crimina. ¶ Nec pro nunc fiat vis an proprie habeatur in Hebræo exacerbatio, an irritatio, an lis. Constat enim quòd

quòd de crimine illo est sermo, quo filij Israel auditis exploratoribus renuerunt progredi in terram promissionis. Numeri. 13. & 14. Et deinde est sermo de peccato tentationis, non semel aut bis sed (vt dicitur Nume. 14.) decies: dicente deo: Et tentauerunt me per decem vices. *Videte fratres.* Incipit tractare inducta prophetę verba, applicando ea ad propositum: inchoans ab illa particula, hodie si vocem eius, & cætera. *Ne forte sit in aliquo uestrum cor malum incredulitatis discedendi à deo uiuo.* Quale fuit in illis incredulis nolentibus progredi: qua incredulitate defecerunt à deo viuo. *Sed adhortamini uosmetipsos.* imitantes Iosue & Chaleb: qui tunc adhortabantur alios. *Per singulos dies donec hodie cognominatur.* pro, vocatur. Totum enim tempus gratiæ vocatur hodie. *Vt non obduretur quis ex uobis fallacia peccati.* ad similitudinem eorum qui obdurati sunt, territi ab exploratoribus. *Participes enim Christi effecti sumus.* vt membra capitis. *Si tamen initium substantiæ eius usque ad finem firmum retineamus.* Superfluit eius. Membra Christi facti sumus si tamen hoc initium substantiæ, id est initium subsistendi in participatione Christi (quod constat esse fidem, proculdubio non mortuam, sed viuam) firmum vsque ad finem retinuerimus. Quantum autem extenditur ista retentio, subiungit: *Dum dicitur, hodie si uocem eius audieritis, nolite obdurare.* pro, ne obdurate, *corda uestra.* hoc est durante tempore huius viæ & gratiæ. *Quemadmodum in illa exacerbatione.* Prosequitur aliam particulam psalmi, sicut in exacerbatione: distinguendo. *Quidam enim audientes exacerbauerit: sed non uniuersi qui profecti sunt ab Aegypto per Moysen.* Omnes numerati à viginti annis & supra, audientes exploratores exacerbauerunt deum: exceptis Moyse & Aaron cum duobus exploratoribus, Iosue & Chaleb: & propterea dicit, sed non vniuersi. *Quibus autem infensus est.* puniendo. *Quadraginta annis.* Prosequitur aliam psalmi particulam, quadraginta annis, & cætera. Hinc apparet quod superius diximus de hac particula. *Nonne illis qui peccauerunt, quorum cadauera.* pro, membra, *prostrata sunt in deserto?* Non vsquequaque liquet an sit sermo de omnibus mortuis in deserto, an de illis qui occisi ibidem fuerunt. Si enim legitur membra, ad occisos videtur alludere, tum morsos à serpentibus ignitis, tum interfectos gladio. Si autem legitur cadauera (sunt enim & hoc posse legi) ad omnes extenditur. *Quibus autem iurauit non introire.* pro, non introituros, *in requiem suam, nisi illis qui increduli fuerunt?*

Prosequitur

Universidad de Deusto Biblioteca

Prosequitur aliam psalmi particulam, sicut iurauí &c. Per vtraq; hæc, reddit vtriusque pœnę rationem fuisse culpam peccati & incredulitatis. Et ex ipsa distinctione inter peccatum & incredulitatem, insinuat diuersitatem criminum. *Et uidemus quòd non potuerunt introire in requiem ipsius propter incredulitatem.* Superfluit in requiem ipsius. Rem gestam ac visam refert: quòd nullus illorum incredulorum introiuit in terram promissionis.

CAPVT IIII.

Timeamus ergo ne forte relicta pollicitatione introeúdi in requiem eius. Tractat illam particulam, in requiē meā. *Existimetur aliquis ex uobis.* pro, ex nobis, *deesse.* pro, postponi. ne iudicetur postergandus & posthabendus in ingressu ad requiem æternam. *Etenim & nos habemus.* Superfluit vltimum &, *Nunciatum est quemadmodum & illis.* Rationem timendi reddit: quia commune est vtrisque (nobis, scilicet & illis) nunciatum esse sermonem promissæ requiei. *Sed non profuit illis sermo auditus.* Genitiui casus est auditus. acsi dictū fuisset, sed nō profuit illis sermo auditionis. *Non admixtus.* pro, non admixtis, *fidei ex iis quæ audierunt.* Superfluit ex. & legendū est, *Iis qui audierunt.* Vt autem clarus sit ordo literæ, datiuus admixtis pro ablatiuo simul cum pronomine iis, accipiēdus est. Ita quòd ordo literæ est. sed non profuit illis sermo auditionis, quo audierunt promissam requiem, non admixtis fidei iis qui audierunt. Ratio redditur quare nō profuit illis sermo auditionis, per ablatiua absolutè posita, iis qui audierunt non admixtis fidei: hoc est eo quòd illi qui audierunt non erant admixti fidei. Habuerūt ergo sermonem auditionis absque admixta fide. & ideo nō profuit illis. Quo contra subiūgitur. *Ingrediemur.* pro, ingredimur, *enim in requiem eius qui credimus.* pro, credidimus. Fides quæ defecit in illis, est ea qua nos ingredimur in requiem eius. *Quemadmodum dixit, sicut iurauí in ira mea si introibunt in requiem meam,* Repetit particulam Psalmi propter pronomen meam. Propter quod subdit. *Et quidem operibus ab institutione mundi perfectis.* Explicat requiem meam, illam inquam meam, scilicet operibus ab institutione mundi huius perfectis. Et vt clariùs intelligamus quod dicit, subiungit. *Dixit enim in quodam loco.* scilicet in principio Geneſis. *De die septima sic, Et requieuit deus die septimo ab omnibus operibus suis. Et in isto.* supple loco Psalmi. *Rursus, Si introibunt in requiem meam.* Vbi clarè vides quòd ex vtroq; textu explicat quòd dum deus dicit, si introibunt in requiem meam, intelligitur illa eadem

eadē requies, qua requieuit die septimo ab omni opere quod patrarat. Et est non literalis, sed mystica expositio: quemadmodum & requiem scripram in illo psalmo mysticè exponit pro requie æterna. *Quoniam ergo superest quosdam introire in illam.* Mysticū sensum prosequendo, argumentatur ex eo quòd quidam adhuc sunt ingressuri in requiem illam. *Et ii quibus prioribus.* pro, prius, *annunciatum est, non introierunt propter incredulitatem, iterum terminat.* pro, definit, *diem quendam hodie in Dauid: dicendo post tantum temporis sicut dictum est. Hodie si uocem eius audieritis, nolite obdurare.* pro, ne obdurate, *corda uestra.* Sententia clara est. Et hinc habetur quòd psalmus ille (venite exultemus domino) qui est sine titulo, editus est à Dauide. *Nam si eis Iesus requiē præstitisset.* De Iosue est sermo: qui appellatur Iesus Naue. Et argumētatur quòd si Iosue promissam requiem præstitisset filiis Israël introductis in terrā promissionis. *Nunquam de alia loqueretur post hæc.* pro, hæc, *dic.* Non dicit nunquam de alia requie, sed nunquam de alia die. Psalmus enim nō loquitur de alia requie, sed de altero die, longè distāte à tempore Moysi & Iosue: dicendo tempore Dauidis hodie. *Itaque relinquitur sabbatismus populo dei.* Ex diuersitate dici infert diuersitatem quietis, Et propterea illatiuè dicit, itaque relinquitur sabbatismus. Hebraica dictio est, significās quietem post laborē. ¶ Relinquitur autem futura post hanc vitam. vnde & subdit. *Qui enim ingressus est in requiem eius.* scilicet dei. *Etiam ipse requieuit ab operibus suis.* laboriosis & meritoriis. *Sicut & à suis deus.* Proportionali similitudine vtitur. *Festinemus ergo ingredi in illam requiem: ut non in idipsum.* pro, in idem, *quis incidat in incredulitatis exemplum.* Si non festinamus: si non studemus vt ingrediamur in illam requiem periculum imminet negligentiæ, ne quis incidat in diem incredulitatis exemplum, ne quis incidat in incredulitatem similem incredulitati priscorum: ob quam non introierunt in requiē promissam. *Viuus est enim sermo dei.* Quod apud Ioannem dicitur, In principio erat verbum, id appellatur sermo dei. Eadem enim est dictio. Ita quòd quum in hoc textu dicitur sermo dei, de filio dei intelligitur. Et ratio redditur quare studendum est nobis, vt ingrediamur in illam requiem, ne incidamus in incredulitatem & pœnam incredulorum, ex conditionibus authoris, qui est filius dei, verbum dei, sermo dei. Ipse nāq; est author salutis & quietis æternæ. ¶ Et de ipso dicit in primis quòd viuus est. Et vere viuus, vita diuina, intellectuali, æterna. *Efficax.* Deficit &. Legendum est. *Et efficax,* ad omnia quæ

vult

vult efficienda, ad præmiandum & puniendum, ad pollicitam requiem & cõminatas pœnas. *Et penetrabilior omni gladio ancipiti.* hoc est vndique acuto. & ideo appellatur anceps. Virtutem eius explicat superare omnem penetrationem, ex metaphora penetrantis gladij hinc inde acuti. Et verè est penetrabilior, quoniam penetrat intima cuiusq; rei diuina operatio. *Et pertingens usque ad diuisionem animæ ac spiritus.* Magis explicat penetrationem ex rebus penetratis: anima scilicet & spiritu. Quod potest dupliciter intelligi: vel ad diuidendum inter animam & spiritum, vel ad diuidendum animam, & ad diuidendum spiritum. Iuxta primũ sensum diuiditur anima à spiritu & secũdum rem: dum in brutis inuenitur anima sine spiritu. & secundum potentias: quoniã in homine vnamet res est anima & spiritus. Secundum potentias animales quibus corpus viuificat, anima: secundum verò potentias spirituales quibus supergreditur corpus omne, spiritus est. Iuxta secundum verò sensum pertingit ad diuisionem animæ in multas eius vires: & pertingit ad diuisionem spiritus in eius vires, in intellectum, scilicet & voluntatem. *Compagum quoque ac medullarum.* Ad corpus vtraque hæc spectant. Medullæ enim sunt intra ossa: compages verò coniunctiones sunt partium corporis. quæ per totum corpus diffusæ sunt. *Et discretor.* Hactenus de operatione: modo de cognitione eiusdẽ diuini verbi loquitur. & quod dicit discretor, proprie dicitur iudex. *Cogitationum & intentionũ cordis.* Maximè occulta sunt hæc duo. Adeo vt scriptum sit, Prauũ est cor hominis & inscrutabile, quis cognoscet illud? & subiungatur, ego dominus. Intima ergo notitia & perfecta explicatur dicendo & discretor seu Iudex cogitationum & intentionum cordis. Iudicare enim perfectam exigit notitiã. *Et non est ulla creatura inuisibilis.* pro, latens, *in conspectu eius: sed omnia nuda & aperta.* pro, detecta, *sunt oculis eius.* Non solum ad cogitationes & intentiones voluntatis extenditur eius cognitio, sed omnis creatura manifesta est in conspectu eius tanquam res nudæ & detectæ. Ita quòd nullo operimento, nullo tegmine impeditur oculus eius.

Ad quem nobis sermo. pro, ratio. hoc est ad quem referre debemus rationem & supputationem omnium operum nostrorum. Dixerat enim quod est iudex. *Habentes ergò pontificem magnum qui penetrauit cœlos: Iesum filium dei, teneamus confessionem nostræ spei.* Superfluit nostræ spei. Dixerat superiùs, considerate Apostolum & pontificem confessionis nostræ Iesum: & hactenus tractauit de Iesu, tanquam legato relatiue ad Moysen. Modo tractat de eodem tanquam

tanquam pontifice relatiue ad Aaron. Et incipit eum describere pontificem magnum supra omnes pontifices, qui penetrauit non terram promissionis sed cœlos: exhortando ad tenendum confessionem fidei. *Non enim habemus pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris.* hoc est imbecillitatibus nostris. *Tentatum autem.* pro, sed tentatum, *per omnia.* hoc est probatum, examinatũ pœnis per omnia pœnarũ genera. *Pro similitudine absque peccato.* hoc est ad similitudinem nostri, citra tamen peccatum. Est enim passus quemadmodum & nos patimur, sed non ob propriũ peccatum sicut nos: quoniam ipse immunis fuit ab omni peccato.

Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ eius. Superfluit eius. Thronum gratię qua Christus passus est pro nobis, contra cathedram legis dicit. Ad pontificem enim legalem cum timore eundum est, propter legis seueritatem: ad põtificem autem magnum Iesum, cum fiducia eundũ est: quia sedes eius, est sedes gratię. *Vt misericordiam consequamur & gratiam inueniamus in auxilio opportuno.* pro, in auxilium opportunum. Vt inueniamus misericordiam in malis, & gratiam in bonis: & vtrunque ad opportunum auxilium tempore præsentis vitæ quo opus est.

CAPVT V.

Omnis namque pontifex. Prosequens tractatũ de pontificatu Iesu, à cõmunibus incipit conditionibus cuiusq; pontificis. *Ex hominibus assumptus.* Prima itaq; cõditio est cõmunicatio in natura: videlicet q̃ est non angelus, sed homo. *Pro hominibus.* Non solũ est homo, sed loco hominũ. *Constituitur in iis quæ sunt ad deum.* Oblationibus, hostiis, precibus &c. Vnde & explicat. *Vt offerat dona & sacrificia pro peccatis.* dona rerum, sacrificia animaliũ. *Qui cõdolere possit iis qui ignorant & errant.* Dictio interpretata cõdolere, aliqui malunt vt interpretetur moderate ferre. Plus autẽ significat condolere q̃ moderate ferre. Is enim qui affectu cõpatitur, moderate fert: sed nõ ediuerso. ¶ Ignorantes autẽ & errantes (qui scilicet non ex malitia peccant) describuntur tolerandi. *Quoniã & ipse circundatus est infirmitate.* hoc est imbecillitate naturæ carnalis.

Et propterea debet quemadmodum pro populo, ita etiam pro semetipso offerre pro peccatis. Ex hoc q̃ cõmune est omni põtifici habere naturam imbecillem, consequens est vt non solum pro peccatis populi (pro quo cõstitutus est) sed etiam pro propriis peccatis offerat. Et hoc sumit ex lege in qua cõstitutũ est sacrificium, etiã pro peccatis pontificis. *Nec quisquam sumit sibi honorem.* pontificatus.

Sed qui

Universidad de Deusto
Biblioteca

Sed qui vocatur à deo tanquam Aaron. Deest &. Legendum est, *Tanquam & Aaron.* qui vocatus fuit à deo iudicio virgæ florentis & incendij inuidorum. *Sic & Christus.* Incipit applicare ea quæ in communi de pontifice dixit, ad Christum. Et incheat à conditione vltimo dicta, quæ in veritate est prima: quoniam spectat ad modum quo fit pontifex. *Non seipsum clarificauit.* pro, glorificauit, *ut pontifex fieret.* non sibi vsurpauit pontificis gloriam.

Sed qui locutus est ad eum, filius meus es tu, ego hodie genui te. supple glorificauit eum pontificatu. Filij enim primogeniti erat iure hæreditario sacerdotium. *Quemadmodum & in alio loco dicit, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec.* Hæc verba psalmi diffuse tractabit. Et propterea modo transimus. *Qui in diebus carnis suæ.* Alias conditiones pontificis applicat ad Christum. Et quidem quòd sit ex hominibus assumptus, dicẽdo qui in diebus carnis suæ. Quòd vero in iis quæ ad deum sunt, subiungẽdo. *Preces supplicationesque ad eum qui posset illum saluũ facere à morte.* Et in hoc applicat illam conditionem, quoniam & ipse circundatus est infirmitate. Mortalis siquidem Christus preces & supplicationes obtulit deo, vt saluum se faceret à morte: non ne moreretur, sed ne detineretur à morte, sed suscitaretur. *Cum clamore ualido.* In euangelio legitur, in cruce Christum clamasse.

Et lachrymis offerens. Quanquam in euangelio non leguntur Christi lachrymæ in cruce: sicut tamen sitiuit ex natura, ita lachrymatũ quoque fuisse rationabile est ex naturali naturæ cursu. Præsertim quum permiserit vnicuique virium exercere proprium officium: ac per hoc oculos lachrymari. *Exauditus est pro sua reuerentia.* Superfluit sua. Et est sermo de reuerentia actiue: qua scilicet ipse reueritus est patrem. ¶ Dictio tamen interpretata reuerentia, interpretari potest pietate. Et magis quadrat legere pro pietate: quoniam verè pro pietate erga cœlestem patrem, erga filios adoptionis, erga ciues cœlestis patriæ, erga denique cœlestẽ patriam Christus & obtulit seipsum, & exauditi meruit. *Et quidem quum esset filius dei.* Superfluit dei. Prosequitur applicationem conditionum pontificis, quo ad rationem compatiendi aliis.

Didicit ex iis quæ passus est obedientiam. Quamuis esset filius dei (omnia sciens, omnem præhabens virtutem) tamen experimento didicit. Patiendo didicit obedientiam. Factus est enim obediens vsque ad mortem. *Et consummatus. factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ.* Non solùm patiendo obediuit, sed etiam patiendo cõsummatus (hoc est perfectus) est: ad perfectionem enim

nem enim (non habituum sed actionum) peruenit patiendo: & per hæc ad perfectionem immortalitatis. Et sic faciẽdo factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternę, offerendo seipsum pro æterna salute obtemperantium sibi. *Appellatus à deo pontifex secundum ordinem Melchisedec.* Ad differentiam sacerdotij legalis, dicit quòd est appellatus pontifex secundum ordinem nõ legis sed Melchisedec. *De quo nobis grandis sermo.* Relatiuũ quo, refert totum quod dixerat, appellatus à deo pontifex secundum ordinem Melchisedec. De hoc enim grandis, hoc est copiosus, est sermo habendus à nobis: vt infra patebit. *Et interpretabilis ad dicendum.* pro, & difficilis interpretatu ad dicendum. erit enim interpretatio spiritualis, non facilis Hebræis. *Quoniam imbecilles pro, segnes, facti estis ad audiendum.* pro, auditionibus. Ideo difficilis interpretatu, quoniam effecti estis tardi auditionibus scripturarum. Assueti enim ad audiendum interpretationes scripturarũ, facilius percipiunt spirituales interpretationes. *Etenim quum deberetis magistri esse propter tempus.* quia natio Hebræa prius quàm aliæ nationes credidit Christo. *Rursus indigetis, ut nos doceamini.* pro, doceamus, *quæ sint elementa exordii sermonum dei.* Elementa in qualibet scientia, appellantur principia illius: sicut elementa grammaticæ literæ &c. Elementa itaque sermonum dei, sunt ea principia quæ docemus catechumenos. *Et facti estis quibus lacte opus sit, non solido cibo.* Quod dixerat elementa exordij, modo appellat lac metaphorice: vt ex metaphora ætatis indigentis lacte, agnoscant se esse velut infantes. *Omnis enim qui lactis est particeps, expers est sermonis iustitiæ.* Quid sit solidus cibus declarat dicendo sermonis iustitiæ. Et intendit per sermonem iustitiæ doctrinam de profectu in operibus iustis. Et hoc dicit ad differẽtiam tam incipientium quàm proficientium: quorum studium est declinare à malo, pugnare contra vitia. Hi enim adhuc non sunt experti sermonem iustitiæ: hoc est studium circa operationes iustas, alieni iam à vitiis. *Parnulus enim est.* Ad similitudinem infantis qui pascitur lacte, ratio redditur. *Perfectorum autem est solidus cibus.* id est studium iustitiæ. Et declarando qui sunt perfecti, subiungit. *Eorum qui pro consuetudine.* pro, habitu. *exercitatos habent sensus ad discretionem boni ac mali.* qui iam nõ qualitercunque sed ex habitu habent sensus animi (comprehendentes partem & perceptiuam & affectiuã. Oportet enim perfectos habituatos esse in omnibus animi viribus) ad discretionem boni & mali: ad discretionem autem tam in affectu quàm in

Universidad de Deusto Biblioteca

opere. Qui enim iam sunt exercitati & habituati in discernendo factis bonum à malo vniuersaliter in omni materia, ij sunt perfecti, ij solido pascuntur cibo: studio, scilicet solius iustitię ad reddendum tum deo tum proximis quod cuique debetur.

CAPVT VI.

QVapropter *intermittentes*. pro, omittentes, *inchoationis*. pro, principij, *Christi sermonem, ad perfectionem feramur*. Dixerat quòd sermo futurus erat difficilis interpretatu ad dicendum propter eorum tarditatem, quoniam facti sunt velut infantes egẽtes lacte: & adiunxerat quòd facti sunt egentes doctrina elementorum. Intendit modo monere eos vt studeant perfectioni, cauentes à reditu ad præteritum statum pœnitentium. Et hoc intendens dicit se omittere doctrinam elementorum. ¶ Vbi aduerte prudens lector quòd medium elegit inter duo extrema videlicet perfectos & incipientes. neque doctrinam perfectorum neque doctrinam incipientium tradit, sed doctrinam proficientium. Hæc est enim via qua ferimur ad perfectionem. Et anteponit hanc proficientium doctrinam in toto hoc capitulo: tanquàm per hoc reddens eos idoneos ad sermonem promissum de pontificatu Christi secundum ordinem Melchisedec. ¶ Ait itaque. Quapropter, quia segues estis & copiosus instat sermo de pontificatu Christi secundum ordinem Melchisedec, omisso sermone principij Christi, hoc est spectantium ad eos qui initiantur Christo, feramur ad perfectionẽ, feramur factis velut proficientes ad ea quæ sunt perfectionis. Et dicit in prima persona feramur, vt magis trahat eos vnà secum. *Non rursus iacientes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis.* Explicat modum quo proficientes ferimur ad perfectionem. Et consistit modus in hoc quòd nõ redeamus ad priorem statum. Prior enim status fuit status pœnitentiæ ab operibus mortuis: hoc est à peccatis. Peccata namque sunt opera mortua relatiue ad vitam æternam. Nihil siquidem participat æternæ vitę. ¶ Et appellat resipiscentiam à peccatis, fundamentum: quoniam est primum quod ht in ędificio spirituali. Quum enim homo incipit ędificium spiritualium virtutum, primum occurrit ei resipiscere à peccatis & hoc iacit pro fundamento. Proficientes debent multum cauere ne ad hoc redeant vt iterũ oporteat eos resipiscere à peccatis. *Et fidei in deum baptismatum.* Ad id quod dixerat fundamentum refertur fidei: non rursus iacientes fundamẽtum fidei ad deum. Non dicit non prosequentes fidem, sed non iterum iacientes

cientes fundamentum fidei in deum. Hoc enim esset eorum qui perdidissent fidem dei & redirent ad fidem. ¶ Nec dicit fidei ad deum absolute, sed explicat quinque credita. Quorum primũ est baptisma. Secũdum doctrina. Tertium impositio manuũ. Quartum resurrectio mortuorum. & quintum iudicium æternum. Hęc enim omnia referuntur ad dictionem fidei tanquàm credita. Et est sensus. Non iterum iacientes fundamentum fidei ad deum horum creditorum: videlicet baptismatũ &c. iacere enim fundamentum fidei horũ est illorum qui initiantur in fide, qui fiunt Christiani. Et dixit pluraliter baptismatum, quia triplex est baptisma: fluminis, flaminis, & sanguinis. Cogimur autem in vero sensu saluare baptismata, ex eo quòd dicit non rursus iacientes. De recta ergo fide baptismatum loquitur: cuius semel iecimus fundamentum, & prohibemur iterum iacere idem fundamẽtum. *Doctrinæ.* proculdubio euangelicæ. Ad primum enim fundamentum fidei ad deum, spectat credere non solum baptisma sed euangelicã doctrinam esse à deo non ab homine. *Impositionis quoque manuum.* Et hæc ad prima fidei fundamenta in primitiua spectabat ecclesia. Vnde & Paulus quæsiuit, si spiritum sanctum accepistis credẽtes? Dabatur enim per illam spiritus sanctus in testimoniũ fidei, & dabatur statim post baptismum adultis: vt patet in Actis Apostolorum, quum audierunt quòd Samaria recepisset verbum dei, miserunt ad illam Petrum & Ioannem. Et Paulus quum venisset Ephesum, super tũc baptizatos in nomine Iesu, imposuit manus. *Ac resurrectionis mortuorum & iudicii æterni.* Ad prima fidei fundamenta spectat credere non solum prędicta tria præsentis vitę, sed etiam hæc duo futuræ vitæ: videlicet resurrectionem mortuorum & iudicium æternũ, quo ad præmia & supplicia. Hæc enim sunt prima ab omnibus credenda: & horum omnium fundamentum fidei nõ homini sed deo iacere oportet in principio quum Christiani simus. *Et hoc faciemus si quidem permiserit deus.* Pronomen hoc, demonstrat quod dixerat, ad perfectionem feramur non rursus iacientes &c. Quod autem adiungit siquidem permiserit deus, minus dicit & plus significat. Permissio enim est malorum: significat autem si deus concesserit. *Impossibile enim est.* Rationẽ reddit negationis antedictę: videlicet non rursus iacientes fundamẽtum &c. Et dicit impossibile, quoniam de renouatione per secundum baptisma loquitur: quam constat esse impossibilem. *Eos qui semel sunt illuminati.* Iuxta antedicta reddit singula singulis non tamen eodem ordine. vnde fundamento pœnitentiæ

reddit illuminationem. Fundamentum enim pœnitentiæ consistit in hoc quòd homo resipiscat: quod diuina illuminatione cõstat fieri. Ad fidem autem ad deum baptismatũ, reddit quod sequitur. *Gustauerunt etiam donum cœleste.* Nec refert si ediuerso hoc referatur ad fundamentum pœnitentię, & illud ad fidem baptismatum. nam vtrobique est & cœleste donum & lumẽ. Et illuminatio quidem directe spectat ad intellectum: gustatio autem ad experientiam saporis, que in affectu perficitur. *Et participes facti sunt spiritus sancti.* Reddit hoc impositioni manuum: per quam participabatur spiritus sanctus. *Gustauerunt nihilominus bonum dei uerbum.* Reddit hoc doctrinæ. Euangelica enim doctrina est bonum dei verbum, quod ab illis gustatum est qui cœperunt mente sentire quàm bonum est & vtile animæ. *Virtutesque.* pro, potentiasque, *seculi uenturi.* Reddit hoc resurrectioni mortuorum & iudicio æterno. Ita quòd gustare potentias venturi seculi, est propter venturum seculum, propter futuram resurrectionem & æternum iudicium inchoare hic dominium spiritus super corpus, & se exercere iudicem suiipsius. Hæ enim sunt potentiæ futuri seculi prægustatæ. Hi quinque effectus explicati, sunt sacramentorum & reliquorum prius numeratorum. Et sunt effectus inuẽti in iis qui ex toto corde fiunt Christiani, baptizantur ac confirmantur. Hic igitur de pœnitentibus instructis, baptizatis ac confirmatis (eo quod semel hæc bona perceperunt per hæc sacramenta) subiungit. *Et prolapsi sunt.* Quod significat non purũ lapsum, sed lapsum vltra. Magnus enim significatur lapsus. *Rursus renouari ad pœnitentiam rursum crucifigentes.* pro, rescrucifigentes *sibimetipsis filiũ dei, & ostentui habentes.* pro, & diffamantes. Si diceret impossibile est eos rursus renouari ad pœnitentiam, sine aliqua additione, difficilis esset sermo: immo si non esset sermo authoritatis, conseretur hæreticus. Quia tamen authoritatem obtinuit hæc epistola, glosaretur quòd non de quacunque renouatione, sed de renouatione baptismali intelligitur. Quia tamen expresse adiungit rescrucifigentes sibimetipsis filium dei, limitat renouari ad pœnitentię non qualitercunque, sed rescrucifigendo sibimetipsis filium dei. Ita quòd sensus est. Impossibile est semel baptizatos rursus renouari ad pœnitentiam rescrucifigendo sibimetipsis filium dei. Rescrucifixio nanque modum renouandi explicat. Perinde ac si dixisset, impossibile est rursus renouari ad pœnitentiam per baptismum. Iteratum enim baptisma rescrucifixionem sibimetipsis filij dei appellat. Et subtiliter ac docte, ad significandum rationem

rationem quare non potest iterari renouatio per baptismum: quia esset rescrucifigere filium dei, non in carne propria ipsius filij dei, sed in semetipsis qui rebaptizarentur: nam baptizamur in morte Christi, & consepelimur illi per baptismum, & emergimus ex baptismo in nouitatem vitæ corresurgentes Christo. ac per hoc iterare baptisma est rescrucifigere Christum immortalem, nõ in seipso (vt dictum est) sed in eo qui rebaptizatur. Quum tamen conforme debeat esse signum significato, ac per hoc sicut semel Christus mortuus est, & resurrexit non amplius moriturus, ita semel debet mihi crucifigi, & semel concessum est surgere cum ipso in nouam vitam. ¶ Quod autem subditur ostentui habentes seu diffamantes, seu (per circumlocutionem) exemplum ignominiæ facientes, ad idem spectat. Immo & explicat huiusmodi rescrucifixionem spectare ad publicam ignominiam filij dei: tanquam filius dei pluries crucifigatur alicui. ¶ Vbi aduerte quòd ni si aliqui tunc temporis fuissent iterantes baptisma, non tam accurate author huius epistolæ hanc materiam interloquendo tractasset. *Terra enim sæpe uenientem super se bibens imbrem, & germinans herbam opportunam illis à quibus.* pro, propter quos, *colitur, accipit benedictionem à deo: proferens autem spinas ac tribulos, reproba est & maledicto proxima, cuius consummatio in combustionem.* Adiungit similitudinem satis claram ex differentia inter terram fructuosam & inutilem. ¶ Aduerte prudens lector quòd coniunctio causalis enim (dicendo terra enim) non refertur ad immediate præcedentia: sed quum dixisset quòd semel baptizati & prolapsi non possunt renouari iterando baptisma: monet eosdem prolapsos ex differentia terrarum, vt timeant sibi: vtpote sæpe moniti à pastoribus ecclesiarum, à sacris literis, ab exemplis sanctorum, à diuinis instigationibus (hæ enim sunt imber sæpe veniens super terram) & inde aduertant an germinant herbã opportunam, an spinas & tribulos. Hinc enim coniicere poterunt de exitu an erit benedictus à deo, an in cõbustionẽ æterni ignis. *Confidimus autem de uobis dilectissimi.* pro, dilecti, *meliora & uiciniora.* pro, adhærentia, *salutis tametsi ita loquimur.* Ne præmissa commemoratio pateret in animis Hebræorum opinionem quòd author huius epistolæ male sentiat de illis, moderamen adiungit quòd quauis ita loquatur tamen confidat quòd in eis sint meliores partes & saluti propinque: hoc est quòd in eis sit pars illa melior, scilicet feramur ad perfectionẽ. Et similiter pars illa melior: videlicet terra proferens herbã opportunã. Ad differentiam partium

deteriorum: scilicet terræ proferentis spinas, & tribulos, & eorum qui rursum iaciunt fundamentum pœnitentiæ, fidei, & cætera. *Non enim iniustus est deus.* Rationem reddit quare meliores partes de eis sibi persuadet. *Vt obliniscatur operis uestri & dilectionis.* Deest laboris. Legendum est. *Et laboris dilectionis, quam ostenditis.* pro, ostenditis, *in nomine.* pro, in nomen, *ipsius, qui ministrastis sanctis & ministratis.* Ecce ratio adhærentium saluti ex parte operum misericordiæ quæ erga nomen Christi, & fecerant & faciebant, ministrando sanctis. ¶ Et in hoc commendat externa opus & laborem: vt labor referatur ad exercitium corporis, & opus ad eleemosynam rerum. Vtrunque enim concurrit ad ministrandum sanctis. Interius autem amorem erga nomen dei. Ex parte vero dei, affert quod in eum non cadit iniustitia vt obliviscatur præmiare hæc. Et propterea vtrinque concipit meliora de illis. *Cupimus autem unumquemque uestrum eandem ostentare.* pro, ostendere: *solicitudinem ad expletionem spei usque in finem.* Dixerat tametsi ita loquimur: reddit modo rationem quare ita loquitur, quia cupimus vnumquenque vestrum. ¶ Vbi discerne quòd prius in genere dixit de operibus bonis & dilectione: modo acrioris sermonis rationem reddit, vt singillatim singuli eandem (hoc est similem, parem) monstrent & exhibeant diligentiam, ad expletionem spei vsque in finem, ad plene perficiendam spem vsq; ad finem vitæ. Et explicando diligentiam ac modum perficiendę spei, subiungit. *Vt non segnes efficiamini.* Dixerat superius quoniam segnes facti estis auditionibus: modo dicit vt nō segnes efficiamini ad opera. *Verum imitatores eorum qui fide & patientia.* pro longanimitate, *hæreditabunt.* pro, hæreditant. *promissiones.* Non dicit imitatores eorum qui genere & circuncisione hæreditant promissiones, sed qui fide & longanimitate hæreditant promissiones factas Abrahæ. Illi enim sunt Israelitæ secundum carnem, isti autem secundum spiritum. *Abrahæ namque promittens deus.* Genesis vicesimo secundo. Dixerat se cupere vt singuli similem exhiberent diligentiam ad perficiendam spem. Et quoniam spes ad promissa tendit, declarat modo immobilem promissionem factam à deo cui innititur spes. *Quoniam neminem habuit per quem iuraret maiorem: iurauit per semetipsum, dicens,* Nisi. pro, etiam, *benedicens benedicam te, & multiplicans multiplicabo te: & sic longanimiter ferens adeptus est promissionem.* Historia habetur in loco allegato post immolationem Isaac. *Homines enim per maiorem sui iurant.*

Superfluit

superfluit sui. Exponere incipit scripturam allatam: inchoans ab illa particula, per memetipsum iurauit dicit dominus. Ideo enim per memetipsum, quia carco maiore. Consueuerunt enim homines iurare per maiores sicut Ioseph per salutem Pharaonis: & Dauid, viuit dominus. *Et omnis.* Deest illis. Legendum est. *Et illis omnis controuersiæ finis ad confirmationem est iuramentum.* Rationem reddit quare iurauit: inchoans rationem ex hoc quòd inter homines finis omnis controuersiæ quo ad cōfirmationem (non quo ad executionem) est iuramentum. *In quo abundantius volens deus ostendere pollicitationis hæredibus immobilitatem consilii sui, interposuit iusiurandum: ut per duas res immobiles quibus.* pro, in quibus, *impossibile est mentiri deum, fortissimum.* pro, validum, *solatium habeamus.* Duas res immutabiles dicit, promissionem & iusurandum. Vtraque enim res in deo est immutabilis. Et ambæ inueniuntur in hac promissione. Effecit autem deus hæc vt consolatio hæredum expectantium promissum, esset valida. Vnde & subdit. *Qui confugimus ad tenendam propositam spem: quam uelut ancoram habemus animæ tutam ac firmam, & incedentem usque ad interiora uelaminis.* Assimilat spem ancoræ firmanti nauem: explicans spem esse tanquam ancoram animæ habentem tres conditiones. Primo quòd est tuta ab aduersantibus. Deinde quòd est firma in seipsa habens rationem firmitatis. Et demum quòd ingreditur, quòd penetrat vsque ad intima velaminis. Ancora enim tunc est tuta & firma quando ad intima profunditatis penetrat. Et similiter spes penetrat vsque ad intima cœlorum, vsque ad fœlicitatem futuram sanctorum. Quam appellat interiora velaminis: hoc est sanctasanctorum, vltimam templi partem quæ velamine separabatur à reliquo templo. *Vbi præcursor pro nobis introiuit Iesus secundum ordinem Melchisedec pontifex factus in æternum.* Ad interiora velaminis soli pontifici patebat aditus. Et propterea redeundo ad pontificatum Iesu tractandum, explicat quæ sunt interiora velaminis: scilicet interna cœlorum quo pro nobis præcursor (tum quia ante nos, tum quia ad præparandum nobis ibidem locum) ingressus est Iesus factus pontifex verus non ad tempus, sed in æternum secundum ordinem Melchisedec.

CAPVT VII.

Hic enim Melchisedec rex Salem sacerdos dei summi. pro, excelsi. *qui obuiauit Abrahæ regresso.* pro, regredienti, à cæde Regū. Historiam refert scriptam Ge. 14. *Et benedixit ei.* Melchisedec benedixit Abrahæ. *Cui* videlicet

cc iiij Melchisedec.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Melchisedec. *Et decimas omnium diuisit Abraham.* Hæc omnia ex textu Genesis sumpta sunt. *Primum quidem qui interpretatur rex iustitiæ.* Hic est textus ex quo(vt prædiximus)apparet quòd epistola hæc non est scripta Hebraice. Melchisedec enim dictio cõposita est(si tamen vnica dictio est) ex duobus integris:videlicet rex iustitiæ. Vnde scribendo Hebraice nulla erat ratio dicendi quòd interpretatur rex iustitiæ, sed quòd interpretatur Melchisedec. In alio itaq; idiomate dicendo rex iustitiæ, monstrat quòd non Hebraice scribebat: sed Hebraicam hanc dictionem Græcè scribens interpretatus est Græcè. ¶ Et scito quòd (vt super Psalterium diximus) Melchisedec non erat nomen proprium illius viri, sed erat nomen commune regibus illis: sicut Cesar est nomẽ commune Romanis imperatoribus, & Pharao regibus Aegypti, &c. Nomen proprium illius viri scriptura tacet vt substratum Melchisedec. Quod dico, quia creditur ipsum fuisse primogenitũ Noe qui vocatur Sem. *Deinde autem & rex Salem.* A loco cuius erat rex describitur. Nec est præsentis discussionis, sed spectantis ad librum Geneseos, discutere situm Salem: an scilicet sit Hierusalem, an sit Salim. *Quod est rex pacis.* Rursus in alio idiomate interpretatur Hebræum. *Sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finem uitæ habens: assimilatus autem filio dei manet sacerdos in perpetuum.* Quæ dicuntur hic de Melchisedec sine patre, sine matre, & cætera. sunt intelligenda formaliter quatenus Melchisedec. Sub tali enim titulo inuenitur in scriptura absque scripto patre, absque scripta matre, absque scripta genealogia. absque initio dierum (non enim scribitur quando natus fuit) & absque fine vitæ: quia nec scribitur quanto tempore vixit. Et propterea assimilatur filio dei: qui est rex iustitiæ & rex pacis, sine patre secũdum quòd homo, & sine matre secundum quòd deus, sine genealogia: vtpote carens auis & atauis secũdum quòd deus. Neque initium dierum habens neque finem: vtpote æternus. Et vere manẽs sacerdos in perpetuum positiue. Melchisedec autem manet sacerdos in perpetuum negatiue: quia describitur sacerdos, & non describitur terminus illius sacerdotij. Vndique ergo est figura filij dei. *Intuemini autem quantus sit hic, cui & decimas dedit de præcipuis.* pro primitiis, *Abraham patriarcha.* Prosequitur declarando rem gestam, & applicando mystice ad Iesum. Prius enim declarauit & applicauit Melchisedec rex Salem sacerdos: nunc vero declarat & applicat, cui & decimas omnium diuisit Abraham. Considerate inquit quantus est hic, Melchisedec, cui

cui Abraham patriarcha, tot nationum, pater tot patrum, dedit decimas ex primitiis. Primitias appellat exuuias seu spolia detracta hostibus. *Et quidem de filiis Leui sacerdotium accipientes, mandatum habent decimas sumere à populo secundum legem, id est à fratribus suis: quamquam & ipsi exierunt de lumbis Abrahæ. Cuius autem generatio non annumeratur in eis, decimas sumpsit ab Abraham.* Dixerat intuemini quantus sit iste. Explicat modo magnitudinem ipsius ex differentia inter sacerdotium Leuiticum & sacerdotiũ Melchisedec quo ad acceptionem decimarum. Nam sacerdotes legales qui erant ex tribu Leui, decimas accipiebant à populo qui etiam descenderat ab Abraham: ita quòd tam sacerdotes quibus debebantur decimæ quàm populus debens decimas, erant filij Abrahæ. Iste autem Melchisedec non ex genere Abrahæ, tantus est quòd ipse Abraham pater sacerdotum legalium & totius populi dedit ei decimas. *Et hunc qui habebat promissiones benedixit.* Prosequitur declarando aliam particulam, & benedixit ei. & librat quòd Melchisedec benedixerit Abrahæ habenti à deo promissiones: nam ante hæc Gene. 12. promiserat deus Abrahæ, faciam te in gentem magnam, & in te benedicentur omnes cognationes terræ. Et rursus Gene. 15. promisit illi deus omnem terram quam videbat, & multiplicationem seminis, &c. Propter quod merito dicitur quòd iã habebat promissiones in numero plurali. *Sine ulla.* pro, omni, *autem contradictione quod minus est à meliore benedicitur.* Formalis est sermo quòd quatenus benedicens potior est eo qui benedicitur vt sic: nec hoc habet contradictionem aliquam. Quanuis secundum alias conditiones cõtingat maiorem esse eum qui benedicitur quàm is qui benedicit. *Et hic quidem,* hoc est in statu legis. *Decimas, morientes homines accipiunt.* nempe sacerdotes & leuitæ qui moriuntur. *Ibi autem.* videlicet in Melchisedec. *Contestatur.* supple scriptura. *Quia.* pro, quòd, *uiuit.* scilicet Melchisedec, nihil dicens de illius morte. Præfert Melchisedec sacerdotibus leuiticis: quia scriptura loquitur de succedentibus sacerdotibus & leuitis, non autem loquitur de successore Melchisedec, sed de eo tantum viuo. *Et ut ita dictum sit.* pro, dicam, *per Abraham & Leui.* (hoc est etiam Leui. *Qui decimas accipit.* in statu legis. *Decimatus est.* Non solum Abraham decimatus est, sed per ipsum Abraham etiam leui qui ab eo descẽdit, qui est pater sacerdotalis tribus, cui debentur in lege decimæ, decimatus est: vt inferior comprobetur ipso Melchisedec. *Adhuc enim in lumbis patris erat quando obuiauit ei Melchisedec.* Decimato

patre

patre decimantur filij qui in lumbis eius sunt. Sed occurrit hic quæstio contra hanc rationem: quoniam sequeretur etiam Christum decimatum fuisse per Abraham: quoniam & ipse tunc erat in lumbis Abrahæ, ac per hoc concluderetur Christum esse minorem Melchisedec, quemadmodum concluditur sacerdotium Leuiticum inferius esse sacerdotio Melchisedec. ¶ Solutio est quòd ratio valet in iis qui totaliter erant in lumbis Abrahę. Christus autem non totaliter fuit in lumbis Abrahæ: quia hypostasis Christi de cœlo descendit. Aliorum autem personæ in lumbis erant Abrahæ. *Si ergo consummatio per sacerdotium Leuiticum erat.* Intendit iungere allatis ex Genesi scripturam Dauidicam, iurauit dominus & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec. Et hinc explicare sacerdotium Christi maius esse sacerdotio legali. ¶ Et ordinate procedit: nã hactenus monstrauit sacerdotium Melchisedec esse maius sacerdotio Leuitico, & figurare sacerdotium filij dei: modo ipsum figuratum Christi sacerdotium monstrat maius esse sacerdotio Leuitico, vtens illa authoritate psalmi. Inde enim arguit. Si ergo consummatio, hoc est perfectio (& est sermo de perfectione animarum) per sacerdotium Leuiticum erat (Populus enim sub ipso) scilicet sacerdotio Leuitico: hoc est sub ipsius regimine, efficacia & patrocinio. *Legem accepit.* Vbi complectitur legem & sacerdotium. Et rationem reddendo quare perfectionem exigit à sacerdotio, dicit quia populus sub ipso sacerdotio legem accepit. Lex enim ad perficiendum homines ordinatur non sola, sed sub patrocinio sacerdotij. Et quia lex respicit homines, sacerdotium vero deum, ideo si qua est perfectio legis per sacerdotium fit. Et propterea dicit quòd si perfectio per sacerdotium Leuiticum fit, quia sub ipsius patrocinio populus accepit legem. *Quid adhuc necessarium fuit.* Ecce argumentatio. *Secundum ordinem Melchisedec alium surgere sacerdotem, & non secundum ordinem Aaron dicit?* Vtitur scriptura illa, tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec. Hoc enim post Aaron sacerdotium tempore Dauidis prophetatur. Et quia necesse est impleri scripturam, ideo dicit quid necesse fuit surgere alium sacerdotem, non secundum ordinem Aaron, sed secundum ordinem Melchisedec: significando quòd si perfectio erat per sacerdotium Leuiticum, non erat opus surgere alium sacerdotem secundum ordinem Melchisedec. Et hoc etiam manifestat ex parte legis subiungendo. *Translato enim sacerdotio necesse est ut & legis translatio*

translatio fiat. Ac si apertiùs dixisset. quid necesse fuit surgere aliũ sacerdotem secundum ordinem Melchisedec & surgere aliam legem, quum translato sacerdotio necesse esset transferri legem. Dixerat enim quòd sub sacerdotio Leuitico data erat lex Mosaica. Igitur translato sacerdotio transferrtur & lex. *In quo enim hæc dicuntur, de alia tribu est: de qua nullus altario præsto fuit.* Monstrat translationem sacerdotij prophetatam & factam (quo ad ordinem, quia secundum ordinem Melchisedec, & non secũdum ordinem Aaron) ex hoc ipso quòd translatum est sacerdotium ex tribu Leui in tribũ Iuda. *Manifestũ est enim quòd ex Iuda ortus sit dominus noster: in qua,* pro, de qua, *tribu nihil de sacerdotibus.* pro, sacerdotio, *Moyses locutus est.* Moyses enĩ solũ in tribu Leuitica sacerdotium disposuit. *Et amplius adhuc manifestum est.* Antequã compleat argumentationem inchoatam ex illa particula secundum ordinem Melchisedec, confirmat idem ex adiuncta particula in æternum: dum dicitur, Tu es sacerdos in æternum. vt vtraque particula manifestata compleat rationem. *Si secundum similitudinem Melchisedec exurgat alius sacerdos qui non secũdum legem mandati carnalis factus est.* Lex Moysi appellatur lex mandati carnalis, quia mandata ea quæ carnalia sunt, oblationes pecorũ, purificationes carnales & huiusmodi. & iam dictum est quòd iste alius sacerdos non est factus secundum legem Moysi: vtpote in tribu Iuda. *Sed secundum virtutem.* pro, potentiam, *vitæ insolubilis.* E regione legis mandati carnalis locat potentiam vitæ insolubilis: potentiam contra legem, vitæ insolubilis contra mandati carnalis. Quod intelligitur ad literam quo ad efficaciam sacerdotij, quia habet potentiam conferendi vitam immortalem: quum sacerdotium Leuiticum ad carnalia & terrena hęc in terra promissionis ordinatum esset. *Contestatur enim.* in Psal. 109. *Quoniã.* pro, quòd, *tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec.* Vtraq; particulam simul attulit. & ad complendam rationem se conuertit. *Reprobatio quidem fit præcedentis mandati, propter eius imbecillitatem & inutilitatem. nihil enim ad perfectum adduxit lex.* Inchoauerat rationem. si perfectio per sacerdotium Leuiticũ erat, quia sub ipso lex data est, quid necesse fuit surgere aliũ sacerdotẽ & aliã legem. Reddit modo rationem quare necesse fuit surgere aliam legem: quia scilicet ad perfectionem non ducebat lex cum suo sacerdotio. Est itaq; sensus quòd prophetãte scriptura nouum sacerdotem in æternũ secundum ordinem Melchisedec: fit reprobatio præcedentis mãdati: legis scilicet Moysi, nõ q; fuerit mala, sed quòd

Universidad de Deusto
Biblioteca

sed quòd fuerit infirma & inutilis Infirma quidem,quia non potest iustificare,quia non cõfert remissionem peccatorum: inutilis autem,quia non introducit in æternã fœlicitatẽ. Vnde & vtriusq; rationem reddens dicit.nam lex nihil adduxit ad perfectum:hoc est nihil adduxit ad perfectionem iustitiæ in hac vita,& nihil adduxit ad perfectionem patriæ immediate post hanc vitam. *Introductio uerò melioris spei.* supple fit prophetando, Tu es sacerdos in æternũ secundum ordinem Melchisedec:vtpote spei non terrę promissionis,sed æternę patriæ(per sacerdotiũ enim Christi hęc spes introducta est) immò melioris spei resurrectionis corporũ: quam per Christi sacerdotium sumus explicite consecuti. *Per quam proximamus ad deum.* E regione inutilis dixit melioris spei. e regione verò infirmi dicit,per quã proximamus deo. Spes enim iustificans,propinquos nos reddit deo secundum spiritum in hac vita:& eadem spes est melioris boni,patriæ scilicet cœlestis. *Et quantum est non sine iureiurando.* Prosequitur verba Dauidica quo ad illam particulam.iurauit dominus. *Alii quidem sine iureiurãdo sacerdotes facti sunt:hic autem cum iureiurando per eum qui dixit ad illũ, Iurauit dominus & non pœnitebit eum,tu es sacerdos in æternum.* Deest, secundum ordinem Melchisedec. & superfluit eum. *Intantum melioris testamenti sponsor factus est Iesus.* Sententia est clara quòd quãto est differẽtia inter Iesum & sacerdotes Leuiticos in hoc ꝙ illi sine iureiurando,cũ Iesus iureiurãdo fact' est sacerdos in æternum, tanto ex ipso iureiurãdo adhibito factus est promissor melioris testamenti. Iusiurandũ enim ad firmitatẽ promissionis hæreditatis melioris spectat. ¶ Quod autẽ dicit per eũ qui dixit ad illum,iusiurandum significat per deum. Et qui dixit ad illum,refertur ad Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec. *Et alii quidẽ plures facti sunt sacerdotes.* successiue. *Idcirco quòd morte prohiberentur permanere:hic autem.* Iesus. *Eo quòd maneat in æternum.* viuens in æternum. *Sempiternum habet sacerdotium.* absque successore. Aduerte quòd prius tractauit Iesum sacerdotem in æternum quo ad efficaciã sacerdotij. modo autem tractat eundem sacerdotem in æternum secundum vitam ipsius sacerdotis. Et hinc deducit. *Vnde & saluare in perpetuũ potest.* Dictio interpretata in perpetuum,dicitur magis sonare ad plenum. *Accedens per semetipsum.* pro,accedentes per ipsum,*ad deum:semper viuens ad interpellandum pro nobis.* pro,ipsis. Ex hoc quòd manet in æternũ sequitur quòd potest accedentes per ipsum ad deũ, saluare plene: vtpote semper viuens ad interpellandum pro ipsis accedentibus.

accedentibus. ¶ Formaliter loquitur de Iesu quatenus pontifex: cuius officium est postulare à deo pro accedentibus ad deum per ipsum. Postulat autem pro suis membris Iesus in cœlo existens, tum facto, monstrando signa passionis, tum merito, offerendo pietatem qua passus est pro illis. *Talis enim decebat ut esset nobis pontifex,sanctus.* pro pius. erga cœlestem patrem, patriã ac ciues. *Innocens.* qui neminẽ læserit. *Impollutus.* in seipso. *Segregatus à peccatoribus.* quatenus peccatores.quod est esse omnino segregatum à peccatis.*Et excelsior cœlis factus.* ascendit enim supra omnes cœlos *Qui non habet necessitatem quotidie quemadmodum sacerdotes.* Leuitici. *Prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi.hoc enim fecit semel seipsum offerendo.* Pronomen hoc,demõstrat particulam immediate præcedentem: videlicet pro delictis populi.hoc enim (scilicet offerre pro delictis populi) fecit semel, offerendo seipsum in ara crucis. Iam siquidem excluserat à Iesu oblationem pro proprio peccato: dum dixit, tentatũ autem per omnia pro similitudine absque peccato. *Lex enim constituit homines sacerdotes infirmitatem habentes.* Ratio differentiæ inter Iesum & sacerdotes Leuiticos est:quia lex Moysi constituit sacerdotes homines habentes imbecillitatem,& naturę & peccati. *Sermo autem iurisiurandi qui.* pro,quod, *post legem est.* sermo propheticus in psalmo cum iureiurãdo quod longe post legem est. *Filium in æternum perfectum.* constituit sacerdotem. Lex homines, sermo autem iurisiurandi filium: illa sacerdotes imbecilles, iste perfectum in æternum:hoc est ex omnibus ad sacerdotem requisitis constantem non ad tempus,sed in æternum.

CAPVT VIII.

CApitulum.pro,summa,*autem super ea quæ dicuntur.* supple est. *Talem habemus pontificẽ qui consedit in dextera sedis magnitudinis.* pro,maiestatis,*in cœlis.* Hoc declaratum est superiùs. *Sanctorum minister & tabernaculi ueri quod fixit deus & non homo.* Incertũ est an sanctorum sit masculini vel neutri generis. nam vtroq; modo verificari potest.est enim Iesus pontifex minister sanctorum, hoc est sanctarum rerum:spiritualium gratiarum & gloriæ cœlestis.vtraque enim & sancta sunt, & ministerialiter Iesus quatenus homo illa confert. Est & rursus minister sanctorum hominum, ministrãdo eos vt pontifex deo.hic quidẽ per dona gratiæ:ibi verò per dona gloriæ. Et hic sensus magis quadrat ministerio:quoniam relatiue ad deum minister significatur,tanquam ministrans deo mundos homines.

Universidad de Deusto
Biblioteca

homines. In primo autem sensu ad homines refertur ministeriũ gratiæ & gloriæ. pontificis autem ministerium præcipue est relatiue ad deum. ¶ Appellatur quoque minister tabernaculi, alludendo ad pôtificem legalem qui erat minister tabernaculi tãquã loci in quo ministrabat. Verùm ille erat minister tabernaculi figuralis: Iesus autẽ minister tabernaculi veri. quod est ecclesia tam militans quàm triumphans. Vnde & dupliciter Iesus est minister hominũ electorum. primo tãquam rerum quas offert deo. secũdo tãquam tabernaculi in quo ministrat. Habitat enim Iesus in cordibus electorum. & propterea ecclesia tabernaculum eius dicitur. Et est tabernaculum verum, non figurale. & est quod fixit deus & non homo. Deus enim est qui figit electos: & nullus homo est qui possit huiusmodi tabernaculum efficere. ad differentiam tabernaculi materialis quod fecit Moyses. in quo ministrabat Aaron.

Omnis enim pontifex ad offerendum munera & hostias constituitur. Ex communi officio omni pontifici, manifestat quod dixerat minister sanctorũ. *Vnde necesse est.* Superfluit est. Et *hunc habere aliquid quod offerat.* Illatio est manifesta, ex eo ꝙ hic (scilicet Iesus) est pontifex. Si *ergo.* pro, si enim, *esset super terram.* illud quod Iesus pôtifex offert: hoc est si esset aliquod animal, aut aliquis terræ fructus. hæc enim sunt super terram, & sunt ea quæ offerunt sacerdotes legales. *Nec esset sacerdos.* Illatio est ducens ad contrariũ: hoc est sequeretur ꝙ Iesus non solum non esset pontifex maior legali pontifice, sed nec esset sacerdos. Et sequelæ probationẽ subiungit. *Quum essent qui offerrent secundum legem munera.* hoc est quum essent sacerdotes legales offerentes munera ex iis quæ sunt super terrã. existentibus enim illis ad offerendum hęc, non oportebat nec oportet nouum sacerdotem surgere ad offerendum eadem. *Qui exemplari & umbræ deseruiunt cœlestium.* De exemplato est sermo, quocunq; id nomine appelles. Duo dixerat. alterũ sanctorum minister, alterum & tabernaculi veri quod fixit deus. Et quo ad primum dixit ꝙ id quod offert Iesus non est super terrã, ad differẽtiam sacerdotum legalium. Quod & verificatur tam de eo quod obtulit (hoc est semetipso. nam ipse de cœlis descendit) quàm de iis quæ continuẽ offert deo: sanctis scilicet qui non sunt super terrã, sed cœlestes. cœlesti enim gratia constituuntur & cœlesti gloria cõsummantur. ¶ Modo differentiã tabernaculi prosequitur, dicendo de sacerdotibus legalibus, qui deseruiunt exemplari & vmbræ cœlestium. Tabernaculum siquidem illud erat exemplatum à tabernaculo cœlesti: & erat velut vmbra illius erat quędam

quædam repræsentatio illius, velut vmbra repræsentat corpus. Et quòd hoc sit verũ, affert authoritatem scripturæ. *Sicut responsum est Moysi.* Exo. 25. *Quum consummaret.* pro, cõsummaturus esset, *tabernaculum. aide inquit omnia facito secundũ exemplar quod tibi ostensum est in monte.* Dictio interpretata exemplar, significat typum seu formam. Quod dixerat cœlestium, modo dicit formã Moysi ostensam in monte, quoniam cœlitus formata erat similitudo tabernaculi ostensa Moysi quum esset in monte. Hinc enim mystice intendit exponere author quòd tam tabernaculum pontificis Iesu quam oblata per eum, cœlestia sunt: tabernaculum autem & oblata per sacerdotes legales. terrestria & exemplata ac vmbræ cœlestium. *Nunc autem melius.* pro, præstantius, *sortitus est ministerium.* Probat ex alio capite ministerium Iesu pontificis, esse excellentius ministerio pontificis legalis. immò quum priùs dixisset esse præstantius, modo quantitatem excellentiæ manifestat: tanto excellentius dicens ministerium Iesu, quanto melius est testamentum cuius est mediator. hoc enim subdit.

Quanto & melioris testamenti mediator est. Manifestat autem melius esse testamentum, cuius mediator est Christus testamento veteri, subiungendo. *Quod in melioribus repromissionibus sanctum est.* Ex hoc quòd testamẽtum nouum firmatum est promissis melioribus (vtpote cœlestibus. promittit enim cœlestem gratiam & cœlestem gloriam) melius dicitur antiquo testamento, promittente vitam & bona in terra promissionis. *Nam si illud prius.* pro, primum, *culpa uacasset.* pro, fuisset irreprehensibile. non tanquam malum, sed tanquam imperfectum. *Non utique secundi locus inquireretur.* habito enim perfecto quiescit inquisitio: sed secundum exquisitum est: ergo. Quod autem illud primum fuerit reprehensibile & secundum quæsitum, monstrat subiungens. *Vituperans.* pro, reprehendens, *enim eos.* pro, eis. *dicit.* Reprehendens enim testamentum primũ deus dicit eis, Israelitis Hieremiæ trigesimo primo. *Ecce dies uenient dicit dominus. & consummabo super domum Israel, & super domum Iuda testamentum nouum: non secundum testamentum quod feci patribus eorum in die qua apprehendi manum eorum ut educerem illos de terra Aegypti.* Et rationem subdit. *Quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo & ego neglexi eos, dicit dominus.* Quale autem sit testamentũ nouum subiũgit. *Quia hoc est testamentum quod disponam domui Israel post dies illos (dicit dominus) dans leges meas in mentem eorũ, & in cordę eorum superscribam.* pro, inscribã, *eas.* Hinc sumitur ꝙ nouum

testamentum

testamentum nō est lex aliqua scripta:sed est lex infusa mentibus & sculpta in cordibus. ¶ Vbi & scito q; hinc Hieremiæ textū author huius epistolæ attulit iuxta interpretationē.lxx. & nō iuxta textū Hebreū.Et hoc est signū q; Græce scripsit.In Hebræo enim (vt Hieronymus testatur)pactum non testamentū habetur. Quorum tanta est differentia quòd illud est inter viuos: hoc autem non est firmum viuente testatore. *Et ero illis in deum,& ipsi erunt mihi in populum.* Prius dicta spectant ad testamentum nouum in hac vita. hæc autem cum sequētibus (dicta quoque ab Hieremia) spectant ad effectum testamenti noui in futura vita. in qua deus habebitur ex integro à nobis in deū: & similiter nos habebimur à deo in populum. Quorum vtrunque hic etiam verificatur participatiue & imperfecte. Quod autem sequitur, cœlesti patriæ est proprium. *Et non docebit unusquisque proximum suum & unusquisque fratrem suum,dicens cognosce dominum.* Effectus proprius noui testamenti post hanc vitam, describitur exclusio doctrinæ humanæ, non ad quodcunque,sed ad cognoscendum dominum. In cœlesti enim patria quanuis vnus instruatur ab alio de aliquibus mysteriis,non tamen de notitia dei. Et ratio subditur. *Quoniam omnes scient me.* Non dicit omnes scient omnia,sed sciēt me. *A minore usque ad maiorem.* pro, à paruo eorum vsque ad magnum eorum. Erunt enim ibi magni & parui, beati & magis beati: sed videre deum erit commune omnibus. *Quia propitius ero iniquitatibus eorum.* hoc est non ob eorum merita, sed propter meam propitiationem peruenient ad videndum me. *Et peccatorum eorum.* Desunt tres dictiones. *Et iniquitatum eorum,iam non memorabor.* Talis autem ac tanta erit propitiatio mea quòd dabo obliuioni(quo ad punitionem)peccata eorum & iniquitates eorum. Per quod significatur propitiatio non pendens,non ambigui exitus: qualis est propitiatio in præsenti vita,respectu eorum qui recidiuant & in recidiuo moriuntur. illis enim quanuis deus fuerit propitius, tamen propter recidiuum imputat etiam peccata præterita:iuxta parabolam ingrati serui traditi tortoribus donec reddat vniuersum quadrantem. *Dicendo autem nouum,* Non sunt hæc verba Hieremiæ, sed authoris epistolæ: applicantis verba dei per prophetam ad propositum. Et arguit ab illa particula testamentum nouum. *Antiquatur.*pro,antiquauit,*prius.*pro, primum. Dicens deus testamentum nouum, antiquauit primum testamentum. *Quod autem antiquatur & senescit,prope interitum est,* Nō eget probatione argumentatio ista:quoniam continua experientia comprobatur.

probatur. Vnde hinc author intelligi vult quòd testamentum primum (vtpote antiquationi & senectuti subiectum) ad interitum tendebat, sicut & iam interiit: testamentum autem nouum (vtpote semper nouum) manet in æternum.æterna enim est gratia. quæ hic inchoatur & in patria consummatur: semper nouos reddens eos in quibus est.

CAPVT IX.

Habuit quidem. Deest,igitur,*& prius.*pro,primum, supple testamentum. *Iustificationes culturæ & sanctum seculare.*pro, mundanum. Appellat iustificationes culturæ, cærimonias & conditiones requisitas ad dei cultum. sanctum vero mundanum,appellat munditiam in oculis mundi huius: ad differentiam munditiæ spiritualis,quæ est in oculis dei solius. nam vetus testamentum exigebat huiusmodi munditiam mundanam secundum iudicium sacerdotum:puta munditiam per aquā aspersionis,& huiusmodi. Et quoniam tam ad iustificationes cultus quàm ad mūditiam mundanā magna ex parte(& fere ex toto) spectabat tabernaculum, ideo vt rationem horum subiungit. *Tabernaculum enim factum est primum in quo erant candelabra.*pro,candelabrum,*& mensa & propositio panum.* Quum vnicum fuerit tabernaculū, author distinguit illud in duo tabernacula:primū scilicet & secundum.& propterea nominat tabernaculum primum:hoc est secūdum primam partem in primo ingressu. In quo erant hæc tria:candelabrum à sinistris,ex septem constans lucernis &c.& propositio panum à dextris:hoc est mensa quædam in qua proponebantur panes septem singulis sabbatis & mensa,hoc est altare thymiamatis in medio. Hæc intellige relatiue ad intrantem. *Quæ dicitur sancta.* Hæc pars prima appellatur sancta.& est pluralis numeri sancta. *Post velamentum autem.* In tabernaculo erant duo velamenta. alterum velamentum erat velut murus tabernaculi in parte anteriori,per quàm aditus erat tabernaculi. Et à primo velamentovsque ad secundum velamentū erat spatium longitudinis.xo. cubitorū.& hoc totum appellabatur sancta. Post secundū autem velamentum,totum residuum erat spatium longitudinis decem cubitorum.& de hoc velamento loquitur author. Et spatium post appellat. *Secundum tabernaculum quod dicitur sancta sanctorum:aureū habens thuribulum.* Nescitur vnde author huius epistolæ hoc acceperit scilicet quòd in sanctissanctorum esset aureum thuribulum. *Et arcam testamenti circūtectam ex omni parte auro.* Hoc satis constat ex sacra scriptura. *In qua*

Universidad de Deusto
Biblioteca

urna aurea habens manna, & uirga Aaron quæ fronduerat, & tabulæ testamenti. Horum trium quæ dicit esse in arca, vltimum tantum authoritate sacræ scripturæ habetur. Et ita habetur hoc tantum quòd excluduntur reliqua duo. nam tertij Regum octauo expresse dicitur quòd in arca non erant nisi tabulæ testimonij. Vnde iste textus vt sonat, manifeste contradicit sacræ scripturæ. nam sonat absque vlla differentia modi hęc tria esse in arca. quod perinde est acsi apertius dixisset hæc tria esse intus in arca. ¶Si tamen pro reuerentia quia iam authoritatem obtinuit, placet glosare quòd hæc erant in arca sed non eodem modo (quia solæ tabulæ intus, virga autem & vrna mannæ exterius erant in ea. esto. ¶Forte tamen authorem huius epistolæ fefellit intelligentia scripturæ Exodi decimosexto de phiala mannæ: & Num. decimoseptimo de virga quæ fronduerat. mandatur enim vtrobique vt seruentur coram testimonio domini, seu corã domino. Ex his enim forte credidit hæc in arca seruari. Nescio enim literam tertij Regum ad literam saluare cum hac, nisi iuxta glossam prædictam.

Super quæ. pro, super quam. videlicet arcam. *Erant Cherubim gloriæ.* Intellige Cherubinos super arcam secundum alas. arca enim erat inter Cherubinos: & alæ erãt superiores arca. Appellat autem Cherubinos glorię, ad differentiam adorationis. nõ enim erant vt adorarentur, sed ad gloriam dei. *Obumbrantia propitiatorium.* Tabella quædam inter duos Cherubinos tanquam gestata ab ipsis (in qua si quis sedisset, pedes posuisset super arcã) appellatur propitiatorium. erat enim velut sedes dei sine sedente. De qua ad deum dicitur, qui sedes super Cherubim. Sic enim Moyses deum omnino infigurabilem adorandum depinxit: non figurando ipsum sed figurando sedem eius super Cherubim & arcam præceptorũ sub pedibus eius. Et dicuntur Cherubini obumbrantes propitiatorium: quia alæ eorum duæ extentæ vmbram faciebant tabellæ illi. Quæ ideo appellatur propitiatorium, quia ex adoratione dei ibi propitiatio sperabatur diuina. *De quibus non est modo dicendum per singula.* sed quantum ad propositum sufficit. *His uero ita compositis, in priori.* pro, primum, *quidem tabernaculum semper introibant sacerdotes.* non laici, non Leuitæ.

Sacrificiorum officia. pro, cultus. Paraphrasi vtus est interpres, dicendo sacrificiorum officia. *Consummantes.* Incipiebat quotidie tam mane quàm vesperi, cultus in altari holocaustorum (quod erat sub diuo ante tabernaculum) offerendo agnum in holocaustum: perficiebatur autem cultus tam mane quàm vesperi in

ri in altari thymiamatis (quod erat in primo tabernaculo) sacerdote adolente ibi thymiama. Et propterea dicit quòd semper introibant sacerdotes cultus consummantes. *In secundo.* pro, secundum, *autem semel in anno solus pontifex non sine sanguine.* qui inferius explicatur. *Quem offerret.* pro, offert, *pro sua.* Legendum est. *Pro se & populi ignorantia.* pro, ignorantiis. Hactenus retulit & differentiam tabernaculorum, & diuersitatem officiorum atque dignitatum ministrantium in illis tabernaculis. modo incipit explanare, inchoans ab hoc vltimo: videlicet quòd solus pontifex ingrediebatur sanctasanctorum &c. *Hoc significante spiritu sancto, nondum propalatam esse sanctorum uiam, ad huc priore tabernaculo habente statum.* Hoc facto quòd in sanctasanctorum non patebat aditus significauit spiritus sanctus quòd dum durat primum tabernaculum, dum durat status veteris testamenti, dum durat status cærimoniarum legalium, non est manifestata sanctorum via. via enim sanctorum ad cœlestem patriam, per mortem Christi aperta est: per quam Christi mortem cessauerũt legalia. Vnde & in morte Christi hoc velum templi scissum est à summo vsque deorsum. *Quæ parabola est temporis instantis.* pro, quæ similitudo fuit in tempore quod institit. Status illius tabernaculi exponitur quòd fuit similitudo illius temporis quod tunc currebat. Ita quòd habere velamentum repræsentabat dispositionem temporis coæui sibi: quòd scilicet quemadmodum velamen claudebat aditum, ita tempus illud erat tempus clausi aditus ad cœlum. *Iuxta quam.* pro, quod. supple tempus. *Munera & hostiæ offeruntur quæ non possunt iuxta conscientiam.* hoc est intus in anima. *Perfectum facere seruientem.* cultu latrię. Et rationem quare non possunt huiusmodi perfectionem donare subdit.

Solummodo in cibis & potibus & uariis baptismatibus & iustitiis. pro, iustificationibus, *carnis usque ad tempus correctionis impositis.* pro, imposita. Refertur enim participium hoc ad munera & hostiæ. reddit siquidem rationem quare munera & hostiæ non possunt perfectum facere, quia imposita sunt solummodo in cibis & potibus & huiusmodi exterioribus. Et ne obiiceres quorsum ergo imposita hæc sunt, respondendo huic tacitæ quæstioni subiungit quòd non sunt imposita simpliciter sed vsque ad tempus correctionis, vsque ad tempus quo omnia corrigenda erant. non solũ mala sed imperfecta. hęc enim erant corrigenda non tanquã mala sed tanquàm imperfecta imposita siquidẽ sunt hæc tãquàm ętati puerili: vt ex his imperfectis paulatim ducerentur ad perfecta.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Christus autem. Explanata significatione velati tabernaculi, consequenter explanat officium Christi, alludendo ad officium legalis pontificis & præferendo. *Assistens.* pro, aduenies. *pontifex futurorum bonorum.* Ille erat pontifex præsentium bonorum: Christus autem futurorum in cœlesti patria. *Per amplius.* Duæ dictiones sunt. *Et perfectius tabernaculum* Legalis pontifex pergēs ad sanctasanctorum, transibat per tabernaculum. & propterea de Iesu pontifice dicit quòd iuit per tabernaculum, tum amplius tum perfectius. Et subiungendo differentiam inter tabernaculū Christi & tabernaculum legalis pontificis dicit. *Non manufactum, id est non huius creationis.* Ne errares intelligendo per non manufactum hoc est increatum, explicat ipsemet quòd non intendit increatum, sed non huius creationis scilicet artificio hominum. huiusce enim creatiōis erat tabernaculum legalis sacerdotis. Tabernaculum vero per quod noster ingressus est pontifex, non est artis opus. ¶ Et potes per tabernaculum istud intelligere ecclesiam: quæ est & longe amplior templo Iudæorū (vtpote comprehēdens vniuersum mundum) & longe perfectior: vtpote constans ex perfectione animarum. Hāc enim superius appellauit tabernaculum quod fixit deus & non homo. Nihilominus si cœlum intelligas, constat tabernaculum esse & amplius & perfectius: per quod Iesus intrauit in sanctissima. Et vtrunque constat non esse huius creationis. *Neque per sanguinem hircorum aut.* pro, &, *uitulorum.* Legalis pōtifex intrabat sanctasanctorum cum sanguine hircorum & vitulorum: vt præcipitur Leuit. decimosexto. *Sed per proprium sanguinem.* Vide excellentiam. *Introiuit semel in sancta.* Ille quotannis intrabat, iste semel tantum: non in sanctasanctorum sed in sancta. non in ea quæ relatiue ad minus sancta dicuntur sanctasanctorum, sed in ea quæ simpliciter & absolute sunt sancta, omnino munda & eleuata etiam à possibilitate cōtrahendi aliquam immunditiam, talia enim sunt ea quæ sunt cœlestis patriæ, in quę introiuit Iesus merito proprij sanguinis in cruce fusi. *Æterna redemptione inuenta.* pro, æternam redemptionem inueniens. Quia caremus participio actiuo præteriti temporis, dicimus inueniens: intellige tamen quum inuenit æternam redemptionem per proprium sanguinem. Alij pontifices pro redemptione temporali intercedebant: Christus autem redemptionem inuenit æternam, non solum quo ad effectum (quia inuenit redemptionem hominum ad vitam æternam) sed etiam quo ad mensuram efficaciæ: quia inuenit redemptionem habentem efficaciam non respectu

respectu præteritorum tantum sed respectu futurorum, non ad tempus sed in æternum, si in æternum duraret mundus iste. *Si enim sanguis hircorum aut taurorum.* Hic est sanguis de quo superius dixit, solus pontifex non sine sanguine. de quo etiam paulo ante dixit, per sanguinem hircorum & vitulorum. Hoc enim sanguine vtebatur pontifex in die expiationis: vt dicitur Leuit. decimosexto. *Et cinis uitulæ.* Alterum tangit emundationis genus, quod fiebat ex aqua in qua erant cineres vitulæ rufæ: vt dicitur Num. decimosexto. *Aspersus.* Ad vtrunque refertur: sanguinē scilicet & cinerem. non quòd ipse cinis aspergeretur, sed aqua in qua erat cinis. *Inquinatos sanctificat ad emundationem carnis.* hoc est non ad emundationem animæ, sed ad emundationem irregularitatum. *Quanto magis sanguis Christi qui per spiritum sanctum.* pro, æternum. Sanguis Christi contra sanguinem & cinerem animalium. qui per spiritum æternum, contra mandatum ad pōtifices. Pontifex enim legalis ex statuto legis, Iesus autem non ex statuto sed ex spiritu non temporali sed æterno. Et hoc directe dicit ad reddendam causam æternę redemptionis. Aeſi apertius diceret. non est mirum si inuenit æternam redemptionem, quoniam ex æterno spiritu. *Semetipsum obtulit immaculatum deo.* Et est sermo de spiritu sancto qui est æternus. vnde redemptio facta per Christum habet efficaciam ęternam. Et dicit obtulit seipsum, contra oblata à pontifice legali. *Emundabit conscientiam nostram.* pro, vestram. non corpora vestra. *Ab operibus mortuis,* hoc est peccatis: quæ vere sunt opera priuata vita æterna. *Ad seruiendum deo uiuenti.* ad idoneos reddendum cultui interno ipsius dei viuentis. *Et ideo noui testamenti mediator est.* Quia obtulit seipsum per proprium sanguinem ad emundationem animarum à peccatis, ideo mediator est noui testamenti. vetus enim testamentum externarum erat mundationum: hoc autem quia intus mundat, ideo nouum. Et illud quidem terrenæ hæreditatis erat dispositio: hoc autem cœlestis hæreditatis dispositio est. & ideo nouum testamentum. ¶ Est autem Iesus mediator noui testamenti secundum quòd homo, prout obtulit seipsum deo, medius inter deum & nos ad noui testamenti participationem.

Vt morte intercedente. ipsius mediatoris. *In redemptionem earum præuaricationum quæ erant sub priori.* pro, primo, *testamento.* Imperfectionem legis explicat, mortem Christi specialiter applicans ad redimendum præuaricationes etiam Israelitarum qui erant sub lege. hoc enim sonat quòd per legem non fiebat re-

Universidad de Deusto
Biblioteca

missio peccatorum. *Repromissionem accipiant qui vocati sunt æternæ hæreditatis.* hoc est promissionem accipiant æternæ hæreditatis, non terrenæ, non solum Israelitæ, sed omnes qui vocati sunt. Et est sermo de vocatione quæ est effectus prædestinationis: non de illa qua multi sunt vocati, pauci vero electi.

Vbi enim testamentum est. Manifestat illam particulam, vt morte intercedente. *Mors necesse est intercedat testatoris.* Vbi clare vides quòd de testamento proprie vt distinguitur contra pactum loquitur. *Testamentum enim in mortuis confirmatum.* pro, firmum, *est*: alioquin nondum valet dum viuit qui testatus est. Quod constat non habere locum in fœdere seu pacto. *Vnde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est.* Quia mors Christi cum effusione fuit sanguinis (non enim fuit præfocatus sed clauis crucifixus) ideo illam quoque particulam per proprium sanguinem, manifestat alludendo ad cærimoniam veteris fœderis. Et quia pactum illud author iste appellat testamentum (sequens textum Græcum septuaginta. ideo dicit, vnde nec primum testamentum sine sanguine dedicatum est. Et hoc declarans narrat rem gestam. *Lecto enim omni mandato legis à Moyse vniuerso populo, accipiens sanguinem vitulorum & hircorum cum aqua & lana coccina & hyssopo, ipsum quoque librum.* in quo legerat. *Et omnem populum aspersit, dicens. hic sanguis testamenti quod mandauit ad vos deus.* In Hebræo tamen habetur sanguis fœderis: vt patet Exodi vigesimoquarto. Et hinc (vt prædiximus) non paruum argumentum sumitur & quòd Græce scripta est epistola, & quòd Paulus nunquàm viderit illam. *Etiam autem tabernaculum & omnia vasa ministerii.* subaudit sacri. *Sanguine similiter aspersit. Et omnia pene in sanguine secundum legem mundantur. & sine sanguinis effusione.* quæ scilicet fiebat in sacrificio, offerendo animalia. *Non fit remissio.* irregularitatum & immunditiarum quas homines incurrebant. ita quòd non solum emundatio tabernaculi, vasorum &c. sed etiam mundatio hominum requirebat effusionem sanguinis alicuius animalis oblati. *Necesse est ergo exemplaria quidem cœlestium his mundari: ipsa autem cœlestia melioribus hostiis quàm istis.* Exemplaria cœlestia appellat quæ exemplata sunt ex cœlestibus, tabernaculum & ea quæ spectabant ad tabernaculum. talia enim (vt supra dixit) exemplata sunt à cœlestibus, & necesse est ipsa mundari his: scilicet sanguine vitulorum & hircorum &c. Et inde infert quòd cœlestia ipsa necesse est mundari melioribus hostiis. ¶ Cœlestia appellat homines

homines cœlestes: hoc est electos ad habitandum in cœlis. hæc enim sunt vera cœlestia, figurata per prisca illa exemplata à cœlestibus. Et hæc cœlestia necesse est mundari: quoniam omnes homines immundi sumus. mundari autem melioribus hostiis quàm hostiæ hircorum & vitulorum. Fuit autem hæc longe melior hostia ipse Christus crucifixus: qui dicitur in numero plurali melioribus hostiis: quia virtualiter habet vim omnium hostiarum. *Non enim in manufacta sancta Iesus introiit exemplaria verorum, sed in ipsum cœlum: vt appareat nunc vultui.* pro, facici, *dei pro nobis.* Rationem reddit eius quod dixerat ipsa autem cœlestia. ex hoc quòd Iesus noster pontifex introiuit in ipsum cœlum ad apparendum deo pro nobis. Hinc enim apparet nos electos esse ciues cœlestes: vtpote pro quibus introducendis in cœlum, Iesus introiuit in cœlum. ¶ Quæ prius dixerat exemplaria cœlestium, modo appellat sancta manufacta exemplaria verorum. Tabernaculum namque institutum à Moyse manufactum erat, & sanctum, & exemplum figurale veri tabernaculi cœlestis in quo deus habitat in hominibus. *Neque vt sæpe offerat semetipsum: quemadmodum pontifex intrat in sancta per singulos annos in sanguine alieno.* Sententia clara est. *Alioquin oportebat ipsum frequenter pati ab origine mundi.* Et hæc sequela manifesta est. *Nunc autem semel.* supple tantum. *In consummatione seculorum.* non in principio mundi, sed in perfectione seculorum definitorum à diuina prouidentia. *Ad destitutionem peccati.* quod est in anima. *Per hostiam suam apparuit.* Hostiam suam appellat immolationem suiipsius in ara crucis. *Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori.* in quacunque die comederis, morte morieris. *Post hoc autem iudicium.* quo iudicatur homo. *Sic & Christus semel oblatus est.* moriendo in cruce. *Ad multorum exhaurienda.* pro, tollenda, *peccata.* electorum scilicet. *Secundo sine peccato apparebit.* hoc est sine similitudine carnis peccati apparebit: apparebit enim sine carne corruptibili, ad differentiam primi aduentus: in quo apparuit in similitudine carnis peccati. *Omnibus expectantibus se in salutem.* Superfluit omnibus. Et est sensus: apparebit in salutem expectantibus se: ad differentiam reproborum, non expectantium Iesum, immo nolentium quòd veniret iquibus & apparebit, sed non in salutem, sed in iudicium damnationis æternæ.

CAPVT X.

Vmbram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum, per singulos annos eisdem ipsis hostiis quas offerunt indesinenter, nunquam potest accedentes perfectos facere. Aduerte quòd de lege loquitur. Non enim ait quòd vmbram habent sacrificia, sed vmbram habent lex. ¶ Lex ergo Moysi describitur habens futurorum bonorum in cœlesti patria vmbram, non ipsam imaginem rerum. Non dicit non ipsas res, sed nõ ipsam imaginem rerum: vt intelligamus differentiam inter legem veterem & nouam: quòd illa habet vmbram bonorum cœlestis patriæ. hæc autem est vera imago eorundem. Vmbra siquidem imperfectissime repræsentat id cuius est vmbra: imago autem propinquæ repręsentat id cuius est imago: quoniam assimilatur illi: & multa per veram imaginem alicuius hominis cognoscimus de ipso homine, quæ per vmbram non cognoscuntur. Lex quidem promittendo bona in terra promissionis, vmbram quandam promittit bonorum cœlestis patriæ: lex autem noua & verbis ipsam cœlestem patriam promittit, & in sua substantia (quæ est gratia spiritussancti diffusi per charitatem in cordibus nostris) est similitudo vitę cœlestis. Ipsa igitur lex talis existens naturæ quòd vmbram habet futurorum bonorum, proportionaliter etiam præsentia bona spiritualia, nec conferre potest per sacrificia sua. non potest enim perfectos facere accedentes ad sua sacrificia, quæ per singulos annos indesinenter offerunt. Et loquitur ad literam de sacrificio expiationis: quod decima die mensis septimi à summo pontifice offerebatur singulis annis. Perfectos autem dicit quo ad animam. Et hanc legis impotentiam manifestat subiungendo. *Alioquin cessassent offerri: ideo quòd nullam haberent vltra conscientiam peccati cultores semel mundati.* hoc est alioquin lex iussisset cessare oblationem pro mundatis, eo quòd cultores semel mundati nullam haberent vltra conscientiam peccati. Intellige formaliter: consistit enim vis rationis in hoc quòd lex ordinauit cultores etiam eosdem singulis annis offerre idem sacrificium. hinc nanque sequitur quòd si sacrificium illud mundasset cultores à peccato, non iussisset lex cultores semel mundatos idem offerre: quoniam tales non indiguissent iterato sacrificio. Et propterea sequitur quòd cessassent offerri à semel mundatis. ¶ Nec minuitur efficacia rationis ex hoc quòd semel mundati poterant iterum peccare, ac per hoc indigerent iterata oblatione: quoniam vis rationis consistit in formali ratione

cultorum

cultorum semel mundatorum, quos lex non iuberet singulis annis offerre si fuissent mundati. Et propterea in principio huius capituli dixi notandum esse quòd de lege loquitur. Vnde & mandatum legis subiungit aduersatiue. *Sed in ipsis.* scilicet hostiis: *Commemoratio.* non remissio. *Peccatorum per singulos annos fit.* Superfluit fit. sine verbo textus est. Ex hoc enim quòd per singulos annos existente eodem pontifice, commemoratio peccatorum fit in illo sacrificio, & multi de populo sunt illimet, habetur quòd nec pontificis nec illorum facta est remissio peccatorum. Quare autem per huiusmodi sacrificium nò auferatur peccatum, subiungit. *Impossibile enim est sanguinem taurorum & hircorum auferre peccata.* Non sic est in noua lege: in qua sanguine Christi auferuntur peccata. *Ideo ingrediens mundum dicit.* Confirmat hæc authoritate Psalmi. 40. Et de Messia dicit: ideo ingrediens mundum: eo quòd filius dei ingressus est mundum quum verbum caro factum est: prius enim erat supra mundum: & factus est caro, factus est pars mundi. *Hostiam & oblationem noluisti.* Deum alloquitur Messias. Et per hostiam intelligit sacrificia pacifica: per oblationem vero inanimatorum oblationem: vt thymiamatis, thuris, &c. *Corpus autem aptasti mihi.* Et hinc quoque appareret quòd Græcè scripsit author huius epistolę iuxta translationẽ. 70. nam in Hebræo habetur aures fodisti mihi. Corpus habile ad obedientiam datum sibi confitetur. *Holocaustomata & pro peccato non tibi placuerunt.* Omnia sacrificiorum genera complexus est quæ in lege habentur: dicendo hostiam & oblationem, holocaustomata & pro peccato: & cuncta repulsa à deo dicit. *Tunc.* quum hæc tibi non placuerunt. *Dixi.* ego filius. *Ecce venio.* in mundum. Hoc enim fuit tempus incarnationis. *In capite libri.* In Hebræo habetur in volumine libri. *Scriptum est de me.* Non venio ex improuiso, non faciam nisi prout scriptum est de me. filius quidẽ hominis vadit vt scriptum est de illo. *Vt faciam deus voluntatem tuam.* Ecce ad quid venio, ecce quid scriptum est de me. *Superius dicens.* Applicat author ad propositum authoritatem inductam. *Quia hostias & oblationes, & holocaustomata & pro peccato noluisti, nec placita sunt tibi quæ secundum legem offeruntur.* vtpote imperfecta, & non habentia vim tollendi peccata. *Tunc dixi.* pro, dixit. scilicet Messias. *Ecce venio ut faciam deus voluntatem tuam: aufert primum ut sequens.* pro, secundum, *statuat.* Ad hoc enim prophetica verba attulit vt ostẽderet Messiam ex aduerbio tunc, auferre primum testamentum vt statueret secundum: quia tunc

aduenerat

aducnérat tempus vt faceret dei voluntatem, quam non faciebā sacrificia veteris testamenti. Vnde & de ista voluntate subiungit. *In qua voluntate sanctificati sumus per oblationem corporis Christi Iesu semel.* Explicat esse voluntatem dei voluntatem mundationis nostræ à peccatis, quam non efficiebant antiqua sacrificia: sed eā effecit oblatio corporis Christi Iesu in cruce, non iterata nec iteranda, sed semel. *Et omnis quidem sacerdos præsto est.* pro, stat, *quotidie ministrans, & easdem sæpe offerens hostias quæ nun.* pro, nunquam, *possint auferre peccata.* Hactenus de sacrificio expiationis quod semel in anno per pontificem fiebat, prosecutus est: modo de iugi sacrificio (quod tum mane tum vesperi fiebat) idem dicit quo ad efficaciam remittendi peccata. Et propterea dicit & omnis sacerdos: offerre enim quotidianum sacrificium agni, commune erat cuilibet sacerdoti. ¶ Et dicit ac quotidie ministrans (bis in die) & easdem hostias, quia semper offerebat agnum. *Hic autem unam pro peccatis offerens.* pro, vt obtulit, *hostiam in sempiternum.* Est enim participium præteritum actiuum, quo caremus. Differentiam explicat inter Iesum & sacerdotem quotidianum: ille sæpe easdem hostias & quotidie, hic autem vnam pro peccatis vt obtulit hostiam semetipsum, non quotidianam, sed in sempiternum: hoc est sempiternæ efficaciæ. *Sedet.* pro, sedit, *in dextera dei.* De illo dixit quòd stat ministrans: de hoc dicit quòd vt vnam obtulit hostiam sedit in dextera, quod superius expositum est. *De cætero expectans donec ponantur inimici eius scabellum pedum eius.* Ne putares quòd sedit in dextera dei iterum quandoque sacrificaturus, dicit quòd expectat ad perfectionem sui regni donec ponantur inimici eius scabellum pedum eius: hoc est totaliter subiecti illi. Tunc enim regnabit in omnibus, & non solum in dextera dei. *Vna enim oblatione consummauit in sempiternum, sanctificatos.* pro, eos qui sanctificantur. est enim participium passiuum præsentis temporis quo caremus. Ideo post vnam oblationem sedit in dextera dei expectans, & cætera. quia vnica oblatione perfecit eos qui mundantur, perfecit autem in sempiternum. Et propterea non est opus vt iterum offerat. *Contestatur autem nos.* pro, testatur autem nobis, *& spiritussanctus.* Tractat repetendo authoritatem superius inductam ex Hiere. 31. ca. tractando illud verbum post. Vnde & subiungit. *Postquam enim dixit.* pro, post enim prædixit. Testatur siquidem nobis spiritussanctus, quia prædixit post. dies illos. Verba sunt spiritussancti apud Hieremiam. *Hoc autem testamentum quod testabor ad illos post dies illos dicit dominus.*

dominus. hoc est dies veteris testamenti. *Dabo.* pro, dans, *leges meas in corde eorum, & in mentibus eorum superscribam eas: & peccatorum & iniquitatum eorum iam non recordabor amplius.* Superfluit iam. Ad hoc attulit hæc verba spiritus sancti: videlicet post dies illos quum dabo legem nouam, peccatorum & iniquitatum eorum non recordabor amplius. Vnde & subdit. *Vbi autem horum remissio, iam nō est oblatio pro peccato.* Hoc est quo tendebat author: quòd ex eo quòd in lege noua facta est remissio peccatorum per oblationem Christi, iam nulla supereſt oblatio pro peccato. Fieret enim iniuria oblationi Christi, tanquam minus sufficienti. ¶ Nec propterea nouicie mireris quotidie offerri sacrificium altaris in Christi ecclesia: quoniam non est nouum sacrificium, sed illud met quod Christus obtulit cōmemoratur: præcipiente ipso, hoc facite in mei commemorationem. Sacramenta quoq; omnia nihil aliud sunt quàm applicationes passionis Christi ad suscipiētes. Aliud autem est iterare passionem Christi, & aliud iterare commemorationem & applicationem passionis Christi. *Habentes itaque fratres fiduciam in introitu.* (seu in introitum) *Sanctorum in sanguine Christi.* pro, Iesu, *quam.* pro, quem, *initiauit nobis viam nouam & viuentem per uelamen, id est, carnem suam & sacerdotem magnum super domum dei.* Hortari incipit ex dictis, & eo quòd habemus duo. alterum est fiducia in introitum sanctorum. alterum est sacerdos magnus super domum dei. ¶ Et fiduciam quidem habere nos dicit ad introēundum in sancta, non ob propria merita, sed in sanguine Iesu. Et dicit hæc alludendo ad ritum veteris testamenti. Tunc enim fiducia ingrediendi in sancta erat in sanguine vituli & hirci, & erat propria pontificis: nunc autem fiducia hæc communis est omnibus ingrediendi in sancta (quæ verè sunt sancta) cœlestia in sanguine Iesu. ¶ Et de eodem introitu subiungit. quem initiauit nobis: hoc est quē innouauit nobis. Quia soli pontifici olim concessus erat introitus, ideo authorem tantæ nouitatis explicat, quem initiauit nobis, proculdubio Iesus. ¶ Et ne introitum corporalem intelligeres, explicauit eundem esse viam nouam & viuentem. Viam charitatis & gratiæ (quæ perficitur per gloriam) viam nouam & viuentem appellat. Et nouam quidem contra vetustatem peccati. Viuentem autem quoniam in actibus vitalibus animæ cōsistit: dilectione scilicet & intelligentia dei. ¶ Et vt nihil permittat figuræ, adiungit per velamen: explicando id est carnem suam. Per velamen enim erat ingressus in sancta sanctorum: & Iesus per carnem suam qua velatur eius

diuinitas,

diuinitas,innouauit nobis introitum in sancta. ¶De sacerdote autem dicit quòd est magnus: vtpote super omnes pontifices. Et quòd est super domum dei.compræhẽdentẽ vniuersam ecclesiam, & non tantum domum Israel. Et rursus dicendo super domũ dei, colligit superioritatem quam dixerat respectu Moysi. Iesus enim magnus sacerdos super domũ dei:ille vero famulus in domo dei. *Accedamus*.pro,accedimus,*cum uero corde in plenitudine fidei*. Explicat qualis est accessus ad introcundum in sancta, habentium duo prædicta.& dicit quòd habentes hæc duo,accedimus ad ipsa sancta cum his cõditionibus. Prima est cũ vero corde in plenitudine fidei. in qua compræhenditur plena fides (quæ est in intellectu) cũ veracitate cordis:hoc est voluntatis.Ita quod non ficto sed vero corde,nõ fides sed plena fides habetur ab accedentibus. *Aspersi corda à conscientia mala*. Ad ritũ veteris testamẽti alludit:in quo qui tetigerat morticinũ,aspergebatur aqua cineris vitulę rufę.Aspersi inquit nõ corpora sed corda:nõ à corporali tactu morticini,sed à conscientia mala,accedimus. Et hæc est secunda conditio:addens ad plenam ex vero corde fidem, mundiciam à conscientia mala. *Et abluti corpus aqua munda*. Et hoc alludit ad veterem exrimoniã: qua irregularis abluebatur corpus aqua mũda, postquàm aspersus fuerat aqua sacra. Et intendit per hoc quòd accedimus intus bene disposiți quo ad fidem & quo ad conscientiã,& tertio abluti corpus per sacramentũ baptismi aqua mũda. Talis est enim accessus ad introcundum in sancta.& pro his seruãdis hortatur ad ea quæ sequuntur. *Teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem*. Superfluit nostræ. Non dicit teneamus spem (quoniam hæc in fiducia claudebatur)sed dicit spei confessionem:quæ potest multipliciter impediri ob varias aduersitates. Et exigit tenendam confessionẽ spei inflexibilem:vt nec prosperis nec aduersis nutet, vacillet aut flectatur. *Fidelis enim est qui promisit*. Optima ratio ad seruandã confessionem spei. *Et consideremus inuicem in prouocationem charitatis & bonorum operum*. Præter extrinseca impedimenta confessionis speratæ fœlicitatis per Christum,interna tollit impedimenta inuidiæ ac superbiæ:qua quis considerat alium meliorem aut magis acceptum aliis,& inuide prouocat cum aut alios aduersus cũ. Contra hanc pestem dicit. Considerantes inuicem in prouocationem charitatis, non inuidiæ: & consequenter in prouocationem bonorum operum, & nõn in prouocationem offensionum seu lesionum. Vnde & sequitur. *Non deserentes collectionem*. pro, congregationem, *nostram: sicut consuetudinis est quibusdam*. Affectus enim superbiæ aut inuidiæ parit desertionem societatis. Et vt textus insinuare videtur, quidam tunc temporis huiusmodi passionibus acti,deserebant ecclesiam: videntes alios præferri sibi,aut se minus æstimari. Quod plurics accidere videmus in collegiis. *Sed consolantes*. Non solum non desrentes, sed consolantes exigit ecclesiã. *Et tanto magis quanto uideritis*,pro, videtis,*appropinquantẽ diem*. De die retributionis pœnæ vel premij est sermo. Et continue magis appropinquare videmus diem talem:eo quod videmus cõtinue magis appropinquare diẽ mortis.nã tunc erit cuiusq; iudicium æternũ. *Voluntarie enim peccãtibus nobis post acceptam notitiã ueritatis, iam non relinquitur pro peccatis hostia*. Quemadmodum superius dixit quod impossibile est semel baptizatos renouari iterum ad pœnitentiam,recrucifigentes &c. ità modo dicit quod si post acceptam notitiã veritatis peccamus non relinquitur pro peccatis hostia, quoniam Christus non est iterum crucifigendus. Eadem siquidem sententia est sub aliis verbis:ibi sub recrucifixionis nomine, hic sub nomine hostiæ pro peccatis:ibi renouatio baptismi recrucifixionem, hic iterata hostia,pro peccatis rebaptizationem infert. Peccãtes enim ante baptismum, manet hostia pro peccatis quæ communicatur in baptismo:peccantibus autem post baptismum non relinquitur hostia pro peccatis,quia non potest eis communicari per baptismũ.

Terribilis autem quædam expectatio iudicii. subaudi relinquitur.

Et ignis æmulatio. Ignis inferni appellatur ignis æmulatio,pro quãto à zelo diuino procedit. *Quæ*.pro,qui,*consumpturus est aduersarios*. Explicat de quo igne loquitur:de illo scilicet qui voraturus est inimicos Christi. *Irritam quis faciens legem Moysi, sine vlla miseratione duobus uel tribus testibus moritur*. Argumentatur ex pœna statuta transgressoribus legis Moysi,argumento à minori. Vnde & subdit. *Quanto magis putatis deteriora meteri*. pro, merebitur,*supplicia qui filium dei conculcauerit*. hoc est beneficium gratiæ per filium dei collatum cõculcauerit peccato. *Et sanguinem testamenti pollutum*.pro,communem(seu immũdum duxerit) *in quo sanctificatus est*. Hebræi immundum appellãt commune.Prius dixerat iniuriam irrogatam diuinitati Christi, nominando filium dei.Modo iniuriam irrogatam humanitati eiusdem explicat,nominando sanguinem noui testamenti: in quo sanguine mundificati sumus.Et demum iniuriam spiritui sancto irrogatam subiũgit,dicendo. *Et spiritui gratiæ contumeliam fecerit*. Et est sermo exaggeratiuus peccati quod committitur à baptizatis. Has enim omnes

omnes deformitates aggrauantes illud habet, quantum est ex circunstantia ingratitudinis contra beneficiũ in baptismo susceptũ. Et hinc habes quàm grauius peccet Christianus eodẽ peccati genere (puta adulterij seu furti) quàm non Christianus. Et est sermo de peccatis mortalibus: quoniam solum peccatũ mortale proprie loquendo, iniuriã infert spiritui gratiæ, filio dei &c. *Scimus enim eum qui dixit, Mihi uindictam.* pro, vindicta. supple reseruatur. Nullus enim iustè vindicat nisi deus, aut diuina authoritate. *Et ego retribuam.* Superfluit &. Ex cantico Moysi sumpta est hæc sententia. *Et iterum.* Aliam affert ex psalmis authoritatem. *Quia iudicabit dominus populum suum.* Superfluit quia. Ne putares vindictã diuinam in extraneos tantum fore, subiunxit quòd etiã iudicabit dominus populum suũ, & vindicando & præmiando. *Horrendũ est incidere in manus dei viuentis.* Non contradicit Dauidi qui elegit incidere potius in manus dei. Sed iste loquitur in futura vita: Dauid autem in præsenti. Præsentis enim vitæ tempus est tempus misericordiæ: futuræ autẽ est tempus exacti iudicij. Et propterea horrẽdum est peccatoribus incidere in vita alia in manus dei viuentis. Quibus optandum est in hac vita suscipi in manus dei viuentis. *Rememoramini autem pristinos dies.* Temperat tot minas, recordatione bonorũ operum & passionũ. *In quibus illuminati.* Explicat quos pristinos dies ad memoriam reuocat, scilicet post gratiam baptismi habitam. hanc enim gratiam per illuminationem significat. *Magnum certamen sustinuistis passionum.* Illos recolite dies in quibus post baptismi gratiam sustinuistis magnum certamen afflictionum, dupliciter. *Et in altero quidem opprobriis & tribulationibus spectaculum facti.* Ecce primus modus quo publicis afflictionibus & cõtumeliis estis facti spectaculum, proculdubio populis. *In altero autem socij taliter conuersantium effecti.* Alter modus est q̃ estis associati Christianis conuersantibus taliter vt fierent spectaculum & ludibrium populi. Et hoc secũdum ab experientia declarat. *Nam & uinctis.* pro, vinculis meis, *compassi estis.* De primo autem subiungit. *Et rapinam bonorum uestrorum cũ gaudio suscepistis.* Confiscationem bonorum rapinam appellat: quia verè rapina est cũ ex iniusta causa fit. Vt in proposito, quia Christiani erant sic affligebantur. *Cognoscẽtes uos habere uestrem & manentem substantiam.* Deest, in cœlis. Ideo cum gaudio, quia cognoscebatis vos habere substantiam omnium temporalium faculratum, tum meliorem, tum manentem: vtpote in cœlis. Cœlestes enim diuitiæ longe sunt meliores terrestribus: & illæ æternę. istæ

istæ temporales. ¶ Aduerte prudens lector ne ex eo quòd author dicit. nam & vinculis meis cõpassi estis, arguas Paulum intelligi: quoniam vincula communia fuerũt multis. Et Clemẽs ipse cuius dicitur hæc epistola, in vinculis fuit. *Nolite itaque amittere.* pro, ne itaque abiiciatis, *confidentiam uestram: quæ magnam habet remunerationem.* Sententia clara est: & clarè pendet ex dictis. *Patientia enim uobis necessaria est.* Modum perseuerandi in dicta cõfidentia, astruit pendere ex patientia. *Et uoluntatem dei facientes.* tolerando adiecta. *Reportetis promissionem.* remunerationis magnæ. *Adhuc enim modicum aliquantulum, qui uenturus est uenict & non tardabit.* Ex Abacuc secundo sumpta est hæc sententia. Et affertur ad prouocandum ad patientiam ex appropinquatione aduentus Iesu. Faciliùs enim toleratur quod modico tempore tolerandum prædicitur. *Iustus autem meus ex fide, uiuit.* pro, viuet. Et superfluit meus. Et hoc ex Abacuc ibidem. quod declaratũ est ad Romanos primo. Est enim sensus quòd iustus ex fide, non iustus ex operibus legis, est ille qui viuet. *Quòd si subtraxerit se.* pro, q̃ si subtrahetur, *non placebit animæ meæ.* pro, non complacebit anima mea in illo. Sententia tamen eadem redit. quòd si vir iustus ex fide, subtraxerit se à iustitia fidei, anima mea inquit deus non complacebit in illo. *Nos autem non sumus subtractionis filii in perditionem.* Superfluit filij. quamuis aptissimè subintelligatur. *Sed fidei in acquisitionem animæ.* Si prudens lector aduerteris citata, quatuor attulerat: videlicet fidem & vitam, subtractionem & non complacentiam diuinam. Et propterea iuxta duo vltima dicit negatiuam, non sumus subtractionis in perditionem. Displicentiam enim diuinam perditionem hominis declarat. Et loco primorum duorum dicit affirmatiue, sed fidei in acquisitionem animæ: explicando quòd illud viuet, est acquisitio animæ. vt & hinc accendat Hebræos ad perseuerandum in confidentia cœpta.

CAPVT XI.

Est *autem fides.* Dixerat quòd iustus ex fide, viuet: & explicauerat nos esse fidei ad acquirendam animam. totum ergo pondus rei in fide consistere dixerat. Et propterea tractatum de fide aggreditur. *Sperandarum* pro, earum quæ sperantur. Est enim participium præsentis temporis passiuum, quo caremus. *Substantia rerum, argumentum non apparentium.* hoc est fides est sustentatio earum rerum quæ sperantur. Hypostasis enim & id quod sustentat significat. Nec hæc particula eget probatione: quoniam quascunq; res speram.

Universidad de Deusto
Biblioteca

speramus in alia vita, sustentantur in nobis fide. ¶Quod autem dicitur argumentum nō apparentiū, latiorem campum ostendit esse fidei quatenus argumentum quàm quatenus substantia. Nam sub non apparentibus comprehenduntur, & res quæ sperantur, & res quæ non sperantur. Pœnas enim inferni, æterna supplicia nullus sperat: & tamen sunt sub numero eorum quę non videntur in præsenti statu. Fides itaque quatenus sustentatio nostra est, eas res respicit quæ sperantur: quatenus autem argumentum (hoc est ratio quædam) est, non parit euidentiam, vt parit ratio demonstratiua, sed terminatur ad res quæ non videntur dum creduntur, dum earum est fides. *In hac enim testimonium consecuti sunt seniores.* pro, seniores. Dixerat nos autem sumus fidei. Et propterea decurrendo ab exordio mundi, intendit monstrare iustos omnes fuisse fidei. Et propterea dicit primo in genere quòd seniores in hac (scilicet fide) acceperunt testimonium. Nec explicat cuius rei: quoniam diuersarum rerum testimonium diuersi acceperunt à deo per fidem. *Fide intelligimus aptata esse secula verbo dei, ut ex inuisibilibus visibilia.* pro, vt ex non apparentibus apparentia, *fierent.* Magnam differentiam esse constat inter inuisibilia & non apparentia. Multa enim sunt secundum se visibilia, quæ tamen sunt non apparentia. Et similiter inter visibilia & apparentia. Nam multa visibilia sunt quæ non apparent. ¶Modum descriptum à Moyse in principio Geneseos dicit author à nobis fide intelligi. Fide inquit intelligimus, & nos & seniores, aptata esse secula. Non dicit creatum esse mundum, sed aptata esse secula. Opera enim distinctionis & ornatus (quibus tempora aptata sunt) significat. nam in aptatis sex diebus aptata intelligimus omnia secula. ¶Quod autem dicit verbo dei, ad literam significat verbum dei expressum à Moyse, dixit dominus fiat lux. & idem in singulis sex diebus repetendo, dixit deus, fiat firmamentum, fiant luminaria &c. Hoc enim verbo aptauit sex dies. ¶Quod autem subdit, vt ex nō apparentibus apparentia fierent, significat & primo quidem die ex non apparentibus creatis cœlo & terra cooperta aquis, facta apparentia creando lucem. Et similiter in singulis diebus nō apparentia facta sunt apparentia. Author enim ad modum quem Moyses refert spectat. Et quia Moyses post creatum cœlum & terram omnia ex præiacenti materia fieri describit, ideo author dicit quòd intelligimus aptata esse secula verbo dei, sic vt ex non apparentibus (quasi latentibus) fierēt apparentia. Si autem perspicaciorē sensum exigis, scrutare principium

cipium Geneseos. Satis est hic superficie tenus tetigisse. *Fide plurimā hostiam Abel quam Cain obtulit deo.* Interpres dictionem comparatiuam mutauit in superlatiuam: ne diceret plurem hostiam dixit plurimam hostiam. Et ex hac dictione apparet differentia inter hostiam Abel & Cain: quòd ille parum obtulit fructus terræ deo, iste autem plus obtulit fructum ouium. Et propterea significatur auaritia Cain & liberalitas Abel erga religiosam oblationem. *Per quam testimonium consecutus est, esse iustus.* per quam hostiam fide oblatam, consecutus est testimonium quòd est iustus. Quomodo autem consecutus sit hoc testimonium, subiungit. *Testimonium perhibente.* Deficit de, *muneribus eius deo.* Dicitur enim in Genesi quòd respexit deus ad Abel & munera eius. Et signum sensibile quo respexit, creditur ignis cœlestis accendens sacrificium. Sic enim testimonium manifestum perhibuit de muneribus eius deus: ac per hoc quòd esset iustus. *Et per illam defunctus adhuc loquitur.* hoc est per meritum illius fidei defunctus Abel adhuc loquitur, in Genesi dicente deo. Ecce sanguis fratris tui Abel clamat ad me de terra. *Fide Enoch translatus est.* vt creditur in paradisum terrestrem. *Ne uideret mortem.* sicut alij tunc temporis. *Et non inueniebatur.* nec vivus nec mortuus. *Quia transtulit eum dominus.* Res gesta narratur scripta Gen. quinto. *Ante translationem enim.* Deficit, *suam, testimonium habuit placuisse deo.* Probat quòd fide translatus est, quia in Genesi antequàm transferretur scribitur de ipso quòd placuit deo. *Sine fide autem impossibile est placere deo.* Superfluit deo. quanuis subintelligatur. *Credere enim oportet accedentem ad deum quia est, & inquirentibus se remunerator sit.* Duo oportet credi nō à quolibet grato deo, sed à quolibet accedente ad deum. Ad differentiam eorum qui iam sunt coniuncti cum deo: quos non oportet hæc credere. ¶Alterum est quòd deus est. Qui enim nō credit deum esse, nunquàm accedet ad eū. At si obiceris hoc non congruere iis qui euidenter cognoscunt demonstratiua scientia deum esse. Tales enim quum videant deū esse, impossibile est quòd credant deum esse: quum fides sit argumentum rerum non apparentium. Solutio est quòd doctrina hæc in communi datur: & propterea dicitur in communi quòd oportet credere quia est. Longe autem melius esset si non crederet sed sciret quia est. sed hoc rarum aut rarissimum est. ¶Alterum est quòd inquirentibus se remunerator sit, proculdubio singulis singillatim in futura vita. Et hoc oportet fide teneri: quoniam nulla scientia speculatiua ad hoc attingere potest: & sine huius rei fide

nullus accedit ad deum. Hæc duo credere necessarium fuit omni tempore à principio mundi. Alij autem in speciali (vt deum esse trinum & vnum, & mysterium incarnationis, & alia huiusmodi) non fuit omni tempore necessarium credere: sed prout deus successiue reuelauit, creuit explicatio fidei, creuit & extensio credendorum necessario. *Fide Noe responso accepto.* Tertius ante diluuium iustus inducitur Noe. *De iis quæ adhuc non uidebantur.* quæ scilicet in diluuio euenerunt. Et hinc apparet diuino oraculo edoctum fuisse Noe. *Metuens aptauit arcam in salutem domus suæ.* id est familiæ suæ. *Per quam.* scilicet fidem. *Damnauit mundum.* damnabilem mundum monstrauit non credentem sibi. *Et iustitiæ quæ per fidem est, hæres est institutus.* In ipso enim solo (connumerando suos cum eo) remansit iustitia quæ per fidem est, mortuis omnibus in diluuio. Et propterea ipse fuit institutus hæres omnium priscorum iustorum quatenus iusti iustitia fidei. *Fide qui uocatur Abraham, obediuit in locum exire quem accepturus erat in hæreditatem.* Res gesta scripta Genesis duodecimo (egredere de terra tua &c.) tangitur. vnde & subditur. *Et exiit nesciens quo iret.* Dixerat enim deus, & veni in terram quam monstrauero tibi. *Fide demoratus est in terra promissionis tanquam aliena, in casulis.* pro, tentoriis, *habitando cum Isaac & Iacob cohæredibus promissionis eiusdem.* hoc est quòd similiter Isaac & similiter Iacob habitauit in tentoriis in terra promissionis tanquàm aliena. Et rationem mundi habitandi (videlicet in tentoriis peregrino more) subiungit fidem, dicendo. *Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem.* Verbis Psalmistæ vtitur, fundamenta eius in montibus sanctis. De hac enim ciuitate loquitur, expectabat ciuitatem habentem fundamenta. quæ proculdubio est ecclesia triumphans. *Cuius artifex & conditor deus.* Deus enim conditor est cœlestis ciuitatis: & miro spiritus sancti artificio ipsam disposuit. *Fide & ipsa sacra sterilis uirtutem in conceptione seminis accepit.* Superfluit sterilis. *Et præter tempus ætatis.* Deest. peperit. Rem gestam narrat satis notam. *Quoniàm fidelem credidit esse eum qui promiserat. Propter quod & ab uno orti.* pro, nata, *sunt:* & *hoc.* pro, & ipsa. Est enim nominatiuus pluralis neutri generis. *Et mortuo tanquam sydera cœli in multitudinem, & sicut arena quæ est ad oram maris innumerabilis.* Sensus est quòd propterea ab vno Abraham nata sunt multa milia hominum, & ipsa multa milia nata sunt ex mortuo: hoc est ex effœto & mortuo corpore quo ad vim generatiuam. Et multitudinem

dinem iuxta promissiones factas Abrahæ, explicat ex multitudine syderum & arenæ. *Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti.* Abraham, Isaac & Iacob. *Non acceptis.* pro, non accipientes, *promissiones.* tum possessiones terræ, tum præcipuæ gloriæ Messiæ. *Sed à longe eas aspicientes.* Directe pronomen eas, demonstrat spectantia ad Messiam. *Et salutantes.* Non solum spectabant eas à longe, sed etiam à longe venerabantur velut salutando. *Et confitentes quia.* pro, quòd, *peregrini & hospites sunt super terram.* Confitebantur enim facto (habitando scilicet in tentoriis & non in domibus) se esse hospites & peregrinos in terra. Et hinc arguit. *Qui enim hæc dicunt.* & facto & verbo: vt patet Geneſis vigesimotertio de Abraham, & vigesimosexto de Isaac &, quadragesimoseptimo de Iacob. *Significant se patriam inquirere.* Non enim homo peregrinatur vt semper peregrinetur. *Et si quidem illius memoriniſſent de qua exierant, habebant utique tempus reuertendi.* Argumentatur quòd ratio quare dicebant se & verbo & facto peregrinos, non erat ex eo quòd intenderent reuerti ad propriam patriam terrestrem: videlicet Chaldæam seu Mesopotamiam. quia habebant opportunitatem reuertendi in illam: ac per hoc non peregrinandi. *Nunc autem meliorem appetunt, id est cœlestem.* Ideo se peregrinos toto tempore dicebant quia meliorem patriam appetebant, scilicet cœlestem. Et hoc manifestat ex diuino testimonio. *Ideo non confunditur.* pro, erubescit, *deus uocari deus eorum.* Magna gratia & quodammodo demissio dei, vt qui natura est vniuersorum deus, non erubescat hanc appropriationem vt vocetur deus istorum trium: deus Abraham, deus Isaac, deus Iacob. *Parauit enim illis ciuitatem.* Ideo non erubescit vocari deus istorum. quia est deus istorum vt ciuium cœlestis patriæ quam illis parauit. quo modo non potest vocari deus omnium. *Fide obtulit Abraham Isaac quum tentaretur.* Historia clara est. *Et unigenitum offerebat.* Vnigenitum appellat ex Sara: quæ sola erat proprie vxor. nam aliæ concubinæ erant. *In quo.* pro, qui. De Abrahã enim loquitur. *Promissiones susceperat.* Et declarando promissiones, subiungit. *Ad quem.* scilicet Abraham. *Dictum est quia.* pro, quòd, *in Isaac uocabitur tibi semen.* Ad magnificandum Abrahæ fidem hæc explicat. *Arbitrans.* pro, arbitratus, *quia.* pro, quòd, *& a mortuis suscitare potens est deus.* Fidem Abrahæ tantam explicat quòd arbitrabatur omnino verificandam promissionem sibi factam à deo (in Isaac vocabitur tibi semen) etiam immolando ipsum Isaac.

Et ne hanc fidem impossibilem putares, dicit quòd perpendebat deum posse resuscitare à mortuis ipsum Isaac immolatum, ad hoc vt impleretur promissio seminis. *Vnde eum & in parabolam.* pro, similitudine, *accepit*, hoc est & propter tantam fidem accepit ipsum Isaac in similitudine futuri Messiæ. Immolatio enim illa, salua Isaac vita, immolationis Messię similitudo fuit: in qua caro per arietem significata, occisa est, ipsa autem Messię persona viua mánsit: vtpote hypostasis diuina. *Fide & de futuris benedixit Isaac, Iacob & Esau.* Exponit vtranque benedictionem spectasse ad futura. Spectabat enim ad populos nascituros ex ipsis. Historiam cum benedictionibus diffuse habes in Genesi. *Fide Iacob moriens, singulos filiorum Ioseph benedixit.* Et hoc circa finem Genesis habetur. *Et adorauit fastigium virgæ eius.* pro, & adorauit in fastigium virgæ suæ. Sic habetur in Græco. Et est sensus quòd Iacob adorauit, incuruauit se adorãdo, versus fastigium virgæ proprię, in qua sustẽtabatur. In Hebræo tamen habetur & incuruauit se Israel ad caput lecti. Ita quòd fastigiũ virgæ, posuit loco caput lecti. *Fide Ioseph moriens, de profectione.* pro, exitu *filiorum Israel memoratus est, & de ossibus suis mandauit.* Genesis vltimo, Ioseph mandat ossa sua transportari quando exibunt de Aegypto filij Israel. *Fide Moyses natus occultatus est mensibus tribus à parentibus suis, eo quòd uidissent elegantem infantem: & non timuerunt regis edictum.* Fides in hoc opere intelligitur quo ad opem diuinam ad saluandum infantem. In hac enim fide per tres menses fecerunt contra regis edictum. *Fide Moyses grandis factus, negauit se esse filium filiæ Pharaonis.* pro, negauit dicere, filius sum filiæ Pharaonis. Hoc ex scriptura non habetur. *Magis eligens affligi cum populo dei.* Hoc dicit ad declarandum quòd fide Moyses negauit dicere. *Quam temporalis.* pro, temporalem, *peccati habere iucunditatem.* Negando dicere filius sum filię Pharaonis, cum Hebręis reputatus est: ac propterea cum populo dei afflictus. Et si dixisset filius sum filiæ Pharaonis, temporalem habuisset iucunditatem peccati. Fuisset enim consors curiæ regiæ: ac per hoc affligentium Hebræos. *Maiores diuitias æstimans thesauro Aegyptiorum.* pro, thesauris qui in Aegypto, *improperium Christi.* Improperium populi Israelitici appellat improperium Christi: quoniam ad hoc populus ille erat electus è cunctis populis, vt ex eo expectaretur Christus. *Aspiciebat enim in remunerationem.* futuram per Christum. *Fide reliquit Aegyptum.* transferens populum. *Non ueritus animositatem regis.* Pharaonis. *Inuisibilem enim tanquàm uidens sustinuit.* id est deum

deum inuisibilem expectauit fide tanquam videns, tam certe quã si videret inuisibilem. *Fide celebrauit pascha.* offerendo agnum paschalem. *Et sanguinis effusionem.* in superliminaribus & postibus. *Ne qui nastabat primitiua.* pro, primogenita. angelus scilicet. *Tangeret eos.* Res gesta scribitur in Exodo. *Fide transierunt mare rubrum tanquam per aridam terram.* Historia ibidem clara est. *Quod.* scilicet mare. *Experti.* pro, experientes, *Aegyptii demersi sunt.* submersione. Et hoc ibidem clare scribitur. *Fide muri Hiericó corruerunt.* tempore Iosue. *Circuitu dierum septem.* Res gesta scribitur in libro Iosue. Vbi etiam scribitur sequens. *Fide Raab meretrix non periit cum incredulis: excipiens exploratores cũ pace.* Excipiens præteriti temporis participium actiuum esse deberet: quo caremus. Ratio redditur: quia excepit exploratores, ideo nõ periit. *Et quid adhuc dicam?* *Deficiet enim me tempus enarrantem, de Gedeon, Barac, Samson, Iephthe, Dauid, Samuel, & prophetis.* Lege librum Iudicum de primis quatuor: libros autem Regum de Samuele & Dauide & aliquibus prophetis. Et quoniam author non explicat in specie gesta singulorum ex fide, ideo intelligendum est tantum eos ad propositum afferri inquantum aliquid fide operati sunt aut receperunt. In genere autem subiungit. *Qui per fidem uicerunt regna.* Chananæorum, Moabitarum, Idumæorum, &c. *Operati sunt iustitiam.* Ne putares quòd de vincere regna eo modo loquitur quo mundani principes etiam vicerunt regna (vt Alexander, Nabuchodonosor, &c. sed de illo vincere quod fit per fidem quæ operatur iustitiam. quæ nulli facit iniuriam. sed ius suum vnicuique reddit, loquitur, ideo statim subiungit. Operati sunt iustitiam, non oppresserunt innocentes, sed diuinã exercuerunt iustitiam. *Adepti sunt promissionem.* Quod negatum fuit primis patribus (Abrahæ, Isaac, & Iacob) concessum est posteriobus: vt possiderent scilicet terram promissionis. *Obturauerunt ora leonum.* Samson enim (vt patet Iud. 14.) & Dauid (vt ipse refert primi Regum decimoseptimo) & Daniel (vt in ipso patet) obturauerunt ora leonum. *Extinxerunt impetum.* pro, potentiam *ignis.* Aaron & Moyses Numeri vndecimo, & decimosexto. & Danielis tertio, tres pueri in fornace, extinxerunt potentiã ignis. *Effugauerunt aciem.* pro ora, *gladii.* Et hoc frequenter factum est à multis, effugantibus gladios hostiles. *Conualuerunt de infirmitate,* hoc est de impotentia. Et est sensus, ex impotentibus facti sunt potẽtes. Quod non solum in Machabęis legimus, sed etiam in libro Iudicum & Regum pluries ex impotentibus facti sunt

Universidad de Deusto
Biblioteca

potentes. *Fortes facti sunt in bello*, vt patuit tempore Iosue & etiã Saulis. *Castra verterunt exterorum*. hoc est verterunt in fugam castra alienorũ. Et hoc quoque pluries fuit: & tẽpore Saulis & Dauidis & Machabæorum. *Acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos*. Per Eliseũ & Eliam mulieres filios suos mortuos, resuscitatos receperũt: vt patet in .4. & .2. Regum. *Alii autem distenti sunt*. A distendor accipe distenti. Qui fuerint isti extẽsi in ceuleo aut simili tormento, non inuenio scriptum. Nisi forte ad Macchabæorum afflictiones referatur. *Non suscipientes redemptionem*. Patres prius nominati fide fecerunt: isti autem fide passi sunt. Inter quos primo loco commemorantur distenti, non suscipientes redemptionem à malis in hac vita. *Vt inuenirent meliorem resurrectionem*. in alia vita. Illa enim erit resurrectio ad vitam immortalẽm: resuscitati autem ab Elia & Eliseo redierunt ad vitam mortalem. *Alii vero ludibria & verbera experti*. vt Iob quo ad ludibria, Esaias & Hieremias: quo ad verba vero Micheas. *Insuper & vincula & carceres*. Hieremias enim positus est in nervo, & Micheas in carcere. *Lapidati sunt*. Naboth & Hieremias in Aegypto, & Zacharias filius Ioiadę. *Secti sunt*. De Esaia accepimus quòd Manasses fecit cum secari serra lignea. *Tentati sunt*. vt Macchabæi & septem fratres. *In occisione gladii mortui sunt*. Innumerabiles hi fuerunt: & specialiter tempore Manasse, qui sanguine prophetarum implerit Hierusalem. *Circumierunt in melotis*. Græcam dictionem interpres reliquit. & significat pellem ab oue detractã cum lana. Talibus enim pellibus vestiebãtur huiusmodi eremitæ.

In pellibus caprinis. aliqui in pellibus ouinis, aliqui in caprinis.

Egentes. proculdubio necessariis. Et hæc de Elia (& forte aliis nobis ignotis) dicuntur. *Angustiati*. vt patet de Elia quum fugit à facie Iezabel: & de Dauide à facie Saulis. *Afflicti*. Generale nomen est: compræhendens afflictiões frigoris, æstus, accubitus &c.

Quibus dignus non erat mundus. Hinc apparet quòd ad literam loquitur de sanctis de quibus subiungit. *In solitudinibus errantes in montibus & speluncis & in cauernis terræ*. Qui ad nostram notitiam non peruenerunt. *Et hi omnes testimonio fidei probati*. hoc est laudati, commendati. *Non acceperunt promissionem*. vitæ æternæ, si refertur ad tempus quo probati sunt, vel promissionem resurrectionis corporalis. Et sic non acceperunt, refert etiam tempus præsens: quia nec hactenus acceperunt illam. *Deo pro nobis*. pro, de nobis, *melius aliquid prouidente*. Participium præteriti temporis actiuum deberet esse. Est enim sensus. quũ deus aliquid melius

melius de nobis prouidit. Quod est illud melius subiungit. *Vt non sine nobis consummarentur*. hoc est perficerentur. Et hoc verificatur tum quo ad perfici beatitudine animæ: quia hæc beatitudo dilata est vsque ad mortem Christi, in qua & nos noui testamenti simul beatitudinem animę assequimur. Tum quo ad beatitudinem corporis: quia illa differtur vsque ad diem iudicij, in quo omnes simul beatificabimur. ¶ Nec ea ratione dicitur quòd deus melius aliquid nobis prouidit, tanquam dilatio gloriæ priscorũ fuerit aliquid melius nobis. Non est hic sensus literæ: sed comparatiuum melius refertur ad statum priscorum patrum. Et est sensus quòd illi nõ sunt beatificati tunc quum mortui sunt: eo quòd deus tempus beatificationis (quod est longe melius quàm tempus mortis priscorum) disposuit fore in statu noui testamenti, in quo sumus nos. Quum prouidit ergo deus statum meliorem nobis, distulit illorum beatitudinem. Et hinc sequitur quòd non sine nobis perficiuntur.

CAPVT XII.

ITaque *& nos tantam habentes impositam*. pro, circũpositam, *nubem testium*. Ex altaris fidei testibus descendit ad exhortandum ad tolerãtiam malorum, præcipue mortis. Et multitudinem testium altatam, appellat metaphorice nubem circũpositam testium. Nubem quidem propter celsitudinem: circumpositam autem vt nulla ex parte (hoc est in nulla actione, in nulla passione) deesse nobis testes fidei significet. *Deponentes omne pondus & circunstans nos peccatum*. Superfluit nos. Et dictio interpretata circunstans, plus significat: nam significat circunstans facile. *Per patientiam curramus ad propositum nobis certamen*. Superfluit ad. Metaphorico sermone vtitur ad similitudiné ꝓsequentis currẽdo certamẽ. Talib⁹ enim deponẽda sunt primũ pondera: quoniã impedirét cursum. Deponẽda quoq; sunt quęcũq; circũstãtia ipsos, siue sint vestes, siue sint in via rami fruticũ aut vepres. & similia quę hinc & inde impedirẽt cursum. Sub qua metaphora põdus peccatorũ, & quę facile circũdãt nos affectiones ad cõsanguineos, ad carnem propriã, deponi oportere significatur. Huiusmodi aũt affectiones appellantur facile circunstans peccatum, quoniam facile emergũt in peccatũ vt intelligamus nõ præcipi, vt deponamus affectiones carnis nisi pro quãto emergũt in peccatũ facile. hoc enim cõuenit imperfectis. ¶ Nec dicit ad propositũ certamẽ, sed dicit curram⁹ ipsum propositũ certamẽ: curramus autem per patientiã, tolerando mala.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Militia enim est vita hominis super terram. Directe tamen ad literam de certamine fidei est sermo. Quod tunc inter afflictiones & tormenta vsque ad mortem, currendum imminebat. Vnde & subdit. *Aspicientes in authorem fidei & consummatorem Iesum.* hoc est intuendo ducem nostrum Iesum qui est & inchoator & finitor fidei. Ipse enim inchoat fidem in cordibus per gratiam, & finit per præmium. *Qui pro proposito sibi gaudio.* immortalitatis sibi paratæ. *Sustinuit crucem confusione contempta.* Non solum sustinuit tormentum crucis, sed etiam ignominiã. Erat enim ignominiosum tormentum. Vnde contempsit vitam corporis & gloriam mundanam propter gloriam sibi paratam. Vnde & præmiũ statim subdit. *Atque in dextera sedis dei sedet.* pro, sedit. Declaratum est in principio epistolæ hoc. Meruit enim Christus per passionem & mortem suam vt statim (hoc est post triduum) resuscitaretur immortalis, & regnaret in præcipuis bonis regni dei: qualia sunt spiritualia & cœlestia. *Recogitate enim eum qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus semetipsum contradictionem.* Dixerat aspicientes: adiungit modo aspectu meditationem tanti ducis, qui talia sustinuit, &c. *Vt non fatigemini, animis vestris deficientes.* Non solum propter propriam gloriam promerendam hæc sustinuit, sed propter vos: vt non langueatis, languore nõ corporis, sed animæ, deficiendo, in certamine fidei paulatim declinando. Quod est dicere quòd ideo hæc sustinuit vt vos animis vestris conualescatis, fortes fitis. *Nondum enim vsque ad sanguinem restitistis, aduersus peccatum repugnantes.* Superfluit enim. Initium est sequentis particulæ, exhortationi adiungendo reprehensionem. Et iungenda est sequenti literæ. *Et obliti estis consolationis* (seu adhortationis) *quæ vobis tanquam filiis loquitur dicens.* Integra sententia reprehensiua ex ambabus particulis constat: videlicet nondũ ad sanguinem restitistis, & obliti estis adhortationis cœlestis patris. Manifeste reprehendit eos quòd tam cito obliti sunt paternæ adhortationis: tam cito, hoc est antequam sustinuerint vsque ad sanguinem, antequam afflictiones personales cum sanguinis effusione pertulerint. *Fili mi, noli negligere disciplinam.* pro, castigationem, *demini, neque fatigeris dum ab eo argueris. Quem enim diligit dominus, castigat: flagellat autem omnem filium quem recipit.* Superfluit mi. Et ex Proverb. 3. cap. sententiam hanc attulit: quam pertractando ad propositum, subiungit. *In disciplina perseuerate, tanquam filiis vobis offert se deus.* pro, si castigationẽ sustinetis, tanquã filiis vobis offertur deus. Ex eo quòd sacra scriptura deũ castigantem

tem introducit tanquam patrem castigantem filium in quo sibi complacet, argumentatur (& bene) quòd si castigationem domini suscipitis, habetis hanc prærogatiuam quòd deus offertur vobis tanquam filiis. Et ne putares filium aliquem dei absque castigatione transire, subiungit. *Quis enim filius quem non corripit pater?* quasi dicat nullus. *Quod si extra disciplinam.* pro, castigationem, *estis, cuius participes facti sunt omnes.* supple filij. *Ergo adulteri.* pro, adulterini, *& non filii estis.* Illatio optima est quòd non estis filij, sed filij vitiati, maculati quasi alieno thoro: ex eo quòd non habetis conditionem communem omnibus filiis, videlicet castigationem. *Deinde patres quidem carnis nostræ.* hoc est patres carnales. *Eruditores.* pro, correptores, *habuimus, & reuerebamur eos.* Superfluit eos. Non. pro, nonne, *multo magis obtemperabimus patri spirituum & viuemus?* Argumento vtitur ab expertis & minoribus. Si sustinuimus patres carnales castigatores, & hoc cum timore, multo magis sustinenda est castigatio patris spiritualis, & hoc ad vitam: quanto maior est pater spiritus patre carnis, & quanto maior est fructus vitæ fructu timoris seu reuerentiæ. Deus enim est pater spiritus, tum quia donat animam intellectiuam de foris venientem: tum quia est largitor spiritualis gratiæ qua vitam æternam habemus. *Et illi quidem in tempore paucorum dierum secundum voluntatem suam erudiebant.* pro, corripiebant, *nos: hic autem.* videlicet pater spirituum. *Ad id quod utile est in recipiendo sanctificationem eius.* pro, vt participes fiamus sanctificationis eius. E regione ad id quod dixerat de patribus carnalibus quòd corripiebant secundum voluntatem suam, dicit de patre spirituum quod hic corripit ad id quod est vtile nobis vt participes fiamus mundificationis eius: qua mũdos reddit omnes electos. ¶ Tractãdo vero id quod dixerat & illi quidem in tempore paucorum dierum, subiungit. *Omnis autem disciplina.* pro, castigatio, *in præsenti quidem videtur non esse gaudii sed mœroris.* Quemadmodum pueris illo pauco tempore quo castigantur à patribus carnalibus, castigatio ipsa mœsta est, ita & omnis diuina castigatio in præsenti tempore non est secundum genus proprium materia gaudij, sed materia mœroris. Et quemadmodum castigatio puerorum relata ad futuros bonos mores fructuosa est, ita & de diuina castigatione subiungit. *Posteà autem fructum pacatissimum.* pro. pacatum, *exercitatis per eam reddit iustitiæ.* Post hanc aũt vitam diuina quæ hic fuit castigatio. reddit exercitatis per eam pacatum fructum iustitiæ. Non dicit quòd reddit castigatis, sed exercitatis per ipsam castigationem.

Universidad de Deusto
Biblioteca

exercemur enim per flagella diuina in operibus iustitiæ, vt iustitia commune nomen est omnis virtutis, qua boni distinguuntur à malis. His enim in alia vita reddit præsentis iustitiæ fructum plenum pacis, alienum ab omni perturbatione: immo cum tranquillitate omnis ordinis. *Propter quod remissas manus & soluta genua erigite.* Proposuerat, per patientiam curramus propositum nobis certamen: & declarauit patientiam multipliciter: modo prosequitur exhortando ad ipsum cursum. Vnde dicêdo propter quod, propositum certaminis cursum refert: & vtens authoritate Esa. 35. monet ad erigendum tum manus remissas tum genua soluta. Vtrunque enim in corporali certamine oportet fieri. Et sub metaphora manuum, opera intelliguntur: sub metaphora autem genuum intelliguntur robora animi: oportet namque & confortare animum, & erigere opera exteriora. *Et gressus rectos facite pedibus uestris.* Non sufficit fortem animum & opera indefessa exhibere nisi affectus omnes animi recti sint: qui per pedes significantur. Et huius tertij ratio subditur. *Vt non claudicans quis erret:* pro, vt non claudum abducat, *magis autem sanetur.* Si enim aliquis affectus obliquus esset, in modum claudicationis abducere posset à recto: & propterea studendum est vt nihil claudi inueniatur: & si inuenitur, studendum est vt sanetur. *Pacem sequimini cũ omnibus & sanctimoniam,* sic cursum certaminis fidei currite, vt cũ omnibus sectemini pacem. Quod intellige quantum ex vobis est. Et cum pace sanctimoniam, hoc est puritatem. *Sine qua,* puritate. *Nemo uidebit deum.* iuxta illud, Beati mundo corde, quoniam ipsi deum videbunt. *Contemplantes ne quis desit gratiæ dei.* pro, ne quis destituatur à gratia dei. Tres negationes considerandas docet: Prima est ne quis destituatur à gratia dei. destitui enim à diuina gratia, pessima omnium pœnarum est. Et hoc est primum considerandum à quolibet in seipso. Quod potes ex effectibus (præcipue internis) percipere. Destituitur siquidem aliquis à diuina gratia, quum sibiipsi in propriis viribus relinquitur. hinc enim facile & crebro ruit. *Ne qua radix amaritudinis sursum germinans impediat.* proculdubio gratiam dei impediat tum quo ad pacem, tum quo ad puritatem. Ex parte dei dixerat ne quis destituatur à gratia dei: ex parte vero hominis dicit, ne qua radix amaritudinis iræ, odij, inuidiæ, & huiusmodi. Hæ enim sunt radices amaritudinis: quæ quum pullulant & germinant ad similitudinem vegetabilium sursum, impediunt pacem communem, impediunt puritatem communem. Et propterea subdit. *Et per illam,* s. radicem amaritudinis

amaritudinis germinantem. *Inquinentur multi.* & non solus ille in quo ortum habuit amaritudo. *Ne quis fornicator aut prophanus.* Tertia consideranda negatio, ad opus spectat externum. Et duo explicat opera: fornicationem, in pollutione carnis consistentẽ: & prophanam actionem, in pollutione sacrorum consistentem: vt ex his duobus extremis (carne scilicet & sacris) reliqua media intelligantur. *Vt Esau qui propter unam escam uendidit primitiua.* pro, primogenita sua. Exemplum subdit de prophano: afferens rem gestam scriptam in Genesi. satis notam. Fuit autem prophana vẽditio illa: eo quòd primogenituræ ius sacrum erat. erant enim primogeniti sacerdotes ante legem. *Scitote enim quoniam.* pro, quòd, *& postea cupiens hæreditare benedictionem, reprobatus est: non enim inuenit pœnitentiæ locum: quanquam cum lachrymis inquisisset eam.* Res gesta scribitur Gene. 27. Et quod dicit quòd non inuenit locum pœnitentiæ, ad literam verum est ab homine Isaac patre suo: ab ipso enim cum lachrymis non impetrauit benedictionem primogeniti: quamuis impetrauerit benedictionem minorem. Simile quid accidit pœnitentibus post perditam virginitatem, aut aliquod simile donum: nunquam enim inueniunt locum pœnitentiæ apud deum quo ad priorem dignitatem, sicut nec Esau quo ad primogenituram. Et hæc dicuntur vt caueat quisque ne cadat: quoniã incerta est futura pœnitẽtia: & multo incertior est fructꝰ eius. *Non enim accessistis.* Superfluit enim. Dixerat, contemplantes ne quis destituatur à gratia dei. declarat modo dei gratiam erga nos noui testamenti, relatiue ad gratiam dei in veteri testamẽto. Vnde & primo refert diuinam gratiam qua deus legem dedit populo Israelitico in monte Sina: afferendo scripta Exo. 19. Et inducit illam negatiue: hoc est non talem datam nobis gratiam, sed longe dissimiliter meliorẽ. Non inquit accessistis, vos Christiani. *Ad tractabilẽ.* Deest, montẽ. Montẽ Sina appellat mõtẽ tractabilẽ: hoc est qui corporali tactu poterat tangi. *Et accessibilem.* pro, accẽsum, *ignem.* Scribitur enim ibi q̃ mons Sina totus fumabat eo q̃ descendisset dominus deus super cũ in igne, & ascenderet fumus ex eo quasi de fornace. *Et turbinem & caliginem & procellam.* Nec turbinis nec procellæ fit ibi mentio: nisi forte author propter tonitrua & micãtia fulgura dixerit turbinẽ & procellã. De caligine aũt legitur ibi nube densissima operuisse montẽ. *Et tubæ sonũ.* Hic clare ibi narrat. *Et uocẽ uerborũ.* De hac voce dicitur Exo. 20. cũctꝰ aũt populus videbat voces. Hę voces erant voces præceptorũ. *Quod qui audierunt,* supple populi. *Excusauerunt se.* pro, petierũt, *ne eis fieret*

vel uerbum.pro,ne sibi adderetur verbū. *Non enim portabant*. pro, ferebant,*quod dicebatur*.pro distinguebatur. In Exodo subiungitur quòd perterriti ac pauore concussi dixerunt, nō loquatur nobis dominus. Hoc est enim quod author dicit, petierunt ne sibi adderetur verbum scilicet à domino, sed cessaret dominus eis loqui. Ratio autem hic subiuncta (scilicet non enim ferebant quod distinguebatur)videtur illa quæ in Exodo subiungitur, ne fortè moriamur. Et est enim sensus:non enī tanti erāt animi,vt sufferre possent deū distinguentem præcepta sigillatim, dubitantes mori si perseuerassent audiendo diuinam vocem. *Et si bestia tetigerit montem,lapidabitur*. Præceptum hoc habetur Exo.19. Verùm non integræ affertur,nisi intelligendo & accumulatiue: quòd non solum si homo,sed & si bestia tetigerit montem lapidabitur.aut(vt ibi dicitur)iaculis confodietur. Et affertur hoc ad ostendendum terribilitatem montis tunc. Vnde & subditur. *Et ita terribile erat quod uidebatur*.pro,quod videri videbatur. Ad dominū loquentē refertur quod videri videbatur: quoniā similitudo quædam erat loquentis, & non erat ibi verus loquēs quo ad veritatem naturalium instrumentorum quibus loquimur. *Moyses dixit, exterritus sum & tremebundus*. Scriptura Exodi non testatur quòd Moyses hæc dixerit: immò potiùs oppositum pro quāto dicit q; Moyses dixit tunc populum perterritum.nolite timere:vt enim probaret vos venit deus, & vt terror illius esset in vobis. Solutio est quòd Moyses animando populum perterritum, commemorauerit ab exemplo suo quod olim ei acciderat: prima scilicet vice quando apparuit ei deus in rubo. ego quoque exterritus sum, intus: & tremebundus,foris:& propterea nolite timere &c. Quòd autem Moyses exterritus in apparitione rubi fuerit, colligi potest ex eo quòd ibi scribitur Exo.3. Abscōdit Moyses faciem suam:nō enim audebat aspicere contra deum. ¶ Et quòd iste sit sensus literalis, ex verbis Stephani Actu.7. innuitur. ait enim de Moyse apud rubum: Tremefactus autē Moyses nō audebat considerare. *Sed accessistis ad Sion montem*. non corporeum, sed spiritualem. *Et ad ciuitatem dei uiuentis Hierusalem cœlestem*. Intellige accessistis fide ac spe & dilectione. *Et multorum milium angelorum frequentiam*.pro,congregationem. qui sunt ciues cœlestis Hierusalem. *Et ecclesiam primitiuorum*.pro,primogenitorum, *qui conscripti sunt in cœlis*. Ecclesiam Apostolorum & discipulorum immediatorum Christi appellat ecclesiam primogenitorum qui cōscripti sunt in cœlis:iuxta verbum domini ad eos:Gaudete quia nomina vestra scripta

scripta sunt in cœlis:hoc est in libro diuinæ prædestinationis. *Et iudicem omnium deum*. qui intuetur corda & nihil mali relinquit inultum:& similiter nihil boni sine præmio. *Et spiritum*.pro, & ad spiritus,*iustorum perfectorum*. Non solum accessistis ad ecclesiā primogenitorum, sed etiam ad spiritus aliorum iustorum perfectorum imitandos. *Et testamenti noui mediatorem Iesum*. Hoc superiùs declaratū est. *Et sanguinis aspersionem*. pro, & sanguinem aspersionis. hoc est sanguinem qui aspersus est seu aspergitur.De sanguine Christi est sermo:quo intercedente Iesus fuit mediator noui testamenti. *Melius loquentem quàm Abel*. hoc est meliorē rem dicentem quàm sanguis Abel.Sanguis enim Abel loquebatur clamans vindictam:sanguis autem Christi aspersus clamat nobis veniam.& propterea meliora loquitur quàm sanguis Abel. *Videte ne recusetis loquentem*. Recensita tam longa diuersitate corū ad quæ accesserunt patres Israelitæ accipiendo legem, & corū ad quæ accessimus nos suscipiendo Christianitatem, argumentatur ex his monendo,vt audeamus nobis loquentem Iesum. *Si enim illi non effugerunt*. proculdubio vltionem diuinam. *Recusantes eum qui super terram loquebatur*.pro,oracula reddebat. Moyses demonstratur per pronomen eum. ipse enim responsa seu oracula diuina reddebat populo:dicente populo, Loquere tu nobis & nō loquatur nobis dominus. Argumentatur itaque quòd si Israelitæ qui recusarunt obedire Moysi qui super terram existens reddebat populo diuina oracula,non euaserunt vltionem diuinā,sed sæpe puniti leguntur in deserto. *Multomagis nos qui de cœlis loquentem nobis auertimus*.pro, auersamur. Superfluunt duæ dictiones: loquentem, nobis. Ita quòd textus mutilus apparet, multo magis nos qui de cœlis auersamur. *Cuius uox mouit terram tunc*. Et videtur sensus literæ. multo magis nos puniemur qui auersamur eum qui de cœlis, subaudi responsa dat. E regione enim Moysi (qui super terram diuina reddebat oracula) locat Iesum de cœlis diuina reddentem oracula. Et appellatur Iesus de cœlis. tum quia non est purus homo, sed homo de cœlis: iuxta verbum Ioannis Baptistæ de Iesu, qui de cœlo venit supra omnes est. & ipse Iesus dicit,descendi de cœlo. Tum quia tēpore quo scripta est hæc epistola,& quo Hebræi isti venerunt ad fidem Christi, Iesus etiā localiter de cœlis diuina patefaciebat oracula: mittendo spiritum sanctum,dando dona linguarum & prophetiæ &c. ¶ De illo de cœlis loquitur,cuius vox mouit terrā tunc. scilicet tēpore Moysi. In pluribus locis sacræ scripturæ scribitur de motu terræ post

egressum

egressum populi de Aegypto antequam venirent ad Iordanem. Nam & in psal. dicitur. Mõtes exultauerunt vt arietes & colles sicut agni omnimã facie domini mota est terra. Et rursus. Deus quũ egrederetis in conspectu populi tui, quum pertransires per desertum terra mota est. Et de hoc motu hic textus loquitur. & aperit eundem esse illum cuius vox tunc mouit terram, & hunc qui nobis de cœlo respondet. *Nunc autem repromisit dicens. adhuc semel & ego mouebo.* pro, concutio. Superfluit &. *Non solum terram sed & cœlum.* Ex Aggæi. ij. cap. sumpta est hæc sententia. Vbi aduerte quòd author huius epistolæ loco speciei posuit genus. In Aggæo enim habetur, adhuc vnum modicum. quod est quasi species respectu semel. vnum enim modicum non nisi semel est: quãuis non conuersio. ad hoc enim quòd plus quàm semel modicum esset, oporteret plura modica esse. Vnde dicendo adhuc vnũ modicum, dicit adhuc semel. Quod ideo diligentius notãdum duxi, quia super hoc author fundat rationem suam. Vnde & subdit.

Quod. pro, hoc, *autem adhuc semel dicit.* Superfluit dicit. *Declarat mobilium.* pro, eorum quæ mouentur, *translationem (tanquam factorum) ut maneant ea quæ sunt immobilia.* pro, quę non mouentur. Argumentatur ex illa particula, adhuc semel (& nõ pluries) quòd illa particula declarat trãslationem eorum quæ mouentur, vt maneãt ea quę non mouentur. Si pluries concutiendus esset orbis, translatio eorum quæ mouentur, fieret in alia quæ etiã mouenda essent, eo quòd superesset adhuc alia cõcussio: & sic deinceps. Sed si semel concutiendus est orbis, ex hoc ipso quòd semel tantum cõcutiendus est, significatur quòd translatio eorum quæ mutantur fiet in ea quę non mutantur: vtpote nullam expectantia concussionem. Et hæc est sententia literæ. per quam intelligimus tum quòd per mysterium incarnationis cõcussa sunt omnia: & facta est translatio eorum quæ mouentur (hoc est legalium) in ea quæ non mutantur, euangelicam legem & dona. Tum quòd per idem mysterium in secundo aduentu quũ cœlum & terra mutabuntur, transferentur ea quæ mutantur motu generationis & corruptionis in ea quæ non mutantur: hoc est nec generãtur nec corrumpuntur. ¶ Quod autem interponit tanquam factorum, rationem explicat facilis translationis. ex eo enim q̃ hæc sunt facta à Iesu Christo, apparet quòd facile potest trãsferri illa: vtpote dominus opificij proprij. *Itaque regnum immobile suscipientes habemus gratiam per quam seruiamus.* pro, seruimus, *placentes deo.* Immobile regnum proprijssime appellatur futurum regnum Christi: participative autem

autem euãgelicus status. Suscipimus autẽ fide & spe ac dilectione futurum immobile regnũ. ¶ Quod autem dicitur habemus gratiam, & intelligi potest & quòd gratias agimus, & quòd habemus internum donum gratiæ. Vtrunque enim est verum: & vtriq; cõsonant sequentia. nam per gratiam vtroque modo sumptam, seruimus deo & placemus illi. *Cum metu & reuerentia.* pro, cum reuerentia & religione. Et rationem horum subdit. *Etenim deus noster ignis consumens est.* Ex Deutero. 4. sumpta est hęc sententia, describens deum sub metaphora ignis consumentis: hoc est sub specie præcipui ac velocissimi consumptiui. vt qui in tot locis sacræ scripturæ describitur tam profusus in largitate bonorum, hic quoq; cognoscatur q̃ habet & supremam & velocissimam efficaciam, non solum ad puniendum, sed ad consumendũ: vt hinc non solum religio, sed & reuerentialis timor ei debeatur.

CAPVT XIII.

Caritas fraternitatis maneat in uobis, & hospitalitatem nolite obliuisci. Superfluũt tres dictiones: in vobis &. Fraternitatẽ appellat illam de qua dominus dicit Christianis: omnes vos fratres estis. Hæc omnibus Christianis communis fraternitas mandatur amanda indefesse, & exterius exercenda hospitalitate. *Per hanc enim placuerunt.* pro, latuerunt, *quidam angelis hospitio receptis.* pro, angelos hospitio excipientes. Vbi aduerte, peritos in lingua Græca dicere quòd sic ad verbum iacet in textu Græco: sed quadam Græcis propria figura significari per latuerunt nescientes. perinde acsi Latine diceretur, per hanc enim quidam nescientes hospitio angelos acceperunt. Et iuxta hunc sensum intelligendum est ad cumulum beneficij dictum quòd nescientes (putando se excipere homines) angelos exceperunt. Si enim sciuissent eos esse angelos, non excepissent eos hospitio: vt patet de Gedeone & de Moyse. ac per hoc fuissent priuati tãto beneficio familiaris cõuersationis tanquã cum hospitibus. *Memento te uinctorum tãquam simul uincti.* affectu commiserationis. *Et laborantium.* pro, afflictorum, *tanquam & ipsi in corpore morantes,* in quo potestis & vos affligi. *Honorabile connubiũ in omnibus.* & nõ in aliquibus sic & aliquibus nõ. *Et torus immaculatus.* similiter in omnibus. *Fornicatores enim.* pro, autem. *& adulteros iudicabit deus.* Contra honorabile connubium dicit fornicatores, qui soluti non sunt continentes. mauult enim eos subire honorabile connubium quàm fornicari. Et contra torum immaculatum dicit adulteros: quorum est alienum

alienum eorum maculare. *Sint mercet.* pro, sit modus, *sine auaritia.* Turpe est quòd auaritia imponat modum. *Contenti præsentibus.* Ratus est qui contentus sit iis quæ adsunt, qui non cupiat crastina. *Ipse enim dixit.* Iosue. 1. cap. *Non te deseram.* pro, desero, *neque derelinquam.* pro derelinquo. Verba dei sunt hæc ad Iosue. *Ita ut confidenter dicamus. Dominus mihi adiutor, nõ timebo quid faciat mihi homo.* Ex psal. hoc sumpsit. Et attulit hęc ad persuadendum quòd simus contenti præsentibus: quoniam habemus deum prouidentem nobis, non solum aduersus dæmones, sed etiam aduersus homines. *Mementote præpositorum uestrorum.* Præteritorũ quum sit memoria, de defunctis præpositis loquitur. *Qui uobis locuti sunt uerbum dei,* proculdubio euangelicum. *Quorum intuentes exitum conuersationis.* Hic clarè apparet quòd de mortuis loquitur, Apostolis & Christi discipulis: quorũ conuersationis exitus iam visus fuerat. *Imitamini fidem.* Considerate exitum fœlicem illorum: & imitamini eorundem fidem. *Iesus Christus heri & hodie, ipse & in secula.* Potest hæc clausula appositiue legi. imitamini fidem, hanc videlicet: Iesus Christus heri & hodie, ipse & in secula. Aeternitas Iesu Christi significatur per tria tempora, præteritum, præsens & futurum. Et in hoc consistit vniuersa fides nostra, vt Iesus Christus credatur verus deus & verus homo. qui enim hoc credit, stultus est si reliqua fidei Christianę non credit: quæ ipse Iesus Christus fecit, docuit, mãdauit &c. ¶ Potest & legi vt ratio exhortationis præmissæ: vt ex hoc quòd Iesus Christus heri hodie & in secula, intelligant non defuturum ipsis sicut nec defuit præpositis quorum exitus apparuit. *Doctrinis uariis & peregrinis nolite abduci.* pro, ne circumferamini. Vt sequentia testantur, ad literam loqui videtur de varietate dogmatũ, quæ Hebræi seminabant. Huiusmodi dogmata & varia erãt & peregrina ab Euangelio. *Optimum.* pro, bonum, *est enim gratia stabilire cor, non escis: quæ non profuerunt ambulantibus in eis.* Differentia inter nouum & vetus testamentum, inter Euãgelicum statum & statum legis, explicat penes gratiam & escas. Euangelio propria est gratia, legi propria est esca: hoc est Euangelium cõsistit in gratia, lex autem in sacrificiis ciborum. in abstinentia à cibis immundis, & breuiter in cærimoniis corporalibus. Et propterea dicit. nam bonum est stabilire cor gratia Euangelij, & nõ stabilire ipsum escis legalibus: hoc est obseruatione legalium. quæ nõ profuerunt ambulantibus in eis, quia non contulerunt illis gratiam internam.

Habemus altare de quo edere non habent potestatem qui tabernaculo deseruiunt.

deseruiunt. Rationem reddit quare non esc is legalibus stabiliendum est cor: quia altare Christianum est simile altari legali, non cuicunque sed illi de quo edere non habebant potestatem etiam ipsi pontifices & quicunque tabernaculo deseruiebant: ac per hoc altare Christianum habemus de quo non habent potestatem edere qui tabernaculo deseruiunt, hoc est seruantes legalia. Alludendo enim ad altare dici expiationis hęc dicit. de illo nanque altari nulli fas erat comedere. ¶ Est autem altare Christianum, altare corporis & sanguinis Christi. hoc enim tantum habemus altare: & est de quo edere non habent potestatem qui tabernaculo legali deseruiunt. *Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra.* Rationem reddit quare de altari illo legali non habebant potestatem edendi ministri tabernaculi: quia illorum animalium (vituli scilicet & hirci. vituli quidem, pro peccato sacerdotis: hirci vero, pro peccato populi) corpora cremabantur extra castra. eorundem enim animalium sanguis non per sacerdotem simplicem, sed per pontificem inferebatur in sanctasanctorum: vt superius dictum fuit. *Propter quod & Iesus ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est.* Ecce altare crucis in quo proprio sanguine Iesus mundauit populum, non Iudæorum, sed totius mundi & omnium seculorum, extra portam Hierusalem fuit, ad hoc vt veritas impleret figuram antedictam. *Exeamus igitur ad eum extra castra.* Exhortationem infert spiritualem: vt ad Iesum imitandum exeamus extra castra, delitiarum, commoditatum, societatum, & aliorum huiusmodi quę humana societas præstat. *Improperium eius portantes.* Ad similitudinem Iesu qui sustinuit tot ignominias moriendo in cruce, dicit improperium eius portantes: proculdubio imitando ipsum in toleratione ignominiarum,ludibriorum, & aliorum huiusmodi pro eo. *Non enim habemus hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus.* Rationem reddit eius quod dixerat, exeamus extra castra. manẽtium enim in propria ciuitate est frui cõmoditatibus illius, & non est exire ad quęrendum aliam: carentium autem propria ciuitate est peregrinari donec perueniant ad ciuitatem suam Nõ est ergo corporalis exitus: sed est exitus animi ab effectibus & impedimentis quibuslibet ad eundum in cœlestem ciuitatem, mediante patientia imitatrice passionis Christi. *Per ipsum ergo offeramus hostiã laudis semper deo, id est fructum labiorum confitentium nomini eius.* Hæc est ergo hostia laudis quæ in ecclesia dei semper offertur septies in die.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Beneficentiæ autem & communionis nolite obliuisci. Quo ad verba, dixerat offeramus hostiam laudis: quo ad facta vero dicit ne obliuiscamini beneficentiæ, qua vnus alij benefacit: & communionis, qua res proprias alijs communicamus. vt in beneficentia opera, in communione res tribui intelligamus. *Talibus enim hostijs promeretur.* pro, conciliatur, *deus.* non hostiis legalibus. *Obedite præpositis uestris & subiacete eis.* Superfluit eis. Præsentibus præpositis mandat prępostero ordine & subiici & obedire. Et rationem subdit. *Ipsi enim perui gilant.* pro, vigilant, *quasi rationem pro animabus uestris reddituri.* Significanter dicit quasi seu tanquàm: eo quòd præpositi non tenentur reddere rationem pro animabus subditorum absolute, sed quatenus ex eorum admonitione, doctrina & exemplo pendent. *Vt cum gaudio hoc faciant & non gementes.* Obedientia subditorum, occasio est vt prælati vigilent cum gaudio: vtpote videntes fructuosum esse officium suum. & econuerso mali mores subditorum quanuis non tollant vigilãtiam à prælatis bonis, efficiunt tamen vt prælati vigilent gementes perditionem filiorum. *Hoc enim non expedit uobis.* Et si gaudio prælatorum non consulitis, consulite tamen vobisipsis: quia vigilantia eorum cum gemitu inutilis est vobis. *Orate pro nobis. confidimus enim quòd bonam conscientiam habemus, in omnibus bene uelentes conuersari.* Variant Græci codices. alij habent in prima habemus, alij in secunda persona habetis. Et hæc secunda litera magis quadrat: vt quia dixerat orate pro nobis, subiungat rationem confidentiæ in orationibus eorum: quia confidit eos habere bonam conscientiam ad volendum bene conuersari in omnibus. Et hoc est temperamẽtum quoddam reprehensionis superioris. *Amplius autem deprecor uos hoc facere, quo celerius restituar uobis.* Superfluit vos: quanuis subintelligatur. Et quod dicit amplius, significat plus: non significat item. Dicendo autem quo celerius restituar vobis. Hebræum se esse significat, nec sonat Paulum, quem Hebræi seruantes legalia non expectabant eum sibi restituendum: quum Paulus ad euadendum eorum manus Cæsarem appellauerit. Vnde & hinc coniici potest nec Clementem fuisse authorem huius epistolæ: quum ipse esset Romanus pontifex, nec expectabatur restituendus Iudæis longe positis. *Deus autem pacis qui eduxit de mortuis pastorem magnum ouium in sanguine testamenti æterni dominum nostrum Iesum Christum.* Dicitur eductus de mortuis in sanguine, quia resuscitatus est merito effusi sanguinis, in sanctificationem æterni testamenti. hoc est sanctificationẽ dispo-

dispositionis hereditatis æternę. *Aptet.* pro, perficiat, *uos in omni.* Deest vna dictio. Legendum est. *In omni opere bono, ut faciatis eius uoluntatem.* Petit vt deus perficiat eos non in aliquo, sed in omni opere. erant enim Hebræi isti ex parte Christiani & ex parte legales, simul cum Euangelio seruantes legalia. Et propterea petit pro eis vt in omni bono opere perficiantur. *Faciens in nobis.* pro, in nobis, *quod placeat coram se per Iesum Christum* De sui à vinculis absolutione dicit hæc. *Cui est gloria in secula seculorum amen.* Siue ad deum siue ad Iesum Christum, referri potest relatiuũ cui.

Rogo autem uos fratres ut sufferatis uerbum solatii. pro, exhortationis. Quoniam exhortatio fuit reprehensiua & ablatiua legis ac sacerdotij legalis, ideo rogat vt sufferant verbum exhortationis.

Etenim per paucis scripsi uobis. Relatiue ad materiam tot mysteriorum, paucis vsus est verbis. *Cognoscite fratrem uestrum.* pro, nostrum, *Timotheum dimissum.* Hinc quisquis argumentum sumpserit quòd Paulus fuerit author epistolę vtpote mittens Timotheũ, recolat quòd Dionysius Areopagita discipulus quoque Pauli à Clemente Romano pontifice directus est in Gallias: similique ratione Timotheum à Clemente (seu illo qui scripsit epistolam) dimissum fuisse. *Cum quo si celerius uenerit, uidebo uos.* Non sonat hæc promissio Paulum. alienum enim à ratione videtur vt postquam appellauerit ad Cæsarem, iterum in manus Iudæorum spondeat se dare: quum vbiq; in Actis Apostolorum legatur persecutionem passus à Iudæis, & oportuisse ipsum pluries eos fugere. *Salutate omnes præpositos uestros & omnes sanctos. Salutant uos de Italia fratres.* pro, salutãt vos Itali. *Gratia cum omnibus nobis. amen.* Conclusio est similis conclusionibus Paulinis. ¶ Et apud Græcos habetur subscriptio hæc. Ad Hebræos scripta ex Italia, missa per Timotheum. ¶ Et sic sit finis Commentariorum epistolarum Pauli.

Caietæ die. i. Iunij. M.D.XXIX.

Commentariorum Thomæ de Vio Caietani Cardinalis sancti Xisti, in omnes germanas epistolas Pauli & eam quæ ad Hebræos inscribitur, Finis.

Universidad de Deusto
Biblioteca

THOMAE DE VIO CAIETANI CARdinalis sancti Xisti, in septem epistolas quas vocant Canonicas, & primum in eam quæ diuo Iacobo inscribitur, cõmentarii.

¶ Epistola sancti Iacobi.

Iacobus dei & domini nostri Iesu Christi seruus, duodecim tribubus quæ sũt in dispersione salutem. Non est vsquequaque certum an epistola hæc sit Iacobi fratris domini: dicente Hieronim. in lib. de vi. illu. de. co. Vnam tantum scripsit epistolam quæ de septem canonicis est: quæ & ipsa ab alio quodam sub nomine eius edita asseritur, licet paulatim tempore procedente obtinuerit authoritatem. ¶ Salutatio hic posita tam pura est vt nulli salutationi cuiuscunque alterius Apostolicæ epistolæ conformis sit. nam nihil dei, nihil Iesu Christi, nihil gratię nihilue pacis sonat: sed prophano more salutem. Nec ipse seipsum nominat Apostolum, sed tantum seruum Iesu Christi. Ex quibus simul iunctis minus certus redditur author. ¶ Et mittitur ad duodecim tribus dispersas: quoniam ex qualibet tribu erant aliqui dispersi per mundum. Vnde magis libri quàm epistolæ titulum merebatur. scripta est enim non vt deferretur duodecim tribubus dispersis (quum hoc esset impossibile) sed ad instruendum eos. Et quoniam se seruum Iesu Christi dicit, & inferius dicet nolite in personarum acceptione habere fidem domini nostri Iesu Christi, consequens est vt ad dispersos duodecim tribuum iam Christianos intelligamus hanc epistolam scriptam.

Omne

Omne gaudium existimate fratres mei quum in tentationes varias inciderit is. Tentationes exploratiuæ sunt virtutum animi: & ex suo genere tristitiam natæ sunt inferre. & propterea Iacobus materiam tristitiæ vertit in gaudium. monens vt tristitia existiment materiam gaudij. Et rationem subdit. *Scientes quòd probatio fidei uestræ patientiam operatur.* Materia gaudij est acquirere virtutem patientiæ. & quas nominauit tentationes, modo nominat probationes fidei. examinant enim fidem animi quemadmodum ignis examinat aurum. Et huiusmodi examinatio quoniam afflictiua est, operatur patientiam (materiam patientiæ ministrando) quantum est ex genere operis. Ex parte vero dei operatur patientiam, illam infundendo. *Patientia autem opus perfectum habet.* pro, habeat, *vt sitis perfecti & integri in nullo deficientes.* Ne forte quæreres quæ materia gaudij est acquirere patientiam, explicat excellentiam ipsius: dicendo, quum ipsa habeat perfectionem operis ad hoc vt sitis perfecti & integri. Quia patientia non in operando sed in patiendo consistere videtur, ne hinc errares attribuit patientiæ opus, non qualecunque sed perfectum. Et est sermo de opere animi quod intus est. Non enim est pati & patientiam habere: sed patientia adiungit pati actionem animi, voluntarie tolerantis quod patitur, immo etiam cum gaudio tolerantis quod patitur. Ibant enim Apostoli à conspectu concilij gaudentes quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu contumeliam pati. Tantam autem perfectionem operis habet patiẽtia, vt præstet homini possidere proprium animum. quod plus est quàm possidere imperium olim Romanum. Vnde & dicit, vt sitis perfecti & integri. Perfectum opponitur imperfecto, & integrum opponitur mutilo. vtrunque præstat patientia: & perfectionem vitæ, & integritatem virtutum. & quod plus est, præstat in nulla actione necessaria deficere. *Siquis autem uestrum indiget sapientia.* pro, si cui vestrum deficit sapientia, *postulet à deo.* pro, postulet ab eo qui dat deo. Dixerat patientiam habere opus perfectum vt in nullo deficiamus. & quoniam hoc contrariam videtur habere experientiam, dum contingit patientes in aliqua actione deficere, ideo de ea virtute à qua sæpius contingit deficere & quæ difficillime impetratur, subiungit modum habendi. ¶ Specialiter quoque meminit sapientię: quoniam quanuis affectus plenus sit patientiæ, intellectus tamen carere potest sapientia. Ait itaque. Dixi in nullo deficientes quia nec in sapientia permittit deficere: si cui tamẽ deficit sapientia (quod

 potest

potest contingere ex minus perfecta patiētia) postulet à deo qui dat. *Omnibus affluenter*. pro, simpliciter. *& non improperat, & dabitur ei.* Adminiculo orationis impetrandam docet sapientiam. Et est sermo de sapientia circa regulam viuendi & operandi. ¶ Quod autem dicit & non improperat seu exprobrat, intelligendum est quantum ex parte dei: nam ex parte ingratorum testatur scriptura quandoque exprobrare beneficia collata. *Postulet autem in fide, nihil hæsitans*. pro, diiudicans. Ex sententia domini in euangelio sumptum est hoc oportet enim petentem non discernere ex parte dei potētiam ac misericordiam: qui enim potentiam aut misericordiam dei metitur in suo affectu aut intellectu, minus confidit. *Qui autem hæsitat*. pro, diiudicat, *similis est fluctui maris: qui à uento mouetur & circumfertur*. pro, iactatur. Animum dat mari fluctuanti à ventis agitato & iactato: est enim talis animus hæsitans, & diuersis iudiciis huc atque illuc impellitur. Et de eo subiungit. *Non ergo*. pro, non enim, *existimet homo ille quòd accipiat*. pro, accipiet, *aliquid à domino*. vtpote indispositus ad impetrandum. *Vir duplex animo, inconstans est in omnibus viis suis*, Manifestat indispositionem hęsitantis ad impetrandum relatiue ad deum ex dispositione animi duplicis ad alia opera. Videmus enim quòd homo duplex animo (hoc est tanquam habens duos animos: alterum inclinantem ad hoc, & alterum inclinantem ad contrarium) inconstans est in omnibus viis suis: pro quanto modo ad istam viam modo ad aliam tendit. Simile enim quid contingit in animo postulantis hæsitando à deo. ¶ At si obiecerit perpaucos inueniri postulantes absque omni hæsitatione, scito donum dei esse postulare nihil hæsitando, quod nullus nouit nisi qui accipit. ¶ Quod autem Iacobus dicit solos non hæsitantes impetrare (dicendo non enim existimet homo ille quòd accipiet aliquid à domino) intellige quantum est ex parte orantis: nam diuinæ misericordię largitas non est alligata his regulis, vnde in euangelio supplex homo ante Iesum, credo inquit domine, adiuua incredulitatem meam. *Glorietur autem frater humilis in exaltatione*. pro, sublimitate, *sua: diues autem in humilitate*. pro, humiliatione, *sui*. Declarauerat gaudium in tentationibus ex lucro virtutis patientiæ, &c. modo declarat illud idem gaudium relatiue ad contrarios status hominum: paupertatis scilicet & diuitiarum. Et qui debuisset dicere gaudeat autem, plus dicit, dicendo: glorietur autem frater (Christianum quemlibet appellat fratrem) humilis,

hoc

hoc est abiectus propter paupertatem (humilitas non est hic nomen virtutis, sed conditionis) in sublimitate promissa sibi in cœlesti regno: diues autem glorietur in humiliatione sui, hoc est dū contingit ipsum humiliari deiici & cadere à statu diuitiarum ob aliquam tentationem, & non in diuitiis. *Quoniam sicut flos fœni transibit*. Hæc omnia quæ subiunguntur de caduco statu diuitum, tendunt ad hoc quòd diuitiæ non sunt materia gloriationis, sed humiliatio propter fidem & virtutem. *Exortus est enim sol cum ardore, & arefecit fœnum: & flos eius decidit, & decor vultus*. pro, aspectus. seu speciei (est enim sermo de aspectu passiue. *eius deperiit. Ita & diues in itineribus suis marcescet. Beatus vir qui sustinet tentationem*. Dixerat quòd diues glorietur in sui humiliatione, extendit modo ad omnes quòd vir qui sustinet tentationem, est beatus. Dicendo sustinet, fortitudinem significat, ad differentiam succumbentis. Et est sensus: qui sustinet tentationem: hoc est qui non succumbit tentationi, sed fortiter tolerat illam. Et est sermo de beatitudine hic in spe, & in futuro in re. Tentationis autē nomine afflictiones quascunque comprehendit, tam internas quàm externas: siue sensui siue rationi rectæ contrarię sint. *Quoniam cum probatus fuerit*. Examinatur homo priuatione rerum, afflictione personę, & afflictione incitantium ad ea quę sunt contraria rectę rationi. affligunt enim & non parum rectum animi, incitantia intus vel extra ad ea quæ sunt contraria rectę rationi. Vnde & de Lot Petrus Apostolus dicit habitans apud eos qui animam iustam iniquis operibus cruciabant. *Accipiet coronam uitæ, quam repromisit deus diligentibus se. Nemo cum tentatur, dicat quoniam*. pro, quòd, *à deo tentetur*. pro, tentor. *deus enim intentator*. pro, intentabilis, *est malis*. hoc est deus non potest tentari malis. *Ipse enim*. pro, autem, *neminem tentat*. Vtrunque negat Iacobus à deo, scilicet & tentari & tentare. Et primum quidem verum est, quantum est ex parte dei: nam ex parte nostra tentamus quandoque deum: contra illud præceptum, non tentabis dominum deum tuum. Alterum autem (videlicet quòd deus neminem tentat) quamis eadem ratione verificari possit (quia deus ex parte sua neminem tentat: non enim indiget tentationis examine ad notitiam animorum & euentuum) prosequendo tamen intentionem authoris, sensus est quòd ipse neminem tentat formaliter loquendo tentatione ad peccandum. De hac enim ē regione subiūgit. *Vnusquisque uero tentatur à concupiscentia sua abstractus & illectus*. ꝑ, inescat". Deberēt tamē esse participia passiua presentis tēporis

ff iiij quibus

quibus caremus. Vbi clare patet quòd de tentatione ad peccandū & de tentatione interna est sermo: nam & tentauit deus Abrahā, sed non ad peccandum: & Iesus tentatus est ad peccandum à diabolo non intercedente propria Iesu concupiscentia, sed externa tantum tentatione. Appellatur autem concupiscentia appetitus boni vel apparentis boni: mediante siquidem huiusmodi appetitione tam diabolus quàm mundus quàm caro nos interna pulsat tentatione. Vbi & recole eiusdem rationis esse appetere bonum & fugere malum: vt intelligas concupiscentiæ nomine vtrāque appetitionem comprehendi: nominatam tamen à bono, ratione cuius displicet malum verum, vel apparens. Et duplex officium concupiscentię describitur: abstrahere & inescare: abstrahere quidem à recto: inescare autē ad delectabile seu vtile. Et vtrunque vtinam non experiremur. *Deinde concupiscentia quum conceperit.* Præteriti temporis est conceperit. Ad similitudinem concipientis describitur animus concupiscentia distractus & inescatus. Si enim concupiscentiam tanquā semen suscipit ex quo velut cōcipiat prolem intentam à concupiscentia (quod est quum animus conformis est concupiscentię: & hęc proles delectatio est seu consensus.) *Parit peccatum.* Recto ordine progreditur post conceptionem describens partum: mediante enim concepta delectatione parit peccatum. *Peccatum uero quum consummatum fuerit, generat mortem.* æternam. Generat autem meritorie. *Nolite itaque errare.* pro, ne erretis *fratres mei dilectissimi* pro, dilecti. attribuēdo deo vestras tentationes. *Omne datum optimum.* pro, omnis donatio bona, *& omne donum perfectum de sursum est, descendens à patre luminū.* Non sufficit Iacobo declarasse vnumquenque tentari à propria concupiscentia ad manifestandum quòd deus neminem tentat, sed adiecit quòd deus est actor omnis boni: vt è regione contrariorum effectuum appareret intentum. Effectus tentationis dixerat peccatum & mortem: effectus dei modo dicit omnem donationē bonam, & omne donum perfectum, vt ex his appareat deū neminē tentare, neminem incitare ad peccatum & mortem æternā: sed econuerso omnem donationem bonam (ad differentiam donationum malarum quas nos facimus) & omne donum perfectum (ad differentiam imperfectionum: quales sunt imperfectiones significatę nominibus peccatorum) è sursum, è supernis manat, descendens à patre luminum. Rationem tangit emanationis bonorum à deo, dicendo à patre luminum. Genitor siquidē luminum non est genitor tenebrarū, sed luminum: omnia autem dona bonorum,

norum, &c. radij quidam sunt diuini luminis. *Apud quem non est transmutatio, nec.* pro, aut, *uicissitudinis.* pro, conuersionis, *obumbratio.* Dixerat à patre luminum. & quoniam pater luminum sensibiliū sol, facit tenebras dupliciter (primo suo motu diurno. hac enim transmutatione locali facit vbi fuit dies noctem & econuerso: deinde conuersione ex tropicis cancri & capricorni variat obumbrationem æstiuam & hyemalem) vtrāque mutationem Iacobus excludit à deo patre luminum: ne putaretur quòd esset pater luminum quemadmodum sol sensibilis, & suis transmutationibus faceret tenebras & varias vmbras. Et propterea dicit apud quē non est transmutatio, quo ad primum, nec conuersionis obumbratio, quo ad secundum. Modum autem quo descendunt ab isto patre luminum donationis bonæ & dona perfecta, subiungit. *Voluntarie enim.* pro, volens. *progenuit nos uerbo ueritatis, ut simus initium aliquod.* pro, primitiæ quædam, *creaturæ.* pro, creaturarum. *eius.* Ecce modus quo descendunt lumina à spirituali patre luminū: non natura, sed voluntate progenuit nos, secundum esse gratiæ, verbo veritatis. Datiui casus est, explicans ad quid geniti sumus secundum esse gratiæ: videlicet ad verbum veritatis credendum, amandum, sectandum, opere implendum ac propagandum. Nō sumus progeniti ad fabellas, sed ad sermonē veritatis vt simus quędā primitię: hoc est inter creaturas æstimati, preciosi, grati velut primitię. Et rursus quoniā primitię offerebantur deo, vt offeramus deo tanquā primitię omniū creaturarū. *Scitis fratres mei.* pro, itaque fratres mei, *dilectissimi.* pro, dilecti, *sit autem omnis homo uelox ad audiendum, tardus ad loquendum, & tardus ad iram.* Superfluit autem. Dixerat q̄ genuit nos verbo veritatis vt simus primitię creaturarū ei⁹. & propterea inde infert dispositiones ad verbū veritatis. Quarū prima est velocitas ad audiendū. secunda tarditas ad loquendum. & tertia tarditas ad iram. *Ira enim uiri iustitiam dei non operatur.* Ab vltima dispositione incipit singulas tractare. Et quoniā ira appetitus est vindictę quę actus est iustitię, ideo ne quisquā putaret q̄ ira cōformis esset verbo veritatis (vtpote executrix iustitię): clare dicit q̄ ira viri, ad differentiam irę diuinæ, non operatur. hoc est non exequitur, iustitiam dei. Deus enim non ordinauit iram hominis ad exequendam diuinam iustitiā: sed ad hoc ordinauit iudices. *Propter quod abicientes omnem immunditiam & abundantiā malitiæ, in mansuetudine suscipite insitum uerbum quod potest saluare animas uestras.* Ordinate tractat de ira hominis. Prius enim excluſit ab ea bonum executionis diuinæ iustitiæ: modo explicat mala illi

annexa

Universidad de Deusto
Biblioteca

annexa: videlicet immunditiam seu sordes, proculdubio animi, & exuberantiam seu superfluitatem malitiæ. Ira enim vtrunque malum habet annexum: nam & sordidat animum offuscando rationem, & accendit voluntatem ad malum proximorum: quod significat malitia abundans seu exuberans ad perniciem aliorum. Et quia iræ vt est nomen vitij contraria est mansuetudo, ideo abiectis iis quæ sunt vitij iræ, apertissime subiungit in mansuetudine suscipite verbum insitum. Ideo de ira tractat, quia impedit susceptionem verbi veritatis insiti, ad differentiam verbi congeniti. Verbum veritatis congenitum nobis est quicquid naturali lumine cognoscere sufficimus: verbum autem veritatis insitum est quod de foris insitum est verbum fidei, verbum euangelicum: ad quod non sufficit naturale lumen, nisi admixtum lumine insito quod est lumen diuinæ gratiæ. Vnde de hoc verbo subiungit quod potest saluare animas vestras. *Estote autem factores verbi & non auditores tantum.* Superfluit tantum: quanuis subintelligatur. Prosequitur aliam dispositionem ad verbum veritatis: illam scilicet, Sit omnis homo velox ad audiendum. Et explicat de quali auditione loquitur: videlicet de auditione factiua verbi veritatis quod auditur, & non de auditione pura. Et tanonem subiungit. *Fallentes vosmetipsos*, putando quòd solus auditus sufficiat. *Quia si quis auditor est verbi & non factor, hic comparabitur viro consideranti vultum nativitatis suæ in speculo. Considerauit enim se & abiit: & statim oblitus est qualis fuerit. Qui autem perspexerit in lege perfecta libertatis*: pro, qui autem prospexerit in legem perfectam libertatis: hoc est in legem perfectam quæ est libertatis. & regione: consideratione propriæ faciei in speculo, locat prospectionem sui in legem perfectam quæ est lex libertatis, quæ est lex euangelica. Est enim lex amoris & libertatis spiritualis. Et e regione eius quod dixerat & abiit, & statim oblitus est, dicit. *Et permanserit in ea*: pro, & permanserit sic, *non auditor obliuiosus factus, sed factor operis, hic beatus erit in facto suo erit*. Intellige meritorie: hoc est hic meretur ex facto suo beatitudinem futuram. *Si quis autem putat se religiosum esse*: Deest, inter vos: *non refrenans linguam suam, sed seducens cor suum, huius vana est religio. Religio munda & immaculata apud deum & patrem, hæc est: visitare pupillos & viduas in tribulatione eorum.* Tractat tertiam conditionem: videlicet rardus ad loquendum monstrando quòd religiositas sine fræno

linguę

linguæ vana est: quòd si quis secus putat, seducit seipsum. Et è regione religionis vanæ explicat religionem mundam apud deum constare ex operibus misericordiæ. Quod intelligę imperatiue. Religio enim propriis actiones habet diuini cultus: imperat autem opera misericordiæ, eo modo quo vna virtus imperat alteri. *Et immaculatum se custodire ab hoc seculo*. pro, à mundo. Visitationi pupillorum & viduarum, annectit Iacobus custodiam hominis ab hoc mundo: eo quòd periculosum est pupillorum curam gerere sine aliqua lucri macula. nec minus periculosum viduas visitare absque macula carnis.

CAPVT II.

FRatres mei, nolite in personarum acceptione habere. pro, ne in personarum acceptione habeatis, *fidem domini nostri Iesu Christi gloriæ*. Quanuis construi possit diuersimode genitiuus gloriæ, materia tamen de qua est sermo inuitat ad cõstruendum cum acceptione personarum. Ita vt ordo literæ sit. ne habeatis in acceptione personarum gloriæ (hoc est penes gloriam) fidem domini nostri Iesu Christi. Acceptio siquidem personarum habetur penes diuersa. Nam quandoque penes magistratus, quandoque penes opes, quandoque penes honores &c. habetur. In proposito autem est sermo de acceptione personarum penes gloriam seu honorem præsentem. Inhibere autem fidem Iesu Christi habere in acceptione personarum, est inhibere actionem hanc quæ est acceptio personarum iungi fidei Iesu Christi. Ac si dixisset. Nolite in adulterio seu fornicatione habere fidem domini nostri Iesu Christi. *Etenim si introierit in conuentic uestrum vir aureum anulum habens in veste cãdida* pro, splendida, *introierit autem & pauper in sordido habitu & intendatis in eum qui indutus est veste præclara*. pro, splendida, *& dixeris ei, tu sede hic bene: pauperi autem dicatis, tu sta illic, aut sede sub scabello pedum meorum*. pro, aut sede hic sub scabellum meum. *Nonne iudicatis apud vosmetipsos*. pro, & non iudicati estis in vobisipsis. Explicat negationem iudicij personalis. Et est sensus. & hæc faciendo non estis iudicati in vobisipsis, sed estis iudicati in vestibus & diuitiis & paupertate. Nam verè aliud est iudicari homines secundum seipsos, & aliud iudicari eosdem secundum vestes (splendidas vel sordidas) & alia huiusmodi extrinseca. *Et facti estis iudices cogitationũ iniquarum*. pro, malarum. Malas cogitationes appellat pẽsare in hominib⁹ vestes & huiusmodi. Et facti estis malarũ cogitationũ,

tanquam

tanquam dirigentium, iudices. Ita quòd dupliciter erraſtis: & non iudicando homines ſecundum ſcipſos, & iudicando ſecundũ malas cogitationes. *Audite fratres dilectiſſimi*, pro, dilecti, *nõne deus elegit pauperes in hoc mũdo, diuites in fide & hæredes regni quod repromiſit deus diligentibus ſe? vos autem exhonoraſtis*. pro, ignominia affeciſtis, *pauperem. Nõne diuites per potentiam opprimunt vos, & ipſi trahunt vos ad iudicia*. pro, tribunalia? (*nonne ipſi blaſphemant bonum nomen quod inuocatum eſt ſuper vos?*) hoc eſt nomen Chriſti ſalutiferum. Et hæc mala quæ de diuitibus Iacobus dicit, ideo dicit quia ex diuitiis tumeſcunt & faciunt hæc. quanuis non omnes. *Si tamen*. pro, ſi quidem, *legem perficitis regalem ſecundum ſcripturam (diliges proximum tuum ſicut teipſum) bene facitis. ſi autem perſonã accipitis, peccatum operamini*. Diuitem honorari, ex multis cauſis prouenire poteſt. quarum duas tangit hic Iacobus. Altera eſt ex acceptione perſonarum: hoc eſt præciſe, quia diuites ſunt. Altera eſt ex lege regia: hoc eſt, quia ſunt perfecti à rege, vel quia ſunt nuncij regis, vel quia ſic ſtatuit rex: vt patet de Mardochæo, ſic honorabitur quem rex honorare voluerit. Et ex prima quidem cauſa honorare diuites, peccatum eſſe definit: ex ſecunda autem dicit eſſe bonum opus. Et ad hoc affert conformitatem ſcripturæ, Diliges proximũ tuũ ſicut teipſum. Et intendit q; ſeruare legem regiã circa honores diuitum, prouenit in Chriſtianis ex præcepto ſcripturæ, Diliges proximum tuum ſicut teipſum. vrendo aduerbio ſicut, proportionaliter: hoc eſt, Diliges proximum tuum in gradu, in officio, in dignitate, in priuilegio ſuo, ſicut teipſum in gradu, dignitate & priuilegio. *Redarguti à lege quaſi tranſgreſſores*. pro, & redarguimini à lege tanquam tranſgreſſores. Et eſt ſermo non de lege regia, ſed de lege diuina ſcripta Leuit 19. & Deutero. 1. Vtrobique enim prohibetur acceptio perſonarũ. *Quicunque enim totam legem ſeruauerit, offenderit autem in uno, factus eſt omnium reus*. Qua ratione hoc dixerit, ipſe ſubiungit: videlicet ex identitate legiſlatoris. Hanc enim identitatẽ clarè ſubiungit. Et ex hac parte qui in vno offenderit legiſlatorem, incurrit reatum omniũ: quoniam cõtemnit latorem legis omnium. Hic eſt ſenſus literalis intentus à Iacobo. *Qui enim dixit, non mœchaberis, dixit & nõ occides. Quòd ſi non mœchaberis, occideris autem, factus es tranſgreſſor legis. Sic loquimini & ſic facite tanquã per legem libertatis incipientes iudicari*. pro, iudicandi. Loco duarum dictionum incipientes iudicari, legendum eſt iudicandi. Tranſit ad aliam materiam: videlicet bonorum operum. Inhibuit prius iungi fidei acceptionem perſonarum:

rum: monet modo iungi fidei bona opera, incipiens à præmio & pœna futuri iudicij: quod dicit futurum per legem libertatis quo ad merita. Et eſt ſenſus. Sic loquimini, ſic operamini, vt iudicandi tandem ſecũdum merita in lege libertatis. Conſonat hec ſententiæ euangelicæ. Eſurijui, & non dediſtis mihi manducare, & reliqua. hæc enim ſunt merita legis libertatis, ſecũdum quæ iudicãdi ſumus. *Iudiciũ enim ſine miſericordia fiet ei qui non facit miſericordiã*. Miſericordia ſaluatrix excluditur, non omnis miſericordia. nam nullum diuinum iudicium caret miſericordia aliqua: ſed vltimũ iudicium reproborum caret miſericordia ſaluatrice eorundem. *Et ſuperexaltat*. pro, gloriatur, *miſericordia iudicium*. pro, aduerſus iudicium. hoc eſt miſericordia eo quòd vincit iudicium, gloriatur aduerſus illud tanquam victrix. Et è regione iudicij ſine miſericordia, locat miſericordiã victricem iudicij: vt ſignificet quòd immiſericordiũ iudicium erit ſine miſericordia, miſericordiũ autem iudicium erit tale q; miſericordia gloriabitur aduerſus iudicium. Significans per hoc quòd miſericordia vincet exactam iuſtitiam ſecundum merita: iuxta illud, Nõ intres in iudicium cum ſeruo tuo domine, quia nõ iuſtificabitur in conſpectu tuo omnis viuens. *Quid proderit fratres mei ſi fidem quis dicat ſe habere, opera autem non habeat? nunquid poterit fides ſaluare eum?* De operibus miſericordiæ eſt ſermo. vnde & ſubdit de egentibus &c. *Si autem frater &* pro, aut *ſoror nudi ſint & indigeant victu quotidiano, dicat autem aliquis ex vobis illis, ite in pace, calefacimini*. pro, calefiatis, *& ſaturamini: non dederitis autem eis quæ neceſſaria ſunt corpori*. proculdubio operimenta. *Quid proderit? Sic & fides ſi non habeat opera, mortua eſt in ſemetipſa*. pro, per ſe. hoc eſt ſola. *Sed dicet quis, tu fidem habes, & ego opera habeo. Oſtende mihi fidem tuam ſine operibus*. pro, ex operibus, *tuis*. Quaſi dicat non potes ex operibus tuis (vtpote carens illis) oſtendere mihi illam. Fides enim intus latet. *Et ego oſtendam tibi ex operibus meis fidem meã. Tu credis quòd unus eſt deus? bene facis: & dæmones credunt*. Solam fidem minoris pendẽdam, multipliciter Iacobus oſtendit: inter alia afferẽs quòd fides communis eſt etiam dæmonibus. Et eſt verum loquendo de ipſo actu credendi. Dæmones enim coacti ab euidentia miraculorum quæ ipſi cernunt fieri à Ieſu Chriſto & apoſtolis &c. Credunt volunt nolunt verum eſſe quòd, Verbum caro factũ eſt &c. Et quo ad hoc Iacobus verum dicit quòd fides communis eſt etiam dæmonibus, ſed nos voluntarie credimus, illi autem inuiti. Vnde de ipſis ſubditur. *Et contremiſcunt*, quod eſt inuiti. *Vis autem ſcire ô homo*

inanis

inanis quoniam. pro, quòd, *fides sine operibus mortua est*? In calce huius capituli ipsemet declarabit hoc. *Abraham pater noster nonne ex operibus iustificatus est offerens Isaac filium suum super altare? Videt quoniam*. pro, quòd, *fides cooperabatur operibus illius, & ex operibus fides consummata est? Et suppleta*. pro, impleta, *est scriptura dicens. Credidit Abraham deo, & reputatum est illi ad iustitiam: & amicus dei appellatus est*. Aduerte hic prudens lector quòd Iacobus non sentit fidem absque operibus mortuam esse &c. (quoniam constat nos iustificari per fidem etiam sine operibus: vt patet in infantibus baptizatis, & in adulto baptizato si statim moreretur) sed sentit fidem sine operibus, hoc est renuentem operari esse mortuam, esse vanam & non iustificare. Et rectè sentit: quoniam fides quæ non est parata operari, mortua est. Suapte enim natura operatur per dilectionē: vt Paulus dicit. Quòd ergo Iacobus affert verbū. Genesis decimoquinto, credidit Abrahā deo, ad hoc affert quòd credidit paratus operari. Et propterea dicit quòd in opere oblationis filij impleta est scriptura: loquens de fide Abrahæ parata operari. Impleta inquam est quo ad executionem maximi operis ad quod parata erat fides Abrahæ. ¶ Nec contrariatur sententia hæc sententiæ Pauli ad Romanos, docentis ex fide non ex factis hominem iustificari: quoniam Paulus loquitur de factis secūdum se, & regione distinctis à fide: Iacobus autem loquitur de factis, vt sunt filij dei. Vterque enim verum docuit: Paulus quidem quòd non factis moralibus cærimonialibus aut iudicialibus secundum se, sed fidei gratia iustificamur: Iacobus autem quòd non fide sterili, sed fide fœcunda operibus iustificamur. vnde patet contrarias non esse eorum sententias. *Videtis igitur quòd ex operibus iustificatur homo, & non ex fide tantum. Similiter & Rhaab meretrix nonne ex operibus iustificata est, suscipiens nuncios & alia via eiciens*. pro, emittens? *Sicut enim corpus sine spiritu mortuum est, ita fides sine operibus mortua est*. Appellatione spiritus non significatur anima, sed halitus seu flatus. Et aptè comparat opera flatui. quemadmodum enim corpus animalis si non spirat mortuum est, ita fides si non parit opus mortua est. Flatus siquidem est effectus corporis viui: & similiter operatio est proprius effectus fidei viuæ. Vnde apparet quo sensu superiùs dixerit fidem sine operibus mortuam esse: non quòd sentiat opera esse formam fidei, sed quòd sentit opera esse concomitantia fidem, sicut halitus concomitatur vitam corporis.

CAPVT

Nolite plures. pro multi, *magistri fieri fratres mei*. Voluntatem prohibet non magisterij, sed multitudinis magistrorum, dicendo nolite fieri multi magistri. Et rationem subiungit. *Scientes quoniam*. pro, quòd, *maius iudicium sumitis*. pro, accipiemus. nos magistri. Quod est per se manifestum. *In multis enim offendimus omnes*. Ad excludendam præsumptionem putantium se fore magistros absque aliquo lapsu, assignat pro ratione maioris iudicij, quia in multis omnes offendimus: vt intelligamus etiā magistros labi, & maius expectare iudicium ex affectato magisterio ecclesię. *Si quis in uerbo non offendit, hic perfectus est uir*. Et vtrobique offendere est præsentis temporis. Et subiungit hoc ad significandum quòd ad minus in sermone labimur omnes: & ad explicandum quod nō ita dicit omnes quin aliquis vir perfectus inueniri possit qui nec in verbo labitur. *Potens fræno circunducere totum corpus*. Non solum est vir perfectus, sed est etiam potens circunducere totum corpus actionum suarum tanquā freno. *Si autem*. pro, ecce, *frænos equis in ora mittimus ad consentiendum nobis*. pro, vt nobis pareant, *omne corpus*. pro, & omne corpus, *illorum circunferimus*. pro, circumagimus. Similitudo clara est. *Et ecce naues quum magnæ*. pro, tantę, *sint, & à uentis ualidis minentur*. pro, à ventis duris vehantur, *circunferuntur à modico gubernaculo*. hoc est à temone. *Quocunq; impetus dirigentis uoluerit. Ita & lingua membrum est: & magna exaltat*. pro, iactat. facienda, conuitbanda, acquirenda &c. *Ecce quantus*. pro, exiguus, *ignis*. Prius assimilauit linguam fræno & temoni: modo assimilat ipsam exiguo igni. *Quam magnam syluam incendit!* Potes legere loco syluam (vt fortè melius) materiam. Græca enim dictio significat & syluam & materiam. *Et lingua ignis est*. Superfluit est. *Vniuersitas iniquitatis*. pro, mundus iniustitiæ. Sine verbo aliquo in textu Græco habētur hæc. ¶ Potest nihilominus appositiue dictum intelligi, quòd lingua non solùm est ignis sed mundus iniustitiæ: vtpote non vnam aut plures continens iniustitias, sed mundus iniustitiæ, vtpote continens omnes iniustitias. Quod est verum virtualiter. *Lingua*. Deest sic. Legendum est. *Sic lingua constituitur in membris nostris: quæ maculat totum corpus*. Duo dixerat de lingua, alterum quòd est ignis; alterum quòd est mūdus iniustitiæ. Intendens modo declarare vtrumque incipit ab vltimo: dicendo quòd sic, hoc est quemadmodum est mundus iniustitiæ, sic est lingua constituta in membris nostris: quod hinc apparet quod maculat totum corpus

Universidad de Deusto Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca

pus actionum & passionum nostrarum. Penes hoc ergo assimilatur mundo iniustitiæ. ¶ De assimilatione vero ad ignem subiungit. *Et inflammat rotam natiuitatis nostræ.* Superfluit nostræ.

Inflammata à gehenna, pro, & inflammans sub gehenna. Vniuersum vitæ cursum rotam appellat natiuitatis: ea forte ratione, quia circulationibus cœlestibus agitur cursus vitæ nostræ. Inflâmare autem est merita flammæ efficere. Perinde ac dictû fuerit rotam natiuitatis meritoria flammæ constituit. Vnde declarâdo seipsum subiungit. & inflammans sub gehenna: hoc est igne inextinguibili. Lingua siquidem suis vitiis vniuersam vitam inflâmat non igne huius vitæ, sed igne gehennæ. Et sic inflammatio hæc est quidem culpæ quo ad merita: est autem pœnæ gehennæ quo ad futuram executionem. *Omnis enim natura & bestiarum.* pro. ferarum, *& uolucrum, & serpentium, & cæterorum.* pro, marinorum, *domatur, & domita est à natura humana, linguam autem nullus hominum domare potest. inquietum.* pro, incoërcibile, *malum, plena ueneno mortifero. In ipsa benedicimus deum & patrem: & in ipsa maledicimus homines qui ad imaginem & similitudinem dei facti sunt. ex eodem ore procedit benedictio & maledictio.* ¶ *Non oportet fratres mei hæc ita fieri. Nunquid fons de eodem foramine emanat.* pro, scatebra emittit, *dulcem & amaram aquã? Nũquid potest fratres mei ficus uuas*, pro, oleas *facere, aut uitis ficus? sic nullus fons salsam ac dulcem potest facere aquã.* Similitudines clarę sunt ad detestationẽ linguę inductæ *Quis sapiens & disciplinatus.* pro, & scientificus, *inter uos?* Hactenus vetuit fieri multos magistros ecclesiæ propter periculũ maioris iudicij: & ad hoc attulit vitia linguę. Modo eandẽ monitionẽ prosequitur quò ad viros doctos: instruẽdo illos qualiter debeãt cõuersari. Et quia rari sunt viri docti, ideo dicit quis sapiens & sciens inter vos? *Ostendat ex bona cõuersione operationem suã.* pro, opera sua, *in mansuetudine sapientiæ.* si quis est doctus, non affectet magisteriũ, sed sanctis cõuersationis suæ ostendat sapientiã in mãsuetudine. Et statim manifestat mansuetudinẽ esse comitem sapientię, ad manifestandum quod dixerat in mansuetudine sapientiæ. *Quòd si zelum amarum habetis & contentiones sunt in cordibus uestris.* pro, & cõtentionem. Et ibi fiat punctum. deinde subiungatur. *In corde uestro nolite gloriari.* Mansuetudini opponitur intus æmulatio amara: foris autem contentio. Et ex his contrariis deducit oppositum sapientiæ: excludendo duo vitia. Alterum internum, nolite gloriari in corde vestro de sapientia & scientia quam habetis. Alterum externum. *Et mendaces esse aduersus ueritatem.* Inuidia &

contentio

contentio ad vtrunque ducũt viros doctos: & ad gloriandum intus, & ad mentiendum foris. *Non est enim ista sapientia de sursum descendens à patre luminum.* Superfluit à patre luminum. *Sed terrena, animalis, diabolica.* pro, dæmoniaca. hoc est sed ab affectu terrenorum, à passionibus (quas perturbationes animi vocant) à dæmone. Iuxta tres partes hominis (corpus videlicet, & animam qua sentimus, & intellectum quo inflamur. (scientia enim inflat) triplicem denominationem dedit huic sapientiæ. Et vltima denominatio à dæmone sumpta est, ne intellectum culpabilem significaret. Intellectus enim in culpa non est, sed abusus intellectus quo quis de eo inflatur: in quo imitatur dęmonem. *Vbi enim zelus & contentio, ibi inconstantia & omne opus prauum. Quæ autem de sursum est sapientia, primum quidem pudica est.* pro, casta est, *deinde pacifica, modesta, suadibilis.* pro, suasibilis, *bonis consentiens.* Hæ duæ dictiones superfluunt. *Plena misericordia & fructibus bonis, iudicans sine simulatione.* pro, non diiudicans & non simulans. Diiudicare inconstantiæ est. nam est contraria iudicia efficere. quod constat spectare ad inconstantiam: quæ comes declarata est sapientiæ terrenæ &c. *Fructus autem iustitiæ in pace seminatur facientibus pacem.* Dixerat sapientiam è supernis descendentem plenam fructibus bonis. Et quoniam fructus boni ad iustitiam spectant, iunctam esse sapientiam iustitiæ subiungit: dicendo quòd fructus iustitię seminatur in pace facientibus pacem. Quod est dicere quòd fructus iustitiæ seminatur in pace à sapientia. nam de illa dictum est quòd incipit à castitate, & terminatur ad esse pacificum: quod est esse factricem pacis. Idem ergo est fructus iustitiæ & fructus sapientiæ: vtpote seminatus in pace.

CAPVT IIII.

Nde bella & liter. pro, & pugnæ, *in uobis? nonne ex concupiscentiis.* pro, nonne hinc. & postea appositiue subiungendum est. *Ex uoluptatibus uestris.* Delectationes siquidem prima principia sunt & pugnarum & bellorum &c. *Quæ militant in membris uestris.* Imperando membris humanis ad bella & lites & similia, delectationes militant in membris humanis. *Concupiscitis & non habetis.* Vanitatem passionum & actionum humanarum describit per hęc tria: concupiscentiam, inuidiam, pugnam. *Occiditis & zelatis.* pro, inuidetis & æmulamini. vt inuidia referatur ad tristitiam interiorem: æmulatio autem ad conatum conformem inuidiæ. *Litigatis & belligeratis.* pro, pugnatis & bellatis, *& non habetis*

Universidad de Deusto
Biblioteca

propter quod non postulatis. pro, propterea quòd non postulatis. Ratio redditur quare hæc omnia vana sint, quia non innituntur postulationi à deo. hoc est quia innituntur viribus tantum humanis & non habetur ratio diuinæ gratiæ. Vnde & Iosue errauit cum Gabaonitis fœdus feriendo, quia os domini non consuluit: vt ibidem dicitur. *Petitis & non accipitis: eo quòd male petatis, ut in concupiscentiis uestris insumatis.* pro, vt in voluptatibus vestris insumatis. hoc est perficiatis vestra omnia. Hic enim finis efficit vt quamuis petamus à deo, male petamus: vtpote non ad hoc vt perficiatur voluntas diuina, sed vt perficiatur voluntas nostra. Oportet enim supplicando præferre voluntatem diuinam nostræ: alioquin male petitur. *Adulteri.* Deest, & adulteræ, *nescitis quia.* pro, quòd. *amicitia huius mundi.* Superfluit huius. *Inimica est deo.* pro, inimicitia dei est? Et interrogatiue legendum est. Quod autem dicit adulteri & adulteræ, de adulterio animæ quo anima relicta adhæsione ad deum adhæret mundo, intelligendum restantur subiuncta de amicitia mundi & inimicitia dei.

Quicunque ergo uoluerit amicus esse seculi huius. pro, mundi, *inimicus dei constituitur. An putatis quia.* pro, quòd, *inaniter scriptura dicat. ad inuidiam concupiscit spiritus qui habitat,* pro, habitauit, *in uobis?*

Ex Exodi vigesimo cap. sumpta est hæc sententia. Vbi deus primo dicit esse deum qui eduxit eos de terra Aegypti: quod iste dicit habitauit in vobis. Deinde subdit ego sum deus zelotes: quod iste dicit ad inuidiam concupiscit spiritus. Deus enim spiritus est: vt dicitur Ioannis quarto. Et directe ad propositum contra adulteros & adulteras tendit: significans quòd deus more zelotypi inuidet mundo trahenti animas sibi fide desponsatas ad ipsius mundi amicitiam & dei inimicitiam. Non putetis inquit vane scriptum esse hoc quòd diuinus spiritus concupiscit ad inuidiam zelotypiæ: quoniam hoc est scriptum ad significandum tum amicitiam mundi esse inimicitiam dei, tum ad significandum vindictam diuinam cõsequentem huiusmodi zelum. Et apte subiungitur. *Maiorem autem dat gratiam.* nam & ibidem in Exodo subiungitur, faciens misericordiam in milia iis qui diligunt me. Relatiue ad adulteros & adulteras dicitur quòd ad inuidiam concupiscit spiritus, non qui habitat sed qui habitauit olim in vobis: relatiue autem ad amicos dei dicitur, maiorem autem dat gratiam, maiorem proculdubio quàm mereantur. *Propter quod dicit.* Prouerbiorum tertio. Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Aut Iacobus alia translatione vsus est, aut

aut sensum attulit. Nam in calce illius capituli dicitur, ipse deludet illusores, & mansuetis (seu humilibus) dabit gratiam. Illusores diuinorũ proculdubio superbi sunt. & plus est illudere illis quàm resistere eisdem. Et hæc sententia ad confirmationem affertur allatæ prius doctrinæ de diuino zelo respectu amicorum mundi, & diuina gratia respectu amicorum dei. Qui enim prius dicti sunt amici mundi, modo dicuntur superbi: & qui prius dicti sunt amici dei modo dicuntur humiles. *Subditi ergo estote deo: resistite autem diabolo, & fugiet à uobis.* Magna gratia vt sola resistentia sufficiat ad fugandum diabolum. *Appropinquate deo, & appropinquabit uobis.* Non quòd nostra appropinquatio præueniat dei gratiã simpliciter & absolute: sed appropinquatio nostra effectus gratiæ præuenientis præuenit hanc specialem gratiã appropinquationis diuinę, vel per gratiam gratum facientem vel per augmentũ gratię. *Emundate manus.* hoc est omnia organa operandi, à malis operibus. *Peccatores: & purificate corda duplices animo. Miseri estote.* pro, affligite vos. Hæc omnia quæ sequuntur, describunt statum pœnitentialem. *Et lugete & plorate: risus uester in luctum conuertatur, & gaudium in mœrorem. Humiliamini in conspectu domini: & exaltabit uos. Nolite detrahere alterutrũ.* pro, inuicem, *fratres mei.* Qui *detrahit fratri aut qui iudicat fratrem suum, detrahit legi & iudicat legem. Si autem iudicas legem, non es factor legis sed iudex.* Directe verificatur hęc sententia de detractione & iudicio qua bonum opus vituperatur aut damnatur. quia bonum opus lege probatur: ac per hoc si vituperatur aut damnatur, damnatur & vituperatur lex. Et talis detrahens aut iudicans, verissime est iudex legis, non executor. Iudex autem facto, non authoritate aut intentione. Et quoniam facto vsurpat sibi iudicium legis, exaggeratur eius crimen ex hoc quòd vnus tantum est legislator, dicendo. *Vnus est enim legislator & iudex.* Superfluit enim: superfluunt & iudex. *Qui potest perdere & liberare,* pro, seruare & perdere. *Tu autem quis es qui iudicas proximum tuum.* pro, tu es qui iudicas alium? *Ecce nunc.* pro, age nunc, *qui dicitis hodie aut crastino.* pro, hodie & eras, *ibimus in hanc ciuitatem: & faciemus ibi annum unum, & mercabimur, & lucrum faciemus. qui ignoratis quid erit in crastinum.* pro, postero die. *Quæ est enim uita uestra? uapor est ad modicum apparẽs, & deinceps exterminabitur.* pro, & deinde euanescens. *Pro eo ut dicatis.* pro, pro eo quod dicere debuistis. *Si dominus uoluerit & si uixerimus, faciemus hoc aut illud. Nunc autem exultatis.* pro, gloriamini, *in superbiis uestris. Omnis exultatio.* pro, gloriatio, *talis maligna.* pro, mala, *est. Scie-*

Universidad de Deusto
Biblioteca

ti igitur bonum facere & non facienti peccatum est illi. De bono debito sententia hæc verificatur: & non de bono supererogationis.

CAPVT V.

AGite nunc diuites, plorate ululantes in miseriis uestris quæ aduenient uobis. Diuitiæ uestræ putrefactæ sunt, & uestimenta uestra à tineis comesta sunt, aurum & argentum uestrum eruginauit: & erugo eorum in testimonium vobis erit, & manducabit carnes uestras sicut ignis. E regione culpæ diuinum quo ad hoc quòd potius rodi faciunt vestimenta à tineis, & argentum eruginare quàm communicent proximis, locat pœnam quòd carnes eorum comedentur tanquàm ab erugine, & tinea velut ab igne. Et hoc vltimum tanquam ignis expressiue intelligendum est: hoc est quòd ignis comedet carnes eorum, non tamen consumendo. *Thesaurizastis uobis iram in nouissimis diebus.* Superfluit iram. De thesauro rerum quæ sunt ad vsum est sermo. Et e regione culpæ thesaurizantis pro senectute, locatur clamor operariorum quibus non est soluta merces. *Ecce merces operariorum qui messuerunt regiones uestras, quæ fraudata.* pro, ablata, *est à uobis, clamat: & clamor.* pro, clamores, *eorum in aures domini Sabaoth introiuit.* pro, introierunt. *Epulati estis super terram, & in luxuriis enutristis corda uestra.* pro, delitiati estis in terra & lasciuistis & enutristis corda vestra. lasciuiis & delitiis.

In die occisionis. pro, vt in die mactationis. hoc est vt in die festo in quo mactabatur hostia. *Adduxistis.* pro, condemnastis, *& occidistis iustum, & non restitit.* pro, resistit, *uobis.* Præsentis temporis est. non iustum sed deum refert. Iustus enim occisus non potest resistere: sed deus potest resistere & non resistit, sed permittit abire impune in hac vita. Vnde & infert. *Patientes.* pro, longanimes, *igitur estote fratres usque ad aduentum domini.* quo occisos iustos vindicabit & vobis præmia æterna dabit. *Ecce agricola expectat pretiosum fructum terræ, patienter ferens.* pro, longanimis in illum. proculdubio fructum, vel in illum cœlestem agricolam. *Donec accipiat temporaneum & serotinum.* pro, donec accipiat pluuiam tempestiuam & serotinam. Similitudo clara est. *Patientes.* pro, longanimes, *igitur estote & uos, & confirmate corda uestra: quoniam aduentus domini appropinquabit.* pro, appropinquauit. *Nolite ingemiscere fratres in alterutrum.* pro, iuxta inuicem. Et est sensus. ne aliquis ingemiscat relatus ad alium fratrem: puta comparando se ad eum qui minus patitur & tamen æque aut magis meretur pati, & sic de similibus. *Vt non iudicemini.*

iudicemini. vt inde non incurratis iudicium vltionis diuinæ. *Ecce iudex ante ianuam assistit.* Exemplum accipite fratres exitus mali. pro, afflictionis, *& longanimitatis prophetas, qui locuti sunt in nomine domini.* Ecce *beatificamus.* pro, beatos dicimus, *eos qui sustinuerunt.* pro, sustinent. *Sufferentiam.* pro. patientiam, *Iob audistis, & finem domini uidistis quoniam.* pro, quòd, *misericors.* Deest valde. Legendum est. *Quod ualde misericors est dominus ac miserator.* Et est sermo de fine domini quo terminauit ea quæ contigerunt Iob. Restituit siquidem ei filios & filias & duplicauit facultates. hoc fine vidimus quòd valde misericors & miserator est dominus erga patientes. *Ante omnia autem fratres mei nolite iurare neque per cœlum neque per terram neque aliud quodcunque iuramentum.* Hoc qualiter sit intelligendum, in euangeliis declaratum est. *Sit autem sermo uester est est, non non.* pro, sit autem vestrum etiam etiam, & non non. Et sententia est clara si recte puncta fiant. Quum enim dicitur sit vestrum etiam etiam, ordo literæ est. vestrum etiam sit etiam: & vestrum non sit non. Vnde rationem subiungit. *Vt non sub iudicio decidatis.* pro, vt non in simulationem incidatis. Si meum etiam non est etiam, in simulationem incido: & similiter si meum non, non est non, in simulationem incido. *Tristatur.* pro, affligitur, *aliquis inter uos? oret.* Remedium afflictionis dicit recursum ad deum orando. *Æquo animo & psallat.* Depranata est litera Latina & mutila. Legendum est. *Æquo animo est aliquis? psallat.* Afflicto dixit vt oret: æquo animo vero existenti dicit vt psallat, gratias agendo deo. *Infirmatur quis in uobis? inducat presbyteros ecclesiæ, & orent super eum, ungentes eum oleo in nomine domini. Et oratio fidei saluabit infirmum: & alleuiabit eum dominus: & si in peccatis sit, remittentur ei.* Nec ex verbis nec ex effectu verba hæc loquuntur de sacramentali vnctione extremæ vnctionis: sed magis de vnctione quam instituit dominus Iesus in euangelio, à discipulis exercendam in ægrotis. Textus enim non dicit infirmatur quis ad mortem, sed absolute infirmatur quis: & effectum dicit infirmi alleuiationem: & de remissione peccatorum non nisi conditionaliter loquitur. quum extrema vnctio non nisi prope articulum mortis detur, & directe (vt eius forma sonat) tendit ad remissionem peccatorum. Præter hoc quòd Iacobus ad vnum egrum multos presbyteros tum orantes tum vngentes, mandat vocari: quod ab extremæ vnctionis ritu alienum est. *Confitemini alterutrum.* pro, inuicem, *peccata uestra.* Superfluit vestra. Nec hic est ser-

mo de confessione sacramentali: vt patet ex eo quòd dicit confitemini inuicem. Sacramentalis enim confessio non fit inuicem, sed sacerdotibus tantum. sed de confessione qua mutuo fatemur nos peccatores vt oretur pro nobis: & de confessione hinc & inde erratorum, pro mutua placatione & reconciliatione. *Et orate pro uobisinuicem, ut saluemini.* pro, vt sanemini. Aegritudo animi communis est omnibus. Et propterea dicendo orate pro vobisinuicem vt sanemini de ægritudine animi loquitur. *Multum enim ualet deprecatio iusti assidua.* pro, agens. ad differentiam deprecationum quæ fiunt non ad hoc vt agatur aliquid sed ad propriæ animæ salutem, dicitur deprecatio agens. Vnde & inducitur oratio Eliæ ad cohibendum & dandum pluuiam. *Elias homo erat similis nobis passibilis: & oratione orauit ut non plueret super terram, & non pluit annos tres & menses sex. & rursum orauit: & cœlum dedit pluuiam, & terra dedit fructum suum. Fratres mei si quis ex uobis errauerit à ueritate, & conuerterit quis eum. Sciat quòd qui conuerti fecerit peccatorem ab errore uiæ suæ, saluabit animam eius à morte, & operit.* pro, operiet, *multitudinem peccatorum.* ne videantur ab æterno iudice ad pœnam æternam. Amen.

Caietæ die. III. Iunij. M.D.XXIX.

THOMAE DE VIO CAIETANI Cardinalis sancti Xisti, in priorem epistolam Petri, commentarii.

¶ Prima beati Petri Apostoli Epistola. De qua nullus vnquàm dubitauit, an sit Petri.

Petrus apostolus Iesu Christi. Nomine quod Christus ei imposuit vtitur solo. Non enim dicit Simon Petrus, sed Petrus. Et ne hęsitetur quis Petrus sit, explicat se apostolum Iesu Christi. *Electis aduenis dispersionis Pẽti, Galatiæ, Capadociæ, Asiæ, & Bithyniæ.* Esse aduenam apud has prouincias, sufficiẽter indicat esse ibidem dispersos. Et propterea esse aduenam hoc in loco peregrinationem significat respectu cœlestis patrię. Dauid enim seipsum sic appellauit peregrinum cum omnibus patribus suis. Et iuxta hoc Petrus dicit electis peregrinis: vt electio beneficium indicet diuinum, peregrinatio autem vsum electionis. Proprium enim est electorum viuere in hoc mundo tanquam peregrinos. Electis autem in his prouinciis, quoniam Iudæis habitantibus in his prouinciis prædicauerat: vt Hieronymus dicit in libro de viris illustribus. Et ad significandum quòd Iudæis qui crediderant in Iesu fidem, scribit, dicit dispersionis. *Secundum præscientiam dei patris.* Rationem tanti beneficij (videlicet quòd sint electi peregrini) redditurus ex singulis trinitatis personis, incipit à persona patris. Et ne eorum electio repentina credatur, dicit electis secundum præscientiam dei patris. *In sanctificationem.* pro, in sanctificatione, *spiritus.* Ecce persona spiritussancti. Quanuis etiam spiritus significare possit rem sanctificatam: vt sit sensus. Electis in sanctificatione non corporis, sed spiritus: quandiu enim peregrinamur, licet sanctificatus sit spiritus noster, manet tamen caro, peccati. *In obedientiam & aspersionem sanguinis Iesu Christi.* Ecce persona filij. Et explicat sanctificationem electorum fieri per obedientiam & aspersionem sanguinis domini nostri Iesu Christi. Obedientiam dicit ex parte animæ. Factus est enim obediens vsque ad mortem. Aspersionem vero sanguinis dicit ex parte corporis eiusdem domini nostri. *Gratia uobis & pax multiplicetur.* Gratia initium diuinorum donorum, pax terminus eorundem omnia media comprehendunt. Vbi & vide eadem vsos salutatione Petrum & Paulum in suis epistolis: vt merito concludere possimus ex gratia & pace constare salutationem apostolicam. *Benedictus deus & pater domini nostri Iesu Christi: qui secundum misericordiam suam magnam.* pro, multam. procul dubio effectiue: hoc est multorum effectricem. *Regenerauit nos in spem uiuam.* Ad

Universidad de Deusto
Biblioteca

similitudinem differentiæ inter aquam viuam & aquam mortuam dicit in spem viuam, ad differentiam spei moruæ. Et est sermo de regeneratione baptismali. Per baptismum enim renascimur spe viua, spe semper scaturiente. Et vnde oriatur hæc spes viua subiungit. *Per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis.* Si enim Christus nõ resurrexit (sicut inquit Paulus) inanis est omnis spes nostra. *In hæreditatem incorruptibilem.* Res speratas explicat in spem viuam hæreditatis. Et hoc refertur ad id quod dixerat regenerauit. Filiis enim debetur hæreditas. Incorruptibilem autem dicit ad significandum quòd nunquam est finienda. *Et incontaminatam.* nihil enim inquinationis compatitur. & propterea nullus coinquinatus accipiet illam. *Et immarcessibilem.* vt intelligamus incorruptibilem secundum substantiam, immarcessibilem autem secundum perfectionem. *Conseruatam in cœlis in uobis.* pro, in vos. Hæreditas electorum non in terra, sed in cœlis seruatur, nimirum æterna beatitudo. Seruatur autem in vos electos: hoc est non seruatur in cœlis ociose aut absolute (vt thesauri occulti) sed in vos transferenda. Et significãter dicit in vos, non in vestram potestatem: vt intelligamus quòd hæreditas illa intra nosipsos erit. *Qui in virtute dei custodiemini per fidem.* Pondera conditionem electorum quòd per fidem in anima custodiuntur à malis animæ, non in virtute propria, sed in virtute dei. Custodiuntur autem. *In salutem paratam reuelari in tempore nouissimo.* Plena salus tecta quodammodo est vsque ad tempus vniuersalis iudicij, sed tunc detegetur: & ex nunc parata est vt tunc detegatur, quum salus animarum & corporum immortalium, & glorioforum manifesta erit omnibus. *In quo exultabitis.* pro, exultatis. seu potius exultate. Dictio enim Græca anceps est ad exultatis vel exultate: subiunctis autem magis quadrat exultate. Monet enim vt ex nunc exultent in spe illius nouissimi temporis. *Modicum nunc si opus est afflicti uariis tentationibus.* Quadrat monitioni exultate in spe nouissimi temporis, modicum nunc afflicti si opus est variis tentationibus. Rationem tangit exultandi spe futuræ fœlicitatis perpetuæ, ex eo quòd modicum nũc (quod comprehendit vniuersum vitæ præsentis tempus) affligimini variis afflictionibus si opus est. Et quare opus sit subiungit. *Vt probatio fidei uestræ multo preciosior sit auro quod per ignem probatur.* Superfluit sit, & deficiunt tres dictiones. Legendum est. *Quod perditur, & tamen per ignem probatur.* Et quoniam caret verbo, iungendum est. *Inueniatur in laudem & gloriam & honorem.*

Clara

Clara redditur ratio quare variis tentationibus nunc affligimur, vt fides probata inueniatur multo preciosior auro, digna laude, digna gloria, & digna honore. Et inseritur ratio à minori quòd si aurum quòd perit examinatur per ignem, fides quæ permanet multo magis probanda est. Intellige autem fidem permanere quo ad effectum: æternam scilicet salutem. *In reuelatione Iesu Christi.* Tempus describitur quando fides probata inuenietur in honore & gloria: videlicet quando reuelabitur Iesus Christus, qui nunc velut interstitio cœli tegitur nobis. *Quem quum non uideatis diligitis. in quem nunc quoque non uidentes creditis, credentes autem exultabitis.* pro, in quem nunc non videntes, *credentes tamen exultatis.* Non solum diligere, sed & credere & exultare absque visione affirmat. Quos actus experientia in viris perfectis testatur. *Lætitia inenarrabili & glorificata.* Internum perfectorum gaudium in Christo est & inenarrabile (quod nemo nouit nisi qui accipit) est & glorificatum, tum ex parte materiæ: quia est de glorificato Iesu: tum ex parte formæ, quia est participatio quædam glorioli gaudij. *Reportantes finem fidei uestræ salutem animarum.* credendo, diligendo, exultando in Christo, reportatis fructum fidei vestræ salutem animarum vestrarũ. *De qua salute exquisierunt atque scrutati sunt prophetæ qui de futura in uos gratia prophetauerunt.* Superfluit futura, & legendum est. *Qui de in uos gratia prophetauerunt.* Et est sensus, qui de gratia dei erga & intra vos prophetauerunt. *Scrutantes in quod uel quale tempus.* Conditiones temporis aduentus Messiæ, prophetę quodammodo scrutati sunt, diuersas suscipiendo reuelationes de conditionibus eiusdem temporis. Vnde Esaias tempus pacis, Daniel tempus post tot hebdomadas, Iacob tempus sceptri Iudæ, &c. prædixit. *Significaret in eis spiritus Christi.* Ordo literæ est. Christi spiritus in eis, subaudi existens significaret, vel in quod vel quale tempus Christi spiritus in eis existẽs significaret. Omnia enim tempora Christi sunt: sed in quod vel quale tempus ipsius spiritus propheticus in eis existens figuificaret salutem venturam, scrutati sunt. *Prænuncians eas quæ in Christo sunt passiones, & posteriores gloriæ.* Duo præcipue prænunciauit spiritus prophetarum: alterum consistit in afflictionibus Christi: alterum in gloriis quas consecutus est Christus ex suis afflictionibus. Et dicit pluraliter glorias: quoniam multas meruit glorias: puta corporis immortalis, ascensionis in cœlum iudicij mundi, &c. Quibus reuelatũ est. Prophetæ referũtur per relatiuũ. *Quia.* pro, quòd, *nõ sibimetipsis, uobis*

Universidad de Deusto
Biblioteca

bis autem. pro, sed vobis, *ministrabant ea quæ nunc nunciata sunt vobis* mysteria verbi incarnati, mortui, ac quòd resurrexit ex mortuis &c. hoc est fuit illis reuelatum quòd non eorum tempore, sed vestro tempore huiusmodi mysteria implerentur. *Per eos qui euangelizauerunt vobis.* spiritusancto misso de cœlo, in die pētecostes. *In quem.* pro, in quæ, *desiderant angeli prospicere.* in quæ mysteria verbi incarnati, & fœlicitatis perpetuæ vobis euangelizata desiderant angeli prospicere. Et quidem quo ad ea mysteria quę iam impleta sunt angeli prospicere desiderant, non eo quòd careant visione eorū, sed eo quòd sine fastidio perseuerant videndo. Quo ad mysteria vero adhuc non completa, sed complenda in resurrectione generali, angeli prospicere desiderant, eo quòd non vident ea & cupiunt illa impleri & videre. *Propter quod succincti lumbos mentis uestræ.* Intellectum & voluntatem lumbos mentis appellat: & ad similitudinem lumborum corporalium præparari iubet tanquam succinctione. Præparantur autem virtutibus. Vnde succinctionem explicans subdit. *Sobrii, perfecte.* pro, perfecte, *sperate in eam quæ offertur vobis gratiam in reuelationem.* pro, in reuelatione, *Iesu Christi.* Sobrietas intelligentiæ & spes cui nihil desit ex parte sperantis, succingunt mentem ad adipiscendum gratiam quę electis offertur habenda in manifestatione Iesu Christi: quæ est gratia fœlicitatis æternæ tam animæ quàm corporis. *Quasi filii obedientiæ.* Non sufficit sobrietas atque perfecte sperare nisi adsit virtutum omnium parens obedientia. *Non configurati prioribus ignorantiæ uestræ desideriis.* pro, non accommodantes vos pri oribus ignorantiæ vestrę concupiscentiis. Priores concupiscentię spectantes ad statum ignorantiæ, sunt concupiscentiæ carnales quas status legis veteris non plene refrenabat: quæ tempore reuelatæ gratiæ manifestatæ sunt omnibus. Vnde & subdit. *Sed secundum eum qui vocauit uos sanctum.* pro, sed quemadmodum is qui vos vocauit sanctus est, *ita & ipsi sancti in omni conuersatione sitis.* Hinc apparet quòd de immundis concupiscentiis fuit sermo: nam sanctum opponitur immundo. *Quoniam scriptum est.* Leui. 19. *Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum.* Hinc apparet Petrū apostolū sentire quòd Iesus qui vocauit istos ad fidem est ille verus deus qui dicit in Leuitico, sancti eritis quoniā sanctus sum. *Et si patrē inuocatis eū qui sine acceptione personārū iudicat secundum uniuscuiusque opus.* Non solū à sanctitate Iesu, sed à paternitate eiusdem rectissimi iudicis, monet ad conuersandū in timore filiali. Vnde litera sic distinguē da est. *In timore, incolatus uestri tēpore cōuersamini.* Totū tēpus præsentis vitæ,

tis vitæ, tempus peregrinationis nostræ appellat: & cōuersandum in timore filiali toto hoc tempore monet, ex eo quòd iudicē nostrum inuocamus. *Scientes quòd non corruptibilibus auro uel argento redempti estis de uana uestra cōuersatione paternæ traditionis: sed pretioso sanguine quasi agni incontaminati & immaculati Christi.* Conuersationem legalem iuxta legem Moysi appellat conuersationem vanam paternæ traditionis: hoc est à patribus traditam. Vanam autem ad finem vitæ æternę. opera siquidem legalia tam moralia quàm iudicialia quàm cærimonialia secundum se non iustificabant animas remittendo peccata. & propterea vana dicuntur ad finem, qui est salus animarum. De hac enim vana cōuersatione redempti erant Iudæi facti Christiani, non auro vel argento, sed precioso sanguine Iesu Christi tanquam agni incontaminati & immaculati: cuius sanguine redempti sunt filij Israēl de seruitute Aegyptiaca in nocte qua angelus percussit Aegyptios. *Præcogniti quidem ante mundi constitutionem: manifestati autem nouissimis temporibus propter uos qui per ipsum fideles estis in deo.* pro, credidistis in deū, *qui suscitauit eum à mortuis & dedit ei gloriam.* proculdubio non solum corporis, sed nominis: vt in inuocatione nominis Iesu tot mirabilia fiant. *Vt fides uestra ac spes esset in deum.* non in purū hominē. *Animas uestras castificantes.* pro, qui animas vestras castificastis, *in obedientia.* pro, obedientiā, *charitatis.* pro, veritatis. Desunt duę dictiones. *Per spiritum.* Rectè accōmodat castigationē animarū in obedientiam veritatis. animæ enim est vetū imitari. Et ad excludendā coactionem humanamq; authoritatē, dicit per spiritū. *In fraternitatis amore.* Ad aliā transit monitionē: vt intelligamus nō sufficere ad salutē quascūq; virtutes erga deū & Christum, nisi adsit proximorū dilectio. Et desunt hic duæ dictiones. *Non simulato.* Et tunc sequitur. *Simplici* pro, puro, *ex corde inuicē nos diligite attentius.* pro, intense. *Renati non ex semine corruptibili sed* incorruptibili. Quod in principio huius epistolę dixerat qui regenerauit nos, modo declarat explicādo modū quo renati sum⁹. Explicat autē penes differentiā ad ea quæ generātur naturaliter. vnde dicit renati non ex semine corruptibili, sed incorruptibili. Quę natura generat, generat p semē, & illud corruptibile. vos qui dē renati estis per semē, sed incorruptibile. Qđ autē sit hoc semē incorruptibile subiūgit. *Per uerbū dei uiui & permanētis in æternū: quia omnis caro ut fœnum.* Vtrunque declarat: & corruptibile & incorruptibile. corruptibile quidem ex verbis Esaiæ. 40. *Et omnis gloria eius.* pro, hominis, *tanquā flos fœni.* Sentētia est clara. Exa-

ruit

Universidad de Deusto
Biblioteca

uit fœnum, & flos eius decidit: sed uerbum domini manet in æternum. Et declarando de quo verbo loquitur, subiungit. *Hoc est autem uerbum quod euangelizatum est in uos.* Verbum non pro ipsa uoce, sed pro re significata accipit. Iesus Christus deus & homo: crucifixus, mortuus, sepultus, qui resurrexit, &c. est verbum euangelizatum quod manet in æternum: & ipsum est semen incorruptibile ex quo renati sumus.

CAPVT II.

Deponentes igitur omnem malitiam & omnem dolum, & simulationes & inuidias, & omnes detractiones, sicut modo geniti infantes rationabiles. pro, rationabile, *sine dolo lac concupiscite.* Duas lactis conditiones explicat: altera quòd sit rationabile: altera quòd sit doli expers. Et lac quidem appetendum consonat similitudini infantiæ. esse autem rationabile, ad differentiam non solum lactis corporei, sed etiam lactis indifferentis. Intendit enim quòd prima rudimenta quæ sunt lac, sint conformia rationi rectæ: & non sint vana aliqua. Sine dolo autem prima rudimenta tunc sunt quando sub eis non tegitur mali aliquid. Lac itaque rationabile respectu intellectus, & expers doli respectu voluntatis concupiscendum mandatur: vt pascatur mens & non fallatur. *Vt in eo crescatis in salutem.* Superfluit in salutem. Ratio appetendi rationabile & expers doli lac, est augmentum proculdubio animi in esse gratiæ. *Si tamen gustatis.* pro. siquidem gustastis. Affirmantis est quòd gustarunt. *Quoniam.* pro, quòd, *dulcis.* pro, benignus, *est dominus.* In gratia baptismali remissiua peccatorum gustant adulti quòd dominus sit benignus, absque vllis meritis baptizati condonans peccata. *Ad quem accedentes lapidem uiuum.* Dixerat vt in eo crescatis, declarat modo illud augmentum transcundo ad aliam metaphoram: ex metaphora enim naturalis nutrimenti transit ad metaphoram artificialis augmenti. Et vtitur metaphora lapidis angularis ex Esa. 28. ca. *Ab hominibus quidem reprobatum: à deo autem electum & honorificatum.* pro. & precioſum. De Iesu Christo loquitur qui ab hominib⁹ reprobatus est in passione sua: qui est lapis: lapis quidem stabilitate solida: viuus autem in æternum. Quem cõstat à deo esse electum, & in precio habitum supra omnes creaturas. *Et ipsi tanquã lapides uiui superædificamini domus spirituales.* pro, dom⁹ spiritualis. Nominatiuus est singularis numeri, appositiue explicãs quid ipsi lapides viui ædificantur, videlicet domus spiritualis, in qua habitat spũssanctus. Hęc est dom⁹ dei quę vocatur ecclesia.

In sacerdotium sanctum. Superfluit in. Et est etiam nominatiui casus per appositionem adiunctum. Non solum ædificamini domus spiritualis, sed etiam sacerdotium sanctum. ¶ Aduerte hic prudens lector, ne in hæreticorum laqueum incidas, dicentium ex hoc loco Christianos omnes esse proprie sacerdotes. Deprehende ecitatem istorum ex hoc quòd eodem contextu vtrunque dicit, ædificemini domus spiritualis sacerdotiũ sanctum. quemadmodum metaphora est ædificemini domus spiritualis, ita metaphora est ædificemini sacerdotiũ sanctum. Et ne quis negare hoc possit, actio sacerdotij subiuncta conuincit, dum subditur. *Offerentes.* pro, ad offerẽdum *spiritales hostias, acceptabiles deo per Iesum Christum.* Offerre siquidem spirituales hostias orationũ sanctarũq; meditationũ ac spiritualiũ instructionum, cõmune est omnibus sicut offerre seipsum deo in hostiam suauitatis. Nullus est itaque hic sermo de sacerdotio quo offertur Eucharistia. *Propter quod continet scriptura.* Esa. 28. *Ecce ponam.* pro, pono, *in Sion lapidem summum angularem.* ad hoc vt connectat vtrunq; parietem. *Probatum, electum, precioſum.* Superfluit probatum. *Et qui crediderit in eum, non confundetur.* pro, non pudebit. ¶ *Vobis igitur credentibus.* pro, qui credidistis, *honor.* Exponit Petrus quòd lapis iste ab hominibus reprobatus & à deo electus, vobis qui credidistis, est honor: iuxta allatam prophetiam, Qui credit in eum non pudebit. Est autem honor non mundanus, sed coram deo & angelis eius. *Non credentibus autem lapis quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.* Verba psalmi applicat. prophetam prophetæ iungens. *Et lapis offensionis & petra scandali.* Ex Esa. 8. hoc sumptum est. Quod declarãdo subiungit. *Iis qui offendunt uerbo.* pro, iis qui impingunt in verbum. proculdubio filium dei, verbum euangelicum, in quo enim deberent saluari, in illud impingunt. Et propterea relatiue ad eos est lapis offensionis & petra scãdali, qui deberet eis esse petra salutis. Vnde & subditur. *Nec credunt in quo.* pro, in quod, *& positi sunt.* hoc est in quod instituti erant à lege & prophetis accessuri vt saluarentur. medicinam siquidem vertunt in venenum proprium. *Vos autem genus electum.* Ex Exo. 19. sumpta sunt hæc verba dei ad populum Israël. Et quod deus olim dando legem populo Israël, dixit sub conditione si audieritis vocem meam, & custodieritis pactum meum, Petrus explicat verificari tempore gratiæ in solis credentibus in Iesum: eo quòd non credentes in eum non custodiunt mandata dei, neque seruant pactum eius. ¶ Genus autem electum, non carnali propagatione,

Universidad de Deusto
Biblioteca

pagatione, sed per baptismi regenerationem. *Regale sacerdotiũ* Sciebat Petrus q̃ in Exodo dicitur regnum sacerdotale, vertit tamen ipse dicendo regale sacerdotium: quia tempore prisco regnũ erat præcipuum formarum sacerdotio ad offerendũ vni deo: tempore autem reuelatæ gratiæ sacerdotium est præcipuũ quo Christus obtulit seipsum, regnum vero spirituale est. ¶ Vbi & aduerte contra hæreticos fingentes ex similibus authoritatibus scripturæ Christianos omnes esse sacerdotes. Conuincit eos hic textus. quo ad vniuersum populum dictũ est, eritis mihi regnum sacerdotale. Constat enim amentis esse intelligere vniuersum populum Israël fuisse reges & sacerdotes. Sed hæc & tunc dicta sunt. & nunc dicũtur vt significetur vtraq; dignitas collata populo non vt singulis, sed vt vniuersis: hoc est q̃ esset in vniuersitate & dignitas sacerdotij & dignitas regalis. Quod tunc verificatũ est quo ad sacerdotiũ ratione tribus Leuiticæ: quo ad regnum vero ratione diuersarum tribuũ successiue. modo autẽ verificatur in vniuerso populo Christiano: sacerdotiũ quidem secundum quosdam consecratos, regnũ autem spiritualiter. Quanuis etiã vniuersus populus Christianus habeat regale sacerdotiũ in summo pontifice: cui suapte natura conuenit præesse regibus omnibus, & relatiue ad spiritualia de eis disponere. *Gens sancta.* Verè sancta: hoc est mũda ab erroribus quo ad intellectũ, & à peccatis quo ad voluntatẽ. *Populus acquisitionis.* Verè acquisitionis, quia acquisit* est per sanguinẽ propriũ ipsius dei. *Vt uirtutes annuncietis eius qui de tenebris uos uocauit in admirabile lumen suum.* Alludit ad figuram acquisiti, & vocati populi Israël de Aegypto. Aegyptus enim à tenebris nomen habet: & vocati ad Christianitatem, de tenebris peccatorum & errorum vocantur in admirabile lumen fidei filij dei. *Qui aliquando nõ populus dei.* Superfluit dei. Ex Osee. 1. cap. sumpsit hæc Petrus. & ad Iudæos applicat: quoniã quum essent increduli Euangelio, erant non populus. *Nunc autẽ populus dei.* proculdubio acquisitus sanguine Iesu Christi. Et similiter intellige quod subiungitur. *Qui nũ cõsecuti misericordiã, nunc autem misericordiã cõsecuti. Charissimi.* pro, dilecti, *obsecro tanquam aduenas & peregrinos abstinere à carnalibus desideriis, quæ militant aduersus animam.* Dixerat in principio epistolę, electis aduenis: ad id modo alludit, monens vt agnoscãt statum peregrinationis suæ in hac vita ad cœlestem patriã, & more peregrinorum abstineãt à concupiscentiis quæ militant aduersus animam. Peregrinantium siquidem est non vacare deliciis, & necessariis contentos esse: immò abstinere ab iis quæ impediũt iter suum.

sui. m. hæc autem constat esse ea quæ militant aduersus animam: quoniam peregrinatio est secundum animam non habere hic ciuitatem, sed tendere ad supernam patriam. *Conuersationem uestram habentes bonam.* pro, honestam, *inter gentes: ut in eo quòd detrahunt de uobis,* pro, detrahunt vobis, *tanquã de malefactoribus.* pro, maleficis, *ex bonis operibus æstimantes uos, glorificent deum in die uisitationis.* quo scilicet deus visitat interna inspiratione Gentiles. Mandat Petrus vt honestis moribus vincant oblocutiones detrahentium, vt hæc sit quędam præparatio incredulorum ad glorificandum deum quum deus visitauerit illos. *Subiecti igitur estote omni humanæ creaturæ propter deum.* Non dicit subiecti estote omni homini, nec dicit omni tyranno, sed omni creaturæ humanæ. officium regiminis humanã creaturam appellat, eo quòd humanis suffragiis creatur. Et dicit omni, non distinguendo inter Ethnicos & fideles. Et adiungit propter deum, vt sciant hac relatione teneri in foro conscientiæ ad subiũctionem. sunt enim ministri dei. *Siue regi quasi præcellenti.* Quod dixerat in genere omni humanæ creaturæ, explicat per partes: reges & duces &c.

Siue ducibus. pro, præsidibus, *tanquam ab eo.* pro, per eum, *missis.* Nec est clarum an per eum referat regem an deum. *Ad uindictam malefactorum, laudem uerò bonorum.* pro, benefacientium, *quia sic est uoluntas dei, ut benefacientes, obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam. Quasi liberi: & non quasi uelamen habentes malitiæ libertatem.* hoc est tanquam liberi quidem, sed non habentes libertatem pro velamine malitiæ: quòd sub prætextu libertatis spiritus seu euãgelicæ velemus malitiam carnalium affectuum & similium. Sed sic liberi. *Sicut serui dei.* Seruitus nanque diuina, libertate spiritus non abutitur. *Omnes honorate, fraternitatem diligite, deum timete, regem honorificate.* Non sufficit Petro præcepisse in genere omnes honorate, proculdubio vnumquenq; secundum gradum & meritum eius, sed adiungit speciale præceptum honoris exhibendi regi: quia specialis ratio vrget ad honorandum regem. Subiectionem itaque & honorem præcipit in specie exhiberi regi, vt nihil detrahatur regi debitum ex Christiana doctrina. *Serui subiecti estote in omni timore dominis.* Hactenus in genere omnes instruxit: modo ad species descendit, inchoans à seruis. *Non tantum bonis & modestis.* pro, & æquis. *Sed & dyscolis.* pro, asperis. Interpres enim Græcam vocem nec reliquit nec interpretatus est Latine. sed Græce, dicendo dyscolis.

Hæc est enim gratia. Prædicatio est causalis. Et est sensus hic est

effectus

Universidad de Deusto
Biblioteca

effectus gratiæ, proculdubio diuinæ. Si *propter conscientiam dei*, hoc est propter applicationem scientiæ quam habet de iis quæ sunt grata deo. *Sustinet quis tristitias*. pro, molestias, *patiēs iniuste*. hæc est enim virtus patientiæ. *Quæ est enim gratia*. pro, laus, *si peccantes & colaphizati sufferetis? Sed si benefacientes patienter sustinetis: hæc est gratia apud deum. In hoc enim vocati estis*. Proprium enim Christianæ religionis est vocare ad benefaciendum & mala patiendum. Et ad hoc subiungit exemplum Christi. *Quia & Christus passus est pro nobis vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia eius*. Variant Græci codices. alij vobis, alij nobis relinquens exemplum habent. Et saniot lectio est secunda: quoniam quemadmodum pro nobis passus est, ita & nobis reliquit exemplum. Tolerari tamen potest vobis: subaudiendo quòd nobis qui vidimus dedit exemplum, vobis autem qui non vidistis, reliquit exemplum. *Qui peccatum non fecit: nec inuētus est dolus in ore eius*. Vniuersa hęc vsq; ad finē capituli ex Esa. quinquagesimotertio, sumpta sunt mutato ordine. *Qui quum maledicerētur, non maledicebat*. pro, non remaledicebat, *quum paterētur, non comminabatur*. Hæc in Esaia sub aliis verbis dicuntur. quasi agnus coram tondente se obmutescet, & non aperiet os suum &c. *Tradebat autem affligenti se iniuste*. pro, sed tradebat iudicanti iuste. Hoc Petrus exponendo addidit. Et est sensus q̄ Iesus Christus quum malediceretur & pateretur, non rependebat malum, sed tradebat causam suam iudicanti iuste, proculdubio deo. Vnde & in textu Græco præponitur articulus dictioni iudicanti: significans quòd illi iudicanti iuste (hoc est deo) reseruabat causam suā: Et hoc addidit Petrus ad cōsolationem patientium, vt patienter tolerantes sciant causam suam reseruari iusto iudici. *Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum: ut peccatis mortui, iustitiæ viuamus. Cuius liuore sanati estis*. Appellatione liuoris vniuersas plagas in Christi corpore intellige. quemadmodum enim eius mors est vita nostra, ita eius plagæ sunt nostra sanitas. *Erratis enim sicut oues errantes*. Et hoc ex Esaia sumptum est, vbi dicitur omnes nos quasi oues erramus. *Sed conuersi estis nunc ad pastorem & Episcopum animarum vestrarum*. non corporum, Iesum Christum: qui & pascit animas verbo vitæ ac gratia interna, & superintendit gubernando, tuendo, pugnando &c.

CAPVT III.

Similiter

Similiter & mulieres. pro, vxores, *subditæ sint viris suis*. pro, subditæ sitis viris propriis. etiā Ethnicis. Vnde & rationem subdit. vt & mariti qui non conuertuntur per verbum Euangelicum, lucrifiant per facta sanctæ conuersationis vxorum. *Vt & qui non credunt uerbo, per mulierum*. pro, vxorum, *conuersationem sine uerbo lucrifiant: considerantes in timore sanctam*. pro, puram (seu castā) *conuersationem uestram*. Tres conditiones exigit Petrus in vxoribus. prima est subiectionis propriis viris. secunda est vt earum conuersatio sit pura, per exclusionem omnis fallaciæ & omnis contagionis, tertia quòd eadem cōuersatio sit in timore, proculdubio dei. Et ex his tribus sperat cōuerti posse maritos. *Quarum non sit*. pro, quarum sit, *non extrinsecus ex innexione capillorum & circumpositione auri aut amictu uestium ornatus, sed absconditus homo cordis in incorruptibili mansueti & quieti spiritus qui est coram deo pretiosus*. Et ordo literæ est. quarum ornatus sit non extrinsecus &c. sed ipse ornatus sit occultus homo cordis &c. Monet Petrus vt ornatus mulierum nō constituatur in exterioribus (explicando tria exteriora: intersertionem criniū, appositionem auri, & demū amictum vestium) sed cōstituatur in internis: hoc est vt sit internus homo cordis in parte incorruptibili: hoc est animus immortalis. hunc enim circūloquitur appellando hominē cordis abscōditum in incorruptibili. latet siquidē in corpore. Et dicitur cordis: quoniā est is in quo est cor, nō membrū corporeū sed volūtas, principiū omnium nostrorū operum. in incorruptibili autē ad significandum naturam eius immortalē. ¶ In hoc itaque interno homine cōstituendus est ornatus mulierū. ita q̄ ornatus mulierū sit earū internus homo, non qualiscunque sed mansueti & quieti spiritus qui preciosus est corā deo. Dicit mansueti contra iracundia, quæ familiaris est mulieribus. & dicit quieti contra inconstantiā, longe familiariorem mulieribus. Et ne huiusmodi animi dispositio parumpēdatur à mulieribus, subiūgit q̄ preciosus est corā deo spiritus māsuetus & quietus. & multo preciosior est corā deo quàm sit exterior ornatus coram hominibus. ¶ Vbi aduerte q̄ ad literam Petrus nō prohibet exteriorē mulierum ornatum inxta statum & conditionē earum: sed prohibet exteriorē ornatū haberi à mulieribus vt præcipuum ornatū earum. mandat enim præferri ornatū interni hominis: & ornatū internum æstimari simpliciter & absolute pro ornatu, externū vero nō æstimari pro ornatu sed pro ornatu secundū quid. Hic est enim literalis sensus & verissimus absque vlla exceptione.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Vnde & subdit exemplū sanctarum mulierum ornantium se. *Sic enim aliquando & sanctæ mulieres sperantes in deo, ornabant se subiectæ propriis uiris.* Sic, hoc est præferendo ornatum internum externo, mulieres sanctæ ornabant se. Certū est enim quòd auro ornabant seipsas patet de Rebecca Gen. 24. De qua dicitur. suspendi inaures ad ornandum faciē eius, & armillas posui in manibus eius. Et vtraque fuisse aureas superius scriptura dixerat. *Sicut Sara obediebat Abrahæ, dominum eum uocans, cuius estis filiæ.* Relatiū cuius, Saram refert. est enim fœminini generis. Filias autē dicit imitatione bonorū operum. *Benefacientes, & non pertimentes ullam perturbationem.* pro, non territæ vllo pauore. Imitatrices Sarę explicat & secundū benefacere & secundū negationem pauoris, non simpliciter sed ita quòd nō terreantur. legitur siquidē Saram non territā aliquo pauore sequendo virū in tot peregrinationibus. Ita q̄ ad subiectionem viro, spectat huiusmodi exclusio terroris. *Viri similiter cohabitantes secundum scientiam.* Maritos instruit quo ad tria. primo ad regulandum cohabitationem secūdum prudentiā. Viri siquidē est scire instruere ac dirigere: vxorū autem est dirigi & instrui. *Quasi infirmiori uasculo muliebri impertientes honorē.* Ecce secundum. Paulus monet viros vt diligant vxores: Petrus autē vt impertiantur vxoribus honorem. Vtroque eget vxor: & amari & honorari. honorari autem hoc est participem fieri honoris. periculosum enim est si vxor despicitur, si mariti honoris nō est participeps. Et rationē reddit non ex parte eminentiæ sed ex parte defectus. dicendo tanquàm infirmiori vasi muliebri. Vas enim muliebre statum significat coniugalē: tanquā officium eius sit officium vasis seminis ac prolis. Infirmitas autē impotentiam significat parandi sibiipsi honorē, ac per hoc indigentiā vt maritus impertiatur ei honorē. *Tanquā cohæredibus.* pro, tanq̄ & cohęredes, *gratiæ uitæ: ut nō impediantur orationes uestræ.* Ecce tertiū, vt mariti cohabitēt tanquàm cohæredes gratiæ æternæ vitæ. Prima duo ad præsentē spectant statum: hoc autem tertium directe respicit cœlestē patriam. Et in hoc cōprehēditur quicquid est fidei, quicquid spei, quicquid charitatis, quicquid misericordię spectans ad coniuges. Vnde & explicat ab effectu hoc cohabitare tanquā cohæredes gratiæ vitæ. & effectus est ne impediantur orationes vestræ. Impeditur oratio solo peccato. nam semper orat, qui semper bene facit. abstinētiam à peccato claudi in cohabitatione cohæredum explicauit per hoc. *In fide autem.* pro, in summa autem. Instructis nanque sigillatim diuersis conditionibus, nunc omnes simul colligendo

ligendo monet. *Omnes unanimes, compatientes.* Plus significat dictio Græca: videlicet non solū qui mutuo cōmiserationis affectu, sed etiā qui mutuo amore, mutua gratulatiōe, & vniuersaliter qui mutuo tangūtur affectu. *Fraternitatis.* pro, frattū, *amatores.* Christianos appellat fratres. *Misericordes, modesti.* pro, affabiles, *humiles.* Superfluit humiles. *Non reddentes malum pro malo, aut maledictum pro maledicto, sed econtrario benedicentes, quia in hoc uocati estis ut benedictionē hæreditate possideatis.* Hęreditario iure Christiani à Christo habent benedicere. Et ad hoc affertur authoritas psalmi satis clara. *Qui enim uult uitam diligere & uidere dies bonos, coerceat linguā suam à malo, & labia sua ne loquantur dolum. Declinet autem à malo & faciat bonum, inquirat pacem & persequatur eam: quia oculi domini super iustos & aures eius in preces eorum, uultus autem domini super facientes mala. Et quis est qui uobis noceat, si boni æmulatores fueritis?* Genitiui casus est boni, significans rem æmulando affectatā. *Sed & si quid patimini propter iustitiam, beati. Timorem.* pro, terrore *autem eorum ne timueritis, ut non conturbemini.* pro, neque conturbemini. *dominū autem deum sanctificate in cordibus uestris.* Non eget deus vt sanctificetur in seipso, sed sanctificandus præcipitur in nostris cordibus: in quibus sanctificatur quum creditur absque immunditia alicuius erroris & peccati. *Parati semper ad satisfactionem.* pro, ad responsionem, *omni poscenti uos rationem de ea quæ in uobis est spe & fide.* Superfluit & fide. *Sed cum modestia & timore.* pro, sed cum mansuetudine & reuerentia. Mandat Petrus omnibus vt parati sint ad respondendum de cœlesti patria sperata à nobis per Iesum Christum. ad respondendum autem mansuete, contra iracundiam: & reuerenter, ad excludendum omnem immoderantiam. Et hæc exterius: nam interius adiungit tertium. *Conscientiam habentes bonam.* in hac enim consistit internum testimonium. Et hinc sequitur fructus qui subiungitur. *Vt in eo quòd detrahunt de uobis.* Superfluit de. & deficit, *Tanquàm malefactoribus, confundantur.* pro, pudefiant, *qui calumniantur uestram bonam in Christo conuersationem. melius est enim benefacientes.* (si voluntas dei velit) *pati quàm malefacientes.* Sententia est clara.

Quia & Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, iustus pro iniustis ut nos offerret deo: mortificatus. pro, mortificatus, *quidem carne, uiuificatus.* pro, vniuificatus, *autem spiritu.* De Christo nō de nobis est sermo. Vt ipse Christus mortificatus carne. (nam vere mortuus est secundum carnem) vniuificatus autem spiritu (nam & nunc quum mortuus erat carne, vniuificatus erat spi-

 ritu:

ritu:vtpote & beatus secũdum spiritum & triumphans de dæmonibus secundum spiritum.& hic viuificatiõis actus accessit ei qui mortuus est carne)offerret nos deo. *In quo & iis qui in carcere erant spiritu uenien̄s prædicauit.* Corruptus est textus Latinus.Legendum est.In quo & iis qui in carcere erãt spiritibus veniens prædicauit. Et relatiuum in quo,manifeste refert spiritum. præmiserat enim viuificatus autem spiritu.in quo proculdubio spiritu, veniẽs prædicauit & iis spiritibus qui in carcere erant.Et ne libera nobis vagandi relinqueretur facultas, limitat de quibus spiritibus loquitur,subiungendo. *Qui increduli fuerant aliquando.* Et ne hæsitaremus de quo aliquando,subiungit. *Quando expectabant dei patientiam in diebus Noe quum fabricaretur arca.*pro,quando expectabatur dei longanimitas in diebus. Noe quum appararetur arca. Clare Petrus dicit quòd Christus descendens ad inferos in anima prædicauit animabus illorum qui fuerant increduli in diebus Noe. Et ex eo quòd horũ tantum meminit, significat quòd non loquitur de prædicatione qua manifestauit apud inferos seipsum esse Messiam.& cõuicit tã dæmones quàm incredulos omnes. huiusmodi enim prædicatio cõmunis fuit omnibus apud inferos:hæc autem de qua Petrus loquitur,peculiaris describitur illis qui fuerant tempore quo fabricabatur arca. Vnde insinuatur ꝙ prædicatio hæc fuit fructuosa. Et ad hoc faciũt verba illa,quãdo expectabatur dei longanimitas:vt per hoc intelligamus illos non fuisse incredulos hoc est sine vera dei fide,sed incredulos Noe dicẽti diluuiũ imminere.& cũ hac incredulitate expectasse dei longanimitatem, hoc est confisos fuisse in longanimitate dei quòd non induceret vniuersale diluuiũ.& propter huius confidentię meritũ placuisse deo vt anima Christi prædicaret eis.Et reuelauit nobis hæc Petrus vt aperiret quòd Christus vsqueadeo studuit ad offerẽdum nos deo, quòd etiam in spiritu descendens ad inferos prædicauit antiquis qui fuerant tempore Noe,vt etiam illos deo offerret. *In qua pauc æ (id est octo)animæ saluæ factæ sunt per aquam.* Sentẽtia est clara ex Genesi. *Quod & uos nũc similis formæ saluos facit baptisma.* pro, cui nunc simile baptisma nos quoque saluos facit.Cui arcæ saluatrici per aquam,baptisma nunc simile nos quoque saluos facit.arca in aqua saluatrix, figura fuit saluantis baptismi. *Non carnis depositio sordium. sed conscientiæ bonæ interrogatio in deum.* Explicat baptisma . baptisma enim ablutionem sonat. Et dicit quod non est sermo de ablutione quæ est depositio sordium carnis, hoc est quæ mundat corpus:sed de ablutione cuius effectus est inquisitio

quisitio cõscientię erga deum bonæ.Quum debuisset Petrus effectum baptismi dicere purgationem sordium animæ,dixit inquisitionem conscientię erga deum bonę,ad explicandum effectum quem habet in adulto cooperante ipso adulto. hoc est enim verũ regenerati studium,vt inquirat applicationem scientiæ erga deũ bonam.Et hanc. *Per resurrectionem Iesu Christi à mortuis.* hoc est per fidem & spem resurrectionis Iesu Christi. *Qui est in dextera dei.* Hoc pluries expositum est. *Deglutiens mortem ut uitæ æternæ hæredes efficerentur.* Omnes hæ septem dictiones superfluunt. *Profectus in cœlum subiectis sibi angelis,& potestatibus,& uirtutibus.*

CAPVT IIII.

CHristo igitur passo *in carne.*pro, Christo igitur passo ꝓ nobis carne, *& uos eadem cogitatione armamini.* hoc est similem vos cogitationem assumite velut arma . Et explicando similitudinem cogitationis subiungit. *Quia qui passus est in carne desiit à peccatis.* Quemadmodum Christus passus secundum carnem desiit à vita mortali , ita quicunque imitando Christum passus est in carne (affligendo & domando carnem voluntarie ad subiiciendum eam spiritui) desiit à priori vita peccatorum. Qui enim adhuc perseuerat peccando,frustra imitatur Christum patiendo in carne:nam talis non armat se imitatione Christi. *Vt non iam desideriis hominum, sed uoluntati dei quod reliquũ in carne uiuat tẽporis.* Ordo literę est,vt quod reliquum est temporis in carne nõ iam desideriis hominum, sed voluntati dei viuat:hoc est enim perfecte destitisse à peccatis:vt reliquum vitæ præsentis fructificet deo & non concupiscentiis humanis. *Sufficit enim præteritum tempus ad uoluntatem gentium consummandam.* Textus Græcus habet hæc in prima persona. *Sufficiens est enim præteritum uitæ tempus ut uoluntatem gentium perfecerimus.* Vt monitio facilius admittatur, connumerat se Petrus inter peccatores:non quòd ipse talis fuerit,sed quòd generis sui peccata vt cõmunia æstimat.Vnde explicando quid comprehendatur sub voluntate gentium subiungit. *Iis qui ambulauerunt.*pro,quum versati fuerimus,*in luxuriis.*pro,lasciuiis,*desideriis,uinolẽtiis,comessationibus, compotationibus,ebrietatibus,* Superfluit ebrietatibus. *Et illicitis.*pro, nefariis,*idolorum cultibus.* Hinc clare apparet quòd peccata sui generis Iudęorum.s.quibus scribit)vt cõmunia cõmemorata:nã personam Petri constat non fuisse immersam huiusmodi vitiis: sed hęc sunt vitia voluntatis gentium,quas Iudęi imitati fuerant. *In quo admirantur.*pro,peregrinantur.hoc est quod peregrinũ seu ab-

 surdum

surdũ censent Gentiles. Et quid est hoc quod absurdum censent, subiungit. *Non concurrentibus uobis in eandem luxuriæ confusionẽ.* pro, refusionẽ blasphemantes. Gentiles blasphemando absurdũ reputant ꝙ non vnà cũ eis curratis ad eandẽ luxus refusionẽ, absurdũ reputant vestræ vitę emendationem ꝙ non sequamini patres vestros imitatores Gentiliũ. assueti enim luxibus absurdũ reputant vitã cõtinentiũ: & sic de similibus. *Qui reddent rationẽ ei qui paratus est iudicare uiuos & mortuos.* hoc est nõ erunt impunes, sed hi omnes reddent rationẽ vniuersali iudici. *Propter.* pro, in, *hoc enim & mortuis euangelizatum est.* Dixerat qui paratus est iudicare viuos & mortuos: subiũgit modo quòd prę paratio quædã iudicij mortuorum fuit quòd Iesus prædicauit mortuis quũ descendit ad inferos. Quare autem sit huiusmodi præparatoriũ, explicat subiũgendo. *Vt iudicentur quidem secundum homines in carne.* Superfluit in. *Viuant autem secundum deum in spiritu.* Superfluit in. Et ordo literę est. vt iudicentur quidem carne secundum homines, ita ꝙ secundum homines, determinat carne, & nõ determinat iudicentur. Et similiter viuant autẽ spiritu secundum deũ. ita quòd secundum deum, determinat spiritu: & nõ determinat viuant. Et est sensus. vt iudicentur quidem ratione carnis in qua vixerũt secundum homines hoc est secundum concupiscentias humanas: viuãt autem ratione spiritus, quem habuerunt secundum deum: hoc est cõformem diuinæ voluntati. Ad hoc itaque euangelizauit Christus manifestãdo seipsum vniuersorum iudicem apud inferos vt agnoscant impij se iudicandos ratione carnis quam habuerunt, secundum homines: & iusti agnoscant se percepturos vitam æternã ratione spiritus quã habuerunt secundum deũ. ¶ Aduerte quòd euangelizatũ fuisse mortuis apud inferos à Christo scribamus, sed causam reticuit Petrus: vt scilicet huiusmodi euangelizatio pararet Christo iudicium mortuorũ. nam iudicium viuorũ post eius primum aduentum parat ei euangelizatio quæ fit in mundo per Apostolos & successores, vt omnes habeant notitiã vnde iudicandi sunt.

Omnium autem finis appropinquabit. pro, appropinquauit. Ne longa distantia pœnam minuere videretur adiũgit quòd appropinquauit finis omnium. *Estote itaque prudentes.* pro, sobrij. Contra huiusmodi supradictos luxus & peccata carnis, mandat sobrietatem. *Et uigilate in orationibus.* pro vsu spiritus secundum deum. *Ante omnia autem mutuam in uobismetipsis.* pro, erga vosipsos, *charitatem continuam.* pro, vehementem, *habentes: quia charitas operit.* pro, operiet. Proculdubio in futuro iudicio. *Multitudinem*

titudinem peccatorum. ne pateant æternæ vltioni. *Hospitales inuicem sine murmuratione: unusquisque sicut accepit gratiam.* pro, donum, *in alterutrum.* pro, in vos inuicem, *illam.* pro, illud, *administrantes: sicut boni dispensatores multiformis.* pro, variæ *gratiæ dei. Si quis loquitur, quasi sermones dei. si quis ministrat, tanquam ex uirtute.* pro, potentia, *quam administrat.* pro, suppeditat, *deus.* Tam in verbis quàm in factis nostris, mandat agnosci deum vt principalem. *Vt in omnibus honorificetur.* pro, glorificetur. *deus per Iesum Christum: cui est gloria & imperium in secula seculorum. amen.* Charissimi. pro, dilecti, *nolite peregrinari.* pro, ne peregrinamini. *in feruore.* pro, in vestri exustione, *qui.* pro, quæ, *ad tentationem uobis fit.* pro, fit, *quasi nouũ aliquid uobis contingat.* Et est sensus quòd quum vos contingit affligi & quodammodo exuri ad probandum vos tanquam aurũ quod probatur igne, non existimetis hoc peregrinum à Christianitate quasi nouum aliquid contingat: hoc est quasi insolitum aliquid contingat. Et rationem subdit. *Sed communicantes.* pro, sed in hoc quòd communicatis, *Christi passionibus gaudete.* Communicare paternis conditionibus, nec peregrinum, nec insolitũ videri debet: sed materia gaudij est. *Vt & in reuelatione gloriæ eius gaudeatis exultantes. Si exprobramini in nomine Christi, beati eritis.* Superfluit eritis. absolute dicitur beati. hic in spe, & in futuro in re. Et rationem beatitudinis subiungit. *Quoniam quod est honoris, gloriæ, & uirtutis dei, & quã est eius spiritus super uos requiescit.* Multa sunt hic superflua. Legendum est. *Quoniam quod est gloriæ & spiritus dei super uos requiescit.* Et nominatiui casus est spiritꝰ. Et est sententia plana: quoniã spiritus dei & quod est meritum gloriæ æternæ requiescit super vos, communicantes afflictionibus Christi. Post hæc autem verba desunt Latino textui octo dictiones. *Secundum illos quidem blasphematur, secundum uos autẽ glorificatur.* Et potest referri tã ad nomẽ Christi propter quod probos afficimini, quã ad spiritum dei requiescentem super vos. De vtroque enim verificatur quòd per illos opprobrantes blasphematur, per vos autẽ glorificatur: illorũ actio est blasphemia: vestra passio est glorificatio. ¶ Deinde statim subiũgitur. *Nemo autem.* pro, ne quis enim, *uestrum patiatur quasi homicida, aut fur aut maledicus.* pro, maleficus, *aut alienorũ appetitor.* Sensum optime trãstulit interpres, quãuis Græcè habeatur alienorũ inspector: sed quia inspectio nõ est in culpa nisi ratione appetitꝰ, ideo culpã optime trãstulit dicẽdo appetitor. Et est sensus ꝙ nemo patiatur ob patratũ aliquod crimen, quãuis obiiciatur, & sub prætextu criminis. patiebantur nanque

Christiani sub titulo maleficorum, sed reuera nō erant malefici. *Si autem ut Christianus, non erubescat: glorificet autem deum in isto nomine.* pro, in parte hac, qua videlicet patitur vt Christianus. *Quoniam tempus est ut incipiat iudicium à domo dei.* Iudicium appellat afflictiones, tormenta occisionésque, eo quòd iusto dei iudicio fiant, quamuis non semper propter propria patientis peccata: vt patet de Iob. ¶ Quid autem intelligat per domum dei, explicat subiungendo. *Si autem primum à nobis, quis finis eorum qui non credunt dei euangelio?* Vbi clare vides appellatam domum dei ecclesiam, & è regione illius locatos incredulos. Et est sensus quod modo est tempus, vt deus exerceat iudicia afflictionum, & etiā mortis corporalis inchoando à fidelibus: & si fic finit fideles in hac vita, quis finis erit incredulorum? quasi dicat quòd longe maiora mala reseruantur incredulis. *Et si iustus vix saluabitur.* Ex Prouerb. 11. cap. sumpta est hæc sententia: qua monstratur difficultas vt saluetur vir iustus. Et est sermo de iusto secundum opera: talis enim vix saluabitur, eo quòd nō est facile habere perseuerantem dei gratiam inter multas tribulationes & afflictiones per quas oportet nos intrare in regnum cœlorum. Et hinc formatur argumentum inferens. *Impius & peccator ubi parebunt.* pro, comparebit? Quasi dicat, nusquam comparere poterit. *Itaque & ii qui patiuntur secundum voluntatem dei, fideli creatori.* pro, tanquam fideli conditori. *commendent animas suas in benefaciendo.* pro, in benefaciendo. Optimum consilium patientium, quia deus vult (hoc est propter fidem, propter virtutem) vt benefaciendo commendent animas suas velut iure depositi deo vt fideli conditori: cuius est fideliter seruare quod condidit quum apud eum deponitur.

CAPVT V.

Seniores ergo. pro, presbyteros. Et superfluit ergo. *Qui in vobis sunt obsecro consenior.* pro, compresbyter, *& testis Christi passionum, & gloriæ reuelandæ consors.* Presbyter, gradus non etatis est hic nomen: vt patet ex actione subiuncta, scilicet pascere gregem. Seipsum autem Petrus non solum compresbyterum humiliter appellat, sed duobus non communibus reliquis presbyteris cognominibus explicat: nam & testem se passionum Christi quas vidit, & quibus interfuit, & consortem gloriæ reuelandæ se dicit: eo quòd in monte Tabor fuerit consors gloriæ Christi reuelandæ mundo. Quamuis hoc possit & aliter intelligi: videlicet quòd ipse explicet se diffinitum à deo consortem reuelandæ gloriæ cœlestis: quod

quod est scire se esse prædestinatum. *Pascite qui in vobis est gregem dei.* pro, Christi. Hoc est quod obsecro vos presbyteros. Et scito quod multi legendum esse putant non qui, sed quantum. Ita quòd legatur, pascite quantum in vobis est gregem Christi. Tanquam explicet quod pascere gregem Christi non pendet totaliter à vobis: quoniam nullus inuitus hoc pastu pascitur. *Prouidentes*, pro, curam illius agentes, *non coacte, sed spontanee secundum deū.* Superfluit secundum deum. *Neque turpis lucri gratia, sed voluntarie.* pro, sed prompte, *neque ut dominantes in cleris.* pro, in cleros, *sed forma.* pro, formæ, *facti gregis ex animo.* Superfluit ex animo. Tres conditiones Petrus exigit à curam gerentibus gregis Christi. Prima est quòd non coacti cuitatione inopiæ, aut cuiuscunq; alterius temporalis mali, sed sponte. Voluntas enim operans nō nisi vt euitet malum inopiæ & similium, non est spontanea: vt patet. Secunda est vt non affectu augendi gloriam, famam, facultates, & similia, sed prompte, sed propenso animo: qui enim lucrum quærit, promptum non habet animum ad gregem, sed ad lucrum. Tertia est quòd non affectu dominatiuo ad subiciendū sibi populum, sed seipsos formas exemplares exhibendo ad formandum gregem fide & moribus instruant. Gubernans enim tanquam dominans, superbiæ innititur: nec exemplo, sed verbo tantum & authoritate gubernat. Nam superbiæ exemplum dat non virtutum: quod est aduersus gregem agere. Et hoc Petrus significauit, dicendo in cleros. Ipsum enim dominium est contra cleros. Nec intelligo per cleros eos quos appellamus clericos, sed Christianos omnes ad diuinam sortem ascitos. *Et cum apparuerit princeps pastorum, percipietis immarcessibilem gloriæ coronam. Similiter adolescentes subditi estote senioribus.* pro, presbyteris: *omnes autem inuicem.* Deest subiecti, *humilitatem insinuate.* Eadem est hæc sententia cum illa Pauli, superiores inuicem arbitrantes. Quilibet enim habet in se defectum aliquem ratione cuius rite subiicitur alij ratione diuini in illo doni: & hæc est ratio mittendi humilitatis virtutem in sinum cuiuscunque animi. *Quia deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.* Eandem ex Prouerb. affert authoritatem quam attulit Iacobus. *Humiliemini igitur sub potenti manu dei.* De humiliatione quæ est actus virtutis, est sermo. *Vt vos exaltet in tempore visitationis.* Superfluit visitationis. Et est sensus, vt vos exaltet in tempore quo opus est exaltari. *Omnem solicitudinem nostram.* procul dubio temporalium. *Proiicientes in eum.* Similis est hæc sententia doctrinæ domini,

nc

ne soliciti sitis de cibo & potu & vestimento. Et ratio eadem subiungitur. scilicet diuina cura nostri. *Quoniam ipsi cura est de vobis. Sobrii estote & vigilate, quia aduersarius vester diabolus, tanquam leo rugiens circuit quærens quem deuoret.* pro, quærens aliquem deuorare. *Cui resistite fortes.* pro, firmi. *in fide: scientes eàdem passionem.* pro, eàsdem passiones, *ei quæ in mundo est vestræ fraternitati fieri.* pro, perfici. hoc est scientes eàsdem passiones tentationum illi vestrę fraternitati quæ est in mundo (hoc est ecclesiæ Christianæ) perfici, id est non nocere, sed ad perfectionem conducere. Pati siquidem tentationes diabolicas, non in sua imperfectione relinqui, sed perfici fraternæ ecclesiæ (hoc est proficere ad vtilitatem fraternæ ecclesiæ) aperitur ne quum se tentari à diabolo sentiunt, pusillanimes fiant. ¶ Quis perficit huiusmodi tentationum passiones, subiungit. *Deus autem omnis gratiæ qui vocauit nos in æternam suam gloriam in Christo Iesu, modicum passos, ipse perficiet.* Deest, fulciet, *confirmabit solidabitque.* Quum dixisset perficiet requisita ad perfectionem, subiungit quòd fulciet virtutibus moralibus, cõfirmabit robore fidei, & stabiliet tandem assistentia. donum enim stabilitatis non conceditur nisi diuina assistentia. *Ipsi gloria & imperium in secula seculorum: amen. Per Siluanum fidelem fratrem, vobis vt arbitror breuiter scripsi.* Vt arbitror non refertur ad fidelem, sed refertur ad breuiter scripsi. *Obsecrans.* pro, adhortans, *& contestans hanc esse veram gratiam dei in qua statis.* De euangelica gratia loquitur: & hanc esse veram dei gratiam & contestatur vt non expectent aliam, & adhortatur complectendam. *Salutat vos ecclesia quæ est in Babylone collecta.* pro, in Babylone simul electa. Et appellatione Babylonis significat Romam. inde enim scribebat. Videbat siquidem Romam confusione tum idolorum tum morum pressam. Et propterea confusione eam nominauit. ¶ Quod autem dicit simul electa, alias ecclesias respicit. Significatur enim quòd non sola, sed simul cum aliis ecclesiis est electa, quòd est pars electorum. *Et Marcus filius meus.* De Marco euangelista intelligitur. *Salutate inuicem in osculo sancto.* pro, in osculo charitatis. *Gratia.* pro, pax, *vobis omnibus qui estis in Christo Iesu. amen.* Vere frater Pauli Petrus inuenitur tam in principio quam in fine epistolæ: vt taceamus de conformitate doctrinæ.

Caietæ. 15. Iulij. 1529.

Thomæ

THOMAE
DE VIO CAIETANI
Cardinalis Sancti Xisti, in posteriorem diui Petri Epistolã commentarii.

SEcunda Petri apostoli epistola) Hæc secunda epistola non caret contradictoribus: dicente Hiero. de vir. illust. de Petro. Scripsit duas epistolas quæ canonicæ nominantur: quarum secunda à plerisque eius esse negatur propter styli cum priore dissonantiam. ¶ Verum hæc ratio non minus infert primam quàm secundam non esse Petri: nam tantum dissonat prima à secunda, quantum secunda à prima. Quo fit vt ex dissonantia styli neutra reddatur Petri certa, si argumentum valet. Infirmum itaque argumentum assumitur: quum vnum atque eundem hominem diuerso stylo quandoque scribere experientia testetur. Registrum Gregorij tantum dissonat ab aliis scriptis à Gregorio, vt si ex stylo arguendum esset, negaretur Gregorij.

SImon Petrus *seruus & apostolus Iesu Christi, iis qui coæqualẽ.* pro, æque preciosam, *nobiscum sortiti sunt fidem.* Nisi ipse Petrus in principio tertij capituli diceret, hanc iam vobis secundam scribo epistolam, ex personis hic salutatis nesciit ad quos epistola hæc dirigitur: quoniam omnibus Christianis commune est q æquè preciosam sortiti sunt fidem. Verum Petrus explicaturus inseri quòd ad eosdẽ dirigit hanc ad quos direxit primam epistolam, hic à diuino dono eos describit. ¶ Et dicit sortiti, non casuali sorte, sed diuinæ electionis. Nobiscum

Universidad de Deusto
Biblioteca

cum autem, apostolos demonstrat. *In iustitia dei nostri & saluatoris Iesu Christi.* Non in iustitia nostra, non in meritis nostris, sed in iustitia dei: quæ est iustitia saluatoris Iesu Christi. Satis consormis immò eadem est hæc doctrina doctrinæ Pauli: distinguentis iustitiam dei (quę est iustitia fidei, quę est iustitia qua iustificamur à peccatis) ab vniuersis iustitiis nostrorum operum. *Gratia uobis & pax adimpleatur in cognitionem.* pro, agnitione, *dei & Iesu Christi domini nostri.* Salutatio apostolica est, constans ex gratia & pace. Imprecatur autem cõplementum præsentiũ donorum in vita æterna: quæ cõsistit in agnitione dei & domini nostri Iesu Christi. *Quomodo omnia nobis diuinæ uirtutis suæ, quæ ad uitam & pietatem donata sunt.* pro, vt eius diuina potentia omnia nobis largita est, quæ ad vitam ac pietatem pertinent, *per cognitionem.* pro, agnitionem, *eius qui uocauit nos propria gloria & uirtute.* pro, gloriam & virtutem. Gratia & pax in agnitione dei & Iesu Christi adimpleatur sic, eaque ratione quemadmodum diuina eius potentia largita est nobis omnia quę ad vitã animę, ad vitam spiritualem, ac pietatem erga cœlestem patrem, patriam illiusque ciues pertinent: largita est autem hæc per agnitionem Iesu Christi qui vocauit nos tum gloria tum virtute. ¶ Cõstat hæc dona largita esse nobis per fidem qua agnoscimus Iesum Christũ. Constat quoque quòd Iesus Christus vocauit nos tum virtute. Et est sermo de virtute vt distinguitur cõtra vitium. Vniuersa enim vita Christi virtus fuit, immunis à quocunque minimo lapsu à virtute. quo fit vt Christiana religio omnẽ amplectatur virtutẽ iure suæ vocatiõis. Tum gloria. siue gloria referatur ad gloriam tot talium & tantorum miraculorum: siue gloria referatur ad gloriam immortalitatis corporis eius. Ita quòd in statu passibili vocauit nos virtutem in statu autem immortali vocauit nos gloria. *Per quam.* pro, per quæ, *maxima & preciosa nobis promissa donauit.* Relatiuum quæ refertur ad omnia quæ nobis diuina potentia largita est. Et est sensus per quæ, spectantia ad vitam & pietatem, maxima & preciosa promissa nobis sunt donata. Non sunt pura dona, sed deferunt secum longe maiora promissa, non pollicitatione sed donatione iam nostra. Et quæ sint hæc promissa maiora subiungit. *Vt per hæc efficiamini diuinæ consortes naturæ.* In cœlesti patria adimplebitur hoc. per hæc enim præsentia dona efficimur in futura vita diuinæ naturæ consortes: vtpote videntes deũ sicuti est, quod est proprium ipsius diuinæ naturæ. Nulla enim creatura fieri potest tam excellens, vt suapte natura videat deum sicuti est: sed hoc oportet

oportet ex supernaturali cõsortio diuinæ naturæ habere. ¶ Adtuerte prudens lector quàm longo contextu pendulã effecerit sententiam. Quum dixisset gratia & pax adimpleatur in agnitione dei &c. adiunxit rationem qua nobis tot in hac vita largitus est deus, vt efficiamur diuinæ naturæ cõsortes. quod est redire ad primum imprecatum. *Fugientes eius quæ in mundo est concupiscentiæ.* pro, in concupiscentia, *corruptionem.* Ne errares intelligendo q̃ diuina dona efficerent nos consortes diuinæ naturæ sine nostra cooperatione, adiungit quòd sic efficiemini diuinæ naturæ consortes si refugeritis corruptionem, nõ quæ est in corpore, sed quæ est in cõcupiscentia. Corruptas concupiscentias vult intelligi cõcupiscentias dissonãtes à recta ratione. integritati siquidem animi contrariantur. *Vos autem curam omnem.* pro, & in hoc ipsum autem curam omnem, *conferentes.* Demonstrat hoc ipsum, quod dixerat, vt per hæc efficiamini diuinæ naturæ consortes. in hoc enim oportet omne studium nostrum cõferre. Et quod in genere dixit omnem curam vestram, explicat distinguendo per partes. *Ministrate, in fide uestra uirtutem.* Et est sermo de virtute, vt distinguitur contra vitiũ. Fides enim sine operibus mortua est. Et propterea oportet fidei subministrare virtutem moralem. *In uirtute autem scientiam.* Virtus moralis prudentiæ connexa sic est, vt neutra sine altera esse possit. *In scientia autem abstinentiam.* pro, temperantiam. non prout est specialis virtus circa delectationes venereas, sed potius prout sonat generalem modum virtutum: qui consistit in singularum actionum temperatione. vt per hæc duo (virtutem videlicet & temperantiã) vterque generalis modus virtutis fuerit significatus, virtute quidem modus impulsiuus: temperantia autem modus retractiuus. In his enim duobus modis cõsistunt omnes virtutes morales. *In abstinentia.* pro, in temperantia, *autem patientiam.* Hæc est Christiana virtus, quã amore dei toleramus mala voluntarie. *In patientia autem pietatem.* erga fratres &c. Vana enim esset patientia si non annexam haberet pietatem quando & vbi oportet. *In pietate autem amorem fraternitatis.* pro, amorem fraternum. Exterior pietas quæ cuiũ officiũq; exhibet, vana esset nisi esset intus amor fraternus. *In amore autẽ fraternitatis.* pro. in amore autẽ fraterno, *charitatem.* pro, dilectionem. Ex eo quòd non determinat cuius, intelligitur absolute. dilectio enim absolute extendit se ad omnes. Mandat Petrus vt nõ simus contenti amore fraterno, sed cum hoc habeamus etiam dilectionẽ ad omnes. Et est dilectio hæc Christianis propria: quibus manda-

bus mãdatur diligere etiã inimicos. *Hæc enim si uobiscum adsint & superent.* pro, exuberẽt, *non uacuos nec sine fructu.* Non vacuos quo ad recipiendum: nec sine fructu quo ad producendum. *Vos constituent in domini nostri Iesu Christi cognitione.* pro, cognitionẽ. quoniam & recipietis & producetis conferentia ad cognitionem domini nostri Iesu Christi. Hoc est bonũ ex his proueniens. malum autem proueniens ex horum absentia, subiungitur. *Cui enim nõ præsto sunt hæc, cæcus est & manu tentans.* Cõtraria cognitioni & illius profectui sunt cæcitas & manu viam tentare. Per quæ metaphorice describitur status Christianorũ sine virtute: q̃ sunt cæci, non videntes propriam damnationem, & quòd procedunt velut manu tentantes, non videntes impedimenta vitæ. Et quod tertiũ est. *Obliuionem accipiens purgationis ueterum suorum delictorũ.* hoc est ad similitudinem obliti, acsi nõ fuissent ei remissa peccata in baptismo se habet: vtpote nõ reminiscẽs cœpti itineris ad cœlestem patriam, vtpote ingratissimus post tãtum beneficium se habẽs vt oblitus. *Quapropter fratres magis satagite.* pro, operã date. Ad id redit vnde cœperat, vt efficiamini diuinæ cõsortes naturæ.

Vt per bona opera certam uocationem uestram & electionem faciatis. Superfluit per bona opera. nec est certam, sed firmam. Modus autem quo firma facienda est vocatio & electio, subiungitur dicendo. *Hæc enim facientes non peccabitis.* pro, non labemini, *aliquãdo.* Et prohomen hæc, demonstrat superius dicta, ministrate in fide virtutem &c. Hæc enim faciendo non labemini, quod est contrarium firmitati: non labemini à vestra vocatione & electione, sed firmi perseuerabitis in illa. *Sic enim abundanter ministrabitur uobis introitus in æternum regnum domini & saluatoris nostri Iesu Christi. Propter quod incipiam.* pro, nõ negligam, *uos semper commonere de his. & quidem.* pro, quanquam *scientes & confirmatos uos in præsenti ueritate. Iustum autem arbitror quadiu sum in hoc tabernaculo excitare uos in commonitione.* Docet Petrus vt quanuis subditi sint docti & firmi in veritate fidei, pastores tamen non debent neligere officiũ admonẽdi eos: immò iustum hoc esse arbitratur. *Certus quòd uelox est depositio tabernaculi mei: secũdum quòd & dominus noster Iesus Christus significauit mihi. Dabo autem operam & frequenter.* pro, & semper. hoc est indefesse, quãdiu vixero. *Habere uos post obitum.* pro, exitum, *meum.* proculdubio de tabernaculo corporis. *Vt horum omnium memoriam faciatis.* hoc est vnde seu in quo horum omniũ memoriam faciatis. Et est sensus quòd dabo semper operã, vt habeatis tractatus seu libros quibus possitis semper memoriam horum facere.

facere. Scriptum est enim, & memores sint mandatorum eius ad faciendum ea. *Non enim indoctas fabulas.* pro, fallaces fabulas, *secuti.* ad differentiam fabularum quæ non sunt fallaces: quas videlicet cõmuniter omnes agnoscunt esse fabulas. Fallaces enim fabulæ sunt quæ tanta arte sunt confictæ, vt videantur veræ. *Notam fecimus uobis domini nostri Iesu Christi uirtutem & præsentiã.* pro, potentiam & aduentum. Potentia enim refertur ad diuinitatẽ, aduentus verò ad humanitatem Christi. *Sed speculatores facti illius magnitudinis.* Illius masculini est generis: & demonstrat dominũ Iesum. Est enim ordo literæ, sed speculatores facti magnitudinis illius, Iesu Christi. Viderunt namque magnitudinẽ illius in monte: qui soliti erant videre humilitatem eiusdem. *Accipiens.* pro, accepit, *enim à deo patre honorem & gloriam uoce delapsa ad eum huiusmodi à magnifica gloria. Hic est filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Sententia est clara ex relatis in euangeliis. *Ipsum audite.* Superfluunt hæ duæ dictiones. *Et hanc uocẽ nos audiuimus de cœlo allatam, quum essemus cum ipso in monte sancto. Et habemus firmiorẽ propheticum sermonem.* Non dicit veriorem, aut clariorem, aut maioris authoritatis, sed firmiorem. quod cõstat verissimũ tunc fuisse: quoniam propheticus sermo longe magis firmatus erat in mentibus hominum quàm sermo iste, cuius testem se exhibet Petrus. Tam longo enĩ quo & ętatibus multis firmatus iam erat in mentibus hominum sermo prophetarum. & propterea Petrus firmiorem appellat sermonem propheticũ sermone nouiter è cœlo delato: & nõ quòd sit firmior in se. *Cui benefacitis attendentes quasi lucernæ lucenti in loco caliginoso donec dies illucescat, & lucifer oriatur in cordibus uestris.* Vniuersum præsentis vitæ statum assimilat loco caliginoso egenti lucernæ lumine: quod est sacra scriptura. Futura autẽ vita assimilatur diei claro: quo lucifer Christus oritur nõ corporaliter, sed spiritualiter in cordibus humanis. Est enim lux nõ corporũ, sed mentiũ. *Hoc primum intelligentes quòd omnis prophetia scripturæ.* ad differentiã prophetiæ quæ non est in canone sacræ scripturæ. Sic enim & domin⁹ appellauit vetus testamentũ: dicendo scrutamini scripturas. *Propria interpretatione nõ fit.* Inter scriptas scientias & scriptas prophetias differentiã tangit: penes hoc q̃ vir doctus ea quæ in lumine intellectus agentis apparent, iuxta propriã interpretationem, & docet & scribit. prophetã autẽ ea quæ sibi sub lumine diuinæ reuelationis apparẽt, nõ secũdũ proprij iudicij interpretationẽ & dicit & scribit. *Non enim uoluntate humana allata est aliquando prophetia.* Quũ debuisset dicere non enim

non enim intellectu humano allata est aliquãdo prophetia, dixit voluntate: eo quòd prophetiæ sunt de singularibus contingentibus futuris. ad quorum certitudinem constat non se extendere intellectum humanum: sed ad eorundem vaticinia cõstat se extendere præsumptionem voluntatis humanæ: & ideo exclusit voluntatem humanã. *Sed spiritu sancto inspirati.* pro, sed à spiritu sancto acti. Et in hoc tangit differentiam inter veros & falsos prophetas. Veri enim prophetæ aguntur à spiritu sancto ad interpretandũ quę eis reuelantur: & sic totũ quod est prophetiæ, spiritui sancto tribuitur. Falsi autẽ prophetæ aguntur à spiritibus dæmoniacis, à spiritibus melancholicis &c. *Locuti sunt sancti dei homines.*

CAPVT II.

Fuerunt autem & pseudoprophetæ in populo. proculdubio Israelitico. *Sicut & in vobis erunt magistri mendaces.* pro, pseudomagistri: *qui introducent sectas perditionis, & eum qui emit eos dominum,* pro, dominum, *negantes.* De Christo clarè loquitur: qui sanguine proprio homines redemit. *Superinducentes sibi celerem perditionem.* Quo facilior eo celerior suapte natura est perditio. & propterea isti qui faciliorem inducunt interitum æternum, dicuntur inducere celerem perditionem. Hæretici nanq; facillime damnantur. *Qui enim non credit, iam iudicatus est.* *Et multi sequentur eorum luxurias.* pro, exitia: per quos via veritatis blasphemabitur. Tum sequaces tum pseudomagistri referri possunt per relationem quos: sequentibus tamen magis quadrat, vt referantur pseudomagistri. De quibus subdimur. *Et in auaritia fictis verbis de vobis negociabuntur.* Non longe abistis sunt prædicatores quæstus, qui abutuntur populi Christiani deuotione ad quæstum: qui ignoranter aut temere prædicare audent quòd soluentes carlinum aut ducatũ pro vocata indulgentia plenaria, sunt in eo statu acsi tunc baptizati fuissent: & similiter quòd liberant animam vnam à purgatorio. hæc enim monstra sunt, & negociationes de Christiano populo. Nescit Christiana religio hæc figmenta: sed adinuentiones sunt eorum qui in auaritia fictis verbis de Christianis negociantur, abutentes illis ad quæstũ. *Quibus iudicium iam olim non cessat.* pro, non tardat. hoc est quibus iamolim iudicium paratum, non tardat. Et de executione iudicij subiungitur. *Et perditio eorum non dormitat.* Et est sensus quod paratum iudicium non differtur vltra tempus proprium: & executio eius nullum patitur impedimentum, sicut qui dormitat impeditur à somno. *Si enim deus angelis peccantibus*

peccantibus. pro, qui peccauerant non pepercit, *sed rudentibus.* pro, catenis, *inferni.* pro, caliginis, *detractos in tartarum, tradidit cruciandos in iudicium reseruari.* pro, tradidit seruandos in iudicium. In aliquibus tamẽ codicibus Græcis legitur seruatos. Et est sensus quòd ad similitudinẽ principis detrudentis aliquos criminosos in carcerẽ vinctos catenis ad priuandũ eos libero vsu membrorũ, deus tradidit dæmones qui peccauerãt in carcerẽ tartari (hoc est infernalis loci) & catenis caliginis vinxit eos: hoc est virtutẽ detentiuã eorũdem dedit caligini. Quod potest referri ad motũ localem vel ad alios motus animi. Et si quidẽ referatur ad motũ localẽ, sensus est quòd dedit caligini corporeæ officiũ catenę ad retinendũ virtutẽ motiuã dæmonũ ne possint inde exire. Si vero referatur ad alios animæ motus, sensus est q̃ dedit caligini spirituali officiũ catenæ ad detinẽdum intellectũ ne possit intelligere particularia omnia quę ex applicatione proprij studij posset intelligere. Cõstat enim ex euãgelio dæmones habere ligatã vim operatiuã. Quod autem ligatũ habeant intellectũ ad cognoscendũ aliqua particularia, tẽtatio Christi testatur. ¶ Seruatos autẽ seu seruandos in iudicium dicit: quia adhuc nõ sunt extremæ dãnationi subiecti, sed hoc extremo iudicio reseruantur. Vnde & dominus in euangelio dicit de igne æterno, qui paratus est diabolo & angelis eius. & non dicit qui iam datus est diabolo & angelis eius. *Et originali.* pro, antiquo, *mundo non pepercit.* Antiquum mundum vocat mundum ab Adã vsque ad Noe. *Sed octauum Noe iustitiæ præconẽ custodiuit, diluuio illi mundo impiorũ inducẽs.* Præconẽ iustitię Noe denominauit octauum, ad significandũ q̃ non solus sed cũ septem animabus octau⁹ saluatus est. *Et ciuitates Sodomorũ & Gomorræ in cinerẽ redactas, euersione damnauit.* Tã res gesta diluuij quàm res gesta circa ciuitates Sodomorũ in Genesi scribitur. *Exemplum eorũ qui impie acturi sunt ponens.* Ad vtrunque (diluuiũ videlicet & subuersionẽ Sodomorũ) refertur exemplũ. *Et iustum Lot oppressum à nefariis in lasciuia conuersationis, eripuit.* Et hæc historia in Genesi quoque habetur. *Aspectu enim & auditu iustus erat.* Magna laus Lot, quòd inter nefarios viros habitans nec aspectu nec auditu peccaret. Verum aduerte quòd interpres sensum reddidit quo textus tẽdit, non ipsum textũ. Legendũ enim esset, *Aspectu enim & auditu iustus inhabitans inter illos, quotidie animam iustã iniquis operibus excruciabat.* Affectũ ipsius Lot describit Petrus, explicans quãto mœrore cõcipiebat iniqua opera illorũ inter quos habitabat vsqueadeo q̃d excruciabat propriam animã visu seu auditis iniquis operibus illorũ. *Nouit deus.*

Universidad de Deusto
Biblioteca

pro, dominus. Hoc vt consequens accipiendum est illius conditionalis superius inchoatæ, si enim deus angelis peccantibus. Ita quòd antecedens illius conditionalis constet ex quatuor partibus: videlicet ex angelis, ex antiquo mundo, ex ciuitatibus Sodomorum, & ex oppresso Lot. Consequens autem sic quod modo dicitur, nouit dominus. Et habet tres partes. Prima est. *Pios de tentatione eripere.* Secunda est. *Iniquos uero in diem iudicii reseruare cruciandos.* Tertia autem quæ subiungitur. *Magis autem.* pro, maxime autem, *illos qui post carnem in concupiscentia immunditiæ ambulant, dominationemque contemnunt, audaces, sibi placentes.* pro, contumaces, *sectas non metuunt introducere blasphemantes.* pro, opiniones non tremunt blasphemantes. Quinque genera vitiorum familiarium hæreticis supputat. Quorum primum est vitium carnale. Secundum cõtemptus non solum dominorum, sed dominationum: Tertium audacia. Quartum contumacia. & quintum quòd opiniones quantumcunque blasphemas non metuunt inducere seu sequi. Et quanuis omnes hæretici valde puniendi sint, inuolutos tamen his vitiis Petrus maxime puniendos dicit. *Vbi angeli qui sunt fortitudine & uirtute.* pro, robore & potentia, *maiores, non portant.* pro, non ferunt, *aduersum se.* Desunt duæ dictiones. *Apud dominũ, execrabile.* pro, blasphemum, *iudicium.* Grauitatem æternę damnationis monstratiex eo quod dęmones robustiores natura & potentiores viribus quàm sint homines, nõ sufferunt iudicium illud, Quod denominant blasphemum, ex eo quòd blasphemãdo recipitur. immo ex hoc declarat qualiter non ferunt. Quod enim blasphemando toleratur, nõ suffertur. *Hi uero proculdubio magistri erroris, Velut irrationalia pecora.* pro, bruta animantia, quæ videlicet non loquuntur. *Naturaliter.* pro, natura genita, *in captionem & perniciem.* Capiuntur enim & peruccãtur animantia quasi suapte natura. *In iis quæ ignorant blasphementes, in corruptione.* pro, pernicie, *sua peribunt.* Ad similitudinem brutorũ, quę capiuntur in laqueis quos ignorãt, describit istos blasphemantes perire in suis ignorantiis pernicios is. Et rationẽ subdens subiungit. *Percipientes mercedem iniustitiæ.* Merentur enim in suis erroribus capi & perire ex propria iniustitia qua deo iniuriantur. *Voluptatem existimantes diei delitias, coinquinationis.* pro, coinquinationes, *& maculæ.* Nominatiui pluralis sunt ambę. Et est sensus quòd isti hæretici non coinquinati & maculati sed coinquinationes & maculæ (ad significandum tum quòd eminentissime sunt coinquinati & maculati. tum quòd sunt aliorum coinquinationes & maculæ)

maculæ) isti inquam sunt existimantes voluptatem delitias dici. Homines qui sapiunt, putant delectationes carnales esse delitias noctis: hoc est occulte percipiendas. Vnde & Paulus opera tenebratum definiuit impudicitias, comessationes, ebrietates & huiusmodi. isti vero hęretici carnales delectationes cõputant inter delitias diurnas: quod est dicere eas esse licitas, honestas, tanquàm ea quæ fiunt in die. *Delitiis affluentes in conuiuiis suis luxuriantes uobiscum.* pro, delitiantes in deceptionibus suis coepulantes vobis, hoc est non solũ existimant delectationes esse licitas, sed facto attractiuo vestri id monstrant. nã inter suos errores vacant delitiis & coepulantur ad hoc vt vos alliciãt ad similia. *Oculos habentes plenos adulterii.* pro, adulteræ. Delectationibus gulę adiungit delectationes venereas: & eas quas leges detestantur. Vnde & oculos eorum dicit plenos adulteræ, tanquàm nihil aliud spectent nisi ad adulteria. *Et incessabilis delicti.* pro, & qui non cessant à peccato. vt perseuerantia significetur. *Pellicientes.* pro, inescantes, *animas instabiles.* Effectus describitur horum hæreticorum. *Cor exercitatum in auaritia habentes.* Post crimina carnalia ad crimen auaritiæ eorundem transit. *Maledictionis filii.* Et subiungendo radicem mali ait. *Derelinquentes uiam rectam.* proculdubio Christianæ fidei quam professi erant. *Errauerunt.* errant omnes qui operantur malum. Et exemplum erroris subiungit. *Secuti uiam Balaam ex Bosor.* pro, filij Bosor: *qui mercedem iniquitatis amauit.* Historia longa est: & habetur Num. 22. *Correptionem uero habuit suæ uesaniæ.* pro, propriæ iniquitatis. subiungale mutũ in hominis voce loquens, prohibuit prophetæ insipientiam. *Hi sunt fontes sine aqua & nebulæ turbinibus exagitatæ: quibus caligo tenebrarum reseruatur.* pro, in æuum seruata est. Assimilantur huiusmodi hæretici fontibus sine aqua quo ad bonum, & nebulis turbine agitatis quo ad malum: pro quanto seruant obscuritatem tum fidei tum morum in æuum istius mundi. Quomodo autem seruent caligi nem morum ac fidei, subiungit. *Superbia.* pro, superba, *enim uanitatis loquentes.* proculdubio verba. *Pellicium.* pro, inescant, *in desideriis carnis luxuri.e.* pro, lasciuiis. inescant lasciuiis in concupiscentiis carnis. *Eos qui paululum effugunt.* pro, aufugerant. proculdubio à recto. Vbi considera periculum etiã parum declinandi à recto Tales enim facile inescãtur. Et hoc est primum genus eorum qui facile trahũtur ab hæreticis. Alterũ vero genus subiungitur. *Qui in errore conuersantur.* Errantes in intellectu fidei, facile trahuntur ab hæreticis ad hæreses & lasciuiam morum. Vel conuersantes cũ

Universidad de Deusto
Biblioteca

hæreticis appellat eos qui in errore conuersantur. Ipsa enim conuersatio via quædam est ad hoc vt seducantur. *Libertatem illis promittentes.* proculdubio carnis tanquàm licitam. *Quum ipsi serui sint corruptionis.* proculdubio animi. Et hãc seruitutem probat. & probatio & sententia est clara. *Aquo enim quis superatus est, huius & seruus est.* pro, huic etiam seruus factus est. *Si enim refugientes coinquinationes mundi in cognitione domini nostri & saluatoris Iesu Christi, his rursus implicati superantur, facta sunt eis posteriora deteriora prioribus.* pro, postrema deteriora primis. Et hoc probat subiungendo. *Melius enim erat illis non cognoscere.* pro, non cognouisse. *uiam iustitiæ, quàm post cognitionem retrorsum conuerti ab eo quod illis traditum est sancto mandato.* Sententia est clara. *Contigit enim eis illud ueri prouerbii. Canis reuersus ad suum uomitum & sus lota in uolutabro.* pro, ad volutabrum *luti.* Et subintelligitur reuersa.

CAPVT III.

Hanc ecce. pro, iam, *charissimi.* pro, dilecti, *secundam uobis scribo epistolam in quibus uestram excito in commotione synceram mentem ut memores sitis eorum quæ prædixi uerborum.* pro, prędictorum verborum, *à sanctis prophetis & apostolorum uestrorum præceptorum domini & saluatoris,* pro, & apostolorum nostrorum mandati domini & saluatoris. Et est ordo literæ, & mandati nostrum, appositiue apostolorum domini & saluatoris. Et est sensus. vt memores sitis non solum prædictorum à prophetis, sed etiam mandatorum quæ à nobis apostolis domini & saluatoris accepistis. *Hoc primum scientes quòd uenient in nouissimis diebus in deceptione illusores.* Superfluit in deceptione. *Iuxta propriat concupiscentias ambulantes. dicentes, ubi est promissio.* proculdubio vniuersalis resurrectionis, seu (quod idem est) regni Christi. *Aut aduentus eius?* proculdubio gloriosi ad iudicium. Et ratio insultandi subiungitur. *Ex quo enim patres dormierunt, omnia sic perseuerant ab initio creaturæ.* pro, conditionis. Argumento solito vtuntur, quòd semper mundus vno modo fuit: & consequenter sic perseuerabit diuersis uarietatibus subiectus, nunquàm terminandus aduentu Christi. *Latet enim eos hoc uolentes.* Aduersus solitum argumentũ dicit Petrus quòd ipsi sponte ignorant hoc, subiungendum. ita quòd est eorum ignorantia affectata. Res autem sponte ignorata subiungitur. *Quod cœli erãt prius.* pro, iamolim, *& terra de aqua & per aquam consistens.* pro, consistentes, *dei uerbo per quæ ille tunc mundus aqua inundatus perijt.* Et est sensus quòd aer & terra beneficio aquę consistentes, ipsum qui tunc

tunc erat mundum inundatione aquæ destruxerunt. Et hoc directe dicit contra dicentes quòd mundus semper eodem modo perseuerauit. ¶ Vide singula. Dicit quòd cœli & terra erant de aqua & per aquam consistentes. Non est hic sermo de cœlis, id est corporibus cœlestibus, sed de cœlis, id est aere: iuxta illud, volucres cœli. Pluraliter autem significatur, propter diuersas partes aeris. ¶ Quod autem dicit tam aerem quàm terram consistere ex aqua dupliciter potest intelligi. Vel de ipso aere & de ipsa terra. & sic significaretur illud in principio Geneſis scriptum. Congregentur aquæ quæ sub cœlo sunt in locum vnũ & appareat arida. Per huiusmodi enim congregationem aquarum & terra quatenus arida consistit ex aqua segregata: & similiter aer qui successit loco aquarum segregatarum, consistit ex aqua segregata. Si vero (quod potius complectendum videtur) non de ipsa terra & aere secundum se, sed secũdum plenitudinem eorum intelligitur. sic est sensus clarus: quòd aer & terra secundum suas plenitudines consistunt ex aqua & per aquam. Nam volucres cœli implentes aerem, ex aquis fuisse productas constat in principio Geneſis. Et breuiter (vt philosophi tradunt) omnium viuentium mater est aqua: vt testantur omnium animantium semina daturæ liquidæ. Et per hanc rationem animantia tam implentia terrã quàm aerem, ex aqua & per aquam consistunt: vtpote quę aluntur humido. Et hęc quo ad causas naturales. Causa vero prima tam efficiens quàm cõseruans tãgitur dicendo dei verbo. ¶ Quum subiũgitur per quæ, referuntur dei verbum cœli terra aqua. nam per verbum dei principaliter, & per apertas cataractas cœli, & per ruptos in terra fontes abyssi, inundatione aquarum mundus ille periit qui fuit ante Noe, quo ad plenitudinem animantium tam in aere quàm in terra. *Cœli autem qui nunc sunt & terra, eiusdem uerbo repositi sunt, igni reseruati in diem iudicii & perditionis impiorum hominum.* Non est alia terra neque alij cœli secundum substantiam, sed secundum plenitudinem animaliũ. Et propterea Petrus tanquàm de aliis cœlis & alia terra loquitur. Et arguit ex præterito interitu cœlorum & terrę quo ad plenitudinem animantium, eodem verbo dei reseruari vt cõsumantur per ignem in die iudicij. neque enim minoris potestatis est verbum dei ad perdendum per ignem quàm fuerit ad perdendum per aquam. *Vnum uero hoc non lateat uos charissimi.* pro, dilecti, *quòd unus dies apud dominum sicut mille anni, & mille anni sicut dies unus. Non tardat dominus promissionem suam, sicut quidam existimant.* Duo dixerant illusores. Alterum quòd omnia sic perse-

 uerant.

Universidad de Deusto
Biblioteca

uerant,& contra hoc attulit diluuium. Alterum vbi est promissio? quasi dixerint quòd tanta tarditas attestatur nullitati. Et aduersus hoc dicit Petrus quòd apud deũ vnus dicit supputatur pro mille annis & econuerso. Et dixit hoc quoniam relatiue ad æternitatẽ etiam centum milia annorum supputantur vnus dies. Et hinc deducit quòd non tardat dominus adimplere promissionem suam. ¶ Recte dicit non tardat: quia nec per vnam horam vltra tẽpus diffinitum differt. *Sed patienter agit.* pro, sed longanimis est, *propter uos.* pro, erga nos. Non est tarditas, sed longanimitas, nobis vtilis: vtpote. *Nolens aliquos perire sed omnes ad pœnitentiam reuerti.* pro, recipere. Verba hæc vt sonant exponenda sunt sicut illa Pauli, deus vult omnes homines saluos fieri. Possunt enim intelligi de voluntate antecedente: hoc est de velleitate. Possunt & intelligi non de singulis generum, sed de generibus singulorũ. Possunt & limitari ad electos: quòd nõ vult aliquos electorum perire, qui perirent nisi expectarentur. Verbi gratia si Petrus fuisset mortuus statim postquam negauit Christum, si Paulus fuisset mortuus ante suam conuersionem. & sic de aliis peccatoribus electis. *Aduenier autem dies domini sicut fur.* Deest, in nocte. Distinxerant illusores insultationem in duas partes: vbi est promissio aut aduentus eius? Contra dilatam promissionem, postquam dixit Petrus quòd non est tarditas, sed longanimitas, ad id quod dicitur de aduentu modo respondet: quòd dies domini non aduenier præcognitus, sed quemadmodum fur in nocte. Et propterea cessat insultatio vbi est aduentus? *In quo cœli magno impetu transient.* De corporibus ipsis cœlestibus potest intelligi quòd ad similitudinem impulsorum magno impetu transibunt, non à substantia, sed à motu. *Elementa uero calore soluentur.* Aerem & aquam solui, non quo ad substantiam, sed quo ad mixtionem quam habent adiunctam intellige: remanebunt enim elementa pura. *Terra autem & omnia quæ in ipsa sunt opera, exurentur.* Similiter intellige de terra sicut de aere & aqua diximus. de mixtis autem quæ in terra sunt nulla est ambiguitas. *Quum igitur hæc omnia dissoluenda sint, quales oportet uos esse in sanctis conuersationibus & pietatibus: expectantes & properantes.* pro, & accelerantes, *in aduentum.* pro, aduẽtum, *dici domini.* pro, dei. Accelerantes intellige non tempus minuentes, sed affectu vrgente. Et appellatur dies dei, dies iudicij vniuersalis: quoniam tunc manifestabitur dẽus omnibus, vt nullus possit dubitare amplius de ipso deo. *Per quem.* diem dei, qui est dies iudicij. *Cœli ardentes soluentur.* De inferioribus cœlis (hoc est de partibus aeris) intellige.

tellige. *Et elementa ignis ardore tabescent.* pro, & elementa æstuantia liquescunt. Præsentis est temporis: repetit monendo prius dicta narrando. *Nouos uero cœlos & nouam terram & promissa.* pro, iuxta promissum, *illius expectamus, in quibus iustitia habitat.* Nõ dicit alios cœlos & aliam terram, sed cœlos nouos & nouam terram, nouis modis essendi. Erunt enim cœli absque motu, & terra absque mixtura, &c. ¶ Relatiuum autem in quibus, potest referri tũ ad nouos cœlos & nouam terram: vt explicetur nouitas ex habitatione iustitiæ, excluso omni peccato, vel potius ad nos qui expectamus. Et est sensus quòd non omnes expectamus, sed ij tantum in quibus iustitia inhabitat: alij enim non expectant, sed timent. *Propter quod charissimi.* pro, dilecti, *hæc expectantes, satagite.* pro, date operam, *immaculati & inuiolati.* pro, irreprehensibiles, *ei.* hoc est ad honorem & gloriam eius. *Inueniri in pace, & domini nostri Iesu Christi longanimitatem.* Superfluit Iesu Christi. *Salutem arbitramini.* Hortatur ad id quod superius dixerat de diuina longanimitate. Hortatur autem vt longanimitatem domini nostri arbitrentur salutem, non dilationem, nec pro malo, sed pro optimo: puta pro salute nostra. *Sicut & charissimus.* pro, dilectus, *frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiam scripsit uobis. sicut & in omnibus epistolis loquens in eis de his.* Extendit sapientiã Pauli non stratam in epistola ad istos, ad reliquas epistolas Pauli de iis quæ spectant ad euangelicam doctrinam: ad differẽtiam priuatarum epistolarum quas forte scripsit aut scribere potuit Paulus de aliis rebus. ¶ Si quæris vbi est epistola Pauli ad istos? in promptu est respõsio quòd epistola ad Ephesios, & ad Colossenses, & ad Laodicenses, quum ad ciuitates Asiæ directæ sint, supputantur inter directas ad ipsos. Epistola quoque ad Galatas, sub eadem venit appellatione: nam vt patet in principio primæ epistolæ Petri, Asia & Galatia comprehenduntur. *In quibus sunt quædam difficilia intellectu: quæ indocti & instabiles depranant.* pro, detorquent (sicut & cæteras scripturas) *ad suam ipsorum perniciem. Vos igitur fratres præscientes custodite.* pro, obseruate (seu cauete) *ne insipientium.* pro, nefariorum, *errore traducti.* pro, abducti. *excidatis à propria firmitate.* Sententia est clara vsque in finem. *Crescite uero in gratia & cognitione domini nostri & saluatoris Iesu Christi. Ipsi gloria & nunc & in diem æternitatis. amen.*

Caietæ die. 20. Iulij. 1529.

THOMAE
DE VIO CAIETANI
Cardinalis sancti Xisti, in epistolam sancti Ioannis apostoli commentarii.
Prima Ioannis apostoli epistola.

Quod *fuit*. pro, erat, *ab initio*. Verbum dei deū refert: de quo in principio sui euangelij dicit, in principio erat verbum. de hoc enim solo verificatur quod erat ab initio: vt ibidē declaratum est. *Quod audiuimus*. A tractāda materia incœpit. Et propterea postquam proposuit æternitatem à parte ante rei tractandę. statim proponit quasi limitando non esse tractandum quòd erat ab initio secundum illius incomprehensibilitatem, sed secundum id quod notum est Ioanni & comparibus apostolis. Et propterea subiūgit modum notitię, tum ex auditu: quod audiuimus, ab ipso verbo dei. Iesus enim docuit etiā oretenus ea quæ diuinitatis sunt: vt patet in euangelio Ioannis. *Quod uidimus oculis nostris*. De corporeis oculis est sermo. Nequc tantum id quod audierunt, sed etiam id quod viderunt corporeis oculis de verbo dei, tractandū promittitur. Viderūt enim ipsum patientē crucis suppliciū, mortuū, & postea viuentem: prętet opera mirabilia innumera testificantia illius deitatem. *Quod perspeximus*. mētis oculis. Aperuit enim illis sensum vt intelligerēt scripturas aduenit spiritus sanctus: & fecit eos perspicere mente id quod auribus & oculis testificabatur. Vnde Thomas deitatē perspexit Christi, quum dixit, Dominus meus & deus meus. *Et manus nostræ contrectauerunt*. Non solū auditu & visu ac mente, sed etiā palpādo sensu tactus cognouisse testātur. Palpate inquit dominus & videte quoniā

quoniā spiritus carnem & ossa non habet. *De uerbo uitæ*. Audiuimus, audiuimus, perspeximus & cōtrectauerūt, refertur de verbo vitæ. In euangelio dixit in ipso vita erat, hic vero dicit verbū vitæ: vt intelligamus ipsum non solū esse vitā, sed ratione omnis alterius vitę. *Et uita manifestata est*. Ne putares verbū quidē in se esse verbū vitę, sed non vite manifestatæ apostolis (ita q; quod audiuimus, quod vidimus, quod perspeximus, quod palpauim⁹ est quidē spectans ad verbū vitę, sed non manifestat vitā ipsius verbi) ad hoc excludendū subiungit q; etiā vita manifestata est. Modus aūt quo manifestata est, similis subiungitur. *Et uidimus & testamur, & annunciamus uobis uitam æternam*. Quod dicit vidimus vitā æternā, intellige participatiue. Vidimus autem corporeis oculis dupliciter. primo in transfiguratione Christi: in qua æternā Christi vitā participatā in illa gloria corporeis oculis viderunt Ioannes, Petrus & Iacobus. secundo viderunt Christum post mortē viuū, vitā proculdubio æterna. Et propterea merito Ioannes dicit, & vidimus (corporeis oculis) vitam æternam. ¶ Si autē referatur ad visionē mētis, sic apostoli viderunt vitā æternam in seipsis. Vident enim intellectuali visu seipsos vinere vita gratiæ: quæ nihil aliud est qnàm inchoatio vitæ æternæ. Et propterea de oculis mētis loquēdo verū dicūt, & vidimus vitā æternā. Et quia quod vidimus testamur, merito subiunxit & testamur & annūciam⁹ vobis. *Quæ erat apud patrem: & apparuit*. pro. & manifestata est, *nobis*. Antequam verbum incarnaretur, æterna vita tam animæ quā corporis erat apud patrem, non erat communicata hominibus: incarnato autē verbo, æterna animę vita communicata est homini in anima Christi. Aeterna autē vita corporis communicata est homini in resurrectione Christi, & sic manifestata est nobis per Christū. *Quod uidimus & audiuimus annunciamus uobis, ut & uos societatem habeatis nobiscum*. Pedetentim descendit proponendo. Primū proposuit quod erat ab initio. deinde quod manifestatum est visu, &c. postea explicauit vitā verbi esse id quod manifestatū est. denique eandē vitam declarauit esse vitā æternā, annunciandam &c. Modo explicat quorsum annuncianda sit: & dicit q; ad vtilitatē nostrā. explicátque illā vtilitatē esse vt nos simus consocij apostolorū. Acsi aperti⁹ dixisset, vt sitis pares nobis. *Et societas*. Deest vero, *nostra sit cum patre & filio eius Iesu Christo*. Supfluit sit. sine verbo loquitur Ioānes. Et est explicatio societatis antedictæ, explicat enim q; nō qualiscūq; societas est hæc nostra ad quā inuitam⁹ alios, sed est societas cū patre & filio eius Iesu Christo Quod Petrus

trus appellauit consortium diuinæ naturæ (dicendo vt simus diuinę naturæ consortes) Ioannes appellat nostram cum patre & filio societatem: tam ineffabile enim est donum gratiæ gratum facientis perseuerans vt oporteat ipsum diuersis rationibus explicare: modo consortium diuinę naturæ, modo societatem, modo manere in deo & deum in nobis. Et dicit cum patre quantum ad diuinitatē, & filio eius Iesu Christo quantum ad humanitatem. *Et hæc scribimus nobis ut gaudeatis, & gaudium uestrum sit plenum.* Superfluunt duæ dictiones: gaudeatis, &, Quo tendat hæc societas describit: videlicet ad plenitudinem gaudij: quę in sola cœlesti patria est: quoniam gaudia præsentis vitę quantūcunque spiritualia, plena non sunt: nā semper restat gemitus, infœlix ego homo quis me liberabit de carcere mortis huius? *Et hæc est annunciatio quam audiuimus ex ipso.* Hactenus proposuit Ioānes tractanda in hac epistola: modo incipit tractare proposita. Et inchoat à proposita societate cum patre & filio eius Iesu Christo. Et quoniam dixerat quod audiuimus, quod vidimus, &c. inchoat ab eo quod audiuimus. Audiuimus autem ab ipso, Iesu Christo. *Et annunciamus uobis,* exequendo. *Quoniam.* pro, quòd, *deus lux est, & tenebræ in eo non sunt ullæ.* In euangelio Ioannis Christus hoc docuit. Et est sermo de luce non sensibilis, sed intelligibilis ordinis. Ipse siquidem solus est lux inter omnes substantias intellectualis ordinis, reliquæ nanq; intellectuales substantię sunt participationes quędā illius lucis. Et ad hanc differentiā significandam adiunxit, & tenebræ in eo nō sunt vllæ. In reliquis enim intellectualibus substantiis tenebrę aliquę sunt, saltem potentialitatis, vt etiā philosophi confitētur, nos autē præter has tenebras dicimus in eis esse tenebras peccatorū, aut saltē potentię peccādi. In deo autē nec peccatorū, nec potentię peccādi, nec potentialitatis alicuius tā in intellectu q̄ in natura tenebrę aliquę sunt. *Si dixerimus quoniam.* pro, quòd *societatem habemus cum eo.* Ecce materia quę tractatur. *Et in tenebris ambulamus.* De tenebris tā intellectus quā volūtatis est sermo. Et tenebrę quidē intellect⁹ cōsistūt i ignorātia ei⁹ quod quis tenet scire: tenebrę aūt volūtatis sunt ipsa pcta. Vnde ambulare in tenebris quānis cōmune quid sonet, secūdū tā rē est peccare. Nec dicit ambulauim⁹ sed ambulam⁹: vt intelligamus q̄ nō de iis qui peccauerūt, sed de iis qui peccāt loquitur. *Mentimur & ueritatē nō facimus.* Quū debuisset dicere & veritatē nō dicimus, dixit & veritatē nō facimus: ad significandū q̄ de mendacio facti est sermo. ipso enim facto quo ambulamus in tenebris, alieni à societate dei (qui lux est & in quo nullæ

nullę sunt tenebræ) nos constituimur: ac per hoc factum contrariatur verbis, & cōstituit mendaciū in verbo quo profitemur nos societatē habere cum deo. *Si autem in luce ambulamus sicut & ipse est in luce, societatem habemus adinuicem.* Nota differētiam. De nobis dicit in luce ambulamus: de deo autem in luce est. nostrum siquidem est proficere in luce: dei autem non est proficere, sed esse in luce. ¶ Et dicit ambulamus in præsenti, vt intelligamus quòd de iis qui in spirituali luce progrediuntur est sermo: non de illis qui olim in luce ambulauerunt, & modo in tenebris ambulant. ¶ Quod autem dicit societatem habemus adinuicem, à contextu literæ cogor intelligere societatem habemus adinuicem, hoc est cum deo, & deus nobiscū. nam de hac societate cōstat esse sermonem. Vnde & statim subiungit societatem eius nobiscū, dicendo. *Et sanguis Iesu Christi filii eius emundat nos ab omni peccato.* Acsi apertiùs dixisset, nostra in luce ambulatio facit nos habere societatē cū eo deo patre & eōuerso, & facit nos habere societatem cū filio eius pro quāto sanguis Iesu Christi filij eius emūdat nos ab omni peccato. Proposuerat enim superiùs & societas vero nostra cum patre & filio eius Iesu Christo. ¶ Non mireris speculatiue Theologe quòd emundatio à peccato, ponatur consequens ad societatem cum deo & ambulationem in luce. Recole q̄ hæc simul tempore sunt: quemadmodū aēris illuminatio & remotio tenebrarū, sed ordine naturæ tam formalis q̄ finalis illuminatio præcedit remotionem tenebrarū. & sic est in proposito. ¶ Et dixit hoc præoccupando obiectionem, quo pacto possumus in luce ambulare qui inuoluimur tenebris peccatorū? Excluditur enim obiectio ex hoc q̄ dum fit ista nostra cū deo societas, mundantur nō per nostra merita, sed per meritū sanguinis Christi omnia nostra peccata. Vnde & verbo præsentis tēporis vtitur dicēdo emūdat. Et dicit ab omni peccato: quia impiū est dimidiam à deo sperare veniam. *Si dixerimus quoniam.* pro, quòd, *peccatū non habemus, ipsi nos seducimus, & ueritas in nobis non est.* Non dicit si dixerimus q̄ non peccamus (implicat enim duo cōtraria, in luce ambulamus & peccamus) sed dicit q̄ peccatū non habemus. stat enim q̄ nō peccamus & tamen peccatū habemus cōmissum vel contractū. Dixerat q̄ sanguis Christi emūdat nos ab omni peccato: ne quis erraret intelligēdo hoc de aliquibus hominibus & nō de omnib⁹, ideo subiungit oēs habere peccatū ad monstrandū q̄ omnes indigēt mūdatione per sanguinē Christi. Hanc enī indigentiā testatī hęc sententia, cōprehendēs oēs sub habere peccatū *Si cōfiteamur pcta nostra.*

E regione

E regione negantium se habere peccatum locat nos confitentes peccata nostra. Et est sermo de confessione siue interna siue externa, qua homo recognoscit se habere peccatum. *Fidelis est & iustus, ut remittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate.* Ne vanam (vt multi garrulant) existimes confessionem peccatorum ad consequendam eorum remissionem, apud deum præsertim qui omnia nouit absque nostra confessione. Ioannes fidelitati diuinæ eam tribuit ad significãdum quòd ideo nostra peccatorum confessio valet ad remissionem peccatorum, quia fidelis est deus: hoc est quia deus promisit veniam confitentibus, & fidelis est in seruandis promissis. Et propterea conditionali vtitur, si confiteamur fidelis est deus. Et ne quisquam obiicere posset quòd promissa diuina intelliguntur salua iustitia, ac per hoc remissio peccatorum non nisi iustitia comite promissa est, adiungit quòd est etiam iustus: ad significandum quòd remissio quam promisit confitentibus, non stulte, non postergando iustitiam, sed seruando iustitiam adimplet. Sed iustitia est, non hominum sed dei. est enim illa qua sanguis Iesu Christi emundat nos. Vnde & duos effectus subiungit. Alter est vt remittat nobis peccata nostra. & hic respondet fidelitati. Alter & emundet nos ab omni iniquitate. & hic respondet iustitiæ: quoniam hic sanguini Christi paulo ante attributus est. *Si dixerimus quoniam* pro, quòd, *nõ peccauimus, mendacem facimus eum, & uerbum eius non est in nobis.* Priùs dixerat verbo præsenti quòd peccatum nõ habemus: modo dicit verbo præterito quòd nõ peccauimus. procedit enim resolutorie. Ideo mentiuntur dicentes, peccatum non habemus, quia mẽtiuntur dicenter non peccauimus. ¶ Quod autẽ dicit mendacem facimus eum (proculdubio deum) significat deum dixisse quòd omnes peccauimus. Quod ex multis sacræ scripturæ locis habetur. nam & in psalmis scriptum est, Non est qui faciat bonum non est vsque ad vnum. & Eccle. 7. Non est homo iustus in terra qui faciat bonum & nõ peccet. Quas authoritates Paulus ad Roma. 3. ad hoc affert, ac per hoc verbum dei scriptum non est in nobis, contrarium dicentibus.

CAPVT II.

Filioli mei hæc scribo vobis ut non peccetis. Ne quisquam obiiceret inculpabile esse nostrũ peccatum, tãquam ineuitabile à quocunque, occurrit Ioannes dicens ꝙ hæc scribo vobis non ad monstrandam ineuitabilitatem peccati, sed ad oppositũ: videlicet vt non peccetis.

cetis. Quamuis enim peccasse cõmune sit omnibus, euitabile tamen est in futurũ. Intellige ineuitabilia esse singula & omnia ad tempus, quamuis nõ omnia toto temporæ vitæ. & propterea subiungit. *Et si quis peccauerit aduocatum habemus apud patrem Iesum Christum iustum.* Non solum remedium docuit contra præterita peccata cõfessionem, sed etiam si rursus post baptisma peccamus, remedium docet recursum ad aduocatum Iesum Christum quatenus hominem. ipse enim est aduocatus noster apud patrem. Aduocatus autem non patrocinium ferens causæ iniustæ, sed aduocatus iustus. Cuius iustitia explicatur subiũgendo *Et ipse est propitiatio pro peccatis nostris.* Ecce iustitia Iesu Christi; ecce iustitia aduocati nostri, quòd ipse est propitiatio satisfaciẽs pro peccatis nostris. *Non pro nostris autem tantum, sed etiã pro totius mundi.* Magnus excessus iustitiæ, vt satisfecerit non pro peccatis electorum tantum, sed etiam pro peccatis totius mundi: quamuis non omnibus profuerit quo ad vltimum effectum qui est æterna fœlicitas. *Et in hoc scimus quoniam.* pro, quòd, *cognouimus eum si mandata eius obseruamus.* Non saltat Ioannes, sed tractans de societate nostra cũ deo per hoc quòd ambulamus in luce, quum mõstrasset indigentiam remissionis peccatorum quæ sunt tenebræ primo contrarie ambulationi in luce, modo prosequitur ipsam ambulationem in luce: declarando quòd exigit duo: videlicet seruationem mandatorum dei exterius, & dilectionem interius. Et quod superiùs appellauit ambulare in luce, modo appellat cognoscere deum. nam qui ambulat in luce: videdo vtitur luce: ac per hoc qui nouit deũ lucem, vtitur deo vt luce operum suorum tam intus quàm extra. Et est sermo de notitia affectiua: quam efficit fides infusa, quæ per dilectionem operatur. Dicendo itaque & in hoc scimus quòd cognouimus eum (proculdubio deũ lucem) perinde est ac si dixisset & in hoc scimus quòd ambulamus in luce, si mandata eius obseruamus. Si verò legatur in præterito, perinde est, & in hoc scimus quòd cognouimus eum si mandata eius obseruauerimus, in præterito. Quamuis possit difformitas temporum ad significandum notitiam præcedere, & seruationem mandatorum subsequi, dicta intelligi. intendit siquidem Ioannes ad literam mõstrare signum infallibile internæ lucis diuinæ in nobis esse si mandata eius seruauerimus. Et propterea dicit, & in hoc scimus, scientia experimentali. Vnde & ex oppositio inferri oppositum manifestat, subiungendo. *Qui dicit se nosse deum & mandata eius non custodit, mendax est & in eo ueritas non est.* Eodem sensũ vtitur nosse deũ. ergo ex custodia

ex custodia vel non custodia mãdatorum diuinorum pendet nostra notitia de interna in nobis luce. *Qui autem seruat uerbũ eius, uere in hoc charitas dei perfecta est.* Quum debuisset dicere in hoc notitia dei, seu lux dei perfecta est, dixit charitas dei, vt ostendat connexionem inseparabilem horum duorum: videlicet seruare mandata dei & charitatis dei. pedetentim enim repit ab exterioribus ad intima: tendens ad hoc vt dictũ est, q̃ ambulatio in luce constituens socios dei integratur ex charitate & seruatione mandatorum. ¶ Perfecta autem dicitur charitas dei seruãs mandata, quia extendit se nõ solum ad deum, sed ad omnia diligenda propter deũ. Extendit autem se non solum habitu, sed exercitatione. & ideo perfecta constans ex omnibus. *In hoc scimus quoniam.* pro, quòd, *in ipso sumus.* Redit ad primo propositum de societate cum deo in hoc, scilicet in charitate seruante mãdata, scimus quòd sumus in ipso, socialiter. Perpẽde prudens lector progressum literę, q̃ summarie declarauit in quo consistit societas nostra cum deo.

Qui dicit se in eo manere, debet sicut ille ambulauit & ipse ambulare.

Hinc apparet quòd pronomen in ipso sumus & in ipso manere, Iesum Christũ demõstrat, ita quòd iungit perfectæ charitati dei esse in Christo: vt intelligamus quòd per eandem sumus in Christo. Sumus autem tanquã membra in capite, sumus tanquã membra ipsius: quemadmodum manus mea est in me. de ipso nanque Iesu Christo cõstat dici sicut ille ambulauit. Monuerat docẽdo q̃ debemus ambulare in luce sicut ipse deus est in luce: vt autẽ hoc altius documentũ ab exemplo insinuaret, attulit exemplum Iesu Christi hominis q̃ debemus imitari illũ. hoc est enim ambulare sicut ille ambulauit. *Charissimi* pro, dilecti. Postquam summarie declarauit nostram societatem cum deo ex ambulatione in luce (in qua purgantur peccata, seruantur mandata) ex dilectione dei & incorporatione Christi, modo exactiꝰ incipit idem declarare, inchoans à dilectione dei. *Non mandatum nouum scribo uobis, sed mandatum uetus quod habuistis ab initio.* Inferius in cap. 3. dicet hæc est annunciatio quã audistis ab initio, vt diligatis inuicem. igitur mandatũ non nouum, sed vetus quod audiuistis ab initio est mãdatum dilectionis: quod fideles quiq; audiuerunt ab initio cõuersionis suæ. Et ideo Ioannes dicit q̃ nõ ingerit nouum mandatũ, sed illud idem quod habuerunt ab initio. Vnde & subdit. *Mandatum uetus est uerbum quod audistis ab initio.* fidei vestræ. *Iterum mandatum nouum scribo uobis quod uerum est & in ipso.* Superfluit &. *Et in uobis.* Deficiunt tres dictiones. Legendum est. *Idem uerum est &*

est & in uobis. Præceptum de dilectione dei & proximi, non est nouum, sed antiquum: præceptum autem de modo diligendi (videlicet illo modo quo Christus dilexit nos) est præceptũ nouum. Vnde & dominus in Euangelio de hoc loquens ait, mandatũ nouum do vobis, vt diligatis inuicem sicut dilexi vos. Vnde & Ioannes hic dicit de mandato nouo. quod est verum in Iesu Christo & idem est verum in vobis, imitatoribus Christi. Vtrunq; ergo mãdatum Ioannes se scribere fatetur. primo vetus, quod etiam in veteri testamento traditum est: secũdò nouum, quod tradidit Christus. iuxta duo quæ præmiserat: videlicet charitatem dei & esse in Christo. *Quia tenebræ transierunt.* pro, transeunt, *& uerum lumen iam lucet.* Rationem reddit vltimo dicti, idem verum est & in vobis. Ratio enim quare verificatur & in vobis id quod est verũ in in Christo, est quia tenebræ peccatorũ transeunt. & ratio quare transeunt, subiungitur præsentia veri luminis. Iam superiùs dictũ est, quòd ambulantibus nobis in luce mundantur peccata, ideo in vobis verum est, quia in vobis iam verũ lumen lucet & peccatorum tenebræ fugantur. *Qui dicit se in luce esse, & fratrem suũ odit, in tenebris est usq; adhuc.* Declaraturus diligentẽ dei qua ambulamus in luce, inchoat à contrario, immõ à contrariis actibus circa proximũ. sunt autem hi contrarij actus amor & odiũ. Ex differentia ergo inter odio habentem & diligentẽ fratrem suũ, manifestat dilectionem esse in luce. Odio siquidẽ habens fratrem suũ, est in tenebris vsq; adhuc: hoc est nõ obstante baptismo & quibuscunque sacramentis. *Qui diligit fratrem suũ, in lumine manet.* quod est contrariũ ad esse in tenebris. *Et scandalũ in ea nõ est.* tam actiuè quã passiue. Directe tamen intẽdit passiue. intendit enim dicere q̃ nõ solum manet in luce, sed ambulat in luce absq; offendiculo videns quò vadit. Vnde vt oppositum explicet de odore fratris, repetit. *Qui aũt odit fratrem suũ, in tenebris est.* vt adiungat. *Et in tenebris ambulat & nescit quo eat. quia tenebræ obcecauerunt oculos eius.* Perpende prudens lector differentiam inter odorem & dilectorem fratris, describi penes lucem & tenebras: vt intelligamus totum hoc dici ad declarãdum quod superiùs fuit propositum, quòd ambulans in luce societatem habet cum deo. Non vagatur Ioannes, sed propositum directe tractat. *Scribo uobis filioli.* Ne quisquã tam arduã putet scribi à Ioanne, vt rari sint in quibus hæc inueniantur, explicat Ioannes multas hominum differentias, quibus se scribere dicit tanquam ambulantibus in luce. Tria autem genera hominũ summat: videlicet filiolos, patres, & adolescentes. Et

quantum

quantum ipsa nomina innuunt, summat incipientes, proficientes & perfectos: incipientes appellando filiolos, proficientes adolescentes, & perfectos patres. Et singulis statibus bis scribit, vt ipsa repetitio non careat mysterio. *Quoniam remittuntur uobis peccata propter nomen eius.* proculdubio Iesu Christi. Aptè incipientibus remissio peccatorum accommodatur: quoniam sic ambulant in luce. vt eorum studium ad remissionem consequendam peccatorum animatur. *Scribo uobis patres, quoniam cognouistis eum qui ab initio est.* De Iesu Christo est sermo, ad cuius diuinitatis notitiam ascendunt perfecti: ascendunt autem transeundo per contemplationem ea quæ humanitatis Christi sunt ad ipsum qui est ab initio. *Scribo uobis adolescentes, quoniã uicistis malignum.* pro, malum. masculini tamen generis & cum articulo, ad significandum diabolum, qui verè est malus humano generi. Què vicisse, proficientibus attribuitur: qui iam consequuti peccatorum veniam aduersus diabolum pugnam susceperunt, & illum vicerunt, & cum hac victoria ambulant in luce. *Scribo uobis infantes.* pro, filioli. Iterũ scribere se ait filiolis alia ratione. *Quoniam cognouistis patrem.* Priùs dixerat quoniam remittũtur vobis peccata propter nomen eius: modo dicit, quoniam cognouistis, notitia fidei, patrem domini nostri Iesu Christi. vt fidem incipientium intelligamus non fistere in Christo homine, sed extendere se ad mysterium trinitatis. vtrunque enim oportet quantumcunque incipientes credere. *Scribo.* pro, scripsi, *uobis patres, quoniam cognouistis eum qui ab initio est.* Ex integro repetit ad patres, nulla additione aut diminutione facta, nisi mutato scribo in scripsi: quia quo altius tendat contemplatio perfectorum, non habet quàm ad eum qui ab initio est. in cæteris enim repetit aliquid altius. Repetit autẽ ad patres, vt ipsa repetitio fomentum quoddam sit ad seruandam celsitudinem eorum. *Scribo uobis iuuenes.* pro, scripsi vobis adolescentes, *quoniam fortes estis, & uerbum dei manet in uobis, & uicistis malignum.* pro. malum. masculini generis vt supra. Et hic quoque mutat, scribo in scripsi: quoniam secundum rem repetitio est, secundum explicationem autem victoria per partes explicatur: videlicet per verbũ dei dirigens, & per fortitudinem exequentem. postremo autem loco reseruauit victoriam aduersus diabolum, ad continuandum cum victoria aduersus mundum. *Nolite diligere mundum neque ea quæ in mundo sunt.* Dilectioni dei nõ solum contrariatur odiũ proximi, sed etiam dilectio mundi. & propterea postquam Ioannes à diligente deum exclusit odium fraternum, modo excludit dilectionem

dilectionem mundi & eorum quæ in mundo sunt. Appellatione mundi non intelligitur vniuersitas rerum, sed vniuersitas rerum deordinatarum non à regula naturæ, sed à regula rectæ rationis. nã & ipse Ioannes talia explicabit esse ea quę sunt in mundo quę prohibet diligi. *Si quis diligit mundum, non est charitas patris in eo.* Rationem reddit primi dicti, ne diligatis mundum: ex eo quòd si quis diligit mundum non est charitas patris in eo. Hinc clare patet quòd de dilectione mundi quatenus à recta ratione exorbitat, est sermo. nam diuina dilectio, ad mundum (hoc est vniuersitatẽ rerum creatarum) se extẽdit: iuxta id quod scriptum est. misereris omnium domine & nihil odisti eorum quæ fecisti. Charitas ergo patris imitanda nobis præcipitur, nõ abiicienda: vt intelligamus quòd illa prohibetur dilectio mundi quæ contrariatur dilectioni qua deus diligit nos. hanc autem cõstat esse quũ mundus diligitur in præiudicium diuinorum mandatorũ. *Quoniam omne quod est in mundo, concupiscentia carnis est & concupiscentia oculorum & superbia uitæ: quæ non est ex patre.* Non iacet ita in textu: sed legendum est absque copula verbali in medio, legendo sic. *Quoniam omne quod est in mundo, uidelicet concupiscentia carnis & concupiscentia oculorum & superbia uitæ, non est ex parte sed ex mundo est.* Ratio redditur quare charitas patris cœlestis non est in diligente mundum, quia omne quod est in mundo &c. non est ex ipso cœlestis patre, sed ex mundo: vt intelligamus quòd cœlestis pater diligit sua & non mundi, mũdus autẽ diligit sua & non cœlestis patris. Et ne sit quæstio de quibus existentibus in mundo Ioãnes loquitur, ipsemet explicat: dicendo videlicet concupiscentia carnis & concupiscentia oculorum & superbia vitæ. Res appetibiles deordinatas vt facilior esset intelligentia, denominauit à nostris deordinatis passionibus: vt sic non ambigeres quòd de appetibilibus deordinatis loquitur. mutuo enim sibi correspondẽt appetitiones deordinatæ & appetibilia deordinata. ¶ Sub concupiscentia itaque carnis inordinata delectabilia secundum sensum comprehenduntur: sub concupiscentia autem oculorum inordinata vtilia: sub superbia vero vitæ inordinata gloria, honor, fama & huiusmodi. ¶ Et hęc dicuntur non esse ex patre cœlesti, hoc est non constare ex dispositione cœlestis patris. non enim deus disposuit hæc quatenus inordinata. melius dicam non enim hæc quatenus inordinata constant ex diuina dispositione: quoniam diuina dispositio participata in rebus, non dissonat à recta ratione morali. sed sunt ex mundo, hoc est constant ex mundo, id est ex mundi dispositione vt mun-

dus exorbitat à deo. quod est dicere, constant ex mundo relato ad peruersam rationẽ. hinc enim omnis deordinatio delectabilium ac vtiliũ prouenit. *Et mundus transit & concupiscentia eius: qui autem facit voluntatem dei, manet in æternum.* Non sufficit Ioanni probasse mandatum non diligendi mundũ ex parte dei. sed addit alteram rationẽ ex parte nostri diligentium deũ. Et consistit ratio in hoc quòd mundi & nostræ contrariæ sunt conditiones. nam mundus cũ sua concupiscentia transitorius est, nos autem diligentes deum sumus æterni. non debemus ergo nos æterni degenerare diligendo mundum transitorium. Vt dictum est, nõ de substantia mundi est sermo: sed de ipso quatenus exorbitat à recta ratione. Constat autem huiusmodi exorbitationẽ transitoriam esse. terminabitur enim in iudicio. Diligentes autem deũ esse æternos, constat ex eo quòd ipsa dilectio dei persæuerabit in eis in æternum. *Filioli mei.* Superfluit mei. *Nouissima hora est.* Declarata dilectione dei ex cõtrariis (odio scilicet fraterno & dilectione mundi) consequenter declarat ipsum ambulare in luce, ex cõtrario: videlicet falsitate seu mendacio in iis quæ sunt fidei. esse enim in luce est nosse veritatẽ lucis diuinæ: ac per hoc falsitas contraria diuinæ veritati, manifestat esse in luce. Procedit autẽ à seductoribus ad ipsam falsitatem Vnde quod dicit nouissimà hora est, significat quòd est tempus seductiõis. nam seductio appropriatur vltimo tempori. quod erit tẽpus Antichristi, qui antonomastice est seductor. Et propter hunc sensum subiungit. *Et sicut audistis quia* pro, quòd, *Antichristus venit.* Præsentis temporis est venit. propter certitudinem enim prophetiæ futurum significat in præsenti. Acsi dixisset. nouissimàm horam appello horam Antichristi quo ad officium seductionis.

Et nunc Antichristi multi facti sunt. unde scimus quia. pro, quòd, *nouissima hora est.* Manifestat quo sensu loquatur. quemadmodum multi sunt Antichristi præuenientes illum Antichristum, ita nouissima hora est: sicut præsentes Antichristi officium exercẽt Antichristi, ita præsens hora exercet officium nouissimæ horæ. *Ex nobis exierunt, sed non erant ex nobis.* Præsentes seductores Christiani fuerunt, & ex nobis (Christianis) exierunt, verumtamen non erãt ex nobis: hoc est non constabant ex nobis. Pluries Ioannes vtitur hoc loquẽdi modo, vnde & in Euangelio, vos de mundo nõ estis: hoc est non constatis ex mundo. Ita hic ex nobis non erant: hoc est constabant secundum animũ ex aliis affectibus ex aliis cogitationibus quàm constemus nos, quàm habuerint à nobis. ¶ Vnde & subiungit. *Nam si fuissent ex nobis.* hoc est habentes affectus & cogi-

cogitatus quos acceperunt à nobis. *Permansissent utique nobiscum.* Sequela manifesta est, mansissent vtique in vnitate ecclesiastica nobiscum. *Sed ut manifesti sint quoniam.* pro, quòd, *non sunt omnes ex nobis.* Directe est sermo de Christianis quòd nõ omnes qui sunt, quandoque inter nos sunt ex nobis. hi enim fuerunt quandoque inter nos & tamen non sunt ex nobis. *Sed vos unctionem habetis à sancto & nostis omnia.* Iam dixerat quibus scribit: & propterea ad illos vtpote in gratia cõstitutos dicit, sed vos vnctionem habetis à sancto. An significetur persona spiritus sancti (cui attribuitur interna vnctio) an significetur persona Christi (qui nomen habet ab vnctione, à quo Christiani omnes vnctionem habemus) parui refert: quoniam eandem vnctionem in anima nostra vterque efficit. ¶ Quod autem dicit & nostis omnia, intellige necessaria ad salutem. Aduersus seductiones hæreticorum duo sunt remedia. Alterum externæ doctrinæ: alterum internæ vnctionis. Ignorantibus opus est externa doctrina ne seducantur: scientibus autem sola vnctio interna sufficit: quoniam illa docet eos refutare quicquid contrarium est veritati fidei. Et hanc sententiam Ioannes modo diffuse prosequitur, dicendo. *Non scripsi vobis, quasi ignorantibus veritatem, sed quasi scientibus eam.* Et propterea dixi quòd vnctionem habetis & nostis omnia. *Et quoniam omne mendacium ex veritate non est.* ex veris enim non nisi verum proficiscitur. *Quis est mendax nisi is qui negat quoniam.* pro, quòd, *Iesus est Christus?* Vniuersam fidem complectitur affirmatio quòd Iesus est Christus: & per oppositum vniuersam fidem destruit negans quòd Iesus est Christus: & propterea is solus dicitur mẽdax in iisque sunt fidei, tanquàm omnia circa fidem mendacia in hoc vno comprehendantur. quod est verum virtualiter. Et dixit hoc sciẽtibus non ad docendũ aliquid quod nesciãt, sed summatim ante oculos proponendo vniuersam doctrinam hæreticorum. *Hic est Antichristus.* officio. *Qui negat patrem & filium.* Ecce Antichristi officium negare mysterium & trinitatis & incarnationis, *Omnis qui negat filium nec patrem habet.* Manifestat quod dixerat: videlicet quòd negans Iesum esse Christum negat totũ. ex eo nanque quòd negat filium dei, necessario sequitur quòd neget patrẽ: immo plus infertur quòd non habet patrem tanquàm in quo manet nec tanquàm manentẽ in se. *Qui confitetur filium, & patrem habet.* Superfluunt hę sex dictiones. *Vos quod audistis ab initio, in vobis permaneat.* Supplenda est litera. vos sic estote vt quod audistis ab initio in vobis permaneat, tam de mysterio trinitatis quàm incarnationis. Et ra-

tio subiungitur. *Quia si in uobis permanserit quod audistis ab initio, & uos in filio & patre manebitis.* Ecce fructus: qui potest & in præsenti & in futura vita intelligi. Et si de futura vita est sermo, manere nos in patre & filio, intelligitur tanquàm videntes in visis, tãquàm amantes in amatis, tanquàm fruentes in rebus summe delectabilibus. Si vero de hac vita est sermo, intelligitur inchoatiue, per amorem infusum. sic enim hic sumus in patre & filio non solum tanquam in contemplatis, sed tanquam in amicis. *Et hæc est repromissio quam ipse pollicitus est nobis uitam æternam.* De vtroque modo manere in patre & filio, verificatur vita æterna. Et propterea vtrumuis intelligas, verificatur quòd hoc (scilicet in patre & filio) est repromissio quam pollicitus est Iesus: & est appositiue vita æterna. hic quidem inchoatiue, ibi vero perfecte. *Hæc scripsi uobis de iis qui seducunt uos: & unctio quam uos accepistis ab eo, maneat*, pro, manet, *in uobis.* Vtrunque habetis. nam à me estis in scriptis commoniti de seductoribus: & intus manet in vobis vnctio quam accepistis ab eo Iesu Christo. *Et non necesse habetis ut aliquis doceat uos.* Recole quòd ad scientes loquitur. *Sed sicut unctio eius.* pro, ipsa, *docet uos de omnibus.* Proprium est gratiæ spiritus sancti quæ appellatur vnctio, inclinare intellectum ad assentiendum omnibus quę sunt fidei & ad dissentiendum contrariis fidei, dummodo proponantur vt nota. Et propterea de scientibus (qui ignorantia non falluntur) plene verificatur quòd vnctio docet illos de omnibus quæ sunt fidei, tam acceptãdis quàm respuendis. Vnde & subdit. *Et uerum est & non est mendacium.* quod ipsa vnctio docet verum & alienum à mendacio ipsa enim vnctio vtpote spiritus sancti actio, verax est & mentiri nequit. *Et sicut docuit uos manete in eo.* Iesu Christo. Monet Ioannes scientes ea quæ sunt fidei vt non recedant ab interna vnctione, vtpote omnino veraci: & sic sentiant de Christo Iesu quo ad intellectum, & sic maneant in ipso quo ad effectum quemadmodum vnctio docuit illos. Et significanter dicit docuit in præterito, ne fallantur sub aliqua specie spiritualis affectus ad assentiendum alicui nouitati. vult enim vt sequantur id quod iam docuit eos vnctio, nec noui aliquid admittant sub specie nouæ inspirationis. *Et nunc filioli manete in eo.* tanquam propria membra eius. *Vt quum apparuerit, habeamus fiduciam & non confundamur.* pro, pudefiamus, *ab eo in aduentu eius.* Magna gratia habere fiduciam in aduentu Iesu quum apparuerit tam terribilis: ad differentiam eorum qui pudefient ab eodem tunc, eo quòd nunc non sunt membra eius.

CAPVT

Si scitis quoniam. pro, quòd, *iustus est.* Hic debet incipere tertium capitulum: quoniam hinc inchoat Ioannes materiam tertij capituli. *Scitote quoniam.* pro, quòd, *& omnis qui facit iustitiam ex ipso natus est.* Postquàm dixit quòd societas nostra ad deum & Iesum Christum ambulando in luce exigit tum seruationem præceptorum tum charitatem, & charitatẽ declarauit ex contrariis & corruptiuis, modo ipsam societatem nostram cũ deo & Christo qualis sit aperit ex connexione cum iustitia operum & charitate interna, vt nec in minimo recedat ab intento. iustitia enim est ipsa obseruatio præceptorum. Societatem itaque nostram ad deum & Christum non qualitercunque, sed natiuitate ex deo contrahi declarat. Et propterea dicit quòd si scitis Christũ esse iustum, scitote consequenter quòd omnis iustus natus est ex Christo. ita quod nullus est iustus nisi nat⁹ ex Christo. Et est sermo de Christo quatenus est deus. ab ipso enim secũdum quòd deus, vniuersorum iustitia prouenit. ¶ Significãter autem dicit natus est: vt intelligamus nullum propriis viribus adipisci iustitiam, sed natiuitate ex Christo illam consequimur. constat enim nullum nasci ex seipso. ¶ Significanter quoque dicit omnis qui facit iustitiam: ne putes quòd de aliqua ficta interius iustitia loquatur, sed intelligas quòd loquitur de iustitia quã facimus opere & veritate. ¶ Fundatur autem sequela (si scitis quòd ille iustus est, scitote quoque quòd omnis qui facit iustitiã ex illo natus est) super hoc quòd omne quod est tale per participationem nascitur à tali per essentiam: ac per hoc ab illo iusto per essentiam oportet nasci omnẽ qui iustus est participatiue. Ecce societas nostra cum Christo & deo, societas filialis secundum facere iustitiam. *Videte qualem charitatem dedit nobis pater ut filii dei nominemur & simus.* Superfluit & simus. Parui refert an appellatione patris intelligas personam patris, an deum ipsam trinitatem quam adoramus dicẽdo pater noster. De charitate autem actiua est sermo: quoniam causa explicatur huius effectus qui est nos nominari filios dei. Deus enim diligit omnia quę fecit, sed non dilectione tali vt cõmunicet omnibus esse filios dei. sed dilectione tali prosequitur tantũmodo electos: immo per hoc sunt electi quia sunt dilecti dilectione tali. Ex natiuitate igitur secundum iustitiam monet considerandam qualitatem diuinæ dilectionis erga nos iustos: vt videlicet nominẽtur filij dei. ¶ Iam dixerat iustos natos ex ipso. & propterea non oportuit repetere & simus: sed sat fuit explicare dignitatem nominis post explica-

tam natiuitatem. ¶Nec dixit vt filij Christi sed vt filij dei nominemur: non quòd maior sit deus Christo, sed vt à supremo naturę nomine nostram filiationem significaret. Perpende societatem ex vna & eadem re cum Christo & deo. Nati sumus siquidem ex Christo iusto iusti & hinc nominamur filij dei, proculdubio veri sed adoptiui. nō enim falso talem filiationem diuina nobis concessit charitas. *Propter hoc mundus non nouit nos*. pro, vos, *quia non nouit eum*. Quannis contextui quadret legere in prima persona nos. Ioannes tamen in modo loquendi vitas iactantiam scripsit in secunda persona vos. ¶Mirum apparet apud philosophos & sapiētes mundi huius quòd tanta dignitate mēbra Christi donata sint, & tamen ignota maneant. rationem reddit Ioannes quare mundus modo non nouit vos in tanta celsitudine constitutos. Et reddit rationem ex hoc quia nō nouit eum: videlicet deum seu Christum. Quod vt facile intelligas, pone ante mentis oculos statum mundi à iudicio & deinceps futurum. tunc enim quia mundus cognoscet deum & Christū, cognoscet consequenter celsitudinē electorū: & per oppositum quia nunc nō nouit mūdus deū & Christum dilectorē & electorem iustorū, ideo nō nouit celsitudinē electorum. Vnde ad hoc explanandum subiungit. *Charissimi*. pro, dilecti, *nunc filii dei sumus & nondum apparuit quid erimus*. Acsi apertius dixisset. non ex defectu filiationis diuinæ in nobis prouenit hæc mundi ignorantia: quia nunc in hoc mundi statu in quo despecti à mundo habemur, sumus filij dei. sed quo ad apparentiam est differentia, quia nondum apparuit quid erimus. ¶Non dicit nondum apparuit quid sumus sed quid erimus: ad significandum futuram cōsummationem seu perfectionem eius quod modo sumus. Sumus enim filij dei, sed imperfecte, propter cognitionem ænigmaticam: tunc autem erimus perfecte filij, propter claram visionem. Propter quod subiungit *Scimus quoniam*. pro, quòd, *quū apparuerit similes ei erimus: quoniam videbimus eum sicuti est*. Quod dicit quum apparuerit, simplex contextus subintelligendum exigit illud idem de quo dixit quòd nondum apparuit: vt sit sensus. scimus quòd quum apparuerit id quod erimus (hoc est quum venerit status ille in quo nō latebit sed apparebit quid erimus sicut modo latet quid sumus & quid erimus) tunc similes ei erimus &c: ¶At si propter pronomen ei, subintellexeris Christum (vt sit sensus, quū autem apparuerit Christus secundū vtrāque naturam) nō errasti. Prosequēdo tamen simplicem contextū, significatur quòd in statu illo similes erimus ei, proculdubio deo cuius sumus filij, &

& ratio similitudinis redditur quoniam videbimus eum sicuti est, & non sicuti repræsentatur per creaturas. ¶Profunda valde est doctrina hæc, ex visione dei sicuti est rationem reddens similitudinis nostræ ad deū. Nec fundatur ratio hæc super hoc quòd visio fit per similitudinē rei quę videtur. cōmuniter enim à Theologis speculatiuis negatur ibidem huiusmodi similitudo, vsque adeo vt dicant quòd videre deum per similitudinem creatam nō est videre ipsum. Et vere non est videre ipsum sicuti est, sed sicut repręsentatur per illam similitudinem. Sed fundatur hæc ratio super hoc quòd oportet diuini ordinis esse omnem qui videt eum sicuti est. incommunicabilis enim est visio dei cuicunque creaturæ tam factæ quàm factibili, in suis naturalibus quantumcunque excellentibus: & propterea oportet videntem deum assumptum esse ad communionem diuini ordinis, & similem deo effectum lumine gloriæ: & sic diuinæ naturæ facti consortes (quod est esse similes deo similitudine diuini ordinis) vident deum sicuti est.

¶Si hæc non penetras lege Theologiam speculatiuam: & bene aduerte quum dicitur videbimus eum sicuti est, aduerbium sicuti non determinare modum rei visæ in seipsa: quoniam etiam modo quælibet vera cognitio de deo cognoscit eum sicuti est: quoniam non cognoscit falsum, non cognoscit sicuti non est: sed hic non est sensus intentus in litera. Aduerbium itaque sicuti, adiungitur ad significandum modum rei visæ quatenus visę: ad excludendum omnem visionem modificatam per repræsentans. Ita q̄ germanus sensus est, videbimus eum non sicut repręsentatur, non arctata, non modificata visione per aliquod repræsentans, sed sicuti est, sicut ipse offert seipsum. *Et omnis qui habet hanc spem in eo, sanctificat*. pro, purificat *se, sicut & ille sanctus*. pro, purus, *est*. Declaratis extremis (videlicet quòd modo sumus filij dei, & quid erimus) inserit medium per quod ab hoc extremo itur ad illud. Omnis inquit qui habet spem hanc perueniēdi ad similitudinem dei, & videndi eum sicuti est, purificat se, studet tollere à se omnium passionum affectionum & reliquorum huiusmodi in puritates vt accedat ad similitudinem illius qui omnino purus est: nihil enim impurum intrabit in illum ordinem diuinum. *Omnis qui facit peccatum, & iniquitatem facit*. Declarata societate nostra cum Christo & deo quo ad qualitatem quòd est filialis, & quo ad opus quòd est secundum facere iustitiam & purificare se, declarat consequenter nexum huiusmodi societatis cum facere iustitiā & deinde cū charitate. Declarando aūt connexionē huius societatis cū facere

Universidad de Deusto
Biblioteca

iustitiam,declarat illam à contrario.hoc est à facere peccatum.Et quoniã facere peccatũ non sonat cõtrariũ eius quod est facere iustitiã,ideo prędeclarat q̃ facere peccatũ est facere iniustitiam, & peccatũ est iniustitia: vt sic postea libere procedat. Et propterea dicit quòd omnis qui facit peccatum, ipse idem facit iniquitatẽ & subiungit. *Et peccatum est iniquitas*. vt obiectum obiecto & actionem actioni adæquet. Quanuis peccatum latius se extendat quàm iniquitas (quia peccatum etiam in naturalibus & in artificialibus inuenitur.monstra enim sunt peccata naturæ: & errores artificum sunt peccata in arte)peccatum tamẽ restrictum ad materiam moralem æquale est iniquitati.in omni enim peccato rectitudo aliqua violatur: & propterea vsurus Ioannes peccati nomine vt cõtrario iustitię,prius adæquauit ipsum iniquitati & ecõuerso. *Et scitis quòd ille apparuit*. proculdubio Iesus Christus in carne. *Vt peccata tolleret*. crucifixus vere agnus dei tollens peccata mundi. *Et peccatum in eo non est*. Monstrata contrarietate peccati quemadmodum & iniquitatis, incipit procedere ad inferendũ quòd qui natus est ex Christo, peccatum non facit,& inchoat ab hoc q̃ Christus apparuit in carne sine peccato ad tollendũ peccata, tanquam sibi contraria. Et propterea optime infert. *Omnis qui in eo manet,non peccat*. hoc est omnis qui est membrum eius,qui manet in eo vt membrum in corpore, vt sic non peccat.est enim sermo formalis,significãs q̃ mẽbrũ Christi quatenꝰ mẽbrũ Christi non peccat. Et per oppositũ subiungit. *Et omnis qui peccat,non vidit eum nec cognouit eum*. Et hic quoque est sermo formalis,quicũq; enim peccat,quatenus peccat non est in Christo. Et quũ debuisset dicere nõ est in eo,dixit nõ vidit eũ nec cognouit eũ:vt intelligamus q̃ hominẽ esse in Christo est videre eũ & cognoscere eũ: nõ enim sumus in Christo per esse substantiale,sed secundũ mentem qua cognoscitur & videtur: & est sermo de cognitione ac visione affectiua.Dicit aũt nec vidit nec cognouit,ad significandũ q̃ nec notitiã euidentẽ nec notitiã verę fidei habuit de Christo:quoniã ex vera Christi notitia non prouenit peccare.Mẽbra aũt Christi, & cognoscunt eum notitia fidei,& videt eũ notitia euidentię subratione credibilis: & hinc regulãtur ad nõ peccandũ. Vtitur autẽ prętcrito ad significandũ causalitatẽ notitię & visionis respectu actꝰ peccãdi vel nõ peccãdi.*Filioli nemo uos seducat*. Nititur Ioãnes insinuare fidelibus q̃ nõ solũ Christus sine peccato, sed tantę est efficacię q̃ natus ex ipso seu existens in ipso non peccat,sed facit iustitiã. hoc est seruat mandata. Et nisi fuissent aliqui hęretici docentes

ecces Christũ & peccata simul.non dixisset Ioannes, *filioli* nemo vos seducat. Dixit enim hæc propter Nicolaitas,qui Christum cũ cõmunitate vxorũ prædicabant:& alios qui Christũ simul cũ aliquo illicito prædicant tanquam licito. *Qui facit iustitiam iustus est, sicut & ille*. proculdubio Iesus Christus seu deus. *Iustus est*. Facere iustitiã quod contraponit ad facere peccatũ.fingit eũ similitudine dei iusti.ita q̃ sensus est:qui facit iustitiã,assimilatur secundũ esse iustũ deo iusto.Et per oppositũ. *Qui facit peccatũ,ex diabolo est*. non secundũ substantiã,sed secũdũ affectum & opus. Perpẽde prudens lector è regione posita hæc duo:qui facit iustitiã ex deo iusto est, qui facit peccatum ex diabolo est.Et ne in hoc mẽbro similitudo desit,subiungitur.*Quoniam ab initio diabolus peccat*. Quemadmodum de deo dixerat sicut & ille iustus est, ita proportionaliter modo dicit,quia ab initio diabolus peccat. Et intellige ab initio peccati:ab initio siquidem quo fuit peccatũ, diabolus perseuerat peccãdo.ante siquidẽ quã diabolus peccaret,nullus peccauerat. Et quia peccauit perseuerando,ideo dicit q̃ ab initio peccat indefinẽter, & propterea omnis homo peccans ex illo est imitatiue.*In hoc apparuit filius dei,ut dissoluat opera diaboli*. Peccatum vt iam monstratũ est,est opus diaboli: filius autem dei ad hoc apparuit in carne, vt dissoluat opera diaboli : ergo vt dissoluat peccata quibus ligatur homo. Vnde & amplius sequitur.*Omnis qui natus est ex deo, peccatũ non facit*. Intellige formaliter: hoc est quatenus natus est ex deo. Natiuitas enim ex deo, non dat peccare. *Quoniam semen ipsius*. proculdubio dei.*In eo*.proculdubio nato ex deo. *Manet*. Ex hoc quòd semen oliuæ manet in terra,non nascitur vitis:& ex hoc q̃ semen humanum est in vtero mulieris non nascitur inde aliud quàm homo:multo magis ex eo q̃ semen dei est in nato ex ipso, non proficiscitur ab eo peccatũ:quod iã declaratũ est esse cõtrariũ deo.Et quũ debuisset dicere quoniã natura ipsius manet in eo, dixit quoniã semen:ad significandũ quòd in nobis viatoribus natis ex deo diuina natura participata,potius habet rationẽ ac vim seminis diuini quàm naturæ diuinæ:quia cõmunicat nobis potiꝰ virtutẽ qua possimus viuere vita diuina(credendo,sperando,amãdo,operando) quam ipsum viuere diuina vita, quod futuræ felicitatis statui reseruatur.*Et non potest peccare,quoniam ex deo natus est*. Non solũ peccare,sed etiã posse peccare negat Ioannes in natis ex deo. Et vtrũque verissimũ est formaliter:quoniã nec peccare, nec posse peccare prouenit à diuino semine,& diuina natiuitate: sed vtrũque prouenit ex nobis.Et non est opus glossa,sed attẽtione quor-

ne quorsum hæc dicat Ioannes. dicit enim hæc aduersus hæreticos, qui ex eo quod à deo se habere prædicabant, & peccabant & poterant peccare. Aduersus hos docet Ioannes ꝙ id gratię quòd habemus ex deo, quo fimus & fumus filij dei, nec fert fecum peccare, nec fert fecum poſſe peccare. Et hunc eſſe germanum ſenſum, manifeſtant ſubiuncta. *In hoc manifeſti ſunt filii dei & filii diabeli.* Diſcerne hinc hæreticos & hypocritas quoſcunque: nã quicũque diuinũ dicunt quod fert peccare aut poſſe peccare, filij ſunt diaboli: quoniã filij dei conſtãt ex eo quod nec dat peccare, nec dat poſſe peccare. quanuis ex mea fragilitate peccem, & ex mea cõditione poſſim peccare. Quicũq; ergo vt licita habent peccata (vtpote cõſona eorũ dogmatibus) ij filij diaboli ſunt, non dei. Et in hoc eſt differentia manifeſta imitatorũ dei & diaboli: quòd filij dei omne peccatũ ex filiatione dei reſpuunt, filij autem diaboli peccatũ admittunt: vtpote ſimiles patri, vtpote conformes paternæ imitationi. *Omnis qui non eſt iuſtus, non eſt ex deo: & qui non diligit fratrẽ ſuum.* Continuando iuſtitiã charitati, continuat non iuſtitiã non dilectioni: vt ex negatiuis manifeſtentur affirmatiua. Iungit ergo non iuſtũ cũ non diligente, vtrunque dicens non eſſe ex deo: vt ſimul concludat ſolũ iuſtũ eſſe ex deo, & inchoet ſolũ diligentem eſſe ex deo, eundẽque intelligamus eſſe iuſtum & diligentem ac e diuerſo, vt ex non ſeruatione mandatorũ cognoſcamus & inferamus hominẽ talẽ non eſſe ex deo ſecundum affectũ: & ſimiliter ex non dilectione fratris idẽ ſciamus. *Quoniam hæc eſt annunciatio quam audiſtis ab initio, ut diligatis alterutrum.* pro, inuicem. Expedito tractatu iuſtitię, inchoatũ tractatũ de dilectione ꝓſequitur ab authoritate quã ab initio fidei ſuſceperũt. hinc enim ꝓbat ꝙ qui nõ diligit fratrẽ ſuũ nõ eſt ex deo. Authoritati aũt adiũgit exẽplum. *Nõ ſicut Cain qui ex maligno.* pro, malo, *erat, & occidit fratrẽ ſuum.* Vt prius dixim⁹, malo maſculini eſt gñis cũ articulo: vt intelligamus diaboli ſignificari. Hiſtoria patet in principio Geneſis. *Et propter quid occidit eũ?* Interrogatiue legẽdũ eſt. *Quoniã opera eius maligna,* ꝙ, mala, *erãt fratris aũt eius bona.* pro, iuſta. In Geneſi nõ legitur quæ fuerit hec mala opa Cain, ſed ex diuina reprehẽſiõe apparet ipſũ male feciſſe. Iuſta aũt opera Abel non niſi id oblatione ſcribũtur: videli.et ꝙ de primogenitis pecudum, & ꝙ adipes carniũ offerebat. Verũtn quãuis neſciam⁹ quę eorũ fuerint opa mala & iuſta, ſufficiat Ioãnis authoritas ad credẽdũ ꝙ Cain fuerũt opa mala, Abel aũt iuſta. Et hoc inuit in Geneſi dũ prẽmittũtur noĩa ꝓpriã dicẽdo ad Abel & munera ei⁹ reſpexit, ad Cain, & munera ei⁹ non

nõ reſpexit, perſonalia enim merita ſignificãtur rationes ꝙ deus reſpexerit ad munera vnius & nõ alterius: perſonalia autẽ merita ex operibus cõſtant. *Nolite mirari.* pro. ne miremini, *fratres.* Deeſt, mei, *ſi odit vos mundus.* Declarata mutua dilectione à contrario: odio fraterno, eandem declarat etiam à contrario: odio ſcilicet mũdi. Et inducit hoc excludendo admirationem: vt intelligamus ſimili ratione à mundo nos odio haberi qua Abel odio habitus eſt à fratre: videlicet quia opera mundi ſunt mala, opera autem electorũ ſunt bona. hæc enim ratio excludit admirationẽ. *Nos ſcimus quoniam.* pro, quòd, *tranſlati ſumus de morte ad uitam, quoniam diligimus fratres.* Propoſuerat præceptum de mutua dilectione: & declarauit iam ex contrario dilectionem. modo declarat eandem quo ad terminum, videlicet fratres. Declarat autem ex fructu: qui eſt tranſlatos nos eſſe de morte ad vitam, ex hoc ꝙ diligimus fratres. ita quòd dilectio fraterna tantæ eſt vis, vt tranſferat de morte æterna ad vitã æternã. Et ꝙ hoc ſit verũ, manifeſtat primo ex cõtradictorio. *Qui non diligit, manet in morte.* Si affirmatio eſt cauſa affirmationis, & negatio eſt cauſa negationis. diligere confert vitam, non diligere mortem. *Omnis qui odit fratrem ſuum, homicida eſt.* De contradictorio (videlicet nõ diligere) affirmat manere in morte: de cõtrario autem (videlicet odio) affirmat homicidiũ. quod eſt longe peius. Ille enim non ſurgit à ſtatu mortis in quo eſt: ille autem adiungit crimen homicidij. ¶ Homicidam autem intellige affectu, quanuis non actu. Et eſt indubie verum de eo qui odit hominem. Quod dictũ ſit ad differentiã eius qui odit diuitem ſeu principẽ & huiuſmodi. homo enim conſtat ex ſua vita: diues autem ex diuitiis, princeps ex principatu, & ſic de aliis. Et propterea odio habens hominẽ, appetit illum priuari vita: odio autem habens diuitem, appetit illũ priuari diuitiis: & ſic de aliis. *Et ſcitis quoniam.* pro, quòd, *omnis homicida non habet uitam æternam in ſe manentem.* ergo de primo ad vltimum qui odit fratrem ſuũ, nõ eſt tranſlatus de morte ad vitam. Appellatur autem (vt ſæpe dixim⁹) vita æterna in nobis ipſum viuere ſecundum diuinã gratiã. *In hoc cognouimus charitatem dei.* Superfluit dei. *Quoniam.* pro, ꝙ, *ille animam ſuam pro nobis poſuit.* De Ieſu Chriſto manifeſte loquitur. & animæ nomine iuxta ſcripturæ conſuetudinem, vitã ſignificat corporalem. Ab exemplo Ieſu Chriſti manifeſtat dilectionẽ fratrum. in hoc enim opere veriſſime cognouimus dilectionem ipſius, ꝙ ipſe pro nobis vitam ſuam poſuit. *Et nos debemus pro fratribus animas ponere.* Non ſufficit inquit Ioannes quòd diligamus

mus

mus fratres,sed oportet dilectionem comprobare opere:vt exemplo Christi ponamus, & nos vitas nostras pro fratribus. *Qui habuerit substantiam huius mundi,& viderit fratrem suum necessitatem patientem, & clauserit viscera sua ab eo, quomodo charitas dei manet in eo?* Dixerat quòd non sufficit diligere fratrem, sed debitum est vt etiam vitam ponat quis pro fratre,quod erat dicere quòd non sufficit dilectio interna,sed oportet dilectionem opere comprobare vsque ad extremum opus,quod est ponere vitam. Et quoniam hoc valde arduum videtur, ideo simul probat necessitatem operis & tempus necessitatis manifestat.Et necessitatem quidem operis adiungendi dilectioni, probat ex opere eleemosynario satis clare:tempus autem quo oportet opus exterius adhibere (siue eleemosynę siue etiam propriæ vitæ)manifestat esse tempus necessitatis,dicendo & viderit fratrem suum necessitatem patientem. ¶ Est itaque Ioannis doctrina quòd in articulo necessitatis quo proximus eget eleemosyna, debet qui potest & sciuerit, conferre illi eleemosynam: & similiter in articulo necessitatis quo frater est in periculo mortis animæ,debet qui scit & potest,illi subuenire etiam ponendo vitam propriam si opus est ad illius liberationem ab æterna morte: alioquin interna charitas dei non manet in eo.Et propterea concludit. *Filioli mei non diligamus uerbo neque lingua,sed opere & ueritate.* Ex his duobus(opere & veritate)insinuatur quo sensu dixerit non verbo neque lingua:nam contra linguam fallacem dicit & veritate:& contra verba vana,dicit sed opere.Et alterum est expositiuum alterius.hoc est enim diligere in veritate,diligere opere.falsa enim est dilectio quæ opere nõ comprobatur. *In hoc cognoscimus quoniam.* pro, quòd. *ex ueritate sumus.* Pronomen hoc,dilectionem opere & veritate demõstrat.Dominus Iesus coram Pilato dixit,omnis qui est ex veritate audit vocẽ meam.Ioãnes hoc in loco dicit quòd in hoc (.s.in dilectione exhibente opus)cognoscimus quòd sumus ex veritate.Ecce testimoniũ internæ nostræ natiuitatis,manifestatum ab ipso Ioãne quo quisque potest seipsum scrutari. *Et in conspectu eius suadebimus corda nostra.* pro cordibus nostris. Ex eo quòd non dicit quid suadebimus,subintelligenda est res cognita.Et est sensus.quod diligendo opere non solum cognoscimus nos esse ex veritate:sed hoc ipsum quod est nos esse ex veritate,suadebimus cordib' nostris,nõ ficte non blandiendo, sed in conspectu dei. Vnde apparet q̃ non de notitia cuidẽtiæ,sed de notitia fidei dixit in hoc cognoscimus.ex illa enim orit vt suadeamus intimis nostris corã deo q̃ sumus ex veritate,

veritate,quòd accẽdantur ad opera cumulanda, ad confitendũ in deo. *Quoniam.*pro,q̃, *si reprehenderit.*pro,cõdemnet, *nos cor nostrũ, maior est deus corde nostro & nouit omnia.* Dixerat diligamus opere & veritate:& ostenderat duo bona interna quæ in nobis inde sequuntur.Monstrat modo idem ex oppositio: q̃ quãuis lingua aut exteriora reliqua nos nõ accusent,si tamen cor nostrũ cõdemnet nos:vt contingit in illis qui non habent animũ promptum si articulus necessitatis accideret operandi quod debent ex dilectione fraterna.Hoc enim condemnari non potest ab iis quę extra sunt. & propterea indicium hoc reseruatur cordi proprio.Et dicitur q̃ si cor nostrum condemnet nos de huiusmodi minus vero aut tepido amore, multo magis deus condemnabit nos: quum ipse & nouerit omnia intima,& sit longe maior corde nostro. *Charissimi,*pro,dilecti,*si cor nostrũ non reprehenderit.* pro, condemnet, *nos, fiduciam habemus ad deum,& quicquid petierimus accipiemus ab eo quoniam mandata eius custodimus,& ea quæ sunt placita coram eo,facimus.* In hac clara sententia aduerte quòd pro ratione quare cor nostrũ non condemnet nos, reddit quoniam mandata eius custodimus &c. vt intelligas fundamentum interni iudicij cordis esse opera. Vanum est enim cordis testimonium nisi fundetur super opera: tum præcepta à deo:tum grata deo,etiam si præcepta non sint. *Et hoc mandatum eius.* Pronomen hoc, demonstrat præceptum fidei quod subiungitur:pronomen verò eius demonstrat deum. *Vt credamus in nomine filii eius Iesu Christi.* Vniuersum trinitatis & incarnationis mysterium, credendum in hoc compræhenditur præcepto. *Et diligamus alterutrum* pro,inuicem,*sicut dedit mandatum nobis.* Superfluit nobis . Mandato fidei adiungit mandatum charitatis fraternæ,modificatum sicut Iesus dedit nobis: dicendo hoc est mandatum meum , vt diligatis inuicem sicut dilexi vos. Hoc mandatum hoc modo non tantum Iesus Christus homo,sed deus dedit. *Et qui seruat mãdata eius,in illo manet:& ipse in eo.* Redit concludendo ad primo propositam societatem nostram cum deo:concludens quòd seruando mandata dei,manemus in deo & deus in nobis manet.in quo consistit societas nostra cum deo. Et seruans quidem mandata manet in deo tanquam credens in eo cui credit,tanquam confidens in eo in quo confidit, tanquã amicus in amico,studens & operans propter illum. Deus autem manet in eo,nõ solum tanquam amicus in amico , sed etiam tanquã custodiens ab imminentibus periculis , in eo cuius curam ac protectionem specialem suscepit,gubernando, inspirãdo &c. *Et in*

hoc scimus

hoc scimus quoniam. pro, quòd, *manet in nobis, de spiritu.* pro, ex spiritu *quem dedit nobis.* Resoluendo procedit Ioānes. quum enim societatem nostrā cum deo in operibus & dilectione statuisset, & hæc reduxisset in natiuitatem ex deo, modo ipsam ex deo natiuitatē resolnit in spiritū iuxta verbū domini, Nisi quis natus fuerit ex aqua & spiritu non potest videre regnum dei. Ad tractatum itaq; de spiritu progressurus, iungit spiritum societati uostræ cum deo. & dicit quòd in hoc cognoscimus quòd ipse deus manet in nobis. Et illud hoc explicando dicit, ex spiritu quem dedit nobis. Vniuersa igitur tum societas tractata, tum notitia societatis pendet ex spiritu quem dedit nobis.

CAPVT IIII.

CAriſſimi. pro, dilecti, *nolite credere.* pro, ne credatis, *omni spiritui, sed probate spiritus si ex deo sint: quoniā multi pseudoprophetæ exierunt in mundum.* Dixerat spiritum dei datum nobis manere in nobis: monet modo ad discernendum spiritus in hominibus manentes an ex deo sint. Et necessitatem explicat: quia multi pseudoprophetæ exierunt in mundum, dicentes se habere spiritum dei. *In hoc cognoscitur.* pro, cognoscite, *spiritus.* pro, spiritum, *dei.* Docet signa discernendi spiritum dei in hominibus à non spiritu dei. Et prono men hoc, demonstrat subiuncta signa. Primum itaque signū spiritus dei spectat ad partem intellectiuam. *Omnis spiritus qui confitetur Iesum Christum in carne uenisse, ex deo est.* Confessio mysterij incarnationis impleti in Iesu Galilæo quòd ipse venerit Messias in carne, signum est diuini spiritus in homine. *Et omnis spiritus qui soluit Iesum.* pro, qui non confitetur Iesum Christū in carne uenisse, *ex deo non est.* Sicut confessio attestatur spiritui diuino, ita non confessio attestatur spiritui non diuino. Et est sermo tam de confessione quàm de non confessione ab intimis procedēte. Hoc enim significat spiritus nomē, excludens tum fictam tum coactā confessionem. Simile quid dixit Paulus, quòd nemo potest dicere dominus Iesus nisi in spiritu sancto. *Et hic est antichristus.* pro, & hic est ille antichristi. subauditur enim spiritus. Hic qui dicit Iesum non esse Christum, est ille spiritus antichristi: hoc est, est ille spiritus qui mouebit antichristum. Quem constat fore spiritum diabolicum. *De quo audistis quoniam.* pro, quòd, *uenit.* Præsenti vtitur pro futuro propter certitudinem prophetiæ. *Et nunc iam in mundo est.* non secundum personam, sed secundum similitudinem spiritus. *Vos ex deo estis filioli.* Dixerat spiritum manentē in nobis

in nobis quem dedit nobis: explicauit spiritum dei à confessione, & spiritum diabolicum à non confessione Iesu Christi. Applicat modo spiritum dei ad supra descriptos quibus scribit: hoc est ad membra Christi. Dicendo, *vos ex deo estis. Et uicistis eum.* pro, eos. Ad pseudoprophetas antedictos refertur. *Quoniam maior est qui in uobis est quàm qui in mundo.* Ratio victoriæ redditur non ex parte nostri, sed ex parte spiritus habitantis in nobis, quia maior est spiritus existens in membris Christi, quàm spiritus qui existit in mundo. *Ipsi de mundo* pro, ex mundo *sunt. Ideo de.* pro, ex, *mundo loquuntur, & mundus eos audit.* Appellatione mundi quemadmodum & superius, non vniuersitas creaturæ absolute, sed quatenus deordinata est moraliter, intelligitur. Et de pseudoprophetis dicitur quòd ipsi sunt ex mundo: hoc est ex huiusmodi deordinatione quo ad affectum. & ideo ex affectu mundano loquuntur, & mundani homines eos audiunt. *Nos ex deo sumus.* Contra pseudoprophetas opponit nos, veros doctores & apostolos Christi. *Qui nouit deum audit nos.* Quemadmodum contra prophetas qui ex mundo sunt opposuit nos ex deo sumus, ita contra mundanos illos audientes opponit qui nouit deum audit nos: vt intelligamus mundum, nō solum deordinatum affectu, sed etiam destitutum in intellectu, pro quanto priuatur notitia dei. ¶ Et penetra quòd Ioannes iungit confitentem Iesum Christum in carne venisse, cum noscente deum: vt eundem intelligamus esse qui confitetur mysterium incarnationis Iesu Christi & cognoscentem mysterii dei, nec separari notitiam dei à fide Iesu Christi. Vnde eadem de noscente deum subiungit quæ de confitente Christum dixit. *Qui non est ex deo, non audit nos.* Non secundum substantiam, sed secundum intelligentiam & affectum, intellige differre eos qui sunt ex deo, & qui sunt ex mundo: & eosdem intellige esse ex deo qui nouerunt deum, notitia veræ fidei. *In hoc cognoscimus spiritum ueritatis & spiritum erroris.* Primum signum ad discernendum spiritus docuit esse confessionem Iesu Christi: secundum autem docet esse ex mundo constare & loqui. Et primū quidem refertur ad fidem: secundum autem ad effectum seu mores. Qui enim ex spiritu dei sunt, omnia mundana transcendunt. ita quod nullo trium supradictorum quæ sunt in mundo deprimuntur, nihil rectitudinis diuinorū præceptorū pretereunt. Et in hoc discernimus spiritum veritatis & spiritū erroris. Pseudoprophetæ enim in aliquo horū trium errant: aut minus sentiendo de deo, aut de mysterio incarnationis, aut circa mores male affecti.

Chariſſimi.

Charissimi.pro,dilecti,*diligamus nos inuicē: quia charitas ex deo est:& omnis qui diligit fratrem suum,ex deo natus est,& cognoscit deum.* Non saltat nec digreditur Ioannes, sed è regione affectuum omnium mundanorum locat charitatem mutuam:vt hinc aperiat qui sunt ex deo,& qui sunt ex mundo à propriis nobis operibus. ¶ Mutuā itaque dilectionem definit esse illam qua filij dei discernuntur à filiis mundi. Et hoc probat,quia dilectio ex deo est. Et est sermo de dilectione qua homines diligimus relatiue ad eum & patriam cœlestem.nam hæc est sola vera dilectio qua & nobisipsis & aliis volumus summum bonum quod est vita æterna: reliquæ autem dilectiones non malæ(puta qua volumus alicui sanitatem & reliqua huiusmodi bona temporalia)sunt dilectiones secundū quid. ¶ De dilectione itaque simpliciter est sermo, ne oporteat idem sæpe repetere. Et de hac specialiter dicitur quod ex deo est: quoniam verè est infusa per gratiam(non congenita)à deo in nobis. Nec solum ipsa dilectio à deo proficiscitur,sed etiam omnis diligens fratrem suum natus dicitur ex deo: ac per hoc filius est dei. Et in hoc significatur quòd dilectio non qualitercūq; est ex deo, sed tanquam forma constitutiua filiorum dei, tanquā forma assimilatiua hominum deo vt filiorum patri. Et in hoc Ioannes cōfutat philosophorum dogmata,tradētium quòd penes scire, maximè attenditur similitudo hominum ad deum. Dilectio,inquit Ioānes,est ex deo:sic q̄ omnis qui diligit fratrem suum,natus est est ex deo.Non potes hæc verificare de aliis quę sunt à deo. non potes vere dicere,sciētia est ex deo sic quòd omnis qui scit nat° est ex deo:& sic de aliis quæ sunt ex deo.Sed de sola dilectione verificatur. & propterea sola dilectio diuidit inter filios dei & filios perditionis. ¶ Et ne putares natum ex deo expertem esse notitię dei, dilectioni comitem iungit notitiam, dicendo & cognoscit deum.sed non est sermo de notitia scientifica,sed de notitia fidei qua nouit credendum esse mysterium trinitatis &c. *Qui non diligit, non nouit deum:quoniam deus charitas est.* De notitia imitatoria est sermo,quum dicitur, qui non diligit non nouit deum: adiuncta ratione quoniā deus charitas est. nam secluſa imitatione etiam qui nō diligit nouit deum:sed quia deus est charitas,nullus eum nouit imitando nisi qui diligit,ipsa enim dilectio est imitatio diuinæ charitatis. ¶ Sed cur singulariter de dilectione hoc dicitur,quum similiter dici possit,qui non scit nō nouit deum,quoniam deus scientia est.& simililiter qui non sapit, non nouit deū, quoniam deus sapientia est.& similiter qui non potest,non nouit deum,

deum,quoniam deus potentia est. ¶ Solutio est quòd non est hic sermo de deo absolute,sed de deo relato ad nos. Et est sensus, qui non diligit non nouit imitatorie deū,quoniā deus relatus ad nos est dilectio.Non sic autē est de scientia sapiētia & potētia.Primus enim & præcipu° diuinus erga nos actus est dilectio qua in charitate perpetua dilexit nos. Et singulariter dicitur q̄ qui nō diligit nō nouit deū imitādo ipsum relatum ad nos,quàm ipse relatus ad nos est dilectio. ¶ Vnde & effectū tantæ dilectiōis subiungit. *In hoc apparuit charitas dei in nobis,quoniā.*pro,quòd,*filium suum unigenitum misit deus in mundum ut viuamus per eum.* Eadem sententia habetur à domino Ioā.3.vnde sentētia vt iam manifestata relinquatur. *In hoc est charitas.* Exaggerat dilectionē dei erga nos,ex hoc quòd nō est prę uentus à nostra dilectione. *Non quasi nos dilexerimus deū,* ad hoc vt mitteret filium suū. *Sed quoniā.*pro, quòd,*ipse prior dilexit nos.* Superfluit prior.Et ex hac dilectione. *Et misit filium suū propitiationem pro peccatis nostris.*Quod prius dixerat vt viuamus per cū, modo explicat indigentiā nostram: dicēdo propitiationem pro peccatis nostris.Et dilectionē exaggerat ex cruce in qua fuit propitiatio pro peccatis nostris. *Charissimi.*pro,dilecti, *si deus.* Deest vna dictio.Legendum est. *Si sic deus dilexit nos.* Videlicet prę ueniendo quo ad dilectionē, & dando filium suū in crucis patibulo pro peccatis nostris vt per eū viuamus in æternum,consequens est quòd. *Et nos debemus alterutrā.*pro,inuicem,*diligere,* Et tenet sequela:quia nos sumus inuicē similes,à deo autē longe differimus. *Deum nemo uidit unquàm,* Quū debuisset inferre,si sic deus dilexit nos,& nos debemus deū diligere,tamē intulit & nos debem° inuicem diligere. Intendens declarare quòd in hac mutua dilectione perficitur dei dilectio,tanquàm excusando declinationem (quòd videlicet à deo declinauit ad nos) dicit deū nemo vidit vnquàm. Acsi apertius dixisset.ideo non intuli & nos debemus deum diligere,quia deum nemo vidit vnquàm. Ipse quidem videt nos,nos autem non videmus eum: & propterea dilectionem dei non visi tanquàm rem valde arduam:nō intuli in seipsa sed in nostra mutua dilectione.Ioannes dicit deum nemo vidit vnquam.tu sectator doctorum credentium quod Moyses & Paulus viderunt deū, vtere his verbis tanquàm regula patiente exceptionem. *Si diligimus inuicem, deus in nobis manet, & charitas eius in nobis perfecta est.* Consequēter reddit rationem quare intulit,si sic deus dilexit nos & nos debemus inuicem diligere. Et tangit duo puncta. alterum est quòd mutua dilectio confert deum manere in nobis. alterum

est quòd mutua dilectio confert charitatem dei perfectam esse in nobis. Et vtrunque declarat, inchoando à primo. *In hoc.* pro, ex hoc, *cognoscimus quoniam.* pro, quòd, *in eo manemus & ipse in nobis.* Ecce primum. cuius ratio subiungitur. *Quoniam de spiritu sancto suo dedit nobis.* Superfluit sancto. Ioannes cum reliquis apostolis vere poterant affirmare se ex hoc clare cognoscere quòd in deo manebant & deus in eis quia de spiritu dei dederat eis. tum in die resurrectionis, accipite spiritum sanctum. tum in die pentecostes. Vnde & de seipsis subdit. *Et nos vidimus vt testificamur quoniam.* pro, quòd. *pater misit filium suum saluatorem mundi.* Vidimus in effectibus. viderunt enim apostoli mentis oculis in effectibus Iesum Christum esse saluatorem mundi missum à patre: videndo resuscitari mortuos & tot miracula ad testificandum hoc, suscipiendo intus diuinum lumen. Testificamur autem & verbo & scripto: & quum oportet etiam sanguine proprio. *Quisquis confessus fuerit quoniam.* pro, quòd, *Iesus est filius dei, deus in eo manet & ipse in deo.* Dixerat de seipsis quo ad notitiam: dicit modo vniuersaliter quo ad esse, quòd quicunque habet integram fidem filij dei, deus in eo manet & ipse in deo. In principio huius capituli dixerat quòd habens integram fidem filij dei, ex deo est: hic autem dicit quòd manet in deo & deus in eo. Quod significatur per præpositionem ex, inter deum & nos non est mutuum. nos enim sumus ex deo, sed deus non est ex nobis. Quod autem significatur per præpositionem in, mutuum est. deus enim manet in nobis & nos manemus in deo. ¶ Aliud itaque ibi aliud hic significatur de credente mysterium filij dei. Hic enim aperitur proprius dilectionis effectus: qui est constituere amantē in amato. & si est dilectio amicitiæ. vtrunque in altero constituit. Et quoniam de amore amicitiæ est sermo, ideo dicitur quòd deus est in eo & ipse in deo: vt superius declarauimus. Vnde & Ioannes ne hoc tanquàm obscurum remaneret, ex ratione ipsius charitatis declarat, subiungendo.

Et nos cognouimus & credidimus charitati. pro, charitatem, *quam habet deus in nobis.* Dicit cognouimus & credidimus: eo quòd (vt pluries declarauimus) cognoscimus euidenter quòd credenda sunt & credimus. hinc enim in persona membrorum Christi Ioannes dicit. & nos cognouimus, subaudi credendam, & credidimus ipsam charitatem diuinam qua deus prosequitur nos. Et ex hac cognitione ac fide dicimus. *Deus charitas est, & qui manet in charitate, in deo manet & deus in eo.* Iam expositum est cur singulariter dicitur deus charitas est. de deo enim relato ad nos est sermo.

sermo. Acsi apertius dixisset. deus erga nos consistit in dilectione. & propterea qui manet in dilectione, in deo manet & deꝰ in eo: vt expositum iam est. Et sic concluſit primum quod erat declarandum: videlicet quòd dilectio facit deum manere in nobis. hoc enim aperte concluſit dicendo, qui manet in dilectione in deo manet & deus in eo. *In hoc perfecta est charitas nobiscum.* Alterum declarandum fuerat quòd dilectio mutua facit charitatem eius in nobis esse perfectam. & hoc est quod modo incipit declarare. Vbi aduerte quòd proponendo dixit charitatem eius, procul dubio dei obiectiue: hoc est tanquàm amati. modo autem declarando dicit absolute charitas, ad significādum quòd charitas tam dei quàm aliorum perfecta nobiscum est in hoc quod subiunget. ¶ Nec prætereas nobiscū. Non enim dicit quòd charitas est perfecta, sed quòd est perfecta nobiscū: ad significādum quòd perfecte nobiscū agitur quo ad charitatē si hoc quod subiūgitur adest. *Vt fiduciā habeamus in die iudicii quia.* pro, quòd, *sicut ille est & nos sumus in mundo hoc.* Relatiue ad deum perfectionē charitatis definit: vtpote primum & præcipue diligendum. Definit autem relatiue ad deum iudicem, vt non timeamus diem iudicii, sed tāquàm secuti fiduciam habeamus fundatam super hoc quod sicut ille est dilectio erga nos, ita & nos in hoc mūdo sumꝰ dilectio erga ipsū. Rursus sicut ille est faciens oriri solem suū super bonos & malos, & pluens super iustos & iniustos, ita & nos in hoc mundo sumus diligentes & amicos & inimicos, benefacientes etiam iis qui persequūtur nos. Hæc itaque fiducia fundata super istam similitudinem inter nos & deum, perfectæ est charitatis viatorum. Perfectā autem non sic intellige quin possit augeri: quoniam semper charitas viæ augeri potest: & perfecta charitas latitudinem intensiuam magnam habet. *Timor non est in charitate.* subaudi perfecta: vt patet ex aduersatiua subiuncta. *Sed perfecta charitas foras mittit timorem.* Probat ad perfectam charitatem exigi antedictam fiduciam erga deū iudicem, ex hoc quòd perfecta charitas eiicit timorem iudicis. Et hoc probat. *Quoniam timor pœnam habet.* Timor siquidem cruciat animum: dilectio autem perfecta lætificat animum. Nec per hoc cōtradicit prophetæ, dicenti timor domini sanctus permanet in seculum seculi: quoniā Ioannes de actu timendi loquitur, qui sicut nō erit in patria ita non est in perfecta charitate viæ. Propheta autem de effectu timoris filialis: qui est reuerenter se habere ad deum & huiusmodi. Et hic effectus est & in patria (in qua tremunt potestates) & multo magis in via in

iis qui perfectæ sunt charitatis. Vnde & de actu timendi subiūgit. *Qui autem timet, non est perfectus in charitate.* sed magis tendit ad perfectionem charitatis. *Nos ergo diligamus deum.* Superfluit ergo: & legendum est in tempore præsenti sic. *Nos diligimus eum, quoniam deus.* pro, ipse, *prior dilexit nos.* Qualitatem amoris nostri erga deum definit. & quemadmodum excluſit à perfecta charitate timorem mali, ita modo excludit amorem boni vtilis. Perfecta enim charitas sicut non timet puniri à deo, ita nō mouet ad amādum deum vt det nobis bona. quod esset amare deū amore concupiscentiæ, quod non esset amare deum sed nosipsos. Excludit autē hoc assignādo rationē amoris: & dicendo quòd nos diligimus cū quia ipse prior dilexit nos: hoc est nos diligimus deum ad hoc vt rependamus amorem amori. quod est diligere deum amore amicitiæ. Ecce perfecta charitas erga deum iam definita est. Quod autem hęc iuncta necessario sit dilectioni fratrum (quod superius propositum fuerat) manifestat subiungendo. *Siquis dixerit quoniam.* pro, quòd, *diligo deum & fratrem suum odevit, mendax est.* Et hoc statim probat. *Qui enim non diligit fratrem suum quem videt.* pro, vidit, *deum quem non videt.* pro, vidit, *quomodo potest diligere?* Argumentum clarum & efficax est, ex causa dilectionis procedens. Et nihilominus aliam adiungit ad idem rationem. *Et hoc mandatum habemus à deo.* pro, ab eo, *ut qui diligit deum diligat & fratrem suum.* propter deum. Fundatur ratio super hoc quòd qui spernit mandatum dei, mendax est dicendo quòd diligit deum. Et sententia clara est.

CAPVT V.

Omnis qui credit quoniam. pro, quòd, *Iesus est Christus, ex deo natus est.* Tertiam adiungit rationem ad idem: primo proponens minorem, & deinde maiorem. *Et omnis qui diligit eum qui genuit, diligit & eum qui natus est ex deo.* pro, eo. Sub hac enim subsumitur, sed omnis qui credit quòd Iesus est Christus, est natus ex deo: igitur omnis qui diligit deum diligit credērem quòd Iesus est Christus. quod erat intentū. nā huiusmodi credentes appellātur fratres. *In hoc cognoscimus quoniam.* pro, quòd, *diligimus natos dei.* Nō sufficit Ioanni resoluenti natum ex deo in spiritum, mōstrare hoc ex dilectione dei & dilectione fratrum, nisi simul his iūgat seruationē mandatorum dei. nam & discernendo spiritus in præcedenti capitulo inseruit differentiā inter mundanos & eos qui sunt ex deo. Vnde illud tractans, modo dicit quòd in hoc cognoscimus quòd diligimus

diligimus natos ex deo, quod est medium inter dilectionem dei & opera. *Quum deum diligamus.* pro, diligimus & mandata eius facimus. Ex his duobus extremis asserit cognosci mediū. ¶ Et iungendo extrema, subiungit. *Hæc est enim charitas dei ut mandata eius custodiamus.* Eadem est sententia Christi, si quis diligit me, sermonem meum seruabit. Charitas siquidem erga deum, ratio est seruandi mandata eius. *Et mandata eius grauia non sunt.* Ne sarcinam operum horreres, tollit ab eis quòd sint onerosa. Et rationē subiungit. *Quoniam omne quod natum est ex deo, vincit mundum.* Non est graue quod à quolibet nato ex deo superatur. Plus dicit: videlicet quòd vniuersus mundus vincitur à quolibet nato ex deo. *Et hæc est victoria quæ vincit mundum fides nostra.* Intellige de fide viua quę spirat opera, non de fide sine operibus, quæ mortua est. Et quum debuisset dicere, & hæc est victoria quæ vincit mundum iustitia nostra, dixit fides nostra: vt iusta opera intelligātur vincere quasi executiue, fides autem imperatiue. hoc significatur enim attribuendo victoriam fidei, tanquam imperatori militantium virtū & actionum. *Quis est autem qui vincit mundum, nisi qui credit quoniam.* pro, quòd, *Iesus est filius dei.* Ne quemlibet in fide sua saluari putares & vincere mundum, explicauit fidem quæ vincit mundum esse fidem qua credimus quòd Iesus est filius dei. Et hoc tam contra Iudæos quām contra hæreticos. *Hic est qui uenit per aquam & sanguinem Iesus Christus.* Manifestata discretione spirituum ex fide Iesu Christi & dilectione dei ac fratrum, & seruatione mandatorum dei ipsum officium spiritus manifestare intendit: inchoās à Iesu Christo credito, & afferens de eo tres testes: videlicet aquā, sanguinem & spiritum. Et explanans quod dicit, subdit *Non in aqua solum sed in aqua & sanguine.* Ioannes baptista venit in aqua solum: vt ipsemet dixit, ego baptizo vos aqua, & dominus, quia Ioannes quidem baptizauit aqua. Iesus autem venit ad conuertendum mundum in aqua baptismali: sed nō in aqua solum (hoc est non in aqua pura) sed in aqua & sanguine: hoc est in aqua habente virtutem sanctificatiuam ex eius sanguine, oblato deo in ara crucis, quicunque enim inquit apostolus baptizati sumus, in morte Christi baptizati sumus. *Et spiritus est qui testificatur.* Ecce tertius testis, immo ecce ille qui est solus sufficiens testis, ecce ille qui vere testificatur: aqua enim non loquitur neque sanguis, sed spiritus est qui & intelligit & omnia nouit & testificatur. Et propterea singulariter de solo spiritu dixit, & spiritus est qui testificatur. *Quoniam Christus.* pro, spiritus, *est veritas.* Ecce ratio testificationis

tionis appropriatæ ſpiritui, quia ſpiritus eſt ipſa veritas. Ex hoc enim quòd eſt ipſa veritas, ſufficiens eſt ad teſtificandum: nec fallere poteſt nec falli. Quid autem teſtificetur, inferius explicabit. *Quoniam tres ſunt qui teſtimonium dant in cœlo pater uerbum, & ſpiritus ſanctus, & hi tres unum ſunt.* Si hæc verba ſunt de textu, afferuntur ad manifeſtādum quod dictum eſt quòd ſpiritus eſt veritas. Dixi autem ſi ſunt de textu: quoniam non inueniuntur in omnibus codicibus Græcis, ſed in aliquibus. Vnde autem iſta diuerſitas proceſſerit neſcimus. *Et tres ſunt qui teſtimonium dant in terra: ſpiritus, aqua & ſanguis, & hi tres unum ſunt.* Nō ſic Græce habetur, ſed ſic. *Quoniam tres ſunt qui teſtificantur ſpiritus, aqua & ſanguis, & hi tres in unum ſunt.* Ita quòd poſtquàm dictum eſt quoniam ſpiritus eſt veritas, ſubiūgitur quoniam tres ſunt qui teſtificātur, ſpiritus, aqua & ſanguis. Directe reddendo rationem propoſitorum: videlicet quòd Ieſus venit in aqua & ſanguine, & ſpiritus eſt qui teſtificatur. Horum enim dictorum ratio redditur ex hoc quoniam hi tres (ſanguis aqua & ſpiritus) teſtificātur quidem, ſed in vnum cōcunt: videlicet teſtimonium ſpiritus. Spiritus enim eſt qui teſtificatur: ſanguis autem & aqua ſub ſpiritu teſtificantur. immo ipſe ſpiritus teſtificatur & de ſanguine Chriſti oblato in cruce & de aqua baptiſmali. Ecce officium ſpiritus, quod (vt diximus) intendit manifeſtare. *Si teſtimonium hominum accipimus, teſtimonium dei maius eſt.* Acceptabilitatem teſtimonij ſpiritus manifeſtat ex comparatione authoritatis humanæ ad authoritatem diuinam. Si teſtimonium hominum tantæ eſt authoritatis apud homines quòd illud acceptamus, multo maioris authoritatis eſt teſtimoniū dei. Et in hoc manifeſte ſubintelligitur ſpiritum ſanctū eſſe deū: alioquin nō de teſtimonio ſpiritus dixiſſet, teſtimoniū dei maius eſt. *Quoniam hoc eſt teſtimoniū dei quod maius eſt.* Superfluit quod maius eſt. *Quoniam.* pro, quod, *teſtificatus eſt de filio ſuo.* Et nō eſt cōiunctio ſed relatiuū quod. Ex materia itaque teſtimonij diuini reddit rationē dictorū de Chriſto. Ita ꝙ pronomē hoc demonſtrat dictū, hic eſt qui venit per aquā & ſanguinē &c. Et eſt ſenſus. hæc ita ſe habere quia hoc qđ dictū eſt, eſt illud teſtimoniū dei quod teſtificat° eſt de filio ſuo. ¶ Si queris qñ aut quomodo fuerit huiuſmodi teſtificatio, lege actus apoſtolorū & inuenies ꝙ in die pētecoſtes ſpirit° ſanctus qui eſt ipſa veritas, teſtificatus eſt de Chriſto: vt verba apoſtolorū teſtātur, & illud idē teſtimoniū eſt quod deus pater perhibuit de filio ſuo. Indiuiſa enim ſūt opera trinitatis ad extra. Præter teſtimonia quæ in euangeliis leguntur: in baptiſmo, & in tranſ-

tranſfiguratione & in Hieruſalem prope paſſionem quū vox paterna intonuit, & clarificaui & clarificabo. *Qui credit in filium dei, habet teſtimonium dei in ſe.* Superfluit dei. Protinus teſtimonij effectus ad quē directe tēdit. eſt fides, eſt vt credatur. teſtimonij enim non eſt facere euidentiam, ſed credulitatem. Et propterea Ioannes explicata materia diuini teſtimonij, ſubiungit primum eius effectum: dicēdo quòd qui credit in filium dei teſtificatum à deo, habet teſtimonium ſecundum proprium illius effectum in ſeipſo credente. *Qui uero non credit in filium.* pro, qui non credit deo. Expectandum ſiquidem conſequēter videbatur vt ſubderet (vt Latinus textus habet) qui vero non credit in filium: verum Ioannes non hoc ſubiunxit, ſed qui non credit deo, vt intelligamus eiuſdē eſſe rationis non credere deo, & non credere in filiū dei: & vt ex hoc magis abſurdo (videlicet qui non credit deo) oſtendat neceſſitatē credendi in filium dei. Vnde & ſubdit. *Mendacem facit.* pro, fecit, *eum.* proculdubio deum. Et ratio mendacij ſubiungitur. *Quia non credit.* pro, credidit, *in teſtimonio* pro, teſtimonium, *quod teſtificatus eſt deus de filio ſuo.* Ex natura facti ipſum non credere teſtimonio, redundat in teſtem mendacem actu vel potentia. Niſi enim putaretur teſtem poſſe mentiri, crederetur proculdubio teſtimonio eius. Et hinc fit quòd nō credens teſtimonio dei de Chriſto, quātum eſt ex natura facti facit deum mendacem actu vel potentia. *Et hoc eſt teſtimonium quoniam.* pro, quòd, *uitam æternam dedit nobis deus: & hæc uita in filio eius eſt.* Duplicem diuini teſtimonij materiam Ioannes explicat. Alteram filium dei. & de hac dixit qui credit, &c. Alteram in nobis: vitam ſcilicet æternam. Et prima quidē materia ſpectat ad intellectum: cuius eſt credere, in quo eſt fides. hæc autem ſpectat ad affectum, ad charitatem, ad voluntatem: cuius eſt diligere. Et propter alietatem materiæ repetit, & hoc eſt teſtimonium. Acſi apertius dixiſſet: diuinum teſtimonium non ſolum eſt hoc quod teſtificatus eſt deus de filio ſuo, ſed eſt etiā illud quod teſtificatus eſt de dono nobis collato: videlicet ꝙ deus dedit nobis vitā æternā. Pluries expoſitum eſt ꝙ vita æterna hic habetur à nobis participatiue in eo ꝙ diligimus deū amore amicitiæ. Et ſubiungit ꝙ hæc vita in filio eius eſt: ne errares tanquā diſparata dona intelligendo hęc duo dona (videlicet ꝙ deus dedit nobis filiū ſuū, & ꝙ deus dedit nobis vitā æternā) ſed penetrares ꝙ vnū eſt ratio alterius, ꝙ dando filium dedit vitā æternā: quia vita æterna eſt in ipſo filio. Vnde ad hoc aperte manifeſtandum ſubjungit. *Qui habet filium dei, habet uitam, qui non habet filium dei, ui-*

Universidad de Deusto
Biblioteca

tam non habet. Habere filium dei complectitur id quod est vitium omnium: intellectus videlicet, voluntatis & operatiuæ potentiæ: nam & superius hæc tria (fidem dilectionem & opera) coexigi ad natum ex deo, ad manendum in deo, ad habentē spiritū dei definitum est. De habente itaque filiū dei fide dilectione & opere, dicitur quòd habet vitā, proculdubio æternā participatiue. Et vere sic est: quoniā viuit vita diuina, eius conuersatio in cœlis est: & viuit ipse iam non ipse, viuit autem in eo Christus. *Hæc scribo.* pro, scripsi, *nobis.* Desunt hic multę dictiones. Græcè enim subiungitur. *Qui creditis in nomine filii dei, ut sciatis quòd uitam æternam habetis.*

Et hæc eadem habentur in textu Latino: transpositā tamen: sed subiuncta non inueniuntur in Latino, videlicet. *Et ut credatis in nomine filii dei.* Et hæc particula nisi referatur ad perseuerantiam, adiectitia apparet: quoniam iis qui credunt in nomine filij dei non quadrat scribi vt credatis in nomine filij dei, nisi vt dictū est hortando ad perseuerantiam: quod in euangelio dominus dicit. Ioannes hic explicat. *Et hæc est fiducia quam habemus ad deum.* pro, eum, *quia.* pro, quòd, *quodcunque petierimus secundum uoluntatem eius audit nos.* Tractato officio spiritus quod est testificari tam de filio dei quàm de vita æterna nobis data in ipso in præsenti, tractat demū aliud spiritussancti officium: quod est parere in nobis fiduciam obtinendi à deo quicquid petierimus secundum voluntatem dei. hæc enim fiducia naturali sequela comitatur amicitiā inter deū & nos. A veris nanq; amicis confidimus obtinere quicquid petimus salua ratione honesti, quæ relatiue ad deū non potuit melius explicari, quā dicendo secundum eius voluntatē. Voluntas enim dei lex est omnis honesti, omnis rationabilis, omnis iusti, &c. *Et scimus.* pro, & si scimus, *quia.* pro, quòd, *audit nos quicquid petierimus. scimus quoniā.* pro, quòd, *habemus petitiones quas postulamus.* pro, quas postulauimus, *ab eo.* Cōsequenter infert ex prædicta fiducia assumpta conditionali q; si scimus nos audiri à deo in quacunque petitione (subaudi secundū eius voluntatē) consequenter scimus q; habemus petitiones quas postulauimus ab eo: hoc est consequenter scimus q; sumus exauditi in iis quæ postulauimus. ¶ Recole q; docuit Paul⁹, hæc est volūtas dei sanctificatio vestra: & perspicies q; petitiones nostrę quas indubie fecimus secundū voluntatē dei, sunt petitiones spectantes ad ea quę sunt vitæ eternę. Et de his dicit Ioannes q; spiritussanctus parit fiduciā obtinendi quicquid petierimus: & q; hæc fiducia parit sciētiam prēteritarū petitionum q; habemus eas reseruatas vt suo tēpore adimpleantur. ¶ Nec sis solicitus

solicitus de verbo scire: quoniā de scientia fidei esse sermonē: fiducia parens testatur. *Qui scit.* pro, si quis scit, *fratrem suum peccare non ad mortem, petat & dabitur ei uita peccanti non ad mortem.* pro, petet & dabit ei vitam, peccantibus non ad mortē. Dixerat fiduciā in nobis esse impetrandi quicquid petierimus. & quo ad nosipsos quidem petentes pro nobisipsis explicauerat: modo eandem fiduciā explicat relatiue ad petitionem pro aliis: & temperat fiduciā penes differentiam peccati ad mortem, vel non ad mortē. Docet enim quòd fiducia hæc se extendit ad petitiones quas pro aliorū vita (proculdubio spirituali) facimus, dummodo illorum peccata non sint ad mortem. ¶ Et aduerte q; textus sonat gratiā concedi petendi, effectum vero gratię (videlicet vitam petitam) dari peccātibus quorum peccata non erant ad mortem: ait enim petet: non ipse peccator, sed ille qui viderit fratrem peccare, & deus dabit ei, petenti, vitam, non ei, sed peccantibus non ad mortem pro quibus petet. *Est peccatum ad mortem? non pro illo dico ut roget quis.* pro, vt roges. Ecce moderatio fiduciæ. non audet Ioannes extendere fiduciam impetrandi vitam aliis peccantibus ad mortem. Nec tamen prohibet orari pro eis: nam non dicit affirmatiue pro illo dico vt non roges sed à negatione incipit, non pro illo dico vt roges. Memini Bernardi adiungentis, sed gemas, si forte gemitus penetret quo oratio non præsumit tendere. *Omnis iniquitas peccatum est, & est peccatum ad mortem.* Corruptus est textus. Legendum est negatione interiecta. *Et est peccatum non ad mortem.* Et est sensus q; omnis iniquitas ex proprio genere est peccatum, peccatum autē non ad mortem: hoc est nulla iniquitas ex proprio genere est peccatum ad mortem. Et ex hoc innuit q; peccatū ad mortē non est species peccati, sed aliunde habet quòd sit ad mortem. Habet aūt ex parte peccantis, si tam affectus sit ad peccatum aliquod (puta fornicationem, vsuram, tyrannidem, &c.) vt velit in eo perseuerare vsque ad mortem. Acsi apertius dixisset quòd pro eo qui propositum habet perseuerandi in peccato vsque ad mortem non dico vt roges: hæc est enim pessima peccatoris conditio: & directe cōtrariatur tam veniæ quàm petitioni alienæ pro illius venia. *Scimus quoniam.* pro, quòd, *omnis qui natus est ex deo non peccat.* Epilogat Ioannes. Et vere dicit scimus: quoniam euidentissimam notitiam habemus quòd omnis qui natus est ex deo, vt sic non peccat. Contra hęreticos hypocritas & deceptos vt prædictū est dicit hęc Ioannes. Vtinā nostra ætate aduertissent hoc rectores mulierculārū religiosārū: nā neque purpura aut serico vestitas, neque annulum gestantes

gestantes,neq; cum viris dormientes in eodem lecto tolerassent? quoniam nullum peccatum tam ex suo genere quàm ex circunstantia personę provenit ex eo quod natum est ex deo.hoc enim est quod Ioannes totiens clamat quòd omnis qui natus est ex deo non peccat.Non sunt hęc ex revelatione aut inspiratione diuina quæcunque sint ex suo genere,aut ex conditione personæ peccata:immo quod plus est nullũ indecens provenit ex eo quod natũ est ex deo. *Sed generatio dei conservat eum.* pro. sed genitus ex deo seruat seipsum:*& malignus.*pro,& malus, *non tanget.*pro,tãgit,*eũ.* Vide vsum spiritus susceptι per natiuitatem ex deo: quòd homo qui genitus est,vtitur illo sic q; malus ille diabolus non tangit eũ, tactu qualitatiuo, non alterat eum, non corrumpit eum. Et vere sic est q; genitus ex deo vt sic vtitur spiritu quem susceρit: & diabolus non maculat eum quandiu illo vtitur spiritu. Vnde vtendo illo spiritu,nunquam peccat etiam venialiter.*Scimus quoniam.*pro, quòd,*ex deo sumus.* scientia experimentali cognoscimus quòd sumus ex deo. In persona non solum apostolorum (qui virtute dei vtentes miracula faciebant) sed etiam in persona omnium electorum, verificatur scimus. diuersimode tamen : quoniam illi certa experientia:reliqui autem electi communiter certa fide. Et dicit hoc, ne natiuitatem Christianorum in baptismo humanam adinuentionem aliqui putent:ad hoc enim excludẽdũ dicit scimus q; ex deo sumus. *Et mundus totus in maligno.*pro,in malo.*positus est.* E regione Christianorum natorũ ex deo,locat mũdũ: epilogãdo superius dicta,Christiani ex deo constant:mundus autem totus è regione Christianorum constitutus est in malo, triplici superius explicato. Et*scimus quoniam.*pro,quòd,*filius dei uenit*,procul dubio in carne in mundum. *Et dedit nobis sensum.*pro, mentem,*ut cognoscamus verum deum.* Super fuit deum. *Et simus in uero filio eius.*pro,& simus in vero,in filio eius Iesu Christo. Ex his effectibus liquet q; mentis nomine non intelligitur substantia mentis, sed perfectio illius:quam non male antiquus interpres appellauit sensum.vnde & Lucas dicit quòd Iesus in die resurrectionis aperuit discipulis sensum vt intelligerẽt scripturas. ¶Dedit ergo per spiritũsanctũ nobis mentis lumẽ ad duo. Alterum est vt cognoscamus verum. Et pręponitur dictioni verũ articulus: ne intelligamus vt cognoscamus verũ in communi, sed vt cognoscamus illũ verũ,illum qui summe verus est:deũ scilicet. Alterũ est: & vt simus in illo,eodem vero deo,vt amantes in amato,vt participes naturæ diuinę:quod est esse vt amatos in amante deo,nec solum simus in illo vero deo

sed

sed etiam simus in filio eius Iesu Christo,vt membra eius. Ad hæc enim dũo dedit nobis dei filius intelligentiam. ¶In quibus aduerte epilogari superius dicta de fide, notitia & societate nostra cum deo & Iesu Christo. *Hic est uerus deus & uita æterna.* Hic est secundus locus apud Ioannẽ in quo Iesus Christus affirmatur deus, cum articulo prępositο in textu Græco ante illas dictiones verus deus:vt Arrianis non pateat locus fugæ. Et ipse est vita æterna essentialiter,& est vita æterna nostra obiectiue. *Filioli custodite uos à simulacris:amen.* Apertissimæ affirmationi quòd Iesus Christus est verus deus adiungit exclusionem cultus simulacrorum:vtpote nõ verorum deorum. Ac si apertius dixisset:nos colendo Iesum Christum colimus verum deum,non hominem:& propterea cauete à cultu simulacrorum. Amen. Caietæ die.13.Augusti.1529.

THOMAE DE VIO CAIETANI CARDINALIS SANCTI XISTI, IN PRIOREM IOANNIS SENIORIS EPISTOLAM COMMENTARII.

SEcũda beati Ioãnis epistola.Circa authorẽ tã huius q̃ sequẽtis epistolæ,scito q; Hiero.de viris illust. partim in Ioãne partim in Papia.manifestat authoritate ipsi⁹ Papię aliũ esse Ioãnẽ Euãg. & aliũ Ioannẽ scriptorẽ qui scripsit has duas epistolas. Et ꝓpterea ãbæ minoris authoritatis sũt.Et primę qdẽ doctrina extracta est ex epistola beati Ioãnis apostoli. Nec tã eget expositione q̃ correctione:qm̃ in multis differt à textu Græco.Multa enim Latinus text⁹ habet in secũda pson̄a quę Græc⁹ habet in prima,vt patebit.

*SEnior electæ dominæ & natis eius,quos ego diligo in veritate(& non ego solus,sed & omnes qui cognouerũt veritatẽ) propter veritatẽ quæ permanet in nobis,& nobiscũ erit in æternũ,sit nobiscũ.*pro,quæ permanet in nobis,& nobiscũ erit in æternũ,erit nobiscũ. Et totũ sub vna cõstructione cõprehẽditur. *Gratia, misericordia,pax à deo patre & à domino Iesu Christo filio patris in veritate & charitate.* Hæc particula in veritate & charitate,põt referri ad immediate præcedẽtia. Et est sensus,& à Iesu Christo patris filio in veritate,vt significetur filiatio

vera,

vera,& charitate,vt significetur filius dilectus à patre:in xta illud, hic est filius meus dilectus. Potest & referri ad gratiá, misericordiam & pacem. Et est sensus. propter veritatem quæ permanet in nobis erit nobiscũ gratia misericordia & pax in veritate & charitate. *Gauisus sum ualde,quòd inueni de filiis tuis ambulãtes in ueritate, sicut mandatũ accepimus à patre.* Et nunc rogo te domina(non tanquã mandatum nouum scribens tibi,sed quod habuimus ab initio) ut diligamus alterutrum. pro,inuicem. Et hæc est charitas,ut ambulemus secũdum præceptum eius. Hoc est mãdatũ, ut quemadmodũ audiuistis ab initio,in eo ambuletis:quoniam multi seductores exierunt. pro,introierunt,*in mundum*. Qui non confitentur Iesum Christum uenisse. pro,vẽturum, *in carne*. Est enim sermo de secundo aduentu. *Hic est seductor & antichristus.* Videte uosipsos ne perdatis quæ operati estis, *sed ut mercedem plenã accipiatis.* pro,ne perdamus quę operati sumus,sed vt mercedem plenam accipiamus. *Omnis qui credit & non permanet.* pro omnis qui transgreditur & non manet,*in doctrina Christi, deum non habet*. Qui manet in doctrina Christi, hic & patrem & filium habet. Si quis uenit ad uos, & hanc doctrinam non affert, ne recipiatis eum in domum, nec aue ei dixeritis. Qui enim dicit ei aue, communicat operibus eius malignis. pro malis. Non contrariatur doctrina hæc doctrinæ Pauli,concedentis cœnare cum infidelibus, immò præcipientis, vt benefaciamus infidelibus. Nam hic est sermo non de infidelibus absolute,sed de infidelibus doctoribus: qui videlicet veniunt ad docendum,immò ad seducẽdum. De his enim ad literã loquitur hic textus:vt antecedẽtia testãtur. Et huiusmodi doctores seu potius seductores prohibet hospitio recipi à Christianis,prohibet salutaria Christianis. Et subiũcta ratio quo ad hos optime quadrat. nã quicũq; seductoribus dicit aue (proculdubio gratioſe) cõmunicat seductoribus:quod est communicare operibus eorũ malis. opera enim seductorũ exercentium officiũ seductorũ mala sunt. ¶ Apparet autẽ q; de solis huiusmodi doctoribus loquitur, ex hoc ipso quòd dicit & hanc doctrinam nõ affert. Non dicit & hanc fidem non habet,sed hanc doctrinam non affert: vt intelligas quòd de afferente doctrinam,quòd de seductore loquitur. Et hæc sufficiẽt etiam pro sequenti epistola. *Ecce prædixi uobis, ut in die domini non confundamini.* Superfluunt hæ nouem dictiones. *Plura habens uobis scribere nolui per chartam & atramentum. Spero enim me uenturum ad uos, & ore ad os loqui:ut gaudium nostrum sit plenum. Salutant te filii sororis tuæ electæ.*

¶ Tertia

¶ Tertia beati Ioannis epistola:per Thomam de vio Caietanum Cardinalem S. Xisti correcta.

Senior Gaio charissimo,quẽ ego diligo in ueritate. Charissime de omnibus orationem facio prospere te ingredi & ualere sicut prospere agit anima tua. Gauisus sum enim ualde, uenientibus fratribus & testimonium perhibentibus ueritati tuæ sicut tu in ueritate ambulas. Maiorem horum non habeo gratiam. pro,maius his non habeo gaudiũ, *quàm ut audiam filios meos in ueritate ambulare. Charissime fideliter facis,quicquid operaris in fratres:& hoc in peregrinos, qui testimonium reddiderunt charitati tuæ in conspectu ecclesiæ. Quos benefacies,deducẽs digne deo.* pro,nomine enim eius profecti sunt,*nihil accipientes à Gentilibus. Nos ergo debemus suscipere huiusmodi:ut cooperatores simus ueritatis. Scripsissem forsitan ecclesiæ.* pro,scripsi ecclesiæ. Quoniam ignotæ sunt istæ personæ tres (Gaius, Diotrephes & Demetrius) ignoramus consequenter quæ sit ecclesia cui dicit se scripsisse. *Sed is qui amat primatum gerere in eis Diotrephes,non recipit nos. Propter hoc si uenero commonebo.* pro indicabo. *eius opera quæ facit, uerbis malignis garriens in nos. Et quasi ei ista non sufficiant,neque ipse suscipit fratres, & eos qui suscipiunt prohibet,& de ecclesia eiicit. Charissime noli æmulari malum sed quod bonum est. Qui benefacit,ex deo est qui autem malefacit,nõ uidet deum. Demetrio testimonium redditur ab omnibus,& ab ipsa ueritate.sed & nos testimonium perhibemus:& nosti quòd testimonium nostrum uerũ est. Multa habui te scribere sed nolui per atramentum & chartam scribere tibi. Spero autem protinus te uidere: & ore ad os loquemur. Pax tibi. Salutant te amici. saluta amicos nominatim.*

THOMAE
DE VIO CAIETANI
Cardinalis sancti Xisti, in epistolam Iudæ apostoli, commentarii.

Universidad de Deusto
Biblioteca

¶Diui Iudæ Apostoli epistola.

Vdas Iesu Christi seruus, frater autem Iacobi. Hiero. in lib. de viris illust. ait. Iudas frater Iacobi paruâ quidem quæ de septem canonicis est epistolam reliquit: & quia de libro Enoch (qui apocryphus est) in ea assumit testimoniũ à plerisq; reiicitur: tamen authoritatẽ vetustate iam & vsu meruit, & inter sanctas scripturas cõputatur. Hæc ille. Ex quibus apparet minoris esse authoritatis hanc epistolam iis quæ sunt certæ scripturæ sacræ. Et de Iacobo Alphæi, qui frater dominj appellatur, est hic sermo. *Iis qui sunt in deo patre dilecti.* pro, sanctificati hoc est mũdati. *Et Christo Iesu conseruatis & vocatis.* Superfluit &. Nec est participiũ sed nomen vocatis. Et est sensus. & vocatis (hoc est ascititiis) seruatis in Christo Iesu. ¶Meminit tũ beneficij dei tum beneficij hominis. Christi. nam in fide dei ac Iesu Christi vocatio mundatio & saluatio nostra est. Vniuersis igitur Christianis scribit. *Misericordia vobis & pax & charitas adimpleatur.* pro, multiplicẽt. Hæc est salutatio cõformis salutationi aliorum Apostolorũ. *Charissimi.* pro, dilecti, *omnem solicitudinem faciẽs scribendi vobis de cõmuni vestra salute.* hoc est adhibendo omne studium ad scribendum vobis de vestra cõmuni salute. *Necesse habui scribere vobis, deprecans supercertare semel traditæ sanctis fidei.* Ex studio scribendi de communi salute, necessitatem natam explicat scribendi in specie de certamine assumendo pro fide semel tradita sanctis. Et in hoc cõprehendit materiam totius epistolæ. ¶Et appellat Christianam fidem traditam semel sanctis. Sanctis quidem, quoniam ad sanctitatem datur. semel autem, quoniã semel à Christo tradita est, nec est repetenda traditio, sed succedẽdo seruãda. Et rationem necessitatis subiungit. *Subintroierunt enim quidã homines qui olim præscripti erant in hoc iudicium impij, domini nostri.* pro, dei nostri, *gratiam transferentes in luxuriam, & solum dominatorem & dominum nostrum Iesum Christum negantes.* Ratio concertationis ex istis seductoribus redditur. Qui describũtur tum impij, tum præscripti in hanc condemnationem. tum transferentes gratiam libertatis diuinæ in libertatem carnis, tum negantes dominũ nostrum

strum Iesum Christum solum dominum. ¶Recole q̃ dictio exclusiua in mysterio trinitatis adiũcta tam essentialibus quàm cõmunibus relatiuis ad extra non excludit aliam personam. & propterea dicendo de Iesu Christo quòd est solus dominus, non excluditur pater aut spiritus sanctus. *Cõmonere autem vos volo.* Propositis tractandis incipit tractare proposita: inchoãs ab illa particula, qui olim præscripti erant in hoc iudicium. *Scientes semel omnia.* pro, hoc, *quoniam Iesus.* pro, quòd, *dominus.* Nõ est hic sermo de aliquo homine, sed de deo. *Populum de terra Aegypti saluans, secundo eos qui non crediderunt perdidit.* Historia vtraque clara est in libris Moysi. in quibus narratur & quòd deus eduxit populum de terra Aegypti, saluãdo ipsum ab impetu Pharaonis, quẽ submersit in mari rubro: & rursus narratur quòd populum eũdem murmurantem & toties non credentem deo, puniuit sæpe in deserto. *Angelos uero qui non seruauerunt suum principatum.* pro, suam originem. hoc est qui non seruauerunt seipsos in illo decore in quo conditi sunt: vtpote maculantes seipsos peccato. *Sed dereliquerunt suum domicilium.* In cœlo siquidem erat eorum domicilium simul cum angelis qui ibi remanserunt. dereliquerunt autem meritorie propria culpa: executione autem electi. *In iudicium magni dei.* pro, diei. Et præponitur articulus diei: ad significandum illum terribilem diem vniuersalis iudicij. Et dicitur dies magnus, quoniam cõprehendit merita vniuersorum discutienda. *Vinculis æternis sub caligine reseruauit.* Datiui casus est vinculis: & potest iungi cum antecedentibus vel cum sequentibus. Et si quidem precedentibus iungitur, sensus est q̃ reseruauit angelos in iudiciũ magni diei ad æterna vincula. Si verò iungitur sequentibus, sensus est q̃ reseruauit eos sub caligine ad vincula æterna ducẽdos in iudiciũ magni diei. ¶Et appellantur vincula sub caligine æterna, eo quòd aduenięte iudicio magni diei pœna vinculorum nõ cessabit. Nec intelligas corporeos laqueos: sed vim diuinæ virtutis detinentem vires angelorum tum intellectiuas tum operatiuas. aufert enim ab eis libertatem tum motus tum faciendi tum etiam intelligẽdi quædam. ¶Appellatione autem caliginis, aër intelligitur communi sensu. *Sicut Sodoma & Gomorra & finitimæ ciuitates simili modo exforniceatæ & abeuntes post carnem alteram factæ sunt exemplum.* pro, propositi sunt exemplum, *ignis æterni pœnã sustinentes.* Quæcunq; hactenus dixit de populo, de angelis & de Sodomitis, ad hoc dixit vt ab exẽplo horũ præscriptos in iudiciũ istos impios suaderet. Historia subuersionis Sodomę & Gomorrę

in Geneſi

Universidad de Deusto
Biblioteca

in Geneſi habetur. ¶ Quod autem dicitur & abeuntes poſt carnē alterā ſeu alienam, caro aliena à concubitu ſignificatur: qualis eſt caro maſculina. prius enim ipſas ciuitates, deinde viros earum cō memorat ſpecificando crimen, dicendo & abeuntes poſt carnem alteram. & de his ſubiūgit q̄ propoſiti ſunt in exēplum. ¶ Quod vero adiungitur ignis æterni, poteſt conſtrui cum præcedentibus. Et eſt ſenſus. propoſiti ſunt exemplū ignis æterni, qui eſt paratus diabolo & angelis eius. Poteſt & cōſtrui cū ſequentibus. Et eſt ſenſus. ſuſtinentes pœnā ignis æterni. Appellatur enim combuſtio illorū pœna ignis æterni. eo q̄ irreparabilis eſt & perſeuerabit vſq; in finem mundi patria illa combuſta. *Similiter & hi,* Deficit. *Somniantes.* Demonſtrat impios homines de quibus dixit ſubintroierunt &c. tractādo propoſita ſuperiùs eorū crimina. *Carnē quidem maculant.* iuxta id quod ſuperiùs dixerat dei noſtri gratiā tranſferentes in luxuriam. Maculant autem peccato. *Dominationem autem ſpernunt.* iuxta id quod ſuperiùs dixerat, & ſolum dominatorem negantes. *Maieſtatem.* pro, glorias, *autem blaſphemāt.* iuxta id quod ſuperiùs dixerat, & dominū noſtrū Ieſum Chriſtū negantes. Dicit autē pluraliter glorias, propter duas Ieſu Chriſti glorias: diuinā videlicet & humanā. Quanuis etiā gloriæ poſſint referri ad diuerſas rationes gloriæ Chriſti: puta ratione miraculorum, ratione miſſi ſpiritus ſancti, ratione doctrinę &c. *Quum Michael.* pro. Michael autem *archangelus quādo cum diabolo diſputās altercabatur de corpore Moyſi, non eſt auſus iudicium inferre blaſphemiæ ſed dixit. imperet,* pro, increpet, *tibi.* pro, te, *deus.* Vltimo propoſitā particulam (glorias blaſphemant) proſequens, arguit eos ex verbo Michaelis. Vnde autem Iudas hāc altercationē nouerit, neſcitur. Non deſunt tamen qui ex apocryphis Hebræorum ſumptam dicant. ¶ Altercatio autem de corpore Moyſi intelligitur facto potius q̄ verbo. Michael enim princeps populi Iſraēlis occultauit corp⁹ Moyſi ne popul⁹ idololatriā cōmitteret adorādo Moyſen: diabolus autem niſus eſt educere corpus Moyſi in publicū. & hæc fuit altercatio ſecundū facta. Et quoniā Michaelis op⁹ preualuit, arguendo diabolum non maledica verba dixit, ſed increpet te deus. quæ ſunt verba iuſtitiæ. *Hi autem quæcunque quidem ignorāt blaſphemant. quæcunque autem naturaliter tanquam muta animalia norūt, in his corrumpuntur.* Exaggerat crimen horum extendendo eorū blaſphemias ad quæcunque ignorant, proculdubio diuina. Et vt omni ex parte animo corruptos hos demonſtret, adiungit qualiter ſe habeant ad ea quæ norunt: vt tam erga ignota q̄ erga nota

eos

eos male ſe habere aperiat. Deprimit quoque eorum cognitionē, dicendo tanquām muta animalia. ſignificat enim eorum cognitionem expertem eſſe rationis, quemadmodum notitia animaliū brutorum. quæ muta appellat, quia non loquuntur. In ſenſibilibus itaque rebus quas vt animalia bruta nouerunt, dicit ipſos corrumpi, proculdubio ſecundum animum: affectu corrupto illis inhærentes. *Væ illis.* Tractat illam particulam olim præſcripti, referendo figuras eorum. *Qui.* pro, quia, *in via Cain abierunt,* De eiſdem ſeductoribus loquitur quòd figurati ſunt à Cain, imitantes irreligioſitatem eius erga ea quæ dei ſunt. *Et errore Balaam mercede.* pro, mercedis, *effuſi ſunt.* hoc eſt & effuſi in libertate peccādi, errore ſeu deceptione mercedis Balaam, Auaritiam iſtorum deſcribit, imitantium Balaam mercedis cauſa errantem ad maledicendum populo dei. *Et in contradictione Core petierunt.* Ambitionem eorundem notat, imitantium Core & ſocios ambientes principatū ſacerdotij. Omnes hæ hiſtorię in libris Moyſi habentur. de Cain circa principium Geneſis: de Balaam Nu. vigeſimo & vigeſimotertio: de Core Nu. decimoſeptimo. *Hi ſunt in epulis ſuis.* pro, in dilectionibus veſtris, *maculæ conuiuantes.* De eiſdem dicit, hi ſunt maculæ conuiuātes in dilectionibus veſtris. Appellat illos maculas, quia non ſolum ipſi erant maculati, ſed erant etiam maculę aliorum. Et dicit conuiuantes in dilectionibus veſtris: hoc eſt in beneficiis à vobis ſuſceptis conuiuia facientes ad maculandum alios. abuſum enim beneficiorum, eorum maculis ac conuiuiis inſerit. *Sine timore.* pro, intrepide, *ſemetipſos paſcentes.* veſtrarum ſiquidem dilectionum beneficiis ſed nō veſtri ſancti timoris participes intrepide vacant ad hoc vt ſeipſos paſcāt. *Nubes ſine aquæ quæ à uentis circumferuntur.* Aſſimilat iſtos nubibus inutilibus & facile motis à variis ventis: vt vanitatem eorum agitatam variis appetitibus gloriæ, adulationibus & huiuſmodi, deſcribat circa excelſa verſari. *Arbores autumnales.* hoc eſt in autumno florētes: quod eſt contra naturam arborum: & propterea ſubiungit. *Infructuoſæ.* arbores enim florentes in autumno infructuoſæ ſunt. *Bis mortuæ.* Semel ante baptiſmum & iterum poſt baptiſmum. *Eradicatæ.* à fide. Quo ad metaphoram vero, arborum dicuntur arbores bis mortuæ, eo quòd moriuntur quo ad fructū, & deinde quo ad ipſam arborem. Et hoc conuenire dicitur arboribus florentibus in extremo autumno. aiūt enim ſubſequi arboris mortem. Vnde & merito ſubditur eradicatæ: quia ſubſequitur eradicatio earum. *Fluctus feri maris, deſpumantes ſuas confuſiones.*

mm Plura-

Universidad de Deusto
Biblioteca

Pluralis numeri est feri: & determinat fluctus. Assimilat siquidem eosdem fluctibus feris despumatibus sua dedecora. Apparet enim fluctuosas maris vndas feras, propter terrorem, spumantes, cum spuma proferentes ea quæ minus decora sunt. quæ sunt etiam fœda ad videndum: vtpote immunditiæ. Et in hoc peccatum linguę illorum tangit. proferunt enim dedecora sui cordis. *Sydera errantia.* Non intelligo stellas erraticas quas planetas dicimus (quoniam regulares sunt earum motus) sed impressiones igneas in aere quarum aliquas sydera volantia appellamus: vt post assimilatos nubibus, arboribus, ac fluctibus, etiam ignibus errantibus assimilauerit eos. ¶ Et apte stellis errantibus etiam assimilantur, vt momentanea & nō solum instabilis eorum gloria significetur. Huiusmodi enim stellæ, statim quum fiunt desinunt. *Quibus procella.* pro, caligo *tenebrarum seruata est in æternum.* Ipsos homines refert relatiuum quibus: his enim caligo tenebrarum infernalium seruatur pro domo in ęternum. *Prophetauit autem de his septimus ab Adam Enoch, dicens.* Hic est locus vnde Hiero. refutari dicit à multis hanc epistolam. nec ab re: quoniam etsi citare apocrypha multo magis licet quàm poetas, authoritati tamen sacræ scripturæ derogat vt apocrypha prophetia vt simpliciter & absolute prophetia inducatur. Quod hic fieri clare apparet: dum absolute dicitur, prophetauit autem &c. *Ecce uenit:* pro, venit. præsentis temporis. *Dominus in sanctis milibus suis.* Angeli significantur. *Facere iudicium contra omnes.* subaudi iniquos. *Et arguere omnes impios de omnibus operibus impietatis eorum quibus impie egerunt: & de omnibus duris quæ locuti sunt contra deum peccatores impii. Hi sunt murmuratores querulosi, secundum desideria sua ambulantes.* Sententia est clara. *Et os illorum loquitur superbiam.* pro, superba, *mirantes personas quæstus gratia.* Adulatores significat, per modum admirationis commendantes personas vtilitatis causa. *Vos autem charissimi.* pro, dilecti, *memores estote uerborum quæ prædicta sunt ab Apostolis domini nostri Iesu Christi.* Non solum figuris & prophetiis antiquis, sed etiam prophetiis Apostolicis confirmat hos esse præscriptos. *Qui dicebant uobis quoniam.* pro, quòd, *in nouissimis temporibus uenient illusores secundum desideria sua ambulantes in impietatibus.* Nouissima tempora appellantur tempora euāgelij. *Hi sunt qui segregant semetipsos.* Superfluit semetipsos. Eosdem describit ab officio segregandi contrario officio Apostolico, cuius est congregare & adunare. hi enim segregant ab vnitate ecclesiæ homines. Et de eisdem subdit. *Animales, spiritum non habentes.*

ter. Ve intelligamus quòd animales contra spirituales distinguuntur, adiunxit spiritum non habentes. Animales siquidem dicuntur quorum studium est ad ea quæ sunt vegetatiuæ & sensitiuę partis. spirituales vero quorum studium est ad ea quę sunt conformia rationi ac menti, ad ea quæ sunt spiritus sancti. ¶ Vnde è regione subiungit. *Vos autem charissimi.* pro, dilecti, *superædificantes uosmetipsos sanctissimæ uestræ.* pro, vestræ *fidei.* hoc est statum vestrum & opera vestra erigite super fundamentum sanctissimæ vestræ fidei. *In spiritu sancto orantes.* Operibus adiungit orationem: hoc est mentis eleuationem in deum. *Vosmetipsos in dilectione dei seruate.* His enim duobus seruatur dilectio erga deum. *Expectantes misericordiam domini nostri Iesu Christi in uitam æternam.* Ecce spes futuræ fœlicitatis, adiuncta fidei & charitati. *Et hos quidem arguite iudicatos: illos uero saluate, de igne rapientes: alios autem miseremini in timore.* Trimembrem hanc distinctionem textus non habet, sed bimembrem tantum. & est legendum. *Et hos quidem commiseramini dum diiudicamini: illos uero in timore seruate, ex incendio rapientes.* Vbi clare patet quòd postquàm instruxit illos quibus scribit de propria ipsorum salute, instruit eosdem de aliorum salute procuranda dupliciter relatiue ad diuersos. Quibusdam enim commiserandum esse docet, considerando propriam fragilitatem. propria enim fragilitas immo propria subiectio significatur dicendo dum diiudicamini: hoc est dum vos quoque iudicio subiecti estis, vtimini misericordia erga illos qui fragilitate peccant. Erga illos vero qui liberius peccant, vtimini authoritate, seruantes eos in timore: vt sic eos eripiatis de igne æterno. *Odientes eam quæ carnalis est.* pro, quæ ex carne, *maculatam tunicam.* vtrunque autem officium efficite, non cum odio personarum sed odio habentes maculatam tunicam quæ est ex carne. Sub metaphora maculatæ tunicæ sordidatam vitiis conuersationem, sordida opera quę sunt tanquā indumenta animi significat. & dicit maculatam ex carne tunicā, quoniam ex carnali affectu maculantur opera. *Ei autem qui potens est uos.* pro, illos, *conseruare sine peccato, & constituere ante conspectum gloriæ suæ immaculatos in exultatione, in aduentu domini nostri Iesu Christi.* Superfluunt hæ sex vltimæ dictiones. *Soli deo.* Deest vna dictio. Legendum est. *Soli sapienti deo.* Sicut solus deus est bonus (quia reliqua mendicant bonitatem) ita solus deus est sapiens, quia reliqua mendicant sapientiam, sicut & esse. *Saluatori nostro per Iesum Christum dominum nostrum.* Superfluit

per Iesum Christum dominum nostrum. Saluatio nostra non nō bis sed deo attribuitur, quoniam vere ab ipso non à nobis est: iuxta illud Osee, Saluatio tua ex me, perditio autem tua ex te. *Gloria & magnificentia.* factiua magnorum operum. *Et imperium.* præcipiendi omnibus. Et *potestas.* faciendi omnia. *Ante omnia secula & nunc.* Superfluunt quatuor dictiones: ante, omnia, secula &. Legendum est. *Nunc & in omnia secula: amen.* Et sic finitur epistola Iudæ. & est finis Commentariorum nostrorum super nouum testamentum.

Caietæ die. 17. Augusti. M.D.XXIX. ætatis autem propriæ sexagesimoprimo. ¶ Apocalypsim enim fateor me nescire exponere iuxta sensum literalem: exponat cui deus concesserit.

¶ Commentariorum Thomę de Vio Caietani Cardinalis sancti Xisti, in epistolas omnes Pauli & canonicas, per Ioannem Danielis. S.D.N. pp. pœnitentiariū & authoris operis familiarem summo studio recognitorum: finis. Laus vni & trino.

Thomæ

THOMAE DE VIO CAIETANI CARDINALIS SANCTI XISTI, IN ACTA APOSTOLORUM DIUI LUCÆ EUANGELISTÆ, COMMENTARII.

PRimum quidem sermonem feci. Lucas Euangelista, absque vlla hæsitatiōe habetur author huius libri, & propterea à commemoratione Euangelij quod scripserat inchoat. Et dicit se primum sermonem feciſſe, eo quòd in scriptis redegerat illum. *De omnibus.* in genere non singulis. nullus enim Euangelista scripsit omnia sigillatim. Vnde non dicit quòd in primo sermone dixit omnia: sed quòd habuit sermonem de omnibus. O Theophile. Idem est ad quem Euangelium miserat. *Quæ cœpit Iesus facere & docere.* pro, faceréque & docere. Nō dicit quæ Iesus fecit & docuit, sed quæ cœpit & facere & docere. tum ex parte diuersarū in Christo naturarum ad differentiā eorum quæ fecit antequàm esset homo. Significantius namque dicit quę cœpit Iesus. nomen enim est hominis Iesus. Ipse siquidem antequàm esset homo, creauit cœlum & terram &c. sed de his non est locutus in Euangelio Lucas: sed de iis quæ postquàm est homo cœpit facere & docere. Tum ex parte rationis agendi, ad differentiam aliorum sanctorū: quia nullus (nec etiam Moyses) inchoando seu vt principiū rectæ beatæque vitæ, & fecit & docuit, nisi Iesus. qui quia caput totius erat rectitudinis, dicitur quòd cœpit & facere & docere. Vnde & faciendo dicebat, vt quēadmodum ego feci. & iterū, si non veniſſem & nō feciſſem. Et docendo dicebat, discite à me. & rursus, ego autem dico vobis. ¶ Tū ex parte actionū, ad differentiam earundem actionū imperfectarum seu secundum quid: quia nullus aliorū exercuit illas simplici-

ter. nullus priscorum patrum fecit absque deficere, nullus docuit ex integro. Solus Iesus & fecit absque vllo defectu, & docuit perfecte. & propterea de ipso solo verificatur quod cœpit, & facere, & docere, simpliciter & absolute: *Vsque in diem qua præcipiens apostolis per spiritum sanctum quos elegit.* Deest, sursum, *assumptus est.* Dictio interpretata præcipiens, non est præsentis, sed præteriti temporis participium actiuum: quo quia caremus, circumloquimur dicendo quum præcepit. ¶ Verum multæ restant ambiguitates. Prima est an per spiritumsanctum, referatur ad præcepit an ad elegit. vtriusque enim constructionis textus Græcus capax est. ¶ Secunda est an præceptum significatum per præcepit, intellegendum sit factum illo die an prius. nã & hoc anceps est: quoniam cõstat relatiuum quo, referri ad assumptus est, & nescitur an comprehendat etiam tempus mandati. ¶ Tertia est quid seu quę præmisse est illa fuisse præcepta quorum in vltimo euangelij Lucas meminit: vt hoc initium sit repetitio summaria illius finis. ¶ Ad secundam vero dicitur quòd quædam scripta à Luca in fine euangelij, fuerunt ante diem ascensionis, quæda autẽ illo die mãdata. ¶ Ad primam autem crediderim ego dicendum quòd per spiritumsanctum refertur ad elegit. Scripturus enim Lucas gesta apostolorum, sapienter præmisit quòd fuerant per spiritumsanctum electi à Iesu: alioquin incongrue adiunxisset primo sermoni, id est euangelio de Christo, huic secundum sermonem de gestis hominum (multum enim degenerasset materia huius sermonis à materia prioris) sed vbi de gestis hominum per spiritumsanctum electorũ ab ipso Iesu secundus est sermo, quadrat primo. ¶ Et quod dicitur quos elegit per spiritumsanctum, ad ipsos electos refertur spiritussanctus. Acsi apertiꝰ dixisset: quos elegit apostolos per spiritumsanctum fore. Et hoc ad differentiam Iudę, qui ex parte quidem Christi electus est per spiritumsanctum, sed ex parte sui non est electus per spiritumsanctum. Vnde & ipse dominus ait. nónne ego elegi vos duodecim, & vnus ex vobis diabolus est. *Quibus ex præbuit seipsum viuum post passionem suam in multis argumentis.* Pauca horum argumentorum in euangeliis scripta sunt: ea tamen quæ scripta sunt, sufficiunt ad astruendam veram Christi vitam corporalem post mortem eius. *Per dies quadraginta.* A die resurrectionis computandi sunt isti quadraginta dies, quibus post mortem monstrauit se viuentem. *Apparens eis.* Coactus est interpres dicere apparens, eo quòd participium passiuum præsentis

temporis

temporis est in textu Græco: & si dixisset conspectus, præteriti temporis vsus fuisset participio. *Et loquens de regno dei.* Non solum locutionem, sed materia sermonis explicat: vt omni ex parte monstraret semetipsum Iesum esse. *Et conuescens.* Hoc apud Græcos non habetur: sed vel congregans vel commorans. variãt enim Græci codices. Et vtraque lectio admitti potest. nam & Iesus congregatis discipulis & commorans adhuc inter eos. *Præcepit eis.* proculdubio in die ascensionis. *Ab Hierosolymis ne discederent.* Inter Christi resurrectionem & ascensionem receserant ab Hierosolymis: tum eundo in montem Galilęę vbi constituerat illis Iesus: tum eundo ad exercitia sua quibus victum sibi parabant: vt patet de illis qui cum Petro piscationi incumbebant. Inter ascensionem autem & Pentecosten, prohibiti sunt discedere ab Hierusalem: quoniam ibi recepturi erant spiritumsanctum. Vnde & subditur. *Sed expectarent promissionem patris quam audistis inquit per os meum.* pro, quam audistis ex me. Reliqua sunt interpretis. Promissio patris quam audierant ab ipso, promissio est spiritussancti, à Ioanne euangelista plenius scripta. *Quia Ioannes quidem baptizauit aqua: vos autem baptizabimini.* Deest, *in spiritu sancto non post multos hos dies.* Differentiam inter baptismum suum & baptismum Ioannis, declarat Iesus non esse penes elementum (quia vterque vtitur elemento aquæ (sed penes hoc quòd ille baptizauit in aqua sola, vos autẽ baptizabimini in spiritusancto. Et omnes quoque qui in Christo baptizantur, baptizantur in spiritusancto. Verum ad literam Christus loquitur de baptismo discipulorum in visibili signo spiritussancti. & ideo é regione baptismi Ioannis locat baptismum apostolorum. Acsi apertius dixisset. Ioannes quidem congregauit populos sensibili baptismo aquæ: vos autem sensibili baptismo spiritussancti congregabimini mundum. ¶ Vnde nihil refert ad hoc nouum in signo sensibili spiritussancti baptisma, an apostoli fuerint prius baptizati baptismo Christi. *Igitur qui conuenerant.* Hactenus repetendo continuauit hoc secundum volumen priori: modo inchoat dicta ac gesta in die ascensionis quæ in euangelio fuerunt tacita. *Interrogabant eum, dicentes.* Tam conuentus quàm quæstio in Bethania fuit in monte Oliueti. *Domine si in tempore hoc restituis regnum Israel?* Adhuc isti nescientes quid dicant & propriam minus intelligentes vocem, interrogant de tempore secundi aduentus quo Iesus veniet rex constituturus regnum dei in vniuerso mũdo, quod isti adhuc nõ edocti à spiritusancto appellãt regnũ

Israhiuxta voces prophetarum quas audierant. *Dixit autem eis non est uestrum nosse tempora uel momenta quæ pater posuit in sua.* Deest, ipsius, *potestate.* Quoniam bona fide interrogabant (quanuis minus intelligerent quęsitum) respondet dominus directe ad quæsitum, explicando quòd quęstio erat eis impertinens. Et si illorum nõ fuit nosse huiusmodi tempus, indubie credere debemus quòd nulli alteri homini huiusmodi notitia communicata est. ¶Nec dicit non est vestrum nosse tempora vel momenta (quoniã multa tempora & multa momenta futura nosse nostrum est) sed limitat ad ea quæ pater posuit in sua ipsius potestate, ad differentiam temporum & momentorum quæ idem pater posuit in potestate corporum cœlestium. Vnde dictum est in Genesi, vt sint in signa & tempora, & menses, &c. Vt hinc intelligamus quòd tempus apparitionis Christi ad regnandum vbique, non est constitutum in cursu syderum, sed in sola dei potestate: ac per hoc tanquam in ea latens, nulli notum est nisi ipsi Iesu. *Sed accipietis uirtutem.* pro, potentiam *superuenientis.* pro, illapsi. Est enim participium præteriti temporis. *Spiritussancti in uos.* Euentus subsecutus restatur veritatem horum: acceperunt enim illapsi spiritussancti in eis robur ac potentiam tantam vt mundus obstupuerit. *Et eritis mihi testes in Hierusalem.* primum. *Et in omni Iudæa.* deinde. *Et Samaria.* Meminit Samariæ: quoniam Samaritani erant velut hæretici seu excõmunicati apud Iudęos: & in specie Iesus inhibuerat discipulis suis ire ad Samaritanos. Acsi apertius dixisset, non erit amplius distinctio inter Iudæos & Samaritanos, sed ad omnes mitto vos. *Et usque ad ultimum terræ.* Similiter inhibuerat prius, in viam gentiũ ne abieritis, & propterea modo ad vniuersum mũdum iturus declarat. *Et quum hæc dixisset, uidentibus illis eleuatus est.* procul dubio à terra. Eleuatus autem nõ ab alio quàm à seipso. Eleuatus rursum non scandẽdo gradiens, sed totus simul eleuatus est: vt nullis aliis, nullo motu brachiorum aut pedum aerem agitaret, sed totus simul leuaretur sursum. Et fuit eleuatio ista à terra videntibus illis, vt eum quem palpauerant, qui locutus eis fuerat, qui prædixerat eis. &c. non alius conspiceretur eleuari. Si enim in aere apparuisset, putassent forte quòd nõ ipsemet esset, sed phantasma aliquod: dum autem eum conspiciunt eleuari, omnis suspicio tollitur. *Et nubes suscepit eum ab oculis eorum.* Non dicit & nubes sucepit eum (quoniam nullum fuit ibi nubis adminiculum) sed nubes suscepit eum ab oculis eorum: quia subduxit eum ab oculis eorum. Nec aliam intellige nubem quàm nubem splendoris quam proprium corpus

corpus Iesu quum lõgius versus cœlum esset genuit. Cuius similitudine perspicimus in cœlo in ea quæ vocatur via lactea. *Quumque intuerentur in cœlum.* pro, quum essent intentis in cœlum oculis, *euntem illum.* pro, eunte illo, *ecce duo uiri astiterunt iuxta illos in uestibus albis.* Crediderim ego hos angelos astitisse non in terra, sed in aere, vt à tanta turba possent simul audiri. *Qui & dixerunt.* Non intelligo ambos locutos, sed alterum vtriusque nomine. *Viri Galilæi.* Hinc apparet discipulos Iesu Galilæos fuisse omnes, tam duodecim quàm septuaginta. Vnde & in sequenti cap. dicitur. Nõne omnes isti qui loquuntur Galilæi sunt? *Quid statis aspicientes in cœlum.* Non dicit aspicientes in Iesum: quoniam iam splendida nube subductus erat ab eorum aspectibus. *Hic Iesus qui assumptus est à uobis in cœlum.* Ecce testimonium angelicum, contestans supplendo quod discipuli non viderant: scilicet Iesum penetrasse cœlum. *Sic ueniet.* propria potestate, vnico motu, non gradiendo. *Quemadmodum.* Tres dictiones sunt. *Vidistis eum euntem in cœlum.* Quanuis non reuelauerint angeli tempus quo Iesus veniet, reuelauerunt tamen modum fore illum quo viderunt illum euntem. *Tunc reuersi sunt Hierosolymam à monte qui uocatur Oliueti.* In fine sui euangelij Lucas dicit. eduxit autem eos foras iu Bethaniam & benedixit eis: & dum benediceret recedebatur in cœlum. Partem ergo montis Oliueti, illam in qua erat Bethania significat. *Qui est iuxta Hierusalem sabbati habens iter.* Hinc iunctis eis quæ à Ioanne dicuntur quòd Bethania distabat à Hierusalem quasi stadiis quindecim, apparet quòd in territorio Bethaniæ versus Hierusalem existens Iesus ascendit. vnde ad Hierusalem erat iter licitum in die sabbati, forte duodecim stadiorũ, iter deambulationis non laboris. *Et quum introissent.* domum. *In cœnaculum ascenderunt.* hoc est in superiorem domus partem. *Vbi manebant Petrus & Ioannes, & Iacobus, & Andreas, Philippus & Thomas, Iacobus Alphæi.* Hic est qui dicitur frater domini. *Et Simon Zelotes.* ad differentiam Simonis Petri. *Et Iudas Iacobi,* ad differentiam Iudę Iscariotis. Nomina sunt hæc vndecim apostolorum. *Hi omnes erant perseuerantes unanimiter in oratione.* Deest, & obsecratione, *cum mulieribus.* Anceps est dictio ad mulieres vel vxores. *Et maria Matre Iesu.* Cuius specialiter meminit, vel quia non vxor, vel (quod magis crediderim) propter ipsius eminentiam ratione filij. *Et fratribus eius.* Pronomen eius, Iesum refert. Cognati alij qui non erant Apostoli, describuntur. Et forte illi erant de quibus Ioannes dicit, neque enim fratres eius credebant

credebant in eum. Quis scit si interim pœnitentiam egerunt & crediderunt? *In duobus illis.* pro, his. inter Ascensionem & Pentecostem. *Exurgens Petrus in medio fratrum.* pro, discipulorum, *dixit (erat autem turba hominum.* pro, nominum, *simul fere centum viginti.)* Dicit turba nominum, hoc est hominum ex nomine vocatorum. alludit enim ad consuetudinem consiliorum, qua consueuerunt per nomina notari ij quorum interest dare suffragia. Nec curam gerens certi numeri interposuit fere. *Viri fratres oportet.* pro, oportuit, *impleri scripturam.* Deest. hanc, *quam prædixit spiritus sanctus per os Dauid de tuda qui fuit dux eorum qui comprehenderunt Iesum.* Quod dicit oportuit, millies clarum est in sacra scriptura significare necessitatem implendi diuinam dispositionem. Quod autem dicit fuit dux. de duce itineris (qui scilicet monstrat viam) intellige. *Qui.* pro, quia, *connumeratus erat in nobis.* pro. nobiscum, *& sortitus est sortem ministerii huius.* quod est nobis delegatum. Non est sermo de sorte propria, sed transumptiue. Iudas enim tanquam sortitus est partem apostolatus. pro quanto non proprio nec alieno studio, sed tanquam sorte diuina Iesu dispositione ascitus est ad apostolatus partem. *Et hic quidem possedit.* pro, parauit. Dictio siquidem Græca vtrunque significat: & constat Iudam non possedisse agrum, sed parasse illum pecunia qua vendiderat Christum, intercedente consilio sacerdotum: vt patet apud Matthæum. *Agrum de mercede iniquitatis.* Quam ipsemet professus est. Peccaui, tradens sanguinem iustum. *Et suspensus.* à semetipso. *Crepuit medius, & diffusa sunt omnia uiscera eius.* Vt intelligas quòd vere & proprie crepuit medius, effusionem viscerum explicauit. *Et notum factum est omnibus habitantibus Hierusalem.* Diuulgatum hoc factum describitur: vt pœna tanti sceleris diuino iudicio publicata intelligatur. *Ita ut appelleretur ager ille lingua eorum Acheldemah.* pro, Chacaldemah. Corrupta siquidem est hæc Hebraica dictio, plus apud Latinos quàm Græcos. *Hoc est ager sanguinis.* Tam Petrus qui loquitur quàm discipuli quos alloquitur, Galilæi erant: & propterea de vernacula lingua habitantium Hierusalem loquitur tanquam de alieno idiomate. vnde & in sequenti capitulo non solum Cretes & Arabes, sed etiam Iudæi subscribunt se audisse Galilæos loquentes eorum lingua. Quemadmodum enim in Italis, alia quodammodo lingua est Etruscorum, alia Lombardorum, & cætera. ita inter ipsos Hebræos alia quodammodo erat

do erat lingua Hierosolymitarum ac Iudæorum, & alia Galilæorum. ¶ Lucæ tamen sunt verba illa interpretatiua, hoc est ager sanguinis. Græca siquidem lingua interpretationem interposuit dictionis Hebraicæ iuxta vulgare Hierosolymitanum. *Scriptum est enim in libro psalmorum, fiat commemoratio eorum.* pro, eius deserta, *& non sit qui inhabitet in ea.* proculdubio domo seu commoratione. *Et episcopatum eius accipiat alter.* Ex duobus psalmis Petrus vnuit hæc verba. Nam prima ex psalmo. lxix. postrema ex psalmo. cix. attulit, & in primis mutauit numerum pluralem in singularem, applicando ad vnum Iudam. Nam in psalmo dicitur eorum: Petrus dicit eius. Et quidem si Iudas fuisset in Christi pace mortuus, successores reliquisset Apostolicæ suæ commorationis: ac per hoc non fuisset deserta ipso mortuo, sed fuisset qui habitasset in illa Apostolica domo cœlestis conuersationis: quicunque scilicet imitator eius fuisset. Sed modo facta est deserta commoratio illa Apostolica: nec est imitator eius qui habitet in illa. Igitur impleta est desertio: reliquum est vt impleatur surrogatio alterius: & propterea subdit interendo. *Oportet ergo ex his uiris qui nobiscum sunt conuersari in omni tempore quo intrauit & exiuit inter nos dominus Iesus.* Continuam conuersationem Iesu inter ipsos more Hebræo describit ab ingressu & egressu. *Incipiens à baptismate Ioannis usque in diem qua assumptus est à nobis.* Non dicit à baptismate Iesu (quoniam Iesus baptizatus in desertum iuit, & circa finem illius anni cœpit discipulos congregare: vt patet ex euangelio Ioannis) sed dicit à baptismate Ioannis: quia durante Ioannis baptismate (immò quum esset in summa autoritate) Iesus incœpit & congregare discipulos & docere & miracula facere. *Testem resurrectionis eius nobiscum fieri unum ex istis.* Testes gestorũ à Christo innumerabiles erãt: sed testes resurrectionis licet multi fuerint, oportebat tamen vnũ ex officio testem surrogari: quoniã in fide resurrectionis pẽdent omnia, & numerum à Christo ad hoc electum sed diminutum oportebat iuxta antiquum vaticinium impleri. *Et statuerunt duos: Ioseph: qui uocatur Barsabas, qui cognominatus est iustus: & Matthiam.* Communi consensu in hos duos cõsensisse, significatur dicendo & statuerunt. *Et orantes dixerunt.* Bene instructi, ad consulendum dominum recurrunt. *Tu domine qui corda nosti omnium, ostende quem elegeris ex his duobus unũ, accipere locũ ministerii huius & apostolatus.* Ministeriũ refertur ad testificationẽ resurrectionis Christi:

Apostolatus

Universidad de Deusto Biblioteca

Apostolatus vero ad dignitatem instituā à Iesu. Ipse enim quum elegisset duodecim, appellauit eos Apostolos: vt Lucas refert. Ad vtrumque siquidem surrogandus erat alter horum. *De quo præuaricatus est Iudas, ut abiret in locum suum.* Consecutiue tenetur vt. ex præuaricatione enim Iudæ secutum est quòd abiit in locum suū. Suum autem tum quia hactenus occupauerat alienū Apostolatus & ministerij locū, tum quia ex propriis meritis damnationis locum suum effecit. *Et dederūt sortes eis.* pro, eorum. Duas sortes, cuique propriam dederunt. De qua autem materia sortes istæ cōstiterint, scriptum non est. *Et cecidit sors super Matthiam.* More scripturæ veteris scribit Lucas & cecidit sors. Lege in primo libro Reg. c. x & inuenies talem loquendi modum pluries. Ita ꝙ per hoc significatur ꝙper sortem datā Matthiæ, cognitū est Mathiā surrogandum in apostolatū Iudæ. Modus autem quo sors ista cognita est, nō est scriptus. & quia nō est scriptus, intelligendū est ꝙ fuit cōmunis modus quo sors vnius apparet & nō alteri': siue fiat per extractionē schedularū, siue quouis alio modo. *Et annumeratus est.* pro, & suffragiis additus. seu, cooptatus est, *cum undecim Apostolis.* Non dicit Lucas & annumeratus est: sed dictione vtitur significante cooptationē, seu pluribus dictionibus explicando additionem per suffragia. ¶ Nescio autem an Lucas hoc subiunxerit, vt explicaret quod postquam cecidit sors super Matthiam, suffragiis additus est Matthias ad vndecim Apostolos. illud tamē scio quòd hoc subiunxit tum ad differentiā vndecim Apostolorū, tum præcipue ad differētiam Pauli apostoli: de quo diffusius scripturum se sciebat. Explicauit siquidem per hoc ꝙ totum negociū electionis Matthiæ innixum est suffragiis. ita ꝙ vndecim Apostoli fuerunt Apostoli, nō per suffragia, sed per electionem solius Iesu Christi: & similiter Paulus postea factus est Apostolus non per suffragia, sed à solo Iesu Christo. Matthias autem apostolatū consecutus est per suffragia.

CAPVT II.

Et quum complerentur. pro, compleretur, *dies Pentecostes.* Est enim dies numeri singularis. Et est sermo de die quinquagesimo. ¶ Et si mirāris dici, & quum compleretur dies (eo quòd debuisset dici, & quum inciperet dies: nam mane illius diei res gesta scribitur) scito quòd apud Hebræos dies incipiebat à prima noctis hora: ac per hoc res gesta mane hora tertia, recte describitur, quum compleretur dies. quoniam diuiso die apud Hebræos in duas partes (videlicet

delicet à vespera vsque mane, & à mane vsque ad vesperā) secunda diei pars iam tertiam agebat horam: ac per hoc non incipiebat, sed complebatur tunc dies ille. Et est sermo de quinquagesimo die à resurrectione Christi. *Erant omnes pariter.* pro, vnanimiter, in eodem loco. Erant omnes quorum superius meminit, & vnanimiter: vt hinc dispositionem eorū ad recipiendum spiritum sanctum intelligamus. & simul: vt animo & corpore vnitos significaret. *Et factus est repente de cœlo sonus.* Quū audis de cœlo, non sis ita rudis vt intelligas sonitum inchoatum in cœlo: sed sonitus factus est ibi tanquā si de cœlo fieret. præ se ferebat enim sensibiliter repentina illius soni effectio descensum illius soni de cœlo: sicut vere à causa in cœlis habitante fiebat. *Tanquam aduenientis spiritus.* pro, flatus, *vehementis.* Qualitatem sonitus facti describit ad similitudinem flatus vehementis aduenientis ex cōcitato impetu: vt manifestè videmus in vento impetu concitato. Dederat Iesus post resurrectionem discipulis spiritum sanctū in specie flatus. vnde & modo specie quoque flatus apparere facit. Et intellige hæc ad sensum apparuisse. ita ꝙ sonitus auribus perceptus est: & aduenies flatus oculis, & etiam tactu sensatus est. *Et repleuit totam domum ubi erant sedentes.* Non horreo sessionem corporalem: quum nihil indecens inducat, & quòd repleuerit vniuersum illud cœnaculum, ad hoc fuit vt ab vniuersis etiam tactu perciperetur. *Et apparuerunt.* pro, & conspectæ sunt, *illis dispertitæ linguæ tanquam ignis.* Casus genitiui est ignis. Et significat diuisas linguas fuisse forma ignis. Nec fuit verus ignis, sed tanquā ignis, sed similitudo ignis in illis linguis. Et similiter non fuit verus ventus seu flatus qui ex vaporibus seu exhalationibus constituitur: sed fuit similitudo eius. Ita quòd omnium quæ hic apparuerunt, solus sonitus fuit vere sonus: reliqua autem fuerūt similitudines. Vnde & Lucas dicit, tanquam aduenientis flatus: & similiter tanquam ignis. *Sedítque super singulos eorum.* Quia nullum adhuc nominauit nisi sonitum & ignem, & de sonitu dixit quòd repleuit totam domū vbi erāt, restat vt de igne intelligamus, & sedit super singulos eorum. Ita quòd per singulos eorum quieuit species ignis in forma linguæ. Et hic finitur descriptio eorum quæ apparuerunt. effectus autem subiungitur. *Et repleti sunt omnes spiritu sancto.* Ecce effectus internus, quòd pleni sunt secundum animam spiritu sancto. nulla pars animæ remansit carens spiritu sancto: sed intellectus, voluntas & appetitus pleni sunt spiritu sancto. *Et cœperunt loqui variis.* pro, aliis, *linguis.* Ex plenitudine interna erupit exte-

rius

rius in officio linguæ. *Prout spiritus sanctus.* Superfluit sanctus. *Dabat eloqui illis.* Ne quis quæreret cur iste tali lingua modo & modo alia & iterum alia loqueretur, præueniendo dicit quòd loquebatur aliis linguis, prout spiritus dabat illis loqui. In quo etiá materiam loquelæ descriptam intellige. Cœperunt scilicet loqui aliis linguis, non vana: sed quæ spiritus sanctus suggerebat illis.

¶ Considera iuxta duas species apparentium duos effectus. nam iuxta sonitum tanquam aduenientis flatus vehementis, repleti sunt omnes spiritu sancto: & iuxta cõspectas linguas igneas, cœperunt loqui aliis linguis &c. *Erant autem in Hierusalem habitantes.* non hospitantes. *Iudæi.* Vsitato vocabulo Iudæos Israëlitas appellat. *Viri religiosi.* vt digni fide & affectu religionis cõcurrentes describantur. *Ex omni natione quæ sub cœlo est.* pro, cæterum quæ sub cœlo sunt. Dispersi siquidẽ fuerunt Israëlitæ multis vicibus & in captiuitatem redacti. & in tam longo tempore adeò vagati sunt, vt omnes penetrarent nationes mundi aliis in hanc, aliis in illam nationem euntibus. & propterea Lucas dicit quòd isti erant quidem Iudei, sed ex diuersis nationibus: ita quòd ex qualibet natione erat tunc aliquis Iudæus habitans in Hierusalem. *Facta autem hac voce conuenit multitudo.* Non dicit facto autem hoc sonitu, sed facta autem hac voce: quam descripsit aliis & aliis linguis. Conuenit, spiritu sancto potius impellente quàm facta voce. idem enim spiritus qui prouidit, vt tunc essent Iudæi viri religiosi ex omni natione habitantes in Hierusalem. prouidit etiam vt conuenirent facta hac voce. *Et mente confusa est.* Superfluit mente. Et est sermo de confusione non erubescentiæ, sed ignotæ nouitatis repentinæ. *Quoniam audiebat unusquisque lingua sua illos loquentes.* Tam ex textu superiore (cœperunt loqui aliis linguis) quàm ex hoc (loquentes lingua vniuscuiusque) soluitur quæstio illa antiqua. an Apostolus loqueretur vna lingua quæ intelligatur ab vnoquoque aliarum linguarum, an vnusquisque loqueretur propria cuiusque lingua, nunc hac nunc illa. Vterque enim textus clarè affirmat hanc secundam partem: dicẽdo quòd loquebantur aliis linguis, & quòd vnusquisque aliarum linguarũ audiebat illos loquentes propria cuiusque lingua. Clarè siquidem significatur miraculum in diuersitate locutionis, non in diuersitate auditionis. Nam quòd conuenientes extranei audirent & agnoscerent loquentes Apostolos vniuscuiusque propriam linguam, nullum fuit miraculum: sed quòd Apostoli loquerẽtur propriam vniuscuiusque conuenientium linguam, hoc fuit nouum

spiritus

spiritus sancti miraculum. *Stupebant autem omnes & mirabantur, dicentes.* Deest alius alij. *nónne ecce omnes isti qui loquuntur Galilæi sunt? & quomodo nos audiuimus,* pro, audimus, *unusquisque linguâ nostrâ in qua nati sumus.* Quod dicitur linguam nostram, Græce est propria lingua. & subauditur eos loquentes. *Parthi, & Medi, & Elamitæ.* Parthi dicuntur quidam Assyrij originem regni à Scythis sortiti: Elamitæ vero Persę, ab Elam filio Sem nominati. *Et qui habitant.* pro, & qui habitamus. Subscriptio enim est in prima persona. *Mesopotamiam, Iudæam, & Cappadociam, Pontum & Asiam, Phrygiam & Pamphiliam, Aegyptum & partes Libyæ quæ est circa Cyrenem, & aduenæ Romani.* ad differentiam Romanorum Iudæorum qui non erant aduenę, sed ciues Hierosolymitani. Erãt enim multi Iudæi ciues Romani qui nunquam fuerant Romæ: vt patet de Paulo. Et ad differentiam istorum dicitur & aduenę Romani: significando Iudæos qui erant nati Romæ, & habitabant Hierosolymis tanquam aduenæ. Dixerant enim in qua nati sumus. *Iudei quoque.* Nisi in modo saltem loquendi fuisset differẽtia inter Iudæos, hoc est eos qui erant de tribu Iuda) & habitatores Iudææ qui ex diuersis erant tribubus, non distinxisset Lucas inter habitatores Iudææ & Iudæos. Et dixit hoc: vt intelligerem⁹ quod spiritus sanctus non solum diuersa totaliter idiomata, sed etiam diuersos accentus modosq́, proprios loquendi, etiam sub eadem lingua tribuebat Apostolis. propter hãc enim rationem distinxit inter Iudæos & habitantes Iudææ. *Et proselyti Cretes & Arabes.* Non est certæ nationis nomen Proselytus: sed significat aduentitium quemlibet ad iugum legis Mosaycæ, ex quacunque natione veniret. Vnde incertæ restant nationes Proselytorum qui subscripserunt: nisi quis arctaret ad Cretes & Arabes, vt non nisi Proselyti Cretes & Arabes subscribentes narrentur: reliquarum vero nationum qui subscripserunt fuerint Israëlitę secundum originẽ. & ideo in calce omniũ, narrati Cretes & Arabes sint. *Audiuimus* pro, audimus, *eos loquentes nostris linguis magnalia dei.* Hæc est subscriptio prænominatarũ nationũ. Si miraris præmisisse Lucã Hierosolymis ex omni natione habitantes tunc fuisse, & tamẽ non omniũ nationũ mentionẽ fecisse in hac subscriptione: cessabit admiratiõ intelligẽdo q⁹ licet ex omni natione essent in Hierusalẽ, non tamen ex omni natione subscripserũt aliqui, sed ex his tantũ nominatis. sicut nec omnes qui cõuenerunt conuersi sunt vt clarè subiũgitur. *Stupebant autem omnes.* Primũ stuporem descripsit relatiue ad loquẽtes tam variis linguis: huius autẽ secundi

stuporis

stuporis materia fuit effectus ignoui. Stupebant enim nescientes quorsum tenderet hoc prodigium. Vnde & subditur. Et *mirabãtur, ad inuicem dicẽtes. quidnam vult hoc esse?* Dictio interpretata mirabantur, vt nonnulli putant sonat hæsitationem. ita q̃ legẽdum esset & hæsitabãt. Sed parui refert. nam & qui admirantur hæsitat. *Alii autem irridentes dicebant quia.* pro, quòd, *musto pleni sunt.* pro, impleti sunt, *isti.* Vbi etiã manifeste vides nõ omnes qui cõuenerunt subscripsisse. Et mustum posuit pro vino. *Stans autem Petrus cum undecim. eleuauit uocem suam: & locutus est eis.* Semper Petrus inuenitur primus. Viri *Iudæi.* Sicut superius Lucas dixit, erant autem in Hierusalem habitãtes Iudæi (hoc est Hebræi) ita & modo Petrus dicit, viri Iudæi, ad differentiã gentilium. Sicut & Pilatus dixit, nũquid Iudæus ego sum. *Et qui habitatis Hierusalem uniuersi.* Conuenerant siquidem non solum habitantes, sed hospitantes in Hierusalem. Et propterea prius in genere dixit viri Iudæi, vt cõprehenderet etiã hospitantes: deinde in specie dicit. & qui habitatis Hierusalem vniuersi. Fuisse autem tũc multitudinem hospitũ ibidem solennitas Pentecostes legalis præ se fert. *Hoc uobis notũ sit, & auribus percipite uerba mea. Nõ enim sicut uos existimatis, hi ebrii sunt (quum sit hora diei tertia) sed hoc est quod dictum est per prophetam Ioel. cap. 2. Et erit in nouissimis diebus dicit dominus.* Exponendo Lucas addidit dicit dominus. Et vbi in Iohele legitur post hæc, exposuit in nouissimis diebus: nouissimos dies, tempus noui testamenti esse declarãs. *Effundam.* non dabo, sed velut effundendo largissime dabo. *De spiritu meo super omnem carnem.* non Iudæorum tantum. *Et prophetabunt filii uestri & filiæ uestræ: & iuuenes uestri uisiones uidebunt, & seniores uestri somnia somniabunt.* Spiritum sanctum non solum vigilando, sed etiam dormiendo accipiẽdum significat. De somnis enim diuinitus immissis est sermo: qualia in euangelio legimus Ioseph sponsum beatæ virginis habuisse. *Et quidem super seruos meos & super ancillas meas in diebus illis effundam de spiritu meo. Et prophetabunt.* Lucas addidit hoc secundo loco & prophetabunt, repetendo verbũ Iohelis. *Et dabo prodigia in cælo sursum, & signa in terra deorsum, sanguinem & ignem & uaporem fumi.* Tres dictiones addidit Lucas, ad majorem explicationẽ: sursum, signa, deorsum. In prophetia enim habetur. dabo prodigia in cœlo, & in terra sanguinem & ignem & vaporem fumi. Lucas autem declarauit sanguinem ignem & vaporem fumi esse signa in terra danda. Prodigia autem in cœlo, explicantur subiungendo. *Sol conuertetur in tenebras. & luna in sanguinem*

antequam

antequam ueniet dies domini magnus & manifestus. Et erit. Hic debet fieri punctus. *Omnis quicunque inuocauerit nomen domini saluus erit.* Prima pars huius prophetiæ ad primum Christi aduentum quo post resurrectionem misit spiritum sanctum spectat: vt Petrus Apostolus exponit. media autem pars ad secundum Christi aduentum spectat. Vnde & in Hebræo dicitur. antequàm veniet dies domini magnus & horribilis. Hæc autem vltima pars ad statum noui testamenti spectat: vt Paulus Apostolus explicauit ad Rom. 10. In hoc enim statu non est distinctio Iudæi & gentilis, sed omnis quicunque inuocauerit nomen domini, saluus erit. *Viri Israelitæ audite uerba hæc. Iesum Nazarenũ, uirum approbatum à deo in uobis uirtutibus.* pro, potentiis. Est enim sermo de potentiis faciendi miracula. *Et prodigiis & signis quæ fecit deus per illum in medio uestri (sicut & ipsi scitis) hunc definito consilio & præscientia dei traditum.* Deest, quæ *accepistis.* Refert Petrus rem gestam: & quòd populus non fuit causa quòd Iesus traditus fuerit à Iuda pontificibus, nec à pontificibus Pilato: sed quòd populus quum accepit Iesum iam traditum interfecit Iesum &c. Et quòd Iesus traditus est tam à Iuda principibus sacerdotum quàm ab illis Pilato, præscientia & consilio dei. filius quidem hominis vadit sicut scriptũ est de illo. Et dixit hoc, ne populus horreret Messiam crucifixum. *Per manus iniquorum affligentes.* pro, affigentes. proculdubio cruci. Interemistis. Non enim propriis manibus Iudæi occiderant Iesum, sed per manus gentilium: quos appellat iniquos. *Quem deus suscitauit solutis doloribus inferni.* pro, solutis doloribus mortis: *iuxta quòd.* pro, quatenus, *impossibile erat teneri illum ab eo.* pro, ab ea. Refertur enim ad mortem. Dolores mortis soluti sunt, pœnalitates animæ separatæ. Et dicit pluraliter doloribus mortis: eo quòd plures pœnalitates sufferebat anima Christi separata à corpore. Ipsum enim esse separatum à corpore, pœnalitas quædam est animæ: locus quoque inferni nonnulla pœnalitas erat. & vtrunque mortem consecutum fuerat. *Dauid enim dicit in eum.* psal. decimosexto. In eum, hoc est in persona eius. Probat impossibilitatem ex prophetia Dauidis: quia impossibile est non impleri scripturam. *Prouidebam dominum in conspectu meo semper.* Continuum Iesu meritum per hoc significatur. *Quoniam à dextris est mihi ne commouear.* Ratio continui meriti redditur ex hoc quòd deus erat fouens Iesum hominem à dextris: hoc est ad spiritualia quæque, ne quo ad minimum quid commoueretur passione aliqua aut surreptione. & similiter vt nulla contumelia nulloque tormento commouere-

no tur

tur. *Propter hoc.* quòd à dextris est mihi. *Lætatum est cor meum.* delectatione etiam comprehensorum. *Et exultauit lingua mea.* Nam in euangelio exultauit spiritu & dixit, Pater confiteor tibi quia abscondisti hæc &c. *Insuper & caro mea.* mortua. *Requiescet.* sepulta. *In spe.* celeris resurrectionis. In spe autem non carnis sed mea. Ratio autem huius spei explicatur ab effectu certo. *Quoniam non derelinques animam meam in inferno.* vltra triduum. *Nec dabis sanctum tuum.* meipsum. *Videre.* hoc est experiri. *Corruptionem.* corporis in putredinem & vermes. Modus autem quo neutrum efficies est. *Notas mihi fecisti vias vitæ* Ratione certitudinis præterito vtitur pro futuro. Notas mihi: notitia experientiæ, fecisti vias vitæ, immortalis nulli antea notas. Nullus enim ante Christum resurrexit ad immortalem vitam. Et ideo singulariter dicit. notas mihi fecisti vias vitæ, immortalis. Et dicit numero plurali vias, alludens ad vias tum animæ tum corporis ad vitam immortalem hominis compositi ex anima & corpore. *Replebis me iucunditate cum facie tua.* Non solum vitam immortalem, sed plenitudinem iucunditatis dabis. in qua omnes dotes corporis glorioſi comprehenduntur. Et hanc cum facie tua, sine cuius præsentia nulla esset fœlicitas. *Viri fratres liceat audenter dicere.* pro, quum liceat libere loqui, *ad vos de patriarcha Dauid quoniam defunctus est:* pro, quòd defunctus est, *& sepultus est: & sepulchrum eius est apud nos usque in hodiernum diem:* Argumentatur Petrus ex illis verbis non dabis sanctum tuum videre corruptionem, quòd hæc sunt dicta à Dauide non de seipso (quia ipse iam tanto tempore fuit mortuus & sepultus: ac per hoc corpus eius vidit corruptionem) sed de Messia filio Dauid, *Propheta igitur quum esset, & sciret quòd iureiurando iurasset illi deus de fructu lumbi eius.* In aliquibus Græcis codicibus apponuntur hæc verba, quantum ad carnem surrecturum Christum. sed adiectitia videntur. *Sedere super sedem eius. prouidens.* pro, præuidens, *locutus est de resurrectione Christi quia neque derelictus est in inferno.* pro, quòd, non derelicta est in inferno anima eius, *neque caro eius uidit corruptionem.* Argumentatio Petri satis clara est. Et de iureurando hoc constat in psalmis. *Hunc Iesum resuscitauit deus.* Hactenus dixerat de resurrectione Christi primi id est. Messiæ: modo explicat in individuo quis est Christus, dicendo hunc Iesũ,

Cuius nos testes sumus. Dextera igitur dei exaltatus. & promissione spiritus sancti accepta à patre, effudit hunc quem. pro, hoc quod,

uos videtis & auditis. Ab effectu quem illi videbant & audiebant, manifestat Christum Dauidis filium esse Iesum. Videbant enim eos Galilæos loquentes tot linguis, & audiebant simul intelligendo voces eorum vnusquisque secundum propriam linguam. *Non enim Dauid ascendit in cœlos: Dixit autem ipse. Dixit dominus domino meo, sede à dextris meis: donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.* Quia dixerat dextera igitur dei exaltatus &c. nec in autoritate psalmi prius allata fit clara mentio de ascensione in cœlum, ideo eadem argumentandi ratione (scilicet quia non de se ipso, sed de Messia loquitur) affert alteram autoritatem, pluries expositam. *Certissime sciat ergo omnis domus Israel quia dominum eum & Christum fecit deus hunc Iesum quem uos crucifixistis.* Dicendo Christum, dicit Messiam. dicendo dominum, explicat dominum vniuersorum collatum Christo secundum quòd homo. Vnde & ipse dixit post resurrectionem suam. data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra. De Iesu enim homine qui crucifixus est & resurrexit, Petrus loquitur: aperiendo eis quòd non expectant amplius Messiam, quia Iesus constitutus est à deo Messias & dominus vniuersorum. expectabant siquidem Iudæi Messiam vniuersorum dominum.

His autem auditis compuncti sunt corde: & dixerunt ad Petrum & ad reliquos Apostolos. Quid faciemus uiri fratres? Petrus autem ad illos: Pœnitentiam inquit agite. pro, pœniteat vos, *& baptizetur unusquisque uestrum.* Nomine pœnitentiæ antecedentis necessario baptismum in adultis, sola detestatio peccatorum præteritorum intelligitur. baptismus enim supplet reliqua necessaria ad remissionem peccatorum. *In nomine Iesu Christi.* Hinc apparet idem esse baptizari in nomine Iesu Christi. & in nomine patris & filij & spiritus sancti. Apostoli siquidem quibus mandatum erat à Christo baptizare in nomine patris & filij & spiritus sancti, non mutassent substantialem formam baptismi (vt aliud docerent & aliud facerent) si alia esset forma hæc & illa. Licet enim diuersæ sint quo ad verba, sunt tamen eadem quo ad significatum. *In remissionem peccatorum uestrorum.* Superfluit vestrorum. Et dicit hoc ad differentiam baptismi Ioannis: qui nec in nomine Iesu Christi quo ad formã, nec in remissionem peccatorum quo efficaciam celebratus fuerat. quo baptismate populus audiens Petrum, fuerat baptizatus: vt ex euangelio colligitur. *Et accipietis donum spiritus sancti.* Non explicat quale donum, eo quod diuersis diuersa dona spiritus sanctus distribuebat: vt patet ex

epistolis Pauli. Accipietis autem post baptismum per manus impositionem. quanuis deus quandoque prœueniendo dederit: vt inferius patet in Cornelio Centurione. *Vobis enim est repromissio.* Deest, facta, *& filiis uestris, & omnibus qui longe sunt quoscunque aduocauerit dominus deus noster. Aliis etiam uerbis plurimis testificatus est, & exhortabatur eos dicens saluamini à generatione ista praua. Qui ergo receperunt.* Deest, libenter *sermonem eius, baptizati sunt. & appositæ sunt in die illa animæ circiter tria milia.* pro, circiter ter mille. *Erant autem perseuerantes in doctrina Apostolorum & communicatione fractionis panis.* Legendum est. *Et fractione panis & orationibus.* Ita quòd nõ tria sed quatuor explicantur scilicet in doctrina, in communicatione, in fractione panis, & orationibus. ¶ Commendat tria milia hominum conuersorum die illa, de perseuerantia: ne putetur ex leuitate quadam processisse eorum conuersionem, aut inconstantia non perseuerasse. Commendat autem eorum perseuerantiam in quatuor. primo in doctrina Apostolorum, ad refectionem intellectus. secundo in communicatione rerum & officiorum mutui obsequij: quæ communicatio manifestus est effectus internæ charitatis & constantiæ. Tertio in fractione panis: hoc est in distributione cibi. communicatio redigebat propria in commune: fractio autem panis commune distribuebat singulis. Quarto in orationibus, ad refectionem affectus: petendo perseuerantiam in his omnibus. *Fiebat autem omni animæ timor.* Optimus tutor animorum ad perseuerandum in prædictis, datus est à deo timor omni animæ conuersæ ad ipsum. *Multa quoque prodigia & signa per Apostolos in Hierusalem fiebant.* Superfluit in Hierusalem. Superfluunt & sex dictiones sequentes. *Et metus magnus erat in uniuersis.* Nescitur quis hoc addidit. Alter tutor describitur in miraculis. Ille quidem internus, iste autem externus tutor erat perseuerantiæ. *Omnes etiam.* pro. autem, *qui credebant erant pariter.* pro, simul. Extendit Lucas commendationem trium milium ad omnes credentes. Erant enim multi in Hierusalem credentes in Christum (vt patet de Nicodemo & Ioseph ab Arimathia) qui non fuerant cum turba conueniente: sicut nec fuerant cum turba clamante crucifige. Et rationabile est quòd multi alij Hierosolymis erant, qui fuerant saltem occulti Christi discipuli. Et ad comprehendendum omnes Lucas dicit, omnes autem qui credebant erant simul, animo, conuersatione, & loco quando oportebat. *Et habebant omnia communia.* quod erat magnæ perfectionis effectus. *Possessiones que & substantias uendebant.*

quod

quod maioris erat perfectionis. *Et diuidebant illa omnibus prout cuique opus erat.* Non vt qui plus dedisset plus haberet, non vt cuique honorabilius erat, sed prout cuique opus erat. Optima distributionis forma: sed paruo durauit tempore. ¶ Aduerte in hac vita communi duo. Alterum quòd nisi Christus hanc instituisset, non dixisset Lucas primum hanc vitam introducens, erant autem perseuerantes. Alterum est quòd nulla fit mentio de voto paupertatis: sed tantummodo quòd erãt illis omnia communia, quòd vendebant possessiones & substantias &c. Nec dicitur quòd vendiderint domos in quibus habitabant: sed inter omnia eis cõmunia etiam domus intelligendæ sunt communes. *Quotidie quoque perdurantes unanimiter in templo, & frangentes circa domos.* pro, per singulas domos, *panem, sumebant cibum.* Quod dicitur sumebant cibum, non circunloquitur comedebant: sed significat quòd ab alio accipiebant cibum. Et significatur per hoc quòd per singulas domos familiarum conuersarum ad Christum, fiebat distributio panis: conuenientibus istis ad istam & illis ad illam domum. ita quòd accipiebant cibum sibi datum. Modus enim explicatur quo fiebat distributio cibi tantæ multitudini in diuersis habitaculis. *Cum exultatione & simplicitate cordis collaudantes deum & habentes gratiam ad omnem plebem. Dominus autem augebat.* pro, addebat, *qui salui fiebant quotidie.* Deest, ecclesiæ. Et quod in Latinis codicibus habetur in idipsum (pro simul) principium est sequentis sententiæ.

CAPVT III.

IN *idipsum Petrus autem.* pro, simul autem Petrus, *& Ioannes ascendebant in templum.* Et dicit simul, non tam ad significandum quòd non separatim ascendebant (quoniam sine hoc aduerbio fuisset sic intellectum) sed potius ad significandum identitatem seu continuitatem temporis quo ascendebant isti & quo gesta sunt prænarrata. Acsi dictum fuisset. per idem autem tempus Petrus & Ioannes ascendebant &c. *Ad horam orationis nonam.* Hinc apparet paternis traditionibus statutam esse horam orationis nonam: quæ ex lege Moysi non fuit decreta. *Et quidam uir qui erat claudus ex utero matris suæ, baiulabatur, quem ponebant quotidie ad portam templi quæ dicitur speciosa, ut peteret eleemosynam ab introeuntibus in templum. Is quum uidisset Petrum & Ioannem incipientes introire in templum, rogabat ut eleemosynam acciperet. Intuens autem in*

eum Petrus cum Ioanne, dixit, respice in nos. At ille intendebat in eos speraus se aliquid acceptarum ab eis. Petrus autem dixit. Argentum & aurum non est mihi: quod autem habeo hoc tibi do. in nomine Iesu christi Nazareni surge & ambula. autem Et apprehensa manu eius dextera allenauit eum Et protinus consolidatæ sunt bases eius & plantæ. Et exiliens stetit & ambulabat: & intrauit cum illis in templum, ambulans & exiliens. pro, ambulans & saliens, *& laudans deum. Et uidit omnis populus eum ambulantem & laudantem deum. Cognoscebant autem illum, quoniam ipse erat qui ad eleemosynam sedebat ad speciosam portam templi, & impleti sunt stupore & extasi in eo quod contigerat illi.* Ad significandam magnitudinem admirationis duas passiones animi apposuit. Stuporem quidem magnitudinem admirationis significantem, & extasim effectum eius: hoc est fere alienationem à sepsis. *Quum tenerent autem Petrum & Ioannem.* pro, quum teneret autem is qui sanatus fuerat claudus Petrum & Ioannem. Significatur quòd ille qui sanatus fuerat tenebat Petrum & Ioannem ad ostendendum eos populo quòd ipsi cupassent eum. *Cucurrit omnis populus ad eos ad porticum quæ appellatur Salomonis stupentes. Videns autem Petrus.* Participium præteriti temporis est: sed quia illo caremus, interpres usus est præsenti, sed parui refert. *Respondit ad populum. Viri Israelitæ quid miramini in hoc, aut nos quid intuemini, quasi nostra uirtute aut pietate.* pro, quasi propria potentia aut religione, *fecerimus hunc ambulare?* Excludit tum propriam potentiam: quia potentia Iesu Christi non ipsorum propria. tum propriam religionem: quia religione communi qua colitur deus Abraham Isaac & Iacob hoc miraculum fecerat. *Deus Abraham & deus Isaac & deus Iacob, deus patrum nostrorum glorificauit filium suum Iesum. quem uos quidem tradidistis & negastis ante faciem Pilati, iudicante illo dimitti.* Dictio interpretata iudicante, est præteriti temporis. potuisset transferri quum iudicasset ille. *Vos autem sanctum & iustum negastis: & petistis uirum homicidam donari uobis, auctorem uero uitæ interfecistis. quem deus suscitauit à mortuis: cuius nos testes sumus. Et in fide nominis eius.* scilicet Iesu. *Hunc quem uos uidetis, & nostis,* à claudicatione sanatum. *Confirmauit nomen eius.* pro, consolidauit nomen eius. scilicet Iesu. Et est nominatiui casus nomen. Et est sensus quòd nomen Iesu consolidauit hunc in fide nominis Iesu. Quòd enim nomen Iesu consolidauerit illum claudum testantur verba quibus usus est Petrus. in nomine Iesu Nazareni surge & ambula. Quòd autem ipsum non consolidauerit

lidauerit hunc ratione nominis, sed ratione fidei in ipso nomine Iesu, vult Petrus quòd intelligant: vt fidem habeant in nominatiuo Iesu. *Et fides quæ per eum est, dedit integram sanitatem istam.* pro, dedit illi integritatem istam. qua ambulat rectus & salit. *In conspectu omnium uestrum. Et nunc fratres scio, quia per ignorantiam feciſtis sicut & principes uestri.* Non est sensus, per ignorantiam feciſtis sicut & principes vestri per ignorantiam fecerunt: sed quòd per ignorantiam feciſtis, imitando principes vestros. Excusat siquidem populum quòd ignoranter imitati sunt suos principes, qui ex industria procurauerunt mortem Iesu. *Deus autem qui prænunciauit.* pro, deus autem quæ prænunciauit, *per os omnium suorum prophetarum.* Per os dicit, ad significandum quòd tanquam vno ore locuti sunt omnes prophetæ.

Pati Christum suum, implenit sic. Relatiuum quæ, refertur ad verbum pati. Est enim ordo literæ deus autem quæ pati Christum suum prænunciauit per os omnium suorum prophetarum, implenit sic. *Pœnitemini igitur.* pro, pœniteat vos igitur, *& conuertimini, ut deleantur peccata uestra: ut quum uenerint tempora refrigerii à conspectu domini, & miserit eum qui prædicatus est uobis Iesum Christum.* Perlege prudens lector totum quod sequitur: & nullam inuenies particulam quæ subiungatur huic subiunctiuo vt quum venerint tempora refrigerij & miserit, & cætera. Vnde suspensa seu mutila est sententia, vt opus sit aliquid subintelligere: puta salui fitis: vt salui fitis cum venerint tempora refrigerij à conspectu domini. ¶ Et appellat tempus iudicij tempora refrigerij. refrigerij autem à facie domini prouenientis. erit enim facies Christi ratio summi refrigerij bonis. *Quem oportet quidem cœlum suscipere usque in tempora restitutionis omnium quæ locutus est deus per os sanctorum suorum à seculo prophetarum.* Ambigua est constructio: an significetur quòd Iesus interim suscipit cœlum, an quòd cœlum suscipit Iesum. Vterque tamen sensus verus est quoniam vsque ad diem iudicij oportet quòd cœlum suscipiat Iesum velut locus locatum, & quòd Iesus suscipiat cœlum tanquam in quo regnet. regnat enim interim in cœlis, qui postea regnabit in omnibus. *Moyses quidem dixit quoniam prophetam suscitabit uobis dominus deus uester de fratribus uestris.* Non affertur Moyses in testimonium secundi aduentus Iesu Christi: sed in testimonium aduentus primi, qui fuit initium & meritum secundi. Et scribitur hoc testimonium Deutero. 18. *Tanquam me ipsum.* Diuidenda sunt pronomina: & pronomen me, iungendum est cum antece-

dctibus,prophetam suscitabit tanquam me:hoc est mei similem. pronomen vero ipsum,iungendum est cum sequentibus. *Ipsum audietis iuxta omnia quæcunque locutus fuerit uobis. Erit autem.* Hic fac punctum: quoniam completur sententia Hebræo more,erit seu erit autem. Subauditur enim hoc quod subiungitur. *Omnis anima quæ non audierit prophetam illum,exterminabitur de plebe. Et omnes.* Deest coniunctio. Legendum est. *Sed & omnes prophetæ.* Dixerat, Moyses quidem: accumulat,sed & omnes prophetæ. *A Samuele & deinceps qui locuti sunt,annunciauerunt dies istos. Vos estis filii prophetarum,& testamenti quod disposuit deus ad patres uestros.* pro, nostros. Erant enim Petrus & Ioannes etiam Hebræi. *Dicens ad Abraham, & in semine tuo benedicentur omnes familiæ terræ.* Ecce testamentum dispositum patribus & explicatum Abrahæ. Et sumpta sunt hæc verba ex Genesi. 22. Disponitur enim quòd in Abrahæ semine (hoc est Christo) benedicentur, benedictione vitæ æternæ, non solum familiæ Iudæorum, sed omnes familiæ terræ vniuersæ. Vnde & Petrus exponit hæc verba statim de benedictione gratiæ in remissionem peccatorum: subiungendo. *Vobis primum.* ad differentiam gentium quibus postea. *Deus suscitans.* Præteriti temporis est suscitans. pro, quum suscitauit filium suum. Nec est sermo de suscitare à mortuis, sed de efficientia ortus. Et est sensus deus quum fecit exoriri proculdubio in carne. Alluſit enim Petrus ad verba Moysi allegata, prophetam suscitabit vobis dominus deus. & propterea subdit. *Misit eum benedicentem uobis, ut conuertat se unusquisque à nequitia sua.* Iungit prophetiam Moysi cum promissione facta Abrahæ: misit enim deus filium suum in carnem ad benedicendum personaliter Iudæis, prædicando, miracula faciendo, &c. vt conuerterentur à malitiis suis.

CAPVT IIII.

Loquentibus autem illis ad populum superuenerunt sacerdotes & magistratus templi. pro dux templi. Nomen est officij præsidentis templo ne quid fieret indecens, aut prophanũ: & vt ex nomine coniicere licet, præerat non cultui diuino (hoc enim erat pontificis) sed ministeriis & hominibus qui infra atria templi commorabãtur. An autem iste esset laicus vel ex tribu Leui, incertum est. *Et Sadducæi, dolentes quòd docerent populum,& annunciarent in Iesu resurrectionem ex mortuis.& iniecerunt in eos manus: & posuerunt eos in custodiam in crastinum. Erat autem iam uespera. Multi autem eorum qui audierant*

dierant uerbum crediderunt. Et factus est numerus uirorum quinque milia. Deest circiter. Legendum est. *numerus uirorum circiter quinque milia.* Vbi nota multitudinem augmenti: nam superius (supputatis etiã mulieribus) dixit additæ sunt animæ circiter ter mille. tanta autem fuit postea augmẽtatio, vt non supputatis mulieribus essent fere quinque milia virorum. *Factum est autem in crastinum ut congregarentur principes eorum & seniores & scribæ in Hierusalem, & Annas princeps sacerdotum & Caiphas, & Ioannes & Alexander, & quotquot erant de genere sacerdotali. & statuentes eos in medio interrogabant in qua uirtute.* pro, potentia, *aut in quo nomine feciſtis hoc uos? Tunc Petrus repletus spiritusancto dixit ad eos. Principes populi & seniores Israel audite. Si nos hodie diiudicamur in benefacto hominis infirmi.* pro, homini infirmo. Et particula sequens (scilicet. *In quo iste saluus factus est.* similiter vt materia examinis legenda est. Beneficium enim & rationem beneficij Petrus vt materiam examinis (tanquam repetens proposita à iudicibus) explicat, dicendo si diiudicamur seu examinamur in his duobus. *Notum sit omnibus uobis & omni plebi Israel quòd in nomine domini nostri Iesu Christi Nazareni (quem uos crucifixistis, quem deus suscitauit à mortuis) in hoc iste astat coram uobis sanus. Hic est lapis qui reprobatus est à uobis ædificantibus, qui factus est in caput anguli: & non est in aliquo alio salus, nec enim aliud nomen est sub cælo datum hominibus.* pro, datum inter homines. Iesus enim homo est: & propterea dicit, inter homines. *In quo oporteat nos saluos fieri. Videntes autem Petri constantiam.* pro, audaciam, & Ioannis, *comperto quòd homines essent sine literis & idiotæ.* hoc est plebæi. *Admirabantur: & cognoscebant.* pro, & agnoscebant, *eos quoniam cum Iesu fuerant. Hominem quoque uidentes stantem cum eis qui curatus fuerat, nihil poterant contradicere, iusserunt autem eos foras extra concilium secedere: & conferebant adinuicem dicentes. Quid faciemus hominibus istis? quoniam quidem notum signum factum est.* pro, factum esse. Regitur enim tota sententia à subiuncto verbo manifestum est. *Per eos, omnibus habitantibus Hierusalem manifestum est, & non possumus negare. Sed ne amplius diuulgetur in populum, comminemur eis.* pro, minando minemur illis. Hebræorum more exaggerando. *Ne ultra loquantur in nomine hoc ulli hominum. Et uocantes eos, denunciauerunt.* pro, præceperunt, *ne omnino loquerentur neque docerent in nomine Iesu. Petrus uero & Ioannes respondentes, dixerunt ad eos. Si iustum est in conspectu dei uos potius audire quàm deum, iudicate. non enim possumus quæ uidimus & audiuimus non loqui. At illi comminantes dimiserunt eos, non*

inuenientes

Universidad de Deusto
Biblioteca

inuenientes quomodo punirent eos propter populum: quia omnes clarificabant id quod factum fuerat in eo quod acciderat. pro, glorificabãt deum in eo quod factum fuerat. *Annorum enim erat amplius quadraginta homo, in quo factum fuerat signum istud sanitatis. Dimissi autem uenerunt ad suos: & annunciauerunt eis quanta.* pro, quæcunque, *ad eos principes sacerdotum & seniores dixissent. Qui cum audissent, unanimiter leuauerunt uocem ad deum, & dixerunt. Domine tu.* Deest. deus, *qui fecisti cœlum & terram mare & omnia quæ in eis sunt: qui spiritu sancto per os patris nostri Dauid pueri tui dixisti.* Quatuor superfluũt dictiones. spiritu sancto, patris nostri. *Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? astiterunt reges terræ, & principes conuenerunt in unum aduersus dominum & aduersus Christum eius?* Initium psalmi secundi citant: quod & exponunt subiungendo. *Conuenerunt enim uere in ciuitate ista.* Superfluit in ciuitate ista. *Aduersus sanctum puerum* pro, filium, *tuum Iesum quem unxisti.* Hebræo more loquuntur, regem ab unctione significantes. quem unxisti, hoc est Messiam seu Christum fecisti. *Herodes & Pontius Pilatus.* Gesta in passione Christi commemorant: exponendo verba psalmi, reges & principes. Vnde & subiungunt. *Cum Gentibus & populis Israel facere quæ manus tua & consilium tuum decreuerunt,* pro, decreuerat fieri. Memento quòd actio displicuit, passio grata fuit. *Et nunc domine respice in minas eorum: & da seruis tuis cum omni fiducia.* pro, audacia. *loqui uerbum tuum in eo quòd manum tuam extendas.* pro, manum tuam extendendo, *ad sanitates.* pro, ad sanationem: *& signa & prodigia fieri per nomen sancti filii tui Iesu. Et cum orassent motus est locus.* in signum sensibile exauditionis. *In quo erant congregati. Et repleti sunt omnes spiritu sancto.* Exterius motus est locus: interius repleti sunt spiritu sancto. Durante hac via ad cœlestem patriam quantumcunq; aliquis spiritu sancto repletus prius fuerit, semper potest iterum atque iterum repleri: quoniam prius repletus fuit iuxta suę tunc dispositionis capacitatem, & postea maioris capacitatis ob meliorem dispositionem effectus iterũ replet ur: & sic deinceps. Vnde nõ mireris si prius repleti, modo quoq; repleti sunt spiritu sancto. *Et loquebantur uerbum dei cum fiducia.* pro, audacia. Ecce effectus petitus ab orãtibus. *Multitudinis autem credentium erat cor unum & anima una.* Vnitas cordis similitudinem significat voluntatum deliberatarũ. cor enim pro voluntate ponitur. Vnitas autem animæ similitudinem affectionum (prout tamen rationi subduntur) significat. flebant enim cũ flentibus, & gaudebant cum gaudentibus. *Nec quisquam, eorum quæ possidebant*

possidebant aliquid suum esse dicebat: sed erant illis omnia communia. Repetẽdum duxit Lucas meritum communitatis, postquam tam aucta erat multitudo credentium: ne putaremus fuisse communia apud eos tunc tantum quum erant pauci. Rursus quoniam non omnes vendebant ea quæ possidebant, explicandum duxit quòd nullus dicebat suum esse aliquid eorum quę possidebat. Acsi apertius dixisset, & quanuis non omnes venderent quæ possidebant, omnes tamen habebant omnia communia. *Et uirtute.* pro, potentia, *magna.* proculdubio ad faciendum miracula. *Reddebant apostoli testimonium resurrectionis Iesu Christi domini nostri: & gratia magna erat in omnibus illis.* Non solum potentia miraculorum, sed etiam magna gratia apud auditores donati erant apostoli omnes. Cuius gratiæ effectum subiungit. *Neque enim quisquam egens erat inter illos.* proculdubio credentes. Cuius effectus media causa causata ex magnitudine gratiæ Apostolicæ, subiungitur. *Quotquot enim possessores agrorum aut domorum erant uendentes.* Anceps est sermo: an erant iungatur cum possessores: & sit sensus quotquot erant possessores vendebant & ponebant precium, & cætera. An verbum erant iungatur cum participio vendentes, & non cum nomine possessores: & non sit sensus quòd quotquot habebant agros vendebant illos: sed quòd quotquot possessores agrorum aut domorum vendebant agrum seu domum. *Afferebant precia eorum quæ uendebant.* pro, vendiderant, *& ponebant ad pedes apostolorum. diuidebatur autem singulis prout cuique opus erat.* Hæc enim fuit ratio quare nullus esset egens, quia venditores agrorũ & domorum precium distribuendum offerebant: ne aliquis mendicaret. Et hic secundus sensus quadrat subiunctis dictis à Petro Ananiæ: & ideo tanquam literalis sensus amplectendus est. *Ioseph.* pro, Ioses, *autem qui cognominatus est Barnabas ab apostolis (quod est interpretatum filius consolationis) leuites, Cyprius genere.* Inter possessores agrorum qui vendiderunt, meminit Lucas specialiter Barnabæ, cuius nomen proprium erat Ioses: sed ab apostolis cognominatus est filius consolationis Latine, Hebraice autem Barnabas. bar siquidem est filius, & nabas consolationis. Meminit autem istius tum propter explicandum illius meritum ex apostolico cognomine: tum quoniam inferius iste describitur introducere Paulum ad apostolos: & à spiritusancto segregatur cum Paulo ad prædicandum Gentibus: & alia multa præclara de eo erat scripturus. *Cum haberet agrum, uendidit eum: & attulit precium, & posuit ante.* pro, ad seu iuxta, *pedes Apostolorum.*

CAP.

Universidad de Deusto
Biblioteca

CAPVT V.

VIr autem quidam nomine Ananias cum Sapphira uxore sua uendidit agrum. pro, possessionem, & fraudauit de precio agri. Superfluit agri. Conscia uxore sua: & afferens. pro, & allatam. partem quandam, ad pedes apostolorum po fuit. Dixit autem Petrus ad Ananiam. Anania cur tentauit, pro, impleuit, Satanas cor tuum mentiri te spiritui sancto? Græcè habetur mentiri te spiritumsanctum, vel quòd Græci sic loquuntur mentior te sicut benefacio te, quemadmodum nos dicimus mentior tibi, benefacio tibi. Et iuxta hunc sensum interpres transtulit mentiri te spiritui sancto. Vel quòd mentitus est spiritumsanctum: hoc est simulauit spiritumsanctum. quemadmodum aurum Alchimicum mentitur aurum: & hypocrita mentitur virum sanctum. Et iuxta hunc sensum Petrus dicit cur impleuit Satanas cor tuum vt mentireris spiritumsanctum, vt simulares spiritusancto agente te ponere precium agri in communi. hoc enim erat directe mentiri spiritumsanctum. vnde & exponit mendacium in fraude precij, subiungendo. Et fraudare de precio agri. Nonne manens tibi manebat, & uenundatum. pro, venundatus, in tua erat potestate? Hinc clare apparet quòd non voti necessitate Christiani omnes tunc habebant omnia communia, sed libera perfectione charitatis. Expresse siquidem duo dicuntur Ananiæ quę non fuissent vera si Christiani omnes voto obligati fuissent ad communitatem rerum. Primum enim dicitur quòd ager manens tibi manebat: hoc est antequam vēderetur tuus erat. Deinde quòd etiam postquam est venditus. in tua erat potestate illius precium. Constat siquidem quòd neutrum horum fuisset verum si obligatus fuisset voto. Et hoc clare quadrat præcedentis capituli textui exposito quotquot enim possessores agrorum aut domorum vendentes erant &cætera. Quare posuisti in corde tuo hanc rem? videlicet vt poneres in communi partem precij pro integro precio. hæc enim fuit tota peccati ratio. Vnde & subiungitur. Non es mentitus hominibus, nobis videlicet qui sumus homines. Sed deo, habitanti in nobis. tu irrogasti iniuriam non nobis, hominibus, sed deo in nobis: non æstimando deum in nobis habitantem curam exercere huius communis vitæ tanquam proprium illius authoré. Propterea enim dixit non es mētitus hominibus, sed deo. Quod & dupliciter manifestauit Petrus. primo reuelando secretū cordis Ananię: & deinde pœna subsequēte. Audiēs aūt Ananias hæc uerba,

uerba, cecidit & expirauit. Et factus est timor magnus super omnes qui audierunt. Surgentes autem iuuenes amouerunt eum: & efferentes sepelierunt. Factum est autem quasi horarum trium spatium: & uxor ipsius nesciēs quod factum fuerat, introiuit. Respondit autem ei Petrus. Salutanti Apostolos mulieri respondit Petrus. Die mihi mulier si tanti agrū uendidisti? At illa dixit, etiam tanti. Petrus autem ait ad eam. Quid utique cōuenit uobis? hoc est conueniſtis vos, tu & uir tuus. Tentare spiritū domini! Sciebat enim Petrus vxorem fuisse consciam fraudis. & propterea dixit, cur conueniſtis vos vt tentaretis spiritū domini. Verè experimentum sumere attentabant, non intentione sed facto de spiritu domini habitante in Apostolis & actore vitę communis. offerētes enim partem precij, experti sunt spiritū domini in Apostolis cognoscentem fraudem vtriusq;. Ecce pedes eorum qui sepelierunt uirum tuum ad ostium: & efferent te. Confestim cecidit ante pedes eius. & expirauit. Intrantes autem iuuenes inuenerunt illam mortuam: & extulerunt & sepelierunt ad. pro, iuxta, uirum suum. Aduerte hic initia legum in primis trāsgressoribus fuisse vindictis semper commendata. Nam & in lege veteri primus violator sabbati fuit lapidatus: & primi violatores aræ (filij scilicet Aaron) fuerunt extincti. & in lege noua isti coniuges fuerunt occisi, quia fuerūt primi transgressores. Et factus timor magnus in uniuersa ecclesia: & in omnes qui audierunt hæc. Per manus autem Apostolorum fiebant signa & prodigia multa in plebe. Repetit Lucas miracula Apostolorum, nō vt cōmemoret eadem repetendo: sed vt significet perseuerantiam diuinæ potentiæ in Apostolis ad faciendum miracula. Et adiungit in quibus fiebant miracula: videlicet in plebe seu populo, ad differentiam magnatū. vt describat populares fuisse dispositos ad fidem Christi: & propterea in ipsis tanquā dispositis fieri miracula per Apostolos. Et erant unanimiter omnes in porticu Salomonis. Cæterorum autem nemo audebat se coniungere illis: sed magnificabat eos populus. Propter timorem principum illi qui non credebant timebant conuersari cum Christianis. & quanuis non conuersarentur cum eis, laudabant tamen eos. Magis autē augebatur credentium in domino multitudo uirorum ac mulierum. ita ut in plateas eiicerent. pro, exportarent, infirmos & ponerent in lectulis ac grabatis. In signum maximi augmenti multitudinū virorum ac mulierū dicit quòd exportabant infirmos in plateas: ad significandum q̄ erant tot, vt nec cōmode possent deferre illos ad Apostolos, nec Apostolis vacaret venire ad eos præ multitudine. Vt ueniente Petro, saltem umbra illius obumbraret quenquam illorum: & liberarentur omnes ab infirmis.

Universidad de Deusto
Biblioteca

ab infirmitatibus suis. Omnes hæ postremæ sex dictiones sunt adiectitiæ. Cœpit ebsit autem & multitudo uicinarũ ciuitatũ Hierusalem, afferentes ægros & uexatos à spiritibus immundis qui curabantur omnes. Exurgens autem princeps sacerdotum & omnes qui cum illo erant, quæ est hæresis Sadducæorum. De hac Sadducæorum secta in euangeliis dictum est. Repleti sunt zelo. inuidiæ & iræ, inimici siquidem erant resurrectionis & spiritũ. Et iniecerunt manus in Apostolos: & posuerunt eos in custodia publica. Angelus autem domini per noctẽ aperiens ianuas carceris, & educẽs eos dixit. Ite: & stantes loquimini in templo plebi omnia uerba uitæ huius. proculdubio Christianę. Qui quũ audissent, intrauerunt diluculo in templum & docebant. Aduenient autem princeps sacerdotum & qui cum eo erant. non in templum, sed ad locum concilij. Conuocauerunt cõcilium & omnes seniores. pro, & ordinem seniorum, filiorum Israel: & miserũt ad carcerem ut adducerent eos. Quũ autem uenissent ministri & aperto carcere. Superfluit aperto carcere. Non inuenissent illos: reuersi nunciauerũt, dicentes. Carcerem quidem inuenimus clausum cum omni diligentia, & custodes stantes ante ianuas aperientes autẽ. Præteriti temporis est pro quũ aperuimus autem. Neminem intus inuenimus. Vt autem audierunt hos sermones magistratus templi. pro, dux templi. Et desunt duæ dictiones. Legendum est. Vt autem audierunt hos sermones, & summus sacerdos, & dux templi, & principes sacerdotum, ambigebant de illis quidnam fieret. Adueniens autem quidam nunciauit eis, quia ecce uiri quos posuistis in carcere sunt in templo stantes & docentes populum. Tũc abiit magistratus. pro, dux, cum ministris: & adduxit illos sine ui. timebant enim populum ne lapidarentur. Et quum adduxissent illos, statuerunt in concilio. Et interrogauit eos princeps sacerdotum dicens. præcipiendo. pro, nonne præcepto, præcipimus uobis. Hebræo more exaggerat. Ne doceretis in nomine isto: & ecce repleuistis Hierusalem doctrina uestra: & uultis inducere super nos sanguinem hominis istius. De Iesu est sermo. & execrãdo sanguinem Iesu, timent diuinam uindictam si Iesus Christus crucifixus adoratur à populo. Respondens autem Petrus & Apostoli dixerunt. Obedire oportet deo magis quàm hominibus. deus patrum nostrorum suscitauit Iesum quem uos interemistis suspendentes in ligno. hunc principem & saluatorem deus exaltauit dextera sua, ad dãdam pœnitentiam Israel & remissionem peccatorum & nos sumus testes. Deest ei. Legendum est. Et nos sumus ei testes horum uerborum & spiritus sanctus. pro, quin & spiritus sanctus, quem dedit deus omnibus obedientibus sibi. hoc est non tam nos sumus ei testes quàm ipse spiritus sanctus datus obedientibus illi. Hæc autem quum audissent, dissecabantur

bantur & cogitabant. pro, & cõsultabant, interficere illos. Surgens autẽ quidam in concilio Pharisæus, nomine Gamaliel, legisdoctor, honorabilis uniuersæ plebi. Hic Gamaliel dicitur fuisse occultus Christianus ad dissipanda concilia Iudæorum. Iussit foras ad breue homines fieri. pro, iussit foras ad breue Apostolos facere. hoc est emittere foras. Dixitque ad illos. Viri Israelitæ, attendite uobis super hominibus istis quid acturi sitis. ante hos enim dies extitit Theodas. pro, Theudas, dicens se esse aliquem. hoc est magnum propheram. Cui consensit. pro, adhæsit, numerus uirorum circiter quadringentorum, qui occisus est: & omnes quicunque credebant ei, dissipati sunt & redacti ad nihilum. Gamaliel rem notam summarie tangit. Nec est ille Theudas ille de quo Iosephus lib. xx. dicit fuisse Magum & multos seduxisse & duxisse ad ripas Iordanis, promittendo transitũ sicco pede: & iussu Fadi procuratoris interfectum cum multis, missa equitũ multitudine. nam iste de quo loquitur Gamaliel fuit ante Iudam Galilæum: vt textus iste dicit: ille autem de quo loquitur Iosephus fuit longe post. nam fuit tempore Claudij Cæsaris qui misit Cuspium Fadum procuratorem Iudææ. Incertum est igitur quis iste Theudas fuerit & quæ fecerit. Post hunc exitit Iudas Galilæus in diebus professionis. Dies professionis appellat quando (vt Lucas refert) descriptio facta est vniuersi orbis: & ibant singuli in ciuitates suas vt profiterentur. De hoc Iuda libro. 18. refert Iosephus quòd docebat ne populus tributa solueret Romanis: eo q̃ soli deo tributarius esse deberet. Et auertit populum. Deest multum, post se. & ipse periit, & omnes quotquot consenserunt ei dispersi sunt. Et nunc itaque dico uobis, discedite ab hominibus istis & sinite illos: quoniam si est ex hominibus consilium hoc aut opus, dissoluetur: si uero ex deo est nõ poteritis dissoluere: ne forte & deo repugnare uideamini. pro, reperiamini. Consenserunt autem illi: & conuocantes Apostolos, cæsis. Hoc non consuluerat Gamaliel. Denunciauerunt. pro, præceperunt, ne omnino loquerentur. Superfluit omnino. In nomine Iesu, & dimiserunt eos. Et illi quidem ibant gaudentes à conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Iesu cõtumeliam pati. In quo apparet maxima Apostolorum perfectio: & tam ingens mutatio vt gauderẽt se contumeliose cæsos. Omni autem die non cessabant, in templo & circa domos. pro, per singulas domos, docentes & euangelizantes Iesum Christum. Spiritualem cibum docendo tribuebant: sicut & de corporeo cibo dixerat per singulas domos distributo.

CAPVT

Universidad de Deusto
Biblioteca

CAPVT VI.

IN diebus autem illis crescente numero discipulorum, factum est murmur Græcorum aduersus Hebræos. Hebræi erant omnes: sed alij nati in Græcia, alij in terra Iudææ. & isti appellantur Hebræi: alli Græci. Eo quòd despicerentur in ministerio quotidiano viduæ eorum. Si diceret à quotidiano ministerio, significaret quòd repellebantur viduæ Græcorum à ministrádo: sed dicendo in quotidiano ministerio, significat Græcorum viduas grauari vilioribus ministeriis quotidianis. Conuocantes autem duodecim multitudinem discipulorum, dixerunt, Non est æquum, pro, placitum. Et subauditur deo. Est enim sensus quòd non est placitum deo. Nos derelinquere uerbum dei & ministrare mensis. Considerate ergo fratres uiros ex uobis boni testimonii. hoc est testimonio probatos. Septem plenos spiritu sancto & sapientia. quantum ex exterioribus cognosci potest. Quos constituamus super hoc opus. pro, super necessitatem hanc. Necessarius siquidé erat usus ministerij muliebris: sed oportebat adhibere aliquos qui superintenderent ne istæ magis grauarentur quàm illæ. Nos uero orationi & ministerio uerbi instantes erimus. Omni ex parte liquet quòd septem eligendi erant diaconi: hoc est ministri non altaris sed mensarum. nam ad diaconos altaris spectaret vacare orationi & verbo dei: è regione autem istorum dicitur, nos verò orationi & verbo dei instabimus. Et placuit sermo coram omni multitudine. Et elegerunt Stephanum, uirum plenum fide & spiritu sancto, & Philippum, & Procorum, & Nicanorem, & Timonem, & Parmenam, & Nicolaum aduenam. pro, proselytum, Antiochenum. Hos statuerunt ante conspectum Apostolorum, & orantes imposuerunt eis manus. Prius orant Apostoli: & deinde imponũt manus super hos septem diaconos. non consecrando eos in diaconos (quum nulla de hoc ministerio fiat mentio) sed vt per manuũ impositionem cõferatur eis gratia spiritus ad exequendum iniunctum officiũ superintendendi ministris mensarũ. pro hoc enim particulari officio digne exequendo, & orant & manus imponunt. Et uerbum domini crescebat, & multiplicabatur numerus discipulorum in Hierusalem ualde. Multa etiam turba sacerdotum obediebat fidei. Intelligo per hoc quòd turba sacerdotũ erat Christiana quo ad ea quæ sunt fidei: non autem cõmunicabat cum aliis Christianis in hoc quòd haberent omnia communia. & propterea Lucas significantius de istis dicat quòd obediebãt fidei: de aliis autem, & multiplicabatur numerus discipulorum in Hierusalem valde. Stephanus autem plenus gratia & fortitudine,

fortitudine, faciebat prodigia & signa magna in populo. Surrexerunt autem quidãm de synagoga quæ appellatur libertinorum, & Cyrenensium & Alexandrinorum, & eorum qui erant à Cilicia & Asia. Nisi in Hierusalem multæ fuissent synagogæ, non limitasset Lucas hanc synagogam fuisse istarum nationum. Et forte synagoga à libertinis nominata est. Communis autem erat his quatuor nationibus: intelligendo per Asiam non tertiam mũdi partem sed Asiam minorem. Disputantes cum Stephano. & non poterant resistere sapientiæ & spiritui qui loquebatur. Vere apparet impletum Christi verbum. ego dabo vobis os & sapientiam cui non poterunt resistere omnes aduersarij vestri. Tunc submiserunt uiros qui dicerent se audisse eum dicentem uerba blasphemiæ in Moysen & deum. Commouerunt que plebem & seniores & scribas. Et concurrentes rapuerunt eum: adduxerunt in concilium. & statuerunt falsos testes. Non fuit vniuersa res hæc gesta vnico contextu: sed quum non posset resistere sapientiæ & spiritui, clam procurarunt viros in falsos testes. Nec hoc suffecit illis de synagoga: sed commouerunt & plebem & seniores & doctores aduersus Stephanum. Nescitur autem quot dies in hoc cõsumpserint: sed nacta opportunitate disputatores versi sunt in lictores. Inuaserunt enim Stephanum disputantem, nõ argumentis sed manibus: rapiendo & adducendo ipsum in concilium. Et tunc vsi sunt falsis testibus. Qui dicerent. Homo iste nõ cessat loqui uerba. Deest blasphema, aduersus locum sanctum & legem. Locum sanctum appellant templum. Audiuimus enim eum dicentem quendam. pro, quod, Iesus Nazarenus hic. Contemptiue apponunt hic. Destruet locum istum. Nunquàm hoc Stephanus dixerat. Et mutabit traditiones. pro, consuetudines, quas tradidit nobis Moyses. Nec hoc dixisse Stephanum credendum est: quoniam didicerat illud, non veni soluere legem, sed adimplere, Sed quemadmodum destructionem templi futuram falsò testantur, adiungendo quòd Iesus destruet illud, ita adimpletionem falsò testantur vertendo illam in mutationem. Et intuentes eum omnes qui sedebant in concilio uiderunt faciem eius tanquàm faciem angeli. Non explicatur quid deus apparere fecerit in facie Stephani ob quod facies eius apparebat tanquàm facies angeli.

CAPVT VII.

DIxit autem princeps sacerdotum si hæc ita se haberent? Qui ait. Viri fratres & patres audite. Deus gloriæ apparuit patri nostro Abrahæ quum esset in Mesopotamia, priusquàm moraretur in Charam: & dixit ad illum, exi de terra tua

Universidad de Deusto
Biblioteca

ra tua & de cognatione tua, & veni in terram quam monstrauero tibi. Tñc *exiit de terra Chaldæorũ, & habitauit in Charan.* Chaldea enim pars est Mesopotamię: in qua Mesopotamia est etiam ciuitas Charan. & propterea significãter Stephanus dicit in Mesopotamia priusquam moraretur in Charan: scieus quòd Charan erat etiã in Mesopotamia. Et significantius dicit quòd tunc exit de Chaldæa, nõ de Mesopotamia. venit enim in Charan ciuitatẽ nõ Chaldæę sed Mesopotamiæ versus Syriam. in qua mortuus est pater Abrahę, vt patet Gen. 11. *Et inde postquàm mortuus est pater eius, transtulit illum in terram istam in qua nunc uos habitatis. Et non dedit illi hæreditatem in ea nec passum pedis.* pro, nec vestigium pedis. Aduerte quòd non dicit Abraham ne vestigium quidem pedis possedisse in terra promissionis (quoniam hoc constat esse falsum. nam possedit agrum ibidem cum speluncam: vt patet in Genesi cap. 23.) sed dicit quòd deus non dedit ei hæreditario titulo nec vestigium pedis. agrum enim illum emit. *Sed repromisit dare illi eam in possessionem, & semini eius post ipsum: quum non haberet filium. Locutus est autem ei deus.* pro, locutus est autem deus sic. vt subiungitur. *Quia.* pro, quòd, *erit semen tuum accola.* pro, inquilinum, *in terra aliena: & seruituti eos subiicient, & male tractabunt eos annis quadringentis triginta.* Anni isti non referuntur ad seruitutem. sed ad peregrinationem. nam vt supputantes annos secundum Hebræos dicunt, nec quadringentis annis fuerunt in Aegypto, sed ducentis tantum & decem annis. *Vt gentem cui seruierint, iudicabo ego dicit dominus.* pro, dixit deus. *& post hæc exibunt, & seruient mihi in loco isto. Et dedit illi testamentum circumcisionis. & sic genuit Isaac: & circuncidit eum die octauo. & Isaac Iacob: & Iacob duodecim patriarchas. Et patriarchæ æmulantes, Ioseph uendiderunt in Aegyptum. Et erat deus cum eo: & eripuit eum ex omnibus tribulationibus eius. Et dedit ei gratiam & sapientiam in conspectu Pharaonis regis Aegyptiorum: & constituit eum præpositum super Aegyptum & super omnem domum suam. Venit autem fames in uniuersam Aegyptum & Chanaan, & tribulatio magna: & non inueniebant cibos patres nostri. Quum audisset autem Iacob esse frumentum in Aegypto, misit patres nostros primum. Et in secundo.* subaudi descensu patrum in Aegyptum.

Cognitus est Ioseph à fratribus suis. & manifestatum est Pharaoni genus eius. Mittens autem Ioseph, accersiuit Iacob patrem suum & omnem cognationem suam in animabus septuagintaquinque. Occurrit quæstio de numero: quia Genesis quadragesimoseptimo & Exodi primo supputantur tantum animæ septuaginta. Respondetur quod Stephanus supputauit alios Ioseph filios natos post descensum Iacob

Iacob in Aegyptum. *Et descendit Iacob in Aegyptum: & defunctus est ipse & patres nostri. Vt translati sunt in Sichem.* De Ioseph & fratribus Hierony. affirmat quòd sepulti sunt in Sichem: vt hæc litera sonat. Quanuis Iosephus secũdo antiqui. lib. cap. quinto fratres Ioseph sepultos in Hebron dicat. De Ioseph siquidem constat Iosue vltimo quòd sepultus est in Sichem. *Et positi sunt in sepulchro quod emit Abraham precio argenti à filiis Emor filii Sichem.* Multæ occurrunt hic quæstiones: quas etiam Hierony. ad Pammachium insolutas relinquit. Prima est circa sepulchrum emptum ab Abraham, nam constat illud fuisse in Hebron, & non in Sichem. Sed hæc quæstio facile solui potest: dicendo quòd ad diuersos referuntur. ita quòd particula translati sunt in Sichem, refertur ad Ioseph & fratres eius secundum Hiero. particula autem & positi sunt in sepulchro quod emit Abraham, refertur ad Iacob: & secundum Iosephum ad filios eius patriarchas. ¶ Verum alia quæstio circa venditores sepulchri insolubilis apparet. nam hic dicitur à filiis Emor: quum in Genesi dicatur quòd Abraham emit ab Ephron filio Sohar. Nec video solutionem quadrantem nisi ille Ephron aut pater eius Sohar nominatus etiam fuerit Emor: & quòd alio nomine in Genesi, alio hic appellatur. ¶ Inculcatur & tertia quæstio valde distrahens textum: referendo à filiis Emor ad illam particulam & translati sunt in Sichem. Sed tam extorta videtur, vt non putem prosequendã. Posset tamen aliter construi vniuersa hæc litera, tali ordine. Et translati sunt in Sichem patres nostri filij Iacob, & positi à filiis Sichem filij Emor in sepulchro quod emit Abraham precio argenti: vt intelligamus quòd Sichimitæ memores cladis quam exercuerant in eos filij Iacob non passi sunt corpora eorum honorabiliter manere in Sichem, & propterea posuerunt ea in Hebron. Si constaret de re gesta, nullas angustias litera hæc inferret, Alludit aũt hoc ad id quod dicit Iosephus, patriarchas filios Iacob sepultos in Hebron. *Quã autem appropinquaret tempus promissionis quam professus fuerat,* pro, *quã iurauerat, deus Abrahæ, creuit populus & multiplicatus est in Aegypto: quoadusque surrexit alius rex in Aegypto qui non sciebat* ꝑ, nõ nouerat, *Ioseph. Hic circumueniẽs genus nostrũ afflixit patres nostros: ut exponerẽt infantes suos ne uiuificarẽtur. Eodẽ tẽpore natus est Moyses, & fuit gratus deo: qui nutritus est tribus mẽsibus in domo patris sui. Exposito autẽ illo, sustulit eum filia Pharaonis, & nutruit eũ sibi in filiũ. & eruditus est Moyses omni sapientia Aegyptiorũ: & erat potẽs in uerbis & in operibus suis. Quũ autem impleretur ei quadraginta annorum tempus, ascẽdit in cor eius*

ut uisitaret fratres suos filios Israel. Et quum uidisset quendam iniuriam patientem, iudicauit illum: & fecit ultionem ei qui iniuriam sustinebat, percusso Aegyptio. Existimabat autem intelligere fratres, quoniam deus per manum ipsius daret salutem illis. at illi non intellexerunt, Sequenti uero die apparuit illis litigantibus, & reconciliabat eos in pace, dicens. Viri fratres estis, ut quid nocetis alterutrum? Qui autem iniuriam faciebat proximo, repulit eum dicens. Quis te constituit principem & iudicem super nos? nunquid interficere me tu uis quemadmodum interfecisti heri AEgyptium? Fugit autem Moyses in uerbo isto. & factus est aduena in terra Madiam, ubi genuerunt filios duos. Et expletis annis quadraginta, apparuit illi in deserto montis Sina angelus in igne flammæ rubi.

Exponit Stephanus veritatem apparentis nuncij: qui tamen inferius dicet, Ego sum deus patrum tuorum. Angelus erat, sed in persona dei loquebatur. *Moyses autem uidens admiratus est uisum: & accedente illo ut consideraret, facta est ad eum uox domini dicens, Ego sum deus patrum tuorum, deus Abraham, deus Isaac, & deus Iacob. Tremefactus autem Moyses, non audebat considerare.* Ex eisdem traditionibus hausit Stephanus tremorem Moysi, ex quibus hausit author epistolæ ad Hebræos duodecimo. *Dixit autem illi dominus, Solue calciamentum pedum tuorum: locus enim in quo stas terra sancta est. Videns uidi afflictionem populi mei qui est in AEgypto, & gemitum eorum audiui: & descendi liberare eos. Et nunc ueni & mittam te in AEgyptum. Hunc Moysen quem negauerunt, dicentes quis te constituit principem & iudicem, hunc deus principem & redemptorem misit cum manu angeli qui apparuit illi in rubo. Hic eduxit illos faciens prodigia & signa in terra AEgypti & in rubro mari & in deserto annis quadraginta. Hic est Moyses qui dixit filiis Israel. prophetam suscitabit uobis deus de fratribus uestris tanquam me ipsum audietis. Hic est qui fuit in ecclesia in solitudine cum angelo qui loquebatur ei in monte Sina, & cum patribus nostris: qui accepit uerba uitæ dare nobis. Cui noluerunt obedire patres nostri: sed repulerunt, & auersi sunt cordibus suis in AEgyptum.* Significanter dicit cordibus suis: quoniam corde auersi sunt ad mores AEgyptiorum: immo etiam quandoque ad reuertendum in AEgyptum, vt patet Num. decimoquarto. Sed quo ad mores quadrat quod subiungitur de idololatria petita ab Aaron. *Dicentes ad Aaron. Fac nobis deos qui præcedant nos. Moysi enim huic qui eduxit nos de terra Aegypti, nescimus quid factum sit ei. Et uitulum fecerunt in diebus illis: & obtulerunt hostiam simulacro, & lætabantur in operibus manuum suarum. Conuertit.* Deest. se, *autem deus, & tradidit eos seruire militiæ cœli.* Deus immutabilis est: & dicitur quòd conuertit se

tit se quantum ad effectum. mutauit enim effectum interiorem protectionis qua seruabat populum ab idololatria, & permisisse tradidit illos in reprobum sensum vt adorarent militiã cœli: hoc est astra. *Sicut scriptum est in libro prophetarum.* proculdubio. 12. minorum. nam ex Amos. 5. cap. sententia subiungitur. *Numquid uictimas & hostias obtulisti mihi annis quadraginta in deserto domus Israel?* Dicitur hoc non ea ratione quòd in deserto nunquàm fuerint oblatæ victimæ (quoniã constat quandoque fuisse oblatas) sed ea ratione quia non ordinarie offerebantur sacrificia in deserto, non offerebatur iuge sacrificium. *Et suscepistis tabernaculum Moloch.* Hæc particula non refertur ad tẽpus quo fuerunt in deserto: quia nihil horum scriptum est factum in deserto. Et etiam pœna subiuncta, & etiam pœna subiuncta manifestat quòd de tempore post habitatam terram promissionis loquitur. Quale autem fuerit hoc tabernaculum Moloch, scriptum non est. Ad idololatriam spectare intelligitur. Moloch enim Ammonitarum idolum dicitur. *Et sydus dei uestri remphan.* hoc est luciferum seu stellam matutinam, vt aiunt. *Figuras quas fecistis adorare eas.* Ecce tertium crimẽ idololatriæ. Nec refert an fuerint figuræ astrorum, an hominũ seu aliarũ rerũ. *Et transferã uos trans.* pro, vltra, *Babylonẽ.* Aduerte q; Stephanus nõ refert verba Amos. sed sensum exponẽdo. nã ibi dicitur vltra Damascũ. Quæ dictio quãdoque est nomẽ propriũ ciuitatis quę dicitur Damascus: quandoque autẽ est nomẽ appellatiuum. & sic exposuit eam Stephanus, dicẽdo vltra Babel. *Tabernaculum testimonii fuit patribus nostris in deserto, sicut disposuit illis deus loquens ad Moysen ut faceret illud secundum formam quam uiderat. Quod & inducerunt suscipientes patres nostri cum Iesu in possessionem gẽtium quas expulit deus à facie patrum nostrorum.* De Iosue est sermo: qui cum filiis Israel arcam domini & tabernaculum factũ à Moyse induxit in terrã promissionis. quam hic appellat possessionẽ gentium: quia possidebatur à gentibus, Chananæis &c. *Vsque in diebus Dauid.* Ad literam tabernaculũ factum à Moyse, vsque ad tempus Dauidis perseuerauit in suo honore: Dauid autẽ fecit aliud tabernaculũ in monte Sion, in quo posuit arcã domini. & sic tabernaculum factũ à Moyse, minus honoris habuit: vtpote sine spe tegẽdi amplius arcam domini. Et propterea de Dauide subiungit. *Qui inuenit gratiam ante deum.* & petiit vt inueniret tabernaculum deo Iacob. Locatum pro loco ponit. petiit enim Dauid vt inueniret locum stabilem vbi esset tabernaculum dei Iacob: & effecit in Sion. *Salomon autem ædificauit illi domum. Sed non excelsus in manufactis,*

nufactis. Deest templis, *habitat. Sicut per prophetam dicit.* Esa. 66. Negatur quãdoque in scriptura quòd deus habitet in templo & quãdoque affirmatur, diuersis rationibus. Negatur siquidé quòd habitet in templo tanquàm locatũ in loco & ad hunc sensum affertur authoritas ista Esaiæ, ab immensitate dei manifestans quòd non compræhenditur in templo. Affirmatur autem ad significandum quòd est ibi secundũ specialem effectum: hoc est venerationem & cultũ nominis sui. *Cœlum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum. Quam domũ ædificabitis mihi, dicit dominus: aut quis locus requietionis meæ est? nonne manus mea fecit hæc omnia, dura cervice & incircũcisis cordibus & auribus!* Metaphorico sermone describit animos istorum. Et quemadmodum obstinationem corũ describit à dura cervice, ita impura corda & impuras aures mẽtis ad audiendũ verba vitę, per incircumcisionẽ significat. *Vos semper spiritui sancto resistitis*, Præsentis temporis legendum est. nõ restitistis. Et dicit eos semper resistere spiritui sancto, quia perseverant in resistentia inchoata aduersus Christũ. *Sicut patres vestri, ita & vos. Quem prophetarum non sunt persecuti patres vestri? Et occiderunt eos qui prænunciabãt de aduentu iusti: cuius vos nunc proditores & homicidæ*. pro, occisiores, *fuistis*. Fecerunt enim & proditores, tractando proditionem cũ Iuda, immo emendo proditionẽ. & occisores per manus Gẽtilium. *Qui accepistis legem in dispositione*. pro, in dispositiones, *angelorum*. Nõ est clarũ an dispositiõs referãtur ad varias apparitiones angelorũ, an ad diuersitatẽ signorum quæ apparuerunt quũ data est lex, an ad diuersitatẽ ordinationũ seu statutorum in lege. acsi dictum fuerit quòd accepistis legẽ in statutis angelicis, *Et non custodistis. Audientes autem hæc, dissecabantur cordibus suis & stridebant dentibus in eũ. Qui autẽ esset plenus spiritu sancto, intendens in cœlum*. oculis corporeis in cœlũ eleuatis ac intẽtis. *Vidit*. corporali visione. *Gloriam dei*. Nõ vidit deũ sed gloriam dei: hoc est claritatẽ quandã corporalem tanquàm præ se ferentẽ præsentiam dei. Neque enim alia gloria oculo corporeo videri potuit. *Et Iesum stantem a dextris dei*. Iesus in cœlo vere stat (nõ sedet) quo ad situm corporalem: quoniam stare est naturalis situs hominis. & sic Stephanus vidit ipsum Iesum stantẽ vt vere stat. Quod aũt subditur à dextris dei, nõ potest ad literã intelligi, sed intelligitur ipsum stantẽ in summis dei bonis. vidit siquidẽ ipsum gloriosissimũ. Et propterea dicit à dextris dei, *Et ait. Ecce video cœlos apertos*. Hinc habetur quòd hæc visio fuit corporalis. Nã si fuisset imaginaria aut intellectualis, abstractio aliqua, immo multa interuenisset à sensib⁹. Cui⁹ Cõtrariũ testatur

testatur sermo eius, ecce video cœlos apertos. Nec dicit ecce vidi, sed ecce video. Quum autẽ audis visionẽ corporalem, ne intelligas illam purã, sed iunctam intelligentię: sicut quũ video hominẽ excellentem mihi notum, considero simul eminentem illius scientiam, sanctitatem vitæ & huiusmodi. Vidẽs siquidem Stephanus Iesum verum hominem stãtem in cœlo, & corporalem gloriam, intelligebat & præsentiam dei, & summam Iesu excellentiam, & propter primũ dicitur gloriam dei: & propter secũdum à dextris dei. Et quod ante Lucas dixit vidit gloriam dei, Stephanus modo explicat video cœlos apertos: hoc est patentes, non scissos. Videbat enim claritatem supra cœlos: & propterea dixit video cœlos, apertos, tãquam patentes ad hoc vt videretur superna gloria. *Et filium hominis*. Vt clarius explicetur quòd Iesus quatenus homo visus est, dicit & filium hominis. *Stantem à dextris virtutis dei*. Superfluit virtutis. *Exclamantes autem voce magna*. proculdubio aduersus Stephanum tanquam blasphemum. *Continuerunt aures suas*, ne audirent blasphemantem, magnam religionem simulantes. *Et impetum fecerunt unanimiter in eum. Et eicientes eum extra ciuitatem, lapidabant*. proculdubio tanquam blasphemum. Tacet autem Lucas de consensu Pilati. Iudæi siquidem (vt Ioannes testatur) dixerunt nobis non licet interficere quenquam, reseruata causa mortis præsidi. Vnde quum ista lapidatio facta fuerit in territorio Hierusalẽ, proculdubio facta est de consensu Pilati. Vnde & Paulus dicit coram Agrippa inferius cap. 26. quòd ipse detulit sententiam. *Et testes deposuerunt vestimenta sua secus pedes adolescentis qui vocabatur Saulus*. Vide quàm religiose & legaliter se habent. Non solum continent aures, sed extra ciuitatem eiiciunt iuxta mandatum Leui. 4. & testes primi concurrunt. *Et lapidabant Stephanum, inuocantem & dicentem. Domine Iesu suscipe spiritum meum. Positis autem genibus*. Pro se stans orauit: pro lapidatoribus autem positis genibus, vrgente charitate. *Clamauit voce magna*. ad instructionem aliorum. *Dicens*. *Domine ne statuas illis hoc peccatum, quia nesciunt quid faciunt*. Superfluũt hæ quatuor vltimę dictiones. *Et quum hoc dixisset, obdormiuit in domino*. Superfluit in domino. Mors martyrum somnus appellatur, propter certitudinem quietis & futurę resurrectionis ad vitam cœlicem.

CAPVT VIII.

Saulus autem erat consentiens neci eius. Ne putares Saulum dissentientem vacasse seruandis vestimentis, explicat Lucas quòd consenserat neci Stephani. *Facta*

Universidad de Deusto
Biblioteca

est autem in illa die persecutio magna. Inchoatam eodem die persecutionem magnam aduersus alios Christianos significat: vt intelligamus furorem tantum excitatum, vt non contenti fuerint morte Stephani, sed inchoasse persecutionē aduersus alios & multos occidisse: vt patet in cap. 26. *In ecclesia*. pro, ecclesiam. hoc est aduersus ecclesiam. *Quæ erat Hierosolymis*. Hæc est prima persecutio mota aduersus Christianos communiter. *Et omnes dispersi sunt per regiones Iudææ & Samariæ*. Non omnes baptizati, sed omnes discipuli in quos descenderat spiritussanctus in variis linguis, quando factus est repente de cœlo sonus, &c. Vnde & Saulus inferius subiungitur trahens in carcerem Hierusalem viros baptizatos, non istos qui dispersi sunt per regiones Iudææ & Samariæ. *Præter apostolos. Curauerunt autem*. Deest, simul, *Stephanum uiri timorati*. pro, religiosi, *fecerunteque planctum magnum super eum*. Hinc apparet non incœpisse solennitates martyrum in illa primitiua ecclesia. Non enim dedicauerunt martyrum Stephani, sed fecerunt planctum magnum super eum: curantes corpus illius Hebræo more. Et dicit simul autem curauerunt, ad significandum quòd simul cum persecutione magna fuit cura sepeliendi Stephanum. *Saulus autem deuastabat ecclesiam, per domos*. pro per singulas domos. *introiens & trahens uiros ac mulieres, tradebat in custodiam*. proculdubio carceris. *Igitur qui dispersi erant, pertransibant euangelizantes uerbum dei*. Ecce fructus dispersionis. *Philippus autem*. Ex eo quod dictū est omnes dispersos præter apostolos, & Philippus erat vnus ex dispersis, constat quòd Philippus iste nō est Philippus apostolus, sed Philippus secundus diaconus. *Descendens in ciuitatem Samariæ*. hoc est in ciuitatem quæ dicitur Samaria: quæ olim fuerat caput regni Israel. *Prædicabat illis Christum. Intendebant autem turbæ iis quæ à Philippo dicebantur: unanimiter audientes, & uidentes signa quæ faciebat. Multi enim eorum qui habebant spiritus immundos, clamantes uoce magna exibant*. pro, spiritus enim immundi è multis qui illos habebant, clamantes voce magna exibant. Non enim habentes spiritus immundos exibant, sed ipsi spiritus exibant. *Multi autem paralytici & claudi curati sunt. Factum est ergo gaudium magnum in illa ciuitate. Vir autem quidam nomine Simon, qui ante fuerat in ciuitate Magus*. pro, artem exercens magicam. *seducens gentem Samariæ, dicens se esse aliquem magnum. Cui auscultabant omnes à minimo usque ad maximum: dicentes hic est uirtus*. pro, potentia, *dei quæ uocatur magna*. Superfluit quæ vocatur. Appellabant Simonem Magum magnā dei potentiam: ipse autem dicebat seipsum esse aliquem magnum. indefinite

definite enim de seipso loquebatur: magnum tamen se profitens. Sed dementati populi definiebant cum. esse magnam dei potentiam. Quid autem per hoc vellent significare, non est certum. *Attendebant autem ei, propterea quòd multo tempore magijs*. id est magicis artibus. *Dementasset eos. Quum uero credidissent Philippo euangelizanti de regno dei in nomine Iesu*. pro, & nomine Iesu, *Christi*. Ita quòd ad participium euangelizanti, refertur vtrunque tum regnū dei, tum nomen Iesu Christi. *Baptizabantur uiri ac mulieres. Tunc Simō & ipse credidit*. An vere an simulate, censeat qui vult. Subiuncta enim de ipso quòd stupens admirabatur videns miracula fieri, suspectā reddunt eius fidem. *Et quum baptizatus esset, adhærebat Philippo. Vidensque signa & uirtutes maximas*. pro, & potentias *fieri*. Potentias appellat efficientias potentiarum super dæmones qui expelleban tur, & in modis faciendi: puta sola inuocatione nominis Iesu statim sanando claudos & huiusmodi. hęc enim proprie manifestāt potentias. *Stupens admirabatur. Quum autem audissent apostoli qui erāt Hierosolymis, quòd recepisset Samaria uerbum dei, miserunt ad eos Petrū & Ioannem*. Quum audis miserunt, non propterea Petri principa tum neges. Nam si minor simpliciter & absolute est qui mittitur, etiam impar inuenitur aliis apostolis. Mittūt ergo non imperio, sed fraterna charitate ac impulsione: vt multi fratres mittūt quan doque maiorem. & capitulares mittunt episcopum quandoq; ad papam vel Cæsarem. *Qui quum uenissent orauerunt pro ipsis, ut acciperent spiritumsanctum. Nondum enim in quenquam illorum uenerat*. pro, illapsus erat: *sed baptizati tantum erant in nomine domini Iesu*. pro, in no mine Christi Iesu. *Tunc imponebant manus super illos*. Aduerte quòd cum hoc quòd apostolis reseruata legitur manuum impositio, & inde sumitur q; episcoporum ex officio imponere manus in sacramento confirmationis, concurrit quòd Philippus nec sacerdos erat, sed soli apostoli tunc erant sacerdotes. Quod ideo annotauerim vt appareat magis sobrie docuisse beatum Greg. in epistola ad Ianuarium Carali. (& recitatur in Decre. dist. 95. c. peruenit) quàm Innocentium tertium in ca. 4. de consuet. *Et accipiebant spiritumsanctum*. proculdubio in effectu sensibili. Per baptismū acceperant ipsum in effectu solius gratię internę. Accepisse autem eos spiritūsanctū in effectu sensibili (puta locutione linguarum) testātur subiuncta, q; Simō qui fuerat magus, viderit spiritūsanctū datū per impositionē manuū. *Quē uidisset autē Simon quòd per impositionē manus*. pro, manuū, *apostolorū daretur spiritussanctus, obtulit eis pecunias dicens. Date & mihi hāc potestatē ut cuicunque imposuero manus accipiat*

Universidad de Deusto
Biblioteca

piat spiritum sanctum. Petrus autē dixit ad eum. Pecunia tua tecū sit in perditionē, quoniā donū dei existimasti pecunia possideri. Ratio simoniaci vitij ab hoc Simone nominati, redditur id quod est liberale donum solius dei subiicere emptioni & venditioni. Sub appellatione autem diuini doni non solū veniunt consecrationes quæ à solo deo pendent, sed etiā officiū curæ animarum. hoc enim solius dei donum est: & cunctis consecrationibus præfertur. Nam ad salutem animarū consecrationes omnes ordinantur: propter salutē enim animarū sunt & non ediuerso. Vnde officiū curæ animarum præcipuum ac spiritualissimū dei donū est. Et propterea illud vendere aut emere simoniacū est suapte natura, & nō quia prohibitum ab ecclesia. Vnde siquis consecratus episcopus emeret papatum, proculdubio nō emeret nisi officiū curæ animarū: quoniā iam cōsecratus erat episcopus: & huius officij emptio simoniacū ipsum constitueret. Et similiter siquis sanctę Romanæ ecclesiæ cardinalatum emeret, officiū spirituale emeret: nam assumitur cardinalis ecclesiæ Romanę in partem solicitudinis: proculdubio spiritualis curæ vniuersalis ecclesiæ. Eiusdem siquidem naturæ sunt tota cura & pars curæ. Ipsum autē officium curæ vniuersalis ecclesiæ. (quod totum est in summo pontifice) spirituale constat esse: ac per hoc partes eius ad quas cardinales assumuntur, spirituales oportet intelligi. Ad idem quoque genus officij spectat electio spiritualis pastoris: & propterea quum cardinales ad eligendū quoque summum pastorem eligantur, vndique officium eorum spirituale constat esse. ¶ Nec obstat si dicatur quòd cardinalibus non ex officio cardinalatus, sed ex priuilegio competit hoc officium: quoniā aliud est quòd cardinales eligāt, & aliud est quòd soli cardinales eligant, & quamuis hoc secundū (videlicet q; soli eligant) conueniat eis ex priuilegio, primū tamen cōuenit eis suapte natura, quia sūt primi clerici Romani: nā ad clerū Romanū spectat suapte natura electio pontificis Romani. Et hæc ideo dixerim, ne aliquis fallatur audiendo officia licite vendi, vt sciat distinguere & intelligere quòd hoc verificatur de officio non spirituali. & quòd emere aut vendere officium spirituale curæ animarum (siue in toto siue in parte) simonia est suapte natura. Vēditur enim donum dei quod vere solus deus cōmunicat hominibus, vt. s. officiū curæ animarū deo propriū homo participet. *Non est tibi pars neque sors in sermone isto.* Melius legeretur in rōne ista. Vtrusq; enī sensus Græc⁹ text⁹ est capax. Et demōstratur ratio illapsus spūsctī per impositionem manuū. Ratio enim ista est ratio spiritualis & mundissi-

mūdissima: vtpote cōsistens in singularissima dei gratia solis apostolis cōcessa: & propterea excluditur Simon sumptuosus tā à participio q̄ cōsortio illius: vt nō solū careat parte velut sibi debita, sed careat sorte velut desuper contingēte. Indignū enī se reddebat vtroq; modo. *Cor enim tuū non est rectū coram deo. Pœnitentiā ita q; age ab hac nequitia tua: & roga deū si forte remittatur tibi hæc cogitatio cordis tui. In felle enim amaritudinis & obligatione. p, colligatione, iniquitatis video te esse.* Petrus eadem spiritus sancti gratia qua vidit secretū Ananię & Saphirę, videt modo cor Simonis: metaphorice describens à fellea amaritudine statū animæ illius contrariū dulcedini spirit⁹ sancti: & nō vna, sed multis iniquitatibus colligatis videt illum reū. Nā & amarū valde est abesse à deo, & nō simoniā tantū, sed multas intendebat cōmittere iniquitates: merito colligatas, quoniā vna trahebat aliam. Emendo enim intendebat vendere. & innumera inde facinora perpetrare. *Respondens autē Simon, dixit. Precamini vos pro me ad dominū, ut nihil ueniat super me eorū quæ dixistis.* Dixerant pecunia tua tecum sit in perditionem, & q; erat reus colligatarum iniquitatum. Propterea Simon non amore veniæ, sed timore pœnæ motus, dicit vt apostoli rogent pro eo vt nihil pœnarum prædictarum veniat super eum. *Et illi quidem testificati & locuti uerbum domini.* Ad miracula refertur testificati, quauis etiam possit referri ad perhibitionem testimonij dictorum à Philippo: quòd ipsi apostoli qui familiariter cum Christo fuerant, testificati sunt ita esse vt Philippus prædicauerat. *Redibant Hierosolymam: & multis regionibus.* pro, pagis, *Samaritanorum euangelizabāt. Angelus autem domini locutus est ad Philippum.* diaconum superius nominatum. *Dicens. surge & uade contra.* pro, versus, *meridiem ad uiam quæ descendit ab Hierusalem in Gazam, hæc est deserta.* Gaza ciuitas demonstratur pronomine hæc: & ad differentiam Gazæ non desertæ describitur via illa. *Et surgens abiit. Et ecce uir Aethiops, Eunuchus, potens.* pro, præfectus, *Candacis.* pro, Candaces, *reginæ Aethiopum qui erat super omnes Gazas eius, uenerat adorare in Hierusalem, & reuertebatur sedens super currum suū. legensq; Esaiam prophetam. Dixit autem spiritus Philippo. Accede, & adiūge te ad currum istum. Accurrens autem Philippus audiuit eum legentem Esaiam prophetam: & dixit. Putasne intelligis.* pro, num intelligis, *quæ legis? Qui ait. & quomodo possum si nō aliquis ostenderit mihi.* pro, duxerit me? Interpres sensum posuit. *Rogauitque Philippum ut ascenderet, & sederet secum. Locus.* pro, continentia, *autem scripturæ quā legebat erat hæc. Tanquam ouis ad occisionem ductus est, & sicut*

agnus

Universidad de Deusto Biblioteca

agnus coram tondente se sine uoce, sic non aperuit os suum. in humilitate iudicium eius sublatum est. Generationem eius quis enarrabit? quoniam tollitur. pro, tollitur, de terra uita eius. Esa. 53. ca. scripta sunt hęc. Respondens autem Eunuchus Philippo, dixit. Responsio Eunuchi ad interrogationem quam fecerat Philippus refertur. Interrogauerat siquidem nunquid intelligis quæ legis? respondérat autem primum se egere doctore, respondendo ad illud nunquid intelligis: modo autem respondet quo ad rem lectam, tanquam respondẽdo ad illud quæ legis. Vnde ad hoc respondet interrogando. Obsecro te de quo propheta dicit hoc de se an de alio aliquo? Aperiẽs autem Philippus os suũ, & incipiens à scriptura ista, euangelizauit illi Iesum. Et dum irent per uiã uenerunt ad quandam aquam: & ait Eunuchus. Ecce aqua: quis. pro, quid, prohibet me baptizari? Dixit autem Philippus: si credis ex toto corde, licet. Et respondens ait. Credo filium dei esse Iesum Christum. Et iussit stare currum. & descenderunt uterque. pro, ambo, in aquam Philippus & Eunuchus: & baptizauit eum. Quum autẽ ascendissent de aqua, spiritus domini. Quem prius nominauit angelum, deinde spiritum, modo nominat spiritũ domini: quia vere erat spiritꝰ operãs mãdato domini. Rapuit Philippum, & amplius non uidit eum Eunuchus. Ibat autem per uiã suam gaudens. Philippus autem inuentus. pro, repertus, est in Azoto. & pertransiens euangelizabat ciuitatibus cũctis, donec ueniret Cæsareã. Historia clara est. In qua id aduertẽdũ est ꝙ fides statim extẽsa est ad Samaritanos & ad gẽtiles. vtrotũq; eũ primitias Philip. deo obulit,

CAPVT IX.

Saulus autẽ adhuc spirans minarũ & cædis. pro, spirans minas & cędẽ, in discipulos domini, accessit ad principẽ sacerdotũ: & petiit ab eo epistolas ī Damascũ ad synagogas, ut si quos inuenisset huius uię uiros ac mulieres. Christianã religionẽ appellat uiã. Vinctos perduceret in Hierusalẽ. Et quũ iter faceret contigit ut appropinquaret Damasco: & subito circumfulsit. pro, circumfulgurauit, eum lux de cælo. Actionẽ lucis Christi corporis erga Paulũ describit ad similitudinẽ subitæ circumfulgurationis. Ita ꝙ nõ fuit simplex luminis emissio: sed fuit ad similitudinẽ fulgurationis, nõ exvna parte, sed circũcirca, nec fuit pedetẽtim facta, sed subito. ¶ Minus autẽ hic Lucas dicit quàm fuerit: nã vt ipse Paulꝰ corã rege Agrippa testatur, lumẽ istud nõ solũ circũfulsit ipsum, sed & socios, & similiter nõ solꝰ Paulꝰ cecidit in terrã, sed & socij. Et cadẽs in terrã, audiuit uocẽ dicẽtẽ sibi, Saule Saule. Legẽdũ esset Saul Saul, hoc loco præcipue: quum dũs Hebræa lingua allocutus fuerit Paulũ vt ipsemet testatur. Sed vsus iam obtinuit. Quid me persequeris?

queris? Ratio persequẽdi Christianos erat Christus. & propterea Christus dicit, quid me persequeris? Et verè Saulus non persequebatur nisi Christũ in Christianis. Qui dixit. quis es domine: Vide quàm citò declinat à persecutione, interrogãdo cum veneratione. quis es domine? Et ille. Ego sum Iesus quem tu persequeris. Durum est tibi cõtra stimulum calcitrare. Prouerbio vtitur, sumpto à bobus calcitrantibus contra pungentem stimulum. Verum in textu Græco nec hoc habetur nec sequentia: videlicet & tremens ac stupens dixit, Domine quid me vis facere? & dominus ad eum. Sed statim post illa verba, ego sum Iesus quem tu persequeris, subiungitur. Sed surge & ingredere ciuitatem: & dicetur tibi quid te oporteat facere. Viri autem illi qui comitabãtur cum illo, stabant stupefacti. pro, attoniti. Stabant autem postquam surrexerant. Saulo adhuc prostrato iacente. Nam omnes ceciderunt: vt Paulus inferius dicit. Audientes quidem uocem. Pauli, non Christi: vt ipsemet Paulus in vicesimosecundo cap. explicat. Neminem autem uidentes. supple cum quo loquebatur Paulus. Et significanter nõ dicit nihil autem, sed neminem autem: quia vt Paulus testatur inferius, omnes viderunt illud lumen, sed non viderunt aliquam personam. Surrexit autẽ Saulus de terra. apertisque oculis nihil uidebat. Ad manus autem illum trahentes. pro, manu autem ducentes illum, introduxerunt Damascum. Et erat tribus diebus non uidens: & non manducauit neque bibit. Erat autem quidam discipulus Damasci nomine Ananias. Et dixit ad illum in uisu dominus, Anania. At ille ait. Ecce ego domine. Et dominus ad eum. Surge & uade in uicum qui uocatur rectus: & quære in domo tudæ Saulum nomine, Tarsensem. Ecce enim orat. Et uidit. Non corporeis oculis, sed per internam apparitionem. Virum Ananiam nomine, introeũtem & imponentem sibi manus ut uisum recipiat. Respondit autem Ananias. Domine audiui à multis de uiro hoc, quanta. pro, quot, mala fecerit sanctis tuis in Hierusalem. & hic. Non est pronomen hic, sed aduerbium loci. Et est sensus & hic, id est in hoc loco. Habet potestatem à principibus sacerdotum alligandi omnes qui inuocãt nomen tuum. Dixit autem ad eum dominus, Vade, quoniam uas electionis est mihi iste, ut portet nomen meũ. Hebræo more loquitur. Sicut enim dicunt filium mortis dignum morte, & filios nuptiarum vacantes nuptiis, ita vas electionis dicunt vas omniquaque electum, in quo locandæ sunt omnes gratiæ, immò summæ gratiæ: videlicet vt portet nomen meum. Vas ergo electionis dictum est vas diuini nominis. Coram gentibus & regibus & filiis Israel. Ego enim ostendam illi quanta. pro, quot, oporteat eum pro nomine meo pati. Et abiit Ananias. & introiuit in domum. & imponens

Universidad de Deusto Biblioteca

imponens ei manus, dixit, Saule frater. pro, Saul frater. Hebræo more. *Dominus misit me qui apparuit tibi in via qua uenichas, ut uideas & implearis spiritu sancto. Et cõfestim ceciderũt ab oculis eius tãquã squamæ.* Non dicit squamæ, sed tãquam squamæ. Erant enim quædam superfluitates tegentes oculos, caulatæ ex excellenti lumine priuante ipsum visu ad similitudinem squamarum, educente & exiccante humidium excessiua fulguratione lucis. *Et uisum recepit. Et surgens baptizatus est & quum accepisset cibum, cõfortatus est. Fuit autem cum discipulis qui erant Damasci per dies aliquot, & continuo ingressus in synagogas prædicabat Iesum.* pro, Christum, quoniã. pro, quòd, *hic est filius dei. Stupebant autem omnes qui eum audiebant: & dicebant. Nõnne hic est qui expugnabat in Hierusalem eos qui inuocabant nomen istud, & huc ad hoc uenit ut uinctos illos duceret ad principes sacerdotum? Saulus autem multo magis conualescebat: & confundebat Iudæos qui habitabant Damasci, affirmans quoniã.* pro, quòd, *hic est Christus. Quum autem implerentur dies multi.* Triennium quo Saulus in Arabia fuit comprehendit Lucas sub diebus multis. Nam in reuersione ex Arabia hoc gestum est: vt etiam in primo capite epistolæ ad Galat. diximus. *Consilium fecerunt in unum Iudæi ut eum interficerent. Notæ autem factæ sunt Saulo insidiæ eorum. Custodiebantque portas die ac nocte ut eum interficerent. Accipientes autem eum discipuli eius nocte, per murum demiserunt eum submittẽtes in sporta.* Historiã hanc ipse Paulus ad Corinthios narrat. *Quum autem uenisset in Hierusalem, tentabat se iungere discipulis, & omnes timebant eum, non credentes quòd esset discipulus. Barnabas autem apprehensum illum duxit ad apostolos.* Petrum & Iacobum fratrem domini: vt ipse Paulus ad Galatas narrat. *Et narrauit illis quomodo in uia uidisset dominum, & quòd locutus est ei: & quomodo in Damasco fiducialiter egerit in nomine Iesu. Et erat cum illis.* diebus quindecim, vt ipsemet narrat. *Intrans & exiens in Hierusalem.* Hebræo more vniuersam conuersationem ab ingressu & exitu describit. *Fiducialiter agens in nomine domini. Loquebatur quoque gentibus.* Superfluit gentibus. *Et disputabat cum Græcis.* hoc est Iudæis natione Græcis. *Illi autem quærebant occidere eum. Quod quum cognouissent fratres, deduxerunt eum Cæsaream & dimiserunt Tarsum.* Non fugit Paulus ex se: sed Christiani memores persecutionis contra eos excitatæ propter Stephanum, timuerunt ne simile quid accideret propter Saulum, & voluerunt vt Saulus recederet. Vnde & Lucas subdit. *Ecclesia quidem.* pro, igitur ecclesiæ, *per totam Iudæam & Galilæam & Samariam habebant pacem.* Ex recessu Pauli qui disputando molestus erat

erat Iudæis, infert pacem ecclesiarum: hoc est cõgregationum fidelium dispersorum per illas regiones. Explicat autem hoc vt redeundo ad ordinem historiæ, describat pacem restitutam ecclesiæ: simul significãdo quòd illis temporibus occasio persequendi ecclesiam Christi erat disputatio. Disputatio siquidem Stephani primam persecutionem excitauit: & hæc Pauli disputatio secundam excitabat, nisi fratres præuenissent emittendo Paulum. Ex quo apparet q; Iudæi non tam ægre ferebant aliquos fieri Christianos quàm disputationibus vinci. Vnde & aliis Apostolis non disputantibus, sed euangelizãtibus Christum, miraculaq; facientibus, pax erat ecclesiis. *Et ædificabantur ambulantes in timore domini: & cõsolatione sancti spiritus replebantur. Factum est autem ut Petrus dum transiret uniuersos.* Hinc aparet quòd apostoli qui remanserũt in Hierusalem, non permanebant ibidem: sed discurrebant euangelizando vt etiam apparet ex verbis Pauli ad Galat. vbi narrãs primum suum aduentum in Hierusalem post triennium conuersionis suæ, dicit se duos tantum apostolos vidisse tunc: Petrũ scilicet & Iacobum fratrem domini. Vnde coniectura est quòd infra illud triennium facta fuerit diuisio apostolorum ad prædicãdum per mundum. *Deueniret ad sanctos qui habitabant Lyddæ. Inuenit autem ibi hominem quendam nomine Aeneam ab annis octo iacentem in grabato, qui erat paralyticus. Et ait illi Petrus. Aenea sanet te dominus Iesus Christus surge & sterne tibi. Et continuo surrexit. Et uiderunt eũ omnes qui habitabant Lyddæ & Assarone qui conuersi sunt ad dominum. In Ioppe autem fuit quædam discipula nomine Tabitha: quæ interpretata dicitur Dorcas.* Nomen proprium Hebræum ipsemet Lucas interpretatus est, Græce dici Dorcadem: quã latine dicimus capreã.

Hæc erat plena operibus bonis & eleemosynis quas faciebat. Factum est autem in diebus illis ut infirmata moreretur. quam quum lauissent, posuerunt eam in cœnaculo. Quum autem prope esset Lydda ab Ioppe, discipuli audientes quòd Petrus esset in ea, miserunt ad eum rogantes. ne pigriteris uenire usque ad nos. Exurgens autem Petrus uenit cum illis. & quum aduenisset, duxerunt illum in cœnaculum: & circunsteterunt illum omnes uiduæ flentes, & ostendentes et tunicas & uestes quas faciebat illis Dorcas. pro, quas faciebat dum esset cum ipsis Dorcas. Non est vsquequaq; certũ an fecerit, manibus, ppriis incidẽdo & suendo vestes, an fecerit sumptu proprio emendo indigentibus tunicas & vestes, plena siquidẽ erat eleemosynis & operibꝰ bonis. Nec repetit Tabitha, sed Dorcas: qa forte vtroq; nomine solita erat appellari. Ab Hebræis quidẽ Tabitha: & ab eisdẽ natione Græcis Dorcas.

Et propterea

Universidad de Deusto
Biblioteca

Et propterea nomen eius interpretandũ duxit Lucas. *Erectis autẽ omnibus foras, Petrus ponens genua orauit.* Vt facilius mentem eleuaret ad deum elegit solus orare. *Et cõuersus ad corpus dixit, Tabitha surge. At illa aperuit oculos & uiso Petro resedit. Dans autem illi manum, erexit eam. Et quum uocasset sanctos & uiduas, assignauit eam uiuam. Notum autem factum est per uniuersam Ioppen: & crediderunt multi in dño.* pro, in dominũ. *Factum est autem ut dies multos moraretur in Ioppe apud Simonem quendam coriarium.*

CAPVT X.

VIr autem quidam erat in Cæsarea nomine Cornelius, Centurio cohortis quæ dicitur Italica. Non dicitur Centurio cohortis, hoc est caput cohortis: sed dicitur Centurio cohortis, hoc est ex cohorte, quæ dicitur Italica. Erat enim caput Centuriæ & non cohortis. Et forte erat primipilus. & propterea appellatur Centurio cohortis. Is enim præstabat cæteris Centurionibus. *Religiosus & timẽs deum cum omni domo sua, faciens eleemosynas multas plebi, & deprecans deũ semper. Is uidit in uisu.* hoc est in apparitione imaginaria, nõ obumbrate, sed *Manifeste quasi hora diei nona, angelum dei introeuntem ad se & dicentem sibi, Corneli. At ille intuens eum, timore correptus.* Hæc omnia intellige in illa apparitione. *Dixit, quis es domine.* pro, quid est domine? Et ad hoc directe subditur responsum angeli. *Dixit autem illi. Orationes tuæ & eleemosynæ tuæ ascenderunt in memoriam in conspectu dei.* Metaphoricus est sermo, dicens ascenderunt in memoriã quo ad similitudinem effectº. Ad similitudinẽ enim de nouo recordari eleemosynarũ & orationũ tuarum, deus disponit de salute tua mittendo me ad te. *Et nunc mitte uiros in Ioppen, & accersi Simonem quendam qui cognominatur Petrus. Hic hospitatur apud Simonem quendam coriarii, cuius est domus iuxta mare. hic dicet tibi quid te oporteat facere. Et quum discessisset angelus qui loquebatur illi, uocauit duos domesticos.* hoc est duos famulos, *suos. Et militem metuentem dominũ.* pro, & militẽ religiosum, *ex iis qui illi parebãt.* pro, assistebant. *Quibus quũ narrasset omnia, misit illos in Ioppen. Postera autẽ die illis iter facientibus & appropinquantibus ciuitati, ascendit Petrus in superiora.* Deest, domus, *ut oraret circa horam sextam. Et quum esuiret, uolait gustare. Parantibus autem illis, cecidit super eum mentis excessus. Et uidit.* pro, videt, *cœlum apertum & descendens uas quoddam uelut linteũ magnum, quatuor initiis.* Deest, alligatum. Significatur enim qꝫ in quatuor capitibus (quę sunt quatuor anguli lintei vasis) alligatum erat. *Submitti de cœlo in terrã in quo erant omnia quadrupedia & serpentia*

pentia terræ. pro, quadrupedia terrę bestiæque & reptilia, *& uolatilia cœli.* Crediderim ego diuidendum textum sic. omnia quadrupedia (& ibi fiat distinctio) terræque bestiæ & reptilia &c. *Et facta est uox ad eum. Surge Petre, occide.* pro, macta. vt sit vocabulum contonum sacrificio. *Et manduca. At autem Petrus. Absit.* pro, nequaquàm, *domine, quia nunquàm manducaui omne.* pro, quicquam, *commune & immundum.* Hebræi impuros secundum legem cibos appellabant communes, appellabant & immundos. Immundos quidem secundum legem: communes autem secundum quandam modestiam loquendi cum Gentilibus. Ad significãdum autem suum magnum horrorem Petrus, vtrunque dixit, augendo sermonem. Horrentium enim est multiplicando augere. *Et uox iterum secundo.* pro, rursus iterum, *ad eum.* hoc est & vox velut à principio iterum facta est ad eum. Significatur enim non solum discontinuatio huius vocis à prima, sed etiam quòd simili modo facta est sicut prima. *Quod deus purificauit, tu commune ne dixeris.* pro, tu ne communica. Potest referri tam ad dicere quàm ad habere seu tractare commune: hoc est immundum. *Hoc autem factum est per ter.* pro, ad ter. Et pronomen hoc, demonstrat totum: visum, dictum, auditum. totum enim repetitũ est ter. *Et statim.* pro, & rursum, *receptum est uas in cœlum.* Terminum totius apparitionis describit: ne putares finitam fuisse apparitionem linteo remanẽte in terra.

Et dum intra se hæsitaret Petrus quidnam esset uisio quam uidisset, ecce uiri qui missi erant à Cornelio inquirentes domum Simonis, astiterunt ad ianuam. Et quum uocassent, interrogabant si Simõ qui cognominatur Petrus illic haberet hospitium. Petro autem cogitante de uisione, dixit spiritus ei. Ecce uiri tres quærunt te. Surge itaque & descende, & uade cum eis nihil dubitans: quia ego misi illos. Descendens autem Petrus ad uiros dixit. Ecce ego sum quem quæritis: quæ causa est propter quam uenistis? Qui dixerunt. Cornelius Centurio uir iustus & timens deum & testimonium habens ab uniuersa gente Iudæorum, responsum accepit ab angelo sancto accersiri te in domum suam, & audire uerba abs te. Introducens ergo eos, recepit hospitio. Sequenti autem die surgens, profectus est cum illis, Et quidam ex fratribus ab Ioppe comitati sunt eum. Altera autem die intrauit Cæsaream. Cornelius uero expectabat illos, cõuocatis cognatis suis & necessariis amicis. Et factum est quum introisset Petrus, obuius uenit ei Cornelius: & procidens ad pedes eius, adorauit eum. Petrus uero eleuauit eum, dicens. Surge, & ego ipse homo sum. Et loquens cum illo intrauit: & inuenit multos qui conuenerant, dixitque ad illos. Vos scitis quomodo abhominatum sit uiro Iudæo coniungi aut accedere ad alienigenam: sed mihi ostendit deus neminem com-

Universidad de Deusto
Biblioteca

muntem aut immundum dicere hominem. Ecce explanatio visionis quo ad partem, hoc est quo ad homines. Quũ tamẽ illa visio significauerit etiã nullum cibum esse immundum. *Propter quod sine dubitatione veni accersitus. Interrogo ergo quam ob causam accersistis me?* Et Cornelius ait. *A nudiusquarta die*, pro, quarto ab hinc die, *usque ad hãc horam.* Quartum diem determinat retrocedendo supputando vsque ad hanc horam. Forte illamet hora erat hora nona. hoc enim videtur significare. *Sedebam ieiunus & hora nona orans in domo mea.* Hinc apparet q̃ in vigilia habuit Cornelius hanc visionẽ imaginariã. Orare enim vigilantis est. *Et ecce uir stetit ante me in veste candida.* pro, splẽdida. Apparuit siquidẽ angelus in illa visione in specie viri vestiti vestem splendidã. *Et ait, Cornely exaudita est oratio tua, & eleemosynæ tuæ commemoratæ sunt in conspectu dei. Mitte ergo in Ioppen & accersi Simonem qui cognominatur Petrus: hic hospitatur in domo Simonis coriarii iuxta mare.* Desunt quatuor dictiones. *Qui aduenienti loquetur tibi.* Confestim ergo misi ad te: & tu bene feciſti veniẽdo. Nunc ergo omnes nos in conspectu tuo adsumus audire omnia quęcũque tibi præcepta sunt à domino. *Aperiens autem Petrus os suum dixit. In ueritate comperi.* experimento. *Quod nõ est personarum acceptor deus sed in omni gente qui timet deum & operatur iustitiam, acceptus est illi.* Verissimam sententiam protulit Petrus: & exemplo Cornelij Centurionis cõprobatur quod quicunque intus in animo timenti deũ & in opere facienti iustitiã, quantumcunque barbarus fuerit & nihil sciẽs de fide Christi, deus prouidet illi de necessaria ad salutẽ fide, hanc enim diuinã prouidentiã Petrus sc cõperisse asserit. *Verbum.* Deest, quod, *misit deus filiis Israel.* Et vtrunque est casus accusatiui. & refertur verbũ ad vos scitis. Ita quòd ordo literæ est. Vos scitis verbum quod misit deus &c. Legendo per Parenthesin, hic est omniũ dominus. verbũ inquam quod factum est per vniuersam Iudæam incipiens à Galilæa. ¶ Coniunctio enim, interposita (dicendo incipiens enim à Galilęa) superflua est. Et Hebręo more Petrus appellat verbũ quod factũ est, quod misit deus, quod incœpit à Galilæa, rem gestam. *Annuncians pacem per Iesum Christum (hic est omnium dominus) uos scitis. Quod factum est uerbũ per uniuersam Iudæam, incipiens à Galilæa post baptismum quem prædicauit Ioannes. Iesum à Nazareth quomodo unxit eum deus.* Et additio pronominis, Hebraici est sermonis. Est enim sensus, quomodo de⁹ vnxit ipsum Iesum à Nazareth. Hoc siquidem est principium verbi, id est rei gestæ. Et de eo quatenus homo dicit quòd vnxit eum deus. *Spiritu sancto & uirtute.* pro, potentia. Ecce vnctio ex qua

qua Iesus nomen Christi habet. Et effectus vtriusque subiũgitur in bonis operibus & miraculis. *Qui pertransiit benefaciendo & sanando omnes oppressos à diabolo: quoniam deus erat cum illo. Et nos testes sumus omnium quæ fecit in regione Iudæorum & Hierusalem: quem occiderunt suspẽdentes in ligno. Hunc deus suscitauit tertia die: & dedit eum manifestum fieri nõ omni populo, sed testibus præordinatis.* pro, prælectis. *à deo nobis: qui manducauimus & bibimus cum illo postquã resurrexit à mortuis. Et præcepit nobis prædicare populo & testificari quòd ipse est qui constitutus est à deo iudex uiuorum & mortuorum.* Nisi aduenientę Christo iudice aliqui iudicarentur viui (hoc est perseuerantes sine morte) nulla esset differentia vivorum ac mortuorum coram illo iudice: quoniã constat quòd omnes iudicabuntur viui. Dicendo ergo vivorum & mortuorum, differentiã monstrat inter eos qui tunc iudicantur quòd aliqui erunt viui (hoc est perseuerantes in vita sine morte) & aliqui ex mortuis resuscitati ad vitam. *Huic omnes prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen eius omnes qui credunt in eũ. Adhuc loquente Petro uerba hæc cecidit spiritus sanctus super omnes qui audiebant uerbum.* Sciebat spiritus sanctus futurã aduersus Petrũ quæstionẽ. Et propterea prœuenit baptismũ & impositionẽ manũ, in effectu sensibili aduentiendo in Cornelũ & alios ibidẽ Ethnicos. *Et obstupuerũt ex circũcisione fideles qui uenerant cum Petro, quia & in nationes gratia spiritus sancti effusa est.* pro, in gentes donum spiritus sancti effusum esse. *Audiebant enim illos loquentes linguis & magnificantes deum. Tunc respondit Petrus, stipori sociorum. Numquid aquam quis prohibere potest ut non baptizentur hi qui spiritũ sanctum acceperunt sicut & nos? Et iussit eos baptizari in nomine domini.* Ecce quod Paulus dixit, non misit me Christus baptizare. Non enim dicit quòd eos baptizauit, sed q̃ iussit eos baptizari. *Tunc rogauerunt eum, ut maneret apud eos aliquot diebus.*

CAPVT XI.

AVdierunt autem apostoli & fratres qui erãt in Iudæa, quòd & gentes receperunt uerbum dei. Quum autem ascendisset Petrus Hierosolymam, disceptabant aduersus illum qui erant ex circumcisione, dicẽtes. Quare introisti ad uiros præputium habentes, & manducasti cũ illis? Incipiens autem Petrus exponebat illis per ordinem, dicens. Ego erã in ciuitate Ioppe orans, & uidi in excessu mentis meæ uisionem. descendens uas quoddam uelut linteum magnum quatuor initiis submitti de cœlo & uenit usque ad me. In quod intuens, considerabam & uidi quadrupedia terræ & bestias. & reptilia & uolatilia cœli. Audiui autem & uocem dicentem mihi. Surge Pe-

tre,occide & manduca.Dixi autem nequaquàm domine,quia commune aut immundũ nunquàm introiuit in os meum.Respondit autem uox secundo de cœlo quæ deus mundauit tu ne communia dixeris. Hoc autem factum est per ter:& recepta sunt omnia rursus in cœlum. Et ecce uiri tres confestim astiterunt in domo in qua eram, missi a Cæsarea ad me. Dixit autem spiritus mihi ut irem cum illis,nihil hæsitans. Venerunt autem mecum & sex fratres isti,& ingressi sumus in domum uiri. Narrauit autem nobis quomodo uidisset angelum in domo sua stantem & dicentem sibi.Mitte in Ioppen & accersi Simonem qui cognominatur Petrus,qui loquetur tibi uerba in quibus saluus eris tu & uniuersa domus tua.Quum autem cœpissem loqui, cecidit spiritus sanctus super eos sicut & in nos in initio.Recordatus sum autem uerbi domini,sicut dicebat.Ioannes quidem baptizauit aqua,uos autem baptizabimini spiritu sancto.Si ergo eandem gratiam dedit illis deus sicut & nobis qui credidimus in dominum Iesum Christum, ego quis eram qui possem prohibere deum?His auditis tacuerunt:& glorificauerunt deum,dicentes. Ergo & gentibus pœnitentiam dedit deus ad uitam. Capitulum hoc satis clarum est quò ad historiam. Vnde pauca annotanda sunt. *Et illi quidem qui dispersi fuerant a tribulatione quæ facta fuerat sub Stephano.* pro,ob Stephanum. Quamuis legendo sub Stephano,nullus sit error: intelligendo Lucam describere triumphũ Stephani.ac si dixisset sub triumpho Stephani. *Perambulauerunt usque ad Phœnicem & Cyprum & Antiochiam,nemini loquentes uerbum nisi solis Iudæis. Erant autem quidam ex eis uiri Cyprii & Cyrenæi.* Pronomẽ eis,dispersos sub Stephano demonstrat.Et per exceptionẽ legẽda est hæc particula. Lucas enim quũ descripsisset terminos ad quos peruenerunt dispersi sub Stephano(videlicet usque ad Phœnicem & Cyprũ & Antiochiam(narrat in genere quibus prædicauerũt: videlicet solis Iudæis.Et ad significandum quòd in genere de dispersis hoc dixerit,subiungit exceptionẽ.sed erant quidam ex eis, dispersis &c. *Qui quum introissent Antiochiam loquebantur ad Græcos.* hoc est Gentiles.Principia siquidem cõuersionis Gentiliũ undequaque Lucas declarat.Nam primo à Philippo conuersum Eunuchum,deinde à Petro Centurionem cum suis,& modo à dispersis narrat cõuersos Gentiles in Antiochia. *Annunciantes dominũ Iesum. Et erat manus domini cum eis:multusque numerus credentium conuersus est ad dominũ. Peruenit autem sermo ad aures ecclesiæ quæ erat Hierosolymis super istis.Et miserunt Barnabam usque ad Antiochiam.* Prouide Cypriis prædicatoribus Cyprium Barnabam adiunxerunt. *Qui quum peruenisset & uidisset gratiam dei,gauisus est: & hortabatur omnes in proposito cordis permanere in domino:quia erat uir bonus & plenus spiritu*

spiritu sancto & fide.Et apposita est multa turba domino.Profectus est autẽ Barnabas Tarsum ut quæreret Saulum. Quem quum inuenisset perduxit Antiochiam. Quemadmodum tacuit Lucas tempus triennij quo Paulus fuit in Arabia,& quid ibi fecerit,ita tacet nũc tempus quo Paulus fuit apud Tarsum & quid ibi fecerit.Nam quum tempore Tiberij emissus fuerit à fratribus in Tarsum, quum quatuor tantum anni fluxissent ad summũ à passione Christi,& vocatio Pauli ex Tarso ad Antiochiã fuerit aut in fine imperij Caij aut(quod verius videtur)sub Claudio,multi anni interceſſerunt inter emissionem Pauli in Tarsum & aduentum eius Antiochiam. *Et annum totum conuersati sunt in ecclesia,& docuerunt turbam multam, ita ut cognominarentur primum Antiochiæ discipuli Christiani.* Ecce ubi ortum est Christianum nomen. Messias enim Græce dicitur Christus.& propterea à Christo Christiani appellati sunt lingua Græca. *In his autem diebus.* Vt dictum est,non est usquequaque clarum an hi dies fuerint sub Caio caligula an sub Claudio. *Superuenerunt ab Hierosolymis prophetæ Antiochiam & surgens unus ex eis nomine Agabus ,significabat per spiritum famem magnam futuram in universo orbe terrarum. quæ facta est sub Claudio. Discipuli autem prout quisque habebat ,proposuerunt in ministerium mittere habitantibus in Iudæa fratribus.quod & fecerunt,mittentes ad seniores per manum Barnabæ & Sauli.* Ascensus iste Pauli in Hierosolymam medius est inter duos commemoratos ab eodem in epistola ad Galatas alterum post annos tres à conuersione eius,quando Barnabas duxit eum ad Apostolos : vt scriptum est superius capite nono. Alterum post annos quatuordecim : cuius Lucas inferius meminit cap.15. Iste enim ascensus fuit tempore Claudij,secundo forte vel tertio Claudij anno: vt in sequenti cap.clarius apparebit.

CAPVT XII.

In eodem autem tempore misit. pro, iniecit,*Herodes rex manus ut affligeret quosdam de ecclesia.* Aduerte hic duo. Primum quòd iste rex quẽ Lucas appellat Herodem, à Iosepho appellatur Agrippa,nec appellatur ab eo Herodes Agrippa sed Agrippa. Vnde autẽ Lucas ei Herodis nomen attribuerit,non inuenio authẽtice. Verum quòd iste sit ille Agrippa qui à Iosepho quãdoque appellatur Agrippa maior,ex identitate mortis apparet. illam enim mortem quam Lucas narrat in hoc cap.contigisse Herodi, Iosephus narrat contigisse Agrippæ. Fuit autem iste filius Aristoboli filij Herodis magni: & creatus fuit rex à Caio Caligula duarũ tetrarchiarũ.post-

Universidad de Deusto Biblioteca

modum autē à Claudio(qui ſucceſſit Caligulæ)habuit etiā regnū Iudęæ. Et propterea Lucas dicit Herodes rex. regnabat enim in Hieruſalem. Et hæc dicta ſint ne vacilles in hiſtoriis, quum certū ſit Herodem tetrarchā (qui occidit Ioannem Baptiſtam & illuſit Chriſto veſte ſplēdida(relegatū exilio in Lugdunū Galliæ à Caio Caligula fuiſſe:vt idē Ioſephus refert.& Herodem fratrē Agrippę regem Chalcidis ab eodem Claudio creatū,nāq; in Hieruſalē regnaſſe.quāuis mortuo Agrippa impetrauerit à Claudio Cæſare poteſtatē templi & ſacerdotū ordinationem: vt Ioſephus lib. 20. cap. 4. refert. nec ſic mortuum eſſe referatur:ſed ſolū quōd octauo Claudij anno defunctus eſt inquit idē ca. 9. Et quoniā à Claudio habuit regnū Iudęæ.propterea quū Lucas dicit eodē autē tempore iniecit Herodes rex manus,ſub tēpore Claudij ſignificat Paulū & Barnabā veniſſe Hieroſolymam:quo tēpore Agrippa rex erat Hieroſolymis. *Occidit autem Iacobum fratrem Ioannis gladio. Videns autem quia placeret Iudæis.*pro,quōd placitū eſſet Iudæis,*apposuit apprehendere.*pro,cōprehendere,*& Petrum. Erant autē dies azymorum Quem quum apprehendiſſet, miſit in carcerem,tradens quatuor quaternionibus militū cuſtodiendum.* Quaternio quatuor militibus præerat. magnitudoque cuſtodiæ ſignificatur ex quatuor quaternionibus. *Volens poſt paſcha.* Hinc clāre apparet appellatione Paſchę omnes azimorū dies cōprehendi. *Producere eū populo. Et petrus quidem ſeruabatur in carcere.oratio autem fiebat ſine intermiſſione.*pro,prolixa, *ab eccleſia ad deum pro eo.* Hinc clare apparet quantum valet oratio eccleſiæ pro pontifice in carcere. *Quum autem produxiſſet eum eſſet Herodes,in ipſa nocte erat Petrus dormiens inter duos milites,ligatus catenis duabus:& cuſtodes ante oſtiū cuſtodiebant carcerem. Et ecce angelus domini aſtitit,& lumen refulſit in habitaculo: percuſſoque latere Petri excitauit eum,dicens.ſurge velociter.Et ceciderunt catenæ de manibus eius. Dixit autem angelus ad eum.præcinge & calcea te caligas tuas.* pro, & ſubliga ſandalia tua. *Et fecit ſic. Et dicit illi.circunda tibi veſtimentum tuum & ſequere me. Et exiens ſequebatur eum. & neſciebat quia verum eſſet quod fiebat per angelum.exiſtimabat autem ſe viſum videre. Tranſeuntes autem primam & ſecundam cuſtodiam.* carceris. Conſueuerunt enim in carceribus eſſe multæ ordinatæ cuſtodiæ vna poſt aliam. *Venerunt ad portam ferream quæ ducit in ciuitatem.* ad differentiam vel portæ ferreæ quæ ducit extra ciuitatē,vel portarū internarum quæ non ducunt in ciuitatē. Vtroq; enim modo diſpoſitus potuit eſſe carcer. vel ꝙ haberet duas portas ferreas,altera extra ciuitatē verſū.vel ꝙ reliquæ interiores portę nō erāt ferreæ:& ſola ferrea

erat

erat ſmediata ciuitatis vicis. *Quæ ultro aperta eſt eis. Et exeuntes proceſſerunt vicum vnum.* Hinc apparet ꝙ carcer erat in ciuitate. Non enim dicit & introeūtes, ſed & exeūtes proceſſerunt vicum vnū, proculdubio ciuitatis. *Et continuo diſceſſit angelus ab eo. Et Petrus ad ſe reuerſus.* Dixerat ꝙ neſciebat quòd verum eſſet quòd fiebat per angelū,ſed exiſtimabat ſe viſum videre: quod eſt hominis eſtaſim patiētis: & propterea dicit ad ſe reuerſus, ex illa alienatione à ſoluto vſu ſenſuū. erant enim ſenſus eius tanquā ligati. *Dixit.nūc ſcio uere, quia miſit dominus angelum ſuum, & eripuit me de manu Herodis,& de omni expectatione plebis Iudæorum. Conſideranſque.* proculdubio locum vbi erat. *Venit ad domum Mariæ matris Ioannis qui cognominatus eſt Marcus, vbi erant multi congregati & orantes. Pulſante autem eo ad oſtium ianuæ.* pro, veſtibuli. *proceſſit puella ad videndum.* pro, proceſſit ancillula ad ſubauſcultandū,*nomine Rode. & ut cognouit uocem Petri,præ gaudio non aperuit ianuā. ſed intro currens nunciauit ſtare Petrum ante ianuam.* pro, veſtibulum. Dictio Græca & ianuam & veſtibulam ſonat. & ideo diſcretione opus eſt. *At illi dixerunt ad eam, inſanis. Illa autem affirmabat ſic ſe habere. Illi autem dicebant.angelus eius eſt.* Hinc apparet Chriſtianos bene inſtructos de cuſtodia angelorum erga homines,cogitaſſe quòd angelus curam gerens Petri apparuiſſet ad ianuam pro Petro. *Petrus autem perſeuerabat pulſans. Quum autem aperuiſſent oſtium, uiderunt eum, & obſtupuerunt. Annuens autem eis manu ut tacerent, narrauit quomodo dominus educiſſet eū de carcere:dixitque.nunciate Iacobo & fratribus hæc.* Hinc apparet ꝙ hæc geſta ſunt Hieroſolymis vbi erat Iacobus frater domini. *Et egreſſus abiit in alium locum. Facta autem die, erat non parua turbatio inter milites quidnam factum eſſet de Petro.* pro, quid Petrus eſſet factus. Sermo militum eſt hic, loquentium ac ſi Petrus conterſus fuiſſet in aliquod numen, ex eo ꝙ ſic euanuit ab eis. *Herodes autem quum requiſiſſet eum & non inueniſſet, inquiſitione facta de cuſtodibus, iuſſit eos duci.* Ex eo ꝙ Lucas non explicat quo,& ſubiungit ipſum deſcendiſſe à Iudæa in Cæſareā, coniectura eſt ꝙ iuſſit eos duci in Cæſareā. Et ex eo ꝙ dicitur deſcēdēs à Iudæa, cōfirmatur quod diximus:videlicet Hieroſolymis hæc fuiſſe geſta. *Deſcēdēſque à Iudæa in Cæſareā ibi cōmoratus eſt.* Quantū tēporis fuerit inter Petri carcerē & ſubſecutā mortē Herodis Agrippæ,neſcitur, nō potuit autē multū tēpus intercedere:eo ꝙ tribus tātū annis fuerit rex Iudęæ: & ipſe Romę erat primo āno Claudij. *Erat āt Herodes iratus Tyriis & Sidoniis.* Plus ꝙ irā ſignificat dictio Græca interpōta irat⁹:vide licet aīm pugnacē. Et hoc quadrat petitioi Tyriorū & Sidoniorū

Universidad de Deusto
Biblioteca

subiunctæ:videlicet quòd petebant pacem. *At illi unanimes uenerunt ad eum:& persuaso Blasto qui erat super cubiculum regis postulabant pacem:eo quòd alerentur regiones eorum ab illo.* hoc est à regia annona. Nec intelligas quòd Agrippa donaret eis alimoniã: sed quòd concedebat alimonias extrahi ad regionem Sidoniorum & Tyriorum:quam extractionẽ si subtraxisset,defecisset alimonia Tyriis & Sidoniis. *Statuto autem die Herodes uestitus ueste regia sedit pro tribunali, & concionabatur ad eos. Populus autem acclamabat.dei uoces.* pro,vox dei,*& non hominis.* Clamabat populus quòd vox Herodis non erat vox hominis,sed vox dei:quod est dicere quòd Herodes est deus non homo. *Confestim autem percussit eum angelus domini:eo quòd non dedisset honorem* pro,gloriã,*deo.* Dicit enim Iosephus quòd non compescuit voces eorum. *Et consumptus à uermibus, expirauit.* Nõ statim,sed quinque diebus cruciatus:vt Iosephus dicit: quũ regnasset annis septem:quatuor sub Caio,& tribus sub Claudio. Et addit Iosephus quòd percussus vteri dolore dixit ad amicos.ego vester deus vitam iam mutare compellor.nam qui vocabar immortalis à vobis,ecce iam ducor ad mortem. *Verbum autem domini crescebat & multiplicabatur. Barnabas autem & Saulus reuersi sunt ab Hierosolymis.* in Antiochiam. *Expleto ministerio.* Quantum temporis morati fuerint Hierosolymis nescitur. Verum ex hoc quòd dicit expleto ministerio(proculdubio eleemosynarum pro quo missi fuerant ab Antiochia)non multum fuisse ibi commoratos significat. *Assumpto Ioanne qui cognominatus est Marcus.*

CAPVT XIII.

ERant autem quidam in ecclesia quæ erat Antiochiæ prophetæ & doctores.in quibus Barnabas & Simon qui uocabatur Niger,& Lucius Cyrenensis,& Manahen qui erat Herodis tetrarchæ collactaneus. pro,cum Herode tetrarcha simul educatus. Non significatur communicatio lactis,sed communio educationis quæ à pueritia filiis regum adiungitur pueri simul educandi. *Et Saulus. Ministrantibus autẽ illis domino.* Nõ explicatur species ministerij:sed ex eo quòd dixerat prophetæ & doctores, insinuatur quòd ministrabant domino docendo & prophetando. *Et ieiunantibus.* Hinc habes in primitiua ecclesia, spontanea ieiunia. Quæ & iunguntur ministerio exhibito domino.& commeritoria describuntur spiritussancti: vt intelligamus quàm accepta sint deo. *Dixit illis spiritussanctus.Segregate.* Deest,iã, *mihi Saulum & Barnabam in opus ad quod assumpsi eos.* Acsi apertius dixisset.sufficit hactenus fuisse vos simul, tẽpus est vt segregetis hos duos

duos mihi. non sibiipsis. Vnde & explicat ad quid spiritussanctus vult illos sibi: videlicet ad opus ad quod accersiui eos, quod constat esse opus euangelizandi gentibus. *Tunc ieiunantes & orantes imponentesque eis manus dimiserunt illos.* Iterum ieiunant,ieiunio adiungentes orationum suffragia: ad hoc vt deus euangelij opus quod mandauerat,diuino fauore prosequatur. Nec solum ieiunãt & orant prophetæ & doctores,sed etiam imponunt manus Barnabæ & Saulo: quemadmodum apostoli imposuerant manus septem ministris super mensis & viduis. Ex quibus duobus factis habetur quòd alia fuerit impositio manuum sacramentalis (qua sacramentum confirmationis in effectu sensibili conferebant apostoli)& alia erat impositio manuum qua velut ad firmandum gratiam noui ministerij vtebantur non soli apostoli, sed etiam alij primates in ecclesia. Nam neque illis septem ministris sacramentum aliquod est collatum neque istis(Barnabæ & Saulo) per manuum impositionem: quum nullum fuerit nouum sacramentum necessarium ad opus illorum aut istorum. *Et ipsi quidem missi à spiritusancto,* non à doctoribus & prophetis. Et hinc ecclesia Barnabam apostolum veneratur. *Abierunt Seleuciam.& inde nauigauerunt Cyprum. & quum uenissent Salaminam prædicabant uerbum dei in synagogis Iudæorum. Habebant autem & Ioannem in ministerio.* proculdubio euangelicæ prædicationis coadiutorem. *Et quum perambulassent uniuersam insulam usque ad Paphum,inuenerunt quendam uirum magum, pseudoprophetam Iudæum, cui nomen erat Barieu,* pro,Bariesus. Hebræum nomẽ est Bariesus:compositum ex bar quod est filius, & Iesus quod est saluator. Et hoc erat nomen proprium illius Iudæi. *Qui erat cum Proconsule Sergio Paulo, uiro prudente. Hic accersitis Barnaba & Paulo, desiderabat audire uerbum dei. Resistebat autem illis Elimas magus.sic enim interpretatur nomen eius.* Quia Elimas Hebreũ quoque nomen est,significans dei mei mensuram seu censum, nõ est rationi consentaneum vt Lucas Græcè scribens Hebræum nomen altero Hebræo nomine interpretetur. Et eo magis alienum à ratione hoc est,quo secundum significationem nominum neutrum alterum intepretatur. Quo fit vt ipse Magus significetur interpres proprij nominis: & ad significandum eius temeritatem Lucas prius explicauerit proprium illius nomen: & postea subiũxerit vulgatũ nomẽ eiusdem quod ipsemet Magus propria interpretatione sibi asciuerat. Et est ordinanda litera sic:videlicet. Elimas interpretatur ipse magus nomẽ eius: hoc est suimet. Carent siquidem Græci pronomine reciproco:& prudentię lectoris relinquitur

liquitur discernere qñ ꝓnomẽ tenetur reciproce. ¶ Et dixit hoc Lucas ad reddẽdũ rationẽ quare ipsum appellauerit Elimas, dicendo resistebat aũt illis Elimas. Acsi apertius dixisset, non ideo nominatur Elimas, quia vere sit Elimas, sed quia ipse interpretatur nomẽ suũ Elimas. Atebat enim se ideo vocatũ Barriesum (hoc est filiũ saluatorẽ) quia erat futurus Elimas: hoc est dei mei mẽsura seu cẽsus: & sic interpretabatur (hoc est rõnẽ nõinis sui reddebat) maxima cũ temeritate. *Quærés auertere Procõsulẽ à fide. Saulus autẽ qui & Paulus.* Ex eo ꝙ hactẽ⁹ Lucas vsus est Hebræo nomine (.i. Saul seu Saul⁹) & modo vtitur Latino nomine quo nominabatur Procõsul Cypri, & deiceps semper nominat ipsũ Paulũ. insinuatur ꝙ ex tũc appellat⁹ est Paulus, vel quũ binomius esset, incœpit vti nomine Romano, vel mutato nomine à Procõsule. Libẽter aũt Paulus hoc nomẽ assũpsit: quoniã est nomen humilitatis. est enim diminutiũ à parũ. Et accessit ad hoc ꝙ Apostol⁹ gẽtiũ voluit cũ gẽtib⁹ cõicare in noĩe: & à primo gẽtili magnæ dignitatis & authoritatis cõuerso, nomẽ sibi asciuit, pristinũ vel mutatum. *Repletus spũsancto intuẽs in eũ dixit.* O plene omni dolo & omni fallacia. ꝓ. malitia. Vt omnis dol⁹ referatur ad intellectũ, & oĩs malitia ad volũtatẽ. *Fili diaboli, inimice oĩ iustitiæ, nõ desinis subuertere vias domini rectas, et nũc ecce manus domini super te: & eris cæcus nõ videns solẽ usq; ad tẽpus. Et cõfestim cecidit in eũ caligo & tenebræ. & circũiens quærebat qui sibi manũ daret.* pro, manuductores. Hoc enĩ soliti sũt facere exercitati. *Tũc Procõsul quũ vidisset factũ, credidit, admirãs super doctrina domini. Et quũ à Papho nauigassẽt Paulus & qui cũ eo erãt, venerũt Pergẽ Pamphyliæ.* Perge nomẽ est ciuitatis. Pãphylia aũt prouinciæ ex qua Ioannes cognomine Marc⁹ discessit, relinquẽdo Paulũ & Barnabã. *Ioannes aũt discedẽs ab eis reuersus est Hierosolymã: illi uero pertrãseũtes Pergẽ uenerũt Antiochiã Pisidiæ.* Ad differẽtiã Antiochiæ Syriæ cui⁹ superi⁹ mẽtio facta est, & quæ similiter & absolute iure vocatur Antiochia hæc aũt cũ expressione prouinciæ dicitur Antiochia Pisidiæ. *Et ingressi synagogã die sabbatorũ sederũt. post lectionẽ aũt legis & prophetarũ. sollitũ à Iudæis singulis sabbatis in eorũ synagogis. Miserũt principes synagogæ ad eos, dicẽtes. uiri fratres si quis est i uobis sermo exhortationis ad plebẽ dicite.* Hic apparet apud Iudæos licitũ fuisse cuicũq; Iudæo viro docto prædicare in eorũ synagogis. ignoti siquidẽ erãt Barnabas & Paulus: & requirũtur ũ sciũt exhortari plebẽ. *Surgẽs aũt Paulus, & manu silentiũ indicens ait. Viri Israelitæ, & qui timetis deum, audite. deus plebis Israel.* pro, deus populi huius. Subaudi Israelitæ, quem demonstrabat. *Elegit patres nostros, & plebem.* pro; populum,

populũ, *exaltauit quum essent incolæ in terra Aegypti: & in brachio excelso eduxit eos ex ea: & per quadraginta annorũ tẽpus, mores eorũ sustinuit in deserto. Et destruens gentes septẽ in terra Chanaan, sorte distribuit eis terrã eorũ, quasi post quadringentos & quinquaginta annos.* ꝓ. & post hec annis circiter quadringẽtis & quinquaginta, *dedit Iudices usq; ad Samuelẽ prophetã.* Vnde apparet diuersus ie ensus à textu Latino: quoniã sonat ꝙ post diuisionẽ terræ factã per Iosue tẽpus Iudicũ fuerit ferẽ quadringentis & quinquagita annis. Vbi scito corruptos esse codices Græcos: & legendũ esse trecentis quinquaginta annis. nã ferẽ tantũ tẽporis interfuit inter Iosue & Saulem, quo toto tẽpore fuerunt Iudices. Conuincitur autẽ hic error scriptorũ ex tertij Reg. 6. ca. vbi clarẽ dicitur ꝙ anno quadringentesimo ac octogesimo ab egressu filiorũ Israel de Aegypto fundatũ est templũ. Ex hoc siquidẽ numero si subtraxeris octoginta annos regũ (Saulis & Dauidis) & quinquaginta annos deserti & Iosue, trecẽti quinquaginta relinquũtur Iudicib⁹. Nec Paulus dicit adamussim trecẽtis. l. sed fere. ccc. l. annis dedit Iudices usq; ad Samuelem inclusiue. *Et exinde postulauerunt regem: & dedit illis Saul filiũ Cis, uirũ de tribu Beniamin, annis quadraginta. Et amoto illo suscitauit illis Dauid regẽ. cui & testimoniũ perhibens dixit. inueni Dauid filiũ Iesse uirum secundum cor meũ, qui faciet oẽs uoluntates meas.* Ex primi Reg. 13. sumpta est hęc sententia: dicente Samuele. quæsiuit sibi dominus virũ iuxta cor suũ &c. Crediderim autem ego Paulum non solũm ex illis verbis Samuelis, sed ex psalmis conflasse hoc diuinũ testimonium. nam & ibi legitur. tunc locutus es in visione sanctis tuis: & dixisti, posui adiutoriũ super potentẽ, inueni Dauid seruũ meũ &c. *Huius ex semine deus secundum promissionẽ eduxit Israel Saluatorẽ Iesum.* Israẽl datiui casus est, & propterea legendũ esset Israëli. *Prædicãte Ioanne ante faciẽ aduentus eius, baptismum pœnitentiæ omni populo Israel. Cũ impleret autẽ Ioannes cursum suũ, dicebat. quẽ me arbitramini esse, non sum ego.* Subaudiũ pronomẽ is seu ille. & refertur ac demõstratur Messias. Iudei enĩ arbitrabãtur Ioannẽ esse Messiam. & propterea Ioãnes dicebat, nõ sum ego is quẽ me arbitramini esse. *Sed ecce uenit post me, cuius nõ sum dignus calceamẽta pedum soluere. Viri fratres filii generis Abrahã, & qui in uobis timẽt deũ, uobis uerbum salutis huius missum est. qui enim habitabant Hierusalem & principes eius hunc ignorantes. & uoces prophetarum quæ per omne sabbatum leguntur iudicantes impleuerunt.* Ipsi enim damnauerunt Iesum in consilio suo, dicendo reus est mortis. *Et nullam causam mortis inuenientes in eo, petierunt à Pilato ut interficerent eum. Quumque consummassent*

omnia

omnia quæ de eo scripta erant, deponentes eum de ligno, posuerunt in monumento. Non referuntur principes qui damnauerunt, sed principes qui sepelierunt, Nicodemus & Ioseph ab Arimathia. *Deus autē suscitauit eū à mortuis tertia die, qui visus est per dies multos iis qui simul ascēderūt cū eo de Galilæa in Hierusalē: qui usque nūc sunt testes eius ad plebē. & nos vobis annunciamus eā quæ ad patres nostros repromissio facta est: quoniā hanc deus adimpleuit filiis uestris.* p. filiis filiorū. videlicet patrū in quorū filiorū numero estis vos. *Resuscitās Iesum. Sicut & in psalmo secundo scriptū est filius meus es tu. ego hodie genui te.* Dixerat Iesum esse Messiā ex testimonio Ioānis Baptistæ, & ipsum esse illū de quo facta est repromissio ad patres antiquos: & ad hoc affert hāc secūdi psalmi authoritatē, testificātē diuinitatē Messię, dicēdo ego hodie genui te, Iesū de quo semp verificat, ego hodie genui te, filius est ęternus, nec tēporaliter, sed ęternaliter generatē: alioquin nō posset semp dici ego hodie genui te. *Quòd aūt suscitauit eū à mortuis amplius iā nō reuersurū in corruptionē.* Cōprobata æternitate Messię quātū ad diuinitatē, probat ex alia authoritate perpetuitatē eiusdē secundū vitā corporis post resurrectionē eiusdē. *Ita dixit, quia.* pro, quòd. *dabo uobis sancta Dauid fidelia.* Ex Esaię. 55. c. sumpta est hæc sentētia. Vbi iuxta Hebræum textū habetur. feriā vobiscū pactū sempiternū. misericordias Dauid stabiles. Sed Lucas Græcē scribens sentētiā scripsit iuxta trāslationē. 70. dabo vobis sancta Dauid fidelia vniuersa cōtenta sub pacto cōprehenderunt. 70. sub verbo sancta: & quod ibi dicitur stabiles hic dicitur fidelia. Sensus tamen in idē redit: quoniā promittit deus se daturū gratias stabiles Dauidis. Et hoc directe seruit proposito Pauli: ex hac authoritate intēdētis probare perpetuā stabilitatē Messiæ hominis. Gratiæ siquidē stabiles Dauidi promissæ consistūt in ipsa incorruptione filij Dauidis Messiæ. Et exdē gratię possunt dici fideles pro quanto sunt veraces. *Ideoque & alibi dicit.* sacra scriptura. *Non dabis sanctum tuum uidere corruptionem.* Quod in psalmo hoc 16. dicit sanctum tuum, per authoritatē Esaiæ explicauit esse sancta Dauidis fidelia, hoc est esse Messiā, in quo cūcta sancta Dauidis implentur. *Dauid enim in sua generatione quum administrasset uoluntati dei.* pro, consilio dei. Et dicitur administrasse consilio dei, eo quod fecit omnes voluntates dei: iuxta id quod superius dixerat. qui faciet omnes voluntates meas. *Dormiuit, & appositus est ad patres suos, & uidit corruptionem.* hoc est expertus est corruptionem sui cadaueris. Et per oppositum intellige subiuncta verba de Iesu suscitato. *Quē uero deus suscitauit, non uidit corruptionem.* id est non

non est expertus corruptionem sui cadaueris. de tali enim corruptione est sermo. Et dicit hæc Paulus ad mōstrandum q̄ non de ipso Dauide hæc dixit Dauid, sed de Messia filio suo. *Notū igitur sit uobis uiri fratres quia.* pro, q̄, *per hunc uobis remissio peccatorū annunciatur ab omnibus.* pro, & ab omnibus, *quibus non potuistis in lege Moysi iustificari, in hoc omnis qui credit iustificatur.* Notificat Paulus quod per Christum est remissio peccatorū, & per ipsum iustificatur quilibet à quibus nō potuistis per legem Moysi iustificari. Ita q̄ particula & ab omnibus, iungitur sequēti particulæ. Et iustitiā fidei Iesu Christi potentem ad iustificādum declarat: legem verò Moysi inualidam ad iustificandū, hoc est ad hominem reddendū iustum corā deo. Summarie Lucas molem doctrinæ Pauli inter iustitiā legis & iustitiam fidei tangit. *Videte ergo ne superueniat uobis quod dictum est in prophetis.* hoc est in libro 12. prophetarum. *Videte cōtemptores & admiramini & dispergimini.* pro, & euanescite. Ex Abac. 1. cap. sumpta est hæc sententia: qua Paulus vtitur ad terrendum auditores. Ipsa vsus est Abacuc cōminando ad aliud propositū: eadem vtitur Paulus cōminando maius malū, nempe perditionem animarū & damnationē æternā non credentibus mysteriū incarnationis Iesu Christi. ad hoc enim ad literā applicat hanc sententiā. Et verē spiritus sanctus præscius incredulitatis illorum auditorū, mouit Paulum ad dicendum eis hæc uerba, vere prophetica de eis. Appellat enim eos contemptores, quoniā verē contempserunt. & dicit q̄ non solum admirabātur, sed & euanescent. Quorū vtrūq; fuit verum. prius enim admirati sunt: deinde euanuerunt in passionibus suis. *Quia opus operor ego in diebus uestris.* opus ablutionis in remissionem peccatorū in nomine filij mei Iesu Christi. *Opus quod nō credetis siquis enarrauerit uobis,* vt euentus probauit. *Exeuntibus autē illis rogabant,* pro, egressis autē è synagoga Iudæis rogabant gentes, *ut sequenti sabbato loquerentur sibi uerba hæc.* Vnde patet q̄ nō solum Iudæi sed Gentiles in synagoga fuerant. *Cumque dimissa esset synagoga, secuti sunt multi Iudæorum & colentiū deum aduenarū.* pro, proselytorū, *Paulum & Barnabam. qui loquentes suadebant eis ut permanerent in gratia dei. Sequēti uerò sabbato, penè uniuersa ciuitas conuenit audire uerbum dei. Videntes autem turbas Iudæi repleti sunt zelo.* inuidiæ. *Et contradicebant iis quæ à Paulo dicebātur, blasphemantes.* Legendū est. *Contradicentes & blasphemantes.* Hebraeo loquendi modo Lucas vsus est, cōtradicebant cōtradicentes. *Tunc constanter.* pro, sumpta fiducia, *Paulus & Barnabas dixerunt. Vobis oportebat primū loqui uerbum dei: sed quoniā*

repellitis

Universidad de Deusto
Biblioteca

repellitis illud, & indignos uos iudicatis æternæ uitæ, ecce conuertimur ad gentes. Sic enim præcepit nobis dominus, Posui te in lumen gentibus, ut sis in salutem usque ad extremum terræ. Ex Esa. 49. cap. sumpta est hæc sententia. Ad Christū dirigitur sermo, posui te in lumen gentiū, & quoniā hoc exequendum erat per Apostolos, Paulū & Barnabas dicunt sibi hoc esse præceptū. & verū dicunt: quū est eis præceptū vt ministris Christi, vt executoribus officij Christi. Audiētes autē gentes, gaudebāt & glorificabāt uerbū domini. & crediderāt quotquot erāt præordinati. p, ordinati ad vitā æternā. Disseminabatur autē uerbū domini per uniuersam regionē. Iudæi autē cōcitauerāt religiosas mulieres & honestas & primos ciuitatis: & excitauerūt persecutionē in Paulū & Barnabā. Armis diaboli vtuntur Iudæi, sub specie religionis excitātes mulieres religiosas, vers' deū, & honestas, quo ad exteriorē habitū quo ad mundū, cōtra Paulum & Barnabā tanq̄ seductores hominū à vera religione ad nouā superstitionem. Et ejecerāt eos & de finibus suis. At illi excusso puluere podum in eos. ad literam implentes mandatum domini. Venerunt Iconium. Discipuli quoque. hoc est Christiani qui crediderunt. Replebantur gaudio & spiritu sancto. Hoc dicit Lucas, ne putaretur quōd ejectis Paulo & Barnaba alij qui crediderant refrigiuissent.

CAP. XIIII.

FActum est autē in Iconio. Duas aiunt esse ciuitates eiusdem nominis, alterā Iconium Ciliciæ, alterā Iconiū Lycaoniæ. Hęc de qua est hic sermo (vt subiuncta in hoc capitulo testantur) non est in Lycaonia. nā hinc Paulus migrauit in Lycaoniā. Vnde relinquitur q̄ est Iconiū prouinciæ Ciliciæ. Vt simul introirent synagogā Iudæorum, & loquerentur ita ut crederet Iudæorū & Græcorum copiosa multitudo. Vt alias diximus ex Hiero. Helleni licet proprie significet Græcos, extēsiue tamē sæpe significat Gentiles in sacra scriptura. Et hic est vnus locus in quo Hellenotū hoc est Gentiliū intellige. Qui uero increduli fuerunt Iudæi, suscitauerūt & ad iracundiā cōcitauerūt animas Gentiliū aduersus fratres. Multo igitur tēpore demoreti sunt fiduciaiter. pro, fortiter agentes. Opus enim erat fortitudine pugnātibus aduersus eos. In domino, testimoniū perhibēte uerbo gratiæ suæ, dante signa & prodigia fieri per manus eorum. Diuisa est autem multitudo ciuitatis, & quidā quidem erant cum Iudæis: quidā uero cum Apostolis. Quū autē factus esset impetus Gentiliū & Iudæorum cum principibus suis ut cōtumelijs afficerēt. pro, vim facerent. Et quorsum tenderet violētia, subiungit, dicendo. Et lapidarent eos intelligentes confugerunt ad ciuitates Lycaoniæ Lystrā & Derben. Ecce q̄ ex Iconio venerūt in Lycaoniā.

Lycaoniā. Et uniuersam in circuitu regionē. pro, & in circūiacentē regionē: & ibi euangelizantes erant. Et commota est omnis multitudo in doctrina eorum. Paulus autē & Barnabas morabātur Lystris. Et quidā uir Lystris infirmus pedibus sedebat claudus ex utero matris suæ, qui nūquam ambulauerat. Hic autē Paulum loquentē. Qui intuitus eum, & uidens quia. pro, q̄ fidē haberet ut saluus fieret. Vidit Paulus mētis oculo, claudi fidem ad recipiendā sanitatē. Dixit magna uoce. surge super pedes tuos rectus. Et exiliit & ambulabat. Turbæ autē quum uidissent quod fecerat Paulus, leuauerunt uocē suā Lycaonice dicentes. Dii similes facti hominibus descenderunt ad nos. & uocabāt Barnabā Iouem, Paulum uero Mercurium quoniā ipse erat dux uerbi. Sacerdos quoq; Iouis qui erat ante ciuitatē, tauros & coronas ante ianuas, p, ad ianuas, seu vestibula. Offerens cum populis. pro, cum turbis, uolebat sacrificare. Quod ubi audierunt Apostoli Barnabas & Paulus. Ex hoc quod dicit audierunt, iuncto cum ad ianuas seu vestibula, innuitur q̄ Apostoli erāt in synagoga seu potius domo aliqua: quā intrauerāt fugiētes humanas laudes, dij in specie hominū descenderunt ad nos. Conscissis tunicis suis, exlierāt in turbas, clamātes & dicētes. Viri quid hæc facitis? & nos mortales sumus similes uobis homines. p, & nos eisdē obnoxij sum' passionib' homines. Dicunt enī nō solū se esse obnoxios morti, sed etiā passionibus aliis. Annunciātes uobis ab his uanis cōuerti ad deū uiuū, qui fecit cœlum & terrā, & mare & oīa quæ in eis sunt: qui in præteritis generationibus dimisit oēs gentes ingredi uias suas. p, ingredi viis suis. De Gentilib' loquit̄ q̄ deus permisit eos viuere propriis viuendi rationibus. dimisit enī eos in cōsiliis ppriis vsq; ad tēpus Euāgelij. Et quidē nō sine testimonio semetipsum reliquit, benefaciēs de cœlo, dās pluuias & tēpora fructifera, implens cibo & lætitia corda eorum. Testimoniū dei explicat esse effect' naturales quos cōtinue è cœlis percipim'. Vnde & philosophi inuisibilia dei per ea quæ facta sunt intellecta cōspexerunt. Et hæc dicētes uix sedauerunt turbas ne sibi immolarent. Superuenerunt autem quidā ab Antiochia & Iconio Iudæi. De Antiochia Pisidię vnde ejecti fuerāt apostoli, & similiter de Iconio Ciliciæ vnde fugerunt est sermo. Significātiosq; dicit Iudæi: quū ipsi erāt authores persecutionū vbiq;. Et persuasis turbis. Vide instabilitatem turbarū. prius volebant sacrificare Apostolis tanq̄ diis, & modo vertunt aduersus Apostolos. Lapidāt: sc; Paulū. Iudæi describūtur lapidātes Paulum tanquā blasphemū. Traxerunt extra ciuitatem, existimantes eum mortuum esse. Lapidatio fuit in ciuitate: extractio autem existimati cadaueris, ad cumulū ignominiæ facta est. sicut extrahitur cadauer bestię extra loca habitata. Circundantibus autem eum discipulis. ad curam funeris. Surgens

Universidad de Deusto Biblioteca

intrauit ciuitatem: & postera die profectus est cum Barnaba in Derben, Quumque euangelizassent ciuitati illi & docuissent multos, reuersi sunt Lystram & Iconium & Antiochiam, confirmãtes animas discipulorum, exhortantesque ut permanerent in fide, & quoniã per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum dei. Et quum constituissent. pro, delegissent, illis per singulas ecclesias presbyteros, & orassent cum ieiunationibus, cõmendauerunt eos domino in quem crediderunt. Considera in electione presbyterorum interuenisse orationes & ieiunia Apostolorum. Transeuntesque Pisidiam, uenerunt in Pamphyliam: & loquentes uerbum domini in Perge descenderunt in Attaliam. ciuitatem quoque Pamphyliæ maritimam. Et inde nauigarunt in Antiochiam, unde erant traditi gratiæ dei. Hæc est Antiochia Syriæ. Ibi enim traditi sunt spiritui sancto: dicenti separate mihi &c. Quem quo ad effectum illum Lucas appellat gratiã dei. In opus quod compleuerunt. Non simpliciter & absolute, sed quod fuerat illo tempore exequendũ. Quum autem uenissent & congregassent ecclesiam, retulerunt quanta fecisset deus cum illis, & quòd aperuisset Gentibus ostium fidei. Morati sunt autẽ tempus nõ modicũ. Deest illic, eũ discipulis. Collige prudẽs lector tria tẽpora: videlicet tempus tantę peregrinationis, & multũ tempus quo morati sunt in Iconio audacter agẽtes, & tẽpus nõ modicũ quo morati sunt in Antiochia post reuertionẽ: ne fallaris in supputatione annorũ à carcere Petri sub Agrippa rege imperante Claudio usq; ad decimũquartũ annũ à cõuersione Pauli quo (vt in sequenti narratur capitulo) Paulus ascendit tertio Hierosolymã.

CAPVT XV.

ET quidã descendentes de Iudæa, docebant fratres quòd nisi circumcidamini secundum morem Moysi, non poteritis saluari. Falla ergo sedatione. Desunt duæ dictiones. Et discessatione, non minima. pro, non exigua, Paulo & Barnabæ aduersus illos. Distinguenda est litera sic. facta autem seditione inter Christianos: cuius causa fuerant illi qui descenderant à Iudæa, & deinde repetendo facta disceptatione nõ exigua Paulo & Barnabæ, id est à Paulo & Barnaba aduersus illos Christianos qui descenderant ex Iudæa. Datiuus pro ablatiuo positus est. Et deinde sequitur altera particula. Statuerunt ut ascenderent Paulus & Barnabas & quidam alii ex aliis. pro, ex eis, ad apostolos & presbyteros in Hierusalem super hac quæstione. Statuerũt omnes cõmuniter ut Paulus & Barnabas ex una parte ascenderent, & quidam alij ex eis qui descenderãt à Iudæa ex altera parte. Illi ergo. Barnabas & Paulus demonstrantur. Deducti ab ecclesia. Antiochena

chena. Comites ac duces itineris ecclesia Antiochena dederat. Pertransibant Phœnicem & Samariam, narrantes conuersionem gentium & faciebant gaudium magnum omnibus fratribus. Quum autem uenissent Hierosolymam, suscepti sunt ab ecclesia & ab Apostolis & senioribus, annunciantes quanta deus fecisset cum illis. Surrexerunt autem quidã de hæresi Pharisæorum qui crediderunt. Græcam dictionem reliquit interpres. Nec idem sonat apud Græcos hæresis quod apud Latinos theologos. nullũ enim importat errorẽ, sed electionẽ. & perinde dictum est de hæresi acsi dictum fuisset de secta Pharisęorũ. Dicentes quia. pro, quòd, oportet circũcidi eos, præcipereque seruare legem Moysi. Vide quanta authoritate isti loquuntur, in re tã grauí nullam afferentes rationẽ. Conuenerunteque Apostoli & seniores uidere de uerbo hoc. Quum autẽ magna conquisitio fieret surgẽs Petrus dixit ad eos. Viri fratres uos scitis quòd ab antiquis diebus. Iã enim quamordecim fere anni erant. Deus in nobis elegit per os meum audire gentes uerbum Euangelii & credere. Commemorat factum apud Cornelium Centurionem. Et qui nouit corda deus testimonium perhibuit, dans illis spiritum sanctum sicut & nobis. in effectu sensibili: dono scilicet linguarum. Et nihil discreuit inter nos. circuncisos. Et illos. incircuncisos. Fide purificans Præteriti temporis est. & legendem est. Quę fide purificauit, corda illorum. Petrus ex testimonio diuino monstrato in conuersione Centurionis & Gentilium cũ eo. rationẽ affert quòd sola fide purificantur corda Gentiliũ absque obseruatione legaliũ. hoc enim testificatus est nunc spiritus sanctus. Nunc ergo quid tentatis deum, imponere iugum super ceruices discipulorum. Ex eo quòd deus testificatus fuerat solam fidem sufficere Gentilibus ad salutem, infert Petrus quòd imponendo iugum legis Gentilibus, tentatur deus. Et vere tentantur, vel ad iterũ testimonium proferẽdum, vel (quod potius crediderim) ad vltionem demonstrandam aduersus incredulos primo testimonio: quẽadmodũ demonstrata est diuina vindicta in Ananiam & Sapphiram. Quod neque nos neque patres nostri portare potuimus! ob nostrã imperfectionem & multitudinem mandatorũ. Sed per gratiã domini nostri Iesu Christi credimus saluari, quemadmodum & illi. Libra hęc Petri verba: & perpendes nec ad gentilium nec ad Iudęorum salutem spectare legalia. expresse enim dicit q̃ nos Iudæi credimus saluari quemadmodum & illi (scilicet Gentiles) per gratiã domini nostri Iesu Christi. Pedetentim Petrus processit. primum ostendens ex diuino testimonio legalia non esse necessaria Gentilibus. & demũ concludit quòd nec Gentilibus nec Iudęis sunt salutaria, ex eo quòd cre-

Universidad de Deusto
Biblioteca

dimus omnes saluari per gratiam domini nostri Iesu Christi. *Tacuit autem omnis multitudo: & audiebant Barnabam & Paulum narrantes quanta deus fecisset signa & prodigia in Gentibus per eos. Et postquàm tacuerunt, respondit Iacobus, dicens. Viri fratres, audite me. Simon narrauit quemadmodum primum deus uisitauit sumere ex Gentibus populum nomini suo. & huic concordant uerba prophetarũ. Sicut scriptum est.* Amos. 9. ca. verũ sententiã Iacobus refert, non verba singula. *Post hæc reuertar.* In propheta dicitur, in die illa. nec habetur reuertar. Sed Iacobus exponendo diem illam esse post tempus veteris testamenti, & diuinã clementiam pro ratione adducens, dicit in persona dei. post hæc reuertar, ab ira ad misericordiã, à puniendo ad benefaciendũ *Et reædificabo tabernaculũ Dauid quod decidit.* Sub specie tabernaculi Dauidis, ecclesiã Christi filij Dauidis significat. & sub specie materialium ruinarũ spirituales ruinas significat. Mysticum enim tabernaculũ Dauidis magna ex parte decidit, Iudæis à diuina gratia cadẽtibus. *Et diruta eius reædificabo & erigam illud.* Incœpit reædificare diruta eius, quũ Iudæos cõuertit ad fidem. & erexit illud spectandum vniuersis orbi, quum spiritum sanctũ dedit Apostolis ad euangelizandũ mundo. *Vt requirant cæteri homines dominum & omnes gentes super quas inuocatum est nomẽ meũ, dicit dominus faciens hæc omnia.* Propter hoc Iacobus adduxit hanc authoritatẽ, vt scilicet hinc monstraret prophetis consonare ꝙ gentes asciscantur in populũ dei, inuocato nomine domini super eos per baptismũ. Notẽ *à seculo est domino opus suũ*, ꝙ, nota à seculo sunt deo opera sua omnia. Verba Iacobi sunt nõ prophetæ, asserentis ꝙ opera dei noua sunt ipsi deo nota à seculo. & propterea reuelata per prophetas. *Propter quod.* hoc est quia dicta Petri consonant prophetis. *Ego iudico.* hoc est iudiciũ meum est. nõ enim proferebat sententiã in iudicio: vt cõuincitur ex eo ꝙ adhuc non erat facta cõclusio communis. sed de illa subiungitur post verba Iacobi, tũc placuit Apostolis & seniorib⁹ cũ omni ecclesia &c. *Non inquietari eos qui ex gẽtibus conuertuntur ad deũ: sed scribere ad eos ut abstineãt se à cõtaminationibus simulacrorũ & fornicatione & suffocatis & sanguine. Moyses enim à temporibus antiquis habet in singulis ciuitatibus qui eum prædicent in synagogis ubi per omne sabbatum legitur. Tunc placuit Apostolis & senioribus cum omni ecclesia, eligere uiros ex eis & mittere Antiochiam cum Paulo & Barnaba, Iudam qui cognominabatur Barsabas, & Silam uiros primos* pro, primarios, *in fratribus: scribentes per manus eorum. Apostoli & seniores fratres iis qui sunt Antiochiæ & Syriæ & Ciliciæ fratribus ex gentibus salutem.* Quanuis Antiochia sit pars Syriæ. quia tamẽ quæstio

stio exorta erat in Antiochia. & inde ad consultandũ Apostolos missum est, ideo literæ Apostolicæ directæ ad fratres qui sunt Anthiochiæ, dirigũtur & extensiue ad omnes qui sunt in prouinciis Syriæ & Ciliciæ. *Quoniam audiuimus quòd quidam ex nobis exeuntes, turbauerunt uos uerbis, euertentes animas uestras, quibus non mandauimus: placuit nobis collectis in unum eligere uiros & mittere ad uos cum charissimis nostris Barnaba & Paulo, hominibus qui tradiderũt animas suas pro nomine domini nostri Iesu Christi. Misimus ergo Iudam & Silã: qui & ipsi uobis uerbis referent eadem. Visum est enim spiritui sancto & nobis nihil ultra imponere uobis oneris quàm hæc necessaria, ut abstineatis uos ab immolatis simulacrorum & sanguine & suffocato & fornicatione: à quibus custodientes uos, bene agetis. Valete.* Aduerte ne intelligas hæc necessaria vna & eadem ratione necessitatis. Nam ratio necessario vitandi fornicationem diuini est iuris: ratio autem abstinendi ab iis quæ immolata sunt simulacris, & ab esu sanguinis, & ab esu suffocati, est vt morẽ geratis iis quibus conuiuatis Iudæis. Vnde ista impositio expirauit cessante tempore quo Iudæi conuiuebant simul & Gentiles. Inseruerũt autem inter legalia fornicationem: eo quòd Gentiles non putabant illam esse peccatũ. & vt vel sic tanquàm à lege prohibitã discerent virare, inseruerũt Apostoli abstinentiam ab ea inter abstinẽtias à tribus aliis prohibitis. *Illi ergo dimissi descenderunt Antiochiam & congregata multitudine tradiderunt epistolam. Quam cũ legissent, gauisi sunt super consolatione. Iudas autem & Silas & ipsi cum essent prophetæ, uerbo plurimo.* pro, multo, *consolati sunt fratres & confirmauerunt. Facto autẽ ibi aliquanto tempore, dimissi sunt cum pace à fratribus ad eos qui miserant illos.* pro, ad Apostolos. De Iuda & Sila est sermo quòd à fratrib⁹ remissi sunt ad Apostolos. *Visum est autem Silæ ibi remanere. Iudas autem solus abiit Hierusalem.* Superfluunt hæc quinque verba. *Paulus autem & Barnabas demorabantur Antiochiæ docentes & euangelizantes cum aliis pluribus uerbum domini. post aliquot autem dies dixit ad Barnabam Paulus. reuertentes uisitemus fratres per uniuersas ciuitates in quibus prædicauimus uerbum domini, quomodo se habeant. Barnabas autem uolebat.* pro, consulebat, *secum assumere & Ioannem qui cognominabatur Marcus: Paulus autem rogabat.* pro, censebat. & hic fiat punctum. & pronomen eum construatur cum infinitiuo non debere recipi. demonstrat enim Ioannem. *Vt qui discessisset.* pro, defecisset. quod deterius est. *Ab eis ex Pamphylia, & non isset cum eis in opus, non debere eum recipi. Facta est autem dissensio.* pro, facta est autem inter eos exacerbatio. Quæ deterior est

Universidad de Deusto
Biblioteca

quàm dissensio. An autẽ huiusmodi exacerbatio cauerit peccato, censeat qui scit. hoc tamen certum est quòd graue peccatũ nõ fuit. *Ita ut discederent ab inuicem. & Barnabas quidẽ assumpto Marco nauigaret Cyprũ. Paulus uero electo Sila profectus est, traditus gratiæ dei à fratribus.* hoc est cõmendatus gratiæ dei à fratrũ orationibus. *Perãbulabat autẽ Syriam & Ciliciam confirmans ecclesias: præcipiens custodire præcepta Apostolorũ & seniorũ.* Superfluũt hę sex vltimæ dictiones.

CAPVT XVI.

Deuenit autẽ in Derben & Lystrã. ciuitates Lycaonię. *Et ecce discipulus quidam erat ibi nomine Timotheus.* Hinc apparet quòd Timotheus iam erat Christianus quũ Paulus nunc tertio venit in Derben. *Filius mulieris uiduæ.* pro, mulieris cuiusdam Iudææ, *fidelis.* Mater describitur genere Iudęa: religione autẽ Christiana. *Patre gentili.* E regione mulieris Iudææ scribitur patre gentili. *Huic testimonium reddebant qui in Lystris erãt & Iconio fratres. Hunc uoluit Paulus secum proficisci: & assumens circuncidit eum propter Iudæos qui erant in illis locis. sciebant enim omnes quòd pater eius erat Gentilis.* Vtrunque explicauit Lucas: tũ factum, tũ rationem facti. ne putaretur quòd Paul⁹ aliud prædicaret & aliud faceret: hoc est ne putaretur quòd Paulus circunciderit Timothcum pro salute Timothei: sed ad eui tandum furorẽ Iudæorum, ad non reddendum se exosum Iudæis tanquàm violatorem legis. Ad literã enim detulit Paulus tempori quo Gentiles Christiani effecti non circuncidebantur, Iudæi autem etiam Christiani effecti circũcidebantur. Vnde ad Corinth. scribit. *In circuncisione vocatus es, noli præputium adducere.* ob hoc siquidẽ Timotheum filium mulieris Iudęæ, circũcidit, ne exosus esset Iudæis ducens secum incircuncisum. Nec minus licuit Paulo tunc circuncidere Timotheum quàm alias legis cõsuetudines seruare. quod se inter illos facere testatur, dicens, Factus sum Iudæis Iudæus. *Quum autem pertransirent ciuitates, tradebant eis custodire dogmata quæ erant decreta ab Apostolis & senioribus qui erant Hierosolymis. Et ecclesiæ quidem confirmabantur fide, & abundabant numero quotidie. Transeuntes autem Phrygiam & Galatiæ regionem, uetiti sunt à spiritu sancto loqui uerbum in Asia.* De minori Asia est sermo. Quare autem spiritus sanctus prohibuerit, & qualis fuerit hęc inhibitio, nescitur. quis enim nouit consilium domini? Crediderim ego apparitione aliqua factam huiusmodi inhibitionem. *Quum uenissent autem in Mysiam, tentabant ire in Bithyniam: & nõ permisit eos spiritus Iesu.* Superfluit Iesu. & similis accidit hic insciția nostra.

Quum

Quum autem pertransissent Mysiam, descenderunt Troadem: & uisio per noctem Paulo ostensa est. Hinc conieci quòd apparitio aliqua venit: vt oppositorum eadẽ intelligeretur ratio. *Vir Macedo quidã erat stans, & deprecans eum, & dicens. transiens in Macedoniam, adiuua nos.* In illa visione somnij apparuit vir præ se ferens habitu, forma, aliisq; circunstantiis Macedonem. Apparuit autẽ stans & loquens deprecando vt veniret in Macedoniam ad adiuuandũ eos. Et forte ex verbis agnouit Paulus in somnis virũ Macedonem. nã in prima persona dixit adiuua nos, explicata Macedonia. *Vt autẽ uisum uidit, statim quæsiuimus proficisci in Macedoniam: certi facti quòd uocasset nos deus euangelizare eis.* Hinc clare apparet ꝙ Lucas in hac peregrinatiõe socius erat Pauli. Ibãt igitur quatuor: Paulus, Silas, Lucas, & Timotheus. *Nauigãtes autem à Troade, recto cursu uenimus Samothracẽ. & sequenti die Neapolim.* non Italiæ ciuitatẽ sed Thraciæ. hæc enim vicina est Philippis. *Et inde Philippos: quæ est prima partis. ꝑ, partis, Macedoniæ ciuitas Colonia.* Sic iacet in textu Græco. & prima est casus nominatiui. Vnde obscurus redditur sensus literæ. nam significat quòd Philippi est prima ciuitas Colonia, nõ totius Macedoniæ. Et nescimus quæ est illa pars Macedoniæ in qua est Philippi prima. & consequenter nescimus quo ordine scribatur prima. Ciuitas autem colonia ideo dicitur, quòd ab aliũde deductis habitaretur. *Eramus autem in hac urbe diebus aliquot conferentes.* pro, commorãtes. Proculdubio absque exercitio prædicationis. *Die autem sabbatorum egressi sumus foras portã.* pro. ẽ ciuitate, *iuxta flumen ubi uidebatur oratio esse.* Dictio interpretata videbatur, interpretari potest tum solebat, tum putabatur. Aduerte hic prudentiam Pauli & sociorum describi. Quum in ciuitate illa non esset synagoga Iudęorum, ad quam solitus erat Paulus ire vt congregatis ibidem prædicaret, diebus aliquot contemplatus est ciuitatem vt locum aptum ad euangelizandum haberet: & quod non potuit ex loco solito (synagoga scilicet) ex tempore cognoscere tentauit. & propterea diem sabbatorum expectauit: in quo tam Iudæi quàm proselyti quiescẽtes ab operibus, vacãt orationi. Et quum animaduertisset quòd extra portam iuxta flumen videbatur esse orationis locus, illuc iuit cum sociis vbi congregatis posset euãgelizare. *Et sedentes loquebamur.* proculdubio verbum dei. *Mulieribus quæ conuenerant.* Non dedignãtur Apostoli prædicare mulieribus. *Et quædam mulier nomine Lydda.* pro, Lydia, *purpuraria.* pro, purpuratum venditrix, *ciuitatis Thyatirorum.* Iam enim dictũ est quòd erat Colonia. & propterea nõ est mirũ quod

ex Thyatira Asiæ minoris ciuitate hæc ibi habitaret. *Colens deum audiuit.* Tria genera colentium vnum deum, fuisse tunc colligitur: videlicet Iudæos, proselytos (qui profitebantur legem Moysi circuncisi) & Gentiles religiosos: qui non circũcidebantur nec profitebantur legem Moysi, sed cultum vnius veri dei, absque obligatione ad seruandum legem illorum. Et de horũ numero erat Lydia, fuerat Cornelius Centurio cum suis. Et hos Lucas sæpe appellat religiosos, non proselytos, nec Iudæos. Et hæc sint dicta semel pro semper ne oporteat eadem sæpe repetere in hoc libro. Hi siquidem promptiores erant ad christianitatem: vtpote colentes vnum deum & Iudaicæ proteruiæ minus participes: & conueniebant ad Iudæorum synagogas: vtpote à Iudæis edocti & cõuersi ad cultum vnius dei & timoré illius. *Cuius dominus aperuit cor intendere iis quæ dicebantur à Paulo.* Hæc sola explicatur, quia ipsa initiũ fuit conuersionis aliorum ibidem. *Quã autem baptizata esset & domus eius, deprecata est, dicens, Si iudicastis me fidelem domino esse, intrate in domum meam, & manete. Et coegit nos. Factum est autem euntibus nobis ad orationem.* ad locum supradictum ad orandum & euangelizandum. *Puellam quandam habentem spiritum Pythonem.* pro, Pythonis, *obuiare nobis, quæ quæstum magnum præstabat dominis suis diuinando.* Non est vsquequaque clarum an hæc puella habuerit Pythonẽ quẽadmodum illa descripta. 1. Reg. 28. quæ suscitauit Samuelem: nam illa non fuit arreptitia, sed magica arte Pythonem (hoc est diuinatorium spiritum) exercebat. Nec eodem modo loquitur scriptura de vtraq; nam de illa scriptum est quòd habebat Pythonem: de hac autem quòd habebat spiritum Pythonis, & expresse subiungitur quòd Paulus dixit spiritui vt exiret ab ea. Ex quibus apparet quòd ista erat obsessa à spiritu Pythonis: ac per hoc non erat sicut illa. Dæmon enim loquebatur per os istius prædicendo multa futura: quemadmodum in arreptitiis videmus. Et hoc clare sonat textus iste: narrans verba puellæ, &c. *Hæc subsecuta Paulum & nos clamabat, dicens. isti homines, serui dei excelsi sunt, qui annunciant vobis viam salutis. Hoc autem faciebat multis diebus. Dolens.* pro, ægrè ferens. *autem Paulus.* In prompru causa est quare Paulus ægrè tulerit verba puellæ: quia nolebat euangelium habere testimonium à dæmonibus, quæ enim conuentio Christi ad Belial? Omnem suspicionẽ malarũ artium in prædicatoribus euangelij nitebatur tollere à mentibus Gentiliũ, attribuentium miracula apostolorũ magicis artibus. Didicerat hoc Paulus ab exẽplo Christi: qui dæmonibus testificantibus de eo imponebat silentium, nec enim eget euangelium

euangelium testimonio dæmonum: nec confert veritati euangelicæ eorum testimoniũ. Et *conuersus, spiritui dixit, præcipio tibi in nomine Iesu Christi exire ab ea. Et exiit eadem hora. Videntes autem domini eius quòd exiuit spes quæstus eorum, apprehendentes Paulum & Silam, perduxerunt in forum ad principes & offerentes eos magistratibus dixerunt. hi homines conturbant ciuitatem nostram quum sint Iudæi. & annunciant morem quem non licet nobis suscipere, neque facere, quum simus Romani. Et cucurrit plebs aduersus eos: & magistratus scissis eorum tunicis iusserunt eos virgis cæsi. Et quum multas plagas eis imposuissent, miserunt eos in carcerem: præcipientes custodi ut diligenter custodiret eos. Qui quũ tale præceptum accepisset, misit eos in interiorem carcerem, & pedes eorum strinxit ligno. Media autem nocte Paulus & Silas adorantes laudabãt deum: & audiebant eos qui in custodia.* supple vincti. *Erant.* non enim de custodibus loquitur. *Subito uero terræmotus factus est magnus, ita ut mouerentur fundamenta carceris: & statim aperta sunt omnia ista, & uniuersorum uincula soluta sunt. Expergefactus autem custos carceris, & uidens ianuas apertas carceris, euaginato gladio uolebat se interficere: existimãs fugisse uinctos. Clamauit aũt Paulus uoce magna, dicẽs, nihil tibi mali feceris: uniuersi enim hic sumus. Petitoque lumine, introgressus est.* Plus significat dictio Græca. nã cõsignificat celeritatẽ introgredientis. *Et tremefactus procidit Paulo & Silæ ad pedes: & producẽs eos foras, ait, domini quid me oportet facere ut saluus fiã?* Perpẽde diuinã inspiratiõnẽ. Mouit terrã & terruit custodẽ: sed mouit cor ei⁹ ita ut statĩ cõuersus fuerit. *At illi dixerũt. crede in dominũ Iesum: & saluus eris tu, & domus tua. & locuti sunt ei uerbũ domini cũ oĩbus qui erãt in domo eius. & tollẽs eos in illa hora nocti⁹, lauit plagas eorũ. & baptizatus est ipse, & oĩs domus eius cõtinuo. Quãq; perduxisset eos in domũ suã, apposuit eis mẽsam & lætatus est, cũ omni domo sua credẽs deo.* Nõ seruat ordinẽ rei gestę Lucas: nã prius pduxit eos in domũ suã: & in illa locuti sũt illi & oĩb⁹ qui erãt in domo ei⁹ verbũ dñi: & lotę sũt plagæ eorũ & baptizat⁹ est ipse & oĩs domus eius cõtinuo. & demũ apposita est mẽsa ad sumẽdũ cibũ. ¶ Et est in hoc facto cõsiderãda magnitudo gratiæ diuinæ effusæ in custodẽ carceris & domesticos ei⁹: tãta enim gratia cognita, Paul⁹ baptizauit eos statim eadẽ nocte. *Et quũ dies factus esset.* Tacet Lucas q̃ Paul⁹ & Silas spõte redierũt ad carcerẽ: vt ex calce capituli clare habeã. nã in carcere inuenerũt eos lictores quũ factus esset dies. *Miserunt magistratus lictores, dicẽtes. dimitte homines illos.* Ad custodẽ verba dirigũtur. Vide terræmotũ in motibus cordiũ: ecce mutata sũt corda gubernatorũ ab eo qui fecit terræmotum. *Nunciauit autem custos carceris uerba hæc Paulo quòd miserunt*

Universidad de Deusto
Biblioteca

runt magistratus ut dimittamini. nunc igitur exeuntes ite in pace. Paulus autem dixit eis. Cæsos nos publice indemnatos. pro, non dicta causa. id est absque discussione causæ, absque sententia iudiciali. tumultuarie siquidem fuerant cæsi. *Homines Romanos*. Hoc addidit Paulus ad exaggerandum crimen magistratuum. Et de Paulo quidē cōstat quòd erat Romanus. de Sila autem nihil aliud scitur quàm hic scriptum est. *Miserunt in carcerem, & nunc occulte nos eiiciunt. Non ita: sed ueniant & ipsi nos eiiciant*. pro, educant. Voluit Paulus (& ita factum est) vt magistratus educerent ipsos de carcere: vt vel sic confiterentur se errasse. & hoc ad promotionem fidei christianæ in aliis. *Nunciauerunt autem magistratibus lictores uerba hæc. Timueruntque audito quòd Romani essent. & uenientes deprecati sunt eos: & educentes rogabant ut egrederentur de urbe. Exeuntes autem de carcere*. Hinc clare apparet quòd redierant sponte ad carcerē ex domo custodis. *Introierunt ad Lydiam*. proculdubio mulierem venditricem purpurarum. De carcere siquidem recto itinere ad domum Lydiæ introierunt. *Et uisis fratribus*. in domo Lydiæ. *Consolati sunt eos*. mœstos de plagis Pauli & Silæ & de eorum discessu. *Et profecti sunt ex urbe*. Contextus iste manifeste testatur quòd de Lydia muliere est sermo. Vnde & non dicit iuerunt. sed egressi ex carcere introierūt ad Lydiā. & deinde subiūgit & *p*fecti sunt.

CAPVT XVII.

QVum autem perambulassent Amphipolim & Apolloniā, uenerunt Thessalonicam. Et hoc quoque idem testatur: nā Macedoniæ ciuitates sunt hæ tres & non Lydiæ. *Vbi erat synagoga Iudæorum. Secundum consuetudinem autem Paulus introuit ad eos*. Hinc apparet quod in p̄cedenti diximus capitulo, Philippis non fuisse synagogam Iudeorum. & propterea Paulum non potuisse secundum quòd illi consuetum erat adire synagogam ibidem. *Et per sabbata tria disserebat eis de scripturis*. pro, è scripturis. Non enim de ipsis scripturis disputabat, sed ex ipsis. *Adaperiens & insinuans*. pro, & allegans, *quia*. pro, quòd, *Christum oportuit pati, & resurgere à mortuis, & quia*. pro, quòd, *hic est Christus Iesus quem ego annuncio uobis. Et quidam ex eis crediderunt, & adiuncti sunt Paulo & Silæ. Et de colentibus gentilibusque multitudo magna*. pro & religiosorum Græcorum multitudo magna. Sic habet textus: sed dictio interpretata Græcorum (vt pluries dictum est) quandoque Gentiles quandoque ipsos Græcos in sacra scriptura sonat. Et hic est vnus locus in quo Hellenorum, hoc est Gentilium interpretandum videtur. ¶ Quia tamen de istis Gentilibus

tilibus dicitur quòd erant religiosi, significatur q̄ab idololatria recesserant & vnum deum colebant instructi à Iudæis. Et idē intelligendū est de mulieribus, in cuius signum non narratur Paulū docuisse nisi in synagoga. Hinc enim habetur q̄ multitudo religiosorū Gentiliū & mulierū ad synagogā cōueniebat. *Et mulieres nobiles non paucæ. Zelantes autem Iudæi*. Deest, increduli. Et est sermo de zelo inuidiæ. *Assumentesque de uulgo uiros quosdam malos, & turba facta, concitauerunt ciuitatē. Et assistentes domui Iasonis*. pro, & vrgentes domū Iasonis. Hic enim erat Christianus: & credebant Iudæi increduli Paulum & Silā in domo Iasonis manere. *Quærebant eos producere in populum. Et quū non inuenissent eos, trahebant Iasonem, & quosdā fratres ad principes ciuitatis, clamantes. quoniā hi qui urbē concitant*. pro, quòd ij qui orbē cōmouerūt. *& huc uenerunt*. hoc est etiā huc venerūt. *Quos suscepit*. Deest clanculū. Legendū est. *Quos clanculū excepit Iason*. Ad exaggerādum causam adiūgūt q̄ furtim Iason illos excepit. *Et hi oēs cōtra decreta Cæsaris faciunt*. Ex Iudeorū procedit officina hæc calūnia ad cōmouēdū magistratus. *Regē alium dicentes esse Iesum*. Idē dixerant Iudei corā Pilato. omnis qui se regē facit cōtradicit Cæsari. Sed crassa calliditate viuntur. nam etsi tunc quū Iesus esset homo mortalis, calūnia hæc habuerit aliquid coloris, nullū colorē habebat Iesu iā regnante in cœlis. non enim cōtra decreta Cæsaris rex alius est nisi rex terrenus. *Concitauerunt autē plebē, & principes ciuitatis audientes hæc. Et accepta satisfactione à Iasone & cæteris, dimiserunt eos*. Qualis fuerit huiusmodi satisfactio nescitur. Crediderim ego fideiussionē aliquā datā à Iasone & aliis christianis qui cū Iasone tracti fuerant ad principes ciuitatis de fidelitate erga Cęsarē & Romanum imperiū: & sic dimissos proprię libertati. *Fratres uero cōfestim per nocte dimiserūt*. pro, emiserūt, *Paulum & Silam in Beroam*. pro, in Berrhæam. Ipsa quoque est ciuitas Macedoniæ. *Qui quum uenissent, in synagogam Iudæorū introierūt. Hi aūt erant nobiliores eorū qui sunt Thessalonicæ*. pro, aliorū in Thessalonica. Pronomē hi, demōstrat Iudæos in quorū synagogā Paulus intrauit. Et est sensus quòd isti Iudæi Berrhæenses erant nobiliores aliis Iudæis qui erant Thessalonicæ. & de istis subiungitur. *Qui susceperunt uerbum cum omni auiditate*. pro, promptitudine. *quotidie scrutantes scripturas si hæc ita se haberent*. Non dicit q̄ isti Iudæi nobiliores susceperunt euangelicū verbū cū prōptitudine absolute, sed cū hac limitatione, quotidie scrutantes scripturas an ita veritas haberet. Ita q̄ id quod dicitur cū omni prōptitudine, nō refertur ad verbū susceperūt, sed ad participiū scrutātes. Susceperunt

nanque

Universidad de Deusto
Biblioteca

nanq; isti euangelicũ verbũ hæsitando an verũ esset: & promptor se exhibuerunt ad scrutandũ scripturas prophetarũ, an conforme esset cuãgeliũ illis scripturis. Vnde & subiũgit. *Et multi quidẽ crediderunt ex eis.* proculdubio nobilioribus Iudeis. Multi dicit, nõ oẽs. *Et gentiliũ mulierũ honestarũ & uiri non pauci.* Dictio interpretata gẽtiliũ, solita dictio est: significans Græcos, & vsurpata in scriptura qnq; pro Ethnicis. Et apte interpres videtur hic exposuisse gentiliũ: ad quarũ genus spectare videtur viri, vt primo descripserit Iudæos qui crediderũt: & deinde Gẽtiles, tũ mulieres, tũ viros. *Quum aũt cognouissent in Thessalonica Iudæi, quia & Beroe. ꝙ, ꝙ, & Berrhœe, prædicatũ est à Paulo uerbum dei, uenerũt & illuc, cõmouentes & turbantes multitudinẽ.* pro, cõmouẽtes turbas. *Statimque tũc Paulũ dimiserũt,* pro, emiserunt. *fratres, ut iret usque ad mare.* pro, vt iret velut ad mare. Noluerũt fratres ꝙ Paulus aperte fugeret: sed declinaret tãquã iturus ad mare. *Silas aũt & Timotheus remãserũt ibi.* Hinc apparet ꝙ ratio odij ac persecutionis erat Paulus. *Qui aũt deducebãt Paulum, perduxerũt eũ usque Athenas: & accepto mãdato ab eo ad Silã & Timotheum, ut quàm celeriter uenirent ad se, profecti sunt.* Interpres addidit duas dictiones. s. ab eo: vt clarior esset sensus quòd Paulus mandasset per eos qui deduxerant ipsum Athenas reuertentes ad Berhæam, Silæ & Timotheo vt venirent ad se. Et dictio interpretata celeriter, sonat celerrime. *Paulus aũt quũ Athenis eos expectaret incitabatur.* pro, irritabatur. *spiritus eius in ipso, uidens.* pro, vidẽte idolatrię dedita ciuitatẽ. Rationẽ reddit Lucas cõmoti spiritus Pauli ad similitudinẽ irritati excãdescẽtis intra se, ex eo ꝙ videbat ciuitatẽ dedita cultui simulacrorũ: ac ꝙ hoc lõge remota à cultu vnius dei. *Disputabat igitur in synagoga.* nõ expectato Sila, vehemẽtia spũs actus. *Cũ Iudæis & colẽtibus.* pro, & religiosis. proculdubio colẽtibꝰ vnũ deũ. *Et in foro per omnes dies ad eos qui aderant.* pro, ad eos qui forte accedebãt. Cũ Iudęis & religiosis disputabat in synagoga: cũ aliis aũt qui casu aderant in foro. *Quidam autem Epicurei & Stoici philosophi disserebant cum eo & quidam dicebant, quid uult seminerbius.* pro, verbisator, *hic dicere? Alii uero, nouorum dæmoniorum uidetur annunciator esse: quia Iesum & resurrectionẽ annunciabat eis. Et apprehensum eum, ad Areopagum.* pro, ad Martium pagum. *dixerunt.* Non est vsquequaque certum an significetur quidam in Athenis vicus nominatus vicus Martius, an significetur villa nominata villa Martia. Textꝰ enim nõ explicat an pagꝰ iste ĩtra, vel extra vrbẽ fuerit. Nec est vna dictio (vt ĩ Latino habeẽ) areopagꝰ, sed sũt duę dictiones: martiꝰ pagꝰ. Et similiter inferiꝰ quũ subdit, stãs in medio areopagi

pagi, legendum est stans in medio Martii pagi. *Dicentes: possumus scire quæ est hæc noua quæ à te dicitur doctrina? noua. n. quædam infers auribus nostris: uolumus ergo scire quidnam uelint hæc esse. Athenienses aũt oẽs & aduenæ hospites.* pro, & qui illic versabantur hospites, *ad nihil aliud uacabant, nisi aut dicere aut audire aliquid noui. Stans autẽ Paulus in medio areopagi, ait. Viri Athenienses per oĩa quasi superstitiosos.* pro. fere superstitiosiores. *uos uideo. Præteriẽs enim & uidẽs simulacra uestra.* pro, & contẽplans culturas vestras) Sub noĩe culturæ comprehendẽs ommararas, statuas, & reliqua quæ in hmõi religiosis locis fieri solẽt. *Inueni & arã in qua scriptũ erat: ignoto deo.* Maior est autoritas Pauli asserentis corã ipsis Athenięnsibꝰ inscriptionẽ arę ignoto deo, quã cuiuscũque alterius audientis dicere ꝙ inscriptio aræ nõ erat ita vt Paulus asseruit ignoto deo, sed ita. diis Asię & Europæ & Aphricæ, diis ignotis & peregrinis. Concedendũ siquidẽ est istis alicuius aræ titulũ fuisse talẽ, diis Asię & Europæ &c. sed non eũ titulũ citasse Paulũ. sed alterius aræ ciuꝰ inscriptio erat ignoto deo. nã presentes erãt Athenięnses: qui potuissent statim Paulũ arguere falsitatis si in nulla eorũ ara fuisset inscriptũ ignoto deo. *Quod.* pro, quẽ, *ergo ignorantes colitis, hoc.* pro hunc. *ego annũcio uobis.* Et non dicit quos ergo ignorãtes colitis: ad quos illa ara tot deorum instituta erat. *Deus qui fecit mũdum & omnia quæ in eo sunt, hic cœli & terræ quã sit dominus, nõ in manufactis templis habitat nec manibus humanis colitur indigens aliquo.* Hoc est nec manũ humanarũ officiis distinguitur, apratur, cõcinnatur. oĩs enim cura quæ exercetur humanis manibꝰ, significat per colitur. & apte adiungit hanc conditionẽ prioris: videlicet ꝙ nõ habitat ĩ tẽplis manufactis, sicut cõtentũ in cõtinẽte: nec quẽadmodũ dæmones humanarũ manuũ officia exigunt in simulacris ad hoc vt veneretur, deus colitur. Et rationẽ subdẽdo adiũgit indigens aliquo. explicat enim per hoc ꝙ ex indigẽtia, quenit coli officiis manuum humanarũ. nisi eũ indigerẽt factis per manꝰ hoĩm, colerenẽ absque hmõi depẽdẽtia ab operibus manuũ nostrarũ. *Qui ipse det omnibus vitã.* Distributio est accõmoda: hoc est omnibus viuẽtibus. nõ enim oĩbus absolute sed oĩbus viuẽtibus dat vitã. *Et inspirationẽ & oĩa.* pro, & halitũ secũdũ oĩa. Duos gradus vtrũq; modũ viuẽdi explicat. primo viuentiũ absq; inspiratione & respiratione: vt est vniuersũ genꝰ pure vegetabiliũ, & secũdũ Peripateticos pisces & viuentiũ absque inspirando & respirando. Et quod dicit secundum oĩa, ad vtrũque refertur: vitã scilicet & halitũ. Deus siquidem dat tã vitã quã halitũ omnibus viuentibus ac oĩbus respirantibus

non secun-

Universidad de Deusto
Biblioteca

non secũdum quædam requisita ad vitã & respirationem, sed secundũ omnia principia & organa tam vitę q̃ respirationis. *Et citque ex uno.* Deest sanguine, *omne genus hominum inhabitare super uniuersam faciem terræ.* Sanguinẽ pro cõpleto principio naturalis generationis cuiusq; hominis posuit: quoniã cõmunis est semini virili & ei quod ministrat mater. Ex vno autem sanguine dicit propagatum vniuersum genus humanum: quoniam ex sanguine Adam & Euę tantũ, omne genus humanũ propagatum est. *Et definiens statuta tempora.* Præteriti temporis est definiens. & legendum esset præfiniitq;. *Et terminos.* Deest præfixit. Legendũ est. *Præfixitque terminos habitationis eorũ.* Caremus enim vt pluries dictum est, participiis actiuis præteriti temporis: & ad seruandum texturam adiunguntur coniunctiones copulatiuæ. Diuinæ prouidentiæ tribuit Paulus prædiffinitionem certorum temporũ & locorum. *Quærere deum si forte attrectent*, pro, palpent, *eum, aut, ℘ &, inueniant.* Ex isto fine (scilicet vt homines quærant deum eo modo quo cæci palpando quærunt ostiũ & huiusmodi, & sic palpando inueniunt) coniicimus quòd præfinitio certorum temporum & præfixio terminorum loci, ad regna referuntur. Et est sensus quòd deus præfixit ætates regnorum seu nationũ, & similiter terminos locales: vt ex huiusmodi prouidẽtia saltem tanquã cæci velut palpando quærerent deum sua prouidentia hæc efficiẽtem, & inuenirent. *Quamuis nõ longe sit ab unoquoque nostrum.* Dixerat deum sua prouidentia finire tempora & loca regnorum & nationum (vt experientia tot mutationum testatur) ad hoc vt velut à cæcis quæreretur deus tanquam distãs. ne forte autem hinc intelligerent philosophates Paulum sentire quòd deus distat à nobis, tanquam obuiando huiusmodi intelligentię subiungit ℘ deus nõ est longe ab vnoquoque nostrum. Et hoc statim manifestat subiungendo. *In ipso enim uiuimus & mouemur & sumus.* Ad philosophantes philosophicum sermonem habet. Causa siquidem efficiens eorum quæ sunt nobis intima, adest nostris intimis, & adest magis nobis quàm quęcunque alia causa, vtpote causa non solum in fieri, sed etiam in seruando. Et propterea Paulus dicit quòd in ipso deo (vtpote dante & seruante) & viuimus & mouemur & sumus progrediẽdo semper ad magis interna. nam viuere cõmune nobis est cum solis viuentibus: moueri autem etiam cum vitæ expertibus subiectis tamen motui: esse vero cum omnibus quanto autem vniuersaliora tanto magis interna constat esse essentialia. Quemadmodum si diaphanũ loqueretur & diceret ℘ in luce est diaphanum,

diaphanũ, quia lux est dans & seruans diaphaneitatem: eo ℘ lumen quod est actus diaphani, pendet à luce non solum secundum fieri, sed secundum esse. *Sicut & quidam uestrorum.* pro, vestratiũ, *poetarũ dixerunt.* Aratum poẽtã citat. *Ipsius enim & genus sumus.* Quanuis Iouem pronomen ipsius apud poẽtã demonstret: quia tamen Iouis nomine deum poẽtæ significãt, ideo Paulus exponit dei. Et est sensus ℘ non solum sumus ex genere humano, sed etiã ex genere diuino. hoc enim significat cõiunctio, & dicendo ipsi enim & genus sumus. *Genus ergo quum simus dei.* &, secundũ esse & secundum viuere & secundum moueri. & magis dei quàm hominis: quum ab illo geniti simus secundum animã qua sumus, viuimus & mouemur. *Non debemus æstimare.* pro, existimare, *auro aut argento, aut lapidi sculpturæ artis & cogitationis hominis diuinum esse simile.* Ex nobis ipsis prouę genus dei sumus secundum animam, argumentum habemus ℘ non debemus putare diuinam naturã similem esse simulacro argenteo aureo aut lapideo, appositiuæ sculpturæ artis & cogitationis humanæ. est enim datiui casus sculpturæ. *Et tempora quidem huius ignorantiæ despiciens.* pro, quum dissimulauit. Est enim participium præteriti temporis. *Deus, nunc annunciat hominibus.* Ad similitudinem dissimulantis quum se habuerit deus relatiue ad tempora huius ignorantiæ qua ignoratus est ipse ab hominibus, nunc non amplius dissimulans annunciat hominibus per apostolos suos. *Vt omnes ubique pœnitentiam agant eo quòd statuit diem in quo iudicaturus est orbem in æquitate in uiro in quo statuit.* hoc est in Iesu in quo statuit iudicare mundũ. Philosophãtibus noluit primo sermone Paulus aperire Iesũ esse verũ deum, sed quatenus hominem introducit in quo deus statuit iudicare mundũ. vt paulatim per hominem discerẽt cognoscere deũ. *Fidem præbens omnibus suscitans eum à mortuis.* Tam prębens quàm suscitans participia deberent esse actiua præteriti temporis. quæ potuisset interpres vertere in participia passiua pręteriti temporis: dicendo fide præstita omnibus suscitato eo à mortuis. Et est sensus ℘ deus præstitit omnib⁹ (præteritis, prębentibus, & futuris) sufficientem fidem ℘ in Iesu iudicaturus est mũdum, per hoc ℘ suscitauit eum à mortuis in vitã immortalem. Et vere testimoniũ hoc fidem facit sufficientissimã. *Quum audissent autem resurrectionem mortuorũ quidam quidem irridebant: quidam uerò dixerunt. audiemus de te hoc iterũ. Sic Paulus exiuit de medio eorũ. Quidã uerò uiri adhærentes ei, crediderunt. in quibus & Dionysius Areopagita.* pro, Areopagita. Areopagita nomen est officij iudiciarij. nã Areopagitæ iudices graues

graues Athenis erant circa supremas causas,& de eorum numero erat Dionysius iste. An autem istemet sit ille Dionysius qui scripsit libros de diuinis nominib⁹,& de cœlesti ac ecclesiastica hierarchia,certum non est.tum quia Hieronymus in lib.de vi.illust. istius non meminit:sed Dionysij episcopi Corinthiorum,referēdo multas illum scripsisse epistolas & ad quos: nunquam tamen scripsisse hos libros de diuinis nominibus &c. Tum quia Gregorius in Homelia trigesimatertia de decem drachmis, non audet asserere authorem horum librorum fuisse Dionysium Areopagitam: sed dicit. ferrur verò Dionysius Areopagita antiquus videlicet & venerabilis pater dicere &c. *Et mulier nomine Damaris. & alii cum eis.*

CAPVT XVIII.

POst hæc egressus *ab Athenis,venit Corinthum. & inueniēs quendam Iudæum nomine Aquilam ponticum genere, qui nuper uenerat ab Italia, & Priscillam uxorē eius (eo quòd præcepisset Claudius omnes Iudæos discedere à Roma) accessit ad eos.* Hinc quoq; tempora supputātur peregrinationis Pauli. *Et quia eiusdem erat artis,manebat apud eos & operabatur.erant autem Scenofactoriæ artis.* Græca dictione vsus est interpres:eo quod simili compositione careat lingua latina. Et significatur ars faciendi tabernacula:quæ ex lino vel lana vel etiā serico fiunt. *Et disputabat in synagoga per omne sabbatum.* Vtrunque dixit Lucas,& quòd operabatur manibus, texēdo seu suendo tabernacula,& quòd disputabat ad exemplum aliorum. *Interponens nomen domini Iesu.* Totum hoc superfluit. *Suadebatque Iudæis & Græcis,Quā uenissent autē de Macedonia Silas & Timotheus instabat uerbo.*pro,coarctabatur spiritu. *Paulus testificans Iudæis esse Christum Iesum.* Ne imprudentię Pauli tribueretur ꝙ tam cito Iudęis ingereret assertiue Iesum Christum,explicauit Lucas causam fuisse quia coarctabatur spiritu. Euentum siquidem subsecutum non Pauli præcipitationi sed spiritui sancto attribuēdum esse per hoc docet. *Contradicentibus autem eis & blasphemantibus,excutiens uestimenta sua dixit ad eos.Sanguis uester super caput nestrum. mundus ego ex hoc.* Tempus demonstratur. Et est sensus. posthac mundus ego à sanguine vestro. *Ad gentes uadam.Et migrans inde, intrauit in domum cuiusdam nomine Titi iusti.* Superfluit Titi. Nomen viri illius describitur nō Titus sed iustus. *Colentis deum:cuius domus erat coniuncta Synagogæ.* Gentilis hic erat,sed vnum colens deum quemadmodū Cornelius Centurio. Et hinc apparet ꝙ nō cōsueuerat prius Paulus hospitari nisi apud Iudęos in locis vbi erant Iudęi,& propterea cum tanta solennitate nunc primum migrans ad hospitandum in domo gentilium præsentibus Iudęis, id effecit:excutiendo vestes,& protestando &c. *Crispus autem Archisynagogus credidit domino cum omni domo sua: & multi Corinthiorum audientes:credebant & baptizabantur. Dixit autem dominus nocte per uisionem Paulo. Noli timere:sed loquere & ne taceas (propter quod.* pro, propterea ꝙ, *ego sum tecum:& nemo apponetur tibi ut noceat te.* pro, & nullus adorietur vt affligat te.)*quoniam populus est mihi multus in hac ciuitate.Sedit autem ibi annum & sex menses, docens apud eos uerbum dei, Gallione autem proconsule Achaiæ, insurrexerunt uno animo Iudæi in Paulum: & adduxerunt eum ad tribunal, dicentes quod contra legem hic persuadet.*pro,suadet,*hominibus colere deum.* Sermo est de lege Iudæorum. Paulum enim Iudęum contra legem Iudęorum agentem accusant. *Incipiente autem Paulo aperire os,dixit Gallio ad Iudæos.Si quidem esset iniquum aliquid aut facinus pessimum,* pro, siqua iniuria esset aut facinus malum, *ô uiri Iudæi,recte.*pro,merito, *uos sustinerē:si uero quæstiones sunt de uerbo & nominibus legis uestræ.* pro & lege vestra. De verbo dixit ad differentiam factorum.de nominibus vero dixit inuocandis: puta quia Paulus docebat inuocandum esse nomen Iesu Christi.de lege autem, hoc est de cærimoniis & iustificationibus legis Mosaicæ. *Vosipsi uideritis. iudex ego horum nolo esse.* Et *inanauit*, pro depulit, *eos à tribunali. Apprehendentes autem omnes.* Deest,Græci. Non est certum an Helleni hoc in loco Græcos significet an Gentiles: magis tamen quadrat vt significet Gentiles,qui videntes Iudęos eiectos à proconsule, ad cumulum ignominiæ percutiebant Archisynagogum. non Crispum qui conuersus fuerat & baptizatus: sed Sosthenem qui caput erat Iudæorum in hac accusatione. Forte autem plures erant Archisynagogi: vel Crispus christianus factus cesserat officio, & Sosthenes nouus Archisynagogus causam agebat aduersus Paulum. *Sosthenem principem Synagogæ: percutiebant eum ante tribunal: & nihil eorum Gallioni curæ erat. Paulus uero quum adhuc sustinuisset dies multos,fratribus ualefaciens nauigauit.* pro, abnauigauit,*in Syriam.*hoc est nauigare cœpit versus Syriam. *Et cum eo Priscilla & Aquila, qui sibi totonderat in Cenchreis caput.* pro, posteaquam raserat caput in Cenchreis. Nec constat an ad Paulum an ad Aquilam referatur quod raserit caput. contextus tamen

Universidad de Deusto
Biblioteca

tamen sonat Paulum: eo quòd reliqua omnia verba ac participia ad Paulum referuntur. Cenchreæ portus est Corinthiorum. *Habebat enim votum.* Ratio capitis ex voto Nazaræorũ est secundũ legem duplex, altera per se: altera per accidens. Et illa quidem quę erat præcepta per se, erat in termino voti. & hæc nullum videtur habere in proposito locum: quoniã illa (vt patet Num. 6.) debebat fieri ad ostium tabernaculi fœderis, hoc est ad ostium templi: & capilli super ignem qui suppositus erat sacrificio comburendi erant. Quæ quum apud Cenchreas seruari non potuerint, scandalum fuisset ibidem pro voto Nazaræorum radere caput. Altera verò per accidens (hoc est si infra tẽpus voti contigisset ex subito morticino Nazaræum pollui) absque determinatione loci mandabatur fieri. Et hanc Lucas significat fuisse: assignando pro ratione rasi capitis in Cenchreis votum. subintelligi siquidem vult occasionem mortui subito ob quam ex voto tenebatur ad rasurã capitis. Tertiam autem rasuram capitis ex voto in lege nescio. *Deuenitque Ephesum.* nauigando versus Syriam. *Et illos ibi reliquit. Ipse uerò ingressus synagogam. disputabat cum Iudæis. Rogantibus autem eis ut ampliori tempore maneret, non consensit: sed valefaciens & dicens iterum reuertar ad uos.* Desunt hic multæ dictiones. Legendum est. *Oportet me omnino festum quod instat agere Hierosolymis, sed iterum reuertar ad uos deo volente) profectus est ab Epheso.* De quo festo sit sermo non constat. *Et descendens Cæsaream.* pro, & vt peruenit in Cæsaream. Oportet enim resoluere participia quib⁹ caremus vt possimus. Et est sermo de Cęsarea ciuitate maritima, ex qua Paulus olim nauigauerat in Tarsum: vt dictum est superius capite nono. *Ascendit,* prouidubio Hierosolymam. *Et salutauit ecclesiam.* quæ erat Hierosolymis. *Et descendit in Antiochiam.* Voluit Lucas intelligi aduentum Pauli in Hierusalem ex descripto ascensu ex Cæsarea, & descensu in Antiochiam salutata ecclesia. insinuans simul per hæc quòd Paulus nihil aliud fecit euangelicum Hierosolymis quàm quòd salutauit ecclesiam, prohibitus à fratribus ne excitaretur tumultus propter ipsum. Et hic est quartus Pauli in Hierusalem aditus post conuersionem eius. *Et facto ibi aliquanto tempore profectus est perambulans ex ordine Galaticam regionem & Phrygiam, confirmans omnes discipulos. Iudæus autem quidam Apollo,* pro, Apollos. Cuius genitiuus est Apollo. *Natione, Alexandrinus genere, uir eloquens, deuenit Ephesum, potens in scripturis. Hic erat edoctus uiam domini.* Dictio Græca interpretata edoctus, minus significat quàm edoctus, potius significat quòd erat

initiatus,

initiatus, sicut Catechumeni instruũtur in via domini. vnde sciebat tantum baptisma Ioannis: & ab Aquila & Priscilla exactius didicit viam domini. *Et feruens spiritu loquebatur & docebat diligenter ea quæ sunt Iesu: sciens tantum baptisma Ioannis. Hic ergo cœpit fiducialiter agere in Synagoga. Quem quã audissent Priscilla & Aquila, assumpserunt eum: & diligentius exposuerunt ei uiam domini. Quum autem uellet ire in Achaiam, exhortati fratres scripserunt discipulis ut susciperent eũ. Quã quum uenisset, contulit multum iis qui crediderant.* Deest, per gratiã. Et apte refertur ad verbum contulit: vt sit sensus. per gratiã cõtulit multum iis qui crediderant. ¶ Et potest significari diuini muneris fuisse quòd nõ baptizatus Apollos multum cõtulerit iis qui crediderãt in Achaia. Potest quoq; intelligi q⁹ per gratiã facũdiæ & doctrinæ in scripturis quã habebat Apollos multum contulerit iis qui crediderant. Et hic sensus magis consonat subiunctis. *Vehementer enim Iudæos reuincebat, publice ostendens per scripturas esse Christum Iesum.* hoc est Iesum Nazarænum esse Mesiam in lege & prophetis promissum.

CAPVT XIX.

Factum est autem quum Apollos esset Corinthi, ut Paulus peragratis superioribus partibus ueniret Ephesum. Inserucrat Lucas aduentum Apollo in Ephesum: & duxerat eũ vsque Corinthũ, discurrente Paulo per suprædictas prouincias. modo ad paulum redit: post reditũ ex Hierusalem in Antiochiam Syriæ aliquanto tempore ibidem more suo cõmoratũ, & superioribus partibus Galatiæ ac Phrygię peragratis reuersum Ephesum (Asiæ minoris ciuitatẽ) prout promiserat. *Et inueniret quosdam de discipulis. Dixitque ad eos, si spiritum sanctum accepistis credentes? At illi dixerunt ad eum. Sed neque si spiritus sanctus est audiuimus. Ille uero ait. In quo ergo baptizati estis? Qui dixerũt in Ioannis baptismate.* Ideo Lucas præmiserat q⁹ Apollos baptismum tantum Ioannis sciebat, vt intelligeremus hos fuisse discipulos Apollo: instructos quidem in fide Iesu sed imperfecte, quando Apollos fuerat Epheſi. Et ideo horum tantũ discipulorum (vtpote imperfecte instructorũ) Lucas meminit, tacitis aliis ibidem christianis. *Dixit autem Paulus. Ioannes baptizauit baptismo pœnitentiæ, populum.* pro, populo, *dicens in eum qui uenturus esset post ipsum ut crederent, hoc est in Iesum. His auditis baptizati sunt in nomine domini Iesu.* Hinc clare apparet quòd baptizatos baptismo Ioannis oportet baptizari baptismo Christi. *Et quum imposuisset illis manus Paulus, uenit spiritus sanctus super eos: & loquebantur linguis & prophetabant.*

Non dicit quòd Paulus baptizauerit illos, sed quòd imposuerit illis manus vt acciperent spiritum sanctum in effectu sensibili.

Erant autem omnes viri fere duodecim. Introgressus autem Synagogã, cum fiducia loquebatur per tres menses disputãs & suadens de regno dei. Quã autem quidam indurarentur & non crederent maledicentes viam domini coram multitudine, discedens ab eis segregauit discipulos: quotidie disputans. Vide Pauli prudentiam. prius publice coram multitudine docebat. deinde visa maledicentia obstinatorum publica, elegit segregare discipulos: & iam non in synagoga sed alio electo loco quotidie disputabat. *In schola Tyranni cuiusdam. hoc autem factum est per biennium.* Græcas dictiones interpretes hic relinquunt. Et schola quidem aptissime accommodatur disputationi. appellatione autem Tyranni cuiusdam, primatum aliquis congrue intelligitur: qui scholam propriam habebat pro se aut filiis. Quanuis nõ vsus sed proprietas sola intelligi possit illius Tyranni. Sed parui refert quouis modo intelligatur: sat est proposito quòd schola illa vsus est Paulus biennio disputando. *Ita vt omnes qui habitabant in Asia,* proculdubio minore. *Audirent verbum domini, Iudæi atque Gentiles. Virtutesque non modicas quaslibet* pro, potentiasque non casuales, *faciebat deus per manus Pauli: ita vt etiam super languidos deferrentur à corpore eius sudaria & semicinctia.* Mirabilia opera quæ sancti efficiunt attribuuntur sæpe casui ita quòd dicuntur à multis casu illa contigisse tunc & non ex deo miraculum faciente. Et propterea ad hoc excludendum Lucas dicit quòd per Paulum deus faciebat potentias non casuales: hoc est exercebat potentias mirabilium operum vt sic non possent reputari casualia. Vnde & quendam modum explicat excludentem omnem existimationem casus, per contractum sudariorum & semicinctiorum. Grammaticis relinquo quæstionem an semicinctia sint quæ medium hominem cingant, an semicingula secundum latitudinem fuerint. *Et recedebant ab eis languores, & spiritus nequam.* pro, mali, *egrediebantur. Tentauerunt autem quidam de circumeuntibus Iudæis exorcistis inuocare super eos qui habebant spiritus malos nomen domini Iesu, dicentes, adiuro vos per Iesum quem Paulus prædicat. Erant autem cuiusdam Iudæi nomine sceue.* pro, sceuæ. & est nomen proprium. *Principis sacerdotum septem filii, qui hoc faciebant. Respondens autem spiritus nequam.* pro, malus, *dixit eis, Iesum noui & Paulum scio, vos autem qui estis? Et insiliens in eos homo in quo erat dæmonium pessimum.* pro, dæmonium malum, & dominatus amborum. pro, eis. Non explicatur

plicatur quot fuerint hi exorcistæ: hoc tamen constat quòd ad minus erant duo. *Inualuit contra eos, ita vt nudi & uulnerati effugerent de domo illa. Hoc autem notum factum est omnibus Iudæis atque Gentilibus qui habitabant Ephesi. Et cecidit timor super omnes illos: & magnificabatur nomen domini Iesu. Multique credentium uenichebant confitentes & annunciantes actus suos.* pro, facta sua. Quemadmodum ad baptismum Ioannis concurrebant confitentes peccata sua (vt dicitur Marci primo) ita modo describuntur cõfitentes facta sua, proculdubio in genere aut publica. neutra enim fiit confessio sacramentalis: sed professio pœnitentiæ vitę præteritę.

Multi autem ex eis qui fuerant curiosa sectati. pro, qui curiosas artes exercuerant. De artibus magicis loquitur. *Contulerunt libros, & combusserunt eos coram omnibus.* vt omnes viderent christianam religionem inimicam esse magicis artibus. *Et supputatis precijs illorum, reperierunt pecuniam denariorum quinquaginta milium.* Ad manifestãdam magnitudinem facti refert Lucas quòd librorum combustorum supputatis precijs quibus empti fuerant, repertum est quòd non in lana aut vino seu aliis rebus, sed in pecunia quinquaginta milibus nummorum empti fuerant. *Ita fortiter crescebat uerbum dei, & confirmabatur. His autem expletis, proposuit Paulus in spiritu transita Macedonia & Achaia ire Hierosolymam.* Si propria ratiõe Paulus hoc proposuisset, nõ diceret Lucas in spiritu. Significat enim per hoc quòd diuino instinctu hoc propositum fecerit. Vnde & prophetauit. *Dicens quòd postquàm fuero ibi oportet me & Romam uidere. Mittens autem in Macedoniam duos ex ministrantibus sibi (Timotheum & Erastum) ipse remansit ad tempus in Asia. Facta est autem illo tempore turbatio non minima.* pro, nõ exigua, *de uia domini.* Superfluit domini. Subintelligitur tamen ratione articuli significantis hãc viam. *Demetrius enim quidam nomine, argentarius faciens ædes argenteas Dianæ.* Faber hic argentarius votiua tẽpla offerenda Dianæ argentea faciebat. offerebantur enim huiusmodi templa argentea quemadmodum & statuæ argenteæ. Quamuis possit intelligi quod faciebat templa argentea & instar templi Dianæ, quæ aduenæ emebant ob venerationem in Diana. *Præstabat artificibus non modicum.* pro, non exiguum, *quæstum. Quos conuocans & eos qui eiusmodi erant opifices, dixit. Viri scitis quòd de hoc artificio est nobis acquisitio: & uidetis & auditis quòd non solum Ephesi sed pene totius Asiæ.* pro, in tota Asia, *Paulus hic suadens auertit multam turbam dicens quoniã.* pro. quòd, *non sunt dii qui manibus fiunt. Non solum autem hæc periclitatur nobis pars in redargutionẽ uenire.* pro, ne reprobetur.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Lucrum ipsius Demetrij & aliorum artificum partem appellat, periculo expositam ne reprobetur, ex hoc quòd dij manufacti reprobantur. *Sed & magnæ Dianæ templum in nihilum reputabitur.* Quod ideo dicunt quia apud Ephesum erat maximo sumptu cõstructum. *Et destrui incipiet maiestas eius: quam tota Asia & orbis colit. His auditis, repleti sunt ira: & exclamauerunt, dicentes, Magna Diana Ephesiorum. Et impleta est ciuitas tota confusione: & impetum fecerunt uno animo in Theatrum, rapto Gaio & Aristarcho Macedonibus, comitibus Pauli. Paulo autem uolente intrare in populum, non permiserunt discipuli. Quidam autem & de Asiæ principibus qui erant amici eius, miserunt ad eum rogantes ne se daret in Theatrum. alii autem aliud clamabant, erat enim ecclesia confusa: & plures nesciebant qua ex causa conuenissent. De turba autem detraxerunt.* pro, protraxerunt, *Alexandrum, propellentibus eum Iudæis. Alexander autem manu silentio postulato uolebat reddere rationem populo. Quem ut cognouerunt Iudæum esse, uox facta est una omnium quasi per horas duas clamantium, Magna Diana Ephesiorum.* Lucas præpostero ordine factum narrat. nam res gesta sic est. Alexander manu silentio postulato, volebat rationem reddere populo pro Paulo & suis: quo agnito quòd esset Iudæus, facta est vox cõtra deum Iudæorum, omnium clamantiũ Magna Diana Ephesiorũ. & tunc Iudæi timẽtes propter Alexandrum, propulerũt Alexandrum & de turba protraxerunt. *Et qui sedasset scriba turbas, dixit.* Quod non valuit Alexander impetrare, effecit scriba publica persona. Et ipsius scribæ verba sunt quæ subiunguntur. *Viri Ephesi quis enim est hominum qui nesciat Ephesiorum ciuitatem cultricem esse magnæ Dianæ Iouisque prolis.* pro, & è cœlo delapsi? Ita quòd non refertur ad Dianam, sed ad subintellectum simulacrum. vulgares enim dicebant simulacrum illud è cœlo lapsum. *Quum ergo hic contradici non possit, oportet uos sedatos esse. & nihil temere agere. Adduxistis enim homines istos.* Gaium & Aristarchum Macedones Pauli comites quos in Theatrum traxerat populus, demonstrat. *Neque sacrilegos neque blasphemantes deam uestram. Quod si Demetrius & qui cum eo sunt artifices habent aduersus aliquem causam, conuentus forenses aguntur.* Conuentus addidit interpres. Latius textus loquitur. nam forenses possunt intelligi lites, cognitiones, causæ. &c. *Et proconsules sunt.* Non est sermo de proconsulibus relatiue ad Consules Romanos. (quia illi erant magni domini, nec erant plures in vno loco) sed de proconsulibus id est iudicibus Ephesi qui proconsules vocabantur. *Accusent inuicem. Siquid autem alterius rei quæritis,*

quæritis, in legitima ecclesia poterit absolui. pro, absoluetur. Legitimam ecclesiam appellat congregationem legitimo more collectam, non tumultuarie vt erat illa. *Nam & periclitamur argui seditionis hodiernæ: quum nullus obnoxius sit de quo possimus reddere rationem concursus istius.* hoc est quum nullus reus sit ob quem possimus reddere rationem concursus istius. tantus enim concursus præ se fert magnum alicuius crimen ob quem fuerit factus. *Et quum hæc dixisset, dimisit ecclesiam.*

CAPVT XX.

POstquam autem cessauit tumultus, uocatis *Paulus discipulis & exhortatus eos ualedixit.* pro, & complexus eos exiuit: *& profectus est ut iret in Macedoniam. Quum autem perambulasset partes illas, & exhortatus eos fuisset multo sermone, uenit ad Græciam, ubi quum fuisset menses tres, factæ sunt illi insidiæ à Iudæis nauigaturo in Syriam: habuitque consilium ut reuerteretur per Macedoniam. Comitatus est autem eum Sosipater Pyrrhi Beroensis.* Aliquid est superfluum & aliquid deest. Legendum est. *Vsque ad Asiam Sopater Barrhæensis: Thessalonicensium uero Aristarchus & Secundus & Gaius Derbæus & Timotheus.* Anceps est constructio an dictio Derbæus referatur ad Gaium an ad Timotheum. *Asiani uero Tychicus & Trophimus. Hi quum præcessissent, sustinuerunt.* pro, expectarunt, *nos Troade: nos uero nauigauimus post dies Azymorum à Philippis, & uenimus ad eos Troadem in diebus quinque. ubi demorati sumus diebus septem. Vna autem sabbati,* pro. in vna autem sabbatorum. Diem dominicum per hoc significari, in euangeliis diffuse manifestauimus. *Quum conuenissemus.* pro, congregatis discipulis, *ad frangendum panem.* Incertum est an de pane sacramentali an de pane communi sit sermo. Dies dominicus innuit quòd de sacramento est sermo. veruntamen quia paulo inferius panis communis eisdem verbis significatur (dicendo frangensque panem & gustans) ambiguitas nonnulla oritur. *Paulus disputabat cum eis.* pro, disserebat illis. Non narratur quòd Paulus disputauerit cum Christianis congregatis: sed quòd docebat eos modo disputatorio: hoc est afferendo rationes seu autoritates hinc & inde, vt veritas clarius percipercetur. potentes enim ad vtranque partem dubitare, facile verum coniectant. *Profecturus in crastinum.* pro, postridie: *protraxitque sermonem usque in mediam noctem.* Pani sacramentali siue communi conuiuio Paulus sermonem adiunxit: & quoniam discessurus erat sequenti die, protraxit sermonem vsque ad mediã

 noctem,

Universidad de Deusto
Biblioteca

noctem. *Erant autem lampades copiosæ.* pro, multæ, *in cœnaculo ubi eramus congregati. Sedens autem quidam adolescens nomine Eutychus super fenestram, quum mergeretur somno graui.* pro, quum degrauaretur somno profundo: *disputante diu Paulo.* Naturale enim est sedentibus, si profundo somno teneantur deorsum agi. *Ducitur.* pro, depressus, *somno, cecidit de tertio cœnaculo.* pro, tecto deorsum. Altitudo loci explicatur. Fenestra enim supra tertium tectum nõ potest nisi celso loco esse. tertium siquidem tectũ supra quod erat fenestra, quartũ est ascendendo solum domus. *Et sublatus est mortuus. Ad quem quum descendisset Paulus, incubuit super eum: & complexus, dixit. Nolite turbari. anima enim ipsius in ipso est.* Non dicit de mortuo sed de resuscitato ab ipso quòd anima eius in ipso est. Prius incubuit orando: deinde cõplexus eum viuum restituit, dicẽdo nolite turbari quia anima eius in ipso est. *Ascendens autem.* in cœnaculũ vnde descenderat. *Frangensque panem.* Dixerat Lucas quòd congregatis discipulis ad frangendũ panem, Paulus protraxit sermonem vsque ad mediã noctẽ insinuans per hoc q̃ non fuit fractus panis vsque ad mediã noctẽ. intẽtis omnibus sermoni. interrupto autẽ sermone ex morte adolescentis, post ipsius resuscitationẽ describitur fractio panis: vt intelligamus q̃ tunc sumpserunt omnes cibum. De cibo autẽ Pauli subditur. *Et gustans.* Fatigatus longo sermone non comedit sed gustauit: vt modicũ cibũ intelligamus sumptum. *Satisque.* pro, dinque, *allocutus est usque in lucem: & sic profectus est.* Mors adolescentis interruperat sermonẽ media nocte: quo factũ est vt sumpto modico cibo post resuscitatũ adolescentẽ Paulus prosecutus fuerit sermonẽ vsque ad lucẽ diurnã. *Adduxerunt autẽ puerum uiuentẽ & consolati sunt non minimi.* pro, non mediocriter. Nõ fuit hoc dilatũ vsque ad recessum Pauli: sed Lucas prius narrauit totũ Pauli progressum, & deinde redit ad aliorũ cõsolationẽ ex ducto puero resuscitato. quod tamẽ fuit media nocte ante fractionẽ panis. *Nos autẽ ascendentes nauim, nauigauimus ih Asson.* Asiæ vt aiunt ciuitatẽ, alio nomine appellatã Apollonia. *Inde futurus. ne putares Paulũ equo aut curru vectũ. Quum autẽ conueniremus in Asson, assumpto eo uenimus Mytilenẽ. Et deinde nauigãtes, sequenti die uenimus contra Chiũ: & alia die.* pro, & postridie, *applicuimus Samum.* Desunt hic tres dictiones. *Et commorati Trogilio.* Nomen est oppidi. Et deinde sequitur. *Proximo die uenimus Miletum. Proposuerat enim Paulus transnauigare.* pro, præternauigare. *Ephesum: ne qua mora fieret in Asia.* pro, ne cõtingeret terere sibi tempus in Asia.

Festinabat

Festinabat enim si possibile sibi esset ut diem Pentecosten. pro, Pẽtecostes, *faceret Hierosolymis.* Post paścha à Philippis abnauigauerunt vt interessent festiuitati Pentecostes: proculdubio Iudæorũ. *A Mileto autem mittens Ephesum, uocauit maiores natu.* pro, presbyteros, *ecclesiæ.* Potius nomen gradus quàm ætatis videtur hoc in loco presbyter. *Qui quum uenissent ad eum, & simul essent, dixit eis. Vos scitis à prima die qua ingressus sum in Asiam, qualiter uobiscum per omne tempus fuerim, seruiens domino cum omni humilitate.* Non abiectio exterior, sed animi virtus significatur. *Et lachrymis & tentationibus quæ mihi acciderũt ex insidiis Iudæorum, quomodo nihil subtraxerim utilium.* pro, vt nihil suffugerim conferentium. Nec est vobis: sed subintelligitur fidei & pœnitentiæ. Vnde & subditur. *Quominus.* pro, quin, *annunciarem uobis & docerem uos publice, & per domos testificans Iudæis atque gentilibus in deum pœnitentiam.* hoc est pœnitentiam relatam ad deum: hoc est ratione dei offensi. Huiusmodi enim pœnitentiam prædicat christiana religio: non illam quam etiam philosophi noverunt, eo quòd displicerat male acta vita. *Et fidem in dominum nostrum Iesum Christũ. Et nunc ecce ego alligatus spiritu.* non corporeis vinculis. Sonat enim se coactum à spiritu ire in Hierusalem. *Vado in Hierusalem, quæ in ea uentura sunt mihi ignorans: nisi quòd spiritussanctus per omnes ciuitates mihi protestatur, dicens quoniam.* pro, quòd, *uincula & tribulationes Hierosolymis me manent. Sed nihil horum uereor neque facio animam meam pretiosiorem quàm me.* pro, neque habeo vitam meam pretiosam mihiipsi. Duo dicit. Alterum quòd vincula & tribulationes & afflictiones repositas sibi in Hierusalem pro nihilo habet. Alterum quòd etiam ipsam suam vitam non æstimat sibiipsi pretiosam: ad significandum quòd si etiam oportuerit ipsum mori, non magnifacit. ¶ Vbi & significanter dicit mihiipsi: quoniam vitam suam pretiosam habebat aliis quibus euangelizabat. Vnde & subdit. *Dummodo.* pro, vt, *ego consummem cursum meũ.* Deest. cum gaudio. *& ministerium uerbi quod accepi à domino Iesu testificari euangeliũ gratiæ dei.* Ratio quare nec vincula curat nec estimat vitã, redditur euãgelicũ officiũ: & hoc cũ gaudio perficiẽdũ. Stultũ enim fuisset, absq; ratione paruipẽdere libertatẽ & vitã corporalẽ: sed q̃ euãgelico officio iũcto à Iesu Christo, sapientissimũ est. *Et nũc ecce ego scio quòd ãplius nõ uidebitis faciẽ meã uos oẽs per quos trãsiui prædicãs regnũ dei. Quapropter cõtestor uos hodierna die, quia.* pro q̃, *mundus sum à sanguine oĩm, nõ enim subterfugi: quominus.* pro, quin, *annunciarẽ omne consiliũ dei uobis.* Per põde debitũ pastoris ad annũciandũ nõ aliquod, sed oẽ cõsiliũ dei: tũ de iis quę sũt fidei, tum de

Universidad de Deusto
Biblioteca

iis quę sunt morũ. *Attendite uobis & uniuerso gregi,in quo uos spũs sũs posuit episcopos.* Hinc apparet q; eosdẽ appellat hic episcopos quos prius appellauit Lucas presbyteros. officij siquidẽ nomẽ est episcop⁹. Quod officiũ subiũgit Paulus dicẽdo. *Regere ecclesiã dei quã acquisiuit sanguine suo.* Ego enim scio hoc quòd intrabũt post discessionẽ meã lupi rapaces.pro, graues. Vide conditiones luporum duas. *Graues in uos.*episcopos. Alteram. *Non parcentes gregi.* Iudæos vel Tyrannos appellat lupos intraturos post suum discessum.qui gregi non parcerent quo ad legis Mosaicæ onera, vel quo ad tormenta. De Hæreticis autem subiungit. *Et ex uobisipsis exurgent uiri loquentes peruersa ut abducant discipulos post se.* Propter quod uigilate:memoria retinentes quòd per triennium nocte & die non cessaui cum lachrymis monere unũquẽque uestrum. *Et nunc cõmẽdo uos deo & uerbo gratiæ ipsius.* Verbũ gratiæ dei appellat sermonẽ dei effectiuũ gratiæ qua salui simus. Cõmendo inquit vos deo,qui curã omniũ habet,& specialiter sermoni dei.qui efficit gratiã salutarẽ. nã ipse dicẽdo efficit dixit enim & facta sunt. Vnde & subdit de eodẽ verbo seu sermone. *Qui potens est ædificare.* pro,superstruere. in fide & moribus, & numero & merito. *Et dare hæreditatem in sanctificatis omnibus.* Hæreditas diuina æterni regni non est extra electos, sed in ipsis mundificatis:non quibusdam,sed omnibus. ¶ Et si legitur verbo gratiæ,legendum consequenter esse quod potens est:vt congruat grãmaticæ. *Argentum & aurum aut uestem nullius concupiui sicut.* pro,sed, *ipsi scitis,quoniam.* pro,quòd, *ad ea quæ mihi opus erant, & iis qui mecũ sunt, ministrauerunt manus istæ. omnia ostendi uobis quòd sic laborantes oportet suscipere infirmos.* Dictio interpretata suscipere, non significat simplicem susceptionem:sed significat præueniendo retinere hominem cadiuum seu abiturum. Et quadrat proposito,ad reddẽdum rationẽ quare oportet pastores manibus laborare pro sumptu habendo:vt.Cretineant infirmos(non corpore sed animo)qui caderent seu abirẽt à fide seu doctrina ecclesiæ si grauarẽtur sumptibus pastorũ. *Ac meminisse uerbi domini Iesu quoniam ipse dixit.beatius.* pro,beatũ,*est magis dare quã accipere.* Hinc apparet euãgelistas non scripsisse totã Christi doctrinã moralẽ:quoniã sententia hęc in nullo inuenitur euangelista. Et verissimũ manifeste est, magis beatũ esse dare quàm accipere.dare enim magis accedit ad diuinũ statũ:accipere aũt indigẽtis est. *Et quã hæc dixisset,positis genibus suis orauit cũ omnibus illis. Magnus aũt fletus factus est ũm:& procidẽs super collũ Pauli osculabãtur eũ,dolẽtes maxime in uerbo quod dixerat quoniam.* pro,q;,*amplius faciem eius non essent uisuri,& deducebant eum ad nauẽ.*

CAP.

QVum autem factum esset ut nauigaremus,abstracti ab eis reflo cursu uenimus Coum: & sequenti die Rhodum: & inde Patara. *Et quum inuenissemus nauem transfretantem in Phœnicẽ,ascendentes nauigauimus. Quum apparuissemus autem Cypro.* Parui refert an econuerso legas quum apparuisset autem nobis Cyprus. *Relinquentes eam ad sinistram, nauigauimus in Syriam: & uenimus Tyrum. ibi enim nauis expositura erat onus. Inuentis autem discipulis,mansimus ibi diebus septem.qui Paulo dicebant per spiritum ne ascenderet Hierosolymam. Et expletis diebus,profecti ibamus:deducentibus nos omnibus cum uxoribus, & filiis usque foras ciuitatem, Et positis genibus in littore,orauimus. Et quum ualefecissemus inuicem,ascendimus in nauem: illi autem redierunt ad sua. Nos uero nauigatione expleta,à Tyro descendimus Ptolemaidam.* terrestri itinere. *Et salutatis fratribus,mansimus die una apud illos. Alia autem die.* Legendum est.*Postridie uero nos qui eramus cum Paulo,uenimus Cæsaream.* Hæc est Cæsarea Palestinæ:quæ olim turris Stratonis vocabatur. Et dicit nos qui eramus cum Paulo,ad excludendum fratres qui erãt Ptolemaidæ. *Et intrãtes domum Philippi euangelistæ qui erat unus de septẽ.* ministris ordinatis ab apostolis super ministerium mensarum. *Mansimus apud eum. Huic autem erant quatuor filiæ uirgines prophetantes. Et quum moraremur per dies aliquot.* pro,complures,*superuenit quidam uir à Iudæa propheta,nomine Agabus.* Ipse est qui in ca. 11. prophetauit Antiochiæ famẽ futuram. *Is quum uenisset ad nos, tulit zonam Pauli: & alligans sibi pedes & manus dixit. Hæc dicit spiritussanctus.uirum cuius est zona hæc,sic alligabunt in Hierusalem Iudæi, & tradent in manus gentium. Quod quum audiuissemus,rogabamus nos & qui loci illius erant,ne ascenderet Hierosolymam. Tunc respondit Paulus, & dixit. Quid facitis flentes & affligentes cor meum?ego autem non solum alligari, sed & mori in Hierusalem paratus sum propter nomen domini Iesu. Et quum ei suadere.* pro,persuadere,*non possemus,quieuimus,dicentes.domini uoluntas fiat.* Post dies autem istos præparati. ad iter. *Ascendebamus in Hierusalem. Venerunt autem quidem ex discipulis à Cæsarea nobiscum,adducentes secum apud quem hospitaremur.Iasonem.* pro,Mnasionem, *quendam Cyprium antiquum discipulum. Et quum uenissemus Hierosolymam,libenter exceperunt nos fratres. Sequenti autem die introibat Paulus nobiscum ad Iacobum:omnesque collecti sunt seniores.* pro,presbyteri. In hoc quinto aduentu Pauli post suam conuersionem in Hierusalem, solus Iacobus inter apostolos nominatur inuentus. Fuisse enim gestum hoc Neronis tempore, vel potius prope Neronis tempus, ex eo colligitur quòd Paulus qui secundo Neronis anno Romam per-

ductus est, paulopost hæc gesta vinctus missus est Romam post biennium: vt subiuncta testantur. *Quos quum salutasset, narrabat per singula quæ deus fecisset in gentibus per ministerium ipsius. At illi quum audissent, magnificabant deum.* pro, glorificabant dominum: *dixerunt que ei. Vides frater quot milia sunt in Iudæis qui crediderunt & omnes æmulatores sunt legis. audierunt autem de te discessionem.* pro, quòd defectionem, *doceas à Moyse eorũ.* pro, eos *qui per gentes sunt Iudæorũ.* pro, omnes Iudæos. Et in hoc manifeste apparet falso delatum Paulum: quum Paulus non doceret Iudæos deficere à lege, sed Gentiles non debere subiici legi. *Dicens non debere eos circuncidere filios suos, neque secundum consuetudinem ingredi.* hoc est ambulare. Et est sermo de consuetudine legis Moysi. *Quid ergo est? utique oportet conuenire multitudinem. audient enim te superuenisse. Hoc ergo fac quod tibi dicimus. Sunt nobis uiri quatuor uotum habentes super se.* De voto Nazaræorum est sermo: vt connincitur ex subiuncta rasura capitum. *His assumptis sanctifica.* pro, purifica, *tecum illis.* secundum morem legis. *Et impende in illis ut radant capita.* Ex eo quòd non dicit vt radatis capita, sed vt radant capita, apparet q̃ non hortantur Paulum vt ipse tanquam Nazarẽus radat caput. Idem quoque apparet ex eo quòd dicũt Paulo, impende in illis vt radant capita. hoc enim manifeste significat, vt Paulus tribuat sumptus ad hoc vt Nazarẽi radãt capita. ¶ Ritus (vt cõiicitur) erat q̃ quũ Nazaræorum votũ terminaretur, aliquis purificatus. p̃sentabat eos septimo die ante terminũ sacerdoti. & hic erat velut patrinus eorũ. Et si Nazarẽi erant pauperes, patrinus cõsueuerat sumptũ in illis necessariũ tribuere. & ad hoc hortãtur isti Paulũ. Si quæris quãtitatẽ sumptus, lege sextũ capitulũ Numeri. Et quoniã impẽsa ista fiebat in die rasuræ capitis, offerẽdo sacrificia, ideo dicit vt radãt capita. *Et scient omnes, quia.* pro, quod, *quæ de te audierunt falsa sunt.* pro, nihil sunt: *sed ambulas & ipse custodiens legem.* Nec in hoc mentiebantur: quoniam Paulus custodiebat legem prout erat tunc custodienda vnde & Timotheũ circũcidit, & in Cenchreis rasit caput Nazarẽus. *De iis autẽ qui crediderãt ex gentibus, nos scripsimus, iudicantes ut abstineãt se ab idolis immolato, & sanguine, & suffocato, & fornicatione.* Tunc *Paulus assumptis uiris, die postera purificatus cũ illis, intrauit in templum.* Qualis fuerit hmõi purificatio nõ legit in capitulo de Nazarẽis: sed ex cõsuetudine legis introducta videtur, sicut & septimus dies ante terminũ voti ad annũciãdũ terminũ voti. Vnde & subditur. *Annũciãs expletionẽ dierũ purificationis donec offerretur pro unoquoq; eorũ oblatio.* Paulus tanq̃ patrinus, annũciabat finẽ dierũ purificationis

decretum

decretũ forte à sacerdote. Septẽ nãq; dies (vt subiũgit) decreti erãt: ita q̃ die. 7. offerẽda erat oblatio p̃ vnoquoq; Nazaræo. *Quũ autẽ septẽ dies cõsummarentur* p̃, dũ aũt septẽ dies iã pene essent expleti. Vt dictũ est, in lege Nazarẽorũ scripta Nu. 6. de oblatiõe p̃ vnoquoque Nazaræo fit mẽtio: nõ aũt de his septẽ diebus in termino voti. Et quia septimus dies nõdũ aduenerat, Paulus coprehensus narratur antequã cõsummaret officiũ patrini in illis quatuor Nazarẽis. *Ii qui de Asia.* proculdubio minore. *Erãt Iudæi, quũ uidissent eũ in templo, concitauerunt* p̃, cõturbabãt, *omnẽ.* pro, totũ. *populũ: & iniecerunt ei manus.* Conturbãdo populũ, ipsũ Iudei Asiani iniecerũt illi manus. *Clamãtes. Viri Israelitæ adiuuate. hic est homo qui aduersus populũ & legẽ, & locũ hunc omnes ubique docens.* pro, docet: *insuper & Gentiles induxit in templum, & uiolauit.* pro, prophanauit, *sanctum locum istum. Viderant enim Trophimum Ephesium in ciuitate cũ ipso quẽ existimauerunt quoniã* pro q̃, *in tẽplũ introduxisset Paulus. Cõmotaq; est ciuitas tota: & facta est cõcursio populi. & apprehendẽtes Paulũ, trahebãt eũ extra tẽplũ, & statim clausæ sunt ianuæ.* extracto Paulo, ne in tẽplum tumultus rediret. *Quærẽtibus aũt.* Deest, illis. Asianis qui eũ ceperãt. *Eũ occidere, nunciatum est tribuno cohortis, quia.* pro, q̃, *tota confunditur Hierusalem.* Cohors Romanorũ extra Hierusalẽ describi videtur ex appellatione castrorũ. Verior tamẽ apparet intelligentia si in Sion ciuitate Dauidis castra intelliguntur fuisse: quoniã in præsidiũ erat cohors à Romanis dispositã: & constat ex. 1. Maccab. ca. 1. ibidẽ locatũ esse p̃sidiũ regis ad seruandũ dominiũ regiũ super ciuitatẽ Hierusalẽ. Castris igitur mille militũ in Siõ locatis, ex loci vicinitate ad templum citius potuit rumor ad tribunũ deferri, & celeriter occurri ab eodẽ cũ Cẽturionibus & militibus. Consonatque quod subditur. *Qui statim assumptis militibus & Centurionibus decucurrit ad illos. Quũ quũ uidissent Tribunum & milites, cessauerũt percutere Paulum. Tunc accedens tribunus, apprehendit eũ: & iussit eũ alligari catenis duabus: & interrogabat quis esset, & quid fecisset. Alii aũt aliud clamabant in turba. Et quũ non posset certum cognoscere præ tumultu, iussit duci eum in castra. Et quũ uenisset ad gradus.* nã gradibus ascẽdebatur ab Hierusalem in Sion. *Contigit ut portaretur à militibus propter uim populi. Sequebatur enim multitudo populi clamans, tolle eum.* Paulus è templo in ciuitatem ductus ab Asianis, occurrenti Tribuno traditus est: sed populo ciuitatis cõmoto prosequente ac opprimẽte Paulum, ita vt Paulũ oportuerit portari à militibus vt viuus ad castra Sion peruenirẽt. *Et quum cœpisset induci in castra Paulus.* In gradibus Sion iam erat Paulus ereptus à violẽtia populi. *Dicit Tribuno. Si licet mihi*

loqui

Universidad de Deusto Biblioteca

loqui aliquid ad te? Qui dixit ei. Græce nosti? Interrogatiue legendum esse testantur subiuncta. Locutus siquidem fuerat Paulus Tribuno Græca lingua (dicēdo si licet mihi ad te loqui) & Tribunus admiratus q̄ Græce Aegyptius loqueretur, dixit Græcē nosti? Non ne tu es Aegyptius qui ante hos dies tumultū concitasti, & eduxisti in desertum quatuor milia virorum sicariorum? Forte hic est Aegyptius cuius Iosephus meminit lib. 21. ca. 17. Et dixit ad eum Paulus. Ego homo sum quidem Iudæus à Tarso. pro, Tarsensis, Ciliciæ non obscuræ ciuitatis ciuis. Nam Tarsus metropolis est Ciliciæ. Et appositit Ciliciæ ad differentiam alterius Tarsi in Bithynia. Rogo autem te permitte mihi loqui ad populum. Et quum ille permisisset, Paulus stans in gradibus. Ascensus ad Sion. Annuit manu ad plebem. Et magno silentio facto, allocutus est lingua Hebræa, dicens.

CAPVT XXII.

Viri fratres & patres audite quā ad uos nunc reddo rationē. Quā audissent autē quòd Hebræa lingua loqueretur ad ipsos, magis præstiterēt silentiū. Et dicit. Ego sum uir Iudæus, natus in Tarso Ciliciæ, nutritus autē in ista ciuitate secus pedes Gamalielis, eruditus iuxta ueritatē paternæ legis: æmulator legis. pro, dei, sicut uos oēs estis hodie. Qui hanc uiā persecutus sum usque ad mortem, alligans & tradens in custodias uiros ac mulieres sicut princeps sacerdotum mihi testimonium reddit, & oēs maiores natu. pro, & totus presbyterorū ordo. Nomen gradus nō ætatis est hic presbyter. A quibus & epistolas accipiens ad fratres, Damascū pergebā ut adducerē inde uinctos in Hierusalē ut punirentur. Factum est autē eunte me & appropinquante Damasco, media die subito de cœlo circhifulsit. pro, circūfulgurauit me, vt superius declaratū est. Lucē copiosa & decidens in terrā pro, in solum. cuiuscūque materiæ fuerit. Audiui uocē de cœlo dicentē mihi. Saule Saule, pro, Saul Saul. Hebraice enim locutus est Iesus. Quid me persequeris? Ego autē respōdi. Quis es domine? Dixitque ad me. Ego sum Iesus Nazarenus quem tu persequeris. Et qui mecū erāt lumen quidē uiderunt. Desunt tres dictiones. Et territi sunt: uocē autem eius non audierunt qui loquebatur mecum. Non cōtrariatur hæc sententia dictis à Luca cap. ix. q̄ comites Pauli audierunt quidē vocem: quoniā Lucas loquitur de voce Pauli ad Iesum: hic autē est sermo de voce Iesu ad Paulū. Et dixi. quid faciam domine? Dominus autē dixit ad me. Surgens uade Damascū: & ibi tibi dicetur de oībus que te oporteat facere, Et quā nō uiderē præ claritate, pro gloria, luminis illius. Et hinc habes claritatē sensibilis lucis appellari gloriā. Ad manū deductus à comitibus ueni Damascū. Ananias autem quidam uir. Deest, religiosus. seu secundum alios codices. Pius secundū legē testimoniū habēs ab omnibus cohabitātibus Iudæis. ueniens ad me & stās dixit mihi. Saul frater. pro, Saule frater. Hebræus enim Hebraice locutus describitur. Respice. pro, recipe visum. Et ego eadem hora respexi in eū. At ille dixit, Deus patrū nostrorum præordinauit. pro. præparauit, te ut cognosceres uoluntatē eius. Explicat Ananias rē gestā in via fuisse præparationē ipsius Pauli ad cognoscēdū voluntatem dei. & uideres iustum. Iesum antonomatice iustū appellat: vtpote solū inter hoīes omni ex parte iustū. Et audires uocē ex ore eius: quia eris testis illius ad oēs hoīes eorū quæ uidisti & audisti. et nunc quid moraris? exurge & baptizare & ablue peccata tua inuocato nomine ipsius. pro, domini. Factū est autē reuertenti mihi in Hierusalem & oranti. pro, reuerso me in Hierusalē & orāte, in tēplo, fieri me in stupore mentis. pro, in ecstasi, & uidere illum dicentem mihi, Festina & exi nelociter ex Hierusalem. quoniam nō recipient testimoniū tuū de me. et ego dixi. Domine ipsi sciunt quia. pro, q̄, ego erā concludens in carcere & cedens per synagogas eos qui credebant in te: & quum funderetur sanguis Stephani testis tui, ego astabā & cōsentiebam. Desunt duę dictiones. Morti illius. & custodiebam uestimenta interficientium illum. Et dixit ad me, uade, quoniam ego in nationes longe mittam te.

Audiebant autem eum usque ad hoc uerbum: & leuauerunt uocē suā, dicentes. Tolle de terra huiusce modi: nō enim fas est eum uiuere. Vociferantibus autē eis & proicientibus uestimenta sua. Superfluit sua. & puluerē iactā tibus in aerem. Proiectio vestimentorū ad expedite iactandū puluerem in aerem, ipsa autem iactatio pulueris in aerē nescio quo more significauerit forte Paulū turbatorem non solū terrę sed cę li. Iussit tribunus induci eum in castra. Hinc apparet gradus in quibus stans Paulus allocutus est populū fuisse contiguos castris. quę erant in Sion vt dictum est: aut forte in Antonia, quæ apud Iosephum erat supra templū. Et in eā cōstat cōuenisse milites Romanorum: vt Iosephus refert lib. 20. cap. 10. Minus tamen cōsonat in Antonia fuisse castra tot militū quoniā turris erat non oppidum. nisi forte adiacēs spatium capax fuerit castrorum, & Antonię appellatione intelligatur, & flagellis cædi & torqueri eū. q̄ & imperauit flagris examinari eum: ut sciret propter quā causā sic acclamarēt ei. & quum astrinxissent eū loris, astāti sibi Centurioni Paulus dixit. si. pro, an, hoīem Romanum & indēnatum licet uobis flagellare? Quo audito, Centurio accessit ad Tribunū: & nunciauit ei, dicēs. Quid allturus es? hic enim ciuis. pro, hō, Romanus est. Accedēs autē Tribunus dixit illi. die mihi si, pro, nū tu Romanus es? At ille dixit, etiā, & respōdit Tribunus, Ego multa summa, procul dubio

Universidad de Deusto
Biblioteca

proculdubio pecuniarũ. *Ciuilitatem hãc cõsecutus sum.* pro pauci. *Et Paulus ait, ego autem & natus sum. Protinus ergo discesserunt ab illo qui eum torturi pro examinaturi. Tribunus quoque timuit, postquam resciuit quia.p, q. ciuis Romanus esset, & quia* pro, q, *alligasset eum.* Timuit enim Tribun⁹ reprehẽdi q iussu suo fuerit Romanus ciuis alligatus ad flagra suscipiẽda. *Postera autem die uolens scire diligentius. p certum, qua ex causa accusaretur à Iudæis, soluit eum, & iussit sacerdotes conuenire, & omne.* pro, totum, *concilium. Et producens Paulum.* extra castra. *Statuit inter illos.*

CAPVT XXIII.

INtendens autem in concilium Paulus, ait. Viri fratres ego omni conscientia bona conuersatus sum ante deum usque in hodiernum diem. Princeps autem sacerdotum Ananias præcepit astantibus sibi, percutere os eius. Nihil adhuc Paulus dixerat aduersus aliquem: sed testatus tãtum erat bonitatẽ conscientiæ suæ (cuius tantũ deus aut ipse poterat esse testis) & tamẽ iniqu⁹ iudex nõ expectato vlteriori progressu iubet os eius percuti. ¶ Significãter autẽ dicit bona cõscientia & nõ dicit opere bono quõniã etiã cũ persequebatur ecclesiã dei, bona cõscientia, nõ tamẽ bono opere id faciebat. Arbitrabatur enim obsequium se præstare deo. *Tunc Paulus dixit ad eum. Percutiet te deus paries dealbate.* Non imprecatur sed prenunciat futurã illius percussionem à deo pro peccato percussionis iniustę. Quod autẽ dicit paries dealbate, non conuitiando sed arguendo & manifestando illi proprium nomen hypocrisis dicit. Vnde vtrunque explicat. Et primum quidem q sit paries dealbatus, dicendo. *Et tu sedens* pro, sedes *iudicas*, pro, iudicans, *me secundum legem.* Ecce paries dealbatus, index residens ad iudicãdum secũdũ legẽ dei. Totũ hoc pulchrũ est, & ꝓpterea assimilatur parieti dealbato. Sed quare dixerit percutiet te deus, subiungit. *& contra legẽ iubes me percuti.* Ecce factũ cõtrarium officio, & propterea paries es dealbatus: hoc est officio tantũ candidus, facto autem cõtra ipsum officium, & ideo percutieris à deo. *Et qui astabant, dixerunt. Summum sacerdotẽ dei maledicis?* Acceperunt verba Pauli tanquam cõuitiando & vindicãdo dicta. *Dixit autem Paulus. Nesciebã fratres quia p, q, princeps est sacerdotum.* Tot annis fuerat Paulus extra Hierusalem vt non cognosceret summũ sacerdotẽ: qui licet specialem haberet habitũ in sacris officiis, nõ tamen specialem habebat habitũ in cõmuni cõuersatione. *Scriptũ est enim. Exod. 22. Principem populi tui nõ maledices.* Oritur hic quæstio duplex. altera an Paul⁹ vere maledixerit. Ex eo enim q ipsemet affert legẽ principẽ populi tui nõ maledices,

ledices, & excusat se ex ignorantia personæ, apparet q ipse vere maledixit ignotũ tamen sibi principẽ. Ex eo vero q Paulus imitator erat Christi (qui quum malediceretur non maledicebat: qui quum pateretur non comminabatur) rationabile non est q maledicendo responderit. Altera est. esto q Paulus fuerit excusatus à maledictione principis, quomodo excusabitur à maledictione indicis. ipse enim cognoscebat illum esse iudicem, dicendo & tu sedes iudicans secundum legem. Et eo minus excusatur quo do minus Iesus præcepit, benedicite persequẽtibus vos, & non solum principibus. ¶ Solutio est q maledicere indicatiue, nullum peccatum est ex suo genere. vnde etiam & deo attribuitur, & prælatis ex officio congruit maledicere imperatiue. Propter quòd licuit Paulo arguendo iniustum virum, indicatiue maledicere. Verum quia multa licita ex proprio genere, sunt quandoque illicita ex circunstantia loci aut temporis aut personæ, propterea quamuis princeps populi mereatur quãdoque maledici, nõ tamen est hoc licitum cuilibet. Ideo lege sancitum est. Principem populi tui ne maledixeris, etiam si mereatur. Paulus itaque quamus authoritate apostolatus sui licite potuisset maledicere etiã summũ sacerdotẽ iniuste agentẽ: quia tamen cẽsebat hoc tũc nõ expedire, ideo nõ ad excusandũ peccatũ sed ad excusandũ factũ (quòd. s. ignorãter feciſſet) dicit se scire legẽ, & affert illã. & quòd seruasset illã si nouisset personã, tacita ratione: quia. s. tũc nõ expediebat vti sua authoritate aduersus principem, qua vti expediebat aduersus iudices iniustos. *Sciens autẽ Paulus quia p, quod una pars esset sadducæorũ, & altera Pharisæorũ.* Prudenter Paul⁹ partẽ Pharisæorũ suã p curauit facere: vt sic eorũ vnio crudelis aduersus eũ tolleret. *Exclamauit in concilio, viri fratres ego pharisæus sum. filius pharisæi, de spe & resurrectione mortuorũ ego iudicor. Et quũ hæc dixisset, facta est dissensio inter Pharisæos & Sadducæos: & soluta est multitudo. Sadducæi autem dicunt nõ esse resurrectionem mortuorum, neque angelum, neque spiritum.*

Immortalis animæ. *Pharisæi autem utraque confitentur.* Quum tria premisisset, duo tamen supputauit, eo quod eadem esset ratio negandi spiritum & negandi resurrectionem mortuorum. Propter quod dominus in euangelio aduersus Sadducæos de resurrectione mortuorum, affert textum Moysi quod spiritus Abraham Isaac & Iacob viuerent. *Factus est autem clamor magnus. Et exurgentes quidam Pharisæorum pugnabant dicentes. Nihil mali inueniemus in homine isto: quod si spiritus locutus est ei aut angelus.* Desunt quatuor dictiones. ¶ Ne pugnemus cum deo. Eodem vsi sunt Pharisæi argu-

Universidad de Deusto
Biblioteca

sæi argumento quo alias vsus fuerat Gamaliel, superius. cap. v.
Et quum magna dissensio facta esset, timēs Tribunus ne discerperetur Paulus ab ipsis, iussit milites descendere. Hinc clare apparet grad⁹ de quibus fuit sermo in præcedenti capitulo, fuisse gradus loci castrorū.
Et rapere eum de medio eorum ac deducere eum in castra. Sequenti autē nocte assistēs ei dominus, ait. Cōstās esto, sicut enim testificatus es de me in Hierusalē, sic te oportet & Romæ testificari. Facta autē die collegerunt se quidā ex Iudæis & deuouerunt se, dicētes neque māducaturos se neque bibituros donec occiderent Paulum. Erāt autē plus quam quadraginta uiri qui hanc coniurationē fecerant. qui accesserunt ad principē sacerdotū & seniores, & dixerunt. Deuotione deuouimus nos, nihil gustaturos donec occidamus Paulum. Nunc ergo uos notum facite Tribuno cum. pro, & concilio.
Duo, isti coniurati petunt. Alterum vt significēt Tribuno vt eras adducat Paulum &c. Alterum vt significent cōcilio: hoc est significent iis qui sunt de concilio vt eras congregentur ad consilium. & hoc vt Tribunus crederet quòd in veritate concilium Iudæorum vellet diligentius examinare Paulum. Vt adducat. Deest, eras, *illum ad uos, tanquam aliquid certius cognituri.* pro, cognituros, de eo. *Nos uerò priusquam appropinquet, parati sumus interficere illum. Quòd audiisset autem filius sororis Pauli insidias, uenit & intrauit in castra, nunciauit, ue Paulo. Vocās autē Paulus ad se unum ex Cēturionibus, ait. Adolescentē hunc perduc ad Tribunū: habet enim aliquid indicare illi. Et ille quidem assumens eum, duxit ad Tribunum: & ait. Vinctus Paulus rogauit me hunc adolescentem perducere ad te, habentem aliquid loqui tibi. Apprehendens autē Tribunus manum illius, secessit cum eo seorsum: & interrogauit illum. Quid est quod habes indicare mihi? Ille autē dixit. Iudæis conuenit rogare te ut crastina die producas Paulum in cōcilium quasi aliquid certius inquisituri sint de illo. Tu uero ne credideris illis. Insidiātur enim ei ex eis uiri amplius quā quadraginta qui se deuouerunt non manducare neque bibere donec interficiant eum. & nunc parati sunt, expectantes promissū tuū.*
Non factum sed faciēdum. Expectabant enim petituri hoc vt promitteret producere Paulum. *Tribunus igitur dimisit adolescentem, præcipiens ei ne cui loqueretur quoniam.* pro, q⁹, *hæc nota sibi fecisset. Et uocatis duobus Centurionibus, dixit illis. Parate milites ducentos ut eant usque Cæsaream, & equites septuaginta & lanceatios ducentos, à tertia hora noctis, & iumenta parate.* pro, præbete: *ut imponentes Paulum, saluum, perducant ad Fœlicem præsidem. Timuit enim ne forte raperent eum Iudæi & occiderent: & ipse postea calumniam sustineret tanquam accepturus pecuniam.* hoc est tanquam permisisset accepturus pecuniā. Tota hæc particula an sit de textu non est certum, quoniam in multis

in multis Græcis codicibus non inuenitur. *Scribens ei epistolam continentem hæc. Claudius Lysias optimo.* pro, potentissimo, *præsidi Fœlici salutem. Virum hunc comprehensum à Iudæis & incipientem interfici ab eis, superueniens cum exercitu eripui, cognito quia,* pro, quòd, *Romanus est: uolensque scire causam quam obiiciebant illi, deduxi eum in concilium eorum. Quem inueni accusari de quæstionibus legis ipsorum, nullum uero dignum morte aut uinculis habentem crimen. Et quum mihi perlatum esset de insidiis quas parauerāt illi, misi eum ad te, denuncians & accusatoribus ut dicant apud te. Vale. Milites uero secundum præceptum sibi assumentes Paulum, duxerunt per noctem in Antipatridem. Et postera die dimissis equitibus ut cum eo irent, reuersi sunt ad castra.*
Docenti milites pedestres extra periculum furoris popularis videntes Paulum, reuersi sunt ex Antipatride. Quæ erat ciuitas ab Herode in honorem patris constructa & nominata. *Qui quum uenissent Cæsaream, & tradidissent epistolam præsidi, statuerunt ante illum & Paulum. Quum legisset autem, & interrogasset de qua prouincia esset, & cognoscens quia.* pro, quòd, *de Cilicia esset: audiam te inquit cum accusatores tui uenerint. Iussitque in prætorio Herodis.* Herodes siquidem primus Cæsaream construxerat: & prætorium ibidem quod ab eo perseuerauit denominatum construxit. *Custodiri eum.*

CAPVT XXIIII.

Post quinque autem dies. Dies istos supputandos esse à captura Pauli, indicant verba Pauli inferius subiūcta de diebus duodecim. *Descendit princeps sacerdotum Ananias, cum senioribus quibusdam, & Tertullo quodam oratore, qui adierunt præsidem aduersus Paulum. Et citato Paulo, cœpit accusare Tertullus, dicens. Quum.* pro, quod, *in multa pace agamus per te, & corrigantur.* pro, & officia præstentur, *multa genti huic per tuam prouidentiam, & semper & ubique suscipimus.* pro, comprobamus, *optime.* pro, præstantissime. *Fœlix cum omni gratiarū actione. Ne diutius autem te protraham.* pro, detineam, *oro breuiter audias nos pro tua clementia.* pro, humanitate. *Inuenimus hunc hominem pestiferum.* pro, pestem. Peius enim quàm pestiferum Paulum nominant: quanto pestis peior est pestifero. *Et concitantem seditionem omnibus Iudæis in uniuerso orbe, & autorem sectionis sectæ Nazarenorum.* Superfluit seditionis, Multumque exaggerant causam aduersus Paulum, dicendo ipsum esse authorem sectę Nazarenorum. i. Christianorum: quos à Iesu Nazareno Nazarenos appellant. *Qui etiam templum uiolare.* pro, prophanare, *conatus est. Hoc dicunt quia Asiani dixerant quòd Paulus introduxerat: Trophi-*

mum Gentilem in templum. *Quem & apprehensum voluimus secũ dum legem nostram iudicare. Superueniens autem Tribunus Lysias, cum ui magna eripuit eum de manibus nostris, iubens accusatores eius ad te uenire. à quo.* Tribunus refertur. *Poteris ipse iudicans de omnibus istis cognoscere de quibus nos accusamus eũ. Adiecerunt autem & Iudæi, dicẽtes hæc ita se habere.* Qui simul cum Tertullo venerant, affirmabant ita se habere vt Tertullus dixerat. *Respondit autem Paulus, annuente sibi præside dicere. Ex multis annis te esse iudicem genti huic sciens, bono animo pro me satisfaciam.* pro, æquiore animo pro mea causa respõdeo. *Potes enim cognoscere quia.* pro, quòd, *non plures sunt mihi dies quàm duodecim ex quo ascendi adorare in Hierusalem.* A brevitate temporis incipit Paulus: vt manifestet præsidi nõ esse opus longa discussiõe ad cognoscendũ veritatẽ. Facile enim sciri potest id quod gestũ est infra tam paucos dies. Et si supputaueris vnũ diem quo Paulus cũ Iacobo fuit, & sex quibus purificatus perseuerauit expectans septimũ diẽ, & quinque à captura eius, non plures quàm. 12. dies inuenies̃tur à die quo ascendit in Hierusalẽ, nõ supputatis diebus extremis. *Et neque in templo inuenerunt me cũ aliquo disputantem, aut concursum faciẽtem turbæ neque in synagogis neque in ciuitate. neque probare possunt tibi de quibus me accusant.* p, nec exhibere me possunt in iis de quibus me accusant. Ad veritatẽ spectat sermo Pauli, nõ ad probationes quas potuissent fingere. Potuissent enim probare falsis testibus: sed nõ potuissent exhibere ipsum in iis criminibus in quibus accusabatur. *Confiteor autẽ hoc tibi quòd secundũ sectã.* pro, viam. Christianã religionem appellat viã. & reuera via est ad cœlestem patriã. *Quam dicunt.* proculdubio Iudæi. *Hæresim, sic deo seruio patri & deo meo.* pro, patrio deo. hoc est illimet deo quem coluerũt patres Iudæorũ. *Credẽs omnibus quæ in lege & prophetis scripta sunt: spem habens in deum (quã & hiipsi expectãt) resurrectionẽ futurã.* Desunt duæ dictiones. *Esse mortuorum, iustorum & iniquorum. In hoc & ipse studeo. sine offendiculo conscientiam habere ad deum & ad homines semper.* Adiungit Paulus suæ fidei ac spei, studium semper habendi conscientiã tã in iis quę sunt ad deum quàm in iis quę sunt ad homines sine offendiculo: hoc est sine hoc q aliqui offendiculũ ponat, sine hoc q aliquem offendat. Et in hoc explicat proprium charitatis studiũ: cui est neminẽ offendere. Et dixit hoc, ad expli candũ Fœlici q nõ ita attendit iis quę sunt Christianitatis vt Iudęos offendat. *Post annos autẽ plures veni, eleemosynas facturus in gẽtem meã.* Hinc apparet q etiã hac vltima vice Paul⁹ eleemosynas attulit in Hierusalẽ fratribus: quę datæ fuerant ab ecclesiis in quibus

bus prędicauerat. *Et oblationes & uota.* Super fuit & vota. *In quibus inuenerunt me purificatũ in templo.* In quibus oblationib⁹ offerẽdis purificatũ me inuenerunt in tẽplo. *Non cũ turba neque cũ tumultu.* & apprehenderũt me, clamãtes & dicentes, tolle inimicũ nostrũ. Istæ vltimæ nouẽ dictiões superfluæ sunt. *Quidã aũt ex Asia Iudæi.* Ad præcedens verbũ inuenerunt hoc refertur. Et est sensus. Dixi inuenerũt me in templo, non isti qui hic adsunt sed quidã ex Asia Iudæi. *Quos oportebat apud te præsto esse.* vtpote primo accusatores *Et accusare si quid haberent aduersum me, aut hi ipsi dicant.* Debebant primi accusatores adesse. aut isti qui sunt hic aduersum me Iudæi dicant. *Si quid inuenerunt in me iniquitatis quã stem.* pro, stante me, *in concilio.* apud Hierosolymã. Considera Pauli verba. Primo exclusit ab accusatoribus facultatẽ exhibendi ipsum talẽ qualẽ accusauerãt. deinde accusatores suos qui inuenerãt ipsum in tẽplo, absentes esse declarauit. & demũ à præsentibus accusatoribus qui fuerant præsentes in cõcilio Hierosolymitano (ad quod Paul⁹ à Tribuno deductus fuit) exigit vt dicãt siquid in ipso stante in cõcilio inuenerũt iniquitatis. *Nisi de una hac solummodo uoce quã clamaui inter eos stans.* hoc est nisi hæc dicatur iniquitas q clamauerim in medio eorũ. *Quoniam* pro, q, *de resurrectione mortuorum ego iudicor hodie à uobis.* Constat enim hanc non posse vocari iniquitatem. *Distulit.* Legendum est. *Auditis autem his Fœlix distulit.* subaudi iudicium. *Illos certissime.* pro, certius, *sciens de hac uia.* hoc est non distulit ex ignorantia illorũ qui sunt de hac via Christianitatis, sed habens notitiam eorum certiorem quàm Tribunus. Quem dixit se expectaturum vt complaceret Iudæis qui dixerant quòd à Tribuno posset Fœlix se informare. Hanc autem Fœlicis simulationem testantur, tum Paulus tãto tempore detẽtus, tum nusquàm comparens Tribunus. tum nec Tertullus nec Iudæi amplius solicitantes causam coram Fœlice. tum tandem ipse Fœlix, in fine officij sui relinquens Paulum detentum vt complaceret Iudæis. *Dicens. quum Tribunus Lysias descenderit, audiam uos. Iussitque Centurioni custodire eum: & habere requiem.* pro, relaxationẽ ne scilicet vinculis aut catenis astringeretur, sed tantum custodiretur. *Nec quemquam de suis prohibere ministrare ei.* pro, nec quenquam suorũ. Pauli videlicet. *Vetaret inseruire aut adire eum.* Deferebat enim ciuilitati Romanæ. *Post aliquot autem dies ueniens Fœlix.* Discurrebat Fœlix iuxta occurrentia negocia prouinciæ & propterea dicit veniens. *Cum Drusilla uxore sua, quæ erat Iudæa.* Nisi Drusilla fuisset causa huius vocationis, non nominasset Lucas Drusillam Iudæam.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Vocauit Paulum,& audiuit ab eo fidem quæ est in Christum Iesum. Dis-
sputante autem illo de iustitia & castitate & de iudicio futuro. Drusilla
enim pulcherrima erat,& à Fœlice tam concupita vt à prioribus
ipsam nuptiis separauerit: vt dicit Iosephus. & propterea Paulus
de castitate sermonem inseruit. *Tremefactus Fœlix respondit. Quod*
nunc attinet, abi. in custodiam deputatam. *Tempore autem opportu-*
no accersiam te. Simul & sperans quod pecunia ei daretur. Duas causas
reddit Lucas mouentes Fœlicem, alteram passionis qua tremefa-
ctus est, alteram spei habendi pecuniã à Paulo ad hoc vt sue liber-
tati redderetur. *A Paulo.* Deest, vt solueret eũ. Erat enim vinctus,
etsi non catenis tamen custodia. *Propter quod & frequenter accer-*
siens eum, loquebatur cum eo. Biennio autem expleto. detentionis Pauli
in Cęsarea. *Accepit successorem Fœlix Portium Festum.* à Nerone mis-
sum. Vnde apparet Paulum detentum sub Claudio Cæsare,& de-
tentionẽ eius duasse vsque ad aduentum Festi missi à Nerone: vt
Iosephus dicit. Nam secũdo Neronis anno (vt Hieron. dicit) Pau-
lus ductus est Romam. Vltimo ergo Claudij,& primo Neronis
anno Paulus mansit detentus ibidem. *Volens autem gratiam præ-*
stare Iudæis Fœlix, reliquit Paulum uinctum. non appositione vincu-
lorum, sed non absolutione à detentione sub custodia.

CAPVT XXV.

Festus ergo quum uenisset in prouinciam, post triduum ascen-
dit Hierosolymam à Cæsarea. Audieruntque eum. pro, si-
gnificauerunt autem illi, in Hierusalem. *Principes*
sacerdotum & primi Iudæorum aduersus Paulum: & roga-
bant eum, postulantes gratiam aduersus eum, ut iuberet per-
duci eum in Hierusalem: insidias tendentes ut interficerent eum in uia.
Sciebant non esse iustitiæ vt Paulus perduceretur in Hierusalem.
& propterea petũt hoc gratuito cõcedendum, perseuerãtes in pri-
stina malitia insidiarũ. *Festus autẽ respondit seruari quidem Paulum*
in Cæsarea: se autem maturius. pro, breui, *profecturum. qui ergo in uobis*
(ait) *potentes sunt.* hoc est qui inter vos possint commode uenire.
Descendentes simul, si quod est in uiro crimen accusent eum. Demoratus
autem inter eos dies non amplius quàm octo aut decem, descendit Cæsa-
ream. Et altera die sedit pro tribunali & iussit Paulum adduci. Qui quum
perductus esset, circunstiterunt eum qui ab Hierosolyma descenderant Iu-
dæi, multas & graues causas obiicientes, quas non poterant probare, Pau-
lo rationem reddente quòd neque in legem Iudæorum neque in templum
neque in Cæsarem quicquam peccauit. Festus autem uolens gratiam præ-
stare Iudæis, respondens Paulo dixit. Vis Hierosolymam ascendere & ibi
de

de his iudicari apud me? Dixit autem Paulus ad tribunal Cæsaris sto, ibi
me oportet iudicari. Iudæis non nocui sicut & tu melius nosti. Si enim nocui
aut dignum morte aliquid feci non recuso mori. Si uero nihil est eorum quæ
hi accusant me, nemo potest me illis donare. Cæsarem appello. A iudice
ethnico & declinante ad iniustitiam, licuit Paulo ad superiorem
illius iudicis etiam Ethnicum appellare. tum propter iustitiam, tũ
propter reuelationem sibi factam quòd oporteret ipsum Romæ
testificari de Iesu Christo. Et hæc dicta sint, ne quisquam putet
Paulum aliud docuisse (scribendo Corinthiis ne corã iudice Eth-
nico litigarent) & aliud fecisse. Erat enim iam causa eius sub iudi-
ce Ethnico. *Tunc Festus cum consilio loquutus respondit.* Consuluit
enim cœtum sapientum sibi assistentium antequàm responderet
appellationi. *Cæsarem appellasti? ad Cæsarem ibis. Et quum dies*
aliquot transacti essent, Agrippa rex. Iste Agrippa filius fuit Agrip-
pæ regis quem Lucas appellauit Herodem: qui sic miserabiliter
obiit. Et iste quoque Agrippa filius Agrippæ factus est rex à Clau
dio Cæsare (vt Iosephus refert) ptius Chalcidis, deinde tetrar-
chiæ olim Philippi & Trachonitidis &c. non tamen Iudææ, sed
Iudæa tub speciali præside gubernabatur. *Et Bernice.* soror A-
grippæ, quæ fuerat neptis & vxor regis Chalcidis. & erat soror
Drusillæ vxoris Fœlicis. Hæc tamen à Iosepho nominatur Bero-
nice. *Descenderunt Cæsaream ad salutandũ Festum. Et quum dies plu-*
res ibi morarentur, Festus regi indicauit de Paulo, dicens. Vir quidam est
derelictus à Fœlice uinctus: de quo quum essem Hierosolymis, significauerũt
mihi principes sacerdotum & seniores Iudæorum postulantes aduersus il-
lum damnationem. Ad quos respondi quia pro, quòd, *non est consuetudo*
Romanis donare aliquem hominem. pro, gratificari in interitum alicu
ius hominis. Hæc enim responsio directe quadrat petentibus dã-
nationem Pauli. *Priusquàm is qui accusatur, præsentes habeat accusato-*
res, locumque defendendi accipiat ad abluenda crimina quæ ei obiiciuntur.
Quum ergo huc conuenissent sine ulla dilatione in sequenti die sedens pro
tribunali iussi adduci uirum. De quo quum stetissent accusatores, nullam cau-
sam deferebant de quibus ego suspicabar malum. pro, super iis de quib⁹
ego suspicabar. Suspicabatur siquidẽ fest⁹ Iudæos accusaturos Pau
lum de crimine aliquo, nõ de quęstionibus legis Moysi. *Quæstio-*
nes uero quasdam de sua superstitione habebant aduersus eũ. Religionẽ
Iudaicã superstitionem appellat. *Et de quodam Iesu defuncto, quem*
affirmabat Paulus uiuere. Hęsitans autem ego. Occultando verã caus-
sam quã Lucas superius expressit (videlicet volens gratiã prestare
Iudæis) dicit hæsitans autẽ ego. *De huiusmodi quæstione, dicebam si*

uellet Ire Hierosolymam & ibi iudicari de istis. Paulo autem appellante ut seruaretur Augusti cognitioni, iussi seruari eum donec mitterem eum ad Cæsarem. Agrippa autem dixit ad Festum. uolebam & ipse hominem audire. Cras inquit audies eum. Altera autem die quum uenissent Agrippa & Bernice cum multa ambitione. pro, ostentatione, & introissent in auditorium cum Tribunis & uiris principalibus ciuitatis, iubente Festo adductus est Paulus. Et dixit Festus. Agrippa rex, & omnes qui simul adestis nobiscum uiri, uidetis hunc hominem de quo omnis multitudo Iudæorum interpellauit me Hierosolymis, petentes & acclamantes non oportere eum uiuere amplius. Ego uero comperi nihil dignum morte eum admisisse. Et ipso autem hunc appellante, ad Augustum iudicaui mittere. de quo quid certum scribam domino, non habeo. Propter quod perduxi eum aduos, & maxime ad te rex Agrippa ut interrogatione facta habeam quod scribam. Sine ratione enim mihi uidetur mittere uinctum & crimina eius non significare. Hæc omnia quæ Festus dixit Agrippæ & primoribus uiris, ad colorandum hãc Pauli uocationẽ ad instãtiã Agrippæ protulit. Cap. xxvj.

AGrippa uero ad Paulum ait: permittitur tibi loqui pro temetipso. Tunc Paulus extenta manu. ut eaque uersus Agrippam: in signum gratiarum actionis. Cœpit rationem reddere. De omnibus quibus accusor à Iudæis rex Agrippa æstimo. pro, existimo, me beatum. Et hic fiat comma. Apud te quum sim me defensurus hodie. Ita quòd apud te, refertur ad defensurus. Maxime te sciente omnia. pro, omnes. Et aduerbium maxime, determinat participium sciente. Ita quòd ordo literæ est. te maxime sciente omnes. Quæ apud Iudæos sunt consuetudines & quæstiones. Propter quod obsecro, patienter me audias. Et quidem uitam meam à iuuentute (quæ ab initio fuit in gente mea in Hierosolymis) nouerunt omnes Iudæi, præscientes me ab initio (si uelint testimonium perhibere) quoniam secundã certissimam. pro, qi, secũdum exactissimã sectam nostræ religionis uixi Phariseus. Commendat Paulus sectam Pharisaicam: præponens illam tam Saddocæorum sectę quàm communi Iudæorum uitæ. Et nunc in spe quæ ad patres nostros repromissionis facta est à deo, sto iudicio subiectus. in qua. pro, in, quam, duodecim tribus nostre. Deest, instanter, nocte ac die seruientes. hoc est colentes deum. Sperant peruenire. Et relatiuum in quam, refert repromissionẽ. in quam repromissionem sperãt peruenire duodecim tribus, &c. Et est sermo de repromissione regni Messiæ. De qua spe accusor rex Agrippa à Iudæis. Intellige similiter de spe promissi regni Messiæ in resurrectione mortuorũ. Vnde & subdit stati. Quid, p, cur, incredibile iudicatur apud uos si deus mortuos suscitat? Et apud Gẽtiles & apud Sadducæos oĩno incredi-

incredibile iudicabãt & apud Iudæos incredulos iudicabãt incredibile q̃ de facto deus mortuum Iesum suscitauit. Et ego quidẽ existimaueram me aduersus nomen Iesu Nazareni debere multa contraria agere: quod & feci Hierosolymis. & multos sanctorum ego in carceribus inclusi, à principibus sacerdotum potestate accepta. Et quum occiderentur. Hinc apparet quòd non solus Stephanus fuit in illa prima persecutione ecclesiæ occisus. Si enim solus occisus fuisset, non diceret in numero pluralı quum occiderentur. Detuli sententiam. In causa mortis, sententia Iudæorum non erat sufficiens: eo quòd Romanis erat reseruata. Paulus itaque detulit sententiam, à principibus sacerdotum ad præsidem vt eius authoritate robur haberet: & inde subscriptam à præside sententiam deferebat. Verisimile enim est quòd post Christi mortẽ conuenerunt principes sacerdotũ cũ Pilato: vt ipsi quidẽ inquirerẽt & iudicarent reos mortis ob nouã Christianitatis viã, non tamẽ exequerentur nisi roborata à præsi de sententia. Et per omnes synagogas frequenter puniens eos, compellebam blasphemare: & amplius insaniens in eos, persequebar usque in exteras ciuitates. In quibus. officiis. Dum irem Damascum cum potestate & permissu principum sacerdotum, die media in uia uidi rex de cœlo supra splendorem solis circãfulsisse me lumen, & eos qui mecum simul erant: nosque nos quum decidissemus in terram. Non contrariatur hæc sentẽtia verbis Luc. 9. c. viri aũt qui comitabantur cũ eo stabant stupefacti: quoniam vtrunque est verũ. Primũ enim tam Paulus quã illi deciderunt in terram, sed illi qui exterriti ceciderant, statim surrexerunt, & stabant stupefacti postquã surrexerant, audiẽtes Paulũ respondentẽ. & non audientes nec vidẽtes cũ quo Paulus loquebatur, Audiui uocẽ loquentẽ mihi Hebraica lingua. Saule Saule. pro, Saul Saul. Sic enim dicitur Hebraice. Quid me persequeris? durũ est tibi contra stimulum. pro, stimulos, calcitrare. ego autem dixi. quis es domine? Dominus autẽ dixit. ego sum Iesus Nazarenus quẽ tu persequeris. Sed exurge & sta super pedes tuos. Expectauit Paulus prostrat' vt iussus surgeret. alij aũt iniussi surrexerãt: vtpote qui solo terrore ceciderãt, nihil ictra seipsos spũalis mot' versus Iesũ sẽtiẽtes: cui' oppositũ erat int' in Paulo: vt verba ei' testãtur. Ad hoc enim apparui tibi ut cõstituã. pro, vt pręparẽ, te ministrũ & testẽ eorũ quæ uidisti & eorũ quibus pro, in quib', apparebo tibi. Et dixit hoc propter ea quæ reuelauit ei illi triduo quo nõ mãducauit neq; bibit. Eripiẽs te de populis. pro, populo, & gẽtibus, in quas. pro, in quos, nũc ego mitto te. Ereptionẽ, p̃mittit Pauli tã à populo Iudęoũ q̃ ab Ethnicis, adv̄to q; ei illũ se mittere testat' est, dicẽdo Ananię, vt portet nomẽ meũ corã regib' &c.

Universidad de Deusto
Biblioteca

Aperire oculos eorum ut conuertantur à tenebris ad lucem, & de potestate Satanæ ad deum: ut accipiant remissionem peccatorum, & sortem inter sanctos per fidem quæ est in me. Vnde rex Agrippa, non fui incredulus cœlesti uisioni: sed iis qui sunt Damasci primum, & Hierosolymis, & in omnẽ regionem Iudææ, & gentibus annunciabam, ut pœnitentiam agerent, & conuerterentur ad deum, digna pœnitentiæ opera facientes. Hac ex causa me Iudæi in templo comprehensum tentabant interficere. Auxilio autem adiutus dei: usque in hodiernum diem sto, testificans minori atque maiori: nihil extra dicens quàm ea quæ prophetæ locuti sunt futura esse & Moyses, si passibilis Christus, si primus ex resurrectione mortuorum lumen annunciaturus populo & gentibus. Sic absque vllo verbo substantiuo Græcè habetur. Et est sensus quòd ego testificor ea qui prophetæ prædixerunt futura super veritate harum conditionalium, hoc est nõ aliter prædixerunt futura, nisi per Christum passibilem, & per Christum primum ex resurrectione mortuorum annunciaturum populo & gentibus lumẽ. Affirmat enim Paulus quòd ipse testificatur, & prædicat regnum dei, regnum Messiæ, & ea quæ sunt regni cœlorum, quæ Moyses & prophetæ prædixerunt futura, non absolute, sed si Christus passibilis: hoc est nisi per Christum passibilem: & similiter si Christus ex resurrectiõe, &c. Si enim hęc duo (.s. passibilitas Christi & resurrectio Christi) ad notificandũ mundo lumen fidei subtraherentur, non essent ventura quæ prophetę dixerunt ventura. Hoc est quod asseuerat Paulus: quia in his duobus articulis pendẽt omnia fidei Christianæ, pẽdet cõsonãtia euãgelij ad legẽ & prophetas. Hoc est quod directe militat aduersus Iudęos credentes prophetis, vnde hinc Paulus adoritur Agrippã, dicẽdo credis prophetis, &c. *Hæc loquente eo, & rationem reddente.* Festus magna uoce dixit. *Insanis Paule, multæ tẽ literæ ad insaniam conuertunt.* Et Paulus, *Non insanio inquit optime Feste, sed ueritatis & sobrietatis uerba loquor. Scit enim de his rex ad quem & constanter loquor. Latere enim eum nihil horum arbitror, neque enim in angulo quicquam horum gestũ est. Credis rex Agrippa prophetis? Scio quia. p. q. credis.* Erat enim Agrippa ex genere magni Herodis: & Iudæus fide, circuncisione & professione. Vnde & de sorore eius Lucas dixit, cũ Drusilla Iudæa. *Agrippa autem ad Paulum in modico.* pro, in pauco. *suades me fieri Christianum.* hoc est in pauco tempore, in pauco sermone quo mecũ locutus es, suades (siue persuades) me Christianum fieri. Admiratiue legẽdum est. Et dictio Græca significat tã suadere quàm persuadere. ¶ Et legendũ est in pauco: quia multo opponitur pauco. & constat Paulũ respõdisse & in multo. Et Paulus, *Opto apud deũ, in mo-*

dico & in magno. pro, & in pauco & multo. sermõe tẽpore. *Nõ tantum te, sed etiam omnes qui audiunt hodie, fieri tales qualis & ego sum, exceptis uinculis his.* Et exurrexit rex & præses & Bernice, & qui assidebant eis. Et quum secessissent, loquebãtur adinuicem, dicentes, quia. p. q. nihil morte aut uinculis dignum quid fecit homo iste. Agrippa autem Festo dixit, dimitti poterat homo hic si non appellasset Cæsarem.

CAPVT XXVII.

VT autem iudicatum est nauigare nos in Italiam, tradiderunt Paulum cum reliquis custodis. pro, tradiderunt & Paulũ, & quosdam alios vinctos, Centurioni nomine Iulio cohortis Augustæ. hoc est vni ex Cẽturionibus cohortis quę appellabatur Augusta. *Ascendentes aũt nauẽ Adramittinam.* Incertum est an à ciuitate Aphricæ, an à ciuitate Mysiæ, an ab insula Lycia hoc nomẽ deductũ sit. *Incipiẽtes nauigare circa Asiæ loca, sustulimus perseuerante nobiscum Aristarcho Macedone Thessalonicensi.* cuius in. 20. c. facta est mentio. *Sequenti autem die uenimus Sidonem. humane autem tractans Iulius Paulum, permisit ad amicos ire, & curam sui agere. Et inde quum sustulissemus, subnauigauimus Cyprum, propterea quòd essent uenti contrarii. Et Pelagus Ciliciæ & Pamphyliæ nauigantes, uenimus Lystram.* pro, Myram. *quæ est Lyciæ. Et ibi inueniẽs Centurio nauem Alexandrinam nauigantem in Italiam, transposuit nos in eam. Et quum multis diebus tarde nauigaremus, & uix deuenissemus contra Gnidum prohibente nos uento, adnauigauimus Cretæ iuxta Salmonẽ.* ciuitatem maritimam Cretæ. *Et uix iuxta nauigantes, uenimus in locũ quendam qui uocatur Boniportus.* pro, Pulchriportus. numeri pluralis. *Cui iuxta erat ciuitas Thalassa.* pro, Lasæa. Quę & ipsa ciuitas est Cretę vicina Puchris portubus. *Multo autem tempore peracto, & quum iã non esset tuta nauigatio (eo quod ieiunium iam præteriisset.* pro, ob id quo que q. iam vltra tempus sustinuissent inediam) *consolabatur.* pro, hortabatur, *eos Paulus, dicens eis. Viri uideo quòd cum iniuria & multo damno, non solum oneris & nauis sed etiam animarum nostrarum incipit esse nauigatio. Centurio autem gubernatori & nauclero magis credebat quãm iis qua à Paulo dicebantur. Et quum aptus portus non esset ad hyemandum, plurimi statuerunt consiltum nauigare inde: si quo modo possent deuenientes Phœnicem hyemare, portum Cretæ respicientem ad Aphricum & ad Chorum.* Explicat Lucas Phœnicen (non Syriæ prouinciam, sed portum Cretæ) respicientem ad duos ventos, Aphricum & Chorum. *Aspirante autem Austro existimantes propositum se tenere, quum sustulissent de Asson.* Oppidulum creditur Cretę. *Legebant Cretam. Non post multum autem misit se contra ipsam uentus Typhonicus, qui*

uocatur

uocatur Euroaquilo. Quumque arrepta esset nauis, & non posset contrari in uẽtũ. hoc est nõ posset resistere vẽto contrario, data naue flatibus ferebamur, In insulã autẽ quandã decurrẽtes quæ uocatur cauda, pro, clauda, uix potuimus obtinere scaphã. Hoc est vix potuimus scaphã quæ post nauẽ trahi solita erat in mari, obtinere intus vt poneremus eã in naui. Qua sublata à mari in nauem. Vtebantur adiutoriis accingentes nauẽ (timẽtes ne in Syrtim inciderẽt) submisso uase sic ferebãtur. Hoc est vtebãtur nautæ adiutoriis militũ aliorũque qui erãt in naui ad sic cingendũ nauẽ extrinsecꝰ demisso vase: hoc est demissa multitudine vasorũ vacuorũ quæ appellãtur dolia. His enim succinxerũt nauẽ: vt si inciderent in Syrtim (hoc est in mare arenosũ valde periculosum) nauis ad neutrũ latus deflecteretur, doliis ipsam sustinentibus in arena ex vtroque latere. ¶ Sunt autem Syrtes inter Aphrycam & Aegyptum periculosissima loca propter arenã ibidem. Valida autẽ nobis tempestate iactatis sequẽti die iactum fecerũt: & tertia die suis manibus armamẽta nauis proiecerunt. pro, nostris manibus armamenta nauis proiecimus. Neque autẽ sole neque syderibus apparẽtibus per plures dies, & tẽpestate nõ exigua imminẽte, tam ablata erat spes omnis salutis nostræ, & quã multa iciunatio, pro, inedia, fuisset, tũc stãs Paulus in medio eorũ, dixit, oportebat quidem ô uiri audito me non tollere. pro, soluere, à Creta, lucrique facere. pro, accersere, iniuriã hãc. ventorum & maris. Et negatio negat tam soluere quã accersere. Fuit enim velut accersita tam iniuria quam iactura, ex eo qꝺ potuerant manere in Creta. & iniuriã, & nunc suadeo uobis. pro, hortor vos. bono animo esse. amissio enim nullius animæ erit ex uobis, præterquã nauis. Astitit enim mihi hac nocte angelus dei, cuius ego sum. Relativum deum refert. Non dicit cuius ego sum Apostolus, sed absolute cuius ego sum: ad significandum se secundũ esse, esse dei. Et deinde addidit secundũ operari, subiungendo. cui seruio, dicens. Ne timeas Paule, Cæsarite oportet assistere: & ecce donauit tibi deus omnes qui nauigãt tecum. Propter quod bono animo estote uiri. Credo enim deo quia, ꝓ, qꝺ, sic erit quẽadmodũ dictũ est mihi. In insulã autẽ quandã oportet nos deuenire. Sed postea quam quartadecima nox superuenit nauigantibus nobis in Adria. Hoc est in mari Adriatico. masculini enim generis est & numeri singularis. Circa mediam noctem suspicabãtur nautæ apparere sibi aliquam regionem. Qui & submittentes bolidem. Bolis plumbeum pondus est funiculo affixum, quo ad explorandum profunditatem vtuntur nautæ. Inuenerunt passus uiginti. & pusillum inde separati inuenerunt passus quindecim. Timentes autem ne in aspera loca incideremus, de puppi mittẽtes ancoras quatuor, optabant diem fieri. Nautis uero

tis uero quærentibus fugere de naui, quũ misissent scapham in mare. Hinc clare apparet quòd scapham sustulerant ex mari in nauẽ vt supra exposuimus. Sub obtenta quasi inciperent a prora ancoras extendere. pro, sub prætextu tanquam à prora ancoras extensuri. Iecerãt ancoras à parte posteriori nauis, fingebant autẽ nautæ quòd à parte anteriori nauis vellent cum scapha extendere ancoras. Dixit Paulus Centurioni & militibus, nisi hi in naui manserint, uos salui fieri non potestis. Tunc absciderunt milites funes scaphæ: & passi sunt eam excidere. Et quum lux inciperet fieri, rogabat Paulus omnes sumere cibum, dicens. Quartadecima die hodie expectantes iciuni permanetis, nihil accipientes. Humano modo loquitur: quo qui valde parũ comedit, nihil comedisse dicitur. Isti nanque tanto tempore concussi minimũ quid quandoq; accipiebant illis diebus: alioquin non vixissent, & propterea Paulus dicit nihil accipientes. Propter quod rogo uos accipere cibum pro salute uestra: quia nullius uestrum capillus de capite peribit. & quum hæc dixisset, sumens panem gratias egit deo in conspectu omnium: & quum fregisset, cœpit manducare. Animæquiores. pro, bono animo, autem facti omnes, & ipsi assumpserunt cibum. eramus uero uniuersæ animæ in naui ducentæ septuaginta sex. & satiati cibo, allevabant nauem iactantes triticum in mare. Quum autem dies factus esset, terram non agnoscebant: sinum uero quẽdã cõsiderabãt habentẽ littus. in quẽ. pro, in quod, cogitabant si possent eiicere. pro, pellere nauẽ. & quũ ancoras sustulissent, committebant se mari, simul laxantes iuncturas gubernaculorum. Si de temone est sermo, in promptu ratio est laxationis corũ quibꝰ temo alligatur naui. vt temo nataret: alioquin potuisset nocere potius impactioni nauis in terram, quam procurabant. Et leuato artemone hoc est & eleuatis carbasis. artemon enim species est carbasorum. Secundum auræ flatum tendebant ad littus. & cum incidissent in locum Bithalassum. pro, in locum Bimarem. hoc est in locum medium inter duo maria. Impegerunt nauem, & prora quidem fixa manebat immobilis: puppis uero soluebatur à ui maris. Militum autem consilium fuit ut custodias. pro, vinctos, occiderent ne quis cum enatasset effugeret. Centurio autẽ uolens seruare Paulum, prohibuit fieri. Iussitque eos qui possent natare: emittere se primos & euadere, & ad terram exire, & cæteros. Hic fiat comma. Alios in tabulis ferebant. Supervluit ferebant. refertur enim ad verbum iussit. Quosdã super ea quæ de naui erant. Deficientibus tabulis iussit alios sup fragmẽta nauis saluari. Nauẽ enim habebãt pro perdita. & ꝓpterea fractioni exponebãt. Tali siquidẽ prouidẽtia & oẽs saluauit. & neminẽ pdidit victorũ. primi ei oĩm defecẽrãt custodes aliorũ. Et sic factũ est ut oẽs aĩæ euaderẽt ad terrã.

CAP.

Universidad de Deusto
Biblioteca

CAPVT XXVIII.

Et quum euasissemus, pro, euasissent. *tic cognouimus quia.* pro cognouerunt q̄, *Mytilene*, pro, Melite, *insula uocabatur.* Est autem Melite insula inter Epirum & Italiã. *Barbari uero præstabant non modicam humanitatem nobis, Accensa enim pyra, reficiebant nos omnes, propter imbrem qui imminebat & frigus. Quum congregasset autem Paulus sarmentorum aliquantam multitudinẽ, & imposuisset super ignem, uipera à calore quum processisset, inuasit manum eius. Vt uero uiderunt Barbari pendentem bestiam de manu eius, adinuicem dicebant. Vtique homicida est homo hic: qui quum euaserit de mari, ultio non sinit eum uiuere. Et ille quidem excutiens bestiam in ignem, nihil mali passus est. At illi existimabant eum in tumorem conuertendum & subito casurum & mori.* pro, at illi existimabant futurum vt inflammaretur aut concideret repẽte mortuus, Hoc est vt inflammaretur manus & sic successiue brachiũ &c. Appellamus enim membrum inflammatum quum ipsum valde rubere cernimus, Putarunt isti aut quòd venenum recto itinere peteret cor & tolleret vitã aut q̄ traheret ad manũ inflamationẽ. *Diu autẽ illis expectãtibus & uidentibus nihil mali in eo fieri, conuertẽtes se dicebã eum esse deum. In locis autem illis erant prædia principis insulæ, nomine Publii: qui nos suscipiens, triduo benigne exhibuit.* pro, tractauit. *Contigit autem patrem Publii febribus & dysenteria uexatum iacere. ad quem Paulus intrauit, Et quum orasset & imposuisset ei manus, saluauit,* pro, sanauit eum. Aduerte hic quod impositio manuum ab Apostolis fiebat (vt superius pluries diximus) absque alicuius sacramenti collatione. *Quo facto, & omnes qui in insula habebant infirmitates, accedebant & curabantur. Qui etiam multis honoribus nos honorauerunt & nauigantibus imposuerunt quæ necessaria erant. Post menses autem tres,* Quibus fuerunt in insula Melites. nam vt supra dictũ est, quærebant locum in quo possent hyemare. *Nauigauimus in naui Alexandrina quæ in insula hyemauerat: cui erat insigne Castorum* pro insignita Iouis filiis. hoc est Castore & Pollice, Nominibus vsus est Lucas solitis. consueuerant enim Castor & Pollux nominari Iouis filij. *Et quum uenissemus Syracusas, mansimus ibi triduo. Inde circumlegentes.*) proculdubio trinacriam. *Peruenimus Rhegium.* Ciuitatem Calabriæ è regione Messanæ. *Et post unum diem flante austro secunda die uenimus Puteolos.* Ciuitas est maritima prope Neapolim versus Romam. *Vbi inuentis fratribus rogati sumus manere apud eos dies septem. & sic uenimus Romam,* Hoc est ad portum Romanum. *Et inde quum audissent fratres de nobis,* Ordo literæ est. Et quum fratres audissent inde (hoc est, ex portu Romano) de nobis. Et est sensus. & quum fratres existentes Romæ audissent de nobis ex Romano portu, q̄ appulerãmus illuc. *Occurrerunt nobis usque ad Appii forum & tribus tabernis.* pro tres tabernas. Vterque locus inter portum Romanum & Romam situs est. Non est hic sermo de ciuitate quæ vocatur Appij forum, quum illa longe distet à Roma. Paulus autem postquam ad portum venit Romanum pergẽs Romam, obuios habuit istos fratres: constat autem quòd portus Romanus non distat à Roma quatuordecim miliaribus Italicis. *Quos quum uidisset paulus, gratias agens deo, accepit fiduciam, Quum autem uenissemus Romam.* Hinc apparet quòd prius appellatione Romæ intellexit portum Romanum. Et desunt hic quinque dictiones. Centurio tradidit vinctos principi exercitus. *Permissum est autem Paulo permanere sibimet.* pro, manere apud semetipsum.) Hoc est in proprio hospitio: ad differentiam deputatorum vt manerent in carcere aut loco publico. *Cum custodiente se milite. Post tertium autem diem conuocauit primos Iudæorum. Quumque conuenissent, dicebat eis. Ego uiri fratres, nihil aduersus plebem faciens aut morem paternum uinctus ab Hierosolymis traditus sum in manus Romanorum.* Verum dixit tacens à quo: quoniam occasionaliter traditus fuit in manus Romanorum ab orto tumultu in Hierusalem. ea enim occasione tribunus accepit eum in Hierusalem: vt patet ca. 21. *Qui quum interrogationem de me habuissent, uoluerunt me dimittere.* Non loquitur Paulus de voluntate deliberata, sed de velleitate. voluissent enim illum dimittere nisi affectus complacendi Iudæis preualuisset apud eos. Vnde & contradictionem Iudæorum obstitisse dicit, quę non deliberatæ voluntati sed velleitati obstitit. *Eo quòd nulla esset causa mortis in me. Contradicentibus autem Iudæis, coactus sum appellare Cæsarem, non quasi gentem meam habens aliquid accusare. Propter hanc igitur causam rogaui uos uidere & alloqui. Propter spem enim Israel,* hoc est propter spem quã habet populus Israel, spem scilicet regni Messiæ. *Catena hac circumdatus sum. At illi dixerunt ad eum. Nos neque literas accepimus de te à Iudæa, neque adueniens aliquis fratrum nunciauit aut locutus est quid de te malum. Rogamus autem à te audire quæ sentis. nam de secta hac notum est nobis, quia* pro, quòd, *ubique ei contradicitur.* Et est sermo de secta Christianorum. *Quum cõstituissent autem illi diem, uenerunt ad eum in hospitium plurimi.* pro, cõplures. *Quibus exponebat testificans regnum dei suadensq; eis de Iesu ex lege Moysi & prophetis à mane usque ad uesperam. Et quidam credebãt iis quæ*

bis quæ dicebantur:quidam uero non credebant. Cumque inuicem non essent consentientes,discedebant:dicente Paulo unum uerbum quia. pro, *q. bene spiritus sanctus locutus est per Esaiam prophetam c.6. Ad patres nostros,dicens . Vade ad populum istum & dic,Auro.* corporis, *Audietis & non intelligetis.* doctrinam Euangelicam. *Et uidentes uidebitis* signa & miracula. *Et non perspicietis.* internam in Iesu diuinam virtutem. *Incrassatum est enim cor populi huius.* Ecce meritum pœnę antedictæ (videlicet non intelligere nec perspicere) incrassatio cordis: hoc est volũtatis occupatio ab effectibus propriis. *Et auribus grauiter audierunt.* Inde prouenit malus auditus velut semisurdorum. Et est sermo de internis auribus . & similiter de internis oculis quum subditur . *Et oculos suos compresserunt,* ad non aut male videndum. Totum ergo meritum ex eorum describitur voluntate. *Ne forte.* pro,quando,*uideant oculis.* internis. *Et auribus audiant.* internis, *Et corde intelligant,* hoc est & cor applicent ad intelligendum. *Et conuertantur,* ad veritatem Euangelicam. Totum hoc effectus est meriti eorum , non intentus ab eis sed ex facto eorum interno proueniẽs, *Et sanem eos.* Iste dei effectus efficeretur si Iudęi non redderent seipsos indispositos ex supradicto affectu proprio. *Notum ergo sit uobis quoniam.* pro,*q, gentibus missum est hoc salutare dei:& ipsi audient.& quum hæc dixisset exierunt ab eo Iudæi,multam habentes inter se quæstionem . Mansit autem biennio toto in suo conductu.* pro.cõducto. proculdubio hospitio, *Et suscipiebat omnes.* tam Iudæos quàm Ethnicos. *Qui ingrediebantur ad eum , prædicans regnum dei & docens ea quæ sunt de domino Iesu Christo cum omni fiducia sine prohibitione.* Explicat Lucas quòd per totum biennium nullis inhibuit Paulo prędicationem Euãgelij in suo hospitio. Quid postea secutum sit,nescitur :nisi quantũ ex Epistolis Pauli coniicere licet. Amen. Caietæ in die sacro Apostolorum Petri & Pauli. M.D.XXIX.

¶ Commentariorum Thomæ de Vio Caietani, Cardinalis sancti Xisti in epistolas Pauli & Acta Apostolorum, per Ioannem Danielis. S.D.N. Papæ pœnitentiariũ ac authoris operis alumum diligenter recognitorum. Finit.

Excudebat Parisiis Carola Guillard suis & Ioannis de Roigny expensis.
1540

Universidad de Deusto
Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca

Universidad de Deusto
Biblioteca